LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

SUVAŽIAVIMO DARBAI

I

ROMA 1973

SUVAŽIAVIMO DARBAI

1933

I

L'académie scientifique des catholiques lithuaniens organise tous les deux ans un congrès des intellectuels catholiques et des amis de la science. Elle expose dans ce volume une partie des conférences et des rapports du congrès de 1933.

Siège de la rédaction : Kaunas (Lithuanie) Rotušės Aikštė 6.

Die Wissenschafts - Akademie der Katholiken Litauens veranstaltet jedes zweite Jahr Kongresse der katholischen Gelehrten und Freunde der Wissenschaft. Sie legt in diesem Bande einen Teil der am Kongress von 1933 gehaltenen Vorträge und Referate vor.

Sitz der Redaktion — Kaunas (Litauen) Rotušės Aikštė 6.

Perspausdinta fotomechaniniu būdu
Tiražas 600 egzempliorių

Perspausdinimo išlaidos apmokėtos
p. Elenos MICKELIŪNIENĖS

1973
LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINYS
Piazza della Pilotta 4
Roma

Perspausdino Pontificia Università Gregoriana spaustuvė Romoje

SUVAŽIAVIMO DARBAI

1933

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS
LEIDINYS Nr. 2.

Didž. Gerb. Ponia Elena Mickeliūnienė,
Įžymi L. K. M. Akademijos mecenatė

LIETUVIŲ KATALIKU MOKSLO AKADEMIJOS

SUVAŽIAVIMO DARBAI

1933

I

Redagavo
JUOZAS ERETAS

KAUNAS 1935

Akc. „Žaibo“ B-vės sp. Kaune, Duonelaičio 24, tel. 20, 89, 35-35

Lietuvos Mokslininkų Nestorui

Lietuvių Katalikų “Mokslo akademijos Pirmininkui

Prelatui Aleksandrui Dambrauskui

gilios pagarbos ženklan

dedikuoja šį leidinį

L. K. Mokslo Akademijos
Valdybos nariai

PRATARTIS

Nėra abejonės, kad gyvename ypatingais laikais. Visur gaivalingai prasiveržiančios naujos idėjos pirštu prikišamai rodo, kad atverčiamas naujas istorijos lapas. Kas jį prirašys? Katalikams, kurie po kelių šimtmečiu *užsitęsusio gynimosi šiandien rengiasi į naujus žygius, šis klausimas turi lemiančios reikšmės. Bet, kas pasiryžęs eiti į viešumą su savo doktrina, visų pirma turi būti pats gerai su ja susipažinęs ir, antra, privalo tiksliai žinoti tą dvasios erdvę, kurioje ją mano realizuoti. Dėl to visur pastebima gyva orientacinė veikla. Nenori atsilikti nė Lietuvos katalikai. Tam jie, vadovaujami Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos, periodiškai susirenka į savo mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimus. Pirmas jų, įvykęs 1933 metais Kaune, pareiškė pageidavimą, kad skaitytos paskaitos būtų atspausdintos. Atsiliepdama į tai, Akademija pavedė žemiau pasirašusiam patiekti suvažiavimo darbus visuomenei.*

Redagavimas buvo nelengvas, nes paskaitos neplaukė pageidaujamu gausumu. Dėl to redakcija suvažiavimo problematikai paryškinti buvo priversta pridėti dar naujų dalykų, sakysime, studiją „Katalikai ir mokslas“.

Šis darbas nors iškilo kiek netikėtai, tačiau nebuvo primestas, nes autoriui — ir ne jam vienam — jau seniai rūpėjo ta problema, kuri yra katalikams amžinų priekaištų šaltinis. Jai pagvildenti autorius pasirinko istorinės apžvalgos kelią, kuriame įterpti ir principinio pobūdžio nagrinėjimai. Temos karakteris vertė autorių nuolatos paliesti tai filosofiją, tai istoriją, gilintis čia į mokslo sąvokos, čia į mokslo įstaigų istoriją ir dar į visą eilę specialesnių sričių. Tas pradaryta tik iš didelio reikalo, be jokio noro konkuruoti su atitinkamų šakų atstovais. Dėl to ši studija nemano atstoti paliestų sričių istorijas, kurias patieks patys specialistai. Ji taip pat nepretenduoja būti vienintelis tos problemos nušvietimo būdas. Tai ne kas kita, kaip kuklus bandymas nustatyti mokslinės katalikų minties kelią ir bendriausiais bruožais aprašyti jų pastangas organizuoti mokslo darbą.

Jei jis bus kam nors naudingas, tai ypač nuopelnas autorių literatūra ir idėjomis šelpusių kolegų, Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos-Filosofijos Fakulteto profesorių, kuriems ir šioje vietoje nuoširdžiai dėkojama. Iš prietelių ir kilo sumanymas atitinkamose vietose įterpti Lietuvą liečiančių pastabų, kurios nors kiek nušviestų mūsų dvasios raidą iš bendros europeiškos perspektyvos ir atidengtų mūsų idėjinius ryšius su pla-

tesniu pasauliu. Tai — bent trumpiausioje formoje — ir padaryta. Žinoma, visa tat galima buvo praplėsti, tačiau autorius pasitenkino paminėti, tarsi, antraštes“ temoms, kurias išvystys arčiau dalyko stovį.

Būsiu pilnai patenkintas, jei man bus pasisekę nupiešti nors šiokį tokį foną, ant kurio ryškiau galėtų atsimušti Gerb. Bendradarbių paskaitos. Tiems Bendradarbiams nuoširdžiai dėkoju už paramą ir L. K. Mokslo Akademijos Valdybai už parodytą pasitikėjimą. Dėkui ir Gerb. Skaitytojams, kurie domėdamiesi tokiais raštais padrąsins Akademiją leisti jų ir daugiau. Tokiu būdu išaugs visa serija mokslinių leidinių, kurie savo ideologiniais tyrinėjimais šiais dvasios persilaužymo laikais padės mums lengviau orientuotis ir savo lituanistika atliks tikrai patriotinį darbą.

Kad pirmą tomą L. K. Mokslo Akademijos Valdybos nariai dedikuoja savo brangiam pirmininkui Prel. Aleksandrui Dambrauskui, nenustebins nė vieno, kuris nors kiek yra susipažinęs su mūsų mokslo istorija. Ad multos annos!

J U O Z A S E R E T A S

Kaunas, 1935 m. kovo mėn. 7 d.
Šv. Tomo Akviniečio šventėje.

T U R I N Y S

Sommaire — Inhalt

Juozas Eretas: Katalikai ir mokslas ..... 1—288

Les catholiques et la science
Die Katholiken und die Wissenschaft

Jonas Pankauskas: Svarbesniosios srovės naujojoj psichologijoj 291—320

Le courants principaux de la psychologie contemporaine
Die wichtigsten Strömungen in der neuesten Psychologie

Karolis Kochas: Profesinė atranka ..... 321—329

Orientation professionnelle
Berufssauswahl und Berufsberatung

Juozas Ambrazevičius: Maironio vieta lietuvių religinėj literatūroj ..... 333—348

La place de Maironis dans la littérature religieuse lithuanienne
Der Dichter Maironis in der litauischen religiösen Literatur

Kazimieras Jasėnas: Estetikos reikšmė etiniame žmogaus gyvenime ..... 349—356

La valeur de l'esthétique pour la vie morale
Die Bedeutung der Aesthetik für das ethische Leben

Pranas Penkauskas: Lietuvos istorijos versmių leidimas ..... 359—392

La récollection des sources historiques lithuaniennes
Die Sammlung der litauischen Geschichtsquellen

Pranas Žadeikis: Kasinėjimai Apuolėje ..... 393—402

Les fouilles de Apuolė
Die Ausgrabungen von Apuolė

Eduardas Turauskas: Valstybės ir bažnyčios suverenumas..... 405—417

Les relations entre l'Eglise et l'Etat
Das Verhältnis von Kirche und Staat

Grigas Valančius: Idealistinė socijologija ..... 418—432
La sociologie universaliste de Othmar Spann
Die universalistische Soziologie von Othmar Spann

Kazimieras Ambrozaitis: Asmuo ir visybė Othmaro Spanno universalistinėj socijologijoj 433—451
L'individu et la société dans la sociologie universaliste de Othmar Spann
Die Persönlichkeit und die Gemeinschaft in der universalistischen Soziologie Othmar Spanns

Marija Ruginienė: Vidurinių amžių moters būklė ir moterų emancipacija . 452—466
La situation de la femme au moyen-âge et l'émancipation de la femme
Die Stellung der Fraù im Mittelalter und die Frauenemanzipation

Juozas Urmonas: Dabartinės ūkio sistemos krizis ir nauji bandymai ..... 469—484
La crise économique actuelle et ses diverses solutions
Die heutige Wirtschaftskrisis und Wege zu ihrer Behebung

Pranas B. Šivickis: Dabartinės biologijos mokslo bendroji kryptis 487—495
Les tendances de la biologie actuelle
Die Tendenzen in der Biologie von heute

Aleksandras Dambrauskas: Ratilai sferoje ir E. Barthelio poliarė geometrija 496—500
Contribution à la géométrie polaire de E. Barthel
Ein Beitrag zur polaren Geometrie von E. Barthel

Pranas Samulionis: Aleksandras Dambrauskas — mokslininkas 503—518
Alexandre Dambrauskas comme savant
Alexander Dambrauskas als Gelehrter

Redakcija: Pirmas Lietuvių Katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimas 521—532
Le premier congrès des intellectuels catholiques de Lithuanie
Der erste Kongress der katholischen Geiehrten Litauens

JUOZAS ERETAS

KATALIKAI IR MOKSLAS

BANDYMAS NUSTATYTI MOKSLINĖS KATALIKŲ MINTIES KELIĄ IR JŲ PASTANGAS ORGANIZUOTI MOKSLO DARBĄ

Akc. „Žaibo“ B-vės sp. Kaune, Duonelaičio g. 24 nr. Tel. 20, 89 ir 35-35

I .

BESIPLĖTOJANČIOS BAŽNYČIOS LAIKOTARPIS

A. PIRMIEJI KRIKŠČIONYBĖS AMŽIAI[1]

Prie krikščionybės lopšio stovėjo ir mokslas. Mat, ji, skelbdama tam tikrą pasaulėžiūrą ir gyvenimožiūrą, neša savy nemaža filosofiškų elementų. Nors šie ir neplaukia iš tų pačių šaltinių, kaip pati filosofija, tačiau ne vienu atveju rišasi su ja. Dėl to nenuostabu, kad Kristaus mokslas, kad ir išplaukdamas iš antgamtiško Apreiškimo, sužadina ir filosofišką galvojimą. Krikščionio galvoje kyla klausimas, ar tikėjimas ir mokslas tarp savęs sutaria ir kaip jie suderinami, ar tikėjimo turinys gali būti protu suvokiamas, ir kaip Apreiškimo mintys bei protautiniu keliu laimėti rezultatai vieni prieš kitus turi būti išbalansuoti ir t.t. Bandydama atsakyti į tuos klausimus, krikščionybė lyg savaimingai sukelia mokslinį sąjudį, skatina pasigaminti metodus ir tarpiškai sukuria net tam tikrą filosofiją.

Krikščionybei reikia tokios filosofijos, norint tikėjimą protingai pagrįsti ir savo turinį moksliškai suformuluoti. Be filosofijos metodų, sąvokų ir t.t. teologija savo tikslų pilnai nepasiektų. Todėl aišku, kad krikščionybės santykiai su mokslu, nors ir ne su kiekvienu, yra glaudūs ir pastovūs, ką patvirtina ir istorija. —

Tiesa, pirmas krikščionybės susitikimas su mokslu nebuvo perdaug padrąsinantis: graikų filosofija, su kuria tikintiesiems visų pirma teko susitikti, savo pobūdžiu nevisai tiko Kristaus mokslui išreikšti. Dėl to krikščionys ne tik vengė jos, bet dar su ja ir kovojo. Jie buvo įsitikinę, žiną kur kas daugiau, negu jų dienų filosofai. Buvo nedviprasmiškai pareikšta, kad tie filosofai tik dar iešką krikščionims jau paskelbtos tiesos

[1] *Rauschen-Wittig,* Grundriss der Patrologie etc., Freiburg i. Br. [32]1921. — *Bardenhewer O.,* Geschichte der altkirchlichen Literatur, Freiburg i. Br. 1902/10. — *Labriole P. de,* Histoire de la littérature latine chrétienne, Paris [2]1924. — *Ueberweg-Geyer,* Grundriss etc. 2. Bd., Berlin, [11]1928. — *Baeumker Cl.,* Die patristische Philosophie, [2]1913 (leidiny „Die Kultur der Gegenwart I, V, p. 264 ss.). — *Harnack A.,* Geschichte der altczristlichen Literatur, 3 Bd. 1893—1904. — *Krebs E.,* Der Logos als Weltheiland im ersten Jahrhundert, Freiburg i. Br. 1910. — *Krebs E.,* Das religionsgeschichtliche Problem der Urchristentums, Münster 1913. — *Willmann O.,* Geschichte des Idealismus, 2. Bd., Braunschweig [2]1907. — *Sawicki Fr.,* Lebensanschauungen alter und neuer Denker, 2. Bd., Paderborn 1923. — *Puech,* Les apologistes grecs du 2-e siècle de notre ère, Paris 1912.

ir kad tokiu būdu eilinis Kristaus sekėjas esąs išmintingesnis už visus graikų išminčius.

Tą nusistatymą prieš juos dar padidino ir tai, kad jie daugeliu atžvilgių gynė priešingą krikščionybei mokslą ir tas faktas, kad bandžiusieji suderinti Evangelijos turinį su graikų filosofija ėmė skelbti visokias herezijas. Prieš tokius mėginimus, anų dienų vyraujančios filosofijos pagalba aiškinti krikščionybės paslaptis, krikščionys pabrėždavo, kad visos Evangelijos tiesos protu nesančios galimos suprasti. Tiesa, Šventas Raštas esąs kupinas gilios išminties, bet ji esanti kaip tik priešinga pasaulio vaikų skelbiamam mokslui. Tarp tikėjimo ir natūralaus protavimo esą tam tikra prasme net prieštaravimų ir dėl to pagonių priekaištas, esą krikščionys skelbia „paikybes“, esąs visiškai tikslus. Apie tai išsitaria ir šv. Paulius rašydamas Korintiečiams : „Žydai... reikalauja stebuklų ir graikai ieško išminties; bet mes skelbiame Kristų, prikaltąjį prie kryžiaus, kuris žydams, tiesa, yra papiktinimas, pagonims gi paikybė, bet pašauktiesiems... Dievo galybė ir išmintis. Nes iš Dievo einanti paikybė yra išmintingesnė už žmones...(I . Kor. J, 22 ss).

Bet iš kitos pusės šv. Paulius taip pat žino, kad Bažnyčia yra įsteigta tiesai skleisti ir tuo pačiu yra universalinė mokykla, kad Kristaus pasekėjai, pavadinti *lux mundi,* yra tiesos nešėjai bei mokytojai ir tuo pat įpareigoti suprantamu žmonėms būdu ją apreikšti. Dėl to jis, susipažinęs su (atsargiai sutinkamu) helenistišku mokslu, o ypač su jo laikų stoicizmu, ir apsišarvavęs žydų teologijos metodais, išdrįso skelbti Kristaus idėjas anais laikais priimtomis mokslo formomis. Ir tai, tarp kito ko, filosofijos srityje gerai nusimanantiems atėniečiams — pav., garsioje savo kalboje Areopage (APD 17, 22 ss.) — panaudodamas tam net citatas iš pačių pagonių. Tuo šv. Paulius tapo pavyzdžiu kitoms kartoms, beketinančioms iš helenizmo pasiskolintomis priemonėmis platinti krikščionybę.

Ką anksčiau tas vienui vienas žmogus buvo pasiryžęs atlikti, tą vėliau plačiau nuveikė vad. *apologetai.* Jau pats vardas charakterizuoja jų veikimo būdą — sustatyti raštus krikščionybei nuo pagonių mokslininkų ginti. Tie traktatai buvo gaminami atsižvelgiant į oponentų priekaištus. Dėl to — bent iki Tertulijono — buvo ne tik anų dienų mokslo kalba, t. y., graikiškai, rašoma, bet ir plačiau naudojamasi helenizmu, kas, sakysime, aiškiai matyti iš Justino. Jis pirmas krikščionis, išvystęs platesnę mokslinę veiklą. Kad lengviau galėtų palaikyti santykius su helenistais, kurių mintis jis laikė savotiška įžanga į krikščionybę — tarp kitko Sokratą vadino „dar prieš Kristų pasirodžiusiu krikščioniu“ — Justinas, ir į naują tikybą perėjęs, dėvėjo, kaip graikų filosofai. Tačiau aiškiai skelbė krikščionišką filosofiją esant pranašesnę už graikų išmintį. Ši tiek tesanti vertinga, kiek joje krikščioniškų elementų. Kaip uoliai ir su kokiu įsitikinimu Justinas ugdė savo mokslą, matyti iš to, kad, viešpataujant (filo-

sofiškai nusiteikusiam) ciesoriui Markui Aurelijui, (apie 165 m.) nebijojo mirti kankinio mirtimi.

Dar plačiau panaudojo šį ginklą Tertulijonas (ca 160—ca 220), pirmas pradėjęs ir lotyniškai rašyti. Ką tik blogo išgirsdavo apie krikščionybę, kritiškai įvertindavo ir tiek aštriu protu, tiek ugningu temperamentu bei galinga kalba atremdavo, ką įtikinančiai rodo jo *Apologeticum* iš 197 m. Savo atsakymuose šis apologetas, norėdamas įrodyti krikščioniško mokslo teisingumą, ne vienoje vietoje naudojosi argumentais ir iš jo dienų filosofijos, kurią tačiau, bendrai imant, aiškiai smerkia. „... Ką bendro turi“, taip jis kartą klausia, „Atėnai su Jeruzale, akademija su Bažnyčia, filosofas su krikščionimi? Graikų draugas su dangaus draugu? Klaidos draugas su klaidos priešu?“ Jis tvirtina, kad krikščionys, pasirodžius Kristui žemėje, nebesą reikalingi nė jokių tyrinėjimų. Jam esą malonu užtikti vietą, kuri nesiduoda proto suvokiama arba — jo manymu — tiesiog priešinasi galvojimui. Šitoks „prieštaravimas“ kaip tik esąs viena iš krikščioniško mokslo pirmenybių.[1]

Tokie ir panašūs kiek ekscentriško Tertulijono prieš graikų filosofiją nukreipti pasakymai — Platoną jis vadindavo „heretikų prieskonių dėže“ — tačiau, toli gražu, neatvaizdavo krikščionių mokslininkų nusistatymo. Šie daug kur jau buvo sugebėję pozityviai pasinaudoti senąja filosofija, ką įsakmiai rodo kad ir Justino pavyzdys. Šiojo teigimas, kad krikščionių tikėjimas, kaip tikroji religija, savaimingai esąs ir tikroji filosofija, kad graikų filosofija turinti savy daug krikščionybės skelbiamos tiesos, — sakysime, kad Kristaus asmeny įsikūnijęs graikų skelbiamasis λόγος ir pan. — geriausiai sako, kad jaunoji krikščionija jau kiek apmalšino savo pirmykščią baimę ir kad savo praeitimi taip garsi helenų filosofija gali krikščionybės ir nebenustelbti.

Tie apologetai, nors daugumas jų yra įsitikinę tikėjimą tikrumo atžvilgiu stovint aukščiau už žmogaus žinojimą, tačiau tvirtina, jog žinojimas esąs aukštesnis tikslas, nes leidžiąs įžvelgti tiesos prasmę. Vienok tikėjimas turėtų būti mokslinio tyrinėjimo norma ir kiekvienas argumentas, prieštaraujantis tikėjimui, moksle turėtų netekti reikšmės.

Taip nusistatę, ėmė kurti *pirmą moksliškai pagrįstą krikščionišką pasaulėžiūrą*. Tūlas prikaišiojo, kad jie, laikydami krikščionybę visų pirma tikrojo pažinimo religija, įvedė į krikščionybę graikų intelektualizmą ir tuo Kristaus mokslą pavertę filosofija, t. y., jį „suhelenizavę“, ir tuo pat sufalsifikavę. Tačiau sunku su tuo sutikti, nes apologetų raštuose gyvas visas Kristaus mokslas. Ypač jie nepamiršta, kad pagaliau ne pažinimas,

[1] Posakis *credo, quia absurdum*, nors Tertulijono — ir iš viso katalikų Bažnyčios teologų — raštuose ir nepasitaiko, tačiau iš ne vieno jo pasakymo siūlyte siūlosi.

o meilė yra svarbiausias krikščionybės įstatymas. Tas priekaištas tik rodo apologetus, sugebėjusius pasisavinti ir savo tikslams panaudoti tradicinės filosofijos turtus.

Kiek tolimas jiems iš esmės yra helenizmas, pasako jų nuosekliai siekiama integrali krikščioniškoji sintezė, kuri yra esmingiausia žymė ne tik katalikiškos teologijos ir filosofijos, bet ir apskritai katalikų mokslo sistemos. Ta sintezė, būdama visų vertybių sujungimas, iš vienos pusės pripažįsta žmogaus proto jėgas, kurių pagalba galima suvokti pamatines krikščionybės tiesas, bet iš kitos — taip pat pabrėžia krikščionybę esant Apraiška, neleidžiančia filosofijai susilyginti su Kristaus mokslu. Taigi, ji žino, kad šios religijos turinys yra paslaptis, bet taip pat sutinka ir su tuo, kad galima ją protu kaip nors suvokti.

Apologetai ir jų darbai parodo, kokiame laipsny Bažnyčia jau buvo suspėjusi savo sekėjų tarpe pažadinti tokį mokslinį darbą, kuris siekė apimti visus davinius ir jais pasinaudodamas tikėjosi sudaryti visumą, atitinkančią katalikybės, t. y., universalumo, sąvoką. Taigi, jau pirmi mokslininkai krikščionys, inkorporuodami į savo sintezę ir Apreiškimo turinį ir proto keliu įgytas žinias, pasirodė šalininkais integralaus žinojimo, kurį tiek prieš fideistus, tiek prieš racijonalistus gynė, kaip brangiausį savo mokslinės veiklos rezultatą.

Šios pastangos turėjo savo centrą įvairiose mokyklose. Jų svarbiausia buvo įsteigta visokių mokslų pilnoje ir turtingomis bibliotekomis aprūpintoje *Aleksandrijoje*[1]. Joje gyveną krikščionys inteligentai susispietė aplink gabius mokslininkus, kuriems vadovaujant vietos vyskupo globojama *katechetų mokykla* virto tikra aukštąja religijos ir filosofijos mokykla. Jos svarbiausias uždavinys buvo bandyti proto pagalba suvokti religiją, ją moksliškai pagrįsti ir ginti prieš netikinčius, pagonis ir klaidatikius. Bet joje, kurios kursus galėjo lankyti abiejų lyčių klausytojai, buvo taip pat dėstoma fizika, matematika, gramatika, retorika, poezija, astronomija ir muzika. Taigi, tai, tarsi, pirmas krikščionybės istorijoje teologijos-filosofijos fakultetas. Jo garsenybės buvo Klemensas Aleksandrietis ir Origines.

K l e m e n s a s[2] (gimęs apie 150 m., miręs dar prieš 215 m.) yra pirmas didis krikščionybės mokslininkas. Išaugęs graikiškoje aplinkumoje, — tarp ko kito paveiktas stoikų — nuodugniai pažino klasikinę išmintį, kurią pirmas panaudojo krikščionių ideologijai ginti prieš pagonis ir gnostikus. Jis ragino susekti išvidinį gimininingumą visų pasauly pasireiškiančių tiesos

[1] Cf. *Heckei*, Die Kirche von Aegypten etc., Strassburg 1918. — *Nelz*, Die theologischen Schulen der morgenländischen Kirchen etc., Bonn 1916.

[2] Monografijas apie K l e m e n s ą tarp kito ko išleido: *De Faye*, Paris, [2]1906. — *Meyboom*., Leyden 1912. — *Patrick*, London 1914. —.

elementų ir mokė, prieškrikščioniškąją filosofiją esant krikščioniškojo mokslo pirmataku, kuris Kristaus moksle radęs savo atbaigimą ir apvainikavimą. Šitaip darbuotis jam nebuvo lengva, nes daugelis krikščionių šnairavo į panaudojimą to, kas buvo anapus Kristaus. Dėl to ne kartą nusiskundė, kad išsigąstama graikų filosofijos panašiai, kaip vaikai vaiduoklių.

Jo darbus toliau varė O r i g i n e s[1] (ca 185/86—254/55), kuris buvo tikras moksliškumo ir darbštumo genijus. Būdamas — kaip Eusebijus išsitarė — „žmogus iš plieno“ iš pat mažens tiek lavinosi, kad, dar vos 18 metus eidamas, sugebėjo vadovauti Aleksandrijos mokyklai. Jis ne tik pats be jokio perstojimo dirbo, bet davė darbo ir keliems stenografistams bei kopistams. Jo raštų priskaitoma keli šimtai.

Jis aiškino Šventą Raštą, stengėsi filologiškai nustatyti tiksliausią jo tekstą ir sukūrė pirmą moksliškę krikščionybės dogmatiką. Nors jam ir nevisai pasisekė sudaryti krikščionių metafizikos sintezę — mat, iš graikų paveldėtas filosofiškas elementas, daugiausia gnostikų spiritualizmas, vietomis kiek nustelbė krikščioniškai religiškąjį —, bet vis dėlto visas Originio gyvenimas ir· veikla yra vykęs bandymas sujungti mokslą su tikėjimu, gilų moksliškumą su gaiviu religingumu. Dėl to nenuostabu, kad įstaiga to mokslo vyro, kuris verčiau sutiko mirti, kaip išsižadėti savo krikščioniškų įsitikinimų, ne tik sutraukė anų laikų žymiausius inteligentus, bet dar paskatino kurti panašius mokslo židinius ir kitur.

Bene žymiausias jų buvo *Antiochijoje.* Skirdamiesi savo blaiviu istoriškai-kritišku ir gramatiškai-logišku metodu nuo Aleksandrijos alegoriškai-mistiško darbo būdo, antiochijiečiai konkuravo ir papildė savo mokytojus Afrikoje. Antiochija dar ir tuo išsiskyrė iš kitų panašių, kad teologijoje vietoje neoplatonizmo dėjo pamatan Aristotelio mokslą. Šis betgi gilesnės įtakos krikščionių mokslui nepadarė, nes tarp Plotino ir Augustino įterptam Aristoteliui tuo tarpu dar nebuvo sąlygų gyvuoti. — Tos mokyklos sėkmingai padėjo išaiškinti tas įvairias sroves, kurios užplūdo vos besivystantį krikščionių mokslą.

Jų pavojingiausia ar tik nebus buvus vad. γνώσις. Tai buvo lyg religijos filosofija, pirma, kurią sutiko krikščionybė. Tačiau joje — visai priešingai gnostikų tvirtinimams — mažai tebuvo tikro mokslo, bet užtat daug fantazijos, iškraipančios tą filosofiją į ūkanotą religijos mitologiją. Gnosticizmas, imdamas savo sudrumstai spekuliacijai medžiagos iš visokiausių filosofijų ir religijų, dėjosi esąs už visas sroves aukštesnis ir tikresnis. Jis buvo įsitikinęs, galįs be Jėzaus Apreiškimų, vien laisvai sprendžiančiu protu sudaryti didžiulę pasaulėžiūrą. Tuo jis mėgino įtraukti į filosofiją krikščionybę, ją suhelenizuoti, kas būtų visiškai pakeitę jos

[1] Monografijos apie O r i g i n į : *Redepenning,* 2 Bde., Bonn 1841. — *Prat,* Origène, le théologien et l'exégète, Paris 1907.

esmę. Pavojus krikščionybei buvo juo realesnis, kadangi ji, užgimusi ir sunkiai augusi tirštoje jau nuo amžių aukštai iškilusios graikų kultūros atmosferoje,, kaip ir neturėjo atramos prieš gnosticizmą, kuris gundė didingu, lakios fantazijos svaigulingai išpuoštu religiniu pasaulėvaizdžiu. Bet to nepaisydami pirmieji krikščionybės išugdytieji mokslininkai sugebėjo suvokti tikrą to migloto sinkretizmo vertę. Tai paliudijo juos buvus dvasiškai nepriklausomus nuo helenistiškos aplinkumos ir supratus savo uždavinį. Ir tikrai — krikščionių mokslas neleido išardyti iš kart sudarytos sintezės vieno jos dviejų esmingų elementų sąskaiton. Kaip dar anksčiau užstojo proto galias prieš fideistus, taip dabar gynė Apreiškimą prieš grynus intelektualistus. Taigi, jis vienodai atrėmė mėginimus paskandinti religiją filosofijoje arba žinojimą laikyti religija. Jis savo geriausiais atstovais — sakysime, Irenėjum, Hipolitu ir kt. — parodė, kad tikėjimas ir pažinimas kiekvienas savo srity lygiai vertingas ir kad abu derinasi bei savo esme sutaria.

Tokia sunkia, bet laimingai išvesta kova su gnosticizmu, jaunasis krikščionių mokslas įamžino savo vardą istorijoje, nes, nugalėdamas gnosį, kartą ant visados apsaugojo religiškąjį krikščionybės turinį nuo pavojaus sutirpti filosofijoje.

Bendrai paėmus, karališkoji krikščioniškojo mokslo problema, būtent, klausimas apie santykių nustatymą tarp Apreiškimo iš vienos pusės ir protautinio darbo iš antros, klausimas apie jųdviejų suderinamumą ir praktiškus jų harmonizavimo būdus bei pan. buvo statomas ir sprendžiamas jau pačioje krikščionių mokslo užuomazgoje. Ši problema toliau vis iš naujo iškyla, nes ta pusiausvyra draskoma vis naujų priešų. Nėra nė vieno didžio kataliko mintytojo, kuris nebūtų sielojęsis šiuo klausimu ir nebūtų bandęs duoti savo sprendimą. Kokie ir bebūtų jų formulavimai bei argumentavimo niuansai, jie tačiau iš esmės sutinka. Pastangos, duoti patenkinantį atsakymą į taip kvaršinantį ir painų klausimą, driekiasi raudonu siūlu per visą istoriją. *Cum grano salis* galima net tvirtinti, kad šios problemos istorija yra katalikų mokslo istorija. Nuo įtikimumo laipsnio, kurį pasiekė katalikai mokslininkai, duodami savo argumentaciją, daugumoje ir priklausė jų bei jų amžininkų mokslinės darbuotės našumas ir vertė. Laikotarpiai, neturėję į šią problemą tinkamų atsakymų, dažniausiai nesugebėjo atsiliepti ir į kitus klausimus. Kad ši problema tikrai yra katalikų mokslininkų išbandymas, pirmi patyrė apologetai, o ypač vad. antignosti— kai. Jų darbai — kad ir kuklesni už nuveiktus vėlesniais amžiais — yra juo vertingesni, kadangi jie buvo atliekami neturint prieš save precedentų ir negalint atsiremti į kokią nors tradiciją. Šiaip ar taip, jie davė pagrindinę formulę, kurią saviškai pagrįs ateities galiūnai, pirmiausia Šv. Augustinas.

B. ŠV. AUGUSTINAS (354—430)

Kol Bažnyčia turėjo ginti savo jauną gyvybę nuo galingųjų ciesorių ir krikščionys mokslininkai atremti gnostinį judėjimą, tik ką užsimezgęs katalikų mokslas negalėjo imtis didesnių pozityvių uždavinių. Bet vos tik Bažnyčia gavo romėnų valstybėje pilietybės teises ir mokslininkai išsikapstė iš katakombų, darbas virte užvirė.

Užsimota iš karto imperijos rytuose ir vakaruose, kurie abu pagal savo charakterį pasidalino darbais: *rytiečiai,* užaugę graikų kultūros padangėje, buvo labiau filosofiškai nusiteikę ir dėl to daugiau ėmėsi spekuliatyvinio darbo, o *vakariečiai,* išauklėti gyvenimiškų romėnų, daugiau domėjosi praktiškais klausimais.

Tokiu būdu *rytai* visa iš helenų paveldėta spekuliacijos aistra ėmėsi spręsti bei svarstyti trinitarinį ir christologinį klausimus ir juos ilgu, nuo 3. iki 7. amžiaus trunkančiu, giliu protavimu visiems amžiams suformulavo. Šitame darbe žymieji rytų mokslininkai buvo ištikimi Bažnyčios atstovaujamai sintezei, ginančiai visą Apreiškimo turinį, nuo visokių vienašališkumų, kuriais subjektyviai nusiteikusieji bandė susiaurinti Jos mokslo universalumą. Tai gyvai rodo visas vad. Bažnyčios Tėvų veikimas.[1]

Šv. Bazilijus (329/79) sprendė religijos klausimus su tokiu pasisekimu, jog jį galima laikyti vienu žymiausiu arianizmo nugalėtoju. Kad ir pavydžiai saugojo Bažnyčios mokslo grynumą, vis dėl to neužsidarė ir nuo vertingų antikinės filosofijos turtų. Jiems apginti nuo siauresnio horizonto vienminčių parašė net atskirą traktatą. Panašiai kaip jis dirbo ir jo draugas Gregorijus Naciancietis († 390). Jis ne tik tokia graikų meile, bet ir savo nepalenkiamumu ginant doktrinas, prilygo Bazilijui, su kuriuo visą amžių jį rišo draugiški ryšiai. Jis buvo tikras jo komilitonas, t. y., *commilito,* nes neatsisakė nuo savo idėjų net tada, kai arianai akmenimis į jį svaidę. Nuo jo neatsiliko nė Bazilijaus brolis Gregorijus Nisietis (331/94), kuris mieliau sutiko kęsti ištrėmimą, negu išsižadėti savo įsitikinimų. Tokią pat ištikimybę rodė ir Šv. Athanazijus Didysis (296—373), kuris dėl savo pažiūrų net penkis kartus buvo baustas ir iš 77 savo gyvenimo metų septyniolika su puse išgyveno ištrėmime. Jis, gindamas Šventą Raštą nuo arijanų, taip į jį įsigilino, kad mokėjo jį atmintinai.

Tuo tarpu, kai graikų filosofijos perpildytoje atmosferoje jaunosios Bažnyčios mokslininkai ėmėsi painaus darbo, būtent, visiems suprantama kalba išreikštas ir religingumu trykštančias Evangelijos tiesas moksliškai

[1] *Eibl H.,* Augustin und die Patristik, München 1923.

suformuluoti, jų kolegos *vakaruose* žiūrėjo daugiau apčiuopiamos naudos, dėl to, tarp kitko, itin domėjosi išganymo problema. Tam ir panašiems klausimams spręsti Amžinoji Išmintis ir vakarų Bažnyčiai nepasigailėjo dvasios didvyrių, kurių žymiausias Šv. A u g u s t i n a s (354—430)[1].

Tiesa, ir Šv. Augustino proto tėvynė taip pat rytai. Mat, jį stipriai paveikė graikų filosofija: pirmiausia Platonas, toliau paskutinis žymesnis graikų dvasios pasireiškimas — neoplatonizmas[2] ir stoicizmas. Žinant dar, kad jis buvo pilnai pasisavinęs ir graikų Bažnyčios Tėvų darbus, nesunku suprasti, kad protinis elementas jo veikloje itin ryškus. Bet šis, šiame nuostabiai plačios amplitūdos žmoguje, ne vienintelis: šalia spekuliacijos jame dar yra vietos giliam religingumui. Tokiu būdu Šv. Augustinas jungė dvi sroves, kurios įgalino jį genialiai išvystyti mokslinį savo veikimą ir tapti kone visam tūkstančiui metų nepasiekiamu pavyzdžiu, neginčijamu autoritetu.

Šv. Augustinas aistringai siekė tiesos. Bet jam nepakako, kaip, sakysime, vėliau Lessingui ir daugybei kitų moderniųjų filosofų, vieno siekimo — jis veržėsi į pačią tiesą, kad ją visiškai užkariautų. „Pasigailėjimo verti“, sako jis, „yra tie žmonės, kurie visada vis naujo trokšta, o į tai, kas jau pažinta, abejingai žiūri, kuriems maloniau mokytis, negu žinoti, nors žinojimas yra mokymosi tikslas.“[3] Jam aišku, kad — aristoteliškai kalbant — „tie, kurie jau rado tiesą, labiau ja gėrisi, negu tie,, kurie dar jos ieško.“[4] Todėl sekdamas stagiriečiu Šv. Augustinas — nugalėjęs savo pirmykšti skepticizmą[5] — tikėjo, kad tiesos pažinimas tikrai yra galimas.

Jo siekiamoji tiesa egzistuoja idėjų pasauly. Šis yra identiškas su Dievo mintimis arba su Juo pačiu. Kadangi šis idėjų pasaulis tobulai išreiškia dalykų ir jų santykių esmę, tai Šv. Augustinas vadina jį Amžinąja

[1] Iš literatūros apie Šv. A u g u s t i n ą cf. tarp kitko: *Hertling,* Mainz 1902. — *Bertrand,* Paris [34]1913. (Šitą veikalą yra lietuviškai išvertęs *J. Keliuotis,* Kaunas, 1930). — *Berker,* Leipzig 1908. — *Wolfsgruber,* Paderborn 1908. — *Froeltsch,* München-Berlin 1915. — Toliau dar cf. *Storz J.,* Die Philosophie des hl. Augustin, Freiburg 1882. — *Willmann O.,* Geschichte des Idealismus II, Braunschweig [2]1907. — *Ueberweg—Geyer,* Die patristische Philosophie, Grundriss etc., Berlin [11]1928. — *Baumgartner M.,* Aster'io leidiny „Grosse Denker,“ 1 Bd. — *Hessen J.,* Augustinus und seine Bedeutung für die Gegenwart, Stuttgart 1924. —

Literatūros apie Šv. Augustiną lietuvių kalba daugiausia galima rasti V. D. Universiteto Teol.-Filosofijos Fakulteto leidžiamame ir Prof. Pr. Dovydaičio redaguojamame *Logos.* Jame yra nemažai straipsnių, parašytų ypač Augustino sukaktuvių proga — 1930 metais. Dar skyrium išėjo *Dovydaičio Pr.,* Šv. Augustino modernumas etc., Kaunas 1930. —

[2] *Boyer,* Christianisme et Néo—platonisme dans la formation de St. Augustin, Paris 1920.—

[3] De vera religione, cap. 53.

[4] Eth. Nie. X, 7.

[5] Savo posakiu *dubito, ergo sum* jis dar prieš Descartes'ą priėjo formulę *cogito, ergo sum.*

Tiesa. Ši tiesa nėra žmogaus proto padaras. Ji yra nuo amžių ir dėl savęs egzistuoja. Dėl tokių savo ypatybių ji nėra priklausoma nuo žmonių ir nėra tik atskiro individo tiesa. Ji yra tiesa visiems laikams ir visiems žmonėms. Paskutinę savo priežastį ir atramą ji teturi Dievuje. Iš tos Amžinos Tiesos, kuri yra pats Dievas, ir plaukia pažinimas bendros ir būtinos žmonėms tiesos. Jos negalima pilnai patirti mus apsupančiame pasauly, kadangi ji nėra jame grynai realizuota. Bendrąsias tiesas mes galime pažinti tik per paslaptingą mūsų proto su Dievu santykiavimą.

Tokiais tvirtinimais — ypač vadindamas Dievą Amžinąja Tiesa — Šv. Augustinas nepaprastai praturtino krikščioniškąją filosofiją. Į ją perėjo — ir iki Šv. Tomo Akviniečio išsilaikė — ir toji mintis, kad protinis pažinimas tesąs dieviškoje šviesoje vykstąs veizdėjimas, regėjimas.

Įsitikinęs, kad aukščiausias tiesas galima pažinti ne išviršiniame pasauly, o tik betarpiškai atsigręžus į Dievą, Šv. Augustinas ragina susikaupti — „grįžk į save : tiesa gyvena išvidiniam žmoguje.“[1]

Kaip matyti, Šv. Augustinas nors ir aukštai stato natūralią žmogaus pažinimo galią, vienok pabrėžia ją esant per silpną giliausiems gyvenimo klausimams spręsti. Dėl to tvirtina, kad ir mokyčiausias dar reikalingas papildymo — tikėjimo. Šiuo atžvilgiu pats Šv. Augustinas charakteringiausias pavyzdys: jis, nors siekia pažinimo įtemptu protiniu darbu, bet su džiaugsmu priima ir apreikštą tiesą.

Taip svarbius santykius tarp žinojimo ir tikėjimo, žmogaus proto ir antžmogiškojo autoriteto Šv. Augustinas nusako trimis, jo paties dvasios raidą atvaizduojančiomis, formulėmis, būtent:

1. *Ratio antecedit fidem (Intellege, ut credes!)* — tikėjimas turįs būti protingas ir dėl to mokslas turįs jį protu pamatuoti ; taigi, žinojimas turi eiti pirm tikėjimo, kiek jis turi patikrinti jo tikėtinumą.[2]

2. *Fides antecedit rationem (Crede, ut intellegas!),* t. y., iš kitos pusės tikėjimas privalo eiti pirm žinojimo: tikėjimo turinys mums yra duotas ir mes visų pirma turime jį priimti.[3] Nors, mes, kaip Šv. Augustinas išsitaria, ir negalime pilnai pažinti religijos paslapčių, vienok sugebame įmanomai įsigilinti į tai, ką tikime.

3. *Credo, ut intelligam:* Nors tikėjimas ir turi visur pirmas eiti, tačiau jis turi vesti prie žinojimo, nes žmogus vien pasyviu tikėjimu, kuris juk nėra aukščiausia pažinimo rūšis, apsiriboti negali.

Ši trečioji formulė, galutinai išsakanti Augustino samprotavimus šiuo esmingu krikščioniui mokslininkui klausimu, charakterizuoja kone visą

[1] De vera religione, cap. 39.
[2] Sermo 43, 7, 9. —
[3] Cf. De vera religione, cap. 5, n. 8; cap. 24, n. 45. — De utilitate credendi, cap. 9, n. 22; cap. 11, n. 25. — De ordine II, cap., n. 26. —Tract. 40, 9 in Ioannem.

mokslo darbo pobūdį ir metodą iki pat Šv. Tomo laikų. Bet suredagavus scholastikai ir kiek kitokias formules, Augustino požvilgis buvo pastoviai vertinamas, o tam tikrais laikotarpiais — kaip dar matysime — Augustinas Tomą net sėkmingai konkuruoja.

Žinant Šv. Augustino privalumus, nesunku suprasti, kad jis yra vienas genialiausių katalikiškos sintezės atstovų. Jis buvo susipažinęs kone su visomis filosofijos srovėmis. Jas ne tik žinojo, bet — sakysime, sensualizmą, materializmą ir skepticizmą tiesiog pergyveno. Ir neoplatoniškos mokyklos spiritualizmą, prie kurio vėliau prasimušė, taipgi gyvai atjautė.[1] Bet visa tai ir dar kita (pav., stoicizmas) jam tėra tik akstinas *savo* sistemai sukurti, kuria jis norėjo suvesti į harmoniją jo dienų filosofišką pasaulėvaizdį su krikščioniškuoju mokslu. Siekdamas tos sintezės, lygiai naudojosi aštria spekuliacija ir lakia intuicija. Čia taip pat padėjo ir individualistiški patyrimai, nes jam neturi reikšmės ta medžiaga, kuri nėra pergyventa iki sielos gelmių sukrėsto žmogaus. Tačiau taip sujaudintas individas negali būti sau ir kitiems absoliučiu mastu. Reikalinga dar ir objektyvi norma, kurią patiekia į Kristaus mokslą atsirėmusi Bažnyčia.

Nors Augustinas savo raštuose ir neišvengė įvairių perdėjimų, per aštrių suformulavimų, išplaukiančių dažniausiai iš jo retorinio talento, tačiau jis išvengė visokeriopų vienašališkumų ir tuo tapo tikru sintetikų, sugebėjusiu nepalyginamai didesniame maštabe išvesti jau apologetų, aleksandriečių ir ankstyvesnių Bažnyčios Tėvų siekiamąją sintezę.

Šv. Augustino asmenyje pirmąkart pilnai ir genialiai susijungė krikščionybė ir mokslas. Jame nutilo ankščiau taip dažnai girdėti abejojimai, ar gali būti krikščionis filosofas. Žymiai sušvelnėjo ir vietomis net visai pasibaigė — bent tuo tarpu — buvę dažnai taip aštrūs trynimaisi tarp Kristaus ir profaniškojo mokslo atstovų. Jis, stipriai atsirėmęs į savo tikėjimą, gali, be baimės suklysti, ištiesti Platonui ranką. Šis susitikimas ir susiliejimas giliausio profaniško dvasios turto su Apreikštąja Tiesa padarė Šv. Augustiną ne tik vakarų pasaulio teologijos ir filosofijos, bet ir iš viso katalikų mokslo kūrėju. Pradedant Šv. Augustinu krikščionybė — ir kartu su ja Vakarų Europa — turi savo mokslą. Savo veikla jis yra pagrindęs *Philosophia perennis,* kurią toliau beliko plačiau išvystyti ir smulkiau apdirbinėti. Ką krikščionybė ir Europa per Šv. Augustiną laimėjo, to ne tik daugiau nebenustojo, bet dar toliau ugdė, sudarydama per vis labiau besiplečiančią Bažnyčią mokslui dar palankesnes sąlygas.

Tokios globos tas mokslas buvo labai reikalingas, nes seną Romos im-

[1] Cf. *Hertling G. von,* Bekentnisse des hl. Augustins, Freibur'g 13/15 1920. — *Vaitkus M.,* Šv. Aurelijaus Augustino išpažinimai etc., Kaunas 1933. — *Harnack A.,* Augustinas Konfessionen, Giessen 2 1903. — *Ottley,* Studies in the confessions of St. Augustin, London 1919. —

periją užplūstantieji ir vyskupaujančio Augustino rezidenciją naikinantieji barbarai be pasigailėjimo kėsinosi ant pirmų šio darbo daigų. Šiuo pavojinguoju laiku Bažnyčia, atsidėkodama jam už patarnavimą Jos idėjoms suformuluoti ir t. t., gausiai atsilygino paslėpdama jį savo vienuolynuose nuo praūžiančios vėsulos ir toliau siųsdama į pagalbą savo tauriausius bei gabiausius atstovus. Tokių jam labai reikėjo, nes jaunasis krikščionių mokslas per Šv. Augustiną spėjo tik paruošti medžiagą vientisai sistemai sukurti, o pačią minčių statybą paliko tolimesniems amžiams.[1]

[1] Kiek Augustinas ir kiti Bažnyčios Tėvai mokslui, ir tuo pat bendrai kultūrai, yra nusipelnę geriausiai paliudys Harnackas. „Bažnyčios Tėvai“, taip jis pasisakė 1910 m. per viešą paskaitą Vienoje, „sujungė iš Graikijos kilusį antikės ir žydų; palikimą su krikščionybe į vieną vienumą.. į Tai yra vienintelė (tuomet) sudaryta sintezė ir ji yra toji, kuri pagrindė vidurinius amžius ir jų kultūrą“.

Toliau tas pats protestantų teologas tvirtina, kad tie šeši šimtai foliantų, į kuriuos surašyti Bažnyčios Tėvų darbai, esą tikri šaltiniai, iš kurių išplaukusi mūsų kultūra. Jos žymiausias ugdytojas esąs Augustinas. Jis su savo pirmatakais sukūręs plačiausią, tvirčiausią ir patvariausią instituciją, kokią tik žinome — katalikų Bažnyčią. Bažnyčios Tėvai, kopijuodami visų rūšių antikės raštus, išsaugoję brangius turtus. Be jų mes būtumėm buvę neapsakomai bėdini. Jie padėję visur pagrindą Vakarų Europos tautinėms literatūroms. Sirai, koptai, armėnai, georgiečiai, gotai, airiai, anglosaksai, slavai sudarę savo rašybą ir literatūrą, nusižiūrėję į iš Bažnyčios Tėvų gautus raštus, vertimus ir t.t. Tų Tėvų veikaluose esą vietų, prilygstančių gražiausiems pasaulinės literatūros kūriniams. Giliausios Vakarų Europos literatūrų sielos analizės esančios Augustino paveiktos. — Cf. *Harnack A.*, Ueber eine der antiken Grundlagen der modernen Kultur, Wien 1910. — *Harnack A.*, Was verdankt unsere Kultur den Kirchenvätern, Giessen, leidiny „Aus Wissen und Leben“.

II.

BELAIMINČIOS

BAŽNYČIOS LAIKOTARPIS

A. PRIEŠ-SCHOLASTINIS LAIKOTARPIS[1]

Germanams sutriuškinus romėnų imperiją, žlugo ir graikų-romėnų mokslo įstaigos. Tuomet antikinė kultūra rado prieglobstį ten, kur vargu tikėjosi būti kada nors priglausta — krikščionių vienuolynuose ir mokyklose. Mat, Šv. Benediktas, — pats romėnas — ir jo pasekėjai, nesitenkindami būti tik misijonieriais, atsidavė dar mokslams, kurdami ištisą mokyklų tinklą, kuo tapo šimtmečiams kone vieninteliai kultūros nešėjai. Jie jaudinančiu, jau seniai priežodžiu tapusiu, rūpestingumu ir kruopštumu apsaugojo nuo žuvimo ne tik šimtus Bažnyčios Tėvų foliantų,, bet ir didžius pagoniškos senovės mokslo ir meno turtus. Taigi, be Bažnyčios prieškrikščioniškoji antikė didžia savo dalimi būtų pranykusi nuo žemės paviršiaus, be „nežinomojo vienuolio“ žmonija būtų fatališkai subėdnėjusi.

Tačiau šių benediktinų ordeno mokyklų — kaip ir vėliau prie katedrų kuriamų, kurios pirmoje eilėje parūpino vyskupijai kunigų ir dėl to atitiko maždaug mūsų laikų dvasines seminarijas — mokslinė reikšmė nebuvo didžiausia, nes jos dažnai tepasitenkindavo išsaugoti ankstyvesnių dvasios milžinų sukurtą mokslo lobį, nieko naujo nepridedamos. Tiesa, vietomis prasimušė ir originalesni mokslininkai, bet apskritai ankstyvesnieji viduriniai amžiai per didele moksline ambicija nepasižymėjo. Šis receptingumas yra suprantamas, žinant, kad Bažnyčia šiuo laiku sunkiai grūmėsi su germanais ir anglosaksais. Tik laimėjus Kristui vakarų pasaulį, galėjo vėl imtis kūrybos moksle.

Bet kad ir šitas laikotarpis nebuvo visai be mokslininkų, paliudija, tarp ko kito, Marcianus Capella, Cassiodorus, Izidorius Sevilietis, Boėthius, Beda Garbingasis ir kiti, kurie yra tikri senovės ir vidurinių amžių tarpininkai.

Pirmas žymesnis mokslo kūrėjas yra C a s s i o d o r u s (ca 477 — ca 570), siūlęs popiežiui Agapetui (335/36) aleksandriečių ir nestorijanų — tuomet Nisiby, Persijoje, turėjusių žydinčią mokslo įstaigą — pavyzdžiu įkurti krikščionišką aukštą mokyklą. Nors karai su gotais ir neleido realizuoti šį planą, tačiau popiežius įsteigė bent taip reikalingą biblioteką.

[2] Cf. tarp kito ko *Brunhes G.*, La foi chrétienne et la philosophie aux temps de la renaissance carolingienne, Paris 1903. — *Troeltsch*, Augustin, die christliche Antike und das Mittelalter, München 1915. — *Manitius*, Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters I: Von Justinian bis zur Mitte des 13. Jahrh., 1. Teil, München 1911. —

O pats sumanytojas Cassiodorus, pasitraukęs į vienuolyną, kartu su vienminčiais, atsidavė ne tik kontempliacijai bei kitokiems krikščioniškiems pratimams, bet ir mokslui. *Jo Institutiones divinarum et saecularium lectionum* yra savotiška pirmųjų vidurinių amžių mokslų enciklopedija, į kurią jis sudėjo daugiausia iš klasikinės senovės paveldėtas žinias. Dar plačiau užsimojo Izidorius Sevilietis (miręs 636), dvidešimtimi knygų aprašydamas visus mokslo objektus. Tačiau ne per daugiausia kritiškumo ir pas jį. Didžiausiu mokslo laimėjimu jis laikė raštuose *Libri tres sententiarum* sutvarkytą Bažnyčios Tėvų — ypač Šv. Augustino ir Gregorijaus Didžiojo — išmintį, kuo jis jaučiamai paveikė kitus, sakysime, „sentencijų meisterį“ Petrą Lombardietį. Izidoriaus pėdomis ėjo anglosaksų švietėjas Beda Venerabilis (674—735), sukūręs savo veikale *De rerum natura* iš Šv. Augustino koncepcijų išplaukiantį pasaulėvaizdį. Dar kiek anksčiau vad. „paskutinysis romėnas“ Boëthius (480—525), įgrūstas Theodoricho į kalėjimą ir pasmerktas mirti, rašė *De consolatione philosophiae.* Nors šiame traktate autorius daugiausia rėmėsi neoplatoniška ir stoiška filosofija, o ne krikščionybės argumentais, tačiau šis paguodos raštas pasidarė vienu populiariausiu vidurinių amžių veikalu. Buvo Boethius dar užsimojęs versti Platoną ir Aristotelį, tačiau pasisekė jam parūpinti tik dalį Aristotelio logikos raštų, pavadintų *Organono* vardu.

Tuo tarpu, kai visi čia minėtieji daugiausia sekė senesniais autoritetais, Johannes Scotus Eriugena († 877/82) ryžosi savo kojomis vaikščioti. Tai būtų buvę visai pageidaujama, nes Eriugena, būdamas be abejonės žymiausias 9. šimtmečio mokslininkas, turėjo visus privalumus, reikalingus išjudinti nuo pat Augustino laikų sustingusį mokslą. Kad jis tačiau daugiau pakenkė, negu padėjo, yra kaltė tariamojo apaštalų mokinio Dionyzo - Areopagitos, kurio gnostiškai-neoplatoniškais elementais persisunkusiais raštais graikiškai mokąs Eriugena godžiai maitinosi. Dėstydamas savo 867 m. parašytame veikale *De divisione naturae* neoplatonizmo emanacijos idėją, Eriugena atsidūrė anapus Augustino ir kartu už Bažnyčios mokslo ribų. Šiaip jis buvo kaip ir vienas scholastikos pirmatakų, ką rodo kad ir šis jo traktate *De divina praedestinatione* pasitaikąs tvirtinimas: „Tikroji filosofija yra ir tikroji religija, o tikroji religija yra ir tikroji filosofija.“

B. ANKSTYVOJI SCHOLASTIKA[1]

Bažnyčia, sėkmingai pabaigusi pirmą savo misijonierišką žygį į germanus, po truputį galėjo vėl kūrybiškiau pasireikšti ir moksle. Šis, pajutęs jos paskatinimus, pamažėl išsijudino iš stagnacijos. Tuomet iš naujo patirta, kad katalikybė nėra atsakymas be klausimų, nėra pusiausvyra be problemų, o priešingai — stiprių intelektualinių pastangų sintezė. Dėl to iškilo tokie klausimai, kurių veltui ieškotum pas jaunuosius Bažnyčios mokslininkus.

Tos naujos problemos atsirado, kritiškiau pažiūrėjus į ligšiol laimėtąjį žinių lobį. Tas, būdamas sukrautas įvairiausių asmenų, įvairiais laikais ir skirtingiausiose aplinkybėse, turėjo nemaža spragų ir šiaip visokių netobulumų, duodančių progos įžiūrėti kai kur net prieštaravimų. Giliau pažvelgus dar paaiškėja, jog ir Šv. Augustinas nebuvo pasiekęs dailiai išlygintos minčių visumos. Jos stoką gyvai atjautė visur vieningumo siekią viduriniai amžiai, kurie užsimojo patys tokią kurti. Šis pasiryžimas liudija ir apie krikščionių mokslininkų dvasios lankstumą bei ambiciją. Tai juo labiau žymėtina, kadangi yra nemaža pavyzdžių už krikščionybės ribų, aiškiai rodančių, kad ne vienas moksliškas judėjimas dėl patogaus pasitenkinimo pasiektais rezultatais bei naujų užsimojimų stokos suakmenėjęs ir dėl to atsisveikinęs su žmonija.[2] Tokio sustingimo bebręstą viduriniai amžiai mokėjo išvengti ir tuo užsitikrinti ateitį.

Vienas gabiausių atstovų šios moksliškai judrios katalikybės yra A n z e l m a s K a n t e r b u r i e t i s (1033—1109), laikomas paprastai *scholastikos tėvu*. Tiesa, dar prieš jį suskambėjo scholastikos motyvai, tačiau jis suformulavo žymią jos programos dalį ir net ėmėsi ją vykdyti. Dėl to jis ir nepasitenkindavo, kaip tai darydavo daugumas ankstyvesnių teologų, atkartoti Bažnyčios Tėvų idėjas, bet siekė savystoviu galvojimu įsigyti protingą pažinimą to, ko tikėjimas jį mokė. Tačiau, tokiame savo darbe ir jis dar buvo susirišęs su augustiniškai nuspalvinta praeitim. Kad tikėjimas jam yra žinojimo pagrindas, paliudija pav., jo tyrinėjimo šūkis—*Credo,*

[1] Cf. *Manitius M.,* Bildung, Wissenschaft und Literatur im Abendlande von 800 bis 1100, Crimmitschau 1925. — *Ueberweg—Geyer,* Grundriss, II. Bd., Berlin 1928. — *Wulf M. de.* Histoire de la philosophie médiévale, I. Bd., Louvain [5]1924. — *Grabmann M.,* Die Geschichte der scholastischen Methode, I. Bd., Freiburg i. Br. 1909. — *Gilson E.,* L'Esprit de la philosophie médiévale, Paris 1932. — *Gilson E.,* La philosophie au moyen-âge, Paris 1925. — *Baeumker Cl.,* Die christl. Philosophie des Mittelalters, Berlin—Leipzig [2]1913. — *Overbeck F.,* Vorgeschichte und Jug'end der mittelalterlichen Scholastik, Basel 1917. — *Stöckl A.,* Geschichte der Philosophie des Mittelalters, 3 Bde, Mainz 1884 (yra ir lietuviškas vertimas, Kaunas 1926). — *Endres,* Forschungen zur Geschichte der frühmittelalterlichen Philosophie, 1915. — *Specht K. F.,* Geschichte des Unterrichtswesens in Deutschland bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts, Stuttgart 1885. —

[2] Pamokančių pavyzdžių paduoda *J. P. Steffes* savo turiningoje knygutėje „Katholizismus und Wissenschaft“, Paderborn 1927.

ut intellegam ir jo aiškinimas, išreikštas žodžiais: „Neque enim quaero intellegere, ut credam, sed credo, ut intellegam. Nam et hoc credo, quia nisi credidero, non intellegam.“[1] Taigi, Anzelmas pagauna krikščionišką tiesą tikėjime ir, iš jo išeidamas, stengiasi pasiekti gilesnį supratimą. Tą savo tikėjimu paremtą pažinimo darbą jis vykdo nuostabiu proto subtilumu. Pasinaudodamas dailia ir lanksčia dialektika, užsidegęs atskleidžia tiesą, nors yra įsitikinęs, protą negalint pilnai išaiškinti tikėjimo paslapčių.

Kur kas stipriau už Anzelmą pabrėžė proto reikšmę Petras Abaelardas (1079—1142). Jis vedamuoju motyvu padarė formulę *intellego, ut credam,* tuo pasirinkdamas tokį tyrinėjimo principą, kuris jį ir augančius vidurinius amžius kaskart labiau tolino nuo Šv. Augustino. Tačiau šis nuosekliai vykdomas principas neatitraukė jo nuo tikėjimo. Jis nekartą pabrėžė: „Aš nenorėčiau Aristoteliu sekti taip, kad nutolčiau nuo Kristaus.“ Bene žymiausias jo, Paryžiaus katedros mokyklos mokytojo, veikalas yra pavadintas *Sic et non.* Jame jis — sekdamas kanonistų jau nuo seniai praktikuojamu metodu — pastato vieną prieš kitą tradicinio mokslo tariamai prieštaraujančias tezes ir mitria sąvokų distinkcija gvildena sunkiau išaiškinamas vietas krikščionių mokslininkų veikaluose. Nuo to laiko šis darbo būdas prigijo filosofijoje bei teologijoje ir pasidarė pastovia scholastinio metodo dalimi, dėl ko Abaelardas skaitomas *scholastikos metodo kūrėju.*

Šitokiu dialektiniu metodu surinktą medžiagą Šv. Augustino dvasia sutvarkė Abaelardo mokinys, vienos Paryžiaus mokyklos mokytojas ir vėliau tos diecezijos vyskupas, Petras Lombardus (maždaug nuo 1100 iki 1164), savo veikale *Sententiarum libri quattor* (1150/52). Dėl savo privalumų jo „Sentencijos“, t. y., daugiausia Bažnyčios Tėvų, o ypač Augustino, mokslo sistematizacija, neretai buvo vadinamos „Biblija šalia Biblijos“. Jos pasidarė žymiausiu vidurinių amžių vadovėliu ir kone visų tolimesnių teologinių ir filosofinių studijų platforma. Tik 16. šimtmety jo, vad. *magistri sententiarum,* darbą pakeitė Tomo *Summa theologica.* —

Ką tik minėtieji mokslininkai yra žymiausi reprezentantai to laikotarpio, kuris — lyg koks pirmas vidurinių amžių koncentras — mažesniame maštabe išeina vėliau dar kartą ir kur kas plačiau iškylančius klausimus. Bene reikšmingiausias filosofinės kovos punktas šioje epochoje buvo klausimas, ar vad. universalijos, bendrosios sąvokos, egzistuojančios už individo ar ne. Problema ne nauja. Ją jau buvo gvildenę, pav., Porphyrius su Boethium, iš kurių raštų ji dabar iš naujo pasirodė. Vieni, pav., Roscelinas Compienietis (ca 1050 — ca 1125) ir panašūs dialektikai, tvirtino,

[1] Proslogium, cap. 1.

jos esančios tik paprasti vardai — *flatus vocis, nomina.* Kiti gi — sakysime, Wilhelmas Chambeaunietis (ca 1070—1121) — pabrėžė tas sąvokas turint pilną objektyvią egzistenciją. Tarp tų dviejų kraštutinių nuomonių, būtent, *universalia post rem,* kaip formulavo vad. nominalistai, ir *universalia ante rem* — kaip išpažino ekstremistai realistai,, užsimezgė gyvas ginčas. Jame susikristalizavo nuosaikusis realizmas. Tajam blaiviajam realizmui, sutrauktam į formulę *universalia sunt in re* ir skelbiančiam, kad universalijos yra realios, tačiau tik individuose, buvo lemta pagrįsti tolesnį filosofinį darbą, kuris kaskart darėsi platesnis. Mat, nors Anzelmas,, Abaelardas, Petras Lombardietis ir skaitlingi jų bendralaikiai žymiai sugyvino mokslinę veiklą ir įvedė net naujų metodų, tačiau dar trūko galutinai išvestos minčių sistemos, kurios reikalingumas jau nebedavė ramybės kas kart tobulėjančioms vidurinių amžių mokslo jėgoms. Ją 13. šimtmety, šiame antrame vidurinių amžių koncentre, sudarys vad. scholastika savo didžiomis *Summomis.*

C. SCHOLASTIKOS KLESTĖJIMAS

Kaip jau matėme, per ankstyvesnius aštuonius vidurinių amžių šimtmečius krikščionių mokslas gyveno daugiausia iš Hippono vyskupo palikimo. Tiesa, šalia platoniškų ir — pav., iš Pseudo-Dionyzo kilusių — neoplatoniškų elementų, kuriais rėmėsi prieš-tomistinės mokyklos, dar buvo jaučiamas tam tikras, Boethijaus laikais švystelėjęs, aristoteliškumas, kuris ypač logikoje, metodikoje ir ontologijoje kiek papildė viešpataujantį platoniškai nudažytąjį augustinizmą. Bet tai buvo tik silpni ženklai, nes tikrasis Aristotelis ir 12 šimtmety buvo kaip ir nežinomas. Tokiu būdu, tarsi, tik privačiai skelbiamas logiškas ir ontologiškas aristotelizmas daug reikšmės neturėjo. Nenuostabu todėl, kad prieš-tomistinis mokslas daugiausia buvo išbalansuotas tarp platonizmo ir augustinizmo.

Atrodė, kad tai, kas jau šimtmečiams tiko, dar ir toliau valdys protus. Bet ne; nes staiga ši pusiausvyra buvo panaikinta ir daugiau nebegrąžinta. Viso to kaltininku laikytinas Aristotelis. Jo įžengimas į augustiniško pasaulio orbitą (kartu su naujo mokyklos tipo įkūrimu ir dviejų naujų ordenų įsteigimu) esmingai pakeitė situaciją vakarų moksle. Iš tikrųjų, sunku įsivaizduoti tą įspūdį, kuri padarė ši — toliau kiek plačiau liečiama — nauja graikų dvasios pasiuntinybė su Aristoteliu priešaky. Kova už ir prieš jos atgabentus turtus iki pat pagrindų išjudino senas mokslo pajėgas ir paskatino į darbą naujas, tuo iššaukdama tikrą mokslo pavasarį.

Tai buvo ir nepaprastas Bažnyčios laimikis, nes Aristotelio *anima naturaliter christiana* neretai skelbė jai artimas idėjas. Kas stagirietį su krikščioniškuoju mokslu ypač suartino, buvo tai jo nepasitenkinimas frag-

mentiškomis žiniomis ir palinkimas ieškoti pastovių dalykų sąryšių, kuriais pasinaudojant būtų galima sukurti vieną didžiulę prasmingą sistemą. Tačiau nereikia pamiršti, kad jis neaiškiai skyrė dieviškumą nuo pasaulio, kaip ir iš viso jo dieviškumo supratimas buvo miglotas. Kadangi tuos neaiškumus panteistiškai nusistatę Aristotelio tarpininkai bei aiškintojai tik dar labiau sudrumstė, tai pilnai tuo savo radiniu džiaugtis nebuvo galima. Kilo tat reikalas iš grubių lukštų išaižyti tikrąjį Aristotelį ir patikrinti jo suderinamumą su krikščioniškuoju mokslu. Bet to dar negana: reikėjo suvesti aristotelizmą akis į akį su viešpataujančiu platoniškuoju augustinizmu ir pagaliau pabandyti,, pasinaudojant naująja medžiaga, ant žymiai praplėstos platformos išvesti naują sintezę tarp tikėjimo ir žinojimo. Bet ir tokių sunkių uždavinių šios optimistiškos gadynės mokslininkai nepabūgo.

Tačiau visa tai lengviau norėti, nekaip realizuoti, nes kas, turėdamas pirmaeilį krikščionišką autoritetą, Šv. Augustiną, panorės karščiuotis dėl atėjūno pagonio? Tačiau atsirado tokių drąsuolių, kurie vis tik stojo „pagonio“ pusėje ir jo mokslo turtams apimti bei apdirbti pirmiausia sugalvojo visai naują mokyklos tipą.

1. UNIVERSITETO ATSIRADIMO PRIEŽASTIS [1]

Klasikinė senovė, nors ir giliai kasėsi po mokslo kasyklas, tačiau nesukūrė mokslo darbui dirbti pastovių kolektyvų, nešančių prieš visuomenę atsakomybę už tiesos ieškojimo pažangą, kokiais yra, sakysim, universitetai. Jie atsirado tik viduriniais amžiais, kada jie, tarsi, savaimingai išaugo, atsiliepdami į degančius dienos reikalavimus. „The university was not made sed grew“, teisingai sako universiteto istorijos žinovas Rashdall'is. Iš tikrųjų, tokios įstaigos negali būti steigiamos įsakymo keliu, iš viršaus. Jei jos nori išsilaikyti, tai turi būti išvidinio būtinumo į gyvenimą pašauktos. Sakysime, gotikos katedros, dar ir dabar tebepuošiančios Europą, nebūtų atsiradusios, jei ne vidurinių amžių žmogaus į aukštybes besiveržiąs tikėjimas ir jei ne masinis savo religinių jausmų demonstravimas, reikalaująs Dievo namų. Lygiai taip ir išviršinis mokymosi įstaigų pavidalas plaukia iš išvidinių (žinojimo) formų.

Tokių viduriniais amžiais pastebime dvi: viena jų Platono su Augustinu sukurta, kita, Boėthijui tarpininkaujant, yra kilusi iš Aristotelio. Pažvelkime nors trumpai į jas kuriančias jėgas.

Augustinas pastato visus mokslus, kuriuos jis iš Platono perėmė, į santyki su absoliutine būtimi, kaip idealiu jų vienumu, ir išveda juos iš jų santykio su ja. Taigi, šis absoliutas yra viso buvimo vainikas, dėl to jam ir pažinimo darbe turi būti skirta centrinė reikšmė. Jis yra svarbiausias

[1] *Rashdall H.*, The universities of Europe in the middls ages, 2 t., Oxford 1895. — *Simon P.*, Die Idee der mittelalterlichen Universität, Tübingen 1932.

ir galiausias tyrimo objektas, į kurį mokslininkas sukoncentruoja visą energiją. Dėl tos priežasties Šv. Augustino mokslinė darbuotė yra vientisi ir koncentriška. Kadangi šią absoliutinę būtį Šv. Augustinas identifikavo su Šventojo Rašto skelbiamuoju Dievu, tai jam mokslas yra ne kas kita, kaip bandymas iš krikščioniškojo požvilgio filosofiškai suvokti visą pasaulį. Šis praktiškas suvienijimas visų mokslų į pasaulėžiūra tapusį tikėjimą, šis tamprus visos spekuliacijos ir visų šakų sujungimas reiškėsi išviršiniu būdu ir mokyklose. Jose mintytojas suvereniškai apvaldė visas visumon suvestas sritis ir kaip vienumą perdavė savo mokiniams. Dėl to *vienas* didelis mokslininkas galėjo sudaryti ištisą mokyklą — sakysime, 9. šimtmety Scotus Eriugena, vienuoliktame — Anzelmas, dvylikto pradžioje — Abaelardas. Mokyklos autoritetas kilo ir puolė kartu su atskiro mokslininko reputacija. Jei šiai jo mokykloje atsirasdavo konkurentas, tai vienas turėjo užleisti vietą antram, nes jie abu iš esmės dėstė tą patį dalyką. Vienas ryškiausių pavydžių čia gali būti įvykis su Abaelardu, kurį jo mokytojas Wilhelmas Champeaunietis net visai iš miesto išstūmė. — Iš to aišku, kad tol, kol viešpatavo Šv. Augustino mokslo koncepcija, laikėsi ir šis vienu autoritetu paremtas vieningas mokyklos tipas. Visai kitaip tačiau turėjo virsti įsigalint aristotelinei koncepcijai.

Aristotelis savo filosofiniame darbe išeina ne iš absoliutinės būties. Jis savo žvilgsnį pirmiausia kreipia į esminę būtį, kurios loginė išraiška yra bendros reikšmės turinčios sąvokos. Bet tas bendrumas, išreiškiantis substancialinę daiktų esmę, yra realizuotas individualiose pasaulio esybėse. Siekdama žinojimo, pažinimo galia turi iškelti iš daiktų tai, kas juose suvokiama. Taigi, žinojimo objektas, pagal Aristotelį, yra pirmiausia realiai egzistuojąs pasaulis. Jis tat, išeidamas iš konkrečiai egzistuojančio pasaulio, patyrimo ir abstrakcijos būdu siekia prieiti prie metafizikos. Šitą konkretų pasaulį jis dalina į skirtingas grupes, pagal tuos požvilgius, kuriais svarsto. Taip jis duoda pradžią suskirstymui, kurį jo mokiniai išvystė į sistemą. Filosofija, sakysim, dalinama į teoretinę ir praktinę. Abi šios dalys vėl skaldomas į smulkesnes. Teoretinė filosofija skirstoma į fiziką, matematiką ir metafiziką, o praktinė — į etiką, ekonomiką ir politiką. Šitokį padalinimą iš Aristotelio, arabams tarpininkaujant, perėmė jau Dominicus Gundisalvi. Ta proga jis nedviprasmiškai tvirtina, teoretinio mokslo tikslas esąs — *cognoscere dispositiones omnium quae sunt.* Sekdamas Aristoteliu, Gundisalvi nori pažinti universo struktūrą, kad paskui mūsų žinojime galėtų tvarkingai atkartoti visos būties formą panašiai, kaip veidrody atsispindi matomas pavidalas.[1]

[1] Cf. jo traktatą *De divisione philosophiae,* kuriuo šis 12. šimtmety Ispanijoje gyvenęs filosofas („Segovijos arkidiakonas“) esmingai pakreipė mokyklos perorganizavimą. — Apie autorių žiūr. *Baur L.,* Dominicus Gundisalinus: *De divisione philosophiae,* Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters IV. Bd., Heft 2/3., 1897.

Šitas visos tikrovės atvaizdavimas su jos struktūra ir išvidiniais ryšiais savaime kreipia mokslininko akį į konkretų pasaulį. Kad geriau sektųsi suvokti esminę būtį, fenomenai skirstomi į grupes, ir nuo šių einama prie svarbiausių teoretinių sričių, ligi pačios metafizikos, kuri pasiekiama neatsižvelgiant net į Apreiškimą.

Šitas mokslo idealas tiek skiriasi nuo senojo, kad jo įsiveržimas į ligi šiol paprastą vidurinių amžių mokslo dėstymą padarė tikrą perversmą : Aristotelis sprogdino per siaurus tų laikų mokslo institucijos rėmus, nebegalinčius apimti viso išsišakojusio mokslo. Atskiras mokytojas turėjo užleisti vietą visam kolektyvui. Iš vientisos vienuolyninės ar katedrinės mokyklos mokslas perkėlė savo sostą į sudėtingą mokymo ir tyrimo organizmą. Taip Bažnyčios su Aristoteliu susitikimo valandą gimė *universitas.*

2. UNIVERSITETŲ ISTORIJA IR REIKŠMĖ

Kada pirmieji universitetai formaliai įsisteigė, šiandien sunku nustatyti, nes jų atsiradimo istorija ir tarpimo sąlygos kiekviename krašte buvo kitokios.[1] Rodos, pirma tos rūšies įstaiga išdygo dar 11. šimtmečio pirmoje pusėje Salernoje. Maždaug į 12. šimtmečio galą pasekė Bolonija[2], Paryžius[3] ir Oxfordas.[4] Vykęs jų pavyzdys masino ir kitus kraštus ; darbą. Vienas po kito atsiranda nauji universitetai — minint tik svarbesnius — Neapoly (1224), Toulouse (1229), Salamancoje — (1243). Iki 1300 m. tokių mokslo įstaigų jau priskaitoma apie 23, kurių daugumas Italijoje (11), Prancūzijoje (5), Ispanijoje (4), t. y., veikliuose romanų kraštuose. Šis mokslo entuziazmas su laiku persimetė ir į šiaurę, kur 1348 m., Pragoje, steigiamas pirmas vokiečių universitetas. 1364 m. paseka Krokuva, 1365 m. — Viena, 1386 m. — Heidelbergas, 1388 m. — Kölnas.[5]

Tuos universitetus steigiant ir juos aprūpinant nemaža prielankumo ir duosnumo parodė kunigaikščiai ir miestai. Dar daugiau už juos yra padariusi Bažnyčia.[6] Tai, tarp kito ko, matyti ir iš to fakto, kad iš tų 81

[1] Painią universitetų atsiradimo istoriją pirmas nuodugniai tyrinėjo ir tiksliai nušvietė *H. Denifle, O. Pr„* savo veikale „Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400“, Berlin 1885. — Šalia Deniflio dar minėtinas jau cituotasis *Rashdall.*

[2] *Fitting,* Die Anfänge der Rechtsschule zu Bologna, Berlin 1888.

[3] *Creviet.* Histoire de l'Université de Paris, Paris 1900. — *Denifle-Chatelain,* Chartularium universitatis Parisiensis, 4 vol., Paris 1889/97. — *Feiet,* La faculté de théologie de Paris etc. 4 vol., Paris 1884/97.

[4] *Maxwell-Lyte,* History of the university of Oxford, London 1886. —

[5] *Specht,* Geschichte des Unterrichtswesen in Deutschland bis zur Mitte des 13. Jahrh., Stuttgart 1885. — *Kaufmann G.,* Geschichte der deutschen Universitäten, I. Bd., 1888, II. Bd. 1896. — *Paulsen Fr.,* Geschichte des gelehrten Unterrichts etc., 2 Bde, Leipzig [3]1919/21. —

[6] Cf. *Dovydaitis Pr.,* Katalikybė ir mokslas, 1928 m. *Židinys.* —

iki vad. reformacijos atsiradusių įstaigų, daugiau kaip 50 buvo arba paties popiežiaus įkurtos arba gavo iš jo savo įkūrimo bules. Ir kiti, sulaukę įsteigimo dokumentų iš kokio kunigaikščio arba gyvavę visai be tam tikrų įkūrimo raštų, laikė Šventąjį Tėvą — krikščionybės vyriausiąjį mokytoją — jų gerove besirūpinančiu vyriausiu globėju. Dėl to dar mūsų dienomis Pius XI., pats mokslininkas ir istorijos žinovas, neperdėdamas galėjo pasakyti: „Ecclesiam, saeculorum decursu, studiorum generalium atque universitatum parentem et altricem perpetuo fuisse.“[1]

Bažnyčia, nepasitenkindama įkūrimo bulių dalinimu, padėjo ir medžiagiškai. Tam, tiesa, turtų ji nepristigo, nes buvo turtinga, bet taip pat tiesa, kad mokslui ji jų nešykštėjo. Taip antai, ji suteikė Erfurtui 4, Kolnui — 11, Heidelbergui — 13 ir Greifswaldui dar daugiau kanauninkų vietų, kurių pajamomis buvo steigiamos katedros, apmokomi profesoriai. Kitiems universitetams dovanojo namų, žemės, miškų, knygų, įrankių, beneficijų ir t.t., kad laisvi nuo materialinių rūpesčių ramiai galėtų dirbti.[2]

Neužmiršo ji ir neturtingų studentų įtaisydama jiems ne vienoje vietoje vad. kolegijas, t. y., bendrabučius bei pigias valgyklas, ir šelpdama juos stipendijomis. Taip, sakysime, 1359 m. popiežius Inocentas VI. dovanojo Toulouse'o studentams savo paties namus su visomis pajamomis, iš kurių 10 studiozų galėjo studijuoti *ius canonicum* ir 10 — *ius civile.* Kai kažkas Bolonijoje pardavė nejudomą turtą, kuriuo buvo šelpiami 8 studentai, tai Jonas XXII. ne tik panaikino pardavimo aktus, bet dar padidino pajamas taip, kad toliau jų užteko trims dešimtims studiozų.

Dar pavydžiau Bažnyčia saugojo universiteto privilegijas. Reikia įsiminti, kad tos mokslo institucijos buvo laisvos korporacijos, o ne valstybės, miesto ar Bažnyčios įstaigos. Jos tik naudojosi viešųjų jėgų globa. Joms rūpėjo užsitikrinti tiek privilegijų, kad niekieno netrukdomos laisvai vykdytų savo misiją. Privilegijoms išgauti su karaliais ir parlamentais, popiežiais ir vyskupais tardavosi, kaip suvereninė institucija. Taip, sakysime, universitetai teikė laipsnius, pripažįstamus visoje krikščioniškoje Europoje, valdė žemę, lyg kokie suverenai, naudojosi turtais, kaip kokie turtuoliai. Ir už visa tai niekam mokesčių nemokėjo ir jokio teismo, be savo, nepripažino.

Šioms ir kitoms skaitlingoms privilegijoms apginti bei naujoms įsigyti universitetų nariai tampriai susirišo. Ypatingai veiklūs šiuo atžvilgiu būdavo studentai. Susiorganizavę pagal tautas — *nationes* — jie pavydžiai

[1] *Acta Apostolicae Sedis XX*, 381 (1928). —

[2] Cf. *Janssen J.*, Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgange des Mittelalters I, 26, Freiburg i. Br. [15]1890. —

Tą duosnumą iškelia ir šiaip katalikams nepalankūs tyrinėtojai, kaip Kaufmannes su Prantl'iu. Cf. *Kaufmann,* Geschichte der deutschen Universitäten II. (1896) 34 ss. — *Prantl,* Geschichte der Ludwig-Maximilian Universität in Ingoldstadt I. (1872), 19. —

saugojo savo teises ir savo garbę. Į savo tarpą tos *nationes* priimdavo ir savo tautybės profesorius. Visos tos tautos, studentai ir profesoriai, sudarė tą *universitas nationum* arba *universitas magistrorum atque scholarum*, kuri ilgainiui davė vardą naujai mokslo įstaigai, iš kart vadinamai *studium generale*, t. y., tokiai mokyklai, kur visi gali semtis išminties.

Toje korporacijoje *scholares* ne vienoje vietoje tiek buvo įtakingi, kad iš savo tautybės magistrų skirdavo egzaminatorius, ir tiek galingi, kad iš pačių studentų išsirinkdavo rektorių. Suprantama, kad profesoriams apsimokėjo palaikyti glaudžius santykius su tiek susiorganizavusiais klausytojais. Juos vadindavo *commilitones*, t. y., bendrininkais kovoje už tiesos pažinimą ir skleidimą. Dėl to visuose svarbiuose žygiuose laikėsi solidariai. Kai kėsintasi jų laisvę suvaržyti, mokėjo sumaniai gintis, panaudodami kartais streiką bei emigraciją.

Ši universiteto korporacija, tiesa, nebuvo nesužeidžiama, juoba, kad neturėjo jokios fiziškos pajėgos, kuria būtų galėjusi gintis, tačiau ją skriausti mažai kas išdrįso, nes toks puolimas buvo laikomas negarbingu. Jis būdavo ir nevaisingas, kadangi užpultosios pusėje dažniausiai atsistodavo Bažnyčia. Taip, sakysime, popiežiai tris kartus užstojo studentus, kai 13. šimtmety Bolonijos miesto vyriausybė uždraudė jiems vykti kitur studijuoti. Pav., Honorius III. 1220 m. patarė geru dėstymu ir meile, o ne prievarta pririšti studentus prie miesto. O kai šis įspėjimų nepaklausė, popiežius pagrasino ekskomunika. Šimtas metų vėliau Bolonijos universiteto privilegijoms ginti Jonas XXII. paskyrė tam tikrą globėją, o kai to nepaisant, jos ir toliau buvo skriaudžiamos, popiežius įsakė miesto ponams prisiekti *iuramentum de observandis statutis eiusdem studii factis et faciendis.*

Kitą pavyzdį Donat'as paduoda iš Orlėans'o, kur, susikivirčijus miestui su universitetu, Prancūzijos karalius Pilipas Gražusis panaikino senas mokslo korporacijos privilegijas ir profesorius su studentais pastatė po policijos priežiūra. Tačiau šie, gindami savo laisvę ir garbę, 1316 m. *in corpore* paliko miestą. Karalius, negalėdamas to smūgio pakelti, kreipėsi į popiežių, prašydamas padėti sugrąžinti universitetą į Orlėans'ą. Jonas XXII. mielai tarpininkavo, patvirtindamas visas senas privilegijas.[1]

Iš tokių ir daugybės panašių pavyzdžių matyti, kad Bažnyčia neleido pažaboti mokslo židinių kokiais nors politiniais ar nacionalistiškais varžtais, nors tai ir būtų mėginę karaliai ar net imperatoriai. Nenuostabu, kad universitetai kilo kaip ant mielių! Ypač *studium Parisiense* taip ėmė švies-

[1] Cf. *Donat J.*, S. J., Die Freiheit der Wissenschaft, Innsbruck 1910. — Ši gerai dokumentuota knyga išsamiai nagrinėja santykius tarp mokslo ir tikėjimo bei apibudina Bažnyčios vaidmenį, kuriant ir globojant mokslo institucijas. Cf. ypač skyrių „Die Feindin des Fortschrittes und die Geschichte, p. 168 ss.

ti visai Europai, kad imta sakyti, jog kaip Dievas italams davęs *sacerdotium* ir vokiečiams — *imperium*, taip prancūzus apdovanojęs *studium*.

Šis sugretinimas yra reikšmingas. Jis rodo, jog naujai organizuotas mokslas jau virtęs tikra jėga. Ir tikrai — kaip viduriniais amžiais buvo pasiekta galinga universali bažnytinė valdžia *(sacerdotium)* ir buvo bandoma sudaryti universalistinę politinę valdžią *(imperium)*, taip ir moksle turėjo vienas visuotinas mokslas *(studium)* suimti visą mokslinį darbą. Taigi, šalia *popiežiaus* ir *imperatoriaus* atsistojo — *profesorius*.
O juos visus jungė vienas tikėjimas, viena kultūra ir viena kalba.

Suprantama, kad mokslo diplomas pradėjo konkuruoti riterio herbą, Išdidžiau už garsų šūkį *civis romanus sum* skardžiai aidėjo po Europą — *civis academicus sum!* O tie universiteto piliečiai laisviausiai traukė — žinoma, daugiausia *per pedes apostolorum* — iš vienos dvasios pilies į kitą, nuo garsių magistrų pas dar garsesnius. Būdami daugumoje neturtingi, buvo reikalingi paramos, kurios susilaukdavo klebonijose, vienuolynuose, vad. bursų namuose. Ir imperatoriai, kaip, sakysime, Friedrichas Barbarosas, ypatingu būdu globojo visus, *qui studiorum causa peregrinantur*.

Tačiau ne visi, kurie naudojosi šiomis ir panašiomis privilegijomis, tikrai ir studijavo. Mat, buvo ir tuomet daug tokių studiozų, iš kurių kitoms sritims, o ypač poezijai, daugiau naudos, negu mokslui. Jai pasišventė tie skaitlingi studiozų būriai, kurie pamėgę vyną, moteris, kaulelius bei kitus azartinius žaidimus, ar dėl pinigų stokos, ar dėl mokslinių gabumų neturėjimo, kaip amžini studentai bastėsi po Europą. Nors daugumas jų. mažai tesiskyrė nuo paprastų bastūnų, tačiau buvo ir visai gabių žmonių, kurie, brangindami savo talentus ir mokslą, iš aukšto žiūrėdavo į kitus — *laici non capiunt ea, quae sunt vatis*.

Branginami komiltonų, kurių pareikalavimas studentiškų dainų bei dainuškų bekylančių universitetų gadynėje buvo beribis, jie viską apdainavo, kas pakliuvo. O kas jiems neužkliudavo? !

Turėjo jie — kaip kiti luomai viduriniais amžiais — savo „cechą“ su savo hierarchiją pamėgdžiojančią bažnytinę tvarką, — su „abatais“, „vyskupais“ ir „primasais“. Jie kitų buvo vadinami *clerici vagi*, o patys save vadino „goliardais.“ Savo krikšto tėvu jie, kurie savo pradžią gavo prancūzuose, laikė Abaelardą, vadinamą „galiotu.“[1] Šiuo vardu eina vienas žymiausių jų kūrinių, būtent, *Confessio Goliae*.[2] Šioje išpažinty nežinomas dainius atskleidžia mums anų dienų keliaujančio ir „gyvenimo ragavusio“

[1] Kiti vėl mano, šis vardas kilęs iš prancūziško termino *gaillard*, t. y., linksmas vyrukas, juokdarys ir pan.

[2] Apie šias pirmas studentiškas dainas Europoje daugiausia žinome iš dviejų rankraščių, būtent, iš Cambridge esančio vad. *Harleian-Manuscript* Nr. 978 ir Münchene saugojamo rinkinio, Schmellerio pirmą kartą išleisto ir jo pavadinto *Carmina Burana*. Abu rinkiniai kilę 13. šimtmety.

studiozo sielą taip natūraliai ir patraukiančiai, kad to kūrinio dalys dar ir šiandien dainuojamos. Kas nežino šaunios dainos „Man lemta smuklėje mirti," kuri sukurta pagal nežinomojo studento motyvą —

Meum est propositum in taberna mori,
Ubi vina proxima morientis ori,
Tunc cantabunt laetius angelorum chori:
„Deus sit propitius isti potatori"?

Įprasta studentų drąsa, padidinta dar poetų pasitikėjimo savim, goliardai, netekę motyvų ar melodijų, jų be ceremonijų pasisavino iš bažnytinių giesmių. Taip be daugybės kitų, kiek vėliau, atsirado giesmė *De brevitate vitae,* plačiau žinoma savo įžangos žodžiais *Gaudeamus igitur* ir tapusi neoficijaliu studentų himnu. Gal ne vienas, lig šiol negalėjęs išsiaiškinti, kaip pateko pirmutiniai trys, visai nestudentiško ūpo, net rūstūs, posmai į šį himną, supras juos esant ne kuo kitu, kaip bažnytinės giesmės liekanomis, prie kurių dirbtinai dar prikergti akademiški *vivat'ai.*

Bet kaip šiandien, taip ir viduriniais amžiais, akademiškasai jaunimas gyveno ne pirmais asketiškais, bet paskutiniais šauniais posmais. Ir buvo kuo susižavėti, nes tuomet, kada riteriai tūkstantiniais būriais keliavo į Šventąją Žemę, jauni studiozai masėmis traukė į kitokias rungtynes, į dvasios turnyrus. Kaip anieji troško užimti kraštą, kur įkūnytoji Tiesa tarp mūsų gyveno, taip šie geidė pačią tiesą užkariauti ir skelbti ją nustebintam pasauliui.

Tikrai — mokslas buvo jėga ir tiesa išganė. Kas ją skelbė, didžiavosi labiau, negu karaliai savo žemėmis ir turtais. Bolonija dėl to net savo monetose iškalė išdidų šūkį: *Bolonia docet!* —

Dažnai tvirtinama, kad Bažnyčia dėl to padariusi universitetus nepajudinama tvirtove, kadangi jie skelbę Jos mokslą. Taigi, *do ut des.* Arčiau pažiūrėjus, galima įsitikinti, kad nevisai taip būta. Sakysime, Bažnyčia rėmė visą eilę universitetų, kur teologija nebuvo dėstoma. Tokių gana daug, nes iš tų 46 universitetų, atsiradusių iki 1400 metų, arti du trečdaliu iš karto teologijos mokslų neturėjo, o pasitenkino teise — ypač romėnų (kaip, sakysime, Bolonija, Padua, Florencija, Orleans'as) — arba mokė mediciną, kaip pav. Salerno ir Montpellier.

Kiti prikaišiojo Bažnyčiai, esą ji norėjusi per universitetus dar labiau padidinti savo įtaką. Tačiau istorija nerodo, kad Bažnyčia būtų užsimetusi su savo pripažinimo bulėmis. Tikrovė sako, kad Ji tik prašoma tokias bules duodavo. Tokias mielai teikė ir ne Jos, o kunigaikščių arba miesto įsteigtiems universitetams. Ji tiesiog ragino valstybės organus rūpintis tokiais mokslo židiniais, neleisti jiems griūti, nors iš jų teologija ar Bažnyčia jokios naudos neturėjo.[1]

[3] Įdom'os medžiagos šiais klausimais paduoda *Donat J., S. J.,* Die Freiheit der Wissenschaft etc., Innsbruck 1910, p. 181 ss.

Tiesa yra, kad universitetai, įvertindami tokia globą, ne vienu atveju patys glaudėsi prie Bažnyčios. Kad jie tikrai nesijautė pažabojami arba išnaudojami, pasirodė vad. reformacijos metu, nes tuomet esant gerai progai atsikratyti kokio nors jungo, Lutherio žemėje savo noru į reformatorius perėjo vos du universitetai, būtent, Erfurto ir Wittenbergo.

3. NAUJŲ ORDENŲ REIKŠMĖ MOKSLUI

Visam tam mokslo aparatui aprūpinti reikėjo nemažai intelektualinių pajėgų. Jas pirmoje eilėje davė dvasininkai, kadangi jie buvo visų mokyčiausi. Kai parapijos kunigų, kapelionų ir prie kurijų bei katedrų susispietusių dignitarų tam nebepakako, į mokslo areną atvyko nesenai atsiradę ordenai — domininkonai (1216) ir pranciškonai (1209/23).

Pastarųjų ordenas, įkurtas daugiau liaudžiai religiškai šviesti, iš karto neužsiėmė mokslo kūryba tikra to žodžio prasme. Sakysime, yra žinoma, kad šv. Pranciškus atstatė nuo vietos vieną jo ordeno vyresnįjį vien dėl to, jog tasai įkūręs mokslo įstaigą. Taip pat jis dažnai kartodavo: „Gyvenimas turi būti brolių mokslas, o jų iškalbingumas — pamaldumas.“ Bet iš kitos pusės pranešama, kad jis kiekvieną prirašytą lapelį saugodavęs sakydamas : „Tai raidės,, iš kurių susideda... Dievo vardas.“ — Ilgainiui įsitikinę, kad kitus mokyti negalima be gilių tyrinėjimų, pranciškonai ne tik suartėjo su studijomis, bet net ėmė joms vadovauti.[1]

Mokslo darbą ir vienam ir antram ordenui lengvino ta aplinkybė, kad naujieji vienuoliai gyveno jau nebenuošaliai, kaip eilė anksčiau įkurtų ordenų,. bet miestuose, pačiuose mokslinio darbo centruose, kur gerai pajusdavo dvasios gyvenimo pulsą. Ypač šv. Domininko pasekėjai, kurių racijonalizmas urbaniškoje aplinkumoje rado geriausią dirvą, ilgainiui visai pasijuto savo vietoje besą. Bet ir šv. Pranciškaus įpėdiniai, daugiau jausmais paremtu tikėjimu kritiškai žvelgią į savo laiko intelektualizmą, buvo visai pageidaujami. Kas nežino, ką reiškė, be daugybės panašių, į mistiką bei voluntarizmą linkę pranciškonai šv. Bonaventūra su Duns Scotum šalia labiau intelektualistiškai orientuotų šv. Alberto Didžiojo ir šv. Tomo Akviniečio?

Šių dviejų ordenų mokslinę veiklą nulėmė 1259 metai, kuriais abu išsikovojo po vieną katedrą Paryžiaus universitete, ir tas faktas, kad įstaiga ir pirmieji profesoriai — Tomas ir Bonaventūra — buvo verti vieni kitų.

Niekad Bažnyčia neišugdė tiek mokytų šventųjų ir šventų mokytų,

[1] *Koperska A.*, Die Stellung der religiösen Orden zu den Profanwissenschaftten im 12. und 13. Jahrhundert, Freiburg (Schweiz) 1914.

kaip anais laikais, kai plačiai išsišakojusiais tų dviejų ordenų kanalais mokslas aplaistė ligšiol dirvonavusius laukus.[1]

4. MOKSLO ORGANIZACIJA IR TURINYS

Naujųjų mokslo įstaigų struktūra, dėl mums jau žinomų priežasčių, visai kitokia. Didžiausia naujenybė — kaip matėme — tai įvairūs fakultetai. Pirmasis jų, su kuriuo naujai atvykęs studentas susipažindavo, buvo filosofijos fakultetas. Jame, vad. *facultas artium* (scilicet *liberalium),* studiozai pirmiausia išeidavo filosofijos mokslus, kurie suformuodavo pasaulėžiūrą. Šis filosofijos kursas susidėdavo iš dviejų dalių, trunkančių nuo pusantrų iki dviejų metų. Pirmoje dalyje buvo susiduriama su logika ir fizika, antroje — su psichologija, metafizika, etika, politika, iš dalies ir su gamtos mokslais. Studentai, išėję pirmosios dalies kursą, laikydavo bakalaureato laipsniui gauti egzaminus. Daugelis po šių egzaminų palikdavo universitetą, kiti ir jų nelaikę išstodavo. Tai anų dienų akademiškasis proletariatas, kuris užimdavo raštininkų bei panašias žemesnes vietas, papildydavo besibastančių goliardų eiles arba dar kitaip laukdavo netikėto savo žvaigždės pakilimo. Likusieji, išklausę antrąją kurso pusę,, įsigydavo laipsnį *magister artium*. Šie *magistrai* toliau dėstydavo bent porą metų *artes liberales,* t. y., jie eidavo lyg privatdocentų pareigas. Šiuo darbu papildydavo dar savo žinias, juk *docendo discimus.*[2]

Išėję bendrą mokslą, toliau kituose fakultetuose studijuodavo teologiją, teisę ar mediciną. Taigi, pradžioje — bendros pažiūros, o po to —

[1] Tiek apie šių, tiek ir apie kitų ordenų moksline bei pedagoginę veiklą, tarp ko kito, cf. *Willmann* O., Didaktik als Bildungslebre, Braunschweig [5]1923. — Nemažai medžiagos duoda ir *Grupp G.,* Kulturgeschichte des Mittelalters, IV. Band, Paderborn [3]1924. — Cf. taip pat *Schnürer G.,* Kirche und Kultur im Mittelalter, 2. Band, Paderborn 1929. — Specialiai apie pranciškonų studijas rašė *Felder H., O. F. M.,* Geschichte der wissenschaftlichen Studien im Franziskanerorden, Freiburg i. Br. 1904. — Papildomų žinių paduoda *Seppelt X.,* Wissenschaft und Franziskanerorden, Breslau 1906.

Apie ordenų vaidmenį Sorbonoje, tarp ko kito, cf. *Bierbaum,* Bettelorden und Weltgeistlichkeit an der Universität Paris, Münster 1920. — *Seppelt X.,* Der Kampf der Bettelorden an der Universität Paris in der Mitte des 13. Jahrhunderts, Breslau 1905/08. — *Sadet,* La querelle de l'université et des ordres mendiants au XIII-e siècle, Bourges 1911.

Ir protestantas P a u l s e n a s (Geschichte des gelehrten Unterrichts, Leipzig [3]1929) ne vienoje vietoje objektingai atsiliepia apie šią nepaprastai išsiplėtojusią mokslinę darbuotę.

[2] Kadangi daugelis pasitenkindavo tokiomis filosofijos studijomis, tai šis fakultetas paprastai būdavo visų skaitlingiausias. Tai tarp kitų paliudija ir Kölno pavyzdys iš 15. šimtmečio vidurio, rodąs studijuojant filosofijos fakultete 67% studentų, teisės — 15%, teologijos — 4,5% ir medicinos — 0,6%. *Paulsen* I, 33.

specialūs mokslai. Visų pirma *universitas,* o tik vėliau *specialitas*", prie kurio nėra jokio kito kelio, kaip tik per filosofiją. Tai suprantama, žinant vidurinių amžių troškimą vispusiškai suformuoti žmogų, atbaigti jo išsilavinimą bei išsiauklėjimą, taip kad jo gyvenimas ir mąstymas atitiktų jo egzistencijos prasmę. Šią misiją universitetai galėjo drąsiai vykdyti, nes tvirtai stovėjo ant pagrindo vienos ir vieningos pasaulėžiūros, kurią ugdė vad. *scholastika.*

Jos vardas yra kilęs iš romėnų žodžio *scholasticus,* bendrai reiškiančio mokytoją, viduriniais amžiais — teologijos ir filosofijos dėstytoją. Patį pavadinimą *scholastiką* taikė mokslui, gyvavusiam anuomet įvairios rūšies mokyklose.

Dėstymo formą Aukštoje Mokykloje pirmiausia sudarė *lectio.* Per *lectionem* ne tik skaitė, bet ir aiškino spausdintą tekstą (pav., Šventą Raštą, įvairių autorių vad. *sententias,* vadovėlius ir pan.), nes *legere* reiškė ir komentuoti, pridėlioti glosų, t. y., pastabų. Tačiau vien tokiomis paskaitomis nepasitenkinta. Beveik dar daugiau reikšmės skirdavo disputams, kurių tikslas buvo įpratinti studiozus praktikoje pritaikinti savo žinias. Tai siekta taip uoliai, jog vietomis net buvo uždrausta profesoriams diktuoti ir studentams užrašinėti paskaitas. „Ir koks čia mokslas", sakydavo Robert de. Sorbonne, įsteigėjas vienos jo vardu pakrikštytos Paryžiaus universiteto dalies, „kuris sudėtas į sąsiuvinius kirminų bei žiurkių gali būti graužiamas?!" Disputų buvo visokių. Paprasti — *disputationes ordinariae* — įvykdavo vietomis kas antrą savaitę didžioje auditorijoje. Kuris nors magistras, pirm skaitydamas paskaitą, suformuluodavo tezes, kurias, jam pirmininkaujant, magistrai ir bakalaurai vėliau kritiškai įvertindavo. Tokias *disputationes* galėjo laikyti ir vieni bakalaurai, kuriems taip pat buvo leista — magistrų priežiūroje — skaityti paskaitas. Advente ir gavėnioje įvykdavo ypatingi disputai. Per tuos — *disputationes de quolibet* — kiekvienas atsilankęs galėjo duoti paklausimų, į kuriuos magistrai rytojaus dieną atsakydavo,, patiekdami *determinatio.* Iš šitų disputų išsivystydavo raštiški moksliški traktatai — *quaestiones disputatae.*

Viduriniai amžiai šiais dviem pagrindiniais dėstymo būdais apskritai pasitenkindavo. *Lectio* supažindydavo su tuo, kas jau yra laimėta, o *disputatio* siekdavo įsigyti metodo, leidžiančio užsiimti moksline kūryba, ir miklumo jį panaudojant. Taigi, iš vienos pusės buvo konservuojami senieji turtai, o iš antros — ugdomi nauji. Tuo anuomet moksle galime buvo pasitenkinti, juoba, kad virš to specialūs mokslai — sakysime, medicina — apsčiai ir eksperimentuodavo.

Tačiau tokios geros nuomonės nebuvo vidurinių amžių paveldėtojai ir kartu jų aršiausi priešai — humanistai, visumoje išniekinę šį dėstymą. Ši kritika be abejonės teisinga, kiek ji pliekia vėlesnės scholastikos reiškinius. Bet bendrai paėmus, joje pasitaiko perdėjimų, su kuriais nesutinka nė šio laikotarpio žinovai — nekatalikai, kaip, sakysime, Paulsenas. Jis ne tik ne vienu atžvilgiu gina scholastikus nuo humanistų,[1] kurie, kaip „sekančioji karta“, iš prigimties negalėjo sutikti su savo pirmatakais moksle, panašiai kaip sūnus paprastai netiki tuo, kuo tikėjo tėvas, bet dar taip gėrisi, sakysime, disputais, jog drįsta pacituoti šį, tikrenybėj net nepatvirtintą, padavimą apie Duns Scotų: „Kai dėl disputų, tai viduramžis vargu bus klydęs dėl jų vertės. Jie be jokios abejonės tiko vienu momentu sumobilizuoti didelį kiekį žinių ir parodyti stebėtiną išsilavinimą argumentuojant. Apie Duns Scotų štai kas pasakojama: Jis atvyko 1304 metais iš Oxfordo į Paryžių, kur dideliame dispute gynė prieš domininkonus pranciškonų pažiūras apie nekaltą Mergaitės Marijos prasidėjimą. Svarūs buvo tie argumentai, kuriais jis buvo puolamas. Jų buvo apie 200. Be pertraukos jis jų klausėsi atydžiai ir nesijaudindamas. Paskui juos visus

[1] *Paulsenas* savo knygoje stengiasi būti objektingas, nors ir numato visus tuos sunkumus, kuriuos jam teks pakelti iš pusės tų, kurie pasitenkino nekritiškai pakartoti ne jų suformuluotus, ne jų nei patikrintus pasakojimus. Dėl to ir apie scholastikos dėstymo būdus nesivaržydamas taip atsiliepė: „Apie šios mokymo sistemos vertę sunku ką nors bešališkai pasakyti. Humanistai neplusdami nesugeba apie ją nė kalbėti... Jų nuomonė iki šių dienų. .. nekritiškai buvo priimta. Bet lygiai taip būtų galima be atodairos priimti ir romantizmo nuomonę apie apšvietos laikotarpį. .. Kiekvienos istorinės formos yra jau toks likimas, kad ją su neapykanta ir paniekinimu išstumia kita besiveržianti gyvenimo forma. Istorijos uždavinys yra praeitį suprasti iš tos reikšmės, kurią ji turėjo pati sau, — uždavinys, kuris dažnai reiškia tą pat, kaip praeitį gelbėti nuo ateinančių kartų pasmerkimo... Gera valia įsigilinti [į scholastinės filosofijos mokymo metodą] vis slopinama nuovargiu. apimančiu tą, kuris pakliuvo į šią, mums. . . svetimą literatūrą ir kuris ne nuo jaunų dienų įprato į tokį mąstymo būdą... Tačiau ar tas atsitinka vien tiktai su viduramžių filosofija? Ar Hegeliui arba Fichtei sekasi šiandien geriau?.. O ar kitaip sekasi patiems humanistams, tokiems, kaip, pav., Erazmui arba Eobanui, kurie buvo tvirtai įsitikinę rašą amžinybei? Argi jų humanistiškas moralizavimas, jų eilėraščiai ir deklaracijos nėra lygiai taip palaidoti dulkėse, kaip ir scholastikų kvestijos bei distinkcijos? Ir ar neateis pagaliau toks laikas, kada tie visi begaliniai filosofiniai, istoriniai, gnoseologiniai ir psichofiziniai dabarties tyrinėjimai sunyks lygiai taip liūdnai, kaip kad mums scholastinė ir spekuliatyvinė filosofija, humanistinė gražbylystė ir varginga XVII. šimtmečio poliistorija? Tai aš sakau ne tam, kad padarytume išvadą, jog mokslinės pastangos iš viso yra bergždžios, bet kad jų vertė glūdi tame, kiek jos padarė savo amžiui. Yra neteisinga mokslinių siekimų vertę matuoti pagal tai, kiek vėlybesnieji laikai ir mes patys galėjom jais pasinaudoti.“ (I, 4 ss).

Gal bus ne pro šalį šioje vietoje sužinoti, kas yra tas, taip drąsiai kalbąs, autorius. „Aš nesu katalikas ir nemanau juo būti“, sako apie save Paulsenas pratarty prie antro leidimo (XXIV. p.). „Gimęs ir išauklėtas protestantizme, savo įsitikinimais aš ir šiandien protestantas... Šis mano protestantizmas,, tačiau, negali man sukliudyti pastebėti ir pripažinti tai, kas yra gera ir vertinga katalikų pasaulyje tiek viduramžy, tiek naujuosiuose amžiuose... kaip lygiai negali manęs sulaikyti matyti

mintinai su stebėtinu tikslumu pakartojo, išrišdamas kebliausias sunkenybes ir painiausiai suraizgytus silogizmus taip lengvai, kaip Samsonas sutraukė Dalilos pančius. Pagaliau jis dar pridėjo daug svarbių argumentų, kuriais parodė, kad Švenčiausioji Panelė yra pradėta nesutepta gimtąja nuodėme. Universitetas buvo tiesiog sužavėtas jo įrodinėjimų aiškumu ir suteikė Scotui *doctor subtilis* titulą...

„Ar tokie grynai formaliniai nagrinėjimai padidina mūsų nusivokimą apie dalykų prigimtį," taip Paulsenas baigia savo citatą iš Bulaeus *Hist. univ. P. IV, 70,* „turim pilną teisę paabejoti. Tačiau man išrodo, esą, neabejotina, kad jie buvo tinkami paruošti proto pajėgas, ypač formališkam darbui — greit susivokti, analizuoti ir argumentuoti. Kad vadovaują viduramžio filosofai dialektinių bei metafizinių problemų suvokime ir išsprendime pasižymėjo aštriu protu ir dideliu virtuoziškumu juo naudojantis, negalės užginčyti nė vienas, kuris kokiu nors būdu arčiau su jomis susidūrė."[1]

Iš šito pasakojimo matyti, kad viena svarbiausių priemonių, filosofinį darbą dirbant, viduriniai amžiai laikė *logiką*. Iš tikrųjų, scholastika, nukrypusi į abstrakciją, t.y., į tokią sritį, kur aptariant, distinguojant, įrodant, disputuojant ir sistematizuojant be sąvokų nieku gyvu neapseisi, pagamino ištisą terminų žodyną ir juo savo raštuose, paskaitose, disputuose plačiai ir sumaniai naudojosi. Be tos terminologijos buvo neįmanomas joks spekuliatyvus darbas. Kas nemokėjo logikos meno ir nesugebėjo naudotis jo subtiliais niuansais, negalėjo nė pasirodyti moksle, o ypač tuose dažnuose dialektikos turnyruose, kur proto riteriai rungėsi dėl aukščiausio tikslo — dėl tiesos. Tai nebuvo kokio fantomo gaudymas, kur ambicija ir įsivaizdavimas turėjo atstoti trūkstamąją galią, ne, nes reikalas buvo visai realus ir vertas heroiškų, viršžmogiškų pastangų, juk — *universalia sunt realia.*

Ši centrinė mintis vidurinių amžių mokslininkus tiesiog uždegė bei suteikė jiems galingų jėgų. Jie svaigo nuo tos minties, kad tai, ką jie galvojo, nėra efemeriškas žaislas. Dėl to jie *magister* statė šalia *sacerdos,*

ir išvardinti tai, kas kitoje pusėje [protestantizme] yra nevykusio, net išstatant save į pavojų būti cituojamam katalikų polemikoje, kaip protestantų liudininkas prieš protestantizmą." (I, p. XXVI).

Savo nuomonę apie scholastiką šis retas drąsuolis pareiškė dar 1884 m., kada jos istorija menkai tebuvo žinoma. Reikia manyti, kad Paulseno vertinimas būtų buvęs dar teigiamesnis, jei jis būtų sulaukęs naujesnių tyrinėjimų, atskleidžiančių daugybę naujų, perdėm įdomių faktų, itin paryškinančių ir nuskaidrinančių tradicinį scholastikos vaizdą.

[1] *Paulsen* I, 42 s.

kurio rankose duona virsta Dievo Kūnu, ir *imperator,* turinčio savo valdžią iš Dievo. Mokslą apgaubė absoliutiškumo aureolė.

Todėl nenuostabu, kad į tas dvasios rungtynes traukė ištisos masės, kurios, nelyginant graikai per savo olimpiadas ar modernusis pasaulis savo stadijonuose, aistringai pergyveno šias kovas, kur grūmėsi *taip* su *ne, prieš* su *už,* kur prieš kiekvieną teigimą stojo *bet* ir *jei* ir dalyviai tiesiog azartišku užsidegimu pritardavo čia teigėjui, čia jo oponentui, atsižvelgdami į argumentų tvirtumą bei dialektinį miklumą. Čia, kur rungtasi dėl aukščiausių vertybių bei mėginta spręsti giliausios ir esmingiausios problemos, publika pagilino savo pažiūras, patikrino savo gyvenimo kompasą ir kartu atsigaivino bei persiėmė tokiu mokslo entuziazmu, kokio ir šiandien plačiajame pasauly nelengva rasti. Kas žavėjo aukštuosius, persimetė ir į žemesniuosius, padariusius netrukus iš miklaus savo oponento dialektinio sumušimo net sportą. Toks profanavimas nemažai padėjo šiam subtiliam galvojimo menui virsti tuščia terminų akrobatika. Tačiau tas nesumažino reikšmės scholastikos sukurtos logikos, aktualios dar ir šiandien.[1]

Kaip logika buvo svarbiausia scholastinio darbo priemonė, taip *metafizika* žymiausia jos sritis. Atsimindama apaštalo žodi: *quae sursum sunt, quaerite,* scholastika pažinimo pastangas daugiausia pakreipė į amžinybę. Tiesa, joje netrūksta gnoseologijos, psichologijos, etikos ir panašių nagrinėjimų — kaip, sakysime, įsakmiai parodo Aleksandro Haliečio, Bonaventūros, Alberto Didžiojo ir paties Tomo psichologijos bei kitokį darbai — tačiau atitinkamai scholastikos palinkimui į spekuliaciją, metafizika buvo ir pasiliks mėgiamiausia jos sritis.

Nors joje gabiai buvo filosofuojama, tačiau ne vienas, tikįs į filosofijos priklausomumą nuo teologijos, šiam darbui daug reikšmės nepriskyrė. Šitokius kritikus matomai paveikė žodis — *Philosophia - ancilla*

[1] Taip sakysime, šių dienų žmogus naudojasi daugybe terminų, kilusių iš šios logikos, kaip štai: *agens, movens, motyvas, mediumas, modus, vitališkai, animališkai, per se, quod non,* kokio nors dalyko *ratio, terminus a quo, terminus ad quem, conditio sine qua non, per excellentiam* (cf. pranc. par *excellence)* ir t.t. — *Willman O.,* Philosophische Fachausdrücke, München [3]1933, p. 104.

Ir Paulsenas (I, 51 s.) iškelia scholastinės logikos nuopelnus kuriant naujus terminus: „Tie visi naujai sudaryti abstraktiški išreiškimai: *substantia, essentia, existentia, quantitas, qualitas, identitas, causalitas, finalitas, quidditas; haecceitas,* kuriuos humanistiškieji zaunytojai žiopliams paprastai pristato esant *monstra* ir *portenta,* atsirado betgi iš tikro reikalo... Daugumas jų yra sudaryti, artimai prisilaikant Aristotelio terminų. Kad jie nėra nereikalingi ir beprasmiški naujadarai, geriausiai parodo tas, jog jie, nepaisant visų humanistų pasipriešinimų, prigijo ir ar tiesioginiai ar išversti perėjo į moderniškas kalbas.“

Cf. dar kito nekataliko, *R. Euckeno veikalą* „Geschichte der philosophischen Terminologie“, Leipzig 1889.

theologiae. Bet ar galima tą maksimą taip suprasti, kaip daro scholastinės filosofijos savystovumo neigėjai? Bandant atsakyti, reikia pirmiausia konstatuoti, kad tasai posakis tikrai pasitaikė scholastikoje ir„ būtent, šv. Petro Damianiečio (1007-72) raštuose,[1] kur jis seka Aristotelio pasakymu: „Ji [t. y. pirmoji filosofija σοφία arba θεολογική] yra tasai mokslas, kuris labiausiai gali pretenduoti vadovauti moksliniam darbui. Jai pasipriešinti kiti mokslai, kurie yra tarsi vergės *(δούλζι),* negali, nes jos objektas yra galutinis (mūsų) tikslas ir gėris, dėl kurių viskas egzistuoja.“

Panašiai ir daugiau senovės išminčių kitas mokslo šakas laikė *ancillae philosophiae.* Tuo jie visi norėjo pasakyti, kad mokslų šeima yra *Societas inaequalis,* kur, toli gražu, ne visi nariai yra lygūs.

Mintį, kad mokslai turi savo hierarchiją, palaiko visų amžių mokslininkai. Taip, sakysime, humanistai iškėlė filologiją. Kiek vėliau, 16. šimtmety, Baronas Verulamietis paskelbė empirinius mokslus vadovaujančiais, o 17. šimtmečio *methodus geometrica* atstovai suteikė pirmenybę matematikai. Neapsieina be tokios viršūnės ir Kantas savo *Streit der Fakultäten,* priskirdamas transcendentalinei filosofijai teisę kontroliuoti visas kitas mokslo šakas. Pagaliau ir naujųjų laikų pozityvizmo tėvas Comte'as kalba apie „mokslų hierarchiją“. Gerai įsiknisę į mokslo istoriją, rastumėm dar daugiau bandymų hierarchiškai sutvarkyti įvairias mokslo šakas, nes beveik nėra mokslininko, tikra to žodžio prasme, nesuprantančio, kad visos šakos viena kitai tarnaudamos sudaro tikrą piramidę, kurios viršūnė mėgina siekti visų priežasčių priežastį. Skiriasi jie dažniausia tik atsakymu į klausimą, kuriam mokslui priskirti tą aukščiausią, garbingiausią vietą. Taigi, iš esmės Petras Damianietis nieko nėra pasakęs, kas galėtų įžeisti profaninius mokslus bei jų atstovus. Tiek dėl paties principo.

Toliau įdomu, kuria tvarka mokslai sudaro tą hierarchiją, kurie iš jų sudaro tos piramidės pamatą, ir kurie jos viršūnę? Į tai kiekvienas amžius atsako pagal savo pažiūras, statydamas į priekį tąjį mokslą, kuris jo manymu geriausiai nušviečia esmingiausius klausimus. Tad, ar tas, kuris Comte'ui pripažįsta teisę mokslus suklasifikuoti tam tikru hierarchiniu būdu, galės paneigti tokią pat teisę Petrui Damianiečiui ir vien dėlto, kad šis tikinčiųjų vidurinių amžių sūnus pirmenybę davė teologijai?

Gindami Damianietį nuo neužsipelnytų priekaištų, bet gi nemanome užstoti jo silpnybės, kuri yra daugiausia metodinio pobūdžio. Kovodamas su racijonalistinės dialektikos pretenzijomis rišti bet kokius klausimus ir teologijos srity, jis įpuolė į kitą kraštutinumą — reikalavo proto pasi-

[1] Op. Paris, 1743, III, 312.

davimo tikėjimui. Tuo sudarė tokį pan-teologizmą, kuris aiškiai nebeskyrė profaninių mokslų nuo teologijos ir suvedė proto uždavinius į neįtikimą minimumą.

Šitame teologijos santykių su profaniniais mokslais neaiškume ir tikėjimo ribų bei proto kompetencijų nenustatyme ir glūdi Petro Damianiečio silpnybė. Tačiau ji neigiamai neatsiliepė į didį scholastikos darbą, nes — kaip toliau dar matysime — jos genijai, o ypač Albertus Magnus su Tomu Akviniečiu, sugebėjo dar laiku išnarplioti šį problemų kamuolį.

Grįžtant prie vidurinių amžių filosofijos, o ypač metafizikos pamėgimo, reikia pasakyti, kad tas tačiau nenustelbė kitų mokslų. Sakysim, gamtos mokslais per visą tą laikotarpį taip įdomautasi, jog renesanso nebegalima laikyti — kaip mėgdavo daryti 19. šimtmetis — pirmuoju moderniškųjų gamtos mokslų ugdytoju.[1] Tą patvirtina, kad ir šie, čia pripuolamai cituojami, faktai, kuriuos, vartant naujausią šios šakos literatūrą, lengvai keleriopai galima padidinti:[2]

Pirmąją anatomiją lotyniškai parašė benediktinas Afer'is († 1087) vienuolyne Monte Cassino. Lavonų skrodimai ir autopsija dar apie 1200 metus praktikuota popiežių medicinos mokykloje Romoje.[3] Pirmą anatomijos vadovėlį parūpino gydytojas Modino Bolonijoje maždaug kartu (1320) su didžiomis teologijos ir filosofijos *Summomis.* Kad ir chirurgijos menas buvo išsivystęs, rodo Gustl'io *Geschichte der Chirurgie und ihrer Ausübung,* kur vidurinių amžių chirurgijai pašvenčiama 300 puslapių. Tai patvirtina ir jo kolega Pagelis antrame veikalo *Handbuch der Geschichte der Medizin* tome, pažymėdamas, kad tarpas nuo 1200 iki 1500 metų „buvo vienas žymiausių epochų modernioje chirurgijoje.“ Kad visa tai tiesa, gyvai paliudija Lafranchi, parašęs dar 13. šimtmety veikalą *Chirurgia magna* ir padaręs kraujo apytakos bei nervų sistemos srity išradimų, kurie dar ir šiandien įdomūs. Rodo tai ir Guy de Chauliac, vad. „moderniosios chirurgijos tėvas“, kuris antroje 14. šimtmečio pusėje darydavo komplikuotas galvos kiaušo ir pan. operacijas. Jis savo veikalą apie chirurgiją dedikuoja

[1] Ta tema pakartotinai yra rašęs kauniškis, prof. Pr. Dovydaičio leidžiamas, *Kosmos.*

[2] Cf. *Strunz,* Geschichte der Naturwissenschaften im Mittelalter, Stuttgart 1910. — *Diepgen,* Geschichte der Medizin (Mittelalter), Leipzig 1914. —

[3] Bažnyčia nėra draudusi studijuoti anatomiją, kaip neretai tvirtinama. Ji tik (per Bonifacijų VIII.) neleido virti per Kryžiaus karus kritusių lavonų, kas buvo kartais daroma su tikslu tokiu virinimu atskirti kaulus, kuriuos toliau gabendavo į Europą ir čia laidodavo. Kita proga Sikstas IV. draudė slaptai lavonus iš žemės iškasti ir pavogti. „Popiežiai niekad nedraudė skrosti lavonus mokslo tikslais, priešingai, tai daryti leido universitetams, kaip *expressis verbis* rodo daugelio medicinos fakultetų seni statutai.“ — *Hyrtl,* Lehrbuch der Anatomie des Menschen, Wien [15]1885, p. 50.

buvusiems mokytojams, o ypač tam, su kuriuo kartu dirbo popiežių išlaikomose įstaigose.[1]

Kad ir patys didieji scholastikai domėjosi gamtos ir panašiais mokslais, matyti ir iš Alberto Didžiojo, pašventusio jiems didelę savo laiko dalį. Kiek tas darbas buvo vertingas, parodo tas faktas, kad dar šiandien jo *Botanika* laikoma savarankišku veikalu.[2] Jessenas liudija, kad Alberto *Botanika* „pilnai pravesdama gerai apgalvotą, logišką visumos planą, viršija visus savo pirmatakus ir ne vieną savo įpėdinių... Jis surankiojo iš visur elementus augalų morfologijai sudaryti... Jo ‚ūkininkavimo principai' padėjo pagrindą visai agronomijos literatūrai.“[3] Apie kitus scholastus Gruppas pasakoja, kad optika užsiimdavę Theodorichas Freibergietis, Vitelo, o ypač Rogeris Baconietis. „Šis jau suprato šviesos spindulių lūžimą lietaus lašely ir tuo remdamasis išaiškino laumės juostą... Jis žinojo padidinimo stiklą ir turėjo supratimą apie žiūronus. Ir parako elementai jam buvo žinomi.“[4] Jis taip pat nujautė, kad gali būti automobiliai ir lėktuvai.

Bet per toli nueitume, minėdami čia visus Rogerio, perdėm eksperimentus pamėgusio, išradimus ir ateities vizijas arba išvardindami tuos skaitlingus Alberto bandymus, padariusius jį kitų akyse tiesiog legendarine figūra. Pakanka pabrėžti, kad šių dviejų scholastikų ir jų neretų vienminčių bei amžininkų darbai leidžia tvirtinti, jog viduriniams amžiams priklauso daugumas tų laurų, kurie ligšiol taip nekritiškai buvo skiriami renesansui.

5. MOKSLINĖS VEIKLOS TIKSLAS

Visa šio darbo organizacija, jos veikimo būdai, priemonės ir t.t. turėjo vieną bendrą tikslą — sukurti didžiulę *sintezę*.

Scholastikai šis sintetiškumas buvo įgimtas. Ji norėjo visus apgalvotai surinktus fenomenus planingai sudėlioti ir taip išvesti grandiozišką gamtinio ir antgamtinio pasaulio piramidę. Dėl to ji neužsidarė specialybėse, nepaskendo smulkmenose — jai nebuvo nieko svetimesnio, kaip nuo siekiamos visumos atitraukianti, savimi pasitenkinanti, be horizontų analizė.

Šis sintetiškumas tipiškas visiems viduriniams amžiams. Juose visa buvo tam tikrų hierarchijų pagalba susintetinta. Taip, sakysime, jie iš-

[1] Cf. *Rost H.*, Die Kulturkraft des Katholizismus, Paderborn [4]1930, p. 96 s.

[2] *De vegetabilibus libri VII.* Veikalas išleistas Meyer'io ir Jenssen'o, Berlin 1867.

[3] Cf. *Jessen*, Botanik p. 127. — Cf. dar *Kiliermann*, Die Vogelkunde des Albertus Magnus, 1910. — *Strunz F.*, Albertus Magnus. Weisheit und Naturforschung im Mittelalter, Wien 1926. — *Sartor P.*, Introduction of the history of science II, Washington 1931, paduoda dešimties puslapių bibliografiją apie gamtą tyrinėjantį Albertą.

[4] *Grupp G.*, Kulturgeschichte des Mittelalters, IV. Band, Paderborn [3]1924, p. 239 s.

vedė tam tikrą pasaulėtišką liniją, kuri nuo valstiečių ir miestelėnų per feodalus ir grafus su herzogais kilo prie karalių ir imperatorių. Kita tokia linija buvo bažnytinė, vedanti nuo tikinčiųjų per kunigus ir vyskupus į kardinolus ir pagaliau į popiežių.

Šis atbaigtos visumos siekiąs viduramžiškumas taip pat ir meno bei mokslo srityse mėgino savo priemonėmis atvaizduoti didžią buitį. Tokiu būdu architektūra sukūrė vad. gotikos stilių, o mokslas — scholastiką.[1] Kaip statybininkai krovė akmenį ant akmens, kol smaili katedros viršūnė skrodė dangų, taip filosofai dėjo faktą prie fakto, argumentą prie argumento, kol nuo pat negyvosios gamtos per gyvūniją, žmoniją ir angelus buvo pasiekta pati Dievybė. Ir tai nebuvo koks dialektiškas žaidimas ar farizėjiška suktybė, bet rimčiausias gyvenimo uždavinys.

Šios į dangų besistiebiančios linijos traukte traukė kiekvieną aukštyn, tuo duodamos visam gyvenimui ir impulsą ir kryptį. Kadangi visi prie to derinosi, tai vidurinių amžių darbai yra kiek beasmeniški. Ir būtent, ta prasme, kad veikėjai, mūsų atveju filosofai, nesiveržė žūt būt turėti savo individualinių pažiūrų, bet stengėsi geriausiomis savo jėgomis tarnauti bendrajai idėjai. Tačiau tas nereiškia, kad anų laikų mintytojai būtų buvę schemos be gyvybės ir tipai be kraujo. Anaiptol. Beveik kiekvienas turėjo savo aiškų charakterį, kuriuo iškart išsiskyrė iš visų. Psichologiškasis Abaelardas, į gamtos mokslus įsirausęs šv. Albertas Didysis, viską permatąs šv. Tomas Akvinietis, mistiškasis šv. Bonaventūra, kritiškasis Roger Baconas — visi jie buvo ryškios asmenybės. Jiems nė kiek netrūko mūsų laikais taip vertinamo aktualumo ir gyvenimiškumo.[2] Bendra jų darbo žymė buvo kaip tik šiandien taip aukštai keliamasis *Sachlichkeit*, t. y., šaltas, nesuinteresuotas objektingumas, nes jie troško palenkti savo jėgas paskutiniam tikslui, o ne tikslą savo užgaidoms. Tam kiek galėdami šalindavo iš savo studijų jausmus ir visa, kas kvepėjo subjektingumu.

Šitaip nusiteikę sintetizuodami, netikėtai susilaukė brangų talkininką Aristotelio asmeny. Tiesa, iš kart neatrodė, kad šis pagoniškos kul-

[1] Ir teologijoje pasireiškianti m i s t i k a, tikra scholastikos sesuo — o ne priešininkė, kaip vidurinių amžių dvasią mažai pažinę medievistai bandė nustatyti —, savo esme yra „gotiška“, t. y., vertikali, įsijungianti ir pabrėžianti bendrą sintetiškumą.

Cf. šiuo klausimu tarp ko kito: *Bernhart J.*, Die philosophische Mystik des Mittelalters, München 1926. — *Grabmann M.*, Mittelalterliches Geistesleben, München 1926. — *Bernhart J.*, Bernhardische und Eckehartische Mystik etc., Kempten-München 1912. — *Wechssler E.*, Deutsche und französische Mystik (Eckehart-Bernhard), *Euphorion 30*, Stuttgart 1929. — *Zahn* Einführung in die christliche Mystik, Paderborn 1922.

[3] Sąryšy su tuo įdomu paskaityti, ką sako apie scholastiką šiaip katalikų atžvilgiu labai netolerantingas *Th. Ziegler* (Ueber Universitäten und Universitätsstudium, Leipzig 1913, p. 4.).

tūros atstovas neštų laimę krikščioniškam mokslui, nes jo turtai buvo atplukdomi gana drumsčios arabų ir žydų filosofijos srovės, kurią nesulaikomai pavarė į vakarus agresingasis islamas.

Ne pirmą kartą islamas grasino krikščioniškiems vakarams. Dar keli amžiai anksčiau jis, nesitenkindamas užėmęs šiaurės Afriką, šv. Augustino tėviškę, persikėlė į Ispaniją ir 8. šimtmečio pradžioje net veržėsi į krikščionybės kultūros centrą — Paryžių. Jis jau buvo perkopęs Pirėnų kalnus ir pasiekęs Pietų Prancūziją, kai Karolio Martelio pagaliau ties Tours ir Poitiers (732) buvo atmuštas. Prie pat savo tikslo suklupęs, vistiek vylėsi anksčiau ar vėliau laimėti vakarų kultūros širdį. Iš tiesų — 12. šimtmety jis antrą kartą nulipo nuo Pirėnų ir vienu, nė kieno netrukdomu, maršu pasiekė Paryžių. Tik šį kartą į patį Europos centrą prasiskynė kelią ne žvangančiais kardais, o dvasios ginklais — knygomis ir mokslu. O tas mokslas buvo tik ką minėtoji Aristotelio filosofija.

Tą filosofiją arabai buvo sutikę Sirijoje ir Persijoje ir atvežę pas save, kur ją apdirbo aibė gabių mahometonų.[1] Būdami daugumoje gamtininkai ir medikai, jie nemažiau už spekuliaciją ugdė patirtinius mokslus, kur — sakysime, chemijoje, mineralogijoje, fiziologijoje — pasiekė tokių laimėjimų, kad krikščionys nespėjo iš jų pasimokyti. Tas polinkis į patirtį atsispindi ir jų metafizikoje, kur dialektiką atsveria gamtos filosofija. Tipiškas tam pavyzdys yra A v i c e n n a (980—1037),[2] kuris, kartu spekuliatyvine ir empirine kryptimi veikdamas, pasižymėjo ir metafizikoje ir medicinoje. Tokia plačia filosofine veikla jis tiek prisiartino prie stagiriečio atstovaujamo filosofo tipo, jog buvo vadinamas „trečiuoju Aristoteliu“. Patį Aristotelį plačiausiai išnagrinėjo, bene visų arabų filosofų žymiausias, A v e r r o e s a s (1136/98).[3] Tą darbą atliko su tokia savo mokytojui meile, jog buvo vadinamas *Komentatorium*. Iš Ispanijos, kur Averroesas dirbo, jo veikalai smarkiai paplito ir krikščioniškame pasauly. Vienoje Venecijoje jie buvo per 50 kartų išleisti; dėl to nenuostabu, kad nemažai jo idėjų prigijo. Taip, sakysime, ne vienas jo paveiktas išpažino jo mokslą apie apskritai veikiantį protą, egzistuojantį vien sau už individų ribų. Jie tikėjo, kad žmonės participuoja tame prote, juo galvoja ir, atsižvelgdami į tai, kad protas traukia savo emanacijas vėl į save, buvo įsitikinę, neturį savo nemarios sielos ir individualios amžinos egzistencijos.

Nuo šio arabų mokslo priklauso žydai, kurių žymiausi yra A v i c e b r o n a s (1020-70) ir M a i m o n i d e s (1135-1204).[4] Pastarasis, subren-

[1] Cf. *Goldziher Ig.*, Die islamitische und die jüdische Philosophie, (Kultur der Gegenwart, 4. Bd.) [2]1912. — *U eberweg-Geyer*, Grundriss, [11]1928 (M. Horteno studija). — *Talamo*, L'Aristotelismo nella storia della filosofia, Siena [3]1900.

[2] *Horten M.*, Die Metaphysik Avicennas etc, Halle 1907-09.

[5] *Horten M.*, Averroës, Bonn 1920.

[4] Cf. Goldziherio veikalą.

dęs Averroës'o poveiky, taip garbino Aristotelį, jog ortodoksiškoji žydija jį apkaltino esą „pardavęs šventus raštus graikams“.

Nors šių filosofų raštai ir nėra visai savarankiški darbai, tačiau jie smalsiai buvo skaitomi. Jiems praplisti itin padėjo platūs žydų pirklių santykiai. Žydai niekur nepamiršo kartu su prekėmis išreklamuoti ir savo „Aristotelį“. Todėl žydų mokslinė įtaka įsiskverbė visur, kur tik siekė jų prekybos ryšiai. O kur jų nėra?

Visa ta imponuojanti, mahometoniškai bei žydiškai nuspalvinta graikų idėjų masė dabar, daugiausia tarpininkaujant Ispanijai, kur mahometonai turėjo didelių kultūros centrų — prisiminkime tik Cordovą su puse milijono gyventojų, trimis tūkstančiais maldos namų ir atitinkamu skaičiumi mokslo įstaigų! — buvo gabenama ir į Vakarų pasaulio centrą. Islamas už Paryžiaus vartų! Jis pasiryžęs paimti ir garbingiausią krikščioniškos dvasios tvirtovę — Sorboną.[1]

Blogai, nes ir pačioje tvirtovėje nėra vienybės. Mat, Aristotelio sistema daugelį ir čia sužavėjo. Juk tai buvo pirmoji didingai vieninga mokslo sistema, su kuria vakarų mokslininkai susitiko. Prisiminta, kad ir daugpusiškasis Augustinas tokios nebuvo sukūręs. Jo galvojimas perdaug buvo platoniškai spekuliatyvus ir per mažai aristoteliškai empiriškas, kad būtų galėjęs atbaigtą minčių visumą sukurti. Taigi, Aristotelis atidengė nustebintiems vakarų mokslininkams visai naują pasaulį. Bet antra vertus, tai, kas atgabenta stagiriečio vardu, buvo storu islamišku (ir žydišku) sluoksniu pridengta. Džiugu ir kartu baisu dėl tokio radinio. Nuomonės čia bematant suskilo.[2] Vieni — daugiausia pranciškonai, kaip antai Aleksandras Halietis, šv. Bonaventūra ir jiems artimas Heinrichas Gentietis — nenorėjo dar nepatikrintų naujenybių dėliai atsisakyti nuo senų autoritetų, o ypač nuo šv. Augustino, per tiek šimtmečių patenkinusio ir aukščiausius intelektualinius reikalavimus, tačiau kiti be ypatingų rezervų priėmė suarabintą Aristotelį. Jų vadas buvo gaivalingasis Sigeris Brabantietis.[3] Būdamas Paryžiaus universiteto filosofijos (vad. artistų) fakulteto narys, panaudojo visus savo gabumus Aristoteliui išaiškinti jo komentatoriaus Averroës'o dvasioje, kuo jis įėjo į koliziją su Bažnyčios atstovaujamu ir to paties universiteto teologijos fakulteto ginamu mokslu. Šis ypač negalėjo priimti tų — vėliau (1270 ir 1277 m.) Paryžiaus vysk. Tem-

[1] *Wüstenfeld,* Die Uebersetzungen arabischer Werke in's Lateinische, Göttingen 1877. — *Wüstenfeld,* Die hebräischen Uebersetzungen des Mittelalters und die Juden als Dolmetscher, Berlin 1893. — *Grabmann M.,* Forschungen über die lateinischen Aristoteles—uebersetzungen des 13. Jahrh., München 1916.

[2] *Hertling,* Wissenschaftliche Richtungen und philosophische Probleme im 13. Jahrhundert, München 1910.

[3] Apie šią dviprasmišką figūrą tarp ko kito cf. *Mandonnet R., O. Pr.,* Siger de Brabant et l'averroisme latin au XIII-e siecle, 2. t., Louvain 1908/11. — Sigeris 1282 m. savo sekretoriaus buvo nužudytas.

pier'io pasmerktų tezių, tvirtinančių žmogiškojo intelekto vieningumą (monopsichizmą), neigiančių asmenišką nemirybę, skelbiančių pasaulį esant amžiną kaip pats Dievas ir išpažįstančių kosmišką bei psichologišką determinizmą.

Sigeris, matydamas averroizmą prieštaraujant krikščioniškam mokslui, stengėsi šį — ir kartu save — išgelbėti vad. „dvejopos tiesos“ dėsnio pagalba, tvirtinančio, kad kas filosofijoje gali būti teisinga, tas teologijoje gali būti laikoma klaidinga ir atvirkščiai.

Iš greitai tarp augustinistų ir averroistų užsimezgančių disputų išsiplėtojo aštrūs vieši ginčai, kurie, intrigų kurstomi, išaugo į triukšmingas kovas, sukeliančias visuomenėje tirštus aistrų debesius, tykojančius galutiną tiesą aptemdyti. Ir buvo pagrindo bijoti, krikščionys mokslininkai, taip tarp savęs besiriedami, palaidosią krikščioniškąjį mokslą. Bet štai, lemiančiuoju momentu į kovos lauką atskubėjo vad. konkordistai su Tomu Akviniečiu priešaky.

6. ŠV. TOMAS AKVINIETIS (1225-74)

Kadangi statomas uždavinys pranoko ir gabiausio mokslininko jėgas, tai Tomui Akviniečiui Apvaizda davė eilę pirmatakų, kurių žymiausias — Albertas Didysis (1193-1280).[1] Šis, būdamas begalinis eruditas *(Doctor universalis),* surinko kiek galint pilniau krikščionių mokslininkų, arabų bei žydų skintus mokslo vaisius ir išleido platų Aristotelio raštų komentarą, kuriuo iš grubių lukštų išaižė „krikščioniškąjį“ Aristotelį. Tuo jis esmingai prisidėjo prie Aristotelio recepcijos ir suteikė savo mokiniui Tomui didesnę dalį reikiamos medžiagos. Taip pat parengė jį esmingam scholastikos darbui, kurio esmė buvo, pasinaudojant Aristotelio metodu ir sistematika ir vis atsižvelgiant į Apreiškimą, perdirbti ir išvystyti stagiriečio mokslą į vieną atbaigtą krikščioniškos filosofijos sistemą.

Toks, nors savyje ir vieningas, uždavinys apėmė tačiau visą eilę specijalių, paruošiamų darbų. Tokiais, pav., buvo Aristotelio išdirbto metodo ir jo patiektų davinių pagalba įrodyti krikščioniškos teologijos tradicijos

[1] Albert von Bollstaedt gimė Lauingen'e, Švabijoje. Studijavo Paryžiuje ir Paduoje, kur 1223 m. įstojo į domininkonų ordeną. Vėliau dėstė su dideliu pasisekimu tarp ko kito Paryžiuje (1245 ss.) ir Koelne (1248 ss. ir 1258-60), kur jo mokinių tarpe buvo ir Tomas Akvinietis. Kurį laiką — berods nuo 1256 iki 1258 m. — Albertas viešėjo ir Romos kurijoj, eidamas *magister s. palatii* pareigas. Mirė Koelne. 1622 m. buvo beatifikuotas, o 1932 m. paskelbtas šventuoju ir Bažnyčios mokytoju.

Apie Albertą cf. *Wilms H., O. Pr.,* 1930; *Doms H.,* 1930; *Schneider A.,* 1927; *Strunz F.,* 1926; *Hertling G. von.,* [2]1914. — Skaitytina taip pat *Mandonnet O. Pr.* studija apie Albertą, tilpusi *Dictionnaire de théologie catholique,* I. t. Toliau dar cf. *Pelster,* Kritische Studien zum Leben und zu den Schriften Alberts des Grossen, Freiburg i. Br. 1920. — *Grabmann M.,* Der Einfluss Alberts d. Gr. auf das mittelalterliche Gefstesleben, Innsbruck 1928. — Visa literatūra apie Albertą tiksliai sužymėta *Laurento* ir *Congario* bibliografijoje „Essai de bibliographie Albertienne“, tilpusioje žurnale „Revue Thomiste“ 1931.

harmoningumą. Toliau teko — kiek leido paties objekto charakteris — tikėjimą protu pagrįsti ir, pagaliau, visą tokiu būdu laimėtą žinojimą suvesti į vieną prasmingą vienumą, t. y., sukurti didingą sintezę. Tiesa, tokią buvo sudaręs ir pats Aristotelis, bet ji atvaizdavo tik natūralųjį pasaulį. Jos vietoje scholastika — daugiausia per Albertą išsiaiškinusi, kiek panaudotini yra stagiriečio rezultatai —, pasinaudodama Apreiškimu, ėmėsi kurti gamtinės ir antgamtinės visumos paveikslą.

To milžiniško kūrinio svarbiausias kūrėjas yra šv. Tomas Akvinietis.[1] Gimęs 1225 m. pietų Italijoje grafų šeimoje Tomas savo pirmą išlavinimą gavo Monte Cassino vienuolyne, kur buvo apgaubtas benediktinišku išvidinumu ir supažindintas su gamtos mokslais. Vėliau perėjo į orientalizmo mėgėjo Friedricho II. įkurtą Neapolio universitetą. Čia pasisavino Aristotelio filosofiją ir kiaurai susipažino su visais ją atgabenusiais arabais ir žydais.[2] Taip nuodugniai išėjęs stagiriečio, Avicenno ir Averroëso filosofijos kursą, 1245 m. atvyko į tuomet kaip tik hegemoniją moksle pasisavinantį Paryžių, kur jį mokė Albertas. Tas jau prieš tai tiek buvo įsigilinęs į aristotelizmą, jog dar anksčiau už Sigerį buvo sugalvojęs plačią Aristotelio enciklopediją ir vispusiškai panaudojęs Averroesą[3] ir tuo tapęs tikru krikščioniškojo aristotelizmo pagrindėju. Galima tat suprasti, kiek tos Tomo studijos, kurias nuo 1248 metų su Albertu Kolne toliau varė,

[1] Iš plačios literatūros apie šv. Tomą Akvinietį pirmiausia minėtini šie M. Grabmanno veikalai: Thomas von Aquin, München [5]1925. — Die echten Schriften des hl. Thomas von Aquin, Münster 1920. — Die Kulturphilosophie des hl. Thomas von Aquin, Augsburg 1925. — Einführung in die *Summa theologiae* des Thomas von Aquin, Freiburg i. Br. [2]1928. — Die Werke des hl. Thomas von Aquin, Münster 1931.

Toliau cf. *Sertillanges A. D.*, S. Thomas d'Aquin, 2 t., Paris 1910. — *Gilson E.*, St. Thomas d'Aquin, Paris [2]1925. — *Mandonnet P., O. Pr.*, Des écrits athentiques de S. Thomas d'Aquin, Fribourg [2]1910. — *Mandonnet P., O. Pr.*, Les titres doctoraux de St. Thomas d'Aquin, *Revue thomiste 17,* 1919. (Cf. Grabmanno korektūros veikale „Die echten Schriften des hl. Thomas von Aquin", Münster 1920). — *Hertling G. von,* Augustinus-zitate bei Thomas von Aquin, München 1904. — *Rolfes E.*, Die Philosophie von Thomas von Aquin, Leipzig 1920. — *Rousselot P.*, L'intellectualisme de S. Thomas, Paris 1908. — *Endres A.*, Thomas von Aquin, Mainz 1910. — *Baumgartner M.*, Thomas von Aquin, (in Asfer, Grosse Denker, Leipzig (o. J.), I. — *Werner K.*, Der hl. Thomas von Aquino, 3 t., Regensburg 1858 ss. — *Schilling O.*, Die Staats-und Soziallehre des hl. Thomas von Aquin, Freiburs i. Br. [2]1930. —

Cf. taip pat *De Wulf M.*, Geschichte der mittelalterlichen Philosophie, 1913, p. 290 ss. — *Stöckl A.*, Geschichte der Philosophie des Mittelalters. 2. Bd., 1865. — *Willmann O.*, Geschichte des Idealismus, 2. Bd., Braunschweig [2]1907, 443 ss. — *Michelitsch A.*, Illustrierte Geschichte der Philosophie, 1. Bd., Graz 1933, p. 264 ss. *Ueberweg-Geyer*, Grundriss, 11. Aufl. § 36. — *Grabmann M.*, Geschichte der kathol. Theologie, Freiburg i. Br. 1933. — Geriausią Tomo bibliografiją paduoda *Mandonnet-Destrez,* Bibliographie thomiste, Le Saulchoir 1921.

[2] Apie š:ą aristotelizmo ir orientalizmo akumuliaciją Neapoly tarp ko kito rašo *Haskins Ch. A.*, Studies in thè history of mediaeval science, Cambridge (U. S. A.) 1924, p. 242—326. Taip pat cf. *Kantorowicz E.*, Kaiser Friedrich der Zweite, Berlin 1927 ir *M. Grabmann*"o korektūros prie šio veikalo studijoje „Kaiser Friedrich II. und sein Verhältnis zur arabischen und aristotelischen Philosophie".

[3] Cf. *Vaux R. de,* La première entrée d'Averroës chez les latins. Revue des sciences philosophiques et théologiques 22 (1933), p. 193-243.

buvo vaisingos. 1252 m. jaunasis magistras pats pradėjo paskaitas skaityti, ir būtent, Paryžiaus universiteto teologijos fakultete, kur gyvai pajuto gretimam filosofijos fakultete įsigalintį averroizmą. Kiek jis jau tuomet įdomavosi aktualiausiais filosofijos klausimais, tarp ko kito, rodo jo *Quaestiones disputatae de veritate.* Paskui Tomas paliko Paryžių ir apsigyveno popiežiaus Urbono IV., o vėliau Klemenso IV. dvare, kur baigė jau Sorbonoje pradėtą *Summa veritate fidei catholicae contra gentiles,* šią žymiausią vidurinių amžių krikščioniškos pasaulėžiūros apologetiką, kurioje autorius pasirodo pilnai žinąs aristotelizmą ir sugebąs tinkamai įvertinti arabų bei žydų traktatus.

Besiginčydamas su averroistais, Tomas skaudžiai pajuto stoką autentiškų Aristotelio raštų tekstų ir dėl to sėkmingesniam darbui per konfratrą Wilhelmą Brabantietį parūpino tikslių vertimų iš paties originalo. Dabar, turėdamas po kojomis tvirtą žemę, Akvinietis kur kas drąsiau aiškino ir naudojosi Aristoteliu. Tuo tapo žymiausiu stagiriečio komentatorium, galinčiu, be baimės suklysti, išdrįsti imtis kad ir sunkiausių bei rizikingiausių darbų, kokiais, sakysime, yra visais atžvilgiais taip garsi jo *Summa theologica.* Tačiau joje be Aristotelio „bendradarbiavo“ ir Augustinas bei kaikurie neoplatonikai, nes Tomo platus horizontas neleido jam būti vienašališku.

Ši *Summa* pradėta rašyti 1265 m. Romoje, o baigta Paryžiuje, kur Akvinietis nuo 1268 m. antrą kartą profesoriavo. Ten jį, garsiausį filosofą ir žymiausį Aristotelio specijalistą, buvo iššaukęs degantis reikalas, nes tuo metu Sorbonoje kaskart giliau leido šaknis Sigerio propaguojamas averroizmas, t. y., monopsichizmas ir panašios klaidos.

Pavestą jam misiją — įrodyti ir atitaisyti averroistų klaidas atliko su įprastu rimtumu ir pilnu nusimanymu traktatuose *De unitate intellectus contra Averroistas* ir *Contra magistrum Sigerum.*[1]

Bet averroistai nebuvo vieninteliai jo priešai. Tokių apsčiai radosi ir konfratrų tarpe, kurių senesnioji karta niekaip negalėjo susigyventi su mintimi, kad kovoje su kreivatikiais naudojamasi argumentais, paimtais iš pagonių. Tokios opozicijos Tomas susilaukė ir savo paties fakultete, ypač iš pusės savo kolegų pranciškonų, kaip rodo atkakli Jono Peckhamo su juo vedama kova. Ši per Tomą vykstanti teologijos racijonalizacija bei aristotelizacija, tas lyg ignoravimas senų šventų autoritetų, (Augustino ir kitų Bažnyčios Tėvų), t. y., toks radikalus atsitolinimas nuo ligšiolinės mokslo tradicijos atrodė ne jam vienam perdėm pavojingas.

Tačiau Tomas nepabūgo. Ką jis laikė tikru, gynė tiek prieš mirusius autoritetus — kad ir prieš patį Aristotelį su Augustinu — tiek prieš gy-

[1] Cf. *Grabmann M.,* Der lateinische Averroismus des 13. Jahrhunderts und seine Stellung zur christlichen Weltanschauung, München 1931.

vuosius oponentus bei intrigantus. Dėl pastarųjų ne vieną kartą turėjo pilną pagrindą skųstis savo mokytojo Šv. Alberto žodžiais: „Jie visokiais būdais trukdo filosofijos panaudojimą ir niekas jiems nesipriešina. Elgdamiesi kaip neprotingi gyvuliai, kliudo dirbti tai, ko patys nesupranta“. Kovos priemonės, prieš Tomą pavartotos, buvo tiek šiurkščios, jog pagaliau net pats Peckhamas viešai stojo ginti jį nuo insinuacijų, siekiančių nekenčiamąjį „modernistą“ pašalinti iš mokslinio gyvenimo centro. Tas jiems, rodos, ir pavyko, nes 1272 metais Tomas antrą kartą ir jau galutinai turėjo palikti Paryžių. Šis smūgis, netekti katedros, kuri buvo tapusi Europos mokslo ašim jį tik nuliūdino, bet ne nugalėjo, nes jis pasidavė tik tikriems argumentams ir neabejotiniems autoritetams. Dėl to ir aršiausioje kovoje nenustojo pusiausvyros. Nepermaldaujamai laikydamasis nuoseklumo bei šalto kaip ledas objektingumo, Tomas ėjo iki galo savo užsibrėžtu keliu.

Savo darbus, o ypač *Sumina theologica,* Neapoly varė toliau. Jų baigti tačiau jam nepavyko, nes mirė 1274 m. kovo 7 d., netoli Romos, keliaudamas į Lyon'o santarybą.

Tomo Akviniečio gyvenime ir veikloje nepastebime nei jokio oportunizmo skambesniais titulais pasipuošusiems ir jokio išdidumo žemiau už jį pastatytiems, kaip ir nematyti nei jokio pataikavimo jam pritariantiems ar pagiežos oponuojantiems. Tiesa, kuriai pasišventė, įgalino jį išsižadėti ir turimų turtų ir siūlomos garbės, mokė jį nesididžiuoti dėl laimėjimų, nenusiminti dėl nepasisekimų. Didžiausia laime jis laikė gilintis į Amžiną Išminti, skelbti ją nepaisant galimų padarinių ir ginti ją nuo bet ko. Tomas tiek tobulai įkūnijo žodį *professor — confessor,* jog ir tie, kurie dėl doktrinos skirtumų nenorėjo vadinti jį *Doctor communis,* nuoširdžiai pripažino jam *Doctor angelicus* vardą.

Charakterizuojant Tomo filosofiją tenka pirmiausia pasakyti, kad ji nėra toki originali, kaip, sakysime, Platono, Aristotelio ar Augustino. Jos privalumas glūdi Tomo sugebėjime teikiamą medžiagą kritiškai įvertinti, asimiliuoti ir panaudoti savo sistemai. Daugiausia elementų jis sėmėsi iš stagiriečio, dėl ko jo filosofijos nugarkaulį ir sudaro aristotelizmas. Nors kitų Įtaka mažesnė, tačiau ir jie, sakysime, augustinizmas su neoplatonizmu, taip pat turi savo reikšmę. Ši yra tuo žymesnė, kadangi jie organingai įterpti į bendrą sintezę, didžiausią kokią tik lig šiol davė krikščioniškas mokslas.

Kas leido Tomui ištesėti pasiimtą darbą, buvo tai jo nenugalimas palinkimas pažinti išvidiniausius buities sąryšius ir nuostabus sugebėjimas suvesti užtiktus fenomenus į vienumą, kuo jis tapo žymiausiu sistematiku, kokį tik žino viduriniai amžiai, o gal net visa istorija. Reiškinius suvokti jam padėjo tinkamai išsivysčiusi jo istorinė nuovoka: jis erelio žvilgsniu apvaldė — kas nei prieš jį, nei po jo niekam daugiau nebepasisekė — visą

per ilgus šimtmečius trijose kultūrose sukrautą mokslo lobį. O tas įgalino ji, prieš darant kokį sprendimą, atsižvelgti į jau anksčiau duotus atsakymus. Tačiau, nors medžiagos daug, vienok joje paskęsti ir tokiu būdu pasilikti be galutinos orientacijos neleido jam jo konstruktyvi dvasia.

Kalba, kuria reiškė savo mintis, plaukė rainiai ir buvo aiški; net giliausias problemas svarstydamas, mokėjo pasisakyti suprantamai. Vienintelė jo stiliaus gudrybė yra paprastai išreikšti tą, ką tiksliai suprato. Dėl terminų galvos perdaug nekvaršino. Lotynų kalba buvo lyg įrankis meisterio rankose. Dėl to kartais minčiai preciziškai išreikšti panaudodavo naujadarus, kurie humanistų manymu šaukte šaukėsi visų Olimpo dievaičių, plus dar Cicerono, keršto.

Argumentuodamas niekad nemėgino demagogiškai perrėkti ar retoriškai perkalbėti — jis nesikarščiuodamas ir nesijaudindamas norėjo tik įtikinti protą. Todėl jo mintys sruvena tyrai ir gaivinančiu šaltumu, kaip šaltinio vanduo.

Iš to tačiau negalima išvesti, Tomas Akvinietis buvęs absoliutus filosofo pavyzdys. Ir jis turi savo ydų. Yra mąstytojų, kurie ne vienu atžvilgiu jį praneša : taip, sakysime, Platonas ir Augustinas — intuicijos genialumu ir kūrybinių idėjų gausumu, Aristotelis — savarankiškumu, Albertas Didysis ir Leibnizas — žinojimo vispusiškumu ir, pagaliau, Descartes su Kantu — kritiškesniu problemų pastatymu.

Tačiau tai nė kiek nesumažina jo nuopelnų. Jis ir be anų savybių yra žymiausias mokslo darbų organizatorius ir sistematikas, pajėgęs iš priešingiausių krypčių semtas mintis sujungti su krikščioniškuoju mokslu ir pastatyti klasiškos harmonijos piramidę, kuri rodys pasauliui kelią dar tada, kai kitos jau senai bus smėlio užneštos.

7. MOKSLO SĄVOKA

Šios studijos charakteris atleisdamas mus nuo pareigos pažinti visas Tomo mokslines mintis, skatina tačiau domėtis jo mokslo sąvoka ir išsiaiškinti nustatymą santykių tarp žinojimo ir tikėjimo.[1]

Kad geriau suprastume Tomo reikšmę šių problemų atžvilgiu, prisiminkime, kaip jos buvo sprendžiamos iki scholastikos. Kaip mums jau

[1] Apie šiuos klausimus gerai orientuoja *Grabmann M.,* Der Wissenschaftsbegriff des hl. Thomas von Aquin und das Verhältnis von Glaube und Theologie zur Philosophie und weltlichen Wissenschaft (im Jahresbericht der Goerresgesellschaft 1932-33), Köln 1934. — *Meyer H.,* Die Wissenschaftslehre des Thomas von Aquin, Philos. Jahrbuch der Goerresgesellschaft, Fulda 1934. — *Wilpert P.,* Das Problem der Wahrheitssicherun bei Thomas von Aquin, Münster 1931.

Toliau dar cf. *Betzendörfer W.,* Glaube und Wissen bei den grossen Denkern des Mittelalters, Gotha 1931.— *Lang A.,* Die Wege der Glaubensbegründung bei den Scholastikern des 14. Jahrhunderts, Münster 1931. — *Krebs E.,* Theologie und Wissenschaft nach der Hochscholastik, Münster 1911.

žinoma, santykį tarp tikėjimo bei teologijos iš vienos pusės ir filosofijos bei profaninių mokslų iš antros buvo nustatęs dar Augustinas, kurio formule *fides quaerens intellectum* vadovavosi krikščionys mokslininkai beveik per 800 metų. Ją Tomo laikais atstovavo senesnioji domininkonų generacija ir pranciškonai. Jie, sekdami viktoriečių tradicija, teologijoje pirmiausia pabrėžė jausminį ir mistinį elementą ir, išpažindami iliuminacijos teoriją, tvirtino, kad ir paprastas mokslo darbas tesąs galimas dieviškos šviesos infuzijos dėka. Akcentuodami taip pat teologijos primatą filosofijai ir iš viso profaniniams mokslams, jie buvo linkę juos tiek tevertinti, kiek jie buvo naudingi teologijai. Tą itin ryškiai suformulavo pranciškonų pažiba Bonaventūra (1221/74) savo traktate *De reductione artium ad theologiam*, kur, tarp ko kito, skaitome: „Et hic est fructus omnium scientiarum, ut in omnibus aedificetur fides, honorificetur Deus, componantur mores, hauriantur consolationes, quae sunt in unione sponsi et sponsae, quae quidem fit per caritatem.“[1]

Kad panašiai nusistačiusi vyresnioji domininkonų karta taip pat atmeta aristotelišką sąvoką, matyti iš šio, Tomo vyresnio konfratro, 1279 m. kardinolaujant mirusio, Kihvardby'io tvirtinimo: „Scientia aliter accipitur apud theologos et sanctos et aliter apud Aristotelem.“

Aristotelišką mokslo koncepciją vakaruose daugiausia propagavo Paryžiaus universiteto artistų fakulteto atstovaujamas lotyniškasis, atseit, sigeriškas averroizmas. Jis laikė filosofiją visai nuo teologijos nepriklausoma mokslo šaka, o konfliktus, kilusius iš tokio visiško mąstymo atskyrimo nuo Apreiškimo ir tikėjimo, mėgino išaiškinti „dvejopos tiesos“ dėsnio pagalba. Toji pažiūra gana ryškiai išdėstyta Boëcijaus Daciečio rašte *De summo bono sive de vita philosophi*, kur, tarp ko kito, pareikšta: „Philosophum autem voco omnem hominem viventem secundum rectum ordinem naturae et qui acquirit optimum et ultimum finem vitae humanae.“ Iš esmės tą patį pasako ir šis lotynų averroistų, (vyskupo Tempier'io cenzuruotas), tvirtinimas: *Quod sapientes mundi sunt philosophi tantum*.

Tokiu būdu Tomo laikais pasireiškė dvi griežtai skirtingos pažiūros. Kadangi jos abidvi atrodė nevisai priimtinos, Akvinietis pasiryžo savaip suformuluoti mokslo sąvoką ir tiksliau nustatyti santykius tarp teologijos ir profaninių mokslų. Atlikdamas tą uždavinį su giliu nusimanymu, Tomas dar kartą parodė savo pranašumą prieš visus, kurie rungėsi su juo mokslo plotmėje.

Trumpai formuluojant galima sakyti, kad jis nepritarė nei scholastiniam augustinizmui, linkusiam vertinti filosofiją tiek, kiek ji naudinga teologijai, ir pritaikančiam teologinį galvojimą grynai filosofijai, nei aver-

[1] Cf. *Longré E., O. F. M.*, Saint Augustin et la pensée franciscaint, Paris 1932.

roistų reikalavimui atskirti filosofiją nuo Apreiškimo bei teologijos, nei pagaliau „dvejopos tiesos“ dėsniui.

Augustinistams šv. Tomas parodė, kad negali būti prieštaravimo tarp tikrai suprastos tikėjimo skelbiamos tiesos iš vienos pusės ir filosofijos keliu prieitų rezultatų iš antros, kadangi abi sritys išplaukiančios iš Dievo. Toks prieštaravimas tarp tikėjimo ir žinojimo persikeltų ir į Dievą: juk tas pats Dievas prabilsta į mus ir Apreiškimu ir Jo paties sukurtu protu. Tikėjimo tiesos gali būti antprotinės, t. y., prašokti mūsų proto jėgas, bet jos nėra priešprotinės. Įsitikinęs,, kad tokių prieštaravimų nė negali būti, drąsiai ragino visus į filosofinį darbą, kuris tikrai išaiškins ir tokius filosofinius tvirtinimus, kurie neva prieštarauja tikėjimo tiesoms.

Tomas, pasitikėdamas protu, paveda jam reikšmingus uždavinius, jų tarpe ir metafizikos atstatymą. Jis nėra toks skeptikas, kaip vėliau, sakysime, Lutheris, neigiantis bet kokią proto galią pažinti ką nors religinėj srity. Akvinietis parodo, kad Apreiškime šalia tikrųjų tikėjimo paslapčių yra ir eilė tiesų, kurias žmogus gali ir savo natūraliomis priemonėmis rasti. Jos buvo Dievo apreikštos todėl, kad be Apreiškimo pagalbos nedaug kas tas tiesas rastų; o ir mokytieji, kuriems tos tiesos labiau prieinamos, dažnai tik vėlai ir neaiškiai jas suprastų, kai tuo tarpu gyvenimas reikalauja ankstyvo ir tikro pažinimo. Šitos tiesos, gali būti — gerokai protą įtempiant — ir natūraliu keliu suvokiamos. Taip, pav., Tomas — priešingai Duns Skotui — drąsiai ėmė įrodinėti sielos nemirtingumą ir taip pat buvo tikras — kitaip negu šiuo atžvilgiu kuklesnis Wilhelmas Occamietis — galįs su proto pagalba duoti užtektinai argumentų Dievo buvimui bei vienumui patvirtinti.

Akviniečiui žinomos ir proto pajėgumo ribos. Dėl to jis palieka už proto galių ribų išganymo ir Trejybės dogmas, kurias net šiaip su racijonalizmu teologijoje kovojąs Anzelmas norėjo protu suprasti. Aiškindamas, kodėl ne visos tiesos mūsų protui prieinamos, Tomas nurodo į tai, kad iš vienos pusės Dievas yra taip aukštai virš visų sutvėrimų, jog niekas iš jų negali Jo pilnai suvokti, o iš antros pusės — žmogus protinio pajėgumo atžvilgiu yra visų dvasinių būtybių žemiausias. Tat suprantama, kad ir giliausias žmogaus mąstymas visų paslapčių neišaiškins. Prie to prisideda dar ir tas, kad Dievą pažįstame tik iš Jo sukurtų daiktų, kur Jis tačiau nevisiškai pasireiškia. Taigi, bergždžios pastangos norėti racijonaliu keliu viską išaiškinti. „Būtų dėl to neišmintinga“, sako šv. Tomas savo *Summa contra gentiles (1, 3),* „jei žmogus laikytų dievišką Apreiškimą netikru vien dėl to, kad jis nepajėgia Jo suprasti.“

Antgamtinių tikėjimo tiesų srity mes negalime aiškiai suvokti nei „kad“ nei „kaip.“ Vienok ir šiuo atveju protas gali suprasti bent jų esmę ir net šį tą išaiškinti. Sakysime, jam pavyksta pavaizduoti tas tiesas analogijomis iš sukurtojo pasaulio ir taip prieiti bent prie tam tikrų apytikrių įrodymų.

Tačiau čia Akvinietis įspėjo nelaikyti šių proto išvadžiojimų griežtais įrodinėjimais. Šie geriausiu atveju padeda tikintiesiems gauti geresnį supratimą, bet sunku manyti, jog jais bus galima netikinčius visai įtikinti. Skelbdami tuos išvadžiojimus tikrais, esą mes tik sustiprintumėm savo oponentų netikėjimą: juk jie tuomet manytų visą tikėjimą esant paremtą tik šiais silpnais proto ramščiais, kai iš tikrųjų jis remiasi Dievo žodžiu.

Gindamas filosofijos savistovumą, Tomas dar pabrėžia ją turint savo atskirus, nuo teologijos skirtingus ir nuo jos nepriklausomus tyrinėjimo metodus bei šiaip darbo būdus. Tuos skirtingumus jis precizuoja savo traktato *Summa contra gentiles* antros knygos ketvirtame skyriuje, kur gvildena tezę *Quod aliter considerat de creaturis philosophus et theologus:* Filosofija, taip argumentuoja Tomas, tyrinėja daiktus pagal jų prigimtį bei turimas funkcijas ir atsižvelgdama į fenomenų rūšis, suskirsto juos į įvairias žinojimo šakas. Teologija tačiau suvokia daiktus ne iš jų pavidalo bei prigimties, bet iš jų santykių su Dievu. Taigi, filosofas mato daiktuose tai, kas jiems pagal jų prigimtį pridera, teologas gi svarsto daiktus Dievo požvilgiu. Ir todėl nors filosofiškas ir teologiškas mąstymas liečia tuos pačius objektus, tačiau abiejų tyrinėjimo principai skirtingi: filosofas išeinamuoju punktu laiko gamtą, teologas Dievą. Filosofas iš pat pagrindų studijuoja tvarinius ir, vis tyrinėdamas jų priežastis, palengvėle prieina prie Dievo. Teologas keliauja atvirkštiniu keliu.

Taip tiksliai skirdamas tas dvi sritis ir aiškiai nustatydamas jų ypatybes bei joms priskiriamus uždavinius, Tomas tikėjosi palengvinti santykiavimą tarp filosofijos ir teologijos ir užtikrinti harmoningą abiejų darbuotę, kur viena antros neskriaustų nepagrįstomis pretenzijomis bei reikalavimais.

To jį dar buvo išmokęs Albertas Didysis.[1] Šis, gindamas filosofijos ir profaninių mokslų nepriklausomumą nuo teologinio galvojimo, savo komentare prie traktato *De caelo et mundo* pasisakė:[2] „Ne mūsų dalykas nustatyti gamtos moksluose, kaip Dievas pagal savo laisvą valią tiesioginiu veikimu panaudojo kūrinius stebuklams, kuriais Jis parodo savo visagalybę. Mes privalome tyrinėti, kaip ir kas gamtoje darosi visai natūraliu būdu, pagal pačiuose daiktuose glūdintį priežastingumą.“ Tą profaninių mokslų savystovumą tiesiog klasiškai suformulavo traktate *De generatione et corruptione,*[3] imperatyviškai sušukdamas: „Nihil ad me de Dei miraculis, cum ego de naturalibus disseram.“

Kaip Tomas, sekdamas savo mokytoju, tvirtino augustinistams, esą

[1] Cf. *Grabmann M.,* Der hl. Albert der Grosse, München 1932. — *Grabmann M.,* L'influsso di Alberto Magno sulla vita intelletuale del medio evo, Roma *1931.

[2] *Lib. I., tract. 4., cap. 10.*

[3] *Lib. I., tract. i., cap. 22.*

filosofija ir profaniniai mokslai tūrį savo dėsnius, lygiai taip tvirtai, pasinaudodamas Alberto samprotavimais, atrėmė ir Paryžiaus averroistų mėginimus visiškai atskirti filosofiją nuo Apreiškimo ir teologijos. Savo prieš-averroistišką koncepciją, tarp ko kito, aiškiai išdėsto traktato *Summa contra gentiles* pirmos knygos septintame skyriuje, kur argumentuoja maždaug šitaip : Aukščiausi žmogaus mąstymo principai, kurie *in nuce* apima visą prigimtą žmogaus žinojimą, yra absoliutiškai tikri. Tikėjimo tiesa šitiems principams neprieštarauja, nes su tiesa nesutaria tik paklaida. Taigi, ir aukštesni mąstymo principai ir dieviškojo Apreiškimo turinys yra lygiai teisingi. Koks nors prieštaravimas tarp abiejų persikeltų ir į patį Dievą, kuris yra bendras abiejų tiesų šaltinis. Pažinimas savaime aiškių principų yra mums Dievo duotas. Dieviškoji išmintis pati mąsto šituos principus. Kas jiems priešinga, tas nesutinka ir su pačia Dievo išmintimi. Taigi, jei filosofijos argumentai panaudojami prieš tikėjimo tiesą, tai jie kyla ne iš aukštesnių principų. Jie tada nieko neįrodo ir tėra tik „rationes probalis vel sophisticae.“ Dėl to ir negalima operuoti vad. „dvejopos tiesos“ dėsniu, tvirtinant, kad filosofijoje gali būti ir tas netikra, ką tikru skelbia teologija. Tiesa, ir Tomas žino tam tikrą „dvejopą tiesą,“ tačiau ne ta prasme, kad viename ir tame pačiame dalyke vienas antram prieštaraują du tvirtinimai galėtų būti kartu teisingi, o tik tąja, kad mes vienas tiesas suvokiame protu, o kitas tikėjimu, ir dėl to galime tiesą surasti dvejopu keliu.

Tokiu būdu, iš vienos pusės gindamas prieš augustinistus proto reikšmę ir filosofijos savystovumą, o iš antros — atremdamas averroistų pasikėsinimus atplėšti filosofiją nuo Apreiškimo bei teologijos, šv. Tomas Akvinietis organingai sujungė abiejus mokslus. Tuo jis padėjo pamatą harmoningai abiejų darbuotei, kurios geriausias paminklas yra toji jo nors neilga, bet nuostabiai vaisinga moksliškoji veikla. Taip pat ir praktikoje įrodydamas savo tezių tikrumą, šv. Tomas Akvinietis tapo kataliko mokslininko prototipu.

8. NOMINALIZMAS[1]

Tomas Akvinietis yra vainikas judėjimo, prasidėjusio dar apaštalų laikais, nes nuo krikščioniškojo mokslo „įžengiamos paskaitos“, šv. Pauliaus

[1] Cf. prie šito skyrelio tarp kitko: *Willmann O.*, Geschichte des Idealismus, II. Bd., Braunschwe'g [2]1907. — *Werner K.*, Die Scholastik der späteren Mittelalters, 4. Bde, Wien, 1881 ss. — *Wulf M. de*, Histoire de la philosophie médiévale, II., Louvain [5]1925. — *Baeumker CI.*, Die europäische Philosophie des Mittelalters (in „Kultur der Gegenwart“ I, 5) Berlin [2]1913. — *Michelitsch A.*, Illustrierte Geschichte der Philosophie, I. Bd„ Graz 1933. — *Schnürer G.*, Kirche und Kultur irr Mittelalter, III. Bd., Paderborn 1930. — *Überweg-Geyer*, Grundriss II. Bd., Berlin [31]1928. — *Manser G., O. Pr.*, Die Geisteskrise des 14. Jahrhunderts, Freiburg (Schweiz) 1915. — *Michalski K.*, Les courants philosophiques à Oxford et à Paris pendant le XlV-e siècle, Varsovie 1920. — *Pianti C.*, Geschichte der Logik im Abendlande, Bde III., IV., München 1867, 1870.

skaitytos Atėnų areopage., ligi scholastikos eina lyg nenutrūkstamas siūlas pastangos tiksliai nustatyti santykius tarp proto ir Apreiškimo, suformuluoti katalikų mokslinio darbo koncepciją, t. y., surasti kiek galint tvirtesnį pamatą mokslo darbuotei. Jos kilniausias uždavinys, karališkas tikslas, buvo visus davinius tiek protu laimėtus, tiek Apreiškimo patiektus susintetinti į vieną harmoningą pasaulėžiūrą, t. y., į tokią pažiūrą, kuri kartu įprasmintų bei įvertintų reiškinius ir tuo pačiu nustatytų gyvenimo normas.

Kad Tomas tiesiai ir tiksliai žengė į tą tikslą, suprato vienminčiai, nujautė ir oponentai. Todėl pastarųjų — pav., Tempierio, Kilwardbyo, Peckhamo — pasipriešinimas buvo nustelbtas iš oficialios pusės vis dažniau jam teikiamos garbės. Anksti pradėta jį vadinti *Doctor eximius* ir *Doctor egregius,* o netrukus po jo mirties domininkonai paskelbė jo pažiūras savo oficialiu mokslu. Bažnyčia dar 1323 metais pakėlė jį į altorių garbę, o 1567 m. suteikė jam *Doctor communis, Doctor angelicus,* Bažnyčios Mokytojo titulus. Ir nenuostabu, kad po viso to jo — *principis scholasticorum* — mokslas, niuansuotas kai kuriais pranciškonų — pav., Bonaventūros, Duns Scoto — teikiamais bruožais, tapo pagrindu katalikų mokslniam darbui.

Kad šis pilnai nedavė laukiamų rezultatų, žymia dalimi yra kaltas vad. *nominalizmas,* kuris, kėlęs galvą dar 11. šimtmety, dabar aštresnėje formoje vėl pasirodė.

Jį atnaujino Wilhelmas Occamietis (ca 1300 — ca 1350)[1], dėl savo nuoseklios ir išdidžios darbuotės vad. *nominalium princeps.* Linkęs į skepticizmą bei į griaunančią kritiką, jis nepasitenkino tomistiniu ir schotistiniu realizmu, o sudarė savo formulę, kurios pagalba vylėsi iškilti iš nežinomo Akviniečio epigono į savystovaus filosofo rangą ir tuo įsigyti pasaulinę garbę. Ta formulė, kuria ambicingasis Wilhelmas bandė išsigelbėti nuo užmiršimo, buvo — *universalia sunt post rem.* Tuo jis norėjo pasakyti, kad gamtoje tėra tik paskiri daiktai, individualybės. To pilnai pakaksią, tvirtindavo pašiepiančiai, pridurdamas dar — „sufficiunt singularia et ita tales res universales frustra ponuntur“. Bendri dalykai realiai visiškai nesą pagrįsti — „non est nisi fictio quaedam“. Todėl esą mes pažįstame tik individualybes. Jusliniai vaizdai, kaip ir dvasios vaizdai tai tik daiktų simboliai, *vocalia, termini, flatus voci,* dirbtinos pagalbinės priemonės. Taigi, jie tesą tik ženklai, kuriuos mumyse iššaukia daiktai ir kuriais mes šiuos pažymime. Tie vardai tesą tiek panašūs į vadinamuosius dalykus, kaip dūmai į ugnį. Taigi „universalia sunt nomina“. Ne daiktai kaipo tokie, o juos pavaduojančios sąvokos, yra laikomos mokslo objektais.

[1] *Michalski K.,* Le criticisme et le scepticisme dans la philosophie du XlV-e siècle, Cracovie 1925. — *Ritter G.,* Studien zur Spätscholastik, Heidelberg 1921/22.

Šitų tvirtinimu, kad mūsų bendros sąvokos neturinčios daiktuose nė jokio realumo, Occamietis pakirto šaknis kiekvieno realaus, objektingo pažinimo ir sukūrė agnosticizmą. Tuo sunyko visa metafizika, nes pagrindinės sąvokos, kaip, sakysime, būtis, substancija, priežastis ir k., įgavo tada tik subjektyvią reikšmę.

Nesunku suprasti, kad ten, kur nominalizmas prigijo, filosofija iš pat pagrindų pasikeitė. Neigdamas universalų realumą, jis davė valios skepticizmui, griaunančiam vidurinių amžių dvasios gyvenimą, o teigdamas singuliarijų realumą, pagimdė sensualizmą ir materializmą, tuo tapdamas siela jau kitokio gyvenimo.

Toliau Wilhelmas bei jo pasekėjai, paskelbdami mąstymo ir tikėjimo tarpusavį nesutarimą, panaikino dar ir harmoniją tarp abiejų, o susidarusią iš to situaciją bandė išgelbėti „dvejopos tiesos“ pagalba, ar šiaip skelbdami tikėjimą nesant reikalingą proto ramsčių.

Tačiau, mėgindamas teologijos turinį padaryti tik tikėjimo dalyku, Wilhelmas, labai tolimas nuoširdžiam, grynam šv. Pranciškaus religingumui, tikėjimą tik nugramzdino. Ir tikrai, pakirtus protinį tikėjimo pamatą, nepripažinus metafizikos ir ignoravus Apreiškimo šaltinius, teologijos mokslas kaip ir neteko savo prasmės.

Scholastinės filosofijos ir teologijos priešininkai, visuomet pasirengę išnaudoti kiekvieną scholastikos silpnybę, tuoj griebėsi nominalizmo. Pirmiausia jie, vykdydami Occamiecio testamentą, teologiją toliau jau nebelaikė mokslu, dėl ko Gersonas, Paryžiaus universiteto kancleris, skundžiasi: „Teologus kiti fakultetai pajuokia, išvadina juos fantastais ir tvirtina juos nieko tikro nežinant apie tikrąją tiesą.“

Antrą smūgį jie taikė scholastinei filosofijai, nes abejojant objektingąja sąvokų tiesa, jos filosofavimas pasidarė kaip ir beprasmis ir į jį imta žiūrėti, kaip į lengvabūdišką terminų žaidimą.

Toliau lygiagrečiai šiam išsilaisvinimui iš vidurinių amžių filosofijos, ėjo emancipacija ir nuo jos skelbiamų, ypač gyvenimui taikomų, normų.

Iš to matyti, kad nominalizmas kėsinosi visa tai, ką scholastika per 500 metų su didžiausiu vargu buvo pastačiusi, vienu sakiniu paversti į griūvėsių krūvą. Tas sukrėtimas buvo daug didesnis už visus buvusius ir net būsimus, sakysime, už reformaciją, deizmą, ir apšvietą kartu. Visi šie ir panašūs dvasios judėjimai tėra, tarsi, šiokiu ar kitokiu būdu nominalizmo realizatoriai. Kas — taip ne vienas klausia — yra Lutheris su Voltaire'u ir Descartes su Kantu prieš šį vieną revoliucionierių?! Lutheris — taip argumentuojama — suskaldęs tikinčiuosius savo tėvynėje, Voltaire'as užnuodijęs savo šimtmetį, bet šis vienas, buvęs pranciškonas, nesuvaldomos ambicijos kurstomas palikęs tiesą ir garbę, kėsinęsis prieš ištisą pasaulį.

Pramatydama tokius katastrofingus padarinius, scholastika kaip ir 11. šimtmety, taip ir dabar veikliai priešinosi nominalizmui. Pats Tomas, ge-

rai supratęs šios srovės pavojingumą, pasiskubino patiekti formulę — *universalia sunt in re,* t. y., paskelbė, kad nors universalusis elementas, kaip toks *(formaliter),* ir yra proto padaras, tačiau turi savo priežastį *(fundamentaliter)* egzistuojančioje už proto ribų tikrovėje, kurią suvokiame per daiktų pavidalą *(species)* iš išorinio pasaulio. Tokiu būdu Tomas, išpažindamas, kad *universalia* glūdi daiktuose, kaip jų tikroji esmė, atstovavo vad. moderuotam realizmui.

Šitas nuosaikusis realizmas buvo pakankamai sveikas savo pagrinduose ir stiprus savo atstovais atremti tolydžio dažnėjančius nominalistų puolimus. Dėl to ir toliau Tomo pažiūros vyravo tokiame laipsny, jog negali būti nė kalbos apie kokią nors scholastikos kapituliaciją prieš Wilhelmo terminizmą. Nominalizmas nėra jokia tąsa, kuria — nuosekliai einant — turėjo baigtis scholastika. Tai iš oro į ją atnešti filosofiniai elementai, su kuriais jos nerišo nė jokie gimininingumo ryšiai. Tie elementai scholastikai pavojaus nesudarė. Jie yra žymūs tik tuo, kad buvo pirmas plačiau užsimojęs pasipriešinimas scholastikai. Tačiau tik ilgainiui — ir tik paveiktas dar eilės kitų destruktyvių momentų — moksliškasis pasaulis pateko į nominalizmo skleidžiamą atmosferą.

O tuo tarpu scholastika taip veikliai priešinosi nominalizmui, jog jam nepavyko pertraukti scholastinės filosofijos grandinės, nenutrūkstamai jungiančios Tomą, Bonaventūrą ir Duns Scotų iš vienos pusės su Pranciškų Vitoriečiu, Domininku Sotiečiu, Pranciškų Toliediečiu ir Suarezu iš kitos. Krikščioniškoje filosofijoje nominalizmas tėra vienas — 14. ir 15. šimtmečiuose kiek žymesnis — epizodas.[1]

Tačiau nors Occamietis Akviniečio ir nenugalėjo, vienok pasėtieji grūdai su laiku vistik išdygo ir, būtent, liogery tų, kurie kaskart labiau tolo nuo katalikų Bažnyčios, o tų tolydžiai atsirasdavo vis daugiau, nes viduriniai amžiai nesugrąžinamai jau pasibaigė.

[1] Cf. *Kleutgen J.,* Die Philosophie der Vorzeit, I. 319. — *Willmann O.,* Geschichte des Idealismus II, 545 ss: Die angebliche Selbstauflösung der Scholastik.

III.

BESIGINANČIOS

BAŽNYČIOS LAIKOTARPIS

DVASIOS SITUACIJA

Yra nuo senai pastebėta, kad sūnūs arba netiki tuo, į ką tikėjo jų tėvai, arba jei tiki, tai bent kiek kitokia forma. Dėl to visais laikais pasitaiko jaunosios kartos nusigręžimas nuo senesnės. Tačiau retai jis būna toks radikalus bei reikšmingas, kaip tasai, kuris įvyko 13. ir 14. šimtmečiuose. Tai buvo daugiau, negu eilinis generacijų pasikeitimas, daugiau negu kiek triukšmingesnis atsisveikinimas su savo amžiumi, tai buvo maištas prieš dvasią, per aštuonius šimtmečius suvereniai valdžiusią Europą — antropocentrinės pažiūros stūmė į šalį teocentrines.

Toje naujoje atmosferoje pasaulis palengva tolo nuo Bažnyčios ir ėmė kurti kultūrą be Jos ir net prieš Ją. Pirmiausia pradėta abejoti ligi šiol vyravusio mąstymo rezultatų tikrumu. Pažeidžius jų neliečiamumą, toliau lengva buvo skelbti viso ko kintamumą, kas padėjo įsigalėti tiesos sureliatyvinimui.

Jį daugiausia pagimdė įsiviešpataująs realizmas, skelbiąs tikrovę esą galima pažinti tik stebėjimu ir tyrimu, o ne spekuliacija. Šitą realizmą ugdė ir milžiniškas geografinio horizonto praplėtimas (naujų žemynų ir kraštų atradimas), neišmatuojamų psichologinių gelmių atidengimas (renesansiškas individualizmas), nuostabūs išradimai gamtos moksluose, ir nepaskutinioje vietoje istorinių perspektyvų pratęsimas į lig šiol pamirštus laikus arba kitoniškas jų (sakysime, antikės) vertinimas.

Visa tai praturtino žmogaus žinojimą, suintensyvino jo pergyvenimus ir sukurstė valią į prometėjiškus darbus. Naujas pasaulėvaizdis sugundė kurti ir naują pasaulėžiūrą, ir būtent tokią, kuri pirmoje eilėje patenkintų žmogų, atitiktų taip milžiniškai išaugusį žmoniškumo formatą. Išaušo humanizmo gadynė.

Humanizmas savo beaugančiais reikalavimais apgaubė katalikų dirbamą mokslo darbą visai kitokia atmosfera. Iš Bažnyčios ne tik buvo paveržtas mokslo globojimas, bet dar ir tie patys mokslai pradėta organizuoti kovai su Ja. Tiesa, Bažnyčia ir toliau rūpinosi mokslu, tačiau Ji tebuvo tik vienas ugdymo faktorių šalia daugelio kitų. Iš karto Ji — tradicijos dėka — dar turėjo pirmenybę prieš kitus, kurie vienok — vis didėjančiu agresingumu netrukus atėmė iš Jos vadovaujamąjį vaidmenį. Šis pasipriešinimas katalikų moksliniam darbui yra kartu ir pasipriešinimas Bažnyčiai. Abiejų likimas jau nuo pat šv. Pauliaus ir apologetų dienų susijęs. Dėl to, kovos etapai su Bažnyčia yra drauge ir atskiros fazės kovai su katalikų mokslu. O tie etapai yra šie:

1. Pirmiausia kovojama su Bažnyčia kaip tokia, ką rodo humanizmas su reformacija (14./16. šimtmečiai). Tiesa, reikšmingiausi *ankstyvesniojo humanizmo* atstovai dar manyte nemanė įsileisti į kokius nors konfliktus, o tik padėjo — daugiausia nesąmoningai — sudaryti atmosferą, kurioje išaugo karingoji *jaunoji humanistų karta.* Visas šios naujos srovės išvadas padarė vad. *reformacija,* kuriai Bažnyčia, apsivaliusi nuo trukdančių elementų, pasipriešino judėjimu, žinomu mums *katalikiškos restauracijos* vardu. — 2. Toliau, antibažnytinės jėgos *deizmo, apšvietos* ir panašių srovių pavidalais (17. ir 18. šimtmečiai) puolė ir Apreiškimą. — 3. Pagaliau, dar labiau plečiama kovos bazė atakuojant religingumą apskritai, kas nesunku pastebėti iš 19. ir 20. šimtmečių įvairių sąjūdžių, kurių paskučiausia ir kartu ryškiausia yra religiją visai neigią materialistiškas komunizmas arba jos funkcijas eiti bandą rasizmai ir t.t.

Sekti — nors pačiais bendriausiais bruožais — nepavydėtiną katalikų mokslo likimą ir registruoti jo didžius nuostolius bei kuklius laimėjimus šiose visai pasikeitusiose ir tolydžio sunkėjančiose sąlygose ir bus tolimesnis mūsų uždavinys.

Tuo tarpu, šioje vietoje, tik stambiausiais bruožais charakterizuodami naują dvasios situaciją, pažymime, kad pirmi susidurimai iš karto daugiausia įvyko teologijoje *(reformacijoje),* iš kurios ginčai netrukus buvo perkelti į filosofiją, pretenduojančią (*deizmas, apšvieta* ir t.t.) vieną galinčią rišti iškeltąsias problemas. Čia konfliktai pirmoje eilėje vyko „moksle apie paskučiausius dalykus“ — metafizikoje, kol ilgainiui — sakysime, Kantas ir k. — pradėjo kovoti ir su ja pačia, ir ji, nustojusi vainiko, 19. šimtmety pavedė savo karaliavimą kitiems, daugiausia gamtos mokslams.

Tokiu būdu kovos laukas nuolat keitėsi. Galutinai jį parinko anti-katalikiškasis mokslas, nukeldamas savo oponentą į tą vietą ir į tokį padėjimą, kuris jo tikslams buvo patogiausias. Kartu nurodė šioje dvikovoje pavartotinus ginklus. Taigi, ir strategiją, ir taktiką, ir veikimo priemones nustatė jau ne katalikai mokslininkai, bet jų konkurentai, turintieji savo rankose beveik visą inicijatyvą.

Toji priešininkų veikla tiek buvo aktinga ir vietomis net agresinga, kad katalikams iki pat 20. šimtmečio neleido realizuoti bent minimalinę savo programą. Toks, neretai moksleiviškai baimingas, atsižvelgimas į savo tariamųjų mokytojų judesius, naivus atsiprašinėjimas už keliamas dėl jų argumentų abejones ir iš viso tas gėdingas nesugebėjimas pabusti iš jų daromo hypnozo, keistai kontrastuoja vidurinius amžius, kuriais katalikai mokslininkai viską išdrįso. Tas iš dalies išaiškina tą katalikų mokslo skurdą naujesniais laikais ir iš viso tą kultūros apatiją, kurią ne tiek konstatuoti, kiek nugalėti esame pašaukti.

A. KOVA SU BAŽNYČIA (14./16. ŠIMTMEČIAI)

1. HUMANIZMAS (ca 1450 — ca 1520)[1]

a. *Ankstyvesnio humanizmo katalikiškasis charakteris*

Humanizmas yra Italijos vaikas. Nedrąsiai pasirodęs jau Dantės kūryboje, kiek vėliau plačiau pasireiškęs Petrarkos bei Boccaccio raštuose, pirmą kartą visai skambiai prabilo Florencijoje, kur jį globojo Medičiai, ir Romoje, kur jį priglaudė popiežiai. Iš šių centrų balsas greit pasklido ir po kitus kraštus, taip kad jau apie 15. šimtmečio vidurį pasigirdo jis ir šiapus Alpių.

Būtų klaidinga manyti, kad su juo iškyląs antikiškumas pirmą kartą pasirodė krikščioniškoje Europoje. Juk ir viduriniai amžiai jį pažinojo bei jo turtais apsčiai naudojosi. Aristotelio panaudojimas, iš šv. Tomo Akviniečio pusės, yra tik vienas plačiau žinomas pavyzdys, kurio pavėsy rastumėm dar daugybę panašių faktų. Naujo yra tik požvilgis, kuriuo klasiškoji senovė vertinama, ir ta atranka, kuria išskiriami labiau mėgiami elementai.

Šiuo tarpu ieškoma žmogiško pasigėrėjimo pavyzdžių. Studijoms vadovauti bei gyvenimui formuoti filosofijos vietoje pasirenkama romėniška elokvencija. Tačiau humanizmas ne tik iškėlė senovės kūrėjus bei jų gražbylystę, bet dar mokė jais sekti, dėl ko humanistai pasidarė uolūs klasiško stiliaus ugdytojai. Šis pamėgimas dailaus lotyniškumo juo didėjo, juo labiau vidurinių amžių mokslo kalba tolo nuo originalo. Iš tiesų, scholastų idiomas jau nebebuvo klasikoji, bet savo specifiškiems tikslams pritaikinta kalba. Scholastikai labiausiai rūpėjo materialinė pusė, o ne formalinė, dėl to, jos kalba, kad ir nežibėjo Cicerono blizgučiais, vienok pilnai leido išreikšti kad ir subtiliausius mąstymo niuansus.

Galima suprasti, kad klasikinei senovei simpatizuojantiems ši naujoji tarmė atrodė beveik barbariška. Todėl jie nepraleido nė mažiausios pro-

[1] Iš gausios literatūros apie humanizmą cf. tarp kitko: *Geiger L.*, Renaissance und Humanismus in Deutschland und Italien, 1882. — *Pastor L.*, Geschichte der Päpste I—IV., Freiburg'i. Br. [8-12]1926/31. — *Janssen J.*, Geschichte des deutschen Volkes etc., I. Bd., Freiburg i. Br. [18-20]1915. — *Burdach K.*, Reformation, Renaissance, Humanismus, [2]1926. — *Huizinga J.*, Herbst des Mittelalters, München 1924 (vertimas iš olandų kalbos).

Bendrai orientacijai daug gelbsti ir *J. Burckhardto* veikalai, o ypač „Die Kultur der Renaissance in Italien“, [15]1926.

gos jos nepašiepę ar net neišplūdę.[1] Jos vieton ankstyvesnis humanizmas bruko *novum dicendi genus,* dar nepuldamas paties kritikuojamos kalbos turinio. Tiesa, kai kas ir susvyravo Bažnyčios skelbiamo mokslo atžvilgiu, tačiau vidurinių amžių sudarytoji minčių sistema laikėsi tvirtai ir dabar. Tas ideologinis tvirtumas leido universitetams, be baimės iškrypti iš senų vėžių, priimti nemažai humanizmo postulatų, juoba, kad jų patenkinime jie įžiūrėjo tik praplėstą tęsimą jau viduriniais amžiais dirbtų darbų. Taip, sakysime, įsivedė lotynų (ciceroniškos), graikų bei hebrajų kalbas ir klasikinei literatūrai globoti įsteigė retorikos bei poezijos katedras. Ne vienoje vietoje ir senus disputus pakeitė humanistų taip uoliai propaguojamomis deklamacijomis.

Kad visa tai buvo daroma nuoširdžiai, su tikru noru seną darbą atnaujinti patobulintomis priemonėmis., matyti iš daugybės didžių mokslo paminklų, sukurtų Bažnyčios globojamų įstaigų, kaip pav., iš pirmos poliglotinės Biblijos, vad. *Complutinensis,* kurią parūpino kard. Ximenes, Alcalos universiteto profesorius.

Tas pats Alcalos universitetas, įkurtas 1449 m., yra ne kieno kito, kaip humanizmo vaikas. Mat, naujai atrasti turtai, prašyte prašėsi saugojami, pasisavinami ir apdirbami. Tuo jie iš naujo pažadino mokslo darbą, kuris dėl nelemtų scholastų ginčų buvo gerokai nustojęs savo žavingumo ir produktingumo. Dėl to netrukus per visą Europą nubangavo nauja, jau *antra universitetų kūrimo banga.* Bažnyčia ir šiuo kartu tokia pat meile globojo naujas Aukštąsias Mokyklas, kurių ne viena atsirado tiesiogine Jos inicijatyva. Iš dabar tebeegzistuojančių įstaigų tuomet savo pradžią gavo tarp kitų ir šie: Louvaino (1425/26), vokiečių Freiburgo (1455 m.), Baselio (1459 m.), Kopenhagos (1475 m.), Uppsalos (1477 m.).

b. Plato redivivus

Šie universitetai, kad ir ištikimi Bažnyčiai, augo tačiau tokioje atmosferoje, kur vėlesnius vidurinius amžius valdęs aristotelizmas po truputį užleidžia savo vietą platonizmui. Tas reiškinys tautų gyvenime ir kultūros

[1] Nėra jokios abejonės, kad vidurinių amžių lotynų kalba labai buvo nutolusi nuo Romos gražbylių stiliaus ir todėl ne vienu atžvilgiu buvo kritikuotina. Tačiau atsižvelgiant į specifiškus scholastikos uždavinius, jos atstovai teisingai pasielgė, nukaldami naujų terminų ir sukurdami tikslesnių išsireiškimų. — Šiai naujai kalbai daromus priekaištus atremia Paulsenas (I, 46 ss) sakydamas:

„Tą atsibodusį... priekaištą, kad esą Ciceronas šios kalbos būt visai nesupratęs, būtų jie atrėmę, kaip visai kvailą. Juk jie kalbėjo ne Ciceronui, bet savo draugams, kurie juos suprato, ir tai buvo vienintelis jų siekiamas tikslas. Jie net būtų galėję pridėti: nuskurusią Cicerono kalbą mūsų apskaičiavimu būtų geriau padėti į archyvą, nes jos nepakanka mūsų subtiliems tyrinėjimams... Su savo *quasi* ir *quidem* tinka ji gal būt tik tuščiam žodžių žaidimui, bet aiškiam ir preciziškam dalykų formulavimui ji yra visai nevykusi.“

raidoje ne naujiena, nes senai jau pastebėta, kad platoniški elementai kaitaliojasi su aristoteliškais: atskirų žmonijos epochų jaunatvė ir senatvė paprastai būna platoniškos, o brendimo laikotarpis — aristoteliškas. Jaunatvė esti platoniška savo entuziazmu, o senatvė — rezignacija. Pirmoji ar tik nebus tokia dėl realiojo pasaulio nepažinimo,: o antroji — dėl perdidelio jo pažinimo ir nusivylimo? Viduriniai amžiai, sudarą atbaigtą kultūros periodą, kaip tik rodo tokį platoniškumo su aristoteliškumu kaitaliojimąsi. Savo jaunatvėje jie labiau platoniški (Augustinas), subrendę pakeičia Platoną Aristoteliu (Tomas), o senstą vėl grįžtą į Platoną.

Buvo ir daugiau priežasčių Platonui įsigalėti. Tokia, be abejonės, buvo didėjąs reikalavimas gyvenimiškos filosofijos, kuri pakeistų griežtas scholastikos kategorijas lankstesniu psichologiškumu. Prie jų reikia priskaityti ir pavargimą filosofuoti bei bendrą bodėjimąsi sunkesniu protautiniu darbu, kurį, humanistų manymu, taip laimingai pakeičiąs entuziastiškasis, estetiškasis Platonas.

Jam kelią parengė aibė propagatorių, iš kurių čia pirmiausia minėsime iš Konstantinopolio kilusį Plethoną (1355—1450). Jis savo traktate *De Platonicae et Aristotelicae philosophiae differentia* aistringai puola Aristotelį. Daugiau pusiausvyros už šį žydų bei arabų gerokai paveiktą libertinistą rodo kard. Bessarionas (ca 1395—1472).[1] Jis gana kritiškai vertino Platono mokslą ir neoplatonizmą,, kurie abu, 1453 metais mahometonams užėmus Konstantinępolį, su visu kitu, kas buvo graikiška, užliejo Vakarus. Tačiau ne visi Bažnyčios poveiky išaugę pasižymėjo tokia tolerancija Aristoteliui. Bent ispanų humanisto Vives'o (1492—1540) raštuose jos nematyti, kaip įsakmiai rodo jo tiek prieš vėlybesnę scholastiką, tiek prieš patį Aristotelį nukreipti traktatai *Censura de Aristotelis operibus, In pseudodialecticos* ir *Veritas fucata* (Grimuota tiesa).

Kas, tarpininkaujant šiems ir į juos panašiems humanistams, kaip antai Ramus'ui (1515/72) ir t. p., po truputį sunkėsi į visus kraštus, tas, italuose labiau kondensuotai pasireikšdamas, susikūrė eilę ratelių, kurių nariai Platono pavyzdžiu stengėsi ne tik surasti išmintį, bet broliškai susirišę ją ir įgyvendinti. Čia visų priešaky ėjo Florencija.

Tarsi įžanga į šį laikotarpį, paverčiantį Florenciją lyg kokiais Atėnais, yra tas mokytų žmonių ratelis, kuris, vadovaujamas mokslininko Marsiglio, valstybininko Collucio Salutato ir kt., dar 14. šimtmety susirinkdavo į augustiniečių San Spirito vienuolyną.[2] Dar skaisčiau sužibėjo

[1] Apie šią įdomią asmenybę, teologą ir humanistą viename asmeny, cf,. *Mohler L.*, Kardinai Bessarion ais Theologe, Humanist und Staatsmann, 1923. — *To paties,* Bessarionis In calumniatorem Platonis, 1927 (Quellen und Forschurjgen der Goerresgesellschaft Bde 20, 22).

[2] Apskritai, augustiniečiai dėl suprantamų priežasčių buvo gana palankūs tokiam sąjudžiui. Vienas tokios simpatijos ženklas — tarp daugelio panašių — yra, sakysime, augustiniečio Egidijaus Viterbiečio, kuris 1532 m. būdamas kardinolu mirė, — *Philosophia ad mentem Platonis.*

Platono žvaigždė, Medičių kunigaikščiams Florencijoje pavedus naujai išminčiai savo turtus ir negincijamą autoritetą. Jau Cosimo de' Medici turėjo Niccoli asmeny savo „literatūros ministerį," su kuriuo, gausių vienminčių remiamas, ilgainiui sudarė tą atmosferą, kur 1472 m. galutinai susiformavo vad. *Platono Akademija.*

Joje buvo norima pažinti tiesą bei grožį ir jais gėrėtis, panašiai kaip kad Platonas darydavo savo atikiečių herojui Akademos pašvęstame gojelyje prie Atėnų. Dėl to jaunieji, entuziastingi, šaunūs akademikai nukreipė savo dėmesį nuo pasaulio ir kėlė savo akis aukštyn į idėjų sritį. Tam nereikėjo jokios *universitas* nei *facultates,* o pakako tiesa užsidegusių, išminties ištroškusių ir draugiškais ryšiais susirišusių jaunuolių ratelio. Tai buvo gaivalingas protestas nors gudriai, bet dažnai taip nevaisingai disputuojantiems, jau nominalizmo gerokai diskredituotiems universitetams.

Emigravusi iš tos — kaip jiems atrodė — tuščios įstaigos, florentiečių brolija susirinkdavo blizgančiose salėse, idiliškuose vasarnamiuose, žydinčiuose soduose, kur išminčiai pasisemti, pasigėrėti, pasigrožėti buvo skaitomas ir aiškinamas Platonas. Iškilmingiausiai būdavo švenčiama jo gimimo, lapkričio 13, diena. Tokia ir panašiomis progomis jaunatvė, entuziazmas, vynas, kiparisai — ugninga pietų prigimtis ir žavinga Italijos gamta — suruošdavo šaunias susidraugavimo puotas.

Šios brolijos siela buvo Marsilijus F i c i n u s (1433/99). Jis, būdamas dvasininkas, ieškojo būdų kaip nors suderinti platoniškąjį mokslą su krikščionybe. Tai panašus uždavinys į jau šv. Tomo Akviniečio spręstą, būtent, graiką — tik šiuo kartu kitonišką — suasimiliuoti su krikščionybe. Todėl jis didesnę savo gyvenimo dalį pašventė Platono raštams versti ir paskaitoms apie Platoną bei jo filosofiją skaityti. Juo labiau scholastika troško dialektikos dykumose, juo uoliau Ficinus sėmė iš besiveržiančio platonizmo, pasiryžęs jį visą sulieti su krikščionybe. Su laiku jis taip pamilo Platoną, jog savo klausytojus vietoj įprastinio „Mylimieji Kristuje" sveikindavo „Mylimieji Platone."[1]

Pagaliau šio antikės filosofo kulte net ligi to prieita, kad — lyg jis būtų koks šventasis — prieš jo paveikslą degindavo žvakes, statydavo jį šalia apaštalų bei pranašų. Pagaliau, net buvo sumanyta sekmadieniais perikopų metu skaityti Platono raštų ištraukas, vadinas, sugretinti jį su

[1] Objektingumo dėliai reikia pažymėti, kad nemažai gero Ficinus įžiūrėjo ir Tomo Akviniečio veikloje. Dėl to vertė jo *Summa contra gentiles* į graikų kalbą. Tačiau žymiausias jo veikalas yra *Theologia Platonica* etc., Florencija 1482.

Apreiškimu ir tokiu būdu jį taip garbinti, kaip Bažnyčia dar nė karto nebuvo šlovinusi ir švenčiausius savo filosofus.

Šalia jo, visai panašiai, veikė grafas Pico di Mirandola (1463/95), kurs po trumpos, tačiau genialios veiklos, vos 32 metus sulaukęs, atsigulė į karstą. Pažinęs Florencijos platonistus, šis tiek gražus, kiek gabus jaunuolis tapo kilniu svajotoju, bandančiu įrodyti išvidinį graikų filosofų sutikimą ne tik tarp savęs, bet ir su krikščioniškąja scholastika bei mistika. Toks horizonto platumas leido jam greta numylėto Platono įvertinti ir Aristotelį, kurio tiksliu tarpininku jis laikė Tomą Akvinietį. Šiojo bei jo vienminčių reikšmė jam pilnai buvo paaiškėjusi, kaip paliudija ši jo pranašystė, dėl kurios kiekvienas menkesnis už Pico anais laikais tikriausiai būtų rizikavęs savo galvą, būtent: „Mes, taip leidžia viename rašte scholastams prabilti, „mes gyvensime amžinai. Tiesa, ne tose mokyklose, kur karščiuojamasi dėl tuščių skiemenų ir dėl Andromachos motinos, bei dėl Niobės sūnų, bet išminčių rateliuose, kur nagrinėjamos gilesnės dieviškų bei žmogiškų dalykų priežastys.“ Kad jis ir šiaip nesidavė klaidinamas jau gerokai supagonėjusios aplinkumos, rodo ir ši jo aksioma — *philosophia veritatem quaerit, theologia invenit, religio possedit.* —

Platono Akademija tapo tiek reikšminga, jog popiežius Sikstus IV. (1471/84) ketino Ficinų pasikviesti į Romą. Toji jau nuo seniau dvelkė renesansu, kaip rodo popiežių — mecenatų Nikolojaus V., Pijaus II, ir Leono X. pavyzdys ir jų šelpiamųjų kūriniai. Negalima tiesiog numatyti, kaip sukrikščionintasis Platonas būtų įsigalėjęs katalikų ugdomame moksle, jei Ficinus būtų turėjęs savo planams realizuoti Kuriją. Gal būtų pamažu grįžęs augustinizmas ir tuo pat korporatyviškąjį universitetą pakeitęs unitarinė akademija? Bet tuščia spėlioti, nes Ficino keliai nevedė į Romą.

c. *Diis exstinctis successit humanitas*

Vadinasi, mokymo organizacijoje ir dėstomoje substancijoje neprieita prie radikalesnės permainos, t. y., sukrikščionintasis Aristotelis ir toliau vadovavo katalikų dirbamam filosofijos darbui. Vietomis taip šauniai pasireiškęs platonizmas ne tik kad nepakenkė viešpataujančiai doktrinai, bet ne viena sveika mintimi ją dar praturtino. Tačiau dvasios situacijoje iš esmės nedaug tebūtų pasikeitę ir tuo atveju, jei į tam tikrą neo-augustinizmą transformavęsis Platono mokslas dar garsiau būtų prabilęs. Vienok Bažnyčia, atsižvelgdama į laiko aplinkybes ir nujausdama, kad intelektualinis pasaulis reikalingas visai aiškios orientacijos, dar humanizmo išvakarėse (1325 m.) kanonizavo šv. Tomą ir, kovoms dėl vad. reformacijos aršiausiai einant, 1567 m. paskelbė jį *Doctor ecclesiae.* Todėl ansktyves-

niojo humanizmo sukeltasis platoniškasis sąjūdis liko tik įdomus subangavimas bendroje aristoteliškoje vagoje.

Tas betgi jaunesniųjų humanistų nesužavėjo. Jie visai nemanė senąjį pasaulį įvilkti į dar labiau gundančius rūbus. Jie į visa žiūrėjo ne kaip į formalinę, bet kaip į materialinę problemą, iš esmės pakeičiančią senąjį turinį. Humanizmas jiems buvo visai naujas mąstymas, kurio svarbiausias uždavinys — sukonstruoti kitonišką pasaulėžiūrą ir išdirbti viduriniams amžiams diametraliai priešingą gyvenimožiūrą ir tuo iš pat pagrindų pakeisti žmoniją. Todėl jie veržėsi į *facultates aitium* ne tam, kad senąjį minčių pasaulį paauksuotų, bet kad jį išardytų.[1] Kur jiems iš kart nepasisekė kojos įkelti, ten šalia senų fakultetų kūrė savuosius arba stengėsi užimti nors vieną laisvai greta universiteto įsteigtą katedrą, iš kurios galima būtų apšaudyti senojo mokslo pozicijas. Kitur vėl susidarė ištisi smogikų būriai, kurie be pasigailėjimo puolė senąjį mokslą bei jo mokslininkus. Kur argumentais neįveikė „barbarų“ (scholastai), ten griebtasi insinuacijų, o kai ir tas nepadėjo, suorganizavo literatūrišką terorą. Kaip šis buvo vykdomas, parodo pav., Mucijano Rufaus akcija.

Nors Rufus buvo laisvamanis, tačiau jis nepajėgė skirtis su Bažnyčia, ir tai įtikimiausia dėl to, kad puikiai buvo Jos aprūpintas. Jis tenkinosi visa šiurkščiai kritikuodamas, manyte nemanydamas daryti tų išvadų, kurios kiekvienam bent kiek save gerbiančiam žmogui savaime siūlosi. Tokiu būdu iš vienos pusės nusiskundžia: „Tarp visų tų kvailų gyvulių [suprask katalikų mokslininkų] ir aš pasidarau tingiu ir bukapročiu asilu“, o iš kitos — ir toliau godžiai griebia Bažnyčios beneficijas. Iš jo ratelio — *ordo Mutiani* — išaugo toji satyra, kuri yra viena skaudžiausių visoje mokslo istorijoje — *Epistolae obscurorum virorum* (1515/17). Tuose laiškuose — žinoma, anonimiškuose — senojo universiteto priešai putuojančiu įžulumu draskė scholastikos pasaulį. Begėdiškai perdėdami tikras bei insinuotas senos mokslininkų kartos ydas, Rufus ir jo bendrininkai kirto mirtinus smūgius ir senam mokslui. Dėl savo ironijos bei šiaip sumanaus faktų panaudojimo ir iškreipimo ši išmetinėjimų ir šmeižimo orgija — tik-

[1] Prie universitetų, palyginant anksti ir lengvai įsileidusių humanizmą, priklausė ir Krokuvos Aukštoji Mokykla. Joje — kaip ir daug kur — naują sėklą pasėjo aukštoji dvasininkija. Taip, sakysime, ir Lietuvos istorijoje minimas Krokuvos vyskupas, kard. Zbignievas palaikė artimus santykius su garsiu humanistu Enea Silvio, vėliau tapusiu popiežium (Pijus II.). Šis Zbignievui už dailų rašymą nesigailėjo katučių, už kuriuos kardinolas atlygindavo jam gausiomis dovanomis. 1489 m. buvo atsibastęs žinomas keliauninkas humanistas Celtis. Nenuostabu dėl to, kad dar 1518 m., karaliui Zigmantui vedus italę Sforzą, net šeši vietiniai poetai kūrė iškilmėms reikiamas *carmina* ir kad dar prieš 1538 m. lotynų kalba buvo dėstoma ir iš jos egzaminuojama. Buvo skaitomi ir kai kurie Erazmo raštai. Visa tai mums itin įdomu, žinant, kad tais laikais daugelis lietuvių studijavo Krokuvoje, iš kur parsigabeno į Lietuvą naujo mokslo ir naujos dvasios. — Cf., tarp kitko, *Voigt G.*, Die Wiederbelebung des klassischen Altertums etc., 2 Bd., Berlin [3]1883. 2. ypač II, 340 ss.

ras voltairizmas dar prieš Voltaire'ą — savo padarė. Tačiau nors kartais ir ištisą šimtmetį galima apkvaišinti, betgi ne visus, ir dėl to ilgainiui pakankamai paaiškėjo tikroji vertė tos generalės ofenzyvos.[1]

Bene aštriausias strėlas į scholastų liogerį svaidė Huttenas (1488—1523), kuris — likimo ironija! — vos 36 metus eidamas, pats mirė nuo tų biaurių ligų, kurias be atodairos primesdavo savo oponentams. Todėl suprantama, kad nė tikrai žymūs talentai neapsaugojo jo menko charakterio nuo pasmerkimo. Jis buvęs — taip jį atestuoja Paulšenas[2] — nenuoširdus, nes tuo pat laiku ieškojęs ir santykių su aristokratais ir skelbęs masėms revoliuciją. Kartu buvęs ir egoistas, nes troškęs žūt būt vaidinti vadovaujamą rolę, nežiūrint, ar tai susidėjęs su aukštaisiais dievais, ar su požemio galybėmis... Toliau jis esąs nepasiekiamas koliojimosi ir literatūrinio priešų sunaikinimo pavyzdys, skelbiąs ir vykdąs be atodairos brutalumą; šiuo atžvilgiu taip toli nuėjęs, jog ir žmogžudystę laikęs leistina priemone kovoje su „ilgaskverniais". Paulseno galvoje netelpa, kaip jo tautiečiai— protestantai tokį Hutteną gali laikyti tautos didvyriu. Žinoma, ne dėl to Huttenas čia figūruoja. Jis minimas todėl, kad per trumpą laiką tiek pakenkė katalikų mokslo organizacijai, kai retas kas per porą tūkstančių metų.

d. Humanizmo kunigaikštis

Gal tie jaunesnieji nebūtų buvę tokie ryžtingi kovoje su katalikų mokslo pasauliu, jei už pečių nebūtų jutę vad. humanizmo kunigaikščio, t. y., Erazmo, galybės, kuri juos gundė į vis drąsesnius žygius. Taip, sakysime, jie pasipriešindami beveik visoms tradicijoms, priskiriančioms mokslui tik padedančią reikšmę, siekiant absoliučių vertybių, paskelbė mokslą absoliučiu, visagaliu viešpačiu. Ir visai nuoseklu, kad šūkį „žmogus žmogui" sekė lozungas „mokslas mokslui", nes, emancipavus žmogų nuo Dievo, pati logika reikalavo ir kitas veikimo sritis vien žmogiškai pagrįsti.

[1] „Tai [aprašomieji], taip šiuo reikalu atsiliepė Paulsėnas, yra dvokianti niekšiškumo lindynė, bet kažin ar atvaizduotieji iš tikrųjų buvo panašūs į tą paveikslą? Kas liečia poezijos, grynos lotynų ir graikų kalbos... neapykantą, tai... universitetai tuos priekaištus nevisai nusipelno. Tiesa, pirmuosius naujo švietimo apaštalus jie [scholastai] priėmė ne su tuo entuziazmu, kurio anie sau reikalavo, o šen bei ten davė pajusti savo nepalankumą. Tačiau pačiam naujam švietimui jie visai neužsidarė. Gal būt galima net tvirtinti, kad jau nuo to laiko jokio dvasinio sąjūdžio taip lengvai neįsileido, kaip humanizmo. O kai dėl iškrypimo ir pasileidimo, tai, žinoma, tas nebuvo svetima nė tuometinio universiteto sluoksniams ir dvasininkams. Apie vieną žmonių grupę šiame dalyke mes esam ypač gerai painformuoti, ir būtent apie tąją, kuriai priklausė satyros redaktoriai. Su itin nepageidaujamu aiškumu mums sako Mutiano laiškai, kaip jis ir jo *ordo* galvojo apie lytinius dalykus. Tie laiškai rodo, koki ištvirkusi fantazija pagimdė tamsiųjų vyrų laiškus." — *Paulsen* I, 89 s.

[2] Paulsen, I, 93 s.

Gundytojas į šį, taip skirtingą nuo ligšiolinio, mokslo supratimą Erazmus Roterdamietis (1466/67—1536), gimė Olandijoje. Vaikas būdamas lankė Deventerio mokyklą, kur patyrė pirmus humanizmo glostymus. Paskui prieš savo norą tapo vienuoliu ir Paryžiuje iki valiai paragavo ordeniško mokslo. Tačiau vienas už kitą jam blogiau patiko. Vėliau studijuodamas Oxforde pas vieną Ficino mokinį graikų kalbą, prisiklausė Florencijos krikščioniškojo moralizmo ir nuo to laiko lygiai tiek simpatizivo Cicerono stoicizmui, kiek Naujajam Įstatymui. Jis laukė krikščionybės atnaujinimo iš savotiškos jos sintezės su antike, kuo, nejučiomis užtrindamas ribą tarp savo tikėjimo ir pagonybės, falsifikavo ir vieną ir kitą, o ypač pirmąjį. Visas tas miglotumas religijoje ir reliativizmas filosofijoje aiškiai jaučiamas jo traktate *Philosophia Christi,* pasak kuria tauresni antikės veikalai, kaip, sakysime, Cicerono ar Senekos, esą savo dvasia ne tik gimininingi, bet tiesiog identiški su krikščionybe. Šis krikščioniškai nudažytas eklekticizmas, perdėm subjektyviškai suprastas, nesistematiškai gvildentas ir impresionistiškai užfiksuotas, stipriai pabrėžė, kas yra bendra ir humaniška. Šventas Raštas, kaip jį aiškina mokslininkai, esąs vienintelė krikščionio norma, tikėti į Dievą bei elgtis padoriai — pagrindingiausi įsakymai.

Šios pažiūros iškalbingai bylojo, kiek humanizmas savo reikšmingiausiais atstovais jau spėjo ne tik nukrypti nuo Akviniečio linijos, bet ir nutolti nuo pačios krikščionybės. Dėl to nenuostabu, kad Erazmas laikomas vienu svarbiausiu reformacijos pirmtaku. Ir kodėl jo, ironizuojančio šventųjų garbinimą, laikančio Sakramentus nereikšmingomis ceremonijomis, tvirtinančio, kad ne viena Šv. Rašto vieta esanti falsifikuota, kad iš jos nesą galima įrodyti Kristaus dieviškumo ir pagaliau abejojančio dėl transsubstancijacijos mokslo, nelaikyti tokiu?

Lemiančių žygių Erazmas betgi nepadarė. Jis ne tik bijojo, kad kovos dėl reformų galėsiančios sutrukdyti jo *beata tranquillitas,* būtinai reikalingą mokslo darbui, bet dar atimsiančios iš jo Bažnyčios teikiamas pajamas leidžiančias jam, it kokiam kunigaikščiui po Europą važinėjančiam, priimti be skaičiaus siūlomą garbę.

Šitam vispusiškam pritarimui užsitikrinti gudriai politikavo tiek su Bažnyčia, tiek su gimstančia reformacija, vikriai balansavosi tarp antikės mylėtojų ir tarp scholastikos pasekėjų. Dėl to nors ir nepriėmė popiežiaus kvietimo vykti į Romą ginti Bažnyčios, bet taip pat neprisidėjo nė prie Lutherio. Ir tą savo ideologinę ekvilibristiką sėkmingai tęsė iki pat mirties — jis palaidotas bažnyčioje (Baselio katedroje), nors gyvendamas retai kada laikė Šv. Mišias ir mirė be Sakramentų.

Šitame mene visiems patikti ir visus įkinkyti į savo garbės bei triumfo vežimą Erazmas tiek išsitobulino, jog tapo anais laikais labiausiai mė-

giamas ir daugiausia pripažintas mokslininkas. Tačiau, kas sveika buvo jo egoizmui, tas nevisuomet tarnavo tiesai. Priešingai, ne vienas jo raštų labiau dvelkia savymeile, kaip tiesos meile. Ir nenuostabu — toks ambicijos tenkinimas buvo galimas tik dėka oportunizmo visiems, servilizmo galingiems ir demagogijos silpniems. Tas viskas tiek gadino jo charakterį, kad jame šiandien įžiūrimi vos keli tauresni bruožai, ir tiek nuskriaudė objektingą tiesą, jog reikėjo kelių Erazmo talentų mokslininkų jai rehabilizuoti.

Žinant anų dienų atmosferą, mus nei kiek nenustebina faktas, kad tokia, beveik patologiška, savo talentų eksplotacija tapo dar pavyzdžiu visų tų, kurie tikėjosi panašiu sau smilkinimu iškilti į savo šimtmečio viršūnes ir kartu rafinuota dialektika užtušuoti savo dorovinį subjektivizmą bei religinį skepticizmą. Ir atsirado tad pulkai katedrų bei mecenatų gaudančių, po visą Europą besibastančių humanistų, visur laiku pasirodančių, kur buvo nors mažiausia galimybė, be skrupulų atakuojant senąjį mokslą, išsireklamuoti naujos gadynės mokslininku.

Nuo tų amžinai tratančių kulkosvaidžių scholastai gynėsi taip sunkiai, kaip vos bejudąs tankas. Todėl visuomenės akyse, nemokančios atskirti frazės nuo argumento ir retorikos nuo protavimo, naujoviškieji humanistai išėjo laimėtojais. Jų įtaka ypač padidėjo nuo to momento, kada valdovai ir vyresnybės nebegalėjo apsieiti be šių, neretai makiaveliškai apsukrių „pasaulio vaikų“ ir velnioniškai miklių žurnalistų.

Būtų tačiau klaidinga manyti, jog humanizmas mokslui nieko rimto nedavęs. Jis ankstyvesniajame periode turėjo pakankamai taurių tikslų ir visais laikais apsčiai talentų, kad paliktų mokslo istorijoje gerą vardą. Jau iš vieno Erazmo aišku, kad visas šitas sąjūdis perpildytas gabumais: jo nuopelnai filologijai ir istorinei kritikai verti didelio pagyrimo, Bažnyčios Tėvų raštų leidimas yra virš kritikos, o panaudojimas graikiško Biblijos originalo teologijoje sudaro tiesiog epochą. Žavi Erazmas net ir ten, kur klydo, tokia užburianti jo kalba, — stilistiniu atžvilgiu jis pavyzdys amžiams. Jis yra žymiausias vakarų pasaulio lotynistas, jis išugdė humanizmą į europeiško masto kultūros pajėgą. Todėl negalima be nuostolio net pačiam sau išbraukti iš praeities humanizmą.

Tiesa, ne visais epizodais šis laikotarpis buvo naudingas. Bet taip įvyko ne vien dėl jaunesnės kartos anti-katalikiškumo. Kalta yra ir ramybę pamėgę arki-konservatoriškieji katalikai, nesugebėję pasinaudoti humanistų pagamintomis patogiomis priemonėmis. Tai, deja, nebus paskutinis kartas, kad pamirštama prabilti į amžininkus savo šimtmečio kalba ir dėl savo pasisekimo praeity nesirūpinama ateitimi. Sustingimas ir naivus prisiriši-

mas prie „išbandytų metodų“ bei „tikrų kelių“ katalikus mokslininkus daugiau tykoja, kaip jų kolegos iš kitų liogerių. Dėl to tik saujelė temokėjo pasinaudoti Erazmo įrankiais. Gal kitus atgrasino menkas Roterdamiečio noras triūsti prie *philosophiate perennis* ir šiaip aiškus jo abejingumas Akviniečio kūrybos atžvilgiu? Reikia manyti, kad taip. Vienok, tas jiems dar nedavė teisės taip gabiai ignoruoti naujovišką kalbą, juk kiekvieno šimtmečio klausa kitokia. Įtikimiausia, juos ir baugino tų gyvenimo virtuozų moraliniai defektai. Tačiau galėjo teisėjo rolę palikti istorijai. O toji jau yra pasisakiusi, kad ir šiais žodžiais: „Tam tikra teise galima... visą humanizmo istoriją charakterizuoti posakiu: ‚Daug talento, o maža charakterio.“ Visiems šiems vyrams trūksta skaistumo, rimtumo ir valios. Dėl to istorija juos ir nušlavė.“[1] —

Tam ji pasinaudojo gaivalinguoju Lutheriu.

2. REFORMACIJA

a. *Cuius regio, eius et scientia*

L u t h e r i s (1483—1554),[2] būdamas netoks jautrianervis intelektualistas, kaip Erazmas, o tvirtarankis voluntaristas,[3] mokslo perdaug nebrangino. Pagal jį tik vienas Šv. Raštas nešąs sielai išganymą ir normuojąs gyvenimą, kur kiekvienas turįs pasireikšti savo profesija. O mokslo tokia jis nelaikė. Tiesa, Lutheris neneigė galimumo juo užsiimti, tačiau jo nepriskaitė prie krikščionio veikimo formų. Prisiklausęs dar universitete occamizmo — su didžiausiais scholastais jam neteko susitikti —, atmetė

[1] *Paulsen I,* 94. — Reikšmingas yra faktas, kad Erazmus ligi šiol nesusilaukė išsamios biografijos. Iš turimų monografijų minėtinos: *Hess S.,* Erasmus von Rotterdam, 1790. — *Drummond,* Erasmus, his life and his character, 1873. — *Allen P. S.,* The age of Erasmus, 1914. — *Huizinga* (vertimas iš olandų kalbos) Erasmus, Basel 1928. — *Hyma A.,* The Youth of Erasmus, 1930. *Pineau S. B.,* Erasme, sa pensée religieuse, Paris 1924. — *Renaudet A.,* Erasme, sa pensée religieuse et son action, Paris 1926. Pastaruoju laiku ir beletristai pradėjo domėtis šia mįslinga figūra, kaip rodo *St. Zweig'o* 1934 m. Vienoje išleistas, į istorinį romaną panašus, veikalas apie Roterdamietį.

[2] Apie Lutherio santykius su mokslu ir t. t. cf. tarp ko kito: *Döllinger J.,* Die Reformation, 3 t., 1846/49. — *Janssen J.,* Geschichte des deutschen Volkes, 8 t., Freiburg i. Br. [20]1917. — *Denifle H. O. Pr.,* Luther etc., 2 t., 1904/09. — *Grisar H. S. J* 3 t., [3]1924/25. — *Paulsen* I, 176—387.

[3] Įsigilinus į istoriją paaiškėja, kad tautų gyvenime paeiliui keičiasi voluntaristiniai laikotarpiai su intelektualistiniais. Tai šiandien, sakysime, ryškiausia patvirtina priešingumo poros, kaip Kerenski — Lenin, Clemenceau — Briand, Brüning — Hitler, visi tie prieš-fašistiniai, teoretizuoją ministeriai ir Mussolini ir t. t. Panašų reiškinį galima pastebėti ir Šv. Petro soste, kur scholastikos atgaivintoją Leoną XIII. sekė „pastoracijų popiežius“ Pijus X., o tylų diplomatą Benediktą XV.— akcijos kūrėjas Pijus XI.

galimumą protu įrodyti tikėjimo dalykus. Todėl jam ir neleido gvildenti religinių klausimų. Panašiai kaip reformatorius iš mokslo pusės nestatė tilto į religiją, taip ir iš jos netiesė kelio į mokslą, argumentuodamas, kad Dievas visais atžvilgiais paslaptingas ir dėl to intelektu nesuvokiamas. Tokiu būdu paneigė tarpusavius mąstymo ir tikėjimo santykius bei tą jųdviejų artimą bendradarbiavimą, kurio nustatymą scholastika ne be pagrindo laikė vienu žymiausiu savo laimėjimu. Nieko tad stebėtina, kad atgijo „dvejopos tiesos“ dėsnis, o kartu su juo ir visa neapykanta Bažnyčios globojamam mokslui bei mokymui.

Tas mokslas iš viso stovėjo jam skersai kelio, nes gerai žinojo, kad kol nebus sugriauta gyvenimą formuojanti ideologija, tol nebus galima jokia kita reforma — „Aš manau, kad nebus galima Bažnyčios reformuoti, jei scholastinė teologija, filosofija, logika, kaip jos dabar yra mokomos, nebus išrautos ir kuo kitu pakeistos.“[1] Tat, kaip kiekvienas, kuriam rūpi pasaulį iš pagrindų pertvarkyti, taip ir Lutheris pirmiausia pasiryžo kita kryptimi pakreipti auklėjimą bei švietimą, ką tikėjosi geriausiai atliksiąs reformuodamas universitetus. Taigi, revoliucija prieš Bažnyčią prasidėjo sukilimu prieš Aukštąsias Mokyklas. Ir tas atsitiko 1517 m., kada maištininkas, dar nepradėjęs kovos su atlaidais, paskelbė 98 tezes prieš anų dienų teologijos mokslą ir scholastiką iš viso.

Šioje *Disputatio contra theologiam* išdėsto *in nuce* jau visas mintis, kurias po trijų metų paskelbs bajorams. Ten 25. punkte, paliesdamas universiteto reformą, reikalauja griežtai atskirti krikščioniškuosius elementus nuo „pagoniškų“. Ypačiai nesigaili to „prakeikto, išdidaus, aklo pagonių meisterio Aristotelio“, kurį, kaip „velnio įkvėptą“ trokšta „į dulkes sumalti“. Bendrai, šis Aristotelis, sugundęs katalikus mokslininkus į dar didesnį mokslo ir tikėjimo suartinimą, jam atrodo „šarlatanu, kuris savo graikiška kauke Bažnyčią ant juoko laiko“ ir kurį mielai laikytų „velniu, jei jis nebūtų buvęs žmogus“. „Didžiausia mano širdgėla“, taip jis niršta, „kad mano gabiausi konfratrai voliojasi šiame purvyne.“[2]. Kliuvo ir neįveikiamam Paryžiaus teologijos fakultetui, kurį išvadino „prakeikta velnio sinagoga“, teko ir apskritai universitetams, toms „žmogžudžių lindynėms ir Molocho šventykloms“ — „Nuo pat pasaulio pradžios dar nieko nebuvo žemėje pragariškesnio ir velniškesnio.“[3]

[1] *de Wette,* Luthers Briefwechsel I, 64.
[2] *de Wette,* Luthers Briefwechsel I, 15.
[3] Tokių ir dar aitresnių kritikų paduoda *Janssen J.,* Geschichte des deutschen Volkes II, 176, 195, 293. — Cf. taip pat *Rückert A.,* Die Stellung der Reformation zur mittelalterlichen Universität, Stuttgart 1933, kur autorius — pats evangelikas — stengiasi kaip nors paaiškinti ir padaryti suprantamą Lutherio aversiją vidurinių amžių mokslui.

Padariniai tokio plūdimo greit pasirodė: universitetų autoritetas visuomenės akyse vis labiau puolė. Daugelis rimčiausių mokslininkų nebedrįso nė kojos įkelti į taip biauriai atestuojamas įstaigas. Studentai taip pat gėdinosi jų. Atsitiko, kad garsiausi 16. šimtmečio mokslo vyrai beturėjo vos po pusę tuzino klausytojų, kai tuo tarpu Tomo Akviniečio ir Duns Scoto laikais Sorbonoje, Oxforde ir kitur studiozai šimtais spaudėsi prie katedrų.[1] Taip, sakysime, Heidelberge 1525 m. radosi daugiau profesorių, negu studentų. Sekančiais metais Erfurte, galvotrūkčiais iš Bažnyčios pasišalinusiame, beliko tik 14 klausytojų. Net ir garsi Viena 1530 m. turėjo vos 30 studiozų. Metais anksčiau Rostocke iš viso niekas nebeįsimatrikuliavo, o Baselio pažibos su Erazmu priešaky paliko merdintį universitetą, prakeikdami reformaciją, kaip *pestis animorum*. Dėl tokių reiškinių net (Wittenberge skaitąs) Melanchthonas jautėsi „lyg kokioje dykumoje“. Visos jo pastangos mokslą pakelti pradžioje nuėjo niekais. Imta bijoti, kad kartu su be atodairos naikinama scholastika nenuvystų ir humanizmo laurai. Toji baimė buvo pagrįsta, nes be eilės kitų numirė ir tikriausi humanizmo vaikai, kurie Aristoteliui niekad nebuvo „smilkinę“, kaip Uppsalos (1515) ir Kopenhagos (1531) universitetai, dėl ko šiaurės Europa visai liko be aukštesnio mokslo.

Nepaisant tokio Lutherio fanatizmo prieš intelekto vaidmenį religijos klausimuose ir nepasitikėjimo mokslu apskritai, reformacija ilgainiui betgi negalėjo be jo apsieiti. Griebtis jo vertė pats gyvenimas — vis didėjąs pastorių reikalavimas ir pan. Juk negalima amžinai leisti siuvėjams, batsiuviams ir net žemdirbiams vadovauti tolydžio vis daugiau kliūčių sutinkančiam sąjudžiui.

Kaip mokslas turėjo būti organizuojamas, Lutheris išdėstė savo atsišaukimuose į krikščioniškąją bajoriją (1520) bei į miesto tarybas (1524) ir savo 1530 m. išleistame pamoksle apie vaikų mokymą. Pagal jį mokymo programą turėjo sudaryti kalbos (lotynų, graikų, hebrajų), toliau kelios saviškai perdirbtos filosofinės disciplinos (pav., logika, etika, psichologija) ir Šv. Raštas su katekizmu. Vengiant kultūrą su religija jungiančios aristoteliškos dialektikos, daugiausia buvo ugdoma kovai su katalikybe reikalinga egzegezė, istorija ir polemika. Iš tų nedaugelio dalykų, kurie perimti iš vidurinių amžių, pažymėtini — humanistų savo laiku į deklamacijas pakeisti — disputai. Matyti, reformatoriai gerai suprato tą naudą, kurią duoda šie viešai vykdomi proto ir atminties lavinimai.

Tačiau visa šios reformos svarba glūdi ne dėstomosios substancijos atmainose, bet mokslo organizatorių pakeitime. Čia Lutheris, pavesdamas

[1] Yra padavimų, priskaitančių scholastikos garsenybėms net iki 30.000 klausytojų. Tai, žinoma, fantazija. Bet sumažinus šį skaičių ir 20 kart, gaunamas — gana realus skaičius, kuris 13. šimtmety buvo tikrai imponuojantis.

jo organizavimą valstybei, sudarė visai naują situaciją. Lemiantis klausimas, kas, įvedus naują santvarką, turės rūpintis mokslu — Bažnyčia, valstybė, o gal pačios mokslininkų korporacijos? — reformatoriaus galvoje anksti buvo kilęs. Išsivysčius Lutherio reformai į tikrą maištą prieš Bažnyčią ir žinant jo neapykantą senam mokslui, pirmoji ir trečioji galimybė iškart atpuolė. Liko tik antroji, kuria jis pasinaudojo ir iš reikalo ir iš oportunizmo.

Padarydamas valstybę kaip ir vieninteliu mokslo organizatorium, Lutheris vadovavosi ta sveika mintimi, kad ir viešasis aparatas turi remti tiesos ieškojimą bei skelbimą. Prisidėti jis — anot Lutherio — dar turi ir dėl praktiškų išskaičiavimų, nes universitetai, teikdami žinių būsimiems pastoriams, mokytojams, valdininkams ir t. t., tiesiog patarnauja valstybei bei ją pavaduoja.

Bet šita visai racijonali argumentacija tesudarė tik vieną Lutherio samprotavimų pusę. Mat, jis, matydamas visą savo reformacinio darbo išganymą valstybių valdovuose, čia norėdamas juos dar labiau paskatinti, čia atlygindamas už jau parodytą uolumą, mielai priskyrė jiems ligšiol neturėtas teises, jų tarpe ir mokymo monopolį. Tokiu būdu valstybė šioje srity gavo tokių kompetencijų, kurių krikščioniškoje Europoje dar niekad neturėjo ir greit jų gauti nė nesitikėjo.

Žinant valstybės esmę ir tikslus, tik anarchistas gali paneigti jos įtaką į mokslo organizavimą. Vienok, turint taip pat galvoje universiteto charakterį bei funkcijas, nesunku suprasti, kad valstybė, kaip ir visos kitos viešosios jėgos — sakysime, kad ir Bažnyčia — negali reikalauti, jog universitetas aklai jai tarnautų. Tiesa, jis gali būti jos subsidijuojamas arba net visai išlaikomas, tačiau tik tam, kad lengviau galėtų eiti savo pareigas, bet ne tam, kad vergautų rėmėjui. Valstybė tikrai gali laukti, kad Aukštoji Mokykla lojaliai jai padėtų parengti tarnautojų kadrą, bet negali turėti vilties, jog šito konkretaus uždavinio išpildymas nustelbtų pagrindinį universiteto tikslą. La vérité, rien que la vérité, toute la vérité — štai kas, anot prancūzų, turi rūpėti aukštosioms mokykloms.

Kadangi universitetas nuo pašalinių jėgų esti apsaugotas tik būdamas kiek galint nepriklausoma korporacija, tai jis valstybėje turi naudotis ko plačiausia autonomija. Visiems suinteresuotiems išmintingai sprendžiant šį opų klausimą ir naujose aplinkybėse turėjo būti nesunku suteikti mokslo organizmui tą laisvę, kuri nors ir pilnai garantuoja tiesos ieškojimą bei jos skelbimą, betgi nepažeidžia ir valstybės interesų.

Tačiau netaip suprato Lutheris universiteto padėjimą. Tam jis iš vienos pusės per menkai įvertino mokslą, o iš kitos — perdaug dievino valstybę. Šitas dievinimas visai suprantamas žinant, kad viešoji jėga reformatoriui perdėm buvo reikalinga reformacijai įgyvendinti ir net savo asmens saugu-

mui užtikrinti. Tokiu būdu, iš dalies dėl grynai egoistiškų siekių, kaip kompensatas, universitetas buvo pavestas kunigaikščių malonei, kuri ne vienu atveju pasirodė tikra nemalonė. Taigi, ne kas kitas, o Lutheris ir jo vad. reformacija yra kalta, kad protestantizmo kraštuose įsigalėjo dar ir šūkis *Cuius regio, eius et scientia,* kurio visą naudą pasiėmė *regio,* palikdama visus nuostolius *scientiae.*

b. Protestantiškoji scholastika

Lutherio postulatus daugiausia realizavo jaunesnis jo padėjėjas Melanchtbonas (1497—1560). Jis tiek prisidėjo prie senų universitetų reformavimo ir naujų kūrimo, tiek paruošė jiems profesorių ir pagamino vadovėlių, jog tam tikra prasme galima jį vadinti „lutherizmo švietimo ministeriu.“[1] Būdamas nuoseklesnis už savo universiteto reikale taip egzaltuotą mokytoją[2], Melanchthonas stengėsi kiek galėdamas išsaugoti filosofijoje ir iš viso moksle senus principus. Mat, buvo įsitikinęs, kad tikru protautiniu keliu prieiti mąstymo rezultatai visai sutinka su Apreiškimu. Nenuostabu, kad jis, išsiilgęs vaisingų mokslinių metodų ir pakrypo į Aristotelį, šį „metodo meisterį.“ „Mes negalime“, taip jis giria stagirietį, „apsieiti be jo veikalų, nes jį ignoruojant pasidarytų moksle didelis chaosas.“[3] Jo nuoširdus prisipažinimas prie sveikų scholastikos principų ir atviras naudojimasis Aristotelio metodais ne vienam protestantui davė progos Melanchthoną įkriminuoti krypto-scholastu esant ir apskelbti jį tam tikros „protestantiškos scholastikos tėvu.“ Bet Melanchthonas visai nemanė slėpti savo simpatijos tiems mokslo vyrams, kurie, jo manymu, iš senovės buvo perėmę ir ištobulinę tikrą mokslinį mąstymą. Net priešingai, tam tikra prasme dar bandė jais sekti ir panašiai kaip jie išsaugoti „amžinąją filosofiją.“ Willmannas yra įsitikinęs, esą tai vien Melanchthono nuopelnas, jei pilnumoje neišsipildė, skaudus Erazmo pranašavimas — *Ubi Lutheranismus, ibi litterarum interitus.*[4] —

Vykdydami savo misiją, reformatoriai pirmiausia skverbėsi į tuos universitetus, kurie pagal dėsnį. *Cuius regio, eius religio* buvo jiems tekę. Taip reformavo, pav., Wittenbergo, Heidelbergo ir dar eilę kitų miestų aukštas mokyklas. Darbas nelengvas, nes tos mokslo Įstaigos — išskyrus tik tą patį Wittenbergą su Erfurtu — kaip „ištikimos ir atsidavusios duk-

[1] Cf. *Hartfelder K.,* Ph. Melanchthon als Praeceptor German ae. Monumentą Germaniae Paedagogica 7, Berlin 1889.

[2] Tiesa, ir jam, gaivalingesnio vado sugundytam, apie 1520 m. atrodė, kad „scholastikos daktarai teologiją pavertę sena boba, filosofija vadinama, kuri Graikija dvokia“ ir t.t. Cf. jo paskaitą „Ermahnung zum Studium der paulinischen Lehre“, spausdintą 1520 m. vasario mėn.

[3] Vienoje 1536 m. skaitytoje paskaitoje. Cf. Corp. Reform. XI, 282.

[4] *Willmann O.,* Die Wissenschaft vom Gesichtspunkte der katholischen Wahrheit, Paderborn [2]1921, p. 157.

terys“, kaip išsitarė humanistas Wimpfelingas, „stengėsi atsilyginti už tą, ką iš savo Motinos [Bažnyčios] anksčiau buvo laimėjusios.“ Pasipriešinimui įveikti griebtasi ir šiurkščių politinių priemonių, kurioms sustiprinti neretai kėsintasi ir badu įveikti katalikus mokslininkus.

Nepasitenkindami senų mokslo įstaigų palenkimu, steigė dar naujas, tuo sukeldami naują, jau *trečią universitetų kūrimo judėjimą*. Šis mums davė tarp kitų ir šias, šiandien tebegyvuojančias aukštas mokyklas: Lausannos (1536), Karaliaučiaus (1544)[1] — kurios statute dar 20. šimtmečio pradžioje buvo įrašyta, kad joks katalikas joje dėstyti negali —, Jenos (1558), Ženevos (1559)., Leydeno (Olandijoje, 1575), Strassburgo (1621), Tartų, kurią 1632 m. įsteigė su katalikybe kovojąs švedų karalius Gustavas Adolfas.

Šie universitetai, nors ir daug kuo priminė senuosius, tačiau dėl Lutherio įsikišimo iš esmės gerokai buvo pasikeitę. Jie dabar jau nebe suverenūs vienetai arba bent autonomingos korporacijos: kunigaikščiai juos kuria, duoda jiems statutus, nustato mokymo programą ir jai vykdyti samdo profesorius. Jie ir kontroliuoja nuostatų vykdymą, neretai pritaikydami mažiausio palankumo principą.

„Visa tai dvelkia begimstančia policeiška valstybe“, gailisi Paulsenas. „Taip pat ir mokslus einą yra šioje priežiūroje“, skundžiasi jis toliau.

[1] Šitas universitetas ir jo varoma protestantizacija pasidarė reikšminga ir Lietuvai, nes K a r a i l i a u č i u s į savo orbitą įtraukė ne tik ordeno valdžioje esančius lietuvius, bet ir tam tikrą dalį Didžiosios Kunigaikštystės studiozų. Tas sunku nebuvo, nes Karaliaučius, apsuptas iš visų pusių lietuvių ir prūsų, tam tikra prasme ėjo ir lietuviško universiteto pareigas.

Įkūrėjui kunigaikščiui Albrechtui perdėm rūpėjo išmokslinti lietuvius. Dėl to jis ne tik mėgino visokiais palengvinimais lietuviškos kilmės studentus pritraukti (Mažvydą, Bretkūną, Vilentą ir kt.), bet dar turėti ir gerų profesorių lietuvių, kaip įsakmiai parodo, sakysime, Rapagelono (ca 1485—1575) ir Abraomo Kulviečio († 1545) pavyzdys.

Įdomu, kad viena įkūrimo priežasčių buvo reikalas parūpinti gerų lotynistų, sugebančių vesti diplomatinę korespondenciją su kaimynais lenkais (suprask ir lietuviais), kurie — kaip išsireiškė pirmas rektorius Sabinus — išvarę „seną barbariškumą, dabar susirašinėja elegantiška lotynų kalba.“ Kad gautų gerų humanistų, ordeno valstybės hercogas dar 1539 m. kreipėsi į Melanchthoną. — Taip pat pažymėtina, kad Karaliaučiaus universitetui rūpėjo iš;gauti iš: popiežiaus (sic!) ir vokiečių imperatoriaus patvirtinimo bules. Tokių nesulaukus, pasitenkinta tam tikru patvirtinimu iš lenkų karaliaus pusės (1560).

(Deja, šios studijos charakteris neleidžia įsigilinti į šį itin įdomų Lietuvos švietimo laikotarpį, kurį, reikėtų — kaip ir visą tą istoriją — skyrium atvaizduoti. Tam medžiagos yra apsčiai. Kai dėl Karaliaučiaus cf. *Arnoldt D. H.*, Ausführliche und mit Urkunden versehene Historie der Königsbergischen Universität, 2 t., Königsberg 1746. — *Toppen M.*, Die Gründung der Universität, zu Königsberg und das Leben ihres ersten Rektors Georg Sabinus, Königsberg 1844. — *Prutz H.*, Die Kgl. Albertus — Universität zu Königsberg i. Pr. im 19. Jahrh., Königsberg 1904. — *Ehrler G.*, Die Matrikel der Universität, Königsberg i. Pr., 3 Bde, Leipzig. 1908-17.— *Pisanski G. C.*, Entwurf einer preussischen Literargeschichte etc, (herausgegeben von R. Philippi), Königsberg [2]1886. — *Friese*, Beiträge zur Reformationsgeschichte.
— *Biržiška M.*, Mūsų raštų istorija, Kaunas [3]1925. — *Prabočių Anūkas*, Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai etc., Tilžė 1920 ir t.t.).

„Į juos žiūrima kaip į būsimus suvereno tarnus... Tas ypatingai tinka stipendininkams, kuriuos valdovai išlaiko tam, kad paskui turėtų civiliniams, bažnytiniams ir mokyklos, reikalams tinkamą... atsargą. — „Su šiuo rišasi dar ir kitas dalykas : universitetai ir net visas... dvasios gyvenimas prievarta uždaromas teritorijos ribose. Dar prieš reformaciją... visas vakarų krikščioniškasis pasaulis sudarė vieną didelę vieningą... sritį. Prisiminkim tik scholastų ir humanistų visuotinumą. Universitetai, būdami tarptautinės Bažnyčios nariai,, buvo ir internacijonalinės įstaigos. Jų teikiamieji laipsniai visur buvo pripažinti ir visur davė teisę mokyti. O kadangi visi vartojo vieną kalbą, tai krašto ribos reikšmės neturėjo. Tik įsteigus provincines [protestantų] bažnyčias, pasibaigė tas... laisvumas.“[1]

Taigi, nebe popiežiai pasauliui, bet valdovai savo teritorijai steigė aukštas mokyklas. Priklausydamos toliau nuo valdovų malonės, jos neretai tarnaudavo dinastijos ir šiaip politikos interesams, net ir tada, kada šie buvo sunkiai ar net visai nesuderinami su tiesa. Taigi, mokslas, netekęs savo universalumo ir didesnės laisvės dalies, tapo politikos objektu, neretai ir politikos įrankiu.

Ankstyvesnis laisvumas buvo siaurinamas dar ir draudimais savo valdiniams išvykti į užsienių universitetus, o svetimiems studiozams atvykti. Prasidėjo mokslui perdėm žalinga izoliacija. Netrukus netekusi europeiško horizonto profesūra ims skelbti prūsiškas, prancūziškas, angliškas ir dar daugybę kitokių „tiesų“. O kur daug „tiesų“, ten maža tiesos. Ir studentija žymiai pasikeitė. Atplėšta nuo galingų auklėjimo veiksnių, pasidavė visokiems šiurkštumams, kur beprasmiškoms dvikovoms, girtuokliavimui ir žaliojo seksualumo pratimams nebebuvo galo.[2]

[1] *Paulsen,* I, 257 s.

[2] Lutheris ir Melanchthonas, su pasibaisėjimu pastebėję įsigalintį berniškumą studentuose, ne vieną kartą mėgino atstatyti seną drausmę. Bet vis veltui, nes studiozai. o ypač aristokratų sūnūs dažnai nepaisė nė aštriausių taisyklių. Ir kam jų laikytis, jei profesoriai studentų daugiau bijojo, negu šie anų?! Mat, neretai profesoriai (per savo žmonas) ir pavalgydindavo studiozus, gaudami už tai dažnai daugiau pinigų, kaip už pačias paskaitas. Be to, už jas jiems atlygindavo patys studentai. Taigi, ar gali šiandien nuo savo klausytojų finansiškai priklausąs profesorius išdrįsti eiti į kokius nors konfliktus su tais, nuo kurių gal rytoj dar ir politiškai priklausys? Apie tokius į korupciją panašius reiškinius tarp kito cf. *Jansseno* veikalo 7. tomą.

Dar ir kitais atžvilgiais profesorių poelgis nebūdavo pavyzdingas. Taip, sakysime, jie daug kartų nemažiau gerdavo už studiozus. Apie danų istoriką Pontanų pasakojama, kad jis, kai negalėdavęs dėl savo girtuokliavimo skaityti paskaitų, liepdavęs klausytojams ant auditorijos durų užrašyti devynias P. Tai reiškė: Petrus Pontanus poeseos professor publicus propter pocula prohibetur praelegere. ..

Pažymėtina, kad studentų korporacijos (siaura to žodžio prasme), kokios jos, pav., dar prieš Didįjį Karą visu šaunumu pasireikšdavo Vokietijoj ar kitur, savo šaknis turėjo šitose nežavingose aplinkybėse. Nors tose korporacijose buvo ir daug ko gražaus, tačiau ne viena jų pasitenkino pataikaudama gaivalingai jaunuolių prigimčiai. Dėl to jos toliau atsiradimo šalių neišsiplėtojo. Tik be ideologinio supratimo, estetinio senso ir istorinės nuovokos žmonės galėjo jomis susižavėti. Šiandien jų vaidmuo net pačioje jų tėvynėje yra pasibaigęs. Jas pamėgdžioti reikštų tą patį, kaip su numirėliu į vieną karstą atsigulti.

Kur tik siekė vad. reformacija, ten *universitas* buvo likviduojama, seni universitetai neteko, o naujieji nebesilaikė vienos ir vieningos minčių koncepcijos. Šis pirmasis skaldymas pagimdė ir daugiau panašių, ir taip visur, kur įsigalėjo protestantizmas, ilgainiui išsivystė tiek pasaulėžiūrų, kiek ir universitetų.

3. KATALIKIŠKOJI RESTAURACIJA (1535—1648)[1]

a. *Naujas katalikų universiteto tipas.*

Lutherio akcija galutinai iššaukė reformavimą pačios Bažnyčios viduje. Kas dar popiežių Hadriano VI. (1522/23) ir Pauliaus III. (1534/49) laikais buvo parengta, dabar pražydėjo *Triento Santaryboje* (1545/63). Ji iš pagrindų ėmėsi tos reformos, kurios nuoširdūs katalikai jau ištisus šimtmečius laukė, kaip gervė giedros. Ir prasidėjo galingas sąjūdis, kuris, ypač popiežių, jėzuitų bei iš naujo pražystančios scholastikos nuolat plečiamas ir gilinamas, iš pamatų išjudino Europą.

Vienas svarbiausių iš šių trijų jėgų siekiamų tikslų buvo *mokslo restauracija.* Tam popiežiai ne tik numatė aibę eilinių priemonių dvasininkams išmokslinti ir iš viso katalikams mokyti, bet dar įkūrė nemažai reikšmingų įstaigų. Tačiau ne vienas kūrėjų sumanymų būtų pasilikęs tuščia raidė, jei jėzuitai visu savo jaunatvės entuziazmu nebūtų vykdę mokslo reorganizacijos. Bet ir jų darbuotė didele dalimi būtų likusi bergždžia, jei jų ordeno gyslomis nebūtų tekėjęs naujas kraujas — Ispanijoje atnaujinta scholastika.

J ė z u i t ų O r d e n a s[2], šv. Ignaco Lojolos (1492—1556) įkurtas ir

[1] Iš literatūros apie katalikišką restauraciją, tarp kito ko, cf. *Funk-Bihlmeyer,* Kirchengeschichte, III. Teil, Paderborn [s]1934, kur yra nurodyta visa specijalinė literatūra. — Be to ž. *Pastor L.,* Geschichte der Pàpste seit dem Ausgange des Mittelalters, Bde IV ss., Freiburg i. Br. [5-T]1923. — *Janssen J.,* Geschichte des deutschen Volkes, t. IV/V., Freiburg i. Br. [17]1924. — *Kaser K.,* Zeitalter der Reformation und Gegenreformation, 1922/23.

[2] Literatūra apie jėzuitų ordeną yra plati kaip jūra. Dėl to negalima čia jos visos suminėti. Bet nėra nė reikalo. Mūsų tikslams pakaks pacituoti kelius lengviau prieinamus ir specialią literatūrą pažyminčius veikalus. Geriausiai čia patarnaus tik ką iš spaudos išėjusi jėzuitų enciklopedija — *Koch L.,* S. *J.,* Jesuitenlexikon. Die Gesellschaft Jesu einst und jetzt. Paderborn 1934, kuri atstos ištisą biblioteką. — Apie ordeno dvasią ir jėzuitizmo psichologiją cf. *Meschler M.,* S. *J.,* Die Gesellschaft Jesu. Ihre Satzungen und Erfolge, Freiburg i. Br. 1911 ir *Lippert P., S.* Zur Psychologie des Jesuitenordens, Kempten [2]1923.—Daug medžiagos mums rūpimais aspektais duoda ir *Backer-Sommervogel,* Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus, 10 vol. Paris, 1890/1909. Corrections et additions *Rivière—Cavallera,* Toulouse 1911/31., toliau dar *Janssen* su *Pastor.* — Apie j ė z u i t u s L i e t u v o j e (ir Lenkijoje) ž. *Rostowski* ir Zaleski, apie ordeną prancūzuose — H. Fouqueray (Paris 1910/25), italuose — Tacchi Venturi (Roma 1910/22), vokiečiuose B. Duhr (Freiburg i. Br. 1907/28); ispanuose — A. Astrain (Madrid 1902/25) ir t.t. — Naudingų žinių ir bibliografijų patiekia *Kirsch-Veit* ir *Funk-Bihlmeyer* parašytos Bažnyčios istorijos. — Pastaruoju metu paplito gyvai parašytas *R. Fiilop-Miller'io* veikalas, Macht und Geheimnis der Jesuiten. Berlin 1929. Tačiau tekstas perdaug žurnalistiškai suredaguotas, kad pilnai galima būtų juo pasitikėti. Vertinga yra bibliografija, kur paminėti ir rimtesnių priešininkų raštai.

1540m.popiežiaus Pauliaus III. patvirtintas, buvo pats didysis reformatorius. Nors jis specialiai ir neturėjo tikslo kovoti su vad. reformacija, tačiau savaimingai į ją buvo įtrauktas. Mat, Šv. Ignaco ordenas, voluntaristiškas ir aktyvus, racijonalus ir praktiškas, ir be to apdovanotas politiška gyslele (plačiausia to žodžio prasme) bei pedagogiškumu, puikiai atitiko Vakarų Europos dvasią, o kartu ir susidariusią situaciją. Jis tuoj suprato, kad tik tinkamu jaunosios kartos auklėjimu galima bus sustabdyti erezijos plitimą. Tokiu būdu, gyvenamojo momento įsakomi jėzuitai, išsyk labiau linkę į darbą misijose, pakrypo į mokymą.[1] Tuo jie tapo trečiaisiais krikščioniškais mokytojais — vienuoliais, kaip benediktinai yra buvę pirmieji, o domininkonai — antrieji. Tačiau nuo šių savo pirmatakų lojoliečiai žymiai skyrėsi, nes tuo tarpu kai anie buvo kontempliatyvūs misijonieriai, o jų įpėdiniai — argumentuoją mokslininkai, jėzuitams buvo lemta būti gyvenimiškais atkovotojais.

Toje kovoje jėzuitai pasirodo esą neblogi psichologai. Jie, visai nemanydami sukti istorijos ratą atgal, stengiasi pasinaudoti visu tuo, ką humanizmas su vad. reformacija tinkamo buvo iškėlę. Tuo sudarė tokią atmosferą, kurioje žmogus ne tik savęs neskriausdamas, bet dargi gėrėdamasis savo žmogiškumu galėjo siekti amžinumo. Toks, tartum, modernumas magnetiškai traukė jaunimą, kuriam auklėti ilgainiui buvo reikalinga net 600 su viršum gimnazijų, kolegijų, seminarijų ir keliasdešimt universitetų, kuriuos ordeno klestėjimo laikais kasmet lankė virš 200.000 auklėtinių. Visas jėzuitų psichologiškumas ir pedagogiškumas buvo panaudotas sustatant (ant scholastiškai humanistiško pagrindo) studijų tvarką, kuri 1599 m. jų ketvirto generolo Aquavivos buvo galutinai patvirtinta ir kaip *Ratio atque institutio studiorum S. J.* išleista. Dėl savo privalumų ji paliko nepaliesta iki 1832 metų, o reformuota galioja dar ir šiandien.[2]

Jos dvasia ir sudarė sielą tų universitetų, kuriuos jėzuitai sugrąžino katalikiškai minčiai arba gausiai patys įsteigė, kaip antai, 1560 m. — Lille, 1585 m. — Würzburge, 1586 m. — Graze, 1631 m. — Münstery, 1661 m. — Lwowe, 1672 m. — Innsbrucke, 1702 m. — Breslaue ir t.t. Tokiu būdu, jėzuitai sukėlė naują, Europos istorijoje jau *ketvirtą Aukštųjų Mokyklų steigimo bangą*.[3]

[1] *Meyer Fr.*, Der Ursprung des jesuitischen Schulwesens, 1904.

[2] Apie tą garsią *Ratio studiorum*, tarp ko kito, cf. *Pachtler-Duhr*, Ratio studiorum et institutiones scholasticae Soc. Jesu etc., Monumenta Germ. Paedagogica, 4 t. 1887/94. — *Duhr B.*, Die Studienordnung der Gesellschaft Jesu, 1896. — *Hermanu J. B.*, La pédagogie des Jésuites au XVI-e siècle, Louvain 1914.

[3] Ši banga tiesioginiai lietė ir Lietuvą, kuri tada pirmą kartą buvo įtraukta į visą Europą apimančią mokslo sistemą. Į šį mokslo apytakos ratą lietuvius daugiausia įjungė Vilniaus universitetas arba akademija, kaip tuomet tokios rūšies įstaigos buvo vadinamos. Tai jėzuitų darbas. Šie 1569 m. buvo atvykę į Vilnių gelbėti Lietuvos nuo gresiančio kalvinizmo. Jau sekančiais metais jie įsteigė Vilniuje gimnaziją, kurioje dėstė žymios ordeno jėgos, jų. tarpe ir garsusis

Žinant jėzuitų mokslinius ir pedagoginius privalumus, nenuostabu, kad jų reputacija vis labiau kilo. Dėl to iš visų anais laikais įkurtų katalikų universitetų, rodos, tik vienas — 1623 m. įsteigtas — Salzburgas atiteko ne jiems (o benediktinams) ir iš kitų vienuolių vien pijarai (ir tai tik 18. šimtmety) galėjo su šv. Ignaco ordenu kiek konkuruoti.

Tos naujai jėzuitų įkurtos arba į jų globą perimtos senos aukštosios mokyklos, kiek galėdamos stengėsi laikytis sveikų vidurinių amžių tradicijų. Ypač jos dėjo pastangų dėstomajai substancijai integraliai išsaugoti ir tuo užtikrinti nenutrūkstamą sąryšį su klasiškąja scholastika. O betgi, nauji universitetai nėra tas pats, kaip seni, nes ankstyvesnę korporatyvinę įstaigą pakeitė *ordeno mokykla.*

Ši yra katalikiškos restauracijos padarinys. Joje beveik vienas ordenas aprūpina teologijos bei filosofijos disciplinas ir kitas, turinčias ideologinės reikšmės, sritis bei šakas. Tik periferiniams dalykams dėstyti buvo kviečiami pašaliečiai.

Toks sutvarkymas geras savo minčių koncentracija, kur nebėra vietos klaidinantiems ginčams ir kur geležiniu nuoseklumu statomi savo idėjų rūmai. Ta statyba vyksta juo sparčiau, kadangi ją remia ne vien vietinės

dvaro pamokslininkas Petras Skarga († 1612). 1578 m. popiežius Grigalius XIII. tą mokyklą pakėlė į akademiją su dviem fakultetais — filosofijos ir teologijos. P. Skargai vadovaujant, naujo universiteto darbas intensingai buvo varomas. Dėl to nenuostabu, kad vos aštuoneriems metams praėjus akademiją lankė daugiau kaip 700 mokinių. Svarbiausias tikslas buvo laimėti kovą su kalvinais. Tam nesigailėta nei jėgų nei pinigų. Taigi, pirmojo Lietuvos katalikų universiteto uždavinys buvo grąžinti lietuviams Bažnyčios mokslą bei pagilinti jo supratimą. Kad tas — padedant eilei reikšmingų kolegijiį'ų, sakysime, Kauno, Kražių ir t.t. — pavyko, paliudija tos neskaitlingos kalvinų salos plačioje katalikų jūroje. — Cf. *Baliński M.,* Dawna akademia Wilenska, Wilno 1863.

Kitas Lietuvai įtaką darąs mokslo punktas katalikiškos restauracijos laikais buvo dar 1565 m. Braunsberge (Varmijoje) įkurta kolegija. Jos įkūrėjas yra apaštališkos dvasios ir humanistiško išsilavinimo kardinolas Hosius († 1579). Dar metus prieš mirtį jis prijungė prie savo įstaigos, vėliau vad. *Lyceum Hosianum,* tam tikrą seminariją, kuri, tarp ko kito, rengė ir Lietuvai kunigų. (Kandidatų netrukdavo, nes lietuviai mielai vykdavo studijuoti į Braunsbergą. Cf. *Ltihr G.,* Die Matrikel des papstlichen Seminars zu Braunsberg 1578—1798, 1925-26). Tuo nepasitenkindamas, Hosius pagamino dar apsčiai raštų, kurių dalis išversta į lenkų kalbą plačiau paplito ir Lietuvoje.

Protestantizmo tvirtovė, *Karaliaučiaus universitetas,* patekęs tarp šių dviejų ugnių, smarkiai pajuto katalikų mokslinę veiklą. Tuomet užsimezgė šimtmečiais užsitęsusi, dramatiška kova už lietuvių sielą ir hegemoniją moksle. Deja, ir šitas įdomus bei reikšmingas laikotarpis Lietuvos švietimo ir mokslo istorijoje dar nėra aprašytas. Kur duri, visur skylė. Medžiagos šiai skylei užkišti būtų pakankamai. Tarp kitko čia galėtų patarnauti be kitos mums labiau žinomos literatūros — *Zaleski,* Jezuici w Polsce, 5 t., Warszawa 1900-06. — *Rostowski S.,* S. J., Lithuanicarum Societatis Jesu historiarum provincialum, Pars I., Vilnius [2]1772. — *Pollard A. F.,* The Jesuits in Poland, Oxford 1892. — *Purickis J.,* Die Glaubensspaltung in Litauen, Freiburg (Schweiz) 1919. — *Eichhorn A.,* Bischof und Kardinai St. Hosius, 2 Bde, 1854-55. — *Lortz I.,* Kard. St. Hosius etc„ Brauns/berg 1931. — *Berga A.,* Pierre Skarga S. J., Paris 1916. — Svarbūs, žinoma, jau minėti *Balinskio* ir *Lühr'o* veikalai ir — last but not least — ta dar neišnaudota medžiaga, kurios pilni ne tik artimesni, bet ir tolimesni archyvai (Krokuva!). Kas imtųsi šio darbo, didžiai nusipelnytų Lietuvos istorijai.

jėgos, bet ir provincijos ir net viso ordeno pajėgos. Tai buvo beveik neišsemiamas rezervuaras, iš kurio mintys, profesoriai, katedros, knygos, net ištisos bibliotekos ir fakultetai, vyriausio mokslo stratego buvo diriguojami į tą frontą, kur tykojo didžiausias pavojus. Tokiu būdu lokalinės akademijos sudarė, tarsi, tik skyrius to vieno milžiniško universiteto, apimančio kone visą krikščionybę, dėstančio visur tą patį mokslą, turinčio vienodo išsilavinimo profesorius ir panaudojančio tik vieną kalbą bei lygiai tas pačias mokslo priemones. Jo vyriausias rektorius buvo pats ordeno generolas. Labiau išsiplėtojusio ir kartu daugiau suvienodinto universiteto pasaulis dar nebuvo matęs ir nuo to laiko daugiau nebesusilaukė.

Šioji ideologinė koncentracija ir organizacinė centralizacija, šis pedagoginis uniformizmas bei mokslinis unitarizmas, neturįs sau lygaus mokslo organizavimo istorijoje, iš karto nulėmė situaciją. Prieš jį neatsilaikė silpni ir susvyravo stiprūs. Neturėdamas konkurento pas katalikus, nebijojo jų susilaukti nė iš idėjinių priešininkų, juoba, kad šie, susiskaldę pagal konfesijas bei sektas ir ant kiekvieno žingsnio trukdomi politinio partikuliarizmo, nesudarė nė šešėlio jėzuitų mokslinio pajėgumo. Vienintelis jų privalumas buvo — būti kitokiais, kaip jų katalikiškieji partneriai, dėl ko jie tik dar giliau nugrimzdo partikuliarizme ir individualizme.

Tačiau ilgainiui jėzuitai — o dar labiau mokslas — pajuto šio iš pirmo pažvelgimo taip tvirto padėjimo nepatogumus, nes šiam akademiniam aparatui grėsė ekskliuzivizmo pavojus. Jis tapo vis realesnis, nes jėzuitai nebuvo linkę lengva širdimi pakeisti tą, kas kartą pakliuvo į jų ordeno konstituciją. -Tokiu būdu daug ko naujo ir naudingo nepateko į jų sistemą. Šitas ekskliuzivizmas, sustiprintas dar mokslinio darbo bevardiškumu, bei kitokių individualinių bruožų stoka ir t.t., gerokai susilpnino jėzuitų mokslinę bei pedagoginę veiklą. —

Iš šitos charakteristikos matyti, kad katalikiškos restauracijos metu išaugęs orderio universitetas yra naujas aukštosios mokyklos tipas. Nebe to, kad neturėtų panašumų su vidurinių amžių korporatyviniu universitetu, tačiau nauja situacija sukuria tiek bendros tendencijos, tiek savo specifinių uždavinių, tiek, pagaliau, savo organizacinių formų atžvilgiu visai kitonišką universitetą. Ir taip katalikai sudarė jau antrą aukštosios mokyklos tipą.

Tas, žinoma, katalikų garbei nepakenkė. Priešingai — gerai atestuoja jų dvasios lankstumą, greitą orientaciją ir sugebėjimą kurti naujas organizacines formas. Lygiai ir pats tipas, realizuotas daugiausia vieno ordeno, nemažino katalikų nuopelnų, nes jau vienas tas faktas, kad tiesai ieškoti, skelbti bei apginti jiems sunkiausiais laikais pavyko sudaryti ir iki maksimumo panaudoti naują mokslo aparatą, yra reikšmingas.[1] —

[1] Ne pro šalį bus šioje vietoje paminėti, kad negalima kalbėti apie *katalikišką* universitetą apskritai. Samprotavimai sako ir istorija patvirtina, kad katalikai kiek—

Tokiu būdu, reformacijos ir katalikiškos restauracijos laikotarpy atsisveikiname su vidurinių amžių korporatyvinių universitetu. Jo vietą protestantų pusėje užima daugiausia Melanchthono inicijuota, valstybiška mokykla, kuriai vardas *universitas* jau mažai beatitinka, o katalikų pusėje — ordeno įstaiga, kuri taip pat nebuvo laisva nuo ekskliuzivizmo. Iš tų dviejų tipų jėzuitų kūrinys betgi tikriau išsaugojo senąjį minčių vienumą ir tuo pat padėjo pagrindą tolimesniam sėkmingam veikimui.

b. *Scholastikos sidabro amžius*

Ir tikrai jėzuitų pasisekimas buvo nemenkas. Jis, tarp ko kito, glūdi siekiamo tikslo kilnume, svarbesnių pedagoginių principų tikrume ir mokytojų pasišventime. Bet tas dar pilnai nepaaiškina visų laimėjimų. Šie tebuvo galimi turint tvirtą doktriną, kurią parūpino Triento santarybos sukeltasis dvasios sąjūdis, kurstąs į šimtmetinį darbą (1545/63 — ca 1660) ir teologus ir filosofus. Teologai kultivavo beveik visas disciplinas, nepamiršdami pasinaudoti ir naujai pražydusia filosofija. Dėl to jų egzegezė, sakysime, nėra tik filologiškai kritiška — kaip sakysime, Erazmo laikais —, bet ir istoriška, nes remiasi scholastika ir net dar tolimesne patristika. Panašiai ir neišvengiama polemika savo egzegetiškai istorines žinias pagrindžia Akviniečio lobiu. Nuo teologų neatsilieka nė filosofai, kurie saugodamiesi vienpusiškos spekuliacijos, stengiasi nenutolti nuo tvirto Švento Rašto pagrindo ir iš naujo įtraukti į savo akiratį Bažnyčios Tėvų raštus.

Toji filosofija labiausiai pražydėjo tuose kraštuose, kurie vad. reformacijos buvo visai nepaliesti arba tik išviršiniai užkliudyti — pirmoje eilėje Ispanijoje (Portugalijoje) ir Italijoje, antroje — Prancūzijoje ir Belgijoje. Ypač Pirėnų pusiausaly, kur nominalizmas nebuvo įleidęs šaknų, ir be to humanizmas neturėjo tos pagiežos tradiciniam katalikų mokslui, kaip kitur, atmosfera naujiems užsimojimams buvo palanki. Jų iberiškose šalyse tuomet iš viso netruko: mat, nusikratę maurų jungo, sujungę karalystes (Kastiliją su Aragonija), atradę Ameriką, ispanai su portugalais didžiai savim pasitikėdami ėmėsi drąsiausių darbų navigacijoje ir teologijoje, komercijoje ir filosofijoje. „Tokiu būdu, iš dviejų šimtmečių pastangų ir bendradarbiaujant dideliam skaičiui žymiausių pajėgų išaugo tomistinė... literatūra, kuri kokybės atžvilgiu... savo srityje yra be konkurencijos ir

vienu atveju sukuria ir tinkamiausią organizacinę formą. Dėl to galima kalbėti tik apie *katalikų* universitetus, kurių gali būti įvairių tipų. Vienas jų — kaip jau matėme — yra vidurinių amžių „laisvosios korporacijos“, antras katalikiškos restauracijos pagimdytas „ordeno“ tipas. Šis, kaip toliau matysime, nėra paskutinis, nes 19. šimtmety atsirado dar trečias, kuris, dirbdamas atgimstančios katalikybės mokslo darbus, vėl gerokai skiriasi nuo savo pirmatakų.

priklauso prie puikiausių Bažnyčioje viešpataujančios tiesos ir mokslo dvasios liudininkų.“[1]

Scholastika atsinaujino ten pat, kur buvo prasiskleidžiusi, būtent, Paryžiuje. Bet iš čia greit persimetė į Salamancos universitetą, kur be kitų ją studijavo dar ir Sorbonoje klausęs šv. Ignacas.[2] Šis susitikimas turėjo begalinius padarinius — Ignacas padarė *doctrina scholastica divi Thomae* savo ordeno mokslu, tuo žavingiausiai filosofinei minčiai pavesdamas uoliausius propagandistus. Salamanca, imdamasi filosofiją atnaujinti,[3] įgijo 16. ir 17. šimtmečiais panašią reikšmę, kokią 12. ir 13. amž. turėjo Paryžius. Ji tapo europeiška atrakcija.[4]

Reformos tėvu galima laikyti Sorbonos auklėtinį ir Salamancos pažibą Pranciškų Vitorietį O. Pr. (ca 1480—1546).[5] Jis apdovanotas giliu filosofiškumu naudojosi ne vien spekuliatyvine, bet ir pozityvine teologija, įjungdamas į savo mąstymą Šv. Raštą, Santarybų nutarimus, Bažnyčios Tėvų darbus. Tas jo spekuliatyvinis blaivumas, istorinis platumas ir elegantiškas stilius laimėjo jam aibę pasekėjų, išnešiojančių jo reformą po visus žymesnius Ispanijos ir Portugalijos (Alcalos, Coimbros, Sevillos, Valladolido) universitetus. Vienas tokių užsidegusių mokinių buvo sorbonietis, Triento Santaryboje pasižymėjęs Dominininkas Sotietis O. Pr. (1494—1560), kuris, panašiai jungdamas spekuliaciją su pozityviais šaltiniais, sėkmingai atnaujino ypač visuomenines tomizmo pažiūras. Panašus į jį — Melchioras Canus O. Pr. (1509-60), tapęs savo patraukiančiai parašytais veikalais moderniosios metodologijos ir fundamentalinės teologijos pagrindėju. Nemažiau pasižymėjo ir Domininkas Banes O. Pr. (1528—1604), šv. Teresės Avilietės dvasios vadovas. Jis ypač pragarsėjo

[1] *Werner K.,* Der heilige Thomas von Aquino III. Geschichte des Thomismus, 1859. III, 142 s.

[2] Šv. Ignacas iš viso buvo mokytas vyras, nes ištisą dešimtį metų (1524—34) studijavo trijuose (Alcalos, Salamancos ir Paryžiaus) universitetuose filosofiją ir teologiją. Apie jo uolumą studijuojant galima spręsti ir iš to, kad studijų ėmėsi jau 33 metus eidamas, t. y., tokiame amžiuje, kur kiti save laiko jau per senu mokytis. O šių studijų sėkmingumą gali paliudyti vienas jo dvasios savybių psichologiškumas. *Cf. Brou A.,* Les exercices spirituels de S. *Ignace,* histoire et psichologie, Paris 1922. — *Karier O.,* Des hl. Ignatius geistliche Uebungen etc, 1927.

[3] Plačiau apie šį scholastikos renesansą cf. tarp kitų veikalų *Quétif - Echard O. Pr.,* Scriptores ordinis praedicatorum, Paris 1719—21, 2. vol. et ss. *Backer.* — *Sommervogel C.,* Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus, Paris (Bruxelles) 1890—1900. — *Willmann O.,* Geschichte des Idealismus, Braunschweig '1907, II, 529 ss. — *Grabmann M.,* Geschichte der katholischen Theologie seit dem Ausgang der Vâterzeit, Freibüng i. Br. 1933 (su plačia bibliografija). — *Funk-Bihlmeyer,* Kirchengeschichte, 3. Bd., Paderborn [9]1934. — *Reynier G.,* La vie universitaire dans l'ancienne Espagne, Paris 1902.

[4] Vadovaujančio universiteto rolė dažnai keičiasi. Po Paryžiaus, kuris ją vaidino „laisvosios korporacijos“ universiteto laikais ir Salamancos, turėjusios tokį pat vaidmenį ordeno įstaigos laikotarpy, atgimstančios katalikybės periode 19. šimtmety, ją perėmė Louvainas.

[5] Apie Vitorietį ir visus sekančius cf. *Solano M.,* Los grandes esčolastięos espanoles de los sigios XVI y XVII, Madrid 1928. —

savo pažiūromis į Malonę, kur stengėsi pravesti tomistinį požvilgį. Pranciškaus Toleto (1532—96) darbais Akviniečio renesansas pasiekė ir Romą, kur jo plačiai skaitomi Aristotelio komentarai popiežiaus Aukštose Mokyklose buvo priimti.

Tokių aiškinimų susilaukta ir iš Portugalijos, kur Coimbros jėzuitai, vad. *Conimbricenses,* ordeno generolo Aquavivos prašomi,, tarp 1592 ir 1606 m. m. išleido savo garsųjį leidinį, pavadintą *Collegium Conimbricense,* pilnai apimantį egzegetišką tradiciją nuo Bažnyčios Tėvų iki scholastikos laikų. Nuo jėzuitų neatsiliko ir Alcalos bei Salamancos karmelitai, parūpindami savuosius komentarus — vad. *Collegium Complutense* ir *Cursus Salmanticensium.*

Alkaliečių traktatuose žymu yra įtaka Suarezo, pilnai pasisavinusio humanizmo laimėjimus ir dėl to dėstančio savo mintis tiek laisva, tiek elegantiška forma. Pranciškus Suarezas S. J. (1548—1617)[1] granadietis, pirmas Coimbros profesorius, dėl savo nuostabių spekuliatyvinių gabumų ir retos erudicijos vadinamas *Doctor eximius,* bene bus žymiausias jėzuitų teologas, o gal ir filosofas. Savo konfratrų akyse jis nevisai be pagrindo atstojo pulką kitų, *unus pro mille.* Jo veikalai apima beveik visą Tomo *Summa,* kurią stengėsi išversti į savo amžiaus kalbą. Dėl to nors ištikimai, tačiau ne vergiškai laikosi savo mokytojo idėjų. Jo *Disputationes metaphysicae* yra plačiausias metafizikos išdėstymas iš katalikų pusės, kuris dėl savo privalumų 17. šimtmety plačiai buvo naudojamas net ir vokiečių bei olandų protestantų universitetuose. Šiandien daugiausia domimasi traktatu *De legibus,* kur gyvenimiškai gvildenamos valstybės filosofijos ir — ypač Tautų Sąjungos bei panašių viršnacijonališkų įstaigų suaktualintos — tarptautinės teisės problemos. Bossuet užtikrindavo esą Suarezo traktatuose prabilstanti *toute l'école moderne, o* Schopenhaueris jo metafiziką vadindavo tikru scholastinės išminties kompendiumu, tuo visai teisingai iškeldamas mąstytoją, dėl kurio vieno apsimokėtų 16. šimtmety užklysti į Ispaniją.

Kad ir šiame laikotarpy netrūko idėjinių kovų, šio tikro dvasios gyvumo ženklo, paliudija, sakysime. Molina S. J. (1536—1600) ir jo sukeltas sąjūdis, *molinizmu* vadinamas. Kad šiame ne visomis frazėmis jaukiame ginče apie santykiavimą tarp Dievo malonės ir žmogaus laisvos valios ir t.t. ne—

[1] Bene geriausia monografija apie Suarezą bus *de Scoraille R., S. J.,* François Suarez, 2 vol., Paris 1913. Įdomus yra, nors kiek pasenęs, *K. Wemerio* veikalas „Franz Suarez und Scholastik der letzten Jahrhunderte", 2 Bde, 1861. — Toliau cf. *P. Franz Suarez S. J.,* Gedenkblätter etc., (parašyti Grabmanno ir kt.), Innsbruck 1917. — *Mahieu L.,* François Suarez, sa philosophie et les rapports qu'elle a avec la théologie, Paris 1921. — *Conze R. E.,* Der Begriff der Metaphysik bei Franz Suarez, Leipzig 1929. — *Rommen H.,* Die Staatslehre des Fr. Suarez, M.-Gladbach 1927. — *Schütt P.,* Das Verhältnis von Vernünftigkeit und Göttlichkeit des Glaubens bei Suarez, Warendorf 1929.

padaryta kokių nors negerai paruoštų sprendimų, yra nuopelnas 1930 m. į altorių garbę pakeltojo kard. Roberto Bellarmino (1542—1621). Šis jėzuitas mokėjo iškilti aukščiau už ne vieno kataliko azartiškai vedamus disputus ir panaudoti savo nepaprastą poleminį talentą pozityviam darbui.[1] Tą už vis labiausiai patvirtina jo didžiulis, dar ir šiandien savo reikšmės nenustojęs, veikalas *Disputationes de controversiis christianae fidei adversus huius temporis haereticos* (1586-93). Mat, jame — kaip ir kituose savo skaitlinguose darbuose — Bellarminas panaudojo visa, ką medžiagos ir metodų atžvilgiu užtiko naudingo, tuo išvesdamas mokslą iš tvankios kovos arenos. —

Šiaip ar taip — šis mokslo periodas buvo vaisingas. Jo mąstytojų atnaujinta scholastinė filosofija iš esmės likdama tokia pat aristoteliškai krikščioniška, kaip ir visa šv. Tomo kūryba, buvo tačiau papildyta ne viena nauja mintimi. Tai daugiausia nuopelnas pastangų pažaboti ankstyvesnę beribę spekuliaciją, glaustis prie pozityvių šaltinių ir nepamesti kontakto su tikrove.

Taigi, Apreiškimas, kaip teologinės medžiagos šaltinis, vėl atgavo savo teises ir tuo nustelbė kenksmingą logiškai sofistišką nominalizmą ir tuščią, nors miklią dialektiką. Šią ypač slopino artimas glaudimasis prie Akviniečio, kuris, o ypač jo *Summa theologiae,* vis dažniau — vietoj Petro Lombardiečio sentencijų — buvo imamas dėstymo pagrindan. Atnaujintoji scholastika išvengė dar ir kitokių klaidų, tarp ko kito, pagimdžiusių nominalizmą, būtent, žūt būt išgalvoti ką nors naujo tik todėl, kad nepakartotų ko nors seno. Tačiau to nepaisant, Suarezas ir jo vienminčiai visai nemanė aklai sekti savo mokytoju, bet pasistengė originaliomis studijomis užpildyti tas spragas, kurios šimtmečiams slenkant neišvengiamai atsiranda kad ir genialiausio mokslininko veikaluose.

Tokia darbuote maždaug buvo pasiekta toji pusiausvyra, kur katalikų filosofinis darbas yra produktingiausias ir kartu reikšmingiausias. Kiekvienas nukrypimas čia i fantastišką spekuliaciją, čia į mikroskopišką empirizmą atitraukia mokslininką nuo tikslo ir jo darbai — kad ir impozantiškiausi — yra *passus extra viam.* Ne tokios buvo Suarezo šimtmečio studijos. kurios, tiksliai išbalansuodamos priešingus elementus, tikrai praturtino mūsų žinių lobį. —

Dėl visų šių ir dar kitų privalumų galima ši laikotarpį vadinti *scholastikos sidabro amžium,* taip kaip Tomo epocha vadinama jos *aukso amžium.* —

[1] Bellarmino teologiją plačiausiai apibudina *de la Servières J., S. J.,* La théologie de Beilarmin, Paris [2]1928. — Jo gyvenimą ir kitas veikimo sritis nušviečia *Brodrick J., S. J.,* The life and work of bl. R. Fr. Cardinal Bellarmin, London 1928. — Toliau cf. *Gemmel J., S. J.,* Die Lehre des Kardinals Bellarmin über Kirche und Staat, „Scholastika“ 1930.

Kad šis antrasis klestėjimas neatnešė tiek vaisių, kiek pirmasis, kaltas ne tik mažesnis scholastikos atnaujintojų intelektualinis pajėgumas, bet ir tas, visų rūšių epigonus gaubiąs, odiumas bei religijoje įvykęs skilimas, kuris ne tik fatališkai susiaurino katalikų veikimo ratą, bet dar išnaudojo geriausias jėgas kartais taip banališkai polemikai su kitatikiais. Šių didesnė dalis jau nebesidavė grąžinama į Bažnyčią, nes žavėjosi visai kitokiomis mintimis — mat, išmušė Descartes'o ir Voltaire'o valanda.

B. KOVA SU APREIŠKIMU (17-/18. ŠIMTMEČIAI)

(Deizmas — Apšvieta[1]*)*

1. PHILOSOPHIA INDI VIDUALIS

Jei vėlybesnis humanizmas bei vad. reformacija nors ir kovojo su Bažnyčia, bet vis dar tikėjo į Apreiškimą, tai ši naujoji gadynė, eidama dar vieną žingsnį toliau, paskelbė kovą ir Jam. Į šitokį žygį paskatino naujoji pasaulėžiūra.

Ji sudarė tokią atmosferą, kur katalikams ypač sunku buvo dirbti. Mat, tuo tarpu kai Lutheris tik suskaldė mokslininkus į du liogerius, kurie betgi abu dar pripažino supranatūralinį mokslo šaltinį, tai naujoji dvasia Jį jau paneigė. Dėl to tik tas toliau buvo laikomas rimtu mokslo vyru, kuris, išsižadėjęs Apreiškimo, pasitenkino natūraliu protu pažinti empirinę tikrovę. Aišku, jog pagal šią definiciją katalikai nebegalėjo būti laikomi tikrais mokslininkais. Į juos imta žiūrėti, kaip į diletantus.

Ir taip katalikai laipsniškai išstumiami iš mokslo arenos: nominalizmo laikais vieni tik teologai buvo apšaukti fantastais, o dabar jau iš visų, kurie iš savo sąmonės nepašalina viršnatūralinių elementų, atimamas mokslininko vardas. Didumoj čia glūdi priežastis to gilaus nepasitikėjimo bei įžeidžiančio išdidumo, kuriuo ir šiandien ne vienas su religija atsisveikinęs mokslininkas traktuoja tikintį savo kolegą.

Šita emancipacija nuo Apreikštosios tiesos sudarė ne tik santykiuose su filosofais, bet ir bendrai filosofijoje, visai kitokią konsteliaciją. Mat, kaip kadaise, vad. reformacijai atsitolinus nuo Bažnyčios, atsirado įvairiausios sektos, taip dabar, išlaisvinus mąstymą iš viršracijonalius elementus apimančios scholastikos, dygo vis naujos sistemos, kurioms atspalvį davė jas kuriančios asmenybės.

[1] Iš gausios literatūros apie šį laikotarpį ir jo problemas cf. tarp ko kito, *Willmann O.*, Geschichte des Idealismus, 3. Bd., Braunschweig, '1907. — *Behn S.*, Die Wahrheit im Wandel der Weltanschauung, Berlin - Bonn 1924. — *Windelband W.*, Geschichte der neueren Philosophie, 2 Bde., [3]1922. — *Eucken R.*, Die Lebensanschauungen der grossen Denker, [18]1922. — *Dilthey W.*, Weltanschauung und Analyse des Menschen seit der Renaissance und Reformation, [3]1923. — *Joël K.*, Wandlungen der Weltanschauung, 2 Bde, 1928-29. — *Ueberweg*, Grundriss etc., "1925.

Šita subjektyvi filosofija, turinti savo šaknis nominalizme, charakteringus bruožus įgavo renesanse, skelbiančiame žmogų suverenu ir kurstančiame „sužmoginti“ visą dvasios gyvenimą. Tokio „sužmoginimo“ ilgai laukti neteko, nes individas, laisvas nuo lig šiol jį varžiusių ryšių, aistringai siekė pritaikinti savo jėgas. Dėl to filosofijoje iškyla lemianti problema — *philosophia perennis* ar *philosophia, individualis?*

Atsakydami į tą klausimą, katalikai pasisakė už pirmąją, nes jų įsitikinimu yra tam tikra „amžina filosofija“, t. y., tam tikras pažinimų lobis, užtikrintas kelių tūkstančių metų triūsu; yra pastovių tiesų, kurias išaiškino nesuskaitomos filosofų generacijos. Vienas labiausiai į akis krintąs „amžinos filosofijos“ bruožas yra jos objektingumas. Dėl to surasta ir visų dvasine nuosavybe tapusi tiesa nepasigenda ją atidengusio mokslininko: ji eina į gyvenimą ir jame viešpatauja, lyg niekad nebūtų buvus reikalinga žmogaus patarnavimo. *Philosophia perennis,* koncentruodama į save visą šviesą, palieka savo padėjėjus paunksny ar juos net visai pamiršta: kur viešpatauja tiesa, tarnai nereikalingi. „Amžinoji filosofija“ nepasidalina garbe su savo veikėjais.

Nesunku suprasti, kad prie jos betriūsiančio mokslininko dalia nėra lengva: reikia save disciplinuoti, pažaboti savo subjektyvizmą. Tačiau nepaisant tų sunkumų, nuo pat žmonijos sąmonės pabudimo atsirado apsčiai suprantančių, jog mąstytojas turi lenktis tiesai, o ne tiesa jam. Prie jų priklauso pav., tie tūkstančiai anonimų, kurie šv. Tomo Akviniečio asmeny susilaukė tauriausio, kartu ir vaisingiausio savo kolegos.

Aišku, kad šitoks paskyrimas renesanso žmogui per kietas. Jo siekis tarpe kitų buvo savo mintimis įsigyti asmeniškos garbės. Originalumas ne vienu atveju jam svaresnis už tiesą. Ne amžinai filosofijai pasišvęsti ir tuo susilaukti bevardžio likimo, o individualiai filosofuoti, tikint tiesa iškelsianti išminčių nemažiau, kaip jis ją — štai ko troško naujųjų laikų filosofas. Tokiu būdu nuo pat renesanso pradžios daugumas mąstytojų, sukūrė asmenišką filosofiją. Objektingumą ir kuklumą pakeičia subjektingumas ir garbės troškimas. Įsigali *philosophia individualis.* Filosofijos istorija tampa *filosofų* istorija.

Bet būtų klaidinga manyti, kad tos privačios sistemos laisvos nuo įdomių ir net reikšmingų minčių. Priešingai, jos pilnos patraukiančių ir dargi naudingų rezultatų. Jos šiuo tarpu net labiau vertos dėmesio, kadangi jų kūrėjai beveik išimtinai sudaro tą dvasios atmosferą, kurioje katalikams-mokslininkams tenka dirbti. Tad suprantama, kodėl prieš aprašant jų kelią bandoma užbrėžti tos suasmenintos filosofijos eigą. —

P i r m o j e f a z ė j e, kuri prasidėjo nuo 15. šimtmečio ir truko maždaug iki 16. vidurio, t. y., iki Baco Verulamiečio ir Descartes'o, naujoji filosofija — kaip jau matėme — daugiausia polemizavo su scholastika. Buvo kaltinama krikščionybė, kad ji sutrukdžiusi natūralią antikinės dvasios rai-

dą, ir dėl to uoliai mėginta vėl tiesioginiai susisiekti su klasikinės senovės išmintimi.

Antrame periode atsisakyta ne tik nuo scholastikos, bet ir nuo antikinių sistemų, ir imta filosofuoti *ab ovo.* Ši fazė truko nuo 16. iki 18. šimtmečio antros pusės, t. y., nuo Baco ir Descartes'o iki Kanto. Tai buvo — vienu visas sroveles apibendrinančiu terminu kalbant — *apšvieta.*

Žymiausias vadas į ją ar tik nebus buvęs *Descartes* (1596—1650).[1] Jis, įsitikinęs, tik tas galįs būti tikru filosofu, kuris ko mažiausia žino apie ligšiolinę filosofiją, sąmoningai šalinosi nuo tradicinio mokslo, o ypač nuo scholastikos. Dėl to vienam draugui neperdėdamas galėjo parašyti, kad jau 20 metų nebeskaitąs jokio scholasto ir beatsimenąs, ir tai miglotai, tik conimbricensiečius. Vidurinių amžių filosofija jam ir visai nereikalinga, nes jo išeinamuoju punktu buvo žmogus. Šį tiek pabrėžė, kad Scheleris ne be pagrindo Descartes'o sistemą galėjo vadinti „grandiozišku individo suverenumo paskelbimu."

Toliau, Descartes dar tapo reikšmingu reikalaudamas, kad individas mokslo darbe neturėtų jokių prielaidų, be vienos — sutrauktos į formulę: *Cogito, ergo sum.* Tokiu tariamai „be premisų filosofavimu" Descartes naujųjų laikų pradžioje iš naujo metė jau anksčiau ne vieną kartą girdėtą šūkį, diskredituojantį dar labiau ir taip iš visų pusių kvestijonuojamą katalikų „moksliškumą".

Atitolindamas mokslą nuo senos sąjungininkės, Descartes stengiasi surasti jam naudingesnį partnerį. Tokį jis vylėsi rasti technikoje, kuriai — sakysime, paskutiniuose savo *Discours sur la méthode* skyreliuose — pavedė realizuoti mokslo žodį, pav. gamtos srity padarytus išradimus. Jis buvo įsitikinęs, kad toki sąjunga iškels žmoniją į dar nematytą gyvenimo standartą, tikrą žmoniško rojaus prieangį, kur mes būsime „comme maitres et possesseurs de la nature." Esą tuomet mokėsime nugalėti ligas ir net senėjimą. Kad mokslas davėsi sugundomas į tokią moterystę, paliudija 19. šimtmetis, šis industrializacijos amžius, bet kad jame užgimė ne laimė ir rojus, o mirtis ir pragaras, paliudijame mes patys, pergyvenę pasaulinį karą.

Ką Descartes ir naujieji gamtos mokslai paruošė, tą *Spinoza* (1632/77), aštriai kritikuodamas Šventą Raštą, išvystė į nuoseklų panteizmą. Atitinkamas išvadas darė ir *anglų deistai* (Cherbury, Hobbes, Toland, Tindal ir kt.), kurie, atsipalaidavę nuo Apreiškimu supančiotų konfesijų, sukūrė natūralią, žmogui „įgimtą" religiją. Jos turinį sudarė tikėjimas į Dievą, amžinybę, dorybę ir t.t., ir jos vyriausias įsakymas buvo: tikėk į Dievą ir pildyk savo pareigas.

Natūralus tokio tikėjimo padarinys buvo aštri Apreiškimo ir religinės

[1] Cf. *Koyre A.,* Descartes und die Scholastik, Bonn 1923. — *Gouhier A.,* La pensée religieuse de Descartes, Paris 1924. —

tradicijos kritika, kuria pasižymėjo anglų apšvietos tėvas *Locke* (1632—1704)[1] ir skaitlingi jo pasekėjai vad. *laisvamaniai* bei jų deistiškai-natūralistiškoje dvasioje (1717) susiformavę *masonai*. Užsidegę apšvietėjai, visai pamiršdami arba nenorėdami paisyti, kad tokie dvasios galiūnai, kaip gamtos dėsnių atidengėjas Newtonas ir kt., buvo tiki žmonės, svaiginosi mintimi, kad nuo dabar galėsią viską išaiškinti skaičių ir svorių pagalba. Kokius dar padarinius turėjo Descartes'o inicijuotas individualizmas, rodo anglų trijulė — Locke, Berkeley ir Hume, kurios vienas neigė substancijalines formas, antras objektingąjį, pojūčiais patiriamąjį pasaulį ir trečias priėjo iki visiško skepticizmo.

Ši sėja iššaukė Prancūzijoje tikrą piūtį, ką aiškiai rodo talentingas, bet be charakterio literatas *Voltaire'as* (1694—1778).[2] Jis yra bene pirmas išdidaus liberalizmo pagimdytas, visa žinančio mokslininko tipas, kuriam nebėra nei paslapčių, nei misterijų ir kuris tapo pavyzdžiu „galutinai apšviestam“ 19. šimtmečiui. Jis atėjo pačiu patogiausiu laiku, būtent, tuomet, kai vad. jansenistų ginčas buvo prarijęs žymiausias katalikų jėgas. Ir reikėjo ne tiek išminties, kiek ironiškumo, kad suduotų lemiantį smūgį katalikų ugdomam mokslui. O tas ironiškumas, sutirštintas cinizmu, tiško iš kiekvieno Voltaire'o žodžio. Jis, tiesa, neneigė Dievo, bet deizmu pridengtu skepticizmu daugiau kenkė, kaip atviru ateizmu, kurį netrukus išpažino jo mokiniai. Taip, sakysime, La Mettrie skelbė savo traktate *L'homme machine*, siela esanti mašina, kurios funkcija — galvoti, kaip kojų darbas — eiti. Kiek tokios ir panašios mintys praplito, iškalbingiausiai paliudija tie 28 enciklopedijos tomai, kur Diderotas su d'Alembertu suvežė apšvietos derlių.

Jam tuo tarpu mažai tepakenkė gaivalingasis *Rousseau* (1712/78), statydamas prieš kartezianišką *exister c'est penser* irracijonališkas jėgas ginantį žodį *exister c'est sentir*. Jis nemaloniai patyrė, kad šitoje proto diktatūroje nevalia nei jausti nei tikėti ir kad taip dievinamos individo teisės pripažįstamos tik „protaujantiems“.

Nors ne tokia radikali, tačiau ne mažiau vaisinga buvo apšvieta vokiečiuose, kur profesoriai, kaip Thomasius ir Wolffas, ir publicistai, kaip Reimarus, Moses Mendelsohnas, Nicolai bei kiti, platindami deizmą, kovojo su pozityviąja religija. Jų atstovaujamas idėjas aukštose sferose propagavo „Sanssouci'o filosofas“ Friedrichas II. ir prie jo akredituoti, sąmojingi

[1] Cf. *Tellkamp A.*, Das Verhältnis J. Lockes zur Scholastik, 1927.

[2] Apie Voltaire cf. *D. Fr. Strauss*, =1878. — *Kreiten W., S. J.*, ²1885. — *Lanson*, Paris 1906. — *Pelissier E.*, Voltaire philosophe, Paris 1908. — *Sakmann P.*, Voltaires Geistesart und Gedankenwelt, 1910. — *Brandes G.*, Voltaire und sein Jahrhundert,
2 Bde, 1923, — *Dubas Vl.*, Kaunas 1932, kur nurodyta daugiau, ypač naujesnės, Voltaire'ui daugiausia palankios literatūros. —

Voltaire'as nebuvo joks Bažnyčios ar katalikų priešininkas, su kuriuo būtų buvę galima lojaliai pasidalinti mintimis bei pasiginčyti. Jis — infernališkas naikintojas, kurio siela — neapykanta.

prancūzų apšvietos pasiuntiniai — Voltaire'as, La Mettrie ir k. Bet į plačias mases tos mintys vargu ar būtų patekusios, jei ne gabūs rašytojai bei poetai, kaip antai, Lessingas („Nathan der Weise“!) su Wielandu, ir Goethe su Schilleriu, kurie savo plačiai skaitomais kūriniais užtikrino joms pilną pasisekimą.[1]

Tokia apšvietos infliacija, perversmas filosofijoje dar nepasibaigė — yra dar trečia fazė, neišjungiamai surišta su Kanto vardu. *Kantas* (1724—1804), nuosekliai vykdydamas savo pirmatakų palikimą, pasaulėžiūros pamatus perkėlė iš objekto į subjektą. Tvirtindamas, kad *das Ding an sich* mums neprieinamas, jis toliau neigia tradicinę, teoretinę metafiziką, įrodančią Dievo buvimą, sielos dvasingumą bei nemirtingumą ir pan. Tuo Karaliaučiaus išminčius išskyrė iš mokslo galvojimą apie Dievą ir kt. Tiesa, jis, iškeldamas savo veikale *Kritik der praktischen Vernunft* (1788) „praktiškojo proto postulatus“, grįžo prie Dievo egzistencijos, žmogaus laisvos valios ir nemarybės, kurie esą būtini mūsų dorovinės sąmonės reikalavimai. Bet palikdamas Dievo sąvoką individo nuožiūrai, kurio sielai leidžiama tikėti tai, ko protas negali įrodyti, Kantas jau nebeįtikino tų, kurie, pasigavę jo paties išvedžiojimų, pakartojo, kad tradiciniai argumentai Dievo buvimui ir t.t. įrodyti esą nepakankami. Tokiu netiesioginiu keliu Karaliaučiaus filosofas, pats būdamas tikįs žmogus, žymiai sustiprino netikėjimą moderniškame pasauly. Be to, jis anuo (psichologiškai negalimu) dualizmu tarp kantiško „žinojimo“ ir „tikėjimo“ atskyrė mokslą nuo religijos tiesų ir tuo išardė tikrojo žinojimo pamatą.

Dėl šios priežasties tikrosios filosofijos toliau teliko tik vienas vardas ir jos galutinas rezultatas buvo ne kas kita, kaip skepticizmas bei materializmas — ir, pagaliau, visokios filosofijos niekinimas. Nors šias griežtas išvadas padarė tik 19. šimtmetis, tačiau jau ir 18. amžius patyrė skaudžius kantizmo padarinius, dėl ko jau Fichte — gal ir perdaug stipriais žodžiais — vadino jo mokslą „die abenteuerlichste Missgeburt, die je von der menschlichen Phantasie erzeugt wurde.“ Ne vienas taip pat kaltino jo idėjas, kad jos į „būties tvarką įnešė absoliutišką nihilizmą“ ir į „galvojimo tvarką — absoliutišką agnosticizmą.“ Suprantama tad, kad toks Hert-

[1] Tuo tik dar kartą pasitvirtino, literatūrą esant svarbia filosofinių minčių nešėja ir bene reikšmingiausia populiarizatore. Be literatų filosofiniai veikalai būtų pasmerkti vegetuoti šiauriame specijalistų rately, dulkėti bibliotekose arba pūti stalčiuose. Filosofas, kuris savo idėjoms propaguoti neranda poeto ar beletristo, lieka be žymesnės įtakos pasauliui. Tai žinodami, ne vienas pasisekimo ištroškęs mąstytojas pats ėmėsi ir poezijos, kaip, sakysime, Nietzsche. Ar kartezianizmas būtų užkariavęs Prancūziją be Voltaire'o, arba Wolffo apšvieta apėmusi vokiečių inteligentus be Lessingo? Tokių pavyzdžių pilna visa kultūros istorija. Kas netingės sugretinti ir palyginti filosofiją su literatūros istorija, be vargo ras atitinkamas paraleles. Atsižvelgiant į šį faktą galima pasakyti, kad ir šių laikų neo-scholastinis sąjūdis tol neturės masių, kol neišugdys savo poetų. Prisiminkime tik tą patarnavimą, kurį padarė šv. Tomui Akviniečiui Dante savo *Divina Commedia.*

lingas filosofijos išganymą matė tik visų Kanto sistemoje sukrautų klaidų nugalėjime. Kad ir 20. šimtmety ne visi yra linkę išklausyti balso iš Karaliaučiaus, paliudijo ir Behnas konstatuodamas, kad jo prielaidos netikslios ir kad dėl to į jas atremti įrodymai atpuola — „Vad. koperniškasis perversmas pasaulėvaizdy nepavyko.“[1]

Beveik vienintelis, kuris šiame laikotarpy ne taip jau žavėjosi tolydžiai įsigalinčiu individualizmu ir todėl kritiškai sutiko visas sistemas, dygstančias, kaip grybus po lietaus, buvo *Leibnizas* (1646—1716).[2] Jis įsitikinęs, kad tik nesuinteresuotas atsidavimas tiesai gali grąžinti taurumą filosofiniam darbui, kur dabar ne vienas demonstravo savo puikybę, siūlė grįžti prie senos tradicijos. Pasinaudodamas vienos knygos įvardinimu, kurį dar 1540 m. vysk. Steuchus buvo sugalvojęs, būtent, *De perennis philosophia,* Leibnizas pareiškė, esą galima susekti šimtmečių bėgy tiesos eigą ir parašyti tikrą istoriją *perennis quaedam philosophiae.* Galima konstatuoti, taip tęsia Leibnizas, neabejotiną pažangą pažinimo darbe: jau orientalai turėjo kilnų Dievo supratimą, kurį vėliau moksliškai pagrindė graikai. Šiųjų mąstymo rezultatus iš savo pusės vėl patikrino Bažnyčios tėvai, kurių laimėjimus kartu su graikų išmintimi toliau panaudojo scholastai. Tokiu būdu tiesa pastoviai eina iš amžiaus į amžių ir joks rimtas mokslininkas negali jos ignoruoti. Dėl to esą mažiausia neatsargu peikti jos nešėjus, sakysime, kad ir scholastus. „Aš nesigėdinu,“ taip jis pasisako, „tvirtinti, kad senesnieji scholastai ne vieną mūsų amžininką proto aštrumu, šaunumu, kuklumu ir horizontu... toli pralenkia.“ Patį jų vadą Tomą Akvinietį atestavo, kaip autorių „qui a coutume d'aller au solide“. „Mes modernieji nesugebame teisingai įvertinti šv. Tomo ir kitų didžių ano laikotarpio vyrų. Scholastikos filosofai ir teologai turi kur kas daugiau tikrumo, tvirtumo, ne kaip mes manome... Esu įsitikinęs, kad jei tiksliai

[1] *Bekn S.,* Die Wahrheit im Wandel der Weltanschauung Berlin-Bonn 1924, p. 247.

Mes vis dar pasigendame vispusiško Kanto idėjų patikrinimo iš katalikų pusės. Esame tikri, kad nuodugnūs specijalūs darbai kiek nuskaidrintų Kanto veidą, nes kaip bebūtų, jis iš kitos pusės, priešingai įsigalėjusiai apšvietai, paskatino į išvidesnį viršprotinių tiesų supratimą, kuris 19. šimtmety sunkioje idealizmo kovoje su materializmu buvo vertingas sąjungininkas. Panašiai galima būtų pasakyti ir apie Descartes'ą, kuris pats tikįs ir savo sistemoje patiekė nemaža naudingų elementų.

Laukdami didesnių veikalų apie Kantą, tuo tarpu galime rekomenduoti: *Pesch T., S. J.,* Die moderne Wissenschaft, betrachtet in ihrer Grundfes'te, 1876. — *To paties* Die Haltlosigkeit der Wissenschaft, 1877. — *To paties:* Das Weltphänomen, 1881. — *Weiss K.,* Kant und das Christentum, 1904. — *Deneffe A., S. J.* Kant und die Katholische Wahrheit, 1922. — *Switalski B.,* Kant und die Katholizismus, 1925. — *Jansen B., S. J.,* Der Kritizismus Kants, 1925. — *To paties:* Die Religionsphilo— sophie Kants, 1929. — *Przywara, S. J.,* Kant heute, eine Sichtung, 1930. Įsidėmėtina taip pat *Willmanno* kritika, jo Geschichte des Idealismus, III. t., Braunschweig 1907. — Įdomu palyginti taip pat *Kaftan J.,* Kant, der Philosoph des Protestantismus, 1904. — *Heidegger M.,* Kant und das Problem der Metaphysik, 1929.

[2] Cf. *Olgiati Fr.,* Il significato storico di Leibniz, Milano 1930 ir R. Hönigswaldo (1928) bei G. Stammler'io (1930) monografijas.

išlavintas, galvojąs žmogus pasistengtų išaiškinti jų mintis ir jas sutvarkytų. .. laimėtumėm didžios vertės, pilnai įrodomų tiesų lobį.“ Kitoje vietoje dar pareiškė, kad — be Platono — Tomo Akviniečio mokslas esąs tas marmuras, iš kurio, padedant matematikai ir gamtos mokslams, būsianti nukalta tikroji filosofija — *Philosophia perennis.*

Jis taip pat yra įsitikinęs, kad galvojimo darbe tikri rezultatai tegali būti pasiekiami ten, kur žinojimas ir tikėjimas sutaria. Dėl to savo traktate *Discours de la conformité de la foi avec la raison,* prijungtame prie *Théodicée,* pakartotinai pareiškia, jog tarp protinio pažinimo ir Apreiškimo negali būti prieštaravimo. Žinoma, tikėjimo tiesos ne vienu atveju viršijančios proto suvokimo galias, bet vien dėl to jos dar neinančios prieš protą, jų tikėtinumas galįs būti įrodytas. Jis apgailestauja Lutherio pravestą žinojimo ir tikėjimo išskyrimą ir pagiria jaunesnių protestantų teologų pastangas tuodu vėl sujungti. Jam imponuoja drąsus Melanchthono žodis svaidytas Lutheriui — *monumentis Aristotelis carere non possumus.* — Tokiais tad įsitikinimais jis stojo į kovą su Locke, pirmu, kuris pašalino iš vakarų galvojimo visas religijos problemas. Jis parodė, kad tuo statomi į pavojų ir ano anglo dar ginami natūralios religijos pamatai, ir išvedė, kad šiems griūvant, turės subyrėti ir visas mūsų dvasios bei kultūros gyvenimas.

Tačiau Europa savo pranašo neklausė: genialiausias naujųjų laikų filosofas mirė dideliame skurde, visų apleistas — jaudinantis simbolis to idėjinio pakrikimo, kuris dabar *crescendo* atsiskleidžia prieš mūsų akis.

2. LAIMĖJIMAI IR PRALAIMĖJIMAI 17-AME ŠIMTMETY

Kadangi Europos erdvė tik po truputį prisipildė nauja dvasia, tai iškart mokslo darbas dar buvo įmanomas, o Prancūzijoje[1] mokslai tiesiog pražydėjo. Tiek mokslininkų dar jokia tauta per vieną šimtmetį nebuvo išugdžiusi. Bossuet'as, Fénelon'as, Bourdaloue, Mabillon'as, Petavius, Bollandus, Pascal'is — tai vis neeilinės jėgos, kurios šalia kūrėjų, kaip Racine, Corneille, Molière, kongenialiai atstovavo mokslą, be mažų išimčių esantį katalikų rankose. Dirbdamos trijose sferose: kontakte su Liudviko XIV. dvaru, toliau — jėzuitų kolegijose, bei benediktinų vienuolynuose ir, pagaliau, užangažuotos vad. jansenistų ginče, jos vispusiškai pritaikė savo mokslinį pajėgumą. —

D v a r o p a u n k s n ė j e užtinkame priešingybių porą — Bossuetą ir Féneloną. Savo veikalu *Exposition de la doctrine catholique sur les*

[1] Nuo šio laiko būsime kaskart labiau priversti kalbėti apie atskirų kraštų pastangas moksle, nes iš renesanso išaugtas individualizmas po truputį ir politiškai atomizuoja ligšiol vieningą tautų bendruomenę sudarančią Europą.

matières de la controverse (1671) Bossuetas (1627—1704)[1] įrodė, kad jis vienas geriausių savo šimtmečių teologas, gal net pats žymiausias, o savo *Discours sur l'histoire universelle* (1681) užsirekomendavo, kaip gilus istorijos filosofas. Minėtini yra jo pamokslai, kurių moksliškieji išvedžiojimai išdėstyti žavinčiu meniškumu. Vienintelis šešėlis, krintąs ant jo charakterio ir darbuotės, yra jo galikaniški palinkimai bei tas aštrumas, kuriuo jis puolė savo kilnųjį konfratrą Fénelona (1651—1715).[2] Šis betgi nesidavė provokuojamas ir su pavyzdingu uolumu bei retu talentu atsidavė ne tik filosofijos ir teologijos, bet ir pedagogikos bei literatūros studijoms, kurių žymiausi rezultatai yra 1687 m. pasirodęs *Traité de l'éducation des jeunes filles* ir traktatas *De l'existence et des attributs de Dieu* (1712). Pirmuoju veikalu, kur Fénelonas pasireiškė kaip puikus moters sielos žinovas, apdovanojo pedagogiką vertingiausiu veikalu, o antruoju, svarbiausiuoju religiškai-metafizišku raštu, atidengė Malebranche'o filosofijos pseudo-monistišką bruožą. Savo rūpestingai apdirbtais pamokslais Fénelonas išsikovojo vietą šalia Bossueto ir Bourdaloueo S. J. (1632—1704), kurių pastarasis logiškai argumentuodamas ir tiksliai panaudodamas mokslinę medžiagą, giliai paveikė savo amžininkus. —

Šiame atmintiname šimtmety pražydėjo ir istorija, vaidinusi ligšiol katalikų tarpe gan kuklią rolę. Čia visų pirma minėtinas jėzuitas Petavius (1583—1652), dėl gausių žinių, darbštumo ir gilaus proto reta figūra net tokiame talentais perpildytame šimtmety. Jis ne tik išleido pirmą pagrindinę dogmų istoriją, bet parašė ir eilę pasaulinės istorijos veikalų. — Nesitenkindamas tokia atskirų savo narių darbuote, ordenas pasiryžo atlikti dar vieną plataus masto kolektyvinį darbą — atspausdinti pirmą moksliškę hagiografiją. Tą, Rosweydés (1569—1629) suplanuotą (*Acta Sanctorum*, Antwerpenas 1643 ss.), tiksliai suorganizavo Bollandus (1596—1665). Per pusantro šimtmečio išaugo didžiulis, kritiškai sustatytas šventųjų biografijų rinkinys, dar ir šiandien tebespausdinamas (Briusely). Šis bolandistų kūrinys dėl savo privalumų tapo pavyzdžiu ir panašiems pasaulinės istorijos darbams.

Šalia jėzuitų ėmė veikti po ilgo laiko į mokslą grįžę benediktinai-prancūzai. Juos Triento santaryba buvo paskatinusi susiburti į šv. Mauro kongregaciją, kuri netrukus su visais savo nariais kibo į istoriją. Apimdama su laiku šešiose provincijose 191 vienuolyną, kurie beveik visi pilnu sąstatu

[1] Cf. F. Brunetière'o (Paris 1913), V. Guiraud'o (Paris 1930) ir E. K. Sancers'o (London 1921) monografijas.

[2] *Bremond H.*, Apologie pour Fėnelon, Paris 1910. — E. K. Sanders'o (London 1901), I. Lemaitre'o (Paris 1910), M. Cagnac'o (Paris 1912) monfegrafijos. — *Crouslė L.*, Fenelon et Bossuet, 2 vol., Paris 1894/95. —

dirbo centro vadovaujamą darbą, sudarė, tarsi, milžinišką *istorijos akademiją.*[1]

Iš maurinų skyrium minėsime Joną Mabilloną (1632—1707),[2] ne be pagrindo laikomą vienu gabiausiu katalikų mokslininku ir kartu pirmu skatintojų į vidurinių amžių studijas. Rinkdamas ir ruošdamas spaudai dokumentus, kurių nesuskaitomą daugybę benediktinai išsaugojo nuo pat savo įkūrėjo laikų, Mabillonas davė pradžią diplomatijai, paleografijai ir chronologijai. Kartu su savo padėjėjais išdirbo istorijos metodo principus. Juos nuosekliai pritaikindamas, išleido *Acta Sanctorum Ordinis S. Benedicti* (1668—1701), pavyzdį kritiškos hagiografijos, ir *Annales Ordinis S. Benedicti* — pirmą vidurinių amžių mokslišką vertinimą. Įsidėmėtinas vienuoliams skiriamas *Traité des études monastiques,* mokslo darbo apologija, kurią pravartu skaityti dar ir šiandien. Lygiai naudingi ir kiti benediktinų leidiniai, sakysime, *Scriptores rerum Gall. et Franc., Gailia christiana,* ir — dabar prancūzų akademijos tęsiama — *Histoire littéraire de la France.*

Tokiais darbais maurinai su bolandistais atgaivino istorinį galvojimą, išdirbo tikslius metodus, tuo paruošdami dirvą mūsų laikais taip pamėgtoms istorijos studijoms. Taip katalikai užpildė nors dalį iš ankstyvesnių, ypač iš scholastikos laikų, užsilikusių spragų.

Reikia manyti, kad šis darbas būtų dar ir daugiau vaisių atnešęs, jei ne nelemtas jansenizmo ginčas, suskaldęs katalikų mokslo pajėgas ir tuo — jau nebe pirmą kartą istorijoje — atitraukęs jas nuo tikrai kūrybinių darbų.

Jansenizmas buvo ne kas kita, kaip atnaujinimas tam tikrų pažiūrų apie žmogaus prigimtį ir Malonės santykiavimą su laisva valia. Jos, vysk. Janseniaus (1558—1638) veikale *Augustinus* (1640) savaip suformuluotos, ilgą laiką buvo tik objektas akademinių svarstymų, kur profesoriai mėgdavo parodyti savo gudrumą bei kitokį dialektinį apsukrumą. Vienok tas virto visai kitaip, kai iš vienuolyno Port-Royal (prie Paryžiaus) išsirutuliojo sąjudis, tvirtinantis, kad Dievas iš anksto laisvai nustatęs žmogaus likimą, nužiūrėdamas amžinai laimei tik mažą žmonių skaičių. Juos veikiąs savo malone, kuriai pasipriešinti išrinktieji negalį. Darydami praktiškas tokių ir panašių supozicijų išvadas, port-rojaliečiai išdirbo savotišką rigorizmą (griežtą askezę, skrupulatišką sąžinės tyrimą, retą Komuniją ir t.t.), ku-

[1] *Tassin O. S. B.,* Histoire littéraire de la congrégation de Saint-Maur, Bruxelles 1790. — *Martene D.,* Histoire de la congrégation de Saint-Maur etc, St., Ligugé 1928/30. —

[2] *Denis Ph.,* Mabillon et sa méthode historique, Paris 1910. — *Bergkamp J. U.,* Dom J. Mabillon and the benedictine historical school of St. Maur, Washington, 1928. — *Leclercq H., J.* Mabillon, Dictionnaire d'archéologie chrétienne et liturgie X, 427—724. — *Besse J. M., O. S. B.,* Les études ecclesiastiques d'après la méthode de Mabillon, Paris 1902. — Cf. dar nuo 1905 m. einančią *Revue Mabillon* ir *Fueter,* Geschichte der neueren Historiographie, [3]1925.

riam be kitų pasipriešino ir jėzuitai. Šie, nepasiduodami šiam, matomai kalvinų predestinacijos mokslo paveiktam, judėjimui, pabrėžė žmogaus laisvos valios reikšmę veikiant bendrai su dieviška malone, iškėlė tėvišką Kūrėjo meilę savo vaikams ir, ragindami Juo pasitikėti, propagavo dažną Komuniją.

Kadangi šis ginčas iš rigoristų pusės buvo vedamas ne tiek argumentais, kiek užsispyrimu ir sofizmais, tai jis katalikų mokslo pajėgas įkaitino taip, kad joks objektyvus svarstymas nebebuvo galimas. Vietoje meilės — neapykanta, vietoje džentelmeniškumo — demagogija. Liūdnas pavyzdys, kaip nereikia — o ypač katalikams — vesti mokslo ginčus.

Kiek ta kova buvo pragaištinga, matyti iš vieno P a s c a l i o (1623/62). Šis genialus mokslininkas buvo, tarsi, nužiūrėtas tapti tam tikra prasme savo laikams tuo, kuo buvo savo epochoms Augustinas ir Tomas. Mat, būdamas iš vienos pusės organingai surištas su katalikų moksline tradicija, o iš antros — susipažinęs su naujai pražydusiais empiriniais ir matematiniais mokslais, Pascalis turėjo daug davinių sukurti naujovišką *Summą*. Ir tikrai, jis, tikėdamas į tą, į ką tikėjo viduriniai amžiai, bet tikėdamas taip, kaip humanizmo mokyklą išėjęs moderniškas žmogus, sujungė savy apsčiai elementų, reikalingų „naujųjų laikų Tomui.“ Taigi, jis, išpažįstąs objektingąjį Bažnyčios turinį, ir kartu prabilstąs subjektingąja, po-renesansiško žmogaus taip lengvai suvokiama *logique du coeur* buvo kaip ir pašauktas ištarti Akviniečio mintis naujoviška kalba. Tą, greta daugybės kitos medžiagos, rodo tie didingi 1500 fragmentų, išleistų po jo mirties *Pensées sur la religion* vardu. Parašyti besiruošiant grandioziškai krikščionybės apologijai, jie ir fragmentariškoje formoje dar ir šiandien nenustojo šviesti bei šildyti. Tačiau Pascalis, įveltas į tuos nejaukius ginčus, nuslydo nuo savo idėjinės ir moralinės aukštumos, ką, deja, taip iškalbingai parodo jo *Lettres provinciales* (1656/57). Jomis neriteriškai kovodamas su jėzuitais, jis smarkiai sukrėtė jų mokymo sistemą, stipriausią anų dienų katalikų mokslo ramstį. Tokiu būdu tas, kuris galėjo mus neapsakomai praturtinti, ar tik nepaliko mus bėdnesniais, negu kad buvome anksčiau?

Tų kovų kenksmingumą tikriausiai patvirtina karti Voltaire'o ironija, kuria jis apliejo to nelaimingo spektaklio artistus. Jis tikėjosi, kad tie du liogeriai vienas kitą sunaikins ir taip bus pakirstos pačios katalikų varomų studijų šaknys. —

Jo viltis stiprino dar ir kituose kraštuose daromos klaidos, kurių kenksmingiausia bene bus vad. *casus Galilei.*[1] Jį išprovokavęs G a l i l e i (1564—

[1] Literatūros apie šią nelaimingą istoriją yra apsčiai, ir tai dėkui Romos Kurijos nusistatymui (iš 1877) kiekvienam rimtam mokslininkui atidaryti visus archyvus. — Cf. *Grisar H., S. J.*, Galilei—studien, 1882. — *Millier A.*, Galileo Galilei und das kopernikanische Weltsystem, 1909. — *To paties*, Der Galilei-prozess, 1909. — *Favaro A.*, Le opere di Galileo Galilei. Edizione nazionale, 20 t., Roma 1890—1907. (Jau Favaro galėjo prieiti prie slaptojo archyvo ir todėl atvaizduoja bylą iš pačių

1642) genialiais atradimais ir gamtos paslapčių atidengimu begaliniai praplėtė žmonijos akirati, dėl ko jis yra vienas žymiausių ir vaisingiausių gamtos mokslininkų visų laikų. Tuos nuopelnus jam mielai pripažins ir nesimpatizuoją jo savimeilei, įžeidžiančiam išdidumui ir visoms kitoms ydoms, kurios daugiau kaltos jo nelaime, negu visos jo teorijos kartu paimtos.

Tos jo heliocentriškos, ptolomėjinei sistemai prieštaraujančios pažiūros dvejais atvejais, 1616 ir 1633 metais, buvo popiežiaus kongregacijos vad. *Sanctum Officium* smerkiamos. Tai buvo klaida, nes tuo kongregacija padarė ekskursiją į tokią sritį, kur ji nebuvo kompetetinga. Kadangi jau anksčiau buvo patiekta argumentų Galileo tezei paremti — prisiminkime tik Varmijos vyskupijos kanauninką Koperniką —, o po pasmerkimo jų skaičius dar labiau išaugo, tai Bažnyčia atrodė pasipriešinanti mokslo pažangai bei persekiojanti pačius genialiausius mokslininkus. Tą nemalonų įspūdį per kelius šimtmečius pagilino dar ir faktas, kad inkriminuoti Galileo veikalai iš Indekso buvo išbraukti tik 1835 metais. Galima tad suprasti Voltaire'o džiaugsmą laikant savo rankose tokį kozerį.

Bet ar tas kozeris jau toks svarus? Čia pirmiausia tenka pasakyti, kad ne Bažnyčia, ne popiežius *ex cathedra* buvo pasmerkęs Galileo teorijas, bet viena jo paties įstaigų, kuri gali suklysti, kaip ir bet kuri kita. Toliau tenka prisiminti, kad anais laikais ir rimti mokslo vyrai skeptiškai žiūrėjo į tas naujas hipotezes. Pabrėžtina taip pat, kad byla buvo vedama su prideranačia apkaltintajam pagarba, kad jis tikra to žodžio prasme nebuvo kalinamas ir nepatyrė kankinimų, nors jo sunkiai sugyvenamas charakteris smarkiai provokavo teisėjus.[1] Įsidėmėtina dar, kad bylai pasibaigus Galileo ir toliau laisvai dirbo, kad jis mirė aprūpintas Šv. Sakramentais ir buvo palaidotas vienoje bažnyčioje (St. Croce, Florencijoje), kur jam buvo pastatytas paminklas. Ar daug mokslininkų gali girtis tokia privilegija? Iš to turėtų paaiškėti, kad negali būti kalbos apie Bažnyčios pasikėsinimą prieš mokslą.

Nors ir atpuola toks priekaištas, tačiau bus leista kvalifikuoti Jos tarnautojų elgseną neatsargia. Tiesa, ir ji bus suprantama, įsigilinus į anų die-

dokumentų). — *Aubanel P.*, Urbain VIII. et Galilée, Paris 1929. — *Lämmel R.*, Galilei im Lichte des 20. Jahrh., 1929. — *Pastor*, Papstgeschichte XII, 203 ss. — *Moock W.*, Galilei, „Hochland", München 1929/30. — *Olscbki L.*, G. und seine Zeit, 1927.

— Trumpą, bet daug paaiškinantį straipsnį įgalima rasti *J. Donato, S. J.*, knygoje, Die Freiheit der Wissenschaft, Innsbruck 1910.

[1] Pažymėtina, kad Galileo po priesaikos betgi nėra sušukęs *Eppur si muove!* („O ji (žemė) vis dėlto sukasi!"). — Ne pro šalį bus šia proga pasakyti, kad tų didžių vyrų „istoriškų posakių" daugumas nėra istoriški, bet fantazijos ar šiaip kokių kombinacijų produktas. Taip, sakysime, Goethės paskutiniai žodžiai visai nėra — *Mehr Lichbt!* Taip pat ir Liudvikas XIV. nėra pasigyręs — bent tokia forma — *L'Etat c'est moi.* Ir žinomas švedų karaliaus Gustavo Adolfo kancleris Oxensternas nėra ištaręs — kaip skaitoma vadovėliuose — „An nescis, mi fili, quantilla prudentia mundus regatur". Šio posakio autorius bus buvęs popiežius Julijus III. Panašus apsirikimas įvyko ir su Cezario tariamuoju pasakymu *Alea jacta est.* Plutarchas jį priskyręs Pompėjui, bet ne Cezariui. Neistoriškas yra ir jėzuitams primetamas posakis „Tikslas pateisina priemones".

nų aplinkybes, bet prie geriausių norų ji negali būti pateisinta. Iš laiko perspektyvų žiūrint, reikia gailėtis, kad minėta kongregacija tuomet praleido puikią progą dokumentuoti Bažnyčios meilę mokslui ir tuo apsaugoti tikinčiuosius nuo užmetimų, kuriuos 20. šimtmetis kartojo su tokia pat neapykanta Bažnyčiai ir visam, kas yra katalikiška, kaip ir Galileo laikai.[1]

3. VOLTAIRE'O (18-AS) ŠIMTMETIS

a. Mokymo laisvė ir mokslas be prielaidų protestantų universitetuose

Dėl savo politinio bei religinio ekskliuzivizmo ir sustingimo protestantų aukštos mokyklos nebuvo paveldėjusios vidurinių amžių universitetų žavingumo. O kai studentiškas gyvenimas įgavo vis šiurkštesnių formų — Minerva daug kur turėjo užleisti vietą Bachui su jo neišvengiama palydove Venera —, darbo sąlygos dar labiau pablogėjo. Tuomet pačios žymios mokslo jėgos pasibaisėdamos nusisuko nuo taip nupuolusių įstaigų. Dėl to nuo Šv. Tomo Akviniečio iki Kanto joks žymesnis filosofas nebuvo universiteto narys. Taip, pav., Spinoza nepriėmė net seno Heidelbergo kvietimo, o pasiliko savo kuklioje vienatvėje. Panašiai Leibnizas atsisakė vykti į Altdorfą. Kiek jis mažai tesiskaitė su universitetiniu mokslu, matyti ir iš to, kad ne su jo atstovais, o su laisvais mokslininkais — Descartes'u ir Spinoza, Locke ir Bayle'u — koresponduodavo. Ir savo veikalus rašė ne tik šalia universitetų, bet net ir ne jiems, nes juos kaltino, esą jie sulaiką mokslo pažangą. Kartais agronomijos ar staliorystės knygoje esą galima pasisemti tikresnių ir naudingesnių žinių, kaip jų bibliotekose, — skųsdavos.

Prasidėjo masinė emigracija iš universitetų: bajorai savo sūnums auklėti steigė vad. riterių akademijas, o mokslininkai kūrė mokslo akademijas.

Ritelių akademijose princai ir bajorai buvo auklėjami pagal naują iš Versailles'io dvaro pasiskolintą idealą. Mat, mokslo entuziazmas, sukeltas vidurinių amžių ir blaškomas nuo reformacijos laikų, galutinai atvėso; naujas. ypačiai bajoriškas jaunimas troško tapti galantiškais dvarininkais. Todėl fechtavimas, jojimas ir šokiai pavadavo metafiziką su logika. Vietoje etikos — etiketas. Senas kalbas išstūmė naujos, pirmiausia prancūzų, bažnyti-

[1] Galileo klausimas rado gyvą atbalsį ir Lietuvoje. (Cf. *Yla St.*, Lietuvių apologetinės literatūros bibliografija, Kaunas 1934). Ypač domėjosi ta problema iš gynėjų pusės D-ras P. Avižonis, o iš kitos — Meškus, J. Gerutis, Pr. Dovydaitis ir k. Bene reikšmingiausi žodį bus taręs A. Jakštas, sakydamas: „Bažnyčios priešininkai prikiša ... katalikams . . . inkvizicijos kišimąsi į moksliškąją astronomijos sritį, t. y. savo dvasiško autoriteto ribų peržengimą. Ir čia, kaip parodė istorija, inkvizicija buvo kalta. Mūsų išmanymu, tai ir reikėjo atvirai pripažinti. Nes be to, ginčams niekados nebus galo. Reiktų sykį mesti netikusį gynimos metodą, einant kuriuo mūsų priešai visur kalti, o Bažnyčios atstovai niekados ir niekur nekalti“ (..Draugija“ 1912 m., Nr. 70 ir leidiny „Mūsų naujoji literatūra“, Kaunas 1923, p. 233—235).

nių reikalų istoriją — pasaulinė istorija. Vietoj humanistinių mokslų — visur valstybės ir gamtos mokslai su matematika.

Kita akademijų rūšis buvo Leibnizo siūloma *mokslo akademija.* Tai buvo mokslininkų korporacijos, užsiimančios tik tyrimu. Šis valdovams peršamas planas — išskirti mokymą iš mokslininko darbo ir tuo pat eliminuoti studentus iš mokslo aparato, rado pilną pritarimą. Leibnizas pats dar 1700 m. įkūrė pirmą tokią įstaigą Berlyne ir buvo josios pirmas prezidentas. Panašias akademijas jis paskatino organizuoti Petrapily, Vienoje, Drezdene. Tokių institucijų atsirado beveik visoje Europoje. Iš jų minėsime kelias įdomesnes — Uppsalos (Švedijoje, 1710), Madrido (1713), Stockholmo (1739), Kopenhagos (1742), Florencijos (1753), Utrechto (Olandijoje, 1773), Pragos (1774), Lisabonos (1779). *Tai jau penktas, visą kontinentą apimąs, mokslo įstaigų kūrimo sąjūdis.*

Kadangi tokiomis tarptautinės reikšmės institucijomis galėjo pragarsėti ir patys kūrėjai ir išlaikytojai, atsirado nemažai valdovų, kurie mielai jas finansavo. Jie laikė tas akademijas (arba jas atstojančią, kiek kuklesnę *gymnasium academicum),* kaip ir savo dvaro dalimis, kur buvo sublimuojamos jų palociuose ar šiaip aristokratų salionuose gausiai keliamos ir įdomiai traktuojamos mintys. O kavalierių rodomas *esprit* tapo juo reikšmingesnis, juo labiau į užkampius nustumti profesoriai dispensavo save nuo originališkų minčių. Todėl didesnė dalis šių karališkai aprūpintų akademijų tiek savo užsimojimais, tiek pasiektais rezultatais toli pralenkė universitetų daugumą.

Pažymėtina, kad šie nauji laimėjimai beveik išimtinai buvo panaudoti protestantų tikslams, nes kone visos akademijos pasižymėjo savo reformacine tendencija. Tokiu būdu, šis pajėgus aparatas — su mažomis išimtimis — iš karto buvo nukreiptas prieš katalikų mokslo pozicijas, kurių padėjimas tarp naujų akademijų ir senų universitetų nepavydėtinas. Ir toliau jis ėjo blogyn, nes tie universitetai, kaskart labiau stengėsi pašalinti savo ydas bei trūkumus.

Didelį akstiną jiems susitvarkyti davė Prūsų valdovai. Jie, būdami reikalingi savo staigiai praplėstai valstybei daugybės valdininkų, mokytojų bei pastorių ir, be to, norėdami įrodyti, jog jie yra ne vien Marso pasekėjai, troško įsteigti modernišką universitetą. Tam 1694 m. įkūrė Halleje Aukštą Mokyklą. Ji iš tikrųjų daug kuo skyrėsi nuo kitų. Taip, sakysime, čia stipriai buvo pabrėžtas principas, kad tyrimas ir mokymas priklausąs vienas nuo antro ir dėl to negalį būti išskirti. Tik tyrinėjimas kartu su dėstymu garantuojąs tikslų seniau įsigytų turtų įvertinimą ir naujų laimėjimą. Todėl imta ir tirti ir skelbti. Šiam darbui buvo pritaikintas dar kitas principas, kuris šalia tik ką minėto tapo mūsų laikų pasididžiavimas, būtent, vad. mokslo laisvė. Tą be kitų dar 1670 m. buvo skelbęs ir Spinoza savo *Tractatus theologico-politicus.* Tačiau tik šitame universitete *li-*

bertas philosophandi buvo įgyvendinta, kuo Halle virto savotišku *atrium libertatis?*

Šiuos principus pasisavino ir 1734 m. įsteigtas Gottingeno universitetas. Ši nauja įstaiga, rūpindamosi dar ir studentų charakterio suformavimu po vienu stogu sujungė mokymą, tyrimą ir auklėjimą. Tai reiškia ne ką kita, kaip kad protestantų universitetai — bent funkcijų atžvilgiu — sugrįžo į vidurinių amžių vėžes. Bet Gottingenas garsėjo ir savo priešingumais senai tradicijai. Šie daugumoje plaukė iš tos „mokymo laisvės“, kuri leido profesoriams laisvai dėstyti savo mintis, nebijant susilaukti nei represijų, nei kokios nors bausmės. Tuo dėstytojai buvo — bent teoretiškai — išlaisvinti nuo bet kurios idėjinės, ar policinės kontrolės.

Šitą „laisvę visiems profesoriams ir visoms idėjoms“ daug kas vertina, kaip ypatingą naujesnių laikų laimėjimą. Ji, žinoma, galėjo tarnauti baze akademiškam veikimui. Tik kilo klausimas, ar ja pasinaudojant sukurti darbai bus ir moksliški? Tačiau šitas klausimas nekvaršino galvos tų, kurie organizavo universitetinę veiklą ant naujo pamato. Jie nė nesuprato, kad tuo tik viešai įteisino savo įdėjinį pakrikimą.

Kartu su *libertas sentiendi* šiame laikotarpy galutinai įsigalėjo ir nuomonė, kad mokslas turi būti be prielaidų. Neturėjimas premisų esąs vienintelis laidas sėkmingam tyrimui. O kadangi blogiausiomis, prielaidomis buvo laikoma Apreikštoji tiesa, tai pirmiausia katalikų atstovaujamasis „mokslas“ imta rašyti svetimženkliuose, o jų mokslininkus tremti už mokslo ribų. Tokiu būdu jų jau nuo vėlybesnio humanizmo laikų erškėčiais klotas kelias pasidarė Golgotos keliu.

Bet kaip iš tikrųjų reiktų žiūrėti į tuos moderniško pasaulio taip pabrėžiamus laimėjimus? Kas nors kiek yra susipažinęs su naujų laikų kultūros istorija, supras, kad tąja „mokymo laisve“ į universitetus įsiveržė renesanso pagimdytas individualizmas. Juo *philosophia individualis* užsitikrino vis naujų atstovų bei skelbėjų. Žinoma, profesorius galėjo dėstyti ir *philosophia perennis*, jei jis buvo įsitikinęs jos tikrumu, bet šalia jos tokia pat teise galėjo pasireikšti ir visos kitos filosofijos ir „tiesos“. Taigi, palikta kiekvienam paskiram individui spręsti, kas yra tiesa ir kaip ją skelbti. O tai yra ne kas kita, kaip jos sąvokos sureliatyvinimas. Ir asmeniška nuomonė, ir gerai suformuluota frazė, ir pripuolamai pasitaikantis skambus žodis — visa tai ir dar daugiau galėjo būti laikoma už tiesą. Nenuostabu, kad nuo šiol atsirado tiek tiesų, kiek buvo katedrų.

[1] Mums šis universitetas yra svarbus savo l i e t u v i š k a s e m i n a r i j a, kurią Friedrichas Wilhelmas I. 1723 m. įsteigė kunigams ir mokytojams rengti. Čia tarp kitų docentavo ir seminarijoje mokė iš Kretingalės paeinąs pastorius Friedrichas Wilhelmas *Haackas* († 1754). Jis 1730 m. išleido Naujo Įstatymo lietuviškai - vokišką ir vokiškai-lietuvišką žodyną. Seminarija tačiau ilgai negyvavo. 1740 m. Friedrichas II. ją panaikino. Tokiu būdų vokiečių universitetuose pasiliko viena, kartu su Hallės įsteigta, Karaliaučiaus seminarija. — Nei vienos nei antros įstaigos veikimas specialiai dar neištirtas. Rezultatai be abejonės būtų įdomūs.

O kaip vertinti antrąjį šūkį, kad mokslas turįs būti be prielaidų? Jį pagimdė taktikos sumetimai, nes jį išrado po-renesansiškas, t. y., sužmogintas mokslas, trokšdamas atsipalaidoti nuo jam taip nepatogios Apreikštosios tiesos. Bet iš tikrųjų nėra mokslo be premisų. Tų visokių prielaidų kiekvienas mokslininkas turi tiek, kad jų paslėpti negali. Sakysime, mintis, kad nėra Apreikštosios tiesos, ar tai ne nauja premisa vietoj senos? Nuoširdus mokslininkas mielai pripažins, kad dirba turėdamas ne vieną prielaidą. Tačiau, tokio atviro prisipažinimo nė nereikia, nes ir taip aišku. Paimkime, kad ir Halle su Göttingenu bei jų pavyzdžiais reformuotus protestantų universitetus, kuriuos pasekė 19. ir 20. šimtmečiuose kone visos aukštos mokyklos:

Halleje ir Göttingene randama daugiau premisų, negu kada nors universitetinis mokslas yra turėjęs. Ir tai dėl to, kad jie buvo griežtoje valdovų priežiūroje. O juk niekas nestato akademiniam darbui tiek sąlygų, kiek valstybė, stovinti šimteriopų apčiuopiamų interesų sargyboje. Apsisaugodama nuo visokių galimybių, ji pati skirdavo profesorius, kartais net neatsiklausdama atitinkamų fakultetų. Tas įvyko net ir taip išgirtame Göttingene. Iš akademiško personalo buvo laukiama, kad mažių mažiausia neskelbtų nieko, nesutinkančio su dinastijų reikalais. Labiausiai buvo prižiūrimas valstybės mokslus dėstąs teisių fakultetas. Nustumto į antrą eilę teologijos fakulteto uždavinys buvo gaminti lojalius pamokslininkus. Iš filosofų laukta, kad jie laikytųsi apšvietos minčių.

Būtų betgi neteisinga manyti, kad tuose universitetuose nebuvę *libertas philosophandi,* nes už minėtus suvaržymus profesoriams atlygindavo teoretiškoje plotmėje, gryname filosofavime. Čia jie jautėsi laisvi nuo viso, kas per šimtmečius katalikų galvota ir rūpestingai sudėta į scholastikos sistemą. Čia jie ir galėjo pritaikinti visus tuos kritikos gabumus, kurių išvystyti jiems apčiuopiamesnėse srityse nebuvo leidžiama. Todėl visą kritika koncentriškai nukrypo į tuos katalikų filosofinių minčių likučius, kuriuos kartezianizmas ir apšvieta su kriticizmu kaskart labiau naikino.

Šita negirdėta laisvė tiek pataisė pašlijusius protestantų universitetų reikalus, kad jų reputacija iš naujo pakilo. Dėl to, sakysime, Kantas ne už ką nebūtų palikęs savo katedros. Nei dvarai, nei akademijos profesorių jau nebeviliojo, tiek jie buvo patenkinti tais aplodismentais, kurių apsčiai susilaukė ir iš katalikų.

b. Katalikų mokslo darbo katastrofa[1]

Iš katalikų? Tikrai; nes jų mokslinė veikla 18. šimtmety itin sumenkėjo. Tam yra daug priežasčių. Svarbiausia bene bus jų f i l o s o f i n i o

[1] Šitas laikotarpis katalikų pakankamai dar nenušviestas. Matyti, vengiama nagrinėti savo pralaimėjimus. Be reikalo; nes iš jų kartais galima geriau pasimokyti, kaip iš laimėjimų. (Iš viso reikia konstatuoti, kad katalikų paruošta litera-

darbo nevaisingumas ir jėzuitų ordeno panaikinimu pasiektas didelis savo mokslo aparato dalies išardymas. Liečiant pirmiausia filosofiją, konstatuojama, kad daugelis jos ugdytojų buvo toli nuo sveikų Šv. Tomo Akviniečio tradicijų. Scholastikos saulė, nusileidusi Suarezo amžiuje berdama žavingus spindulius, jiems nebešvietė. Jos vietą užėmė bergždžias scholasticizmas. Metodai, studijų tvarka, vadovėliai, beveik viskas — pasenę. Profesorių daugumas sustingę, rutinos supančioti. Jie — kaip liudija Würzburgo pavyzdys iš 1731 metų — atėję į auditoriją tris ketvirtis valandos diktuodavo, vieną ketvirtį — polemizuodavo. Kad bent būtų lietę aktualijas. Bet ne! nes tuo tarpu, kai šalia scholastikos greitai plito empirinis tyrimas, išpilantis kaip iš gausybės rago vis naujų dalykų, kaskart įdomesnių išradimų, įvairios scholastinės atžalos su tiek dideliu, kiek ir nevaisingu dialektikos eikvojimu karščiavosi kartais net dėl juokingų klausimų. Nauji matematikos,, fizikos, chemijos, astronomijos ir panašūs laimėjimai daug kur beveik visai nepaisomi. Juo daugiau keitėsi pasaulėvaizdis, juo baimingiau daugumas šių scholastikos epigonų užsidarė savo kiaute, kur pamažu užduso. Todėl daugelis katalikų mokslininkų jau nebepajėgė patiekti tinkamų sprendimų visus kvaršinančiomis problemomis. Net ir kompromitacija Galilėjaus klausime nesugebėjo ištraukti tų „filosofų“ iš užsidarymo ir gabaus aktualijų ignoravimo, kuris juos, susiskaldžiusius į visokiausias mokyklas, apnyko ir supančiojo. Taip buvo tomistų, skotistų, suaristų ir dar kitokių mokyklų mokyklėlių ir grupių bei niuansų, kurių žymi dalis, užuot ėjusi į platųjį pasaulį tiesos ieškoti, troško ją įtempti pro savo siauras duris.

Kiti vėl, pastebėję skaudžius padarinius dėl tokio kontakto neturėjimo su pražydusiais gamtos mokslais, išsivysčiusia matematika ir t.t., įpuolė i kitą kraštutinumą — nekritiškai pasisavino Descartes'o, Wolffo, Kanto ir panašių mintis. Jie vylėsi, galėsią jų sistemose rasti reikalingos savo koncepcijai medžiagos. Bet neturėdami atramos sveikoje scholastikos tradicijoje, ne vienas iki šimto procentų įsiskolino apšvietai. Tiesa, daugumas jų nors ir neneigė Apreiškimo, tačiau pasitenkino tam tikru formaliniu supra-natūralizmu, kurį protu, filosofavimu pilnai esą galima

tūra visam šiam trečiam skyriui — nuo humanizmo iki prancūzų revoliucijos — labai negausi). Iš turimų veikalų mūsų tikslams geriausiai tinka: *Merkle S.*, Die kathol. Beurteilung des Aufklärungsze .talters, Berlin 1909. — *To paties*, Die kirchliche Aufklärung im kathol. Deutschland. Berlin 1910. — *Sägmüller I. B.*, Wissenschaft und Glaube in der kirchlichen Aufklärung, Essen 1910. — *Michelitsch A.*, Illustrierte Geschichte der Philosophie, I. Band, Graz 1933. — *Grabmann M.*, Geschichte der kathol. Theologie etc, Freiburg i. Br. [2]1933. — Daug medžiagos patiekia ir atitinkami *Pastorio* veikalo tomai.

Toliau dar cf. *Cassirer E.*, Die Philosophie der Aufklärung, Tübingen 1932. — *Heimpel E.*, Die Aufklärung, eine historisch-systematische Untersuchung, Langensalza 1928. — *Hartpole Lecky*, Geschichte des Geistes der Aufklärung in Europa etc, [2]1885. — *Schlatter A.*, Die philosophische Arbeit seit Cartesius etc, [2]1910.

suvokti. Vienok atsirado ir šio supra-natūralizmo išsižadėjusių, skelbiančių tam tikrą — dar kiek religiškai nuspalvintą — racionalizmą ir moralizmą.

Juo daugiau šie katalikai apšvietėjai ieškojo išganymo už savo pasaulėžiūros ribų, juo mažiau jie pastebėjo, kas gero yra jų liogery. Taip, sakysime, sistematinė filosofija ir teologija nepakankamai įvertino naujai pražydusią istoriją (maurinus etc.) ir jos patiektą gausią medžiagą, sakysime, Bažnyčios Tėvų raštus.

Tas viskas parengė katalikų ugdomam mokslui neišvengiamą pralaimėjimą. Jį nukreipti nepajėgė nė tos aiškiau besiorientuojančios pajėgos, kurias nors trumpai paminėti yra mūsų garbės klausimas.

Tokių plačiažiūrių mąstytojų randame, žinoma, tomistų tarpe. Toks, sakysim, yra 1783 m. miręs Roselli, kuris rašė savo *Sumina philosophica ad mentem s. Thomae,* atsižvelgdamas į kai kuriuos gamtos mokslų davinius. Pasižymėjo ir jo ordeno brolis Richardas O. Pr. savo veikalu *Exposition de la doctrine des philosophes modernes,* kur jis nevengė akis į akį susitikti su moderniškumais. Buvo tokių pasiryžėlių ir skotistuose. Tai matyti iš pranciškono Osterrieder'io (1727/84), parašiusio greta metafizikos vadovėlio — laisvo nuo pražūtingų mokyklinių ginčų — dar ir eksperimentinės bei racionalinės fizikos kursą.

Prieš apšvietos tvaną ypač spyrėsi suaristai, nors jėzuitų ordeno uždarymas jų darbuotę žymiai apsunkino. Čia minėtinas ispanas Eximeno, kurio *Institutiones philosophicae et matematicae* buvo spausdinamos karaliaus sąskaiton; arba iš Vengrijos kilęs Roys nagrinėjo visai realius dalykus, kaip rodo jo studijos apie įgimtąją teisę; arba vokietis Agricola nevengė akistatos su apšvieta ir pseudo-idealizmu. Sąryšy su jais prisimintinas ir Holbacho materializmą atremiąs Monestier'as arba panašia energija Kantui pasipriešinusieji Stattleris (1728/97) ir Zallingeris (1735—1813). Pirmasis nors ir nevengė paskolų moderniškoje raštijoje — jis, sakysime, bandė, pasinaudodamas Wolffo mintimis, sukurti naują katalikų filosofiją — tačiau buvo pakankamai atsargus, kaip rodo jo dviejų tomų veikalas *Anti-Kant* (1788).[1] Antrasis savo aštrią kritiką patiekė traktate *Disquisitiones philosophiae Kantianae* (1799).

Dar plačiau pasižvalgę po katalikų pozicijas, galime pastebėti ir daugiau kritiškai sutinkančių naująją filosofiją. Pavyzdžiui, servitą Canalį, kovojusį su Descartes'u ; karmelitą Tomą Aquiną a *nativitate,* gerai susipažinusį su Wolffu ir Leibnizu; abatą Gauchat, savo veikalu *La philosophie moderne analysée dans ses principes,* įtikinančiu aiškumu kritikavusį naująsias sroves. Skyrium minėtini barnabitas Gerdilis (1718—1802) ir benediktinas Desingas (1699—1772). Gerdilis buvo nuodugniai įsigilinęs į

[1] Cf. *Huber G.,* Benedikt Stattler und sein „Antikant", München 1904.

Augustiną ir į Tomą Akvinietį, dėl to ir galėjo kompetetingai vertinti moderniškąją ideologiją, ką iškalbingai paliudija jo prieš Rousseau pedagogiką nukreiptas veikalas *Anti-Emile* (1763) ir su Locke diskutuojąs traktatas *De l'immoralité dé l'âme.* Desingas savo talentus pritaikė ir istorijoje bei teisėje, nes buvo tikras enciklopedistas. Tai rodo jo vertingi darbai apie anglų deizmą, prigimties ir tautų teisę, Wolffo apšvietą ir t.t. Iš kitų jo skaitlingų raštų, kurių ne vienas aktualus dar ir šiandien, pažymėtina *Philosophia aristotelica secundum explicationem S. Thomae Aquinatis.* Šis, kaip ir kiti jo teoretiški veikalai, daug laimėjo iš autoriaus matematiškų gabumų ir meilės gamtos mokslams, kuo Desingas simpatiškai išsiskyrė iš skaitlingų savo konfratrų, šlubuojančių keliais šimtmečiais užpakaly savo amžiaus.

Šitas sąrašas nebūtų pilnas be „18. šimtmečio Mabillonų" — Gerberto, Muratorio ir Maffei'o. Gerbertas (1720/93), didelio mokslinio idealizmo vyras, parašęs eilę mažesnių istorinių veikalų, suplanavo milžinišką *Germania sacra,* kur turėjo tilpti viso krašto bažnyčios istorija. Nemenkesni buvo italai Muratori (1672—1750) ir Maffei (1675—1755). Pirmas, dar už Mabilloną kritiškesnis šaltinių leidėjas, išspausdino daugybę monumentalinių leidinių, pav. *Rerum italicarum scriptores, Antiquitates italae medii aevi, o* antras, žymus epigrafas ir filologas, atrado ir išleido daug užmirštų — Bažnyčios Tėvų ir kt. — veikalų. Specijalistai tvirtina, kad „visa paleontologijos pažanga nuo Mabillono iki mūsų dienų" esanti Maffei'o darbas. Jis buvo žinomas ir Lessingui, gyrusiam jo pastangas reformuoti italų teatrą.

Tačiau ir šitais vardais padidintas sąrašas neperilgiausias. Žinoma, pakaktų dar trumpesnio, jei tik jame figūruotų ne vien — kad ir dideli — talentai, bet ir sekuliarinės jėgos. Tačiau tų kaip tik trūko. Juk ką reiškia tie — sakysime, Michelitscho[1] ir Grabmanno[2] minėti — 150 krikščioniškos filosofijos vadovėlių sustatytojai ar kursų perrašytojai ir jų užvakar dienos diktantai, pro kuriuos originalesni talentai vos prasiskverbia, prieš vieną Descartes'ą arba prieš vieną Kantą?! Jie ne tik nebeatkariavo praloštos teritorijos, bet net nebesugebėjo įtikinti visų savųjų. „Taip išgirtoji scholastika... kaip lavonas buvo išnešama iš mokyklų."'

Kad Paulsenas taip sakydamas ne visai perdėjo, įsakmiai rodo kad ir Salzburgo universiteto pavyzdys.[3] Ši benediktinų vedama įstaiga, iškart paėmusi pagrindan Akviniečio mokslą, maždaug nuo 1760 metų taip nutolo nuo savo ideologinio pagrindo, jog pasidavė Wolffo apšvietai, o vėliau ir Kanto kriticizmui. Dėl to 1791 m. jų teologijos ir filosofijos fakultetai

[1] *Michelitsch I.,* 581—625.
[2] *Grabmann M.,* Geschichte der kathol. Theologie etc, 192—218.
[3] Cf. *Mittermüller R., O. S. B.,* Beiträge zu einer Geschichte der Benediktiner-Universität, Salzburg 1889.

nusprendė Šv. Tomo Akviniečio šventės daugiau nebešvęsti, nes tokios iškilmės jau nebeatitinkančios laiko dvasiai ir studentams nebeteikiančios jokios naudos. Suprantama taip pat, kad ne vienas profesorius vienuolis išgarbino „nemirtingą kantiškos filosofijos kūrėją“, tuo gundydamas ne vieną suderinti praktiškojo proto principą su krikščioniškąja morale.

Tas „lavonas“ buvo išnešamas ir iš ne vienos kunigų seminarijos. Nors jos, bendrai imant, turėjo tiesiog ideališkas sąlygas mokslinei darbuotei, tačiau ne viena jomis tiek mažai naudojosi, kad tūlas istorikas (katalikas) jas vadino „tinginiavimo lizdais“. Ir tikrai, daugelis jų pasitenkindavo ubagiškais trupiniais nuo mokslo stalo. Toks buvo kartais gėdingai mažas tomistinės filosofijos pareikalavimas, jog savo patogumo suparaližuoti vyresnieji paliko ją auklėtiniams, kurie neretai ant Akviniečio kailio išbandydavo savo primityvišką iškalbingumą. Todėl, daug kam tose seminarijose nebebuvo aišku, kad *ratio instrumentum est, non iudex.* Suprantama tat, kodėl Mainzo arkivyskupas komandiravo vieną dėstytoją į Göttingeną mokytis racionalistiškos egzegezės ir Vienos arkivyskupas Trautsonas drauge su Pragos teologijos fakulteto dekanu, abatu Rautenstrauchu sudarė savo seminarijai studijų tvarką, reikalaujančią „scholastiką ištremti.“ Juodu ir nustatė, kad Bažnyčios istorija turi būti dėstoma pagal vieno protestanto (Schrockho) parašytą veikalą, kuri vėliau pakeitė vieno febroniano (Dannenmayrio) vadovėlis. Verkiant reikėjo reformos.

Tokią pravesti stengėsi ne vienas vyskupas, nes diecezijų ganytojams daug kur rūpėjo ne tik savo seminarijas išjudinti iš pragaištingos stagnacijos, bet dar Aukštas Mokyklas vėl padaryti tikru *universitas litterarum*, kur visa, kas tik jaudina žmogų ir judina jo protą, t. y., tautos dvasinio pasireiškimo visuma, būtų iškeliama, svarstoma, sprendžiama. Vienok daugumas vyresnių dvasininkų, nuo kurių priklausė paskutinis žodis, — dažniausiai dėl medžiaginių apskaičiavimų — arba visai nelinko į tokią reformą, arba jos taip nerangiai ėmėsi, kad jų darbuotė buvo panaši į sabotažą.

Tas tiems dignitarams garbės nesudarė, nes jie nebūtų nukentėję, pavesdami nors dali savo turtų akademiniam darbui, o universitetams iš to būtų buvę svari parama. Juk kapitalai įdėti į studentus — sidabras, kapitalai įdėti į profesorius — auksas, o pinigai sukrauti savo universitetams — vieni deimantai. Bet daugelis dvasininkų mieliau palikdavo savo turtus be naudos gulėti, arba juos — ne tiek monseignieur'iškai, kiek grandseignieur'iškai — praleisdavo.

Kaip visada, taip ir dabar j ė z u i t a i mokslo fronte sumaniai rungėsi.[1]

[1] Šitą jėzuitų ordeno kovos charakterį sudarė gyvenamasis momentas ir jo įsteigėjas, buvęs riteris ir narsus karininkas. Dėl to ir pats vardas buvo parinktas

Tačiau taip gerai jiems nebesisekė, nes perdaug jau išsekusios buvo jų jėgos. Visai suprantama, nes šis ordenas kovos laikais užgimęs ir kovai pašauktas, negalėjo nepavargti. Tai buvo juo fatališkiau, kadangi jėzuitai, vesdami savo akciją visais frontais, įsigydavo kaskart daugiau priešų. Nebe to, kad jie būtų buvę neklaidingi ar be dėmių. Kas keletą šimtmečių kovėsi nuo aistrų aidinčioje arenoj, neišvengiamai turėjo apdulkėti, taigi, bergždžia būtų neigti jų klaidas. Bet lygiai beprasmiška būtų užginčyti, kad jie daugiausia buvo puolami ne dėl *faux-pas,* bet dėl nepaprastų gabumų ir pasisekimų, o ypač dėl nuopelnų moksle. Kartezianizmas, deizmas, apšvieta, kriticizmas — viskas atsimušė į juos, it žirniai į sieną. Genijai, kaip Descartes, Spinoza, Hobbe, Locke, Wolff, Voltaire, Kantas — visi veltui šturmavo jų tvirtovę.

Rungtis jėzuitams juo lengviau sekėsi, kadangi gynėsi ir iš savo priešų paveržtais ginklais. Taip, sakysime, 18. .šimtmety, kada jie labiausiai buvo atakuojami, gamtos moksluose ir matematikoje padarė tokių išradimų, kurių jiems pavydi ir 20. amžius. Kad tai ne tušti žodžiai, paliudys kad ir šie skaičiai bei faktai: laikotarpy nuo 1750—1775 m. ordenas davė 42 astronomus, kurie parašė 87 veikalus apie dangaus kūnus ir Europoje vedė arba įsteigė 9 observatorijas. Misijonieriai Schallas, Verbiestas ir Hallersteinas buvo net kinų imperatoriaus dvaro astronomai. Tėvas Scheineris († 1650) išrado pantografą, Zucchi († 1670) — teleskopą, Lana († 1689) — orlaivį. Apie tvirtovių statymą ir nautiką rašė Tournier († 1652), apie karo laivus — Lhoste († 1700), apie fortifikacijas — Borgo († 1794). Pastarojo veikalai — karaliui Friedrichui II. taip patiko, kad jis autoriui suteikė prūsų armijos garbės leitenanto laipsnį. Vadovaujamą vaidmenį numizmatikoje vaidino Fröhlichas († 1758) ir Eckhelis († 1798), mineralogijoje — Güssmannas († 1806), mechanikoje — Jullienas. Visur jų buvo ir visame jie pasižymėjo.[1]

Bet tie ir panašūs pasisekimai slėpė ir nelaimių sėklą. Turėdami praeitį, jėzuitai manė nekliudomai žengsią ir į ateitį. Ši betgi įrodė — tarp ko kito — esant jų studijų tvarką kiek pasenusią. Toliau pasiektas (be mažų išimčių) mokslo ir mokymo monopolis negalėjo nepaveikti jėzuitų savigarbos, kuri — anot ordeno istoriografo T. Cordaros S. J. — neretai išsivystydavo į *superbia,* gundančią, jei ne užmigti, tai bent ilsėtis ant laurų.

Tokias ir panašias silpnybes gudriai išnaudojo 1717 m. Anglijoje įsikūrusi ir greit po visą kontinentą paplitusi *masonų brolija.* Katalikams nelengva objektingai apie masonus atsiliepti. Vieni be atodairos juos

kariškas, būtent, *Compañia de Jésus,* t. y., „Jėzaus kuopa“. To pavadinimo vertimai į kitas kalbas, kaip antai, „Jėzaus Draugija“, „Société de Jésus“, „Gesellschaft Jesu“ ir kt., neatitinka originališkam vardui.

[1] Šie faktai yra paimti iš *Meschler M., S. J.,* Die Gesellschaft Jesu etc, p. 190. Ten galima rasti ir daugiau pavyzdžių iš kitų sričių bei laikotarpių.

puola, kiti būkštaudami jų reakcijos juos pašnabždomis mistifikuoja. Bet mokslininkas tais keliais eiti negali. Jis iš vienos pusės priverstas konstatuoti tą, brolių akimis žiūrint, neabejotinai ideališką jų tikslą; juk humaniškumas, broliškumas, veikli artimo meilė — tai vis taurūs dalykai. Bet iš kitos pusės taip pat aišku, kad deistiškas ir vietomis grynai žmogiškas savo idealų pagrindimas neišvengiamai įstūmė masonus į kovą su Bažnyčia. Dėl to nei vienų nei kitų kaltinti negalima; pati dalykų logika tuos ginčus iššaukė. Galima tik reikalauti, kad ši dvikova būtų riteriškai vedama. Tuo atžvilgiu abu liogeriai nesigaili priekaištų savo oponentams. Ne čia vieta tyrinėti, kiek jie pagrįsti. Turime pasitenkinti *sine ira et studio* pažymėti, brolių praktika juos kartais — ypač romanų kraštuose — toli nuvedusi nuo teoretinio jų humaniškumo. Tai patvirtina ir jų pačių literatūra.[1]

Bet palikdami visa tai nuošaliai, tik pabrėšime, kad masonai, aukštai įvertindami mokymo, mokslo ir auklėjimo reikšmę, stengiasi perimti į savo globą universitetus, mokyklas ir kitas lavinimo įstaigas. Tam jie mobilizuoja didelį profesorių, mokytojų ir šiaip pedagogų skaičių. Nors jų įtaka moksle ir pedagogikoje savo viršūnę pasiekė tik 19. šimtmety, tačiau ir 18-me jau tiek jie buvo įsistiprinę, kad savaimingai buvo pastumti į opoziciją tose pat pozicijose dirbantiems jėzuitams. Kadangi tiek ordenas, tiek brolija buvo tarptautiški, tai pirmi jų ginčai bematant virto visas šalis apimančia kova.

Šis masonų susitikimas su jėzuitais ir nulėmė seniai rengiamą Šv. Ignaco ordeno uždarymą (1773—1814). Nuo to skaudžiai nukentėjo jėzuitų per šimtmečius suorganizuotas ir kone visą kultūringą pasaulį bei misijas apimantis mokymo ir auklėjimo tinklas, kartu buvo suduotas ir mirtinas smūgis visam mokslo darbui,[2]

[1] Cf. *Wolfstieg A.*, Bibliographie der freimaurerischen Literatur, 2 Bde, 1911/13. Šią bibliografiją (Leipzig) 1926 m. papildė *B. Beyer*. — Naudinga yra ir komentuota, *R. Tautės* sustatyta „Maurische Bücherkunde“. Ein Wegweiser durch die Literatur der Freimaurerei etc, Leipzig 1886. — *Wolfstieg A.*, Werden und Wesen der Freimaurerei, 3 Bde, Berlin [3]1923. — *Taute R.*, Die kathol. Geistlichkeit und die Freimaurerei, Leipzig [2]1895. — *Lennhof — Postier*, Internationales Freimaurer — lexikon, Wien 1932. — Iš katalikų pusės *Schweyer Fr.*, Politische Geheimverbände, Freiburg i. Br, 1925. — *Gruber H., S. J.*, Staatslexikon (der Goerresgesellschaft) II. Bd., Freiburg i. Br. [5]1927. — Masonų poveikį kultūrai (bent vokiečiuose) nušviečia *Schneider F. J.*, Die Freimaurerei und ihr Einfluss auf die geistige Kultur in Deutschland am Ende des 18. Jahrhunderts, 1909.

[2] Jį patyrė ir Lietuva, nes 1773 m. jėzuitai turėjo pasišalinti iš V i l n i a u s u n i v e r s i t e t o. Drauge su tuo nustojo gyvuoti pirmas katalikų universitetas Lietuvoje. Kadangi jo istorija (monografiškai) iš lietuvių pusės dar nėra parašyta, sunku tiksliau ką pasakyti apie jo nuopelnus. Bet ir be to aišku, kad senoji Vilniaus akademija buvo reikšmingas veiksnys krašto istorijoje. Jis yra įspaudęs gilius bruožus jo kultūrai. — Toji Akademija 1783 m. buvo vad. Edukacijos Komisijos atgaivinta, tik jau kitais mokslo pagrindais ir kitu vardu. Tai buvo Vyriausioji Lietuvos Kunigaikštystės Mokykla. Ji turėjo dvi kolegijas, kurių vienoje buvo dėstoma teologija, teisė ir humanitariniai mokslai, o antroje — matematika, fizika ir medicina. Šioji Vyriausioji Mokykla paruošė dirvą vėlesniam universitetui.

„Nekrologo“ vietoje čia pacituosime gana objektingojo Paulseno nuomonę. Jis šiais žodžiais palydi į katakombas pasitraukiančius žymiausius 17. ir 18. šimtmečių katalikų mokslo organizatorius: „Iš kur atsirado tame ordene tokia jėga? Mano nuomone, tokia gali atsirasti tik iš didelės idėjos, bet ne iš egoistiško troškimo... Toji idėja, kuri... ordeno narius... pripildė dideliu fantastišku troškimu, buvo įsitikinimas, esą ordenas yra išrinktasis kovos įrankis Dievo Bažnyčiai gelbėti... Aš laikau laime, kad ordenas nepasiekė savo tikslo... Tačiau tai visa negali kliudyti pripažinti, kas yra [jame] didelio ir reikšmingo. Juk ir jėzuitų... priešas vis dėlto... neišdrįs žiūrėti į tą draugiją, kaip į melagingų ir piktos valios žmonių sąmokslą arba į jos narius, kaip į suktus niekšus. Būtų neprotingiausias savęs apgaudinėjimas įsikalbėti, kad ordeno nariai buvo į jį privilioti, žadinant jų egoistinius palinkimus... Vargu kam galėjo užeiti pagunda ieškoti tame ordene gyvenimo smaguriautojo. Nusižeminimo pilnas novicijatas, paskui ilgametės... studijos, pagaliau — sunkus mokyklos darbas arba pilnas pasiaukojimo pamokslininkų bei misijonieriaus užsiėmimas — štai kokios perspektyvos įstojant į šį ordeną. Gal vėlybesnė ordeno galybė ir galėjo pakutenti garbės jausmą, tačiau, kas į dalyką pasižiūri iš arčiau, tuoj pastebi, kad kiekvieno nario... pareiga ne valdyti, bet klausyti, klausyti per visą gyvenimą, užimti ar apleisti be murmėjimo kiekvieną vietą ir užsiėmimą pagal „viršininkų“ nurodymą... Pagaliau, jei ordene būtų buvę galima šį tą laimėti savo ambicijai bei troškimui valdyti arba palinkimui prie ištaigingo ir patogaus gyvenimo patenkinti, tuomet tikrai galėtume laukti, kad generolų ir provincijolų tarpe būtų didelių ponų ir tikrų princų. Tačiau veltui jų ten ieškosim. Ir apskritai atrodo, kad šituos sluoksnius ordenas menkai tesugundė. Tai yra tikras ženklas, kad jis mažai pataikavo egoizmui... Toliau dar reikia įsidėmėti, kad ordenas niekuomet nebūtų buvęs persekiojamas ir uždraustas, jei jis būtų ypatingai tarnavęs patogiam savo narių gyvenimui. Sąjungos su šitokiais tikslais niekuomet nebuvo laikomos pavojingomis. Pavojingos yra tiktai sąjungos su idėja.“[1]

Jėzuitų ordeno uždarymas buvo daugiau negu jo vieno reikalas. Jis lietė visus katalikus ir Bažnyčią, kurios doktriną jie uoliausiai ir sėkmingiausiai skelbė. Padariniai tuoj pasirodė: juo labiau toji doktrina buvo temdoma, juo silpniau katalikai situacijoje susivokdavo. Tai visai suprantama, nes tik pilnas jos pažinimas leidžia orientuotis. Kur trūksta to pažinimo, ten trūksta ir sąmoningumo, tuo pat ir sugebėjimo prasmingai gyventi. Ta tiesa daug kartų pasitvirtino istorijoje: kiekvieną kartą kai tik silpnėjo katalikų doktrinos balsas, imdavo jie kaip be vairo blaškytis. Galima tat suprasti, kiek turėjo juos paveikti įsigalėjusi apšvieta. Iškal-

[1] *Paulsen* I, 419 s.

bingi liudytojai yra sąjūdžiai, kaip vokiečių febronianizmas, austrų jozefinizmas ir — dar ankščiau pasireiškęs — prancūzų galikanizmas, kuriems pritarė ir vadovavo net aukšti dvasininkai.

Kad tie ir panašūs apšvietos pagimdyti —*izmai* aiškioje katalikų doktrinoje įžiūrėjo savo žymiausį priešą, matyti iš jų kovos su ją paremiančia mokslo organizacija. Čia pirmoje vietoje stovi Juozapo II. mokslo reforma.[1] Jis nenorėjo, kad universitetai pirmoje eilėje skelbtų kokią nors pasaulėžiūrą ir formuotų studiozų gyvenimožiūrą, t. y., eitų funkcijas senos korporatyvinės ar naujos ordeno aukštos mokyklos. Jo tikslams visai pakako aukštesnio rango profesinių mokyklų. Dėl to jo įsakymu imperijoje esantieji universitetai buvo suvalstybinami, sekuliarizuojami, nacijonalizuojami: jis uždraudė prisiekti religiškai, patylomis praleido priesaiką Šv. Sostui, leido dėstyti nekatalikams, nustūmė lotynų kalbą ir 1782 m. dekretavo: „Mes nenorime savo universitetus taip įtaisyti, kad jie sutrauktų svetimtaučius iš visų pasaulio kampų. Mūsų universitetai tėra valdiniams skirtos mokyklos. O šie neturi būti mokomi to, kas tik retai, arba visai nereikalinga valstybės gerovei. Esmingosios mūsų universitetų studijos tarnaus tik valdininkams lavinti.“[2]

Išskirdamas aukštąsias mokyklas iš universalinės Bažnyčios globoje išbujojusios sistemos, uždarydamas jas savo teritorijoje, pavesdamas jas administracijos malonei, pakeisdamas jų svarbiausi uždavinį įsakymu aprūpinti viešąjį aparatą valdininkais, Juozapas II. visiškai atėmė iš jų seną charakterį ir pavertė kuo kitu. Toliau profesorius buvo tik paprastas tarnautojas, supančiotas paragrafų ir diriguojamas cirkuliarų. Daromi tose įstaigose techniški pagerinimai neatstojo padarytos skriaudos. Tą skriaudą dar padidino tas su jo užimama vieta sunkiai suderinamas pedantiškumas, kuriuo imperatorius, it koks universiteto šveicorius, puolė reformuoti ir juokingiausias smulkmenas — išskyrus algos klausimą.[3]

[1] *Zschokke H.*, Die theolog. Studien und Anstalten der kathol. Kirche in Oesterreich, Wien 1894. — *Schubert F.*, Die Generalseminarien, „Zeitschrift für Theologie und Glaube“, 1916. — *Deinhard W.*, Der Jansenismus in deutschen Landen (18. Jahrh.), 1929. — *Brück*, Die rationalistischen Bestrebungen im kathol. Deutschland, Mainz 1865. — *Theiner*, Geschichte der geistlichen Bildungsanstalten, Mainz 1835. — *Werner*, Geschichte der kathol. Theologie in Deutschland, München 1866.

[2] *Veit L. A.*, Die Kirche im Zeitalter des Individualismus I, 261, Freiburg i. Br. 1931.

[3] Nors ir negalima pritarti šioms radikalioms, su istorija nesiskaitančioms reformoms, betgi reikia pripažinti, kad reformuojamieji savo arki-konservatyviškumu, nepaisančiu daug gerų naujų dalykų, vietomis išprovokavo Juozapo įsikišimą. Šio galima buvo savęs reformavimu jei nevisiškai išvengti, tai bent sušvelninti. Tačiau tokios protingos akomodacijos prie pagrįstų naujos gadynės reikalavimų kaip tik ir trūko.

Panašiu biurokratiškumu buvo tvarkomas ir pasirengimas aukštesniosiose mokyklose. Jose, pav., mokytojai apkeliaudavo vadovėlius iš anksto nustatytu ir iš centro tikrinamu tvarkraščiu, taip kad imperatoriaus kanceliarija Vienoje kiekvienu momentu žinojo, kurį puslapį imperijos mokiniai praeina. Dėl to Mirabeau pasibaisėdamas sušuko: „Net ir sielas jie nori įsprausti į uniformas! Tai despotizmo viršūnė!“

Bet kažin ką būtų Mirabeau pasakęs, jei būtų sulaukęs dar radikalesnės, jo paties sukurstytos revoliucijos pravestos Prancūzijos universitetų reformos![1] Bet ir šiuo atveju negalima pasakyti, kad tokią bausmę jie būtų užsitraukę visai be pagrindo; juk reikia atsiminti, kad to revoliucingo grafo tėviškės aukštos mokyklos neilgai išsilaikė garbingos Sorbonos aukštumoje. Ir ji pati, buvusi per kelius šimtmečius garbingiausia *Alma mater* Europoje, žymiai susmuko. Humanizmas neilgai ją gaivino, nes ji nesugebėjo pasinaudoti jo privalumais. Dėl to teologijos ir filosofijos fakultetai prancūzuose beveik be išimties pakliuvo į dekadentišką scholasticizmą. Ypač artistai, t. y., filosofai, tik formaliai teužėmė centrinę vietą, nes, užuot savo klausytojus vispusiškai supažindinę su esmingiausiais klausimais, neretai tik dėstė lotynų kalbos kursą, kurį vietomis klausėsi net dešimties metų nepasiekę vaikai. Ar tat nuostabu, kad pastangos teocentrines pažiūras pakeisti antropocentrinėmis nerado svaraus pasipriešinimo ir kad Descartes nesusilaukė jo talentų verto oponento?

Tikrasis mokslas — išskyrus gal tik teises, užkariaujančias universitetuose vis daugiau vietos — daugiausia klestėjo šalia tradicinio aparato. Čia pasižymėjo dar 1530 m. humanistiniams mokslams kultivuoti įkurtasis *Collège Royal,* jėzuitų kolegijos, o ypač didžioji Enciklopedija. Ši, oficijaliai pavadinta *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers,* buvo tikrasis Prancūzijos universitetas 18. šimtmety.[2]

Ji turėjo dar 17. amžiuje, pamėgusiame tokius apžvalginius veikalus, pirmataką hugenoto Petro Bayle'o (1647—1706) išleisto *Dictionnaire historique et critique* (1695/97) pavidale, nesigailinčio kritikos nei Bažnyčiai, nei krikščionybei. „Enciklopedistas“ buvo ir Montesqieu (1689—1755), paruošęs savo *Lettres persannes* (1721) dirvą visiems *libres penseurs* ir *Esprits forts,* būsimiems *Enciklopedijos* bendradarbiams bei propagandistams.

[1] Cf. *Völcker O.,* Das Bildungswesen in Frankreich, 1927. — *Wahl A.,* Die Hochschuleix des Auslandes, Stuttgart 1933.

[2] *Lanfrey P.,* L'Eglise et les philosophes au XVIII-e siècle, Paris 1879. — *Belin I. B.,* Le mouvement philosophique de 1748 à 1789, Paris 1913. — *Brou A., S. J.,* Le XVIII—e siècle littéraire, 3 vol., Paris 1923/27. — *Ducros L.,* Les Encyclopédistes, Paris 1900. — *Legras J.,* Diderot et l'Encyclopédie, Amiens 1929.

Tos *Enciklopedijos* pradžia buvo labai kukli. Turbūt niekas nemanė, kad pirmų sumanytojų planas, suprancūzinti Efraimo Chambres'o 1728 m. Dubline dviejuose tomuose išleistą *Cyclopaedia,* išsivystys į monumentalų kūrinį, tikrą apšvietos paminklą amžiams. Mat, leidėjai, pradėdami nuo 1751 m., per dvidešimt metų, t. y., per palyginti trumpą laiką, išleido net dvidešimt aštuonius tomus, apimančius visus žmogaus galvą kvaršinančius klausimus. Visa, net sausiausias temas redaktoriai mokėjo gvildenti tokiu patraukiančiu gyvumu, kurio studiozai veltui laukė iš savo anemiškų profesorių, kurie be atodairos „filosofuodami atgal" prarado pirmyn besiskubinantį jaunimą.

Gudriai operuodami, enciklopedistai mokėjo patenkinti iš dalies ir įsitikinusius katalikus, nes tuose straipsniuose, kur jie galėjo būti įtariami varą anti-krikščionišką propagandą, kaip antai, *Ame, immortalité, chretienté* ir t.t., būdavo atsargūs, bet užtat nieko neliko skolingi „nekaltuose straipsneliuose", kurių dvasia persiėmę skaitytojai netrukus išmoko ir pagrindinius skirsnelius „skaityti". To, kone visą inteligentiją apimančio, universiteto „rektorium" buvo talentingas, judrusis Diderotas (1713/84), turėjęs kurį laiką d'Alemberto (1717/83) asmeny kongenialų „prorektorių".

Enciklopedijos pasisekimą nulėmė ne tik jų asmeniški privalumai, bet ir skaitlingi jų bendradarbiai bei — iš viso — laiko situacija. Mat, žymiausi inspiratoriai ir padėjėjai — jau nekalbant apie pačius leidėjus, kaip antai, Montesquieu, La Mettrie, Helvetius, Voltaire, kuris savo *Dictionnaire philosophique portatif* (1764), dar skyrium įšvirkštė pasauliui atliekamas nuo didžiosios Enciklopedijos žinias ir cinizmus — buvo masonai, be kurių paramos šis milžiniškas darbas būtų buvęs negalimas. Jie ne tik padėjo tvirtą medžiaginį pamatą, bet dar visam veikalui įkvėpė juose viešpataujančios dvasios ir be to dar buvo jos garsiakalbis — skleidžiąs *Enciklopedijos* idėjas po visą kontinentą ir dar toliau. Tuo šia leidinys virto tarptautiniu ir net dvigubu universitetu — aukšta mokykla inteligentams ir liaudies universitetu masėms.

Iš karto jo įtaką dar kiek švelnino jėzuitai. Tačiau juos iš arenos išstūmus, enciklopedizmas lengvai apėmė dvarą, pateko į aristokratų salionus ir, pagaliau, įsiskverbė į priemiesčių lūšnas, kur pagimdė revoliuciją. Ši, nepakęsdama senos mokslo sistemos, katalikų sudarytos ir formaliai jų dar vedamos, 1791 m. atėmė teisę rinkti rektorių. Dvejais metais vėliau konventas konfiskavo jų turtus, o 1795 m. juos visai panaikino. Tuo nušlavė visas tas korporacijas, kuriomis savo laiku katalikai buvo iškėlę mokslą į žibančias viršūnes, kur tačiau, ne be savo kaltės, jo išlaikyti nesugebėjo. Joks kitas ženklas nebūtų galėjęs skaudžiau demonstruoti jų pralaimėjimus, kaip „proto kulto" įvedimas toje pačioje Pary-

žiaus Notre-Dame'o katedroje, prie kurios kadaise atsirado Sorbona ir kur dėstė Šv. Tomas Akvinietis.[1]

Prancūzų revoliucija padrąsino ir kitų kraštų valdovus į nedraugingus žygius. Ypač vokiečių kunigaikščiai nepraleido tokios, gal negreit pasikartosiančios progos pasisavinti Bažnyčios dignitarų valdomas žemes ir vykdyti plačiausio maštabo sekuliarizaciją.[2] Kai 1803 m. jiems pasisekė savo užgrobimo planus įvilkti į juridinį aktą, vad. „Reichsdeputationshauptschluss" (RDHS), kur Bonaparte sutiko, kad kairėje Rheino pusėje žemės nustoję kunigaikščiai už savo nuostolius gali atsilyginti iš dešinėje pusėje esančių bažnytinių teritorijų, prasidėjo negirdėtas plėšimas. Wūrttembergas pasisavino keturis kart daugiau, negu kad buvo nustojęs, Prūsija — penkis, Bavarija net septynis syk. Iš viso, per šią sekuliarizaciją Bažnyčia neteko trijų kunigaikštysčių, 19 vyskupijų, arti 80 abatijų ir virš 200 vienuolynų, iš kurių buvo atimta maždaug 73.000 km^2 su trimis su viršum milijonais gyventojų ir keliais šimtais milijonų įkainuotų turtų. Į juos, kaip į gardų kąsnį, valdovai jau nuo senai su apetitu žiūrėjo. Atsakomingi katalikai, išmintingiau tais turtais naudodamiesi, būtų galėję atvėsinti pasikėsintojų troškimus. Ypač aukšti dignitarai, gyvai atsiliepdami į pakvietimus (ir spaudimus) imtis pagaliau taip reikalingos mokslo reformos, būtų įrodę, kad ne gobšumui patenkinti, o aukštiems kultūros tikslams siekti krovė kapitalus. Tačiau daugelis to nepadarė, duodami tuo tik naujos progos kaltinti ir pulti „die tote Hand".

Tiesioginiai padariniai šios gudriomis teisinėmis formulėmis pridengtos vagystės, kurią protestantų istorikas Treitsche vadino „milžinišku teisės sulaužymu", buvo tie, kad sugriuvo po jėzuitų ordeno panaikinimo dar išlikę katalikų mokslo organizacijos likučiai: 18 universitetų, kelis kartus daugiau gimnazijų, seminarijų bei kitokių mokslo įstaigų ir daugybė bibliotekų. Antras padarinys to sekvestravimo buvo tas, kad ligšiol tas mokslo būstines globoję valdovai katalikai liko ubagai ir dėl to nebegalėjo svajoti atstatyti taip brangiai kainuojantį mokslo aparatą.

Dar viena pasekmė yra subėdnėjimas pačios katalikiškos liaudies, kurios vaikams toliau buvo žymiai sunkiau prasimušti prie mokslo. Be to ir tas mokslas nelabai juos viliojo, nes jį pasiekusis beveik neišvengiamai

[1] *de la Gorce P.*, Histoire religieuse de la révolution française, 5 vol., Paris '[1]1909/23. — *Anglade M.*, De la sécularisation des biens du clergé sous la révolution française et les congrégations, Paris 1904. — *Mathiez A.*, Les origines des cultes révolutionnaires 1789/92, Paris 1904. — *To paties*, La théophilanthopie ou le culte decada're, Paris 1903. — *To paties*, La révolution et l'Eglise, Paris 1910. — *Berger H.*, Die religiösen Kulte der französischen Revolution, 1914.

[2] Literatūra šiuo klausimu pažymėta *Dahlmann-Waitz'o* veikale „Quellenkunde der deutschen Geschichte, Leipzig [9]1931. — *Brück H.*, Geschichte der kathol. Kirche in Deutschland im 19. Jahrh., 5 Bde., Mainz - Münster 1902/08.

patekdavo į apšvietos orbitą. Taigi, liūdnas vokiečių katalikų likimas. Jei prie to dar pridėsime vienminčių prancūzų patirtus nuostolius, įsitikinsime, kad katalikai, netekę savo didžiausių kapitalų, turtingiausioje Europos daly, tapo vargingiausi gyventojai. Tai buvo finansiškas bankrotas, kartu ir jų mokslininkų užsimojimų likvidacija. Kai žydas praranda savo pinigus, dar nieko nepralošta, kai protestantas patenka į tokius sunkumus — dar pusė bėdos, bet kai katalikas atsiduria su tuščiomis rankomis — situacija pasidaro beveik be vilties, nes jo skrupuliatiškumas neleidžia jam staigiai pralobti. Ir tikrai, reikės daugiau kaip šimto metų, kol vidurinės Europos katalikai sukoncentruos nors minimalinius, mokslo kūrybai reikalingus kapitalus. O tuo tarpu jų konkurentai milžino žingsniais skuba pirmyn taip toli, kad vien žmogaus protu galvojant nebėra nė jokios vilties jų pavyti.

Bet ir kitur negeriau. Visur, kur tik istorikas žvalgosi, griuvėsiai: vieni universitetai suprotestantinti, antri sujozefininti, treti sekuliarizuoti. Šv. Tomo Sorbona prancūzų revoliucijos nušluota. Duns Scoto Oxfordas anglikonų užvaldytas. Ispanija su Italija scholasticizmo supančiotos. Diena — verta paskutinio teismo.

IV.
ATGIMSTANČIOS
BAŽNYČIOS LAIKOTARPIS

C. KOVA SU RELIGINGUMU APSKRITAI (19./20. ŠIMTMEČIAI)

Pirma dalis: katalikų atbudimas.

1. IDĖJINIO CHAOSO LINK

Katalikų perspektyvos, peržengus 19. šimtmečio slenkstį, buvo rūsčios. Kažin ar — išskyrus katakombų amžių — kada nors jie bus taip nenoromis sutikę naują šimtmetį. Ir iš tikrųjų, ko jie, vos išsigelbėję iš prancūzų revoliucijos klano, vokiečių sekuliarizacijos apiplėšti ir kitų nelaimių išgąsdinti, galėjo tikėtis iš naujo šimtmečio, kurį globojo revoliucijos sūnus Bonaparte ir maitino renesanse užgimęs ir dabar į metus įėjęs subjektyvizmas? Ir tikrai, tikrovė jų baimingus nujautimus ne tik patvirtino, bet dar prašoko, nes visos galybės, nepasitenkindamos vien pulti Bažnyčią bei Apreiškimą, kibo ir į religingumą apskritai. Mat, jos laikė Bažnyčią pakankamai nusilpnintą, o Apreikštą tiesą ganėtinai diskredituotą, kad galėtų išdrįsti pulti bet kokius religinius pasireiškimus.

Tam sąlygos perdėm patogios, nes 19. šimtmetis doktrinaliai bene silpniausias iš visų naujųjų amžių. Net 18. šimtmetis ir tas buvo tvirtesnis — jo pasaulėžiūra didele dalimi dar buvo vienoda ir liaudis pilnai nebuvo pastebėjusi mokslo viršūnėse besiplečiančio idėjinio pakrikimo. Dėl to daugumas tebetikėjo į Dievą bei į amžiną gyvenimą ir pasižymėjo tam tikra, nors jau savotiškai suprasta, „dorove“.

Bet iš viso to naujame šimtmety liko tik skurdūs likučiai. Juk neveltui 19. amžius yra paveldėjęs beveik pusės tūkstančio metų ardymo vaisius ir paskirtas prancūzų revoliucijos, apšvietos ir sekuliarizacijos testamentui vykdyti. Todėl mažai bereiškė ir — bent dar išviršinai pastebima — tradicija, esanti iki 90% dar bažnytinė (jei ne katalikiška, tai nors protestantiška). Ir jau mažai kas priešinosi žaibo greitumu didėjančiai ir visu sunkumu žmoniją užgulančiai griūčiai, kurios vardas — s u b j e k t y v i z m a s .

Trimis, logiškai vienas iš kito sekančiais laipsniais, subjektyvizmas puolė objektyvizmą ir bet kokį objektingojo elemento pasireiškimą. Tiek išviršinis autoritetas, tiek protą užangažuojantis pasaulio objektingumas, tiek mąstymo bei elgsenos dėsniai, viskas jo buvo neigiama. Įsikūnijęs dar 15. ir 16. šimtmečių humanizme bei vad. reformacijoje, vėliau apšvietoje, subjektyvizmas paruošė sau kelią į pilną laimėjimą, kurį 19. šimtmety tikėjosi pasiekti, veikdamas liberalizmo pavidale. L i b e r a l i z m a s yra pilnai išsivystęs subjektyvizmas. Galutinai subrendęs prancūzų revoliu-

cijoje, jis ir nešė jos programą į visą pasaulį. 1789 metų dėsniai tapo liberalizmo *Magna Charta*.

Mintis, kad žmogus yra dalis dieviškos tvarkos ir kaip toks turi klausyti Dievo dėsnių, dėl ko ir visa žmogaus veikla turi būti subordinuota Kūrėjo intencijoms, revoliucijos neigiama. Priešingai! Žmogus nepriklausąs prie jokios „dieviškos hierarchijos“ ir jo mąstymas bei veikimas esąs laisvas nuo bet kokio „dieviško“ principo. Žmogus esąs autonomingas ir turįs pilną laisvę viskam. Jo inkorporaciją į kažkokią „hierarchiją“, jo uždarymas į jam svetimą tvarką, jo pasidavimas kokiam nors autoritetui esąs žmogaus pažeminimas.

Pritaikindamas savo principą praktikoje, liberalizmas *religinėje-dorinėje* plotmėje siekė šeimą ir moterystę, mokyklą ir valstybę emancipuoti nuo bažnyčių, o ypač nuo katalikų Bažnyčios. *Filosofijoje* jis tvirtino, kad nėra nieko tvirto, nieko absoliutaus, nė jokių pastovių vertenybių bei normų, ir tai niekur — ar tai būtų religijoje, moksle, mene, ekonomijoje ar kitoje kokioje srityje, ir, pripažindamas tik vieną pastovų reiškinį — amžiną sprendimų kaitaliojimąsi, pagimdė klaikų chaosą. Jame maišėsi nuomonės, srovės, sistemos tokiu klaidinančiu margumu ir tokiu apkvaišinančiu triukšmingumu, jog pagaliau imta abejoti, ar visi tai dar realu, o gal tik kokia nejauki fikcija, kamuojantis košmaras. *Visuomeninėje* ir *politikos* srityje liberalizmas, atsižvelgdamas į aplinkybes, propagavo čia valstybės absoliutizmą, čia respublikonizmą su chaotiškai suprastu parlamentarizmu. *Ekonomijoje* jis, pagal savo šūkį *laisser faire, laisser aller*, reikalavo visiškos laisvės darbui ir nuosavybei, pramonei ir prekybai, tiksliau sakant, pilną savarankiškumą industrijos kapitonams bei kitiems milijonų urmininkams.

Vykdydamas šią programą, t. y., atplėšdamas žmogų nuo Dievo, sužmogindamas gyvenimą, išardydamas dieviškąją pasaulio tvarką, liberalizmas turėjo išgriauti ir paskutines vidurinių amžių pozicijas.

Tokiu būdu 19. šimtmečio žmogus tapo aktingas dalyvis didžiausio ardymo darbo ir liudininkas reikšmingiausio išvidinio pakrikimo, kurį nuo Kristaus laikų žmonija yra pergyvenusi. Turėdami prieš akis specijalų šios studijos charakterį, seksime šį jaudinantį pakrikimą, lydėdami filosofijos ir iš viso mokslo likimą.

Naujam šimtmečiui užstojus f i l o s o f i n i s d a r b a s virte užvirė, nes Kanto „koperniški užsimojimai“ pilnai rehabilitavo filosofiją. Dėl to 1800 metus niekas, kurs nebuvo išėjęs metafizikos, negalėjo girtis savo išsilavinimu. Napoleono žygiai daugelį pykino tik dėl to, kad jie sutrukdė jiems ramų protavimo darbą. Jie buvo ir įsitikinę, kad ne kas kitas, o vien tik idėjos nuvertusios ši karžygį.

Tuo geru filosofijos vardu pirmiausia naudojosi vad. *Vokiečių idealizmas* su Fichte, Schellingu ir Schleiermacheriu priešaky. Kadangi pastarasis dar ir — jausminiais pamatais — atgaivino religingumą, tai atitraukė nemaža protaujančių nuo racijonalizmo. Dėl to nenuostabu, kad daugelis taurių žmonių vėl grįžo prie religijos ir net į katalikų Bažnyčią, kaip rodo skaitlingi atsivertimai.

Tarsi vainikas viso to judėjimo turėjo būti *Hegelio* (1770—1831) sistema. Bet išėjo priešingai; jo panlogizmas ir šiaip nuo tikrovės atitrukusi spekuliacija, tos idėjos *an sich, für sich* ir *an und für sich*, visos tos sauvališkos, fantastiškos konstrukcijos diskreditavo ne tik patį filosofą, bet ir filosofiją iš viso. Ir tikrai nesunku suprasti, kodėl dvasios mokslai atitolo nuo formulavimų, kaip pav. — laikas yra „das Sein, das indem es ist, nicht ist und indem es nicht ist, ist“ ir kad galvą kelią gamtos mokslai su negailestinga ironija sutiko apibūdinimus, kaip šį, gamtos filosofijoje pasitaikantį — „[Elektrika] ist der Zweck der Gestalt, der sich von ihr befreit, die Gestalt, die ihre Gleichgültigkeit aufzuheben anfängt; denn die Elektrizität ist das unmittelbare Hervortreten oder das nahe von der Gestalt herkommende, noch durch sie bedingte Dasein — aber noch nicht die Auflösung der Gestalt selbst, sondern der oberflächliche Prozess, worin die Differenzen die Gestalt verlassen, aber sie zu ihrer Bedingung haben und noch nicht an ihnen selbständig geworden sind.“

Kad tokį filosofavimą nelengva suprasti, buvo aišku ir pačiam Hegeliui, kuris skųsdavosi, kad tik vienas jį supratęs ir tas netaip. Jau iš to jis galėjo spręsti, kad jam nepavykę, kaip vylėsi, iškelti filosofiją į aukščiausias viršūnes ir įkvėpti visai epochai savo dvasios. Ir tikrai, tas pats 19. šimtmetis, pradėtas po filosofijos primato, greit juo nusikratė ir pasidarė nefilosofiškas, tiesiog a-filosofiškas.

Bet kitaip būti negalėjo, nes jo filosofavimas tiek buvo nutolęs nuo realybės, kad net tikrai mylį filosofiją nusivylę su juo atsisveikino, nepaisydami net tų vertingų rezultatų, kuriuos jis vietomis buvo pasiekęs. Todėl nors Hegelis ir paliko visą štabą specialiai parengtų „hegelistų“, kurių tikslas buvo užtikrinti jo kūrybai amžiną viešpatavimą, tačiau jų nuostabus sugebėjimas dar drąsesnėmis sąvokų kombinacijomis vesti mokytojo metodą *ad absurdum*, bematant iškrikdino pasekėjus ir išbarstė jo palikimą. Prasidėjo — anot Karolio Marxo — Hegelio filosofijos „puvimo procesas“ arba kaip buvo dar ironiškiau išsireikšta — „der Verfaulungsprozess des absoluten Geistes.“[1] Vieni, atsimindami, kad viskas, kas yra, yra ir protinga, pasidarė arki—konservatoriai, o kiti, pabrėždami, kad visa tai, kas nėra protinga, neturi realios egzistencijos, žengė prie radikalizmo,

[1] Taip išsitarė, kritikuodamas Feuerbachą ir Hegelio teisės filosofiją.

paskelbdami nuolatinę, niekad nesibaigiančią revoliuciją. Kadangi dar ir katalikai Hegeliui prikaišiojo, kad jis asmenišką Dievą pakeitė absoliučiu protu, sudievino valstybę, kurios valia esanti Dievo valia, ir tuo pat panaikino prigimties teisę, suvereniai kūrė religiją, įstatymus, teisę ir dorovę — Hegelio žvaigždė jau apie 19. šimtmečio vidurį ėmė gesti. Aversija tokiai sauvalingai spekuliacijai pasidarė tokia didelė, kad iš Hegelio — nors tai skamba gana paradoksiškai — kelias tiesiog vedė į materializmą ir pozityvizmą.[1]

Kiek šitos srovės jau buvo suspėjusios sustiprėti, prisiverbuoti pasekėjų, rodo tas milžiniškas pritarimas, kurį susilaukė *Strausso* (1808/74) veikalas *Das Leben Jesu* (1835), kur visa Kristologija buvo apskelbta esant ne kuo kitu, kaip a-historišku mitu.[2] Nemažiau reikšmingas gyvenamų laikų simptomas buvo ir Jono Gasparo Schmidto alias *Max Stirnerio* (1806/56) — kaip jį dėl aukštos kaktos pravardžiavo — traktatas *Der Einzige und sein Eigentum*. Jame autorius pripažįsta tik izoliuotąjį individą — „Vienintelį“, o visa kita yra tik jo nuosavybė. Tas veda prie neigimo visų religinių bei etinių vertybių ir visų politinių bei socialinių ryšių — „Mano reikalas nėra nei dieviškas nei žmogiškas, jis yra vien tiktai — das Meinige.“ Tai kraštutinis egoizmas, surištas su bet kurio autoriteto nekentimu. Vienintelė mintis, kurią Btirneris dar pripažino, buvo individo dvasia; tačiau netrukus kiti ir ją paneigs.

Vaizdas nedžiuginantis: nors filosofų buvo ir nemažai bei filosofuota intensingai, tačiau kone visi tie mąstytojai laikė, tarsi, aukščiausiu tikslu griauti ne tik pirmatakų, bet ir amžininkų, pagaliau net ir savo pačių filosofinį darbą. Nenuostabu, kad filosofija vis labiau netenka anksčiau turėtos reputacijos ir dėmesys kaskart labiau nukreipiamas į stebėtinai augančius gamtos mokslus.

Tie tad gamtos mokslai, o ypač kai kurios specialios jų sritys, sakysime, smegenų fiziologija ir pan., iš naujo sužadino materializmo pasireiškimą.[3] Įžangą į jį padarė Liudvikas *Feuerbachas* (1804/72), kuris savo veikalu *Wesen des Christentums* (1841) bei paskaitomis *Ueber das* Wesen *der Religion* (1848/49) plačiai paveikė anų dienų jaunimą.[4] Anot

[1] Iš katalikų literatūros apie Hegelį tarp kitko cf. *Hessen J.*, Hegels Trintätslehre, 1922. — Jansen B., S. J., Hegelrenaissance oder Hegelkritik? „Stimmen der *Zeit*“, Freiburg i. Br. 1931, p. 78 ss. — Toliau ž. *Rosenzweig Fr.*, Hegel und seine Schule, 2 Bde, 1920. — *Moog W.*, Hegel und die Hegelsche Schule, 1931. — Bendrai apie 19. šimtmečio filosofiją ž. Ettlinger M., Geschichte der Philosophie von der Romantik bis zur Gegenwart, 1924.

[2] Pas mus Kristaus istoriškumu neigia *Dr. J. Šliūpas* veikalėlyje „Jėzus Kristus ir Šventoji Romos Inkvizicija“, Šiauliai 1929, remdamasis E. B. Folsomo traktatu „The unhistorical Jesus“.

[3] Cf. *Lange F. A.*, Geschichte des Materialismus, [1]1926.

[4] Bene giliausiai jis bus paveikęs šveicarų poetą Gottfried Kellerį (1819/90), kurio romanas „Der grüne Heinrich“ (1850/55) Feuerbacho idėjas išnešiojo po plačias mases. Be šito poetiško *alter ego* (ir Stormo), Feuerbachas ir jo idėjos vargu ar būtų šiandien dar tiek populiarios.

jo, žmogus yra pradžia, centras ir galas kiekvienos religijos. *Homo homini deus est:* ne dievas sutvėrė žmones, bet žmonės sukūrė dievą ir dievaičius pagal savo paveikslą. Krikščionybė tesanti *une idée fixe* ir keistai kontrastuojanti toli pirmyn pažengusią mūsų civilizaciją. Inauguruodamas grynai empirinį tyrimą — kaip jam rodėsi — Feuerbachas tarp kitko skelbė, kad „tiesa, tikrovė ir pojutingumas yra identiški“,, kad „aišku kaip ant delno yra tik tai, kas yra pojutiška,“ kad „betarpiško žinojimo paslaptis glūdi pojutingume.“ Todėl jis ragino be „penkių pojūčių evangelijos" daugiau nieko neskaityti. Visą ši materialistišką natūralizmą, šį brutalu sensualizmą apvainikavo tikrinimu — *Der Mensch ist, was er isst.*

Kiti trys „evangelistai“ yra fiziologas *Moleschottas* (1822/92), zoologas *Vogtas* (1817/95) ir gydytojas *Büchneris* (1824/99). Plačiausiai žinomas buvo Büchneris, kurio veikalas *Kraft und Stoff* (1855) bematant buvo išverstas į 19 kalbų ir išplatintas šimtais tūkstančių egzempliorių.[1] Kai tuo tarpu — vėliau dar minimas — Spenceris savo sistemoje paliko vietos kažkokiam *unknowable,* nežinomam pradui, Büchneris ir to nepakentė, sušukdamas: „Jei baimė ar gėda sulaikė laukinį primityvų žmogų nuo to, kas yra nežinoma ir net dar iki šių dienų valdo laukinį bei neišlavintą žmogų, tai nieko panašaus neturėtų atsitikti su išlavintais, kultūringais žmonėmis. *Fiat lux!*“

Šviesą skleisdamas propaguoja „gamta ir patyrimu“ pagrįstą filosofiją, kuri turėtų tapti visų dvasine nuosavybe. Jo išeinamasis punktas yra aksioma : dvasia yra tas pats, kas ir medžiaga. Bet ja nepasitenkindamas jis filosofuoja toliau, niuansuodamas kartais į tvirtinimą, kad dvasia yra medžiagos padarinys, o kartais į spinoziškai nudažytą posakį, jog dvasia ir medžiaga yra visur kartu egzistuoją paraleliniai reiškiniai. Jau vienas šis įvairumas paliudija Büchnerį buvus nenuoseklų. Tačiau tas nenuoseklumas nekliudė jo skambiems šūkiams ne tik užkariauti gatvę, bet ir ne vienam salione prigyti. Pasakymai, kaip, sakysime, gėris, tiesumas ir panašios vertybės tėra tik tam tikros fosforo, baltimų, kalkių, sieros, anglies ir daugybės druskų cheminės kombinacijos, buvo ryte ryjami, nors jie buvo ne nauji ir jų klaidingumas ne vieną kartą jau buvo įrodytas. Jais Büchneris tam tikra prasme tik pakartojo tai, ką prancūzai Condillacas su Cabaniu ankčiau ir skambiau buvo suformulavę.

Tą pat galima pasakyti ir apie Moleschottą, tvirtinusį: Be fosforo nera minčių *(Kreislauf des Lebens,* 1852) bei Vogtą, kurio pasakymas, kad „mintis maždaug yra toks pat smegenų produktas, kaip tulžis — kepenų,

[1] 1905 metais Büchneris prisistatė ir lietuviams *Dr. J. Šliūpo* pagaminto vertimo pavidalu. Knyga įvardinta „Spėka ir medaga arba principai prigimtinio surėdymo visatos, drauge su morališku mokslu ant anų paremtu, lietuviškai pergulde Dr, J. Šliūpas, Chicago 1902“; in 8" yra 380 pusl.

arba šlapumas — inkstų“ *(Köhlerglaube und Wissenschaft,* 1855), visai primena Cabanio išsireiškimą, kad „smegenys taip padeda galvoti, kaip skilvis — virškinti ir kepenys — tulžį gaminti,“ ir kad „įspūdis taip paskatina smegenis į darbą, kaip valgis — skilvį.“

Jau pačiose šios „filosofijos“ atsiradimo dienose kiek atsargesni ir labiau kritiški žmonės suprato ją esant pagrįstą ne tikrovės tyrimu, o gryna spekuliacija ir dėl to ieškojo tikresnių žinių. Jas tarėsi suradę žymių gamtos tyrinėtojų, kaip, sakysime, Helmholtzo, Du Bois-Reymondo, Haeckelio, Ostwaldo ir pan., veikaluose.

Šie visi, nors tarp savęs ir daug kuo skiriasi, tačiau sutaria, kad gamta yra viskas ir kad šalia, virš ar už jos nieko nesą. Kaip mes drįstame kelti supranatūrinius dalykus, klausė savo veikalais *Ueber die Grenzen des Naturerkennens* (1879) ir *Die sieben Welträtsel* (1882) pragarsėjęs fiziologas Du Bois-Reymond (1818/96), nesuvokę nė gamtą liečiančių klausimų! Ir norėdami, mes neįspėsime daiktinio pasaulio esmės ir neatskleisime medžiagos paslapčių. Taigi *ignoramus et ignorabimus* — taip rezignuoja jis, patiekdamas agnosticizmo šalininkams sparnuotą formulę.

Šitokiai rezignacijai nepritarė tačiau zoologas *Haeckelis*[1] (1834—1919), kuris, priešingai, nepasitenkindamas gamtos studijomis, metėsi dar į filosofiją, kur jis, pasiremdamas evoliucijos idėja, sukūrė monistinę pasaulėžiūrą. Visai be reikalo savo svarbiausią knygą jis pavadino *Die Welträtsel* (1899), nes veikalas kaip tik pasižymi tuo, kad jame nėra jokių paslapčių, o viskas aišku kaip ant delno.

Po tiek galvos laužymo ir susigraužimo dėl žmonijos praeities bei ateities, šitoks Haeckelio raštų aiškumas traukte traukė ir patenkino platesnių inteligentų sluoksnių smalsumą bei susirūpinimą, juoba, kad tie veikalai savo menišku stiliumi lengvai davėsi skaitomi.

Panašiais privalumais pasižymėjo ir Rygoje gimusio bei ten kurį laiką profesoriavusio chemiko *Ostwaldo* (1853—1932) traktatai. Jais, sakysime, *Der energetische Imperativ* (1912), jis nors energetiniu monizmu ir bandė pakeisti mechanišką pasaulėžiūrą, tačiau — mat, buvo įsitikinęs, kad ne medžiaga, o tik energija yra reali — materializmo lankų visai nesprogdino; tą patvirtino ir jo nuo 1911 iki 1915 metų vedamos monistų draugijos praktika.

Ar tat nuostabu, kad maždaug iki 1900 m. šių gamtininkų fizikališkai mechaniška pasaulėžiūra užkariavo beveik visą vidurinę Europą, kartu su ja ir tuos kraštus, kurie sėmėsi iš jos žinių ir išminties?

[1] Cf. *Engert J.,* Der naturalistische Monismus Haeckels, 1907. — *Dennert E.,* Emst Haeckels Weltanschauung, 1926. — Apie Haeckelj ir jo monizmą dar cf. *Wasmann E. S. J.,* Haeckels Monismus eine Kulturgefahr, [4]1919. — *Schell H.,* Gott und Geist, 2 Bde, 1895. — *Klimke Fr., S. J.,* Der Monismus und. seine philosophische Grundlagen, [4]1919.—

Tiesa, ne visi buvo jau taip sužavėti tokiu gamtininkų filosofavimu. Bet toji *sanior pais* buvo žymi mažuma ir dėl to nė negalėjo prasiskverbti pro *maior pars,* nors pirmosios vadai, sakysime, Paulsenas, garsiai pasisakė prieš Haeckelį. Štai jo žodžiai, kuriais baigė knygos *Die Welträtsel. Gemeinverständliche Studien über monistische Philosophie* recenziją: „...Viskas yra viena! Dievas ir pasaulis, medžiaga ir jėga, energija ir dvasia, mechaniškas priežastingumas ir substancijos dėsnis, dualizmas ir monizmas, teizmas ir panteizmas, vitalizmas ir mechanizmas,, racionalizmas ir empirižmas, kriticizmas ir dogmatizmas: viskas yra viena! O žmonės ir beždžionės artinasi vieni prie kitų net iki prisilytėjimo! — Aš padedu plunksną ir klausiu pats savęs: argi man buvo reikalinga šią knygą skaityti ir apie ją rašyti? ...Kai aš pradėjau ją vartyti, dar visai neturėdamas noro vertinti, tuojau pasijutau prie jos kažkaip patrauktas. Deja, tai nebuvo pasitenkinimas jos turiniu,, tai buvo perpykimas, perpykimas dėl to lengvapėdiškumo, kuriuo čia buvo švaistomasi apie taip rimtus dalykus. Juk taip rašąs žmogus buvo garsus. Tai buvo žmogus, kurį tūkstančiai garbina kaip vadą, pats su pasididžiavimu pasisakęs einąs naujo šimtmečio priešaky ir rodąs kelią — štai, kas didino manyje perpykimą, kuris nesušvelnėjo, o paaštrėjo dar ir todėl, kad aš mačiau čia pasikartojant įvairiai iškraipytas tas mintis, kurias didžiai vertinu...

Jei kiekviena tauta... turi ne vien tą vyriausybę, bet ir tą literatūrą [suprask, mokslinę], kurios ji verta,, tai ir kiekvienas, joje dalyvaująs, yra kartu už ją atsakingas. Skaitant šią knygą man skruostai degė iš gėdos, — gėdos dėl mūsų tautos filosofinio išsilavinimo. Stačiai skaudu, kad tokia knyga buvo iš viso galima, kad ji buvo parašyta, išspausdinta, perkamą, skaitoma, kad ja net gėrėjosi ir į ją tikėjo tokia tauta,, kuri turi Kantą, Goethę, Schopenhauerį.“[1]

Panašiai kalba ir psichologas bei filosofas W. Wundtas: „Haeckelio veikaluose jaučiamės... nublokšti į tuos laikus, kur griežtai logiškas mąstymas dar nebuvo žinomas ir pozityvūs mokslai [ne pozityvistiški mokslai] tebegyveno savo vaikystės amžių.“[2]

[1] Preussiche Jahrbücher, Berlin 1900. — Toji recenzija perspausdinta Paul— seno knygutėje „Philosophia militans“, Berlin 1908; Haeckel als Philosoph, p. 143— 211 (Cf. p. 219). Ten pat yra dar ir antras prieš Haeckelį nukreiptas straipsnis: E. Haeckels Welträtsel als Volksbuch, p. 212-223. —

[2] Systematische Philosophie, Kultur der Gegenwart, I, 124.

Nors Paulsenas dar 1900 m. pareiškė savo neigiamą nusistatymą, tuo sukurdamas anti-haeckelišką sąjūdį, betgi plačiose masėse monizmas ir toliau plito.

Lietuvių tarpe tarp, kitko jį populiarino *J. Baltrušaitis* savo 1909 m. Filadelfijoje išleista brošiūra (40 psl.), įvardinta „Kaip žmogus ant žemės atsirado.“ Joje operuojama eile tų paveikslų, kuriuos kritikai laikė falsifikuotais. — Nuo to laiko Haeckelio propagavimas Lietuvoje nebesiliovė. Ypač Šiaulių „Kultūra" čia yra pasidarbavusi. Ir, reikia pasakyti, šis darbas jai sekėsi, nes dar dabar Haeckelis pas mus bene populiariausias iš visų anti-krikščioniškų mokslininkų. Dėl to dar

Dešimčiai metų nuo Haeckelio mirties praslinkus, lygiai tą pat pareiškė Breslauo filosofas E. Kühnemannas, kvalifikuodamas (1929.VIII.9) šio zoologo filosofavimą šiais nedviprasmiškais žodžiais: „Autoriaus ignorancija siekia neįtikimybės ribų [kitaip tariant, yra begalinė]. Jau suprasta tų *Welträtsel* tikra vertė — tai yra „eine breite Bettelsuppe der betrogenen Halbbildung“ — „apgautųjų pusmokslių skysta elgetiška sriuba.“

Prie to, kas čia Kühnemanno pasakyta, Haeckelio mokinys ir įpėdinis Plate, kuris moko tame pačiame universitete, kur kadaise profesoriavo jo mokytojas, 1934 m. uždėjo antspaudą, pridurdamas: „Tai yra stiprūs žodžiai, bet iš esmės, deja, Kühnemannas turi tiesą. Haeckelis... kaip filosofas mus apvylė. Jo bandymas pasaulį išaiškinti monistiškai... nieko neįtikino.“[1]

Paulseno ir jo vienminčių kritika savo padarė: šiandien lėkštusis materializmas ir kartu su juo filosofiniai Haeckelio bei Ostwaldo išvedžiojimų pamatai yra sugriuvę. Bet kitaip yra su Darvino anti-teleologiniu evoliucijonizmu. *Darvinas* (1809/82) savo epochiniu veikalu *On the origin of species etc* (1859) patiekė daug įdomios medžiagos. Ypač naudinga raidos koncepcija, kurios šviesoje daugelis gamtos fenomenų buvo tiksliau suprasti.

Ne visai taip galima atsiliepti apie perkėlusius jo dėsnį iš gamtos pasaulio į dvasios sritį, t. y., bandžiusius jį pritaikinti kultūros raidai bei šiaip dvasios vertenybėms. Šitoji srovė, vad. „darvinizmas“, savo perdėjimais diskreditavo ir tai, kas buvo priimtina meisterio organinės gamtos interpretavime. Bet ir labiausiai neatsargūs Darvino adeptai nesugebėjo aptemdyti to, kas yra naudinga jų mokytojo darbuose.[2]

Pavyzdį, kaip nereikia traktuoti Darvino principą be Haeckelio, daugelio vadinamo „darvinizmo Paulium“, davė ir Spenceris, suteikdamas evoliucionizmui filosofišką formą. Jo asmeny evoliucionistiškas biologizmas susijungė su pozityvizmu.

po karo pas mus buvo verčiami jo raštai. (Cf. *Haeckel E.*, Mūsų monistinė religija. Vertė V. Demikis, Tilžė 1924, 39 psl. in 8°)

Nuoseklus Haeckelio priešininkas buvo Pr. Dovydaitis ir jo Kaune leidžiamas „Kosmos“.

[1] Platės straipsnis („Zum 100-jahrigen Geburtstag Ernst Haeckels“) su Kühnemanno žodžiais yra atspausdintas periodiškame leidiny „Forschungen und Fortschritte“. Berlin 1934 (Nr. 4, p. 51 s.), kurį autoriui, parūpino Prof. Pr. Dovydaitis. — Cf. taip pat *Lapelis P.*, Evoliucijos teorija ar evoliucijos principas. „Kosmos“, Kaunas 1934, p. 96 ss.

[2] Po Lietuvą darvinizmas bene pirmą kartą plačiau nuaidėjo 1909 m., kada buvo švenčiama 100 metų nuo Darvino gimimo sukaktis. Ta proga Dr. P. Avižonis „Lietuvos Ūkininke“ rašė apie sukaktuvininką. Tuo iššaukė į areną katalikus, kaip antai, Pr. Dovydaitį kažkokį, į „Šaltini“ rašantį, J. D. (Jonas Daubaras? T. y. kun. J. Grajauskas?), Meškų, Bl. Česnį, Dr. S. Šultę. Apie tos polemikos smulkmenas cf. *Yla*, op. cit, p. 28, 31, 33.

Pozityvizmas angluose lengvai plito, nes iš jų jis buvo išėjęs, kaip jau matėme, minėdami Hume'o ir Locke's vardus. Jų prieš apšvietos laikotarpy išbujojusią racionalistišką metafiziką nukreiptas skepticizmas ir empirizmas rado pilną pritarimą prancūzuose, kur d'Alembertas juos suvedė su egzaktiniu matematišku bei fizikališku tyrimu. Tuo junginiu 19. šimtmety naudojosi Augustas *Comte'as* (1798—1857), kurdamas veikalu *Cours de philosophie positive* (1830/42) naujųjų laikų pozityvizmą.[1] Pagal jį mūsų pažinimo galia tesugebanti suvokti tai, kas yra apčiuopiama, empirišku patyrimu pasiekiama. Dėl to būtų bergždžia siekti fenomenų priežasčių. Galimas daiktas, kad yra koks nors absoliutas, bet mums jis neprieinamas. Taigi, kaip pirmutinė priežastis negali būti suvokiama, taip ir paskutinis tikslas mums nėra žinomas. Todėl visa tai negali sudaryti pasaulėžiūros turinio. Tokiu būdu pozityvizmas, užuot ištiesęs rankas į „nepasiekiamas sritis“, pasilieka ,.šiapus“, reliatyviškume; jo orientacija yra anti-metafiziška ir anti-religiška. Jo paskutinis žodis — agnosticizmas.

Iš Prancūzijos besiplečiantis pozityvistiškas sąjūdis rado pritarimą jau nuo anksčiau panašiai nusiteikusiuose angluose, kur Millis su

Šita polemika nuo tų laikų niekad pilnai nenurimo. Ji vis tinkamomis progomis atsinaujindavo. Po karo iškalbingiausi šios kovos liudininkai buvo Šiaulių „Kultūra“ ir Kauno „Kosmos“. Pirmas žurnalas, būdamas populiariai parašytas, sėkmingai išnešiojo materializmą, pozityvizmą, darvinizmą, monizmą, ateizmą ir kt. Jos paveikė ir ne vieną kataliką. Teko net iš klierikų girdėti, kad jiems geriau žinomi „Kultūros“ argumentai, nekaip „Kosmos“ samprotavimai. Matyti, kad katalikai nepakankamai naudojosi „Kosmos“ siūlomomis galimybėmis.

Vis dėlto „Kosmos“ pastangos visai bergždžios nebuvo. Taip bent leidžia spręsti be kitų ženklų ir J. Dagio straipsnis, įdėtas į ,,Kultūrą“ (1934 m. Nr. 3, p. 14,1 ss.), kur kritikuojamas mechanistinis materializmas šiais žodžiais:

„Suglausime visa tai, kas buvo pasakyta. Mechanikinis materializmas buvo padaręs per didelį šuolį gyvybės reiškinių suprastinimo kryptimi. Ta kryptis labai žavi savo paprastumu ir lig šiol randa sau pasekėjų. Lietuvių kultūriniame gyvenime užtenka priminti kai kurias Dr. J. Šliūpįo paskaitas, kuriomis jis atkakliai gynė jo paties verstoje į lietuvių kalbą, bet jau atgyvenusioje savo laikus Büchnerio knygoje „Spėka ir Medaga“ iškeltas tezes. Arba vėl: Dr. P. Avižonis savo knygelėj „Gyvybė ir jos atsiradimas ant žemės“ vaizdingai pakartoja mechanikinių materialistų iškeltus argumentus, nepridedamas jokių komentarų. Tas viskas batų labai gražu, jei nebūtų, taip sudėtinga. Dialektinis materializmas kaip tik imasi gelbėti materialistinę pasaulėžiūrą į gyvąją gamtą, kuriai grėsė stagnacijos pavojus, pavojus pasilikti pirmykščiuose rėmuose, materialistinės pasauližiūros pirmatakų geniališkai apmestuose. Dialektinis materializmas atsisakė nuo atomų mechanikos, kaip vienintelės priemonės gyvosios ir negyvosios gamtos reiškiniams aiškinti, pripažino gyvybės reiškiniams jų negincijamus savitumus (savotiškumus), taip sakant rehabilitavo gyvąją gamtą.“ —

Dar reikia pažymėti, kad darvinizmo klausimas pas mus ypač 1934 metais vėl išjudino suinteresuotuosius. Cf. 1934 m. „Kosmos“, p. 97 ss. Iš ten paduotos dokumentacijos paaiškėja, kad darvinistams kas kartą sunkiau atsilaikyti prieš kritiką, žymia dalimi kylančią iš darvinizmo poveiky išauklėtų, bet juo nusivylusių nekatalikų.

[1] Cf. *Gruber H.*, Auguste Comte, 1889. — *To paties*, Der Positivismus vom Tode Comtes bis auf unsere Tage, 1891/96. —

Spenceriu jį pagilino. Tuo tarpu kai *Millis* (1806/73), eidamas savo draugo ir mokytojo Comte'o pėdomis, moralę laikė utilitarizmu, o religiją — poezija, jo kolega *Spenceris* (1820—1903) — kaip jau girdėjome — mėgino filosofiškai pamatuoti darvinistų evoliucijos teoriją, tuo sujungdamas į vieną sistemą pozityvizmą su darvinizmu.[1]

Bet kaip kiekviena akcija susilaukia reakcijos, taip atsitiko ir čia. Daugelio galvose netilpo mintis, kad pasaulėžiūras turi sudaryti ne filosofija, o gamtos mokslai. Tai buvo juo skaudžiau patiriama, kadangi šie, eidami analitiniais keliais, iš esmės mažai tetiko sintetiniam vaizdui sudaryti. O tokios sintezės, po visų specialinių studijų, rimčiau galvoją buvo perdėm išsiilgę. Tad pradedama rankioti išbarstytus filosofijos fragmentus, ir įbauginti, į vienatvę pasitraukę filosofai vėl skatinami į darbą.

Pasirodo, kad jų daugiau būta, kaip tikėtasi. Be to, paaiškėjo, jog jie visą laiką lydėjo gamtininkus, tarsi, koks kontrapunktas, kuris kartais ornamentiškai puošė jų darbus, bet dažniausiai oponavo, nors pamatinės melodijos nustelbti ir negalėjo.

[1] Pozityvizmas yra pirma 19. šimtmečio dvasios srovė, kuri plačiau paveikė ir lietuvius. Mat, kaip tik tuo reikšmingu momentu, kai kaimiečių sūnūs veržėsi į mokslą arba emigravo į Ameriką, tiek Rusijos, tiek Naujojo pasaulio universitetuose jau buvo įsigalėjus materializmas su pozityvizmu. Tad šie pasaulėžiūros dvyniai ir skiepijo savo idėjas, kurias iš provincijos gilumos atvykę neo—studiozai priimdavo kaip paskutinį mokslo žodį. Tas giliai jiems įstrigdavo dar ir todėl, kad ju tėvų religinės pažiūros daugiau buvo sentimentalios kaip moksliškai pagrįstos. Tad suprantama, kodėl jaunoji karta taip lengvai pasidavė. Šitas Rusijos gilumoje (ir tolimoje Amerikoje) įvykęs lietuvių nutolimas nuo savo tėvų ideologijos yra vienas reikšmingiausių procesų tautos istorijoje. Padariniai buvo fatališki — tautos smegenys pradėjo galvoti kitaip, kaip elgėsi jos kūnas.

Kas nei reformatoriams, nei lenkų bajorams, nei rusų politikams nebuvo pavykę, tas pasisekė materialistiško—pozityvistiško universiteto profesoriams — jie ideologiniu atžvilgiu suskaldė lietuvių tautą: nuo to laiko lietuviai turi dvi religijas — seną katolicizmą, ir naują scientizmą. Tokiu būdu mokslus einą buvo įjungti į tą liberalizėjimo procesą, kuris visą Europą —nūn kartu ir lietuvius — nesulaikomai stūmė į jau kitoje vietoje minėtą idėjinį chaosą. Dėl to šiandien ne tik esame to dvasinio pakrikimo liudininkai, bet ir jo bendrai, kurie plaukiame jo srovėje ir todėl laukiame to paties likimo.

Sugrupavus davinius apie lietuvišką pozityvizmą, konstatuojama, kad Lietuva patyrė trejetą variantų: Vienas jų atėjo iš lenkų (Swiętochowski, Ochorowicz, Dygasinski ir kt.), kurių reprezentantas Lietuvoje buvo Kudirka (Cf. *Tumas J.*, Vincas Kudirka - Vincas Kapsas, Kaunas 1924; p. 6 ss. Lenkų pozityvizmas). Antras niuansas išsidirbo Rusijos universitetuose (Maskvoje, Petrapily, Dorpate ir t.t.), iš kurių pirmykštis idealizmas jau senai buvo išnykęs. Jo charakteris paaiškėjo pav. iš Dr. P. Avižonio raštų. Trečias variantas yra Dr. J. Šliūpo atstovaujamas anglosaksiškas pozityvizmas (ir materializmas). Jis daugiausia plaukė iš Amerikos, kur jį ugdė emigrantai. Jiems itin gerai buvo žinomi anglų kalba išėję materialistiški bei pozityvstiški raštai, kurių ne vieną sulietuvino Dr. J. Šliūpas. Taip jis tarp kitko po metų (1904) nuo Spencerio mirties išleido Plymouthe (Amerikoje) išverstą Krapotkino brošiūrėlę „Spenceris Herbertas. Trumpa apžvalga jo filosofijos“ (39 psl.).

Tokią oponento rolę, sakysim, vaidino Herbartas, Lotze ir Fechneris.

Herbertas (1776—1841) iš naujo skelbė, kad visa, kas yra erdvėje ir laike, tėra tik kitokios buities reiškiniai. Jis, pasipriešindamas po-kantiškam idealistiškam monizmui ir pasiremdamas Leibnizu, tiek prisiartino prie vad. „metafiziško realizmo“, kad ir toks Willmannas mielai naudojosi jo mąstymo rezultatais. Šalia Herbarto minėtinas *Lotze* (1817/81), kuris priešingais metafizikai laikais aukštai iškėlė teologinio idealizmo ir teistinės pasaulėžiūros vėliavą. Tas buvo nuostabu, nes jis, būdamas medikas, buvo išaugęs slegiančioje gamtininkų atmosferoje. Ištrūkęs iš jos. tvirtino, kad mechaniškasis reiškinių suvokimo būdas galįs aiškinti tik gamtos fenomenus, šalia kurių esą ir dvasios jėgų, nes tikrovė iš esmės esanti dvasiška. Dar griežčiau materializmui priešinosi *Fechneris* (1801/87). Pats būdamas gamtininkas, fizikas, apsčiai patyrė gamtos moksluose įsiviešpatavusią „Nachtansicht“, matančią tik atomus ir mechaniškus vyksmus, o jai priešpastatė savo giedresnę „Tagansicht“. Anot šios, medžiaga yra tik išviršinė pusė tikros, giliau glūdinčios esmės. Jis tvirtino, kad žmogaus siela, būdama visur esančio Dievo dalis, esanti nemari. Tokiais įtikinėjimais, kuriais vylėsi nugalėti jo kolegas supančiojantį pozityvizmą, tapo pirmataku vad. induktyvinės metafizikos, kurią tarp kitko atstovavo *Becheris* (1882—1929).

Tačiau, šitokios ir panašios pažiūros įsigalėjusiam materializmui mažai tepakenkė. Jį remią gamtos mokslai jautėsi tiek viršesni už filosofiją, kad anksčiau pripažintą dėsnį: gamtos moksluose tiek tėra tiesos, kiek juose yra filosofijos, išdidžiai pakeitė į: filosofijoje tiek tėra tiesos,, kiek joje gamtos mokslų.[1] Tokiu apodiktiniu tikrumu tegalėjo išsitarti tik tas, kuris jautėsi tikras padėties viešpats. Bet tokiais gamtininkai ir buvo: jie yra tikri 19. šimtmečio filosofai.

Visa tai įvyko paskutiniame 19. amžiaus ketvirtadalyje. Tačiau nuo to laiko daug kas pasikeitė. Dar kartą pasitvirtino Kanto pasakymas: Vis dėlto metafizikos neapeisi.[2] Tiesa, ji dar neprasiveržė, bet jos grįži-

Šie visi niuansai musų jaunuose inteligentuose dėl daugybės priežasčių lengvai prigijo. Viena svarbiausių bene bus buvus stoka lietuviškai katalikiškos mokslo įstaigos. Tokią nors iš dalies atstojo Petrapilio Dvasinė Akademija, kurios lietuviškas elementas negalėjo nesusirūpinti dėl Lietuvos supozityvistinimo. Bet jų poveikis ne taip lengvai pasiekė kitų vietų pasauliečius.

Maždaug pagal šitą dėsnį yra parašyta ir gyd. *Jono Kairiūkščio* „Gamtos mokslų filosofija“, Tauragė 1926. Panašiai galvojama ir *D—ro Jono Šliūpo* straipsny „Materijalizmas ir jo laimėjimai“, „Vaga“ 1931 m. 2 ir 3 nr.

[2] „Gamtos mokslai nieko neišaiškina, tik visa aprašo sąvokiniu būdu. Filosofija visuomet bando rasti pilną išaiškinimą...“ „Metafizika nėra bergždžias dalykas. Visais amžiais žmonės mėgino sužinoti apie gyvybės ir egzistencijos esmę." (Žodžiai buv. V. D. Universiteto fizikos profesoriaus Kęstučio Šliūpo, Dr. Jono Šliūpo sūnaus. Dėl šito pasisakymo autentiškumo cf. „Kosmos“ 1934 m. 1—4 Nr. Nr. 96 pusl.

mas iš ištrėmimo buvo jau jaučiamas. Šitoje atmosferoje iškilo savo laiku beveik užmirštas *Schopenhaueris* (1788—1860). Tačiau jo metafizika sunku buvo susižavėti, nes jis skelbdamas savo veikale *Die Welt als Wille und Vorstellung* (1819, [2]1844) pesimizmą, kad ir metafiziškai pagrįstą, ir padarydamas savo principu aklą pirmykštį geidimą, sintezę tarp gamtos jėgų, animališko veržimosi ir sąmoningo žmogaus noro, paliko valią be tikrai vertingų tikslų. Ne geriau ir su jo įpėdiniu, *Eduardu von Hartmannu* (1842—1906), pakeitusiu mokytojo absoliučią valią į „das Unbewusste.“ Bet kaip ten bebūtų, šių dviejų filosofų sistemos tik dar labiau padidino metafizikos išsiilgimą, kuriai įsigalėti padėjo eilė žymių filosofinių talentų. Toks, sakysime, buvo *Paulsenas* (1846—1908), norėjęs savo idealistiniu panteizmu — taip jis pats savo sistemą pavadino — išvesti protingąjį vidurį tarp vienašališko atomistinio materializmo ir supra-natūrinio teizmo. Šalia jo pasidarbavęs *Windelbandas* (1848—1915) vėl iškėlė filosofinių problemų visumą ir iš naujo ragino spręsti didžiąsias gyvenimo paslaptis. Pats, imdamasis to darbo, rėmėsi tuo pamatiniu faktu, kad mūsų dvasinis gyvenimas normuojamas į sąžinę atremtomis normomis. Windelbandas, jomis sekdamas, rodo į virš-žmogiškas tikrovės gelmes. Šias pasiekė ir *Euckenas* (1846—1926), tikėdamas tam tikrą dvasios gyvenimą, aiškiai atskirtą nuo natūraliniu mechanizmu tesivystančio sielos gyvenimo. Tokio dvasios gyvenimo atspindys esąs ir religija, kuri esanti ne kas kita, kaip žmogaus dvasios pamatavimas aukštesnėje, visa apimančioje egzistencijoje. Panašiais keliais ėjo ir *Rickertas* (1863—1923). Beveik dar reikšmingesnis yra *Wundtas* (1832—1920), eksperimentinės psichologijos keliu priėjęs prie dvasinio gyvenimo pamatavimo. Jis pripažino religijos idėją ir statė etinius postulatus. Šios pažiūros dar tuo labiau įsidėmėtinos, kadangi jas suformulavęs Wundtas iš profesijos buvo medikas ir kaip toks išauklėtas gamtos mokslo primato laikais.

Nors į šių filosofų eilę netinka *Nietzsche* (1844—1900), vis dėlto jis šalia jų minėtinas, nes savo mintimis perkrauta beletristika nemažai prisidėjo filosofijai populiarinti ir parengti kelią šių dienų egzistencijalinei, vertybių ir gyvenimo filosofijai. Tokios gyvenimo filosofijos šalininkas yra ir prancūzas *Bergsonas* (* 1859), savo anti-pozityvistiniu ir anti-intelektualistiniu intuityvizmu žymiai sustiprinęs dvasios mokslus prieš amžinas gamtininkų pretenzijas.

Tokiu būdu filosofija vėl sugrįžo į žmones, o su ja ir metafizika. Tik šioji tuo tarpu mažai tereiškė, nes filosofija pasirodė dabar dar labiau suskaldyta, negu tais laikais, kada ji buvo gamtos mokslų iš viešumos išstumta. Yra daug filosofų, bet nėra filosofijos: vieni, pasiremdami Kantu,

tvirtina, kad esą galima suvokti reiškinius, bet ne tikrovę, ir kad tie reiškiniai esą vienintelis mokslo objektas. Antri, vadinami idealistai arba intelektualistai, nori nusakyti tikrovės esmę iš išvidinio patyrimo. Šalia jų darbuojasi dar trečia grupė, kuri, sekdama Schopenhaueriu ir Nietzsche, pabrėžia valios svarbą. Ketvirti vėl evoliucijonistinį - teologinį principą laiko vieninteliai tikru ir etiką, sociologiją, teisių bei valstybės mokslus nori suprasti, žiūrėdami į juos tikslingumo požvilgiu. Kai kurie laiko istorinę orientaciją svarbiausiu matympunkčiu filosofijoje. Ir taip toliau.

Kas kritiškai vertina šį marguliuojantį įvairumą, turi pripažinti, kad filosofija tikrai pateko į sunkų padėjimą. Kartais net statomas klausimas, ar tegali būti vilties ją išgelbėti. Kas yra susipažinęs su amerikonišku (-anglišku) pragmatizmu, kurio vardu James skelbia, „tiesos“ esančios tik žmogui naudingos prielaidos, arba yra įsigilinęs į *Vaihingerio* (1852—1933) *Als* ob-filosofiją, tvirtinančią, žmogaus pažinimus sudarančios tik daugybė fikcijų, tam ne taip jau sunku atsakyti į šį klausimą.

Ar tad nuostabu, kad abejojama, ar filosofija ir filosofavimas iš viso dar turi prasmės ir kad konstatuojama, kaip Wustas: „Įvyko taip, kaip visada atsitinka, kai valdžios ištroškęs intelektas išsilaisvina, pasitenkina savimi ir skelbia absoliutišką autonomingumą — mes atsidūrėme nuomonių anarchijoje, tokiame asmeniškų įsitikinimų insuliariškume, kurį žmonija savo istorijoje vargu ar kada yra pergyvenusi... Kas pastarais laikais norėjo padaryti sau ypatingą dvasinį malonumą, tas turėjo tik pavartyti nors vieną numerį žurnalo „Kantstudien“... Ką jis ten rasdavo? Ne ką kita, kaip nesibaigiantį privačių nuomonių karą, kur kovojo knyga prieš knygą, puslapis prieš puslapį..., sąvoka prieš sąvoką, sistema prieš sistemą. Cohenas kovojo su Natorpiu, o Rickertas su abiem. Husserlis ėmėsi su visais ne-husserliečiais, Troeltschas — su kantistais, o Simmelis kartais oponuodavo sau pačiam. Ir galo nematyti šios kovos visų su visais.“[1]

Bet būtų klaidinga manyti, kad vieni katalikai taip galvojo. Dar 1913 m. panašiai yra kalbėjęs Joëlis. Jis, tuomet perimdamas Baselio universiteto rektoriavimą, konstatavo: „Šiais laikais nėra nieko tikro, nieko absoliutaus, išskyrus begalinį keitimąsi ir reliatyviškumą ...“ ir graudeno: „Filosofijai, siekiančiai visumos, gresia tiesos išsisklaidymas į besikeičiančias hipotezes ir praktiškas kalkuliacijas, į oportunizmą ir virtuoziš-

[1] Wust *P.*, Säkularisierung des europäischen Geistes, „Hochland“, München 1926 (Nr. 8, p. 203). —

Daugelis visiškai nusivylę filosofija, kartu su A. Besant, J. P.- Blavatsky,

kūmą, į aforizmus ir paradoksus, į abejojimus ir svajones... Tiesa šiandien svyrinėja, blaškosi šen bei ten, nes nebeturi nei jokios prieglaudos, nei jokios tėvynės.“[1]

2. 19-TO ŠIMTMEČIO UNIVERSITETAI

a. *Pirmas tipas: Ideališkasai universitetus 19. šimtmečio pradžioje*

Laikinai kiek pagerėjęs protestantų universitetų padėjimas į 18. šimtmečio galą vėl pašlijo. Būdama apšvietos atitraukta nuo ją apsupančios visuomenės ir betarpiškai priklausydama nuo ją išlaikančio kunigaikščio, aukšta mokykla iš naujo neteko savo reputacijos.[2] Atvirai buvo kalbama, kad reikės visą mokslinio darbo organizaciją iš pagrindų pertvarkyti, įsteigti specialines mokyklas, o universitetus gal net likviduoti. Šitame momente iš gresiančio pavojaus pasišovė juos išgelbėti vad. *vokiškasis idealizmas.* Jo įtaka į aukštos mokyklos reformą tokia didelė ir siekia taip toli, jog negalima tylomis pro jį praeiti.[3]

Fichte bene pirmas bus iškėlęs radikalios reformos klausimą. Jį svarstė savo 1807 m. parašytame memorandume, kurį tuoj nusiuntė į Klaipėdą, kur tuomet buvo apsigyvenęs nuo Napoleono pabėgęs Prūsų karalius. Čia, lietuvišikoje žemėje, ar tik nebus galutinai subrendusi mintis kurti naujo stiliaus universitetą.

Fichte, įsitikinęs, kad tik nauja arba bent atnaujinta senoji mokslo idėja galės atgaivinti sustingusį universiteto kūną ir suvienyti pakrikusius jo sąnarius, siūlo grįžti prie tam tikros mokslo korporacijos, panašios čia į Platono Akademiją, čia į vidurinių amžių vienuolių bendruomenes. Tik filosofijos mokyklos galėsiančios išgelbėti visą mokslinę organizaciją. Iš jų esą svarbu pasiskolinti visa vienijantį principą: „Atskirų mokslo šakų

R. Steineriu ir pan. puolė teosofijai, antroposofijai, okultizmui ir t.t. į glėbį. Šitos — daugiausia visokeriopos rezignacijos pagimdytos — srovės atošvaistai pasiekė ir Lietuvą, tarp ko kito per Vydūną, kurio kūryboje žymus yra teosofijos poveikis (cf. *Mykolaitis V.*, Vydūnas. Filosofiniai pradai, ‚Židinys“, Kaunas 1928, Nr. 7.); taip pat per Herbačauską, pasišventusi astrologijai ir okultizmui.

[1] *Joel K.*, Die philosophische Krisis der Gegenwart, Basel [3]1922.

[2] „Apšvietos universitetas“ turėjo dar ir kitų ydų. Taip, sakysime, nemėgo savarankiškų, originališkų mokslininkų. Dėl to niekas ir nepriėmė Friedricho Schlegelio, nors jis dar tik 25 metus eidamas buvo parašęs puikų filosofijos veikalą.

[3] Cf. *Spranger E.*, Fichte, Schleiermacher, Steffens. Ueber das Wesen der Universität, Leipzig [2]1919. — *Wundt M.*, Der Sinn der Universität im deutschen Idealismus, Stuttgart 1933. — *Simon P.*, Die Idee der mittelalterlicheln Universität und ihre Geschichte, Tübingen 1933.

dvasia yra aprėžta“, tik viena filosofija sugeba jas susisteminti, tik ji gali joms duoti išvidinį vieningumą ir suvesti jų rezultatus į galutinę sumą. Bet kartu busimasis universitetas turėtų būti laisvas nuo grynai intelektualinių tikslų, nes jo pagrindinis uždavinys esąs ne apiberti jauną studiozą palaidomis žiniomis, bet įpratinti tiksliai mąstyti ir prasmingai gyventi.

Pasinaudodamas šiomis mintimis, *Schellingas* dar giliau įsileido į šią reformą. Jo išeinamasis punktas, kurį jis ryškiausiai apibūdino savo 1802 m. Jenoje skaitytose *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums,* yra absoliutas. Šis — aukščiausioji realybė, kurioje glūdi visas pasaulis — esąs vyriausia žinojimo prielaida ir pats pirmutinis žinojimas. Dėl to tikras pažinimas esąs ne kas kita, kaip tobulas absoliuto suvokimas bei atvaizdavimas; tiesa nepriklausanti nuo atskiro individo ar nuo laiko. Iš to išeina, kad atskiros šakos tegali būti nagrinėjamos tik „bendrumo ir absoliutaus žinojimo dvasioje.“ Jos neranda, tas, kuris rausiasi tik po savo specialybę. Taip tvirtindamas, Schellingas savaip atnaujino tai, ką jau Platonas ir jo pėdomis ėjęs Šv. Augustinas buvo pabrėžę. Jam ir buvo aišku, kad jis savo pasiūlymais — ignoruodamas reformaciją — sąmoningai užmezgė vėl ryšius su scholastikos *universitas litterarum*.

Šitaip galvojant tik filosofijos fakultetas gali būti universiteto centras — studijų pamatas ir vainikas. Tokiu jį padarė ne tik Fichte su Schellingu, bet beveik visi anų laikų aukštos mokyklos reformatoriai. Ir taip visai nelauktai iš naujo iškilo svarbus scholastų principas. Matyti, jis nors nenaujas, bet taip pat nėra pasenęs ir dėl to kiekvieną kartą pasirodo, kai tik nuoširdžiai stengiamasi dalykus iš esmės suprasti.

Šitą principą naujose aplinkybėse realizavo *Wilhelm von Humboldtas* (1767—1835).[1] Būdamas 1809/10 metais Prūsų švietimo vadovas, jis įkūrė Berlyno universitetą (1809), kuriuo turėjo įsikūnyti idealistinės filosofijos mokslo koncepcija. Primatas buvo suteiktas filosofijai. Ji mokė atskirus faktus studijuoti sąryšy su tuo, kas yra bendra bei visuotina ir taip visus mokslo duomenis suvesti į vieną tašką. Vyraujanti universitete dvasia buvo neo-humanizmas. Profesoriai būdavo kartu ir tyrinėtojai ir skelbėjai, t. y., jie atlikdavo savarankiškus mokslo darbus ir be to dar perteikdavo žinias.

Reformuodamas mokslo aparatą, Humboldtas įsitikino, „kad visas

[1] Cf. jo memorandumą „Uber die innere und äussere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten“ 1810, atspausdinta Humboldto, Gesammelte Schriften“ X 2, 250 ss.

reikalas be jos [t. y., be valstybės įsikišimo] sektųsi kur kas geriau.“[1] Todėl jis norėjo universitetus išskirti iš metinio valstybės biudžeto ir juos aprūpinti — kaip kad būdavo viduriniais amžiais — privačiais turtais, leidžiančiais jiems plėtotis, neatsižvelgiant į dienos politiką. Užtat priskyrė valdovams profesorių patvirtinimą, tikėdamasis, kad jie vis dėlto nevaržys mokslo laisvės. Bet norėdamas visokioms neigiamoms galimytėms užbėgti už akių, Humboldtas galvojo palikti šalia universitetų dar ir akademijas, užsiimančias vien tyrimu ir nepriklausomai renkančias savo narius.[2]

Pagimdžiusios Berlyno universitetą idėjos davė ir šiaip akademinėms studijoms naujų ir stiprių impulsų. Susvyravusios aukštos mokyklos, persiėmusios nauja dvasia, vėl įsitvirtino, o greta jų atsirado tiek naujų, jog drąsiai galima kalbėti apie *naują tokių įstaigų kūrimosi bangą — jau šeštą Europos istorijoje.* Atsirado 1814 m. — Oslo ir Breslauo, 1816 m. — Gando ir Liége'os (Belgijoje), 1818 m. — Bonnos, 1826 m. — Müncheno, 1833 m. — Züricho, 1834 m. — Berno, 1836 m. — Lyono, 1837 m. — Atėnų universitetai. Anglijoje šalia tradicinių universitetų Oxforde ir Cambridge, kurie savo korporatyvinį charakterį išlaikė iki mūsų dienų, 1836 m. atsistojo Londono aukšta mokykla.

Ši banga išjudino ir Rusiją, kurioje ligšiol egzistavo — ir tai silpnai — tik vienas, 1755 metais įkurtas, Maskvos universitetas. Norėdamas pagyvinti mokslinę veiklą, caras Aleksandras (1801/25), vos pradėjęs valdyti, įsakė įkurti šešiuose savo imperijos mokslo regijonuose po aukštą mokyklą. Tokiu būdu tarp 1804 ir 1833 metų atsirado jų net septynios, pav., 1804 m. — Varšuvoje ir Charkove, 1810 m. — Kasane, 1819 m. — Petrapily ir 1832 m. — Kijeve. Reorganizuojami buvo Maskvos, Dorpato (Tartu, 1802) ir Vilniaus universitetai. Ypatingą charakterį turėjo du pastarieji, kur pirmame vyravo vokiečių, antrame — senos Lietuvos tradicijomis persunkta dvasia. Tuo Aleksandras I. ir jo įpėdinys Nikalojus I. (1825/55) parengė tuos indus, kuriuos palengvėle pripildė iš vakarų atplaukiančios srovės. Tokiu būdu Rusijos aukštose mokyklose savotiškai atsispindėjo vakarų Europos minties istorija. —

Maskvoje iškart buvo įsigalėjęs apšvietos mokslas, bet vėliau jis, kaip ir jaunesnės jo seserys, persiėmė iš vokiečių klasicistų ir Humboldto plaukiančiu neo-humanizmu, be to mielai sutiko ir Fichtės idealistišką

[1] *Spranger E.*. Wilhelm von Humboldt und die Reform dės Bildungwesens, Berlin 1910, p. 205. — Cf. taip pat *to paties,* W. von Humboldt und die Humanilatside, ‘1929. — Toliau ž. *Kaehler S.*, W. von Humboldt und der Staat, 1927.

[2] Tok'os „Akademijos‘ tikrai ir toliau egzistavo. Tačiau hegemonija 19. šimtmečio mokslo darbuose turėjo universitetai. Jie formuodami jauną kartą, turėjo puikią auditoriją, sudarančią jų idėjoms skambų rezonansą visuomenėje. Tokiu būdu visos kitos mokslo įstaigos buvo nustumtos į antrą eilę, nors jų darbai ir nebuvo antraeiliai, kaip rodo tyrinėjimai ypač tų akademijų, kurios 1918 m. susijungė į „Tarptautinę Mokslo Akademijų Draugiją“.

panteizmą su Schellingo absoliučiu idealizmu, neblogai sutinkančiu su paties Aleksandro misticizmu. Taip pat buvo atiduota duoklė ir Hegeliui, kurio pasekėjų tarpe sutinkame, pav., anarchistą Bakuniną. Vietomis susižavėta ir herderišku romantizmu. Taigi, Rusijos aukštosioms mokykloms netrūko dvasinio peno, kurio jos, tiesą pasakius, labai buvo reikalingos, nes caro režimas savo nuolatiniais ir nešvelniais įsikišimais — Aleksandro dekretas iš 1818 metų! — stabdė kiekvieną savystovesnį mokslo žygį. O kai universitetai vis dėlto pasižymėjo originaliais užsimojimais, tai juos naujas caras (Nikalojus I.) nuo 1828 m. ėmė vis labiau siaurinti. Viena jo pirmų aukų buvo 1832 m. uždarytas Vilniaus universitetas.[1] —

[1] Šioje vietoje apie Vilniaus universitetą tenka pasakyti, kad jis buvo atgaivintas Aleksandro I. laikais. Caras, kuriam Lietuva nuo 1795 m. politiškai priklausė, paskyrė savo jaunystės draugą A. I. Čartoriskį Vilniaus apygardos mokyklos kuratorium. Šis, eidamas savo pareigas, pirmoje eilėje rūpinosi Vilniaus aukštąja mokykla, kuri išgavusi uždarytojo jėzuitų ordeno turtus, 1803 m. birželio mėn. 17 d. iškilmingai buvo atidaryta. Fakultetų buvo penki — fizikos, matematikos, medicinos, literatūros ir moralinių bei politinių mokslų. Profesoriai buvo kviečiami be tautybės skirtumo, todėl susidarė gremium'as tikrų talentų, kurių tarpe buvo pav. kalbininkas Grodeckas, medikas Abichtas, gamtininkas Wolfgangas. Kadangi kiekvienas dėstė jam geriausiai tinkama kalba, Vilniaus universitetas gavo daugiau kosmopolitišką (ir lenkišką), kaip rusišką charakterį.

Tą aplinkybę sumaniai išnaudojo su šia žeme suaugę arba jai simpatizuoją, kurie vylėsi Vilniaus universitete sulošti analogišką rolę, kaip kad vokiečiai Dorpate. Dėl to savinosi visa, kas kilo iš paties krašto ar plaukė iš brodzińskiškos Varšuvos, herderiško Karaliaučiaus ir humboldtiško Berlyno. Visa tai sudarė atmosferą, palankią jaunųjų idealizmui bei romantiškam entuziazmui, kuris puolė kultivuoti vietines tradicijas bei aspiracijajs. Kad ir Lietuvos reikalai universitete tikrai nebuvo pamiršti, parodo Lelevelio, Danilavičiaus, Onacevičiaus ir kitų, jame profesoriavusių, pavyzdžiai, o prie kokių rezultatų prieita paliudija M. Valančiaus, S. Daukanto, S. Stanevičiaus, K. Nezabitausko ir pan. darbai. Jie nešė gaivią Vilniaus *almae matris* dvasią, į provinciją, kur ji dar buvo gyva, kai universiteto kūnas jau buvo žlugęs. Poetiška to „savo universiteto“ išraiška buvo Adomas Mickevičius.

Bet šis, palyginant vaisingad, laikotarpis neilgai truko, nes dar pats steigėjas Aleksandras pradėjo šnairuoti į šį, Rusijai nieko gero nežadantį, universitetą. Kai dar paaiškėjo filomatų ir filaretų veikimas, jo dienos buvo suskaitytos. Čartoriskis buvo pakeistas, Lelevelis, Danilavičius ir panašūs atstatyti. Paskutinę lietuviškos orientacijas viltį išnaikino Vilniaus universiteto budelis Novosilcevas, o akmenį ant šios aukštos mokyklos kapo užritino naujas caras Nikalojus I., pravesdamas Šiškovo komisijos pasiūlytas išvadas, pagal kurias aukštesnis mokslas pasidarė bajorų privilegija. Tuo buvo užtrenktos durys iš Lietuvos gilumos Vilniun besiveržiantiems. Ir pats universitetas: 1832 m. liko uždarytas. Tik medicinos ir teologijos skyriams buvo lemta dar iki 1842 m. gyvuoti. Tuomet teologija tapo perkelta į Petrapilį, kur toliau buvo dėstoma Dvasinėje Akademijoje, įgyjančioje į šimtmečio galą lietuviams didelės reikšmės.

Taigi, Vilnius neteko aukšto mokslo židinio. Tai žymiai atsiliepė į krašto kultūrą, nes kaip tik tuo laiku rengėsi, jame studijuoti ir labiau pasiturinčių kaimiečių vaikai. Vėliau suteikti palengvinimai studijų srity mažai ką padėjo, nes studiozus iš Lietuvos vis labiau į savo orbitą traukė Rusijos gilumoje esančios mokyklos. O kas norėjo išvengti ten tykojančių pavojų, tas imatrikuliavosi lenkų teritorijose esančiuose universitetuose, kur pakliuvo į kitus spąstus.

Cf. *Biržiška M.*, Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu, Vilnius 1921. kur nurodyta daugiau literatūros. — *Suchomlinovas*, Medžiagos Rusijos lavinimo istorijai Aleksandro laikais (rusų kalba), Petrapilis 1889. — *Schiemann Th.*, Geschichte Russlands unter Nikolaus I., 4 Bde, Berlin 1904/19. — *Bielinski f.*, Uniwersytet wilenski (1579—1831), 3 t Kraków 1899/1900. —

Reikia pasakyti, kad iš humboldtiškos koncepcijos išaugę universitetai neblogai atitiko savo pašaukimą. Didelis jų privalumas buvo tas, kad jie, gyvai svarstydami reikšmingus tautos reikalus, buvo tautos dvasios reiškėjai ir joje glūdinčių jėgų atstovai. Nemažiau vertintina yra ir toji vieninga idealizmu pagrįsta pasaulėžiūra, jungianti visus fakultetus vieningais dvasios ryšiais. Tokiu būdu,, universitetas vėl pasidarė — nors ir netobulai — tam tikra *universitas,* kuri bent iš tolo priminė vidurinių amžių mokslo organizacijos idealą.

b. *Antras tipas: Materialistiškai pozityvistiškas universitetas 19. šimtmečio gale*

Tačiau šis, nors apytikris, ideologiškas vieningumas bei idealistiškumas neilgai truko, kadangi augantis 19. šimtmetis planingai jį išardė. Dar Hegeliui nesuskubus atsigulti į karstą, opozicija nukrypo nuo „idealistinio universiteto.“ Jai ilgainiui ir pavyko pakeisti šiojo dvasią, organizaciją bei tyrimo metodus.

Naujos dvasios aukštai mokyklai įkvėpė visos anti-hegeliškos srovės. Žinoma, neapsiėjo be kovų. Sakysime, Feuerbachui Heidelbergo universitetas neleido savo rūmuose skelbti materializmą (1848/49). Bet užtat audringai pritarianti studentija parūpino jam miesto rotušę, kur jis juo laisviau užsimojo. Panašiai Sorbona atmetė (1852) Taine'o *Traité de la Connaissance,* kur autorius išdėstė savo fiziologinio pobūdžio psichologiją, o 1839 m. į Zürichą suplaukusi liaudis nuvertė D. Fr. Straussą į universitetą pakvietusią kantono vyriausybę. Tačiau praėjus tam laikui, kurio kiekvienas naujas sąjudis yra reikalingas žmonėms į savo pusę palenkti, anti-idealistinės srovės palengva užėmė katedras.

Nemažiau keitė universiteto veidą ir gamtos mokslai. Privilegijuojami naujo filosofinio judėjimo, jie tol plito, kol susprogdino juos ligšiol priglaudusi filosofijos fakultetą. Jie pretendavo į atskirus fakultetus bei institutus su atitinkamomis laboratorijomis. Jose bandė įrodyti, esą bergždžia toliau naudotis deduktyviniu metodu ir norėti suvokti gamtos vyksmus spekuliatyvinio mąstymo pagalba. Pasiekti laimėjimai patraukė į jų pusę ir abejojančius, nes fizika, chemija, medicina bei gretimos sritys padarė milžiniškus šuolius pirmyn. Jų sensacingi išradimai, realizuojami galingos technikos, tiesiog pakeitė pasaulio išvaizdą.

Ta technika su laiku tiek išbujojo, kad pagaliau išardė net patį universitetą, reikalaudama sau atskirų mokyklų, kurios, pradedant nuo 19. šimtmečio vidurio politechnikumo pavidalu, gausiai buvo steigiamos. Kadangi ir kitos sritys — medicina, veterinarija, agronomija, pramonė, prekyba, ir t. t. — panorėjo sau specialių įstaigų, tai po truputį prasidėjo aukštos mokyklos išparceliavimas.

Tą procesą pagreitino ir įvedimas naujo, vad. egzaktiško metodo, kuris, įkvėptas pozityvizmo bei materializmo, nusisuko nuo bet kurios spekuliacijos ir išvystė eksperimentizmą. Kuo jis dvelkė, gali mums pailiustruoti vienas žymiausias jo atstovas — Taine'as. Jis, norėdamas tinkamai suprasti literatūrą bei jos kūrėjus, lankė fiziologijos, zoologijos, chemijos, anatomijos ir kt. paskaitas, vaikščiojo po ligonines, psichiatrines klinikas, tyrinėjo miegą, patologinius reiškinius, proto ligas, gyvulių instinktą, darė skrodimus. Čia, egzaktiškuose moksluose, jis vylėsi rasti tą tikrumą, kurio neužtiko Hegelio dedukcijose. Čia jis suieškojo faktus, ne kokią aprioristinę formulę, ant kurios, jo manymu, senoji mokykla, kaip ant kokio kurpaliaus, aptempdavusi davinius. „Au lieu de vous imposer une formule, je vais vous faire toucher des faits“, pasisako jis įžangoje į *Philosophie de l'art* (I, 14). Kokie tie faktai *yra*, jis specifikuoja, pradėdamas savo veikalą apie *Intelligence* (I, 2), kur tvirtina, šių dienų mokslo medžiagą sudarą „... petits faits bien choisis, importants, significatifs, amplement circonstanciés et minutieusement notés“.

Šitas pozityvinis, induktyvinis metodas pagaliau pradėjo vyrauti ir dvasios moksluose, kurie jau gerokai buvo netekę orientacijos. Jie apsiprato su tuo, kad jau ne vienas juos tik laikė egzaktiškų mokslų priedu ir traktavo kaip *ancilla rerum naturalium*.

Jau iš to galima spręsti, kiek šie trys veiksniai — idealistinės filosofijos pakeitimas materialistine bei pozityvistine, gamtos mokslų įsigalėjimas ir empirinio metodo iškėlimas — pakeitė universiteto charakterį ir kiek jie paveiks 19. šimtmečio žmogų.

Mums yra tolima mintis nevertinti šios antrosios 19. amžiaus aukštos mokyklos nuopelnų; juk ji yra tiek padariusi, kaip reta kuri mokslo įstaiga. Paimkime, kad ir tuos, daugelio taip peikiamus, gamtos mokslus. Ar jie techniškų atžvilgiu nėra atnaujinę žemės paviršiaus? Ar norėtų kas iš mūsų, patyrusių jų palaimingus išradimus, grįžti į anapus viso to begalinio triūso? Ir ar kas išdrįstu pakirsti tuos grandioziškus užsimojimus, kuriais 20. šimtmetis troško dar pralenkti savo pirmataką? Gal vien dėl to, kad žmogus neretai tik piktam panaudojo civilizacijos stebuklus,, mirčiai sėti, o ne gyvybei kurti? Bet ar negalima tą pat padaryti ir su spekuliatyviniais mokslais? Tat kam visas tas sentimentalus verkšlenimas dėl išnykusio romantiškumo?! Lyg ūžiąs motoras ar blizganti nuo švarumo operacijos salė nebūtų lygiai tiek poetiška, kiek kokia nors vidurinių amžių pilis ar rokoko menuetas!

O betgi tebūna leista keliais minusais sumažinti šių laimėjimų sumą. Visų pirma negalima nutylėti gamtos mokslų industrializacijos. Taip, sakysime, technika reikalavo, kad laboratorijos padėtų jai išrasti vis naujų produkcijų galimybių ir tinkamų joms aparatų bei mašinų. Ši-

taip suprasto „mokslo“ pirmutinis uždavinys buvo tarnauti akcinėms bendrovėms ir bankų interesams. Todėl dividendai, gratifikacijos ir panašūs terminai gausiai buvo vartojami šios rūšies mokslininkų, žvelgiančių viena akimi į mikroskopą, antra į pinigus. Suprantama, kodėl vis dažniau mokslui buvo prikaišiojama, esą jis ėjęs kapitalizmui vergautų.

Šitas priekaištas ypač buvo taikomas ne vienam tuo laiku Šiaurės Amerikoje įkuriamam universitetui, kuriuose kartais ištisos dalys netekdavo tradicinio orumo. Iš jų reikalauta išradimų, kuriuos galima buvo greit užpatentuoti bei pelningai eksploatuoti ir tokiu būdu biržoje kotiruojamų akcijų vertę pakelti. Bet ne vien Amerikoje trustai ėmė kurti aukštas mokyklas ir sindikatai jose viešpatauti, tokių pavyzdžių apsčiai yra ir Europoje.

Nenuostabu tad, kad į tai, kas nedavė apčiuopiamos naudos, pradėta šnairuoti. Nesigailėta „nepraktiškiems“ mokslams pašaipos. Labiausiai buvo puolama filosofija, bent toji, kuri nespėjo ar nenorėjo persiorientuoti. Gyvenime nebesiorientuojąs filosofijos profesorius pasidarė mėgiamiausia juokų laikraščių figūra. Bet ar filosofai ir jų humanistiški fakultetai nebuvo labiau verti pasigailėjimo kaip ironijos? Tikrai, nes jie pergyveno skaudžią tragediją. Juk juos slėgė ne tik netekimas per šimtmečius turėto primato, bet ir neišgydomas išvidinis nesutarimas, nes — kaip žinome — filosofijos vietą jau buvo užėmusios įvairios filosofijos, jų sistemos, fragmentai, niuansai. Būdavo, kad universitetuose sekdavo viena paskui kitą iš esmės skirtingos mokyklos. Atsitikdavo ir taip, kad tuose pat rūmuose, net viename aukšte ir kartais tuo pačiu laiku, gretimose auditorijose vieną ir tą pačią mintį vienas dėstytojas teigė, kitas neigė. Už tas pat žinias, už kurias studentas pas vieną profesorių gavo geriausį pažymį, kito jis buvo pavaromas. Ką vienas statė, kitas griovė. Tai buvo kova visų su visais. Todėl filosofijos fakultetas nepajėgė vadovauti nė jo globojamiems humanitariniams mokslams. Jų atstovai, išsigandę bendros desorientacijos, užsidarė savo specialybėse.

Jautresni jau seniai suprato opią tokių įstaigų padėtį, bet, nepajėgdami jos atitaisyti, užsimerkė ir susigyveno su mintimi, kad tie fakultetai, rengdami mokytojus, turės nors minimalinę teisę egzistuoti. Tačiau nepagalvojo, kad būsimi mokytojai bus tik nauji to idėjinio chaoso platintojai.

Tokiu būdu tie mokslai ne tik pametė tikrąjį kelią, bet neteko ir paties centro. Ir taip jie ėmė klaidžioti be orientacijos beribėje smulkmenų jūroje. Tuo pačiu buvo sutriuškinta ta centrinė jėga, kuria savo laiku rėmėsi ir kurioje jungėsi pasaulėžiūra, nes, nebesiorientuojant šiai į *universumą*, nebegalėjo būti kalbos nė apie *universitas*. Kur anksčiau stovėjo puikūs minties rūmai, dabar riogso griuvėsiai ir viešpatauja babiloniškas nuomonių mišinys.

Negeriau ir su kitais fakultetais, kurie, užgesus filosofijos švyturiui, taip pat ėmė blaškytis. Atskirti nuo dvasios makrokosmo pasitenkino apčiuopiamų faktų mikrokosmu. Toje mikrologijoje jie ir knisosi desperatišku darbštumu, nors ir nesitikėjo surasti bent minimumą dėsningumo, kurio pagalba žmogus galėtų pažinti kad ir savo artimiausią sritį. *Ignorabimus.*

Ar tad nuostabu, kad universitetais besivadinančios mokslo įstaigos sudarė tik išviršinį vienumą, administratyvinį vienetą, apgaubiantį tiek nuomonių, kiek yra žvaigždžių paukščių take? Tai buvo sugrupavimas šimtų, nuo savo kolegų aklinai užsidariusių, specijalistų, kuriuos jungė tik bendri rūmai ir autonomizuotas galvojimo būdas. Fakultetai — mažesni vienetai minčių chaosui ugdyti. Katedros — priešingiausių nuomonių kristalizacijos punktai. Jokio *universitas!* Iš vidurinių amžių tebuvo likęs vienas vardas, lyg koks archaizmas. Geriau tiktų *diversitas* arba *specialitas.*

Dar būtų pusė bėdos, jei universitetai prie savo naujo charakterio būtų prisipažinę ir padarę vieninteles iš to galimas išvadas. Bet daug kur jie, lyg niekur nieko, dėjosi esą toji pat senoji institucija, tuo suklaidindami tuos, kurie verždavosi prie jų katedrų išgirsti išganingą mokslo žodį.[1]

Tie jauni entuziastai nė nesuprato, kad šios įstaigos negali jų išganyti; nes jos pačios laukia išsigelbėjimo iš savo beviltiškos padėties.

Tą dar mažiau suvokė platesni sluoksniai, kurie, įtikėję, esą mokslui visame priklauso paskutinis žodis, religiją juo pakeitė. Jie tvirtai manė, kad mokslas sukurs išsvajotą „ateities valstybę“ ir joje įrengs išsiilgtą rojų. Po tiek nusivylimų darbo masės į mokslą sudėjo visas ir paskutines viltis, jį tiesiog mistifikavo, tuo sukurdamos naują tikėjimą, ku-

[1] Jų tarpe atsirasdavo vis daugiau ir lietuvių, kurie, pasinaudodami socijaliniais pagerinimais ir tautinės sąmonės kurstomi, veržėsi į šviesą. Bet neturėdami savame krašte atitinkamo židinio, buvo priversti emigruoti į tolimos Rusijos gilumą arba į lenkiškas sritis. Tokis atsitolinimas nuo savo tautinės bazės buvo vienas pavojus, tykojantis jaunus lietuvių studentus. Antras kilo iš universitetų, suspėjusių persisunkti iš vakarų pasiskolintu materializmu bei pozityvizmu ir panašiomis srovėmis, kurios viena po kitos įsitvirtino Rusijos universitetuose. Šitie pavojai buvo juo realesni, kadangi jauniems studentams, trokštantiems išsiemancipuoti iš savo „provincijališkumo“, didžių centrų — ir svetima kalba dėstomas — mokslas tikrai galėjo atrodyti esąs galutinis žodis. Padidino tuos pavojus ir tas faktas, kad pirmą kartą pačių kaimiečių vaikai didesniame skaičiuje susidūrė su mokslu dėl ko ir galėjo įvykti — taip sakant — masinė naujų idėjų infekcija.

Kad šis susidūrimas tikrai buvo reikšmingas tautinis ir pasaulėžiūrinis bandymas, parodė šie rezultatai: daugelis surusėjo, o dar daugiau, kad ir pasilikdami lietuviais, nesugebėję suderinti savo seną tikėjimą su nauju mokslu, pasisakė už mokslą, tuo įvarydami kylį į ligšiol vieningus savo tautos idėjinius įsitikinimus. Susidarė du liogeriai, kurių kiekvienas leidė savo laikraščius, žurnalus, kūrė organizacijas partijas. Iki karo tų dviejų liogerių susidūrimas buvo daugiausia ideologinis, mažiau ekonominis, o po karo — atstatant savo nepriklausomą valstybę — jis savaimingai virto ir politiniu.

riame nė kiek nesusvyravo.[1] Ir kam, jei ir labiau pasiturintieji juo kiti! Ir net taip fantastiškai, jog bematana pateko į literatūrą. Visą tą mistišką scientizmą Flaubertas savo romane *Madame Bovary* (1857) personifikavo vaistininko Homaiso asmeny, įkyriai kartojančio, ir jis tikįs, bet, žinoma, kiek kitaip kaip kiti. „Mano Dievas, tai Sokrato, Franklino, Voltaire'o ir Bérangerio[2] Dievas. Aš pasisakau už [Rousseau] „Savojardo vikaro išpažinimus“ ir nemirštamus [17]89 metų principus!“ Jo galvoje niekaip netelpa Kristaus prisikėlimas iš numirusių, nes tas juk priešinasi visiems gamtos dėsniams, o kas nesutinka su jo dievinamuoju mokslu, tas nėra galima. Tegul Kristus prisitaiko prie jo dėsnių!

Scientizmas, ši nauja religija, pripildė pasekėjus begaliniu optimizmu. Jie, įkinkę į darbą garą, eksploatavę žaibą ir nugalėję mikrobus, tikėjo, kad vieną gražią dieną viską suprasią, sužinosią, svaiginosi mintimi, kad tikrai išsipildysiąs pažadas — *Eritis sicut dii.*[3] Kaip baigėsi šitoks pasiputimas, parodo ne tik klaikus Flauberto romano galas, bet ir nemažiau šiurpus finalas Bourgeto kūrinio *Le disciple* (1889), kur tiek beširdis, tiek putlus scientizmas prarijo naivius savo pasekėjus. Bet masės praregintčių kūrėjų neklausė, jos tik dar karščiau garbino savo stabą. Vienok pasaulinis karas jas prablaivė ir visu baisumu įtikino, kad scientizmas padaręs jas ne dievais, o besidraskančiais robotais.

Tokiu būdu antras 19. šimtmečio universiteto tipas daugiau paveikė tautą, kaip visi kiti, kuriuose lietuviai ligšiol švietėsi. Ir jo poveikis pasiliko lemiantis iki to momento, kol nepatenkinti šiuo universitetu katalikai Vakarų Europoje susirado kitokį, bekylančių katalikų universiteto tipą.

[1] Eine Verkehrung des Sinns von Wissenschaft geht daher heute durch die Welt... Da Massenordnung nur durch Technik, Technik nur durch Wissenschaft möglich ist, herrscht im Zeitalter ein Glaube an Wissenschaft. Da aber Wissenschaft allein zugänglich ist durch methodische Bildung, das Staunen vor ihren Resultaten noch kein Teilnehmen an ihrem Sinn ist, so ist dieser Glaube Aberglaube. Eigentliche Wissenschaft ist das Wissen mit dem Wissen der Weisen und Grenzen des Wissens. Wird aber an ihre Resultate geglaubt, die nur als solche, nicht in der Methode ihres Erwerbs gekannt werden, so wird in imaginärem Missverstehen dieser Aberglaube zum Surrogat echten Glaubens. Man hält sich an die vermeintliche Festigkeit wissenschaftlicher Ergebnisse. Die Inhalte dieses Aberglaubens sind: ein utopischer Sachverstand von allem, das Machenkönnen und die technische Meisterung jeder Schwierigkeit, Wohlfahrt als Möglichkeit des Gesamtdaseins... Die Macht dieses Aberglaubens befällt fast alle Menschen, auch die Gelehrten“. — Taip išsitaria nekatalikas Heidelbergo universiteto profesorius *K. Jaspers* savo knygutėje „Die geistig'e Situation der Zeit“, Berlin-Leipzig [5]1933, p. 123 s.

[2] Burbonų laikų poetas sukūręs daugybę lengvų, liaudžiai patinkančių dainelių, kuriomis propagavo doktrinalinį liberalizmą.

[3] Ta pažanga ypač žavėjosi ir ją tikėjo nemaža į Ameriką, į technikos stebuklų šalį, persikėlusių lietuvių. Jų vardu prabilo V. K. Račkauskas, versdamas prof. M. Dragomanovo veikalėlį „Rojus ir pažanga“, kuris lietuviškai pasirodė 1912 m. Scrantone (112 psl.).

c. *19. šimtmečio profesoriume*

Kiekvienas universiteto tipas turi ir atitinkamus profesorius. Kaip idealistiškoje aukštoje mokykloje galėjo dėstyti toks Fichte, taip egzaktiškų mokslų užvaldytas universitetas sugebėjo išugdyti tokį Virchową ar Helmholtzą. Iš šitų dviejų, 19. šimtmečio formuotų, tipų kiek platėliau minėsime antrąjį.

Pirmiausia krinta į akis jo siauros specialybės pamėgimas. Tuo jis griežtai skiriasi nuo universalinio vidurinių amžių profesoriaus ir net nuo savo kolegos iš idealizmo laikų, kuriems vis dar rūpėjo fenomenų visuma. Bet įsigalėjusiai *diversitas* tebuvo reikalingi tik specialistai, kurių ji, tolydžiai atomizuodama studijų šakas, ir pasigamino. Negalima pasakyti, kad toks specializavimas būtų buvęs nevaisingas, priešingai, dėl jo mūsų žinojimas begaliniai praturtėjo. Dėl to žemai lenkiamės prieš tuos mokslo vyrus, kurie, neatbodami vargo ir sunkumų, vis iš naujo mėgino plėšti skraistę nuo mus apsupančių ir bauginančių paslapčių. Jie, užmiršę pasaulį bei jo garbę, triūsdavo kartais per pusę šimtmečio laboratorijose, norėdami surasti atsakymą į vieną kurį klausimėlį. Jie darydavo pavojingus eksperimentus, aukodavo neretai savo sveikatą, o kartais net savo lavonus pavesdavo mokslo tyrinėjimams. Kas žino visus tuos tūkstančius anonimų, privedusių bakteriologiją prie Kocho laimėjimų ar Pasteuro triumfų? Kas atsimena tuos legionus baltų chalatų herojų, kovojusių klinikose už žmogaus gyvybę ar už gyvenimo prailginimą nors kelioms valandoms? Jie nors be vardo, tačiau ne be garbės, nemirštamos garbės. Tokių karžygių mes sutinkame visuose fakultetuose. Dar niekad archyvai bei bibliotekos nebuvo tiek verčiamos, žemė tiek tyrinėjama, okeanai tiek išnardomi. Dar niekad tiek nebuvo rašoma ir spausdinama. Problemos tiesiog skendėjo nagrinėjamoje literatūroje.

Tačiau šitoks knisinėjimasis be galo ir be krašto turėjo ir savo nepatogumų. Specialistas, dirbdamas be kontakto su gretimomis šakomis, nebesusikalbėjo su savo kolegomis. Atsitikdavo, kad Platono specialistas menkai tenusimanė apie naują filosofiją, kad anglistas nė kiek nesidomėjo savo kaimynais prancūzais, kad į Dostojevskį įsigilinęs nieko nenorėjo žinoti apie Gogolį. Kas tiesioginiai jo nelietė, tas jam nebuvo Įdomu, todėl susiėjęs su kitais buvo mirtinai nuobodus. O betgi savo pozicijos silpnybes mažai tepajuto. Priešingai, buvo net linkęs girtis savo išimtinomis žiniomis. Iš čia ir kilo tas išdidumas, kuriuo „žinąs“ žiūrėjo į visus „nežinančius“.

Toksai mokslo darbas ir išviršiniai paženklino savo darbininkus. Jie kaskart labiau panašėjo į tyrinėjimo aparatus, kurie atlikdavo savo darbus

laikrodžio reguliarumu ir mašinos tikslumu. Tokia mokslo mašina, kuri dirbo su didžiausia precizija ir be atsisakymo, buvo, sakysime, Taine'as. Jam ir kitiems pozityvistams, svarbiau buvo eksperimentuoti, kaip gyventi. *Primum experimenta agere, deinde vivere.* Net ir moterims šis specialumas giliai įspaudė savo bruožus, ką gali paliudyti, kad ir ponios Cury (1867—1934) pavyzdys. Ji, nors katalikiškoje Lenkijoje užaugusi, tačiau patekusi į Prancūziją pačiame pozityvizmo klestėjime ir ištekėjusi už fiziko, įtikėjo į scientizmą. Šis iš jos atėmė moters žavingumą, aptildė jos juoką ir padarė ją griežtą bei tikslią. Be — savaip suprasto — mokslo, fizikos ir eksperimentų, ji daugiau nieko nepripažino. Šiais įsitikinimais neabejojo nė vyrui staigiai mirus; priešingai, dar ir savo dukterį paaukojo ant scientizmo aukuro.

Giliau žvelgią senai suprato, kad tokia darbuote pasiektos žinios nesudaro tikro žinojimo ir kad dėl viso to žmogus netampa nei išmintingesnis nei geresnis. Jie su širdgėla pastebėjo, kad mokslo korifėjai kartais neišlaiko ir menko gyvenimo egzamino. Jie pajuto, kad anie, bendresniuose klausimuose mažai teišmanydami, o visumos vaizdo jau visai nebeturėdami, nebebuvo, kaip kadaise, vadovai nuo mažesnio prie aukštesnio, nuo paprasto prie reikšmingo, nuo reiškinių prie esmės. Tie mokslininkai, atsisakydami suvesti — arba bent mėginti suvesti — davinius į pilną sistemą ir palikdami studiozus be galutinės orientacijos, nemažai padėjo pasaulėžiūriniam liberalizmui įsigalėti.

Šis ir be to gausiai buvo atstovaujamas radikalios laisvamaniškos srovės, kuriai rūpėjo savo doktrinalinį laisvamaniškumą plačiausiai pasėti. Ir jai sekėsi, nes turėjo apsčiai gabių *portes-parole.*

Ar jų katedros radosi Stockholme ar Kapstadte, ar jų auditorijos buvo Maskvoje ar New-Yorke, jie platino vienodą mokslą, siekė vieno ir to paties tikslo. Būdami geri psichologai bei lengvo supratimo, jie be vargo įlisdavo į kiekvieną sistemą ir pasirinkdavo tinkamų savo misijai žinių bei argumentų. Vengdami aiškiau pasisakyti už kurią nors ryškesnę doktriną, jie pasidarydavo eklekticistai, moką viską suprasti, viską išaiškinti, viską išteisinti. Jie ne tik mokė, bet tiesiog įkūnijo posakį *Veritas — temporis filia.* Nieko absoliutaus nepripažindami ir viską sureliatyvindami, tapo visose srityse patys didieji reliatyvistai.

Tą reliatyvumą skelbdami, jie plačiu frontu susidūrė su Bažnyčia bei Jos mokslu. Matydami jame „den ruhenden Pol in der Erscheinungen Flucht“, jo organiškai nemėgo ir todėl nepraleisdavo progos vis iš naujo pulti tą instituciją, kuri nesidavė palenkiama, ir tuos mokslininkus, kurie buvo kurti jų reliatyvizmo himnams. Ta kova nesiliovė per visą 19. šimtmetį ir nėra vilties, kad ji greit baigtųsi, nes katalikų mokslo koncepcijoje

niekad netilps jų radikalus laisvamaniškumas, kuris yra ne kas kita, kaip visko su viskuo sulyginimas — aukščiausio su žemiausiu ir kilniausio su banališkiausiu, kur vertybės paverstos fikcijomis, o maštabai suvesti į nulį.

Visa situacija bei laiko dvasia labiau buvo palankios šiems laisvamaniškiems radikalistams[1] ir dėl to paviršutiniškiau į dalykus žiūrint galėjo atrodyti, esą jie laimėję 19. šimtmečio kovas. Tą įspūdį dar pagilino faktas, kad jie tiek žodžiu, tiek raštu tiesiog nustelbė oponuojančius. Tai atlikti padėjo jiems neabejotini oratoriški ir stilistiški gabumai.

Kadangi jie neguldė galvų už kurį nors pozityvų mokslą, tai daugiau kultivuodavo formą kaip turinį. O ta forma buvo ne tiek ramus, objektingas atpasakojimas, kiek savotiškas filosofavimas, nes jiems ne tiek rūpėjo tikslus planas, konstruktyvinis elementas ir nuosekli minčių eiga, kiek įdomus siužeto traktavimas. Tam žaisdavo žodžiais, stebindavo paradoksais, imponuodavo antitezėmis. Žodžiu, darydavo viską, kad tik auditorija netuštėtų ir joje visuomet vyrautų toji gera nuotaika, kur mintys geriausiai prigyja. Apvilkdami šias žavingiausiais rūbais, nešykštėdami skambių posakių, dailių frazių ir sparnuotų formulių, kurios lėkdamos nuo lūpų prie lūpų savaimingai platino atstovaujamas idėjas, jie sukūrė savotišką stilių, savo estetizuojančia gražbylyste ir nervingu sąmojingumu iš kart išsiskiriantį iš visų kitų.[2]

Be šitų gyvenimiško laisvingumo siekiančių radikalių laisvamanių akademiškoje plotmėje pasidarbavo dar masonų brolija.[3] Ji stengdavosi

[1] *Žymų* jų nuošimtį sudarė iš savo tautos tradicijų išsiemancipavę, už individo išsilaisvinimą kovoją žydai, kuriems dėl įvairių jų privalumų pavyko užimti didelį katedrų skaičių. Sakysime, Austrijoje, kur katalikai sudaro 90% visų gyventojų, jie turėjo 40% universiteto profesorių vietas (cf. *Eberle J.*, Grossmacht Presse etc., Wien [2]1920, p. 295). Panašiai buvo ir kituose kraštuose. Kad lengviau sektųsi darbas, žydai - modernistai neretai išviršiniai kiek galint asimiliuodavosi, pav., keisdami pavardes. Tokiu būdu iš Dessauer pasidarė Dessoir, iš Gundelfinger — Gundolf. Jų pavyzdį pasekė ir rašytojai su publicistais. Taip, sakysime, Emil Ludwig anksčiau vadinosi Cohn, o žinomas kritikas Alfred Kerr — Kempinsky.

Kad jų poveikis buvo tikrai didelis, paliudys kiekvienas, kritiškai žiūrįs į gyvenimą. Iš daugybės pavyzdžių tam patvirtinti pasitenkinsime paminėję vieną ryškiausią, kuris liečia Goethę. Šis ir jo atstovaujamas doktrinalinis liberalizmas vargu ar būtų pasidarę tokie populiarūs be žydų profesorių Gundolf, Simmel ir Witkowski, kuriems padėjo jų vienminčių Bielschowskio ir Engelio veikalai. Atėmus šiuos penkius žydus iš vokiečių goethologijos, kas liks iš tikrai žymių darbų be (anglo) Chamberlaino?

[2] Kaip nekatalikai vertina tokį stilių, galima tarp ko kito sužinoti iš *K. Jasperso* knygutės „Die geistige Situation der Zeit“, Berlin - Leipzig [5]1933, p. 104 s, kur skaitome: „Wenn der Halt an echten Inhalten verlorengegangen ist, wird schliesslich bewusst die Sprache als Sprache ergriffen und zum Gegenstand der Absicht gemacht... Heute wird gemieden, durch die Sprache auf das Sein zu blicken vielmehr das Sein mit der Sprache vertauscht... Das ungewohnte Wort und die ungewohnte Wortstellung müssen ursprüngliche Wahrheit Vortäuschen... Geist scheint im Umbenennen zu bestehen.“

[3] Dar šiek tiek literatūros apie masonų broliją: *Algermissen K.*, Die Freimaurerei, 1933. — *Schweyer Fr.*, Politische Geheimverbände, 1925. — *Pachtler G. M.*, Der Götze der Humanität etc., Freiburg i. Br. 1873. — *Wichtl F.*, Weltrevoliution,

užimti visas reikšmingesnes universitetines vietas, kur buvo galima formuoti būsimąsias tautos ir krašto viršūnes. Nuosekliai ir per ilgą laiką okupuojant vakancijas, masonams pavyko gauti žymią dalį svarbesnių katedrų, iš kurių toliau skelbė gryno žmogiškumo evangeliją ir kontroliavo beaugantį akademišką jaunimą. Pasirinkdami naujas pajėgas, skirdami stipendijas, ieškodami aktualioms temoms rašytojų, o pastariesiems leidėjų, t. y., parūpindami savo idėjoms naujų, kvalifikuotų skelbėjų ir sudarydami jiems tinkamą platformą, masonai giliai paveikė 19. šimtmečio intelektualinį gyvenimą.

Po viso to, kas čia buvo pasakyta, nenuostabu, kad, besižvalgydami po 19. šimtmečio profesoriumą, vos kur ne kur sutinkame kataliką. Kokiame laipsny pasisekė pasaulėžiūriniam liberalizmui, saugojančiam savo mokslo monopolį, apsidrausti nuo katalikų, kurių doktrinoje jis matė rimčiausi savo priešą, gali, sakysime, pavaizduoti, šie skaičiai paimti iš 1930 metų Vokietijos.[1]

Statistika sako, kad (1930) Vokietijoje gyveno 33,06% katalikų. Jei būtų pilnai įgyvendintas paritetas, tai tiek taip pat turėtų būti ir katalikų, dėstančių Vokietijos Aukštose Mokyklose. Bet taip nėra, nes jose jie tesudaro tik 13,58%. Kadangi čia įskaityti visi, kurie yra užrašyti katalikais, neatsižvelgiant ir į tai ar yra praktikuoją ar ne, tai faktiškasis jų svoris dar mažesnis. Net ir po karo, t. y., tuomet, kai jis politikoje išsikovojo paritetą, nebuvo nė vieno universiteto, turinčio nors pusę katalikų dėstytojų. Net ir katalikų tirštai apgyvendintuose kraštuose jų akademikų nuošimtis toli atsiliko nuo atitinkamos gyventojų dalies. Tą įsakmiai parodo Bavarija, kur 69,69% katalikų išpuola tik 33,53% profesorių. Kad ir kitur, kur katalikai sudaro daugumą, nebuvo geriau, rodo, pavyzdžiui, Kölno, Müncheno, Münsterio, Würzburgo universitetai, kurių katalikų profesorių nuošimtis tik nežymiai pakyla virš bendro reicho nuošimčio (13,58), o Bonnoje ir Freiburge (Breisgau) buvo net žemesnis. Kompensato iš aukštų mokyklų, esančių protestantų apsuptų, negalima buvo laukti, nes jie stengiasi aklinai užsidaryti nuo katalikų.

Kaip matyti radikaliam liberalizmui net tokiais laikais, kada katalikai vaidino svarbią, net vadovaujamą rolę valstybėje, buvo pavykę apsaugoti savo monopolį. Kur tas dėl augančio katalikų sąmoningumo nebuvo lengva, ten besiveržiantieji buvo nustumti į specialias šakas, izoliuoti į

Weltrepublik [9]1922. — Prielankūs masonams yra *L. Kellerio* veikalai, kaip sakysime, „Die geistigen Grundlagen der Freimaurerei und das öffentliche Leben, Jena 1911“, „Die Freimaurerei etc.“ Leipzig - Berlin [3]1923. — Panašios tendencijos yra *Bischoff D.*, Die Religion der Freimaurer, 1922.

[1] *Legge Th.*, Der Anteil der Katholiken am akad. Lehramt „Akad. Bonifatiuskorrespondenz“, Paderborn 1834, Nr. 2, p. 105 ss. — Reikia pasakyti, kad Leggés paduodami skaičiai, paimti iš pokarinės Vokietijos, pilnai neatvaizduoja prieškarinių katalikų akademinių pozicijų, kurios buvo žymiai prastesnės.

sunkiai prieinamas specialybes, kuriomis doktrihaliniam liberalizmui negalėjo pakenkti. Bet užtat ypatingai kietai laikėsi humanistiškuose fakultetuose, t. y., ten, kur formuojama pasaulėžiūra ir iš kur išeina gyvenimui normuoti direktyvos. Šioms taip svarbioms pozicijoms išlaikyti, kartais buvo griebtasi ir priemonių, nebesutaikomų nei su skelbiamu humaniškumu nei su akademiška etika.

Radikali laisvamaniškoji srovė, norėdama pateisinti savo ekskliuzivizmą, mėgdavo tvirtinti, katalikai neturi pakankamai kvalifikuotų jėgų reikšmingesnėms katedroms užimti. Bet šis argumentas dar prieš karą buvo nenuoširdus, o ką bekalbėti apie dabartinius laikus! Giliausia priežastis tokio kratymosi buvo troškimas tik dar labiau užtikrinti savo doktrinos viešpatavimą.

Viso to padariniai buvo tie, kad 19. šimtmečio universitetas, o ypač jo pasaulėžiūrą formuojąs ir gyvenimožiūrą sudaręs humanistiškasis fakultetas, pateko į orbitą pasaulėžiūrinio liberalizmo, kuris, it visagalis katedrų viešpats, auklėjo akademišką jaunimą ir tuo pat dirigavo gyvenimą.

3. SCHOLASTIKOS ATGIMIMAS (NEO-SCHOLASTIKOS PRADŽIA)

Katalikų Bažnyčios priešininkai tikėjo, kad Voltaire'o amžius bus galutinai pakirtęs Jos šaknis ir buvo įsitikinę, jog 19. šimtmetis nuraškys paskutinius pageltusius lapus nuo Jos išdžiūvusių šakų. Bet Ji apvylė laukiančius, nes užuot nykti, suskleidė tik naujų žiedų.[1] Žinoma, smarkios naujo amžiaus audros nubarstė jų daugybę, bet medis vis dėlto stiprėjo ir kaupė jėgas vaisingam rudeniui. Moderniškas žmogus su nusistebėjimu įsitikino, kad Bažnyčia nepasidavė sirenų balsais gundančiam humanizmui, nekrito nuo reformacijos smūgių, nenusinuodijo apšvietos infekcija ir prancūzų revoliucijos nebuvo sunaikinta, bet atgaivinusi savo jėgas, rengėsi dar naujiems žygiams. Kas nebūtų pavykę jokiai dinastijai, tas pasisekė popiežiams — gale to šimtmečio, kuris turėjo užritinti paskutinį akmenį ant Jos kapo, — jų vedama Bažnyčia buvo stipresnė kaip kada nors.

Jos sustiprėjimą pirmas pajuto Napoleonas: jo kalintas popiežius triumfaliai grįžta į Romą, kai tuo tarpu jis pats miršta ištrėmime. Toliau restauracijos ir romantizmo laikais Bažnyčia atgauna savo reputaciją ir konkordatais juridiškai užsitikrina savo teises. Pastebėjusi kaip anti-kata-

[1] Cf. *Funk-Bihlmeyer,* Kirchengeschichte. III. Teil: Die Neuzeit und die neueste Zeit. Paderborn [8-9]1934. — *Kirsch-Veit,* Die Kirche im Zeitalter des Individualismus etc., Freiburg i. Br. 1933. — *Schmidlin J.,* Papstgeschichte der neuesten Zeit, 3 Bde, Freiburg i. Br. 1933. — *Weiss-Kralik,* Weltgeschichte (der neuesten Zeit, 1815—1918), 6 Bde, 1915/26. — *Fueter E.,* Weltgeschichte der letzten hundert Jahre (1815—1920), 1921. — *Friedeil E.,* Kulturgeschichte der Neuzeit, 3 Bde, München, 1927/31. —

likiškos jėgos organizuojasi tarptautiškai, Ji taip pat vienija savo jėgas. Ko Gregorijus I. ir Gregorijus VII. dar buvo siekę, būtent, koncentruoti Romoje atskirų kraštų bažnytinį pajėgumą, tas įvyko 1870 m. Vatikano Santaryboje. Nuo to laiko prieš sutartinai puolančius priešininkus Bažnyčia stato popiežiuje sukoncentruotas jėgas. Tuo iki minimumo suvaržė tas centrifugalines tendencijas (koncilarizmą, episkopalizmą, nacijonalizmą ir p.), kuriomis anti-bažnytinės grupės kadaise taip fatališkai buvo skaldžiusios tikinčiuosius. Nuo dabar ir tolimiausioje vietoje puolamiems katalikams į pagalbą skubėjo visa Bažnyčia su visomis savo jėgomis. Pirmas tai patyrė Bismarckas, kuris buvo priverstas sustabdyti kulturkampfą.

Bažnyčia, pastebėjusi idėjinį 19. šimtmečio pakrikimą, negalėjo nenurodyti vyriausio kaltininko — individualizmo ir jo tipiškiausio įsikūnijimo šiame amžiuje — liberalizmo. Tai padarė 1832 m. Gregorijus XVI. enciklika *Mirari vos,* vėliau Pijus IX., išleisdamas 1864 m. vad. *Syllabus* ir Pijus X. savo nauju *Syllabus* (dekretu „*Lamentabili*“, 1907 m.) bei enciklika *Pascendi* (1907).

Nesitenkindama kritika, Bažnyčia dar ir pozityviai nurodė eitiną linkmę — klasiškąją scholastiką, kurią dar Pijus IX. troško atgaivinti. Dar daugiau ta kryptimi padarė Vatikano Santaryba (1870), išleisdama reikšmingas, Šv. Tomo dvasia redaguotas tezes apie Apreiškimą, religijos ir mokslo santykius ir t.t. Tas padrąsino Leoną XIII. visoje pilnumoje iškelti Akvinietį enciklikoje *Aeterni Patris* (1879), kuri iššaukė ir sekančio popiežiaus, Pijaus X. (1903/14), maloniai globojamą neo-scholastinį judėjimą.

Tokiu būdu 19. šimtmety Bažnyčia buvo ne tiktai atsigavusi nuo Voltaire'o amžiuj ir dar anksčiau jai suduotų smūgių, bet ir visų jėgų koncentracija buvo pasidariusi tikra pajėga. Toliau Ji plito horizontaliai — įsiveržė į naujus kontinentus, į ligšiol nežinomus kraštus. Vienas Leonas XIII. įkūrė 248 naujas vyskupijas ir 48 apaštališkus vikarijatus. Kartu stiprėjo ir vertikaliai — ypač tais, pradedant nuo 1881 metų, įvykstančiais Eucharistiniais Kongresais buvo pagilintas religinis gyvenimas. Kadangi Bažnyčia ir socialiniu atžvilgiu nebuvo indiferentiška, bet per Leoną XIII. skelbė epochinės reikšmės sprendimus *(Rerum novarum* 1891, ir t.t.), tai ji tapo didingu gyvenimo kelrodžiu ir pajėgi institucija, su kuria nesiskaityti jau nebebuvo galima. O kai ir pasaulinis karas (1914/18) visu baisumu įrodė jos tezių tikrumą, tai Bažnyčios garbė dar skaisčiau sužibėjo. Daug kam ji tuomet pasidarė tikrai „paskutine priebėga“.

Bažnyčios kelias 19. šimtmety nuostabus: pačioje pradžioje Ji kaip ir parblokšta, o pabaigoje vienintelė jėga, kuri be nuostolių pergyveno didžiausią katastrofą, kuri kada nors ištiko žmoniją. Štai 19. šimtmečio stebuklas. — Toliau mums įdomios yra ypač Bažnyčios pastangos apsaugoti

mus nuo tykojančio idėjinio cheoso, dėl to čia ir paliesime Jos sukurtą neoscholastinį judėjimą.

a. Pirmi gaivintojai

Šis sąjūdis yra 19. šimtmečio vaikas. Anksčiau užgimti jam neleido visokios priešingos srovės (kartezianizmas, apšvieta, kantizmas, Hegelio idealizmas). Juo labiau jos veržėsi, juo kuklesnė darėsi scholastika: iškart ji pasitraukė iš visuomenės, o paskui ir iš katalikiškų mokyklų, taip kad 19. šimtmečio pradžioje ji buvo lyg ir pamiršta.

Dėl tos priežasties nei romantikai prancūzai nei vokiečiai ja naudotis negalėjo. Jie filosofavo savo sąskaiton ir savo rizika, kaip tikri filosofijos partizanai.[1] Panašiai buvo ir Ispanijoje, kur — nors scholastika tam tikrose mokyklose niekad visiškai nebuvo užgesusi — net toks Balmes nebuvo su ja pilnai susigyvenęs. Vienintelis, kuris kiek tiksliau kūrė jos dvasia, bohemietis Bolzano pro scholastikai priešingą nuotaiką negalėjo prasimušti. Tokiu būdu nieko nuostabaus, kad praradę kontaktą su scholastika, katalikai patys sunkiai susigaudę ir todėl nė kitų orientuoti nesugebėjo. Ypač daug sunkenybių jiems sudarė tikėjimo ir mąstymo santykiai. Vieni jų perdaug pabrėžė tikėjimo, o kiti proto reikšmę, tuo išardydami kadaise Akviniečio išbalansuotą pusiausvyrą.

Antru atžvilgiu nusidėjo ypač vokiečiai, sakysime, Hermes su Güntheriu, kurių pirmas Kanto ir Fichtės paveiktas, teologinės spekuliacijos priešakin išstatė abejojimus. Tik abejodami, esą, mes pasieksime tiesą. Dėl to mokslininkas turįs pirmiausia paklaidžioti po visus labirintus, kol pagaliau prieina prie tikrumos. Ir kadangi žmogus turįs įsitikinti ir išvidinių dogmų tikrumu, tai negalįs žiūrėti į jas kaip į tikras, kol dar esąs abejojimo fazėje. Tik iš jos išėjęs, galįs tvirtai tikėti. Laikydamas abejojimą tikėjimo pagrindu ir šiaip įsitikinęs, galįs krikščioniškas tiesas racionaliai aiškinti, Hermes protingąjį tikėjimą pavertė proto tikėjimu. Panašiais keliais nuėjo ir Güntheris. Atimdamas iš dogmos absoliutiškumo charakterį, jis padarė ji svarstančio proto objektu. Tipiškas yra jo tvirtinimas, filosofija esanti idealus teologijos realumo mastas. — Taigi, Hermes su Güntheriu nustūmė antprotinius Apreiškimo elementus ir susigundė protui priskirti negінčijamą primatą.

Priešingai šitai grupei, išsižadėjusiai visų jau turimų tvirtų įsitikinimų ir padariusiai pozityvų (Hermes) ar bent metodinį (Günther) abejojimą kiekvieno tyrimo išeinamuoju punktu, dirbo kita, kurios tikslas buvo sumažinti apšvietos perdėtą proto rolę. Dėl to kai kurie jos atstovai, sa-

[1] Cf. *Ettlinger M.*, Geschichte der Philosophie von der Romantik bis zur Gegenwart, 1924.

kysime, Bautain, de Bonald norėjo protą ii teologijos visai pašalinti. Taip, pav., de Bonaldas skelbė, nesą tiesų, kurias protas galėtų surasti vien tik savo jėgomis. Visų svarstymų išdavoje jie paskelbė fideizmą ir tradicijonalizmą, kurie abu labiau prigijo romanų kraštuose — Prancūzijoje, Belgijoje, Italijoje labiau pasireiškė Rosminio atstovaujamas, taipgi nepasitikįs proto pajėgumu, ontologizmas.

Kadangi tiek viena, tiek antra srovė priešinosi Bažnyčios priimtam mokslui, tai jos abi buvo cenzūruojamos. Prireikė savo išdirbtos doktrinos. Bet lengviau jos norėti, kaip turėti. Todėl Gregorijus XVI. (1831/46), būdamas priverstas kovoti su laiko dvasia, dėl pozityvios sistemos stokos turėjo pasitenkinti klaidingu reiškinių pasmerkimu, ką padarė savo 1832 m. išleistąja enciklika *Mirari vos,* nors gerai žinojo, kad būtų kur kas geriau turėti švyturį, neleidžiantį įpulti į tokius paklydimus. Suprato tai ir jo laikų jėgos, tarp kurių randame tiek kunigų seminarijų profesorių, kad galėtume jų pastangomis atgaivinamą scholastiką pavadinti „seminarine“. Svarbiausi to sąjūdžio atstovai yra italai Liberatore, Sanseverino, Taparelli ir vokietys Kleutgenas.[1]

S a n s e v e r i n o (1811/65), iškart simpatizavęs moderniškoms sistemoms, 1840 m. paliko kartezianizmą ir perėjo į scholastiką. Šią, ilgai ir nuosekliai studijuodamas, tiek pamilo, jog nuo šiol visą gyvenimą tik jai pašventė. Žymiausias jo veikalas yra penkių tomų *Philosophia christiana cum antiqua et nova comparata* (1863/67). Suvedęs juose į akistatą senas bei naujas sistemas su Tomu ir Bažnyčios Tėvais, įsitikino, kad krikščioniškoji filosofija neturi ko rausti nė 19-me šimtmetyje, ir todėl kaskart uoliau populiarino vidurinių amžių filosofiją. Tai atliko taip sėkmingai, kad jo kolega Liberatore minėtą veikalą pavadino „galutiniu Šv. Tomo laimėjimu“. Tiesą pasakius, iki tokio laimėjimo dar mums toli, bet Sanseverino bent nurodė tikrą kryptį. Tą gerai jautė ir jo laikais popiežiavęs Pijus IX., o dar labiau kard. Pecci, kuris vėliau, užimdamas Šv. Petro sostą, padarė reikiamas iš Sanseverino bei jo kolegų Liberatorės ir Taparellio išvadas.

L i b e r a t o r e S. J. (1810/92), profesoriaudamas Neapoly šalia kan. Sanseverino, panašiai iškasė scholastiką iš po ją užgriuvusių šimtmečių. Norėdamas išauklėti naujų pasekėjų, suredagavo eilę vadovėlių. Bene reikšmingiausias jų yra *Institutiones logicae et metaphysicae* (1840/42). Trokšdamas ir platesniuose inteligentų sluoksniuose rehabilituoti taip nevertinamą turtą, kartu su kitais įsteigė žurnalą *Civiltà cattolica,* kuriame

[1] Cf. *Masnovo A.,* Il neo—tomismo in Italia, Milano 1923 ss. — *Saitta G.,* Le origini del neo-tomismo nel secolo XIX, Bari 1912. — *Perier L.* The revival of scholastic philosòphy in the 19-th century, New-York 1909. — *Michelitsch II,* 727 ss.

per keturiasdešimt metų vis iš naujo grįždavo prie savo mėgiamiausios temos.

Trečias šioje neapoliečių trijulėje yra T a p a r e l l i S. J. (1793—1862). Jis ypač nušvietė teisės ir valstybės mokslus scholastikos šviesoje, sakysime, traktate *Saggio teoretico di diritto naturale etc* (1840/41), tuo tapdamas gimtosios teisės gynėju prieš pozityvistus.

Kuo minėti neapoliečiai buvo Italijai, tuo K l e u t g e n a s S. J. (1811/83) Vokietijai.[1] Garsus yra jo dviejų tomų veikalas *Philosophie der Vorzeit* (1860/62), kur autorius nurodė scholastų, ypač Šv. Tomo, principus. Jų prisilaikydamas pats sumaniai kritikavo visas moderniškas sistemas nuo Descartes'o iki savo dienų. Kard. Pecci Kleutgeną jau tuomet vadino *princeps philosophorum,* laukdamas tik progos sudaryti jam dar geresnes darbo sąlygas. Tokių Kleutgenas susilaukė per *Vaticanumą* (1869/70), o ypač jo globėjui įžengus į popiežiaus sostą.

b. Mokslo klausimas Vatikano Santaryboje (1870)

Tačiau dar nebuvo atėjęs laikas pjauti. Todėl Pijus IX. (1846/78), neturėdamas smulkmeniškai išdirbtos atnaujintos scholastikos sistemos, nuo pasireiškusių paklaidų gynėsi daugiausia kritika. Tam 1864 m. išleido encikliką *Quanta cura* ir išsiuntinėjo vyskupams „Sąrašą žymiausių mūsų dienų paklaidų", t. y., vad. *Syllabus.* Jame pasmerkė priešingas katalikybei sroves, sakysime, panteizmą, natūralizmą, racionalizmą, liberalizmą, autonomingą moralę ir t.t., vienu žodžiu, visa, kas neigia Apreiškimą,, ir natūlinį-supranatūrinį makrokosmą norėjo sutraukti į grynai natūrinį mikrokosmą. Iš didelio pasmerktų tezių skaičiaus — jų buvo arti šimto — paaiškėjo, kad šis amžius ne tik kad nėjo iš vien su Bažnyčia, bet jai dar visu griežtumu priešinosi. Iš tokio visuotinio nesutarimo atrodė, kad juodu galutinai bus išsiskyrę ir kad Bažnyčia su savo mokslu bei mokslininkais pagaliau bus ištremta už gyvenamų laikų. Šitokia nejauki perspektyva betgi nesudrumstė nuotaikos tų, kurie, nors buvo 19-me šimtmety, tačiau ne jam gyveno. Todėl mažai tesijaudindami ėjo vykdyti sekančio savo programos punkto, būtent, tinkamo santykių tarp tikėjimo ir proto nustatymo.

Sena ta problema. Ją gvildeno dar Šv. Augustinas, formulavo jau Šv. Tomas. Jo suredaguota formulė plėtojosi ir kovoje su nominalistais. Ją taip pat tobulino bei pritaikė naujiems reikalavimams kard. Cajetonas ir 16. bei 17. šimtmečių ispanai scholastai. Tačiau galiausiai ji kartu su visa

[1] Apie neo—scholastinį sąjūdį vokiečiuose cf. *B. Janseno S. J.,* straipsnį „The neo—scholastic movement in Germany" ir *J. Zyburos* 1926 m. St. Louis'e išleistą knygą „Present-day thinkers and the new-scholasticism". — *Hertkens-Lechner,* P. Joseph Kleutgens S. J., Sein Leben und seine literarische Wirksamkeit, Regensburg 1910.

scholastika buvo nustumta. Kad tuo mokslininkai neteko svarbaus orientacinio punkto, tarp kitko puikiai parodo germanų racionalizmas (Hermes, Günther) ir romanų fideizmas (Bautain, de Bonald ir t.t.). Buvo aišku, kol nebus nedviprasmiškai aptartas tikėjimo ir proto santykiavimo klausimas, tol ir kartosis panašūs nukrypimai. Tad suprantamas scholastikos gaivintojų susirūpinimas šiuo uždaviniu.

Tas klausimas buvo vienas iš pirmutinių 1869 m. Romoje prasidėjusios Vatikano Santarybos svarstymo punktų bei pirmas to susirinkimo padarytas sprendimas. Jis buvo aptartas 1870 m balandžio mėn. 24 d. vienbalsiai priimtoje dogmatinėje konstitucijoje *De fide catholica.* 4-me skyriuje[1] Santaryba štai kaip pasisako: „Nors tikėjimas stovi aukščiau už protą, tačiau tarp tikėjimo ir proto niekuomet negali būti tikro prieštaravimo, kadangi tas pats Dievas, kuris apreiškia paslaptis ir įdiegia tikėjimą, įdėjo ir proto šviesą į žmogaus dvasią; o Dievas negali sau pačiam prieštarauti, tiesa niekuomet nepriešinasi pačiai tiesai. Toks tariamas prieštaravimas kyla... arba todėl, kad tikėjimo dėsniai suprantami ir aiškinami ne Bažnyčios prasmėje arba, kad išgalvoti dalykai ir nuomonės yra laikomos proto sprendimais... Ir ne tiktai tikėjimas ir protas niekuomet negali vienas antram prieštarauti, bet jie dar abipusiškai vienas kitam padeda: tikrasis protas įrodo tikėjimo pamatus ir jo (tikėjimo) apšviestas ugdo mokslą apie dieviškuosius dalykus. O tikėjimas išlaisvina bei apsaugoja protą nuo klaidų ir praturtina jį daugybe naujų pažinčių. Todėl Bažnyčia toli gražu nėra nusistačius prieš profaniškojo meno bei mokslų kėlimą, bet... juos dar remia, nes ji pilnai supranta tą naudą, kuri kyla iš jų gyvenimui. Ji net yra tikra, kad jie, kaip iš Dievo, iš mokslų Viešpaties kilę, tinkamai jais naudojantis ir padedant Jo malonei, vėl veda prie Dievo. Bažnyčia taip pat visiškai nedraudžia tiems mokslams savo srityje elgtis pagal savo dėsnius ir naudotis savo metodu. Pripažindama šią teisėtą laisvę, Bažnyčia betgi rūpestingai žiūri, kad tie mokslai neįpultų į jokias Dievo mokslui prieštaraujančias klaidas ir, kad jie neperžengtų ribų tikėjimui priklausančių dalykų...“

Prie šito, kaip matyti, Šv. Tomo Akviniečio pažiūromis pagrįsto aptarimo yra prijungtas dar vienas kanonas *(can. 2 de ratione et fide),* kur nustatoma: „Kas teigtų, kad profaniškieji mokslai gali būti skelbiami taip laisvai, jog jų tvirtinimai priimami tikrais ir Bažnyčios negali būti pasmerkti, net ir tuo atveju, kai jie priešinasi Apreiškimui, tas [iš Bažnyčios] išskiriamas“.

Iš šio pasakymo matyti, kad profaniškiems mokslams tikėjimas yra

[1] Tekstas paimtas iš *C. Butlerio O. S. B.* veikalo The Vatican Council, 2 vol., London 1930, kur's buvo *A. Lango, O. S. B.* praplėstas ir 1933 m. Münchene išleistas („Das Vatikanische Konzil“) cf. p. 433.

ne kas kita, kaip negatyvi norma. Dėl to šių mokslų atstovas, žinodamas, kad tarp tiksliai suvokto tikėjimo turinio ir proto surastų tiesų negali būti tikro prieštaravimo, priėjęs tokį rezultatą, kuris tariamai priešinasi tikėjimui, nelaikys jį galutiniu, bet dar kartą jį patikrins. Tačiau iš to neseka, kad iš mokslu užsiimančio kataliko reikalaujama religinio nusiteikimo. Santaryba pripažįsta, kad profaniškieji mokslai savo srity yra visiškai savarankiški. Jie turi savo pamatus ir savo metodus, kas jiems leidžia visai laisvai tyrinėti. Bažnyčia net sudraudžia tuos, kurie teologijos naudai keta siaurinti profaniškų mokslų plotą arba jiems nori užmesti jų prigimčiai netinkamus tyrinėjimo būdus. Taigi, Vatikano Santaryba *expressis verbis* atmeta pozityvų tikėjimo ir teologijos poveikį profaniškiems mokslams, žinoma, ir filosofijai.[1]

Tokiu būdu iš naujo buvo nustatyti tie taip opūs santykiai — arba, tiksliau sakant, vėl priminta jau anksčiau galiojusi formulė — ir patiekta mokslo kūrybai reikalinga orientacija. Tačiau ar mokslininkai sugebės tinkamai ja naudotis? Į tą .klausimą autoritetingai atsako naujas popiežius.

c. *Leonas XIII. ir jo enciklika „Aeterni Patris“* (1879)

Kai 1878 m. kard. Pecci užėmė Šv. Petro sostą, mažai kas numanė, kad šis, jau 69 metus einąs, trapios sveikatos senelis taps ne tik reikšmingiausias naujų laikų popiežius, bet ir viena didžiausia figūra pasauly. Ir tikrai, ko galėjo tikėtis Vatikanas, kai 1870 m. Šv. Petro įpėdiniai buvo netekę bažnytinės valstybės ir pro visus plyšius veržėsi liberalizmas? O betgi Leono XIII. popiežiavimas (1878—1903)[2] virto naujųjų laikų peripetija. Būdamas organizatorius ir diplomatas, filosofas ir visuomenininkas, poetas ir technikos mėgėjas[8], Leonas puolė i visas sritis jas Kristaus dvasioje reformuoti. Ir jam sekėsi. Iš nesuskaitomų jo darbų mums įdomiausi yra tie, kurie buvo nudirbti mokslui pakelti ir neo-scholastiniam sąjudžiui sustiprinti. Jų vienų pakaktų šio dvasios didvyrio biografijai užpildyti.

Pirmas svarbus Leono žygis mokslo naudai buvo Vatikano archyvų atidarymas (1881). Tuo leisdamas mokslininkams be konfesijos ir tautybės skirtumo naudotis Kurijos archyvaliniais turtais, naujas popiežius įvykdė tai, ko nedrįso padaryti nė jokia dinastija. Tai atliko žinodamas, kad

[1] Cf. *Grabmann M.*, Der Wissenschaftsbegriff des hl. Thomas von Aquin und das Verhältnis von Glaube und Theologie zur Philosophie und weltlichen Wissenschaft, Köln 1934, p. 33 ss.

[2] Apie Leoną XIII. cf. *Spahn M.*, 1905. — *Ehrhard A.*, Der Katholizismus und das 20. Jahrhundert, 1902. — *Tischleder P.*, Die Staatslehre Leos XIII. — *Schilling O.*, Die Staat-und Soziallehre Leos XIII., 1925. —

[3] Leonas skambiomis lotyniškomis eilėmis apdainavo pav. fotografijos meną ir elektros šviesą.

net iškeliamos blogybės negalės pakenkti dieviškai Bažnyčios misijai. Nuo to laiko rinktinės mokslo jėgos atvyko į Romą, kur įsisteigė visa eilė istorijos ir kitokių institutų. Norėdamas dar kitaip palengvinti naudojimąsi tais archyvais, 1884 m. atidarė paleografijos ir diplomatijos mokyklą. Kartu naujais pirkimais ir tiksliu katalogizavimu Leonas sugrąžino popiežių bibliotekai pasaulinę reikšmę. Net toks Wilamowitz - Moellendorffas pripažįsta, kad nuo Leono XIII. laikų Vatikano knygynas esąs toks liberališkas, t. y., taip linkęs kitiems patarnauti, kaip joks kitas.[1] Trokšdamas sugyvinti ir studijas apie Šv. Raštą, Leonas XIII. 1893 m. išleido encikliką *Providentissimus Deus* ir 1902 m. įkūrė *Commissio Pontificia de re biblica*. Įsteigdamas dar visą eilę panašių komisijų, nuolatos tobulindamas mokslo aparatą bei lengvindamas darbo sąlygas, padėdamas įkurti naujus (Šveicarų Friburgo, Washingtono) ir ragindamas į didesnius užsimojimus jau esamus katalikų universitetus (Louvainą, Gregoriana, Anselmianum), Leonas XIII. vėl padarė Vatikaną vienu reikšmingiausių mokslo centrų pasauly.

Bet žymiausias jo nuopelnas bus neo-scholastinio sąjūdžio sustiprinimas ir autoritetingas jam vadovavimas. Dar tik antrus metus popiežiaudamas, t. y., vos susipažinęs su naujomis savo pareigomis, gerai suprasdamas, kad vien neigiama kritika nenugalėsi laiko dvasios, Leonas savo epochinėje enciklikoje *Aeterni Patris* iš 1879 m. rugpiūčio mėn. 4 d. nurodė į Šv. Tomo Akviniečio filosofiją, kurios išmintingas pritaikymas mūsų laikams, galėtų atnešti nepaprastų vaisių: „Nihil Nobis esse antiquius et optabilius, quam ut sapientiae rivos purissimos ex Angelico doctore iugi et praedivite vena dimanantes studiosae iuventuti large copioseque praebeatis [episcopi]. Sancti Thomae sapientiam restituatis et quam latissime propagetis.“ Jis kviečia katalikus filosofus įžengti į Akviniečio minčių ratą: „[Principia Aquinatis] quam latissime patent, infinitarum veritatum semina suo velut gremio concludunt, a posterioribus magistris... aperienda.“ Tuo jis nesiūlo grįžti atgal į vidurinius amžius ir neistoriškai pakartoti, kas nepakartojama, bet ragina žengti prie naujos kūrybos: „Edicimus, libenti gratoque animo excipiendum esse, quicquid sapienter dictum, quicquid utiliter fuerit a quopiam inventum atque excogitatum.“ Dėl to suprantama, kad savo amžių atgyvenę scholastikos elementai turi būti išskiriami iš naujos filosofinės kūrybos: „Si quid... a doctoribus scholasticis vel nimia subtilitate quaesitum vel parum considerate traditum, si quid cum exploratis posterioris aevi doctrinis minus cohaerens, vel denique quoquo modo non probabile, id nullo pacto in animo est, aetati nostrae ad imitandum proponi.“

[1] *Wilamovritz-Moellendorff U. von,* Erinnerungen 1848—1914, Leipzig 1928, pusl. 149.

Bet — taip gal kai kas paklaustų — kodėl Bažnyčia moderniškiems laikams stato pavyzdžiu mokslininką iš seniai praėjusių laikų? Tą Ji padarė ne tik dėl to, kad ligi šiol niekas Jos doktrinos taip gerai neišreiškė ir taip tiksliai nepagrindė, kaip Šv. Tomas Akvinietis, bet dar ir todėl, kad jo mokslas, žiūrint grynai filosofijos požvilgiu, turi retai pasitaikančių ypatybių. Mat, pats kūrėjas yra žymiausias atstovas tos — mums jau žinomos — *Philosophiae perennis,* t. y., šimtmečių bėgy organiškai besivystančios išminties, kurios ugdytojai nemano, kad kiekvienas mąstytojas turi pradėti savo darbą, tarsi, *ab ovo* ir *per fas nefas* būti originalus. Jie, priešingai, žino, kad svarbu yra tik pati tiesa, kad ji tėra tik viena ir jog nevalia jos pakeisti asmeniškais prašmatnumais bei paradoksais. Jie yra įsitikinę, kad visose mokslo šakose, taigi ir filosofijoje, rasta tiesa gali būti perduodama kaip pastovus turtas ir tuo tarnauti pagrindu tolimesnėms studijoms.[1]

Štai kodėl Leonas rekomendavo nors praeity ugdytą, bet visuomet aktualią išmintį. Ta jo rekomendacija savo tikslą pasiekė — katalikai vėl turėjo savo filosofiją, kuri jiems tarnavo atrama darbuose ir buvo apsauga kovose. Kas dar neapoliečių laikais brendo provincijos seminarijose, tas dabar jau iš krikščionybės centro *ex cathedra* skelbiama. Akvinietis iš naujo iškeliavo į platųjį pasaulį, kur katalikų nuoširdžiai buvo sutinkamas.

Tame naujame judėjime, žinoma, pirmiausia pasižymėjo Šv. Tomo ordino broliai, domininkonai, kaip, sakysime, kardinolai Zigliara ir Gonzales, kurių pirmas ypatingai rūpinosi Akviniečio veikalus išleisti, o antras pagaminti tinkamus filosofijos vadovėlius. Bet nemažiau aktingi buvo ir jėzuitai, kaip rodo iš Italijos kilusių Schiffinio, De Marios, De Mandato, ispano Urraburu'o ir belgo De Sano pavyzdžiai.

Vokiečiuose pirmi pasiskubino į darbą Eichstadto trijulė — Stöcklis, Morgottas ir Schneidas. Stöcklis (1823/95) daugiausia pasidarbavo, nušviesdamas filosofijos istoriją. Tuo jis tikėjosi sužadinti susidomėjimą vidurinių amžių filosofija ir sustiprinti neoscholastikos sąjūdį. Tas jam neblogai pavyko, nes jo *Geschichte der Philosophie* bei jos atskiros dalys pasiekė ir užsienius.[2] Šalia Stöcklio veikė Morgottas (1829—1900), kuris — anot jo mokinio Grabmanno — prisipažinęs „pas Tomą per trumpą

[1] Su tuo sutinka ir daugelis nekatalikų, jų tarpe ir žinomas Aristotelio tyrinėtojas Trendelenburgas, kuris šitaip pasisakė: „Tai tik vokiečių prietaras, kad kiekvienas filosofas privaląs vis iš naujo savarankiškai pradėti, kiekvienas turįs savo atskirą principą turėti... Šitoks netikras, paradoksus gaudąs originalumas tik kenkia mūsų filosofijai... Reikia užmiršti tą prietarą, esą ateities filosofija reikalinga naujo principo. Toksai jau yra. Jis glūdi organingoje... pasaulėžiūroje, kuri Platone ir Aristotelyje turi savo pagrindą... ir kuri per nuodugnesnį pagrindinių sąvokų tyrinėjimą kaskart labiau tobulėja.“ Logische Untersuchutngen I², 14.

[2] 1926 m. *Prof. Pr. Kuraitis* Kaune išleido lietuviškai *Stöcklio,* J. Weingartnerio parūpintą, „Filosofijos istorijos bruožų“ 4. leidimą.

laiką užtikęs daugiau tikros substancijalinės tiesos, kaip būtų galėjęs rasti per ilgus metus pas naujuosius [filosofus]“. Jis buvo įsitikinęs, kad Akviniečio sistema aktuali „kaip tik dabar, kai vokiečių filosofija ilgai odisėjiškai klajojusi... žinojimo jūroje bankrutuoja.“[1] Panašiai galvojo ir Schneidas (1840/95), kuris, 1881 m. išleisdamas veikalą *Die Philosophie des hl. Thomas von Aquin und ihre Bedeutung für die Gegenwart. Zugleich eine Rechtfertigung der Encyklika „Aeterni Patris*“, popiežiaus balsui užtikrino didesnį rezonansą.[2]

Tas rezonansas pamažu susidarė ir nekatalikų tarpe, kurie ligšiol daugumoje buvo kurti scholastinei filosofijai. Dėl to toks *Euckenas* visai nepagyrė tų, kurie „taip lengvabūdiškai smerkia“ Tomą bei jo filosofiją.[3] O prancūzas, socialistinių pažiūrų ekonomistas *Gide* šitaip pasisakė: „Tomizmo atgimimas... verčia būtinai studijuoti jo mokslą, apie kurį buvo manyta, kad jis jau įeina į archeologiją. Su nusistebėjimu tenka konstatuoti, kokias gaivinančias jėgas jis turi... ir kaip apskritai mes [palyginant su scholastika] esame mažai pažengę pirmyn.“[4] Tokios nuomonės buvo ir vokiečių teisininkas *Iheringas,* kuris, sulaukęs iš katalikų priekaišto, kad tą, ką jis skelbė kaip naujausius išradimus, Tomas Akvinietis jau anksčiau ir geriau buvo išdėstęs, sąžinės verčiamas atsiliepė: „Jis [t. y., tas kritikas] teisingai man prikiša ignoranciją. Bet panašus priekaištas su dar didesne teise tinka padaryti šių dienų filosofams ir protestantų teologams, kurie neatkreipė dėmesio į kilnias to žmogaus [Akviniečio] mintis. Dabar, pažinęs tą galingą protą, aš su nusistebėjimu klausiu, kaip tas buvo galima, kad jo skelbiamos tiesos taip nerūpėjo protestantų mokslininkams. Kiek paklaidų būtume išvengę, jei būtume ištikimai laikęsi jo mokslo! Aš pats. jei būčiau anksčiau susipažinęs su juo, manau nebūčiau rašęs šio veikalo, nes pagrindinės mintys, kurias man svarbu buvo paskelbti, yra jau to galingo mąstytojo tobulu aiškumu ir tiksliai išreikštos.“[5] Nemažiau reikšmingas yra anglų gamtininko, Darvino sekėjo, *Huxley'o* pasisakymas: „Scholastikos filosofija tai nuostabus kantrybės ir genialumo paminklas. . . Toji filosofija nėra mirusi, nėra palaidota, kaip daug kas be reikalo yra manęs. Priešingai, ir dabar yra eilė žmonių, kurie jos laikosi... Tie žmonės pasižymi daugiau kaip vidutine savo kultūra ir mokslu, o kartais ir retu proto galingumu bei gilumu.“[6]

[1] *Grabmann M.,* Dr. Franz von Paula Morgott als Thomist, „Jahrbuch für Philosophie und Theologie“ 1901, p. 46 ss.

[2] Cf. Sieben Jahre nach der Enzyklika *Aeterni P atris,* „Jahrbuch für Philosophie und Theologie“ 1887, Nr. 1, p. 269 ss.

[3] Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik, 87. Band.

[4] Cf. Revue d'économique politique, Paris 1896, p. 510.

[5] *Ihering R. von,* Der Zweck im Recht, Leipzig 1886, II, 161.

[6] Select Worts, New-York 1886, p. (233), 41. Cit. iš *Kuraičio Pr.,* Iš šių dienų filosofijos judėjimo, „Logos“ 1923, p. 169.

Bet nevisi buvo tokios geros nuomonės, nes kiti iš jos pusės įžiūrėjo rimtą pavojų savo idėjoms. Ypač būkštavo doktrinalinio liberalizmo atstovai ir laisvamaniškos valstybės koncepcijos šalininkai. Jų vardu susirūpinęs prancūzas Picavetas kvietė politikus imtis net realių priemonių prieš neo-scholastus. „Katalikai, taip jis konstatuoja, susijungę ant tomizmo pagrindo ir papildę jį plačia eksperimentinių mokslų dokumentacija, isiviešpatavo Belgijoje, su jais rimtai skaitomasi ir Amerikoje bei Vokietijoje, jų įtaka didėja Prancūzijoje, net Olandijoje ir Šveicarijoje. Visų šalių politikai turėtų susirūpinti [tomizmu] ne tik dėl valstybių vidaus gyvenimo, bet ir dėl užsienių politikos.“[1]

Žmogus, kuris šiais žodžiais labiausiai buvo apkaltintas dėl tos pavojingos, Belgijoje įsiviešpatavusios ir iš jos spinduliu beplintančios neo-scholastikos, buvo ne kas kitas kaip Désiré Mercier.

d. *Désiré Mercier ir Louvaino mokykla*

Yra daug balsų, tvirtinančių, kad visa Leono XIII. akcija už scholastiką būtų likusi bergždžia, jei ne M e r c i e r a s (1851—1926).[2] Čia yra nemaža tiesos, kadangi šis belgas tikrai buvo neo-scholastikos heroiško laikotarpio žymiausias veikėjas.

Kilęs iš neturtingų tėvų, Mercieras tik vargais negalais išėjo mokslus Malines'e ir katalikų universitetą Louvaine. Bėda ir su pačiu mokslu, nes dar 1869 m. filosofijos profesoriai rezignuodami kalbėdavo: Mes nors ir žinome tradicijonalizmo ir ontologizmo klaidas, tačiau neturime kuo juos pakeisti. Visą šios situacijos tragiškumą patyrė ir kiti anų dienų studiozai. Taip, sakysime, apologetas A. M. Weissas O. Pr. (1844—1925) skųsdavosi : „Mes atėjome į auditorijas taip išalkę, kad mielai būtumėm net akmenis prariję. Bet mus ir tikrai akmenimis vaišino, o mes juos rijom, ir dar taip godžiai! Tačiau nepasisotinome... nes tokios filosofijos, dėstomos tuomet universitetuose nė meškų skilvis nebūtų pajėgęs suvirškinti. Tada, susitaupę pinigų, pirkomės knygų, kur tikėjomės rasti geresnį maistą. Deja, bėgdami nuo meškos, pakliuvome ant vilko... nes jos buvo visai ne-

[1] Revue philosophique, Paris 1896, p. 77 s.

[2] Literatūra apie kard. Mercierą plati ir įdomi. Lietuvių kalba apie jį yra parašęs *Kuraitis Pr.*, Mercier kaip filosofas, Kaunas 1926 (Logos). Ten (p. 128) yra sužymėti ir svarbesni Merciero veikalai. — Daug literatūros mini ir *Michelitsch II*, 802 ss. — Toliau cf. kardinolo mirties proga išleistą numerį žurnalo ,,Revue neoscolastique de philosophie“, Louvain 1926. — Kardinolą minėjo ir žurnalas „Revue de philosophie“ (1926). *R. Kremerio* straipsniu „Le cardinal Mercier philosophe“. Iš monografijų ž. H. Seeholzer (Zürich 1924), Laveille (1926), J. d'Ivray (1926), de Préville (1927), H. L. Dubly (1927), Desmet (Bruxelles 1927), C. Vervoort (Malines 1928), J. Lenzlinger (St. Gallen 1929), G. Goyau (Paris 1930). — Specialiai cf. *Ramsckers C.*, Le grand cardinal D. M. Mercier, Bruxelles 1926 ir *Noël L.*, L Oeuvre philosophique du Cardinal Mercier, „Nouvelles Littéraires“ 1926. I. 30.

suvirškinamos... Taip klaidžiojom kaip be galvos... Nieko kito neliko daryti, kaip mesti filosofiją.. .“[1]

Šitos nelemtos padėties akivaizdoje Mercieras pasižadėjo nenurimti tol, kol ji bus atitaisyta. Studijuodamas katalikų mokslo istoriją, sustojo ties Šv.Tomu Akviniečiu. Jį taip išstudijavo, kad 1877 m., tapęs profesoriumi, toje pačioje kunigų seminarijoje, kur anksčiau buvo skleidžiama rezignacija, jau dėstė jo mokslą. Kai po poros metų išėjusi enciklika *Aeterni Patris* pilnai patvirtino jo intencijas, Mercieras su tokia meile ėmė skleisti Tomo pažiūras, kad 1880 m. buvo pakviestas Leono XIII. iniciatyva ir pagalba Louvaine įkurtai tomistinės filosofijos katedrai užimti. Prasidėjo nauja epocha ir Merciero gyvenime ir mokslo istorijoje.[2]

Kvietimas garbingas, bet slepiąs savy daug pavojų, nes pozityvizmo ir neo-kantizmo klestėjimo laikais, kada nė patys katalikai su savo fideizmu, ontologizmu ir t. t. nieko gero nežadėjo, o Tomas iš viso buvo laikomas muziejaus eksponatu, ko galėjo jaunas profesorius tikėtis, be nepasisekimų ir nusivylimo?

Tačiau Mercieras, nepriklausydamas prie pigiai rezignuojančių ir taip pat nesiekdamas patogaus gyvenimo, pasiryžo pasiaukoti. Tai galėjo juo drąsiau, kadangi jis, gerai žinodamas katalikų silpnas vietas, dar anksčiau buvo pasiskubinęs įsigyti žinių iš gamtos mokslų: buvo išstudijavęs chemiją ir fiziologiją ir be to įsigilinęs į matematiką, filologiją ir į visa, kas šiaip jam atrodė svarbu. Tas viskas įgalino Mercierą dėstyti Akviniečio doktriną ne trylikto šimtmečio, bet naujiteliausia kalba. Jo žodynas nė kiek nesiskyrė nuo Darvino, Haeckelio, Comte'o ar Claude Bernardo. Tačiau jo horizontas buvo kur kas platesnis, nes jis sugebėjo traktuoti ne tik vad. egzaktiškuosius, bet ir spekuliatyvinius mokslus. Smalsumo į jo auditoriją atvesti studentai be galo nustebo — tomistas, dėstydamas klasiška prancūzų kalba, tyrinėja kaip biologas, eksperimentuoja kaip chemikas, skrodžia kaip anatomas ir užuot paskęsti kurioje nors specialybėje, nušviečia tą aspektą, kuris atsidaro už pačių faktų, nuplėšia skraistę nuo viską vienijančios centrinės idėjos. Šitokios „filosofijos“ dar niekas nebuvo girdėjęs. Čia viskas nauja, viskas įdomu, viskas aktualu. Studentų skaičius Merciero auditorijose nemažėjo, nors jo kursas ir nebuvo privalomas.

Trokšdamas išmokyti jaunąją kartą „tos kalbos“, t. y., filosofuoti artimiausiame kontakte su gamtos fenomenais, pasinaudojant egzatiškų

[1] *Weiss A. M.*, Benjamin Herder. 50 Jahre eines geistigen Befreiungskampfes, [2]1890, p. 104. — Tiesa, Weissas taip kalba apie savo susitikimą su nominalistine filosofija, bet panašiai buvo — ką paliudija Merciero pavyzdys — ir katalikų auditorijose.

[2] Šitą epochą ir jo veikėjus tiksliai aprašo louvainietis *L. Noël* straipsny „The neo-scholastic movement in french-speaking countries'“, kuris tilpo *J. Zyburos* išleistame veikale „Present day thinkers and the new-scholastic, St. Louis-London 1926 (p. 214 ss.).

mokslų rezultatais, Mercieras sugalvojo praplėsti savo katedrą į institutą, kur empiriniai mokslai praturtintų spekuliatyvinius, o šie vėl orientuotų empirinius. Leonui tvirtai remiant, tą sumanymą pavyko realizuoti 1894 m. ir kartu su juo dar kitą, būtent, įsteigti pirmą neo-scholastikos tikslams skirtą žurnalą — *La Revue neoscholastique*, kurio šūkis *Nova et vetera* tiksliai apibūdina Merciero studijų kryptį. Taip lengvai visa tai nesidarė, nes patį popiežių apsupo ne maža žmonių, kurių — anot de Wulfo, Merciero mokinio — „conservatisme est farouche". Tai tikri „scholastai paleontologai“, kurių šūkis — *Vetera!* Bet jiems nepavyko atitraukti Leoną nuo jo profesoriaus ir dėl to prasidėjo intensyvus darbo dešimtmetis. Rezultatai atitiko pastangas: raštų sąrašas vis ilgėjo, studentų skaičius augo, neo-scholastinė doktrina taip plito, kad kiti — kaip matėme — net šaukėsi politikų įsikišimo. Tačiau be reikalo ta baimė, nes Mercieras ir jo *Institut Supérieure de Philosophie* arba *Ecole Saint Thomas* — kaip jis dar buvo vadinamas — niekam pavojaus nesudarė, išskyrus netikras idėjas. Net jo tonas, ir tas nebuvo karingas, kadangi jis nieko nekaltino, nieko neapskelbė savo priešu. Ne prokuroru būti Mercieras atvyko į savo šimtmetį, bet bendradarbiauti su tais, kurie anksčiau buvo atėję į filosofijos lauką. Su savo pažiūromis niekam neįkyrėjo, nes žinojo, kad jei jose slepiasi tiesa, tai ji anksčiau ar vėliau vis tiek pati prigys. Savo apologetiškumu nieko neatstūmė, o visuomet pasiliko tiksliai suprasto moksliškumo ribose. Kaip Mercieras galvojo šiuo opiu klausimu, jis geriausiai pats pasisakys. „Katalikai, taip jis konstatuoja, šiandien yra nuo mokslo pasaulio izoliuoti. Įvairios yra šios liūdnos situacijos priežastys. Vaidina čia savo vaidmenį, žinoma, opozicija prieš visa, kas yra krikščioniška. Tačiau prisideda ir apriorinė nuomonė, kad katalikas mokslininkas esąs vien savo tikėjimo kareivis ir mokslas jo rankose galįs būti tik ginklu *Credo* apginti. Daugeliui atrodo, kad toks mokslininkas, trokštąs pasilikti ištikimas savo tikėjimui, turįs išsižadėti objektingo mokslo meilės ir laisvo jo ugdymo... Kaip reikia į šiuos prietarus atsakyti? Ar mes turime slėpti savo vėliavą už gėdingo neutralumo, kuris, pagaliau, būtų negalimas ir dėl to melagingas? Tesaugo mus Dievas nuo to. Juk dėl mūsų įsitikinimų nereikia mums rausti! Tačiau iš kitos pusės taip pat klaidinga būtų manyti, kad krikščioniškasis tikėjimas trukdo... mokslinę iniciatyvą. Rūpinimasis religijos dalykais nesusiaurina teisėtos mokslininko laisvės. Nė jokiu būdu mes nesukonstruosime rizikingų ir negalimų hipotezių, su tikslu jomis .sutaikinti mokslą su tikėjimu arba rasti ‚tikėjimui pateisinimus' — ‚sutaikymus' ir ‚pateisinimus', kurių, deja, jau

[1] 1926 metais šiame institute dirbo 11 profesorių ir virš 200 studentų. Šią mokyklą lankė ir ne vienas lietuvis.

ir be to [pas mus] per daug yra. Mes norime ugdyti mokslą dėl jo paties, neturėdami jokių tiesioginių apologetiškų interesų.“[1]

Visus tuos pavojus Mercieras numatė ir ne tik pats kiek galėdamas jų vengė, bet stengėsi ir savo vis daugėjančius mokinius nuo jų apsaugoti. Tas neblogai pavyko ir laimėjo jam bei jo atstovaujamai mokslo koncepcijai ir skelbiamai doktrinai draugų visose pasaulio dalyse, visuose liogeriuose. Dėl to ne vien katalikai apgailestavo jo pasitraukimą iš profesoriaus vietos, kai jis 1906 m. popiežiaus buvo paskirtas Belgijos primasu ir metais vėliau pakeltas į kardinolus. Ir jam pačiam buvo gaila palikti vietą, iš kurios kaip tikras minties strategas buvo dirigavęs neoscholastinį sąjūdį. Skirtis palengvino faktas, kad gerokai pirmyn pavarytą darbą galės tęsti toliau eilė tinkamai parengtų gabių mokinių, kaip, sakysime, Nys, Deploige, Michotte, de Wulf, Noël ir kt.[2]

Nys (1859—1927), sekdamas savo mokytoju, taip pat plačiu frontu įėjo į kontaktą su savo šimtmečiu ir su gamtos mokslais. Todėl tarp kitko studijavo fiziką, įlindęs į paties liūto urvą, t. y., į Ostwaldo laboratoriją Leipzige. Tokiu būdu jis palaikė kontaktą su pirmyn beskubančiais gamtos mokslais ir apsisaugojo nuo „filosofavimo tuščioje erdvėje“. Žymiausias Nyso veikalas yra 1903 m. pasirodžiusi *Cosmologie ou étude philosophique du monde inorganique.* Ji, sulaukusi 1928 m. ketvirtos laidos, yra rezultatas trisdešimties metų studijų, nepraleidusių pro akis nė mažiausio laimėjimo, todėl apima visa, kas yra reikšminga nuo Aristotelio iki pat Einšteino. Laisvamaniško Bruxelles'o universiteto filosofijos profesorius Decosteris 1921 m. gyrė šį darbą esant „atbaigta visuma, kuri tikriausia ir plačiausia to žodžio prasme sudaro galingą sintezę... Čia mes užtinkame tą tikrą visuotinumą, kuris filosofijoj yra tobulos meisterystės ženklas.“[3] Jo kolega Deploige (1868—1927), skaitydamas Louvaine įgimtą teisę, ugdė sociologines neo-scholastikos pažiūras. Svarbiausias jo darbas yra 1911 m. pasirodęs ([4]1927) traktatas *Le conflit de la morale et de la sociologie,* kur jis kritiškai vertina moderniškų socijo-

[1] Žodžiai iš 1891 metu. Cf. žurnala „Der katholische Gedanke“. Augsburg 1931, 2. Heft, p. 153.

[2] Ir prisiėmęs kitų pareigų, Mercieras nesiliovė globoti pradėto darbo. Todėl pasiliko nuolatiniame ir artimiausiame kontakte su Louvaino universitetu ir jo įkurta mokykla. Norėdamas paskleisti neo-scholastikos šviesą po platesnes sferas, 1925 m., t. y., metais prieš mirtį kardinolas pačiame krašto centre atidarė *L'Ecole des sciences philosophiques et religieuses de Bruxelles,* kur vakariniais kursais visokių luomu žmonės galėjo susipažinti su filosofijos pažanga ir pagilinti savo žinias apie religiją. Išėję visą tris metus trunkantį bei akademiškus reikalavimus statantį kursą ir išlaikę atitinkamus egzaminus, galėjo gauti teologijos licencijato laipsnį. Pirmais metais tuos kursus lankė 90, antrais 150 klausytojų. Primum philosophari, deinde vivere, taip galvojo Merciero pasekėjai. Jei jau gyventi, tai tik prasmingai.

[3] Cit. iš *Kasel,* p. 483.

logų, kaip, sakysime, Comte'o, Spencerio, Durkheimo, Lévy-Bruhlio ir kitų pažiūras, kuriose jis pasigenda tikrų kriterijų bei atsakymų į klausimą dėl paskučiausių sociologinių fenomenų priežasčių. Jas kaip tik savo darbuote norėjo patiekti. Būdamas, pirmas po Merciero, Filosofijos Instituto direktorius, surado savo idėjoms plačią ir dėkingą auditoriją. Ši nemažiau domėjosi (ir tebesidomi) ir Deploige'o įpėdinio Noel'io (* 1878) problemomis, aiškinančiomis neo-scholastikos gnoseologines pažiūras. Žymėtini jo veikalai yra *Le determinisme* (1905) ir *Notes d'ėpistemologie thomiste* (1925). Šalia jo plačiai užsimojo Michotte'as, instituto laboratorijos vedėjas, Kulpės mokinys. Vadovaudamas eksperimentinės psichologijos studijoms, naujai nušviečia ne vieną painų klausimą. Bet tai dar tik medžiaga bendresniam vaizdui, kurio Michotte'as su nemažesniu uolumu siekia kaip ir jo kolegos, iš kurių ypač prasimuša pasaulietis Maurice de Wulf (* 1872).[1] Tai louvainiečių istorikas, kuris, praėjus romantiškam scholastikos studijų laikotarpiui, skersai ir išilgai apkeliavo vidurinių amžių dvasios istorijos plotus ir davė mums tikslų, realų jų vaizdą. Tikrai išsiilgę tiesos iš jo, daugiau kaip trisdešimt metų brandintos, *Histoire de la philosophie mediévale* sužinojo nelauktų davinių, pakeičiančių nemaža prietarų tikromis žiniomis. Jas mielai priėmė ir tie universitetai, kuriuos de Wulfas per ir po karo lankė, kaip, sakysime, Harvardą, Chicago, Princetoną, Madisoną (Amerikoje), Toronto (Kanadoje), Poitiers (Prancūzijoje) ir kt.

Bet tuo mes jau peržengėme 20. šimtmečio slenkstį ir todėl paliksime šį Merciero inicijuotą judėjimą, kurį jis iki mirties (1926) vedė autoritetinga ranka ir tuo jam užtikrino nuolatinį, pastovų kilimą.[2]

Nors Louvainas buvo žymiausias neo-scholastikos centras 19. šimtmety, tačiau ne vienintelis, nes tiek Prancūzijoje, tiek Vokietijoje ir Austrijoje užtinkame mąstytojų, einančių Leono XIII. rekomenduota kryptimi. Bene žymiausios figūros vokiečiuose bus buvę Baeumkeris su Willmannu. Baeumkeris (1853—1924)[3] pasidarbavo tyrinėdamas — ypač jo kartu su Hertlingu įkurtose *Beiträge zui Geschichte der Philosophie des Mittelalters* (1891 ss) — vidurinių amžių filosofijos istoriją ir padarydamas ją prieinamą tolydžiai augančiam jos simpatikų skaičiui. Tuo jis pana-

[1] Cf. 1934 m. Louvaine išleistą apie de Wulfą brošiūrą „Manifestion en l'honneur de M. Maurice de Wulf. 7 marš 1934.“ (64 psl.). Ž. taip pat ta proga specialiai jam pašvęstą numerį žurnalo „Revue ne o-s c ho lašt i que -de philosophie,“ kur be de Wulfo gyvenimo ir veiklos telpa ir visos eilės kolegų (Grabmanno, Masnovo, Thėry'o ir kt.) darbai.

[2] Jo mirties proga Vytauto Didžiojo Universiteto Teol.—Filosofijos Fakultetas surengė minėjimą (1926.111.19), per kurį prof. Pr. Kuraitis skaitė paskaitą apie Mercierį — kaip filosofą (cf. 1926 m. Logos, p. 120 ss.).

[3] Cf. jo autobiografiją *R. Schmidto leidiny* „Die Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen“, 2. Bd., 1921.

šiai paveikė vokiškai kalbančius, kaip jo draugas de Wulfas prancūzišką, ir anglosaksišką pasaulį. Tas Baeumkeriui juo geriau sekėsi, kadangi W e r n e r i s (1821/88) ir D e n i f l e O. Pr.[1] (1844—1905) savo skaitlingais darbais puikiai buvo parengę dirvą. Jo monografijos, sakysime, apie Sigerį Brabantietį (1898), Dominicą Gundissaliną (1899), Vitelo (1908) ir kt., tapo pavyzdys panašiems darbams. W i l l m a n n a s (1839—1920)[2], iškart sekęs Herbartu, pamažu taip prisiartino prie aristotelizmo ir scholastinės filosofijos, jog tapo vienu jos žymiausių atstovų 19. šimtmety. Daugiausia jis triūsė prie savo *Geschichte des Idealismus* (1894/97). Kas tik yra turėjęs progos įsigilinti į šį plačiai skaitomą *standard work,* tas vis grįš prie jo, kur nežinai, kas labiau girti, ar autoriaus gilius samprotavimus ar jo klasišką kalbą. Bet ši teistinės pasaulėžiūros istorija nėra vienintelis jo darbas, nes per savo ilgą gyvenimą, kuri išnaudojo iki paskutinės minutės, jų paruošė visą virtinę. Ypač plačiai paplito jo tomizmu persunkta *Didaktik* (1882/89). Ja katalikų pedagoginės pažiūros pasiekė plačias mokytojų mases, kurias Willmannas, profesoriaudamas Pragoje, dar asmeniškai supažindino su neo-scholastišku judėjimu. Charakteringi yra ir mažesni veikalai, kaip, sakysime, *Aus der Werkstatt der Philosophie perennis* (1912), kurią jis nepaliaujamai skelbė, ir knyga *Die Wissenschaft vom Gesichtspunkte der katholischen Wahrheit* (1916, [2]1921).

Benokstančius naujo filosofinio judėjimo vaisius sistematiškai surinko Maria-Laacho kolegijoj susispietę vokiečių jėzuitai, kurie nuo 1888 iki 1912 m. išleido platesnį (11 tomų) ir siauresni (6 tomų) filosofijos kursus, įvardintus *Philosophia Lacensis sive series institutionum philosophiae scholasticae.* Tuo jėzuitai neabejotinai patarnavo sistematinės filosofijos mėgėjams.

Jų atsirado kur kas daugiau, kaip gal tikėjosi net visuomet optimistiškasis Leonas XIII. Toks, sakysime, buvo ir prancūzų grafas Domet de Vorges (1829—1910), kuris, atsiliepdamas į popiežiaus raginimus encikliko je *Aeterni Patris,* nutraukė savo diplomatinę karjerą, kad galėtų geriau scholastinei filosofijai pasidarbuoti. Žymiausias tokio pasiaukojimo vaisius yra *Abrégé de métaphysique* (1906), kurį brandino, rašydamas *De la vraie métaphysique* (1885) ir panašius veikalus. Istorikams įdomi bus ir

[1] Apie šį talentingą ir darbštų mokslininką ž.. *Grabmann M.,* Heinrich Denifle O. Pr. Eine Würdigung seiner Forschungsarbeit, Mainz 1905. — *Grauert H.,* P. Heinrich Denifle, München [2]1906.

[2] Apie Willmanno mokslą cf, *Seidenberger J. B.,* Grundlinien idealer Weltanschauung, aus O. Willmanns Geschichte des Idealismus und seiner Didaktik zusammengestellt, 1902. — *To paties,* Otto Willmann und seine Bildungslehre, 1906. — *Greissl,* Otto Willmann als Pädagog und seine Entwicklung, 1916. — *Pohl W.,* Beiträge zur Philosophie und Paedagogia perennis, Festschrift. 1919.

jo *Philosophie thomiste pendant les années 1888—1898,* atskleidžianti tą didelę pažangą, kurią padarė neo-scholastika per vieną dešimtmetį.

Būtų nesunku priskaityti daugybę panašių pavyzdžių, įrodančių, kad nei Leono paskatinimams nei Merciero rezultatams katalikai nebuvo abejingi. Galima net tvirtinti, jog Šv. Tomas ne vien kurijalinėse ir akademinėse sferose buvo gyvas, o pasidaręs aktualus ir šiaip geriau prasilavinusiems vienminčiams. Todėl 19. šimtmečio pabaigoje katalikai buvo kur kas sąmoningesni, kaip to amžiaus pradžioje. Tai buvo juo svarbiau, juo šiaip idėjinė žmonių orientacija tolydžiai silpnėjo. Tą savo fatališką desorientaciją jautė beveik visi filosofai ir ją skundėsi. Savo veikale *Philosophia militans* (1901) Paulsenas šitaip pasisakė: „Bandymas susivienyti Kanto vardu nelikvidavo esamos anarchijos, nepadarė galo susiskaldymui į partijėles bei individualizmus.“ O dar anksčiau jis buvo išsitaręs: „Nėra, kaip anksčiau būdavo, — bent iki tam tikro laipsnio — vieningos filosofinės pasaulėžiūros. Pažiūros apie paskučiausius dalykus skiriasi kaip kompaso keturios kryptys.“[1] Ne be to, kad žmonės nebūtų galvoję apie tuos dalykus, bet kiekvienas individualiai juos išsiaiškino, tuo pagamindamas tikrą minčių chaosą. Tas ir liūdino savo atsakomybę jaučiančius mąstytojus. ,,Šiandien, taip 1907 m. konstatavo Euckenas, individualinės gyvenimožiūros kaip sūkury maišosi, įsigydamos ir pralošdamos dienos simpatijas, pačios kaitaliodamosios kaip kokiame kaleidoskope.“[2] Bet tokiu marguliuojančiu įvairumu, stumiančiu žmones į rezignaciją, mąstytojai nelabai džiaugėsi. „Visi bodisi tokiu nevaisingu agnosticizmu, 1901 m. pasakė Eduardas von Hartmannas, ir visos atskiros filosofijos disciplinos ima suprasti, kad jos pateko į tokią padėtį, iš kurios jas tegali išgelbėti ‚metafizika'. Jau ilgimasi vėl metafizikos, tačiau nedrįstama tvirtai jos siekti.“[3]

Reikia pripažinti, jog tokiame momente aplinkybės neo-scholastikai buvo patogios. Toks išsiilgimas buvo jai didelis akstinas dar plačiau užsimoti, kad išmušus valandai, būtų pilnai pasiruošusi. Bet kad katalikai galėtų nešti šviesos kitiems, svarbu, kad jie patys būtų tinkamai apsišvietę. Teko tad nuolatos tikrinti savo ideologiją ir nesibijoti paklydimus vadinti tikrais jų vardais. Tai tokia yra prasmė ir Pijaus X. žygio prieš vad. modernizmą.

[1] Cit. *Kasel A.,* Krisis der Philosophie, Luxemburg 1930, p. 55.
[2] Cit. iš *Kasel A.,* p. 54.
[3] Cit. iš *Kasel,* p. 120 s.

e. *Modernizmas*[1]

Tokie savo ideologinio darbo patikrinimai katalikams nėra naujenybė. Vien tik 19. šimtmetyje — kaip jau matėme — jų vyriausias vadovas pakartotinai atkreipė dėmesį į tam tikras vengtinas klaidas. Bet tiek Gregorijus XVI., tiek Pijus IX., atsiliepdami apie pačių katalikų darbus, daugiausia teturėjo pasisakyti prieš nevykusius metodus. Visai kas kita dabar, kai buvo puolamos kai kurios dogmos ir tuo pat kvestijonuojami Bažnyčios pagrindai. Aišku, pirm negu galima buvo veržtis į išorę, reikėjo viduje susitvarkyti. Tai atliko Pijus X. pirmiausia Švento Oficijumo 1907 metais išleistu dekretu *Lamentabili,* toliau enciklika *Pascendi dominici gregis* ir pagaliau motu proprium *Sacrorum antistitum,* kuriuo jis 1910 m. reikalavo prisiekti prieš vad. modernizmą.

Šis yra ne kas kita, kaip jau ankstyvesnių popiežių pasmerkto individualizmo pasireiškimų (skepticizmo, istorizmo, evoliucijonizmo ir t.t.) pritaikymas teologijai ir filosofijai, į kurias jie brovėsi, pasinaudodami vad. dvejopos tiesos dėsnio pagalba. Tas modernizmas, tiesą pasakius, buvo ne tiek netikra minčių sistema, kiek klaidingas galvojimo būdas, turėjęs trejopą — filosofišką, psichologišką ir istorišką — šaknį. Filosofiškoji glūdi agnosticizme. — Kanto įtakoje buvo tvirtinama, esą protas nieko viršgamtiško negalįs suvokti. Religijos plotmėje norėta tikėjimą padaryti „moderniškam“ žmogui prieinamesnį ir labiau patraukiantį, pakeičiant „šaltąjį intelektualizmą“ (čia turėta galvoje scholastika, senesnio tipo apologetika ir pan.) šiltesniu, gyvenimiškesniu psichologizmu. Taigi, buvo pabrėžiama — ne be poveikio iš Schleiermacherio pusės —, kad religinis gyvenimas esąs grynai išvidinis, nuo atskiro žmogaus psichikos priklausąs dalykas, o dogmos ne kas kita, kaip tų psichologiškų religinių patyrimų sutraukimas į tam tikrus dėsnius. Be to, evoliucijonistiškai orientuotas istorizmas dar mokė, kad nieko nesą atbaigto, kad viskas tesą tapsmo stovy, dėl to ir Bažnyčios dogmos esančios taip pat nuolatiniame kaitaliojimesi.

Jau vien paviršutiniškai pažvelgus į modernizmo pagrindus, galima pastebėti, kad jie nesuderinami su Bažnyčios mokslu ir sunku suprasti, kaip vad. modernistai galėjo save laikyti katalikais. Tai atsitiko tik dėl to, kad jie laikėsi „dvejopos tiesos dėsnio“ ir tvirtino, jog tikėjimas ir žinojimas vienas su kitu nesiriša: anas turįs objektu tai, kas negali būti

[1] Apie modernizmą cf. J. Lebretono straipsnį *Modernisme,* „Dictionnaire apologétique de la foi catholique“ III, 599 ss„ kur sužymėta beveik visa svarbesnė literatūra. — Toliau cf. *Bessmer J.,* Philosophie und Theologie des Modernismus, Freiburg i. Br. 1912. — *Gisler A.,* Der Modernismus, Einsiedeln [4]1913. — *Rivière J.,* Le modernisme dans l'église, Paris 1929. — *Mausbach J.,* Der Eid wider den Modernismus und die theologische Wissenschaft, 1911.

konkrečiai pažinta, o šitas — apčiuopiamus fenomenus. Prisilaikydamas šitokio dėsnio, gali, sakysime, tikįs žmogus tikėti į Kristaus dieviškumą, o kaip istorikas tai neigti.

Kad Bažnyčia negalėjo toleruoti tokį modernizmą, suplaktą iš kantiško agnosticizmo, schleiermacheriško imanentizmo bei istorizmu iššaukto evoliucijonizmo, buvo aišku; dėl to ir Pijus X. pasakė savo žodį.[1] Juo Bažnyčia suvedė sąskaitą su pasaulėžiūriniu liberalizmu, kuris viešpatavęs per visą 19. šimtmetį, pagaliau pasikėsino ir į Jos esmę. Ji tuo galutinai atsiskaitė su šiuo audringu amžiumi ir ėjo pasveikinti naujo šimtmečio aušros.

4. KATALIKŲ UNIVERSITETAI[2]

a. *Trečias katalikų universiteto tipas*

Bekyląs mokslo sąjūdis katalikų tarpe privertė sukurti tam tikrą instituciją, kuri taptų atrama visam darbui; o tokia kaip tik buvo universitetas. Reikėjo tad vėl galvoti apie savo aukštas mokyklas. Tas neapsiėjo be galvosūkių, nes moderniškame, sekuliarizuotame pasauly vidurinių amžių korporatyvinė įstaiga jau nebeįmanoma. Taip pat pasirodė, kad ir ordeno universiteto nebebus galima restauruoti. Tam jėzuitai buvo perdaug išvargę, o kiti, kaip, sakysime, domininkonai, dar nepakankamai sustiprėję. Reikėjo naujų kombinacijų. Geriausiai tiko kurti tokias įstaigas atsižvel-

[1] Atsiliepė modernizmo ginčas ir Lietuvoje. Atrodo, kad šiuo kartu katalikai, nelaukdami priekaištų iš kito liogerio, patys pirmi pasisakė, nes dar tų pačių metų lapkričio mėnesy, t. y., vos pasirodžius enciklikai *Pascendi,* kun. J. Skvireckas „Draugijoje“ (Nr. 11) pasireiškia straipsniu „Enciklika apie modernistų doktrinas“. Sekantis iš eilės prabilo 1911 m. Dr. S. Šultė toje pat „Draugijoje“ straipsniu „Filosofiniai modernizmo pagrindai“ (Nr., 58), kur tarp ko kito mini Dr. P. Avižonio norą savo tikslams panaudoti modernizmą (cf. „Lietuvos Ūkininku“, 1911 m., Nr. 32, 302 psl.). O metais vėliau tarė žodį pats „Draugijos“ redaktorius kun. A. Dambrauskas (1912, Nr. 66/67), parašydamas „Šį tą apie modernizmą užrubežy ir pas mus“.

Jakštas Lietuvoje teranda tik modernizmo atspalvį ir tai atsitikę greičiausia todėl, kad čia nebuvo su modernistų literatūra gerai susipažinusių. Be to ir tie patys negalėjo tinkamai ginti modernistų reikalų, kadangi tuo pat laiku jie perdėm buvo užimti darvinizmo bei haeckelizmo platinimu, iš kurių jie bus tikėjęsi daugiau apčiuopiamos naudos, kaip iš tokio abstrauktaus ginčo (Cf. *Yla,* op. cit.). Bene vienintelis žymesnis „modernistiškas“ atsiliepimas Lietuvoje bus buvęs A. Šerno straipsnis „Modernizmas,“ pasirodęs 1913 m. kalvinų laikrašty „Pasiuntinys,“ (Nr. 3, 4). Kadangi rašinys išspausdintas pavėluotai, t.y., tuomet, kai modernizmas jau geso, tai jis efekto nesudarė.

[2] Apie katalikų universitetus 19.—20. šimtmečiuose mažai kas parašyta. Naudingų žinių galima rasti *G. Monti'o* veikale apie katalikų organizacijas (Wien 1924, p. 241 ss.). Svarbi yra *to paties autoriaus* knyga „La libertà della scuola, Milano 1928“. — Cf. dar *Grisari* S. Die kathol. Hochschulbewegung ausserhalb Deutschlands, „Stimmen der Zeit“, Freiburg i. Br. 1925, p. 36 ss. — Nemažai medžiagos paduoda ir *Pr. Dielininkaitis* savo disertacijoje „Lar liberté scolaire et l'état, Paris 1933.

giant į vietos galimybes, į išlaikytojų pajėgumą bei į panašias apystovas, vengiant bet kurios schemos. Tuo būdu buvo įsteigta visa eilė aukštų mokyklų, kurių juridiška padėtis, finansiški reikalai, organizacija, vidaus struktūra ir t.t. taip įvairavo, jog ne viena nebuvo visai panaši į savo „kolegą“. Bendra tebuvo visų išpažįstama Bažnyčios doktrina, mokslo sąvoka ir — pradedant nuo Leono XIII. — neo-scholastinė filosofija.

Kadangi bendras jų uždavinys buvo ir rungtis su doktrinaliniu liberalizmu, susidūrimas tarp juo persunktų universitetų iš vienos pusės ir katalikų aukštų mokyklų iš kitos buvo neišvengiamas. Iš kart jie dažniausiai gynėsi, dėl to iš pradžių stipriausi buvo apologetikoje.[1] Tačiau tolydžiai stiprėdami, nebesitenkino defensyva, bet stengėsi sukurti savo minčių rūmus, į kuriuos galėtų pakviesti iš liberalizmo emigruojančius. Tokiu būdu į 19. šimtmečio pabaigą, ypač Leono XIII. paveikti, katalikai mokslininkai drąsiau užsimojo. Jiems, it kokiems ant kaltinamojo suolo pasodintiems, jau įgriso klausytis vien apkaltinimų. Dėl to jie — pirmą kartą nuo kontr-reformacijos laikų — išėjo į gyvenimą su savo teze, palikdami kitiems gintis. Bet taip platesniame maštabe įvyko tik po pasaulinio karo. O tuo tarpu jų universitetų padėjimas buvo perdėm sunkus.

Skyrium reikia paminėti politikos veiksnį, nes jis buvo visų nepalankiausias. Ir tai todėl, kad pasaulėžiūriniam liberalizmui buvo pasisekę įkvėpti savo dvasios žymiai daliai valstybinių mokslo įstaigų ir užangažuoti politikus savo reikalais. Dėl to kiekvienas pasijudinimas prieš laisvamanybę buvo apskelbtas akcija prieš universiteto laikytojus. Tokia savo taktika, sugestijonuoti viešosioms jėgoms „Čia *tua res agitur*“, ideologinis liberalizmas tuo uoliau vertėsi, juo labiau silpnėjo jo patraukiamoji jėga. Ir taip katalikų aukštos mokyklos, turėdamos tik vieną tikslą — išvesti žmoniją iš viešpataujančio idėjinio chaoso, vietomis susidūrė ne su mokslo argumentais, o su politiniais veiksniais. Tačiau toji priedanga po karo kaskart labiau netenka savo reikšmės, nes šiandien politikai mažiau linkę identifikuoti valstybę su smunkančiu liberalizmu. Todėl, pav., toks

[1] Šiuo atžvilgiu charakteringas L i e t u v a i yra Seinų diecezijos kunigų seminarijos profesoriaus *P. Bučio* nusistatymas 1899 m., kurį nupasakoja 1934 m. Marianöpoly . Thompsone Conn. išleista brošiūra „Bishop Peter Francis Bu. čvs. M. I. C., Catholic missionary for russians in America etc“. Ten (4 pusi) skaitome: „The conflict between the Catholics and Atheists of Lithuanian educated younger generation, determined him to the choice of Apologetics. At that time the most eminent living specialist of that theological branch, was A. M. Weiss, O. P., Professor at the University of Fribourg, Switzerland“. Studijavęs Friburge ir gavęs daktaro laipsnį, prof. Būčys nuo 1902 m. dėstė apologetiką Petrapilio Dvasinėje Akademijoje ir be to sekmadieniais skaitė to miesto studentams apologetines paskaitas. Jas skaitė ir moksleiviams ir liaudžiai , sakysime, 1911 ir 1912 m., ir tai ne tik Petrapily, bet ir Kaune (Cf. „Viltrs“, 1912 m. Nr. 89. — *Yla St.,* Op. cit, p. 41 s.). Bene žymiausias šio Lietuvos katalikų apologetinio laikotarpio paminklas yra jo dviejų temų (1301 psl.) Apologetika, Mariampolė 1924.

Mussolini (1924) suteikė Italijos katalikų universitetui Milane valdžios universiteto teises. Bet taip įvykti galėjo tik 20. šimtmety, o ypač po didžiojo karo, parodžiusio, kad vyraujančios idėjos per silpnos konstruktyviniam darbui. O tuo tarpu — 19. amžiuje — jos vienos teviešpatavo. Tik kur ne kur valstybės nesidavė jų sugestijonuojamos, sakysime, Belgijoje, kur padariniai tuoj visai kitokie, arba Šveicarijoje, kur aukštą mokyklą įkūrė katalikiško kantono vyriausybė. Visai kitaip buvo Prancūzijoje: ten laicistiška valdžia ant kiekvieno žingsnio trukdė katalikų mokslo užsimojimus. Trumpa — kiek toliau sekama — 19. šimtmečio katalikų universitetų istorija pavyzdžiais pailiustruos, kas šioje vietoje tik praeinant galėjo būti minima.

Kartu su kitokia pasaulėžiūra tos aukštos mokyklos turėjo ir skirtingą supratimą apie mokslą ir jo metodus.[1] Jų manymu, mokslas pirmiausia reikalauja, kad didžiausia precizija būtų tyrinėjami artimiausi reiškiniai. Šitoks, tarsi, mikroskopiškas tyrimas duos apytikrį aplinkumos vaizdą, padės po kojomis tam tikrą pamatą, ant kurio atsistojus bus galima toliau tyrinėti. Toks pagilinimas būtinas, nes vien tik siauros specialybės nagrinėjimas dar neišsprendžia didžiųjų problemų. Tam reikia praplėsti darbo ratą, įtraukiant į jį ir artimiausias savo specialybei sritis. Tos naujos žinios praturtins horizontą, palengvins orientuotis plokščiąja kryptimi.

Šitoks tyrimas — kaip dar anksčiau matėme — privedė prie nuostabių rezultatų. Jie tokie žavingi, kad apsvaigino ir nemaža mokslininkų. Buvo manoma, kad, jau tiek pasiekus savo aparatūra, toliau būsią galima nuplėšti skraistę nuo visų paslapčių. Tačiau jie pamiršo, kad ir tiksliausiomis mašinomis laimėti rezultatai yra tik įžanga į aukštesnį tyrimą — į mąstymą. Kiek anas leidžia mums apsidairyti aplink save, tiek šis pakelia mus į tolimas sritis. Tačiau tokiu mąstymu 19. šimtmetis mažai tesinaudojo, tuo paleisdamas iš rankų brangią priemonę.

Toks atsisakymas nuo sistemingo mąstymo reiškė išsižadėti tikrojo pažinimo, juk tyrimas be galvojimo, tai namai be langų: nėra šviesos, apšviečiančios tyrinėjamuosius faktus. 19. amžius nors ir išmoko eksperimentuoti, bet atprato mąstyti. Norint pasiekti esminį pažinimą, reikia „vertikaliai tyrinėti“, t. y., protauti. Bet tas nelengva, nes ištisos mokslininkų kartos, materializmo bei pozityvizmo paveiktos, jau senai nuo to atprato. Tačiau kito kelio nėra. Nereikia atsisakyti nei nuo tyrimu pasiektų rezultatų, nei nuo tyrimo iš viso. Jis ir toliau tieks puikiausią medžiagą aukštesniam gvildenimui — mąstymui. Katalikų universitetai, suprasdami, kad paprasto tyrinėjimo rezultatai nėra galutini, o tik įžanga į tik—

[1] Sąryšy su šiuo skirsneliu naudinga pasiskaityti *Serre J.*, Juo plačiau, juo prie tiesos arčiau. Visuotinio sutaikinamojo metodo ir pilnutinės intelektualybės eskizas. Iš prancūzų kalbos išvertė V. Kamantauskas. Kaunas 1934.

rąjį pažinimą, pasiekiamą tvarkingu ir intensyviu galvojimu, stengėsi kaip tik išdirbti tokį metodą, kur mąstymui būtų grąžinta pirmykštė reikšmė.

Tas metodas, siejęs konkretaus tyrinėjimo konstatuotus faktus, ieško atskirų dalių santykio su visuma ir nenurimsta tol, kol nesuseka ryšių, jungiančių visus fenomenus į vieną didingą natūrinį - supranatūrinį organizmą.

Šis visumos nustatymas ir buvo antras tų aukštų mokyklų uždavinys. Tačiau anais laikais toks darbas mažai tebuvo vertinamas. Jis buvo laikomas neturinčiu realaus pagrindo. Apskritai buvo pareikšta, kad abstraktiškieji mokslai tai tik liuksusas, jie esą net žalingi, nes atitraukią kartais žymias jėgas nuo naudingesnių darbų.

Taip kalbėję nesuprato, kad vertingos tėra tik tokios pastangos, kurios bando nustatyti santykį tarp atskirų fenomenų ir visumos, sąryšį tarp natūrinio mikrokosmo ir supranatūrinio makrokosmo. Toksai tyrimas yra kilniausias, kuriuo tik gali mokslininkas užsiimti, nes tas jį priartina prie reiškinių esmės, prie tos esmės, kuri įprasmina mūsų būvį ir duoda visai mūsų egzistencijai tą reikšmę, dėl kurios vienos verta gyventi.

Ta linkme eidami, nauji katalikų universitetai sukūrė tipą, ryškiai skirtingą nuo kitų aukštų mokyklų. Nors jis nė kiek nekvestijonavo vyresnių savo kolegų empirinių tyrimų vertės, tačiau leido sau priminti, kad ši darbuotė dar negali būti laikoma galutina. Tačiau toks universalumas mažai tebuvo vertinamas, net buvo laikomas atsilikimu ir daug kieno kvalifikuojamas įžeidimu. Iš čia ir kilo tas nedraugiškumas, kuriuo buvo sutinkami katalikų kuriamieji universitetai ir tas nekolegiškumas, kuriuo buvo traktuojami jų profesoriai.

Šie tikrai tiek skyrėsi nuo įprasto akademiško mokytojo, kad negalėjo būti nepastebėti.

Pirmiausia krito į akis jų pažiūros į specialybę. Laikydami ją būtina, betgi ja nesitenkino. Dėl to jie įeidavo į kontaktą su kaimyninėmis sritimis, stengdavosi sudaryti visumos vaizdą, įsigyti universalinio žinojimo. Dėl tos priežasties ne tik nesiemancipavo nuo filosofijos, bet net mėgino orientuotis metafizikos pagalba. Taigi, *specialitas,* nors jiems ir brangi, tačiau ne joje jie matė galutinį savo studijų tikslą, jų tendencija ėjo į *universitas.*

Kitas mokslininko kataliko bruožas buvo jo atsargumas grynai empirinio tyrimo atžvilgiu. Jis nesusigundė jį laikyti vieninteliai galimu ir pačiu tobuliausiu ir dėl to skaičiams, svoriams bei matams tepriskyrė pagalbinę reikšmę siekiant esmės, esančios anapus šitokių patyrimų. Tačiau ir jų neniekino, atsimindamas, kad jų nustelbimas abstraktinio darbo sąskaiton praeity gerokai buvo pakenkęs. Norėdamos apsidrausti nuo pana-

šių nepasisekimų, kai kurios įstaigos, kaip, sakysime, Louvainas, net privertė filosofiją studijuojančius tyrinėti gamtinius reiškinius naudojantis grynai empiriniu metodu. Ir tai turėjo būti ne koks naujas fygos lapas, dengiąs tik seną spekuliaciją, o visai rimtas darbas. Bet šiaip ar taip katalikas buvo įsitikinęs, kad šis scientistiškas tyrimas tegali būti naudingas apčiuopiamai patirtinių fenomenų srity ir kad vad. dvasios moksluose jis turi užleisti vietą subtilesniems metodams.

Ir ne tik darbo būdus katalikas mokslininkas reliatyviai vertino, bet ir pati mokslą, nes žinojo, kad jame kur kas daugiau klaustukų kaip atsakymų. Čia pasijunti kaip miške — juo gilyn, juo daugiau medžių, t. y., už kiekvieno išrišto klausimo atsistoja aibė naujų problemų. Ir tie patys sprendimai daugely atvejų tai tik paprasti aprašymai tam tikrų komplikuotų procesų, kurių esmės vis tiek nežinome ir kuriuos— pav., biologinius reiškinius — atkartoti nesugebame. Štai — mokslininkai suskaitė milijonus žvaigždžių ir išmatavo milžiniškas astronomiškas erdves, bet neįstengia atidengti tų paslapčių, kurios gaubia pievoje augančią gėlę. Tokių reiškinių yra begalė, o maža vilties juos greit išsiaiškinti. Dėl viso to katalikas mokslininkas besąlyginiai nesusižavėjo mokslu, jo nedievino. Nelaikė jo vieninteliu bei absoliučiu keliu į tiesą ir neįsikalbėjo, galįs tarti „paskutinį žodį“.

Taip orientuotas mokslo žmogus iš viso to padarė dvi išvadas — pirmiausia, kad nėra pagrindo girtis savo žiniomis, kurios ir geriausiu atveju bus tik ubagiškas fragmentas, ir antra, iš vienos pusės patyręs mokslo bejėgiškumą, o iš antros įsigilinęs į tą milžinišką, fenomenuose glūdinčią išminti, nurodančią į didžiadvasį Kūrėją, tik dar labiau ėmė jį tikėti.

Toliau kataliką mokslininką charakterizavo nusistatymas ne tik veržtis prie tiesos, bet ją ir įgyvendinti. Juk svarbu siekti tiesos, tačiau svarbiau ją žinoti, o svarbiausia — pagal ją gyventi. Tad, nebūdamas savy suskilęs, katalikas neskyrė mokslininko nuo žmogaus, neleido pirmam autonomingai „tyrinėti“, o antram lygiai taip nepriklausomai „gyventi“. Tą turėdamas prieš akis, jis nebuvo vienoks darbo kabinete, o kitoks gyvenime, priešingai stengėsi sudaryti darnią vienumą, kur žmogus išpažino, ką tyrinėtojas laimėjo. Senas pasakymas — *professor-confessor* jam nėra tuščias, o prasmingas, įpareigojąs daryti tas išvadas, kurios išplaukia iš pažintos tiesos, nė neatsižvelgiant į galimus padarinius.

Tas jį ir privertė tiesą ne slėpti savo stalčiuje, o nešti ją į viešumą. Tačiau ne hedonistiškai utilitariškais tikslais, labiau rafinuotam gyvenimui sukurti, bet jo esmei tiksliau nušviesti ir jis prasmingiau gyventi. Todėl jį galima buvo užtikti ne tik mokslo, bet ir organizuoto gyvenimo priešaky.

Kaip iš šitos charakteristikos matyti, mokslininkai katalikai žymiai skyrėsi nuo savo scientistiškų kolegų. Ir mokslo supratimu, ir parinktais metodais, ir savo gyvenimiškumu jie buvo jiems mažai priimtini, juk visa tai perdėm priminė tą „paikybę“, apie kurią kalba Šv. Paulius pirmame savo laiške korintiečiams (1 Kor 1, 18 ss). Tiek čia „viduramžiškumo“, kad jie geriausiame atvejuje tegalėjo būti laikomi mėgėjais, diletantais, bet ne specialistais, žinovais. Todėl jiems ir negalėjo būti vietos tose įstaigose, kuriose scientistai buvo įsigalėję. Ir taip mokslininkas katalikas vargingai keliavo per 19. šimtmetį. Ne vienas jų susikruvino kojas, tačiau žengė drąsiai, kad ir nesididžiuodami, bet ir prieš nieką nenusilenkdami, išskyrus Tiesą, kuri yra ir Kelias ir Gyvenimas.

b. *Belgijos Katalikų Universitetas*

Katalikų ugdomo mokslo situacija 19. šimtmečio pradžioje, žiūrint grynai žmogaus akimis, buvo beviltiška. Gal joks faktas taip ryškiai necharakterizavo šio liūdno padėjimo, kaip D. Fr. Strausso knyga, neigianti Kristaus egzistenciją. Tai buvo lyg tas akmuo, kuriuo moderniškasis pasaulis manė prislėgsiąs amžinai ir Kristų, ir Bažnyčią, ir katalikų mokslą.

Bet Apvaizda lėmė kitaip: 1835 m., t. y., tais pačiais, kuriais Straussas paleido į pasaulį savo traktatą, sutartinėmis visų belgų katalikų pastangomis buvo atstatytas, jau 1425 m. įkurtas, Louvaino universitetas[1] ir tuo padėtas kertinis akmuo ištisai aukštų mokyklų sistemai.

Inicijatyvos ėmėsi vyskupai, tuoj Belgijai atsiskyrus nuo protestantiškos Olandijos (1830), draudžiančios katalikams turėti savo mokyklas. Pradžia buvo kukli, nes iškart veikė tik du fakultetai su 13 profesorių ir 86 studentais. Toliau Louvainas greit augo. 1839/40 mokslo metais jau turėjo penkis fakultetus — teologijos, filosofijos, teisės, gamtos mokslų ir medicinos, kuriuose studijavo 644 studentai. Pradėjus gamtos mokslams ir technikai plisti, įsitaisoma laboratorijos ir specialios technikos mokyklos. Universitetas, jau ligšiol neblogai gyvavęs, ypatingai pradėjo bujoti įžengus (1882) Mercierui į jo rūmus. Mercieras ir savo asmenybe ir savo mokslu patraukė daug užsieniečių[2], norinčių iš kompetentingo asmens iš-

[1] Cf. L'Université de Louvain, Louvain 1923. — *Dielininkaitis Pr.,* La liberté scolaire et l'état etc, Paris 1933, p. 150 ss., kur išdėstoma visa Belgijos akademiška sistema, aiškinama jos juridinė būklė ir šelpimo tvarka. — *Grisar,* op. cit. 37.

[2] Maždaug nuo 20. šimtmečio pradžios jų tarpe galima buvo užtikti ir lietuvių. Tai buvo kunigai, kurie studijoms pagilinti geresnės vietos nežinojo, kaip Vakarų Europoje bekylančius katalikų universitetus, iš kurių jie gabeno į Lietuvą filosofiją, atitinkančią tautos religiniams įsitikinimams. Tuo savaimingai užsimezgė gyva idėjų kova tarp „rytiečių“, t. y. Rusijoje studijuojančių laisvamanių ir šių „vakariečių“. Anie, gana nustebę dėl tokių — gal ne visai lauktų — oponentų, jau tuomet kvestijonavo katalikų universitetų rimtumą. Į tokį priekaištą Dr. S. Šultė atsakė dar 1911 m. „Ateityje“ (p. 56) straipsniu „Ar katalikų universitetai

girsti Leono XIII. rekomenduojamą doktriną. Įkurdamas *Institut supérieur de philosophie,* jis padarė Louvainą filosofinio darbo centru. Taip Belgijoje atsirado minčių tvirtovė, kurios sugriauti nepajėgė nei kitos filosofinės srovės, nei išorinės kliūtys, kaip, sakysime, pasaulinis karas. Nors ji nuo karo veiksnių ir smarkiai nukentėjo — net kurį laiką (1914/18) buvo uždaryta, tačiau 1919 m. pradžioje vėl atgijo. Suplaukė iš visur virš 3000 studiozų, kurių skaičius 1932/33 mokslo metais siekė 4040. Tiek daug neturėjo nei valdžios universitetai Gande (1789) ir Liège (2750), nei laisvamanių aukštą mokykla Bruxelles'y (2834).

Tą pasisekimą nesunku suprasti, pasižiūrėjus į dėstomųjų dalykų sąrašą. Čia be jau minėtų penkių fakultetų užtinkame dar technikos mokyklas, atskirus institutus valstybės bei socialiniams mokslams, pedagogikai bei pritaikomajai psichologijai, be to dar aukštas mokyklas prekybos, agronomijos ir bravaro reikalams. Naujausi laimėjimai yra fizikos laboratorija ir kovai su vėžio ligomis įtaisyta klinika.

Visas tas milžiniškas aparatas beveik šimtą metų buvo finansuojamas išimtinai pačių katalikų sudėtais pinigais. Jiems surinkti kasmet visose bažnyčiose buvo organizuojama po dvi rinkliavas. Nepriteklius padengdavo pasiturį katalikai ir vyskupai.

Darbui po karo iš naujo pradėti amerikiečiai paaukojo 20 milijonų frankų ir nuo 1930 metų valdžia skiria Louvainui — kaip ir kitam laisvam universitetui (Bruxelles'y) — tris penktadalius tos sumos, kurią gauna valstybiniai universitetai (Gande ir Liège), t. y., pastaruoju laiku 10 milijonų frankų.

Nėra abejojimo, kad katalikams, turintiems sprendžiamos įtakos valstybės reikaluose, būtų pasisekę gauti pilną savo įstaigos išlaikymą. Tačiau to jie patys nenorėjo, įsitikinę, kad jų vienminčiai ir laisva valia turi prisidėti prie tokio darbo. Tuo jiems nuolatos primenama jų universiteto išimtina reikšmė ir būtinas reikalas reguliariai jis šelpti.

c. *Airijoje*

Louvaino pasisekimas paskatino į darbą ir Airijos katalikus, kurių pirmas šio krašto universitetas, dar 1551 m. karalienės Elžbietos įkurtas, *Trinity College,* paskirtas airiams nuo „papistų" atitraukti, negalėjo patenkinti. Trokšdami išsilaisvinti iš tokios priklausomybės nuo anglų, ai-

stovi žemiau už pirmeiviškuosius?" — Iš louvainiečių - lietuvių minėtini A. Viskanta (Vilniuje), P. Bielskus, a. a. S. Šultė, A. Galdikas, Stukelis (Rygoje), A. Maliauskis, Pr. Kuraitis, M. Reinys, Ruškys. Dar anksčiau už šiuos, kurie apie 1909 m. koncentravosi Louvaine, maždaug 1899 m., studijavo po pseudonimu Montvydų pasislėpęs kunigas. Be sąryšio su šiuo judėjimu, čia studijavo — tarp kitko pas prof. G. C. Ubaghs'ą (1800-75) — vėliau vyskupu tapęs Baranauskas.

riai tarp 1845 ir 1850 metų įsteigė Dubline antrą universitetą, vad. *Queens University,* kuris, būdamas neutralus, neturėjo senojo antikatalikiškojo charakterio. Bet kadangi episkopatas ir juo nevisai pasitenkino — čia, sakysime, nebuvo teologijos fakulteto — tai nutarta suorganizuoti savąjį, kuriems planus pagamino konvertitas, vėliau kardinolu tapęs, Newmanas. Prie naujai besikuriančios įstaigos buvo prijungta ir jėzuitų vedama *University College,* imta statyti studentų bažnyčia. Tačiau toliau darbai nebuvo išvystyti, ir todėl 1908 metais ši kolegija kartu su panašiomis įstaigomis buvo sujungta su Dublino universitetu, kuris oficialiai nors ir nėra katalikiškas, vienok katalikybe persisunkęs. Jis yra buvęs vienas iš 1932 m. Dubline įvykusio XXXI. Pasaulinio Eucharistinio Kongreso intelektualinių organizatorių.[1]

d. *Prancūzijoje*

Mažajai Belgijai taip sėkmingai atstatant savo aukštą mokyklą, subruzdo ir Prancūzijos katalikai. Šie, nors ir skaudžiai buvo nukentėję nuo 1789 m. revoliucijos ir Napoleono įvesto mokyklų monopolio, tačiau be atvangos siekė grąžinti laisvąjį mokymą. Jų vedama kova neliko be laimėjimų. Taip 1833 m. gavo teisę turėti savo pradžios mokyklas, 1850 metais valdžia leido jiems laikyti vidurines bei aukštesniąsias mokyklas, o 1875 m. liepos mėn. 12 d. išsikovojo ir savo universitetus.[2] Bet nepakako vien padėti teisinį pagrindą, reikėjo ir mokslinių jėgų ir šiaip palankios atmosferos. Tokią sudaryti Prancūzijos katalikai stengėsi jau nuo pat revoliucijos pabaigos. Pirmi stojo į darbą naujoje situacijoje greit susiorientavę pasauliečiai. Jie ir teologijoje tiek dirbo, jog 19. šimtmetis buvo vadinamas „teologų-pasauliečių amžiumi“[3].

Prisiminkime pirmiausia Chateaubriandą (1768—1848)[4], kuris savo žavingu veikalu *La Génie du christianisme* (1802) iš naujo sustiprino nukentėjusį krikščionybės prestižą. Retu talentu iškėlė Bažnyčios poveikį kultūrai ir katalikų nuopelnus mene bei moksle. Iš Chateaubriando sužinoję, kad nuo Bažnyčios likimo pareina ir jų kultūra, prancūzai pamažu vėl ėmė priešintis *Enciklopedijai.* Šis vienas poetas atstojo visą virtinę profesorių.

[1] Jo rūmuose posėdžiavo ir to kongreso lietuvių sekcija.

[2] Cf. *Dielininkaitis Pl.,* La liberté scolaire et l'état. Paris 1933, p. 59 ss.: Les étapes de la liberté scalaire.

[3] Cf. *Merkle S.,* Die Anfänge der französ. Laientheologie im 19. Jahrhundert, „Karl Muth-Festschrift“, 1927, 325 ss. —*Duplessy,* Les apologistes laïques au XIX-e siècle, Paris 1893. — *Baunard A.,* Un siècle de l'Eglise en France, Paris 1903.

[4] Cf. *Giraud V.,* Le christianisme de Chateaubriand, 2 tomes, Paris 1925/28. — Lietuviškai monografiją yra parašęs *V. Dubas,* Kaunas 1924.

Beveik dar gilesnį įspūdį padarė iškalbingasis grafas de Maistre (1754—1821). Savo traktatais *Du pape* (1819) ir *De Féglise gallicane* (1821) jis parėmė popiežiaus primatą prieš visokeriopą episkopalizmą (ypač prieš galikanizmą), o veikale *„Les soirées de Saint—Petersbourg"* (1821) gynė Apvaizdos kelius pasaulinėje istorijoje. Pergyvenęs visą revoliuciją ir joje skaudžiai nukentėjęs de Maistre negalėjo nepasisakyti prieš chaotišką revoliucijonierių „laisvę". Bet nemažiau kenksminga jam atrodė ir sauvališka monarchija. Dėl to dažnai kartodavo: „Masėms nuolatos reikia skelbti iš autoriteto, o karaliams iš laisvės plaukiančias gėrybes."[1]

Krikščionybės kultūrinę reikšmę nemažesniu kompetetingumu iškėlė dar kitas grafas — Charles de Montalembert (1810—1870)[2], ką parodo jo septynerių tomų veikalas *Les moines d'Occident* (1860/77) ir studijos apie vidurinių amžių meną. Norėdamas suaktyvinti katalikus, įspėdavo perdaug nepasitikėti viešosios jėgos daroma protekcija, nes katalikybė tuomet nustosianti ugdyti savo jėgas ir lemiančiame momente lengvai tapsianti priešų auka. Pilietis turi būti katalikas iš įsitikinimų, o ne iš valdžios baimės. Skatindamas branginti bei protingai naudotis brėkštančia laisve ir įgyvendinti socijalumą, Montalembertas Ozanamo asmeny susilaukė brangų talkininką.

A. Fr. Ozanamas (1813/53)[3], šventos atminties žmogus, stengėsi vis naujais veikalais įrodyti didį Bažnyčios vaidmenį kultūrinant pasaulį, o ypač Europą. Charakteringas yra jo darbas apie *Dante et la philosophie catholique au XlII-e siècle* (1839). Juo jis siekė rehabilituoti scholastiką, kurios grąžinimą į gyvenimą jis laikė būtina kultūros klestėjimo sąlyga. Nelaukdamas kol tasai išganingas darbas bus baigtas — arba net tik pradėtas, — Ozanamas išsiveržė iš kabineto gydyti visuomenę savo principais ir meile, duodamas gyvenimiško profesoriaus pavyzdį. Tuo Ozanamas ėjo keliais jį tėviškai globojusio fiziko A. M. Ampère'o (1775—1836),

[1] Iš plačios literatūros apie de Maistre minėtini šie veikalai: *Paulhan. Fr.*, Joseph de Maistre et sa philosophie, Paris 1893. — *Röck A.*, Die philosophischen Ideen des Grafen J. de Maistre, München 1912. — *Goyau G.*, La pensée religieuse de J. de Maistre, Paris 1921.

[2] Literatūra apie Montalembertą yra sužymėta Staatslexikon'e III (1929), 1412. — Cf.: taip pat *Gurian W.*, Die politischen und sozialen Ideen des französ. Katholizismus (1789—1914), M.-Gladbach 1928.

[3] Visa reikšmingesnė literatūra apie ši kilnų vyrą yra išspausdinta *E. Galopin'o* bibliografijoje „Essai de bibliographie chronologique su A. Fr. Ozanam (1813/53), Paris 1933. — Apie Ozanamo mokslinę veiklą cf. tarp kitko *Méjecaze F.*, Fr. Ozanam, das Ideal eines kathol. Studenten und Universitätsprofessors, M.-GIadbach 1914. — *Rische M.*, Studien zu Fr. Ozanam als Politiker und Gelehrter, Köln 1927. — Lietuvių kalba turime tarp kitko *Ed. Turausko* straipsnį „Fr. Ozanamas ir jo labdarišskoji veikla", tilpusi 1933 m. „Židiny" (18. tomas, p. 3 ss.). Brošiūrėlę apie Ozanamą yra parašęs ir šios studijos autorius (Kaunas 1934), kur (p. 93 ss.) nurodyta daugiau literatūros.

kuris susižavėjęs gamtoje susektu dėsningumu, nurodančiu Į asmenišką Kūrėją, ne tik rašė apie Jį — pav., *Essai sur la philosophie des sciences* (1834 ss) —, bet dar ir gyvais darbais Jį išpažino.

Iš panašių sferų kaip Ampėre'as yra išaugęs ir technikas Alfonsas Gratry (1805/72). Ir jis, nepasitenkindamas vienais reiškiniais, ieškojo priežasčių su tokiu nuoširdumu, kad tapo kunigu ir vienuoliu. Tikro kario drąsa jis, buvęs karininkas, priešinosi visiems pasikėsinimams ant krikščioniškosios Europos substancijos. Todėl nepaliaujamai kovojo su Hegeliu, Renanu bei jų vienminčiais. Jo veikalai, sakysime, *La philosophie du Credo* (1848), *De la connaissance de Dieu* (1853), *Logique* (1855), *De la connaissance de l'âme* (1857) plačiai žinomi ir užsieniuose, kur ne vienas mąstytojas (pav. Scheleris) jais naudojosi.

Šitoje garsių žmonių eilėje nepamirštinas nė Paryžiaus advokatas Auguste Nicolas (1807/88). Jo ketverių tomų veikalas *Etudes philosophiques sur le christianisme* (1842/45) ir raštas *L'art de croire* (1866) padarė jį plačiai skaitomu ir tikrai vertinamu apologetu, su kuriuo konkuruoti net teologams nebuvo lengva. Minėtinas ir Ernest Heilo (1828/85)[1], kuris savo aforizmų gausiais raštais, sakysime, *L'Homme* (1872), *Paroles de Dieu* (1872) — kovojo su racionalistišku savo tautiečių lėkštumu.

Netruko didelių talentų ir teologų tarpe, kaip paliudija, sakysime, domininkonas Lacordaire'as (1802/61), kurio iškalba anų atnaujintojų idėjas išnešiojo po visą kraštą. Jo ypačiai klausė kamuojamos masės, kurios guodėsi jo krikščionybės dvasioje siekiama socialine bei kitokia emancipacija.

Tokiomis ir panašiomis jėgomis Prancūzijos katalikai sudarė tas sąlygas, kurios užtikrino sėkmingo mokslo darbo vystymąsi. Dėl to nieko nelaukdami, savo sumanymams realizuoti panaudojo pirmą progą, kuri pasitaikė 1875 metais. Tuomet išdygo keturios aukštos mokyklos — Paryžiuje, Lyone, Lille'y ir Angerse, o po poros metų dar viena Toulouse.[2]

Tos įstaigos netrukus ėmė taip plėtotis, kad viešos jėgos pavydėjo joms skaisčių vilčių. Todėl vos penkiems metams praėjus, buvo išleistas jas

[1] Heilo minčių populiarinimu Lietuvoje bene labiausiai yra susirūpinęs St. Šalkauskis, kuris į „Romuvą", Kaunas 1921 (Nr. 1) ir 1922 (Nr. 2), įdėjo Heilo biografiją bei parinktų vietų iš *L'Homme, Ls Siècle* ir kt. vertimus. Ta proga (1921, Nr. 1, p. 78 s.) St. Šalkauskis šitkaip pasisako: „Su šituo didžiuoju, bet mažai žinomu prancūzų rašytoju esame susidraugavę dvasiniu savo darbu ir prie jo nuolatos grįšime statant plačius pasaulėžvalgos rūmus. .. Turėti dvasinės giminės ryšių su šituo mąstytoju visada laikysime sau už garbę."

[2] Apie šių įstaigų įkūrimą cf. *Baudrillard A.*, Msgr. d'Hulst, tome *1*, Paris 1912 ir Universités Catholiques, année 1877, Paris 1877. — *To paties*, L'Enseignement catholiques dans la France contemporaine, Paris 1912. — Šiam skyreliui naudotasi ir P-lės Labanauskaitės, tuomet Lille'y studijavusios, patiektomis žiniomis.

varžantis įstatymas. Dalykai vyko taip: 1875 m. įstatymas universitetams išsilaikyti leido jiems, išpildžius kai kurias sąlygas, būti pripažintais „viešojo naudingumo“ įstaigomis. Tuo tikslu jie galėjo įgyti turtų ir daryti sutartis, priimti dovanas ir paveldėti iš testamentų. Kartą toks pripažinimas buvo duotas, jis begalėjo būti atimtas tik įstatymo keliu. Gi 1880 m. įstatymu tas dalykas virto kitaip. Dabar universitetui norint gauti viešojo naudingumo įstaigos teisę, kiekvieną kartą turėjo būti išleistas specialus įstatymas. Tat faktiškai jau įsikūrę universitetai atsidūrė už įstatymo ribų. Bet laimei, 1875 m. įstatymas kalbėjo apie draugijas aukštajam mokslui išlaikyti. Jos iš dalies ir išgelbėjo situaciją. Paskutiniaisiais laikais jos veikia tam tikrų akcinių bendrovių vardu ir išlaiko universitetus, kurie patys kaip tokie nieko neturi.

Kadangi tos aukštos mokyklos buvo ir kitaip spaudžiamos — atimta teisė vadintis universitetais, panaikinta mišrosios komisijos, prie kurių studentai, dalyvaujant ir savo profesoriams, lygiomis galėjo laikyti egzaminus — tai. jos pateko į didelius sunkumus. Katalikai iš pradžių manė neįstengsią jų pakelti, todėl buvo bemaną savo universitetus vėl likviduoti. Bet atsipeikėję, ryžosi juos išlaikyti bet kokia kaina. Tas nebuvo lengva, nes tie pasiryžimai dar visaip buvo išbandomi. Taip įvyko pav. 1901 ir 1905 metais. Pirmu atveju buvo išleistas įstatymas, draudžiąs vienuolynų nariams vadovauti bei dėstyti švietimo įstaigose — tai ypač lietė mokslo darbuose pasižymėjusius jėzuitus — o antru atveju, būtent, bažnyčios atskyrimu nuo valstybės, taip buvo suvaržytos individualinės katalikų teisės, kad tas skaudžiai atsiliepė ir į jų išlaikomus universitetus. Tačiau nepasiduota. Ar gerai padaryta, paaiškės iš sekančių davinių.

Visų penkių įstaigų priešaky eina Paryžiaus universitetas[1], kuris talpinasi kankinių krauju aplaistytame buv. Karmelitų vienuolyne. Jo tikrasis įkūrėjas ir pirmasis rektorius buvo Msgr. d'Hulst (1841/96)[2], kuris su vyskupais Freppeliu ir Dupanloup, su grafu de Mun ir panašiais pasišventėliais padėjo ir kitas aukštas mokyklas įsteigti. Nepasitenkindamas vien organizaciniais darbais, nemažai ir rašė, pav., *L'Education supérieure* (1885), *Du progrès de la philosophie* (1887). Jo ankstyba mirtis buvo didelis nuostolis nuolatos alarmo stovy tebesančiai įstaigai.

Šiandien Paryžius turi šiuos fakultetus: 1. Teologijos su rytų kalbų institutu, 2. Kanonų, 3. Filosofijos su socialinių ir tarptautinės teisės mokslų institutu, 4. Teisių ir 5. Humanitarinių mokslų. Gamtos fakulteto nėra. Jį iš dalies atstoja „Ecole des sciences“. Skyrium dar yra aukštesnė komercinių ir ekonominių mokslų mokykla. Prie universiteto taip pat pri-

[1] *Péchenard*, L'Institut catholique de Paris, Paris 1902.
Baudrillart A., Vie de Mgr. d'Hulst., 2 tomes, Paris 1921. —

skaitoma ir Žemės ūkio akademija Bauvaise bei 1923 m. įkurtas Gregorianiško giedojimo institutas. Universiteto reikalams skirta dar Šv. Juozapo vardu ligoninė ir geologijos, mineralogijos, botanikos ir kiautukų muziejai. Yra ir studentų bažnyčia su kripta, kur ilsisi revoliucijonierių išžudyti karmelitai su Ozanamu.

Visomis mokslo galimybėmis šiuo laiku naudojasi arti 2000 studentų, kuriuos aprūpina apie 150 profesorių. Šalia reguliarių paskaitų yra ir platesnei publikai skaitomų kursų, kuriems paskaitininkai kviečiami ir iš svetimų kraštų. Profesoriai savo vardu leidžia ir redaguoja (1934) šiuos žurnalus ar knygų serijas: *Le Dictionnaire de Droit canonique, La Bibliothèque de Théologie positive, Le Dictionnaire apologétique de la Foi catholique, Patrologia Orientalis, Revue de l'Orient chrétien, La Revue de la Philosophie, Revue d'Apologétique ir k.*

Kiek mažesnis, bet užtat įvairesnis yra Lille'o universitetas[1]. Kai kurie jo kursai jau 1874 m. buvo skaitomi. 1875 m. įstatymui atsiradus, atidarytas teisių, o sekančiais metais humanitarinis ir gamtos-matematikos fakultetai. Tuos 3 fakultetus įkūrus, universitetas tais pačiais metais Pijaus IX. buvo kanoniškai patvirtintas. Po metų dar anksčiau susiformavusi medicinos mokykla virto medicinos ir farmacijos fakultetu, prie kurio 1882 m. buvo atidaryta akušerių mokykla. Vėliausiai atėjo teologija su filosofija bei kanonais.

Kaip tie fakultetai atrodo? 1. Teologijos fakultetas turi du skyrių — teologijos ir filosofijos. Jis apima ir seminariją bei specialią misijų seminariją, kur būsimi misijonieriai mokomi ne tik teologijos, filosofijos, bet ir medicinos, kalbų, teisės ir t.t. 2. Prie teisių fakulteto yra prijungtos šios mokyklos ir kursai : a. socialinių ir politinių mokslų mokykla su specialiomis moterų, darbo misijonierių, tarptautinių problemų sekcijomis: b. žurnalizmo mokykla; c. nuolat veikiąs viešų konferencijų ciklas; d. darbininkų elitui paruošti vakarinė mokykla ir e. aukštesnė prekybos mokykla. 3. Humanitarinis fakultetas su tradicine programa. 4. Prie medicinos-farmacijos fakulteto be klinikų, kur organizuojamas ir biednuomenės aptarnavimas, yra dar šie priedai: a. moterų akušerių mokykla; b. medicinos kursai kunigams ir c. gailestingų seserų mokykla. 5. Gamtos-matematikos fakultetas turi botanikos sodą, muziejus ir aukštesnę industrijos mokyklą.

Universitetas turi erdvias ir patogias patalpas. Biblioteka, kuri gauna 420 žurnalų, sudaryta iš 310.000 tomų. Dar atskiras bibliotekas turi mokyklos, laboratorijos ir kai kurie humanitarinių mokslų fakulteto institutai.

[1] Apie šią įstaigą geriausiai informuoja jau penkiolika metų einąs mėnesinis žurnalas „Les Facultés Catholiques de Lille, Revue mensuelle".

Tai vis mirusių profesorių ar šiaip turtingų regiono didikų dovanos. *Aula maxima* talpina 3000 sėdimų vietų.

Kaip matyti Lille'o universitetas turi savo atskirą, ryškų charakterį, kurį daugiausia išdirbo gyvenamoji aplinkuma ir jos statomieji uždaviniai. Būdamas dideliame pramonės centre, jis tarp kitko rengia įmonės vedėjus bei prekybininkus. Kartu siekia socialines nelygybes išlyginti bei šiaip darbo žmonėms padėti. Tam tarnauja ir aukšta socialinė mokykla, kurios darbus sustiprina socialinė moterų mokykla. Savo tikslui pasiekti profesoriai ne tik skaito darbininkams, bet ir šiaip palaiko kontaktą su jais. Tam jie vadovauja beveik visam katalikų darbininkų judėjimui, leidžia ir prirašo jų spaudą, pirmininkauja liaudies sekretoriatams, veda misijų propagandą, organizuoja socialines savaites. Daugumas, eidami Ozanamo pramintais keliais, dalyvauja Šv. Vincento Pauliečio draugijos labdarybės darbuose. Tuo išsidirbo charakteringas profesoriaus tipas, kuris niekam nesigaili žinių, o pasirodo visur, kur žmonės yra reikalingi jo intelektualinės, moralinės ir net medžiaginės paramos. Nepastebėta, kad tai būtų pakenkę jo mokslinei darbuotei, apie kurią geriausiai paliudija tas reguliariai skelbiamas darbų sąrašas, kasmet apimąs apie 400 numerių (knygų, studijų ir moksliškų straipsnių).

L y o n'o u n i v e r s i t e t a s pradėjo nuo teisių fakulteto, nes 1875 m. Lyono valstybinis universitetas tokio neturėjo. Nors valdžia, sužinojusi apie tą sumanymą, atidarė tokį pat fakultetą savo įstaigoje, tas tačiau lyoniečiams nepakenkė. Jie 1877 m. dar atidarė humanitarinių ir gamtos mokslų fakultetus, o kitais metais įkūrė ir aukštąją teologijos mokyklą, kuri 1886 m. buvo pakelta į fakultetą.

Tie fakultetai štai kaip atrodo: 1. Teologija turi tris skyrius — teologijos, filosofijos ir kanonų, į kuriuos gali įstoti tik baigę seminariją. Platesnei visuomenei organizuojami apologetikos ir specialiai moterims Šv. Rašto, asketikos bei mistikos kursai. 2. Teisių fakultetas be tiesioginio savo darbo dar atidarė kursus iš komercinės bei industrinės teisės, kuriuos lanko tos srities profesijonalai, norį pagilinti savo žinias. Visai naujas dalykas yra prie fakulteto prijungtas teisininkų komitetas, duodąs patarimų katalikų organizacijoms ir parapijoms ypač tais klausimais, kurie kyla iš laiškųjų įstatymų[1]. 3. Humanitarinių mokslų fakultetas rengia mokytojus ir be to platesniam rateliui organizuoja filosofijos kursus. 4. Gamtos fakultetas turi industrinės chemijos institutą. Visame univer-

[1] Reikia žinoti, kad toj srity katalikai turi daug bylų, ypač kylančių dėl nuomos sutarčių tarp burmistrų ir viršaičių iš vienos pusės ir parapijos katalikų iš antros dėl nusavinto bažnytinio turto — bažnyčių, namų, klebonijų ir t.t. — naudojimo.

sitete šiuo tarpu yra apie 50 profesorių ir — be laisvų klausytojų — arti 600 studentų.

Toliau — Prancūzijos vakarų arba Angerso universitetas. Jis yra tąsa senojo Angerso *studium generale,* kuris išsiplėtojo iš vyskupo mokyklos ir buvo žinomas jau 1010 m. Šis ypač išgarsėjo 13. šimtmečio pradžioj, kada, popiežiui atėmus Paryžiaus Sorbonai teisę dėstyti *jus civile,* į Angersą pradėjo plaukti studentai teisininkai. Savo žydėjimo laikais jis yra davęs Prancūzijai 4 kanclerius, o Bažnyčiai 3 vyskupus ir vieną popiežių (Gregorijų XI.), kuris padarė galą Avignono nelaisvei ir perkėlė popiežių sostą vėl į Romą. Studentų skaičius siekdavo tuomet iki 3000. Angerso teologams išlikus laisviems nuo jansenizmo klaidų, jų universitetui suteikta privilegija priimti pas save ir studentus protestantus. Ji panaikino revoliucija — 1791 m. dingo teologijos fakultetas, o po dviejų metų, profesoriams atsisakius prisiekti civilinei dvasininkijos konstitucijai, ir kiti. Įvairiais laikotarpiais stengtasi atnaujinti universitetą, bet tepasisekė tas padaryti tik 1875 metais. Tuomet buvo įkurtas teisių, 1876 m. humanitarinių mokslų, o po metų ir gamtos fakultetas. Teologija atsirado tik 1879 m.

Almae matris atgaivintojas yra Angerso vyskupas Freppelis (1827/91), vienas energiškiausių katalikų veikėjų III. respublikos pradžioj — vyskupas, parlamento atstovas, Prancūzų Akademijos narys, oratorius, rašytojas - apologetas. Jis buvo ir vienas iš tų, kurie parlamente iškovojo laisvą mokymą ir 1875 m. įstatymą. Freppeliui mirus ir vėliau dar kartą, būtent, Prancūzijos „kulturkampfo apogėjaus laikais (Combizmo laikotarpy, ca 1902/05), Angerso universitetas pergyveno sunkias dienas, bet nepalūžo ir šiandien apsirūpinęs naujais irklais iriasi per jam skirtą Prancūzijos dvasinio gyvenimo plotą.

Dabar universitetas turi šiuos fakultetus: 1. Teologijos, į kurį priimami klierikai ar kunigai baigę aukštąsias seminarijas. Prie jo veikia bibliškų kalbų (graikų, hebrajų ir semitiškų — asyrų, babiloniečių, armėnų, etiopų ir syrų) institutas, kurį lanko norį misijonieriauti ar valdininkauti prancūzų kolonijose pasauliečiai. Taip pat organizuojami atskiri teologijos kursai moterims. 2. Teisių fakultetą. 3. Literatūros fakultetą, kuris yra vienas svarbiausių. Jis ne tik pasižymi plačia humanitarinių mokslų programa, bet kartu eina ir aukštos katalikų mokytojų seminarijos pareigas. 4. Panašios funkcijos randamos ir gamtos-matematikos fakultete, kuris turi dar specialesnių priedų: a. aukštą komercijos ir pramonės mokyklą, kuri rengia prekybininkus bei pramonės įmonių vadovus ir b. aukštą žemės ūkio ir vynininkystės mokyklą. Pastaroji pabrėžia šito universiteto specifinį uždavinį: parengti žmonių ir savo regiono specialybei — vyno pramonei. Antroj vietoj eina ūkis, o trečioj — prekyba su pramone. Mokykla,

kuri teikia žemės ūkio inžinieriaus titulą, yra taip gerai pastatyta, kad „Société des Agriculteurs de France“ naudojasi ja kaip oficialia agrono— mine stotimi ir šelpia ją materialiai.[1]

1927/29 m. laikotarpy universiteto profesūra, kurios dabar yra apie 80 (studentų į 500), išleido 78 rašinius, kurių vieni yra ištisi dideli tomai, kiti mokslo straipsniai žurnaluose.

Visų mažiausias yra T o u l o u s e'os u n i v e r s i t e t a s . Jis yra tąsa senosios aukštos mokyklos, įkurtos popiežiaus Urbono V. Jai teko garbė savo rektoriumi turėti Šv. Tomą Akvinietį, kurio kūnas ilsisi Toulouse'os katedroje. 1877 m. buvo įkurtas teisių fakultetas, sekančiais — humanitarinis, o vėl po metų ir teologijos. Pradėjus valdžiai spausti, universitetas 1885 m. neteko teisių fakulteto, o 1895 m. jau buvo beužsidarąs, bet išsikrapštė ir dabar palengva didėja. Jis turi teologijos, kanonų, filosofijos (apimąs ir ekonominius bei socialinius mokslus) ir humanitarinių mokslų fakultetus. Be to dar yra *Ecole supérieure des sciences* ir *Ecole supérieure d'agriculture.* Profesorių priskaitoma apie 50, studentų arti 300.

Štai kaip atodo prancūzų katalikų universitetai. Jie per šešiasdešimt metų yra daug nudirbę. Tačiau viso to nepakako gauti moksle tą primatą, kurį Belgijoje turi Louvainas. Įtikimiausia, dėl nepalankaus politikos padėjimo, į kurį Prancūzijos katalikai pakliuvo ne be savo kaltės: būdami dideli individualistai, nesugebėjo sueiti į vieną stiprią partiją, o susiskaldę į visokiausias grupes, kurios tarp savęs rivalizuodamos kone atomizavo katalikų politinį pajėgumą. Bet yra ir daugiau priežasčių, neleidusių Prancūzijos katalikams plačiau užsimoti ir toliau nueiti. Tačiau yra taip pat ir nuopelnų, kaip štai[2]:

a. Katalikų universitetai pirmi iškėlė socialinius ir ekonominius mokslus į katedras. Čia pirmenybė priklauso paryžiečiams, iš kurių ėmė pavyzdį ir valdžios įstaigos. — b. Jų įtakoj teisės mokslai pradeda atgauti savo dvasią ir prasmę, kurios pozityvizmo laikais beveik visai buvo išnykusios ; buvo likę taip sakant beveik vieni sausi paragrafai ; filosofinis teisės pagrindas buvo susprogdintas, teisės filosofija veik žlugusi. —

c. Trečias dalykas, turėjęs įtakos į katalikybės pagarbos atgijimą Prancūzijoj, yra religijos klausimų tyrinėjimo metodų sumoderninimas. —

d. Ketvirtas nuopelnas yra rengimas mokytojų savo gimnazijoms ir vidurinėms bei pradžios mokykloms, kurių tinklas kaskart didėja. Ir kas be šių universitetų duotų kultūros darbininkų, kurie vestų laikraščius, darbi-

[1] Apie šia Žemės Ūkio Akademija cf. „Almanach Catholique Français pour 1924.“ p. 421 ss.

[2] Kas čia sakoma apie katalikų universitetus prancūzuose, lygiai tinka beveik visoms panašioms katalikų laikomoms aukštosioms mokykloms.

ninku sindikatus, liaudies sekretoriatus, socialines įstaigas? — e. Pagaliau jie suteikė drąsos ir valdžios universitetams atsipalaiduoti nuo įstatymų nustatytos biurokratiškos rutinos — nusižiūrėję į laisvuosius, ir jie užsimojo laisviau, reiškė daugiau iniciatyvos. Savo lankstumui padidinti vis dažniau ėmė kviesti profesorių iš katalikų įstaigų. Todėl nenuostabu, kad santykiai tarp valdžios ir katalikų universitetų pasidarė gana draugiški, neapykantos laikai tolsta. Žinoma, nesusipratimų dar yra, bet ypač po karo jie kaskart labiau nyksta.

Ką iš viso reiškė šios aukštos mokyklos Prancūzijos katalikams ir visam kraštui ir ko laukiama iš jų, iškėlė 1933 m. rudenį Paryžiaus rektorius Msgr. Baudrillartas, atidarydamas naująjį semestrą. Jis pareiškė, kad daugely sričių pastebimas katalikybės atgimimas Prancūzijoj žymia dalimi yra padarinys iš šių universitetų plaukiančių idėjų. Vienok to dar per maža. Klaidinga manyti, atėjęs laikas ant laurų ilsėtis. Tik vis uolesnė mokslo veikla gali sucementuoti tą pamatą, ant kurio bus galima pastatyti tikrai imponuojančius kultūros rūmus. Kiekvienas nusilpimas mus nublokštų atgal į tą laikotarpį, kuriame neturėjome mokslo židinių ir buvome idėjinio chaoso blaškomi, kaip bevairis laivas. Baigdamas rektorius kreipėsi į mecenatus, prašydamas neleisti tokiam darbui skursti: universitetai turi būti ne kankinimosi ir išmaldų vieta, o jaukus židinys, kur tiesos ieškotojai, laisvi nuo kasdieninių rūpesčių, didingoje ramybėje galėtų dirbti.

Silpnėjant laicizmui Prancūzijoje, nušvinta viltis, kad nepavydėtinos iuridinės ir medžiaginės prancūzų katalikų universitetų sąlygos ateity pagerės. Išlaikymo klausimui išspręsti galvojama pasiūlyti kultūrinę autonomiją pagal olandų pavyzdį. Bet iki to tikslo dar toli. Prancūzijos katalikai turės kantriai eiti tuo ilgu keliu, atsimindami, kad jie patys savo klaidomis jį prailginę.

e. Šveicarijoje

Geresnes sąlygas turi šveicarų F r i b u r g o u n i v e r s i t e t a s[1]. Jo istorija labai ilga. Ketinta jį kurti jau nuo pat reformacijos laikų (1548). Vienok vis naujos kliūtys trukdė šį darbą, kol pagaliau katalikai, trokšdami išlaisvinti savo tautiečius iš juos apnykusio liberalizmo, sumanių bei

[1] Apie šią įstaigą cf. *Morel C.*, Die internationale kathol. Universität Freiburg in der Schweiz, Freiburg i. Br. 1895. — Die Universität Freiburg in der Schweiz und ihre Kritiker etc, Freiburg (Schweiz) 1898. — The University of Friburg in Switzerland, Dublin 1906. — Annuaire général des universités catholiques, Milano-Nijmwegen 1927. — *Felder H., O. F. Cap.*, Die Bedeutunjg der Freiburger Universität für die kathol- Schweiz, „Monatrosen“, Olten 1930, Nr. 7, p. 253 ss. — Apie patį įkūrimą ž. Prof. Schnürerio straipsnį, įdėtą į laikraštį „Ostschweiz“ (St. Gallen, 3934.X.30 d.). — Ž. ir šios studijos autoriaus straipsnį „Šveicarijos katalikų universitetas“, išspausdintą 1931 m, „Židiny“, p. 442 ss.

toli reginčių valstybės vyrų, kaip Pythono ir Descurtinso[1], vedami, atidarė Friburge aukštą mokyklą.

Tam reikėjo nemažai drąsos, nes tuo metu Šveicarija jau turėjo šešias panašias įstaigas, kurių keturios buvo netoli Friburgo. Be to, ir pats kuriąs kantonas buvo mikroskopiškai mažas, nes turėjo tuo metu tik 119.000 gyventojų, t. y., maždaug tiek, kiek mūsų Alytaus (ar Ukmergės, ar Tauragės) apskritys, skyrium paėmus. Be kokių gal 15.000, visi kiti vertėsi žemdirbyste ir pieninkyste Alpių papėdėj, kur žemė nelabai naši, todėl friburgiečiai priklausė (ir priklauso) prie neturtingų Šveicarijos gyventojų. Pati sostinė, Friburgo miestas, turėjo vos 12.000 gyventojų, vadinasi, buvo du kart mažesnė už mūsų Panevėžį, lygi Marijampolei.

Leonas XIII., susirūpinęs surasti scholastikos filosofijai vis naujų prietelių, šitą sumanymą iš kart pagyrė. „Mes girdėjome, rašė jis tris mėnesius prieš atidarymą, kad Friburgo kantono piliečiai, Dievo padedami, steigia savo katalikų universitetą. Tą nutarimą mes ypatingai giriame ir dėl to, kad gerai žinome, jog nė jokios sunkenybės [finansinės etc.] neatbaidė steigėjų nuo jų pasiryžimo. Šis visais atžvilgiais pateisinamas. Šiais laikais piliečiai geresnio darbo imtis negalėjo...“ K i t a proga vėl išsitarė: „Aš palaikau šį universitetą aukštu savo autoritetu ir toliau jį visomis jėgomis remsiu, nes jis pašauktas didiems darbams atlikti. Mes tikimės, kad šio švyturio šviesa prasiskverbs į didžiausias tolybes.“

Jie vienas kito neapvylė. Friburgas, kviesdamas teologijai ir filosofijai dėstyti Akviniečio ordeno brolius, domininkonus, uoliai ugdė neoscholastiką, o Leonas XIII. šį vienintelį savo popiežiavimo metais Europoje įkurtą katalikų universitetą globojo kaip savąjį.

Neužmiršo *Almae matris* ir Šveicarijos episkopatas. Jis kelis kartus kreipėsi į dvasininkus bei tikinčiuosius, ragindamas ją remti materialiai ir moraliai. Ypač reikšmingas yra jo ganytojiškas laiškas iš 1894 m., kur tarp ko kito pasakyta: „. . . Kiekvienas žino, kad mums reikia vadų, išėjusių aukštąjį mokslą ir supranta, kad tie vadai turės lemiamą vaidmenį... Taigi, be galo daug pareina nuo to, kaip tie vadai bus lavinami: ar jie bus auklėjami savo tėvų tikėjime, ar savo jaunose dienose jį... paneigs. Tas klausimas paprastai sprendžiamas akademinių studijų metu... Iš to aiškiai matosi, kad jaunimo mokslinimo būdas mums yra gyvybės dalykas. Liaudis katalikiška pasiliks tik tada, kai jos priešaky atsistos tokie vyrai, kurių išsilavinimas nebus pakenkęs jų religijai. O tokių vyrų mums duos tas universitetas, kuris iš vienos pusės derinsis su visais mokslo reikalavimais, o iš kitos garantuos tikėjimo išlaikymą.

[1] Jų atvaizdus yra įdėjęs „Židinys“ (1931 m., Nr. 12, p. 444).

„Toliau žinome, kad šiandien verda smarki kova už ir prieš krikščionybę, ypač aukštosiose mokslo sferose. Kas ten ją laimi, laimi ir kitose gyvenimo srityse, nes visi tikri ir netikri mokslo laimėjimai palengva populiaria forma persisunkia ir į žemesniuosius gyventojų sluoksnius, nustatydami jų pažiūras... Mūsų išpažįstama tiesa nebijo tų rungtynių... bet iki šiol mums truko tinkamų kovotojų. Tiesa, mes turėjome nemaža katalikų, pamėgusių mokslą ir turinčių mokslinių gabumų, tačiau jų daugumas savo kasdieniniais profesijos darbais buvo taip užimti, kad grynai moksliniam darbui laiko nedaug turėjo. Gyvas reikalas yra turėti savo mokslo židinį, kuris skleistų šviesą į visas puses ir keltų mokslo darbą...“

Taigi, kaip matyti šis universitetas buvo įsteigtas ne akademinių mokyklų skaičiui padidinti, bet sukurti naujos krypties mokslo židiniui, kuris toje reikšmingoje vietoje, kur susiduria romaniškasis pasaulis su germaniškuoju — kalbos siena eina per patį Friburgo miestą —, t. y., dvi žymiausios Europos komponentės, pilnomis rieškučiomis sėtų kultūros sėklą.

Kad geriau atliktų savo uždavinį, susiorganizavo tarptautiškai, t. y., sudarė savo profesūrą iš įvairių tautų atstovų, kurie dėstė mokslą lotynų, prancūzų, italų ir vokiečių kalbomis. Dėl tos priežasties ir žymų studijuojančių nuošimtį sudaro svetimtaučiai. — Toliau steigėjai rūpinosi surasti svarias, bet jaunas mokslo jėgas, kurios turėtų pakankamai energijos ir dvasios elastingumo pradėti šiai nepaprastai mokslo statybai. Todėl vidutinis pirmųjų profesorių amžius buvo maždaug 30 metai. Tie jaunuoliai savo kvietėjų neapvylė. Tai geriausiai parodo daugybė mokslo darbų, atliktų jau pirmaisiais metais. Iš profesorių pasaulini garsą yra pasiekę, sakysime, medievistas - romanistas Bédier, sudaręs naują koncepciją vidurinių amžių epų atsiradimui aiškinti. Panašus į jį yra indogermanistas Streitbergas, pirmas parašęs sunkiai prieinamos senoviškiausios germanų kalbos sistematišką gramatiką, paskui — germanistas Jostes, iš naujo atidengęs krikščioniškos literatūros grožį. Ir Herderio dabar leidžiamos *Geschichte der führenden Volker* (30 tomų) vienas sumanytojų bei redaktorių, Schnūreris, veikalo *Kirche und Kultur im Mittelalter* autorius, buvo pirmųjų profesorių eilėse. Jų tarpe radosi ir prancūzas Giraud, davęs pirmą išsemiamą veikalą apie H. Taine, ir neseniai miręs bažnytinės muzikos žinovas Wagneris. Ir literatūros istorikas Nadleris savo išgarsėjusius veikalus parašė Friburge.

Friburgo mokslinę veiklą kompetetingos įstaigos gerai įvertina. Sakysime, Prancūzų Akademija vainikavo prof. Giraudo ir Michaudo veikalus ir suteikė Saintouro, Bordino ir k. premijas įvairiems veikalams iš filosofijos bei literatūros. Nadleriui pripažinta Šveicarijos Gottfried Kel— lerio vardu premija. Apologetas Weissas O. Pr. gavo Wūrzburgo universiteto garbės daktaro laipsnį, o Berthier O. Pr. tokios pat garbės susilaukė

iš Krokuvos universiteto. O kai reikėjo tyrinėti Egiptą, prancūzų vyriausybė nerado tinkamesnio už friburgietį Bruhnes. Friburgiečių veikalai vertimais pasiekė ir japonus.

Universitetas pradėjo veikti 1889 m., turėdamas teisės - ekonomijos ir filosofijos fakultetus. 27 docentai dėstė 29 klausytojams. Po metų pasirodė teologijos, o 1896 m gamtos-matematikos fakultetas. Šiuo laiku praplečiami ir medicinos kursai į pilną fakultetą. Universitetas yra valdiškas, todėl jis išlaikomas kantono lėšomis. Bet kadangi šiais krizio laikais to pilnai nepakanka, tai Šveicarijos episkopatas liepė, pradedant nuo 1934 m., kiekvieną rudenį tam tikrą sutartą sekmadienį visose bažnyčiose rinkti aukas. Profesorių yra apie 70, studentų skaičius svyruoja tarp 600 ir 700. Tai neperdaugiausia, prisimenant, kad, sakysime, toks Zürichas jų turi virš 2000 ir naudojasi milijoniniu biudžetu. Bet šitokią išviršinio impozantiškumo stoką Friburgas kompensuoja intensingumu, labiau galimu mažesniuose rateliuose, kuriems darbą palengvina viena turtingiausių Europoje bibliotekų. Todėl Friburgo poveikį jaučia ne tik Šveicarija, bet ir ne vienas Europos kraštų, kuriems jis rengia mokslininkus ir kitokius kultūrininkus.[1]

[1] Tu kraštų tarpe žymią vietą užima L i e t u v a , nes, prasidėjus reakcijai prieš Rusijoje viešpatuvusias materialistiškas sroves, lietuviai katalikai nuo 19. šimtmečio pabaigos, ėmė vykti į Friburgą, kur dėl laisvų gyvenimo sąlygų lengvai buvo galima pasislėpti nuo rusų valdžios. Tokiu būdu susidarė tradicinė lietuvių kolonija, per kurią nuo 1895 m. iki dabar perėjo apie 110 studentų. Iš pradžios jie bandė surasti bendrą platformą su ten pat studijavusiais lenkais, tačiau vėliau visai savarankiškai susiorganizavo į „Rūtos“ draugiją, kiek vėliau pavadintą „Lithuania“. Pirmų Friburgo lankytojų tarpe buvo J. Stankevičius, Lazdauskas, M. Gustaitis, Banaitis, J. Matulevičius, Pr. Būčys, Civinskas, J. Naujokas, J. Totoraitis, V. Vizgirda, Ign. Čižauskas, A. Maliauskis, Korzonas, A. Simaitis, Ad. Sabaliauskas. Ypatingai daug randame lietuvių apie ir po 1905 m., pav., P. Bielskų, A. Grigaitį, V. Bartušką, J. Vailokaitį, Matulaitį (buv. Londono kolonijos kleboną), P. Radžiūną ir N. Raštutį (abu Vilnijoje), S. Šultę, V. Borisevičių, Jokūbauską, Augustaitį. Pirmi pasauliečiai bene bus buvę, 1898 m. Friburge viešėję, gamtą studijavę Petrulis ir agronomas V. Totoraitis, toliau Pocius (Palanga), kuris apie 1905 m. studijavo chemiją. Daugiau jų atsirado per ir po karo: L. Bistras, Ign. Česaitis, St. Šalkauskis, klaipėdiškis M. Ašmys, K. Pakštas, Kl. Ruginis, E. Turauskas, Pr. Jucaitis, Pr. V. Raulinaitis, J. Leimonas ir kt. Jų tarpe netrūko nė moterų — M. Ambraziejūtė, M. Andziulytė, U. Urnežytė, O. Petrauskaitė, O. Vosyliūtė-Pakštienė ir kt. „Friburgietė' buvo ir M. Pečkauskaitė, kuri, 1905/06 m. studijavusi Züriche, 1907 m. atsidūrė Fridburge. Tačiau daugiau ją bus paveikęs „friburgiškos orientacijos“ Züricho profesorius Fr. W. Foersteris.

a. Šie lietuviai iš pirmų dienų nemažai padėjo mokslo balansui suaktyvinti. Pavyzdžiui, pirmųjų disertacijų tarpe randame ir J. Matulevičiaus darbą *Doctrina Russorum de statu justitiae originalis*, Pr. Būčio apie *Šv. Stanislovą*, Krokuvos vyskupą, J. Naujoko — *De causa finali apud Anaxagorem, Socratem et Platonem, ratione habita Aristotelis judici*, J. Totoraičio apie *Mindaugą* ir kt.—Iš daugybės vėliau Friburge parašytų disertacijų tenka priminti ypač tas, kurios iš visų pusių nušvietė vakarų pasauliui įdomų, bet iki to laiko sunkiai prieinamą Solovjovą, būtent, St. Šalkauskio, L. Bistro, Iz. Tamošaičio, V. Mykolaičio. K. Ambrozaičio. Tikras patarnavimas Vakarų Europai. Taigi, studentai lietuviai neliko skolingi. Bet ir buvo už ką atsilyginti, nes čia jie susipažiro su naujomis srovėmis ir kitokiais metodais ir todėl užbėgo Rusijos moksliniam tempui už akių. Tokiu būdu, „friburgiečiai“ skaitlingiau, kaip kas kitas, stojo į kovą su iš Rusijos Lietuvon besiskverbiančiu materializmu, pozityvizmu, evoliucionizmu ir panašiomis vienašališkomis mokslo srovėmis.

f. Ispanijoje

Po šveicariečių minėtini ispanai, kurie 1908 m. Madride atidarė savo aukštą mokyklą. Tačiau, ši iš pat pradžių mažai tebuvo panaši į universitetą, nes teturėjo keturias katedras — religijos, filosofijos, socialinių ir teisės klausimų. Tai tebuvo neišnešiotas akademiškas embrijonas ir kaip toks ilgai gyvuoti negalėjo. Dėl to po kiek laiko teliko tik tam tikra Akademija *(Academia Universitaria),* kur žymūs katalikai skaitydavo paskaitas su tikslu atremti ir atitaisyti universitetų skelbiamas idėjas. Taigi, iniciatyva moksle buvo ne jų rankose. Visa tai yra juo nuostabiau, kadangi anksčiau visos aukštos mokyklos buvo kaip ir katalikiškos. Bet su laiku, o ypač 19. šimtmety, pasikeitus visai dvasios atmosferai, jos nejučiomis sekuliarizavosi ir tuo pačiu suliberalino tautos smegenis. Pačioje to amžiaus pradžioje perspektyva dar nebuvo bloga, nes tuo metu ispanai galėjo girtis tokiu Balmes'u ar Donoso Cortéz'u.

Jaime Balmes (1810/48)[1] buvo kilęs iš Katalonijos. Neblogai susipažinęs su Šv. Tomu, jis iš esmės sekė scholastiką. Taip pat vertino ir eilę moderniškų mąstytojų, kaip, pav., Descartes, Malebranche, Leibnizą, nors nemanė pasisavinti jų klaidas. Tai parodo jo nuolatinė kova su anų laikų „modernistais". Taip, sakysime, jis įsakmiai įspėdavo savo tautie-

b. Laimėjo iš Friburgo ir į Ameriką emigravusieji, nes jiems į pagalbą ėjo, pav., friburgiečiai A. Milukas. A. Stanukynas, J. Vaitkevičius, Valantiejus, Ign. Albavičius, J. Navickas, Abromaitis, J. Žiugžda, Kazakas.

c. Friburgas turėjo ir religinės reikšmės, nes čia susispietė savo kongregacijai atnaujinti marijonai J. Matulevičius, Pr. Būčys, J. Totoraitis, V. Dvaranauskas, F. Kudirka ir kiti, kuriems universitetas buvo tvirta atrama.

d. Šis universitetas ir jo šveicariškai laisva aplinkuma ugdė ir politines lietuvių aspiracijas, nes vienas kitas iš jo profesorių gyvai įdomavosi studentų lietuvių politiniais siekimais, padėjo jiems išsiaiškinti politines problemas, surasti tinkamas veikimui formules, suorganizuoti komitetus ir suvesti su vietos veikėjais. Tokiu būdu į Friburgo universitetą atsirėmė visa eilė komitetų bei jų veikėjų (sakysime, V. Bartuška, J. Purickis, VI. Daumantas, A. Steponaitis ir kiti).

Taigi, Friburgo universiteto vaidmuo Lietuvos gyvenime žymus. Jo poveikis ypač buvo jaučiama po karo, kai ant senų griuvėsių reikėjo statyti naują gyvenimą. Tuomet katalikai žymioje dalyje vadovaujami „friburgiečių", sustiprinti louvainiečių ir iš Rusijos grįžusių, ėmė organizuoti socialinį. politinį, organizacinį ir akademinį gyvenimą. Kadangi jų doktrina sutiko su liaudies nusiteikimu, tai ši jiems simpatizavo. Kitoki santykiai buvo su tais, kurie, išėję studijas Rusijoj, ten išgirstas materialistiškas, pozityvistiškas ir pan. pažiūras laikė paskutiniu mokslo žodžiu. Jie buvo nemaloniai nustebinti, sutikę tiek akademinėje plotmėje, tiek kitose srityse tokią skaitlingą ir svarią pajėgą, kuri, nepasitenkindama gynimusi, vakariečių veiklumu ėmė dirbti kūrybos darbą.

Turint prieš akis šią svarbią Friburgo rolę Lietuvai, pageidaujama, kad tam tikra monografija ji būtų nušviesta.

[1] Apie šį mokytą, apaštališkos dvasios kunigą ir mąstytoją cf. *Blanche-Raffin,* Jakob Baimes, sein Leben und seine Werke, išversta Karkerio, Regensburg 1852. — *Weinand* Baimes, Staatslexikon der Goerresgesellschaft I, 553—570. — *Michelitsch* A., Illustrierte Geschichte der Philosophie, II, 704 ss., kur nurodyta daugiau literatūros. — *Casanovas J., S. J.,* Apologética de Baimes, Barcelona 1910. — *Giebens A., S. /., L'Influence* religieuse de Baimes. „Nouvelle revue theologique" 1927.

čius apie pavojus, plaukiančius iš vad. vokiečių idealizmo. Esą reikalinga kritiškai sutikti visas tas „fantastiškas sistemas“, kurias vokiečiai gamino „per tas skaitlingas poilsio valandas, kuriomis juos apdovanojo jų šaltas ir ūkanotas klimatas“. Prie tokių sistemų pirmiausia priskaitė Hegelio kūrybą. Jos pačios niekas taip tiksliai necharakterizavęs, kaip pats jos kūrėjas šiais savo mokiniui Linkui pasakytais žodžiais: „Tik vienas žmogus mane suprato ir tas klaidingai.“ Balmes gynėsi ir nuo porevoliucinės prancūzų ideologijos, kurioje vokiečių monistiškasis idealizmas taip lengvai buvo prigijęs. Todėl ir nesusižavėjo Cousino eklekticizmu.

Tuos savo įspėjimus jis aštriu protu ir klasiška ispanų kalba išdėstė keturių tomų veikale *EI protestantismo comparado con ei Catolicismo en sus relaciones con la civilizacion europea* (1842/44), kur meistriškai gvildena nors seną, bet visuomet aktualią katalikų Bažnyčios ir kultūros santykių problemą.[1] Savo skaitlinguose raštuose Baimes nepamiršo nė katalikų doktrinų pritaikymo praktikai, sakysime, veikale *Observationes sociales, politicas y economicas etc.* (1840). Dėl to jis daugelio vadinamas socialinio vyskupo Kettelerio pirmataku. Būdamas tikrai universalus žmogus, Baimes neapėjo nė kitų kataliką filosofą kvaršinančių klausimų, neišskyrus nė poezijos, kas yra juo nuostabiau, kadangi gyveno vos 38 metus. Tačiau šitas trumpas gyvenimas nesulaikė jo savo 33 tomais — beveik tiek, kiek turėjo metų — tapti krašto dvasios vadovu, kurio balsas dar ir šiandien nėra praskambėjęs. Net atrodo, kad šiais krizio laikais Balmeso idėjos tapusios aktualesnės kaip kada nors. Todėl naujas jo veikalų leidimas, pradėtas 1925 m. Barcelonoje ne vien katalikų palankiai sutinkamas.[2]

Balmeso darbą toliau varė jo tautietis Donoso Cortés (1809/53)[3], nors iš kart ir neatrodė, kad šis gabus pasaulietis eis ano kunigo keliais, nes savo jaunystėje išpažino prancūziškos kilmės eklekticizmą. Bet juo toliau, juo labiau įsitikino, kad tokios pažiūros neišganingos. „Filosofija, taip sakydavo, atsiskyrė nuo Dievo ir pati pasidarė dievu... Jos dekalogas yra [prancūzų revoliucijos paskelbtos] ‚Žmogaus teisės', kurioms ji krauju parašė komentarą.“

Nenorėdamas būti atsakingas už pragaištingus savo laikų filosofijos ir jos įkvėptų visuomeninių bei politinių idėjų padarinius, Donoso Cortės žo,-džiu ir raštu ėmė kovoti už Bažnyčios mokslą ir jo įgyvendinimą visuo-

[1] Šis veikalas buvo *Hahno* išverstas į vokiečių kalbą: Protestantismus und Katholizismus in ihren Beziehungen zur europäischen Zivilisation, 2 Bde, [2]1888. — Be to užsieniuose plačiai skaitomi jos 1855 *m.* išversti „Briefe an einen Zweifler“.

[2] Vienas Balmeso raštų užklydo ir į Lietuvą, kaip rodo 1912 m. Seinuose spausdinta, kažkokio K. P. išversta, „Apologetika arba tikėjimo apgynimas“ (68 p.).

[3] Literatūra apie Donoso Cortės yra sužymėta „Staatslexikon der Goerresgesellschaft“ I (1926), 1505. Be ten nurodytos literatūros cf. dar *C. Schmitto* 1930 m, Madride išleistą raštą apie šį veikalą.

menėje bei valstybėje. Žymiausias jo veikalas yra 1851 m. pasirodęs *Ensayo sobre ei catolicismo, ei liberalismo y ei socialismo*[1], kurį pradeda tvirtinimu : „Kiekvienas žymus politinis klausimas apima svarbią teologinę problemą.“ O jo (jau anksčiau suformuluota) išvada skamba šitaip : „Europa mirs, nes ji užnuodyta. Dievas jai buvo nužiūrėjęs katalikišką maistą, bet medikai ir gamtininkai davė jai racionalistišką... Ji mirs, nes toks apsirikimas žudo...“ Bet tie ir panašūs įspėjimai nebuvo išklausyti — Ispanija ir toliau plaukė doktrinalinio liberalizmo srovėje ir todėl susilaukė kitų Europos kraštų likimo.

Nuo to ispanus būtų galėjusios apsaugoti panašios į Balmesą ar Donoso Cortézą įžymybės, tačiau politinės ir kitos aplinkybės neleido tokių daugiau išugdyti. Ypačiai trukdė visokie anormalumai savųjų tarpe. Perdėm fatališki pasirodė dvasininkus slėgią socijaliniai nelygumai. Taip, sakysime, *Annuario Ecclesiastico* iš 1930 metų priskaitė apie 1230 kanauninkų ir 3000 beneficijantų, kurie savo turtingumu skaudžiai išsiskirdavo iš vargingesnių konfratrų. Toji nelygybė aukštesniuosius taip išlepino dideliais turtais, o žemesniuosius taip parbloškė skurdu, kad nei vieni nei antri negalėjo galvoti apie mokslą, nors jų buvo ištisa armija[2]. Tas savo silpnybes atvirai išpažino vienas klebonas savo nesenai paskelbtame dienorašty[3], kur tarp ko kito skaitome: Kunigas ispanas yra tos nuomonės, kad grynas pamaldumas viskam tinka, dėl to jis nesirūpina tikėjimo tiesas moksliškai pagrįsti; net neretai tokioms pastangoms pasipriešina, laikydamas jas protestantiškomis. „Šiandien, taip rašo klebonas, dalyvavau seserų vedamos mergaičių mokyklos katechizmo šventėje... Mergaitės poterius ir klausimus gerai mokėjo..., tačiau nė viena nesugebėjo man pasakyti, ar ji ir supranta, ką kalba. Kur yra mūsų Tėvas? Kur yra dangus? Koks vardas turi būti garbinamas? Tyla! Seserys man aiškino, tie klausimai nesą katechizme pažymėti. Mokyklos kapelionas nebuvo manim patenkintas. Visa tai esą nereikalinga, nes Dievas nereikalaująs žinojimo.“[4]

[1] Šis veikalas, *K. B. Reichingo* išverstas ir pavadintas „Versuch über Katholizismus, Liberalismus und Socialismus“, pasirodė 1854 m. Tübingene. — Be to, *Abelis* 1920 m. išleido kitą Donoso Corteso traktatą vokiečių kalba „Die Kirche und die Zivilisation“.

[2] Keturiems šimtams gyventojų išpuolė vienas kunigas (Lietuvoje vienam dvasininkui tenka maždaug 1100 tikinčiųjų).

[3] *Diaro intimo de un cura español (1919—1931),* išleistas T. Gabriel Palau S. J., Barcelona 1932. Jo atbalsį randame „Stimmen der Zeit“ 126. Band (1933), p. 35 ss. ir „Židiny“ 1934 m., p. 88 s.

[4] Šis apsileidimas šiek tiek suprantamas — nors nepateisinamas — žinant, kad „daugumos katalikai“, t. y., tokie, kurie sudaro savo tautos didesnę dalį ir gyvena tirštose masėse, dažnai nejaučia įtempimo su priešingu poliu, aptingsta, neturi ambicijos ir dėl to pavojui ištikus, nepaisant skaitlingumo, yra bejėgiai. Prie tokių kaip tik priklauso Ispanijos katalikai, kurie 19. šimtmety dėl savo menko intelektualinio svorio, negalėjo atsverti nė vienos juos puolančios srovės. — Cf. *Griera A.*, Die heutige Lage des Katholizismus in Spanian „Schönere Zukunft“ 1933, Nr. 27.

Klebonas pasigenda ir rimtų mokslo žurnalų — per maža verstis vien pamaldžiais lapeliais.

Kad šitas kritikas nei kiek neperdėjo, patvirtina ir 1932 metais išleistų knygų statistika. Pagal ją Ispanija su savo 23 milijonais katalikų išleido vos 93 teologijos raštus, tuo tarpu kai žymiai mažesnė ortodoksiška Bulgarija (su 6 milijonais gyventojų) — 152, protestantiška. Danija (su vos 3,6 milijono gyventojų) — net 220, o taip pat evangeliška Švedija (su 6,14 milijono) — 249! Panašiai ir su filosofija.

Žinoma, visai be mokslo Ispanijos katalikai nebuvo.[1] Jie turėjo eilę mokslo įstaigų. Jų bene seniausia yra *Colegio de estudios superiores,* įkurta 1886 metais netoliese Bilbao. Ji prieš revoliuciją turėjo filosofijos-literatūros ir teisės fakultetus. 1916 m. prie šios kolegijos prijungta Aukštoji Prekybos Mokykla. Tais pačiais metais Sarria Barcelonoje atidarytas moderniškas Chemijos Institutas. Pačiame centre, Madride, įsteigtas tam tikras technikumas — *Instituto Catolico de artes e industrias,* kuris, turėdamas virš 1000 mokinių, buvo reikšmingiausias iš ordenų įkurtų mokymo įstaigų Ispanijoje. Šalia šitų — tuomet tėvų jėzuitų vedamų — mokyklų rimto dėmesio tėra verta tik viena augustinijonų įsteigta Aukštesnių Studijų Kolegija San Lorenzo del Escorial, turinti filosofijos ir teisės fakultetus bei kelias inžinierijos prieklases.

Šitos įstaigos — ir eilė panašių — sprendžiamos reikšmės tautos kultūriniame gyvenime neturėjo. Jos buvo per mažos, neskaitlingos, neišvystytos. Jų diplomų valdžia nepripažindavo, subsidijų jos negaudavo. Jų būklės nepagerino nei Alfonso XIII. monarchija, nei Primo de Riviero diktatūra, nors abi Bažnyčia rėmėsi. Kiekvienas bandymas, valdžios pagalba praplėsti ir sustiprinti savo mokslo sistemą, buvo slopinamas. Respublika, ištremdama 1931 m. jėzuitus, panaikino ir paskutines stipresnes katalikų mokslo pozicijas. Visa reikia pradėti iš naujo.[2]

Kruvinas akstinas savo veikimui patikrinti buvo 1931 m. įvykusi revoliucija ir 1934 m. riaušės. Kadangi ispanai dar per silpni universitetui įkurti, tai jie pradeda nuo kursų. Tokie pirmą kartą įvyko 1934 m. vasarą Santandery.[3] Juose, Katalikų Akcijos organizuotuose ir porą mėnesių užsitęsusiuose, dalyvavo apie 60 profesorių ir 300 studentų. Kiekviena diena prasidėdavo bendromis Šv. Mišiomis ir baigdavosi bendromis maldomis. Šituose religiniuose rėmeliuose vyko paskaitos. Visiems pri-

[1] Cf. *Grisar J:, S. J.*, Die kathol. Hochschulbewegung ausserhalb Deutschlands, „Stimmen der Zeit“, Freiburg i. Br. 1925, p. 40 s.

[2] Panašus likimas ištiko ir kaimyninę Portugaliją. Dėl to jos planai — šalia garsaus universiteto Coimbra pastatyti savąjį — lig šiol dar nerealizuoti. Tuo tarpu yra įkurti tik nereikšmingi preliminariniai kursai.

[3] Cf. „Schönere Zukunft“ 1934-35, Nr. 2, p. 50 s.

valomos buvo prelekcijos apie teologiją, filosofiją ir liturgiją. Kitas paskaitas kiekvienas lankė savo nuožiūra. Jos apėmė Bažnyčios istoriją ir teisę, kultūros filosofiją, sociologiją, 19. šimtmečio politinių idėjų istoriją ir kt. Be paskaitų buvo organizuojami tam tikri darbo rateliai, kur pratybų pavidale buvo gvildenamos socialinės (pav. popiežių enciklikos), pedagoginės ir pan. temos. Specialiame žurnalistikos kurse buvo lavinami būsimi laikraštininkai. Buvo ir specialiai moterims skirtų paskaitų. Kursus paįvairindavo koncertų ciklas (Beethovenas) ir ekskursijos meno reikalams. Tokiu būdu, nors nežymi ispanų inteligentų dalis buvo supažindinta su katalikų doktrina ir su aktualiausiomis mokslo problemomis. Be to, buvo suvesti į kontaktą visokių klasių ir provincijų atstovai, kunigai supažindinti su pasauliečiais. Tai jau nemaža, nors tais kursais ispanai tik kopijavo išgarsėjusias „Salzburgo savaites“. Bet gera ir tas, nes buvo laikai, kada Ispanijos katalikai nė gerų dalykų kopijuoti nenorėjo.

Bet nepasitenkindami vien kitus sekti, Ispanijos katalikai 1934 m. gale įkūrė Madride pastovų mokslo institutą — *Centro de estudios universitarios* — su dviem skyriais. Į aukštesnį *(catedras superiores)* priimamas tik apribotas skaičius studentų, kurie rengiami i mokslininkus bei į Katalikų Akcijos ir visuomenės veikėjus. Lektoriai yra daugiausia valdžios universitetų profesoriai. Jie 1934/35 mokslo metais dėstys teologiją, filosofiją, istoriją, sociologiją (tarp kitko ir žemės reformą) ir Katalikų Akciją. Antrame skyriuje *(catedras especiales)* skaitomos paskaitos platesnei publikai. Ji šitame, tarsi, liaudies universitete, supažindinama su katalikų filosofija, korporatyvine valstybės santvarka, konkordatais ir pan.

Tuo Ispanijos katalikai padarė dar vieną žingsnį arčiau prie savo tikslo — prie pilno universiteto, kur galėtų kurti savo dvasioje, nes jie nemano amžinai pasitenkinti atitaisinėjimais. Štai kur tikra revoliucijos nauda! Tik ar nebūtų buvę garbingiau nelaukti tokios rykštės?!

5. KATALIKŲ MOKSLININKŲ SUVAŽIAVIMAI IR DRAUGIJOS

a. *Tarptautiniai kongresai*

Vis didėjąs katalikų mokslinis judėjimas, pagyvintas savo universitetų, iššaukė reikalą ir tarptautiškai susiorganizuoti. Ši mintis pirmiausia kilo Prancūzijoj, kur Toulouse profesorius (vėliau rektorius) Mgr. Duilhė de St. Projet sumanė apologetikos tikslams suburti mokslo jėgas. Praplėsdamas šį projektą, paryžietis d'Hulstas pasiūlė sukviesti katalikus mokslininkus visiems mokslo reikalams aptarti. Tam pritarė 1885 m. susirinkę į Rouen'ą vienminčiai ir nutarė sušaukti pirmą tokį kongresą 1887 metais P a r y ž i u j e . *„L'objet serait scientifique et le personel se-*

rait catholique“ nustatė Mgr. d'Hulstas. Tas pirmas tarptautinis mokslininkų suvažiavimas, globojamas Paryžiaus katalikų universiteto, praėjo pageidaujamu pasisekimu.

Organizatoriai, padrąsinti tokia sėkminga pradžia, pasiryžo ir antrą kartą sukviesti bendraminčius, kurie 1891 m. jau daug skaitlingiau atvyko į Paryžių. Kongreso pirmininkas buvo vysk. Freppelis. Dalyvių tarpe pirmą kartą pasirodė ir vokiečiai su grafu Hertlingu priešaky.

Taip vykusiai žengęs pirmus savo žingsnius Mgr. Duilhé de St. Projeto ir d'Hulsto vaikas išdrįso 1894 metais pasitraukti nuo savo lopšio į Bruxellesį, kur juo rūpinosi Louvaino universitetas.

O ketvirtą kartą, 1897 m., septyni šimtai dalyvių pripildė šveicarų Friburgą.[1] Suvažiavusių tarpe buvo ir Milano *Ambrosianos* knygyno direktorius Dottore Achille Ratti, dabartinis popiežius, kuris tuomet ėjo religijų istorijos vicepirmininko pareigas. Goerreso - draugijos pirmininkas Hertlingas apibudino tuo laiku aršiai puolamų katalikų mokslo sąvoką. „Mūsų suvažiavimai, taip pareiškė grafas, yra katalikų kongresai. Jų dalyviai yra Romos katalikų Bažnyčios nariai. Visur, kur liečiamas tikėjimas, mes pasiduodame neklaidingam Bažnyčios autoritetui... Toliau tai yra mokslo kongresai... Vien tiktai griežto, gryno mokslo taisyklės turi nustatyti šiems pasitarimams siekiamąjį tikslą ir metodus, nes pamatas, ant kurio mes stovime, yra įsitikinimas, jog tarp tikėjimo ir mokslo, tarp Apreiškimo, su kuriuo mus Bažnyčia supažindina, ir tarp užtikrintų rezultatų, prie kurių prieina žmogaus tyrinėjimas, nėra jokio prieštaravimo... Katalikišką mokslą mes suprantame, kaip mokslą katalikų mokslininkų, kurie visuose grynai moksliškuose klausimuose nežino kitokių taisyklių, kaip bendro mokslinio pobūdžio... Mes tvirtai esame įsitikinę, kad tarp tikėjimo ir mokslo tol negali būti jokio prieštaravimo, kol tikėjimas yra tikras, t. y., besiremiąs dieviškuoju Apreiškimu, ir kol mokslas tikras, t. y., nesibaidąs jokio kritiško patikrinimo, bet taip pat ir neleidžiąs įsigalėti nepagrįstiems tvirtinimams.“[2]

Kokius vaisius davė Paryžiuje, Bruxellesy ir Friburge pradėtasis darbas, parodė sekantis kongresas, įvykęs 1900 m. Münchene[3]. Jame, suorganizuotame daugiausia Goerreso - draugijos, dalyvavo arti dviejų tūkstančių mokslininkų bei mokslo mėgėjų, kurie, pasiskirstę i 10 sekcijų, išklausė virš 250 referatų ir pranešimų. Paskaitininkų tarpe buvo ir uolus

[1] Organizacinis komitetas yra išleidęs kongreso darbus — Compte - rendu du IV-e Congrès scientifique international des catholique tenu a Fribourg (Suisse), 3 tomes, Fribourg 1898.

[2] Compte-rendu du IV-e congrès I, 35 ss.

[3] Turime ir šio kongreso darbų aprašymą — Akten des 5. internationalen Kongresses kathol. Gelehrten zu München, 1900, München 1901, 517 psl.

šių mokslininkų suvažiavimų lankytojas — Dr. Ratti, toliau profesorius, dabar kardinolas, Faulhaberis, filosofai Bäumkeris ir Willmannas, istorikai Kirschas, Battifolis, Schnüreris, Ehrle ir kt.

Tokį didelį ir svarbų judėjimą mielai pripažino ir globojo anų dienų Bavarijos valdovai, atsiųsdami į visus svarbesniuosius posėdžius savo princus, o universitetas laikė sau už garbę šiam areopagui užleisti savo patalpas.

Ateičiai užsimota dar plačiau. Numatyta sekantį kongresą sušaukti 1903 m. pačiame krikščionybės centre — Romoje ir jį surengti pavesta Mgr. Duchesneui. Tačiau parengiamieji darbai užkliuvo. Čia ne tiek buvo kaltas, prie tokių uždavinių nelinkęs vyriausias tvarkytojas, kiek tuomet jau prasidėjęs modernistų judėjimas. Tokiu būdu, 1903 metams numatytas kongresas neįvyko.

Tokiais laikais Goerreso - draugijos vadovybė buvo tos nuomonės, kad intensyvus katalikų mokslininkų veikimas ir tarptautinis bendravimas kaip tik galėtų prisidėti krizį greičiau likviduoti. Todėl ji ne tik uoliai toliau dirbo, bet stengėsi dar ir Pijaus X. iškeltą planą realizuoti. Mat, Šventas Tėvas, gerai žinodamas tarptautiškai sutelktų katalikų mokslininkų svarbą, enciklikos *Pascendi* laikais pats ėmėsi iniciatyvos įkurti *Association scientifique internationale.* Tam jis paskyrė komisiją iš kardinolų Rampolla, Maffi ir Mercier, kuriems sekretoriavo istorikas Pastoris. Dėl susiorganizavimo formos daug buvo kalbėta. Rodos, pradžioje norėta sudaryti tam tikrą Mokslo Akademiją, į kurią nariais turėjo būti kviečiami įvairių kraštų atstovai. Projektuojamą įstaigą buvo manoma suvesti į kontaktą su esamomis tokios pat rūšies akademijomis. Tarp kitko ji atskiruose kraštuose turėjo įkurti mokslo draugijas. Buvo tariamasi ir kitaip. Tačiau visi tie pianai nebuvo įgyvendinti.

Nepasisekus ir šiam sumanymui, jau nuo 20. šimtmečio pradžios katalikai mokslininkai paliko be tampresnių tarptautinių ryšių,[1] ko kiekvienas, krikščioniškos kultūros reikalais susisielojęs, negali neatjausti. Jau anais laikais daug kam atrodė, kad atsargumas buvo perdėtas. Ši nuomonė, dabar žiūrint į praeitį, atrodo teisinga. Tokiame idėjiniame pakrikime kiekvienas, kad ir mažiausias, susilaikymas nuo mokslinio darbo leidžia ideologiniam chaosui tik dar labiau įsigalėti. Tai puikiai žinodamos, atskirų kraštų katalikų mokslininkų draugijos dar uoliau kibo į darbą, kuris mums ne vienu atžvilgiu įdomus.

b. Mokslo draugijos

Tokių draugijų tuomet jau buvo keletas. Pirma jų *Goerres-Gesell-*

[1] Dabartinis popiežius Pijus XI., pats mokslininkas, pradeda kitais pagrindais burti katalikus mokslininkus. Pav., teisininkams į kontaktą suvesti 1934 m. lapkričio mėn. Romoje buvo sušauktas katalikų teisininkų Kongresas, kuris sėkmingai praėjo.

schalt, įkurta Vokietijoj 1876 m., toliau sekė *Leo-Gesellschaft* (1892) — Austrijoje, *Schweizer Gesellschaft für kath. Wissenschaft und Kunst* (1899) — Šveicarijoj, *Wetenschappelijke Vereeniging* (1904) — Olandijoj. Pirmiausia — kiek žinių apie Goerreso - draugiją, kuri, kaip visų seniausia, kitoms panašioms draugijoms yra tapusi pavyzdžiu.

Goerreso-draugija („Goerres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft im katholischen Deutschland“ taip skamba visas tos draugijos įvardinimas) yra kulturkampfo vaikas. Dar prieš jį buvo daugiau negu aišku, kad katalikai be skaitlingos inteligentijos ir pajėgingų mokslininkų bus tik akla medžiaga hohenzollernų rankose ir todėl be įtakos į besiformuojančią vidurinėje Europoje kultūrą. Taigi, visai suprantama, kad atsakingi katalikų vadai stengėsi duoti savo masėms sąmoningą ir veiklią inteligentiją. Tačiau tas nebuvo lengva, nes hohenzolleriškai protestantiška kombinacija visaip stengėsi tą judėjimą užgniaužti. Taip, sakysime, tarp kitko mėgino jauniesiems katalikams užtrenkti duris į mokslo šventoves. Nukentėjusių tarpe buvo ir Bonnos privatdocentas Hertlingas (1843—1919)[1], kuriam, nežiūrint įvairių vakancijų ir nevertinant jo gabumų, per 15 metų nebuvo duota profesoriaus vieta. Šita neteisybė ir šiaip visai jaunajai katalikų kartai daroma skriauda paskatino susiorganizuoti. Taip, 1876 m., siaučiant kulturkampfui ir lygiai po šimto metų nuo Goerreso gimimo, Bonnoje įvyko tos draugijos įkūrimas.

Jos siela iš pat pradžių buvo Hertlingas. Jis visą savo gyvenimą pašventė tos draugijos tikslams, kurie įstatuose šitaip suformuluoti: skatinti, ugdyti ir remti įvairiose srityse vokiečių katalikų mokslinį veikimą. To ji siekia susirinkimais, mokslo institucijų, ypač institutų, steigimu bei išlaikymu, mokslo žurnalų, metraščių ir atskirų veikalų leidimu, naujų mokslinių pajėgų ir t.t. (stipendijomis) rėmimu. Draugija yra susiskirsčiusi sekcijomis: filosofijos, literatūros, meno, istorijos, archeologijos, teisių bei valstybės mokslų, socialinių bei ekonominių mokslų ir gamtininkų. Jos visos leidžia metraščius arba šiaip kokius leidinius[2]. Visą jų darbą vainikuoja draugijos suvažiavimas, įvykstąs kasmet, paprastai rugsėjo mėnesį, vis kitame Vokietijos mieste. Jo plenumo ir sekcijų posėdžiuose svarstomi visi svarbūs ir aktualūs mokslo klausimai, išskyrus teologinius. Kartu pri-

[1] Iš jo mokslo darbų žymėtini — Grenzen der mechanischen Welterklärung, 1875. — Albertus Magnus, [2]1914. — Naturrecht und Sozialpolitik, 1893. — Descartes“ Beziehungen zur Scholastik, 1897-99. — Augustinus, 1902. — Recht, Staat und Gesellschaft, 1907. — Apie Hertlingą cf. *Michelitsch II,* 722 s. — Erinnerungen aus meinem Leben, 3 Bde, 1919/21 (memuarai). — *Hertling K.* (sūnus), Ein Jahr in der Reichskanzlei. Erinnerungen an die Kanzlerschaft meines Vaters, 1919 . — ž. ir „Staatslexikon der Goerresgesellschaft II (Freiburg i. Br. [5]1927), 1168 ss.

[2] Iš jų, pav., žymėtini — Historisches Jahrbuch (nuo 1880 metų), Philosophisches Jahrbuch (nuo 1888 m.). Oriens Christianus (15 tomų), Concilium Tridentinum 7 tomai), Goerreso raštai (8 tomai), Staatslexikon (5 tomai) ir kt.

imama valdybos apyskaita, duodami nurodymai ateičiai, tvirtinamas biudžetas ir renkama nauja valdyba.

Goerreso - draugija iš pat pirmų dienų įgijo katalikų pritarimą ir Bažnyčios hierarchijos pasitikėjimą. To ji buvo nusipelniusi ir savo darbais, ir savo nariais, o ypač savo pirmininku, nes Hertlingas buvo taip su ja sutapęs, kad, ir būdamas Centro atstovas reichstage, Bavarijos ministeris pirmininkas (1912/17) ir Bismarcko įpėdinis Reicho kanclerio soste (1917/18), lygiai aktingai, kiek ir taktingai vedė jos reikalus. Jis vadovavo jai per keturias dešimtis metų, kurių daugumas buvo audringi. Pirmiausia gynė katalikus nuo Bismarcko tendencijos sumonopolizuoti auklėjimo bei mokslo darbą. Toliau savo programinėmis kalbomis, reikšmingomis dar ir dabar, atrėmė ironiškus liberalų priekaištus, esą, su tikėjimu „suderintas mokslas“ tik pseudo-mokslas, kuriuo verčiasi vien diletantai ir ignorantai.[1]

Austrijoje panašų vaidmenį vaidina L e o - d r a u g i j a. Jei ji kuo skiriasi nuo viršminėtos, tai gal tik tuo, kad ji į savo orbitą įtraukė ir meną, todėl oficialiai ir vadinasi „Oestreichische Leo-Gesellschaft. Verein zur Förderung von Kunst und Wissenschaft“. Darbo atžvilgiu ji dalosi į vienuolika sekcijų, būtent, teologijos-filosofijos, katechetikos, retorikos-homiletikos, pedagogikos, istorijos, literatūros, filologijos, meno, sociologijos, gamtos mokslų ir užsienių. Ši draugija leidžia savo metraštį ir žurnalus *Theologische Studien, Zeitschrift für Kirchenkunst, Der Seelsorger, Alemannia.* Ji palaiko ir žurnalą *Antropos* bei tyrinėja Efezo santarybos bažnyčią. Iš skaitlingų Leo-draugijos narių paminėsime mirusius — sociologą buv. kanclerį Seipelį ir kultūros istoriką Kraliką, ir iš tebeveikiančių — antropologą T. Schmidtą su estetikų Katannu. Vyriausia draugijos galva yra Vienos kardinolas Th. Innitzeris.[2]

[1] Cf. jo raštą „Das Prinzip des Katholizismus und die Wissenschaft“, 1899.

[2] Neatsiliko nuo kitų kraštų ir Lietuva, kur 1922 m. X. 22 d Kaune įsikūrė L i e t u v i ų K a t a l i k ų M o k s l o A k a d e m i j a. Ji yra „draugija, kurios tikslas sutelkti lietuvių katalikų mokslininkus, sudaryti jiems patogesnes sąlygas mokslui tirti ir vaisingai dirbti mokslo srity, ruošti ir gaminti naujų mokslo jėgų, platinti ir kelti mokslingumą ir krikščioniškąją kultūrą lietuvių tautoje“ (įstatų 1 §). Jos nariai daugiausia yra friburgiečiai ir louvainiečiai, prie kurių prisidėjo Romoje, prieškarinėje Rusijoje ir — paskučiausiu laiku — Lietuvoj mokslus baigę. Jie daugumoje profesūros nariai. Vienas iš žymesnių Akademijos darbų yra 1933 m. pavasarį įvykęs „Pirmasis lietuvių katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimas“.

Šios mokslo draugijos centrinis asmuo yra *Al. Dambrauskas.* Užaugęs dar prieš leoniniais laikais, išklausęs Leono XIII. balsą, lydėjęs neoscholastikos pirmyneigą, išgyvenęs modernistų ginčą ir po karo aktingai veikias Nepriklausomosios Lietuvos mokslo darbo organizavime Al. Dambrauskas daugiau kaip per pusę šimto metų dalyvavo visose dvasios kovose. Rungdamasis dvejose šimtmečiuose už katalikų doktriną, jis yra gyva savo nepriklausomybės siekiančios ir ją atstatančios Lietuvos dvasios istorija. — Apie Al. Dambrauską cf. šio leidinio p. 504 ss. — Apie L. K. Mokslo Akademiją ž. *Reinys M.*, Draugija mokslui ir krikščioniškajai kultūrai remti, „Laisvė“, Kaunas 1922, Nr. 231.

KOVA SU RELIGINGUMU APSKRITAI (20. ŠIMTMETIS)

Antra dalis: Katalikų jėgų koncentracija

1. LIBERALIZMO PIŪTIS

Iš karto neatrodė, kad 20. šimtmetis Bažnyčiai bus gailestingesnis, nes vienas po kito ėmė nokti doktrinalinio liberalizmo vaisiai. Tačiau tas ruduo buvo neišvengiamas: tik sulikvidavus senus vaisius, atsirado vietos naujiems žiedams ir kitai sėjai. Koks gi buvo tas derlius ir kaip patys liberalai juo džiaugėsi?

Visų pirma dirstelėkime į liberalizmo visuomenines ir socialines pažiūras. Čia jie skelbė automatiškumą, kuris pats sunormosiąs gyvenimą, įvesiąs „natūralią tvarką“ ir užtikrinsiąs „savaimingą visuomenės pažangą“. Toji visuomenė jam buvo mechanizmas laisvai gyvenančių ir nepriklausomai veikiančių individų, o ne organizmas, kurio moralinėje tvarkoje sujungti nariai būtų jautęsi vienas prieš kitą atsakingi. Toliau liberalizmas susuverenino atskiras veikimo sritis, kaip, sakysime, politiką, ekonomiką, mokslą, meną,[1] literatūrą ir t.t., ir suabsoliutino jas pagrindžiančias jėgas bei vertybes. Ekonominėje plotmėje buvo skelbiama, visuomenės gerovė esanti geriausiai užtikrinta tada, kai individas žiūri tik savo interesų. Todėl kraštutiniai liberalai neleido nė valstybei įsikišti į ekonominį procesą. *Laisser faire, laisser aller.* O kultūros srityje reikalauta viešąjį gyvenimą atpalaiduoti nuo religijos. Valstybei, kaip „neturinčiai nei dorovinių nei religinių uždavinių“, neleista remti konfesinių bendruomenių. Todėl ji ir neįsileido Bažnyčios į mokyklą, neigė religinį moterystės charakterį, įvedė civilines jungtuves ir perskyrimus. Toliau liberalizmo pagimdyta laicistinė valstybė skelbė mokslo laisvę ir jo nepriklausomumą nuo bet ku-

[1] Tą atomizaciją, be kitų meno šakų, patyrė ir choreografija, nes šokiuose, kurie anksčiau, sakysime, viduriniais amžiais, buvo žymia dalimi kolektyviški, t. y., jungė visus dalyvius į bendrus ratelius ir žaidimus, kaskart labiau išsiskyrė atskira pora. Todėl svarbiausia vad. „modemiškų šokių“ žymė ir yra akcentavimas tos mažiausios choreografinės vienetos. Ši šoka išimtinai sau, neatsižvelgdama į kitus ir gaivališkai priešinasi bet kokiems bandymams atitraukti ją nuo tokio egoistiško šokimo. Lyg norėdama tuos žodžius patvirtinti, viena Vakarų Europos radio stotis, autoriui rašant šią pastabą, transliavo šokėjų dainelę, kurios refrenas šitaip skambėjo:

Wir sprechen kein Wort,
Man sieht sofort,
Du und ich
Sind *eine Welt für sieb.* —

Pakanka tik žvilgterėti į moderišką šokių salę, kad suprastume, kiek neribotas individualizmas ir pas mus ima skaldyti besilinksminanti kolektyvą ir naikinti didžiai brangintiną tautos turtą.

rių prielaidų. Tokią pat laisvę ji pripažino ir menui bei visoms jo šakoms (literatūrai, teatrui ir kt.) —jos religiniu atžvilgiu esančios laisvos ir dorovinių neįpareigotos. Menas — menui. Mokslas — mokslui.

Savo doktrina liberalizmo šalininkai nepaprastai buvo sužavėti. Ją laikė daugiau negu tam tikrų tezių rinkiniu. „Liberalizmas yra pasaulėžiūra, sako Herkneris, tai tam tikra religijos rūšis, tai tikėjimas: tikėjimas į natūralų žmogaus orumą, į kilnią žmogaus misiją, į jo sugebėjimą, pasinaudojant natūraliu protu bei laisve, tobulintis, tikėjimas į teisingumo ir tiesos pergalę.“[1]

Taigi, ši srovė pretendavo būti tikru vadovu į aukščiausius žmonijos tikslus ir buvo įsitikinusi sukursianti neaprėžtos gerovės gadynę. Ar pavyko? Ar bereikia atsakymo po pasaulinio karo, po visų pokarinių socialinių, ekonominių, politinių, kultūrinių ir kitokių katastrofų, po bolševizmo, fašizmo, nacionalsocializmo, kai visi tik linksniuoja „liūdną liberalizmo galą“? Patikrinkime nors trumpai liberalizmo piūtį, kiek tas reikalinga mūsų temos atžvilgiu.

a. *Pasaulio dechristianizacija*

Ta piūtis ryškiausia religinėje plotmėje: pastebimas didelis atšalimas ir net atkritimas nuo krikščionybės. Tekalba skaičiai[2]: Didžiausias antireliginis sąjūdis pasireiškia Rusijoje, kur jam sustiprinti buvo įkurta tam tikra „Bedievių Sąjunga“. Jos akcija ypač vystosi nuo 1929 metų, kuriais ji buvo pakrikštyta „Kariaujančių bedievių unijos“ vardu. Jai sustiprinti dar tais pačiais metais buvo sustabdytas bet koks religinis veikimas ir leista tik ateizmą propaguoti, kuris, diriguojamas valdžios žmonių ir remiamas valstybės pinigais, plačiai paplito. Dar 1928 m. laikraštis „Bezbožnik“ gyrėsi turįs 28 milijonus prenumeratorių. Nors tai atrodo perdėta, bet visų tos krypties laikraščių rėmėjų skaičius tikrai gali siekti keliolika milijonų. Atskirų priešreliginių leidinių egzempliorių per paskutinius 15 metų išleista virš 40 milijonų. Prie tos propagandos prisideda ir teatras, kino bei radio. Per vienus 1930 m. buvę „radio-universiteto“ suorganizuoti 68 ateizmo kursai, kuriuos sekę 20.000 klausytojų. Anti-religinių muziejų esą 280, iš jų apie 100 kilnojamų. Tai propagandai karių tarpe sustiprinti bedieviai 1928 m. dovanojo kariuomenei lėktuvą, 1930 m. — tanką, 1932 m. —

[1] Tie žodžiai paimti iš ekonomistui Lujo Brentano skirto studijų rinkinio „Die Wirtschaftswissenschaft nach dem Kriege“, pas'rodžiusio 1925 metais, I, 39.

[2] Jie paduoti buv. katalikų kunigo Krenno, dabartinio Šveicarijos laisvamanių organizac'jos sekretoriaus. Cf. „Der Gral“, Münster 1931, Nr. 2, p. 81 ss. Tie skaičiai yra papildvti Pochono. Cf. *Pochon R.*, Les sans - Dieu, .,Monatrosen“, Olten 1934, Nr. 254 ss, 305 ss. — Cf. *Algermissen K.*, Die Gottlosenbewegurg der Gegenwart und ihre Ueberwindung, 1932.

povandeninį laivą, visi pavadinti vardu „Bezbožnik“. Bezbožnikų šiuo laiku esą virš 7 milijonų, iš jų du milijonai jaunųjų.

Kadangi „bedieviškumas“, kaip ir pats bolševizmas, yra prekė eksportui, tai jis siekia ir užsienius. Čia esant palankiai situacijai greit įsistiprino, patraukdamas ypač nemaža darbininkų. Jie ir davė naujų impulsų jau nuo seniau egzistuojančiai buržuaziškajai bedievybei, kurios nariai 1931 m. susijungė su socialistais bedieviais į „Tarptautinę laisvamanių uniją“. Jos centras šiuo laiku yra Pragoję, iš kur eina ir jų vyriausias organas „Der Freidenker“, turįs 450.000 egzempliorių tiražą. Vienoje Vokietijoje 1932 m. buvę virš milijono proletariškų laisvamanių ir antra tiek žmonių be konfesijos. Virš milijono jų esą ir Čekoslovakijoje. Amerikoje Krennas priskaito jų du milijonu. Per tris metus organo „Atheist“ ėmėjų skaičius padidėjęs nuo 62.000 iki 375.000. Daug dėmesio kreipiama į proselitus. Taip, sakysime, nuo 1919 m. iki 1930 m. esą pavykę laisvamaniams vien iš vokiečių protestantų bažnyčios atitraukti apie 2,1 milijono narių. Nukentėjo ir katalikai, nes tuo laiku nuo jų atsiskyrę Vokietijoje 439.925, o Austrijoje — 145.843.[1]

Prie šitų skaičių derinasi ir Zacho[2] daviniai, būtent, kad karo metu, t. y., tokiu laiku, kai religijos jausmas dar buvo kiek pakilęs — iš 37 milijonų anglų 22 milijonai sekmadieniais visai nevaikščiojo į bažnyčią. Prancūzijoje buvo galima matyti kaimiečius per pačias Velykas ariančius, pirmą Kalėdų dieną mėšlą vežančius. Prieš karą daugiausia be konfesijos piliečių iš visų Europos kraštų turėjusi Italija, būtent, keturis nuošimčius, t. y., virš pusantro milijono. O šiandien radikaliausias konfesijų priešas yra bolševizmas. Jam religija nebėra patogi viešojo gyvenimo kulisą, kaip buržuaziški liberalai ją laikydavo. Jiems religija taip pat nėra „Privatsache“, kaip socialistai mėgdavo skelbti. Tai opiumas — kaip kad Marksas dar 1843 m. išsireiškė, — kuris kardu ir ugnimi naikintinas. Tą tikrai ir daro, tačiau ne kokia visuomeninė srovė ar partija, o valstybė kaip toki. Sovietų Rusija pirma valstybė, kuri visai sąmoningai yra ateistiška. Ji kovą ne tik su bažnyčiomis, bet ir su Dievu laiko vienu žymiausiu savo darbu. Tokiu būdu nuo Kristaus atkrito ir, iš viso, Dievo išsižadėjo — bent oficialiai — penktoji pasaulio dalis.

Prieš tokius reiškinius protestuoja liberalai buržujai, retkarčiais ir liberalai socialistai. Be reikalo. Jie tik turėtų džiaugtis bolševikų darbais,

[1] „Der Gral“, 1931, Nr. 2, p. 82 s.

[2] *Zach Fr.*, Modernes oder katholisches Kulturideal? Ein Wegweiser zum Verständnis der Gegenwart, Wien [3]1925, p. 328 ss. — Šis veikalas yra populiarus kultūros istorijos vadovėlis tiems, kurie nors ir tiki, tačiau neturi aiškios orientacijos. Savo pobūdžiu ir tikslais panašus veikalas lietuvių kalba yra *Lomano J.*, Quo vadis modernioji Europa? Kaunas 1932.

tąja logiška tąsa jų pačių atstovaujamų idėjų. Juk genezė aiški: pirmiausia liberalizmą skelbė individualizmu susižavėję pasiturintieji sluoksniai, kurių troškimus akademiškai suformulavo universiteto katedras pasiekę jų vaikai.[1] Bet kas jiems buvo tik teorija, tas greit virto praktišku alkanų masių socializmu. O ko ir šis, išaugęs buržuaziškoje aplinkoje, nesiryžo, tai baigė jokių tradicijų nevaržomi bolševikai. Taigi, yra viena nenutrūkstama linija nuo anų laisvingumo trokštančių buržųjų iki pat GPU.

Tai tokia piūtis religinėje ir socialinėje plotmėje. O kaip kitur? Palieskim šiek tiek bent mus labiausiai dominančias sritis.

Ir jose liberalizmo paveldėtojai buvo priversti konstatuoti panašią destrukciją. Tas jautresnius gerokai prislėgė. Kitus net apėmė panika. Ir pasireiškė visi tie reiškiniai, kurie smaugia kiekvieną, iš savo pozicijų besitraukiančią, sumuštą kariuomenę. Jai nėra nieko baisesnio, kaip toks „kelias atgal“: išvarginta, įerzinta aistringai puola ieškoti nelaimių kaltininkų. Jų — tikrų ir įsivaizduotų — randa visur, daugiausia savo tarpe. Karininkai kaltina eilinius, o šie plūsta savo vadus.

Lygiai tą patį dabar patyrė ir doktrinalinis liberalizmas savo kely atgal, kuriuo jis pamažėle traukėsi nuo 20. šimtmečio pradžios. Pirmus dezertyrus greit pasekė kiti, o po siaubingo apsimąstymo per pasaulinį karą ir masės spruko iš šios ideologijos fronto. Įnirtusiai gaudomi kaltininkai. Daugelis grūmoja „gėrybių kalnus žadėjusiam“ mokslui, „paklydusiai filosofijai“, „bergždiems universitetams“. Ar teisingai?

b. *„Mokslo sudužimas“*

Didžiojo karo sukrėsti, Spenglerio pranašavimų apie Vakarų pasaulio žlugimą sujaudinti, pokarinių sutrikimų slegiami mokslininkai tolydžiai, blaiviau vertino mokslą. Toks pabudimas iš scientizmo hipnozo ir sveika autokritika būtų buvus visai sveikintina, jei nebūtų virtus savęs naikinimu. Mokslininkai ilgai laikę savo pažiūras tikromis, pagaliau supratę jų vertę, fanatiškai metasi į priešingą pusę. Dėl to dar vakar tikėję, mokslas juos padarysiąs valdovais ir net dievais, šiandien liguistišku užsidegimu skelbia jo bankrotą. Taigi, dar ne taip senai skendėję ružavo optimizmo svajonėse, dabar nardosi pesimizmo bangose.

Bet ir nuošaliai palikę tuos perdėtus aimanavimus, išgirstame rimtų, dėmesio vertų balsų. Net 19. šimtmečio gale. Tačiau jie vis nustel-

[1] Yra žinoma, kad Leninas visą eilę tų doktrinų, kurias mėgino realizuoti Rusijoje, buvo išgirdęs skelbiant iš universiteto katedrų, pav., Züriche, kurio universitetą išlaiko daugeliu atžvilgiu konservatoriškas kantonas.

Tą patį galima pasakyti ir apie Mickevičių-Kapsuką, kuris, 20. šimtmečio pradžioje studijuodamas Berne, išgirdo žymią dalį tų idėjų, kurias pasiryžo įgyvendinti, nes arki-konservatoriškas Berno kantonas išlaikė nemažą skaičių profesorių liberalų, „katedrinių socialistų“, , Edelkommunisten”.

biami tų, kurie laukė iš mokslo laimių marių. Todėl toji kritika prasimušė tik karui įžūliai išsklaidžius visus tuos lūkuriavimus. Truputį chronologijos:

1923 m. Idealistinės dialektikos atstovas, Kanto draugijos pirmininkas Liebertas išleidžia veikalą „Die geistige Krisis der Gegenwart“, pilną skaudžių pastabų. Praeities vertė labai abejotina. Dabartis paskendusi netikrume. Ateitis be giedresnės perspektyvos.

1926 m. Mūncheno filosofas Dingleris išeina su savo knyga „Der Zusammenbruch der Wissenschaft“, kur tarp kitko konstatuoja: „...Visi seni mokslo dėsniai pasidarė abejotini, pradėjo svyruoti, jų vietą užėmė kiti. Visuose moksluose... sukeičiami žemiausi dalykai su aukščiausiais, ir pagaliau susidaro toji būklė, kurioje mes šiandien gyvename... Ji nuolat ir nesulaikomai blogėja, tai būklė, kurioj jau nėra nieko tikro, kur viskas yra galima ir kartu viskas teigiama, kur nebėra jokio pamato ir jokių direktyvų, kur, vienu žodžiu, viešpatauja chaosas ir sugriuvimas. O mes stovime pačiame vidury. Publika to nenujaučia, o mokslininkai dažnai užmerkia abi akis. Bet anksčiau ar vėliau tat visiems paaiškės.“[1]

1928 m. Ir paaiškėjo. Paimkime tik į rankas Bertalanffy'o raštus, kur jis nupiešia gana liūdną šių dienų mokslo paveikslą. „Tai keistas ir jaudinantis spektaklis, kuris šiandien reiškiasi moksle... Atrodo, lyg toji grandioziška mokslo linija, einanti nuo pat graikų iki 20. šimtmečio pradžios, būtų palūžusi, nes tie galvojimo ir tyrinėjimo pamatai, kuriuos ligšiol laikėme tikrais, sugriuvo. Jų vietoje iškilo... begalė naujų minčių kombinacijų... Šiandien į vietą atbaigtų ir bent savo principuose visų tyrinėtojų bei filosofų pripažintų sistemų... veržiasi daugybė asmeniškų nuomonių..., kurių reta gali pretenduoti į bendrą reikšmę.“[2]

1931 m. Göscheno leidykla išleidžia savo žinomos serijos, išpopuliarinčios mokslo laimėjimus, tūkstantinę knygutę, parašytą Heidelbergo universiteto profesoriaus Jasperso. Joje, įvardintoje „Die geistige Situation der Zeit“, be apeliacijos teisiamas tas „mokslas“, kurį 999 tomeliai taip uoliai platino. „Skeptiškumas mokslo atžvilgiu auga. Gamtos mokslai neturi visumos vaizdo... Dvasios mokslams trūksta humaniškos dvasios... Istorinio horizonto praplėtimas tūkstančiais metų nors išviršiniai ir daug išaiškino, tačiau mums neatnešė naujo... žmogiškumo... Mokslo krizis neglūdi aprubežiavime jo sugebėjimo, bet kvestijonavime jo esmės... Geriausiame atvejuje mokslas esąs vertinamas pagal iš jo laukiamą naudą, o šiaip jis paskęsta bedugnėje to, kas iš esmės niekam ne domu.“[3]

1934 m. Jowos universiteto profesorius W. L. Schramas apie U. S. A.:

[1] *Dingler,* Op. cit. p. 2.
[2] Cit. iš *Kasei* 2 s.
[3] *Jaspers,* p. 120.

„Rimtasis mokslas, mano manymu, pateko į pavojų pražūti chaose...“ Tiesa, jis yra padaręs milžinišką pažangą, tačiau juo daugiau „progresuojame“, juo mažiau tesužinome apie didžius ir esmingus reikalus. „Mes šiandien be kritikos krauname visa, kas papuola ir kas yra spausdinama. Niekas neklausia, kas svarbu, o kas ne. Mūsų karta analizuoja ir skrodžia... Atrodo, kad musų taip išgirti mokslininkai nė negalvoja, kuo visa tai baigsis.“[1]

Panašiai kalba beveik visi žymesni mokslo vyrai. Jie, anksčiau taip mėgę raustis po savo specialybę, bendro žemės drebėjimo išgąsdinti bėginėja šian bei ten, ieškodami išėjimo į viršų.

Tiesa, daug kas dar nesupranta padėties rimtumo, nes juos tebeakina tie nuostabūs eksperimentai ir nepaneigiami jų rezultatai. Akina ir svaidymas matematikos formulėmis bei astronomiškais skaičiais. Imponuoja ir pelningas išradimų realizavimas, kaskart labiau didinąs gyvenimo patogumus. Tačiau tie, kurie taip smagiai naudojasi tais malonumais, nė nežino; kad už jų slepiasi skaudi tragedija. „Tai tvanas, sako Dingleris, nes moderniškame moksle, kiek jis atsispindi savo autoritetingiausių vadų pažiūrose, nebėra nieko tvirto.“ Reikia su juo sutikti, kad verčiami visi mokslo pagrindai, aksiomos ir principai. Todėl mus nė kiek nestebina šiurpus jo prisipažinimas: „Kolonos, ant kurių tikėtasi išlaikyti mūsų kultūros rūmus, yra sudužusios ir mes stovime prieš griuvėsius.“[2] „Viskas pateko į krizį. Jo negalima nei pilnai apimti, nei suprasti bei atitaisyti. Mes jį, tapusį mūsų likimu, turime priimti, pakęsti ir nugalėti.“[3] Taip, nugalėti, bet kaip? Gal filosofija?

c. *„Filosofinių sistemų anarchija“*[4]

Ar ji nuo Joėlio paskaitos tiek jau persiorientavo, kad galėtų būti kelrodžiu? Tiesa, galima konstatuoti metafizikos stiprėjimą ir suartėjimą su objektyvizmu.[3] Todėl netolimoji praeitis džiaugsmingai sveikino Külpės bei jo skaitlingų mokinių kritiškąjį realizmą, ant kurio faktiškai atsistojo ir toks Nicolai Hartmannas. Su pasitenkinimu sutiko ji taip pat Driescho neovitalizmą bei mielai priėmė Bergsono intuicijos filosofiją, paskatinusią daugelį šiandien plačiai žinomų mąstytojų. Negalėdami gilintis į smulkmenas — juk čia nerašoma filosofijos istorijos —, pasitenkinsime pa-

[1] „The American Review“,, New-York, 1934 m. lapkričio mėn. sąsiuviny. Cit. iš „Schönere Zukunft“ 1934, Nr. 12, p. 318.

[2] Cit. iš *Kasei* op. cit. 3.

[3] *Jaspers K.*, Die geistige Situation der Zeit, Berlin-Leipzig [5]1933, p. 68.

[4] Cf. *Überweg-Oesterreich*, Grundriss IV: Das 19. Jahrhundert und die Gegenwart, [12]1923. Grundriss V: Die Philosophie des Auslandes vom Beginn des 19. Jahrh. bis zur Gegenwart, 1928. — *Messer A.*, Die Philosophie der Gegenwart, Leipzig [5]1934. — *Hessen J.*, Die philosophischen Strömungen der Gegenwart, 1923. — *Heinemann Fr.*, Neue Wege der Philosophie, 1929. — *Müller—Freienfels K.*, Die Philosophie des 20. Jahrhunderts in ihren Hauptströmungen, 1922.

[5] Cf. *Jansen B., S. J.*, Aufstiege zur Metaphysik. Heute und ehedem. Freiburg i. Br. 1933.

žymėję, kad ir Bergsonas (élan vital!) tam tikra prasme yra narys grandinės, prasidedančios Kierkegaardu ir apimančios ligi Heideggerio visus tuos, kurie, išsižadėję vienašališko logicizmo ir racionalizmo, kėlė ir tebekelia žmogiškosios buities vertybes. Bene revoliucingiausias kovotojas už filosofiją, paremtą vitalinėmis vertybėmis, yra Scheleris. Jį ir jo atstovaujamą, nūn pasaulį išjudinusį, sąjūdį geriau suprasime, išeidami iš Husserlio fenomenologijos.

Husserlis (*1859)[1], priešindamasis įvairiems subjektyvizmo pasireiškimams, kaip antai, psichologizmui ir neokantiniam logicizmui, įrodė objektingą, t. y., nuo subjekto nepriklausomą, reikšmę tų turinių, į kuriuos išvidiniai aktai kaip jų objektai krypsta. Šis fenomenologizmas ypačiai daug yra padaręs pozityvizmui nugalėti, nes Husserlis parodė, kad išvidiniam regėjimui atsiskleidžiantieji esmingumai tam tikru „Einklammerung des wirklichen Daseins“ grynai moksliškam tyrimui yra prieinami ir juo suvokiami. Fenomenologijos reikšmė tikrai didelė. Jos paveikta ne viena filosofijos sritis, sakysime, psichologija, logika, etika, estetika, priėjo prie *Philosophiae perennis* artimų rezultatų. Tačiau neilgam, nes Husserlis, matomai atsižvelgdamas į Kantą, tolydžiai stipriau užakcentavo tam tikrą transcendentinį idealizmą Nors šis daugelio jo pasekėjų ir buvo atmestas, tačiau krypimas į objektyvizmą sulėtėjo.

Visą tą blaškymąsi ryškiausiai įkūnija *Scheleris* (1875—1928).[2] Jis, palikęs Euckeną ir pasisavinęs Husserlio fenomenologiją, toliau konsekventiškai rado kelią į Bažnyčios atstovaujamą objektyvizmą, kuriuo tačiau taip pat nepasitenkinęs, tapo vitalistišku, voluntaristišku panteistu. 1926 m. pavasarį kalbėdamas Züriche tema „Der Geist und der Trieb in der Geschichte“, šis amžinai besikankinąs problematikas žmogų vadino „eine Fehlentwicklung“, „eine Sackgasse des Lebens“. Tokiu jį padaręs protas, kuris esąs blogasis gyvenimo demonas. Vienintelis išsigelbėjimas esąs likviduoti racionalistinius elementus ir grįžti prie vitalizmo, duodančio pajusti visą žmogiškosios egzistencijos didingumą. Dėl to ir ateities žmogus nesiremsiąs kokiu nors „höchstem Weltgrund“, nes Dievo negali būti. Anot Nietzsches — kuris perkainodamas vertybes pats į priekį buvo išstūmęs kūno gyvastingumą — jei būtų dievų, kaip aš iškęsčiau tokiu nebuvęs?! — Kokia tragikomedija, sako apie šias pažiūras referuojąs Züricho profesorius Brunneris[3], matyti protingus žmones skaitant paskaitas ir rašant knygas apie tai, kad protas yra graikų išmislas..., kad neprotinga dėl to pripažinti protą ir beprasmiška tikėti į kokią nors prasmę. „Koks filosofijos dekadentiškumas tikėti dekadentiška filosofija!“

[1] Cf. *Geyser J.*, Alte und neue Wege der Philosophie, 1916.

[2] Cf. *Przywara E., S. J.*, Drei Richtungen der Phänomenologie. Husserl, Scheler, Heidegger. „Stimmen der Zeit“, 1928, p. 252 ss. Ž. dar „Scholastik“, 1929, p. 139 s.

[3] „Neue Zürcher Zeitung“, 1926, Nr. 999.

1929 m. „Dekadentiška filosofija“ — skaudus žodis. Bet ar tam tikru atžvilgiu filosofija — bent žymi jos dalis — to neužsipelnė? Juk ji tiek desiorientuota, keista ir net parodoksiška, kad sunku ją kitaip ir vadinti. Dėl viso to Kröneris jautėsi įpareigotas išleisti net atskirą tuo reikalu knygą — „Die Anarchie der philosophischen Systeme“. Joje[1] jis, nieko nevyniodamas į bovelną, pačiame pirmame puslapy kaltina filosofiją, kad ji, nežiūrint pustrečio tūkstančio metų darbo, nepriėjo jokių ‚pastovių rezultatų'. Tikrasis „filosofijos skandalas“ glūdįs jos sistemų anarchijoje, jų niekaip nemažėjančioje daugybėje ir klaikiame filosofinių pažiūrų prieštaravime. „Ar tat nebus tik ženklas besiartinančio paskutinio teismo tam filosofiškam klajojimui? Ar filosofija, pagaliau, nenusipelnė ir mūsų kultūroje užleisti savo vietą... religijai, kaip kadaise pas graikus ir indus? Ar šis sistemų, grynos pasaulio išminties chaosas, ši... minčių ir kalbų maišatis, nebus tik nevaisingumo ženklas, kurį išdidusis, grynai žmogiškasis, save suautonominęs žinojimas... turi kaip prakeikimą nešioti su savim?“

1931 m. „Filosofiškasis mąstymas... sekuliarizavo religiją ir radikaliai išlaisvino individą... Pradedant nuo antros 19. šimtmečio pusės tradicinė filosofija tapo universitetų verslas... Ji faktiškai... pasidarė žinojimas apie savo istoriją... O tai buvo daugiausia manipuliavimas traktatais, problemomis, nuomonėmis, sistemomis.[2] Išviršiniai filologiška, išvidiniai — racionališka... ji tęsė eksploataciją filosofinių mokyklų... kurios. .. [idealizmas, pozityvizmas, neo-kantizmas, kriticizmas, fenomenologija] . .. pagrinde reiškė tą pat. .. Filosofija nors ir padidino savo veiklą, tačiau susipulverizavo į chaosą.“[3]

1934 m. *prieš kongresą:* Čekoslovakijos užsienių reikalų ministeris Benešas, pats buvęs profesorius, atidarydamas 8—jį tarptautinį filosofų kongresą Pragoję, pratarė į suvažiavusius: „Šiandieninė pasaulinė būklė, kuri yra tam tikra rūšis beveik negirdėto sąmyšio mąstymo bei moralės pasaulyje, socialiniuose bei ekonominiuose santykiuose, verčia visas atsakingas asmenybes įtempti ir tarsi baimingai ieškoti naujų sprendimų, kurie laiduoja mums tvarką, ramumą, tvirtumą ir iš viso — didesnį pastovumą, kaip visa tai,, ką mes šiandien patiriame, ir duoda pajusti tą... slegiantį ir net tam tikra prasme mus pažeminantį... reliatyvumą, kuriame gyvena 20. amžius.“[4]

[1] Leipzig 1929, p. 1 ss. — Nebloga, kad ir nelabai džiuginantį, vaizdą apie dabarties filosofiją galima gauti studijuojant leidinį „Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungfen“, 1921 ss.

[2] „Professorenphilosophie von Philosophieprofessoren“ tokiais atvejais sakydavo Schopenhaueris.

[3] *Jaspers K.*, Die geistige Situation der Zeit, Berlin-Leipzig [5]1933, p. 126 s. (1. leidimas 1931 m.).

[4] Cit. iš „Nationalzeitung“, Basel, 1934. XI. 9 d., Nr. 414. — Taip pat apie Pragos kongresą cf. *Dovydaitis Pr.*, Aštuntasis tarptautinis filosofijos kongresas Pragoje, „Logos“, Kaunas 1934.

Po kongreso: „Kaip bendrai žmonijos istorija, taip mažame maštabe ir šis kongresas rodė neapsakomą maišatį nuomonių, kurios dažnai ir pačiuose esminguose klausimuose diametraliai priešinosi. Galima buvo pastebėti, kaip žmonių veržimasis į tiesą buvo sutrukdytas, kaip.. žmogaus protas suabsoliutino tiesos fragmentus, kaip jis, siekdamas aukščiausių ir giliausių tiesų, taip lengvai sugaišo pavojingame graibstymesi arba pasiekė tik menkutj lobi tikrų žinių, kurios ir taip dar sumišusios su klaidomis.“[1]

Tat, kokiais jausmais Benešas bus apleidęs kongresą? Nejaugi jis bus rimtai tikėjęs, kad toks suplaukimas filosofų, kuriems individualizmas yra įsisiurbęs į kraują, per penkias dienas išpainios penkių šimtmečių autonomiško mąstymo darbą? Vargu. Tam jis per didelis realistas. O jei jis tikrai būtų manęs, būsią galima pasiekti tvirtų rezultatų, argi jam nebuvo aišku, kad tas įvyks tik radikaliai pakitusioje atmosferoje?

Tai žinojo ne vienas kongresistas, jautė ir ištisos sekcijos. Tik nebuvo aišku, kas galėtų tą naują atmosferą sudaryti ir iš kur ji turėtų plisti.
O gal iš universitetų? Charakteringa, kad ta mintis labai nepopuliari. Ir nenuostabu, nes aukšta mokykla jau nuo kada pati yra patekusi į slegiančius sunkumus.

d. *Pokariniai universiteto sukrėtimai*

Simptomiški tuo atžvilgiu yra keli straipsniai, kuriuos tuoj po karo įdėjo vienas veikliausias liberalizmo platintojas — *Frankfurter Zeitung.* Jo akademiniame skyriuje iš 1921 m. rugsėjo 8 d. yra kaltinami universitetų filosofai, esą jie nesugebėję savo mokslo tinkamai skelbti. Jie sudarę tik siaurą kastą, kuri rašiusi kitiems nesuprantamais ieroglifais. Dėl to viešuma likusi be ideologinės vadovybės — universitetas sau, visuomenė sau, be tilto. Po dviejų mėnesių (1921.XI.17) savo priekaištus dar labiau sustiprino: Universitetas iškeliavo į tautos periferiją. Jis be abejo gamtos moksluose yra daug nuveikęs ir technikai talkininkavęs, bet pasaulėžiūros klausimuose beveik visai supasavo. Dar 19. šimtmečio pradžioje aukšta mokykla per Fichtę, Schellingą, Hegelį, Schleiermacherį buvo davusi visam mokslo darbui prasmę bei kryptį ir tuo sudariusi intelektualinę bei moralinę vadovybę. O dabar? Gamtos mokslai uzurpavo filosofijos vietą. Universitetas šiandien tėra tik įstaiga valdininkams gaminti. Jis įklimpo ir anarchišką specializmą. Šiandien po pasaulinės reakcijos prieš bedvasę mašiną, prieš mokslo pavertimą verslu — aukšta mokykla lyg galvos netekusi. Žmonija nebetiki proto visagalybe, o jaunimas, pažinęs šio

[1] *Lotz J. B., S. J.*, Per Kampf um Gott, „Stimmen der Zeit“ 1934/35, p. 200 (Referate apie Pragos kongresą).

tuščiai malančio intelektualizmo tikrą vertę, masėmis nuo jo nusisuko. Ilgimasi tikėjimo, nes iš universiteto nebesitikima jokios pasaulėžiūros.

Aišku, kad akademiniai sluoksniai negalėjo tylėti. Bet įdomu, kad jie gindamiesi — bendrai paėmus — tik patvirtino savo kaltinamųjų argumentus. Sakysime, pirmas pasisakęs Berlyno universiteto profesorius Sprangeris kaip ir sutinka su oponentais. Tikrai reikia, taip jis dėsto[1], atsisveikinti su tokia mokslo epocha, kuri tik krovė medžiagą, nesirūpindama jos įprasminti. Čia gal padėtų filosofija, bet „ar taip, kaip ji šiandien yra ugdoma, daug gali padėti, labai ir labai abejoju. Juk ji pati nedrįsta eiti prie visumos“. Toliau universitetas lavina studentus beveik vien intelektuališkai, neatsižvelgdamas į visą žmogų. Tuo tarpu aukšta mokykla neturėtų išleisti studiozus „mit Brillen als Tiftler“. Ji turėtų būti *Universitas docentium et discentium*, vieningais idealais susijusi komilitonų šeima. Bet, deja, taip nėra, todėl universitetas ir įsigijo tiek priešų. Jis nebeturi kontakto su jaunimu, kurį turėtų auklėti ir formuoti.

Jam pritaria kolega vienietis Bethas, konstatuodamas, „man vermisst in dieser bunten Vielgeisterei ein machtvolles System geistiger Zusammenschau, um das sich die Geisteskräfte... konzentrieren, und das die Universitäten, von denen es ausgehen müsste, ganz in den Mittelpunkt aller geistigen Interessen rückt.“[2] Vos tuzinas mokslininkų sugeba prasimušti į platybes ir sukurti visumos vaizdą. Kalta esanti aukšta mokykla ir tuo, kad ji kas penkti metai vis mažinanti savo reikalavimus ir tuo pataikaujanti tiems, kurie, vengdami savarankiško mokslinio darbo, laukia iš savo profesorių tik „mundgerechtes Prüfungswissen“.

Visu tuo piktinasi tas įstaigas kiaurai pažinęs Foersteris: Jokio bendro tikslo, jokio apgalvoto lavinimo, jokių davinių sintetinimo. Universalumo trokštąs jaunimas marinamas badu. Jo dvasiniai ir doroviniai interesai tolydžiai labiau siaurinami. Dresiruojami tik „kiek išmokslinti pusžmogiai“. Aukštos mokyklos tesančios „riesige Hochöfen der Doktor-Produktion“ ir „betikslio intelektualizmo šiltnamiai.“[3]

Panašiai kalba ir universitetai bei jų laikytojai. Čia charakteringos yra tos kalbos, kurios buvo pasakytos švenčiant Züricho (1933) ir Berno (1934) universitetų šimto metų nuo įkūrimo jubiliejų. Berno rektorius Thormannas šiais žodžiais išreiškė tą problematiką, kuri šiuo laiku gaubia aukštą mokyklą: „Vienas žinojimas dar nepadaro žmonijos nei laimingos nei doros... Kartu su protu turi būti lavinama ir siela ir charakteris. Bet šitokios harmonijos šių dienų aukštoji mokykla nepasieks, nes ji perdaug

[1] „Frankfurter Zeitung“ iš 1921. XII. 1.
[2] „Frankfurter Zeitung“ iš 1921. XII. 15.
[3] Cit. is *Wiek K.*, Liegt der Liberalismus auf dem Sterbebett?, „Monatrosen“, Olten 1933, p. 388.

intelektuališkai orientuota. Sekantis šimtmetis turėtų įnešti reikiamus papildymus. Bet kažin ar tuo neperdaug reikalaujama iš universiteto?“[1] To pesimizmo kantono švietimo direktorius (t. y., ministeris) neišblaškė, pareikšdamas: „Mes gyvename specializmo amžiuje ir matome jo neigiamybes, negalėdami tačiau joms pasipriešinti. Mes, tiesa, nemanome atskirų šakų skaldymą sustabdyti, nes darbo padalinimas yra būtina pažangai sąlyga. Bet taip pat negalime nepastebėti, kad tas skaldymas vyksta daug greičiau, kaip davinių suvedimas į sintezę. Ne tik mokslininkai, bet ir šiaip žmonės yra išsiilgę didžių, bendrų idėjų, viską apimančių ryšių.“

Kad šis krizis yra daugiau negu akademiškas klausimas, patvirtino tas pats švietimo direktorius, užklausdamas: „Ar, nepaisant mūsų triūso laboratorijose ir auditorijose, mūsų karta iš viso dar yra dvasios kultūra susidomėjusi, ar ji tebėra dvasinga? Juk girdėti svarių neigiamų balsų. Tvirtinama, jog ne bažnyčios ir universitetai, o bankai ir fabrikai mūsų laikus formuoja. Gali būti... Tai jau kitoks dvasingumas, kaip tas, kuriuo buvo žavimasi dar prieš keturis ar penkis dešimtis metų.“

Ta pati problematika slėgė ir Züricho iškilmes. Ir ji iškyla kiekvieną kartą, kai tik keli susirenka universiteto vardu. Ji svarstoma viešai ir oficialiai. Kartu nesigailima priekaištų ir profesūrai. Prikišami jai būtieji ir nebūtieji dalykai, kaip kastiškas užsidarymas, įsivaizdavimas, išdidumas, atitrūkimas nuo gyvenimo, klikų sudarymas, slėpimasis „mokslo urve“, užmiršimas savo tautos reikalų, saldžiažodžiavimas, bergždžias intelektualizmas, charakterio stoka, nekolegiškumas, negirdėtas pavydas.[2]

Aišku, anksčiau ar vėliau turėjo įvykti r e a k c i j a. Ji, išaugusi jau prieš karą, visu smarkumu prasimušė po 1918 m. Jos kovotojai buvo daugiausia iš apkasų išlipusi jaunoji karta, kuri mirties artimumo sukrėsta pergyveno visus žmoniją kvaršinančius klausimus ir buvo pasiryžusi net gyvybę paaukoti už savo įsitikinimus. Jai nepakako pliko faktų registravimo, logiškų sąryšių atidengimo, kultūros vertenybių struktūros aiškinimo. Ji siekė esmės. Troško visumos. Užsimojo griežtai persvarstyti ci-

[1] Cf. „Bemer Tageblatt“, Bern 1934, Nr. 252.

[2] „Yra dar viena rūšis profesorių — ‚dėl karjeros'. Jų buvo nemažai senojoje Rusijoje. Yra jų ir kitur. Tai pati blogiausia profesorių rūšis ir didžiausia universitetams nelaimė. Mokslinių įsitikinimų toksai profesor·us neturi iš principo jokių. Jis žiūri tik, kokios mokslinės srovės rūbai jo karjerai geriau pritinka. Jeigu tie, nuo kurių jo karjera pareina, bus spiritualistai, jis bus uoliausias spiritualistas, jei materialistai — jis rodysis ištikimiausias materialistas. Toks profesorius karjeristas įneša į universitetą tikrą puvėsį. Anot Dantės patarimo: „nekalbėkim apie juos'.“ *Voldemaras A.*, Universitetas ir mokslas, Humanitarinių mokslų fakulteto raštai, 1 knyga, p. 230 s., Kaunas 1925. — Ši studija, apimanti 107 pusl. bene bus plačiausia kalbamuoju reikalu lietuvių kalba. Tuo tarpu kaip jis svarsto prob'emą teoretiškai, „Naujos Romuvos“ organizuoti pasikalbėjimai „Universiteto klausimu“, atpasakoti to žurnalo p. 865 s. (Nr. 203, 1934. XI. 25), p. 887 (Nr. 204, 1934. XII. 2) ir p. 909 ss. (Nr. 207/6, 1934. XII. 16) taiko savo pastabas konkrečiai Lietuvai ir jos universitetui.

vilizacijos ir kultūros reiškinius, radikaliai perkainoti vertybes. Ji laukė sprendžiamo žodžio, nurodymų naujam pasauliui statyti. Nesulaukusi nusisuko nuo šių „anemiškų intelektualistų“ ir puolė į sūkuringąjį gyvenimą, kur tapo auka anti-intelektualistinių, voluntaristinių politikų, kurie šią gaivalingą jėgą sumaniai panaudojo savo opozicinei politikai. Fašistiška Italija ar nacionalsocialistiška Vokietija tam yra klasiški pavyzdžiai.

Bene vienintelis įdomesnis bandymas ištrukti iš senos įstaigos, kur, anot Schopenhauerio, gyvenama ne filosofijai, bet iš filosofijos, buvo Pabaltijoje gimusio grafo Hermanno *Keyserlingo* (*1880) Darmstadte įkurta „Schule der Weisheit“ (1920).[1] Į ją Keyserlingas sutraukė nemažą skaičių tų, kurie siekė ne vien protokoliško davinių konstatavimo. Čia jie, neturėdami prieš akis jokių egzaminų ir nepretenduodami į kokį nors diplomą, draugiškomis, sutelktinėmis pastangomis, kiek primenančiomis Platono Akademiją, stengėsi pasisemti išminties.

Savo keliu Keyserlingas, paveiktas iš vienos pusės Bergsono, iš kitos — indų ir artimų jiems tautų filosofų, buvo pasirinkęs intuityvinę filosofiją, kuri ir gyvenimiškumu ir irracionalumu padėjo sukurti prasmingesnę *Seinskultur*. Tačiau šis, vieno asmens dirbamas darbas, dėl savo individualizmo ir be tėviškės europeiškumo, t. y., be tautinių spalvų kosmopolitiškumo — liko be gilesnių pėdsakų. Taigi, reforma turėjo ateiti iš kitur.

Ji buvo bandoma dviem atvejais: pirmą kartą tuoj po karo, maždaug apie 1919 metus, o antrą — 1933 metais.

Neo-humaniškumas ir tautiškumas

1919 m. ji buvo pradėta humaniškumo vardan. Mat, žmonija, išsigandusi moderniškosios civilizacijos žiaurumo ir išsiilgusi tikro žmogiškumo, reikalavo, kad universitetai pirmiausia auklėtų humaniškus inteligentus. Tas uždavinys ypač buvo skiriamas filosofijos fakultetams, kurie dėl to daug kur buvo vadinami humanistiškais arba humanitarinių mokslų fakultetais.

Šis pasiryžimas suvienyti iškrikusią aukštą mokyklą vad. trečiojo humanizmo vardu, daugelyje atžvilgių priminė Humboldto bandymą padaryti filosofiją visa *alma matei* vienijančiu ir šildančiu centru. Bet kartu — panašiai kaip ir aną kartą — naujai kuriami universitetai turėjo tarnauti juos išlaikančioms tautoms. Kadangi ne viena jų pirmą kartą savo egzistencijoje tapo laisva ir sukūrė nepriklausomą valstybę, tai tautinis naujų įstaigų charakteris tapo itin ryškus.

[1] Cf. *Stang S., S. J.*, Dės Grafen Hermann Keyserlings „Schule der Weisheit“, „Stimmen der Zeit‘, 1920, p. 479 s. — *Seillière E.*, La sagesse de Darmstadt, Paris 1929.

Charakteringi šios gadynės naujakuriai[1] yra, pav., 1919 metais įsteigti Čekoslovakijos universitetai Brne ir Bratislave. Pirmasis buvo pakrikštytas savo humaniškumu pasižymėjusio prezidento Massaryko, o antrasis — humanizmo pedagogo Komenijaus vardu. Gimininga jiems yra, nors 1912 m. įkurtas, bet tik po karo išsivystęs ir žmogiškumo poeto Goethės vardą priėmęs, Frankfurto universitetas. Šalia jų minėtina to paties „trečiojo humanizmo“ laikais atnaujinta aukšta mokykla Koelne.

Atskirą grupę sudaro nauji Pabaltijos universitetai. Lengviausiai sekėsi estams, nes jie Tartu (Dorpate) rado jau parengtą akademišką aparatą, kurį 1920 m. suestino. Visai iš naujo turėjo pradėti latviai, įkurdami 1919 m. Rygoje savo aukštą mokyklą. Ši, turėdama vienuolika fakultetų ir arti 7000 studentų, yra didžiausia šios rūšies įstaiga Pabaltijoje. Suomiai šalia savo seno universiteto Helsinky 1920 m. įkūrė tokį pat ir Turku'e. Panašių pastangų plėsti savo aukštąsias studijas daro ir danai, kurie šalia savo *almae matris* Kopenhagoje 1928 m. ir Aarhus'e įsteigė provizoriškus akademiškus kursus, kuriuos tinkamu laiku mano išvystyti.[2]

Skyrium čia reikia minėti tokias įstaigas, kurios nors anksčiau išvydo pasaulio šviesą, tačiau tautinės politikos sumetimais dabar buvo reformuotos. Taip, sakysime, prancūzai, 1918 m. atsiėmę iš vokiečių Alzasiją, tuoj suprancūzino Strassburgo universitetą. O po 1931 m. revoliucijos Ispanijoje gyveną katalanai pasisavino jau nuo seniau Barcelonoje egzistuojančią aukštą mokyklą. Panašiai pasielgė ir Belgijos flamai, suflamindami Gandą. — Šios įstaigos tarp ko kito turi ir didelę praktišką reikšmę, nes aprūpina savo valstybę reikiamais administratoriais (valdininkais, mokytojais ir t.t.), o savo tautiečius visokiais kultūros darbininkais.

[1] Cf. Lexikon der Pädagogik der Gegenwart, 2 Bde, Freiburg i. Br. 1930/32.

[2] Šioje vietoje reikia pažymėti džiaugsmingą faktą, kad ir nepriklausomybę atgavusi Lietuva įkūrė savo aukštą mokyklą. Tai pirma, tokia įstaiga, kurią Lietuvos valstybė, kaip tokia, yra įsteigusi. Pirmus šiuo reikalu nutarimus padarė Valstybės Taryba, kuri, 1918 m. gruodžio mėn. S d. posėdžiaudama Vilniuje, priėmė Vilniaus universiteto statutą ir numatė pradėti darbą 1919 m. sausio mėn.. 1 d. Tačiau universiteto organizavimas anais audringais laikais, kuriais mūsų Vyriausybė turėjo pasitraukti į Kauną, susitrukdė. Dar 1920 m. Dr. Basanavičius, aprodinėdamas šios studijos autoriui seno universiteto rūmus bei užsilikusius turtus, pareiškė viltį, kad Nepriklausomosios Lietuvos Aukštoji Mokykla galėsianti būti įkurta pačiame Vilniuje. Tačiau politikai neleidus realizuoti šių planų, stengtasi įkurti tokią Kaune. Tam 1920 m. sausio mėn. 27 d. Kaune buvo atidaryti privatūs *Aukštieji Kursai,* kurie per porą metų parengė dirvą būsimam universitetui. Tąjį — *Lietuvos Universitetą* — 1922 m. vasario 16 d. „vadovaudamasis Vilniaus universiteto įsteigimo įstatymu“' įkūrė Ministerių Kabinetas.

Pirmasis statutas suteikė universitetui plačią autonomiją, kuri davė jam laisvos, korporatyvinės įstaigos charakterį. 1930 m. birželio mėn. 7 d. jam buvo duotas garbingas *Vytauto Didžiojo* vardas, kartu ir naujas statutas, kuris autonomiją kiek apribojo. Tąja reforma nepaliestas Teologijos-Filosofijos Fakultetas buvo valdžios intencijos sureformuotas 1931 m.

Savo dvasios struktūra Vytauto Didžiojo Universitetas nėra vienlypis. Jis

Nėra abejonės, kad visos šios įstaigos, kurių vyraujanti žymė yra nacionalumas, nemažai patarnaus jas išlaikančioms tautoms bei tautelėms. Tik nežinia kaip jos — turint galvoje virštautinį tiesos charakterį ir internacionalinę mokslinio darbo organizaciją — sugebės įsijungti į visą žemės rutulį apimančią mokslo srovę, kad nedingtų jų laimėjimai. Atrodo būtina šią suprantamą seperaciją bendram mokslo ir žmonijos labui kiek sušvelninti.

Materializmas ir natūralizmas

Kadangi ligšiolinės reformos iš esmės nedaug tepakeitė, o neo-humanizmas vietomis tik dar labiau sustiprino liberalizmą, tai galima buvo laukti esmingesnių bei radikalesnių. Tokias ir pravedė mūrininkas Mussolini, dažytojas Hitleris ir proletarai bolševikai. Nors tuos reformatorius daug kas skiria, tačiau jie vieningai priešinasi šūkiui „mokslas — mokslui". Šis, jų nuomone, turi tarnauti praktiškam gyvenimui ir politikai.

Reformuojant blaiviausiai pasirodė faktiškasis Italijos valdovas Mussolini. Mat, jis reprezentuodamas tautą, kur ir juodadarbis turi šiek tiek ciceroniškumo bei Ovidijaus skonio, buvo apsaugotas nuo radikalumo. Dėl to pasitenkino priminti profesoriams, kad „tas, kuris išreiškia keturiais žodžiais, ką galima pasakyti dviem, yra nenaudėlis“ ir įsakė prisiekti fašizmui ištikimybę. Išskyrus septynis, visi prisiekė, įsitikinę, kad toks reikalavimas jų nesutrukdys. Ir tikrai, Italijos universitetai, gaubiami

gana tiksliai atvaizduoja visą tautos dvasios istoriją nuo atgimimo laikų. Kartu gaubiamas bendros atmosferos, rodo ir visos Europos dvasios žymių. Labiau materialistiškai - pozityvistiškai orientuota, daugiausia prieškarinėje Rusijoje išmokslinta vyresnioji karta duoda toną gamtos ir pritaikomiesiems mokslams ir t.t. Dalis jaunesniosios kartos, kuri yra išauklėta Vakarų Europoje pražydusios *Philosophiae perennis* dvasioje ir siekia mokslu pagrįsti tredicinius savo tautos įsitikinimus, yra susispietusi Teologijos-Filosofijos Fakultete. Tarp tų dviejų pasaulėžiūrinių blokų stovi dar vienas vienetas, kur darbuojasi tiek vienos, tiek antros krypties atstovai, kuriuos papildo dar trečia, matanti aktualiose srovėse išreikštą ir savo siekimų dalį.

Literatūros apie mūsų *Alma Matei,* žinoma, dar nedaug. Pirmai orientacijai tinka paties universiteto leidiniai, išleisti 1927 ir 1932 m. atitinkamiems penkmečiams pažymėti. Itin instruktyvi yra 1932 m. pasirodžiusi 10 metų veikimo apžvalga. — Apie studentus cf. *Slapšinskas J.*, V. D. Universiteto studentų gyvenimas. Organizacinės veiklos bruožai 1922/32, Kaunas 1933. Ten pat (46 p.) nurodyta daugiau literatūros.

Kaune esanti aukšta mokykla nėra vienintelis universitetas Lietuvos teritorijoje, nes Vilnių užėmę lenkai 1920 m. ten pat Stepono Bathoro vardu įsteigė savo universitetą.

Antra aukšta mokykla Nepriklausomoje Lietuvoje yra 1924 m. įkurta *Žemės Ūkio Akademija* Dotnuvoje, kurios uždavinys aprūpinti kraštą taip reikalingais žemės ūkio ir gimininingų sričių specialistais. 1934 m. prisidėjo dar viena speciali aukštesnio rango mokykla, būtent, *Prekybos Institutas* Klaipėdoje.

tradicinio humaniškumo ir kupini Gentilio suitalinto hegeliško idealizmo, nepalūžę tęsia savo darbą.

Kas kita Sovietų Rusijoje ir nacionalsocialistinėje Vokietijoje, kur neapsiėjo be staigaus ir skaudaus lūžimo. Prie to bus ypačiai prisidėjusi kieta, jokių kompromisų nepripažįstanti doktrina. Jos pagrindas Sovietuose — materializmas, o nacionalsocializme — natūralizmas, du aspektai vienos ir tos pačios esmės. Pirmas, remdamasis medžiaga ir laikydamas aukščiausia vertybe faktišką naudą bei žiūrėdamas į istoriją, kaip į ekonominių kombinacijų išdavą, tapo oficialiniu Sovietų Rusijos mokslu. Ant šio pagrindo Rusijoje ir buvo pastatyti naujo mokslinio darbo rūmai ir tai aziatišku žiaurumu šalinant iš kelio viską, kas nesutiko su komunistų partijos programa. Suprantama, kad tokiose sąlygose, kur ne tiesos meilė, o baimė nenutolti nuo dekretuojamos linijos, valdo mokslininkus, kur rektoriauja GPU, nebegali būti nė kalbos apie tikrą mokslą ir objektingą tiesą. Mokslas čia tebėra — prašome atleisti už ekskursiją į zoologiją — melžiamoji karvė, kurios pienu penima technika, komandiruota sukurti Rusijoje neregėtų gėrybių rojų, prieš kurį Amerika su visais savo Edisonais ir Fordais bus tik menkas šešėlis. Todėl „mokslas“ ir „technika“ Sovietuose yra tapę kaip ir sinonimai.[1]

Bolševikų atstovaujamam materializmui gimininga yra Vokietijoje pasireiškęs nacionalsocialistų rasizmas; net tiek, kad vadinamas „ein flüssig gewordener Materialismus“. O bet gi juodu nėra tas pats, nes rasizmas, būdamas natūralizmo produktas, remiasi gyvybe, rasinį grynumą laiko aukščiausia vertybe ir į istoriją žiūri kaip į rasių maišymosi išdavą. Tos mintys, gvildentos jau tokių Gobineau, H. St. Chamberlaino ir panašių, rado populiariausią išraišką Hitlerio knygoje *Mein Kampf.* Giedodamas joje himnus kūno gyvastingumui bei visoms vitalinėms vertybėms, Hitleris karčiais žodžiais reiškia savo neišgydomą aversiją visam, kas negaju ir negaivalinga. Daugiausia kliūna inteligentams, o ypač akademinėms sferoms. Jo pagrindinė mintis — Mes esame dvasios atrofuoti, mus išgelbės tik gajus nordikų kraujas, — yra ne kas kita, kaip skelbimas karo intelektualizmui, intelektui bei svarbiausiam jo ugdytojui — aukštai mokyklai. „Unsere geistige Schichten... sind volksfremd geworden“ (480),[2] jis prikaišioja. „Sie sind.. verkalkt“ (480). „Je ,geistvoller'.. unsere Staatsmänner waren, umso schwächlicher war meistens ihre wirkliche Leistung. Die... Vorbereitung... für den Weltkrieg war nicht deswegen zu ungenügend, weil etwa zu wenig gebildete Köpfe .. regierten,

[1] Tokio sovietų mokslo silpnas puses ypač iškritikavo 1922 m. bolševikų iš Rusijos ištremtas, dabar Paryžiuje gyvenąs, filosofas N. A. Berdjajevas.

[2] Citatos paimtos iš 25/27. leidimo, München 1933. — Didesnio tikslumo déliai cituojama originalo kalba.

sondern .. weil die Regierenden übergebildete Menschen waren, vollgepfropft von Wissen und Geist, aber bar jedes gesunden Instinkts und ledig jeder Energie und Kühnheit“ (480 s.). Todėl juos visaip peikia. Vienur juos vadina „Tintenritter“ (533), kitur — „Spatzenhirn einer deutschen, wissenschaftlich natürlich höchst gebildeten Schreiberseele“ (533). „Ja, taip juos toliau ironizuoja, sie sind ungeheuer gescheit, können alles, verstehen jedes. .. Ihre jetzige Eingebildetheit ist nur Dünkel, der als Stolz bekanntlich immer neben der Dummheit an einem Holz gedeiht“ (537). Jie jaunimo galvas prikimšę bergždžiomis žiniomis ir tuo užnuodiję gyvąsias tautos jėgas.

Pikčiausiu tautos veržlumo ir gyvastingumo priešu Hitleris laiko objektingumą bei jo siekimą. „Man... verpeste nicht schon die Kinderherzen mit der Seuche unserer ‚Objektivität'...“ (124). Ir propaganda, pav., „hat nicht objektiv auch die Wahrheit, soweit sie den ändern günstig ist, zu erforschen, .. sondern ununterbrochen der eigenen zu dienen“ (200). „Sowie durch die eigene Propaganda .. nur der Schimmer eines Rechtes.. auf der ändern Seite zugegeben wird, ist der Grund zum Zweifel.. gelegt“ (200 s.). Taigi, siekti „objektingumo“ esą liga, tautinė vokiečių liga. Todėl negailestingai jį — den deutschen Objektivitätsfimmel (201) — pliekia, tuo pačiu ir mokslą, kuris juk labiausiai reikalingas objektingumo.

Tiesa, mokslą visai neigti būtų neprotinga; bet jis turi tarnauti, tarnauti štai kam — „auch in der Wissenschaft hat der völkische Staat ein Hilfsmittel zu erblicken zur Förderung des Nationalstolzes. Nicht nur die Weltgeschichte, sondern die gesamte Kulturgeschichte muss von diesem Standpunkte aus gelehrt werden“ (473). Ir auklėjimas turi eiti ta kryptimi : „Die gesamte Bildungs-und Erziehungsarbeit des völkischen Staates muss ihre Krönung darin finden, dass sie den Rassesinn und Rassegefühl . . in Herz und Gehirn der . . Jugend hineinbrennt“ (475 s.). „Der völkische Staat wird dafür sorgen müssen, durch eine passende Erziehung der Jugend dereinst das für die letzten und grössten Entscheidungen auf diesem Erdball reife Geschlecht zu erhalten“ (475).

Nemaža mokslininkų piktinasi tokiu mokslo žeminimu į *ancilla rerum politicarum*. — Ypač jiems gaila taip niekinamo objektingumo. Jie — daugiausia doktrinalinio liberalizmo atstovai — sakosi tik tarnavę objektingąjai tiesai. Argi? Juk atsimename, kad jie laikydavo (ir tebelaiko) objektyviu tai, kas taikosi prie jų koncepcijos, o visą kitą atmesdavo kaip „nemokslišką“. Tatai tiek buvo žinoma, kad „mokslas“ ir „liberalizmas“ buvo net tapę sinonimai. Todėl šių liberalų raudojimas nūn nykstančio „be premisų mokslo“ yra nenuoširdus. Jų priekaištai rasistams tik dar kartą patvirtina, kad nėra mokslo be premisų. Ta, katalikų senai ir visuo-

met palaikoma, pažiūra šiandien taip plačiai prigijusi,[1] jog dabar ginčijamasi jau visai kitu klausimu, būtent, kokios rūšies turi būti tos prielaidos: ar — tušti prietarai, dirbtinės ideologijos, seklus utilitarizmas, politinės programos, individuališki filosofavimai, subjektyvios pasaulėžiūros, ar — amžinos tiesos apie pasauli ir buitį. Kadangi tokiomis ar kitokiomis pažiūromis Į pasaulį yra pagrindžiamas kiekvienas mokslo darbas, tai svarbiausias klausimas čia ir bus — koki yra panaudojamų pagrindinių pažiūrų vertė. Kadangi nevertingas pagrindas sumažina arba visai anuliuoja ant jo statomų rūmų vertingumą ir priešingai — tikras pagrindas iš karto sudaro tinkamas sąlygas mokslo darbui, suprantama, kad šiandien katalikų mokslinės pastangos įgauna tokią reikšmę, kokios nebeturėjo jau nuo pat vidurinių amžių. Juk katalikų pasaulėžiūra, kurios pagrinde glūdi Apreikštoji Tiesa ir kurią per tūkstančius metų statė aibė genialių mintytojų, yra tiek tvirta, kad kitos, t. y., seni ir nauji *-izmai,* neišskiriant nė čia gvildenamo rasizmo, atrodo kur kas silpnesni, kadangi daugumoje yra subjektyvūs ir dėl to efemeriški.

Po šios bendros pastabos sugrįžus prie Hitlerio koncentriško liberalistinio mokslo puolimo ir atsiskaitymo su „den Ideen einiger verrückter Ideologen“ (316), reikia pasakyti, kad šis daugiausia pasitenkina kritika, nesiimdamas aiškiau apibūdinti vitalizmu pagrįsto mokslo bei brėžtelti jo organizavimo smulkmenų. Tačiau to imasi jauni jo pasėkėjai taip uoliai, jog vienų metų bėgy atsiradę šiuo klausimu raštai sudaro nemenką knygyną. Jame be E. Krieko knygos „Wissenschaft, Weltanschauung, Hochschulreform“ (1934) krinta į akis A. Bäumlerio brošiūra „Männerbund und Wissenschaft“ (Berlin 1934)[2], kurios autorius svarbiausiu naujo universiteto tikslu laiko jaunimą išauklėti aktingu, dinamišku „politikos žmogumi“. Jis veiks, kurs, formuos. Teorija, kontempliacija jam bus svetimos.

Kaip norima reformuoti mokslą bei universitetą ir pagaminti naujo inteligento tipą, dar labiau paaiškėjo iš straipsnio rinkinio ..Die neue Hochschule“.[3] Ir čia peikiamas visas liberalistinės epochos palikimas — „autonomingas žmogus“, „der objektive Geist“ (9), universitetas, šis ,.Wa-

[1] Tuo atžvilgiu labai reikšmingi yra Sprangerio išvedžiojimai, pasirodę 1929 m. brošiūroje „Der Sinn der Voraussetzungslosigkeit in den Geisteswissenschaften,“. Joje *expressis verbis* tvirtinama, kad vad. dvasios moksluose niekas be premisų neapsieina ir tuo pat atsisakoma nuo to šūkio, kurio vardan katalikų dirbamas mokslas liberalizmo amžiuje buvo diskredituojamas, o katalikai mokslininkai žeminami. Drąsus Sprangerio pasisakymas sukėlė gyvas diskusijas, kurių rezultatai artimi katalikų pažiūrai. Mommseno — vieno žymiausio kovotojų už „mokslą be prielaidų“ — argumentacija, kurios pagalba mokslininkai katalikai nuolatos ir aitriai buvo puolami, pačių nekatalikų paliudijimu yra netekusi reikšmės. Tai reikšmingiausia katalikų dirbamo mokslo darbo rehabilitacija, jei iš viso šis būtų reikalingas tokios.

[2] Cf. dar *Mannhardt,* Hochschulrevolution, Hamburg 1933. — *Reiner,* - Die Existenz der Wissenschaft und ihre Objektivität, Halle 1934.

[3] Süddeutsche Monatshefte, München 1934 (Heft I, Oktober).

renhaus der Wissenschaft“ (16) ir jo išdresiruota „freischwebende Intelligenz“ (16) ir t.t. Bet kartu brėžiamos ir naujos mokyklos bei ugdytino žmogaus kontūros: nuo 1935 m. brandos atestatą tegaus tie, kurie bus pusę metų praktikavęsi ir Hitlerio jaunimo organizacijoje pasižymėję, taip pat turį atitinkamą savo mokyklos paliudijimą, kuris betgi vitalinėje pedagogikoje yra netekęs lemiamos reikšmės. Į universitetą pakliuvę bus apgyvendinti vad. „Kameradschaftshäusern“, kur jie bus saugojami nuo pavojų, kylančių iš „seno universiteto“. Atsvarą „pasenusiam mokslui“ sudarys ekskursijos, treniruotė, stovyklavimas, kur „politiškoji vyrija“ formuos naują žmogų. Sprendžiamą reikšmę turi pačios studentijos organizuojama „Frühjahrs- und Herbsthochschule“, į kurią sutraukiami ištikimiausi studentai. Jiems, po atviru dangumi stovyklaujantiems, per tris savaites skaito patys kolegos studentai, partijos vadai ir keli atsargiai parinkti profesoriai. Kadangi fakultetai čia visai panaikinti, paskaitos skaitomos visiems kartu. Svarbesni už jas yra po jų sekami pasikalbėjimai, turintieji tikslą persiimti NSDAP doktrina. Bet nemažiau, reikšmingas yra sportas, topografiniai ir kariniai pratimai, kuriais atsveriamas protinis darbas, sustiprinamos fizinės jėgos, sukeliama kariška nuotaika.

Šitokiame „konkurenciniame universitete“ opoziciškai nuteikti veikėjai grįžta į savo aukštą mokyklą, pasiryžę ją iš pat pagrindų reformuoti. Jos naujas tikslas turi būti „formuoti nacionalsocialistinį žmogų“ (17). Tačiau, kadangi tai įvykdyti tegali tik NSDAP dvasia persisunkę mokslininkai, tai profesūra pagreitintu tempu bus atnaujinta. Idėjiniai iškrikusius fakultetus sujungs, t. y., *universitas* sugrąžins — rasės doktrina: Aukšta mokykla .. „turi išsivystyti į ‚nationalpolitische Hochschule', auf der kein Gebiet der Wissenschaft mehr ein streng begrenztes Eigenleben führen kann, wo der Rassengedanken das alle Wissenschaften verbindende Glied, die tragende Idee aller Erziehung, Lehre und Forschung sein wird“ (11).

Taigi, ko šimtmečiai ilgėjosi ir genialūs mąstytojai veltui siekė grąžinti tauriausiai tyrimo bei ugdymo mokyklai, tą nacionalsocializmas viliasi radęs rasizme. Kraujo balsas suvienys išsiskyrusius, juk anot rasistų — *vox sanguinis, vox Dei.*

Ta anti-intelektualistinė ir anti-liberalistinė, stipriai nacionalistinė

Ji, be Hitlerio knygos „Mein Kampf“, dar remiasi Rosertbergo veikalu „Der Mythus des 20. Jahrhunderts“, kuris 1934 m. buvo įtrauktas į Bažnyčios indeksą. Bet svarbiausioas bene bus konservatorius Moeller van den Bruck (1876—1925), kurio turiningi ir stilingi veikalai, (sakysime, Das ewige Reich, Der politische Mensch, abu išleisti 1933 m.), davė nacionalsocializmui daug minčių, argumentų, formulių. Jis jo paties išpranašauto „trečio reicho“ nesulaukė, nes 1925 m. nusižudė.

Bene vienintelis autoritetingesnis kritikos balsas pas mus buvo Respublikos Prezidento A. Smetonos 1934 m. gruodžio mėn. pradžioj Valstybės Teatre pasakyta kalba.

ir voluntaristinė teorija[1] jau pradėta realizuoti. Daugiausia tam dirba reicho švietimo ministeris Rustas, kuris jau daug kur į universitetus yra įvedęs „Wehrwissenschaft, Volks- und Rassenkunde, die Wissenschaft vom Auslandsdeutschtum“. Jam — ir neprašyta — į pagalbą veržiasi nacionalsocialistinė studentija, sudaranti kaip ir tam tikrą „inkvizicijos tribunolą“.[1] Buvo pašalinta daugybė liberalistinės dvasios profesorių, jų raštai išimti iš bibliotekų, vietomis ir viešai ant laužo sudeginti. Ypač kliuvo žydams.[2]

Dėl tokių ekscesų pakėlė balsą net šiaip tokiam anti-liberališkam sąjūdžiui simpatizuojanti Berlyno įžymybė Sprangeris. Tuomet padrąsinta profesūra per savo organizaciją („Verband der deutschen Hochschulen“) paskelbė manifestą, kur skaitome: Aukšta Mokykla pasisako prieš supolitinimą. Tai būtų tik jos horizonto susiaurinimas. Ji nesipriešina tautinės valios sustiprinimui, t. y., pastangoms, kurios siekia „Willensschulung durch Wissensschulung“, nes tuo ji tęsianti tik Humboldto, Fichtės, Schleiermacherio, Hegelio, Rankės, Treitschkės liniją. Mes giname senas ir garbingas — rektoriaus ir fakulteto — autonomingumo tradicijas. Mes reikalaujame grąžinti seną procedūrą atrinkti profesorius ir studentus „nach dem Adel von Geist und Charakter“.[3] Mes ir toliau tvirtai ginsime laisvę skelbti savo įsitikinimus ir t.t.

Nenuostabu, kad ir katalikai tas mintis itin pabrėžia, deklaruodami Würzburgo profesoriaus Wunderles žodžiais, „kad universitetai tik tuomet galės tautai parengti vispusiškai išauklėtų vadų..., kai jie ir toliau pasiliks ‚eine Stätte der Forschung, der höchsten Wahrheiten und Ideen‘.“[4] Bet vargu ar šiuos balsus kas išklausys, nes akademiškas jaunimas skubiai nuintelektualinamas ir supolitinamas.[5]

Tam procesui pagreitinti sena autonomija suvesta į minimumą, dekretuotas komisariškas universiteto tvarkymas. Kad šis bus naudingas partijai, tuo niekas neabejoja, bet ar tas bus naudinga ir mokslui — didelis

[1] Cf. *Helltorff O. W.*, Um die Freiheit der Wissenschaft an den deutschen Universitäten, „Schönere Zukunft“ 1933, Nr. 33, p. 782 s.

[2] Ir masonams, kurie, pasinaudodami tuoj po karo išbujojusiu humaniškumu, dar labiau buvo įsistiprinę akademiškame pasauly.

[3] Suprask: ne pagal NSDAP ugdoma naują ,,Adel von Blut und Boden“ .

[4] Cf. *Wunderle G.*, Universität und Erziehung zum geistigen Führertum“, Würzburg 1933.

[5] Ta reforma bent vienu atžvilgiu kiek liečia ir Lietuvą — savo O s t - s e - m e s t e r . Mat, visi studentai vokiečiai yra įpareigoti kurį laiką studijuoti Vokietijos rytų universitetuose. Karaliaučiuje studijuojantieji iškilmingai sutinkami Marienburgo pily, vežiojami po istorines vietas (sakysime, po Žalgirio mūšio laukusi, 1410/1914, prie Nemuno). Rengiamos specialios paskaitos Rytų problemomis, kuriomis taip domisi pats Hitleris (cf. Mein Kampf, 14. Kapitel: Ostorientierung oder Ostpolitik? p. 726 ss.). To semestro sėkmingumu itin suinteresuotas nacionalsocialistų partijos švietimo vadovas, iš Pabaltijos kilęs, grafas Alfredas Rosenbergas, vienas žymiausias rasizmo metafizikas. Cf. *Uebersberger H.*, Grenzlanduniversitäten, „Süddeutsche Monatshefte“, Oktober 1934, p. 33 s..

klausimas. Tiesos ieškojimas nėra dienos dalykas, todėl jis ir turi būti pastatytas aukščiau už partijų kivirčus ir politikos aistras. Tik visiškoje ramybėje ir giedrioje atmosferoje jis gali kurti. Tokioms sąlygoms sudaryti geriausiai tinka autonomija, nes ji išima mokslininką iš valdininkų kategorijos ir įkelia jį į tokią erdvę, kur nutyla partikuliariniai interesai ir kur nesiekia politikos bangos. Tačiau autonomija nėra kinų siena, kuri akademišką pasaulį aklinai uždaro nuo visuomenės, tautos ir valstybės. Tai nelyginant tie pylimai, kurie, laiduodami jūrininkui laisvą susinešimą su atvira jūra, apsaugoja jį nuo šėlstančių bangų. Kaip visur, taip ir. čia abu kraštutinumai yra lygiai žalingi: hermetišku užsidarymu universitetas pamažu pats save troškina, o be saugumo kordono jis netenka ramybės ir koncentracijos. Ir vienu ir kitu atveju mažai naudos: pirmame atsitikime laimi siaura kasta, o antrame — nepastovus momentas, kuris palaužia tiesią mokslinio darbo liniją ir verčia daryti bergždžius zigzagus. Todėl visais amžiais tiesą mylį ir jos vaisingu skleidimu susirūpinę stengėsi mokslo pasaulį apsaugoti nuo tokių nelaimių. Istorija rodo, kad tam geriausia priemonė kaip tik autonomija.

Visiems suinteresuotiems nuoširdžiai sprendžiant šį gyvybinį universitetui klausimą, neturėtų būti sunku rasti patenkinančią išeitį. Bet kadangi revoliucijos laikai labiau gaivalingi, kaip blaivūs, tai galimas daiktas, kad šiuo laiku trečiasis reichas neišvengs tam tikrų klaidų. Bet už tat jų gali nepadaryti šalčiau dalyką svarstą kaimynai, kuriems toki istorijos neaprobuoti eksperimentai neprivalomi.

Ir ne tik kaimynams ši problema bei su ja surištas klausimų kompleksas yra įdomus — tam tikra prasme ji rūpi visam pasauliui. Todėl mes kiek ilgėliau buvome sustoję ties nacionalsocialistų bandymais gydyti negaluojantį akademišką pasaulį, tikėdamiesi išgirsti čia išganingų receptų. Tiesa, jų daug. Bet vienur atrodo, kad jais išrašytų tikrų vaistų dozavimas per stiprus, kitur — kad išviršiniam naudojimuisi vaistai pilami į vidų, trečiur — kad į juos įmaišyta ir nuodų. Kitaip tariant: Kova su materializmu ir pozityvizmu, liberalizmu ir intelektualizmu buvo neišvengiama. Pastangos sušvelninti fakultetų išsiskyrimą ir šakų izoliavimąsi — būtinos. Rūpinimasis aukštą mokyklą, virtusią instruktavimo vieta, vėl padaryti pilnutinio ugdymo ir mokslinimosi židiniu — tikrai girtinas. Tačiau, kad tuo pačiu revoliucijonuojami ne tik metodai ir kitokios akcidentalijos, bet pažeidžiama ir pati mokslo esmė, tas verčia rimtai susimąstyti. Iš tikrųjų, mokslo palenkimas politiniam tikslui, partijos programai, tam tikrai valstybės koncepcijai ir paskelbimas to, kas yra naudinga rasei — tiesa, yra mokslo iškraipymas.

Visa tai ragina mus būti atsargiais ir ieškoti tinkamesnių gydymo priemonių. Iš jų nepaskutinę vietą užima katalikų siūlomos. Kadangi jos

mažiausia tiek vertos susidomėti, kiek ir kitos, tai tolimesniuose skyriuose pagvildensime ir jas.

e. *Anti-liberalistinė konjunktūra ar liberalizmo galas?*[1]

Visi čia paliesti reiškiniai mums įsakmiai rodo, kad ne kuri atskira sritis pergyvena kokį lokalizuotą krizį, o mūsų gyvenimo visuma. Ir visas kūnas yra krečiamas todėl, kad serga jo dvasia. Tos ligos galima buvo išvengti, arba bent ją pačioje užuomazgoje sustabdyti. Bet kaip buvo pasielgta su tais, kurie įbauginti jau pirmų simptomų drįso įspėti dėl galimų padarinių? Jie beveik visi buvo arba snobistiškai ignoruojami arba šiurkščiai sutramdomi, nes sotusis liberalizmas niekam neleido trukdyti savo ramybės. Tai skaudžiai patyrė toks prieš pantuflišką savo šimtmečio pasitenkinimą protestavęs protestantas *Lagarde'as* (1827/91). Jis kaltino liberalizmą, esą jis varęs kultūros darbą vien dėl savęs, todėl garbinąs stabus ir auklėjąs ne asmenybes, o vergus. Visą tą kartumo taurę iki pat dugno gavo išgerti ir *Langbehnas* (1851—1907)[2], patiekęs savo knyga *Rembrandt als Erzieher* gilią liberalizmo kritiką. Jis reikalavo iš mokslo filosofinių minčių, vedamos linijos, iš mokyklos — auklėjimo, charakterio formavimo. Pajuto tai ir *Fr. W. Foersteris* (*1869), kurio sugestyvūs veikalai buvo kvalifikuojami nuolatiniu įžeidimu. Todėl jam, Züriche profesoriaujančiam, buvo grąsinta revolveriais, Münchene obstrukcija nutrauktos paskaitos, pagaliau iškelta byla už „valstybės išdavimą“ ir 1933 m. pavasarį jo knygos už „Gesinnungslumperei“ viešai sudegintos (ir tai iš pusės tų, kurie kaip tik turėtų būti jam dėkingi už kovą su liberalizmu).[3]

Ir Baselio kultūros istorikui *J. Burckhardtui,* turinčiam apsčiai progų studijuoti šių dienų laisvingumą pagimdžiusį humanizmą, atrodė, kad „die

[1] Tuo klausimu cf. pav. *Reynold G. de,* Die Tragik Europas, Luzern 1935.

[2] Šis konvertitas vertas susidomėti. Susipažinti geriausiai padeda jo mokinio, taip pat į Bažnyčią grįžusio ir į domininkonų ordeną įstojusio, Benedikto Momme Nisseno parašyta Langbehno biografija (Freiburg i. Br. 1927). Tas pats Nissenas yra surinkęs ir Langbehno literatišką palikimą, kurį 1930 m. (Freiburg i. Br.) suformavo į knygą „Der Geist dės Ganzen“.

[3] Ar Foersteris, dabar ištrėmime gyvenąs, buvo nusipelnęs tokį likimą, skaitytojas tesprendžia iš šio M. Pečkauskaitės, klausiusios 1905 m. Züriche jo paskaitų, pasakojimo: „Tuo laiku daugiausia klausytojų pritraukdavo du profesoriai: Förster ir Saitschik... Abudu tvirtai tiki nemaria žmogaus dvasios galia, abudu paskutinį tikslą mato išsivadavime dvasios iš materijos vergijos, abudu gerbia religiją ir skelbia jos didelę reikšmę žmonių gyvenime.. .

F ö r s t e r i s — apaštalas, užgesusių sielų gaivintojas, paklydėlių vadovas, nebaukštus ir nepapeikiamas riteris, gailestingumo ir meilės kupinas, atjaučiąs menkiausio žmogaus sielą ir bijąs ją užgauti, pakeliąs mažiausią kirminėlį nuo tako, kad jo nesumindžiotų. Vadinome jį su drauge „mistras“. Iš tikrųjų, jis kaip tie senovės mistrai, kurie vedė paskui save žmonių būrius. Rodos, atsisėstumei pas jo kojas ir valandomis klausytumei jo įkvėptos, meile trykštančios kalbos, o paskui ei-

Zustande Europas einst über Nacht in eine Art Schnellfaule überschlagen könnten“. Tuo pagaliau įsitikino žymi laisvamanių dalis. Buvo jaučiamas augąs nepasitenkinimas tais principais, kurie juo toliau, juo blogiau sugebėjo patenkinti galvojantį žmogų ir sutvarkyti gyvenimą. Kritika taip smarkėjo, kad dar prieš karą ji sudarė geroką bendros bibliografijos dalį. Iš jos teminėsime buvusio ministerio ir 1922 m. dėl savo taikingumo vokiečių nacionalistų nužudyto *Rathenau'o* veikalą *Zur Kritik der Zeit* (1912), kur šis pramonės baronas, nepatenkintas net tais principais, kurie krovė jam milijonus, metė pirštinę bedvasiai, sumašinotai dabarčiai. Niekad nebuvę tiek sveikaus liberalumo, kaip išbujojusio liberalizmo laikais. Skaudūs prisipažinimai ir apkaltinimai. Bet ir jie nesugebėjo žmonių išjudinti. Tam reikėjo baisaus pasaulinio karo, per kurį *Spengleris* (*1880) išpranašavo *Den Untergang dės Abendlandes* (1918).

Tačiau tie kritikai atsimušė į aukštą, storą sieną. Juk kas patogiai gyvena, paprastai nekvaršina savo galvos ideologiniais klausimais. Kai apsimoka klaidoje gyventi, užsimerkiama ne tik viena, bet abiem akim. Tačiau kai krizis įsibrovė ir į kišenes, daug kam atsivėrė akys. Šiurpas nukratė pasaulį. Vienok dar nenorima ar nesugebama suprasti padėjimo rimtumo. Matoma tik ekonominis krizis ir tikimasi, kad rytoj jis sušvelnėsiąs, o poryt visai išnyksiąs. Taip pat ir politikos krizis laikomas tik demokratybės susvyravimu ir manoma, kad grįžtanti materialinė gerovė sugrąžins pasitikėjimą parlamentais ir atstatys rinkimų bei balsavimų garbę. Taip ir panašiai kalbą yra įsitikinę, kad šiandien viešpatauja tik tam tikra antiliberalinė konjunktūra, tam tikra *baisse,* kurią reikiamuoju momentu savaimingai pakeisianti nauja *hausse.* Jiems gi atšaunama, liberalizmo laikai nesugrąžinamai praėję. Daug kas pasisako už pirmą nuomonę, daug kas už antrą, bet dar daugiau blaškosi tarp vienos ir kitos, ieškodami tikresnės išeities. Ne vienas jų savo neramų žvilgsnį kreipia į Bažnyčią, Jų vardu prabilo net toks Sombartas, kuris 1924 m., t. y., tarp dviejų revoliucijų rezonavo: „Dar ne taip senai buvo mėgiama vidurinius amžius va-

tumei, kur jis tave siųstų, darytumei, ką jis lieptų, nes žinai, kad visa, ko jis nori ir sako, yra gera ir teisinga. Daug esu girdėjus jo gyvų žodžių, esu skaičius beveik visus jo raštus — ir kad kame nors koks paniekinimas savo priešų, pikta ironija ar skaudi pajuoka. Visur begalinis svetimų nuomonių gerbimas, visur kažkoks tiesiog genialus svetimos sielos atjautimas, neapsakoma meilė, aukščiausias mandagumas. .. Nežiūrint to, juodu turėjo studentų tarpe daug priešų. Forsterio nekentė už Katalikų Bažnyčios aukštinimą... o abudu man rodos, labiausiai už tai, kad juodu religiją statė viršum viso ko.

Man gi jųdviejų lekcijos tiekė visados tokio gėrio, kurs retai žmogaus tepatiriamas šioje žemėje. Jųdviejų iškilimas viršum visų dienos obalsių ir valandos dievaičių, jųdviejų ilgėjimos to, kas amžina, kas nekinta ir nepraeina, — gražiausia harmoniia atsiliepdavo mano sieloje, pilnoje tokio pat ilgesio. Buvo juodu, lyg atdari langai, pro kuriuos eina tyras Alpių oras, plaukiąs tiesiog nuo baltų viršūnių ir gaivinąs sielą, užtroškusią materializmo atmosferoje“. — *Tarvydas* Marija Pečkauskaitė ir jos kūryba, „Athenaeum“ 1931, p. 151 s.

dinti tamsiuoju laikotarpiu. Šiandien mes geriau esame informuoti. Mes žinome, kad visoje žmonijos istorijoje vargu ar buvo kada nors tokia šviesi epocha, kaip tie ‚tamsūs' viduramžiai... Bet užtat būsimas istorikas galės mūsų laikus, kurie save taip išdidžiai vadina apšviestais, teisingai laikyti tamsiu laikotarpiu, kadangi visa tai, kas buvo ir tebėra šiandien krikštijama „apšvietos" vardu, tik tolydžiai stumia jį į tą izoliaciją ir chaosą, kur viešpatauja tamsa. ‚Palyginimas su chaosu yra vienintelis, kuris gali tinkamai atvaizduoti mūsų laikų situaciją, nes visa mūsų veikla pasidarė chaotiška, beprasmiška...' Prie kiekvienos kertės po sektantą, skelbiantį išganymą, kiekvienoje auditorijoje po ‚filosofą' su kitokiu ‚požvilgiu'. Ir jie visi kalba kitiems nesuprantamais žodžiais, kalba be tikėjimo, be meilės, be vilties. Nėra bendrumo, nėra atsidavimo, nėra Dievo meilės įkvėpto tarnavimo. Kas iš tų, kurie dar moka vertinti, kas yra esminga ir tikra, nesijaučia gyvenąs tamsiame chaose?"[1]

2. NEO-SCHOLASTIKOS PRAŽYDĖJIMAS

a. *Bendras katalikiškos minties stiprėjimas*

Tik ką paliktas skyrius nejaukus. Gal ne vienas skaitytojas bus linkęs įtaru autorių tyčia panaudojus tamsias spalvas. Vienok taip nėra, nes visas straipsnelis apie liberalizmą parašytas jo sekėjų žodžiais[2]. Jie patys save charakterizavo ir patys save teisė. Ir kad šis savęs teisimas nebūtų vien ciniškas savęs draskymas, parinkta tik autoritetingų, reiškimus blaiviai vertinančių pasisakymų. Taigi, ne autorius kaltas, kad vaizdas toks baugus. Jeigu jam pačiam būtų leista pasisakyti, jis tvirtintų, kad — ypač senesniame — liberalizme buvo daug ir teigiamų ypatybių: Juk kas išgelbėjo asmenybę iš vad. apšviestojo absoliutizmo nasrų? Kas praskynė kelią visai teisingai minčiai, kad žmonių bendruomenėje šalia valstybės yra dar ir daugiau reikšmingų veiksnių (asmuo, šeima, visuomenė ir jos organizacijos, religiniai susibūrimai ir t.t.)? Ar ne ankstyvesnis liberalizmas? Kas pav. suakstino ir mums taip reikšmingą tautų diferenciaciją, kas padėjo, pav., mažoms tautoms išsilaisvinti iš didžiųjų vergystės? Kas suįdomino krašto gyventojus savo naujos arba atnaujintos valstybės reikalais? Ar tik ne liberalizmo propaguojamas laisvas apsisprendimas, demokratizmas ir t.t.?

Taigi, toje dvasios srovėje yra ir visai sveikų elementų, kurių nepastebėti reikštų nenorėti matyti visos tiesos. Ir kas jame sveika, tas ir pasiliks tokiu, nepaisant net to *furor pessimisticus,* kuriuo nusivylę sekėjai dabar drasko liberalizmo palikimą. Ir jei jau niekas nebenorės pri-

[1] Taip Sombartas skundėsi Vienos laikrašty „Neue Presse" 1924 m. kalėdiniame numeryje.

[2] Tik viena citata, atspausdinta 191 puslapy, plaukia iš svetimos plunksnos.

pažinti tų teigiamų ypatybių, jas mielai globos katalikai. Tiesa, ne todėl, kad jos sudaro liberalizmo doktrinos dalį, bet kad jos paimtos iš katalikų pasaulėžiūros. Dėl to ir negalima katalikus, prisipažįstančius prie iš jų minčių rūmų išnešto turto, vadinti liberalais. Kam tas neaišku, tepasiskaito, sakysime, Leono XIII. enciklikas. Jose suseks visus priimtinus liberalizmo principus, bet kartu užtiks ir neigtinų jo tezių kritiką[1]. Akyliau pasižiūrėjęs, liberalizmo kritikas jose ras dar daugiau, būtent, nemažiau teisingą vertinimą to totalizmo, į kurio glėbį jis linkęs pulti. Juk tas ir sudaro nepalyginamą katalikų doktrinos vertę, kad ji yra laisva nuo kraštutinumų ir dėlto šiuo atveju lygiai smerkia ir tvarką ardančią palaidą laisvę ir asmenybės užsimojimus nustelbiantį autoritetingumą. Jų vieton ji stato su pagrįstais autoriteto reikalavimais atsargiai išbalansuotą protingą laisvę. Liberalizmas, *in globo* paėmus, buvo išardęs šią pusiausvyrą individualinio laisvingumo naudai, o dabar aktualūs totalizmai kėsinasi į ją vardan etatistinio autoriteto. Tai du kraštutinumai ir dėl to lygiai vengtini. Šių dienų mėtymasis iš vieno ekstremo į kitą, neturėtų klaidinti kataliką. Jam yra privalomas radikalumas ne į kraštus, o į jo pasaulėžiūroje pasireiškiantį universalumą, iš kurio tiek liberalai, tiek totalistai yra išsinešę tik jiems patinkamas dalis.

Šiuo laiku katalikų universalumu itin domisi totalistai; net tiek, kad gaunamas įspūdis, esą jie savo totalizmais norėję atvaizduoti ir atkartoti anąjį universalumą. Tas jiems kiek ir sekasi jau vien dėl to, kad eilė jų — pav. Mussolini su Gentile ir Hitleris su Goebbelsu — yra išaugę katalikų pasaulėžiūroje, kurios jiems gerai žinomų elementų dalį jie dabar savo priemonėmis perdirbo savo reikalams. Todėl to universalumo atspindį nesunku pastebėti kone visose srityse. Socialinėje plotmėje nurodomas atitolimas nuo chaotiškai suprastos laisvės, imamas vėl autoritetas vertinti. Pažabojami individo įgeidžiai ir pabrėžiama visybės ir bendrumo idėjos. Ir politikoje siekiama apversti vertybes — akcentuojamas stiprios vadovybės reikalingumas. Ekonomijoje išsilaisvinama iš *laisser faire, laisser aller* — principo. Toliau filosofijoje pastebimas tam tikras nusigręžimas nuo subjektyvizmo įkvėptų sistemų ir bandymas grįžti prie objektyvizmo (fenomenologija ir t.t.).

Tas paliudija, kad katalikų atstovaujamos mintys jau daug kur yra prigijusios ir kad bandoma jas ir realizuoti. Tas kartu parodo, ir kiek

[1] Iš viso, katalikai visą laiką nuosekliai priešinosi liberalizmui ir yra davę reikšmingiausius anti-liberalistinius veikalus. Keletas jų atsveria visą knygyną, pav., *Donoso Cories'o* „Katholizismus, Liberalismus und Sozialismus, nach ihren Grundprinzipien“, išverstas L. Fischerio ir 1933 m. Karlsruhe išleistas antrašte „Der Staat Gottes“, *A. M. Weisso* „Liberalismus und Christentum“, Freiburg 1914. Tai tikra anti-liberalistinė enciklopedija. — Nuo jo neatsilieka ir *Fr. W. Foersterio* katalikiška dvasia parašyta knyga „Religion und Charakterbildung“, Zürich 1925.

Bažnyčios įtakingumas — kad ir netiesioginiai ir net keistu būdu — yra padidėjęs[1].

Šis stiprėjimas neabejotinai yra padarinys savo kaskart tiksliau formuluojamos ir tolydžiai garsiau skelbiamos doktrinos, kurios tvirtumas ypač žavi tokiais kunkuliuojančiais laikais. Bet tai taip pat rezultatas galutinos Bažnyčios jėgų koncentracijos. Ją čia pirmiausia ir liesime.

Reikia pasakyti, kad nuo paskutiniojo laimėjimo, pasiekto Vatikano Santaryboje 1870 m., kelias veda tiesiai į 1917 metus, kada buvo baigta kodifikuoti bažnytinė teisė. Ji faktiškai yra popiežiaus teisė, nes *Codex iuris canonici* yra ne kas kita, kaip praktiškas popiežiaus suverenumo pritaikymas. Tuo ilgus amžius trukęs visų bažnytinių jėgų telkimas Romoje kaip ir baigtas.

Po 1917 seka 1929 metai, kuriais buvo atstatyta popiežiaus valstybė ir tuo pat Švento Sosto suverenumas[2]. Tiesa, mikroskopiška toji „valstybė“ — vos 45 hektarai, — tačiau kaip tik šitame mažume ir glūdi jos didybė, nes tokiais laikais, kai visi *per fas nefas* siekia maksimumo išviršinio pajėgumo, Bažnyčia atsisako nuo bet kurios teritorijos. Juk tą grumstą, ant kurio Vatikanas pastatytas, kas drįs vadinti valstybe? Tuo popiežius kaip tik laiku pabrėžė begalinę moralinių jėgų reikšmę. Dar ir kitą prasmę turi Laterano sutartis, būtent, Bažnyčia, išsibraukdama iš Europos valstybės valdytojų, dar kartą patvirtino, kad jos veikimo plotmė — visas pasaulis. Ką iš tikrųjų Jai reiškia itališkoji žemė, kai istorijos scena — visas žemės rutulys?!

Tiesa, kol žlugo popiežių į Vatikaną uždaręs laicistiškas rėžimas ir šventas Tėvas atgavo suverenumą, prabėgo šešiasdešimt metų. Bet ar tas svarbu Bažnyčiai, kuri jau yra praleidus arti 2000 metų ir gyvena viltimi sulaukti visų dienų pabaigą? Šiandien, kai griūva sostai, dingsta dinastijos ir vienas kabinetas veja kitą, šis klausimas daug kam iškyla.

Bažnyčios autoriteto augimą dar pagreitino ir paskutinieji popiežiai. Sakysime, nemaža nekatalikų pavergė tas nuoširdumas, kuriuo Pijus X. (1903/14). pagilino religinį gyvenimą. Taip pat jo įpėdinys Benediktas XV. (1914/22), privertė ne vieną nusilenkti Romai tuo tvirtumu, kokiu jis tuo metu, kai tautų neapykanta vulkanu išsiveržė, laikė iškėlęs taikos vėliavą. Už tą net mohametonai Istambule jam paminklą

[1] Cf. *Pribilla M., S. J.*, Kulturwende und Katholizismus, 1925. — *Krebs E.*, Die Kirche und des neue Europa, 1924. — *Muckermann Fr. u. a.*, Das geistige Europa, 2 Bde, 1925, 26. — *Wust P.*, Die Krise des abendländischen Menschentums, 1928.

[2] *Olgiati F.*, La questione romana e la sua soluzione, Milano 1929. — *Brière Y. de la*, Les accords du Latran, 1930. — *Raeber M.*, Der neue Kirchenstaat, Einsiedeln 1930.

pastatė. Trečias Pijus XI[1]. (nuo 1922 metų), užimponuoja savo mokslo meile, sumania diplomatija (Laterano sutartis, konkordatai ir t.t.), plačiu Katalikų Akcijos organizavimu ir drąsiu moderniškų priemonių panaudojimu — jis turi savo radio stotį ir belinografą, jis bevieliu telegrafu kalba į tolimuose kontinentuose susirinkusius tikinčius; misijonieriams siunčia motorinius laivus ir lėktuvus. Visa tai nepraeina nepastebėtai. Krinta į akis ir faktas, kad beveik visi tikrai žymūs pokariniai sukaktuvininkai paliudijo Bažnyčios kultūrinę galią — 1921 m. Dantė, 1924 m. Šv. Tomas Akvinietis, 1926 m. Šv. Pranciškus Asižietis, 1927 m. Beethovenas, 1930 m. Šv. Augustinas. Nenuostabu, kad inteligentų akyse Bažnyčios garbė kilo. —

Nėra abejonės, kad Bažnyčia šiandien yra stipresnė, kaip kada nors. Sukoncentravusi visas savo jėgas Romoje, Ji yra tvirta uola ir aiškus orientacinis punktas. Išsilaisvinusi iš smulkios Europos politikos ir atstačiusi savo suverenumą, ji laisva pasaulinei veiklai. Tam pats laikas, nes jau negrai laukia savo vyskupų, o kiniečiai — kardinolų. Šalia kunigų atsistoja ir ilgai tylėję pasauliečiai, dar labiau sustiprindami ir šiaip intensingą religinį bei kultūrinį veikimą. Tą pati „Katalikų Akcija'"[2] geriau už ką kitą paliudija Bažnyčios stiprėjimą, nes tuo tarpu kai 19. amžiuje Ji daugiausia tik gynėsi, pergyveno, tarsi, savo „impresionizmo laikotarpį", šiandien yra aktinga, „ekspresionistiška". Taigi, Ji, Leono XIII. laikais sugrįžusi į savo šimtmetį, nepasitenkindama tik buvimu, siekia jį paveikti, persunkti savo dvasia.

Kad tos pastangos nebergždžios, geriausiai paliudys nekatalikai. Štai kaip rašė 1923 m. Heileris savo knygoje *Der Katholizismus:* „Katalikybės valiuta šiandien tokia aukšta, kaip niekad"... Visame politikos gyvenimo sumišime ir perversmuose pasaulį apimanti Romos Bažnyčios organizacija išsaugojo savo nepajudinamą tvirtumą. Tiek išvidiniai tiek išviršiniai silpnai žmonijai ji yra stipriausias ramstis. Nenuostabu todėl, kad ir jai nepriklausą, dabarties vargų bei sunkenybių prislėgti, prie jos šliejasi... Neužginčijamas faktas, kad protestantų bažnyčių silpnumas ir nesugebėjimas iššaukia — ypač inteligentuose — tendenciją į Romos Bažnyčią"[3].

Dar metus prieš tai Troeltschas buvo pareiškęs: „Katalikybė stovi pirmoje vietoje. Ji gali pasigirti ir savo mokslo universalumu ir... socialine doktrina. Bet kadangi ji susideda ne vien iš dogmų ir teorijų,

[1] Pijus XI. reikšmingas ir Lietuvai. Ją, būdamas Apaštališkojo Sosto delegatas, 1921 m. aplankė, o 1927 m. sudarė su mūsų valstybe konkordatą.

[2] *Bertram A.,* Im Geist und Dienst der kathol. Aktion, 1929. — *Faulhaber M.,* Rufende Stimmen in der Wüste der Gegenwert, 1932. — *Pacelli E.,* Gesammelte Reden, herausgegeben von L. Kaas, 1930. — *Bremer K.,* Akademiker und Laienapostolat, Freiburg i. Br. 1924.

[3] *Heiler Fr.,* Der Katholizismus, 1923.

tai ji pilna niuansų ir lanksti. Ji tikrai žymiai sustiprėjusi... Nėra abejonės, kad labai daug eis jos keliu“[1].

Tos nuomonės yra ir Marburgo profesorius Hermelinkas, pripažindamas katalikybės kultūrinį pajėgumą. Protestantizmas nebegalįs tik pigiai polemizuoti su ja arba pradėti naują „kulturkampfą“[2].

Šitas, prieš dešimt su virš metų pareikštas, nuomones istorija patvirtino. Taip, sakysime, net kalnus verčias fašizmas ir tas susitaikė su Bažnyčia, ir Hitleris nedrįsta eiti Bismarcko keliu. *Vestigia terrent.* —

Jei ankstyvesniuose puslapiuose teko įsitikinti, kad pasaulis neabejotinai dechristijanizuojamas, tai iš šito skyrelio galima spręsti, kad nemenkesnės pastangos daromos ir žmonijai rechristijanizuoti bei Evangelijai skelbti apie Kristaus mokslą dar negirdėjusiems. Tiesa kad Bažnyčia koncentriškai yra puolama, bet taip pat tiesa, kad Ji, nepasitenkindama gynimusi, veržiasi į visas sritis laimėti jas Kristui. Tam Ji pasinaudoja visa popiežiaus rankoje sukoncentruota katalikų jėga. Tai, berods, vienintelė tokio tvirtumo pasauly.[3] Tas juo nuostabiau, žinant, kad ji yra grynai moralinio charakterio ir kad antra šio didingumo priežastis — doktrinos išvystymas — taip pat grynai dvasinio pobūdžio. Toji doktrina šviečia žmonėms juo skaisčiau, juo labiau pasaulis grimsta skepticizmo, pesimizmo ir depresijos bangose. Tad suprantama, kad toliau kiek platėliau nušviečiama ir antra neo-scholastikos sąjūdžio fazė — jos pražydėjimas.

Jau antro Leono XIII. įpėdinio, Benedikto XV., laikais katalikų mokslo aparatas tiek buvo išsiplėtojęs, kad kilo reikalas sumoderninti kongregaciją seminarijoms ir universitetams. Šiandien šiai, dar 1588 m. įkurtai, 1915 metais reformuotai kardinolų kongregacijai, kurią *cum grano salis* galima vadinti pasauline katalikų švietimo ministerija, vadovauja, kard. Bisletti.

Jo darbais itin susidomėjęs dabartinis popiežius, Pijus XI, nes, būdamas pats mokslininkas ir palaikydamas plačius ryšius su mokslo pasauliu, ne tik *ex officio,* bet ir asmeniškai yra suinteresuotas tikinčiųjų išmokslinimu. Todėl su pamėgimu rūpinasi naujų akademiškų židinių kūrimu ir senų sutvarkymu. Tam tikslui 1931 m. išleido konstituciją *Deus scientiarum Dominus,* kuria normuojamos filosofijos ir teologijos

[1] *Troeltsch E.,* Die Krisis des Historismus, zum. „Die neue Rundschau“, 1922.

[2] Cf. „Frankfurter Zeitung“ iš 1922 m. X.17 d. — Ž. taip pat *Hermelink H.,* Katholizismus und Protestantismus in der Gegenwart, “1926.

[3] Tačiau tuo dar nenorima pasakyti, kad visi katalikų darbai džiugina. Priešingai, pasitaiko ir apsčiai nemalonių reiškinių. Dėl to ne vienas nesugeba numalšinti karčią, abejonę, ar tik nebus ir šiandien taip, kaip jau ne kartą atsitiko, kad kilnią idėją kompromituos silpnadvasiai jos išpažintojai.

studijos katalikų aukštose mokyklose, universitetuose, seminarijose ir tolygiose įstaigose. Suvienodinta jų struktūra, studijų planas, mokymo metodas, sutvarkytas laipsnių teikimas.

Šitas dokumentas bene geriausiai paliudija tą pažangą, kurią katalikai yra padarę nuo pat 18. šimtmečio pabaigos. Kas tuomet atrodė galutinai pralošta, šiandien didele dalimi vėl atkovota. Be to, moksle užimta tokios pozicijos, apie kurias dar ne taip senai nedrįsta nė svajoti. Bet nė tuo nenorima — ir negalima — pasitenkinti. Statomi toje konstitucijoje griežti reikalavimai apsaugos katalikus nuo diletantų, ne kartą diskreditavusių jų darbus. Kam tik rūpi skaisti katalikų mokslinio darbo ateitis, bus dėkingas Pijui XI. už šį reikšmingą žygį.

Kad popiežiai, sąryšy su tuo, priderančiai iškėlė ir Šv. Tomo Akviniečio palikimą, visai suprantama. Taip, pav., Pijus X. pakartotinai primina scholastikos filosofijos ugdymą. Sakysime, ir enciklikoje *Pascendi Dominici gregis* iš 1907 m. ragino uoliai ją studijuoti. „Mes skelbiame, kad visa, kas šiuo atžvilgiu mūsų pirmatakų buvo dekretuojama, pilnai galioja. Mes norime, kad tas tiksliai būtų vykdoma... Reikia žinoti, kad atitolimas nuo Šv. Tomo, ypač metafizikos klausimuose, neapsieina be skaudžių nuostolių.“ Tai patvirtino ir savo Motu proprio *Doctoris angelici* iš 1914 m., primygtinai nurodydamas į Šv. Tomą, kurio *principia et pronuntiata maiora* esą *conditio sine qua non* kiekvieno vaisingo filosofavimo.

Tokio nusistatymo buvo ir Benediktas XV., priimdamas į 1917 m. išleistą *Codex iuris canonici* preskripciją, įpareigojančią kiekvieną katalikiškos mokyklos mokytoją „racionalinės filosofijos ir teologijos studijas kaip ir studentų išmokslinimą šiose disciplinose tvarkyti pagal metodą, doktriną ir principus *Doctoris angelici*“ (Can. 1366, § 2).

Tuo remdamasis ir Pijus XI. nepraleidžia nė vienos progos neprimines fundamentalinės scholastikos reikšmės. Taip, sakysime, 1922 m., t. y., vos pradėjęs Bažnyčią valdyti, jis apaštališkame rašte *Officiorum omnium*, pasiųstame kard. Bisletti, dekretavo, kad klierikai turi du metu atsidėję studijuoti Šv. Tomo Akviniečio kūryboje savo viršūnę paniekusią scholastinę filosofiją. Jos iškėlimas esąs didžiausias iš visų skaitlingų Leono XIII. nuopelnų. Šio vieno pakaktų padaryti jį nemirtingu.

Lyg norėdamas patvirtinti visa, ką jo pirmatakai šiuo reikalu yra pasakę, tas pats Pijus XI. kitais — 1923 — metais išleido dar atskirą encikliką — *Studiorum ducem*. Tai tuo tarpu paskutinis narys tos nenutrūkstamos paskatinimų ir patarimų grandinės, tapusios per pusę šimto metų priežastimi nūn visą kultūringą pasaulį apimančio filosofinio judėjimo, kurio likimą — bent stambiausiais bruožais — užbrėžti bus maloni mūsų pareiga.

b. Italijoje [1]

Šitame krašte materialistinis pozityvizmas maždaug nuo 19, šimtmečio galo turėjo užleisti vietą kitokioms sistemoms. Taip, kad jis anksčiau toks galingas, šiandien mažai teturi pasekėjų. Dėl tos priežasties jų vadas Ardigo 1920 m. nusižudė. Vienok iš šios srovės susilpnėjimo katalikai mažai telaimėjo, nes bematant pozicijas užėmė iš vokiečių paskolintas neo-kantizmas su neo-hegelizmu, kurie susirado gerą globėją Benedetto Crocés asmeny.

Crocés (* 1866) išdirbtas idealizmas padarė žmogų visako matu ir tikslu, kuo jis taip gerai pataikė į iš pagonybės bei renesanso laikų užsilikusį antropocentrizmą (d'Annunzio!), kad jo kūrėjas bematant virto tautos filosofinės minties herojumi. Jo kalavijas buvo 1903 m. įkurtas žurnalas *Critica*, jo ginklanešys — *Gentile* (* 1875).

Abiejų sutariančia darbuote neo-hegelizmas pasidarė Italijoje vyraujančia, o Mussoliniui paėmus kraštą valdyti, ir oficiozine filosofija[2], nes pagal Hegelio tezes sudaryta valstybės koncepcija perdėm tiko naujam sąjudžiui. Ir Crocei nusisukus į liberalizmą bei virtus žymiausiu fašizmo intelektualiniu priešu, niekas nepakito, Gentile tik dar plačiau užsimojo, tuo tapdamas tikru naujo rėžimo ideologu.

Jo skelbiamas idealizmas laiko save tikra religija ir geriausiu krikščionybės realizavimu. Valstybė, taip jis tvirtina, turi absorbuoti Bažnyčią ir padaryti ją savo organu. Todėl visa turi būti palenkta šiai aukščiausiai vertybei: viskas jai, viskas iš jos, viskas per ją, nieko be jos ir šalia jos. Valstybė yra viskas.

Kadangi Gentilei buvo pavesta reformuoti mokyklas, tai jo idėjos įsiskverbė į universitetus ir į visą mokyklos tinklą, čia jo atstovaujamoji filosofija užima centrinę vietą ir braujasi į visas šakas ir sritis. Ji formuoja studentų ir mokinių gyvenimožiūrą ir tuo atstoja bet kurią religiją. Katalikų tikėjimo dėstymas, įvestas tik nuo 1930 m., dėl neo-hegelizmo primato negali įsigalėti. Tas jam juo sunkiau, kadangi niekas neverčiamas iš jo egzaminuotis. Todėl neo-hegelizmas yra Italijos „mokymo bei auklėjimo pagrindas ir vainikas".

Taigi, situacija nėra palanki katalikų filosofinei minčiai. Vienok tas Italijos katalikams neatima noro dirbti. Priešingai, jie, nuo amžių davę reikšmingiausius scholastikos atstovus, yra įsitikinę, atliksią darbą *di pura italianità*, kovodami su svetur kilusiomis tezėmis. Iš jų falango be Gemellio ypač išsikiša Chiochietti, Olgiati, Masnovo ir Cordovani. Se-

[1] Cf. *Masnovo A.*, Il neotomismo in Italia, Milano 1924. — *Lisi-Hermet*, Scrittori cattolici dei nostri giorni, Firenze 1930. — *Casati G.*, Scrittori cattolici viventi, Roma 1928. — Pastarieji veikalai ir rodo, kiek atgijusi katalikų filosofine mintis paveikė naująją Italijos literatūrą (Papini!).

[2] Cf. *Mehlis G.*, Italienische Philosophie der Gegenwart, Berlin 1932.

niausias jų, 1876 m. gimęs Amato Masnovo, 1924 m. davė mums neo-scholastikos istoriją Italijoje *(II neotomismo in Italija),* iš kurios tas sąjūdis spinduliu sklido į visas puses. Kiek Gemelli (* 1878) yra prisidėjęs prie šito darbo, jis pats 1932 m. atpasakojęs rašte *Il mio contribuio alla filosofia neoscolastica.* Jo ordeno brolis Emilio Chiochietti O. F. M. (* 1880), kritiškame neo-hegeliško idealizmo patikrinime matydamas savo gyvenimo uždavinį, 1915 m. ([3]1924) išleido studijas apie Crocę, o 1921 m. ([2]1925) ir apie Gentile, prieš kuriuos 1925 m, jis pastatė Šv. Tomą. Nemažiau veiklus yra Mariano Cordovani O. Pr. (*1883), kuris savo veikalu *L'attualità di San Tommaso* (Milano 1924) atrėmė Gentilės priekaištus tomizmui ir iš savo pusės kritikavo gentilizmą. Jauniausios iš šio būrio, Francesco Olgiati (*1886), suvedė ir kitus modernius filosofus į akistatą su besivystančia katalikų mintimi. Tam 1929 m. nagrinėjo Leibnizą, o dviem metais vėliau.— Descartes'ą.

Iš viso Italijos tomistai yra labai aktyvūs. Atsikratę bet kurio žemesnybės jausmo, gerai apsišarvavę, pasirodo visur, kur yra nors mažiausia galimybė išvystyti savo filosofinę akciją. Ypač stengiasi susitikti su gentilizmu, kuris, jų nuomone, kenksmingesnis už ankstyvesni pozityvizmą, nes nukreipęs sveiką reakciją prieš anąjį į nekrikščioniško mąstymo vėžes. Klasiška tokia proga pasitaikė per 1933 m. spalių mėn. Romoje įvykusį Italijos filosofų kongresą. Jame ne tik kad nebetvirtino, kad krikščionybė esanti gestanti žvaigždė, bet dar palankiai sutiko jos filosofinę mintį. Ja argumentavo vienas kitas ir valdžios universitetų atstovų. Taip, sakysime, Del Stefani, aptardamas filosofijos ir politikos santykius, pažymėjo, kad bandymai „religinį fenomeną“ vien istoriškai ar psichologiškai suprasti ir religiją pakeisti tam tikra „socialine morale“ esą bergždi. Kitas profesorius, Orano, pasipriešino mėginimams idealizmą padaryti oficialine valstybės filosofija ir jai monopolizuoti universitetą bei mokyklą.

Tiesa, ji išviršiniai kaip ir vyravo per kongresą, kuriam pirmininkavo pats Gentile. Vienok buvo jaučiamas ir neo-scholastikos poveikis. Kokios čia atsiskleidžia perspektyvos Todo, sakysime, 1933 m. rudenį mirusio filosofo Varisco pavyzdys. Jis, būdamas Romos karališkojo universiteto profesorius, iškart dėstė pozityvizmą, o vėliau fašizmo įtakoje ėmė skelbti gentilizmą, kol, pagaliau, negalėdamas pasitenkinti nė jo sprendimais, pakeitė juos neo-scholastika.

Jos atstovai, suprasdami gentilizmą tikrai galint būti pereinamu tarpsniu tarp Hegelio idealizmo ir Tomo realizmo, pagyvina santykius su valdžios universitetais. Tam, sakysime, Gemelli pakvietė su paskaitomis Florencijos teisių fakulteto dekaną profesorių Ariasą, vieną žymiausių Italijos ekonomistų. Kalbėdamas apie tomizmo reikšmę socialiniams ir ekonominiams mokslams, svečias pareiškė įsitikinimą, neo-scholastika iš pamatų paveiksianti minėtas sritis. Florencija atsilygindama paprašė Cordova-

ni skaityti visą ciklą paskaitų apie politinę Akviniečio koncepciją. Dekanas, pristatydamas paskaitininką, pabrėžė, kad moderniškas mokslo pasaulis, ignoruodamas vidurinių amžių meisterio iškeltus principus, tik save nuskriaudęs. Tų idėjų plitimas betgi negalėjęs būti sustabdytas, juk tomizmas atgijęs.

Kiek šis yra gajus, matyti iš sekančio, 1934 m. rugsėjo mėn. Paduvoje įvykusio, kongreso, į kurį ir neo-scholastai buvo pakviesti ir kuriame — berods, pirmą kartą — Gentile nedalyvavo. Suvažiavimas, svarstydamas gnoseologijos klausimus, ilgėjosi tam tikro kritiško realizmo, kuris nugalėtų idealistiškąjį subjektyvizmą, nes daug kas įsitikino, sveikas realizmas tikrai sukursiąs tą minčių visumą, iš kurios plauks taip reikalingos moraliniam bei socialiniam gyvenimui objektyvios normos.

Šis susitikimas tiksliai charakterizuoja Italijoje susidariusią situaciją. Iš vienos pusės — neo-hegeliškas idealizmas, kuris dėl savo ideologinio patarnavimo fašizmui valstybiniame ir šiaip viešame gyvenime naudojasi ypatingomis privilegijomis, o iš antros pusės — neskaitlinga, bet veikli tomistų grupė. Jos nebaugins, nei oponentų skaitlingumas, nei jų išviršinis stiprumas, nes kur nūn yra, taip ji klausia, tas anksčiau irgi taip plačiai išsikerojęs pozityvizmas? Be to, jie ne vieni. Juk jie sudaro tik vieną barą to, per visą kultūringą pasaulį nutysusio saviškių fronto.

c. *Prancūzijoje*[1].

Kokios jų pozicijos Prancūzijoje? Kas Italijai yra Croce su Gentile, tuo čia yra Bergsonas. Ir jis daug padėjo pozityvizmą su materializmu nugalėti. Nors jis pats ir nerado kelio į katalikų minčių pasaulį, tačiau ne vienam tapo tiltu, kaip įsakmiai rodo, sakysim, Maritaino pavyzdys.

Jacques Maritain[2], kurio gyvenimo bėgis gana tiksliai atvaizduoja naujos filosofinės minties istoriją prancūzuose, gimė 1882 m. ir buvo krikštytas protestantų bažnyčioje. Iš pradžių jis studijavo gamtos mokslus, tačiau nepasitenkinęs sorboniečių dėstomu skepticizmu, puolė bergsonizmui glėbį, nes jam atrodė, kad šis galėsiąs sutraukti mechaniškojo materializmo ir scientizmo retežius. Į tas aistringas pastangas surasti tikrą tiesą jo draugas katalikas Léon Bloy atsakė: „Jūs ieškote tiesos— jūs, karteziane!... Jūs manote, kad žmogaus protas sugeba ją rasti... Jūs kada nors suprasite, kad tiesa suvokiama tuomet, kai nuolankiai atsisakoma nuo to—

[1] Cf. *Reynold. G. de,* Die Rückkehr zum Thomismus in den. Ländern französischer Sprache, „Hochland“, München 1929. — *Noël L.,* The neo-scholastic mouvement in french speaking countries, leidiny „Present-day thinkers and the new-scholasticism“, St. Louis - London 1934. — *Goyau G.,* L'Effort catholique dans la France d'aujourd'hui, Paris 1922.

[2] Apie Maritainą ž. *Wl. Ghikos* straipsnį, tilpusį žurnale „Documentation catho'ique“ iš 1923.X.27 d. ir *W. Guriano* atsiliepimą, atspausdintą 1926.III.26 d. laikrašty „Kölnische Volkszeitung“. — Iš platesnių raštų apie M. minėtini *P. Archambaulto* (1926) ir *E. R. Curtius'o* (1927) veikalai.

kio užsimojimo. Tada tikrai suprasite, kad tai, ko senai ieškojote, to net nežinodami, turėjote po ranką.“ Bloy'o tiesa, nes 1906 m. Maritainas kartu su savo žmona Raïssa, žyde, ištikima savo bendradarbe, perėjo į katalikybę. Toliau studijuojamas Heidelberge dar Driescho neo-vitalizmą, pamato, kad bergsonizmas su katalikybe nėra nesuderinami. Sugrįžęs išgirsta iš Solesmeso benediktinų apie Tomą. Čia randa visa, ko buvo ištroškęs, dėl to nutaria paaukoti visas savo jėgas Akviniečio filosofijai. Nuo 1914 m., būdamas Paryžiaus katalikų universiteto profesorium, gavo nors minimalines sąlygas savo pažadams vykdyti.

Pirmiausia atsiskaitė su bergsonizmu. O nuo 1927 m. Prancūzijos episkopato paprašytas, pradėjo leisti tomistinės filosofijos kursą. Kiek šis padarė jį žinomą specialistų tarpe, tiek 1922 m. pasirodęs veikalas *Anti-moderne* išgarsino jį platesniuose sluoksniuose. Ši knyga jau vien savo provakaciniu pavadinimu sukėlė audrą. Sekuliarizuotas pasaulis negalėjo suprasti, kad šiais „pažangos laikais“ inteligentas gali taip radikaliai atsisakyti nuo moderniškos minties. Ir pasipylė priekaištai, insinuacijos, apkaltinimai ir grasinimai, t. y., visas tas neapykantos repertuaras, kurį patiria kiekvienas dechristianizuotame pasauly veikiąs mokslininkas katalikas. Bet Maritainas ne iš bailiųjų, todėl nė kiek nesusvyravo. Tik tolimesniuose raštuose kiek pažabojo savo temperamentą, kad retorika nenustelbtų argumentų.

Šitoks savęs disciplinavimas tik padidino jo reikšmę. Dėl to jau kelinti metai iš jo auditorijos pliste plinta Akviniečio mokslas ir pasiaukojimas neo—scholastikai. Maritaino nuopelnas, kad ir senoji Sorbona negali atsiginti nuo disertacijų iš neo-scholastikos srities. „Koks perversmas! — sušunka Archambaultas, Maritaino biografas, — Šv. Tomas pasidarė mados figūra! Nebėra „Nouvelles Littéraires“ numerio, kur be Freudo ir ir Dostojevskio nebūtų ir jis minimas, nėra ir knygyno (universiteto kvartale), kur tomistiniai raštai neužpildytų net ištisų vitrinų“.

Tą „madą“ Maritainas išnešiojo ir toli už Prancūzijos ribų. Koks jo veikimo ratas, galima suprasti, sakysime, iš 1934 m. jo padarytų kelionių, kuriose jis pasiekė ir Lenkiją ir Ameriką. Kad ir jo problemų ratas nesiauras, parodo Poznaniuje skaityta paskaita apie „naują krikščionišką visuomenę“. Joje jis iškėlė aktualų visuomenės susitvarkymo reikalą, kas davė jam progą pareikšti, kad krikščionybės mokslas lygiai atmeta ir liberalizmo propaguojamą laisvingumą ir totalizmo etatistinius suvaržymus. Visuomenėje turi būti pripažintos teisės asmeniui, šeimai, įvairioms naudingoms organizacijoms ir valstybei. Tačiau pastaroji neturinti reikšti totalistinių užsimojimų.[1]

Ta „mada“ sumaniai naudojasi ir kiti neo-scholastikos ugdytojai, sa-

[1] Cf. *Dovydaitis Pr.*, Tarptautiniai filosofijos kongresai, 1934 m. „Logos“ p. 190.

kysime, Garrigou-Lagrange'as, Sertillanges'as, Longpré, Gilsonas. Garrigou-Lagrange O. Pr. (*1877) atstovauja nuoseklųjį, domininkonų skelbiamą tomizmą, kuris itin atitinka prancūzų mėgiamą intelektualizmą ir palinkimą į griežtas sintezes. Kad ir platesni sluoksniai galėtų naudotis Akviniečio turtais, Garrigou'o broliai domininkonai pradėjo leisti trisdešimties tomų *Somme théologique de saint Thomas d'Aquin.* Tam darbui vadovauja pats vyriausias ordeno magistras Gillet (*1875), kuris savo veikalu *Le Credo des artistes (1929)* tapo žinomas ir už specialistų ribų. Kitas domininkonas, Pègues, jau baigia ir komentarą Tomo *Summai,* kuris apims dvidešimt tomų, kiekvienas po 700—800 puslapių. Tas pats Pègues pirmai pažinčiai su tomizmu yra pagaminęs veikalėlį *Initiation thomiste* (1921). Lankstesnis už jį yra Sertillanges (*1863), kurio studijos apie Akvinietį (1910/15) plačiai paplito. Ir jo 1928 m. pasirodžiusios *Thèses de la philosophie thomiste,* kaip ir *Catéchisme des incroyants,* — nors dar tik 1930 m. iš spaudos išėjusios — jau yra išverstos į eilę svetimų kalbų. Ir scotizmas yra atstovaujamas šioje neo-scholastų šeimoje. Bene stipriausias jo reiškėjas bus prancūziškai rašąs kanadietis Longpré. Jam simpatizuoja Duhem (1861—1916), kuris, būdamas kartu ir fizikas ir filosofas, parašė vidurinių amžių kosmologinių ir filosofinių pažiūrų istoriją.

Skyrium minėtinas Etienne Gilson (*1884). Nors jis ir nėra tomistas siaura to žodžio prasme, tačiau tas jo, Sorbonnos profesoriaus, nesutrukdo skleisti neo-scholastikos pažiūras ir jomis sudominti net tuos, kurie šiaip šiais laikais nė nežiūrėtų į vidurinių amžių filosofiją ir jos renesansą. Tuo Gilsonas, gerokai patarnavo neo-scholastikos judėjimui, kaip iškalbingai paliudija jo veikalai *Le thomisme,* kurio 1927 m. išėjo jau trečia laida ir *Esprit de la philosophie médièvale* (1931/32). Apie savo pirmą susitikimą su tomistine filosofija Gilsonas pasisakė žurnale „Nouvelles Littéraires“ (1925.1.3.) šitaip: „Aš privačiai studijuodamas Šv. Tomą, naudojausi tais pačiais metodais, kuriuos man rekomendavo Sorbonas, gilinantis į Descartes'ą ir kitus filosofus. Darant tuos moksliškus tyrinėjimus man atsivėrė akys ir aš abejoju, ar ateity savo studijose vėl galėčiau apsieiti be to, šviesiausio mąstytojo ir jo sistemos, kuri yra nuostabiausia iš visų mano ligšiol sutiktų“.

Panašiai išsitarė ir Maurice Blondel (*1861), kuris, anksčiau oponavęs tomizmui, juo toliau juo labiau su juo suartėjo. Giliai veikdamas filosofinę, net it religinę, savo krašto literatūrą, daug ką įvedė bent į neo-scholastikos periferiją.[1]

[1] Ir čia, Prancūzijoje, pasitvirtino, kad bet kurios kūrybos pradžia yra doktrina. Kur ji intensingai ugdoma, ten, tarsi, savaimingai išsivysto ir įvairiopa akcija. Tai paliudija ir literatūra. Kai pozityvizmas su materializmu pradėjo svyruoti ir į jų vietą pasisiūlė atgimstanti katalikų mintis, tai tokie Verlaine, Coppée, Huysmans, Bourget, Brunetière ne tik kad vėl rado kelią atgal į Bažnyčią, bet ir Jos dvasia

d. Vokietijoje ir Austrijoje[1]

Vokiškai kalbančiuose kraštuose specifiški katalikų filosofinės minties priešininkai, be eilės kitų, ypač buvo Kantas su Hegeliu ir visokie neokantizmai bei neo-hegelizmai, neskaitant tos aversijos metafizinei filosofijai, kurią skiepijo mokslo primatą pasisavinę gamtos mokslai. Vidurinių amžių mokslas buvo tokiu aplombu apšauktas bergždžių polemizavimu, kad net toks Windelbandas savo filosofijos istorijoje mano, jog scholastai nieko kito nežinoję, kaip tik rietis dėl vad. universalijų. Tokias klaidingas mintis, kaip žinome, atitaisydavo tokie Werneriai, Hertlingai, Baeumkėriai, Stöckliai, Willmannai ir kiti. Jiems ypač padėjo du medžiagos rinkiniai, kurie sistematiškai iškėlė senus turtus — „Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters“ (7 tomai), prie kurio nuo 1885 iki 1900 triūsė Denifle su Ėhrle, ir „Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters“ (1891 ss), kur Hertlingas su Baeumkeriu atidengė naujų scholastikos aspektų. Prie šitų žurnalų išaugo ištisa nauja generacija neoscholastų, iš kurių čia. pirmiausiai minėsime istorikus su kard. Ehrle priešaky.

Pranciškus E h r l e S. J. (1845—1933)[2] ilgus metus buvo Vatikano bibliotekos vedėjas. Kaip toks jis lengvai priėjo prie ligšiol neišnaudotų turtų, kurių dali išspausdino kartu su Denifle'u. Su kitais dar leido *Bibliotheca theologiae et philosophiae scholasticae* (Paris 1885/94). Nors mažutę, bet svarią knygutę sudaro jo 1918 m. išleistas raštas *Die Scholastik und ihre Aufgaben in unsetei Zeit,* kurią baigė šiais įsidėmėtinais žodžiais: „Mes gyvename tokiais laikais, kurie... mums stato kur kas didesnius ir reikšmingesnius uždavinius, [kaip tarp savęs dėl menkniekių ginčytis]. Tie darbai žada didžiausį pasisekimą... Ilgiau jų atidėlioti negalima. Nesislėpkime siaurame savo namely, bet teiraukimės, kur galima būtų ką nors

persiėmę pradėjo kurti. O neo-scholastikai paveikus platesnius prancūzų sluoksnius, katalikų dvasios pasauly išaugusi literatūra tiesiog sužydo. Vardai, kaip Bazin, Bernanos, Bloy, Bordeaux, Claudel, Ghéon, Jammes, Psichari, Mauriac ir kt. nėra reikalingi komentarų. Yra literatūros istorikų, kurie Paul Claudel laiko žymiausių šių dienų prancūzų poetu. Kiti net apsiima dabarties Prancūzijos literatūros istoriją rašyti vien katalikų vardais. Bet ir vengiant tokių perdėjimų, galima tvirtinti, kad katalikų elementas šių laikų kūryboje vyrauja. — Cf. *Platz H.,* Religijos atgimimas prancūzų literatūroje, „Židinys“ 1929, Nr. 4. — *Goyau G.,* L'Eglise catholique en Francé, Paris [7]1932. — *Bremond H., Manuel* de la littérature catholique, Paris 1925. — *Calvet J.,* Le renouveau catholique dans la littérature contemporaine, Paris [2]1931. — *Hatzfeld H.,* Religiöser Aufbruch im geistigen Frankreich von heute, Fre'burg i. Br. 1933. —

[1] *Jansen B.,* S. The neo-scholastic movement in Germany, leidiny *Zybura J. S.,* Present-day thinkers and the new-scholasticism, St. Louis - Loadon 1926, psl. 250 ss.

[2] Apie kard. Ehrle, kaip ir apie visus mokslininkus jėzuitus tiksliai informuoja *Koch L., S. J.,* Jesuitenlexikon, Paderborn 1934. — Apie kitus daug medžiagos galima rasti leidiny „Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen“.

laimėti... Teneviršija mus niekas apsukrumu, plačiu horizontu ir didingai užsimotu, ištvermingu darbu.“[1]

Panašios krypties veikėjas yra ir antrą šios knygutės leidimą išspausdinęs Pelsteris S.J. (*1880). Būdamas geras scholastikos istorijos žinovas, nesigailėjo žinių daugybei žurnalų. Iš jo platesnių darbų pažymėtinos 1920 m. pasirodžiusios kritiškosios studijos apie Albertą Didįjį.

Mirus Ehrlei, istorikų „dekanu“ tapo Martynas Grabmannas (*1875), kuris pagarsėjo savo neapsakomu talentu atrasti vis naujų ir vis svarbesnių dokumentų, kaskart aiškiau nušviečiančių vidurinių amžių aristotelizmą, vad. lotyniškąjį averroizmą (Sigerį Brabantietį), Albertą Didįjį ir dar daugybę ligšiol miglotų klausimų. Iš jo darbų sąrašo, tiek savo kiekybe (vien platesnių raštų priskaitoma daugiau kaip 200), tiek ir kokybe padariusio Grabmanną pasaulinio masto mokslininku, paminėsime bent šiuos: *Geschichte der scholastischen Methode* (1909/11), kurio antram tomui iš 65 įvairių bibliotekų panaudojo virš 200, daugumoje jo paties iškastų manuskriptų. Toliau minėtini *Thomas von Aquin* (1912, [5]1925), *Einführung in die Summa theologiae des hl. Thomas von Aquin* (1919, [2]1928), *Werke des hl. Thomas von Aquin* ([2]1931), *Der lateinische Averroismus und seine Stellung zur christlichem Weltanschauung* (1931). 1935 m. dėkingi jo mokiniai ir sekėjai išleido dviejų tomų *Festschrift*, kur iš visos Europos bendradarbiavo 77 mokslininkai. Tai bene didžiausias tos rūšies pagerbimo raštas. Simptomiška, kad jis teko scholastikos tyrinėtojui!

Sistematikų vyriausias yra neperseniai miręs Konstantinas Gutberletas (1837—1928). Per savo ilgoką gyvenimą Gutberletas, daugiausia prisilaikydamas Suarezo modifikuoto Akviniečio mokslo, rūpinosi išaiškinti psichologinius ir kt. teistinės pasaulėžiūros pagrindus. Iš jo skaitlingų veikalų daugiausia yra žinomi *Lehrbuch der Philospphie* (6 t., 1878/85, [4]1904/12) ir *Lehrbuch der Apologetik* (3 t., 1888/94, [4]1910/14). Autoriui itin rūpėjo vertinti moderniąsias filosofijos sroves. Dėl to per savo kritišką koštuvą perleido beveik visus žymesnius mąstytojus ir į tokius pretenduojančius, nuo Nietzsches iki pat Freudo. Daugelį savo tyrinėjimų išspausdino 1888 m. jo paties įkurtame ir per ištisus 36 metus redaguotame „Philosophische Jahrbuch der Goerresgesellschaft“, kur tokiu būdu atsispindi visos aktualijos ir kur telpa katalikų atsakymai. Redaktorių nūn pavaduoja jaunesni sistematikai — Dyroffas, Geyseris, Przywara ir kiti. Juos dėl tam tikrų panašumų galima sugrupuoti į atskiras poras, kaip, sakysime, Dyroff - Geyser, Fröbes - Lindworsky, Przywara — Jansen.

[1] *Ehrle Fr.*, Die Scholastik und ihre Aufgaben in unserer Zeit, Freiburg i. Br. [2]1933, p. 76.

[2] Aus der Geisteswelt des Mittelalters. Studien und Texte. Martin Grabmann zur Vollendung des 60. Lebensjahres gewidmet, Münster 1935 (2 tomai, XXXV+ +1475 psl.).

Iš pirmos poros vyresnis yra 1866 gimęs Dyroffas. Jis ne tik kritikavo neigiamas moderniojo mąstymo pusės, bet panaudojo ir visus jo — ypač vad. vertybių filosofijos — pozityvius elementus, kuriais bandė sutvirtinti jam taip rūpimo kritiškojo realizmo pagrindus. Dar plačiau užsimojo Juozas Geyseris (*1869), kuris įėjo į platų kontaktą su moderniąja filosofija. Nors jis ir sumaniai kritikuodavo jos psichologines ir logines klaidas, o ypač atsargiai vertindavo neo-kantizmą ir Husserlio fenomenologiją, tačiau mielai priimdavo, kas pasitaikydavo gero šių dienų minčių pasauly. Tokiu būdu nepaprastai daug laimėjo savo kritiškuoju realizmu paremtai statybai. Iš daugybės jo veikalų, tarp kurių nėra nė vieno nereikšmingo, pirmiausia minėtini: *Alte und neue Wege der Philosophie* (1916), *Erkenntnistheorie* (1922), *Einige Hauptprobleme der Metaphysik* (1923), *Das Prinzip vom zureichenden Grunde* (1930) ir jo plačiai paplitęs *Lehrbuch der allg. Psychologie* (2 t., 1908, ^{3}1920).

Geyserio kūrybą neblogai nušviečia 1930 m. jo garbei išleistas leidinys *(Festschrift) Philosophia perennis,* kur skaitlingi pasekėjai svariais darbais parodo, kiek jų mokytojo siūlomi keliai yra tikri. Be kitų bendradarbių ypač krinta į akis Söhngenas, Ninkas ir Edith Stein. Söhngenas savo veikalu *Sein und Gegenstand,* sumoderninančius Šv. Tomo Akviniečio mintis, atsakė Į Nic. Hartmanno „Metaphysik der Erkenntnis“. Ninkas S. J. (*1885) ypatingai patikrino Kanto grynojo proto kritiką (1930) ir tais pačiais metais išleistu veikalu *Gründlegung der Erkenntnistheorie* pasirodė esąs ir gnoseologijos specialistas. Trečioji Edith Stein, padarė Akviniečio *Quaestiones de veritate* transkripciją į šių dienų kalbą, kartu patiekdama ir atitinkamą komentarą.

Labai ryški pora yra ir Fröbes su Lindworskiu, kurie abu pasižymi eksperimentinėje psichologijoje. Vyresnysis, Fröbes S. J. (*1866), po ilgų studijų Olandijoje, Anglijoje ir Vokietijoje parašė pagrindinį ir naujausius patirties keliu laimėtus davinius apimantį *Lehrbuch der experimentellen Psychologie* (2 t., 1915/20, ^{3}1923/29), prie kurio 1927 m. dar pridėjo *Psichologia speculativa* (2 t.). Nemažiau produktingas yra Pragoje profesoriaująs jo mokinys Lindworsky S. J. (*1876). Jis skaitlingais darbais, kiek primenančiais ir kito jo mokytojo, Külpės, įtaką, gerokai pastūmėjo pirmyn studijas apie inteligencija, jausmus ir valią, kaip rodo, pav., jo knygos *Der Wille* (1919, ^{3}1923) ir *Willensschule* (1922, ^{3}1927). Iš kitų jo veikalų minėsime 1921 m. pasaulio šviesą išvydusią *Experimentelle Psychologie* (^{5}1927) ir 1926 m. išėjusią *Theoretische Psychologie im Umriss.*

Trečią mus dominančią porą sudaro Jansenas su Przywara. Savo veikaluose, sakysim, *Wege der Weltweisheit* (1924), *Der Kritizismus Kants* (1925), *Aufstiege zur Metaphysik, heute und ehedem* (1933), Jansenas S. J. (*1877) nuolat suveda vad. modernistus — Kantą, Hegelį, Bergsoną,

Husserlį, Scheleri, Heideggerį ir kt. — į akistatą su Šv. Tomu, t. y., išaiškina aktualiausias problemas pažangios scholastikos šviesoje.

Panašiais keliais eina ir Przywara S. J. (*1889), kuris nors tvirtai yra įleidęs šaknis į tradicinę filosofiją, tačiau akylai stebi ir mūsų laikų minčių raidą. Kiek jam sekasi kritiškai atrinktą moderišką medžiagą įdirbti į *Philosophia perennis* atremtą kūrybą, rodo jo plačiai skaitomi veikalai. Iš jų ypač minėtini problemų istoriją liečią *Ringen der Gegenwart* (2 t., 1929), *Das Geheimnis Kierkegaards* (1929), *Kant heute* (1930), *Augustinus* (1934) ir sistematinis darbas *Analogia entis* (1932 ss).

Prie šitų trijų porų dar galima pridėti eilę panašių mąstytojų, paliudijančių, kad neo-scholastika šiandien yra bendras vokiečių katalikų turtas. Vardai, kaip Mausbachas, Ettlingeris, Wustas, Behnas, Pribilla S. J., Lippert S. J., Switalski, Guardini, Adamas ir pan., kalba už save. Mokslininkai, kaip Pastor, Nadler, Dempf ir kt., rodo, kiek neo—scholastikos spinduliavimas siekia įvairiausias sritis.[1] Kad jis būtų intensingesnis, paraginti bendros palankios nuotaikos vokiečiai, susitarę su austrais, 1934 m. pradėjo leisti 36 tomų Šv. Tomo Akviniečio veikalus. Ko leidėjai šiuo nekasdieniniu darbu siekia ir tikisi, matyti iš jų žodžių:

„Tomas mums sako, kaip joks kitas Vakarų pasaulio mąstytojas, visur įžvelgti visumą: visą žmogų, visą jo vientisą prigimti, visas jo pagal jų vertę sugrupuotas jėgas, visus santykius su Dievu ir artimu, su tauta, valstybe ir Bažnyčia, su visu regimu ir neregimu pasauliu. Tomas supažindina mus taip pat su ierarchiškai sutvarkyta [statine] mokslo ir kultūros visuma... Tačiau Tomas palieka pakankamai vietos ir sveikam plėtojimuisi [dinamikai]. Jis neneigia pažangos, neneigia plačios tapsmo srovės, o tik aptveria ją stipriais krantais ir nukreipia į tą jūrą, kurios pakrantėse išsipildo žmonijos troškimas. Tokiu būdu jis apsaugoja žmoniją nuo nuolatinių katastrofų ir leidžia jai ramiu bei pastoviu darbu siekti savo tikslą.

„Čia kaip tik ir glūdi giliausia paslaptis tomistinio mąstymo, kuris yra ne kas kita, kaip formos, pavidalo ir tvarkos galvosena. Kiek Tomas nepripažįsta amorfiškos buities, tiek pat jis neigia beforminį, klaidžiojantį mąstymą bei gyvenimą...

Todėl Bažnyčios šūkis, vėl sueiti į kontaktą su Tomu, yra ne kas kita,

[1] Negalėdami suminėti visų šių autorių veikalų, pasitenkinsime nurodę bent kelius, kuriais šių dienų intelektualinis elitas itin domisi: *Behno S.*, Die Wahrheit im Wandel der Weltanschauung, Berlin-Bonn 1924 (Šią studiją galima laikyti konspektiška *Philosophiae pereitais* istorija). — *Adam K.*, Das Wesen des Katholizismus, Düsseldorf [7]1934. — *To paties*, Jesus Cnrist.us, Augsburg '1934. — *Bernhart* Der Sinn der Geschichte, Freiburg :. Br. 1932. — *Haecker Th.*, Christentum und Kultur. München 1927. — *To paties*, Dialog über Christentum und Kultur. München 1930. — *Kiefl Fr. X.*, Katholische Weltanschauung und modernes Denken, Regensburg 1922. — *Lippert P., S. J.*, Die Weltanschauung des Katholizismus, Leipzig 1927. — *Mausbach J.*, Die Kirche und die moderne Kunst, München 1921. — Wust *P.*, Auferstehung der Metaphysik, Leipzig 1920.

kaip šaukimas į galutinę visumą, į esmę, į pilnatvę! Kas čia įžiūri vienašališkumą ir galvosenos sukaustymą, tas arba nesupranta Tomo arba nepažįsta mąstymo prigimties. Ši nėra be prielaidų, nėra absoliutiškai laisva, bet yra susijusi su amžinais, nekintamais buities dėsniais. Juos galvojimas ir turi atvaizduoti, jei jis pretenduoja būti tikras ir gyvenimiškas.“[1]

Šis Tomo leidimas spausdinamas ir sėkmingai platinamas Austrijoje. Tas paliudija, kiek ir joje dirva, neo-scholastikos sąjūdžiui parengta. Tiesa, centrinis Vienos universitetas dar rodo seną liberalistišką veidą, į kurį nauji laikai yra įspaude vos vieną kitą naujesnį bruožą. Tas suprantama, nes nuo to laiko, kuriuo fizikui ir gnoseologui Machtui (1838—1916) profesoriaujant Vienoje įsigalėjo įsitikinimas, kad jutimai yra vienintelė mums prieinama medžiaga, sunku buvo kitokiai koncepcijai įkelti koją į Vieną. Ne bent ši savo ruožtu irgi būtų pasipriešinusi krikščioniškai filosofijai, kaip, sakysime, Reiningerio kantizmas ar Adlerio sumarksistintas „Kantas“. Tokiu būdu pasitaikė ir Austrijoje, kad katalikiškai tautai vadovavo nekrikščioniška filosofija.

Ir karas bei kiti sukrėtimai mažai pakeitė situaciją, taip kad ir dabar vos vienam kitam krikščioniškos minties atstovui pasiseka gauti Vienoje katedrą. Kaip sunku iškilti tokioje atmosferoje, skaudžiai patyrė ir kultūros istorikas Kralikas (1852—1934), kuris nepaisant jo neabejotinų talentų, iki paskutinės minutės buvo traktuojamas *en quantité négligeable.* Tačiau prieš jaunus Kraliko vienminčius jų ginklai pasirodo kiek atšipę, ką patvirtina, sakysime, Eiblio, Fuetscherio, Spanno, Oehlio pavyzdžiai. Eiblio (*1882) jau 1923 metais išleistas veikalas *Metaphysik und Geschichte,* nežiūrint nepalankios aplinkumos, šiandien vis dėlto prasiskynė kelią ir kartu su 1923 m. išspausdintu traktatu *Augustinus und die Patristik* bei 1932 metais pasirodžiusiu darbu *Vom Sinn der Gegenwart* tarnauja naujam judėjimui.[2] Jam pritaria „Austrijos Geyseris“ — Fuetscheris S. J. su tuo skirtumu, kad daugiau tyrinėja smulkius klausimėlius, kurių tinkamai neišsprendus, negalima sudaryti visumos vaizdo.

Kaip kitur, taip ir čia nauja dvasia tapo siela visos eilės didžių mokslo veikalų, sudarančių naują konsteliaciją re vienoje mokslo srityje. Tokiu revizionizmu ypačiai pasižymėjo literatūros moksle — Nadleris, sociologijoje — Spannas. Nadleris (*1884) parengė kelią objektingesniam literatūrinių fenomenų tyrimui ir vertinimui. Tam, be kitų veikalų, tarnauja nors mažiau žinomas, bet itin svarus jo traktatas *Die Wissenschaftslehre der Literaturgeschichte.*[3] Spannas (*1882), panašiai perkainoda-

[1] Cf. žurnalą „Der katholische Gedanke“, Augsburg 1933, p. 227 s.

[2] Skaitytina ir jo knygutė „Christus und der .Künstler“, Augsburg 1932.

[3] Išspausdintas žurnale „Euphorion“, Leipzig—Wien 1914, p. 1—63. — „Revizionistai“ literatūros moksle yra ir *P. Müller, O. Forst de Battaglia* („Der Kampf mit dem Drachen, Berlin 1931), *O. Walzel, J. Mumbauer, O. Miller* („Der Individualismus als Schicksal“, Freiburg i. Br. 1933).

mas vertybes, sociologijoje į individualizmo vietą grąžino organingumo mintį ir visybės idėją. Kadangi jis neišvengė kraštutinumų ir netikslumų, tai susilaukė pamatuotos kritikos ir iš katalikų, kurie atitinkamose popiežių — ypač Leono XIII. ir Pijaus XI. — enciklikose *(Humanum genus, Immortale Dei, Rerum novarum, Diuturnum illud etc; Quadragesimo Anno)* turi kur kas autoritetingesnių vadovų į taip aktualių klausimų sprendimus, kuriems lygiai svetimas tiek senas individualistinis laisvingumas tiek ir naujas etatistinis totalizmas.

e. Anglo - saksų kraštuose

Koks yra neo-scholastikos padėjimas anglo-saksų kraštuose, geriausiai atvaizduoja filosofo Zyburos (Colorado Springs, U. S. A.) išleista ankieta,[1] kurią čia kiek platėliau paliesime, nes atsakymai perdėm simptomiški. Jis 1925 metais buvo išsiuntęs 65-iems Šiaurės Amerikos, Kanados ir Anglijos (nekatalikų universiteto) filosofijos profesoriams lapą su penkiais klausimais: 1. Kokie šiandien santykiai tarp ne-scholastikos ir scholastikos (bei neo-scholastikos)? 2. Kodėl nuo scholastikos nusisukama arba kodėl ji abejingai sutinkama? 3. Kas daugiausia tokį nedraugišką atsinešimą iššaukia — turinys ar metodas? 4. Kaip gali scholastika prisidėti prie dabarties problemų išsprendimų? 5. Kuriuo būdu galėtų scholastika su moderniškąja filosofija suartėti ir su ja bendradarbiauti?

Į šitus klausimus atsakė 33 profesoriai, atstovaują tarp kitų Harvardo, Princetono, Yale'o, Edinburgo, Oxfordo, Toronto, t. y., žymiausius tų kraštų universitetus. Atsakymuose itin metasi į akis susidomėjimas ir net simpatija neo-scholastikai. Sarkastiški arba šiaip pašiepiantys balsai, kurių tekdavo išgirsti dar prieš karą, kaip ir nutilo. Kiti net šiltai sutinka atgimstančią scholastiką. Taip Bostono atstovas Brightman pripažįsta (32), kad šiandien visai kitaip domimasi ja, kaip prieš 25 metus. Scottui (Cardiff) atrodo (85), kad pažangesni anglų filosofai su vis didesne pagarba atsineša į scholastiką. Windle (Toronto) pažymi, kad Anglijoje ir Kanadoje „has been a very remarkable change of opinion as to the value of scholastic philosophy“ (92). Kas dar ne taip senai užsiėmimą ja laikydavo laiko gaišinimu arba pajuokdavo, tas šiandien suprato, „kad su scholastika reikia skaitytis“ (93). Charakteringas yra ir Bowmano (Princetono) atsakymas: „Mano manymu, taip profesorius kreipėsi į ankietos organizatorių, Jūs visiškai klystate, manydami, kad šių dienų filosofija prieš scholastiką nusistačiusi. On the contrary, I find the best thought of the day very sympathetic to the keen thinking of the Schoolmen“ (27). Sheldon

[1] *Zybura I. S.*, Present-day thinkers and the new-scholasticism. An international symposium. St. Louis - London 1926. — Cf. *Michelitsch A.*, Illustr. Geschichte der Philosophie, II, 824 s., Graz 1933.

(Yale) praneša, kad gausiai lankomose pratybose nagrinėjęs Šv. Tomo *Summa* (12). Alexander (Nebraska) pasisako, savo filosofijos istorijos kurse scholastiką lygiai tiek plačiai gvildenęs, kiek ir moderniškąją filosofiją (40). „Certainly I have a deep respect for Scholastic philosophy“ (40).

Scholastikos simpatikai ypač giria jos logiką (cripness and exactness of Scholastic logic), tikslią terminologiją (fixity and clearness of vocabulary), aiškią struktūrą, pagrindingumą, sveiką objektingumą. Buvęs Harvardo profesorius Santayana gėrisi jos „dryness..., the absence from it of eloquence, passion, and personal humors“ (74). Ji išlaisvina mus „iš pažiūrų, kurios šiandien naujiteliausios, o rytoj jau pasenusios“, išgelbėja mus „iš filosofinio romantiškumo“ (74). Anot Pratto (Williams College) scholastika patiekianti „tokią pasaulėžiūrą bei gyvenimožiūrą, kuri labai palanki individualiniam religingumui ir individo sielos kultūrai“ (50). „The soul has a chance in Scholasticism“ (51).

Iš šitų citatų matyti, kad anglo—saksų mąstytojai jau pradeda vertinti katalikų filosofinį darbą. Tačiau netrūksta ir priekaištų. Pirmiausia pakartojamas senas užmetimas, ši filosofija esanti tik *ancilla theologiae,* gyvuojanti pagal svetimus jai dėsnius, esanti perdaug aprioristiška ir deduktyviška. Nesuvirškinama nė jos terminologija, sunkiai suprantamas ir jos stilius. Neo-scholastai esą tam tikra inkvizitorių rūšis, kuri nesistengianti suprasti moderniškąją filosofiją, o tik a *priori* ją smerkianti. Gal ir esą gerų minčių neo-scholastikoje, bet to nesą galima žinoti, nes ji gyvenanti užsidariusi ir niekam suprantamai nepasisakanti.

Tikrai, neo-scholastika nėra be ydų, todėl dalis priekaištų visai suprantama. Tačiau atrodo, kad kiti užmetimai išplaukia iš nesusipratimų. Norėdamas juos likviduoti leidėjas Zybura kreipėsi į atitinkamus specialistus, prašydamas išpainioti neaiškumus. Tai ir atliko žinovai, kaip Grabmannas ir Jansenas (Mūnchene), Maritain (Paryžiuje). Kremer ir Noël (Louvaine), Olgiati (Milane) ir kiti. Pagaliau pats leidėjas Zybura, atbaigdamas visas mintis, nupiešia neo-scholastikos tikrus tikslus, metodus, padėjimą ir uždavinius moderniškame pasauly.[1]

Kokį įspūdi padarė šis kolektyvinis darbas, geriausiai paliudys šie *Kantstudien* žodžiai: „Jis duoda didingą, impozantišką apžvalgą viso to, jau maždaug nuo pusės šimtmečio galingai pirmyn žengiančio... neo-scholastinio renesanso. Tai kartu mobilizacija visų šio judėjimo svarbiausių pajėgų sename ir naujame pasauly [Europoje ir Amerikoje]. Jos pasirodo kaip organizuotas kadras, liudijąs tą atkaklų ir nepaliaujamą darbą, nu-

[1] Dar skyrium, kitoje vietoje, į priekaištus atsako *Kremer R.,* Une enquête sur la Philosophie neo-scholastique, Louvain (mai) 1927 ir *Jansen B., S.* Moderne Denker und Neuscholastik, „Stimmen der Zeit“, München (Dezember) 1926.

dirbtą vos kelių dešimčių metų bėgy. Ši srovė išvidiniai šiandien jau tiek sustiprėjusi, jog leidėjai drįsta leisti prabilti ir jos priešininkams.“[1]

f. Scholastika tarptautiniame forume

Po tokio palyginant sėkmingo darbo atskiruose kraštuose buvo galima tikėtis, kad nauja scholastika anksčiau ar vėliau išsilies iš savo siauros vagos ir sudrėkins platesnius filosofijos laukus. Kokiame laipsny tas pavyko, gana tiksliai parodo nuo 1900 m. organizuojami bendri tarptautiniai filosofų kongresai. Ypač charakteringas yra 1924 m. Neapolyje įvykusio kongreso[2] pasielgimas: pamatę, kad jau nebebus galima ignoruoti tomistų, jo organizatoriai šalia sukaktuvinininko Kanto į darbo centrą pastatė ir Neapolyje profesoriavusį Tomą Akvinietį.

Šis buvo priderančiai pagerbtas tame pačiame vienuolyne, kur kadaise dėstęs. Nepaprastas reginys, kai prieš kosmopolitišką publiką atsistojęs pranciškonas (Gemelli) taip iškalbingai bylojo apie domininkoną (Tomą), jog daug kartų aplodismentų jo kalba buvo nutraukiama, nors tas viskas dėjosi bažnyčioje. Jo žodžius dar pagilino Gilsonas, kalbėdamas apie Šv. Tomo humanizmą.

Tomistų balsą galima buvo išgirsti ir sekančiame, 1926 m. Cambridge (U. S. A.) susirinkusiame, (vad. Harvardo) kongrese, kuris taipgi nepabūgo metafizikos ir net scholastinės metafizikos. „Kad Amerika, ta praktikos ir pragmatizmo šalis, galėtų susidomėti scholastine metafizika — tai skamba kaip tikras paradoksas, o tačiau taip iš tikrųjų yra, nes vienas plenumo posėdis buvo pavestas vidurinių amžių filosofijos istorijai. Ta tema prieš skaitlingą publiką kalbėjo be kitų ir Gilsonas. Jo kalba buvusi „viena iš geriausiųjų visame kongrese“. Dar daugiau: neo-scholastiniam judėjimui buvo paskirtas dar atskiras posėdis. Jame be kitų louvainietis Noëlis referavo apie scholastinės filosofijos poziciją šių dienų filosofijoje.

Kad neo-scholastika jau nebeužima paskutinės vietos, paaiškėjo ir iš atstovų pranešimų. Tik Italijos reprezentantas ją nutylėjo. Kaip jis gyvendamas toje šaly, iš kurios išėjo enciklika *Aeterni Patris* ir kur kartu su juo dirba Gemelli, Olgiati, Masnovo, galėjo išvengti tomizmo, tas ne vienam kongreso dalyviui buvo tikra mįslė.

Susintetindamas savo įspūdžius apie Harvardą, tarptautinis mėnraštis *Scientia* konstatavo: „Pamokoma kongrese tas, kad jame nebuvo neutralios zonos tarp metafizikos ir fizikos.“[3]

[1] Kantstudien, 32 (1927), p. 344 s.

[2] Iš Lietuvos dalyvavo, atstovaudamas Lietuvos Universiteto Teologijos-Filosofijos Fakultetą, Prof.J. Vaitkevičius. Jo pranešimas atspausdintas 1924 m. „Logos“ p. 161 ss.

[3] Cf. *Dovydaitis Pr.*, Harvardo internacinis filosofijos kongresas Cambridge, 1927 m. „Logos“, p. 109 ss. — Cf. ir *Noël L.*, Le congrès de Harvard, „Revue neo-scolastique de philosophie“, Louvain 1926, p. 469 ss.

Sekantis platesnis kongresas, Įvykęs 1934 m. Prahoje,[1] parodė, kad tokie suvažiavimai nėra vien tik platformos, kur neo-scholastai gali priminti pasauliui, kad scholastika tebėra gyva, bet čia jie dar įrodo, jog tas pasaulis reikalingas jos. Tai patvirtina faktas, kad darbų branduolį — kartu su keturiomis kitomis temomis — sudarė problema „Religija ir filosofija“, ir kad jai nagrinėti buvo paskirtos ne tik dvi sekcijos, bet ir vienas plenumo posėdis, per kurį T. Przywara S. J. skaitė paskaitą. „Bendra dalyvių nuomonė, tai buvo geriausias iš visų referatas. Jame T. Przywara išrodė susitikimo punktus ir skirtumus tarp religijos ir filosofijos. Filosofija svarsto klausimus apie Dievą *sub ratione mundi,* pradėdama nuo pasaulio daiktų pažinimo ir betarpiškai atsiremdama žmogaus proto autoritetu. Teologija kalba apie Dievą *sub ratione Dei,* atsiremdama paties Dievo davimu apie save žinoti, kitaip sakant, Dievo apreiškimu. Po šitokios vaisingos Przywaros kalbos, silpnokas atrodė dėstymas žinomo Paryžiaus Sorbonos profesoriaus Brunschwiego, kuriam nepavyko klausytojų sužavėti savo išvedžiojimais iš religinio liberalizmo ir mokslinio ateizmo punktų.“[2]

Tiesa, ir Pragoje daug kas numojo rankas į katalikų mintis, bet priešininkai negali užginčyti, kad neo-scholastika vystosi, kad jos atstovai nerausdami pasirodo visur, kur gvildenami lemiami žmonijos klausimai ir kad jie randa pritarimą ir net pasekėjų.

g. Neo-scholastinio darbo aparatas[3]

Neo-scholastinis sąjūdis reikalingas ir atitinkamos organizacijos. Ją katalikai sudarė, įkurdami savo universitetus, fakultetus, seminarijas, išleisdami fundamentalinius veikalus, steigdami žurnalus, šaukdami suvažiavimus ir t.t. Ta organizacija užtikrina praeity laimėtas pozicijas, pa-

[1] Cf. *Dovydaitis Pr.,* Tarptautiniai filosofijos kongresai, „Logos“, Kaunas 1934, p. 189. — Iš Lietuvos tame kongrese dalyvavo prof. Iz. Tamošaitis.

[2] *Dovydaitis P.,* Aštuntas tarptautinis filosofijos kongresas Pragoję, 1934 m. „Logos“, p. 189.

[3] Ši apžvalga nebūtų pilna, nepaminėjus Lietuvos įsijungimą į neo-scholastikos darbą. Su neo-scholastika lietuviai dvasiškiai buvo supažindinti dar Petrapilio Dvasinėje Akademijoje, o daugiau lietuvių ir betarpiškai susitiko Louvaine ir šveicarų Friburge, iš kur tas judėjimas dar prieš karą persimetė į mūsų kunigų seminarijas, kurios tuo pat tapo pirmais tomizmo židiniais Lietuvoje. Po karo šis neo-scholastikcs sąjūdis pasiekė ir naujai steigiamą Lietuvos, dabar Vytauto Didžiojo, Universitetą, kur jis yra ypačiai ugdomas Teologijos-Filosofijos Fakulteto. Tas matyti, sakysime, iš jo leidžiamų žurnalų „Soter“ ir „Logos“, kuriuose, ypač pastarajame, pažymėtini skaitlingi *Vysk. M. Reinio* straipsniai. Tas žymu ir to fakulteto leidžiamose knygose, iš kurių — praleidę grynai teologinius dalykus — paminėsime *Prof. Pr. Kuraitis,* Pagrindiniti gnoseologijos klausimai (1930); Ontologija, I tomas 1931, II tomas 1933. — *Prof. A. Maliauskis,* Teodiceja (1931). — *Prof. P. Malakauskis,* Įgimtoji teisė (1934). To paties autoriaus yra dar keli veikalai apie bažnytines teises. *Philosophiae perennis* linkme eina ir *prof. St. Šalkauskis,* kuris stengiasi neo-scholastikos principus taikyti taip pat aktualioms mūsų gyvenimo problemoms (cf. Kultūros filosofijos metmens (1926). — Filoso-

deda įsitvirtinti dabarty ir leidžia rengtis ateičiai. Kad ji šiandien jau pusėtinai išaugusi, mums parodys čia dedama inventoriška apžvalga pačių stambiausių darbų.

Svarbiausi neo-scholastikos ž i d i n i a i yra, žinoma, katalikų universitetai. Iš jų šiuo atžvilgiu bene žymiausią rolę vaidina Louvainas. Romoje ta kryptimi veikia pontifikaliniai universitetai *Gregoriana, Collegio Angelico, Apselmianum* ir dar tik 1933 m. į aukštos mokyklos rangą pakeltas, pranciškonų išlaikomas *Antonianum.* Toliau minėtini Šveicarų Friburgo, Milano, Nijmwegeno, Washingtono, Ottawoso universitetai. Ir visose kitose katalikų laikomose aukštose mokyklose ir kunigų seminarijose, neo-scholastika užima prideramą vietą.

Be šių įstaigų yra dar specialūs tomistinės filosofijos institutai. Iš jų, užtinkamų beveik kiekviename katalikų mokslo židiny, pirmiausia minėtinas Merciero įkurtas *Institut supérieur de philosophie* Louvaine. Pasižymi ir jėzuitų globojamas *Institut für scholastische Philosophie* Innsbrucke. Žinomas yra ir nuo 1922 m. Koelne pradėjęs veikti *Albertus Magnus-Institut,* kurio pirmas darbo punktas yra Alberto Didžiojo veikalų išleidimas.

Didelę darbo dalį atlieka ir visą sąjūdį tiksliai atvaizduoja ž u r n a l a i . Jų nestoras bene bus nuo 1888 m. einąs *Philosophisches Jahrbuch*

fijos įvada (1928). — Visuomeninis auklėjimas (1927/32). Šitoje ideologinėje atmosferoje yra išaugusi ir to Fakulteto auklėtinio *Dr. A. Maceinos* disertacija — „Tautinis auklėjimas“ (1934). Katalikų rehabilitacijai mokslo srityje daug pasidarbavo ir *prof. Pr. Dovydaitis.* Jis kelia aikštėn universalinius katalikų mokslininkų užsimojimus įvairiose srityse: filosofijoje, istorijoje, etnologijoje, gamtos moksluose ir tt. Jo skaitlingų raštų bibliografija negali būti išsemta, arba net nucharakterizuota keliais pavadinimais. Šioje vietoje minėtini ir to Fakulteto dvasios reiškėjai, jame profesoriavę vyskupai apologetas *Būčys* ir sociologas *Paltarokas.*

Kaip kitur, taip ir Lietuvoje, katalikai mokslininkai šviesiai žiūri į savo darbo ateitį. Tai visai suprantama, žinant, kad čia jie savo pastangose gali atsiremti į katalikišką tautą. Tačiau tų vilčių jiems pavydi materializmo, pozityvizmo ir panašių, iš prieškarinės Rusijos išplaukusių, srovių atstovai, kurie, atsiremdami į 1926 m. prieš-gruodinį rėžimą, reikalavo arba jo dalį (sakysime, Filosofijos skyrių) arba jį visą panaikinti. 1926 m. pabaigos įvykiams nutolinus doktrinalinio liberalizmo atstovų svajonių realizavimą, kairieji pakeitė taktiką — Fakultetą apšaukė naujam rėžimui gresiančiu aparatu. Nors po-gruodinė valdžia, būdama daugeliu atžvilgiu antiliberalistiška, ir nesidavė vykdyti pasaulėžiūrinio liberalizmo pageidavimų, tačiau 1931 m. pravedė tam tikrą Fakulteto reformą. Ši, tiesa, nepakeitė jo charakterio, vienok susiaurino galimumus kovoti su liberalizmu. Dėl to Teologijos-Filosofijos Fakultetui nelengva moksliškai pagrįsti lietuvių tautos įsitikinimus ir jos organizmą apsaugoti nuo idėjinių ir moralinių sužalojimų.

Tačiau jis ir dabar, kiek pajėgdamas, dirba savo darbą, stengdamasis išleisti išmokslintus dvasininkus ir tiek profesionaliai tiek ir moraliai stiprius pasauliečius mokytojus ir panašius tvirto charakterio inteligentus, kurie, nepasitenkindami jaunosios kartos mechanišku instruktavimu, sugebėtų ją tikrai mokyti ir auklėti tradicinėje lietuvių tautos dvasioje. Reikia tikėtis, kad Teologijos-Filosofijos Fakulteto veikimo sąlygos toliau palengvės, ir kad jis sėkmingiau galės dirbti tą taip specifišką darbą, kuriame jo negali pavaduoti joks kitas universiteto vienetas.

Cf. „Teologijos-Fakulteto memorandumus apie principialius Fakulteto sutvarkymo pagrindus“ 1926 ir 1927 m., išspausdintus „Tiesos Kely" 1928 m. Nr. S, 316—323 p. ir „Teologijos-Filosofijos Fakulteto Tarybos pareiškimą dėl Universiteto Statuto reformos projekto“ 1929 m. Nr. 1, 66—69 p.

der Goerresgesellschaft. 1892 m. šveicarų Friburge pradėjo eiti *Revue Neo-Scolsstique.* Sekantis iš eilės yra nuo 1901 m. Budapešte einąs žurnalas *Bölcseti-Folyoirat.* 1907 m. belgai įkūrė dar antrą organą — *Revue des sciences philosophiques et théologiques.* Porą metų vėliau pasirodė iš karto du nauji žurnalai *Rivista di Filosofia Neo-scolastica* — Italijoje ir *La Ciencia Tomista* — Ispanijoje. Po karo pirmas naujai pasireiškęs organas buvo 1923 m. šveicarų Friburge įkurtas *Divus Thomas.* Prancūzijoje šis sąjūdis pagimdė *Bulletin Thomiste* (1924 ss) ir *Archive d'histoire doctrinale et littéraire du moyen-age.* Tais pačiais 1926 m., kuriais pirmą kartą pasirodė šis „Archyvas“, Romoje pranciškonai pradėjo leisti *Antonianum,* o Valkenburge (Olandijoje) jėzuitai — *Scholastik.* Ir Naujas Pasaulis, nenorėdamas atsilikti, 1927 m. Baltimore įkūrė *The new—scolasticism.* O jauniausias organas bene bus, 1931 m. įsteigtas, čekų kalba einąs *Na Hlubinu.*

Tomistai panaudojo dar ir kitokį veikimo būdą — s u v a ž i a v i m u s , kongresus. Jų pirmatakas yra 1923 m. Romoje įvykusi „Tomistinė Savaitė“, kurią baigdamas Šventas Tėvas pageidavo, kad artimiausiu laiku būtų sušauktas platesnis neo-scholasjtikos kongresas. Šis, pirmas tokios rūšies, buvo 1925 m. suorganizuotas Romoje. Suvažiavusiems atidarymo proga senelis Mgr. Talamo priminė, kad „pirmas toks kongresas“ įvykęs dar prieš 75 metus, t. y., 1880 m., kai susirinko keli katalikai mąstytojai padėkoti Leonui XIII. už encikliką *Aeterni Patris.* Bet dabar kas kita: iš 20 kraštų — 130 dalyvių[1], atstovaujančių jau daug nuveikusį ir dar daugiau žadanti judėjimą. Dienotvarkėje to išimtinai specialistams skirto kongreso buvo trijų rūšių problemos: gnoseologijos, ontologijos ir filosofijos santykių su eksperimentiniais mokslais. Kokia iš tokių kongresų nauda, nušviečia Lietuvos atstovas šiais žodžiais[2]: „... nė jokia lektūra negali duoti to, ką, pavyzdžiui, duoda rimtai paruošti ir tinkamai sunaudoti mokslininkų suvažiavimai per viešas diskusijas, per posėdžių protarpiais asmeniškus., atvykusiųjų susipažinimus, pasikalbėjimus apie aktualias problemas ir įvairiose šalyse naujus jų nušvietimo bandymus. Geri yra įvairių srovių atstovų filosofų kongresai, bet naudingesni vienos pakraipos filosofų suvažiavimai ; šičia debatai liečia ne tik specifinius orientacijos punktus, bet įsigilinama labiau ir plačiau į sistemos įvairias sritis. Tomistinės filosofijos atstovams norint įnešti daugiau gaivinančios šviesos patekusiai daug kur į krizio padėtį dvasios kultūrai, reikia ypatingai branginti ne tik asmeninę iniciatyvą, bet ir stengtis sunaudoti organizacinių jėgų pagalbą.“

[1] Iš Lietuvos dalyvavo, atstovaudamas Lietuvos Universitetą, Teologijos-Filosofijos Fakulteto profesorius Dr. Pr. Kuraitis.

[2] *Kuraitis Pr.,* Internacinis tomistinės filosofijos kongresas Ryme, „Logos“, Kaunas 1925, p. 78. — Cf. *Le Roche'le* Le Congrès thomiste de Rome, „Revue des sciences philosophiques et théologiques“, Paris 1925, p. 386 ss.

Neseniai, t. y., 1934 m. rugpjūčio mėnesi, toks kongresas įvyko Poznaniuje. Jame dalyvavo nemažai plačiai žinomų asmenų, pav., Maritainas, Kremeris, Masnovo ir kt. Lenkų pirmasai kard. Hlondas, kalbėdamas kongrese, atrėmė priekaištą, neo-scholastika esanti specifiškas vidurinių amžių ir nieko bendro su mūsų laikais neturįs reiškinys. Priešingai, ji perdėm aktuali. Lyg norėdamas tą patvirtinti, Krokuvos universiteto profesorius Michalskis kritiškai nagrinėjo šių dienų rasistų istoriosofiją. Jis ją, aiškinančią istorijos vyksmus rasės, kraujo ypatybėmis, laiko lygiai klaidingą, kaip ir materialistinę bei spiritualistinę, nes anoji perdedanti materijos, o šita dvasios poveikį. „Tomas Akvinietis tuos visus elementus žino, pripažįsta jiems savo vertę, bet ne vienam iš jų nepriskiria kitus paneigiančios reikšmės“ [1]. Visiems rūpima tema kalbėjo ir Maritainas, liesdamas naują krikščionišką visuomenę. Bendrai imant, kongresas gyveno aktualijomis ir dėl to tikrai domino dalyvius. Į jį akis buvo atkreipusi ir Lenkijos valdžia bei jos laikomi universitetai, kurie visi atsiuntė savo atstovus ir kuo galėjo padėjo.

Be šitų tarptautinių kongresų, įvyksta ir atskirų kraštų katalikų mąstytojų pasimatymai, suvažiavimai. Vokietijoje — bendros savo konferencijos rėmuose — tokius organizuoja *Goerresgesellschaft,* kuriai pastaruoju laiku padeda vad. *Katholische Akademikerverband,* t. y., visų katalikų korporacijų sendraugių susivienijimas. Ir prancūzai, nenorėdami atsilikti, pradedant nuo 1932 m. kasmet susitinka Juvissy, domininkonų mokslo židiny. Itin įdomus buvo 1933 m. suvažiavimas, kuriame dalyvavo beveik visas romanų neo-scholastikos elitas bei eilė valdžios universitetų atstovų. Jame buvo išdiskutuota vad. „krikščioniškosios filosofijos“ problema. „Kaipo išvadą [iš visų paskaitų ir kalbų] galima pasakyti, jog yra krikščioniškų filosofų dėlto, kad krikščionys gali atsidėti filosofiniams tyrinėjimams ir kad krikščionybė juos disponuoja atsidėti tam darbui... Krikščionybė jiems padeda susidaryti *teigiamą filosofiją*. O filosofija, būdama teisinga, yra būtinai sutaikoma su krikščionybe; ji yra lengvai panaudojama ir krikščionybės ir pačios teologijos. Jos apimtis gali dalinai atitikti Apreiškimo apimtį. Tačiau nė jokia filosofija negali būti vadinama „krikščioniškąja“ griežta to žodžio prasme. Be abejo, galima kalbėti apie krikščioniškąsias filosofijas, bet tiktai tiek, kiek jos buvo sudarytos krikščionių filosofų. Bet kadangi daugelis atvejų rodo, kad yra gana pavojinga vartoti posakį „krikščioniškoji filosofija“, kaipo netiksliai apibrėžtą terminą, todėl verčiau tokio pavadinimo vengti...“[2]

[1] *Dovydaitis Pr.*, Tarptautinis tomistinės filosofijos kongresas Poznaniuje, „Logos“, Kaunas 1934, p. 189.

[2] *Sideravičius A.*, Krikščioniškosios filosofijos klausimas Juvissy konferencijoje, „Logos“, Kaunas 1933, p. 80. — Tei pat nurodyta ir daugiau literatūros. — Cf. taip pat „Židinys“, Kaunas 1934, p. 81 ss.

Panašių suvažiavimų įvyko ir tebeįvyksta ir kituose kraštuose. Jie rengia dirvą tolimesniems tarptautiniams kongresams.[1]

Iš standartinių veikalų, išaugusių iš viso to triūso, dėl didelio jų skaičiaus teminėsime pačius stambiausius. Čia pirmiausia krinta į akis jau kitoje vietoje paliesta *Philosophia Lacensis,* kurią nuo 1888 iki 1906 m. išleido jėzuitai vokiečiai. Panašus darbas yra nuo 1904 m. einąs *Cours de philosophie* (11 tomų). Anglo-saksų kraštus aptarnauja nuo 1888 m. pradėję eiti *The manuals of the catholic philosophy* (5 tomai). Vokiečių kalba pažymėtina Baeumkerio, Ettlingerio ir kitų nuo 1920 m. leidžiama *Philosophische Handbibliothek,* kurios dabar jau yra 10 tomų.

Viską vainikuoja scholastikos korifėjų, o ypač Šv. Tomo Akviniečio, veikalų vertimai į atskiras moderniškas kalbas. Kad toki šiuo laiku spausdinami prancūzų ir vokiečių kalbomis, tai ne taip jau nuostabu, bet kad gaminamas ir čekiškas Akviniečio *Summos* vertimas, tai jau reikšminga. Verta žinoti ir tas faktas, kad tam veikalui geriau suprasti rengiama specialiai lotyniškai-čekiškas žodynas.

h. Pirmas balansas[2]

Kas to aparato pagalba per pirmą pusę šimto metų yra nuveikta? Pirmiausia metas į akis istoriški ir kritiški darbai, iškeliantieji daugybę lig šiol nežinomos medžiagos, atskleidžiančios naujas scholastikos puses. Sakysime, paaiškėjo, kad ji gerokai buvo prisidėjusi prie gamtos mokslų išbujojimo, matematikos ugdymo ir mechanikos išvystymo. Tai pirštu prikišamai parodo, pav., Sorbonos darbai 14. šimtmety. Be to, buvo iš naujo išleisti scholastikos klasikų veikalai. Tokiu būdu išnyko daug miglų, neleidusių ligšiol įžiūrėti tikrą scholastikos esmę bei reikšmę. Dėl to šiandien turima gana tikslų supratimą apie Tomą, Albertą Didįjį, Bonaventūrą, Suarezą. Paaiškėjo ir santykiai tarp aristotelizmo ir augustinizmo, buvo susektas ir platonizmo bei neo-platonizmo poveikis, tinkamai iškeltas pranciškonų bei jų mokslo vado Duns Scoto vaidmuo ir t. t.

Kiek čia įdėta darbo, pilnai suprasti gali tik žinąs tas sunkenybes, kurios dokumentų medžiotojams ir komentatoriams, sakysime, Denifle'ui, de Wulfui, Grabmannui, atsistojo skersai kelio. Jos reikalavo ne tik maksimumo filosofiško supratimo, bet ir nepaprastų filosofiškų sugebėjimų,

[1] Negalėdami tuo tarpu per daug specializuotis, Lietuvos katalikai tokio kongreso funkcijos paveda L. K. Mokslo Akademijos kas antri metai šaukiamiems L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavimams, kurių pirmas įvyko 1933 m. pavasarį.

[2] Šiam skyreliui be kitos literatūros plačiai panaudota šie *B. Janseno S. J.* raštai: Aufstiege zur Metaphysik. Heute und ehedem. Freiburg i. Br. 1933. — Papstum und Scholastik, „Stimmen der Zeit“, 1930, p. 321 ss. — Moderne Denker und Neuscholastik, „Stimmen der Zeit“, 1927, p. 172 ss.

tvarkant bei leidžiant tokius senus, užmestus ir dažnai gerokai apgadintus, vos išskaitomus manusikriptus. Šitas editorinis darbas, atliktas tikru skrupuliatiškumu, daug kam atidengė visai naujus horizontus, nelauktus aspektus ir leido piešti kur kas tikresnį vidurinių amžių ir filosofijos vaizdą.

Nemažiau reikšmingas yra ir susekimas idėjinių ryšių tarp įvairių scholastų ir tarp jų bei kitų minčių centrų. Taip, sakysime, pavyko nustatyti, kuriais keliais arabų ir graikų raštai atkeliavo į vakarų pasaulį, koks buvo pirmojo jų filosofinių turtų komentatoriaus, Alberto Didžiojo, vaidmuo, kuriais šaltiniais naudojosi Šv. Tomas, kokie buvo santykiai tarp tomistų ir nominalistų ir t.t. Įdomu buvo išgirsti ir apie santykius tarp scholastikos ir mistikos; sakysime, kurie ryšiai rišo Eckehartą su jo ordeno filosofija[1]. Nušviestas taip pat scholastikos sidabro amžius 16. šimtmety. Naujieji daviniai rodo, kad daugumas naujųjų laikų mąstytojų ir gamtininkų, taip antai, Giordano Bruno, Leonardo da Vinci, Galilei, Lutheris, J. Böhme, Descartes, Spinoza, Locke ir kt., kurie ligšiol buvo laikomi visai savarankiškais, vis dėlto gerokai paveikti scholastikos. Iš jos jie kartais pasiskolino kaip tik tas mintis, dėl kurių jie taip aukštai buvo ir tebėra keliami.

Iš to ir paaiškėja, kad žymi dalis mūsų geriausių minčių turi savo pradžią viduriniuose amžiuose, o ne — kaip anksčiau manyta — renesanse, humanizme ar reformacijoje. Ne vienas dėl to buvo priverstas keisti savo pažiūras į vidurinius amžius, nes suprato, kad niekinti juos yra tas pats, kaip ir nevertinti savo praeities, tuo pačiu ir savęs. Nors toji pažiūrų revizija vos tik prasidėjo, tačiau gilesni mokslininkai, semiantieji savo mokslą iš pirmų šaltinių, jau spėjo išsižadėti ankstyvesnių klaidingų manymų.

Šios istorinės studijos buvo geros dar ir tuo, kad sušelpė pačius katalikus tikru lobiu brangių, bet užmirštų arba bent ligšiol nepakankamai įvertintų žinių. Jos — žinoma, atitinkamai modifikuotos — nepaprastai praturtino šių dienų neo-scholastinę sistematiką.

Iš to galima suprasti, kad jau vien šitokiu kasinėjimu — kuris betgi sudaro tik dalį jos darbuotės — neo-scholastika yra nusipelniusi ir pateisina savo egzistenciją.

Iškėlę aikštėn tuos turtus, katalikai negavo ramiai pasidžiaugti, bet turėjo juos ginti nuo kriticizmo, idealizmo, skepticizmo, empirizmo, pozityvizmo ir visų kitų moderniškų srovių. Tas dažnai buvo daroma nuostabia erudicija ir sugebėjimu. Sakysime, Kleutgenas sumaniai rungėsi su Descartes'u, Kantu, Hegeliu, nekalbant jau apie mažesnes žvaigždes. Su lygiu pasisekimu atrėmė moderniųjų priekaištus Mercieras. gynė savo pažiūras Geyseris, išrodė savo tezių tikrumą Gutberletas.

[1] Cf. *Dempf A.*, Meister Eckehart, Leipzig 1934.

Tačiau nesitenkindami tokiu gynimusi, kuris iš dalies priverčia priimti savo ideologinio priešo metodus ir prisitaikinti prie jo taktikos, neo-scholastikos vadai ėmėsi ir savarankiškos kūrybos. Sakysime, psichologijoje Mercieras, Gutberletas, Geyseris, Frobes, Gemelli ir jo milaniečiai patiekia daug anksčiau visai nežinomos empirinės medžiagos ir ją savystoviai apdirba. Panašiai ir moralinėje filosofijoje, kurioje šalia kitų ypač pasižymėjo Taparelli, Sanseverino, Stöcklis, Hertlingas, Cathreinas. Našūs jų darbai ir religijos filosofijoje, ką parodo Garrigou-Lagrange'o, Sertillanges'o, Przywaros veik'allai. Gamtos filosofijoje jie ne tik konkuruoja su kolegomis iš kitų liogerių, kaip, sakysime, su Drieschu arba Becheriu, bet ne viena jų dar viršija savo svaresne filosofine substancija.

Bet vis dėlto tie darbai, absoliučiai imant, neturi jų pirmatakų reikšmes. Čia kalta eilė objektyvių ir subjektyvių priežasčių.

Pirmiausia reikia kaltinti mūsų laikų adogmatinį bei antimetafizinį charakterį, neleidžiantį pilnai kurti. Žmonės yra atpratę domėtis esmingiausiais klausimais — iš kur? į kur? kam? kodėl? Jie pamiršo ir mąstyti. Dėl to šiandien reikia plaukti prieš srovę, kuo netenkama didesnės dalies geriausių jėgų. Tuo tarpu viduriniai amžiai turėjo visą tą, metafizikos statybai reikalingą, transcendentinį impetų.

Be to, visa mūsų dabartis nėra kūrybiška, o pereinamas tarpas tarp dviejų už ją kur kas našesnių periodų. Tokiais laikais nors ir netrūksta rimtų darbų, tačiau nėra didžių užsimojimų ir tikrai imponuojančių mokslo sintezių. Šito pereinamumo charakterio negalėjo išsisaugoti nė šiame laike išaugusi neo-scholastika. Ji iš prigimties turi tas pačias gimimo ydas, kaip ir visi kiti šio laikotarpio dvasios pasireiškimai.

Antra sunkenybė plaukia iš pačių neo-scholastikos ugdytojų[1]. Mat, yra nemažai tokių, kurie prisiriša prie tradicinių formų ir dėl to įsivelia į nevaisingus mokyklinius ginčus. Jie pamiršta, kad svarbu tiesai ir tik jai atstovauti, o ne kuriai nors tradicijai, nors ši būtų ir kažin kiek brangi ordenui ar institutui. Laikai per daug rimti, kad 20. šimtmety būtų galima atnaujinti neesmingus 14. amžiaus kivirčius. Šiandien, dirbant gerokai dechristianizuotoje atmosferoje, reikia visas jėgas sukaupti kovai su išorės priešais.

Ypač reikėtų apgailestauti, jei būtų bandoma atnaujinti senus ginčus tarp tomizmo (siauro to žodžio prasme) ir vad. augustinizmo. Augusti-

[1] Kas nori susipažinti su svarbiausiais neo-scholastikai daromais priekaištais, tepasiskaito, sakysime,, Züricho universiteto profesorirus Pierre Jaccard'o raštus, iš kurių itin žymėtini L'inutile paradoxe des néo-scolastiques, „Revue de Gerjève“ Genève (août) 1927. — La renaissance thomiste dans l'Eglise. Du cardinal Mercier à M. Jacques Maritain. „Revue de théologie et de philosophie“, 1927, Nr. 63. — La renaissance de la pensée franciscaine, „Revue de théologie et de philosophie“. 1930, Nr. 75.

niškos filosofijos nuopelnai tokie dideli, kad joks rimtas mokslininkas negali be jų apsieiti. Lygiai kaip pats Šv. Tomas Akvinietis nevengė Šv. Augustino minčių, taip ir šių dienų scholastika turėtų pasinaudoti jomis. Būtų tikrai neišmintinga, vardan Akviniečio kovoti su Augustinu. Toks anti-augustiniškas nusistatymas tik iššauktų — ir jau iššaukė (Hessenas !) — lygiai tiek kenksmingą anti-tomistinį afektą. Tik panaudojimas visų tinkamų elementų — o tokių mums Šv. Augustinas patiekė begales[1] — apsaugos neo-scholastus nuo bergždžios repristinacijos to, kas tik atskiram mokykliniam vienetui miela. Taigi, tenka savo medžiagą semti iš visų naudingų šaltinių ir savo metodą taikinti atitinkamai situacijai. Tas darbas tuo geriau seksis, juo labiau bus įsidėmimą, jog tikroji scholastika buvo ne sukietėjusių aksiomų sistema, o aistringas tiesos siekimas ir juo geriau bus įsisąmoninama, kad 20. šimtmety negali būti kalbos apie atgaivinimą to, kas tiko 13. amžiui. Juk Averroësas, Sigeris Brabantietis ir į juos panašūs yra mirę, vienok Heideggeris, Husserlis, Bergsonas ir net Comte'as su Kantu yra gyvi. Jie formuoja mūsų dvasios gyvenimą. Todėl su jais ir tenka skaitytis.

Nuo tokio archaizmo mus įspėja pats Leonas XIII., ragindamas, pasinaudojant visu tuo, kas tinkamo buvo sukurta vėlesnių filosofų, toliau statyti Akviniečio dvasią. Be baimės apsirikti galima sakyti, kad kaip tik tas labiausiai dirba pagal Šv. Tomo intencijas, kuris nedievina kiekvieno jo skiemens, o jo kryptimi kuria savarankiškai. Šiuo atveju pats *Doctor Angelicus* buvo žavintis pavyzdys: jis laisvai panaudojo savo laikų filosofijos kraitį, įvesdamas kartais ir visai drąsias naujenybes, jei jos jam atrodo būtinos. Ir šiandien, jei jis grįžtų pas mus, vargu ar sutiktų leisti antrą savo veikalų laidą, gerokai jų nepakeitęs. Taigi tomizmas nėra ir negali būti archeologija, jis nori būti ir yra — kaip pabrėžė 1925 m. Romoje įvykusio tomistinės filosofijos kongreso pirmininkas — „filosofavimas Akviniečio dvasia“, t. y., toks filosofavimas, kuris gvildena aktualiausias problemas amžinų principų šviesoje.

Toliau neo-scholastikos vaisingumą gerokai sumažino ir tas faktas, kad didelę dalį reikiamos medžiagos reikėjo ir tebereikia atgabenti iš senai praėjusių laikų. Tas nelengva daryti jau vien dėl to, kad viduriniai amžiai, kurie žada daugiausia, ir ne vienam katalikui — nesąmoningai kartojančiam liberalizmo sugestijas — nėra jau taip simpatiški, o kas bekalbėti apie nekatalikus! Sunku todėl iš po humanizmo, reformacijos, apšvietos ir liberalizmo liekanų iškasti tuos turtus.

Tačiau tas nereiškia, kad tie neo-scholastikos darbai yra reikšmin-

[1] Cf. *Dovydaitis Pr.*, Šv. Augustaino asmenybės modernumas ir jo filosofijos aktualumas, Kaunas 1931. — *Hessen J.*, Augustinus und seine Bedeutung für die Gegenwart, 1924-. — *To paties*, Die Weltanschauung des Thomas von Aquin, 1926. — *To paties*, Augustinus Metaphysik der Erkenntnis, 1931. — *Przywaia E., S. J.*, Augustinus, Leipzig 1934.

giausi, arba kad pakanka užsiimti vien „iškasenų“ populiarinimu. Į viršų gabenami turtai, aišku daugely atvejų teturi istorinę reikšmę ir be žymių pakeitimų negali tarnauti šių dienų filosofinėms sunkenybėms įveikti. Jie nors ir užtikrina tradiciją, tačiau neatstoja savarankiško mąstymo, kuris kiekviename amžiuje vis iš naujo turi būti dirbamas.

Dar viena sunkenybė, trukdanti tomizmui veikti moderniškąjį pasaulį, yra jo ne visiems suprantama kalba. Ją sudaro nors tikslūs, bet mažai žinomi ir dėl to iškart ne visiems aiškūs išsireiškimai. Vietomis jie tiesiog virsta tikru slapyraščiu, kurio raktą turi tik nežymus žinovų skaičius. Kartais atrodo, scholastikos atgaivintojai tyčia slėpią savo minčių turtus už neįkandomos kalbos, kad tik į jų taip pamėgtąją sritį neįsibrautų pašaliniai. Kiti vėl, kad ir neinspiruojami tokios intencijos, turi nuostabią dovaną aiškias mintis išreikšti neaiškiai. Jų šūkis turbūt skamba: kodėl rašyti paprastai, jei tas galima padaryti ir komplikuotai?! Ar tad nuostabu, kad tomizmo mintys ne taip sparčiai plinta kaip turėtų ir galėtų? Tiesa, bandyta ir tebebandoma prie traktatų pridėti aiškinimų, pastabų, išnašų ir komentarų. Gaminamos net ištiesos transkripcijos. Bet ar normalu, kad knyga yra reikalinga nešiotės ir neštuvų?.

Kitaip daro moderniškoji filosofija. Nors ir jos atstovai yra davę panašių hieroglifų, tačiau, bendrai imant, jie rūpestingiau apdirba savo stilių. Kiti net rašo visai įdomiai, tiesiog patraukiamai. Dėl to nė vienas jų pakliuvo ir į literatūros istoriją, sakysime, Schopenhaueris su Nietzsche. Bet ir antro didumo žvaigždės, kaip Paulsenas, Euckenas, Bergsonas ir pan., pasižymi sklandžia ir pavergiančia kalba. Taigi, neo-scholastai, išmokę galvoti, dabar turėtų pramokti ir rašyti. Tada ir platesnėji sluoksniai nebežiūrės į jų filosofiją, kaip į akiniuotos kastos kabalistiką.

Nemažiau atstumia ir tas neretai pastebimas nepsichologiškumas santykiuose su moderniškąja filosofija. Jos atstovai skundžiasi, neo-scholastai, įsitikinę savo idėjų neklaidingumu, a *priori* atmetą visa, kas ne jų mąstoma. Esą jie tuo pasidarą ne kolegos, bet inkvizitoriai, visur tik nurodą, kad kitų suklysta. Esą jie pradedą paskaitas apie šių dienų filosofiją žodžiais: Dabar kalbėsime apie fenomenologiją ir tuoj pamatysime, kad ji yra klaidinga!

Tuose priekaištuose yra ir tiesos, nes dažnai nusistatoma iš kart prieš moderniškas mintis, su jomis gerai nė nesusipažinus. O kas arčiau pasižiūrėtų, rastų ne vieną jos teisingą mintį. Galima tad tvirtinti, kad, nežiūrint kvestijonuotinos krypties, vad. modernioji filosofija, pradedant Descartes'u ir baigiant Heideggeriu, yra aruodas įdomių ir iš dalies net naudingų minčių. Reikia tad, palikti savo filosofišką *ghetto* ir — neaukojant savo principų — atsiverti pasauliui.

Kai modernioji filosofija supras, kad su ja skaitomasi kaip su lygiu,

o ne kaip su nusikaltėliu, tada ir ji labiau bus linkusi vertinti neo-scholastikos argumentus.

i. Summa summarum

Neo-scholastika pirmiausia sutvarkė katalikų galvojimą. Tas nebuvo lengva, nes šie, kartais netiksliai suprasdami konservatoriškumą ir perdaug linkę „gyventi atgal“, nekartą ir „filosofuoja atgal“. Ypač sunkų buvo laimėti jaunimą, kurio žymi dalis tomizmą telaikydavo mirtinai nuobodžia proto gimnastika smegenų sąnariams laužyti. Reikėjo nemažai energijos išbudinti jauną kartą iš šito hipnozo, kurio rūkai kartais dar ir šiandien tebetemdo jos mąstymą. Bet bendrai paėmus, dabar jau kitaip. Katalikai tolydžiai aiškiau orientuojasi į neo-scholastikos švyturį. Dėl to galima tvirtinti, kad dar 20. šimtmečiui nepasibaigus nebebus mokslais besidominčio kataliko, kuriam *Philosophia perennis* būtų svetima.

Kai dėl ideologinių priešų tenka pasakyti, kad jie pergyveno visas fazes tos raidos, kurią paprastai patiria išdidus mokslininkas, netikėtai sulaukęs konkurento. Pradžioje nekreipė dėmesio į jį. Vėliau, kai tas nebebuvo galima, ji sąmoningai nutylėjo. O kai ir to nebeužteko, tyčiojosi iš jo. Ir gavo tuomet katalikai išgerti visą tą kartumo taurę, kurią liberalai laikydavo parengę kiekvienam oponentui. Bet kai ir ši nebepajėgė įbauginti, imta ieškoti kokio nors *modus vivendi*.

Tas *modus vivendi* šiandien ir charakterizuoja vad. moderniosios filosofijos santykį su neo-scholastika. Nebelaikoma gero išsilavinimo ženklu apie ją nieko nežinoti. Kiti net bando jos darbais pasinaudoti. Dėl to ji ne vienu klausimu yra paveikusi šių dienų mąstymą.

Sakysime, gnoseologijoje kritiškasis realizmas sumaniai kritikuoja Kanto kriticizmą ir tuo paskatina „grįžti prie objekto“. Psichologijoje aktualumo teoriją kaskart labiau nustumia substancialumas. Toje pat srityje eksperimentinis metodas turėjo žymią savo pozicijų dalį užleisti
į dvasios mokslus orientuotai psichologijai, kuri į psichinius reiškinius žiūri kaip iš vieno kuriančio centro išplaukiančius, visybę sudarančius fenomenus. Gamtos filosofijoje Driescho, Reinkės ir kitų neo-vitalizmas vis labiau išstumia materiališkai suprastą darvinizmą. Teisių filosofijoje kraštutinis pozityvizmas yra nustojęs geros dalies pasekėjų, nes daugelis pabrėžia virštautinę, bendros reikšmės turinčią proto teisę (Vernunftrecht), kuri iš esmės yra ne kas kita, kaip scholastikos dėstomoji prigimties teisė.

Iš visų tų ir eilės panašių reiškinių matyti, kad šių dienų mąstymas daro stambius žingsnius scholastikos link. Visa tai, žinoma, įvyko ne be sąryšio su katalikų mąstytojų veikla.

Tačiau to neo-scholastikai dar permaža. Ji norėtų iš esmės paveikti filosofinį žmonijos darbą. Tam ji dabar ir rengiasi. Nors medžiaginės

sąlygos jai ir nepalankios, tačiau patogi — dvasios situacija, juk neo-scholastika pasauliui kaip tik ir siūlo, ko šis yra išsiilgęs — tvirtą pasaulėžiūrą ir prasmingą gyvenimožiūrą.

Charakteringa tuo atžvilgiu yra nekataliko Gonzague Truc'o knyga *Le retour a la scolastique,* kurioje jis 1919 m. suformulavo daugelio lūkuriavimus ir viltis. Nors autorius šiaip gana kritiškai sutinka Bažnyčios dogmas, Jos organizaciją ir atstovus, tačiau jis negali nevertinti tokios filosofijos, kuri jo manymu mūsų mąstymui neša išganymą.

Truc'as scholastiką vertina pirmiausia dėl to, kad ji tiesą geriau išreiškia ir už senąją ir už moderniąją filosofiją. Iš viso, esąs didelis skirtumas tarp nūdienės galvosenos ir katalikų mąstymo. Anoji nors ir pasipučia dėl kelių surastų tiesų, tačiau iš šio turėtų pasimokyti, kad visų pirma reikia apmąstyti svarbiausią klausimą, būtent, žmogaus likimą. „Juk žmogus pašauktas ne tam, kad tik gyventų ir suvoktų kelius gyvenimo mechanizmo aspektus, bet jis trokšta žinoti kam jis gyvena“. Į šitokius klausimus atsakyti kaip tik stengėsi vidurinių amžių filosofija.

Tačiau to nepaisant, taip tęsia Truc'as, scholastika patyrė visus smukimo kartumus. Ji, tarsi, nuo sosto tiesiai buvo nugabenta į ešafotą. Žinoma, ji turėjo ydų. Bet vis dėlto ji „*yra philosophia perennis,* filosofija visiems laikams“. „Savo sintezėse, kurios iškart atrodo dirbtinos, o paskui pasireiškia didingu grožiu, scholastika bando į imponuojančią visumą suvesti Platoną, Aristotelį, Plotiną, šias tris žmogiško mąstymo viršūnes... Pasikliaudama savimi ir būdama kartu ir kukli ir drąsi, ji yra įsitikinusi, kad kiekvieno amžiaus uždavinys yra pridėti prie seno ką nors naujo ir tuo būdu idėjų harmonijai suteikti ir individuališką bruožą.“

Kas scholastikos privalumų nenorėjo matyti, tas tik save nuskriaudė. Tiesa, „mes medžiagiškai praturtėjome, bet mūsų siela begalo sumenko. Mes pasidarėme vergais tos materijos, kurią apvalėme.“ Kokie viso to padariniai? „Religinį abejingumą seka filosofijos ir bet kurio mąstymo nekentimas. Žmogui nebeįdomu nei gyvenimo prasmė nei jo tikslas, jam pakanka būti [pasauly] ir naudotis [jo gėrybėmis]. Bet šis naudojimasis yra begalo lėkštus.“ Yra tik viena išeitis — išlaisvinti protą iš žemiškų pinklių ir nukreipti jį vėl į jo natūralų tikslą, prie kurio jį tegali priartinti scholastika: Ji temoko mus mąstyti ir pažinti, kam mes mąstome[1].

Tad kokiais jausmais vadovaudamasis katalikas žengią į ateitį — optimistiškai ar pesimistiškai nusiteikęs?

[1] Truc tiek yra įsitikinęs scholastikos naudingumu, kad kreipėsi į valdžią, prašydamas šelpti neo-scholastikos ugdymui pasišventusi, jam gerai žinomą Paryžiaus katalikų universitetą. *Tempora mutantur!*

Yra, kaip matėme, daug džiuginančių faktų[1]. Ypač gera, kad ne viena sistema, kuri aštriai puolė katalikus ir pasiskelbė laimėtoja, šiandien arba pati susilikvidavo arba liko nugalėta. Bet tuščia manyti, kad visi mąstytojai kada nors vienu balsu skelbtų katalikų doktriną. Bergždžia todėl svaigintis mintimi, kad, nugalėjus pozityvizmą su materializmu, bus laisvas kelias katalikų mintims. Kaip jau per du tūkstančius metų jie, pašalinę vieną kliūtį, atsidurdavo ties kita, taip ir ateity tokias sutiks. Ir nebus kada nurimti. Taigi, kiekviena katalikų karta susiduria su specifiškais sunkumais, su kuriais rungtis ir yra vyriausias uždavinys. Kad tikrai nėra kada pasilsėti, įsakmiai rodo ir gyvenamasis momentas: traukiasi iš arenos individualizmas, bet užtat veržiasi kvestijonuotini totalizmai. Ir vėl iš naujo prasideda išaiškinimas ir vertinimas. Veikla vis ta pati, keičiasi tik objektai, mainosi tik frontai. Negerai, kai nesuprantama savo uždavinio ar patogumų ištroškus užsimerkiama prieš dienos imperatyvus. Reikia skaityti už didelę laimę patekti į tokias dvasios kovas, nuo kurių šiandien aidi visas pasaulis.

Kaip matyti nėra pagrindo perdaug džiūgauti. Kad toks optimizmas tikrai nebūtų pagrįstas, galima spręsti ir iš to, kad į daugelį aktualių klausimų katalikai neturi atsakymų arba jei ir turi, tai juos pamiršo. Tuo tarpu tėra apytikriai parengta vieta, kur turėtų išaugti nauji minčių rūmai. Ne be mūsų kaltės taip yra. Dėl to nedarykime sau iliuzijų. Gal tuos kelius pasiliktus laimėjimus sulaukėme ne tiek dėl savo stiprumo, kiek dėl kitų silpnumo. Nesunku suprasti, kad mes stovime tik pradžioje tų didžių uždavinių, kurie tuo tarpu praneša mūsų silpnas jėgas.

Bet taip pat nėra pamato įpulti ir į pesimizmą. Nors, žinoma, ir nejauku, kad viešai vyrauja svetimos doktrinos, tačiau tas kataliko mokslininko neišmuša iš vagos. Juk daug yra buvę sistemų, o kur jos dabar? Ar šiandien kas jas beatsimena, išskyrus istorikus? Kadaise Šv. Jeronimas rašė: „Ingemiscens orbis terrarum se Arianum esse miratus est“ — „Susigraudinęs ir nustebęs pasaulis pamatė, kad jis pasidaręs arianiškas“. O kur arianizmas šiandien? Kiek galima būtų priskaityti mokslo pasaulį užkariavusių srovių ir kategoriškai pareiškusių — niekam nebeatiduosiančios skipetro? Taip, sakysime, Hegelis skelbė, kad po jo joks filosofas nebeturėsiąs šansų. Ir Schopenhaueris tvirtino, tik su juo tikra filosofija atėjusi į pasaulį. Panašiai ir Nietzsche laikė save pirmu ir paskutiniu išminties pranašu. Ir retas kuris nesako, kad prieš jį nieko nebuvę ir kad po jo jau niekam vietos nebūsią.

Toje iškylančių ir nykstančių sistemų daugybėje ramiai sau skiria

[1] Prie jų nepriskaitoma, kad tomizmas kaikur, sakysime, šių dienų Prancūzijoje, pasidarė net mados filosofija. Tai efemeriškas reiškinys, iššauktas tų, kurie vakar žaidė bergsonizmu, rytoj žais kuo kitu. *Philosophia perennis* nesiekia pigaus populiarumo. Madoje ar nemadoje — tas jai ir katalikui mokslininkui skirtumo nesudaro ir jo nejaudina.

kelią *Philosophia perennis.* Užgavimų nepaiso, pataikavimų negirdi. Ji nesistengia ką perkalbėti ar įsigyti sekėjų *par force.* Nors ji ir džiaugiasi jų sulaukusi bei liūdi jų netekusi — tačiau nenustoja pusiausvyros. Juk jos likimas nesurištas su atskiru mąstytoju, kuris dėl savo trumpo gyvenimo turi išvystyti nervingai greitą tempą. Nesijungia ji nei su ištisa epocha, kuriai rūpi žūtbūt patekti į istoriją. Generacijos, periodai, šimtmečiai yra tik laiptai, kuriais ji kopia į savo tikslą.

Nesusipratimams išvengti, baigiant čia reikia pabrėžti, kad *Philosophia perennis* ir scholastika (arba tomizmas) nėra visai tas pats. Scholastika tėra tik viena tų mąstymo lyčių, kuriomis *Philosophia perennis* ilgame savo kely naudojasi.

Pirmiausia jai tarnavo platonizmo parengti indai, nes jo spekuliacijos pagrindinė tendencija kilti į antgamtines sferas raginte ragino juo pasinaudoti. Visas platonizmo teikiamas krikščioniškajam mokslui galimybes genialiai panaudojo Šv. Augustinas, tuo tapdamas vienu reikšmingiausių *Philosophiae perennis* atstovų. Bet suaugustinintas platonizmas, kuris per aštuonius šimtmečius vienas vadovavo filosofiniam darbui, nebuvo laikomas vienintele išreiškimo forma. Dėl to krikščioniškasis pasaulis perdaug nesipriešino, kai 13. šimtmety Tomas Akvinietis amžinas tiesas bandė išreikšti kita, graikų filosofijoje pasirodžiusia, komponente — aristotelizmu, kuriuo remiasi ir šių dienų neo-scholastika. Vienok iš to dar neseka, kad būtinai taip pasiliks ir ateity. Juk viskas, kas yra istorijoje sukurta, kinta. Atsiranda naujų ir gal tobulesnių, o ypač naujoms situacijoms geriau pritaikintų mąstymo formų. Sakysim, gali taip pasikeisti, kad krikščionybė, savo pradžioje pakrypusi į vakarus, kuriems kalbėjo jiems labiausiai suprantama racionalistiška kalba, ateity savo centrus turės rytuose. Ar tik neiškils tuomet senas turinys nuostabiai išvystytomis indų spekuliacijos formomis? Taigi, galimas daiktas, kad tolimoje ateityje unija tarp katalikų minties ir aristoteliškos filosofijos nebebus tokia tvirta kaip dabar. Bet tuo tarpu mums statomas uždavinys ir visa dvasios konsteliacija įsakmiai verčia mus naudotis tąja aristoteliškai orientuota sistema, kurios visų paskutinių popiežių paskatintas intensyvus ugdymas privedė prie spekuliatyvinio darbo atgijimo katalikų tarpe. Katalikas gali didžiuotis tokia vadove, ypač dabar, kai ji išlyginusi daugelį praeities nepasisekimų, kviečia naudotis tomis galimybėmis, kuriomis Apvaizda apdovanojo gyvenamąjį laikotarpį.

3. KATALIKŲ UNIVERSITETŲ EKSPANSIJA[1]

Juo labiau žmoniją ištikusios katastrofos — Didysis karas, rusų revoliucija, ekonomiškas smukimas ir t.t. — sukrėtė pasitikėjimą mokslu bei liberalizmo pagimdyta aukšta mokykla, juo labiau iškilo katalikų doktrina, jų mokslo sąvoka ir jos dvasia dirbantieji universitetai ir tai tokiame laipsny, kad net imta kalbėti apie tikrą tų mokslo įstaigų ekspansiją. Ar toks manymas tikras, parodys čia dedama apžvalga.

a. Lenkijoje

Po karo pirmi pasiskubino katalikų universitetą įkurti — lenkai. Jie 1919 m. Lublinė[2], kur susimetė žymi dalis buv. Petrapilio Dvasinės Akademijos profesūros su Mgr. Radziszewskiu priešaky, — remiami nuncijaus Achilles Ratti, dabartinio popiežiaus, — atidarė Švenč. Jėzaus Širdies vardu savo aukštą mokyklą. Ši tęsia tradicijas senos Zamascos Akademijos, kuri dar pirmosios Lenkijos respublikos laikais buvo įžymus kultūros centras. Ir šiandien ji nori ką nors ypatingesnio įnešti į krašto akademinį gyvenimą, nes turi aukštesnių pretenzijų, negu būti tik septintu universitetu prie jau anksčiau įsteigtų šešių.

Jos laikytojas ir globėjas yra Lenkijos episkopatas. Jis finansuoja universitetą iš tam tikro fondo, kurio pajamas sudaro pačių vyskupų įnašai, turtuolių dovanos bei palikimai ir kasmet per Sekminių šventes visose bažnyčiose organizuojamos rinkliavos. Pastaruoju laiku ir valstybė, įsitikinusi šios įstaigos naudingumu, pradėjo ją šelpti.

Fakultetų yra keturi — teologijos, Bažnyčios teisių, humanitarinis ir socialinių bei ekonominių mokslų. Pirmuose dviejuose dėsto kunigai, kituose — pasauliečiai. Socialinių mokslų fakultetas turi du skyrius — teisių ir ekonominių mokslų; humanitarinis apima filosofiją, klasikinę filologiją, istoriją, pedagogiką, senąsias ir moderniąsias kalbas, lenkų ir kitų kraštų literatūras. Profesorių yra arti 50, studentų apie tūkstantį. Daugumas jų (1934 m. — 658) įdomaujasi teisių, valstybiniais, socialiniais ir ekonominiais mokslais. Centrinė biblioteka 1934 m. turėjo apie 120.000 tomų. Nuo 1933 m. universitetas turi valdžios mokslo įstaigos teises, dėl to jo duodami diplomai vertinami kaip. ir kitų aukštų mokyklų.

Kartu su universitetu dirba dvi mokslo organizacijos, būtent. „Mokslo draugija“ ir „krikščioniškų studijų draugija“. Pastaroji išleidžia du

[1] Šiuo klausimu geriausiai orientuoja *Schrijnen J.*, Annuaire bulletin des universités catholiques. Années académiques 1931/33, Nimégue - Utrecht 1934. Šiame metrašty visos žemiau cprašomos mokslo įstaigos turi savo gerai dokumentuotą skyrelį.

[3] Cf. La Croix (Paris) iš 1934.X.12 d. — *Grisar S. J.*, Die kathol. Hochschulbewegung ausserhalb Deutschlands, „Stimmen der Zeit.“, 1925, p. 42. — Apie įkūrimą ž. dar A. Mariel'io straipsnį žurnale „Revue des Jeunes“, Paris 1924, p. 419 ss.

organu „Prad“ ir „Darbo frontą“, kurių pirmas skiriamas inteligentams o antras darbininkams.

Savo veikimu Lublino universitetas tiek yra užsirekomendavęs, kad valdžia neatsisakytų remti dar ir kitą panašią įstaigą, kuriai vieta numatyta Toruny. Jos įkūrimo reikalu 1934 m. yra įvykę keli pasitarimai, kuriuose dalyvavo ir valdžios atstovai, jų tarpe vaivada Kirtiklis. Iš pradžios ketinama atidaryti teologijos, humanitarinių ir teisių mokslų fakultetus.

b. Italijoje

Atpasakoti Italijos katalikų darbus ir jų universiteto istoriją yra tas pats kaip nupiešti rektoriaus biografiją.[1] Gemelli, gimęs 1878 m. Milane ir 1902 m. gavęs medicinos daktaro laipsnį, pozityvizmo pagautas iškart eksperimentavo laboratorijose, specializavosi klinikose. „Aš buvau tikras, kad mokslas viską gali išaiškinti ir kad ypač biologija sugeba atskleisti senas... paslaptis. Mano religiją sudarė Haeckelio tvirtinimai, o mano pažiūras į praktišką gyvenimą formavo grubiai materialistiškai suprastas marksistiškas socializmas... Įpareigojau save susipažinti su kiekvienu leidiniu, pasiskubinau lankyti garsiausius universitetus.“ Jaunas medikas knisasi bibliotekose, užsidaro seminaruose. Kompiliuoja, rašo, spausdina. Mokslas jam buvo viską išaiškinanti deivė. Bet neilgai, nes nuolatinis mąstymas, lydėjęs jo tyrinėjimus, nuteikė jį skeptiškai. Kai dar filosofai, kaip Rickertas, Bergsonas ir pan., patvirtino jo abejones, Gemelli puolė spekuliatyvinei filosofijai į glėbį. Griebėsi čia vienos čia kitos sistemos, bet vis veltui. Skaudžiai nusivylęs, pagaliau nukreipė savo žvilgsnį į krikščionišką pasaulėžiūrą ir „įsitikinau kad ji viena gali išspręsti buities problemas.“ Logiškai atsidūrė ties vidurinių amžių slenksčiu. Pirmas susitikimas tačiau nebuvo simpatiškas. Vienok su laiku už taip — kaip jam rodėsi — gramozdiškų scholastikos formulių Gemelli atrado Tomo, Alberto ir kitų scholastų genialumą. Čia slėpėsi ta koncepcija, kuri sugeba atsakyti į esmingus klausimus, ir ta doktrina, kuri, praturtinta šių dienų daviniais, gali patenkinti galvojančio žmogaus reikalavimus, .,Ir taip pasidariau aš ‚viduramžininku‘.“ „Bet aš nenorėčiau būti netiksliai suprastas. Mes nenorime grįžti į vidurinius amžius... Istorija nesikartoja... Mes iš ten tik atsigabename ginklų ateičiai užkariauti, t. y.. katalikų Bažnyčią vėl padaryti kultūros siela.“

Gemelli grįžo į Bažnyčią, tapo kunigu ir pranciškonu. Kai Lourdes‘o stebuklų paveiktas ėmė tvirtinti Dievas ir dabar darąs stebuklus, jis buvo pravardžiojamas „Lourdes'o stebuklingų vandenų commis-voyageur'iu“ ir

[1] Cf. „Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen“, Band VII, 1929.

už „nemokslišką žinių skleidimą“ iš medikų draugijos pašalintas. Dėl tos pačios priežasties 1909 m., per tautinį filosofų kongresą Romoje, buvo pareikalauta, kad Gemelli ir, iš viso, neo-scholastai apleistų posėdį, o dar porą metų vėliau, jis atsilankęs į tarptautinį filosofų kongresą Bolonijoje buvo iššvilptas.

Tas Gemellio nejaudino. Jis ramiausiai įrodė scientizmo klaidas, tam pasinaudodamas ta pačia aparatūra, kaip ir pozityvistai su materialistais. Tas jį taip išgarsino, kad susilaukė svetimų universitetų pakvietimų dėstyti eksperimentinę psichologiją ir biologiją. Per karą jis įkūrė pirmą Italijoje psichiatrinę lauko ligoninę ir vedė Vyriausio Štabo psichofiziologinę laboratoriją. Tai vis nemenki darbai, tačiau jie visi nublanksta prieš katalikų universiteto įsteigimą.

Tokį universitetą įkurti buvo sena katalikų svajonė. Jau per pirmąjį Italijos katalikų kongresą 1874 m. Venecijoje tartasi šiuo reikalu. Bet lengviau norėti, kaip turėti. Trūko profesorių ir studentų, mokslo žurnalų ir skaitytojų, o svarbiausia — nebuvo nė cento pinigų.

Tik kur ne kur viena kita kregždė, bet tai dar nesudarė pavasario. Šiame sąryšy su pagarba prisimename tokius mokslo vyrus, kaip Ferrini, Salvadori, Necchi, kurie savo darbais ir visu savo gyvenimu yra paruošę dirvą. Sakysime, teisių profesorius Contardo Ferrini (1859—1902), lygiai žymus darbštumu, moksliškumu ir kilniu gyvenimu, slegiančiais liberalizmo laikais įsakmiai parodė, kad tikėjimas su mokslu suderinami. Kas yra nors kiek susipažinęs su tuo mokslininku, pilnai supranta, kodėl pradėta jo — kaip ir jo vienminčio prancūzo Ozanamo — beatifikacijos byla[1] ir kad Pijus XI. 1931 m. per iškilmingą susirinkimą paskelbė, prof. Ferrini heroiškai pasižymėjęs krikščioniškų dorybių ugdyme, tuo priartindamas tą dieną, kuri iškels jo paveikslą į altorius. Visai panašus į jį yra 1930 m. miręs gydytojas Vico Necchi, kuris Gemelliui padėjo atsikratyti scientizmo prietarų ir visą savo amžių rūpinosi aukštos mokyklos įkūrimu.[2]

Mokslinei atmosferai sutirštinti daug padėjo ir žurnalai, o ypač 1849 m. Neapoly mums jau žinomo T. Liberatorės įkurta *Civiltà cattolica*, kurios ligšiol išėjo virš dviejų tūkstančių numerių. Kadangi šis organas kritiškai patikrino visas sroves, todėl jame atsispindi visas italų idėjinis judėjimas. Čia užtinkame kovas su liberalizmu, modernizmu, socializmu; jis palietė vad. Romos (Vatikano valstybės) klausimą, ir gentilizmą su fašizmu. Tuo

[1] Apie Contardo Ferrini, su kuriuo pirmiausia turėtų susipažinti mūsų juristai, cf. *Pe'legrni C.*, La vita di Contardo Ferrini, Milano. — *Mut. D. W.*, Professor Contardo Ferrini. Ein moderner Gelehrter und Heiliger. Kirnach-Villingen 1925. — Gedanken und Gebete des Professors Contardo Ferrini, herausgegeben von D. W. Mut, Kirnach-Villingen 1924.

[2] Apie Vico Necchi cf. *Pio Bondiolio* parašytą biografiją ir jo išleistus „Scritti religiosi di Vico Necchi“, Milano 1931/32.

Civiltà cattolica yra ryškiausias 19. šimtmečio reiškinių vertintojas. Kadangi stengėsi visur ramiu ir pozityviu būdu iškelti krikščioniškuosius principus, todėl ji buvo tikras kelrodys ideologijos painiavose, kurių nemažai pasitaikė dvasiniai taip judrioje ir politiniai taip audringoje Italijoje. Nekartą ji buvo palietusi ir savo *almae matris* problemą. Bet vis nesimatė realizatoriaus. Tačiau laikui atėjus, atsirado ir šis.

Nors Gemelli turėjo tik 50 lyrų kišenėje, vienok pradėjo akciją.[1] Viena auka, milijono litų sumoje, paskatino pirkti rūmus tam darbui, kuris 1920 m. dviejuose fakultetuose buvo pradėtas. Keturiais metais vėliau šis mokslo židinys susilaukė valdžios pripažinimo ir tuo pat teisės duoti diplomus ir teikti titulus Italijos karaliaus vardu. Kai 1932 m. buvo šventinami nauji pastatai, iškilmėse dalyvavo sosto įpėdinis, švietimo ministeris ir beveik visų valdžios universitetų rektoriai. O kai 1934 m. gruodžio mėnesį Mussolini atvykęs į Milaną, tarp jį sutinkančių pastebėjo ir Gemelli, jį užkalbino. Prisipažino skaitęs ne vieną jo išleistų veikalų ir atsisveikindamas tarė: „Jūs duodate pavyzdį kaip reikia dirbti.“

Kaip tas darbas atrodo?[2] Šiuo tarpu veikia trys fakultetai — filosofijos bei literatūros, teisių ir valstybės mokslų. Prie jų dar yra prijungti du institutai — pedagogikos ir religijos mokslų bei šešiolika įvairių mokyklų, seminarų, laboratorijų ir pan. Viena tokia — valstybės ir ekonomijos mokslams — nesenai atitinkamais papildymais ir patobulinimais buvo pakelta į fakultetus, nes universitetui labai rūpi išauklėti krikščioniška dvasia persiėmusius sociologus, prekybininkus, pramonininkus, bankininkus ir pan. profesionalus. Profesorių, kuriems padeda apie 20 asistentų, yra arti 80, studentų (1934 m.) — 1988. Jų tik nežymi dalis iš Milano, daugumas atvykę iš toliau. Netrūksta nė užsieniečių. Tai ženklas, kad universitetas jau suspėjo įleisti šaknis. 512 studentų studijavo humanistinius mokslus, 333 — teisės ir 134 — valstybės ir ekonominius mokslus. 918 lankė pedagogikos institutą, o 94 — specialiss mokyklas.

Biblioteka turi arti 300.000 knygų. Žurnalų gaunama 1800. Raštiška mokslo kūryba gana intensinga: 1932/33 metais pasirodė 450 įvairių publikacijų, tarp kurių užtinkame visai aktualių raštų, kaip, sakysime, apie aeronautikos teisę, Ispanijos revoliuciją, Galilėjo bylą. Žymi dalis mažesnių darbų buvo atspausdinta universiteto leidžiamuose žurnaluose — *Aevum* (filologijai ir istorijai), *Aegyptus* (egiptologijai), *Rivista di filosofia neoscolastica* ir *Rivista internazionale di scienze sociali.*

Stengiamasi užpildyti dar esamas spragas. Taip, sakysime, 1933/34

[1] Apie universiteto kūrimą cf. *A. Grosserto* straipsnį žurnale „Monatrosen“, Olten 1923, p. 234 ss. ir 280 ss. — Ž. taip pat brošiūrą „L'Università cattolica del S. Coure. Tre anni di vita“. Milano 1924.

[2] Cf. „Osservatore Romano“ iš 1934.XI.27.

mokslo metais buvo naujai įkurtos katedros ispanų ir rumunų kalboms. Be reguliarių kursų buvo suorganizuotos dar specialios paskaitos apie ūkio krizį, teatro istoriją, pandektus ir t.t., kurias skaitė be kitų Švietimo ministeris Ercole, sorbonietis Le Fur, Maritainas.

Kas finansuoja šį darbą? Patys tikintieji, daugiausia Katalikų Akcijos nariai, paprasti pasauliečiai. Jie, didumoj neturtingi žmonės, įsitikinę, kad toks universitetas yra geriausia priemonė naujai generacijai persunkti katalikybe, centą po centą sudeda kasmet tris milijonus litų. Kapitalo, taip aiškina, Gemelli, mes neturime. Ir ar galima šiais laikais, kada net grandioziški Amerikos universitetai neįstengia savo įstaigas išlaikyti iš fondų, svajoti savo aparatą finansuoti iš savo kapitalų? Bet mes turime kur kas galingesnį, fondą — tai mūsų rinkikų meilę ir tikėjimą! Jie „ubagauja“ visur, net neturtingiausiose Italijos vietose — ant aukštų kalnų, neprieinamuose užkampiuose, ligoninėse, net kalėjimuose, visur, kur tik atsiranda nors vienas pasišventęs pasaulietis ar pasiaukojęs kunigas. Katalikų universiteto įkūrimas yra tik klausimas tikėjimo ir tvirto pasitikėjimo savo Viešpačiu.[1]

Tuo nepalaužiamu tikėjimu milaniečiai ir pasižymi, dėl to jiems ir sekasi. Sakysime, jei kuriam nepaprastam darbui reikia naujų sumų ir tos atsiranda. Tai parodė nesenai baigtas įrengti studentų bendrabutis, kuris buvo pastatytas dovanomis, sudėtomis rektoriaus 25 m. kunigystės sukakčiai paminėti. Vienas flygelis, *Augustianum*, turi šimtą kambarių teologijos studentams, be to skaityklą ir susirinkimams salę. Kitas — *Ludovicianum* — su 50 kambarių paskirtas pasauliečiams. Bendra abiems pastatams yra koplyčia, maudyklės, gimnastikos salė ir sode įrengta sporto aikštė. Šitas bendrabutis padės universiteto laikytojams geriau auklėti globojamuosius ir į gyvenimą išleisti ne mokslo manekenus, o vispusiškai išlavintas bei išauklėtas asmenybes. Tokios ne tik mokės mokslo problemas, bet — kas, kur kas svarbiau — ir gyvenimą įveikti.

Kadangi Milano universitetas rengia savo auklėtinius gyvenimui, suprantama, kad palaikomas ir gyvas kontaktas su juo. Studentai siunčiami jį tyrinėti, o jam pačiam plačiai atidaromi *almae matris* vartai. Tam skaitomos ir platesniajai, mokslo pažanga suinteresuotai visuomenei specialios paskaitos, rengiami periodiški kursai. Kontaktui sugyventi Gemelli įkūrė ir atskirą žurnalą — *Revista mensile dei amici dell' Università cattolica.* Dėl to tos įstaigos poveikis visuomenėje jau jaučiamas. Gemelli yra tėvas ir globėjas visos eilės mokslinių ir bendrai kultūrinių draugijų. Taip, sakysime, ne be jo įtakos 1930 metais Milane įsikūrė *Katalikų Unija socialinėms studijoms* ir atsirado *Italijos draugija filosofinėms bei religinėms problemoms gvildenti,* kuri ugdo scholastinę filosofiją. Rektorius

[1] *Gemelli A., O. F. M.,* Die Notwendigkeit einer katholischen Universität, „Der katholische Gedanke“, 1931, p. 169 s.

formuoja ir Pijaus XI/ pastangomis Milane įsteigto *Katalikų Akcijos instituto* narius, persunkia savo idėjomis krikščioniško meno mokyklą *Beato Angelico,* skatina leidyklas į darbą, pav. *Vita e Pensiero,* kurios leidiniai jau imami versti į kitas kalbas.

Visa tai patvirtina, kad Švenč. Jėzaus Širdies Universitetas Milane užtikrino sau vietą ne tik katalikiškų seserų, bet ir Italijos aukštų mokyklų tarpe. Tai, žmogaus akimis žiūrint, vis nuopelnai jo įkūrėjo, pirmo ir dabartinio rektoriaus, kuris, nepasitenkindamas organizaciniais darbais, nemažai ir rašo. Iš jo, dar prieš karą išėjusių, knygų žymėtinos *L'Enigma della vita.* (1910, [2]1914), *Psicologia e biologia* (1913). Vėliau plačiau paplito jo veikalas *Religione e scienza* (1920). Tokia darbuotė nuginklavo ir atkakliausius Gemellio priešus. Todėl ir matome jį, kalbantį 1924 m. filosofijos kongrese Neapoly apie Šv. Tomą Akvinietj, o 1932 m. Romoje sveikinantį Šventą Tėvą tarptautinio fiziologų suvažiavimo vardu.

Bet tie faktai reiškia daugiau, negu tik antipatijos nykimą vienam asmeniui, jie yra simptomai besikeičiančios dvasios situacijos: pozityvizmas su materializmu traukiasi. Tuo silpsta svarbiausias Italijos katalikų priešas. Bet čia pat kilo nauja problema: kas užims apleistas pozicijas? Pats gyvenimas jį išsprendė, nes Crocės ir Gentilės atstovaujamasis, hegelizmu pagrįstas idealizmas į jas įsiveržė. Taigi, Gemelli atsidūrė ties nauju frontu, kurį jis, niekad nerimstąs, visada kūrybiškai nusiteikęs, apibūdino pilno optimizmo veikale *Idee e battaglie per la coiture cattolica* (1933). Šis yra tapęs Milano universiteto ir Italijos katalikų kultūrinė programa, kurios vykdymas dabar eina pilnu tempu.

c. *Olandijoje*

Kitų kraštų vienminčių pasisekimai, steigiant savo universitetus, nedavė ramybės nei olandams, jau nuo seniau į tokį žygį besiruošiantiems. Atkakliomis, beveik šimtus metų trukusiomis, kovomis Olandijos katalikai išsikovojo ne tik mokymo laisvę, bet dar ir tam tikrą kultūrinę autonomiją[1], užtikrinančią proporcingai jiems priklausančią valstybės pajamų dalį, kas leido sudaryti plačią pradžios ir vidurinių mokyklų bei gimnazijų sistemą.

Toje kovoje, kuri ėjo dėl klausimo, ar valstybė turi šelpti doktrinalines mokyklas ar ne, katalikai nurodė, jog ji, kaip neideologinė organizacija, neprivalo spręsti pasaulėžiūros klausimų, o turi juos palikti laisvai savo piliečių bei jų ideologinių organizacijų konkurencijai, ir be to, dar sudaryti jų vystymuisi lygias moralines ir medžiagines sąlygas. Ypač mokyklos tvarkymas esąs ne tiek valstybės, kiek tėvų dalykas. Šiam dėsniui įgyvendinti akcija, pradėta dar 1857 metais, užsitęsė iki 1889 metų, kuriais vad. ,.nuraminimo įstatymu" nors iš dalies pasisekė tą mintį reali-

[1] Cf. *Šalkauskis St.,* Racionalizmo mokyklų organizacijos sistema, Kaunas 1927.

zuoti. Bet akcija dėl vad. kultūrinės autonomijos buvo varoma iki pat 1920 metų, kuriais buvo priimtas tobulesnis įstatymas, nuosekliai laidojąs proporcijonalinę mokyklinių subsidijų sistemą.

Einant šiuo įstatymu, tėvai turi teisę siųsti savo vaikus ar tai į valdžios, savivaldybės ir pan., ar į privatinę konfesinę pradžios mokyklą. Abiejų mokyklos tipų mokytojai apmokami valdžios, o visas kitas išlaidas padengia savivaldybės. Privatinei mokyklai įkurti pakanka 40 tėvų parašų. Panašiais nuostatais tvarkomos ir vidurinės mokyklos bei gimnazijos, kurios gauna 80% valdžios gimnazijoms skiriamų sumų. Beveik visi katalikų vaikai lanko savąsias, kurios tiek pedagoginiu, tiek technikos bei higienos atžvilgiais konkuruoja su valdžios ar savivaldybės mokyklomis. Tokiu mokymo įstaigų sutvarkymu Olandijos katalikai yra nugalėję juos per šimtmečius slėgusį intelektualinį etatizmą.[1]

Ši kultūrinė autonomija dėl savo teisingumo yra tapusi pavyzdžiu visiems, kuriems rūpi duoti kiekvienam tai, kas tikrai jam priklauso. Kur ji bus pasiekta, ten — taip galima tvirtinti ir neturint pranašavimo dovanos — ne tik žymiai pagerės katalikų organizuotas mokslo darbas, bet nurims ir tas nelemtas ginčas, kuris daugybėje valstybių sukiršino dėl savo įsitikinimų kovojančius piliečius. Kiek toks įstatymas gali padėti pagrindą sutartiniam kultūros darbui, matyti kad ir iš to, kad jis, balsuojant, Olandijos parlamente susirinko visų partijų balsus, išskyrus, komunistų.

Trokšdami savo mokyklų sistemą vainikuoti universitetu, Olandijos katalikai dar 1906 metais įsteigė Šv. Radboundo fondą.

Atsargiai eidami prie savo tikslo, jie pirmiausia pasinaudojo metais anksčiau išleistu įstatymu, leidžiančiu tam tikromis sąlygomis įkurti valdžios universitetuose savo katedras. Tokiu būdu jie įsteigė Utrechte filosofijos, klasikinės filologijos ir pirmosios krikščionybės kultūros katedras, o po to išdygo tokios tomistinės filosofijos reikalams Leydene ir Amsterdame.

Didysis Karas įtikino olandiečius, kad pats laikas moksle plačiau užsimoti, dėl to jų vyskupai 1923 metais įkūrė savo universitetą N i j m w e g e n e.[2] Jame tuo tarpu veikia trys — teologijos, filosofijos ir teisių — fakultetai, kuriuose 1934 m. dirbo 45 profesoriai, lektoriai bei asistentai ir klausė 557 studentai. Knygų yra 170.000, žurnalų į skaityklą ateina 1000. Trūkstamieji fakultetai (gamtos mokslų ir medicinos) einant krašto įstatymais turi būti įsteigti po 25, resp. 50 metų. Bet jau ir dabar *Alma*

[1] Cf. „La Croix (Paryžius) ii 1933 metų rugpiūčio mėn. 12 d. — *Dielininkaitis Pr.*, La liberte scolaire et l'etet, Paris 1933, p. 163 ss. — *Hentzen C., O. F. M.*, Die Lösung des Schulproblems in Holland, Düsseldorf 1928. — *J. A.*, Įsidėmėtinas mokyklų klausimo išsprendimas Olandijoje, „Tiesos Kelias“, 1925, p. 285 ss.

[2] Apie įkūrimą cf. „Kölnische Volkszeitung“ iš 1924 m. I. 15 ir 17 d. (Nr. 36 ir 43). — Ž. taip pat *Grisar*, Op. cit. 43 s.

matei Carolina — taip pakrikštytas universitetas Karoliui Didžiajam atminti — turi visas valdžios universitetų teises.

Tas suprantama, žinant Nijmwegeno pastangas ne tik susilyginti su valdžios įstaigomis, bet jas dar pralenkti. Tas ne vienoje srity ir pavyko, nes jie turi ir autoritetų, kaip, sakysime, kalbininką Schrijnen, tarptautinio filologų komiteto generalinį sekretorių. Nedaug kas žino, kad šis pirmaeilis lingvistas yra kunigas ir Katalikų Universitetų Federacijos sekretorius bei jos metraščio redaktorius. Vadovaujamą rolę Nijmwegenas vaidina ne tik pedagogikoje — tas nesunku suprasti — bet ir fonetikoje. Kad ir išviršiniai neatsiliktų, augąs universitetas pastaraisiais metais pasistatė centrinius rūmus su didžiąja sale (Aula) ir „Studentų Namus“, kurie talpina sales susirinkimams, kambarius klubams, korporacijoms ir t. t. Tie „Namai“ nestovi tušti, nes studiozai nuolatos juose organizuoja paskaitas, kursus, „savaites“ ir kt., iš kurių žymėtinos 1932 ir 1933 metais surengtos „Filosofijos savaitės“.

Ši įstaiga finansuojama Šv. Radboundo fondo — nūn turinčio arti 7 milijonų litų — ir tikinčiųjų kasmet sudedamomis lėšomis, kurios svyruoja tarp 700.000 ir 850.000 litų. Kadangi to dar permažai, tai ją remia ir valdžia bei šiaip atskiros krašto provincijos, miestai, savivaldybės ir t.t., Įtraukdamos į savo metinį biudžetą tam tikrą subsidiją. Įvertindama tą reikšmę, kurią priduoda miestui šis universitetas, bei tą medžiaginę naudą, kurią turi iš jo, viena Nijmwegeno savivaldybė kasmet skiria daugiau kaip du milijonu litų.

Kad šis mokslo židinys, nors tik ką užgimęs, jau spėjo užsirekomenduoti, 1933 m$_{v}$. jo dešimtmečio proga, Švietimo ministeris Marchant šitaip atestavo: „Iš katalikų religinio gyvenimo per šimtmečius išaugo katalikų mokslas. Niekas jo negali ignoruoti. Šis pirmas Nijmwegeno universiteto dešimtmetis kiekvieną įtikino, kad katalikų aukšta mokykla turi teisę egzistuoti. Ji pasidarė tautinės mokslo sistemos integraline dalimi. Ji aiškiai parodė, sugebanti patenkinti aukščiausius reikalavimus.“

Ta pačia proga ministeris pasisakė ir dėl mokslo bei religijos santykių : Oficialusis mokslas tikėjosi galėsiąs iš studijų plotmės išskirti visas kitas gyvenimo sritis; norėjo savimi pasitenkinti... Vis iš naujo buvo tvirtinama, kad mokslui žengiant pirmyn, tikėjimo sritis tolydžiai siaurėsianti ir kad pagaliau mokslas religiją visiškai absorbuosiąs. Šiandien visiems žinoma, kad toks supratimas klaidingas. „Kiekvienas naujas pažinimas, kiekvienas naujas visatos dėsnių atidengimas, kiekviena žmogaus intelekto pažanga vis iš naujo garbina neišaiškinamą Dievo kūrybos paslaptį.“ [5]

Pažymėtina dar, kad Olandijos katalikai — šalia valdžios laikomo

[1] Cf. „Osservatore Romano“ iš 1933.XII.21.

Prekybos Instituto Rotterdame — 1927 m. įkūrė ir savo *Aukštąją Prekybos Mokyklą* T i l b u r g e, kurioje 1934 m. dėstė penkiolika profesorių ir studijavo 162 studentai. Prie jos veikia ir darbo biuras, kuriam 1934 m. pasisekė visus absolventus aprūpinti vietomis, mat, ir prekybininkams nekatalikams svarbu gauti ne tik kvalifikuotų specialistų, bet ir moraliai tvirtų asmenybių. Šiuo laiku stengiamasi išgauti ir valdžios pripažinimą savo diplomams.

Šios ir panašios pastangos verčia kiekvieną objektyvų žmogų nusilenkti prieš Olandijos katalikų sąmoningumą bei veiklumą, kuris vienas iš stipriausių įrodymų tezei, kad *mažumos - katalikai* itin pasišventę. Nors Olandijos katalikai (2,4 milijonų) sudaro vos du penktadaliu viso krašto gyventojų, tačiau jų moralinis ir intelektualinis svoris didelis. Kad jie tikrai idealistiškai nusiteikę, matyti tarp ko kito ir iš to, kad nors tokiame prekybos ir pramonės krašte yra daug pelningų amatų, vis dėlto niekad netrūksta kandidatų ir į kunigus: 10.000 katalikų tenka net 95 klierikai, kai tuo tarpu Europos vidurkis tėra 26. Dėl to Olandijoje ir kunigų pakankamai: 500-tams tikinčiųjų — vienas (Lietuvoje — 1700-ams). Katalikų politinė partija surenka maždaug tiek balsų, kiek išpuola pagal jų skaitlingumą, tuo žymiai pralenkdama net buvusį vokiečių Centrą. Komunijų išeina vienam asmeniui per metus maždaug 50 (Vokietijoje apie 10, kitur dar mažiau). Misijose dirba 3500 (tuo pačiu maštabu matuojant mums tektų apie 2600). Plačiai praktikuojamos uždaros rekolekcijos. Vien 1932/33 m. jas lankė virš 200.000 (pas mus proporcingai būtų turėję jas lankyti apie 140.000). *Hollandia docet!*

d. Vokietijoje ir Austrijoje

Savo aukšta mokykla, žinoma, rūpinosi ir vokiečiai su austrais, tačiau be ypatingo pasisekimo, res trukdymų devynios galybės — apšvieta, jozefinizmo padariniai, kulturkampfas, tarpusavio nesutarimas,, neryžtingumas ir t.t.

Pirmiausia apšvieta. Ji padarė gilių žaizdų, kurios ilgai neužgijo. Bet ji savo jausmus negližuojančiu racionalizmu ir iššaukė reakciją romantizmo pavidale, kuriame pamažu atgijo ir katalikybė. Atsigavo ir katalikų mokslinė veikla. Ją be kitų nemažai žadino mokyta bei aukštos kultūros kunigaikštienė Amalija von Gallitzin, kuri savo laiku buvo bandžiusi paveikti Goethę ir priglaudė Hamanną. Vienas svarbesnių iš jos rately atsiradusių veikalų yra konvertito grafo Fr. L. von S t o l b e r g o (1750—1819)[1] parašyta, bet nebaigta, penkiolikos tomų *Geschichte der Religion Jesu Christi* (1807 ss.), pirma Bažnyčios istorija, atsiradusi

[1] Cf. *Janssen-Pastor*, Fr. L. von Stolberg. Sein Entwicklungsgang und sein Wirken im Geiste der Kirche, Freiburg i. Br., [4]1910.

19. šimtmety. Ne jis kaltas, jei maždaug penkiasdešimt metų vėliau Kristus iš inteligentų sferų beveik visai buvo išnykęs, tarsi, niekad negyvenęs ant žemės ir jokios reikšmės žmonijai neturėjęs. — Stolbergo darbuotėje kukliai pasirodę katalikų romantikų moksliški užsimojimai nuostabiai sužydo Goerreso (1776—1848)[1] darbuose. Apdovanotas nepaprastais talentais, kuriuos eksploatavo be atvangos dirbdamas, Goerres pasižymėjo priešingiausiose srityse — išleido gamtą liečiančių raštų ir pasisakė religijos klausimais; rūpėjo jam ir filologija su poezija.

Šitokios pastangos neliko be atbalsio, nes nepaisant sekuliarizacijos surengto debaklo, buvo išlikę gyvi Freiburgo, Würzburgo, Breslauo ir Landshut-Mūncheno universitetų teologijos fakultetai. Kadangi prie šių netrukus prisidėjo panašios įstaigos Tübingene, Bonnoje ir Münstery, be to, dar Teologijos-Filosofijos Akademija Braunsberge, tai vokiečiai katalikai moksle turėjo apsčiai atramos punktų. Bet jie siekė daugiau — savo universiteto! Tačiau tą svajonę realizuoti tuo tarpu nebuvo galima. Tokiu būdu mokslo kūryba beveik išimtinai buvo palikta teologijos fakultetams, kurie tarp savęs konkuruodami, išugdė visą virtinę talentingų vyrų.

Ne vienas iš jų pasirinko akademinę karjerą, tačiau tik vienam kitam pavyko dasiirti iki katedros. Pamatę, kad jie sistemingai neprileidžiami prie profesūros net ir tokiuose universitetuose, į kuriuos, einant pariteto principu, turėjo būti pakviesti, jie maždaug nuo 19. šimtmečio vidurio uoliau pradėjo rūpintis savo akademiniais reikalais.[2] Iš naujo kilo mintis įsteigti nuo valdžios nepriklausomą universitetą. Visuotinis katalikų susirinkimas, Įvykęs 1856 m. Linze, numatė jam ir vietą, būtent, Salzburge, Austrijoje. Po šešių metų, 1862 m., toks pat suvažiavimas Aachene išrinko tam reikalui komitetą. Netrukus, 1863 m., popiežius Pijus IX. tam tikslui paskyrė ir trijų vyskupų komisiją, į kurią įėjo ir savo socialiniu veikimu bei kulturkampfe pasižymėjęs Ketteleris. Imta steigti provincijos komitetai, rinkti pinigai. Įkūrimas pasidarė itin aktualus 1867 metais, kada į Innsbrucką suvažiavusiems katalikams tam tikra Luxemburgo delegacija pasiūlė įsteigti universitetą jos krašte, kuris ne tik garantuosiąs pilną mokymo bei mokslo laisvę, bet dar dovanosiąs reikalingus rūmus. Episkopatas, kuris turėjo tarti lemiamą žodį, betgi to pasiūlymo nepriėmė, nes Luxemburgo kunigaikštystės politinis padėjimas jam atrodė per silpnas ir pati vieta per toli nuo centro. Kai dar sužinota, kad atskiros vokiečių valstybėlės nepripažinsiančios naujos įstaigos diplomų, nutarta tuo tarpu pasitenkinti privatine akademija Fuldoje su dviem — teologijos ir filoso-

[1] Literatūra apie Goerres yra sužymėta „Staatslexikon der Goerresgesellschaft II (1927), 792 s. Žymiausios biografijos yra parašytos Sepp'o (1877), Schellbergo 01926) ir Šteino (1926).

[2] Cf. *von Buss*, Die Reform der kathol. Gelehrtenbildung in Teutschland an Gymnasien und Universitäten; ihr Hauptmittel, die Gründung einer freien, kathol. Universität teutscher Nation, Schaffhausen 1852.

fijos — fakultetais. Taigi, iš didelio debesio mažas lietus. Bet ir tas negaivino, nes 1870/71 m. karas ir po jo sekąs kulturkampfas neleido realizuoti nė ši minimumą.[1]

Vienok kaip tik šis kulturkampfas tapo nauju akstinu savajam mokslo židiniui kurti, nes tokiais lemiamais laikais katalikai skaudžiai pajuto inteligentų stoką. Bet ir nuo jų naujų sumanymų, kuriuose faktiškasis Vokietijos valdovas, Bismarckas, įžiūrėjo rimtą pavojų savo politikai, siekiančiai užtikrinti hegemoniją protestantiškai Prūsijai, pavyko juos atitraukti. Kompensatu kancleris pasiūlė po vieną kitą (filosofijos, istorijos ir t.t.) katedrą čia viename čia kitame universitete, tuo išsklaidydamas ir pulverizuodamas tas jėgas, kurios suburtos į vieną vietą būtų sudariusios tikrą kultūros pajėgą. Būdami dar per mažai savarankiški, katalikai pasitenkino tokiomis vad. *Weltanschauungs-professuren.*

Ilgainiui jie vis dėlto pajuto visus tokio hohenzollemiško sutvarkymo nepatogumus, kurių išlyginti negalėjo nė mokslo draugijos — sakysime. Goerresgesellschaft, Leogesellschaft etc. — darbuotė. Kai dar mažytis Friburgas juos sugėdino, jie pradėjo nerimauti ir susitarę su austrais vėl traukė iš archyvų savo senus planus. Tuo būdu iš naujo iškilo S a l z b u r g o kandidatūra.

Ne be reikalo Salzburgui buvo suteikta garbė tapti mokslinio darbo centru. Juk tokiu jis jau buvo nuo 1623 iki 1810 m., benediktinams išlaikant jame aukštą mokyklą su trimis — teologijos, filosofijos ir teisių — fakultetais. Ir po 1810 m. nebuvo išsižadėta minties atgaivinti tą židinį, iš kurio tebuvo likęs vien teologijos fakultetas. Tam keliasdešimt metų darbavosi tam tikra draugija, kurios žymesni darbai buvo fondo sudarymas ir „universiteto savaičių“ organizavimas. Tos savaitės, praktikuojamos dar prieš karą, po truputį vėl sutirštino mokslo atmosferą Salzburge, nes jose dėstė ne viena garsenybė, sakysime, toks Willmannas, jas rėmė ir tenykščio teologijos fakulteto profesorius Seipelis.

Kaip kitur, taip ir čia, karas tik dar labiau suaktualino katalikų mokslinį darbą ir todėl 1931 m. pirmą kartą platesniame maštabe organizuojamos „Salzburger Hochschulwochen“ susilaukė visišką suinteresuotojų pritarimą.

Tos rugpiūčio mėnesį vykstainčios „Savaitės"[2] paprastai tęsiasi tris savaites. Kad lankytojai ilgainiui gautų pilną vaizdą, kasmet parenkami vis kitokie ciklai. Programą sudaro 1. bendros, visiems skiriamos paskai-

[1] *Legge Th.*, Der Anteil der Katholiken am akad. Lehramt, Akad. Bonifatius-korrespondenz“, Paderborn 1930, Nr. 2, p. 105 ss.

[2] Apie šias „Savaitės“ geriausiai informuoja kas antras mėnuo išeinančios „Mitteilungen. Jas ir kitą medžiagą galima gauti universiteto draugijos raštinėje Salzburg, Dreifaltigkeitgssse 12 (Oestreich). — Daug žinių galima pasisemti iš žurnalų „Der katholische Gedanke“ (München) ir „Schönere Zukunft“ (Wien).

tos, turinčios platesnę reikšmę, 2. tam tikri ištisi kursai su atitinkamomis pratybomis ir 3. specialūs referatai.

Bendras paskaitas tarp kitko skaitė ir Gemelli apie reikalą turėti savo universitetą.[1] Atskiri kursai ligšiol palietė beveik visų fakultetų aktualijas, kurias dėstė tarp kitko Garrigou-Lagrange (Jeruzalė), Gilson ir Maritain (Paryžius), Kremer (Louvain), Nadler (Viena), Oehl (Šveicarų Friburgas), arkivysk. Teodorowicz (Lwow), Adam (Tübingen), Przywara S. J. ir kt. Atskiras paskaitas skaitė, pav., kancleris Seipelis, etnologas Schmidtas (Viena-Mödlingas).

Kadangi nesitenkinama vien intelektualiniu maistu, o siekiama apimti visą žmogų,, susitarus su atitinkamomis draugijomis organizuojami koncertai (Mozart, Beethoven, Bruckner ir kt.) ir daromos ekskursijos į meno paminklų gausias Salzburgo apylinkes. Visa ši darbuotė vainikuojama liturgiškai pravedama religine praktika. Tokiu būdu dienotvarkė atrodo šitaip: Pirmiausia Šv. Mišios, kurias lydi pamokslas ir Šv. Komunija. Paskui eina paskaitos. Popiečiai pašvenčiami laisvesniems pasikalbėjimams bei ekskursijoms. Visas darbas baigiamas pamaldomis. Vakarai rezervuojami koncertams bei vaidinimams.

Kaip matyti studijos vyksta religinga ir draugiška nuotaika. Ją padaro dar jaukesnę bendras docentų ir klausytojų gyvenimas Šv. Petro kolegijoje, kur po vienu stogu viešėdami bei dirbdami taip susigyvena, kad kursams pasibaigus net gaila skirtis.

Neabejotinai šių „Savaičių“ privalumai ir jų nauda jas plačiai išpopuliarino, taip kad — nepaisant politinių neramumų — niekad netrūksta klausytojų. Jos sudaro tą atmosferą, kurioje anksčiau ar vėliau savaime užgims laukiamasis universitetas.[2]

Jo įkūrimas labai rūpi visam Austrijos episkopatui, o ypač Salzburgo kunigaikščiui — arkivyskupui D-rui Riederiui, kuris prieš pat savo mirtį, 1934 m, rudenį, išleido tuo reikalu specialų ganytojišką laišką. „Mes, žinoma, nemanome iš karto visas katedras įsteigti, jis rašė. Tam ir pinigų nėra. Todėl darbas bus išvystomas palaipsniui. Katalikai, jūs nuveiksite milžinišką sielų išganymo darbą, padėdami kartu su savo vyskupais ir kunigais įkurti tiesos ir katalikiško gyvenimo židinį! Tas kilnus darbas atneš didžiausią naudą. Tik pamanykite, kiek gero gali padaryti katalikai mokytojai, gydytojai, teisėjai, valdininkai!.. Italijos katalikai Milane įkūrė Jėzaus Širdies Universitetą... Tuo jie užsikrovė sunkią naštą.., bet tas apsimoka, nes Milano aukšta mokykla pasidarė visos Italijos katalikų gyvenimo centru. Nėra abejonės, kad šiais laikais Austrija turi di-

[1] Ši reikšminga paskaita „Die Notwendigkeit einer kathol. Universität für das deutsche Volkstum“, yra atspausdinta žurnale „Der katholische Gedanke“ 1931, p. 137 ss.

[3] Salzburgiečių pastangos veikia ir plačiau, nes ir kitų kraštų katalikai, nusižiūrėję į jų pavyzdi, panašių „Savaičių“ pagalba rengia dirvą savam universitetui.

džią misiją visai vokiečių tautai, net visam vakarų pasauliui. Tačiau kad galėtų ją vykdyti, inteligentai turi pasidaryti — kaip išsitarė mūsų valstybės prezidentas Salzburge — raugu, kuris Kristaus... dvasia įraugtų mūsų liaudį.“ Toliau arkivyskupas ragina gausiai aukoti ir nustato, „kad kiekvienoje parapijoje Katalikų Akcijos rėmuose universiteto reikalams būtų sudaromas tam tikras... komitetas, kuris visas jėgas mobilizuotų tam aukštam tikslui.“ Kad tas geriau pasisektų arkivyskupas nuoširdžiai prašo savo konfratrus kunigus visam darbui uoliai vadovauti.

Ir Austrijos vyriausybė (1934. VIII. 7.) nutarė palaikyti sumanymą, prie esamo Salzburge teologijos fakulteto atidaryti tokį pat filosofijai ir tuo padaryti pradžią pilnam universitetui. Tą paskelbė pats Respublikos prezidentas. Per iškilmingą aktą, įvykusį rugpiūčio 15 d., jis, dalyvaujant episkopatui su kard. Innitzeriu priešaky, visiems, į „universiteto - savaitę“ atvykusiems, pareiškę Respublikos vardu savo džiaugsmą beaugančiu mokslo židiniu.

Paliesdamas jo santykius su valdžios universitetais, prezidentas taip pasisakė: „Mes linkime; kad po aukštu viso Austrijos episkopato protektoriatu *Universitas catholica Salisburgensis* Bažnyčios ir valstybės palaimai imtų realizuoti savo didžius mokslinius ir pedagoginius uždavinius. Ji atsistos šalia kitų mūsų tėvynės aukštų mokyklų ne bergždiems ginčams vesti, bet su jomis kilniai rungtis. Ji gaus iš jų ir atsilygins pati duodama. Tokiu bendradarbiavimu visi universitetai vienas kitą papildys. Salzburgas bus senesnių seserų draugas ir padėjėjas. Tokios naudingos bendros veiklos ypatingai bus galima laukti jau ir dėlto, kad ir mūsų valdžios universitetuose yra apsčiai... garsių katalikų... Būtų visai klaidinga manyti, jog todėl, kad šita aukšta mokykla pastatyta ant katalikiško pagrindo, visos kitos nūn bus apskelbtos netikinčiomis. Priešingai, tų pozicijų, kurias katalikai jau ligšiol turėjo mūsų valstybės židiniuose, atskiro katalikų universiteto įkūrimu nenorima susilpninti, bet jas sustiprinti.“[1]

Kadangi valdžia tuo tarpu negali šelpti Salzburgo, visi išlaikymo sunkumai tenka pakelti besikuriančiai įstaigai. Kadangi turimas fondas nedidelis, bėgamąsias išlaidas turės padengti privatinės aukos bei rinkliavos. Tuo finansavimu rūpinasi „universiteto - draugija“. Atsiliepdamas į jos prašymą, Austrijos episkopatas įsakė dvasiškijai kasmet per ketvirtą gavėnės sekmadienį visose bažnyčiose pasakyti atitinkamą pamokslą ir pravesti rinkliavą. Be to, verbuojami nariai. „Paprasti nariai“ moka mažiausiai po vieną šilingą per metus, „geradariai“ — tiek pat kas mėnuo, „rėmėjai“ — po penkis šilingus, „kūrėjai“ — po dešimt, o „fundatoriai“ — mažiausiai po 50 šilingų kas mėnesį.. Jie, išskyrus „paprastus narius“, gauna kas antrą mėnesį pasirodančius „Mitteilungen“, kurie praneša visas

[1] Iš leidinio „Die katholische Universität in Salzburg“, Salzburg 1934, p. 13.

organizavimo naujienas ir kt. — Tokiu būdu tikimasi pačioje Austrijoje surinkti kasmet po 100.000 šilingų, kurių pradžiai pakaktų. O toliau pagerėjus santykiams su Vokietija, manoma akciją išplėsti ir joje.

e. *Vengrijoje*[1]

Salzburgo pavyzdys daug kam patiko, o ypač kaimynams vengrams, kuriems rūpi atitaisyti 19. šimtmety padarytas klaidas. Mat, jame katalikai, kurie sudaro du trečdalius visų gyventojų, būtų galėję intelektualiniai vadovauti, jei nebūtų davęsi pasaulėžiūrinio liberalizmo migdomi. Todėl ir valdžios universitetai kaskart labiau kratėsi tos katalikybės, kuri jiems buvo suteikusi gyvybę. Iš to letargo katalikus pažadino eilė vadų, iš kurių visa galva prasikiša vysk. Ottokaras Prohaszka (1858—1927). Būdamas gilus mokslininkas, stengėsi vis naujais veikalais įrodyti katalikų pasaulėžiūros tvirtumą ir paveikti liberalizmo srovėje plaukiančius inteligentus. Kai kurie jo raštai — sakysime, 1903 m. išėjusi knyga „Triumfuojanti pasaulėžiūra“ — dėl savo privalumų pasiekė ir užsienius. Nepasitenkindamas siaura akademiška darbuote, Prohaszka iškalbingai skelbė savo idėjas ir plačiai masei. Tokiam pasišventėliui negalėjo nesisekti. Dėl to ne tik pradėjo pamažu nykti indiferentizmas, bet ėmė reikštis susidomėjimas ir net noras prisidėti prie naujos kultūros kūrybos. Išaugo du fondai universitetams įkurti — Fünfkircheno (Pécs) ir Siebenbürgo diecezijoje. Pastarajam surinkta beveik pustrečio milijono kronų, kurie tačiau — kaip ir Pécso pinigai — per inflaciją ištirpo. Dėl to vengrų apaštalas nebesulaukė visų savo pasiaukojimo vaisių. Jam tebuvo lemta matyti, valdžios universitetus, po truputį grįžtančius, prie savo tradicijų. Taip, sakysime, 1922 m. Budapeštas vėl priėmė savo įkūrėjo kard. Pazmany'o vardą. Prohaszka mirė 1927 m. — pamokslą besakydamas — didžiausiame neturte, nes buvo išdalinęs paskutinį centą vargšams ir religijos bei kultūros reikalams. Toks heroiškas pavyzdys tiek paveikė jo įpėdinius bei padėjėjus, kad jie dabar jau galutinai rengiasi sudaryti dirvą savo aukštai mokyklai. Tam tikslui organizuoja trumpalaikius kursus. Tokie 1933 m. įvyko net dviejose vietose — Budapešte ir Grane. Pirmuose dalyvavo apie šimtą asmenų, kurie klausė paskaitų iš filosofijos, meno, teisės ir gamtos mokslų sričių.

Tikrai salzburgiškas yra vad. „Vasaros - universitetas“ Grane.[2] Nors jis ir nemano padaryti konkurenciją valdžios universitetams, — tam toks „atostogų - universitetas“ neturi nė priemonių — tačiau teikia, ko aukštos mokyklos neduoda, būtent, apžvalgą, davinių grupavimą ir suvedimą į sin-

[1] Cf. *Crrisar,* Op. cit. 42.
[3] Cf F. Ibranyi'o straipsni žurnale „Nouvelle Revue de Hongrie“, 1934 m. spalių mėn. sąsiuviny.

tezę. Tam darbui vadovauja daugiausia valdžios universitetų profesoriai, kurie patys veržte veržiasi iš savo siauros specialybės. 1933 metais klausytojai buvo supažindinti su teologijos, istorijos ir socialiniais klausimais, o 1934 buvo daugiausia nagrinėjami biologijos, etnologijos ir eugenikos — kaip matyti labai aktualūs — klausimai. Visam pagrindą davė bendros filosofijos paskaitos. Programai paįvairinti buvo įterpiamos ir prelekcijos apie literatūrą, meną, muziką. Buvo ir bendrų ekskursijų.

f. *Čekoslovakijoje*

Nedžiuginantis reginys kaimyninėje Čekoslovakijoje. Jos katalikai nors skaitlingi — jie sudaro net 11 milijonų, t. y., 78% visų gyventojų — tačiau kultūroje ir politikoje nedaug tesveria. Tai minkšta, daugiausia jausmais ir ūpu besivadovaujanti slaviška masė. Mažai tepadėjo jai ir iš vakarų gautas tvirtumo krislelis, kuris atrodo tekęs vien katalikybės priešininkams. Dėl to Čekoslovakijos katalikai atrodo lyg be ideologinio nugarkaulio, be sąmoningumo ir tuo pat be ryžtingumo. Tipiški, pasingumo apimti ir liberalizmo užhipnotizuoti „daugumos - katalikai“. Čia kalti ir jų dvasios vadai, kuriems be ko kito trūko mokslo meilės. Tiesa, jau daugiau kaip 40 metų jie rengiasi įsteigti savo universitetą, tačiau nesugebėjo parūpinti nei personalo, nei reikiamų lėšų. Taip pat nepasisekė jiems persunkti savo idėjomis valdžios universitetų, nors centre, Pragoje, jų buvo net dvejetas. Todėl dar ir šiandien galioja nuostatas, kad jų teologijos fakulteto narys negali būti renkamas į universiteto rektorius.[1] Ir po karo naujai įkurtos mokslo įstaigos atgimstančios katalikybės kaip ir nėra patyrusios. Tačiau atrodo, kad pastarųjų laikų sukrėtimai — Didysis Karas, savo valstybės įkūrimas, schizmatiškų tendencijų kunigų sambūrio *Jednotos* pasmerkimas, permainos ierarchijoje ir tp. — bus pažadinusios nors dalį ligšiol tikinčiųjų gelmėse glūdinčių jėgų. Dėl to iš naujo galvojama eiti prie įsteigimo savo aukštos mokyklos, kuriai vieta numatyta Solochrade.

Kad ir čekai su slovakais gali iš katalikų išugdyti didelių mokslininkų, rodo be kitų ir iš Pragos kilęs Bernardas B o l z a n o (1781—1848).[2] Jis tais laikais, kada beveik visi mąstytojai buvo pasidavę skaitlingoms po-kantiškoms sistemoms arba pačiam Kantui, sugebėjo išlikti savarankiškas. Būdamas apdovanotas aštriu protu — dėl to buvo vadinamas „Bohemijos Leibnitzu“ — lengvai suprato taip giriamų filosofų klaidas. No-

[1] Gal ne pro šalį sąryšy su šituo faktu paminėti, kad prezidentas Massarykas savo laiku išsitarė, katalikai Čekoslovakijoje turėsią tiek teisių, kiek patys sau sugebėsią išsikovoti. Dėl šito pasakymo ne vienas katalikas užsigavo. Be reikalo, nes Massarykas pasakė gryną tiesą.

[2] Cf. *Bergmann H.*, Das philosophische Werk Bolzanos 1909. — *Fels H.*, B. Bolzano. Sein Leben und seine Werke, 1929.

rėdamas jų išvengti, grįžo į Leibnitzą, net į vidurinius amžius, kurių filosofines tradicijas vykusiai atgaivino. Jomis pasiremdamas, Bolzano tvirtino, kad pažinimas yra ne subjektyvinės kūrybos rezultatas, o suvokimas „tiesos kaip tokios“, t. y., supratimas dalykų esmės.

Šitokiu būdu priešpastatydamas Kanto bei jo pasekėjų subjektyvizmui Aristotelio objektyvizmą, didžiai patarnavo mokslui. Tuo pačiu iš naujo išpopuliarino ir scholastiką. Giliai įsitikinęs jos tikrumu, Bolzano negali suprasti, kad ne visi jos laikosi. Ypač stebėjosi Hegelio „bedievišku, žiauriu metodu“ ir jo filosofijos „beviltiškomis išvadomis“. Iš viso, (vokiečių) idealizmui prikiša stoką griežto mąstymo ir tikslių sąvokų, kurių vietoje jis vartojąs poetiškus palyginimus, net paradoksus. Dėl to idealistų (pav. Fichtės, Schellingo ir kt.) veikalai vietomis atrodo esą parašyti atsižvelgiant ne į logiką, o į poetiką. Ši kritika suprantama, žinant, kaip tiksliai pats Bolzano sugebėjo išvystyti mąstymą ir užfiksuoti jo rezultatus. Tačiau tas padaryti tebuvo galima tik esant geru logikų. Bet tokiu jis kaip tik buvo, ir tai tokiame laipsny, kad net toks Husserlis vadino jį „vienu didžiausiu visų amžių logikų“. Dėl to iš jo mielai perėmė daug elementų, kurie jam bei jo atstovaujamai fenomenologijai nemažai padėjo nugalėti psichologizmą.

g. Anglijoje

Norėtų įsteigti aukštą mokyklą ir Anglijos katalikai. Tiesa, jie sudaro tik šešius nuošimčius krašto gyventojų, bet kaip tik iš to plaukiąs reikalas atsakinėti į nuolatos daromus priekaištus, verčia juos įsigyti kiek galint geresnį intelektualinį išsilavinimą. Tokiu židiniu jie ne tik patys praturtintų savo žinių lobį, bet dar paveiktų savo anglikoniškus tautiečius, kurie, kaip pastebėta, daugiausia mokslo argumentų paveikti grįžta į Bažnyčią. Masina juos ir didžioji praeitis, nes iš atminties dar nėra išdilusi seniau turėta moksle pasaulinė reputacija (Oxfordas!).

Tas svajones realizuoti 19. šimtmety mėgino žymiausios jėgos — kardinolai Wisemanas, Newmanas, Manningas. Ypatingai įdomūs yra priešingybių poliai — praktiškas gyvenimiškas Manningas ir dvasingas, mokslo problemose paskendęs Newmanas. Pastarasis (1801/90) bene bus žymiausias iš katalikų mokslininkų, pirma didi Anglijos katalikų figūra nuo pat reformacijos laikų. Nepasitenkindamas savo plunksna talkinti, Newmanas bandė ir kitus parengti mokslo kūrybai. Tam nuo 1851 iki 1858 metų rektoriavo naujai įsteigtame Dublino universitete. Per tą laiką ir išaugo knyga *Idea of a university* (1852), kuria jis patiekė vieną svariausių raštų čia gvildenamai temai.

Išdirbdamas mokslo sąvoką, Newmanas lygiai atsižvelgė į Bažnyčios Tėvų formulę *fides qaerens intellectum*, kaip ir į scholastikos pažiūras.

Tuo jis vylėsi galėsiąs rasti tinkamiausį vidurį tarp emocionalizmo ir intelektualizmo. Tokiai sintezei tarp platoniškai nusiteikusių Tėvų ir aristoteliškų scholastų išvesti ir buvo pašvęsta žymesnė jo mokslinės veiklos dalis. Tas jam geriau sekėsi, kaip organizaciniai darbai. Bet ir Manningui tuo atžvilgiu ne kitaip vyko. Pasirodė, kad istoriškieji universitetai — Oxfordas su Cambridge'u — tiek giliai yra įleidę šaknis, kad „būtų bergždžia bandyti su jais konkuruoti, juo labiau, kad jie dabar priima ir studentus katalikus“ (Bourne'as).

Tačiau ir jis nemano, kad Anglijos katalikai turėtų pasitenkinti esamąja būkle. Jis tik siūlo kitus kelius. Pirmiausia norėtų įkurti prie vieno arba prie abiejų universitetų teologijos fakultetus, o toliau, belaukiant didesnio intelektualinio bei materialinio sutvirtėjimo, įvairiuose miestuose atidaryti atitinkamus institutus. Jiems kelią skina jau dabar Londone ir kitur organizuojami specialūs kursai. Temų netrūksta, nes anglikoniškoji Anglija pilna dvasios konfliktų bei problemų, reikalaujančių nedviprasmiškų atsakymų.

Netrūksta nė stiprių asmenybių, kurios pripažintos ir nekatalikų, sugeba intelektualiniai vadovauti. Negalėdami jų visų išvardinti pasitenkinsime pažymėję bent Belloc'ą, Chestertoną ir Dawsoną.

B e l l o c ' a s (* 1870) yra ne tik žinomas istorinių asmenybių biografijomis, bet ir kultūros istorijos veikalais, iš kurių itin prasimuša *Europa and the faith* (1920). Šioje didžios vertės knygoje jis išpranaušauja naujus vidurinius amžius, kurie vieni galės žmoniją išvesti iš dabartinio dvasios chaoso.[1] Nemažiau žinomas yra ir jo draugas, konvertitas, G. K. C h e s t e r t o n a s (* 1874). Savo populiarumą jis daugiausia įsigijo beletristika, tačiau įdomūs yra ir jo mokslo veikalai, kaip, sakysime, *Orthodoxy* (1908), kuris yra tikra katalikų tikėjimo apologija. Simptomiška yra ir jo knyga apie Šv. Tomą Akvinietį (1933), kur *Philosophia perennis* gražinama visais beletristikos privalumais. Tikras istoriosofas yra abiejų vienmintis Christopher D a w s o n ' a s, kurio per paskutinius penkiolika metų išleisti veikalai pastatė jį į pirmas kultūros istorikų eiles. Ypač didelio dėmesio yra verti paskučiausi raštai, kurie pasipyla kaip iš gausybės rago: 1932 m. — *The Making oi Europe,* 1933 m. — *Progress and Religion,* 1934 m. — *Mediaevel Religion.* Visuose — tarp kitko nukreiptuose prieš ironingąjį Shaw'ą ir *material progress* tikinčius jo sekėjus — rasime tą pačią koncepciją, būtent, Europos kultūros siela yra krikščionybė. Kas dirba jos įkvėptas, tas yra tikras kultūrininkas. Kas ją slopina, tas tą kultūrą nuskurdina.

[1] Panašių minčių randame ir rusų emigranto *Berdjajevo* (*1874) brošiūroje „Un nouveau moyen-âge“, Paris 1927. (Vok. Das neue Mittelalter. Betrachtungen über das Schicksal Russlands und Europas, Darmstadt 1927).

Belloc'o, Chestertono, Dawsono ir jų gabių bendrų mintims anglų visuomenėje tarpti padėjo žymių gamtos mokslų specialistų nekatalikų atsisakymas nuo materializmo. Čia ypač prasikišo Eddingtonas, savo tvirtinimu, kad universumas greičiau yra didelės idėjos įsikūnijimas, negu didelė mašina. Toji mintis, išreikšta garsiame veikale *The nature of the physical world* (Cambridge 1928), nuostabiai sutinka su belgų kun. Lemaitre'o kosmologijos tezėmis. Eddingtonui pritaria Whitney, pareikšdamas, pagrindinis kosmiškas akstinas esąs ne kas kita, kaip Dievo valia. Pažymėtinas ir Jeans, kuris savo knygomis *The mysteriuos universe* (Cambridge 1933) reikšmingai prisidėjo prie fizikos pasaulėvaizdžio pakitėjimo ir filosofinio to klausimo traktavimo.

Suprantama, kad taip pakitusioje atmosferoje katalikų mokslininkų pastangos randa vis geresnę dirvą. Dėl to jų Londone bei provincijoje skaitomiems kursams neblogai sekasi.

h. Amerikoje[1]

Katalikų universitetai nėra tik Europos reiškinys. Jų randame ir kituose kontinentuose, daugiausia Amerikoje. *Šiaurės Amerikos Jungtinėse Valstybėse* jiems išsivystyti itin padėjo du veiksniai — valstybės garantuojama mokymo laisvė ir nepaprastas tikinčiųjų duosnumas.[2] Todėl nenuostabu, kad 1923/24 metais veikusių mokyklų sąraše randame net 75 įstaigas, teikiančias aukštąjį mokslą. Tačiau daugumas tėra vad. kolegijos, kurios be pirmų dviejų universiteto kursų, apima ir aukštesnes gimnazijos klases. Dėl to tik 18 iš jų vadina save universitetais. Bet, matuojant griežtesniu Europos mastu, vos šešios tikrai nusipelno tą vardą, būtent, Washingtonas, Georgetownas, St. Louis. Fordhamas. Milwaukee ir Notre Dame.

Primus inter pares yra 1889 m. įsteigtas Washingtono universitetas, kuri globoja visas U. S. A. episkopatas. Jis turi penkius fakultetus (teologijos, filosofijos, teisių, filologijos ir gamtos mokslų), kuriuose dirba apie šimtą profesorių ir studijuoja virš tūkstančio studentų. Kadangi profesorių darbais gali naudotis ir kolegijų auklėtiniai, tai į universiteto orbitą dar įeina visa eilė aukštesnių mokyklų, akademijų ir panašių įstaigų. Darbą palengvina biblioteka, turinti arti 250.000 tomų, ir gerai įrengtos laboratorijos bei nesenai pastatytas chemijos institutas. Žymi dalis jų darbų išspausdinama devyniuose žurnaluose ir rinkiniuose,

[1] Cf. *Grisar I.*, Die kathol. Hochschulbewegung ausserhalb Deutschlands, „Stimmen der Zeit“, 1925, p. 44 ss. — Daug informacijų teikia ir *The Catholic Encyclopedy*.

[2] U. S. A. katalikai vien savo lėšomis išlaiko (1935 m.) 7933 pradžios mokyklas (prie parapijų), 162 gimnazijas ir vad. kolegijas, 44 mokytojų ir 186 kunigų seminarijas.

kurių aktualiausias bene bus kartu su Louvaino leidžiamas *The Corpus scriptorum christianorum orientalium,* padedąs rytų Bažnyčios Tėvus pažinti.

Universitetas finansuojamas kasmet visose bažnyčiose daromomis privalomomis rinkliavomis ir atskirų asmenų ar organizacijų — stambesnėmis aukomis. Taip, pav., Kolumbo vyčiai dovanojo pusę milijono dolerių stipendijoms ir tiek pat vienas privatus asmuo naujiems bibliotekos rūmams pastatyti. Pajamoms padidinti verbuojami dar „universiteto prieteliai“, kurių 1935 m. pradžioje buvo arti keturių milijonų. Kontaktą tarp savo *almae matris* ir visuomenės palaiko žurnalas *The Catholic University,* turintis apie 40.000 prenumeratorių.

Ne tik episkopatas nuolat ragina palaikyti šį centrinį Jungtinių Valstybių katalikų universitetą, bet ir popiežius, kuris nesenai pakėlė jo rektorių į vyskupus. Kad ši įstaiga, nepaisant finansinių sunkumų, yra įsigijusi gerą vardą, rodo tas pasitikėjimas, kuriuo sutinkamos jos disertacijos Europoje ir tas faktas, kad 1934 m. valstybės prezidentas Rooseveltas teikėsi iškilmingame posėdy priimti suteiktą jam garbės daktaro titulą.

Gal jos reikšmė būtų dar didesnė, jei netoliese, Georgetowne, nebūtų kito, jėzuitų išlaikomo universiteto su teisių, medicinos ir odontologijos fakultetais, kuriuose studijuoja virš 2000 studentų. Itin traukia prie universiteto prijungta *Foreign Service School,* kur 25 profesoriai dėsto kalbas, tarptautinę teisę, muito įstatymus, prekybos bei pramonės mokslus, pasaulinį susisiekimą, diplomatiją ir panašius dalykus, rengdami apie 500 studentus diplomatinei karjerai, konsuliarinei tarnybai, vadovaujamoms rolėms pramonėje, prekyboje ir pan.

Specifiškumais pasižymi ir — taip pat jėzuitų įsteigtas — Fordhamo universitetas New-Yorke, Prie jo, pav., priklauso teisių fakultetas, vienas geriausių Amerikoje. Reikšminga taip pat yra *Graduate School,* kurioje mokslus baigę gilinasi į specialias problemas. Be to, yra ir finansų mokslų, sociologijos ir medicinos vaistų skyriai, kurie kartu su anomis įstaigomis sutelkia virš 4.200 studiozų.

St. Louis'o universiteto ambicija yra ir toliau tobulinti dar 1818 metais įkurtą ir gerą vardą isigijusį medicinos fakultetą, kurį lanko apie 650 medikų ir 500 odontologų. Kad mokslas tikrai pastatytas gerai, matyti, pav., ir iš to, kad iš 700 per 12 metų valstybės egzaminus laikusių kandidatų išlaikė 693. Net viskuo aprūpintas, liuksusinis Harvardo universitetas tokio nuošimčio nepasiekė. Viso labo St. Louis'ą lanko apie 3.000 studentų, kurie yra 300 profesorių mokomi bei auklėjami.

Minėtini ir Marquette - universitetas Milwaukee, prie kurio yra susispietę virš 4.500 studentų ir daugeliu atžvilgiu įdomus Notre Dame Indianos valstybėje. Notre Dame dar 1842 m. įsteigė vienas Švento Kryžiaus kongregacijos tėvas, turėdamas vos 400 dolerių. Nuo to laiko

universitetas išaugo į net amerikonams imponuojančią įstaigą su 36 namais, kurie talpina penkis fakultetus — humanistinį, teisių, prekybos, inžinieriaus ir gamtos mokslų su 3600 studentų. Itin pragarsėjo chemijos institutas, kuriame vienas kunigas išrado būdą sintetiniu keliu gumą pagaminti. Mėgiami yra ir prekybos mokslai, kuriuos eina 760 studentų. Kiek rūpinamasi auklėjimo reikalais, matyti ir to, kad beveik pusė studentų kasdien eina prie Komunijos. Ir kūno kultūra nepamiršta, — ji vienerius metus visiems studentams privaloma. Ja rūpinasi šeši specialūs instruktoriai, kurie padedant keliems treneriams, studentus miklina teniso, plaukiojimo, krepšiasviedžio, orasviedžio, golfo, futbolo sportuose ir lengvoje atletikoje. Plaukiojimui įtaisytas atskiras baseinas, gimnastikai — salė, o rungtynėms — stadijonas, kuriame telpa 55.000 žiūrovų. Tas stadijonas kelis kartus per metus yra perpildytas, nes visame krašte garsi Notre Dame rungiasi ne tik su kitų universitetų, bet ir su kariuomenės bei laivyno tautinėmis komandomis. —

Kaip matyti, U. S. A. katalikų universitetai nėra kokia *quantité négligeable*. Tačiau tas neturėtų mus akinti, nes jiems dar daug ko trūksta, o ypač pinigų. Juk nekaip atrodo Washingtono universiteto kapitalas iš maždaug 2,5 milijonų šalia tų 60 milijonų, kuriais naudojasi Harvardas! Iš to išeina nepakankamas profesorių apmokėjimas ir kuklesnis aprūpinimas priemonėmis, dėl ko žymūs mokslininkai katalikai neretai dirba svetimose įstaigose, į kurias taip pat suplaukia nemaža dalis studentų katalikų. —

Keliaudami toliau į šiaurę, pateksime į *Kanadą*. Tai antra Olandija, nes ir ji įgyvendino kultūrinę autonomiją. Dėl to joje lyg ir nėra piliečius kiršinančių kovų dėl mokyklų sutvarkymo; užtat kultūrinis gyvenimas plaukia ramiai. Tuo jau nuo senai naudojasi katalikai, kurie — nors jų vos keturi milijonai — išlaiko net tris aukštas mokyklas.

Pirmiausia įsteigtas Quebeco universitetas, kurį valdžia oficialiai pripažino dar 1852 m., nelaukdama nė popiežiaus patvirtinimo, atsiųsto tik 1876 m. Pagal šiuos dokumentus vietos arkivyskupas yra karališku tos įstaigos vizitatorium. Joje šiandien yra keturi fakultetai — teologijos, teisių, medicinos ir filosofijos, kuriuose dėsto maždaug 120 profesorių ir klauso virš 800 studentų. Šis universitetas be ko kito žymus savo Aukštesniu Filosofijos Institutu ir sociologijos mokykla, kurie aktingai prisideda prie aktualiausių klausimų sprendimo.

Nuo šios įstaigos 1919 m. atsiskyrė dar 1876 m. atsiradęs, Montrealo universitetas, kuris episkopato sumaniai vairuojamas, valstybės pripažintas ir tikinčiųjų gausiai remiamas, greitai pralenkė Quebecą. Šiandien jis turi net septynius fakultetus — teologijos, filosofijos, filologijos, teisių, gamtos mokslų, medicinos ir odontologijos, su kuriais yra sujungtos dar šešios specialinės mokyklos — veterinarijos, valstijos, ekono-

mijos, prekybos, agronomijos ir technikos. Profesorių ir pagalbinio personalo 1931/32 m. buvo 657, studentų — 7763.

Tai pats didžiausias iš visų katalikų laikomų universitetų. Kad jis ir savo moksliniais darbais stambus, matyti iš to, kad 75% medikų be kliūčių išlaiko valstybės egzaminus, viršydami tuo ir valstybės įstaigų absolventų nuošimtį. Suprantama dėl to, kad Montrealo gydytojai be jokių papildomų egzaminų turi teisę praktikuotis net svetimame New-Yorko štate.

Trečias universitetas, Ottawoje, yra vedamas vienuolių ir apima teologiją, filosofiją ir filologiją, prie kurių prijungta dar visa eilė prirengiamų bei specialinių mokyklų. Studentų yra apie 1.000. Ir šis universitetas valdžios buvo anksčiau pripažintas (1866), kaip Romos (1889). Tai ženklas, kad Kanados vyriausybė pilnai supranta tą naudą, kurią ji turi iš katalikų vedamų mokslo įstaigų.

Jei prie šių trijų universitetų priskaitysime dar kitus, mažesnės reikšmės kolegijas bei akademijas, turėsime pripažinti, kad Kanados katalikai, nors sudaro gyventojų mažumą — o įtikimiausia kaip, tik dėl to — moksle yra veiklūs ir produktingi. Jie nenusileidžia nė tokiems pat savo vienminčiams Olandijoje. O su šiais ne bet kas gali susilyginti! —[1]

Persikėlę į *Pietų Ameriką,* patirsime ką kita. Joje, t. y., ispanų ir portugalų kolonijose, kadaise buvo — daugiausia ordenų — įkurtas gražus aukštų mokyklų skaičius. Bet su laiku jie visi, išskyrus, berods, vieną, buvo nukreipti nuo Bažnyčios. Čia daugiausia kalta politika, nes sekuliarizacijos amžiuje slaptų draugijų inspiruojamos vyriausybės nepraleido puikios progos sekti padrąsinančiu Europos pavyzdžiu. Bet ne be kaltės

[1] Cf. 277-ą pusl.

Šitas skyrius nebūtų pilnas, nepaminėjus 1932 m. įkurto Lietuvos Katalikų Universiteto.

Šitoks universitetas yra jau gan senas Lietuvos katalikų troškimas. Jis nedavė ramybės jau Louvaine ir Friburge studijavusiems, asmeniškai patyrusiems iš jų gaunamą naudą, o ypač kurstė į Ameriką persikėlusius kunigus. Besidžiaugdami plačiausia laisve, jie iškėlė drąsiausius sumanymus. Taip, sakysime, jau 19. šimtmečio pabaigoje vienas kunigas (J. Žebrys), pramatydamas tautinės kariuomenės reikalingumą, parengė jai statutą. O kiti, suprasdami, kad nemažiau svarbu turėti ir aukštą mokyklą, laukė tik geros progos su savo planais išeiti į viešumą.

Tokia proga pasitaikė. Amerikiečiai, nujausdami Rusijos žlugimą, dar 1916 m. ėmėsi darbo. Tam tais metais Bostone įvykęs lietuvių katalikų kongresas sudarė komitetą pinigams rinkti. Buvo surinkta 47.000 dolerių. Po karo amerikiečiai siuntė savo atstovus į Lietuvą tartis dėl tokio universiteto atidarymo. Katalikų aukštosios mokyklos įsteigimu
Karevičius, pasitaręs tuo reikalu su katalikais inteligentais, pavedė prof. Pr. Būčiui tartis su Roma. 1921 m. gruodžio mėnesį per kardinolus Gasparri (16 d.) ir Bisletti (23 d.) buvo išgauti atitinkami leidimai. Tačiau pasirodė, kad čia, kur rusų letena buvo nustelbusi ir menkiausią pasijudinimą, dirva dar nepakankamai buvo parengta. Dėl to katalikai, nors būdami prie valstybės vairo ir būtų galėję sudaryti tokiai įstaigai išviršines sąlygas, pasitenkino įkurti Teologijos-Filosofijos Fakultetą prie valstybės universiteto.

Vienok ši mintis nebuvo užmiršta. Dėl to nenuostabu, kad ji iš naujo iškilo, kai katalikų mokslinių reikalavimų minimumas valstybės universitete prieš-gruodi-

ir katalikai, kurie, perdaug pasitikėję tradicija bei papročiais, pamiršo masėse glūdinčias religines jėgas pastūmėti į kūrybinį darbą. Todėl ištisi jų apgyvendinti kraštai neturėjo pakankamai pasiryžimo, jėgų ir ambicijos kurti naujas įstaigas. Iš tokių vos dvi vertos paminėti, būtent 1888 m. įsteigta Santiago de Chili ir 1910 m. atsiradusi Buenos Aires'e. Tačiau išsivystė tik pirmoji, kurią įkūrė arkivyskupas Casanova. Iškart pasitenkino tik teisių ir valstybės mokslų fakultetais, bet kai 1912 m. kilo reikalas vietoj sudegusių rūmų statyti naujus, universitetas iš viso buvo praplėstas. Dėl to jis šiandien turi teisių bei politikos, technikos, architektūros ir agronomijos fakultetus. Prie jų prijungtas dar politechnikumas su trimis šimtais studentų, kurių iš viso yra 1.300.

Kad Pietų Amerikoje po truputį pradedama susiprasti, rodo kad ir 1934 m. su pasisekimu praėjęs Eucharistinis Kongresas Buenos Aires'e. Kaip laikraštis *La Cioix* (Paryžius, 1934. XII. 5.) praneša, dabar paveikus tam kongresui norima tame pačiame mieste realizuoti dar prieš karą pagamintus planus. Tam tikslui ketinama pasikviesti šios srities specialistą — Gemelli.

Tas pats Kongresas išjudino ne tik juo tiesiog paliestus argentiniečius, bet ir braziliečius, kurie jau nuo seniau rengiasi savo aukštą mokyklą atidaryti.[1] Pirmas praktiškas žingsnis buvo padarytas dar prieš kelerius metus, atidarant savo sostinėje Rio de Janeiro tam tikrą *Instituto catholico de estudios superiores*. Čia klausytojai, kurių skaičius siekė iki dviejų šimtų, išklausė paskaitų iš teologijos, filosofijos, valstybės bei šiaip sociologijos mokslų ir iš biologijos. Antrą žingsnį padarė 1934 m. pirmą kartą įvykęs katalikiškos pedagogikos kongresas, išrinkdamas studijų komisiją. Iš jos nesenai patiekto pranešimo krinta į akis konstatavimas, kad Brazilijos konstitucijoje nėra jokių nuostatų, kurie neleistų katalikams

nes sistemos buvo kvestijonuojamas. O kai 1931 m. rugpiūčio mėn. 14 d. įvykus tam tikrai Teologijos-Filosofjos Fakulteto reformai, susiaurinimui, imta bijoti, kad gali atsidurti pavojuje visas katalikų mokslinis darbas, Lietuvos Episkopatas, atsiliepdamas į organizuotos katalikų visuomenės prašymus įkurti savo aukštą mokyklą, tų pačių metų spalių mėn. 9 d. paskyrė steigimo komitetą. Šis paruošė planus, kuriuos 1932 m. pavasarį vyskupai įteikė Šventam Sostui. Tasai 1932 m. birželio mėn. 18 d. juos aprobavo ir sutiko, kad Vysk. M. Reinys rūpintųsi Lietuvos Katalikų Universitetu, kurį pasiremdami atitenkamomis teisėmis. Lietuvos vyskupai 1932 m. rugpiūčio mėn. 5 d. aktu ir įkūrė. Bet kadangi su jo atidarymu nesutiko Vyriausybė, tą dieną įvyko tik bažnytinė katalikų aukštos mokyklos steigimo akto dalis Kauno Bazilikoje.

Kas yra sekęs visą pasaulį apimančio katalikų mokslo judėjimo istoriją, to nestebina šitokios įstaigos atsiradimas Lietuvoje. Buvo tik laiko klausimas, kada to sąjūdžio bangos palies ir Lietuvą. Taigi, katalikų universitetas Lietuvoje yra padarinys to didžio, visame pasauly vykstančio katalikų mokslo renesanso. Kad steigimo reikalas iškilo tokiu laiku, kada santykiai tarp Bažnyčios ir valstybės buvo gana įtempti, yra pripuolamas dalykas.

Įkūrimo aktas atspausdintas „Tiesos Kely" (1932 m., Nr. 10, oficialinės dalies p. 69 s.).

[1] Tuo reikalu cf. Dr. Tristao de Athaydės straipsnį žurnale „A ordem" iš 1934 m. lapkričio mėn.

savo universitetą kurti. Akivaizdoje viešosios jėgos prielankumo ir savo *almae matris* reikalingumo patariama nieko nelaukiant paskirti organizacinį komitetą. Pradžioje ketama atidaryti filosofijos fakultetą, pedagogikos institutą ir žurnalistikos mokyklą.

i. Misijų kraštuose

Be šitų jau dirbančių ir dar projektuojamų universitetų minėtina dar viena jų rūšis — *misijų universitetai* nekrikščionių kraštuose. Jų tikslas — praktiškai (pav. medicina) patarnauti apylinkei, tarpininkauti europeiškai kultūrai ir mokslo argumentais paremti misijonierių darbą. Taigi, jie daug kuo skiriasi nuo savo kolegų Europoje ir Amerikoje.

Mažoje Azijoje pirmoje vietoje stovi dar 1875 m. prancūzų jėzuitų įkurtas, Šv. Juozapo vardu, B e y r u t o universitetas, kurį sudaro teologijos-filosofijos ir medicinos fakultetai ir teisių ir technikos mokyklos. Vietinių žmonių, ypač branginamos yra paskaitos apie mohametonų teisę, semitų filosofiją bei literatūrą ir orientalinę archeologiją. Vertingi yra ir orientalistiką liečią leidiniai. Iš tos įstaigos gyventojams daug tiesioginės naudos, nes ji aprūpina juos, gyvenančius sunkiose klimatinėse sąlygose gydytojais, slaugytojomis, akušerėmis ir pan. Naudinga ir technikos mokykla, kuri padeda nugalėti sunkias gamtos sąlygas. Dėl to Beyruto Įstaigą lanko ir daug nekrikščionių. Įdomu, kad Prancūzijos valdžia, kuri namie katalikų Įstaigų nešelpia, kasmet skiria Beyruto universitetui, dirbančiam jos mandato teisėmis valdomame krašte ir dėstančiam prancūzų kalbą, žymią subsidiją.

Nesenai yra kilęs projektas įsteigti Jeruzalėje antrą tokį universitetą, kuriame tačiau paskaitos būtų skaitomos anglų ir arabų kalbomis.

Indijoje nors ir nėra tikrų, katalikų universitetų, tačiau yra penkios kolegijos, turinčios aukštosios mokyklos charakteri ir organingai sujungtos su valdžios universitetais. Keturios jų išlaikomos jėzuitų (Bombey, Calcutta, Mangalore, Trichinopoly), viena — oblatų (Colombo). Jose — anglų valdžios šelpiamose — studijuoja arti 5000 studentų, kurių didesnė dalis nekrikščionys.

Kinijoje, kur labai pageidaujamos tokios mokslo įstaigos ir dirva joms yra gera, kol kas tėra trys universitetai — Shanghai'e, Tientsine ir Pekinge. Pirmą vietą užima vad. *Aurora,* netoli S h a n g h a i ' o. Ji, 1903 m. prancūzų jėzuitų įkurta ir 1932 m. vyriausybės galutinai pripažinta, dabar turi tris — teisių, technikos ir medicinos fakultetus, kurie telpa 14-oje pastatų. Bibliotekoje yra 60.000 knygų, į skaityklą pareina 200 žurnalų. Nepamirštas nei sportas (tenisas, futbolas, krepšiasviedys). Universitetas gana populiarus ir nekrikščionių tarpe. Jie net sudaro $^3/_4$ visų studentų, kurių šiuo laiku arti 600. Nepaisant jos jaunumo, ši įstaiga jau

spėjo užsirekomenduoti Kinijoje labai aktualiais tyrinėjimais apie žemės drebėjimus, metereologiją, kiniečių religijos ir kultūros istoriją. Šis patarnavimas vietinių žmonių labai vertinamas, dėl to mielai studijuojama *Auroroje,* kuri, nenutoldama nuo kiniečių reikalų, supažindina ir su Europos mokslu.

Jos pėdomis eina 1920 m. įkurta, taip pat jėzuitų išlaikoma. Tientšieno aukštoji mokykla, kurią sudaro pramonės ir prekybos fakultetai.

Jauniausia įstaiga yra tik 1925 m. į universiteto rangą pakelta Pekingo aukštoji mokykla. Ji, išlaikoma *Societatis Verbi Divini,* turi filosofijos bei literatūros, pedagogikos ir gamtos mokslų fakultetus, kuriuose dėsto apie 50 profesorių, klauso 600 studentų. Įdomu, kad žymią dėstytojų dalį sudaro patys kiniečiai. Tas nemažai patraukia čiabuvių jaunimą, kuris universiteto atmosferoje pamažėle artinasi prie krikščionybės.

Kiek sunkiau įsistiprinti *Japonijoje,* kur vietiniai gyventojai patys apsčiai apsirūpinę mokslu. Bet vis dėlto 1913 m. pasisekė jėzuitams Tokioje atidaryti savo *Jochi Daigaku,* t. y., „aukštąją išminties mokyklą“. Ji tuo tarpu teturi literatūros ir ekonominių mokslų fakultetus. Bet kadangi literatūros fakultetas apima visus humanitarinius mokslus, studentai pakankamai supažindinami ir su bendros kultūros klausimais. Profesorių yra apie 30, lankytojų virš 300. Įstaiga būtų jau plačiau išsivysčiusi, jei ne 1923 m. žemės drebėjimas, kuris sunaikino visus rūmus. Negalintiems dieną lankyti paskaitų yra paskirtos vakarinės valandos, per kurias jie išeina tam tikrus žurnalistikos, prekybos ir teisių kursus. Ypač lankoma žurnalistikos mokykla, kuri yra pirma tos rūšies įstaiga Japonijoje. Įdomus yra ir „kolonijų skyrius“, kur norintiems emigruoti duodamos svetimų kalbų pamokos ir supažindinama su siekiamo krašto geografija, istorija, gyvenimo bei darbo sąlygomis ir t.t.

Kad ir misijų universitetai gyvenimiški, rodo ir Tokios studentų pavyzdys: jie vargingiausioje miesto dalyje, kur žmonės savo lindynėse gyvena ne ką geriau už gyvulius, įsteigė vad. *foyer,* t. y., pagalbos stotis. Čia jie moko vaikus, dalina laikraščius ir žurnalus, rodo filmus ir vaidina, tikrina sveikatą ir tvarsto žaizdas, daro su globojamais ekskursijas ir bėdniausius aprūpina valgiu. Į jų rengiamas šventes susirenka kartais iki trijų tūkstančių žiūrovų.

Misijų aukštą mokyklą užtinkame ir *Filipinų salose* — dar 1611 m. domininkonų įkurtą Šv. Tomo vardu universitetą Maniloje, kuris yra tiek Bažnyčios tiek valstybės pripažintas ir dėl to tituluotas *Real y Pontificia Universidad.* Po nuotykių pilnos istorijos, jis 1899 m., Leono XIII. įsakymu, vėl buvo atidarytas ir šiandien tų pačių domininkonų vedamas turi šešius fakultetus — teologijos, filosofijos, kanonų teisių, bendrų teisių, medicinos bei valstijos ir technikos. Jiems padeda plačios klinikos, laboratorijos ir turtingos kolekcijos. Turi ir spaustuvę. Profesorių

1934 m. buvo 230, studentų — 3695, kurių daugumas studijuoja mediciną (1252) ir gamtos mokslus (1255). Teologams išauklėti tais pačiais 1934 m. buvo atidaryta didelė nauja Seminarija, kurios auklėtiniai universitete moksliniai lavinami. Prekybininkai yra rengiami naujai įkurtame Komercijos institute. Rūpinamasi ir studentų sveikatos reikalais. Tam tarnauja gimnastikos rūmai, kur telpa 8000 žiūrovų, plaukiojimo baseinas, lengvosios atletikos, teniso ir futbolo aikštės. Tomis galimybėmis plačiai naudojamasi, nes beveik visi fakultetai sportą paskelbė privalomu dalyku.

k. Roma docta[1]

Susipažinus su indų sistema, kuria vaikščiojo katalikų mokslas, Įdomu išgirsti ir apie pačią širdį — Romą. Jau iš patiektų duomenų galima buvo suprasti, kad sugebąs siųsti savo idėjas į tolimiausius punktus centras stipriai plaka. Bet vargu, ar kas pilnai galėtų įsivaizduoti, kokia didelė mokslo pajėga yra Amžinas Miestas.

Visų mokslo židinių priešaky eina vad. G r e g o r i a n a , t. y., *Pontificia Universitas Gregoriana,* dar 1551 m. Šv. Ignaco Lojolos įkurta ir 1566 m. į universitetą pakelta aukšta mokykla. Rūpestingai ugdoma, ji pergyveno visus jai suduotus smūgius, net ir laikiną jėzuitų ordeno, savo laikytojo, uždarymą, o šiandien ji Pijaus XI. globojama yra stipresnė, kaip kada nors. 1930 m. ji persikėlė į naujus rūmus. 1932 m. padidėjo dar dviems fakultetais, taip kad šiandien jų yra penki — teologijos, filosofijos, kanonų teisių, Bažnyčios istorijos ir misijų. Juos papildo trys institutai, būtent, Biblijos, orientališkų studijų ir katalikų akcijos. Bažnyčios gyvenime Šv. Rašto mokslas yra pagrindas, todėl Biblijos Institutas su savo specialia didele biblioteka, su gausiais, Palestinos gamtą vaizduojančiais, rinkiniais yra pirmaeilė tarptautinio mokslo įstaiga.[2] Orientalinio Instituto biblioteka,, turtingos ispanės duosnumu įkurta ir sulig paskutiniu technikos žodžiu įrengta, turi taip pilną rusiškos teologinės raštijos skyrių, kaip niekur kitur pasaulyje.

Pats jauniausias Katalikų Akcijos Institutas, atsiliepdamas į gyvuosius Bažnyčios reikalus, moksliškai tiria ir sistematizuoja kaskart labiau visose šalyse stiprėjantį pasauliečių veržimąsi į darbą. Šis „gyvenimiškumas“ labai traukia studentus, kurių 1933 m. Gregorianoje buvo 1886, nors Romoje mokslui eiti progų netrūksta, kadangi be šitos jėzuitų vedamos yra dar visa eilė aukštų mokyklų.

Atskirą jų grupę sudaro tiesioginiai nuo popiežiaus priklausą mokslo

[1] Šiam skyreliu: nepašykštėjo medžiagos Jo Eksc. Vysk. Būčys, kuriam autorius ir šioje vietoje nuoširdžiai dėkoja.

[2] Nedera užmiršti senesnės Domininkonų įkurtos Aukštųjų Biblijos Mokslų įstaigos, esančios Jeruzalėje, kuri mokslo tyrinėjimus sujungia su ekskursijomis į vietas, minimas Šv. Rašte.

židiniai, kurių svarbiausi yra šie: Angelicum, Anselmianum, Antonianum, Didžioji Seminarija ir institutai krikščioniškai archeologijai, bažnytinei muzikai, diplomatijai ir propagandai. —

Angelicum yra domininkonų išlaikoma aukšta mokykla su trimis fakultetais. Ji taip pat 1932 m. persikraustė į naują daug didesnę ir puikiai atremontuotą patalpą, kuri seniau priklausė domininkonams, paskui buvo konfiskuota. Remontas atsėjo apie 9.000.000 lyrų. Naujai pristatytoji didžioji auditorija yra statybos technikos tobulybė. Tomistinės studijos yra šitos įstaigos specialybė. Domininkonai joje pasiekė kitiems pavydėtinos aukštumos.

Aukščiausioje Aventino kalvos vietoje, prie stačiausiojo šono pačioje XX. amžiaus pradžioje išdygo kukliausio, bet ir gražiausio stiliaus Benediktinų įstaiga, pavesta Šv. Anselmo garbei. Mokslas ir liturgija yra dvi brangenybės, labiausiai rūpinčios Benediktinams. Kas nori matyti katalikų lotynų apeigų grožį,, sujungtą su einančiu iš širdies maldingumu, su tobuliomis giesmėmis ir liturginiais veiksmais, tas teeinie į Šv. Anselmo bažnyčią Aventine. Tiesą sakant, ten yra dvi bažnyčios, viena aukščiau kitos. — Šalia bažnyčių didžiulis vienuolynas su savo kiemais, kur viešpatauja viduramžio tyla ir 14 šimtų metų senos vienuolijos susikaupimo dvasia. Viena tos šventovės dalis, ir tai didelė, pavesta aukštajam teologijos mokslui, suskirstytam į tris paprastus fakultetus. Dėsto benediktinai. Filosofijos srityje jie pasižymi savotiškumu, nes plėtoja Šv. Anselmo filosofijos pagrindus. O tie vietomis skiriasi nuo Šv. Tomo Akviniečio. Studentais priimami ne vien benediktinai, bet ir iš šalies ateinantieji.

Šalia Laterano aikštės visą keturių gatvių apžabojamą plotą prie via Merulana užima didžiulis be papuošalų, bet estetingai kuklus namas. Tai tarptautinė Šv. Antano Kolegija. Tai yra taip pat filosofijos, teologijos ir kanonų teisės universitetas, kuriame profesoriai ir studentai yra pranciškonai. Nors katalikų teologija pasižymi girtinu ir brangintinu vieningumu, tačiau tai yra gyvo daikto vienumas, kuriame yra neniekintinų varsos skirtumų. *Antonianum* filosofijoje ir teologijoje labai giliai ir simpatingai žiūri garsaus Duns Scoto nuomonių, atsitraukdamas nuo jų ten, kur jos tampa sunkiai suderinamos su nusistovėjusia ir Bažnyčios galutinai paskelbta Apreiškimo tiesa.

Pijus XI. yra drąsus ir plačių pažiūrų popiežius. Jis 1934 m. tai Pranciškonų atstovaujamai krypčiai pripažino tokias teises, kaip ir aniems trims universitetams. Pijaus XI. įpėdiniai nesigailės šito žingsnio. Anselmo filosofija ir Duns Scoto teologija yra tas dvilypis tiltas, per kurį tikinčioji Anglija grįš į Katalikų Bažnyčią.

Mokslo kūryba užsiima dar vienuolika Akademijų, būtent, teologijos, liturgijos, katalikų religijos, Šv. Tomo Akviniečio, „Nuovi Lincei“,

archeologijos, Panteono, „Cultores Martyrium“, „Arkadų“, Tiberio ir archeologinių paskaitų. Jos vienokiu ar kitokiu atžvilgiu suburia tas skaitlingas mokslo jėgas kurios arba nuolat dirba Romoje, arba specialioms studijoms atvyksta iš svetur. Tuo tos Akademijos laimingai papildo aukštųjų mokyklų programas.

Į mokslo orbitą įeina ir įvairioms tautoms skirtos kolegijos, kurių šiuo laiku yra 29. Pagrindinius dalykus jų auklėtiniai išeina minėtuose universitetuose. Juose išgirstos žinios pagilinamos ir viena kita šaka pridedama savo kolegijoje. Iš Europos tautų tokias įstaigas Romoje turi rusai, Ukrainai, lenkai, čekai, prancūzai, vokiečiai, škotai, anglai, airiai ir kiti. Šiaurinė Amerika, Kanada taip pat turi savo kolegijas, o pietų Amerika net dvi. Kita mokymo ir auklėjimo įstaigų rūšis yra įvairių ordenų ir kongregacijų kolegijos, kurių taip pat yra 29.[1]

Viską krūvon sudėję, pamatome, kad šių dienų Romoje yra 78 vienetos, besirūpinančios mokslo darbais. Tiesa, ne vienodas yra jų svoris, bet visos savo vietoje ir savo priemonėmis pagal išgales stengiasi prisidėti prie mokslo kūrybos. Ją žymiai suakstino statanti griežtesnius reikalavimus popiežiaus konstitucija *Deus Scientiarum Dominus* (1931). Iš viso. Pijus XI. mokslinę veiklą nepaprastai sugyvino; net tiek kad jau dabar jį galima vadinti „mokslo popiežium“.

Achille Ratti (* 1857) iš mažens pasižymėjo mokslo meile, dėl to studijos jam gerai sekėsi. Jas ėjo Monzoje, Milane ir Romoje, kur 1882 m. įsigijo teologijos, filosofijos ir teisių daktaratus. Tais pačiais metais buvo pakviestas profesoriauti Milano kunigų seminarijoje. Nuo 1888 m. buvo perkeltas į garsią biblioteką *Ambrosiana*. Jai nuo 1907 iki 1914 m. vadovaudamas, išvystė plačią mokslinę veiklą, kuri jį suvedė į kontaktą su mokslininkais iš viso pasaulio. Pripažindamas Ratti nuopelnus mokslui, Italijos karalius apdovanojo jį ordenu, o Pijus X. pakvietė jį į Vatikaną bibliotekos direktorium. Šitą vietą jis labai brangino. Dėl to tik įsakomas perėjo į diplomatinę karjerą, kuri jį 1920 m. atvedė ir Į Lietuvą. Po poros metų pradėjęs vairuoti Bažnyčiai, tuoj pasirodė „mokslo popiežium“ — įkūrė eilę kolegijų, 1925/26 m. krikščioniškosios archeologijos komisiją bei institutą ir 1931 m. išleido jau minėtą konstituciją kuri naujai pagrindžia ir moderniems laikams pritaiko Bažnyčios globojamas mokslo įstaigas. Be perstojimo plečia Vatikano biblioteką ir ją naujoviškai ka-

[1] Iš tų kolegijų mus ypač domina lietuvių įsteigta Tėvų Marijonų kolegija, kuri pradėta kurti 1925 m., arkivysk. J. Matulevičiui apsigyvenus Romoje. Tėvo Generolo pavedamas ta įstaiga ypačiai rūpinosi T. Rėklaitis, kuris anksčiau yra išbuvęs panašioje šešerius metus. Vysk. Būčio globojama ši kolegija tolydžiai vystėsi ir 1919 m. drauge su Generaline Marijonų Valdyba persikėlė į Nicolo di S. Nicolo da Tolentino 31, kur šalia jos įsikūrė ir Marijonų globojamas bendrabutis katalikų kunigams rusams. 1932 m. Marijonų vienuolija įsigijo nuosavą namą su darželiu prie Via Corsica 3. 1933/34 mokslo metais Kolegijoje be kongregacijos vadovybės gyveno dar 20 studentų.

talogizuoja. Norėdamas išugdyti dvasininkuose knygų meilę, be ko kito organizuoja bibliotekinius kursus.

Trokšdamas visiems katalikams duoti kartu ir mokytų ir šventų pavyzdžių, Pijus XI. paskelbė naujų Bažnyčios Mokytojų (Bellarminas, Petras Kanisius, Jonas nuo Kryžiaus, Albertas Didysis). Be to, deklaruodamas, kad 1902 m. miręs teisių profesorius Contardo Ferrini[1] pasiekęs tikrai heroišką dorybių praktikavime laipsnį, pastūmėjo pirmyn beatifikacijos bylą. Ši nėra vienintelė, nes nemažiau jis domisi ir literatūros profesoriaus Ozanamo[2] likimu. Mat, jis mielai pakeltų į altorių garbę ir atstovus modernių mokslininkų, su kuriais jį riša šimteriopi nuoširdūs kolegiški ir asmeniški ryšiai.

Tas viskas sudaro ir nekatalikų mokslininkų tarpe popiežiui palankią atmosferą. Dėl to retas mokslo žmogus, kuris atsilankęs į Romą, nenuvyktų į Vatikaną pareikšti savo pagarbą. Taip pat ištisi mokslo kongresai nebeaplenkia popiežiaus. Ir tikrai sunku ignoruoti tą žmogų, kuris savo rankose koncentruoja tokią plačią tarptautinę mokslo organizaciją ir kuris prie savo sosto turi tiek mokslo įstaigų ir tiek mokslininkų. Nėra abejonės — katalikiškoji Roma yra vienas garsiausių mokslo centrų pasauly, jei ne pats žymiausias. Ir kas svarbiausia, kad taip yra ne dėl vieno atskiro popiežiaus asmeniško polinkio, bet tas išplaukia iš pačios Bažnyčios esmės.[3]

1. Žvilgsnis atgal

Sutraukdami patiektą medžiagą apie katalikų universitetus, matome, kad visame pasauly yra apie 65 įstaigos, kurios gali maždaug pretenduoti į aukštos mokyklos vardą. Truputį virš 20 jų randame Europoje, 30 — Šiaurės Amerikoje, 3 — Pietų Amerikoje ir 10 — Azijoje.

Vieni universitetai turi visus tradicinius fakultetus (teologijos, filosofijos, teisių ir medicinos), kiti pasitenkina mažesniu, skaičiumi — bent pradžioje —, o kai kurie juos papildo dar eile naujų, kaip. sakysime, technikos, ekonomijos, agronomijos, veterinarijos, pramonės ir t.t. Kadangi, kaip matyti, steigėjams svetimas bet koks schematizmas, vienodo tipo nėra. Jie daugiausia žiūri vietos reikalų, kuriems pritaiko dėstomuosius mokslus ir organizacinę formą.

Šitas mokslo įstaigų skaičius — nors savy ir gražus — tačiau palyginus jį su ta 330 milijonų katalikų mase ir su tais 1.5 milijardų nekatalikų,

[1] Cf. psl. 239.
[2] Cf. psl. 163.
[3] Tąja problema cf. tarp kitko ir labai. įdomią knygutę *Steffes J. P.*, Katholizismus und Wissenschaft, Paderborn 1927.

kuriuos reikia intelektališkai paveikti, perdėm kuklus. Didžiausias to reiškinio kaltininkas bene bus lėšų stoka. Juk ne paslaptis, kad katalikai priklauso prie neturtingesnių pasaulio piliečių. Dėl pinigų stokos ir įkurtų universitetų materialinis pagrindas nėra perdaug tvirtas. Žinoma, jis būtų kitoks, jei valstybės prisidėtų prie šelpimo. Tačiau daugelis jų, liberalizmo persunktų ir todėl nuo Bažnyčios atsiskyrusių, tokios pareigos neprisiima. O Kristaus mokslo nepaliestuose, vad. misijų, kraštuose dar sunkiau. Nebent šelptų viena kuri Europos valstybė savo kultūros ekspansijos tikslams. Bet tas neretai būna „danajų dovana“, nes tokiais politikos šelpiamais mokslininkais vietiniai gyventojai kaskart mažiau besusižavi.

Taigi, dažniausiai katalikų mokslo židiniai yra palikti pačių tikinčiųjų malonei. Kad katalikai moka pasiaukoti, aiškėja iš kiekvieno jų įstaigų puslapio. Ypač mažiau pasiturintieji čia neapsileidžia — statistika rodo, kad katalikų tarpe duosnumas toli gražu nevisuomet auga proporcingai jų turtams — kas yra juo nuostabiau, kadangi jie,, kaip toliau stovį, negali tikėtis tiesioginės naudos.

Labai nepatogu taip pat, kad tos pajamos, kaip priklausančios nuo ekonominių svyravimų, nepastovios. Mokslo darbas nenašus, jei jį varą nuolatos yra kankinami abejonių, ar kitais metais tuo pat laiku dar galės tęsti savo tyrinėjimus, arba jei jie patys dar turi pasišvęsti lėšas rinkti.

Tokio padėjimo sunkumų slegiami katalikai jau nuo senai siūlo vyriausybėms įvesti *kultūrinę autonomiją,* kuri iš viešojo iždo garantuotų mokykloms, universitetams ir pan. tą nuošimtį, kuris proporcingai — pagal mokomus mokesčius — priklauso katalikams. Norėdamos įgyvendinti teisingumą, jau kai kurios valstybės yra pasinaudojusios tuo pasiūlymu, kur nieko nenuskriaudžiant kiekvienam duodama tai, ko šis turi teisę reikalauti.[1]

Kovodami už teisingą lėšų skyrimą, katalikų universitetai kartu nuolatos kelia ir jų duodamų diplomų pripažinimo ir sulyginimo su valstybės teikiamais klausimą, t. y., siekia valdžios įstaigų teisių. Kad ir šitas reikalas gali būti patenkinamai išspręstas, rodo Italijos pavyzdys, kur fašistinė vyriausybė suteikė tokias teises tik ką užgimusiam Milano Šv. Jėzaus Širdies universitetui.

Kitas klausimas, kuris, kaip koks Damoklo kardas, kaba virš katalikų universitetų absolventų, yra jų neskyrimas į ministerijas, teismus, savivaldybes, mokyklas, nepriėmimas į advokatų kameras, į gydytojų korporacijas ir t.t., dėl ko katalikų mokslo įstaigų diplomai daug kur negali būti realizuojami. Bet yra ir čia gražių pavyzdžių: jau girdėjome, kad New-

[1] Apie tą ir Lietuvoje aktualią kultūrinę autonomiją yra rašę ir musų veikėjai. Cf. *Šalkauskis St.,* Racionali mokyklų organizacijos sistema, Kaunas 1932.

Yorko valstybėlė be papildomų egzaminų leidžia praktikuotis išėjusiems medicinos kursą net svetimame Montrealy.

Tokių atsitikimų yra ir daugiau; bet nemažai yra ir trukdymų.

Visos šios ir panašios sunkenybės iš esmės kyla iš to nelemto, liberalizmo diktuojamo, valstybės atsiskyrimo nuo Bažnyčios. Reikia manyti, kad silpnėjant tam laisvingumo doktrinalizmui, pagerės santykiai tarp viešosios jėgos iš vienos pusės, bei didžiausios moralinės ir kultūrinės Institucijos iš kitos, kas savaimingai pagerintų ir katalikų universiteto padėjimą (Italija!).

Kliudė ir visa dvasios atmosfera, dėl to katalikų aukštų mokyklų istorija ne laurais išklota: Prie jų lopšio stovėjo Renanas su Straussu, jų pirmuosius nedrąsius žingsnius lydėjo Vogto, Moleschotto, Büchnerio materializmas, Schopenhauerio pesimizmas, Comte'o ir Spencerio pozityvizmas. Jų gi sustiprėjimą stengėsi sutrukdyti Darvino evoliucionizmas, Haeckelio monizmas ir visokių niuansų neo-kantizmas. Jie visi, nors tarp savęs ir labiausiai nesutarė, vienok vieningi kovojo su bekylančiomis katalikų mokslo įstaigomis. Šios tačiau pergyveno visus oponentus, kas suteikė joms nemažai pasitikėjimo savimi. Tiesa, jos ėjusios lig šiol erškėčių keliais ir toliau nesvajoja apie malonų poilsį rožių patale. Jos turės ir toliau sunkiai kovoti už savo — ir taip jau kuklią — vietelę pasauliniame forume. Bet vis dėlto jaučiama, kad katalikų universiteto svoris šiandien kur kas reikšmingesnis, nekaip Louvaino atstatymo metu, t. y., prieš šimtą metų. Tos įstaigos nėra įžeidžiančiai atmetamos, bet ginčijamasi dėl jų darbų, pradedama su jais skaitytis. Šiaip ar taip, katalikų universitetai ir jų skelbiamas mokslas yra virtęs jėga.

m. Žvilgsnis pirmyn

Tas be kito ko matyti ir iš to, kad šiandien aršiausiai yra puolamas liberalistiškas universitetas, o ne katalikų aukštoji mokykla. Pastarąja net pradėta domėtis, mat, yra nemažai žmonių, kurie viliasi iš jos mokslui šiandien taip reikalingos reformos. Todėl gal ne pro šalį dirstelti į tolydžiai labiau ryškėjančius, daug kur jau realizuojamus darbo organizavimo principus, kurie kartu su jau anksčiau paliesta katalikų išdirbta mokslo sąvoka ir mokslinio darbo metodu[1] katalikų universitetui suteikia visai originalų charakterį.

Pirmiausia t y r i m a s. Žmogui yra įgimta stengtis įsigyti objektyviai pagrįstų, tvirtų ir tikrų žinių; jis veržte veržiasi susekti dalykų paskučiausias priežastis. Tai daro ne tik paskiri asmenys, bet ir kolektyvai, kaip rodo, sakysime. Platono licėjus, Aristotelio akademija, Bažny-

[1] Cf. pusl. 157.

čios įkurtasis universitetas ir įvairios jo formos, kurios jau kelintą šimtmeti organizuoja visose srityse tyrimą, turintį tikslą privesti prie aiškaus atbaigto žinojimo, prie tiesos. Kad tas darbas nėra bergždžias, patvirtina milžiniškas skaičius atskirų faktų, kurie amžiams slenkant buvo susekti, suregistruoti ir pasidarė nebeprarandama žmonijos nuosavybė.

Katalikų universitetai ir šiandien panašiai, kaip viduriniais amžiais nenori vien iš kitų surinktų turtų gyventi, dėl to veržiasi į nežinomas sritis atidengti naujus horizontus, susekti naujus dėsnius. Jiems nėra nieko svetimesnio, kaip sukonstruoti mokslo aparatą tik dogmoms bei religinei doktrinai ginti, arba polemikos reikalams. Jų mokslo įstaigos yra kūrybiški centrai, kurios visomis jėgomis stengiasi dirbti pozityvų darbą. Šiame darbo lauke jos yra laukiamos visų, kurie, bodėdamiesi sekuliarizuoto mokslo pagimdyta painiava, yra išsiilgę statybininkų, sugebančių sudaryti naują ir aiškią dvasios bei kultūros tvarką.

Praktiškai tas yra organizuojama šitaip: Pirmiausia čia turi reikšmės tam tikros *tyrimo bendruomenės,* kurios — atskiruose institutuose — tyrinėja vieną kurią sritį. Jas, autonomingai veikiančias, sudaro profesoriai, jų asistentai ir specialiai parinkti gabesni ir jau savo darbais pasižymėję studentai. Prie šio branduolio, kuriam tenka atsakomybė už mokslinę kūrybą, prisijungia dar antras koncentras — tam tikra platesnė *darbo bendruomenė,* į kurią įeina ir visi kiti tos grupės studentai. Mokomoji medžiaga yra suskirstyta kursais ir išeinama nuolatinėje instituto vadovybės kontrolėje. Be tam tikro minimumo studentai į aukštesnį kursą nepakeliami ir net eliminuojami. Tuo būdu institutas, neapsunkintas balastu, gali koncentruotis į svarbiausius savo uždavinius, kurių sieks tiksliai atrinktas ir stropiai parengtas intelektualinis elitas. — Kad šis darbas būtų tikrai vaisingas, jaunieji tyrinėtojai supažindinami ir su pažiūromis į mokslą, o ypač su ta mokslo sąvoka, kuria katalikai pagrindžia visus savo tyrimus.[1]

Toliau m o k y m a s . Ir jis svarbus, nes perduodamas iš kartos į kartą žinių lobis leidžia žmonijai pasinaudoti ištisais šimtmečiais ir net tūkstančiais metų siektais rezultatais. Kai šis darbas atliekamas sąžiningai ir su pedagoginiu talentu, jis gali jaunimui įkvėpti tą mokslo meilę, be kurios jokia intelektualinė kūryba nėra galima.

Kad ji būtų kiek galint sėkmingesnė, ji vykdoma laipsniškai. Pirmiausia suteikiamos tos žinios, kurios sudarydamos tikrą mūsų dvasios turtą, mažiausiai reikalingos kritiško patikrinimo iš studentų pusės. Tas paskaitas klauso tik ką gimnaziją baigę.

Antrame laipsny studentai supažindinami su darbo metodais, jų esme, istorija ir verte.[1] Tas jiems duos vėliau galimybę kritiškai patikrinti moks-

[1] Cf. pusl. 45, 141, 157.
[2] Cf. pusl. 157.

lo medžiagą, išugdys juose objektingumą ir įgalins juos savarankiškai kontroliuoti mokslinę kūrybą.

Į trečią grupę priimami tik pirmose stadijose ypatingai pasižymėję. Jie metodiškai lavinami tiek, kad galėtų savarankiškai kurti. Be aukštesnių kursų studentų, čia spiečiami ir jau į gyvenimą išėję, būtent, tie, kurie nenori nutraukti ryšių su *alma matei,* kaip, sakysime, mokytojai, kunigai, menininkai, kitų laisvų profesijų atstovai (publicistai, žurnalistai) ir šiaip žmonės su aukštu mokslu, kuriems rūpi pagilinti savo žinias, patikrinti gyvenime užtiktus fenomenus, įvertinti juos savo doktrinos ir naujausių mokslo laimėjimų šviesoje ir t.t. Prie jų dar prisideda ir akademinei karjerai besirengią jauni mokslininkai, asistentai, privatdocentai. Jie visi, vadovaujami autoritetingiausių mokytojų, sudaro bebręstančių mokslininkų šeimą.

Pagaliau a u k l ė j i m a s. Kadangi universiteto uždavinys yra ne tik įpratinti studentus tyrinėti ir teikti jiems žinias, bet ypač ugdyti jų charakterį, svarbu, prieš galutinai išleidžiant jaunimą iš mokytojų globos, jam duoti dar vieną, paskutinę progą savo asmenybę atbaigti. Ligšiol aukšta mokykla tuo permažai rūpinosi. Dėl to buvo išleidžiama daug menkos moralinės vertės specialistų, kurių profesiniai sugebėjimai tebuvo įrankis savo neribotam egoizmui patenkinti.

Tiesa, aukšta mokykla skiepydavo tam tikrą profesinę etiką. Tačiau, dažnai ji tebūdavo išviršinė politūra, kuri gyvenime taip lengvai nukrisdavo, kaip tinkas nuo išdžiūvusios sienos. Todėl Europa tiek daug turėdavo gydytojų, kurie be sąžinės graužimo darydavo abortus, advokatų, kurie gynė aiškius nusikaltėlius, mokytojų, kurie tebuvo pamokoms atlikti automatai, robotai, ir t.t.

Tuo tarpu aukšta mokykla turėtų būti *universitas magistrorum atque scholarium,* kurioje viešpatautų jauki atmosfera, kur būtų malonu dirbti, kur viskas trauktų aukštyn. Toje darbo ir gyvenimo bendruomenėje profesoriaus vaidmuo labai žymus. Čia — gal labiau negu kur kitur — pasitvirtina teisingi žodžiai: *exempla trahunt.* Argi nepaveiks jaunimą dėstytojas, kuris visomis jėgomis veržiasi į tiesą ir dėl jos nebijo nukentėti. Juk ne vienas eksperimentuodamas neteko sveikatos arba net į kapus nuėjo. Nemažiau reikšmės turės ir tas, kuris skelbia rastą tiesą, nebodamas galimų padarinių.

Svarbus ir pačių studentų susidraugavimas. Tą geriausiai išugdo jaukus gyvenimas šeimyniškumo persunktuose — siauresnio maštabo — ben— drabužiuose, nedidelėse kolegijose, (tik ne pilkose, niūriose feldwebelių komanduojamose kareivinėse!), kur yra visos galimybės dirbti ir pasilsėti, susikaupti ir prasiblaivyti. O kai dar po vienu stogu kartu gyvena ir toji Tiesa, į Kurią subėga visi duomenys, atsiranda ir kilniausia proga orien—

tuoti savo intelektualines pastangas į Amžiną Tiesą ir formuoti savo charakterį pagal Jos įkūnytą pavyzdį žemėje. Toliau ypatingą vietą užima menas su kūno kultūra. Dainomis ir muzika papildomas estetinis išsilavinimas. Mankštomis, žaidimais ir rungtynėmis sustiprinama sveikata, išvystomas kūno miklumas, išugdoma drąsa bei sveika ambicija. Profesoriai — kiek galint — gyvena kartu ir — kaip eiliniai dalyviai — aktingai dalyvauja savo jaunesnių draugų religiškame, meniškame ir sportiškame gyvenime. Vyresniųjų globojami studentai patys prižiūri ir vykdo tvarką bendrabučiuose. Jie numato ir tam tikrus suvaržymus. Tas daroma tam, kad jaunuolis prieš žengdamas į gyvenimo kovas galėtų nekliudomai atbaigti savo charakterio formavimą.

Kad tokia ugdymosi sistema ne tik galima, bet ir perdėm naudinga, rodo ne tik katalikų universitetai, bet ir apsčiai pavyzdžių už jų ribų. Sakysime, Didžiosios Britanijos elitas, kuris valdo visą anglų imperiją, yra panašiose sąlygose išauklėtas Oxfordo ar Cambridge'o kolegijose. Tokią auklėjimo tvarką — nors stipriai savo specifiškiems tikslams palenktą — pripažįsta, kaip matėme, ir nacionalsocialistai.

*

Visi tie neabejotini katalikų universitetų privalumai, kurie plaukia iš vis platesnio ir racionalesnio darbo organizavimo[1], laimi jiems kaskart didesnių simpatijų. Ankstyvesnė antipatija — ypač liberalizmui smunkant — tolydžiai mažta. Jau imama jais sekti. Katalikai dėl to nebus nuliūdę. Priešingai, jie džiaugiasi, kad jų principai prigyja ir už jų veiklos ribų.

Tas katalikų aukštoms mokykloms ir toms idėjoms kuriomis jos gyvos, sudarė tokią atmosferą, kurioje joms lengviau tarpti. Dėl to jų likimas, taip reikia manyti, ateity bus kiek lengvesnis. Tokio kliūčių atkritimo jos labai ir labai reikalingos, nes auštanti epocha stato joms nepaprastų ir pernelyg sunkių uždavinių.

[1] Sakysime, organizuojamas dabar Salzburgo universitetas ketina gana tiksliai realizuoti aukščiau paduotą schemą.

PABAIGA

DOMINE. AD QUEM IBIMUS?[1]

1. KILIMAS[2]

Pasiekus mūsų laikus, savaime kyla klausimas: kur einame? Neturint pranašavimo dovanos, sunku ką tikslesnio pasakyti. Bet vieną kitą žvilgsnį, bent į artimesnę ateitį, leidžia mums mesti kelias, kuriuo atėjome į dabartį.

a. Visų pirma pastebime kilimą. Jis betgi vyko lėtai, nes jaunoji krikščionybė užaugo pagoniškame pasauly ir dėl to turėjo dėl savo egzistencijos sunkiai grumtis. Ji buvo persekiojama ne tik politinėmis priemonėmis, bet su ja kovota ir mokslo argumentais, kas visai suprantama, žinant, kad graikai ir romėnai pasižymėjo pasisekimais perpildyta moksline tradicija ir garsiais vardais. Nelengva tat buvo jaunai krikščionybei prasiskverbti pro juos su savo naujomis mintimis, visai nepretenduojančiomis būti mokslu, dėl ko jos pagonių ir buvo laikomos „paikybe“ (1. Kor. 1,j 23). Bet kadangi „iš Dievo einanti paikybė yra išmintingesnė už žmones“, tai jaunieji krikščionys ir ėmė tą išmintį formuluoti ir tuo pačiu patiekė pirmą moksliškai pagrįstą krikščionišką pasaulėžiūrą. Nors šis bandymas buvo pravestas silpnomis priemonėmis ir dėl to toli gražu buvo netobulas, tačiau sudarė pagrindą tolimesniems panašiems darbams ir sužadino naujų jėgų. Tų, apologetų, kūryba ypačiai brangi dėl savo nieko neapleidžiančio universalumo: Sakysime, jie tiesos suvokime lygiai pabrėžė proto vaidmenį, kaip ir Apreiškimo svarbą, tuo panaudodami visus tikrai svarbius šaltinius. Šis vispusiškumas apsaugojo jau pirmus krikščionių mokslininkus nuo nukrypimo į bet kuriuos vienašališkumus, sakysime, į gnosį, kuris, Apreiškimo turini traktuodamas racionalistiškai, norėjo ji paversti filosofija ir tuo krikščionybę helenizuoti.

b. Ką Klemensas Aleksandrietis ir Origines pirmose aukštesnėse krikščionių mokyklose dėstė, ką rytų ir vakarų Bažnyčios Tėvai toliau ugdė, tą ypač pagilino bei praplėtė Augustinas, pirmas genialus katalikiško universalumo atstovas. Jis visoje pilnumoje apėmė ir proto keliu laimėtus ir Apreiškimo patiektus duomenis, lygiai atstovavo ir spekuliacijai ir mistikai ir visas problemas kartu ir subjektyviai pergyveno ir objektyviai svarstė. Kadangi Augustinas dar suėmė visą, ką jam nau-

[1] Kadangi autorius dar kita proga mano grįžti prie šitos temos, tai čia ji paduodama tik apžvalgos pavidalu.

[2] Apie šitą laikotarpį yra nemažai parašęs *Prof. Karsavinas* savo knygoje „Europos kultūros istorija“, Kaunas 1931 ss., kuri kritiškam skaitytojui ne vienu atžvilgiu gali būti naudinga.

dingo patiekė graikų bei romėnų senovė, jis plačiausiai apėjo žinojimo ratą. Visa, ką tik pasisavino, giliai apdirbęs, kaip(brangiausią medžiagą, perdavė begimstantiems viduriniams amžiams.

c. Tie buvo juo dėkingesni, juo jie, labiau užsiėmę kitais darbais (Europos krikščioninimu ir t.t.), iškart patys neturėjo laiko plačiau pasišvęsti mokslo kūrybai. Dėl to nenuostabu, kad jaunieji viduriniai amžiai, pasikliaudami Augustino autoritetu, ilgus šimtmečius pasitenkino saugoti ir eksploatuoti jo išminties vaisius. Tačiau subrendę nebepasitenkino tais ankstyvesniais laimėjimais, o kone visose srityse ėmė savarankiškai kurti. Kiek tas jiems pasisekė, galima spręsti jau ir iš to, kad apdirbdami jiems labiausiai rūpimus pasaulėžiūrinius klausimus, savo įrankiu buvo pasirinkę kitą senovės išminties kryptį — aristotelišką, kuri pakeitė ligšiol vyravusį platonizmą.

Šios gadynės vainikas Šv. Tomas Akvinietis troško griežtai susisteminti visus fenomenus ir tuo išvesti milžinišką žinojimo piramidę. Ją statė aristoteliškai, t. y., išeidamas iš sukurtų dalykų ir natūraliai kopdamas į Kūrėją. Tačiau lygiai taip pilnai išsėmė ir Apreiškimo turinį. Suderinti tuos abiejus elementus jam be vargo pavyko, nes buvo apdovanotas stipriu architektonišku talentu. Kadangi dar sugebėjo plačiai pasinaudoti ir istorijos patiekta medžiaga, tai jam pasisekė sukurti pirmą atbaigtą krikščionišką pasaulėžiūrą, kuri vainikavo visas krikščionių mokslininkų pastangas nuo pat Augustino laikų.

2. SMUKIMAS

Bet šitoje aukštumoje neilgai išsilaikyta. Mat, žmogus, pasiekęs tiek laimėjimų, ėmė juos skirti išimtinai sau, laikyti save visako centru ir mastu. Tuo lig tol vyravęs teocentrizmas radikaliai buvo pakeistas antropocentrizmu. Dėl to suprantama, kad naujus laikus formavo kaskart labiau stiprėjąs individualizmas su subjektyvizmu. Palengvėle išplėsdamas savo grynai humanišką akciją, žmogus iš pradžių priešinosi tik Bažnyčiai, tačiau išsidrąsinęs puolė ir Apreiškimą, o pagaliau draskė ir bet kuriuos religinius pasireiškimus.

a. Kova su Bažnyčia truko maždaug nuo 15. iki 17. šimtmečio ir buvo vedama humanizmo, reformacijos, galikanizmo ir panašių srovių. Tiesa, ankstyvesnis humanizmas dar nebuvo agresyvus, bet užtat jaunesnieji humanistai jau ne juokais puolė. Jie ir iškėlė abejones dėl krikščionio moksliškumo ir pasodino pirmus reliatyvizmo daigus. Reformacija, įvesdama individualizmą į religiją, taip gi nemažai susilpnino objektingąjį elementą, o kartu ir jį ginančią Bažnyčią bei Jos globojamas katalikų mokslo Įstaigas, kurias daug kur jėga nuo Jos atplėšė.

b. Dar vieną žingsnį toliau nuėjo deizmas su Apšvieta, t. y., maždaug 18. šimtmetis, kvestijonuodamos Apreiškimą. Viskas, kas netilpo natūraliu protu pagrįstoje religijoje, buvo atmetama. Tuo antgamtiniai elementai savaime neteko reikšmės. Pagaliau 1789 m. prancūzų revoliucija formulavo ir įgyvendino visišką žmogaus suverenumą. Kad ji — euphemistiškai kalbant - tik „natūralios etikos“ besilaikančios moters pavidalu iškėlė „Protą“ į naujo žmogiškumo altoriaus garbę, yra ne vienintelis, tik ryškiausias pasiekto laipsnio ženklas.

c. Toliau, berods, jau nebebuvo galima eiti, o vis dėlto tos revoliucijos inicijuotas liberalizmas dar radikaliau realizavo individualizmą, užvaldydamas epochą tarp 1789 ir 1914 metų. Nepasitenkindamas vien kovoti su Apreiškimu, jis sistematiškai persekioja religiją kaip tokią. Ir tai daro ne vien atskiros visuomenės grupės, o ištisos ateizmą išpažįstančios valstybės, nes per įvairias revoliucijas — sakysime, 1789. 1830, 1848, 1917 m. liberalizmas užsitikrino ir politinę galybę. Vargu, ar krikščioniškoji mintis gali būti dar infernališkiau persekiojama, kaip, sakysime, Sovietų Rusijoje, nes jei visos valstybės taip elgtųsi, tai krikščionybė išviršiniai jau būtų išnykusi nuo žemės paviršiaus. Kartu su ja ir katalikų mokslinis darbas.

Šis pašlijo nuo to momento, kai tik buvo paliesta Apreikštoji tiesa, kuri šalia proto keliu surandamos tiesos sudaro esmingiausį mūsų žinojimo šaltini. Kadangi katalikai nesutiko taip fatališkai susiaurinti tiesos pažinimo galimybes, o ir toliau gynė pilnutinį žinojimą užtikrinantį Apreiškimą., todėl juos apkaltino, esą jie užsiimą pseudo-mokslu, ir iš jų atėmė mokslininko vardą. Tiesa, 17. šimtmety dar kartą švystelėjusi scholastika bandė ginti katalikų atstovaujamą mokslo sąvoką, bet kadangi nauji scholastai nesugebėjo rasti kontaktą su pirmyn beskubančiais mokslais, tai tokios jų pastangos liko bergždžios. Dėl to toliau mokslininkas katalikas, kaip kenkiąs tiesos tyrimui, kaskart uoliau buvo šalinamas iš mokslo pasaulio. Nenuostabu dėl to, kad integralaus žinojimo siekiąs katalikas buvo apšaukiamas nepagydomu obskurantu, kai tuo tarpu toks siauras specialistas, kaip Darvinas, kuris, užklaustas ką manąs apie Kristų, atsakė, nieko negalįs pasakyti, nes paskutinius penkiasdešimt metų studijavęs tik kirminus, priešingai, buvo laikomas pirmaeiliu mokslininku. Tat suprantama, kad ypač. 19. šimtmety, katalikai atsidūrė niekam neįdomioje, bereikšmėje periferijoje. Jie panašiai galėjo jaustis, kaip pirmi į grynai pagonišką aplinkumą patekę mokslininkai krikščionys, tik su tuo skirtumu, kad šių dienų pagonių buvo puolami visa renegatų neapykanta.

3. PERSILAUŽYMAS?

O vis dėlto galima konstatuoti ir ne vieną džiuginantį reiškinį, paliudijantį, kad žmonija susimąstė. Yra net ženklų, parodančių ją linkusią reviduoti savo pažiūras. Didysis Karas, rusų revoliucija, ekonomiški negalavimai, nauji politiški, ūkiški ir dar kitoki bandymai rodo, kad kažkas pasibaigė ir kažkas naujo prasideda. Su tuo sutinka beveik visi, tik neaišku, kas, būtent, pranyksta ir kas atsiranda.

Patys liberalai yra tos nuomonės, kad liberalizmas tik kiek susvyravęs ir kad jis, pasisėmęs naujų jėgų, vėl atstatysiąs savo seną galybę. Jiems oponuoją totalistai gi mano, kad jo gadynė jau galutinai yra pasibaigusi ir kad sugrįšiąs naujiems laikams pritaikintas absoliutizmas. Vėl kiti — o kartu su jais ir ne vienas katalikas — spėja, kad visas humanizmo inicijuotas egocentrizmas besitraukiąs ir kad prasidėsią nauji viduramžiai. Nors tos nuomonės — kaip matyti — diametraliai priešingos, tačiau iš jų skamba įsitikinimas esant dabartinį momentą perdėm reikšmingą.

Ką, iš tikrųjų, galima būtų pasakyti apie gyvenamuosius laikus iš katalikų požvilgio? Pirmiausia tenka konstatuoti, kad doktrinalinis liberalizmas tikrai susvyravo. Ar tas reiškia liberalizmo pabaigą? Ar kartu nyksta ir jį pagimdęs ir nuo pat vidurinių amžių viešpatavęs individualizmas, kaip viliasi perdėm optimistiški katalikai? Tat, ar jau prasideda tas didysis dvasios persilaužymas, kuris, nugalėjęs antropocentrizmą, vėl įkels į sostą teocentrizmą?

Pirmiausia reikia pasakyti, kad yra apsčiai optimistiškai nuteikiančių duomenų, kaip antai — nuolatinis katalikiškos minties stiprėjimas net 19. šimtmety ir aiškus jos sužydėjimas 20. amžiuje, daugelio liberalų atsisakymas nuo savo doktrinos, didžio maštabo antiliberalistiški užsimojimai. Bet yra nemažai ir priešingų pasireiškimų. Paimkime kad ir tuos pačius viešuosius eksperimentus, daromus Sovietų Rusijoje ir trečiame reiche. Ar tik kartais jais nebandoma seną klaidą atitaisyti nauja? Senoji buvo ta, kad — sakysime, socialinėje-visuomeninėje srityje — norėta tvarkyti viešąjį ir valstybinį gyvenimą pagal liberalizmo patiektą mechanistiškai atomistiškąją autonomingumo idėją. Bet ar geriau bus mėginant jį pagrįsti mechanistiškai kolektyvistinės prievartos principu? Tai būtų tas pats, kaip suktis ratu tame pačiame mechanistiškame visuomenės ir valstybės supratime, juk tai tėra du aspektai vieno ir to paties liberalizmo.

Tikrai atrodo, kad — bent šiuo atžvilgiu — nepajėgta išsilaisvinti iš senos atmosferos. Juk nepakanka vien kūnu emigruoti iš liberalizmo pasaulio, reikia pirmiausia išnešti iš ten savo sielą. Įsigilinę į kitas sritis, užtiktume maždaug tuos pačius reiškinius.

Kataliko neturėtų "klaidinti tas faktas, kad daug kur reformos vyksta vardan tokių totalizmų, kurie ne vienu atžvilgiu panašūs į jo atstovaujamą universalumą. Tiesa, iš esmės sveikintina, kad žmonija kratosi vienašališkumų, ekskliuzyvizmų, kad ilgimasi visybės ir tuo rehabilituojamas tas požvilgis, dėl kurio integralaus išlaikymo katalikai tiek iškentė. Bet kartu negalima nematyti, kad pasitenkinama iš katalikų universalumo pasiskolinti tik savo doktrinai tinkamus elementus. Dėl to tie totalizmai dažnai tėra mozaika iš liberalizmo nuotrupų ir universalizme skolinių. Tat, per anksti skelbti liberalizmo pergalėjimą arba net individualizmo Įveikimą! Nereikia perdaug ir nustebti, juk būtų per drąsu tikėtis, kad per kelis dešimtmečius galima būtų atsverti pusės tūkstančio metų darbą. Tam reikia ilgos, labai ilgos ir intensingos veiklos. O mes ar galime tokia pasigirti? Dar toli gražu nepakanka — tikrai pagirtinų — mūsų pirmatakų pastangų, nes jos nepajėgė iš esmės pakeisti dvasios situacijos. Tačiau ir taip daug padarė, nes priartino šių dienų antiliberalistišką konjunktūrą, už ką kiekvienas galvojąs žmogus joms bus dėkingas.

4. DIDŽIOJI PROGA

Bet geriausiai padėkosime, pasinaudodami ta didžia mums sudaryta proga. Ją praleisti būtų tas pats, kaip nesuprasti savo pašaukimo; o savo pašaukimo nežinoti, reiškia tuščiai gyventi. Atėjo laikas išeiti su savo doktrina į viešumą ir įrodyti, kad jos realizavimas galėtų išgydyti šių dienų negalavimus. Bet tos drąsos kaip tik neretai trūksta ilgo individualizmo viešpatavimo įbaugintiems katalikams. Štai ką vienas reikšmingiausių liberalizmo balsų, „Frankfurter Zeitung“, Šv. Hildegardo iš Bingeno sukaktuvių proga apie mus parašė (1929.IX.15): „Katalikai tol neturės pasisekimo, kol jie užuot kėlę savyje linksmą drąsumą, užuot pasirodę tikrais pergalėtojais, kokiais jie per tokias šventes tariasi esą, kęs tikrai panišką kitų baimę: baimę tamsumos, pasaulio, šėtono, supuvimo.“

Gal jie drąsiau užsimotų, jei jų doktrina būtų labiau išdirbta ir, iš viso, labiau pritaikinta moderniškiems laikams. Tačiau nesidangstykime Evangelija ir enciklikomis. Juk čia yra išreikšti tik patys elementariausi principai, kurie kiekviename amžiuje iš naujo turi būti konkretizuojami. O šis darbas ar turėtų būti dirbamas daugiau atsižvelgiant į daromus priekaištus, t. y., turėtų būti labiau defenzyviškai apologetinis ar pozityviai kūrybiškas? Taigi, ar nusileisti į liberalistišką dvasios erdvę, ar, pasitikint savo jėgomis, sudaryti tokią atmosferą, kur išaugtų mūsų laikų *Summos?*

Rodos, nesunku suprasti, kad menka garbė būti amžinai atsakingu kitų mums rengiamame teisme, kur, besiginant vis labiau prisitaikoma prie

kontragentų metodo ir mąstymo būdo, o didis dalykas, nusikračius svetimų sugestijų, pilnai išvystyti savo kūrybą.

Tat kuris mokslininko tipas šiandien labiausiai pageidaujamas? Grynas apologetas, kuris, atidavęs mokslo iniciatyvą į svetimas rankas, laikosi pasyviai ir kuriam — anot kard. Merciero — trūksta ambicijos bendradarbiauti „a la science a faire“?

Neretai sutinkamas ir tvirtinimas, kataliko mokslininko uždavinys esąs aktingai įrodyti priešininkų pozicijų silpnumą, o savo pažiūrų tvirtumą. Bet vargu, ar toks aktingas apologetas įkūnija tikrą kataliko mokslininko tipą.

Visais atžvilgiais geriausia apologetika bene bus pozityvus moksliškas darbas. Tik svarbu, kad jis būtų atliekamas tiksliai, pasinaudojant visomis tinkamomis priemonėmis, vengiant ir šešėlio diletantiškumo, kuris kaikur neretai duodavo progą žiūrėti iš aukšto į mokslu užsiimančius katalikus. Dėl to jie ne kartą būdavo charakterizuojami skaudžiu terminu *demi-monde.* Skaudžiausia šiame priekaište yra tai, kad jis kaikada būdavo nupelnytas, nes katalikų sferose dažnai bandoma per jaunystę *sine cura* pasiekti *otium cum dignitate.* Kad šitoks elgimasis iš tikrųjų tesudaro katalikų varomam mokslui vardą *sine dignitate,* tas patogios ramybės siekiančių nė kiek nejaudina. Taigi, yra kuo susirūpinti visiems, kuriems svarbu katalikų mokslinio darbo vaisingumas ir garbė.

Bet ir pozityviai kuriąs mokslininkas nėra apsaugotas nuo tam tikrų pavojų. Didžiausias iš jų ar tik nebus vienpusiškas atsidavimas sintezėms kurti. Suprantama, kad katalikams lyg įgimta jungti visus fenomenus ir dėl to nenuostabu, kad jų mokslininkai labiau, kaip kiti, mato tikrąjį mokslo uždavinį tvarkančioje ir atbaigiančioje atskirų pažinčių sintezėje. Tas neretai sugundo juos mažiau paisyti studijų specialiose srityse, apleisti analizę ir formuoti daugiau negu problematiškas sistemas.

5. O MES?

Ir mums statomas panašus uždavinys, kurio vykdymas dėl istorinių aplinkybių tačiau nelengvas. Prisiminkime tik, kad neturėjome tų krikščioniškų vidurinių amžių, kurie kitas tautas taip persunkė krikščioniška substancija, kad ji dar šiandien palaiko jų religinę šilumą. Kartu su tuo mes nepatyrėme nė brangiausių krikščioniško mokslo vaisių, dėl to nėra nė tradicijų, kuriomis galėtume remtis, nėra laimėjimų, kuriais galima būtų inspiruotis.

Priešingai, atsiminimai tik atgrasina, nes mūsų mokslas išsivystė nepavydėtinose sąlygose — politiniai priešingoje, religiniai pavojingoje, doktrinaliniu liberalizmu persisunkusioje Rusijoje. Nenuostabu dėl to, kad pirmi atgimstančios Lietuvos mokslo rezultatai buvo priešingi tautos įsitikinimams — materializmas su pozityvizmu nuraškė pirmus inte-

lektualinius žiedus.[1] Bet ir kitur negeriau, nes kuris išvengė šių pavojų Bakūnino tėvynėje, tas į juos pateko Darvino krašte.[2] Dėl to mus ir nestebina faktas, kad kone visa katalikiškos tautos vyresnioji mokslininkų karta kūrė be ir net prieš savo tautos pasaulėžiūrines tradicijas ir taip atsidarė bedugnė tarp inteligentų mokslo ir liaudies religijos. Tokiu būdu būtini integraliam žinojimui elementai buvo išskirti, vieni — protiniai — išaukštinti, kiti — plaukią iš Apreikštosios tiesos — pažeminti. Susidarė katalikų mokslininkų veiklą troškinanti scientistinė atmosfera.

Ne be to, kad nebūtų buvę mėginta kurti katalikų mokslo sąvokos pagalba. Tam dar prieš karą paskutiniai katalikiškieji Maskvos likučiai ir pirmi Friburgo bei Louvaino auklėtiniai susijungė kitaip orientuotam darbui. Kad šis nebuvo jau toks vaisingas, kalta pirmiausia liberalistinė aplinkuma. Bet kadangi ir ji pateko į tuos pačius sunkumus, kaip kitur[3], todėl, tarsi, atėjęs momentas priminti 19-me šimtmety padarytą klaidą. Tačiau priminimais — o juoba aimanavimais — daug nenuveiksi. Reikia ir mums kūrybinio darbo. Taigi, mokslas ir turėtų patiekti tą doktriną[4] kuri išvestų mus iš to — kaip Benešas dar ne taip senai išsitarė — „žeminančio reliatyvizmo“ ir iš viso kito, kas mums kliudo visą tiesą pažinti.

Dėl to mūsų senesnioji karta, kuri, ištverdama sunkiose praeities sąlygose, tapo mums masinančiu pavyzdžiu, turėtų atsiklausti, ar ne per anksti padėjo savo plunksną. Vidurinioji generacija, būdama dabar pačiam klestėjime, privalėtų patikrinti, ar ji dirba patį reikalingiausią darbą — rodyti kelią iš šiandieninio minčių chaoso, ar — kad ir nesąmoningai — pasitenkina būti chaoso adjutantais, tuo padarydama tik *passus extra viam*. O jauniausieji turėtų jau iš pat pradžių užimti vienintelę katalikui mokslininkui tinkamą poziciją.

Zigzagai mums brangiai atseitų, nes mūsų nėra tiek daug, kad galėtume sau leisti daryti ekskursijas iš tiesaus kelio. Šių dienų ideologinė situacija neleidžia nė ilsėtis, nes nežada greito laimėjimo. Būtų dėl to pražūtinga, svaigintis optimizmo miražais ar pasiduoti negarbingam patogumui.

Iš kitos pusės, neverta nei baimintis. Juk šioje gigantiškoje kovoje mes ne vieni; ji vyksta visur ir joje katalikų jėgos tolydžiai stiprėja. Pagaliau, pabūgti neleidžia ir tas didysis, mus keliąs, bet kartu ir stipriai įpareigojąs žodis —

MAGNA EST VERITAS,
ET PRAEVALEBIT.

[1] Cf. 120, 131 psl.
[2] Cf. pusl. 114, 11S, 117, 120.
[3] Cf., be kitų raštų, pav., *Tamošaitis Iz.*, Universalizmas filosofijoje, 1934 m. „Vairas“ Nr. 1.
[4] Daug medžiagos tarp kitko rastume *Prof. St. Šalkauskio* raštuose, kurie prašyte prašosi būti mažiau giriami, o daugiau skaitomi.

Prie 257 psl.:

Negalima praleisti Šiaurės A m e r i k o s , nepaminėjus tenykščių l i e t u v i ų pedagoginių bei mokslinių pastangų. Jų veiklūs katalikai, kurių ne vienas buvo išėjęs — anot Gustaičio — „Friburgo mokslainę , nuo 1891 m. ėmė kurti tautines parapines pradžios mokyklas. Jų šiandien yra daugumoje lietuvių parapijų. Kad joms būtų tinkamų mokytojų, didieji Amerikos lietuvių veikėjai, kaip, sakysime, A. Kaupas, A. Milukas, ir kiti, sumanė įsteigti lietuvaičių seserų vienuoliją. Tą sumanymą nepaprastu pasišventimu, išmintim, pamaldumu ir ištverme įvykdė kun. D-ras Antanas Stasiukynas. Jo valdomoje šv. Kryžiaus parapijoje Mont Carmel'yje Pensilvanijos kasyklų srityje 1907 m. įsisteigė Šv. Kazimiero seserų kongregacija, kuri greit sužydo. Nuosekliai vykdydama savo darbus, Kongregacija, Amerikinę pradžios mokyklą, t. y., aštuonis skyrius, išėjusias mergaites, nuo 1911 m. lavindavo toliau prie savo centro Chicagoje atidarius aukštesniąją mergaičių mokyklą arba Akademiją. Nuo 1919 m. ta įstaiga tapo vieša ir savo programoje talpina taipgi komercijos mokslo dviejų metų kursus. Kadangi ši mokslo būstinė atitinka valdžios statomiems reikalavimams, Illinojaus valstybė 1930 m. suteikė jai registruotos mokyklos teises. Chicago ir visoje Ill. valstybėje (ir nekatalikų) universitetai priima Akademiją baigusias be egzaminų. 1934 m. ją lankė 250 mokinių. 1932 m. Šv. Kazimiero Seserys įkūrė ir antrą mergaitėms Akademiją su bendrabučiu nuosavoje Juozapo, Marijos Viloje, Newtown, Pa., netoli Filadelfijos. Darbas buvo pradėtas su viena pirmąja Heigh School klase ir 19 mokinių. 1934 m. ji turėjo jau tris klases ir 26 mokines.

Pedagoginiame darbe daug nuopelnų turi ir Šv. Pranciškaus Seserys, kurios Mount Providence, netoli Pittsburgho, yra įsteigusios savo aukštesniąją mokyklą, kurią lanko apie 100 mokinių. Žymėtina, kad Chicagoje ir šalia Pittsburgo, t. y. Kazimieriečių ir Pranciškiečių vedamose aukštesnėsėse mokyklose pavyzdingai yra įrengti chemijos bei fizikos kabinetai.

Kas Kazimierietės su Pranciškietėmis yra mergaitėms, tas Tėvai Marijonai — jaunikaičiams. Pirmi marijonai Ameriką pasiekė 1913 m., kur tuoj ėmėsi ir pedagoginio darbo. Jam praplėsti kun. V. Kulikauskas 1923 m. pastatė, o 1926 m. a.a. arkivysk. Matulevičius pašventino netoli Hinsdale Ill. atidarytą žemesnę kolegiją — *Junior College Marian Hills.* Kadangi kandidačių skaičius greit augo, marijonai 1931 m. Thompsone Conn. atidarė ir aukštesnę kolegiją, kuri pora metų vėliau valdžios buvo užregistruota „Marianapolio Kolegijos“ vardu. Tai aukštesnioji mokykla *(high school)* ir kolegija apimanti pirmus universitetinio mokslo semestrus. Tuo dar nepasitenkindami, Tėvai Marijonai 1934 m. įkūrė ir savą kunigų seminariją, netoli minėtojo Hinsdale, Ill., vietoje vadinamoje Marian Hills (Marijonų Kalvos).

Jau vien šito balanso pakaktų įrodytų Amerikos lietuvių katalikų pedagoginius ir mokslinius užsimojimus. Bet jie siekė dar aukščiau — iškėlė sumanymą įkurti Lietuvoje Katalikų Universitetą, kuriam 1918/19 m. savųjų tarpe surinko apie 460.00 litų. Tuos pinigus jų atstovai atvežė į Lietuvą, nusistatę realizuoti ir šį planą. Ne jų kaltė, kad tie užsimojimai nesiduoda taip greit įgyvendinti.

Šv. Kazimiero seserys, 1920 m. spalių mėn. 2 d. atvykusios į Lietuvą, dar tais pačiais metais įsikūrė Pažaisly, o 1923 m. Kaune atidarė savo gimnaziją.

Krinta į akis, kad beveik visas Šiaurės Amerikos lietuvių tautiniais pagrindais suorganizuotas pedagoginis ir mokslinis darbas yra katalikų sukurtas ir jų dirbamas.

Cf. *Končius J. B.,* Švento Kazimiero seserų kongregacija (1907—1932), Mount Carmel, Pa. 1932. — Marianapolis-High School and college, Thomson Conn. 1934/35. — Amerikos Lietuvių Kolegijos metraštis, Hinsdale Ill. 1927/28.

ATITAISYMAS

200-ame puslapy (pirmoje išnašoje) minėta kalba buvo pasakyta 1935 m. sausio mėn. pradžioje.

T U R I N Y S

I.

Besiplėtojančios Bažnyčios laikotarpis 3—13

A. PIRMIEJI KRIKŠČIONYBĖS AMŽIAI . ..... 3—8
Šv. Paulius (4). Apologetai (4 ss). Šv. Justinas (4). Tertulijonas (5). Pirma moksliškai pagrista krikščioniška pasaulėžiūra (S s). Katechetų mokyklos — teologijos ir filosofijos židiniai (6). Klemensas Aleksandrietis (6). Origines (7). Gnov sis ir jo pavojus krikščionybei (7 s). Pagrindinė krikščioniškojo mokslo problema — mokslo sąvokos formulavimas. Šis santykių tarp Apreikštos tiesos ir proto keliu rastos tiesos nustatymas lemiamas visai krikščionių mokslininkų darbuotei.

B. ŠV. AUGUSTINAS (354—430) ..... 9—13
Spekuliatyvūs rytų mokslininkai: Šv. Bazilijus, Gregorius Naciancietis, Gregorius Nisietis, Šv. Athanazijus Didysis (9). Praktiškų vakarų mokslininkai. Jų vadas Šv. Augustinas. Jis kelia iš esmės tiesos problemą. Jo formulė: fides quaerens intellectum (10 s). Augustinas — krikščionių mokslo kūrėjas, Philosophiae perennis pagrindėjas (12). Harnackas apie Bažnyčios Tėvų darbus (13).

II.

Belaiminčios Bažnyčios laikotarpis 15—52

A. PRIEŠ-SCHOLASTINIS LAIKOTARPIS ..... 16—18
Šv. Benedikto ordeno mokyklos ir jų kultūrinė misija. „Nežinomojo vienuolio“ pasiaukojimas. Cassiodorus. Jo bandymai įkurti krikščionių aukštą mokyklą (17 s). Izidorius Sevilietis, Beda Venerabilis, Boëthius (18). Scotus Eriugena: Tikroji filosofija yra ir tikroji religija ir atvirkščia: (18).

B. ANKSTYVOJI SCHOLASTIKA ..... 19—21
Atlikusi Europos krikščioninimo darbą, Bažnyčia vėl intensingai imasi mokslo darbo. Sisteminami Augustino turtai. Anzelmas Kanterburietis — scholastikos tėvas (19). Petras Abaelardas — scholastikos metodo kūrėjas. Petras Lombardus (20). Universalijų problema iškyla pirmą kartą (20 s.).

C. SCHOLASTIKOS KLESTĖJIMAS ..... 21—52

1. Universiteto atsiradimo priežastis ..... 22—24
2. Universitetų istorija ir reikšmė ..... 24—29
Bažnyčia — universiteto kūrėja, globėja ir aprūpintoja. Pirmas katalikų universiteto tipas (24 ss). Studentų ir profesorių susibūrimai: Universitas magistrorum atque scholarum (26). Vidurinių amžių užsidegimas mokslu (27 s). Keliauja studentai ir jų dainos. Gaudeamus (26).
3. Naujų ordenų reikšmė mokslui ..... 29—30
Domininkonai. Pranciškonai. Mokytų šventųjų ir šventų mokytų gadynė (29 s).
4. Mokslo organizacija ir jo turinys ..... 30—37
Filosofija visiems privaloma (30). Paskaitos ir disputai (31 s). Paulsen apie scholastikos mokymo sistemą (32). Metafizikos primatas — Quae sursum sunt, quaerite (34). Philosophia — ancilla theologiae? (34 s). Viduriniai amžiai pirmi moderniškųjų gamtos mokslų ugdytojai (36 s). Scholastai svajojo apie automobilius ir lėktuvus (37).

5. Mokslinės veiklos tikslas ..... 37—41

Sukurti sintezę (37 ss). Aristotelio pagalba (39 s). Tarpininkai: Avicenna, Averroës, Avicebron, Maimonides (39).

6. Šv. Tomas Akvinietis ..... 41—45

Albertss Didysis (41). Tomas Akvinietis, jo studijos, veikla, charakteris, nuopelnai (42 ss). Didžiausios krikščioniškos sintezės kūrėjas (44 s).

7. Mokslo sąvoka ..... 45—49

Tomas Akvinietis tikrina krikščionių mokslo sąvoką. Precizuoja universalaus pažinimo galimumus. Prieš augustinistus gina proto reikšmę ir filosofijos savystovumą, o prieš averroistus — Apreiškimą ir teologiją (46 ss). Atmeta „dvejopos tiesos“ dėsni. Kodėl negali būti prieštaravimo tarp tikėjimo ir žinojimo (47). Savo klasiškomis formulėmis užtikrina vaisingą ir filosofijos ir teologijos darbuotę bei abiejų harmoningą veiklą (47 ss).

8. Nominalizmas ..... 49—52

Universali jų klausimas iškyla antrą kartą (49). Tomo Akviniečio sprendimas. Moderuotas realizmas. -Wilhelmas Occamietis ir jo idėjų pragaištingumas (50). Vidurinių amžių pabaiga (52).

III.

Besiginančios Bažnyčios laikotarpis 53—107

A. KOVA SU BAŽNYČIA (15./16. ŠIMTMEČIAI) ..... 57—81

1. Humanizmas ..... 57—66

Ankstyvesnio humanizmo katalikiškas charakteris (57 s.) Platoniškos filosofijos atgaivinimas: Plethon, Bessarion, Vives, Ficinus, Pico di Mirandola (59 ss). Platono Akademija (60). Diis exstinctis successit humanitas (61 ss). Įsigali individualizmas. Teocentrizmą pamažu išstumia antropocentrizmas (61 ss). Epistolae obscurorum virorum (62). Paulsen apie šių laikų autorius (63). Hutten (63). Erazmas Rotterdamietis — humanistų kunigaikštis (63 ss). Mįslinga figūra. Daug talento, maža charakterio (66).

2. Reformacija ..... 66—73

Cuius regio, eius et scientia (66 ss). Lutheris (66 ss). Jo nekentimas intelekto (67 s). Naikinimas scholastinės mokslo sistemos (68 s). Laisvos, Bažnyčios globojamos, mokslo korporacijos suvalstybinimas (69 s). Melanchtonas — protestantų mokslo organizatorius. Iš dalies grįžta prie scholastikos metodų (70 s). Paulsenas apie valstybės mokslo monopoli (71 s). Studentiško gyvenimo iškrikimas. Užgimsta korporacijos, jų vertė (72). Įsigalint individualizmui subjektyvinama ir tiesa. Plečiasi reliatyvizmas. Dėl to moksle dingsta minčių vienumas: kiek universitetų, tiek ir pasaulėžiūrų (72 s)

3. Katalikiškoji restauracija (1535—1648) ..... 73____81

Triento Santaryba (73). Jėzuitai — pedagogų ir mokslininkų ordenas (73 ss). Plačiausios jėzuitų organizacinės ir mokslinės pastangos. Antras katalikų universitetų tipas: ordeno mokykla (74 ss). Ispanijoje atgyja scholastika. Jos sidabro amžius (77 ss) : Pranciškus Vitorietis, Domininkas Sotietis, Canus, Banes (78). Pranciškus Toleto, Suarez — unus pro milie (79). Bellarmin (80).

B. KOVA SU APREIŠKIMU (17./18. ŠIMTMEČIAI) ..... 81—107

1. Philosophia individualis .... 81—87
Išsižadėjimas Apreikštosios tiesos (81 s). Philosophiae perrennis nustelbimas (82 ss). Descartes, Spinoza (83). Voltaire, Enciklopedija, Rousseau (84). Kantas (85 s). Bergždžios Leibnizo pastangos atgaivinti Philosophia perennis (86 s).
2. Laimėjimai ir pralaimėjimai 18. šimtmety .. 87—92
Prancūzijos dvaro mokslas: Bossuet, Fénelon, Bourdaloue (88).
Istorija. Bolandistai ir maurinai. Petavius, Rosweyde, Bollandus (88). Mabillon (89). Pragaištingas jansenizmo ginčas (89 ss). Pascal ir geniališki jo gabumai. Polemikos sutrukdytas tapti „naujų laikų Tomu“ (90 s). Nauja nelaimė — Galilei. Kaip žiūrėti į jo bylą? (90 s).
3. Voltaire'o (18-tas) šimtmetis ..... 92—107
Reliatyvizmas oficialiai įvedamas į protestantų universitetus.
Skelbiama mokymo laisvė, libertas philosophandi. Mokslas turi būti be prielaidų, t. y., be Apreikštosios tiesos. Tepaisomi tik protu suvokti daviniai. Tuo naujieji laikai galutinai likviduoja katalikų mokslo sąvoką ir ima diskredituoti katalikus mokslininkus (92 ss). Bet, ar yra mokslo be premisų? Kuo Voltaire'o amžininkai pakeitė Apreikštąją tiesą? (95). Apšvieta veržiasi ir į katalikų universitetus ir vienuolynus (96). Heroiškas jėzuitų pasipriešinimas (99) s). Masonų brolijos veikimas (100 s). Uždarius jėzuitų ordeną, krito paskutinis katalikų mokslo ramstis (101 s). Austrijoje — jožefinizmas (103). Prancūzijoje — Enciklopedija ir revoliucija (104 ss). Vokiečiuose — sekuliarizacija (106 s). Visuotinis katalikų pralaimėjimas, katastrofa (107).

IV.

Atgimstančios Bažnyčios laikotarpis 109—269

C. KOVA SU RELIGINGUMU APSKRITAI (19./20. ŠIMTMEČIAI) 111—182

(Pirma dalis: katalikų atbudimas)

1. Idėjinio chaoso link ..... · · ..... 111—124
Naujas individualizmo pasireiškimas — doktxinalinis liberalizmas. — Jis — 19. šimtmečio viešpats (111s). Hegel (113). D. Fr. Strauss ir jo veikalas apie Kristų (114). Materializmas: Feuerbach, Moleschott, Vogt, Büchner (115 s). Haeckel ir Ostwald (116 s). Paulsen ir kiti apie Haeckeli (117 s). Darwin (118). Pozityvizmas: Comte, Mill, Spencer (119 s). Reakcija: Herbart, Lotze, Fechner (121 s). Windelband, Rickert, Paulsen, Eucken, Bergson (122). Vaihingerio filosofija *Als-ob* (123). Visų mąstytojų kova su visais (123).
2. 19-to šimtmečio universitetai ..... 124—137
Pirmas tipas: Idealistiškasis universitetas 19. šimtmečio pradžioje. Fichte, Schelling, W. von Humboldt (124 ss). Universitetų kūrimas Rusijoje (126). Aleksandro I. ir Nikalojaus I. vaidmuo (126 s). Antras tipas: materialistiškai pozityvistiškas universitetas 19. šimtmečio gale (128 ss). Materializmo ir pozityvizmo įsigalėjimas (128). Gamtos mokslų primatas (128). Naujas mokslininko tipas: scientistas Taine (129). Visiškas filosofijos subyrėjimas. Galutinis reliatyvizmo laimėjimas. Kiek katedrų, tiek ir pasaulėžiūrų (130 s).
Vietoje „Universitas“ — specialitas (130). Masės svaiginasi mokslo laimėjimais, tikisi, kad išsipildys žodis — Eritis sicut dii. Baisus pabudimas pasauliniame kare (132). Jaspers apie mokslo dievinimą (132). 19. šimtmečio profesoriume (133).

Universalias pažiūras pakeičia siaura specialybė. Specialistų viešpatavimas. Naivus tikėjimas į eksperimentus (134). Radikalūs laisvamaniai katedrose (135). Masonų rolė (135). Katalikų mokslo sąvoka visai paniekinta, ir iš katalikų, dirbančių mokslini darbą, atimtas mokslininkų vardas. Doktrinalinio liberalizmo inkvizicija (136 s).

3. Scholastikos atgimimas (neo-scholastikos pradžia ..... 137—155
Lėtas, bet nuolatinis Bažnyčios stiprėjimas 19. šimtmety. Napoleono ir Bismarcko kapituliacijos (137 s). Leonas XIII. ir jo palaiminga veikla (138 s). Neo-scholastika. Pirmi gaivintojai: Sanseverino, Liberatore, Taparelli, Kleutgen (139 ss). Akivaizdoje nuolatinių puolimų Vatikano Santaryba iš naujo nagrinėja mokslo problemą. Ji prieina tas pačias išvadas, kaip ir didieji katalikai mokslininkai: konstitucijoje „De fide catholica“ mokslo sąvokos formuluojamos Šv. Tomo Akviniečio dvasia (142). Profaniškiems mokslams tikėjimas yra tik negatyvi norma; savo srity jie visiškai savarankiški. Sudraudžiami tie, kurie teologijos naudai nori susiaurinti profaniškų mokslų (žinoma, ir filosofijos) plotą (143). Leonas XIII. ir jo enciklika „Aeterni Patris“ (143 ss). Begalinė tos enciklikos reikšmė. Katalikai vėl turi aiškią filosofinę doktriną (145). Pirmi jos ugdytojai: Stöckl, Morgott, Schneid (145 ss). Mercier ir jo Louvaino mokykla (147 ss). Didinga Merciero figūra, gilus jos poveikis (147 s). Louvainas — neo-scholastlkos centras: Nys, Deploige (150). Noël, Michotte, de Wulf (151). Vokiečiai neo-scholastikoje : Baeumker (151). Werner, Denifle, Wiilmann (152 s). Pijus X ir jo kova su modernizmu (154 s).

4. Katalikų universitetai ..... 155—178
Trečias katalikų universiteto tipas (155 s). Doktrinalinio liberalizmo kova su juo (156). Katalikų mokslo metodas (157). Kataliko profesoriaus tipas. Professor — confessor (158). Jo universalumas ir gyvenimiškumas (159). Nepavydėtinas jo likimas (160). Atskiri universitetai (160 ss). *Belgijoje:* Louvainas žymiausias Besijos universitetas (160 s). *Airijoje:* — Dublinas (161 s). — *Prancūzijoje* (162 ss): Chateaubriand (162). de Maistre, Montalembert, Ozanam, Ampère (163). Gratry, Heilo, Lacordaire (164). Paryžiaus universitetas (156). Lille (166 ss). Lyon (167). Angers (168). Toulouse (169). Tų universitetų nuopelnai (169 s). — *Šveicarijoje :* Friburgas (170 ss). *Ispanijoje :* Madridas, Baimes (174 s). Donoso Cortes (175 s). Ispanijos katalikų intelektualinis atsilikimas — viena priežasčių 1931 m. revoliucijos ir 1934 m. riaušių (176). Pastangos atitaisyti padėjimą (177 s). —

5. Katalikų mokslininkų suvažiavimai ir draugijos ..... 178—182
Tarptautiniai kongresai: Paryžiuje, Bruxelles'y, Šveicarų Friburge, Münchene (179 s). Dr. Ratti, jų dalyvis (179 s). Tie kongresai nutrūksta (180). Mokslo draugijos: Goerres'o draugija. Hertlingas — jos siela. Jo istorija: kultūrkampfe — nustumtas privat-docentas — pavojaus laikais (kare) — reicho kancleris (181 s). Austrų Leo-draugija (182 s).

D. KOVA SU RELIGINGUMU APSKRITAI (20. ŠIMTMETIS) ... 183—269

(Antra dalis: katalikų jėgų koncentracija)

1. Liberalizmo piūtis ..... 183—205
Gąsdiną doktrinalinio liberalizmo vaisiai (183 s). Pasaulio dechristianizacija (184 ss). Bezbožnikai (184 s). Ateistiškos valstybės — Sovietų Rusija. Tuo oficialiai nuo Kristaus atkrito penktoji viso pasaulio dalis (185). Bereikalingas liberalų dėl to susirūpinimas (186). „Mokslo sudužimas“ (186 ss).

Nejaukūs mokslo vadovų pasisakymai (187 s). Filosofinių sistemų anarchija (188 ss). Husserl, Scheler (189). Filosofai apie filosofiją (190). .Kas ją išgelbės? (191). Universitetai? Jie patys gyvena sunkų krizį (191 ss). Liberalai apie jų pačių įkurtą universitetą (191 s). Prof. Sprangeris patvirtina tą neigiamą nuomonę (192). Foersterio kritika (192 s). Studentų maištas (193 s). Keyserlingo „Schule der Weisheit“ (194). 1919 m. reforma (neo-humanizmas ir tautiškumas). Pabaltijos universitetai. Marksistiška reforma Sovietų Rusijoje. (197). Nacionalsocialistiška reforma Vokietijoje (197). Hitleris ir objektyvumas (197 ss). Mokslas — ancilla rerum politicarum? (198). Nėra mokslo be prielaidų. Sprangeris patvirtina katalikų tezę (198 s). Bandymai organizuoti antiintelektualistišką, vitalistiškai gyvą, supolitintą universitetą. Bergždi Sprangerio ir šiaip profesūros protestai (201 s). Universitetas yra reikalingas autonomijos (202). Kaip vertinti NSDAP'o bandymus (202). Anti-liberalistinė konjunktūra ar liberalizmo galas? (203). Pasaulėžiūrinio liberalizmo priešai: Lagarde, Langbehn, Foerster (203). Rathenau, Spengler (204). Bėgimas iš liberalizmo liogerio. Kur eiti? Į katalikų Bažnyčią? Sombartas apie situaciją (204 s.).

2. Neo-scholastikos pražydėjimas .... 205—236

Neteisingi priekaištai liberalizmui (205). Šių dienų totalizmai — katalikų atstovaujamo universalizmo imitacija? (206). Bažnyčia ir toliau stiprėja (207 ss). 1917 m. — Codex iuris canonici (207). 1929 m. — Laterano sutartis. Švento Sosto suverenumo atstatymas. Kyląs popiežiaus autoritetas (208). Bažnyčia šiandien stipresnė, negu kada nors. Nekatalikų paliudymai. Mussolini ir Hitleris susitaiko su ja (208). Katalikų mokslo aparato tobulinimas (209 s). 1915 m. — Studijų kongregacijos reforma. 1931 m. — Konstitucija „Deus scientiarum Dominus“. Pijus XI. enciklika apie tomistinę filosofiją (1923) „Studiorum ducem“ (210). Neo-scholastikos pražydėjimas. *Italijoje:* Neo-hegelizmas—oficiozinė filosofija. Croce, Gentile (211). Tomistų veikla: Masnovo, Gemelli, Chiochetti, Cordovani, Olglati (212). Jų pasipriešinimas gentilizmui (212 s). *Prancūzijoje:* Bergsonizmas ir jo oponentai. Maritain (213 s.). Garrigou-Lagrange, Gillet, Sertillanges, Longprė, Duhem, Gilson, Biondel. Katalikų literatūros renesansas (215 s). *Vokietijoje ir Austrijoje:* Ehrle (216). Grabmann, Gutberlet (217). Geyser, Frobes, Lindworsky (218). Przywara (219). Akviniečio veikalų leidimas 36 tomų (219 s). Katalikų mokslo renesansas *Austrijoje:* Kralik, EibI, Fuetscher, Nadler (220). Spanno veikalai neatstojo enciklikų (221). *Anglo-saksų kraštuose:* Šiaurės Amerikos, Anglijos ir Kanados profesorių nekatalikų atsiliepimai apie neo-scholastiką (221 ss). Scholastika filosofų kongresuose (223 s). Neo-scholastinio darbo aparatas: institutai ir tt. (225). Žurnalai (225 s). Suvažiavimai (226 s). Žymūs veikalai (228). Pirmas balansas: neo-scholastų laimėjimai ir nepasisekimai.(228 ss). Summa summarum: neo-scholastika žengia (233 ss). Visuotinis grįžimas į scholastiką? (234).

3. Katalikų universitetų ekspansija ..... 237—269

Lublino universitetas Lenkijoje (237 s). Pastangos įkurti antrą tokią įstaigą Toruny (238). *Milano:* Gemellio dvasios raida (238 s). Contardo Ferrini, Vico Necchi (239). Švenč. Jėzaus Širdies Universiteto įkūrimas (240 ss). Mussolini apie Italijos katalikų universitetą (240). Jo finansavimas (241). *Olandijoje:* Katalikų kovos už savo mokyklas (242 š). Kultūrinė autonomija (243). Nijmwegeno universitetas (244 ss). Švietimo ministerio atestacija (244). Katalikų Aukštoji Prekybos Mokykla Tilburge. Hollandia docet! (245). *Vokietijoje ir Austrijoje:* Stolbergas (245 s). Goerres (245). Pirmi (ne-

realizuoti) bandymai įkurti savo universitetą Salzburge (246). Kultūrkampfo pamoka ir Bismarcko intervencija (246 s). Didėjąs katalikų nepasitenkinimas ir nauji projektai (247 s). Iš naujo iškyla Salzburgo kandidatūra (247). „Universiteto savaitės“ (247 s). Respublikos prezidentas sveikina naują universitetą ir apibudina jo santykius su valstybės aukštomis mokyklomis (249). — *Vengrijoje:* Prohaszka. Projektai. „Vasaros universitetas“ (250 s). — *Čekoslovakijoje :* Katalikų apsileidimas ir nemalonūs jo padariniai (251). Bolzano. Jo aktualumas (252). — *Anglijoje :* Newman (252 s). Projektai kurti Oxforde ar Cambridge savo fakultetus (253). Intelektualinėje viršūnėje — Belloc, Chesterton, Dawson 253). *Amerikoje:* Washington, centrinis U. S. A. katalikų universitetas (254). Jėzuitų universitetai Georgetown ir Fordham (255).
St. Louis, Milwaukee (255). Notre Dame ir jo mokslinis, religinis ir sportinis gyvenimas (255 s). — *Kanadoje:* Kanados katalikai lenktyniauja su olandiečiais. Kultūrinė autonomija Keturi milijonai išlaiko tris universitetus (256). Quebec (256).
Montreal — didžiausias katalikų universitetas pasauly (256 s).
Ottawa (257). — *Pietų Amerikoje:* Dėl savo nerūpestingumo prarastos mokslo pozicijos (257 s). Praeities skeveldros ir ateities planai : Santiago de Chili, Buenos Aires, Rio de Janeiro (258 s.) — *Misijų kraštuose :* Naujas aukštos mokyklos tipas: misijų universitetas. Beyruth, kolegijos Indijoje, Shanghai (259). Tientsin, Peking, Tokio (260). Manila, moderni domininkonų įstaiga (260 s). — *Roma docta:* Katalikiškoji Roma — didis mokslo centras. Gregoriana S. J. (261). Angelicum 0. Pr., Anselmianum O. S. B., Antonianum O. Fr. M. (262). Akademijos, tautų ir ordenų kolegijos (263). Pijus XI. — mokslininkas (263 s). — *Žvilgnis atgal:* Katalikų universitetų nuopelnai, sutiktos kliūtys, skaudi istorija (264 ss). Kultūrinės autonomijos aktualumas (265 s). Viltys (266). — *Žvilgsnis pirmyn:* Katalikų universitetų atstovaujamos mokslo sąvokos išpopuliarėjimas. Pastebimi ir jų mokslinio darbo organizavimo privalumai: Tyrimas (266 s). Mokymas (267 s). Auklėjimas (268 s).

PABAIGA: Domine, ad quem ibimus? ..... 270—276

1. *Kilimas* (270). 2. *Smukimas* (271). 3. *Persilaužymas:* Liberalizmo galas? Kiek katalikų viltys pagrįstos. Šių dienų totalizmai — katalikų atstovaujamo universalizmo imitacija? (273). Liberalizmas susvyravo (274). — 4. *Didžioji Proga:* Katalikų pareiga. Tinkamiausias kataliko mokslininko tipas. Kova su savo ydomis (275). — 5. O *mes?:* Nepalankios sąlygos praeity. Dabartinis mūsų uždavinys (275). Pasiryžkime (276).

LITUANISTIKA

Humanistinis Krokuvos Universitetas — Lietuvių studijų centras (62). — Reformatorių įkurta Karaliaučiaus universiteto reikšmė Lietuvai. Rapagelonas, Abraomas Kulvietis, Mažvydas, Bretkūnas, Vilentas ir kt. — Karaliaučiuje (71). — Jėzuitų įkurta Vilniaus Akademija — pirmas universitetas Lietuvoje (74 s). — Braunsbergo jėzuitų kolegijos svarba Lietuvai.
Kard. Hosiaus raštai Lietuvoje (75). — Protestantiškas Karaliaučius iš vienos pusės ir katalikiški Vilnius su Braunsbergu iš kitos varžosi dėl lietuvių akademiško jaunimo (75). — 1910/12 m. Galileo klausimas Lietuvoje itin aktualus. Dr. P. Avižonis ginčijasi su Pr. Dovydaičiu ir kt. Reikšmingas A. Jakšto pasisakymas tuo klausimu (92). — 1723 m. įsteigta lie-

tuvišika. seminarija prie Hallės universiteto (94). — Vilniaus Akademijos likimas jėzuitų ordeną uždarius. 1783 m. Edukacijos Komisija ją atgaivina kaip Vyriausiąją Lietuvos Kunigaikštystės Mokyklą (101). — Dr. J. Šliūpas Dr. Fr. Strausso keliais: 1929 m. spausdina savo veikalėlį „Jėzus Kristus ir Šventoji Romos Inkvizicija“ (114). — Dr. J. Šliūpas dar 1902 m. verčia Büchnerio „Kraft und Stoff“ (115). — Haeckelizmas Lietuvoje. J. Baltrušaičio brošiūra iš 1909 m. (117). — Darvinizmas Lietuvoje. 1909 m. polemika tarp Dr. P. Avižonio ir Pr. Dovydaičio ir kt. (118). — 1934 m. „Kultūroje“ kritikuojamas mechanistiškas materializmas ir kartu Dr. J. Šliūpas su Dr. P. Avižoniu (119). — Pozityvizmo poveikis studentams Rusijoje ir Lenkijoje, emigrantams Amerikoje. Tautos smegenys ima kitaip galvoti, negu elgiasi jos kūnas. Fatališkas tautos skilimas (120). — Petrapilio Dvasinė Akademija (121). — Gamtos mokslų primato gynėjai Lietuvoje. J. Kairiūkščio brošiūra iš 1926 m. (121). —Kęstučio Šliūpo pasisakymas apie metafiziką (121). — Teosofijos, astrologijos, okultizmo atošvaistai Lietuvoje (Vydūnas, Herbačiauskas) (124).

— Vilniaus universitetas Mickevičiaus, Valančiaus, Daukanto ir pan. studentavimo laikais. Jo lietuviški niuansai. Likvidavimas. Lietuviai be universiteto (127). — Į Rusijos gilumą patekusi lietuviškoji studentija atsiduria materializmo, pozityvizmo ir pan. srovių sūkury. Masinė naujų idėjų infekcija. Įvaromas kylis į tautos įsitikinimus (131). — V. K. Račkauskas 1912 m. verčia Dragomanovo scientizmą skleidžiantį veikalėlį „Rojus ir pažanga“ (132). — Prof. Kuraitis leidžia neoscholasto Stocklio Filosofijos istorijos lietuvišką vertimą (145). — Modernizmo ginčas Lietuvoje. Prof. J. Skvireckio, Dr. Šultės ir Kun. Al. Dambrausko straipsniai (1911/12 m.). Lietuvos kalvinai ir Dr. P. Avižonis apie modernizmą (155). — Apologetikos aktualumas prieškarinėje Lietuvoje. Prof. P. Būčys (156). — Pirmi studentai lietuviai Vakarų Europos katalikų universitetuose. Lietuvos laisvamaniai kvestijonuoja šių universitetų rimtumą (160). — Lietuviai — Louvaino universitete (161). — Hello mintys Lietuvoje. Prof. St. Šalkauskis (164). — šveicarų Friburgo universiteto poveikis katalikiškai Lietuvai. Lietuviai Friburge (173). — L. K. Mokslo Akademija ir jos pirmininkas prel. A. Dambrauskas (182). — A. Voldemaro studija „Universitetas ir mokslas“ (193). — Vytauto Didžiojo Universitetas — pirma Lietuvos valstybės įkurta Aukšta Mokykla (195, 203). — M. Pečkauskaitė apie Foersterį (203). — V. D. Univ. Teologijos-Filosofijos Fakultetas. Jo ideologija ir misija katalikiškoje tautoje (224 s., 257 s). — Lietuvos Katalikų Universitetas (257 s). — Tėvų Marijonų kolegija Romoje (263). — Atgimusioje Lietuvoje katalikų mokslas išsivystė nepavydėtinose sąlygose. Peripetija. Mūsų mokslinės veiklos intensyvinimas (267 s). — Amerikos Lietuvių pedagoginis ir mokslinis darbas. Kszimierietės, Pranciškietės, Marijonai (277).

R E G I S T E R i S

Abraomas Kulvietis 71
Albavičius J. 174
Albertas Didysis 37, 41 s, 48
Albrechtas, Kunigaikštis 71
Aleksandras I. 126, 127
d'Alembert 105
Ambrozaitis K. 173
Ampere 163
Anzelmas Kanterburietis 19
Aristotelis 21 s, 23
Ašmys M. 173
Athanazijus Didysis 9
Augustinas 10 ss, 22
Averroës 39
Avicebron 39 s
Avicenna 39
Avižonis P. 92, 118, 119, 120, 155

Baconas Verulamietis 35
Baeumker 151
Bayle 104
Baimes 174
Baltrušaitis J. 117
Banes 78 s
Baranauskas, Vysk. 161
Bartuška V. 173, 174
Baudrillart 170
Bautain 140
Bazilijus 9
Bazin 216
Bäumler 199
Becher 121
Beda Venerabilis 18
Beethoven 208
Eellarmln 80
Belloc 253
Benediktas XV. 207
Benesch 190
Berdjajev 197
Bergson 122, 213
Bessarion 59
Bielskus P. 161, 173
Bisletti 209
Bismarck 247
Bistras L. 173
Blondel 215
Boëthius 18
Bollandus 88
Bolzano 251
Bonald de 140
Borisevičius V. 173
Bossuet 88
Bourdaloue 88
Bourget 132, 215
Bretkūnas 71
Büchner 115
Būčys P. Pr. 156, 173, 174, 225 257, 261, 263
Burckhardt J. 203

Canus, Melchior 78
Cassiodorus 17
Chamberlain H. St. 197
Chateaubriand 162
Chesterton 253
Chiochetti 212
Claudel 216
Comte 119
Cordovani 212
Croce 211
Cury, M-me 134

Čartoriskis A. J. 127
Česnys Bl. 118

Dagis J. 119
Dambrauskas A. 92, 155, 182
Danilavičius 127
Dante 208
Darwin 118
Daukantas S. 127
Daumantas V. 174
Dawson 253

Denifle O. Pr. 152
Deploige 150
Descartes 83 s
Dessoir 135
Diderot 105
Dielininkaitis Pr. 160
Dingler 187, 188
Dyroff 218
Domininkas Sotietis 78
Donoso Cortès 175, 206
Dovydaitis Pr. 92, 118, 225
Du Bois-Reymond 116
Driesch 188
Duilhé de St. Projet 178
Duns Scotus 32
Dupanloup 165

Eberle J. 135
Eddington 254
Ehrle 216
Eibl 220
Erazmas Rotterdamietis 63 ss
Eucken 122

Fechner 121
Fénelon 88
Ferrini 239, 264
Feuerbach L. 115 s, 128
Ficinus 60
Fichte 124
Flaubert 132
Foersteris 173, 192, 203, 206
Freppel 165, 168, 179
Friedrich II. 84
Fröbes 218
Fuetscher 220

Galdikas A. 161
Galilei 90 ss
Garrigou-Lagrange 215
Geyser 218
Gemelli 212, 238 ss, 242
Gentile 211 ss
Gerbert 98
Gerutis J. 92
Gillet 215
Gilson 215
Gobineau 197
Goerres 246
Gundolf 135
Günther 139
Gustaitis M. 173
Gutberiet 217
Grabmann 217
Grajauskas J., Kun. 118
Gratry 164
Gregorius Naciancietis 9
Gregorius Nisietis 9
Grigaitis A. 173

Haack Fr. W. 94
Haeokel 116 ss
Harnack 10
Hartmann, Ed. von 122
Hartmann, Nicolai 188
Hegel 113
Heidegger 189
Heiler 208
Hello E. 164
Herbačiauskas A. 124
Herbart 121
Hermes 139
Hertlings · 179, 181, 182
Hessen 231
Hitler 197 ss, 209
Hosius, kard. 75
d'Hulst 165, 178, 179
Humboldt, W. von 125 s
Husserl 189
Hutten 63

Ignacas Šv. 73 s, 78
Ihering 146
Izidorius Sevilietis 18

Yla 92

Jakštas A. 92, 115, 182
Jansen 218
Jansenius 89
Jaspers 187, 190
Jeans 254
Joël 188
Jucaitis Pr. 173
Juozapas II. 103 ss
Justinas Šv. 4

Kairiūkštis J. 121
Kant 85, 97
Karevičius Pr. 257
Karsavinas L. 270
Keyserling, grafas 194
Ketteler 246
Kierkegaard 189
Klemensas Aleksandrietis 6 s
Kleutgen 141
Kralik 220
Kriek E. 199
Kröner 190
Kudirka V. 120
Kuraitis Pr. 145, 147, 151, 161, 224

Lacordaire 164
Lagarde 203
Langbehn 203
Leibniz 86
Lelevelis 127
Leonas XIII. 138, 143 ss, 171
Liberatore 140
Liebert 187
Lindworsky 218
Locke 84
Lomanas J. 185
Longpré 215
Lotze 121
Ludwig E. 135
Luther 66 ss

Mabillon 89
Maceina A. 225
Maffei 98
Maimonides 39 s
Maistre, de 163
Malakaukis P. 224
Maliauskis A. 161, 173, 224
Maritain 213
Masnovo 212
Massaryk 195
Matulevičius J. 173, 174, 263
Mažvydas 71
Melanchthonas 70 ss
Mercier 147 ss, 180
Meškus 118
Michotte 151
Mickevičius A. 127
Mill 120
Milukas A. 174
Mykolaitis V. 173
Moeller van der Bruck 200
Moleschott 115
Molina 79
Momme Nisse 203
Mommsen 199
Montalembert 163
Montesqieu 104
Morgott 145
Mun, de 165
Murat.orio 98
Mussolini 209

Nadler 172, 220, 248
Naujokas' J. 173
Necchi 239
Newman 252
Nezabitauskas K. 127
Nietzche 122
Nikalojus I. 126 s
Nys 150
Noël 151
Novosilcevas 127

Olgiati 212
Onacevičius 127
Origines 7
Ostwaîd 116
Ozanam 163, 166, 264

Paltarokas K. 225
Pakštas K. 173
Pascal 90
Paulius Šv. 4
Paulsen 32, 34, 71 s, 117, 122
Pečkauskaitė M. 173, 203
Pelster 217
Petavius 88
Petras Abaelardas 20
Petras Damianietis 35
Petras Lombardus 20
Pico di Mirandola 61
Pijus IX. 138, 141
Pijus X. 138, 154, 207
Pijus XI. 25, 208, 209 s

Platonas 58 s.
Plethon 59
Pranciškus Asyžietis 208
Pranciškus Toleto 79
Pranciškus Vitorietis 78
Prohaszka 250
Przywara 219, 234
Purickis J. 174

Račkauskas V. K. 132
Radziszewski 237
Rampolla 180
Rapagelonas 71
Rathenau 204
Ratti 179, 237, 263 s
Raulinaitis Pr. V. 173
Reinys M. 161, 224, 258
Rėklaitis 263
Rickert 122
Robert de Sorbonne 31
Rosenberg 200,201
Roscelinas Compienietis
Rosweyde 88
Rousseau 84
Rufus, Mucianus 62
Ruginis Kl. 173

Sabaliauskas Ad.- 173
Sanseverino 140
Schelei· 189
Schelling 125
Schneid 146
Schnürer 172
Schopenhauer 121
Schrijnen 244
Scotus Eriugena 18
Seipel 247, 248
Sertillanges 215
Sigeris Brabantietis 40 s
Skarga, Petras 75
Skvireckas J. 155
Smetona A. 200
Söhngen 218'
Sombart 204
Spann 220
Spencer 120
Spengler 204
Spinoza 83
Spranger 192, 199, 201
Stanevičius S. 127

Staniukynas A. 174
Steponaitis A. 174
Stein, Edith 218
Stirner 114
Stöckl 145
Stolberg 245
Strauss D. Fr. 114, 128
Suarez 79

Šalkauskis St. 164, 173, 224 s, 265, 276
Šernas A. 155
Šliūpas J. 114, 115, 119, 120, 121
Šliūpas K. 121
Šultė S. 118, 155, 160, 161, 173

Taine 128, 129
Tamošaitis Iz. 173, 224, 276
Taparelli 141
Tertulijonas 5
Tomas Akvinietis 41 ss, 45 ss, 210
Totoraitis J. 173
Troeltsch 208
Turauskas Ed. 163, 173

Vaihinger 123
Vailokaitis J. 173
Valančius M. 127
Vilentas 71
Vives 59
Vydūnas 124
Vogt 115
Voldemaras A. 193
Voltaire 84

Weiss A. M. 147, 156, 172 205
Werner 152
Wllhelmas Chambeaunietis 21
Wilhelmas Occamietis 50 ss
Willmannas 3 70, 152. 247
Windelband 122
Whitney 254
Wulf, M. de 151
Wunderle 201
Wundt W. 117, 122
Wust 123

Zybura 221

PSICHOLOGIJA

JONAS PANKAUSKAS, Leipzigas

SVARBESNIOSIOS SROVĖS NAUJOJOJ PSICHOLOGIJOJ

Kalbėti šiandien apie naujosios psichologijos sroves, yra gana nelengvas dalykas. Šiandien, kaip paprastai, sakoma, gyvename visų vertybių perkainojimo laikus. Tas procesas vyksta visose kultūrinio gyvenimo srityse neišskiriant nė mokslų. Kaip pats gyvenimas darosi vis komplikuotesnis ir sudėtingesnis, taip ir moksle atsiranda vis. naujų problemų ir dar įvairesnių tų problemų sprendimų. Jei iš kiekvieno mokslo reikalaujama, kad jis duotų aiškų, sistematišką ir, kiek galint, atbaigtą tiriamojo savo objekto vaizdą, tai, rodos, iš psichologijos mokslo šiandien vargiai galime to reikalauti. Šių dienų psichologijos mokslas tiek savo problemų statymu, tiek jų sprendimu, yra toks įvairus, kad apie vieningą sistemą, rodos, negali būti ir kalbos. Bet toks galvojimas iš dalies būtų klaidingas.

Kad ir kaip labai yra išsišakojęs šių dienų psichologijos mokslas, kad ir kaip įvairiai svarstomos ir aiškinamos jo problemos, visdėlto, įsižiūrėję į psichologijos mokslo rūtuliojimosi eigą, mes matome tam tikrą dėsningumą ir išvidinį ryšį. Aišku, prieš keliasdešimtį metų psichologijos mokslo vaizdas buvo daug paprastesnis ir gal suprantamesnis. Devynioliktame šimtmety visur vyravo materijalistiškas ir mechanistiškas nusistatymas, kuris ne tik bijologinius, bet ir psichinius vyksmus stengės suvesti į fiziškus mechaniškus dėsnius ir jais, tais dėsniais, visus tuos vyksmus išaiškinti. Gamtamokslišku metodu, įvairiais aparatais, eksperimento keliu norėta tada paprasčiausių psichinių vyksmų ir jų santykių su išviršiniu pasauliu dėsningumą nustatyti ir iš tų paprasčiausių dėsnių mechaniškai išaiškinti psichinį gyvenimą.

Paskutiniu laiku ne tik filosofijoj, bet ir gamtos moksluose pastebimas didelis nusigręžimas nuo mechanistiško aiškinimo būdo. Šiandien visur, o ypatingai bijologijos ir psichologijos moksle, jaučiama stipri tendencija prie teleologiško klausimų sprendimo. Elementų vietoj šiandien visur daugiau užima vietą visuma (Ganzheit). Atitinkamai laiko dvasiai naujoji psichologija stengias pirmiausia psichinį gyvenimą suvokti kaip anksčiausiai ir betarpiai duotą visumą, ir iš tos visumos atskirus psichinius pergyvenimus išaiškinti ir, kiek galima, juos suprasti. Taigi savo tyrinėjimų pradžioje ji išeina, ne iš atskirų psichinių pergyvenimų — elementų, kaip senesnioji psichologija, bet iš psichinio pergyvenimo visumos — Ganzheit.

Nežiūrint į tai, kokiu keliu psichologijos mokslas ėjo, kokį išeinamąjį punktą savo studijoms pasirinko, kokį metodą vartojo, visdėlto pagrindinis siekimas ir objektas buvo psichinė realybė ir tos realybės išaiškinimas. Čia ir glūdi psichologijos mokslo vidujis ryšys ir dėsningumas, apie kurį anksčiau minėjau. Kaip šitas psichologijos rūtuliojimosi procesas vyko ir kokias svarbesnias formas jis šiandien turi, aš ir norėčiau čia trumpai pakalbėti. Aišku, sistematingai išdėstyti ir kritiškai įvertinti visas, kad ir svarbesniąsias, naujosios psichologijos sroves vieno referato ribose negalima. Nors psichologijos mokslas visą laiką stengiasi tapti, kiek galima, tikrai egzaktišku mokslu, ir, kur tik galima, pritaikinti eksperimentą ir matematišką apskaičiavimą, bet visdėlto žmogaus psichinio gyvenimo gilusis centras vis dar lieka jokiam eksperimentui neprieinamas ir sunku tikėti, kad kada nors būtų prieinamas. Todėl žmogaus psichinio gyvenimo esmė galima tyrinėti tiktai spekulatyviniu metodu. O kur prasideda spekulacija neišvengiamai, daugiau ar mažiau, turi įtakos tyrinėtojo pasaulėžiūra, jo asmeniškas nusistatymas ir t. t. Suprantama, kodėl visada, o ypatingai šiandien, yra tieki daug, ir net kartais diametrališkai priešingų, nuomonių ir teorijų, aiškinant psichinius reiškinius. Norint jas visas paliesti, reiktų kalbėti ne tik apie šių dienų psichologines sroves, bet taip pat ir apie šių dienų filosofines kryptis. Bet tai yra ne mano uždavinys. Šiandien aš noriu plačiau kalbėti tiktai apie eksperimentines psichologijos sroves ir tai tik apie svarbesniąsias. Neeksperimentines sroves, dėliai psichologijos mokslo vaizdo pilnumo, paliesiu bent trumpai referato gale. Kad būtų aiškiau suprantamos naujosios srovės ir tas perėjimas nuo senesniojo galvojimo būdų prie naujojo, aš bent trumpai suminėsiu kiek senesniąsias, o toliau eisiu prie naujesniųjų ir naujausių Srovių.

1. ASOCIONALISTINĖ ELEMENTŲ PSICHOLOGIJA

Kaip mokslas psichologija, ypatingai eksperimentalinė, labiausiai pradėjo plėtotis 19 šimt. Atitikdama laiko dvasią ir kildama daugiau iš; gamtininkų rankų, ji buvo tada labai artimai susijungusi su fizika ir ypatingai fiziologija, kurių metodai ir buvo pritaikinti psichiniams pergyvenimams tyrinėti „Sielos fizika“, arba, „meilės fizika“ buvo tada populiarios sąvokos. Psichinių tyrinėjimų centras buvo nukreiptas į išorinių paerzinimų veikimą į žmogų t. y. pojūčių pasaulį. Išorinio paerzinimo sukelti psichiniai pergyvenimai buvo visai neanalizuojami, nes tai neatitiko to laiko mechanišką nusiteikimą. Jausmai, pastebėjimai, suvokimas ir t.t., buvo paliekami visai nuošaliai. Pojūčiai yra ne kas kita, kaip atvaizdai išviršinių paerzinimų. Šita tezė paremta paralelizmo dogma, kuris yra tarp fiziškojo paerzinimo ir psichiškojo pergyvenimo — pojūčio (Reizgebundenheit, Reiz--Empfindungsadäquatheit). Kur pojūtis neatitiko išorinį paerzinimą

tai buvo kalbama apie pojūčių arba sprendimų klaidas (Sinnes-Urteilstäuschung). Bandomasis asmuo, kaip koks automatas, turėjo tiktai reaguoti į išorinius paerzinimus. Bandymų tikslas — nustatyti dėsningumą tarp išorinio paerzinimo ir pojūčio. Tų laikų psichologai su nenuilstamu patvarumu ir matematišku egzaktiškumu ištyrinėjo jutimo slenksčius, reakcijų laiką ir t.t. Tuo laiku išdirbti psichofizikos, metodai ir nustatytas Weberio-Fechnerio dėsnis. Prisiminkime čia tik Weberio, Fechnerio, Helmholzo ir Wundto darbus.

Būdami ištikimi laiko dvasiai, tų laikų psichologai visą psichini gyvenimą stengėsi aiškinti atomistiškai ir mechaniškai. Visur psichinis gyvenimas, anot jų, susideda iš tam tikrų elementų— jutimų, vaidinių ir tų elementų jungimos, bei skirstymos. Net aukštesnieji psichiniai procesai, kaip vaizdavimasis ir galvojimas, jų supratimu, yra ne kas kita, kaip tam tikri dėsniai vykstančios asociacijos. Jausmai yra tiktai pojūčių ir vaidinių ypatybės. Th. Ziehenas taip formuluoja asociacijų dėsnius: vienas vaidinys iššaukia kitą arba todėl, kad jie turi vidujį panašumą, arba juodu yra sujungti vienas su kitu laiko atžvilgiu. Ebbinghausas ir Mülleris asocionalistiškai aiškino atmintį, mąstymą ir net valios pasireiškimus. Mąstymas, anot jų, yra ne kas kita, kaip tam tikras asocionalistiškas vyksmas, be jokios tikslo siekiamosios vidujes priežasties. Valios pasireiškimas yra tiktai atminties sustiprintas asocionalistiškas vyksmas.

2. APERCEPCIONALISTINĖ PSICHOLOGIJA.

Laikui bėgant, psichologija vis labiau stengės išsilaisvinti iš mechaniško pasaulėvaizdžio ir fizikalistiško psichinių reiškinių aiškinimo ir, tuo pačiu, pasidaryti atskiru savarankišku mokslu. Šita kryptimi ypatingai yra daug nusipelnęs W. Wundtas. Jis, galima sakyti, yra tikras pagrindėjas eksperimentinės psichologijos. Visiškai, žinoma, ir jis dar neįstengė išsilaisvinti iš to laiko dvasios. Pas jį dar randame daugokai bendrų požiūrių su asocionalistiška elementų psichologija. Jis, kaip ir asocionalistai, reikalauja psichologijai griežto gamtamoksliško metodo. Introspekcijos metodą, kaip nemoksliską, jis visiškai atmeta. Ir jo svarbiausias psichologijos veikalas dar vadinas „Grudzüge d. physiologischen Psychologie“. Jis taip pat pirmiausia ima tyrinėti psichinio gyvenimo atskirus elementus ir iš jų stengias visą psichinį gyvenimą konstruoti. Tiesa, Wundtas buvo jau įsitikinęs, kad žmogaus psichinis gyvenimas yra viena nesuskaldoma visuma, bet tą visumą ištirti ir išaiškinti galima tik ją suskaldžius į atskirus psichinius elementus. Tokie elementai pirmiausia yra atskiri pojūčiai ir jausmai. Bet vien jų neužtenka išaiškinti psichiniam gyvenimui. Ir čia Wundtas jau skiriasi nuo mechanistiškos asocionalistų srovės. Jo nuomone, pa-

prastam suvokimo vyksmui išaiškinti jau reikia priimti visiškai nemechanišką sąvoką — kuriančiąją sintezę (schöpferische Synthese). Psichinis gyvenimas, anot Wundto, yra daugiau, negu jo sudedamosios dalys — elementai; jis rodo visiškai kitas savybes, negu atskiri elementai. Kažką naujo, kas prasideda prie atskirų elementų, Wundtas ir pavadino kuriančiąja sinteze.

Jausmai asocionalistinėj psichologijoj buvo tiktai pojūčių ir vaidinių ypatybės. Wundtas jausmus laiko savarankiškais psichiniais pergyvenimais, kaip pojūčius arba vaidinius, ir stengias iš jų išvesti valios reiškinius. Jis ypatingai pabrėžia valios procesų svarbą ir todėl dažnai jo psichologija yra vadinama voluntaristiška, nors vien tiktai valios procesais Wundtas niekad nesistengė visą psichiškąjį gyvenimą aiškinti.

Tiesa, asociacijų procesą ir Wundtas dar stengias aiškinti mechaniškai (pagal Assimilation, Verschmelzung, Komplikation ir kitais dėsniais), bet aukštesniuosius psichinius vyksmus, kaip vaizduotę ir mąstymą, aiškino apercepcijos vyksmais. Apercepcijos sąvoka Wundto psichologijoj vaidina didelį vaidmenį. Bet kas yra apercepcija, kaip ir kuriančioji sintezė. Wundtas nėra aiškiai formulavęs. Iš teksto apercepciją reikia suprasti kaip tam tikrą valią, kuri iškelia vaidinius į sąmonės būklę ir kurie vėliau dėmesio pagalba yra toliau formuojami. Čia Wundtas į aukštesniųjų psichinių vyksmų aiškinimą įveda jau teologiškumo sąvoką ir tuo dar labiau atsiskiria nuo asocionalistų.

Wundtas nepasitenkino vien pojūčių tyrinėjimu. Jis reakcijos metodo pagalba tyrinėjo ir aukštesnius psichinio gyvenimo reiškinius. Atmetus savistabos (introspekcijos) metodą, žinoma, aukštesnieji psichiniai vyksmai esmėje tapo sunkiai prieinami. Čia Wundtas pasitenkino daugiausia tiktai laiko santykių dėsningumą nustatydamas. Aukštesniems psichiniams reiškiniams tyrinėti, Wundtas pasirinko kitą metodą. Jis pradėjo objektyviosios kultūros reiškinius tyrinėti, ypač primityviųjų tautų. Šitas metodas. Wundto supratimu, geresnis už introspekciją, nes čia visados yra galima savo tyrinėjimo davinius patikrinti. Taip Wundtas pradėjo tyrinėti tautų religiją, mitus, teisę, dorovę ir t.t. Iš šitų jo studijų susidarė 10 didelių tomų „Völkerpsychologie“. Juose Wundtas išdėstė psichologinės raidos dėsnius ir tuo būdu padėjo pamatus genetiškajai psichologijai.

3. GALVOJIMO PSICHOLOGIJA (WÜRZBURGO MOKYKLA).

Nei pats Wundtas nei jo mokinys Meumannas neatsidėjo galvojimo vyksmams tyrinėti. Nors Meumannas dideliame savo trijų tomų veikale „Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik“ ištisai užsiima vaiko gabumų tyrinėjimais, bet galvojimo vyksmams teskiria vos ke-

lioliką puslapių. Tą psichologijos spragą užpildyti pasistengė kitas Wundto mokinys — Oswaldas Külpė. Kadangi Külpė didesnę savo gyvenimo dalį veikė Würzburge, todėl jo psichologijos mokykla ir vadinama dažniausiai Würzburgo mokykla. Iš jo mokinių žinomiausi: Achas, Bühleris, Marbė ir k.

Külpė ypatingai stengias psichologiją padaryti savarankišku mokslu ir išlaisvinti ją iš mechaniško požiūrio. Savo knygoj „Vorlesungen über Psychologie“[1]) Külpė plačiai aiškina psichologijos šaltinius, metodą ir svarbesniąsias jos sąvokas, kaip, pav., siela, „aš“, subjektas, sąmonė ir t.t. Be to, Külpė taip pat gina introspekcijos metodą. Siela, Külpės supratimu, yra nežinoma nešėja (substratus) psichinių reiškinių. „Aš“ jam yra individualinė siela ir reiškia visų gyvenantį ir veikiantį psichofizinį organizmą. Külpė pripažįsta ne tik sąmonę, bet ir pasąmonės gyvenimą.

Didelę dalį savo veikalo Külpė skiria „bendriesiems sielos reiškiniams“ analizuoti ir aprašyti. Ypatingai jis pabrėžia psichinio gyvenimo vieningumą. Šitas sielos vieningumas, pagal Külpę, pasireiškia įvairiausiais būdais:
1. dėmesio vieningumas; 2. valios pasireiškimų vieningumas; 3. galvojimo ir mąstymo vieningumas; 4. savisąmonės vieningumas ir t.t. Külpės iškelti sielos substancialumui įrodyti argumentai ir šiandien tebeturi moksliškos vertės. Pabrėždamas sielos vieningumo faktą, Külpė šiek tiek prisiartino prie šių dienų pavidalų (Gestalt) ir visumos (Ganzheit) psichologijos. Ypatingas Külpės nuopelnas, kad jis įrodė esimą mūsų sąmonėj abstrakčių sąvokų. Tuo jis pabrėžė, kad galvojimo ir mąstymo procesai yra kitokios rūšies, negu pojūčiai ir vaidiniai. Savistaba ir savo pergyvenimų analizė rodo, kad mūsų sąmonėje yra „elementų“', kurie nėra kokių nors išorinių daiktų atvaizdai, bet abstrakčios idėjos.

Pas Külpę psichinis gyvenimas ir siela įgauna visai kitokį charakterį. Siela nėra kokia nors iš įvairių elementų sudėta mozaika. Ji yra psichinio gyvenimo vieningumo ir aktyvumo principas. Külpė kalba apie mūsų „aš“ valdomąją galią. Šitas „aš“, lyg koks valdovas, sėdi soste ir vykdo visokius psichinius aktus. Tie aktai nesą beprasmiai, bet jie yra į tam tikrą tikslą nukreipti. N. Achas šitą veikiamąją „aš“ galią pavadino determinuojančia tendencija (determinierende Tendenz).

4. BEHAVIORISTINĖ PSICHOLOGIJA.

Iš anksčiau aprašytos psichologijos mokslo raidos matėme, kad šita raida Europoje, o ypatingai Vokietijoj, ėjo ta kryptimi, kad ji vis labiau tolo

[1]) Išleista K. Bühler. Wien[5] 1922.

nuo gamtos mokslo charakterio ir vis labiau artinos prie tikrojo psichinio gyvenimo suvokimo. Kiek kitokia kryptimi iki šiol psichologijos mokslas rutuliojasi Amerikoj. Amerikiečiai dar ir dabar atmeta introspekcijos metodą ir visiškai nenori kalbėti apie sielos, arba sąmonės reiškinius. Jie nori tiktai išviršinėms formoms pasireiškiančius individo santykius su išoriniu pasauliu (poelgius) ištirti. Išeidami iš stebėjimo paprastų gyvūnų ir gyvulių, toliau jie eina prie vaiko ir pagaliau prie suaugusio žmogaus poelgių tyrinėjimo.

Nors behaviorizmas savo mechaniško galvojimo pobūdžių yra dar senesniosios psichologijos, atitinkančios amerikiečio gyvenimo dvasią, tam tikras suaktyvinimas, bet savo psichologinių tyrinėjimų pradžioje jau turi naujosios psichologijos charakterį. Senesniosios psichologinės srovės savo tyrinėjimais išeidavo pirmiausia iš atskirų psichinių pergyvenimų — elementų. Behaviorizmas tuo tarpu tyrinėja ne atskirus psichinius pergyvenimus, bet individų poelgius. Tuo jis skiriasi nuo senesniosios elementų psichologijos ir yra lyg pirmtakas naujosios visumos psichologijos. Bet individų poelgių supratimas pas behavioristus yra dar grynai mechaniškas.

Behaviorizmo įkūrėjas ir vadas Amerikoje yra John Watsonas. Behaviorizmas (behavior — santykis) reiškia santykiavimą, arba, kitaip sakant, poelgių psichologiją. J. Watsonas savo veikale „Der Behaviorismus“[1]), charakterizuodamas savo atstovaujamą psichologijos srovę, taip rašo: „Kontrastą tarp senesniosios ir naujosios (vadinas, behavioristinės) psichologijos geriausiai galime taip išreikšti: visos senesniosios psichologijos srovės, išskiriant behaviorizmą, psichologinių tyrinėjimų centru ėmė sąmonę. Behaviorizmas gi yra nuomonės, kad žmogaus poelgiai ir jo aktyvumas yra svarbiausias psichologinių tyrinėjimų plotas“. Sąmonės ir sielos sąvokos, anot behavioristų, yra neaiškios ir neįrodomos. Aiškiai suvokiami yra tiktai poelgiai, t. y. ką organizmas veikia ir sako. Behavioristai nori, arba psichologiją padaryti grynuoju gamtamoksliu, arba nuo jos visiškai atsisakyti.

Visi žmogaus poelgiai pagal behavioristus yra tiktai reagavimas į paerzinimą. Paerzinimu behavoristai supranta visą išorinio pasaulio ir savo kūno pasikeitimų veikimą. Ką žmogus daro ar veikia šitų paerzinimų veikiamas — yra reakcijos. Taigi šitie žmogaus veiksmai — reakcijos yra galima tyrinėti ir jų dėsningumą nustatyti. Stebėti visi žmogaus veiksmai nuo ryto iki pat vakaro ir yra behavioristams psichologijos uždavinys.

Atskiri procesai ir pavienės funkcijos žmoguje behavioristams nerūpi. Tai esą fiziologijos dalykas. Jie stengias stebėti tiktai viso žmogausveiksmus.

Kaip minėjau, behavioristai savo psichologiniuose tyrinėjimuose laikosi genetiško principo: nuo gyvulių jie eina prie vaiko ir pagaliau prie suau-

[1]) Vokiškai išversta Fr. Gieses 1930 rn.

gusio žmogaus psichikos. Naujagimis iš pradžių turį tiktai prigimtąsias, reakcijas, kurias sukelia tik atitinkami išoriniai paerzinimai. Pav., naujagimiui baimės reakcijų gali iššaukti tik koks nors stiprus tonas arba nustojimas savo kūno pusiausvyros. Kiti paerzinimai baimės reakcijos neiššaukia. Klausimas, kodėl vėliau vaikas ir suaugęs reaguoja baimės jausmu, veikiant taip pat ir kitiems išoriniams paerzinimams, pav., pamačius kokį nors baisų žvėrį ir t.t.? Šitą reiškinį behavioristai taip aiškina. Pamačius kokį nors žvėrį, iš pradžių pas naujagimį neįvyksta baimės reakcija. Jis tiesia į šitą žvėrį rankas, kaip ir į kitą kokį nors paprastą daiktą. Bet tuo pačiu laiku, kada vaikas pamato žvėrį, reikia duoti stipraus tono paerzinimą. Nuo tono paerzinimo, kaip paprastai, įvyksta baimės reakcija. Tokius bandymus reikia pakartoti kelis kartus. Po šito pakartojimo įvyksta nauja situacija Dabar užtenka parodyti vaikui tą žvėrį ir tuojau vaikas pajunta baimę. Vadinas, dabar žvėris sukelia tą pačią reakciją, kaip anksčiau sukėlė stiprus tonas. Naujoji reakcija buvo įgyta pratimo keliu, kitaip sakant, išmokta. Tokią reakciją Watsonas pavadino aplinkybių apspręsta reakcija (umstandsbedingte Reaktion). Behavioristų nuomone, išmoktų reakcijų reikšmė psichiniam gyvenimui yra labai didelė. Ji padidina išorinių paerzinimų kiekį, į kuriuos mes reaguojame. Jų nuomone, galima kiekvieną reakciją pratimo keliu sukelti įvairiausiais paerzinimais. Taip pat ir instinktas yra ne kas kita, kaip išmoktos reakcijos. Šitų išmoktų reakcijų pagalba behavioristai nori išaiškinti visą žmogaus veikimą, visus jo poelgius.

Individų ir jų poelgių skirtumams išaiškinti, behavioristai priima dar struktūros sąvokų. Bet struktūra, jų nuomone, yra ne kas kita, kaip individo cheminė-fizinė sudėtis. Taigi, individualiniai žmonių skirtumai, behiavioristų manymu, susidaro skirtingos žmogaus fizinės-cheminės sudėties ir įvairaus auklėjimo dėka. Jausmai Watsonui yra taip pat tik tam tikros rūšies išmoktos reakcijos, kurias jis vadina emocijonalinėmis reakcijomis. Pas naujagimį esančios tik trys natūralinės reakcijos, būtent: baimė, pyktis ir meilė. Iš tų natūraliųjų reakcijų, pratimo keliu, išsivysto visos kitos reakcijos.

Behavioristai nori visą žmogaus psichinį gyvenimą gamtos mokslų metodu ištirti ir iš dalies mechaniškai išaiškinti. Galvojimas jiems yra tiktai mechaniškas procesas. „Galvojimas“, sako Watsonas, „yra ne kas kita, kaip paties su savim kalbėjimas“. Šitą „su savim kalbėjimą“ Watsonas vadina verbaline reakcija.

Savo mechanine psichologija behavioristai mano išrišę dualizmą tarp kūno ir sielos, kuris buvęs senesniojoj sąmonės psichologijoj. Jie kalba tiktai apie individo veiksmus. Sąmonės srovę, apie kurią daug kalbėjo Williamas James, behavioristai nori pakeisti aktyvumo srove (Aktivitatsstrom). Ir šitas aktyvumas yra tiktai mechaniškai veikiančios fizikos jėgos. Valios

laisvės behavioristai visai nepripažįsta. Jie yra absoliutaus determinizmo atstovai. Žmogus todėl taip veikia, kad jis turi taip veikti.

Be motorinių ir emocijonalinių reakcijų, behavioristai kalba dar apie visceralines reakcijas, kurios yra ne kas kita, kaip vidujinių organų veikimas. Prie šių priklauso ir liaukų veikimas, kuris pas behavioristus taip pat turi didelės reikšmės. Liaukų veikimo tyrinėjimu daug nusipelnė rusų psichologas (daugiau fiziologas) Pavlovas ir jo mokinys Anrepas. Bedarant bandymus su šunimis, jiems pavyko sužadinti seilinių liaukų veikimą, taip vadinamu aplinkybių apspręstų reakcijų keliu. Paprastai seilinių liaukų reakcija sužadinama, rodant šuniui kokio nors maisto. Pavlovas, darydamas bandymus, rodydavo šuniui maistą ir tuo pačiu laiku duodavo stipraus tono ar kokį nors kitą paerzinimą. Po kelių, ar keliolikos tokių bandymų užtekdavo šuniui pakartoti tiktai anksčiau duoto tono paerzinimą ir tuojau įvykdavo seilinių liaukų reakcija. Iš čia Pavlovas padarė išvadą, kad ir refleksai yra tik išmoktos, t. y. aplinkybių apspręstos reakcijos.

Pavlovas sudarė net atskirą rusų psichologinę srovę. Ji vadinas reflektologinė pischologija. Be minėtų Pavlovo ir Anrepo, čia dar priklauso Bechterevas. Nuo behavioristų jie skiriasi tuo, kad behavioristai stengiasi tyrinėti daugiau išviršinius individų poelgius, tuo tarpu Teflektologinės psichologijos atstovai užsidaro daugiau vidujinių, fiziologinių vyksmų aiškinimu. Bet abi tos srovės nepripažįsta jokių sąmonės vyksmų. Viską jos aiškina mechaniškais dėsniais.

Dėl savo paprastumo, aiškinant psichinius vyksmus, ir dėl suprantamumo behaviorizmas Amerikoj buvo gana populiarus. Bet jo mechaniško aiškinimo silpnosios pusės buvo greit pastebėtos. Šiandien Amerikoj formuojąs nauja behaviorizmo srovė. Pav., Tolmanas, Bobertay'as ir ypatingai Thordikė jau nebeneigia sąmonės ir jos vyksmų, tiktai dar abejoja, ar galima juos moksliškai ištirti.

5. PAVIDALŲ (GESTALTS-) PSICHOLOGIJA (BERLYNO MOKYKLA)

Kaip anksčiau minėjau, senesnieji psichologai manė, kad psichinis gyvenimas susideda iš atskirų elementų, kaip pojūčiai, vaidiniai, jausmai ir t.t. Kadangi šitų elementų išaiškinti visam psichiniam gyvenimui neužteko, tai kai kurie psichologai griebėsi naujų sąvokų. Taip Wundtas kalbėjo apie „schöpferische Synthese“, Würzburgo mokykla apie apercepcijos vyksmus, Achas apie „determinierende Tendenz“ ir t.t. Jie visi buvo įsitikinę, kad prie šitų elementų dar turi prisidėti kažkas naujo, ko negalima išvesti iš visų sudedamųjų elementų sumos.

Ehrenfelsas savo veikale „Über Gestaltsqualitäten“[1]) analizuodamas psi-

[1]) Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Psychologie, 1898.

chinį gyvenimą, aiškiai priėjo išvados, kad psichiniai pergyvenimai turi dar kažin koki ypatingą charakterį, kuris yra pirmesnis ir visai kitos rūšies, negu atskiri psichiniai pergyvenimai — elementai. Šitas kažkas naujo yra virš visų psichinių elementų, jis tuos elementus palaiko ir net juos apsprendžia. Pav., gali kartais kokio nors psichinio pergyvenimo visi sudedamieji elemenai pasikeisti, bet, nežiūrint to, gali išlikti tas pats charakteris. Imkime kad ir kokios nors melodijos perkėlimą į kitą gamą. Nors ir visi atskiri jos tonai bus kitoki (kitoks bangų virpėjimo skaičius), vis dėlto ta melodija liks ta pati ir tuojau bus atpažinta. Šitą pirminę psichinio pergyvenimo realybę Ehrenfelsas pavadino pavidalu (Gestalt), o jos ypatybes — pavidališkomis ypatybėmis (Gestaltsqualitäten). Tiesa, iš pradžių šitos iškeltos pavidalų ir jų ypatybių sąvokos nerado didelio atbalsio psichologų tarpe, bet vėlesniu laiku tos sąvokos atsirado psichologinių tyrinėjimų ir galvojimų centre.

Kad pirmoji psichinio pergyvenimo realybė yra ne atskirai izoliuotas psichinio pergyvenimo elementas, bet visa psichinė visuma su savo ypatybėmis, tai rodo ne tik nuosekli psichinio pergyvenimo analize, bet tvirtina ir psichologijos eksperimentas. Paprasta suvokto kokio nors akordo psichinio pergyvenimo analizė rodo, kad pirmiau mes suvokiame visą akordą, o tik vėliau analizės keliu mes atskiriame ir atskirus jo tonus. Tą patį mes matome, analizuodami kokios nors figūros ar kokio paveikslo suvokimą. Visada pirma gauname bendrą įspūdį, kaip tam tikrą pavidalą arba visumą, o tik vėliau atskiriame ir suvokiame atskiras sudedamąsias dalis. Eksperimentinės psichologijos daviniai tą patį rodo. Tik čia nėra, žinoma, galimybės bent kiek daugiau sustoti prie tos rūšies bandymų davinių.

Šių dienų psichologijoj, jei taip galima pasakyti, įvyko koperninkiška revoliucija. Šiandien psichinis gyvenimas norima aiškinti ne atskirų psichinių elementų sintezės keliu, kaip darė senesnioji psichologija, bet atvirkščiai: iš pradžių einama prie psichinio pergyvenimo visumos ir iš tos visumos norima atskirus psichinio pergyvenimo elementus suprasti. Vadinas, šių dienų psichologinių tyrinėjimų pirmojoj vietoj stovi ne atskiri elementus, ir jų funkcijas, bet apie individo, kaip visumos, poelgius ir revioristinė srovė kalba, pirmoj eilėj, ne apie atskirus psichinio gyvenimo elementai, bet psichinė visuma. Net taip mechaniškai nusistačiusi behaakcijas.

Ehrenfelso pavidalų psichologijai moksliškai pagrįsti ypatingai daug nusipelnė Berlyno psichologinė mokykla. Jos grindėjai ir atstovai yra Max Wertheimeris, W. Köhleris, Koffka ir ištisa eilė jų mokinių. Jie leidžia net savo mokslinį žurnalą — „Psychologische Forschung“. Visus išėjusius iš tos mokyklos raštus čia būtų sunku suminėti. Aš noriu tik trumpai charakterizuoti tos mokyklos psichologinę kryptį, kad vėliau būtų ga-

lima ją geriau atskirti nuo kitos, taip pat visumos psichologijos mokyklos, kurią dabar atstovauja Leipzigo mokykla.[1]).

Psichologijos uždavinys yra, pavidalų (Gestalt) psichologijos supratimą, kiek galima tiksliau, aprašyti ir išaiškinti individo santykis su išoriniu pasauliu. Šitie santykiai nesibaigia, kaip behavioristai mano, vien tik poelgių — reakcijų forma. Žmogus ne tik reaguoja į išorinius paerzinimus, bet jis dar veikia ir įvairiai elgiasi. Šitą jo elgimąsi ir veikimą galima tikrai aprašyti ir išaiškinti tik tada, kada mes imame visą individą, kaip visumą, su jo struktūra ir visomis ypatybėmis. Todėl turi būti aprašomi ir aiškinami ne tik individo išoriniai veiksmai, bet ir jo vidujiniai pergyvenimai.

Eidami prie individo veikimo ir jo pergyvenimų aprašymo ir aiškinimo, pavidalų psichologijos atstovai atsineša iš fiziškojo pasaulio susidarytą fizišką darbo hipotezę. Wertheimeris ir kiti pavidalų psichologijos atstovai, stebėdami fiziškus vyksmus, pastebi juose pavidališkų reiškinių. Pav., leidžiant elektros srovę į kokį nors laidininką, elektros srovė ne visur lygiai pasiskirsto. Ji daugiausia susiskirsto laidininko paviršiuje ir ypatingai prie smailagalių. Panašiai tam tikrą pavidališką jėgos veikimą jie mato elektromagnetiškame lauke ir kituose fiziškuose reiškiniuose. Vadinas, fiziškajam pasauly mes matome tam tikrų pavidališkų vyksmų.

Wertheimeris ir Köhleris šituos pastebėtus vyksmus fiziškajam pasauly nori pritaikinti psichiniam gyvenimui aiškinti. Individas jiems nėra iš kūno ir sielos sudėta esybė, bet tiktai vieningas aparatas. Mes neturime kalbėti apie psichinius ir fiziškus vyksmus, bet tiktai apie tam tikrus individo veiksmus. Viską veikia individas, tiktai tie veiksmai gali pasireikšti įvairiuose individualinio aparato sluoksniuose. Priimdami tiktai vieningą individo veikimo aparatą, Berlyno mokyklos šalininkai mano išaiškinę fiziškų ir psichiškų reiškinių paralelizmo, o taip pat sielos ir kūno santykių, problemą. Jiems nėra skirtumo tarp psichiškų ir fiziškų reiškinių. Visi veiksmai vyksta individualiniame aparate. Tik, kaip jau sakyta, pasireiškia įvairiuose sluoksniuose.

Tokių sluoksnių, pavidalų psichologijos atstovų nuomone, esą trys: 1. paerzinimų sfera; 2. neurofiziškasis sektorius ir 3. fenomenališkoji sfera. Koks nors išviršinis paerzinimas, įvykęs paerzinimų sferoje, nervų pagalba yra nunešamas į neurofiziškąjį sektorių. Šitame sektoriuje, paerzinimas

[1]) Norint plačiau susipažinti su pavidalų psichologijos kryptimi, patartina paskaityti :

1. Wertheimer M., Über Gestaltqualitäten, Symposion Bd 1.
2. Köhler W, Komplextheorie und Gestalttheorie. Psychologische Forschungen, 1925.
3. Koffka, Die Grundlagen der psychischen Entwicklung ir ypatingai
4. Scheerer M., Die Lehre von der Gestalt, 1930.

yra performuojamas ir iškeliamas į psichinių fenomenų sferą. Performavimo procesas neurofiziškame sektoriuje įvyksta fizišku būdu, panašiai kaip elektros srovės pasiskirstymas kokiam nors laidininke. Čia pavidalų psichologijos atstovai jieško pavidališkų vyksmų fiziškajam pasauly ir paskui juos paima psichiniams procesams aiškinti. Jie mano tuo būdu lengvai prašalins ir prieštaravimą tarp nativizmo ir empirizmo. Pas juos nėra jokio atskiro sensoriško ir motoriško aparato, bet viskas vyksta tiktai viename aparate. Tame pačiame aparate įvyksta motoriškos ir sensoriškos reakcijos. Čia, pagal juos, gali būti kalba tik apie to aparato tobulėjimą. Bet visai negali būti jokio prieštaravimo tarp įgytų ir įgimtų gabumų.

Tokiu būdu pavidalų psichologijos atstovai nori išaiškinti psichinius reiškinius. Jiems visur yra tiktai fiziški vyksmai. Tiesa, atskirus psichinius reiškinius įvairūs autoriai aiškina skirtingai. Vieni tam pačiam psichiniam reiškiniui aiškinti pasiima iš fiziškojo pasaulio vieną analogiją, kiti kitą, bet principe jie visi sutaria, aiškindami psichiškus procesus fiziškais vyksmais.

Nežiūrint į Berlyno psichologinės mokyklos produktyvumą ir nemažą eksperimentinės psichologijos darbų vertę, jos psichologinių reiškinių aiškinimas fizikalinė hipoteze neišlaiko jokios kritikos. Tai yra perdaug savavališkas analoginių, ir tai labai ginčytinų, fiziškų sąvokų perkėlimas psichiniams reiškiniams aiškinti. Bet tuo būdu psichiniai reiškiniai nepasidaro nė kiek aiškesni, o priešingai, dar labiau supainiojami.

6. VISUMOS (GANZHEITS-) PSICHOLOGIJA (LEIPZIGO MOKYKLA).

Savo išeinamuoju punktu Leipzigo mokykla yra artima Berlyno pavidalų psichologijos mokyklai. Ji, kaip ir Berlyno mokykla, psichinio gyvenimo aiškinime išeina pirmiausia ne iš atskirų psichinių pergyvenimų — elementų, bet iš psichinės visumos. Tik Berlyno mokykla šitą pradedamąjį punktą laiko ne psichine visuma (Ganzheit), bet psichiniu pavidalu (Gestalt), gi Leipzigo mokykla, eidama visumos psichologijos kryptimi dar toliau, savo psichologinių tyrinėjimų pradedamąja realybe ir kertiniu akmeniu laiko nestruktūruotą, neišdiferencijuotą, betarpiai suvokiamą psichinę visumą (Ganzheit). Pavidalu Leipzigo mokykla laiko siauresnę psichinės visumos pasireiškimo formą, tai yra tam tikra prasme apipavidalintą, įgavusią kokias nors konkretesnes formas, psichinę visumą.

Leipzigo mokyklos pagrindėjas ir dabartinis jos vadas yra buvęs Wundto mokinys ir dabartinis jo įpėdinis Felixas Kruegeris. Jis ir jo bendradarbiai H. Volkeltas, O. Klemmas, Fr. Sanderis ir kiti toliau tęsia Berlyno pavidalų psichologiją. Jie pažengė daug toliau už Berly-

no mokyklą ir stengiasi sukurti sistematiškai apdirbtą visumos psichologiją, Leipzigo mokykla dar nėra galutinai suformavusi ir paskelbusi savo psichblogijos sistemos, bet išėję iš tos mokyklos darbai yra skelbiami jų išleidžiamame psichologijos žurnale — „Neu - psychologische Studien“.

Kaip jau minėjau, Leipzigo psichologinė mokykla savo psichologinėmis studijomis išeina iš psichinės visumos. Šita psichinė visuma yra pirmoji psichinė realybė, pirmiausia ir betarpiai pergyvenama. Ji turi savo skirtingas ypatybes — visumos ypatybes (Ganzheits - Komplexqualitäten). Vykstant toliau psichinės diferencijacijos procesui, šita betarpiškai pergyventa psichinė visuma įgauna vis aiškesnes formas, vis labiau ir griežčiau išsiskiriančius pavidalus ir pagaliau išsiformuoja į aiškius psichinio gyvenimo sudedamuosius momentus. Taigi, pirmiausia mūsų psichiniai pergyvenimai yra bendriausio charakterio: jie yra neaiškūs, neapspręsti, neišdiferencijuoti. Tokie visumos psichiniai pergyvenimai turi daugiau jausmų charakterį. Toliau prasideda tam tikras diferencijos procesas. Psichinio pergyvenimo visuma vis labiau apsipavidalina tam tikromis formomis, darosi aiškesnė, labiau kontūruota, t. y. gaunasi pavidalas. Tas psichinio pergyvenimo pavidalas turi vėl skirtingas savo ypatybes. Vykstant psichinio pergyvenimo diferencijacijos procesui dar toliau, pradeda ryškėti psichinio pavidalo atskiros sudedamosios dalys, vienos nuo kitų atsiskirti, vienos trauktis atgal, kitos dominuoti ir tokiu būdu išryškėja atskiri psichinio pergyvenimo komponentai — psichiniai momentai.

Aiškumo dėliai paimkime pavyzdį. Sakysime išgirdome iš tolo kokią nežinomą meliodiją arba pamatėme kokį gamtos paveikslą. Iš pradžių mūsų psichinis pergyvenimas yra neaiškus, daugiau turi jausmų pobūdį ; dar gerai meliodijos nesuvokiame, paveikslo aiškiai nematome. Toliau psichinis pergyvenimas diferencijuojasi, meliodiją darosi aiškesnė, paveikslas ryškėja. Dar toliau mūsų psichinis pergyvenimas pasidaro labiau išskirstytas, labiau jaučiami to pergyvenimo atskiri momentai. Mes jau girdime meliodijos atskirus tonus, matome paveikslo sudedamąsias dalis.

Bet kad ir kažin kaip toli šitas psichinio pergyvenimo diferencijacijos procesas vyktų, mes vis dėlto niekada negalime izoliuotai pergyventi atskirus psichinę visumą sudarančius elementus. Kiekvienas psichinis pergyvenimas yra mažiau ar daugiau įjungtas į psichinio pergyvenimo visumą ir yra jos apsprendžiamas. Sakysime, leidžiame mes judėti metronomui ir klausome jo mušamą taktą. Nors metronomas objektyviai vienodai muša taktą, mes vis dėlto girdime ne vienodai metronomo mušamą taktą, bet kokį nors ritmą. Norėdami ir gerai įsiklausę į metronomo mušamą taktą, mes galėsime reprodukuoti net tam tikrą muzikalinę meliodiją. Kodėl taip yra? Todėl, kad šitas metronomo mušamas taktas nėra vien tiktai izoliuotai, pojūčiais suvokiamas, bet jis yra įjungtas į visą psichinio pergyvenimo visumą ir tos visumos yra apsprendžiamas. Atsižvelgiant į tai, kokia

to metu yra mūsų nuotaika, tokio nusiteikimo pareina, iš dalies, ir paprastų jutimų charakteris.

Leipzigo psichologinės mokyklos supratimu, kaip ir Berlyno mokyklos, psichologijos uždavinys yra psichinio gyvenimo reiškinius tiksliai aprašyti, susekti tų reiškinių dėsningumą ir, jei galima, juos išaiškinti. Bet psichinių reiškinių aprašymu ir jų aiškinimu Leipzigo mokykla visiškai skiriasi nuo Berlyno mokyklos. Berlyno mokykla, aprašydama ir aiškindama psichinius reiškinius, vartoja fizikalines sąvokas. Leipzigo mokykla tokį metodą visiškai atmeta. Ji psichinį gyvenimą laiko kitokios prigimties, negu fizinis, ir todėl taikymas fizikos sąvokų psichinio gyvenimo aprašymui yra visiškai neleistinas. Leipzigo mokykla taip pat atmeta iš anksto kokią nors sugalvotą hipotezę psichiniams reiškiniams aiškinti. Psichologas pirmiausia turi išmokti savo ir kitų psichinius pergyvenimus tinkamai pastebėti ir juos tiksliai aprašyti. Didžiausias sunkumas yra surasti tam psichinio gyvenimo aprašymui tinkamas sąvokas. Mūsų dažniausiai vartojamos sąvokos yra sudarytos daugiausia iš fiziškojo pasaulio ir jos psichiškiems reiškinimas aprašyti dažniausiai netinka. Kad išvengus psichinio gyvenimo reiškinių sudaiktinimo, jie stengiasi sudaryti naujas sąvokas, kurios labiau tiktų psichinio gyvenimo esmei išreikšti.

Remdamasi įvairiais eksperimentinės psichologijos daviniais, Leipzigo mokykla kalba apie trejopą psichinės visumos primatą: 1. Genetiškasis psichinės visumos primatas. Šito primato vardu Leipzigo mokykla išreiškia, kad primityviojo žmogaus ir vaiko psichinis gyvenimas turi daugiau visumos charakterį, kaip civilizuoto arba suaugusio žmogaus. Tai reiškia, kad genetiškai pirmiau yra pastebimi psichinės visumos pergyvenimai, kaip tos visumos diferencijuotos formos. 2. Fenomenališkasis psichinės visumos primatas. Jis reiškia, kad suvokimo procesas vyksta pirmiausia nuo visuotinesnio, nediferencijuoto pergyvenimo, prie labiau diferencijuoto ir konkretaus. Vadinas, pirmiau mes turime psichinės visumos pergyvenimo pasireiškmus, o tik vėliau, vykstant diferencijacijos procesui, suvokiame jo dalis. 3. Funkcijonališkas psichinės visumos primatas reiškia, kad koks nors pasikeitimas psichinės visumos pergyvenime yra greičiau pastebimas ir turi didesnės reikšmės visam psichiniam pergyvenimui, negu toks pats pasikeitimas kokioj nors psichinio gyvenimo periferijoj, atskiroj jo sudedamojoj izoliuotoj daly. Pav., jutimų skirtumo slenkstis kokių nors geometriškų figūrų yra daug mažesnis, negu paprastų geometriškų linijų.

Beto, Kruegeris ir visa Leipzigo mokykla yra dar žinoma nauja jausmų aiškinimo teorija. Senesniojoj psichologijoj jausmai įvairiai buvo aiškinami. Wundtas, pavyzdžiui, jausmus laikė, kaip ir pojūčius arba vaidinius, atskirais psichiniais elementais. W. James jausmus aiškino organiškų pojūčių reiškiniais. Stumpfas norėjo juos suvesti į atskirų pojūčių pa-

sireiškimus, kaip kutenimas, odos glostymas ir t. t. Kruegeris, aiškindamas jausmus, išeina iš savo mokytojo Corneliaus aiškinimo. Cornelius, sekdamas Ehrenfelsu, aiškino, kad jausmai yra psichinių pavidalų pergyvenimo tam tikros ypatybės. Kruegeris, tobulindamas šitą jausmų teoriją, atitinkamai savo psichologijos srovei, aiškina, kad jausmai yra nediferencijuotos, neaiškios psichinės visumos pergyvenimo bendriausios ypatybės. „Jausmai“, sako Kruegeris, „yra psichinės visumos pergyvenimo ypatybės“. Ir kuo šitas psichinės visumos pergyvenimas yra bendresnis, visuotinesnis, tuo jis yra turtingesnis jausmais. Diferencijuojantis šitam bendrajam psichiniam pergyvenimui į atskirus psichinius momentus, jausmai tampa vis neturtingesni.

Leipzigo visumos psichologija kalba ne tiktai apie simultanišką, bet taippat ir apie sukcesyvinę visumą. Psichiniai visumai priklauso ir į ją daro įtakos ne tik tas, ką mes kokiu nors momentu pergyvename, bet ir tas, kas buvo pergyventa anksčiau ir net tas, kas bus vėliau. Šita sukcesyvinė visuma yra apsprendžiama individo struktūra. Struktūra, pagal Kruegerį, reiškia individo pamate glūdinčios nekintamos, individo veikimą apribojančios ypatybės, kitaip sakant, asmens individualybė.

Leipzigo mokykla psichologijos mokslui turi daug nuopelnų. Pirmiausia ji stengiasi apvalyti psichologijos mokslą nuo fizikališkų sąvokų ir nuo mechaniško psichinio gyvenimo aiškinimo. Be to, išėjus iš visumos psichologijos aiškinimo, pasidaro daug suprantamesni kai kurie psichinio gyvenimo pasireiškimai. Fr. Sandėris ir Ipsenas, išeidami iš visumos psichologijos, vykusiai aiškina visokias optiškas klaidas. O Klemmaš, tyrinėdamas žmogaus judesius, pastebėjo, kad juo jie turi daugiau visumos charakterį, juo yra daugiau apipavidalinti, juo yra atitinkamesni žmogaus prigimtį ir daug tobuliau yra atliekami. Toliau tyrinėdamas fiziško lavinimosi klausimą, Klemmas įdomiai, išeidamas iš visumos psichologijos, aiškina pratybų esmę. Pratimų esmė glūdi ne kokio nors veiksmo pakartojime, bet sugebėjime suderinti kokio nors veiksmo atskiras sudedamąsias dalis į harmoningą visumą, atitinkančią žmogaus struktūrą. Susekę bent kurio veiksmo sudedamųjų momentų veikimo dėsningumą, mes galime tą veiksmą atlikti daug tobuliau ir be ilgesnių pratimų. Ypatingai daug aiškumo visumos psichologija įnešė į vaiko ir primityviųjų tautų psichinio gyvenimo supratimą. Čia daug nusipelnęs yra H. Volkeltas.

Tiesa, ir Leipzigo visumos psichologijoj dar yra daug neaiškių dalykų ir sunkiai išsprendžiamų klausimų, bet yra sveikintina tos mokyklos kuriamosios psichologijos kryptis. Ji nori psichologiją pirmiausia išlaisvinti iš įvairių iš anksto nusistatytų hipotetiškų aiškinimų ir apsaugoti ją nuo diletantiškų spekuliacijų, kurios dažniausiai kyla ne iš psichologų specijalistų pusės. Iš čia aiškėja jos kova su mechanišku psichinių veiksmų

aiškinimu (Berlyno mokykla) iš vienos pusės ir su tam tikru žmogaus psichikos iškraipymu (psichoanalistine srove) — iš kitos.

7. TIPOLOGINĖ PSICHOLOGIJA.

Sekdami psichologijos mokslo rūtuliojimosi eigą, mes matėme, kad psichologija, išėjusi iš pradžių daugiau iš atskirų psichinių pergyvenimų — elementų tyrinėjimo, laikui bėgant, vis labiau stengiasi eiti prie visos psichinės visumos — paties žmogaus pažinimo. Bet, tyrinėjant žmogaus asmenybę, lengvai pastebima, kad tos asmenybės įvairių individų pasireiškimas ir veikimas yra labai skirtingi. Jau senovėje norėta šitas tipiškas individo pasireiškimo formas sugrupuoti į tam tikras klases ir jas išaiškinti. Pav., Galenus savo temparamentų mokslu norėjo suskirstyti žmones į keturias tipingas klases — temparamentus (sangvinikas, cholerikas, melancholikas, flegmatikas) ir juos išaiškinti tam tikros rūšies skysčių buvimu žmogaus organizme. 19 šimtmety atsirado charakteriologijas mokslas (Bahnsenas), filosofiškoji antropologija (Kantas) ir praktiškas žmogaus pažinimo mokslas — fiziognomika. Taigi, visais laikais ir įvairiais būdais stengtasi žmogaus individualybę pažinti ir ją išaiškinti. Bet visos tos pastangos buvo daromos daugiausia atskirų, nors ir labai kartais vykusių pastebėjimų ir spekuliacijos keliu. Šiandien, patobulėjus eksperimentinės psichologijos metodams, norima eksperimento keliu ištirti ir ta psichologijos sritis.

Žinoma, čia negalima bent kiek ilgiau sustoti prie šiandien taip gyvai diskutuojamų tipologinės psichologijos klausimų. Eksperimentinės tipologijos mokslas yra tiktai paskutinių kelerių metų psichologinių tyrinėjimų vaisius. Todėl klausimo statymo ir metodų pasirinkimo atžvilgiu čia yra dar didelis nuomonių įvairumas ir atskirų tyrinėtojų nesutarimas. Beveik kiekvienas toj srity dirbąs mokslininkas arba mokykla turi savo tipologijos kryptį.

Nežiūrint tipologijos mokslo jaunumo, jis vis dėlto spėjo įnešti į psichologijos mokslą daug naujų dalykų. Pirmiausia tipologijos mokslas išmokė psichologus kitaip žiūrėti į psichinį dėsningumą. Senesnioji psichologija stengėsi bendruosius ir visuotinuosius psichinio arba psichofizinio vyksmo dosnius nustatyti. Šitie dėsniai buvo laikomi nekintamais ir visiems individams vienodais. Jei kokio individo kuris vyksmas neatitiko šituos dėsnius, tai tada buvo kalbama apie psichinio gyvenimo defektus arba klaidas. Šitą senesniosios psichologijos pažiūrą, kaip minėjau, kiek konstruavo pavidalų ir visumos psichologija. Ji iškėlė atskirų psichinių pergyvenimų — momentų priklausomumą nuo psichinės visumos arba pavidalo. Tipologinė psichologija ėjo dar toliau ir iškėlė individualinių skirtumų reikšmę psichiniam gyveni-

mui. Atsisakydama kiek nuo visuotinumo principo psichiniame gyvenime, tipologinė psichologija vis labiau artėja prie atskiro individo ir jo psichinio gyvenimo supratimo. Be to, aiškindama žmonių individualinius pasireiškimus, ji taip pat padarė labiau suprantamą ir kultūrin'o gyvenimo formų įvairumą.

Štai keletas žodžių bent apie svarbiausias šių dienų tipologines mokyklas.

a. KRETSCHMERIO TIPOLOGINĖ MOKYKLA.

Viena iš populiariausių šių dienų tipologinių mokyklų yra E. Kretschmerio mokykla. Dėl savo aiškumo ir suprantamumo ji yra, galbūt, daugiausia išsiplatinusi ne tik psichologų, bet ir psichologiniais klausimais besidominančių mėgėjų tarpe. Kretschmerio svarbiausias tuo klausimu veikalas yra „Körperbau und Charakter“[1]) ir, iš dalies, „Geniale Menschen“. Kaip pirmoji veikalo antraštė rodo, Kretschmeris nori surasti vidujinį sąryšį tarp kūno struktūros ir psichinių ypatybių. Savo veikalo pradžioje Kretschmeris rašo: „Paprastai velnias žmonių vaizduojamas sudžiūvęs su smaila barzdele ant siauro smakro, tuo tarpu storokas velnias dažniausiai yra geraširdis ir nelabai gudrus. Intrigantas turi kuprą ir dažnai kosti. Sena ragana beveik visada su išdžiūvusio paukščio veidu. Kame linksma ir gera nuotaika, ten pasirodo storokas riteris su raudona nosimi ir praplikusiu pakaušiu“. Tais žodžiais Kretschmeris nori pastebėti, kad net liaudis savo naivių stebėjimų yra įžiūrėjusi tam tikrą ryšį tarp kūno struktūros ir psichinių ypatybių.

Kretschmeris savo tipologiją kuria pasiremdamas psichiatriniais tyrinėjimais. Būdamas pats, iš profesijos, psichiatras ir turėdamas Marburgo klinikoje didelį skaičių psichiniai sergančių ligonių, Kretschmeris pradėjo daryti savo pacientų tipologiškus stebėjimus. Pirmiausia Kretschmeris pastebėjo, kad ligoniai, sergantieji didžiosiomis psichozėmis, kaip maniškąja depresija (cirkulär) iš vienos pusės ir šicofrenija (dementia precox) iš kitos pusės, turi daugiausia skirtingus kūno sudėjimus. Išeidamas iš tų pastebėjimų, Kretschmeris matavimų ir bendrų stebėjimų keliu nustatė charakteringus kūno sudėjimo atžvilgiu tipus. Tokie jo tipai yra trys: 1. Asteniškas tipas (Asteniker). — Trumpai charakterizuojamas taip: aukštas ūgis ir palyginamai plonas ir silpnas kūno sudėjimas. Vertikalinis ilgis dominuoja visose kūno dalyse: ilgos kojos ir rankos, ilga ir siaura krūtinė, siauri pečiai, ilgas ištysęs kaklas. Kūno svoris, palyginus su aukščiu, labai atsilikęs (50,5:168,3). Veidas kampinio profilio (Winkelprofil): vidurinė jo dalis labiau išsirutuliojusi su ilga atsikišusia nosimi. Kakta ir smakras

[1]) 9 ir 10 laida, 1931 m. Berlyne.

mažiau išaugę. 2. Atletiškas tipas (Athletiker). Kaip jau pats vardas rodo, charakterizuojamas taip: vidutinio ūgio, plačiais ir gerai išaugusiais pečiais, didele krūtinės apimtimi, stambiomis rankomis ir kojomis, stambių kaulų ir gerai išsivysčiusiais muskulais. Veidas penkiakampės formos, profilis tiesus. Vidurinė veido dalis, palyginus su kakta ir smakru, gana proporcinga. 3. Pikniškas tipas (Pykniker). — Visas kūnas daugiau apvalus, didelė vidurinių organų, kaip pilvo, krūtinės ir galvos, apimtis, daugiau storas, kaip aukštas ir turi palinkimą tukti. Rankos ir kojos smulkios. Visos kūno dalys proporcingai išsivysčiusios. Kūno ir veido linijos švelnios, daugiau apvalios. Nedidelė nosis, kiek daugiau išsirutuliojus apatinė veido dalis. Kretschmeris dar mini ir ketvirtą tipą. Tai displastiškas tipas (Dysplastiker), bet jis nėra vieningas, o daugiau nenormalus, neproporcingai išagusio kūno. Tokių nenormaliai išaugusio kūno individų galima pastebėti tarp pschinių ligonių (pav., eunuchoidas).

Tik ką aprašyti tipai vadinasi grynieji tipai. Jie pasitaiko ne tik pas psichinius ligonius, bet ir pas visai normalius žmones. Bet gyvenime mes sutinkame ir maišytų tipų (Mischtypen). Jie vienas kūno ypatybes turi vieno tipo, kitas kito. Tokie tipai susidaro dažniausiai paveldėjimo keliu, kada viena saka iš tėvų yra vieno, o kita kito tipo.

Palyginęs čia aprašytos kūno sudėties tipus su didžiosiomis psichozinėmis Kretschmeris rado, ypatingai didelį skaičių pikniškos kūno sudėties pas sergančiuosius maniškąja depresija ir asteniškos, atletiškos ir displastiškos kūno sudėties pas sergančius šicofrenija. Iš šitų davinių Kretschmeris padarė šitokias išvadas:

1. Tarp maniškos depresijos psichinės dispozicijos ir pikniškos kūno sudėties yra aiškus bijologinio gimininingumo ryšys.

2. Tarp šicofrenijos psichinės dispozicijos ir asteniškos, atletiškos ir displastiškos kūno sudėties taip pat yra aiškus bijologiškas gimininingumas.

3. Ir atvirkščiai, tarp šicofreneijos ir piknikų iš vienos pusės ir tarp maniškos depresijos ir astenikų, atletikų ir displastikų iš kitos — beveik nėra jokio bijologiško gimininingumo.

Konstatavęs tarp kūno sudėties ir didžiųjų psichozių gimininingumo ryšius, Kretschmeris eina palaipsniui toliau ir tyrinėja lengvesnes šitų psichozių pasireiškimo formas, kaip turinčius palinkimą į tas psichozes arba sirgusius tomis psichozėmis ir t. t. Tokiu keliu jis prieina prie normalių ir pagaliau net prie genijalių žmonių. Remdamasis savo tyrinėjimais, Kretschmeris priėjo išvados, kad tarp tam tikros kūno sudėties ir jai atitinkamos psichozės ir tarp visiškai normalaus ir net genijalaus žmogaus psichinių ypatybių yra tam tikras ryšys. Kitaip sakant, jos yra apspręstos charakteringos individo pamate glūdinčios konstitucijos. Išeinant iš tos Kretschmerio pozicijos, didžiausios psichozės yra ne kas kita, kaip charakteringų

sveiko žmogaus tam tikrų individualinių ypatybių per didelis, nenormalus išsivystymas.. Išeidamas iš maniškosios depresijos, Kretschmeris eina per perpsichotišką stadiją ir prieina prie normalios asmenybės — ciklotimiško temperamento (zyklothyme Temperamente). Toliau nuo šicofrenijos jis tuo pačiu keliu, prieina prie kito — šicotimiško temperamento (schizothyme Temperamente). Šituo būdu Kretschmeris nustato du charakteringus savo temparamentus : ciklotimišką — kuriam priklauso individai su pikniška kūno sudėtimi ir šicotimišką — su asteniška, atletiška ir displastiška kūno sudėtimi.

Ciklotimišką temparamentą Kretschmeris charakterizuoja šiomis ypatybėmis :

1. Draugiškas, geraširdis, meilus, nuoširdus;
2. Linksmas, jumoristas, gyvas, staigus (užsidegęs) ;
3. Tylus, ramus, giliai galvojąs, švelnus.

Šito tipo žmonės yra gana draugiški. Jie supranta juokus ir patys mėgsta, kitų neįžeisdami, pajuokauti. Gyvenimą jie ima tokį, koks jis yra ir prie jo prisitaiko. Jie atviri; visais pasitiki. Savo būde jie turi kažką švelnaus. Tai jausmų žmonės. Jie viską priima tiesiai, su užuojauta, bet koks nors pergyvenimas giliai ir ilgai širdy nepalieka. Jis dažnai liūdi, bet dažnai esti ir linksmas. Net kenčia manišką depresiją niekam nedaro blogo, yra geraširdžiai. Jų nuotaika mainosi gana greitai, užtenka mažiausio dalykėlio, kad susidrumstų. Jie jaučia norą išsikalbėti, išsijuokti ir išsiverkti. Mėgsta patogų gyvenimą. Orientuojasi ne pagal iš anksto nustatytas teorijas, bet pagal reikalą. Tai praktiški žmonės. Jie mėgsta darbą, prisitaiko prie jo ir randa jame daug džiaugsmo. Kartais turi labai daug energijos, bet viską ištverti iki galo dažnai pritrūksta jiems kantrybės. Jie visada judrūs. Jų judesiai švelnūs ir plastiški.

Šios rūšies žmonių tarpe dažnai galime užtikti linksmų plepių ir jumoristų, ramių geraširdžių, patogumo mėgėjų ir lėbautojų, ramių atsidavusių darbininkų, praktiškų veikėjų ir t. t.

Iš genijaliųjų žmonių prie tos grupės Kretschmeris priskiria Lutherį, G. Kellerį, Goethės motiną ir iš dalies pati Goethę. Kaip meno kūrėjai jie yra daugiausia realistai, apysakininkai. Kaip mokslininkai jie yra gamtininkai. Jie turi gabumų įsigyventi į gamtą ir suvokti ją tokią, kokia ji yra. Kretschmeris čia mini A. Halierį, A. Humboldtą, Gailį, Darwiną, Pasteurą. Ypatingai tie žmonės yra geri organizatoriai ir vadai. Minėtinas čia genijalus organizatorius W. Siemens, politikas Bülowas ir idealus vadas Mirabeau.

Šicotimišką temperamentą Kretschmeris charakterizuoja šitomis ypatybėmis :

1. Nedraugiškas, tylus, susilaikąs, rimtas (be jumoro), keistuolis;

2. Nedrąsus, baugštus, jautrus, nervuotas, susierzinęs, gamtos ir knygų draugas ;

3. Lengvas, geraširdis geras (brav), nejautrus, kurčias, kvailas.

Kaip iš šių ypatybių matyti, šicotimiškas temperamentas yra ciklotimiško temperamento kontrastas, šicotimiško temperamento žmonės yra rimti, be jumoro. Rimtumas ir savęs pabrėžimas eina kartais iki nenormalumo, kurį Blauleris vadina autizmu. Jie yra nejautrūs, bet kartais pasidaro perdaug jautrūs, suerzinti. Jei ciklotimiškas temperamentus svyruoja tarp linksmumo ir liūdnumo polių, tai šicotimiška — tarp perdidelio jautrumo, nervuotumo ir nejautrumo, bukumo. Nuo vienos nuotaikos prie kitos jie šokte peršoka, tuo tarpu ciklotimo temperamento individai lengvai pereina iš vienos nuotaikos į kitą. Šicotimui išorinis pasaulis atrodo kaip didelė priešginybė. Jis nemėgsta žmonių. Jei turi draugą, tai tik vieną ir ištikimą. Prieš kitus jis šaltas ir užsidaręs. Jis gyvena vienas su savo mintimis ir kuria savo sapnų pasaulį, kuris labai skiriasi nuo realaus pasaulio. Jis nedraugiškas, ir šiurkštus. Jei ir yra kada draugiškas, tai tik siauram savųjų rately. Bet ir tai jo draugiškumas dažniausiai yra tiktai išviršinė mandagumo forma. Jis nepasitiki kitais, nuo jų izoliuojasi, bet užtai atsiduoda gamtai ir knygoms. Visur pas jį vien kontrastai. Jis nelankstus, neprisitaikąs. Jo šūkis: — viską arba nieko. Erotikoj jas tepripažįsta arba ekstazę, arba šiurkštų šaltumą. Jam egzistuoja arba šventieji, arba niekšai. Jis arba didelis idealistas, pasaulio reformatorius, arba šaltas ir nejautrus egoistes. Tai neaiškūs, komplikuotos natūros žmonės.

Dažniausiai sutinkami tos rūšies žmonės yra šalti arba perdideli formalistai, aristokratai, fantazijuoją idealistai, šalti despotai arba išsiblaškę valkatos. Kaip genijalūs žmonės ir meno kūrėjai dažniausiai jie yra tragikai arba patetiški lyrikai, romantikai. Čia Kretschmeris mini Schillerį, Uhlandą, Tasso, Novalį ir k. Mokslo srity jie linkę abstrakčiai galvoti. Matematika ir filosofija jų mėgstamiausi dalykai. Šicotimai buvo Kopernikas, Kepleris, Leibnizas, Kantas, J. Locke, Schell'ngas ir k. Jie dažnai yra šalti despotai ir užsispyrę sektantai. Pav.. Voltaire, Robesp·erre, Kalvinas.

Kretschmeris, kaip tikrai gabus psichologas, sugebėjo vaizdžiai savo temperamentų tipus nupiešti. Jo aprašomi tipai dažnai gyvenime sutinkami. Todėl jo tipologija yra gana populiari. Bet, imdami dalyką giliau, mes tuojau susiduriame su kai kuriais jo tipologijos sunkumais. Pirmiausia didelis tos tipologijos nepatogumas, kad čia trims kūno sudėties tipams tėra tik du temperamento tipu. Aiškiai charakterizuotas ir vieningas č·a yra tiktai ciklotimiško temperamento tipas, bet daug neaiškesnis, nevieningesnis ir turįs heterogenišką charakterį yra šicotimiškas temperamentas. Atrodo, kad viską, kas netiko ciklotimiškam temperamentui, Kretschmeris priskyrė šicotimiškam. Taigi, Kretschmerio tipologijos pamate yra kontradiktoriškas skirstymas. Jo šicotimo tipas dar reikalauja tolimesnės diferenciacijos.

b. O. KROHO TIPOLOGINĖ MOKYKLA.

Kretschmerio tipologijos mokslą toliau tęsia ir jį tobulina O. Kroho tipologinė mokykla Tübingene. O. Krohas principe priima Ketschemerio ciklotimiško ir šicotimiško temperamentų tipus, tik jis savo tipologinėse studijose išeina ne iš psichiatrijos, bet iš eksperimentinės psichologijos tyrinėjimų. Krohas nori patikrinti eksperimento keliu Kretschmerio sukurtus tipus ir juos dar toliau diferencijuoti. Be to, jis nori išdirbti eksperimentinį metodą tipams apspręsti.

Oswaldo Kroho ir jo bendradarbių išleistoj knygoj — „Experimentelle Beiträge zur Typenkunde“[1]) eksperimento keliu tyrinėja spalvų ir formų pastebėjimo reiškinius, suvokimo apimtį, asociacijos ir perseveracijos reiškinius, daugialyčio[2]) ir vienalyčio darbo davinius ir visų tų tyrinėjimų rezultatus lygina su Kretschmerio tipais. Pasirodė, kad visuose tuose bandymuose atskiri tipai įvairiai reaguoja. Pav., ciklotimiško temperamento individai geriau ir tobuliau pastebi spalvas, negu formas, jie turi platesnę suvokimo apimtį, labiau tinka daugialyčiam darbui, jų vaidinių pasaulis kuriasi asociacijų dėsniais ir t. t. Tuo tarpu šicotimiško temperamento individai, atvirkščiai, yra daugiau linkę prie formų, negu spalvų pastebėjimo, turi siauresnę suvokimo apimtį, tinka labiau vienalyčiam darbui, jų vaidinių pasaulis kuriasi daugiau perseveracijos dėsniais. Kroho mokykla be psichologinių eksperimentų, tipams tyrinėti, pritaikė dar klausimų metodą (Fragebogen). Bandomajam asmeniui statomi alternatyviški klausimai ir reikalaujama greitai, ilgai nesvarsčius, į juos atsakyti. Klausimai yra taip suformuoti, kad viena jo dalis išreiškia ciklotimiško — kita šicotimiško temperamento ypatybes. Taip, pavyzdžiui, klausiama: ar mėgsti labiau draugystę, ar geriau praleidi laiką vienas užsidaręs. Arba — ar ilgai sąmonėje pasilieka koks nors pergyvenimas, ar pasikeitus aplinkybėms jis greitai pranyksta. Kuris individas teigiamai atsako į pirmojo klausimo pirmąją dalį ir antrojo antrąją — tai šitas individas apsisprendžia už ciklotimiškas ypatybes. Kuris gi atsako atvirkščiai, teigiamai į pirmojo klausimo antrąją dalį ir į antrojo klausimo pirmąją — tai jis apsisprendžia už šicotimiškas ypatybes. Toliau šito apklausinėjimo rezultatus lygina su eksperimentų daviniais ir

[1]) Pirmas tomas to veikalo išėjo 1929 m., o trečias 1832 m. Antrasis tomas iki šiol dar spaudoj — nepasirodė.

[2]) Daugialyčiu darbu čia suprantame tokį darbą, kurį dirbant dėmesys turi būti koncentruojamas į daug dalykų. Sakysime, vairuojant automobilį, reikia sekti ne tik pačios mašinos veikimą, bet taip pat daboti kelias ir išvengti visokias jame pasitaikančias kliūtis. Vienalytis darbas, priešingai, reikalauja dėmesio suspitimo į vieną dalyką. Pav, kad ir kokio amatininko darbas. Jis dirba savo darbą ir neturi reikalo kreipti dėmesio į tai, kas šalia to darbo vyksta. Daugialyčiam darbui reikalingas dėmesio paskirstymas, tuo tarpu vienalyčiam — dėmesio koncentracijos gabumas.

tuo būdu nustato, šitų abiejų metodų keliu, gautų rezultatų atitinkamo santykio dydi (Korrelationskoeffizient). Pasirodė, kad šitokio apklausinėjimo daviniai puikiai sutikdavo su eksperimentų daviniais.

Tipologinius bandymus Kroho mokykla darė ne tik su suaugusiais, bet ir su mokyklinio amžiaus vaikais. Bandymų daviniai rodo, kad jau ir vaikai turi daugiau ar mažiau palinkimo į vieną ar kitą Kretschmerio temperamento tipą.

Kroho mokinys. G. Pfahleris tęsia toliau tipologinius tyrinėjimus ir nori tipologijos mokslo davinius pritaikinti pedagogiškiems tikslams. Savo veikale—„System der Typenlehre. Grundlegung einer pädagogischen Typenlehre“, nagrinėdamas pedagogišką aktą, randa jame šiuos svarbiausius santykius: auklėtojas — auklėtinis, auklėjimo priemonės — auklėjimo tikslas. Geresniam pedagoginio akto pasisekimui, Pfahleris pamatuotai reikalauja, reguliuojant pedagoginio akto santykius, atsižvelgti į individų tipiškus skirtumus. Pirmiausia čia tokį tipologinį aspektą galima būtų įnešti skirstant mokinius į atskiras klases, parenkant jiems atitinkamų mokytojų ir pritaikant dėstymo metodą.

Taip pat artima Kretschmerio tipologijos mokyklai yra ir Jungo mokykla. Jungas, remdamasis žmonių elgimosi stebėjimais, taip pat prieina prie dviejų tipingų charakterių. Vienas tipas yra daugiau atkreiptas į vidų (introvertierter Typ), kitas daugiau į išorį (extravertierter Typ). Bet tie tipai beveik visiškai sutampa su Kretschmerio ciklotimišku ir sicotimišku temperamentu.

c. JAENSCHO TIPOLOGINĖ MOKYKLA.

Daugiau skiriasi nuo Kretschmerio tipologijos ir kitokiu keliu sudaryta yra E. Jaenscho tipologinė mokykla Marburge. Kritikuodamas Kretschmerio mokyklą, Jaenschas prikiša jai, kad ji neturi moksliškosios klasifikacijos charakterio. Kretschmerio kontradiktatoriškas skirstymas savo tipų į dvi grupes yra uždaryta klasifikacijos sistema ir užkerta kelią tolimesnei tipų diferencijai. Atmesdamas šitokį klasifikavimo būdą, Jaenschas nori savo tipologiją paremti logiškosios klasifikacijos principu, kurį G. Cuvieras pritaikė gamtos mokslams. Šitos klasifikacijos pamate yra padėta esminė žymė. Eidami subordinacijos keliu nuo bendrosios giminės ir skirstydami į rūšis, mes gauname atvirą klasifikacijos sistemą. Bendrąją giminę, skirstydami į atskiras rūšis šitoj sistemoj, galime prieiti ligi species infima — atskiro individo.

Bendriausia asmens ypatybė — aukščiausia giminė, kuria asmuo skiriasi nuo kitų neasmeniškų individų, kaip Jeanschas, pasiremdamas Sternu, tvirtina, yra vienumas daugume (Vieleinheitlichkeit). Taigi, asmenybė yra unitas multiplex, vienybė, kuri daug apima ir nenustoja savo vienumo. -

Pasiremdamas šita bendrąja sąvoka „unitas multiplex“, Jaenschas kuria savo tipologiją. Pirmoji species šitai bendrajai sąvokai yra integracijos laipsnis, būtent, vieni žmonės yra daugiau integruoti, kiti — mažiau. Taigi, pirmiausia Jaenschas visus individus skirsto į dvi grupes: integruotus (Integrierte) ir neintegruotus (Desintegrierte). Integruoti individai, pagalį Jaenschą, yra tokie, kurių visi fiziški ir psichiški vyksmai vieni kitus persunkia (durchdringen) ir vieni kitiems daro tam tikros įtakos. Jie yra vieningos asmenybės, jų visi psichiniai vyksmai yra glaudžiai tarp savęs susiję. Užtenka tokiam individui paerzinti kokį nors vieną nervą, kai tuojau atsiliepia kiti nervai ir net visa nervų sistema. Jis girdi ne tik duotą kokį nors; toną, bet drauge mato dar kokias nors spalvas arba figūras. Jo pojūčiai veikia į vaidinius, vaidiniai atgal į pojūčius.

Dezintegruoti individai yra tokie, kurių fiziškieji ir psichiškieji vyksmai yra vieni nuo kitų izoliuoti ir vieni kitiems nedaro jokios įtakos. Tai yra daugiau „suskaldytos“ asmenybės, koks nors pojūtis ar kitas kuris psichinis vyksmas pergyvenamas atskirai, kaip koks atskiras daiktas. Jis nesijungia su visu psichiniu pergyvenimu ir nėra jo apsprendžiamas.

Žinoma, realybėj kaip visiškai integruotų, taip ir visiškai dezintegruotų individų normalių žmonių tarpe nėra. Čia tik yra du tipingi poliai, prie kurių vieno ar kito, daugiau ar mažiau, kiekvienas individas artinas. Kaip ypatingai integruoti, taip pat dezintegruoti individai yra tiktai patalogiški reiškiniai. Tokie reiškiniai yra dažnai sutinkami psichiatrijoj. Taip vadinamąja bassedowiska liga sergantieji individai turi nepaprastai aukštą integracijos laipsnį. Tas žymu net išviršiniais ženklais, kaip žibančiomis akimis, nepaprastai švelnia oda ir labai jautria vegetatyvine nervų sistema.

Integruotuose individuose yra ne tik persisunkimas visų psichiškų ir fiziškų vyksmų vienų pro kitus (Durchdringung), bet taip pat yra didelis ryšys ir su išoriniu pasauliu (Kohärenzverhältnis). Durchdringung ir Kohärenzverhältniss sąvokos turi didelės reikšmės visai Jaenscho tipologijai. Be to, Jaenschas kalba dar ir apie integracijos rūšis. Vienų individų psichiškų ir fiziškų vyksmų persisunkimas eina simultaniškai, vieni į kitus veikia (Querschnitteinheit), kitų šitas persisunkimas veikia į vidų, turi daugiau tęsimosi charakteri (Längsschnitteinheit).

Pagal integracijos laipsnį ir rūšį Jaenschas nustato savo individualinius tipus. Savo tipams jis neduoda atskirų vardų, bet žymi juos raidėmis su įvairiais indeksais. Labiausiai integruotus individus jis žymi raide I_1, mažiau inegruotus I_2 ir t. t. Ypatingai į vidų integruotą tipą jis žymi Ii. Tęsdamas savo tipų diferenciją toliau, Jaenschas nustatinėja dar šitų atskirų tipų siauresnes grupes, žymėdamas jas vėl atskiromis raidėmis.

Čia nėra galima daugiau įsigilinti į tuos, įvairiais simboliais pažymėtus, Jaenscho tipus ir juos charakterizuoti. Noriu dar

pažymėti, kad tie tipai nėra apsprendžiami tiktai iš jų paprasčiausių psichinių procesų, kaip pojūčių ir vaidinių. Jaenschas savo integracijos sąvoką taiko daug plačiau — ja jis nori išaiškinti taip pat charakteringus individualinius pasireiškimus aukštesniųjų žmogaus psichinių vyksmų ir tuo būdu pačią asmens individualybę. Savo, įvairiais simboliais pažymėtus, tipus Jaenschas, kaip ir Kretschmeris, randa ne tik vidutinių, bet ir genijalių žmonių tarpe. Tuo būdu jis aiškina ne tik patį asmens individualumą, bet ir jo kūrybos charakterį.

Savo tipologinius pastebėjimus Jaenschas pradėjo pirmiausia tyrinėdamas pojūtinės atminties reiškinius, taip vadinamus pojūtinius vaizdus (Anschauungsbild). Yra individų, kurie turi nepaprastą gabumą kokį nors matytą vaizdą su visomis smulkmenomis ilgiau savo sąmonėje išlaikyti. Tas vaizdas turi pojūtines savybes ir dažnai yra su pojūčiais sumaišomas. Individas kartais nežino, ar jis tikrai mato dabar kokį realų daiktą, ar tik prisimena matytą. Turinčius pojūtinę atmintį individus, Jaenschas pavadino eidetikais. Ypatingai daug jų esą kūdikystės amžiuje.

Tyrinėdamas eidetikos reiškinius, Jaenschas pastebėjo, kad tiek atsiradimo atžvilgiu, tiek jų charakterio, įvairių individų pojūtiniai vaizdai yra įvairūs. Vieniems šitie vaizdai atsiranda labai lengvai, jie yra labai judrūs, greitai keičias, įgauna įvairiausias formas ir t.t. Kitiems jie yra pastovūs, nesikeičią. Šitų pojūtinių vaizdų nepastovumą Jaenschas pradėjo aiškinti integracijos sąvoka. Pasiremdamas eidetiško reiškinio tyrinėjimais, Jaenschas toliau perėjo prie grynai tipologinių tyrinėjimų. Savo tipologinę sistemą, drauge su savo ir kitų savo bendradarbių eksperimentiniais daviniais, Jaenschas paskelbė knygoje „Grundformen menschlichen Seins“[1]).

Nors Jaenschas savo tipologinius tyrinėjimus pradėjo pirmiausia eksperimento keliu, bet jis savo tipologijai nori duoti aiškų filosofišką charakterį. Paskutinėje savo straipsnių serijoje „Auseinandersetzungen mit den anderen Typologien“[2]) ir ypatingai tik ką išleistoj knygoj „Abhandlungen und Monografien zur Philosophie des Wirklichen “[3]) Jaenschas užsimojo remdamasis savo eksperimentiniais tipologinių tyrinėjimų daviniais, sukurti realybės filosofiją.

Tyrinėdamas vaidinių ir suvokimo reiškinius, Jaenschas priėjo išvados, kad mūsų vaidiniai ir sąvokos ne visada atitinka išorinį pasaulį. Suvokimo vyksmą apsprendžia ne tik išoriniai daiktai, bet ir individo struktūra Mes manome suvokia teisingai išorinį pasaulį, bet faktinai mes matome tik tam tikrą išorinės realybės aspektą, tam tikrą perspektyvinį vaiz-

[1]) Berlin 1929 m.
[2]) Zeitschrift für Psychologie 1932 ir 1933 m.
[3]) Nr. 1 ir 2 Jaensch E., Vorfragen der Wirklichkeitsphilosophie.

dą, atitinkantį mūsų individualinę struktūrą Taigi, individo struktūra modifikuoja gaunamus iš išorinio pasaulio įspūdžius ir tuo būdu jau à priori negalime išvengti klaidos.

Nors Jaenschas, kurdamas savo realybės filosofiją, visur aspiruoja į savo eksperimentinius davinius ir moksliškumą, bet vistiek jis neišvengdamas prieina prie tam tikro relativizmo. Jo nuomone, kiekvienas individas suvokia išorinį pasaulį ne tokį, koks jis iš tikrųjų yra, bet tokį, koks atitinka jo individualinę struktūrą.

Toliau Jaenschas tuo pat keliu nori išaiškinti ir tautų charakterį. Pagal Jaenschą pietinės tautos yra labiau integruotos. Einant iš pietų į šiaurę ir rytus, integracijos laipsnis po truputį mažėja.

Jaenschas, kaip psichologas, yra tikrai giliai įžvelgęs į žmogaus psichinio gyvenimo reiškinius ir daug kur vykusiai juos išaiškinęs. Jo tipologijia gali daug padėti ne tik asmens gilesniam pažinimui, bet kartu įneša daug šviesos į tautų charakterio ir visos kultūros ir jos įvairių formų pasireiškimo supratimą. Bet Jaenscho realybės filosofijai yra sunku išlaikyti kritiką. Konsekventiškai šita kryptimi einant, neišvengiamai prieinama ad absurdum. Jei vistas suvokimas ir pažinimas yra apsprendžiamas individualinės struktūros, tai, nuosekliai galvojant, tas pats taikintina ir Jaenscho filosofijai ir tipologija[1]. Tat jos tėra tiktai adekvatūs autoriaus individualiniai struktūrai kūriniai, bet neturi jokio visuotinumo ir objektyvumo charakterio. O jei taip, tai jos neturi nei moksliškumo predikato, prie kurio Jaenschas ne be pamato turi teisės apeliuoti.

8. SVARBESNIOSIOS TENDENCIJOS ŠIŲ DIENŲ NEEMPIRINĖJ PSICHOLOGIJOJ

Kad būtų pilnesnis ir aiškesnis šių dienų psichologijos mokslo vaizdas, baigiant dar reikia pasakyti bent keli žodžiai apie; svarbesnes tendencijas šių dienų neeksperimentinėj psichologijoj. Pirmiausia, trumpai, apie taip plačiai pasklidusią ir buvusią labai populiarią psichoanalistinę psichologijos srovę. Ši psichologijos srovė, kaip ir individualistinė psichologiją, apie kurią dar vėliau kalbėsiu, pasidarė labai populiarios ne tiek dėl savo moksliškumo, kiek dėl savo originališkumo.

Psichoanalistinės psichologijos (Psychoanalyse) kūrėjas yra išgarsėjęs Vienos psichiatras Sigmundas Freudas. Freudas savo analize stengias įeiti į žmogaus psichinio gyvenimo giliausias gelmes ir čia iškelia ypatingą pasąmonio gyvenimo svarbą. Psichinio gyvenimo esmė, jo supratimu, yra ne sąmonės pasireiškimuose, bet pasąmonio gyvenime. Sąmonėje tepasireiškia tiktai mažiausia psichinio gyvenimo dalelė. Visi svarbieji psi-

chinio gyvenimo procesai vyksta pasąmonėje. Pasąmonėje vykstą psichiniai procesai stengias iškilti į sąmonės sritį, bet čia jie sąmoningojo „aš“ yra atgal į pasąmonę nustumiami (Lehre von der Verdrängung). Nustumtieji psichiniai kompleksai dar nenurimsta. Progai pasitaikius, jie vėl nori iškilti į sąmonės sritį ir čia realizuotis. Bet čia vėl jiems pasipriešina samoningasis „aš“ (Lehre vom Widerstand). Tada pasąmonėje vykstą psichiniai procesai jieško kitų netiesioginių kelių ir, apeidami sąmoningąjį ‚aš“, pasireiškia įvairiausiomis formomis.

Pasąmonėje vykstą procesai, Freudo supratimu, yra ne kas kita, kaip seksualiniai geiduliai (libido). Šitie seksualiniai geiduliai, tarmozuojami sąmoningojo „aš“, negali pasireikšti tiesioginėmis formomis, todėl jie išsilieja įvairiausiais netiesioginiais būdais. Analizuodamas įvairiausius psichinius vyksmus, Freudas visur teranda tiktai įvairiausius seksualizmo pasireiškimus. Net naujagimio instinktyvinius veiksmus Freudas nori seksuališkai išaiškinti. Taigi, Freudo psichologija yra grynasis panseksualizmas.

Aišku, noras išaiškinti visą žmogaus psichiškąjį gyvenimą vien seksualiniais vyksmais, neišlaiko jokios kritikos. Tiesa, seksualiniai reiškiniai žmogaus psichiniam gyvenimui turi didelės reikšmės, bet jie nėra vieninteliai. Žmogaus psichikoje be seksualinių geismų vyksta dar ištisa daugybė kitų vyksmų, kurie yra visai kitos prigimties, negu seksualiniai.

Freudas, kaip gabus psichiatras, yra tikrai daug nusipelnęs psichiatrijos srityje. Jo kai kurių psichinių ligų analizė ir aiškinimas yra labai įdomūs. Bet jo normalaus žmogaus psichinio gyvenimo aiškinimo sistema yra daugumos psichologų — mokslininkų atmesta. Dėl savo originalumo ji daugiausia pasisekimo turi psichologijos diletantų tarpe.

Artima psichoanalistinei psichologijos srovei ir iš jos kilusi yra individualistinė psichologija. Jos pagrindėjas yra Alfredas Adleris.

Psichologijos mokslo esmė, Adlerio supratimu, yra individualybės pažinimas. Individualybės sąvoką Adleris supranta panašiai kaip ir W. Sternas, t. y. kaip vieningumo principą. Šita individualybė yra ne tik vieninga, bet ir viena, nepasikartojanti. Todėl ir psichologijos uždavinys, individualistinės psichologijos supratimu, yra ne bendrųjų psichinio gyvenimo dėsnių nustatymas, bet atskiro žmogaus, atskiros individualybės pažinimas.

Individualybės esmė yra jo tikslo siekiamoji jėga. Iš tikslo siekiamosios jėgos vieningumo išplaukia ir individualybės vieningumas. Visos individo psichinės jėgos yra nukreiptos į vieną tikslą. Bet tas tikslas kiekvieno žmogaus yra taip pat individualus. Taigi, Adlerio psichologija yra grynai individualistinė. Ji nukreipta į atskiro asmens individualybės pažinimą. Bet Adleris kartais išeina už savo teorijos ribų ir formuluoja bendresnio pobūdžio dėsnius. Taip, nežiūrint į individo veikiamojo tikslo individualumą, vis dėlto jis yra visiems individams bendras ir tas pats, būtent, siekimas viršiškumo (Überlegenheit), jėgos. Taigi, čia Adleris atsiskiria

nuo Freudo panseksualistinio aiškinimo ir vietoj jo jis iškelia individo veržimąsi prie viršiškumo, jėgos.

Individo viršiškumo ir jėgos siekimo pasireiškimus, Adlerio nuomone, ypatingai gerai galime stebėti vaikuose. Vaikas, matydamas suaugusius ir jų stiprumą, jaučia savy tam tikro silpnumo, atsilikimo jausmą. Iš to jam gimsta noras ir veržimasis šitas silpnybes nugalėti. Didelėmis valios pastangomis galima ne tik turimas kokioj nors srity silpnybes, atsilikimus išlyginti, bet pasiekti toj srity net tam tikros jėgos, pasižymėjimo (Überkompensation). Adleris čia primena daug istorinių faktų, kur asmenys, anksčiau buvę kokioj nors srity silpni ar atsilikę, vėliau drąsa ir pratimų keliu parodydavo toj srity didžiausio išsitobulinimo (pav., Demostenas). Taigi, svarbiausias dalykas psichiniame gyvenime yra drąsa ir pratimas (Mut und Training). Jų pagalba galime viską pasiekti. Jokių įgimtų psichinių gabumų Adleris nepripažįsta.

Dėl ypatingo drąsos ir pratimų reikšmės pabrėžimo psichiniame gyvenime, Adleris turi daugokai pasekėjų pedagogų tarpe. Pagal individualistinės psichologijos šalininkų nuomonę, auklėjimu, jei jis yra laiku ir tinkamai panaudojamas, galima viską pasiekti. Įdomi yra taip pat Adlerio dinaminė gabumų teorija.

Apskritai, Adleris, kaip ir Freudas, daugiau yra nusipelnęs psichiatrijai, kaip šiaip normalaus psichinio gyvenimo pažinimui. Nors šiaip jo moksle yra daug tikrai įdomių kai kurių psichinio gyvenimo reiškinių aiškinimų.

Nors trumpai dar noriu čia paminėti vieną iš naujausių ir gana įdomią racijonalinės psichologijos srovę, kurią šiandien atstovauja Eduardas Sprangeris. Ji vadinama dvasios psichologija (Geisteswissenschaftliche Psychologie). Sprangeris, kaip ir Dilthey, psichologiją laiko dvasios (kultūros) mokslų šaka ir nori ją atskirti nuo senesniosios, taip vadinamos, gamtos mokslų psichologijos. Senesnioji psichologija, Sprangerio nuomone, stengės psichinį gyvenimą suskaldyti į atskiras funkcijas — elementus ir nustatyti jų priežastingumo ryšius. Tai buvo panašus vyksmas kaip ir gamtos moksluose. Šitoks metodas tinka fiziškiems priežastingumo reiškiniams aiškinti, bet jis, Sprangerio manymu, netinka psichinei realybei tyrinėti. Psichinė realybė yra kitokios prigimties, negu fizinė, todėl kitoks yra ir jos tyrinėjimo metodas. Psichinė realybė yra prasminga ir turi visumos charakterį. Todėl, norint psichinę realybę suprasti, neužtenka ją suskaldyti į atskiras sudedamąsias dalis — funkcijas ir nustatyti jų priežastingumo dėsnius. Atskiros funkcijos yra neprasmingos ir iš jų negalima išvesti tikslų siekiančios individualinės sielos. Priešingai, išeinant iš prasmingos psichinės visumos, mums pasidaro suprantamas atskirų psichinių funkcijų tikslingas veikimas. Taigi, tyrinėjant psichinę realybę, reikia išeiti iš prasmingos psichinės visumos. Tiktai išeidami iš psichinės visu-

mos, suprasime atskiras psichines funkcijas. Šitoks elgimasis nėra analitiškas, kaip gamtos moksluose, bet sintetiškas kultūros, arba dvasios, mokslų metodas. Čia jieškoma ne atskirų psichinių funkcijų priežastingumo ryšių, — tai atlieka turinti gamtos mokslų charakterį elementų psichologija, — bet norima visą psichinį gyvenimą, kaip prasmingą, siekiantį tikslą vyksmą, suprasti. Todėl Sprangeris savo psichologiją ir vadina supratimo psichologija (verstehende Psychologie).

Individualinę sielą Sprangeris supranta kaip prasmingų psichinių funkcijų visumą. Tos funkcijos skyrium kiekviena siekia atitinkamų vertybių, arba, kitaip sakant, yra nukreiptos į atitinkamas objektyviosios kultūros sritis. Bet drauge jos visos sudaro vieningą visumą, savisąmonės yra apsprendžiamos į vieną individualinį „aš“.

Psichinių funkcijų yra dviejų rūšių: individualinių ir visuomeniškų. Prie individualinių funkcijų priklauso pažinimo, estetikos, ekonomikos ir religijos dvasios aktai, prie visuomeniškų — socijaliniai ir politiškieji. Dvasios psichologija nepasitenkina vien tiktai faktiškosios psichinės struktūros tyrinėjimu, t. y. atskirų dvasios aktų išskaitymų, bet ji stengias taip pat nustatyti atskirų dvasios aktų dėsningumą. Kadangi psichinė struktūra yra teleologiška, jos veikimas yra nukreiptas į išorinį tikslą ir siekia kokios nors vertybės realizavimo, todėl psichinio gyvenimo dėsniai turi normatyvinio charakterio. Savo veikale „Lebensformen“ Sprangeris ir stengias tokius normatyvinius dėsnius atskiriems dvasios aktams surasti. Kiekvienas žmogus yra daugiau ar mažiau linkęs į vieną kurią nors kultūros sritį. Remdamasis individų nusiteikimu dvasinės kultūros atžvilgiu, Sprangeris kuria savo psichologijoj charakteringus individų tipus. Tokiais individualiniais tipais, atitinkamai dvasios kultūros sritims, yra teoretinis, ekonominis, estetinis, socijalinis, jėgos ir religinis. Būtų naudinga toliau panagrinėti Sprangerio, taip įdomiai ir giliai aprašomus, atskirų dvasinių aktų dėsnius ir tiems aktams atitinkamus individualinius tipus. Bet tuo tarpu tenka pasitenkinti tik šiomis bendriausio pobūdžio pastabomis.

Baigdamas šią, toli gražu ne pilnai išsemiančią, šių dienų svarbiausiųjų psichologijos srovių apžvalgą, noriu atkreipti dėmesį dar į vieną dalyką, kuris yra charakteringas ne tik specijaliai psichologijos mokslui, bet visam šių dienų moksliškajam galvojimui. O tas ypatingas dalykas, kaip jau referato pradžioje minėjau, yra šių dienų mokslo nusigrįžimas nuo mechanizmo. Organizmas, visuma, ir net prasminga visuma, šiandieniniame galvojime užima pirmą vietą. Drauge su grįžimu prie visumos ir jos prasmingumo jieškojimu, atgyja ir filosofijos mokslas. Ir ypatingai, kas dar įdomiau, šitas filosofinis galvojimas, padaręs nesenais laikais tiek daug šuolių į visas puses, šiandien dideliais žingsnįais artinas prie tos sintetinės filosofijos, kuri vadinama *Philosophiae perennis* vardu.

Descartes'o ir Spinozos dualistinė filosofija, kuri atskyrė materiją nuo sielos ir tuo pačiu gamtos mokslų metodą nuo filosofijos, atnešė ne maža žalos bijologijos, o ypatingai psichologijos mokslams. Paneigus substancialinį ryšį tarp sielos ir kūno, arba nepripažįstant vienam kuriam iš tų principų realaus buvimo, psichologijos mokslas nėra įmanomas, o paneigus žmogaus individualinę sielą, pasidaro nesuprantamas ir neišaiškinamas bent koks psichinis vyksmas. Tiesa, kartais betarpiškai mes suvokiame, kad ir ne pilnai, kokiu nors momentu mūsų sąmonės turinio sudedamuosius elementus, bet psichinio vyksmo mes negalime išaiškinti, nepriėmę aktyvios individualinės sielos, kaip H. Drieschas sako, „meine ganze ganzmachende Seele". Atsipalaidavusi nuo filosofijos ir paneigusi žmogaus individualinę sielą, psichologija tapo grynuoju gamtomoksliu. Eksperimento, tikslių matavimų ir apskaičiavimų kelių praeito šmtmečio psichologija daug nusipelnė pojūčių, vaidinių, psichinių reakcijų tyrinėjimu ir jų dėsningumo nustatymu. Bet psichinio gyvenimo esmė tuo dar nebuvo išaiškinta. Psichofizinio paralelizmo, empirizmo ir kitokios teorijos ne tik neišaiškino psichinio gyvenimo, bet dar labiau jį aptemdė. Norėdama psichinio gyvenimo esmę suprasti, šių dienų psichologija nebepasitenkina vien eksperimento metodu. Tiesa, eksperimento svarba psichologijoj nė kiek nesumažėjo, bet dvasiniams reiškiniams tyrinėti jo vieno neužtenka. Reikia vėl grįžti prie filosofijos ir prie senesniųjų jos sąvokų.

Prieš keliolika metų sielos sąvoka psichologijoj buvo vengiama, net bijoma ją minėti, kaip nemokslišką. Šiandien daug psichologų, net griežtų eksperimentalistų, be jos jau nebeapsieina. Iš pradžių, tiesa, dar lyg ir vengta to vardo. Dilthey ir kai kurie kitų psichologijos srovių atstovai ją vadina struktūros vardu. Kiti dar kitaip, bet daug psichologų sielos sąvovoką jau drąsiai įveda į psichologijos mokslo leksikoną. H. Drieschas įrodinėja, kad be sielos sąvokos nesuprantamas bent koks psichinis vyksmas. Leipzigo mokykla dažnai pabrėžia, kad psichologijos mokslas be sielos sąvokos yra stačiai nesąmonė. Net pavidalų psichologijos kai kurie atstovai, kurie dar taip arti stovi mechaniško pasaulėvaizdžio, galų gale prieina išvados, kad nėra pavidalų be pavidalintojo (Keine Gestalt ohne Gestaltender).

Daugeliui Vokietijos psichologų yra sunkoka nusikratyti stiprios Kanto filosofijos įtakos, bet ir jie, nors kitokiais keliais eidami, daug kur prieina artimų tomistinės filosofijos pažiūrų. Žinoma, jų filosofijos ir psichologijos negalime laikyti explicite tomistine. Tai būtų perdaug. Jie beveik visi išaugę kitokioj mokykloj. Daug jų filosofinių išvadų, nors kitokiomis sąvokomis formuluotų, implicite yra artimos viduramžių filosofijai. Net tokie žymūs šių dienų Vokietijos filosofai, kaip W. Sternas, E. Sprangeris, H. Drieschas ir kiti, kurie nėra turėję jokių ryšių su tomistine filosofija, šiandien kai kurias psichologijos problemas, galima sakyti, sprendžia visiškai scholastiškai. Apie Sprangerį buvo jau kiek minėta. Ster-

nas savo kritiško personalizmo filosofijoj, norėdamas nugalėti psichofizinį paralelizmą ir išspręsti sielos — kūno problemą, aiškiai remias Aristotelio ir Tomo Akviniečio filosofija. H. Drieschas savo organizmo filosofijoj įvedė entelechijos sąvoką. Sternas dar vengia scholastinės filosofijos, sąvokų, bet jo „psychophysisch neutrale Person“ faktinai reiškia tą patį, kaip ir Aristotelio ar Tomo Akviniečio sielos sąvoką. Panašiai aristoteliškai sielos - kūno problemą sprendė neperseniai miręs Müncheno psichologas Becheris ir dabar ten dirbąs Alois Fischeris.

Kiek šita naujoji filosofijos ir psichologijos srovė yra stipri, rodo paskutiniojo Vokietijos psichologų kongreso, įvykusio praeitais metais Münchene, darbų dvasia. To psichologų, kongreso darbai dar nėra iki šiol spaudoj paskelbti, bet kiek teko nugirsti, čia A. Fischeris ir kiti stiprokai kritikavo senesniosios psichologijos sroves. Kiek vėliau šios naujosios psichologinės srovės judėjimo stovį psichologai, Müncheno kongrese pasireiškusių psichologų darbų kryptyje, įžiūri metafizinį ideologinį charakterį. Kiti ją vadina net katolicizmo vardu. Net charakterio mokslas, kuris iki šiol daugiausia rėmės Nietzsches filosofija, šiandien yra pakrypęs kiek kita kryptimi. Čia minėtina yra Fr. Seiferto pastangos savo veikale „Charakterologie“[1]) pagrįsti šių dienų charakterologija tomistine filosofija.

Bet ne tik filosofinė psichologija šiandien yra pasukusi daugiau viduramžių filosofijos kryptimi, — tas pats matyti ir eksperimentinės psichologijos srityje. Ypatingai čia reiktų priminti Louvaino katalikų universiteto psichologijos laboratoriją ir jos vedėją prof. Michotte ir, tikrai daug nusipelniusį šių dienų eksperimentinei psichologijai, Milano katalikų universiteto rektorių Gemellį. Gemellis stengiasi išdirbti naujus metodus pavidalo iš prasmės psichologijai tyrinėti.

LITERATŪRA.

Dauguma literatūros, kuria rašydamas šią apžvalgą naudojaus, suminėta pačiame tekste arba jo išnašose. Čia noriu dar keik papildyti literatūros sąrašą.

Norint plačiau susipažinti su psichologijos mokslu, ypatingai jo filosofiniais pamatiniais klausimais, patartina paskaityti *Geyser J.*, Lehrbuch der allgemeinen Psychologie, 2 tomai, 1920. Kas daugiau domisi eksperimentine psichologija, tas daug medžiagos gali rasti *Fröbes J.*, Lehrbuch der experimentellen Psychologie, 2 tomai, I t. 1923, II t. 1929. Lyginamosios psichologijos geras vadovėlis yra *Koffka*, Handbuch der vergleichenden Psychologie, 3 tomai, 1922 (nauja laida ruošiama spaudai), o diferencinės — *Stern W.*, Differentielle Psychologie, [3]1927. Be to, didelis šaltinis psichologijos mokslo tebėra *Wundt W.*, Grundzüge der philosophischen Psychologie, 3 tomai, [6]1910. Čia suminėti veikalai vis dar tebėra geriausi psichologijos vadovėliai ir gali tarnauti geru įvadu i psichologijos mokslą. Bet visi teapi-

*) München 1929.

ma tiktai senesniąją psichologijos mokslo medžiagą. Platesnis vadovėlis, apimantis naujosios psichologijos davinius, iki šiol dar nėra pasirodęs. Todėl, norint plačiau susipažinti su naujosios psichologijos problemomis, reikia daugiau pavartyti psichologijos mokslo žurnalus. Be tekste suminėtų veikalų, liečiančių naujosios psichologijos sroves ir jų problemas, čia dar ypatingai minėtini: *Driesch H.*, Grundprobleme der Psychologie, [2]1929. — *Bühler K.*, Die Krise der Psychologie, [2]1929. — *Spranger E.*, Lebensformen, [6]1927. — *Krueger F.*, Über psychische Ganzheit, Neue psychologische Studien, 1926. — to paties — Das Weseni der Gefühle, 1930. — to paties — Der Strukturbegriff in der Psychologie, [2]1931. — *Sander Fr.*, Experimentelle Ergebnisse der Gestaltpsychologie, 1928. — *Matthae R.*, Das Gestaltproblem, 1929. — *Henning H.*, Psychologie der Gegenwart, [2]1932 — *Döring O. W.*, Die Hauptströmungen in der neueren Psychologie, 1932 — *Saupės*, Einführung in die neuere Psychologie, 1927. — *Klemm O.*, Pädagogische Psychologie, 1933. — *Stern W.*, Personalistik als Wissenschaft, 1930 — *Prinzhorn H-*, Charakterkunde der Gegenwart, 1931.

Kas domisi ypatingai sielos - kūno problema ir jos nauju sprendimu, tam bus įdomu paskaityti *Stern W.* Person und Sache. System des kritischen Perisonalismus, 3 tomai, 1923—24; ypatingai pirmieji du tomai; *Driesch H.*, Leib und Seele, *1923. — *Becher*, Gehirn und Seele, 1910.

KAROLIS KOCHAS, LUZERNAS

PROFESINĖ ATRANKA

Pasirenkamos profesijos klausimo negalima identifikuoti su pasirenkamo amato arba pasirenkamos kurios mokslinės disciplinos klausimu. Tikrai suprastos profesinės atrankos svarba ir visuomeninė reikšmė yra ta, kad ji nori vienpusiškai kuriam nors pašaukimo luomui ar gamybos šakai suteikti darbo jėgų, be to, ji išėjusios iš mokyklos jaunuomenės gyvenimą, kur jaunuolis(lė) patys jau pelnytų sau pragyvenimo šaltinį, supranta kaip bendrą problemą, kuri plačiai, iš. pamatų ir sistematiškai turi būti sprendžiama. Sistematiškai jau ta prasme, kad bandoma kiekvieną atskirą individą privesti prie tos profesijos, prie kurios jį skatina gabumai ir palinkimai ir kurioje jis sau ir visuomenei gali duoti didžiausią naudą. Sistematiškai dar ir todėl, kad tuo pačiu metu stengiamasi išlyginti veržimąsi į paskiras profesijas bei pelno šakas ir taip išvengti per didelio veržimosi į vienas ir vengimo kitų profesijų. Profesinė atranka turi tikslą kiekvieną žmogų gyvenime pastatyti į tikrąją vietą dar ir dėlto, kad, padidinus sugebėjimą dirbti, atskiri žmonės su didesniu džiaugsmu imtųsi darbo ir tuo labiau praplėstų tautos ūkio gamybos galimumus didžiausiai šalies gerovei. Jeigu dėl įvairių sąlygų profesinės atrankos klausimą ne visur būtų galima pilnai, tobulai išspręsti, tai vis dėlto jau ir tuo būtų daug padaryta, jei bent negatyviai, tačiau sėkmingai, būtų kliudoma kandidatui pasirinkti visai netinkančią profesiją.

Profesinės atrankos darbą apsunkina kai kurios kliūtys. Štai jau kyla didelis sunkumas, plačiai stebint ir sekant darbo rinką. Ji šiandien yra daug nepastovesnė, nekaip kitados. Toliau — išvidinio pobūdžio kliūtys. Čia baimė dėl pašaukimo motinai, kuriai profesija reiškia jos vaiko gyvenimui tykantį pavojų; profesinis pesimizmas tėvo, kuris perspėja sūnų dėl savo profesijos, nes jis jau pažino tuos sunkumus, kuriuos reikia pergalėti, jos siekiant. Paties jaunuolio padėjimas, žinoma, suteikia didžiausią sunkumą. Žiūrint tikslo, profesinės atrankos uždavinį reikia spręsti ne prievartos priemonėmis, bet čia reikia patarti. Patariamasis veiklumas turi būti tinkamai pamatuotas faktais. Taigi, matome, kad mes esame tiesiog priversti punktą po punko rinkti faktus. Viena kryptimi dar negalima išspręsti, nes paties dalyko prigimty yra prieštaravimų. Galutinis darbas — kompromisas.

Visų pirma reikia surinkti faktinę medžiagą apie vaiką, apie jo profesinius palinkimus, apie kurios nors profesijos troškimą, ir tik vėliau apie jo

tinkamumą tai profesijai. Profesijos *troškimas* būna nustatomas daugiau ar mažiau aiškiai apibrėžto tikslo supratimu. Dažnai išviršinės priežastys persveria išvidines: pasitaikančios palankios aplinkybės, įsivaizduojami pasipelnymo galimumai, kitų asmenų įtaka, lengvai pasiekiamos mokymosi priemonės iš giminių ir pažįstamų. Priežastys dažnai būna taip nepamatuotos, tiesiog naivios: sakysim, koks nors jaunuolis nori būti mechanikas, nes tai jam teikia malonumą; kitas nori būti stalius, nes jo pažįstamas taip pat yra stalius, arba kad jo draugas mokosi to pat amato ir kad jo dėdė gali jį įstatyti į X firmą. Profesinis noras yra laikinis reiškinys, kuris dažnai per keletą mėnesių daug kartų pasikeičia. Tai padeda suprasti padidėjęs jautrumas išviršiniams įspūdžiams dar kūdikystės amžiuje. Negalima taip nekritiškai galvoti ir profesinį norą suprasti, kaip tikrąjį palinkimą į tikrąją profesiją. Tačiau noras ir palinkimas gali kartais sutapti, tai aiškiai rodo kai kurių motyvavimo analizė: vienas berniukas nori būti graveris, nes jis turi viltį, kad jo dvasios ir kūno gabumai tam ištesės; nes jis laisvu laiku užsiima statymu būrinių laivų ir elektros įmonių, sakosi busimasis laivų statytojas: „...nes aš tam turiu talentą“. Arba tūlas tapytojas taip galvoja: „Aš pasirinkčiau kiekvieną pašaukimą, kuris yra gimininga su tapyba, kad tuo užtikrinčiau sau pragyvenimą“. Profesijos parinkimas siekia, gilesnius išvidinius polinkius. Jis pasitaiko anksti, įžvelgus savo sugebėjimus. Reikia griežtai skirti profesinį norą nuo profesinio palinkimo, nes, sakysim, gali būti, kad gyvenimo išraiška, kaip ją profesijos noras iš tikro atvaizduoja, yra tik priemonė, kuria pasinaudoja palinkimus sau patenkinti. Tūlas jaunuolis nori būti pečkūrys, o po kiek laiko jis jau pakeičia šitą profesiją ir ima vežioti numirėlius. Analizė štai ką parodo: pečkūrys fabrike vienu rankos paspaudimu gali sustabdyti visą įmonę, o numirėlių vežėjas yra pats pirmasis. paskui kurį turi eiti visa žmonių minia. Čia mes pastebime giliai glūdintį palinkimą, būtinai vaidinti pirmą rolę, kitiems vadovauti, kad kiti būtų jo priklausomi. Šita, pamatė glūdinti, psichologiškai suprantama medžiaga yra svarbiausia patarimui. Atsitiktinės priemonės (pečkūrys ir numirėlių vežėjas), kurias visikas buvo radęs savo palinkimo patenkinimui, dabar nevaidina nepaprastos rolės. Palinkimų analizė yra sunkus psichologinio darbo dalykas. Dažnai mes matome, kad palinkimas išauga iš sugebėjimų struktūros. Tada tinkamumas, profesija ir palinkimas sutampa. Tačiau dažniausiai tarp jų dviejų yra didesnis ar mažesnis prieštaravimas. Dėl to po palinikimų analizės, kaip tolesnis patarimo komponentas, seka tinkamumo konstatavimas. Tinkamumas vėl nėra kokia nors paprasta sąvoka, bet priklauso dviejų momentų, būtent: gabumų atžvilgiu žmogaus psichinės, dvasinės ir kūno struktūros iš vienos pusės ir profesijos reikalavimų iš kitos pusės. Dėlto metodiškai mes skiriame *gabumų tyrimą, profesijos analizę* ir jų dviejų *tarpusavį santykį.*

Gabumų nustatymo kriterijai yra įvairūs. Vienas iš jų — *mokyklos*

atestatas. Teisingas toks pažymėjimas turi kokią nors vertę profesinei atrankai. Per gerai ir per griežtai formuluoti liudijimai kartu veikia ir neigiamai. Kitas prieštaravimas sudaro tą faktą, kad įvairūs mokytojai ne vienodai sprendžia, ir dažnai pasidaro toks skirtumas, kad labai nutolstama nuo objektyvios įvykio aplinkybės. Didžiausias prieštaravimas yra tas, kad aiškiai matomas skirtumas tarp *tinkamumo mokyklai* ir *profesijai.* Įvedus darbo mokyklos principą, šitie skirtumai turėtų išsilyginti. Mokyklos pažymėjimas dar beveik nieko nepasako apie vaiko būdą ir jo elgimąsi su kitais. Pažymėjimas rodo tik išviršinį kūrybiškumą, o ne išvidinius gabumus. Pažymys neparodo, iš kokių sielos galių pasireiškia mokinio kūrybiškumas, ir jis yra įgytas inteligencija, nepaprastu talentu, geležiniu darbštumu, ar gera atmintimi. Apie tokius gabumus, kaip sugebėjimas kombinuoti, logiškas mąstymas, fantazijos veiklumas, dėmesio rūšis, pažymėjimas nieko nesako. Jis taip pat tyli dėl valios, drąsos, pasiryžime, ištvermės, griežtumo ir atsargumo. Pažymiai neliečia dorinių ypatybių, o juk sąžiniškumas, pasitikėjimas, tylumas, garbingumas, tvarkingumas ir švarumas visoms profesijoms yra būtinai reikalingi. Apie sveikatą, nuovargį ir apie socijalinius santykius pažymėjimas taip pat nieko nenurodo. Bet čia kaip tik prisideda mokytojas su savo ilgamečiu stebėjimu ir patyrimu apie savo mokinius, ir niekas kitas nėra taip informuotas apie mokinių charakterį ir kitas ypatybes, kaip jis pats. Tuo atžvilgiu pašaukimo patarimas iš tikrųjų visų pirma kreipiasi į mokytoją. Mokytojas pasižymi visus savo stebėjimus į vadinamus *stebėjimų arba asmens lapus,* ar tai laisvai charakterizuodamas, ar sistematiškai, pagal duotus pašaukimo patarėjo nurodymus. Laisvi ir sistematiški pažymėjimai dažnai papildo vieni kitus. Stebėjimai dažniausiai būna imami iš dviejų paskutinių mokyklos metų. Kur leidžia finansiniai ir asmeniniai santykiai, stengiamasi panaudoti stebėjimus visą mokyklos laiką, nuo pirmųjų ligi paskutinių mokslo metų. Taip dar tiksliau būna nustatomos svarbiausios vaiko išsirutuliojimo fazės. Sutvarkymo ir struktūros atžvilgiu tie stebėjimai, su mažais nukrypimais, yra vienodi. Jų bendrieji bruožai yra tokie: Pirmieji daviniai sudaro žinias apie asmens amžių, kilimą, giminę, tėvus. Tas žinias dar papildo mokyklos gydytojo stebėjimai, daviniai apie *vaiko kūno plėtotę* (sveikatą, negalavimus ir silpnumus, ligas, veido, klausos ir kalbos trūkumus); vaiko sielos ir kūno plėtotei dažnai daro įtaką mokinio aplinka (milieu), kokiu nors būdu paveldėta yda, namų santykiai, gatvės įtaka ir t. t. Tolesnis skyrius nušvies *mokyklos kūrybiškumą,* ypačiai apie įvairiausias išraiškos formas, kurios pažymiais beveik negali būti išreikštos (kalbos išraiška, tapybos, muzikos, mimikas apipavidalinimo stebėjimas). Toliau eina daviniai apie *intelektualinę plėtotę,* sakysim apie supratimo dovaną ir stebėjimo sugebėjimus, atidumą, atmintį, mąstymą, sprendimus ir fantazijos veiklumą. Jausmų ir valios gyvenimas, žodžiu sakant, *emocionalinė plėtotė,* bus nagrinėjama kitam punkte, tai bus įvairios

rūšies jausmai, afektai, asmens drąsa, savarankiškumas, gyvumas, santykiai su mokytojais ir draugais, vado ypatybės, bet taip pat ir instinkto gyvenimas, darbo noras ir darbo eiga, nuovargis, pratimų įtaka kūrybiškumui, poilsio veikimas ir t. t. Psichologinė sistematika čia dar priskiria taip pat ir moralinę plėtotę, sakysim, reagavimas į bausmes, paklusnumas, tiesos meilė, garbingumas, toliau — elgimosi formos ir t.t., ir pagaliau seksualinis gyvenimas. Ne kiekvienas mokytojas gali atsakyti į šiuos klausimus. Čia priklauso nuo mokytojo psichologiško sugebėjimo ir jo išsimokslinimo. Laisvoji charakteristika galima rekomenduoti tik turinčiam nepaprastų psichologinių gabumų. Ir čia negalima apsilenkti su ta schema, pagal kurios punktus reikia spręsti. Laisvoji charakteristika vis dėlto turi per mažą palyginamąją vertę. Vadinamos vaikų *pačių savęs analizės,* kaip jos dar vienur kitur praktikuojamos, bent jų raštiška forma, verčia pagalvoti, ir jos yra visiškai atmestinos.

Ankštai su mokykla surištas, pašauktasis profesinis bendradarbis yra mokyklos gydytojas. Jo *tyrimų duomens,* paimti iš kelių metų laikotarpio, yra nusveriantis kriterijus, statant klausimą, ar asmuo tinka profesijai kūno atžvilgiu. Kadangi gydytojas, kad išsaugotų pašaukimo paslaptį, negali nurodyti aiškiai suprantamų ir vienareikšmių davinių apie eventualius silpnumus ir ligas, jeigu jie nėra viešai matomi, tai jau klausime dėl asmenų tinkamumo profesijai kūno atžvilgiu turi būti palikta sprendžiamoji teisė. Jis sprendžia šitą uždavinį, paduodamas vadinamus contra-indicationes, kaip antai: „profesijoms, kur kūnas turi būti stovinčiam padėjime, netinkąs“, „negalimos jokios profesijos, kur yra daug dulkių arba kur oras yra primaišytas rūgščių garų“, „tinkąs tik darbui atviram ore arba uždaram kambary“, „kilnojimui sunkenybių netinka“ ir t. t. Tokie sprendimai iš tam skirto gydytojo reikalauja, kad jis labai gerai pažintų profesiją ir turėtų specijalų prityrimą verslo ir nelaimingų atsitikimų medicinoj. Jei to nėra, tai dažnai turi būti pakviestas tos rūšies specijalistas. Dideli profesinės atrankos centrai dėlto yra aprūpinti savo medicinos laboratorijomis ir specijalistais. Jokiu būdu profesijos patarėjas negali drįsti savistoviai spręsti, be gydytojo pagalbos, apie tinkamumą kūno atžvilgiu, jeigu, žinoma, nėra išviršinių, matomų įrodymų apie vaiko sveikatą.

Vaiko gabumų struktūros ir tam tikrų, duodant patarimus dėl pašaukimo, svarbių momentų ištyrimas reikalauja giliai išsišnekėti su tėvais ir su pačiu vaiku. Pasikalbėjimas su tėvais dažnai būna pakeičiamas raštišku tėvų paaiškinimu pagal tam tikslui specijaliai sudarytą formularą. Bet šitoks elgesys yra biurokratinė nesąmonė, nes kaip gi čia gali paaiškėti visos gražios apraiškos ir pastebėjimai, gilesni tėvų santykiai su pašaukimo pasirinkimo klausimu ir jų nusistatymas dėl paties vaiko? Dėl šių priežasčių reikalinga pačiam patarėjui tiesiog sudaryti kontaktą su tėvais ir su pačiu vaiku. Paskutinis sprendimas profesinės atrankos klausime tenka tėvams. Palai-

kant kontaktą su tėvais, visų pirma galima gauti pilną įspūdį, o ypačiai apie tą aplinką, apie tėvų gyvenimą, apie jų mąstymo ir jautimo būdą. Be to, pagaliau, negalima neatkreipti akių ir į tai, kad tėvai, rinkdami vaikams profesiją, rengdami pilnas finansines konsekvencijas, dažnai delsia tol, kol vaikas sulaukia jau pilnų metų. Jie visų pirma kreipiasi į profesijos patarėją norėdami, kad jų pačių sprendimas būtų patvirtintas, įgalintas. Profesinė atranka turi būti taikoma ne tiek vaikams, kiek jų tėvams. Profesijos išrinkimo klausimas viduje, tėvų namuose priveda dažnai prie konfliktų, ar tai tarp pačių abiejų tėvų ar tarp tėvų ir vaiko. Pašaukimo patarėjas jaučia pašaukimą tuos konfliktus išspręsti.

Savaime yra suprantama, kad reikia pasikalbėti su pačiu vaiku prie „keturių akių“. Gabumų tyrimo procesas tuo pereina į naują fazę. Ligi šiol surastoji faktų medžiaga ėjo iš antrųjų rankų, o dabar vaikas ir profesijos patarėjas susieina drauge. Štai jau ir turime svarbiausius pamatus apie vaiką. Patarėjas žino, su kuo jis turi reikalą. Tiesa, pasikalbant su vaiku, gabumų tyrinėjimas netenka sistematiškos formos, tačiau jis užmaskuotoj, įvilktoj formoj yra varomas toliau. Visos, tos aplinkybės, kurjos mokytojui, gydytojui ir tėvams padėjo stebėti, vėl būna atstatomos. Protingas patarėjas rūpestinguose mažuose darbeliuose lyg ir čiupinėja vaiko sielą, bando jo protą, tūkstančius jo gražių judesių, jo kalbos ir mimikos išraišką. Jis tyrinėjai kūno formą, žiūrinėja mokyklos sąsiuvinius, piešinius ir pabraižą, vaiko rankų kūrybinius gabumus, jis įsigyvena į psichologiškai labai daug paaiškinančius vaiko žaidimus. Palinkimas dažnai išplaukia iš ankstyvos vaikystės prisiminimų arba pasirodo tūkstančiuose nesąmoningų išsireiškimų. Pašaukimo troškimas atsiduria po kritišku padidinamuoju stiklu. Pamažu susiformuoja protingas paveikslas su šviesa ir šešėliais, su gelmėmis ir aukštumomis ligi tos vietos, kur jis paskęsta į dar nepabudusią ir neištirtą sritį. Šen ir ten dar gali pasilikti paveiksle neaiškumų. Tada reikia su moderniškosios psichologijos priemonėmis sistematiškai dirbti, norint ištirti tamsias vietas. Ypač inteligencijos srity gali būti tikras koks nors pažymių sprendimas. Kad ir kaip gražiai ir iš pamatų šitas uždavinys paties pašaukimo patarėjo gali būti išspręstas, vis dėlto tai priklauso nuo jo psichologiško išsilavinimo, išsimokslinimo ir tinkamumo. Apskritai, *inteligencijos įvertinimą* galima pasiekti mokėjimo patikrinamaisiais egzaminais. Čia tasai principas *kaip*, apdirbant gali duot vertingų paaiškinimų. Toki būdu paaiškėja, kaip giliai medžiaga yra pergyvenama, ar ji mechaniškai ar protingai yra apdirbama, ar yra galima paties savęs kontrolė, ar jo suvokimas greit ar išblaškytai dirba. Iškyla aikštėn mąstymo greitumas, puikumas ir lankstumas. Vidutiniams reikalavimams šitų labiau meniškų, nekaip moksliškų, priemonių ir pakaktų. Tačiau paskutiniais laikais vis labiau pabrėžiamas reikalas sukurti labiau intuityviniam darbo būdui moksliškai laimėtus pagrindus. Dėlto psichotechniškas gabumų tyrimas panaudojamas profesinei atrankai, kaip labai žymi, gera

priemonė. Bet tai dar nėra absoliutus patarėjo ryšys, nes mes jau matėme, kad visa jo uždavinio problema išeina iš grynai psichologinės srities ir leidžia svarstyti ekonominiu atžvilgiu ir apie kitas sąlygas.

Nuo Bineto ir Simono inteligencijos tyrimas eina sistematiškai pagal mokslo dėsnius. Yra nustatoma, ar inteligencijos plėtotė sutinka su chronologišku amžiumi, ar vaiko inteligencijos amžius stovi žemiau už chronologinį (atsilikimą gabumų atžvilgiu, Unterbegabung), ar jį praneša (daugiau nekaip normalus gabumas, übernormale Begabung). Dėlto jau seniai mokyklai peršama priemonė atsilikusius vaikus gabumų atžvilgiu išskirti į pagalbines mokyklas ir auklėti specijaliose klasėse. Taip pat ir pašaukimo patarimui didelę reikšmę turi vaikų dvasinio niveau'o konstatavimas, ypačiai, jei šalia šitų pirmykščių konstatavimų specifiniais tyrimais dar labiau nušviečiama inteligencijos *struktūra.* Svarbiausia inteligencijos reikšmė profesijos išmokimui ir jos atlikimui galima ypač gražiai pademonstruoti, kritiškai tiriant pašaukimo patarimo klausimą vadinamiems mažiau sugebantiems palaikyti savo egzistenciją — turima galvoj žmonės fiziškai dvasiškai ir protiškai nenormalūs. Ligi šiolei buvo įprasta kūniškus trūkumus: luošumą, kurtumą, aklumą laikyti visiškais trūkumais visokiam profesiniam veiklumui. Tačiau jau paprastas tikrovės stebėjimas mums parodė seniai žinomą faktą, kad yra didelis procentas tokių žmonių su sveikomis rankomis, kurie nieko nemoka pradėti; žmonės su sveikomis akimis „nieko nemato“ ir su sveikomis ausimis „nieko negirdi“. Taigi, fizinis tobulumas dar maža pasako apie tinkamumą kuriai profesijai. Dažnai daugiau priklauso nuo to, ką žmogus sugeba savo akimis, ausimis ir rankomis veikti, bet tai jau yra inteligencijos klausimas. Sugebėjimas darbą atlikti priklauso nuo protinio niveau. Galva valdo ranką. Vadinamieji mažiau sugebantieji savo egzistencijai palaikyti gana aiškiai rodo, kad jiems, turint pakankamai inteligencijos, savo fizinius trūkumus pavyksta dažnai taip nugalėti, jog jie gali pasiekti ne tik normalaus kūrybiškumo, bet netgi dažnai jį pranešti. Čia kaip tik priklauso nuo to, kaip darbininkas sugeba išnaudoti duotas sąlygas, kaip jis gali su savo priemonėmis prisitaikyti prie naujų aplinkybių ir t. t. Dėlto inteligencijos tyrimas yra profesinio patarimo raktas. Tačiau dar to per maža. Dažnai turima pakankamai sveikatos ir gabumų, bet darbas nesiseka — dėl tingėjimo, valios silpnumo, nesusilaikymo ir kitų dalykų. Fizinių ir protinių gabumų išplėtojimas ir suaktyvinimas yra *noro* klausimas. Turį fizinių trūkumų tik tiek sugeba nugalėti savo nenormalumus, kiek jie turi užsispyrimo, ištvermės ir darbo valios. Jei šitų ypatybių trūksta, tai į darbo sugebėjimo, kaip luošųjų, taip ir sveikųjų, klausimą reikia atsakyti neigiamai. Taigi, galutinių darbo ar profesijos gabumų nusprendimų, kaip dabar lengvai galima pastebėti, negalima daryti iš atskirų dalių, bet reikia *dinamiškai stebėti* visą žmogų. Šiuo atžvilgiu psichotechnika visą žmogaus ir jo darbo problemą pastūmėjo į naują šviesą. Psichotechnika,

lygiagrečiai su į kūną nukreiptu gydytojo tyrimu, konstatuoja, kad ir psichinė struktūra turi vienodą reikšmę su kūno tyrimu. Ji apima suvokimą, reagavimą, sugebėjimus, inteligencijos niveau (lygį) bei struktūrą ir, pagaliau, kandidato charakterį. Psichotechnikos konstatavimai savo psichologinėj formoj praktiškai negalima pavartoti. Iš vienos pusės yra vienas sunkumas tas, kad metodiška žmogaus gabumų ir ypatybių analizė padarė greitesnę pažangą, nekaip atsakanti profesinių reikalavimų analizė, ir to padėjimo pakeisti negalima nei šiandien nei rytoj, bet reikia daug kantraus smulkmeniško darbo. Gabumų tyrimas tik tada turi prasmę, jeigu prieš jį galima pastatyti moksliškai konstatuotus pašaukimo reikalavimus. Tas verčia mus šiek tiek arčiau panagrinėti gabumų, tinkamumo ir pašaukimo santykį. Gabumai ir profesiniai reikalavimai yra statomi prieš vieni kitus. Skiriame dvi grupes iš profesinių reikalavimų; vienos pusės profesiniai reikalavimai žmogui, jo pašaukimo ir reakcijos sugebėjimams, inteligencijai ir tam tikriems charakteriologiškiems darbo įpročiams, ir iš kitos pusės individumo pritaikymo galimumas prie aplinkos santykių, o specijaliai taip pat prie savotiškumų mokytojo.

Lyginant bandomojo gabumus su atsakančiais darbo reikalavimais, paaiškėja jo tinkamumas pagal gabumus. Toliau apie šitą tikslą galima konstatuoti tinkamumą, lyginamą sielos ir valios palinkimą, protiškumą ir troškimus, su žinomais socijaliniais ir ekonominiais darbo vietos santykiais. Iš abiejų dalinių atsitikimų galima, pagaliau, išvesti *faktinį tinkamumą*. Tinkamumo konstatavimas pasirodo esąs komplikuotas procesas. Reikia skirti idealų ir faktinį tinkamumą. Idealus tinkamumas reikalauja, kad būtų toks pašaukimas, kuris visu šimtu procentų sutiktų su kandidato gabumais ir palinkimais. Faktinis tinkamumas sudaro kompromisą tarp kandidato psichologinės struktūros ir jo palinkimų iš vienos pusės ir darbo reikalavimų socijaliniuose ir ekonominiuose santykiuose iš kitos pusės; kad kandidatas nepaprastai sugebėtų prisitaikyti prie meistro ir prie naujos profesijos aplinkos. Kyla klausimas, ar negalima būtų šitą, be galo komplikuotą, profesijos patarimų rūšį geriau išspręsti kitomis priemenėmis arba bent suprastinti. Faktinai mes turime tokią priemonę įstaigos, vadinamos parengiamasis mokymas (Ėcole de préapprentisage), pavidale. Čia kalbama apie naują perėjimo formą iš mokyklos suolo į profesiją. Rodosi, jėzuitai Paragvajuje jau bus žinoję tokią formą. Paskutiniu laiku buvo įvestas parengiamasis mokslas, kuriam duotas ir terminas „eksperimentinė profesinė atranka“. Tie bandymai buvo įvesti pirmiausia Paryžiuj, vėliau Šveicarijoj ir Vokietijoj. Jie atvaizduoja jau lyg įvadą į pašaukimą. Atleistieji iš mokyklų, kurie dar nėra apsisprendę kuriam nors pašaukimui, arba kuriam pašaukimo pasirinkimas dar yra neaiškus, per kokius 6 mėnesius būna įvedami į atskirų pašaukimų pradinius pamatus. Kas 14 dienų gali jie skyrių arba profesiją pakeisti, kol jie, pagaliau, suranda toki užsiėmimą, kurio darbas

jiems labiausiai patinka. Kartu jie būna stebimi, ar tinka tam darbui. Per betarpišką kontaktą su profesijos reikalavimais, su medžiaga, įrankiais, darbo eiga ir profesijos aplinka, pamažu susikristalizuoja ir iškyla aikštėn gabumai ir palinkimai, kurių mokykla negalėjo sužadinti. Visi, be galo sunkiai konstatuojami, pašaukimo troškimo korektūros pavyzdžiai, palinkimų analizės, gabumų tyrimo eiga čia vyksta ant praktiško pamato. Pašaukimo pasirinkimo kompromisas tarp prieštaraujančių komponentų dirbtuvėje jau būna visai pabaigiamas. Jis pabaigiamas laisva valia, nes jausmas, išviršiniai įrodymai dėl darbo pasireiškimo ir susipažinimas su pačių dalyku neapvilia kandidato. Jis tuojau įsisąmonina, pamato, kad perdideli norai, troškimai veda prie nepasisekimo, kai jie susiduria su tikrove, ir kad per mažas savo gabumų vertinimas taip pat neduoda tikrojo pasitenkinimo. Eksperimentinės atrankos pasisekimas yra didelis. Bet jis būna dar geresnis, jei prieš eksperimentinę atranką eina psichologinė mokinio analizė. Ir tai ypačiai dėlto, kad mokytis ir dirbti nėra tas pats. Išvada aiški: mokymuisi mes panaudojam kitokius gabumus, nekaip vykdymui kurio nors, jau labai išbandyto, darbo. Dažnai pratinantis didesnė dalis mūsų išsilavinimo automatizuojama, betarpiški reikalavimai nuslūgsta, ir tuo skiriasi nuo mokymosi darbo, kur dar nėra jokio palengvinančio automatiškumo. Taigi, apie profesinės atrankos pasisekimą reikia spręsti iš išmokusio profesijos darbininko, o ne iš mokinio.

Išvertė *Stasys Šerkšnas.*

LITERATŪRA
profesinio švietimo bei konsultacijos ir psichotechnikos klausimais:

1. BIBLIOGRAFIJOS:

Steiger und Speich, Die wichtigste Literatur für Jugendhiife, Zürich 1931;
Bibliographie zur psychologischen Berufsberatung, Berufseignungsforschung und Berufskunde, zusammengestellt von Otto Lipmann, Leipzig 1922 ;
Bibliographie der Berufsberatung, von Dr. R. Liebenberg, Berlin; -

2. KNYGOS:

Baumgarten F., Die Berufseignungsprüfung, München, Berlin 1928;
Bogen H., Psychologische Grundlegung der praktischen Berufsberatung Langensalza, 1927 ;
Fontègne J., L'orientation Professionnelle et la Determination des Aptitudes; Delachaux et Niesté 1921;
Liebenberg R., Berufsberatung, Methode und Technik, Leipzig 1925;

Perret, Mazel et Noyer, L'Orientation Professionnelle; Paris, Flammarion;
Claparède E., L'Orientation Professionnelle; Publication du Bureau International dir Travail, Genève 1922;
van d. Wyenbergh, Schule und Berufsberatung, Paderborn 1927;
Gaillard H. et Lomont A., Du choix d'un metier. — Orientation pratique par la methode experimentale des ateliers- écoles; Paris 1931;
Moede, Lehrbuch der Psychotechnik, 1. Bd., Berlin 1930;
Guese F-, Handbuch der psychotechnischen Eignungsprüfungen, Halle 1925;
G*iese F.,* Psychotechnisches Praktikum, Halle;
Poppelreuter, Allgemeine methodische Richtlinien der praktisch - psychologischen Begutachtung, Leipzig 1923;
Hylla E., Testpruefungen der Intelligenz, Braunschweig;
Claparède Ed., Comment diagnostiquer les aptitudes chez les écoliers; Paris 1924 (Flammarion) ;
Stern W. und Wiegmann O., Methodensammlung zur Intelligenzprüfung, Leipzig;
Lauber, Handbuch der ärztlichen Berufsberatung, Wien und Berlin;
Garrard A., Zur Psychologie des Anlernens und Einübens im Wirtschaftsleben (Schweizerschriften für rationelles Wirtschaften), Zürich;
Silberer P., Arbeitsschulung, Wirtschaftliche Lehr-und Anlernmethoden für Industrie und Gewerbe, Zürich;
Gablentz u. Mennicke, Deutsche Berufskunde; Leipzig 1930;
Handbuch für das Berufs- und Fachschulwesen; Herausgegeben von A. Kuehne Leipzig 1923;
Burri, Die kaufmännische Berufsschule, Zürich 1933.

3. ŽURNALAI:

Berufsberatung und Berufsbildung; Organ des Schweizerischen Verbandes für Berufsberatung und Lehrlingsfürsorge; Monatsschrift, Burgdorf (Schweiz);
Bulletin de l'Institut National d'Orientation Professionnel; Revue mensuelle, Paris, Musée Pédagogique;
Jugend und Beruf; Monatsschrift zur Förderung der Berufsberatung und beruflichen Ausbildung; Herausgeber Dr. R. Liebenberg, Berlin;
Psychotechnische Zeitschrift, Herausgeber H. Rupp, Berlin;
Industrielle Psychotechnik, Herausgeber Prof. Moede, Berlin;
Psychologische Rundschau, Basel.

LITERATŪRA, MENAS

JUOZAS AMBRAZEVIČIUS, KAUNAS

MAIRONIO VIETA LIEtUVIŲ RELIGINĖJ LITERATŪROJ

Mums, Visagali, suteik į jo vietą
Vyrą didybės dvasia pažymėtą . ..

M. Gustaitis.

Į ž a n g a : Premisos ir uždavinys.

Pasiremdami 1932 m. atšvęstojo Goethės autoritetu, be išrodymų prisiimame mintį, kad poezijos turinys yra paties poeto gyvenimo turinys[1]. Tos galios, kurios formuoja poeto gyvenimą, formuoja ir jo kūrybą. O poeto gyvenimo ir kūrybos pasaulėvaizdis kyla iš trijų šaltinių: iš santykiavimo su gamta (fizine aplinkuma), su žmonėmis (psichofizine aplinkuma) ir, trečio, iš santykiavimo su Dievybe (su metafizine būtybe). Šiokius ar tokius santykius, palaikyti su tomis trimis sferomis — humanum est.

Kad poeto asmenybę formuoja ir jo kūrybai sulčių duoda fizinė bei psichofizinė aplinkuma, to niekas ir niekados neneigė. Buvo tik ginčijama paskutinė žmogaus santykiavimų sfera — Dievybė, nes metafizinės būtybės iš viso nenorėta pripažinti. Bet religijų istorija nenuginčijamai konstatavo, kad „be Dievo ant žemės nerasi žmogaus“[2]. „Per visas tautas ir per visus amžius eina nepaneigiamas jausmas, kad neužtenka žemės gyvenimo, o iš čia ir gilus reikalavimas šį gyvenimą atremti į pomirtinį gyvenimą; praeitį ir dabartį pastoviai sujungti su paslaptingąja ateitimi. Ir šitas siekimas, kuriame pasireiškia visas žmonių giminės pranašumas ir tikrasis pažangumas, yra kaip tik religijos esmė“[3].

Tik įvairiais amžiais kūrėjai nevienodai intensyviai santykiauja su tomis trimis sferomis. Viena iš jų vis labiau dominuoja poeto asmenybėje ir kūryboje it muzikos leitmotyvas, o kitos čia ryškiau, čia silpniau susiveja apie pagrindinę ir ją niuansuoja. Iš čia gauname patriotines, visuomenines, religines poezijas, žiūrint, kurio elemento daugiau.

Religinė literatūra čia laikoma ne tik toji bažnyčioj giedamoji poezija, bet kiekviena, kur pajuntame žmogaus santykius su metafizine būtybe.

Kad Maironio asmenybės ir kūrybos opiausius dalykus sudaro tauta, ta tiesa nuolatos kartojama. Bet Maironio santykiai su tauta skyrės, sakysim, kad ir nuo Kudirkos ir kitų jo amžininkų. Tą bendrą visiems ano meto tautybės leitmotyvą Maironis moduliavo ir niuansavo religija, kuri taip pat nevienodai pasireiškia įvairių žmonių net religinėj poezijoj.

Šio pranešimo ir yra uždavinys iškelti, *kiek ir kaip religinis elementas reiškiasi Maironio poezijoj, palyginti su kitais lietuvių rašytojais.*

I. Iki Maironio: istorinė dalis.

Istorinės, epochinės ir net asmeninės aplinkybės Maironio religinės kūrybos talentui bręsti nebuvo palankios.

1. Tiesa, domėdamasis istorija, Maironis matė, kad visa lietuvių praeitis yra glaudžiai sutapus su religija. Juk pirmosios lietuviškos knygos atsirado grynai religinės rivalizacijos metu ir grynai religiniams tikinčiųjų reikalams. 16 ir 17 amžiai turėjo beveik vienintelę gausiau paplitusią literatūrą — katekizmus ir giesmynus. Net mokslinės literatūros pradžia neišleidžia iš akių religinių reikalų: pirmasis M. Lietuvos gramatikos rašytojas Kleinas (1653) savo veikalą skiria; tiems, kurie *„nori atsidėti bažnyčios tarnybai“*[4]. Net po šimto metų (1745) pirmasis lietuvių tautosakos skelbėjas Rugys, lyg pasiteisindamas, kam jis tris daineles skelbia, priduria, kad *„dainose rodoma palinkimo gražioms bažnytinėms giesmėms“*[5]. Pagaliau net pirmosios dailiosios literatūros knygos, Duonelaičio „Metai“, yra religinio ir didaktinio charakterio.

Tačiau kiek tas religinis bažnytinis atspalvis buvo palietęs visą dvasinį gyvenimą, tiek jis buvo primityvus. Juk net 19 amžiaus pradžioje dar randame teismus už burtus[6]. Buvo nuoširdžiai religingų žmonių, bet nebuvo religinės kultūros. Dėlto nebuvo nė savos lietuviškos religinės poezijos. Religinės giesmės, himnai, psalmės buvo verčiamos daugiausia iš vokiečių, lenkų ir lotynų kalbų. Tų verstinių giesmių daugelis su jų kiek modifikuotomis melodijomis ir šiandien tebevartojamos lietuviškuose giesmynuose[7].

Literatūros istoriko akimis žiūrint, 16-tas, 17, 18 amžiai svarbūs tiek, kad jie davė pažinti visuotinės literatūros religinius šedevrus. Tai pirmasis mūsų religinės literatūros periodas.

Reliatyviai tik su 19 amžiumi galima pradėti lietuvių poetų eilė, kurie tarė lietuvišką religinės poezijos žodį. Strazdelio „Pulkim ant kelių“ ne tik pataikė į lietuvių dvasią, bet ta giesmė buvo ir kuklus indėlis į svetimą religinę literatūrą, sykiu ir atsimokėjimas lenkams už visą eilę iš jų išsiverstų religinių giesmių.

Originalios lietuviškos kūrybos, prigijusios žmonėse ir bažnyčios praktikoj, toliau jau davė Valančius, Tatarė, ypačiai Baranauskas. Jie davė jau ne tik religinės poezijos, bet ir jų vaizduojamuos pasaulinio turinio pasakojimuose pradeda rastis žmonių, kurie vadovaujas religija. Religijos prisisunkę jų raštai atsako maždaug 18 a. religinės poezijos didaktiniams idealams: sustiprinti dorovę, įtikinti, kad Dievas yra, kad Katalikų Bažnyčia yra tikroji bažnyčia.

Visai nuošaliai stovi rytų aukštaitis Vienažinskis ir labai nežymiai, nepastebimai pradeda eilę tų poetų, kurie religinę poeziją rašo ne kitiems, bet sau, parodydami savo individualius santykius su Dievybe. Jis užbėga už akių visai kartai, tampa dabartinės kartos pirmataku.

Tarp pirmųjų objektyvinės ir didaktinės poezijos ir tarp subjektyvinės egotistinės Vienažinskio religinės poezijos tenka skirti vietą Maironiui. Tik pirmatakų religinė kūryba buvo tiek miniatiūriška, kad ji vargiai ar galėjo pastūmėti Maironį tos poezijos keliu poeto vardo siekti.

2. Ir paties Maironio laikais religinė idėja nebuvo labai aktuali. Geriausios galvos ir širdys sirgo ir svaigo tautinėmis temomis — tautinė idėja buvo viską apstelbus, o religinė glūdėjo dar neišsrūtuliojus.

Nenuostabu, jeigu tokiose aplinkybėse Maironis religinės poezijos nėra daug davęs. Jeigu imsime skaičiais, matuoti, tai iš 127 originalių lyrikos gabalų pirmame Maironio raštų tome randam apie 30, kuriuose bent šiek tiek esama religinio elemento. Tiesa, ir tarp tų 30 yra tik 11 eilėraščių, kuriuose religinis elementas vyrauja[8]. Dar mažiau religinių elementų pastebėsim kiekybiniu mastu poemas matuodami. Tik „Kame išganymas“ librette pačiam centre stovi religinė socijalinė problema.

Maža tai religinių temų, bet neužmirština, kad mielių trupiniai priverčia susmukusios tešlos kubilą pakilti, kad druskos žiupsnis duoda skonį stiklinei vandens. O rodos, kad apskritai Maironio kūryba yra paskoninta religine dvasia. Tegul jis tik retai suminės tikėjimo žodį, tegul jo ir visai nesuminės, bet visuose veikaluose klausimus randi nušviestus taip, kaip reikalauja religiškai galvojąs ar bent jaučiąs žmogus. Jo ištartas žodis yra žodis asmenybės, suformuotos pagal religijos principus. Ir tai dėlto, kad Maironis iš gerai susipratusių tėvų išsinešė religines tradicijas.

O tas išsineštines maldingumo tradicijas Maironiui sustiprino mokykla ir studijos. Nes „vienas lašas iš filosofijos taurės, anot Bakono iš Verulamo, veda prie ateizmo, bet, išgėrus taurę ligi paskutinio lašo, religija vėl sugrįžta“. Ir Maironio tikėjimas buvo aiškus, tvirtas, nepakrutinsmų, anot Dr. J. Tumo, katalikiškų principų. Aš nesu girdėjęs — pasakoja Tumas — nė vieno žodžio, nė lengvos dviprasmės, kurie būtų atsidavę skepticizmu ar „grynojo proto“ diktuojama Biblijos ar Dogmų kritika. Kitiems atsitinka kartais „pavolnodumstvovat“, taip sau, ne esmiškai, pavartoti kurią religijos temą anekdotišku tonu, modo jocoso, Maironis niekados. Klierikams dėstė teologiją giliu įsitikinimu, net naiviai ortodoksiškai, su klierikais šventai tarnavo altoriui, su jais šeštadieniais atlikinėdavo išpažintį, mirti rengės irgi rimtai“[9].

Jau vienas tokis Maironio asmenybės charakterizavimas rodytų ir Maironio religinės poezijos linkmę. Bet su spėliojimais neužbėgant už akių, susektinas Maironio religijos charakteris ir palygintinas su kitais kūrėjais iš pačios poezijos.

II. Maironio religija: analitinė dalis.

Jei sakysime, kad religija yra žmogaus santykiavimas su Dievybe, psichofizinės būtybės santykiavimas su metafizine būtybe, tai religiniame akte gausim skirti tris momentus: iš vienos pusės Dievybę, iš antros — žmogų ir pagaliau pačius tarp jų santykius. Tad ir iškyla klausimas — *kaip Maironio dvasia pergyvena Dievą, save patį, kokie santykiai yra tarp jo ir Dievybės, kiek tų santykių su Dievybe randa pačiame gyvenime.*

Užuot abstrakčiai kalbėjus, galima beveik visus tuos Maironio religinės poezijos momentus pažinti iš vieno stipriausio ir ryškiausio jo religinio eilėraščio :

Tu, Aukščiausi, skaisčiausias mano meilės šaltinis!
Tave myliu, kaip myli sūnus tėvą geriausį:
O tačiau, kaip tas lapas rudeniop paskutinis,
Štai drebu, nes per teismą mane menką užklausi.

Tu — Jehova, aš — menkas! Aš menkesnis už menką.
Tu švenčiausių švenčiausias! Aš vien nuodėmė — griekas.
Tu sutvėrei pasauli, nors Savęs Tau užtenka,
Aš po žemės pakalnę bevyniojantis sliekas.

Seravimai per amžius ugnim meilės Tau rausta,
Keruvimai lyg marės tviska Tau sidabrinės!
Ir aš degti norėčiau ugnim savo krūtinės

Ir tviskėti per amžius dvasia, ašaroms prausta!
O drebu vien, žemumą savo baisų pažinęs,
Ir drebėdamas myliu aukštos Tėvą tėvynės! (I t. 143 p.).

1. Dievas čia Maironio parodytas kaip savaiminga būtybė, egzistuojanti pati iš savęs, nepriklausanti žmogaus. Maironis nėra paliestas filosofijos srovių, kurios nuo reformacijos laikų Dievo supratimą darė vis labiau subjektyvų, iki suvedė jį į gamtą ir ėmė Dievo pačioje žmogaus dvasioje jieškoti.

Maironio pasaulio centre yra Dievas — teocentrinis pasaulis, tuo tarpu kad naujesnių filosofinių srovių pasaulis yra antropocentrinis, nes pačiame centre deda žmogų. Maironiškai suprantant, žmogus savo veiksmų norma laikytų Dievą ir jo įsakymus; modernios filosofijos srovės, kurios per literatūrą vis labiau ima ir Lietuvą paliesti, pasakytų, kad žmogus turi elgtis taip ar kitaip ne dėlto, kad Dievo būtų įsakyta, bet dėlto, kad taip visuomenės gerovė, kad taip žmogaus prigimtis reikalauja.

Maironis nėra čia paliestas nė teologinių sąvokų, kurios Dievybės supratimą suskaido į Dievą Tėvą, Dievą Sūnų, Dievą Dvasią. Ir nors jis vadina Dievą tėvu, bet tame varde jauti ne Dievybės asmenis pažymint, kiek pa-

ties poeto santykius su Dievybe. Į Dievą jis kreipias kaip į organišką visų trijų asmenų sintezę, kaip, rodos, ir gausingai išplitęs Rūpintojėlis liaudies sąmonėj yra ne Kristus, Dievas Sūnus, ir ne Dievas Tėvas, bet apskritai Dievas, sintetinąs savyje visa, kas dieviška ir žmogiška, ir tą dieviškumą pažymįs tylaus skausmo ženklu.

Maironis, tas herojiško lietuvių tautos laikotarpio herojiškas poetas, ir į Dievą pažvelgia herojiškomis akimis. Čia Dievas jam vaizduojąs kaip *Aukščiausias Dievas, Dievas Jehova, didingasis Dievas.* Klasišku didingumu, kaip Goethės Fausto prologe, Maironis piešia ir Dievo aplinkumą: *„Keruvimai lyg marės tviski Tau sidabrinės“.* Bet Maironio didingumas visada esti susijęs su žymiai racionalistinio patoso doza. Tada jisai rodos nuoširdus ir religinėj poezijoj, kai prašneka apie Dievą kaip tėvą, kuris myli ir savo padarą žmogų, ir angelus ir savo teisinga ir gailestinga ranka tvarko pasaulį. Tai paveikslas *patriarchališko* Dievo, kuriame kaitaliojas didingumas su paprastumu, kaip liaudies kūryboj primityvus Rūpintojėlis kaitaliojas su barokiškai puošniu kryžium. Tik tas paprastumas — tiek Maironio Dievo, tiek Rūptintojėlio — nėra nustojęs dieviško rimtumo, o didingumas, lygiai kaip ir kryžiaus, ar palangės, ar stogo žirgelio puošnumas, nėra pavirtęs egzotiška fantastika. Lietuviui tatai svetima.

Pagaliau Maironis nesukoncentruoja viso dėmesio į pačią Dievo būtybę. Jis neišrodinėja, kaip Jakštas[10], kad Dievas yra ir kokis Jis yra; jis nereflektuoja, kaip Vaitkus[11], Kristaus gyvenimo scenų ir nepiešia epiškų Jo kančios ar laimėjimų paveikslų; jis nepolemizuoja, kaip Baranauskas[12], kur religija geresnė; jis neragina kitų Dievą pažinti ir Jo dorybėmis pasekti, kaip tai mėgo „šviečiamojo amžiaus“ įtakoje poezijos kūrėjai, kaip kad prasideda raginimu net garsioji Strazdelio „Pulkim ant kelių“. Maironio akis labiau nukrypsta į patį religinį aktą pergyvenantį *subjektą.*

2. Jeigu Maironio Dievas yra pačiame pasaulio centre, tai žmogus yra jo periferijoje. Ir net atokiai nuo centro. Jis jaučia Dievo antitezė — menkybė, dulkė. Bet tik menkybė, palyginti su Dievu. Lyginamas su kitais padarais, žmogus galingas. Galingas savo norais, kuriems viso pasaulio neužtenka (I t. 46 p.). Ilgesys ir norai kito metafizinio pasaulio Maironio lyrikos žmogų iškelia tarp Dievybės ir Žemės. Visatos centras — Dievybė žmogų veikia kaip įcentrinė jėga. Bet Maironis ne iš tų, kurie paukščiais skrenda į saulę, ne iš tų, kurie viską užmiršę gaivališkai veržiasi į Dievybę, kad jos meilėje ištirptų. Jis ir ne iš tokių, kurie visom keturiom spirtus nuo centro ir patys norėtų apie save visatą pasukti. Maironis tik palinkęs į centrą, jo ilgis, kankinas, kad dažnai nuo jo nutolsta, bet jis neužmiršta ir žemės, savo krašto. Jis net arčiau Žemės.

Jeigu Maironis nesiveržia kaip gotiko tiesioji linija į Dievybę, tai greičiausia dėlto, kad jis nėra grynai ekstatinio emocingumo tipas. Jis panašesnis į lietuviškų kryžių spindulius, kurie dažnai aplinkui skleidžia leng-

vai vingiuodamies. Tai elegiško emocingumo tipas su žymia intelektualinio elemento persvara. Jo charakteris atsiskleidžia ypačiai, kada imami reikšti jo santykiai su Dievybe. Šitie santykiai tarp žmogaus ir Dievybės be nėra tik labiausiai Maironio religinės poezijos akcentuojamoji dalis.

3. Santykiuose su pasauliu ir su žmogumi Maironio Dievybė nelieka „neutrali“. Maironio Dievo supratimas yra tolimas nuo Krėvės Vainoraus Dievo, kuriam nei šilta nei šalta, kas čia žemėj darosi. Maironio Apvaizda gamtai duoda ,,apdarą kitą“, tvarko žmonių santykius, nusivylusiai Danutei pasiunčia su paguoda Brazdą[13], tvarko ir tartų santykius, net Didįjį karą Maironis įprasmina Dievo teisinga bausme[14].

Apie Dievo *Apvaizdą* Maironis kalba ne tik dėlto, kad jis kunigas. Apvaizdos nuojauta yra išsineštinis iš gimtojo kampo dvasios bruožas, kuris yra giliai įsigyvenęs ir lietuvių liaudies pasaulėžiūroje ir iš jos kilusioje tautodailėje, nes Dievo Apvaizdos siužetas, ta žvelgianti Dievo akis, yra „charakteringiausias, gal, ir visiškai savotiškas mūsų liaudies tapybos siužetas“, kaip liudija P. Galaunė[15].

Apie prancūzus sakoma, kad jie tik prisigėrę socijalinio jausmo, jog net santykiuose su Dievu, su juo kalbėdamiesi, jaučiasi, lyg būtų scenoje. Apie Maironį galima būtų tarti atvirkščiai. Tada jis nuoširdžiausias, kada jis pasijunta ne su bendruomene, bet akis į akį su pačiu Dievu. Šitas subjektyvus *intymumas* yra charakteringas Maironiui ir, kada jis prašo iš Dievo paguodos ir kada jam dėkoja, ir kada kreipias į angelą sargą, ir kada reflektuoja net Kristaus atsikėlimą. Jo reiškiami jausmai Dievybei yra svarbiausi Maironio religinės poezijos elementai. O tie jausmai esti dažniausiai *skundas, malda ir padėka.*

Maironio skunde ir maldoje nerandi poeto gaspadoriškų rūpesčių, kaip tai matyti 16, 17, 18 amžių giesmėse, kaip tai likę net šiaunioioj Strazdelio „Pulkim ant kelių“, kur jis prašo „pablagaslovyt mūsų nameliams, duot urodzajų gausų laukeliams“. Maironio prašyme figūruoja aukštesnes vertės dalykai — *moralinė paguoda žemės kovoje palaima tėvyne:*.

O Dieve didis ir Tėve brangus!
Pastiprink žmogų silpną ir menką,
Taip sutvarkytą, kad vien tik Dangus
Jo begaliniams norams užtenka. (I t. 46).

Arba kaip dažnai jis prašo: „Aukščiausias, palaimink tą mylimą šalį...“

Maironis meldžias, paragina kitus paguodos maldoj jieškoti, bet jam pažįstama ir maldos tragedija, kada žmogus veltui klaupias, veltui maldos žodžius kartoja, „mintys palaidūnės“ bloškia žmogų į kitus pasaulius, tik ne į maldos (Prieš altorių). Pažįstama jam ir nuotaika, kada „veltui meldi aušros, miršta balsas maldos, vien gailios tau ašaros krinta“, kada, rodos, Dievas užmiršo ir sunku besusilaikyti nuo desperacijos ir pesimizmo. Ypa-

čiai tokia desperacija sukyla, kad net pradedi Dievo teisingumu abejoti, kada prisimeni tautos likimą:

Už ką mus, Viešpatie, plaki?
Už ką gi mus ranka sunki
Taip spaudžia amžiais nelaimingus?

O Dievulėl, susimylėk!
Tos Lietuvos pasigailėk,
Kuri Tau „Šventas Dieve“ gieda!
Nejau už tai, kad ji karštai
Tarnauja Dievui, jos skruostai
Per amžius ašaromis rieda?

Ar duok kantrybės! ... O gana!
Krūtinė mūsų kruvina
Ir sodžiai pelenuos prašnekę,
Į dangų šaukę nenustos,
Kol net religijos šventos
Neteksme, viso ko netekę. (II t. 268).

Tačiau Maironiui nekyla noras pamaištauti ne tik dėl savęs, bet net dėl Tautos, dėl kurios kitados Adomo Mickevičiaus Konradas reikalavo iš Dievo valdžios pasauliui tvarkyti ir tylinčiam Dievui kumščiais grasino. Maironis savo lyrikoje daugiau yra panašus į Mickevičiaus kunigą Petrą, kuris, nemažiau tautą mylėdamas, nusižeminęs prisipažįsta:

Viešpatie! kas gi esu ties Tavo galybe?
Dulkė, niekybė!

Maironis nepakyla nei į baironišką individualizmą, nei į šopenhauerišką pesimizmą nenukrinta. Jį apsaugoja nuo to maironiška ir lietuviška filosofija. Pirma, kad „kryžius gyvatą žadėjo“; kryžius — kančios ir laimėjimo simbolis; vienas be antro nėra įmanomas; juo didesnės kančios, juo daugiau vilties ir pasitikėjimo antprigimtine pergale. Ir dėlto:

...nebijok! Dievas sergės tave:
Be jo tavo plunksna nekris;
Iš augšto Jis žiūri Apveizda guvia
Ir sergsti tamsiausias naktis (II t. 14 p.).

Čia yra Maironio individualio ir tautinio optimizmo šaltinis. Antra, kad lietuvis, apskritai nėra linkęs kovoti, maištą kelti, protestuoti. Jis greičiau rezignuos. Ir nors Maironis, savo proto ir valios jėga, pats nusigalėdamas, šaukia kitus į darbą, akciją, bet iš prigimties yra linkęs į tą rezignaciją, kurią nuoširdžiai yra pergyvenęs ir išreiškęs Vienažinskis, kada jis tik žavisi ir laukia tolimojo dangaus:

Oi gi. gražus gražus tolimasis dangus!
Kada mane pašauksi ten, Dievuliau brangus
Kada aštrius takus šios žemės pereisiu,
Kada žvaigždėms grįstu keliu vaikštinėsiu?

Dėlto ir Maironio lyrika dėkoja ne už žemės laimėjimus, bet ypačiai už pagalbą išvengti to, kas kliudo pasiekti metafizinį gyvenimą:

Ačiū tau, Viešpatie, jogei mylėdamas
Sergėjai mano gyvenimo rytą;
Argi tai sykį perdaug patikėdamas,
Bėgau į tinklą, gudriai užraizgytą!
Žūti neleido tik šventas tikėjimas,
Tėviškas Tavo Apvaizdos budėjimas. (I t., 3).

4. Poezijoj apie Dievą Maironis, kaip minėta, yra subjektyvus, artesnis Vienažinskio tipui. O bažnyčios praktikoj dažniau pasitaiko, kad viešai giedamos *objektyvinės* giesmės, tokio tipo kaip Baranausko giesmės apie Mariją. Ir Maironio religinės lyrikos bendru tikinčiųjų turtu patapo negausios religinės giesmės apie *Dievo Motiną*.

Marijos kultas ypačiai yra populiarus Lenkijoje ir Lietuvoje. Vakarų Europoje jis buvo sustiprėjęs 17 am. kaip reakcija prieš protestantizmą. Jos garbę skelbė kovos su protestantizmu pionieriai jėzuitai, toliau kapucinai ir pranciškonai, kurie jau nuo vidurinių amžių buvo kėlę Nekaltosios Mergelės garbę[10]. Reikia manyti, kad Marijos garbė ir Lietuvoje sustiprėjo su katalikų atospyriu protestantams; iš tų laikų turime ir garsiąją Šiluvą. Jau Daukšos vertimuose randam ir žinomuosius Dievo Motinos himnus.

Atgimęs Marijos kultas barokiškam mene vaizdavo Dievo Motiną kaip aukštybių karalienę, dangaus valdytoją, apsuptą angelų chorų, su vainiku ir su skipetru, maloningai klausančią nusižeminusio žmogaus maldos. Poezija vadino ją pilim, Dievo malonių šaltinių, dramblio kaulo bokštu, perlų skrynia (Angelus Silesius)[17]. Tai tiesiog estetinis ir religinis grožėjimasis Dievo Motina. Panašiai žavis dar mūsiškiai Strazdelis, o ypačiai Baranauskas, skelbdamas Dievo Motinos garbę, iškeldamas vis naujus jos ypatybes, nieko neprašydamas nei sau nei kitiems (Skaisčiausioji, Gražiausioji ...).

Maironis nors jaučia Dievo Motinoj *Dangaus Karalienę, Skaisčiausią Leliją, Viešpatę Dangaus*, bet po kelis kartus jis vadina Mariją *Motinėle.* Kaip Dievas jam buvo tėvas, taip Marija jam yra motina.. Marijos karališkumas ir motiniškumas yra susipynę iš karto ir liaudies meno statulose. Tik jie yra prisunkti ne motiniško džiaugsmo, bet skausmo dėl sūnaus, to skausmo, kuri tautodailė ir pats Maironis visados mėgsta pajusti. Jos galvą puošia karališkas vainikas, o širdyje — septyni kalavijai[18].

Tokia skausmingoji Motina ir kilo skausmus greičiau supras. Ir mes matome Maironį kreipiantis į Mariją ne tam, kad ja grožėtųs, didžiuotųs, garbintų, ne tam, kad apmąstytų jos sopulius, bet tam, kad savuosius ir savosios tautos skausmus jai išdėstytų ir ko nors maldautų (pal. visas Marijoj giesmes!). Tai tas pats, tik dar stipresnis bruožas, kaip ir poezijoj apie Dievą. Skirtumas tas, kad į Mariją Maironis kreipiasi dažniau ne savo paties reikalais, bet kolektyvo: žmonių giminės ar tautos:

Palengvink vergiją,
Pagelbėk žmoniją,
Ją gelbėk nuo priešo baisaus! (I t. 4),

Ir šitas skundas, kad,

Kaip upės bėgimas,
Taip mus įpratimas
Kas kartą vis traukia žemiaus;

ir pagalbos šauksmas Maironio religinėj poezijoj yra nuoširdžiausias, išreikštas dar labiausiai įtikinama, įtaiginga forma. Taigi tų motyvų religinė poezija yra *kūrybiškiausia*, (Angele, Sarge mano, Dievo Meilė, Marija, Marija), tuo tarpu kad mėginimas žavėtis Stebuklingąja Dievo Motina ir išskaityti jos nuopelnus (Marijos giesmė) išvirsta paprastu papasakojimu, o refleksija apie Kristaus nuopelnus — patosu be širdies ir be kraujo.

5. Gal kaip tik dėl to artimumo su kasdienio gyvenimo vargais Maironis savo kūryboj įsileidžia ne tik į tautines, bet ir į religines *diskusijas*, jau kaip epikas vaizdodamas lietuvių gyvenimą.

Pats Maironis matė Lietuvoj baltuojant Dievo namus ir kaimiečius visa krūtinė „Šventas Dieve" ar „Pulkim ant kelių“ giedančius.

Ir bajorai nuo jų tesiskyrė nebent tuo, kad pamokslų neklausė ir mėgino per bažnyčią politikuoti. Jiems nekilo jokis klausimas dėl religijos, jokis abejojimas, jokis susižavėjimas. Bet Maironis visai teisingai įžiūri tik pradedančius atsirasti lietuviškus inteligentus, kurių išsineštini iš namų tikėjimą, tikėjimo tradicijas ėmė griauti universitetuose filosofinės srovės. Daugelis virto liberalais, kiti dėl mados ir „bedieviais“. Maironis gražiai parodo, kaip tie tariamieji liberalai yra dvylipiai — pasuko prieš kunigus, prieš tikėjimą, bet vėl imasi religinės tradicijos (pav., vaikus krikštydina).

Tačiau Maironis visai teisingai neranda savo laikų Lietuvoj užkietėjusių „bedievių“. Jis randa pasyvių atšalėlių nuo religijos. Bet užtenka tik sunkios valandos, kad jaunystės dienas atmintų ir stiprintų „malda prieš Kristų sopulingą“ (Danutė. M. V. 255). O iškentėti vargai ir patriotiniai laimėjimai sugrąžina visas religines emocijas, kuriomis Maironis apdovanojo savo veikėjus (Barzda, II t. 284). Paties gi Maironio jauno lietuvio inteligento idealas būtų Rainys, kurio religija yra tradicinė, susijus su esteti-

niais emocionaliniais pergyvenimais, mėnesienos pilni Aleksoto šlaitai jam kalba apie Dievą, skatina žmones į Jį vesti; jam patinka mišparai prie mirksinčių žvakių; jis šaukias su malda gyvenimo prislėgtas.

Tai asmeninė religija, sau skiriama, niekam neužmetama. Nors Maironio ankstesniais laikais religinė diskusija nebuvo labai aktuali, bet ji aktualėjo. Maironis mato, kad gyvenimas smarkiai mėgina tą religiją paliesti ir išstumti. Jis mato, kad Lietuvos areligėjimas reiškias Bažnyčios autoriteto niekinimu. Dėlto jis, lyg netiesioginiu būdu polemizuodamas, rodo Šv. Tėvą, laiminantį visas tautas, skiriantį ir Lietuvai specijalią dieną. Ir jeigu kartais iš Šv. Tėvo nesusilaukia palankumo, tai tik dėlto, kad lenkai supina Romoj intrygų ir neprileidžia lietuvių prie Šv. Tėvo. Net buvęs „bedievis“ Barzda suklumpa prie jo kojų ir su ašaromis išreiškia savo padėką Maironis ir baladę rašo apie Šv. Tėvą senelį Leoną, kuris atitolino nuo Romos barbarus hunus. Stodamas ginti Bažnyčios autoriteto, griaujamo nuo renesanso laikų, Maironis neužmiršta ir kunigų. Tiesa, jis kunigų neidealizuoja (J. L. 77), bet kada užpuolami kunigai, tai jis savo herojų lūpomis nurodo, ką Lietuvai yra padarę Daukšos, Širvydai, Valančiai, Burbos (11.226).

Stebėdamas iškylančius ginčus tarp tikinčių ir netikinčių, Maironis tiesiog neištveria šalto epiko kėdėje ir pasipiktinęs tariamų bedievių netolerancija sušunka:

> Esi tu bedievis, tai tavo dalykas.
> Už ką gi beplūsti, kad aš katalikas! (II t. 78)).

Su visu pasipiktinimu Maironis pasmerkia pačius šaltinius, iš kurių eina į Lietuvą ir į visus kraštus netikėjimas. Jis pasmerkia Marksą, Šopenhauerį, Proudhoną (K. I., 34), Kontą, Hartmaną (K. I., 28). Jo poetinė materijalizmo ir pozitivizmo kritika yra „Kame išganymas“? libretto. Tenai parodo, kaip materijalizmo ir pozitivizmo idealai, išreikšti puikiausiai Gaudeamus igitur himnu, priveda gyvenimą prie katastrofos. Tik optimistas Maironis rodo, kad Zonis, iš namų išėjęs su skaidria širdim ir religinėm tradicijom, nepasitenkina racionalistiniu materializmu ir po katastrofų, kada išgirsta vaikus besimeldžiančius už savo tėvo žudytojus, patsai sudreba, klaupias ir nusilenkia Dievybei. Kaip anksčiau tautinę ideologiją apgaubė ir įprasmino religija, taip dabar ir socijalinį klausimą sprendžia religijos šviesoje. Sugrįžti prie religijos yra Maironio nurodomas kelias socijaliniam klausimui teigiamai išspręsti. Kada Milvydų vaikų galvutėse kylančius klausimus tėvai išaiškina religijos šviesoje, matai autoriaus tylų nurodymą sukurt šeimas su religija, duoti religinį auklėjimą, nes tik tada bus

„Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus...“

Apžvelgus Maironio religijos charakterį, peršasi išvados,

1. kad jo poezijos religija yra aiškių katalikiškų pagrindų, nepaliestų jokios moderniškos filosofijos srovės;

2. kad savo polinkiu į nuosaikų paprastumą, subjektyvumą, maldingumą bei tos maldos pasyvų sielvartingumą ji yra lietuviška;

3. kad iš primityvaus liaudiško specijalinio jausmo, kuris ribojasi manim ir gentim, Maironio religinės poezijos socijalinis jausmas yra pakilęs iki tautos ir žmonijos.;

4. kad pagaliau Maironio religinės poezijos charakteris atsako tam aušrininkų dvasios amžiui, kuriame religinės kovos būta dar nedaug ir neaktualios, o pačio religingumo — tradicinio.

III. Nuo Maironio: konstruktyvinė dalis.

Pačiame Maironio kūrybos karštyje, 20 amžiaus angoje, visas lietuvių gyvenimas buvo nusidažęs tautinio atgimimo šūkiais. Bet čia gyvenimas su Maironiu nesustojo. Jis žengia toliau, kaip Čiurlionio Procesija su mišku vėliavų siūbuoja ežero krantu į rausvai pageltusias Saulėlydžio šalis, į pasakiškas karalaičio pilis. Ir su kiekvienu nauju tautos ar žmogaus žingsniu jo vėliavoje ryškėja nauji šūkiai.

1. Kai Maironis leido „Pavasario Balsus“, jis pradėjo rinkinį patriotiniu eilėraščiu (Jau niekas tavęs taip giliai nemylės...). Kai 1926 m. iš naujo leido, rinkinį pradėjo religiniu „Ačiū Tau, Viešpatie...“ ir dar pridėjo 6 religinius himnus iš Rigvedos. Tai mažutė, bet charakteringa smulkmena ne tik senstančiam poetui, bet ir kintančiam laikotarpiui. Su spaudos atgavimu vietoj tautinio budimo jau ima reikštis religinis susnūdimas ir budimas. Vietoje Žemaitės, kurios asmenyje buvo pasirodęs sulenkintos psichikos kitimas į lietuvišką, jau turim aukštaitį, kurio išsineštinės religijos šulai subraškėjo ir sugriuvo. Bet ilgai merdėjus religinė sąžinė jame neišblėso ir poeto mirties patale prasimušė pro jo lūpas nuoširdžiu prisipažinimu.

> Gulėdamas, Mamyt, ilgą laiką patale, daug skaitau ir misliju.
> Ir persitikrinau, kad brangiausias daiktas žmogui yra tikėjimas“.

Tai žodžiai, 1907 m. pasakyti švelniasielio Biliūno, kuris sujungė savyje ir laikotarpį, kada ypačiai reiškės religinės pasaulėžiūros griuvimas, ir laikotarpį, kada ji pradėjo vėl atgimti, kada tylomis imta tikėjimo ilgėtis. Literatūrinį tokios religinės tragedijos tipo atvaizdą parodė lietuvių literatūroj geriausiai kitas aukštaitis — A. Vienuolis.

Bet su tyliu tradicinio tikėjimo pasigedimu, su švelniu dūsavimu ir grožėjimusi jaunystės dienų laimingu religiniu gyvenimu nesustojama. Didžiojo Augustino prisipažinimas „nenurims mano siela, iki neatsilsės Viešpatyje“, tas naujas mums dvasios bruožas praplėšia pasyvumo kevalą ir ištrykšta lietuvių genijaus kūrėjo maldoje:

O, Viešpatie! nušviesk, maldauju, kelią mano, nes nežinau jo. Išėjau priekin mūsų procesijos, o žinau, kad ir kiti paskui mane eis, bet kad tik ne šuntakiais?

Klaidžiojome po tamsius miškus, perėjome slėnius ir suartus laukus, o procesijos buvo ilga kaip amžinybė. Kai išvedėme procesiją ant tylios upės kranto, tik tuomet jos galas pasirodė iš tamsaus šilo, — Upė! — šaukėme.

Tie, kurie arčiausiai buvo kartojo: — upė, upė!

O tie, kurie lauke buvo, šaukė: laukas, laukas, laukas! Gale einantieji kalbėjo: — Miške esame ir nuostabu, kad prieky einantieji šaukia: laukas, laukas, laukas! — upė, upė — Mes mišką matome, — kalbėjo. Ir nežinojo, jog jie procesijos gale eina. Bet nūnai, Viešpatie, kelias kaskart sunkesnis. Prieš mane aukščiausi kalnai, pilkos uolos, prapultys. Tai gražu. Tai be galo gražu. Bet kelio nežinau ir baugu man. Ne už save, — ne. Aš einu, ir jie jau paskui mane eina, Viešpatie, jie taip pat paskui eina, visa procesija, ilga, ilga. Galva prie galvos per visą slėnį ir per ilgą upės krantą ir per tylų suartą didį. lauką, išsidriekusį toli, toli, o tos procesijos galas slepiasi miške, ir galo jos nėra.

Kur yra tiesa, Viešpatie? — Jau einu. Išdėstei prieš mane savo stebuklus ant rausvų kalnų viršūnių, ant pilkai žalsvų uolų, fantastinių, kaip karalaičių rūmai. Arčiau einantieji aiškias akis turi, bet tie, kurie ant upės arba lauke tebėra, kuomet išvys tuos Tavo, Viešpatie, stebuklus? O tie, kurie iš miško dar neišėjo? Man jų gaila, Viešpatie. Jie negreit išvys tuos tavo stebuklus, kuriuos aplink taip dosniai aikvoji[10].

Vietoj ašarojimo ant pasaulėžiūros griuvėsių, randam ekspresyvų veržimąsi į Viešpati. Vietoj pasyvumo ir rezignacijos — dinamizmą ir šauksmą. Vietoj egoistinio subjektyvumo — kūrėjo atsakingumo pajautimą prieš kitus. Tai šauksmas Čiurlionio, kurio didžioji kūryba yra religijos prisunkta.

Tuo pačiu metu bręsta kita asmenybė, rodanti naują dvasią ir formuojantį naują dvasinę atmosferą kūrybai. Lygiai prieš 23 metus ji į savo dienoraštį, kaip ir Čiurlionis, įsirašo:

„Viešpatie, suteik man tą malonę taip visus ryšius, mane prie žemės rišančius, sutraukyti, taip nuo visų šios žemės niekniekių atsisakyti, taip nuo visokių žemiškų norų, geismų, siekimų, užsimanymų pasiliuosuoti, kad drąsiai galėčiau tarti: nieko daugiau čia nesibijau ant žemės, kaip tik Tavęs, mano Viešpatie...“

Dar maironiškai skamba noras atsisakyti nuo žemės, bet iš kilų eilučių jau prasimuša ne tik čiurlioniškas numatymas atsakingumo už kitus ir baimė, kad kiti paskui eina, bet ir pareiga kitus paskui save vesti:

„Man rodosi, kad ne tiek gynimosi taktikos (reikia laikytis), kiek užgrobimo, apėmimo, užkariavimo. Pats gyvai persiėmę Kristaus dvasia, turime rūpintis telkti ir organizuoti aplink save geros valios žmones; juos lavinti, rūpintis prie darbo, o paskui drauge su jais ir per juos visur Kristų įvestį viską Kristuje atnaujinti ir atgaivinti, viską dėl Kristaus apimti, viską prie Kristaus patraukti. Viešpatie Jėzau, uždek mūs širdis to uolumo ugnimi. To Tavęs melsiu...

Ar neprivalome eiti tenai, kur didžiausia bedievystė, paleistuvystė, tikėjime atšalimas, nuo Bažnyčios atitolimas. Jei vienas kelias užkirstas, kodėl kito nepajieškoti, jei vienos durys uždarytos, kitas sau prasiręskime, jei vienas langas užkimštas ir užkaltas, kitą sau darykimės, kad šviesą sau įsileistume. Ar neturėtume stengtis visur įlįsti, įsibrukti, kur tik galima kas nors dėl Kristaus ir Jo Bažnyčios pasipelnyti: — į visokias draugijas ir įstaigas, į visokias šalis ir viešpatijas, o ypač į didelius miestus, prie universitetų, prie jaunuomenės, kad tenai įnešus Kristų, kaip dabar iš ten paeina klaidingas mokslas, taip paeitų iš ten tikras Kristaus mokslas; į darbininkų draugijas ir sąjungas, kad jos būtų Kristaus tikėjimo atspirtis ir apginklas, kaip jos dabar yra dažnai visokių maištininkų ir riaušininkų židinys ir įrankis; (1910.X.25).

Nejaugi vis nusileidžiant ir nusilenkiant prieš visokius neteisingus priešininkų Bažnyčios įstatymus ir norus nieko neveikti? Nejaugi išsižadėjus brangiausių idealų, rūdyti kur susirietus ir susitraukus iš baimės? Jei taip elgtumės, tai susilauktume to, kad kokią dieną mums uždraustų ir katalikais būti. Ne, anaiptol ne.,! Turime eiti narsiai ir drąsiai prie tikslo keliu, kurį Dievas mums rodo, ten, kur Dievo dvasia mus veda ir skatina eiti į jokias kliūtis neatsižvelgiant, nieko nenugąstaujant... Dvasios nė pančiais nieks nesugebės surakinti, nė kalėjime neužkals, nė ištrėmime nebesulaikys. Ji išsiverš iš visur, pro visur prasimuš. Uždek tik, Viešpatie, mūsų širdis Tavo meilės ugnimi! Duok tik mums tavo šv. Dvasią, kad mes tikrai visko išsižadėję Tavo garbei ir Tavo Bažnyčiai visiškai, pilnai atsiduotume... (1910.X25)..

Ir šiame naujame žmoguje išgirstam Dievui ir Bažnyčiai atsidavimo jausmus panašiai, kaip Maironis kad buvo skelbęs, tik jau ne elegiškai, bet ekspresyviai, ne defensyviai, bet ofensyviai; tokiu pat karštumu ir jausmo gilumu, kaip Čiurlionis šaukėsi i Dievą tiesos kelio, kreipdamasis čia į modernaus pasaulio jaudinimą ir graujamą Bažnyčią, kad parodytų jai visą savo atsidavimą kaip kitados Lojolą:

„Šv. Katalikų Bažnyčia, tikroji Kristaus karalija ant žemės, karščiausiai mano numylėtoji! Jei tave užmirščiau, tegul būna užmiršta mano dešinioji, tegul mano liežuvis pridžiūsta prie gomurio, jei aš Tavęs neatsiminčiau, jei aš Tavęs nelaikyčiau, mano mieliausioji motina, už visų didžiausią sau linksmybę? (1910.X 27)[20].

Tai naujos gadynės balsas, užbėgęs toli į priekį, tartas kun. Matulevičiaus, busimojo arkivyskupo. Dinamiškas balsas, laužąs lietuvių tautos pasyvumo instinktą ir reiškiąs religinį aktingumą. Tai šauksmas į naują lietuvių tautos atgimimą — religinį.

2. Ar šitą naujo atgimimo pradą, ypačiai religinio aktingumo dvasią, yra pajautimas mūsų literatūra?

Ir taip ir ne. Viena ranka reikėjo užtverti kelias antireliginiam judėjimui per literatūrą, antra ranka — ugdyti religinė kūryba. Kaip Maironis savo poezija sulaikė tautą nuo galutinio nutautinimo, taip literatūrą nuo antireliginio elemento apsaugoja savo kritika Jakštas-Dambrauskas, o kūryboje visą lietuviškos žemės gyvenimą pradėjo šildyti religija Š. Ragana. Ji

rodė ne tik lietuviškus žmones, kurie nėra pametę savo tradicinio tikėjimo, bet žmones, kurie sąmoningai neša tikėjimą į šeimą ir bent truputį į gyvenimą, kaip buvo numatęs Maironis. Tai sąmoningos religijos, religinės kultūros pirmoji apraiška.

Artyn į mūsų dienas lietuvių literatūroj labiau dominuoja areliginė kryptis. Apie ją iš vienos pusės glaudosi maža religinės literatūros srovelė, iš antros — stipresnė antireliginė. Sakoma, dominuoja areliginė, nes mūsų dienų literatūra jau irgi ima nutolti nuo šiurkštaus pozitivizmo. Jo vietoj įsigali vadinamasai humanizmas, kurio areligiškumas reiškiasi tuo, kad vardan žmogiškumo ir paprastumo neranda žmoguje religinio gyvenimo, nei mistinės pagarbos, traktuojant religinio gyvenimo reiškinius. Naujojoj literatūroj maža randam vaizdojamų žmonių, kuriems religija būtų gyvenimo inspiratorius ir vadovas, kuriems religija būtų ne tik tema pasikalbėti su svečiais salione, bet veiksnys, valdąs jo poelgius gyvenime. Naujojoj literatūroj, ar ji būtų katalikų ar nekatalikų rašyta, dažniausiai sutinkamas žmogus veikia emocijų, aistrų, ypačiai seksualinių aistrų, inspiruojamas, o tikrasis žmogus, anot Paskalio, yra ir ne gyvulys ir ne angelas, bet būtybė tarp angelo ir gyvulio. Vietoj maironinių laikų idealistinės tautinės patriotinės literatūros rodosi tendencija susidaryti miesčioniškai literaūrai.

Bet kaip užsieniuose ėmė reikštis religinės literatūros budimas, ypačiai po didžiojo karo, taip šalia areliginės literatūros ir mūsų lyrikoj vėl ima reikštis religinė srovė, kurioj sušviti poetinis Dievybės pasiilgimas ar grožėjimasis, kuris prispiria lyrika poetą tamsiąją naktelę prie lygaus kelio su smūtkeliu kalbėtis, subjektyviai išsipasakoti savo intymiausius skaudulius, pasielvartiauti, kad Kristų pasaulis kryžiuoja, psalmiškai savo menkybę išsakyti. Tai vis sielvarto poezija, kaip Vienažinskio, kaip Š. Raganos. Tik dabar čia nėra tokio optimizmo būsimu gyvenimu ir jo ilgesio, nes naujasis poetas neturi tokio nuoširdaus ir, pasakyčiau, vaikiškai tvirto tikėjimo kaip anie. Jeigu ankstesniems religinės poezijos rašytojams dažnai trūko įtaigingos išraiškos, tai dabartiniams labai gresia natūralaus religinio jausmo stoka. Jeigu ankstesniems Maironio tipo kūrėjams religinis jausmas reiškės poezijoj iš tradicijos, tai dabartiniams gresia reikštis ir iš mados (užsienio įtaka!). Jeigu pirmieji savo religinėj poezijoj rodės labiau teocentrikai, tai dabartiniai linksta į antropocentrizmą. Bet tiek vieni, tiek ir kiti — sielvartingi.

Religinė poezija ligi šiol rodo žmogų, kuris su savo religiniais jausmais ir refleksijomis bėga nuo gyvenimo, susisuka į save, lyg keleivis audroje į apsiaustą. Bet religija nėra dar įkvėpusi rašytojų taip, kad jie rodytų žmogų su religija išeinantį į gyvenimą, ofenzyvų žmogų, su plačiais užsimojimais tam gyvenimui nukariauti.

3. Ar ofenzyvinė religija sužibs mūsų literatūroje, tatai pareis nuo to, ar tokia religija įsisunks į visas gyvenimo kertes, ar performuos kūrėjo tipą

ne tik iš vardo, bet iš esmės lyrikui sukels nenugalimą veržimąsi į Dievybę, ar epikui duos prieš akis žmonių, religija gyvenančių, ar dramaturgui leis pamatyti žmogaus pašėlusią vidaus kovą tarp aistros ir religijos. Bet tai baisiai sunkus daiktas, juoba mums lietuviams, nes reiktų sulaužyt tą pasyvumą ir nenorą pažvelgti į ateitį, kuris, rodos, yra tapęs mūsų charakterio tautine žyme, tą pasyvumą, kuris lietuviams padėjo išlaikyti etniškąsias ypatybes svetimųjų nepaliestas, bet neleido plačiau užsimoti naujiems kūrybos žygiams, pasyvumą, kuris net mūsų dabartinėse kovose dėl teritorijos ir kultūros paverčia mus ne kaltinančiais, bet besiginančiais, pagaliau tą pasyvumą, kuris liaudį pavertė primityviais individualistais, tik tarp savęs besiskundžiančiais ir bedejuojančiais, bet ne protestuojančiais. To rezignuojančio pasyvumo meninė išraiška yra mūsų sielvartingas rezignuojąs Rūpintojėlis kaip kad Ispanija yra tėvynė visu kuo besidžiaugiančio Don Žuano arba Vokietija — besiveržiančio visados ir bekovojančio dėl gyvenimo prasmės Fausto.

Tiesa, Lietuvos žemė mokėjo ir moka išdaiginti retkarčiais didžias asmenybes, kurios dinamiškai išsiveržia iš aplinkumos, sulaužo pasyvumą ir sušvytruoja grandioziškais užsimojimais. Jos prašoksta savo amžininkus, bet lieka savo laikų nesuprastos. Niekais nuėjo agresinga grandioziška, Vytauto idėja: mums skirta pasaulis valdyti: nebuvo suprastas savo laiku ir Daukša, ir Duonelaitis; ir Čiurlionis liko unikatu. Nuošaliai liko ir Vydūnas su rodomu tautai etinio „sau žmoniškumo“ idealu. Neįvertintos ir lietuvių tautos perspektyvos ateičiai — sintetinis rytų vakarų kultūros idealas, prof. Šalkauskio rodomas, vietoj jau pasiekto Basanavičiaus ir aušrininkų lygybės su kitomis tautomis idealo. Neužtenkamai įvertintas ir aktyvus religinio atgimimo perspektyvų kūrėjas Matulevičius. Argi šitie dvasinio intensyvumo ir dvasinės ekspansijos idealai susilauks tokio pat likimo kaip vytautinis teritorialinės ir politinės ekspansijos idealas?

Juodu pranašu šmėkštelia mūsų poetas Putinas ir jo pirmatakas savo laiku taippat nesuprastas Dobilas, kurie vaizduoja, kaip religinis aktyvumas daugelio jo skelbėjų esti sukarikatūrinamas ir Lietuvoje susilaukia fiasco.

O visdėlto religinio atgimimo literatūroj ir gyvenime laukti reikia ir galima laukti! Reikia, nes tautinis atgimimas Lietuvą padarė laisvą, religinis atgimimas turi ją padaryti gražią. Laukti galima ne tik dėlto, kad po karo visoj Europoj imama šaukti — artyn prie religijos ne tik dėlto kad religinis atgimimas Lietuvoj mažu pamažu gilinąs ir plečias, bet ir dėlto, dėl ko Maironis laukė tautos atgimstant:

Kas eina su meile, su širdžia didžia
Tam Viešpats bus pats per Vadovą!

Tai pasisekimo *garantija*, bet ir *sąlyga!*

P a s t a b o s .

1. Pagal *Verweyen:* Form als Wesensausdruck. Antropos - Verlag, Wien 1921, 28 p.

2. Maironio raštai. I, 79 p..

3. *Eichendorff, Joseph:* Geschichte der poetischen Literatur Deutschlands, Kösel. München, 19 p.

4. Cit. iš *Biržiškos* Rinktiniai musų senovės raštai, Kaunas, 1927, 232 psl.

5. Ibid. 239 p.

6. Pal. ir *V. Žadeikos* str. „Bažnytinės giesmės Lietuvoje“, Muzika ir teatras. 1933, 1 nr. 9 p.

7. Veni creator spiritus, Benedic anima mea Domino, Miserere mei Deus, Te Deum laudamus, De profundis, Super flumina Babyloni, Tai protestantų verstos giesmės, o katalikų— Salve Regina, Stabat mater dolorosa, Ave stella matutina, Omne die die Mariae, Dies irae, dies illa, Cit. iš Biržiškos Rinktiniai mūsų senovės raštai.

8. 1. Ačiū tau, Viešpatie, 2. Malda. 3. Kam širdį davei, 4. Prieš altorių, 5.Marija, Marija, 6. Mylimoji karalienė, 7. Didysis šeštadienis, 8. Šv. Aušros vartų Marija. 9. Tos pačios giesmės varijantas. 10. Dievo Meilė. 11. Bažnyčioje gieda aleliuja (vert.).

9. „Lietuvos Aidas“ 1932. 149 nr.

10. Ex quo omnia, cit. iš *Liudo Giros* Šventoji Lietuva.

11. Dievo pasiuntinys, Audros nuraminimas, Į dangų žengimas ir kt, cit. iš Šventoji Lietuva.

12. Nu Lietuva, nu Dauguva, Pasikalbėjimas giesmininko su Lietuva.

13. Maironio raštai, II, 272 p.

14. Ibid. 250 p.

15. *Galaunė, P.:* Lietuvių liaudies menas. Kaunas 1930, 235 p.

16. *Giessler, R.:* Geistliche Lieddichtung der Katholiken im Zeitalter der Aufklärung, Augsburg -1930. 94 p.

17. *Galaunė.* 183—8 p.

18. Cit. iš *V. Bičiūno* Čiurlionis, Kaunas 1927, 26 p.

19. Cit. iš rankraščio.

KAZIMIERAS JASĖNAS, Mintauja

ESTETIKOS REIKŠMĖ ETINIAME ŽMOGAUS GYVENIME

I. Estetikos įtaka į pasaulio moralę.

a) *Estetikos sąvoka taip sena kaip pasaulis.* Aukščiausis Kūrėjas, padaręs įvairių kūrinių rūšis, vis teikės pridėti: „Et vidit quia esset bonum“. Tas bonum, turįs savyje grožio idėją, buvo Jo kūrimo esmė.

Šėtonias, supratęs Dievo mintį, pasiryžo Jo tvarinius subjaurinti, panaudodamas tam tikslui nenuveikiamą estetikos galią. Jis sugundė pirmuosius žmones valgyli draudžiamą vaisių, nurodydamas į jo ypatingą grožį. „Vidit igitur mulier, quod bonum esset lignum ad vescendum, et pulchrum oculis, aspectuque delectabile: et tulit de fructu illius et comedit“ (Gen. III, 6).

Grožio veiksnys pasidarė dvi pusiniu etikos kardu, galinčiu išganyti ir pražudyti. Suprastas Dievo idėja, jis visados pakelia žmogų į dangų, bet panaudotas blogam tikslui, veda į pražūtį.

Vis dėlto jis pasilieka galingu dorovės faktoriumi.

b) *Senovės graikai* turėjo, be abejonės, klaidingą tikėjimą, bet sustatę savo mitologiją estetikos pagrindais, pasiekė gana aukštą etiką. Koks gražus ir didingas buvo dievų tėvas Zeusas, metąs žaibo vilyčias į nuodėmingus žemės gyventojus! Kokia skaisti Venera, gimstanti iš jūros putų. Kiek puikių grožio motyvų teikia šviesus Helijas, kas rytą leidžiąsis ugningais arkliais dangaus mėlynėje, o nakties poilsiui pasinėriąs jūros gelmėje, arba Hermės, išnešiojąs vėjo greitumu dievų valią po platųjį pasaulį, arba nekaltoji išminties deivė Palas Atėnė, gimstanti iš aukščiausiojo dievo smegenų. Jos garbei graikai Atėnų Akropolyje pastatė puikiausį templį, vadinamą Partenon, kas reiškia-nekaltos panelės buveinę. Krikščionys jame sumaniai įkūrė šv. Panelės bažnyčią.

Ta graikų tikyba, nors kilusi iš grynos fantazijos, buvo labai graži ir todėl davė pasauliui tiek kilnių filosofų, narsių herojų, genijalių menininkų, garsių poetų, gerų istorininkų ir pakėlė tautos moralę iki negirdėtų pagonijoj aukštumų.

Bet, kad grožio supratimas ėmė nykti, kad Venera pasidarė paleistuve, Hermės vagiu, Dionizas girtuokliu, o menas virto šlykščia pornografija,

tuojau įvyko ir dorovės pakrikimas. Iškilmės baigėsi orgijomis, o filosofai virto Epikūrais de grege porcorum.

c) *Dievo išrinktoji tauta* — izraelitai, rodos, negalėjo vadovautis grožio motyvais savo etiniame gyvenime, kadangi Mozė griežtais įsakymais uždraudė darytis skulptūras bei paveikslus, bet, įsigilinę į dekalogo tikrą prasmę, pastebėsime, kad atsargus įstatymų davėjas užgynė turėti tik svetimų dievų atvaizdus. Visi Izraelitų vadovai laikė grožį geriausia priemone paskatinti kietasprandę tautą pasiduoti Dievo valiai ir laikytis šventų tradicijų.

Mozė, žinodamas savo tautiečių palinkimus ir norėdamas juos apsaugoti nuo Egipto stabmeldystės, pirmuoju įsakymu uždraude gamintis jo skulptūras. „Non habebis Deos alienos coram me. Non facies itibi sculptile, nequeomnem similiudinem, quae est in coelo desuper, et quae in terra deorsum, nec eorum, quae sunt in aquisisub terra“ (Ex. XX, 3—5). Reiškia: neturėsi svetimų dievų prieš mane. Nedarysi sau kokios nors skulptūros (suprask, tų svetimų dievų), nei panašumo to, kas yra danguje aukštai(suprask: saulė ir žvaigždės), ir kas žemėje apačioj (paukščiai ir žvėrys) nei to, kas yra vandenyje po žeme (žuvys, vėžiai, kirmėlės). Visa tai garbino egiptiečiai. Aišku, kad Mozė pirmoj įsakymo dalyje draudžia garbinti svetimus dievus dvasia, antroj kūno organais. Jei čia būtų ne vienas, bet du įsakymu, tai dekalogas nustotų buvęs dekalogu ir turėtume ne dešimtį, o vienuolika įsakymų. Kad tai nebuvo, parodė patsai įsakymų davėjas, liepdamas ant sandoros skrynios pastatyti du cherubimu, o tyruose vario žaltį. Jis dargi dvejose knygose — Exodus ir Leviticus — smulkmeniškai aprašė kunigų rūbų, šventnamio, apeigų, vario altoriaus, aukso žibinto ir kitų bažnytinių reikmenų puikumą. Taigi, grožio negalėjo ginti.

Dovydas karalius surengė net 7 didžiulius chorus ir patsai šokdamas ir grodamas lydėjo sandoros skrynią į Sijono šventnamį. O jo psalmės, tai gražiausia poezija, tebeaidinti ir šiandien per visą žemės rutulį.

Saliamonas, pastatęs Dievo įsakymu Jeruzalės bažnyčią, išpuošė ją įvairiomis skulptūromis, būtent: cherubimais, palmėmis, liūtais, lelijomis ir vario jūra, stovinčia ant dvylikos jaučių. Vis tai patsai Dievas pašventė stebuklingu būdu. „Nebula implevit domum Domini, et non poterant sacerdotes stare et ministrare propter nebulam; impleverat enim gloria Domini domum Domini.“

Jei žydams būtų buvę draudžiami bet kokie paveikslai, tai jie nebūtų galėję turėti *nė pinigų su Romos ciesorių atvaizdais.* Tačiau skaitome pas Matą XXII sk., kad ir pats uolusis pariziejus Kristui parodė monetą su valdovo portretu.

d) Bet štai atėjo tiek amžių laukiamas *Mesijas.* Gimė tvarte, vargingai gyveno ir mirė prie kryžiaus kartuvių. Rodos, čia ir kalbos nebegalėjo būti apie grožį ir jo įtaką moralei. Tačiau šv. Augustinas, vienas geriausių Kristaus pasekėjų ir Jo mosklo žinovų, rašo, aiškindamas 44 psalmę: „Pulcher

rego in coelo, pulcher in terra; pulcher in manibus parentum; pulcher in miraculis, pulcher in flagellis; pulcher invitans in vitam, pulchier non curans mortem; pulcher deponens animam, puloher recipiens; pulcher in ligno, pulcher in sepulchro, pulcher in coelo.“ Gražus Kristus danguje ir žemėje, gražus kentėdamas, mirdamas ir prisikeldamas.

Iš tikrųjų, kas daugiausia davė grožio motyvų ir meno siužetų vaizdybai ir muzikai, jei ne Kristaus ir Jo Motinos gyvenimas. Sunku rasti galeriją, kur nebūtų Madonos ir Jos dieviško Kūdikio paveikslo. Didžiausi krikščioniškos eros genijai stengėsi kuo tiksliausiai atvaizduoti Išganytojo kilnius ir puikius darbus. Visos vaizdybos mokyklos savo pajėgumus išmėgino ir išvystė ant krikščionystės pagrindo.

Neseniai šventėme Kalėdas ir matėme, kad įvairiausių pakraipų laikraščiai savo skaitytojams nesurado brangesnės dovanos, kaip užgimusio Kristaus atvaizdą, o mūsų šventovėse iškilmingai skambėjo puikios Kalėdų giesmės, žavėdamos didelius ir mažus.

e) Visa Bažnyčios *liturgija* susikūrė grožio motyvais. Šventos apeigos, rūbai, indai, altoriai, paveikslai ir statulos, sakyklos ir klausyklos, vis tai estetikos padarai. Mūsų bažnyčias drąsiai galima pavadinti sakralinio meno muziejais bei galerijomis. Gal nebetoli tas laikas, kad Lietuvą ims lankyli anglai ir kiti turistai ir, neklysdamas pasakysiu, — daugiausia jie domėsis mūsų šventyklomis.

Nėra nė mažiausios abejonės, kad puikios apeigos ir puošnūs Dievo narna? veikia žmogaus dvasią, padeda sukaupti mintis, užmiršti kasdieninius reikalus ir rūpesčius, pakelia širdis į dangiškas sferas, įkvepia kilnių norų ir pasižadėjimų, tariant, sudvasina kūną, atnaujindami Dievo paveikslą.

Nors estetika neatstoja religijos, kaip tai mano Schilleris, Hegelis ir kiti vokiečių poetai, tačiau, išreikšdama abstrakčias mintis kūniška forma, ji yra geriausia jos talkininkė ir stipriausia atrama. Habitus non facit monachum — rūbai dar nedaro vienuolio — bet ir vienuolis be habito nedaug turėtų reikšmės visuomenei.

f) *Pirmųjų krikščionių* pamaldos dėl sunkių aplinkybių negalėjo pasižymėti iškilmingumu ir puikumu. Gavę laisvę, į pagonių bazilikas jie sutraukė senovės templių liekanas ir susikūrė puikius Dievo namus, padengdami jų sienas gražia mozaika, iš kurios neapribotai viešpatauja Kristus.

Netrukus *benediktiniai* visą meną paima į savo rankas. Jie architektoriai, plastikai ir tapytojai. Visos romantiško stiliaus liekanos — jų padaras. Tik į gotišką stilių įsibrovė ir pasauliniai kūrėjai.

g) Sakralinė vaizdyba, kitos beveik ir nebuvo, taip išsiplatino, kad Oriente VIII ir IX šimtmetyje sukilo prieš ją *ikonoklastai* ir negirdėtu žiaurumu, tikru vandalizmu naikino ikonas ir statulas, o menininkus baudė baisiausiu būdu, išdurdami akis, nupjaudami nosis ir nukirsdami rankas.

Vieną vienuolį, atsisakiusį mindyti kojomis Dievo Motinos paveikslą, įsiuvo į maišą ir paskandino jūroje.

h) Nenuostabu, jei tokiomis aplinkybėmis menas ėmė žlugti ir Italijoj visai sustojo. Bet XII-o amžiaus pradžioje šv. Pranciškus Asižietis jį ir vėl prikėlė iš letargo. Apsivilkęs storu maišu, susijuosęs pančiu, jis, kaip Jonas Krikštytojas, smerkia prabangingą pasaulį, kviesdamas visus į aukštesnį sielos gyvenimą. Jį labiau jaudina nekalti žvėreliai, gėlės ir žuvelės, negu sugedę ir ištvirkę žmonės. Jis rašo himną saulutei, draugaujasi su vilku ir sako pamokslus paukščiams. Pagaliau pasitraukia į kalną ir toli nuo pasaulio triukšmo vienijasi su Dievu ir kaipo Jo malonės ženklą gauna Kristaus stigmatus.

Šv. Pranciškus tai naujas meno istorijos etapas. Jis aptiko seniai pamirštą gamtos grožį. Viduramžiais gamtą laikė prakeiktą ir niekas nedrįso jos vaizduoti. Tik dabar žmonės suprato, kad Išganytojas, atpirkdamas Adomo ir Ievos vaikus, nuėmė ir nuo gamtos, prakeikimo antspaudą. Prašvito nauja era, prasidėjo renesansas. Kaip iki šiolei nebuvo paveikslo su peizažu, taip dabar sunku buvo rasti piešinys be gamtos vaizdo. Grožio reikšmę dvasiniame gyvenime geriausiai įvertino pranciškonai, didžiojo šventojo pasekėjai.

i) XV ir XVI šimtmetyje Italijoj, o netrukus ir visoj Europoj praplito *humanizmas.* Studijuodami klasikų raštus, mokslininkai pastebėjo antikinio meno grožį ir pasidavė jo įtakai. Prisikėlė senovės graikų ir romėnų dievai, genijai, mūzos ir satyrai. Deja, su klasicizmo atgimimu, įsiveisė ir stabmeldžių dvasia. Veltui scholastikai pakėlė prieš ją savo balsą, veltui kunigai šuliniuose skandino pagonių statulas, renesanso grožio veikla pasidarė nenugalima. Prikelti dievai nė nemanė pasitraukti. Pasiliko tik viena priemonė laimėti toj pavojingoj kovoj: pakrikštyti dievus ir sukrikščioninti mitologiją. Tai ir padaryta. Meno formos palikta kaip ir buvusios, bet joms duota krikščioniška prasmė. Genijai virto Dievo pasiuntiniais, amūrai angelais, Kristus ir apaštalai gavo romėnų togas, o švenčiausia Panelė Junonos išvaizdą. *Krikštas* pavyko kuo geriausiai ir sakralinis menas niekados nepasiekė tokių aukštumų kaip *renesanso* metu. Atsirado genijalūs kūrėjai: Leonardo da Vinci, Michelangelo, Rafaelis, Correggio, Ticianas, Veronezė. Jiems vadovavo vienuoliai: Fra Angelico, Fra Filippo Lippi, ypač gi Fra Bartholomeo. Popežiai Julijus II. ir Leons X. pasidarė didžiausiais meno mecenatais, supirko antikės radinius ir pripildė Vatikano muziejus stabmeldžių dievais. Mitologija nustojo savo reikšmės. Į ją imta žiūrėti kaip į gražią pasaką, bet klasikinio meno forma pasiliko ir du šimtmečiu žavėjo naujos kūrybos mėgėjus. Estetika šventė triumfus, pratiesdama kelią krikščioniškai dorai.

Garsiajam laikotarpiui uždėjo vainiką puikiausia visame pasaulyje šventykla — San Pietro Romoje.

k) Deja, gražioji popiežiaus katedra tapo priežastimi pasipriešinimo ir sukilimo prieš Bažnyčią. Lutheris, Kalvinas, Zwinglius ir kiti vadinami *reformatoriai*, apsimesdami dievobaimingumu, paskelbė karą Kristaus įpėdiniui ir jo valdomai Bažnyčiai. Tyros evangelijos priedanga jie ėmė kovoti su pagonijos liekanomis, pasmerkdami visą vaizduojamąjį meną.

Jų pasekėjai nepaprastu įnirtimu ėmė naikinti visus sakralinės kūrybos padarus: deginti altorius, skaldyti statulas, pjaustyti ikonas, tepalikdami plikas mūro sienas. Tai buvo Vokietijoj, Prancūzijoj, Šveicarijoj, deja, ir pas mus Lietuvoje. Aštuonios devintosios mūsų bajorų buvo pasidavusios reformacijos srovei. Katalikų bažnyčios, išmetus visus liturginius reikmenis, buvo paverstos į novatorių templius.

O kas gi sulaikė tos pavojingos lavos srovę? Niekas kitas kaip grožis. Mat, jėzuitai sumanė puikųjį *baroką*, kurs teisingai buvo pavadintas jėzuitų stiliumi. Puikūs Dievo namai, kaip matai, prisipildė maldininkais ir dauguma suklaidintų krikščionių vėl grįžo į Kristaus avidę, o reformatoriams kelias buvo užkirstas. Pas mus Vilniuje, Kaune, Pažaisly, Jezne ir kitur pastatyta puikių bažnyčių ir iš Kalvino pasekėjų teliko kelios nedidelės oazės.

Keliaukite per pasaulį ir kur pamatysite baroko bažnyčias, galite neklysdami pasakyti, kad ten katalikų gyvenama.

1) XVIII šimtmetyje Austrijoj tikybos priedanga paplito *jozefizmas* bei ateizmas, o Prancūzijoj kilo *didžioji revoliucija*. Užviešpatavo bedievystė ir vietoj Dievo įvesta proto religija. Tik per didelį protą žmonės visai nustojo proto. Ant altoriaus pastatė pusplikę paleistuvę, prieš ją klaupėsi, degino smilkalą ir nešiojo ją iškilmingoj procesijoj. Ir dabar religija laimėjo per grožį. Grįžta prie viduramžių meno. Ima statyti romaniškas bažnyčias. Po visą pasaulį paplito romantika (žiūr. past. 1). Pirmųjų krikščionių gili tikyba išblaivė apsvaigintus protus, atgaivino religiją ir vėl pakėlė pakrikusią moralę.

m) Šitai keli istorijos bruožai, pakankamai parodą estetikos reikšmę etiniame gyvenime. Paprastai, kokia estetika, tokia būna ir etika (žiūr. past. 2). Niekas taip gyvai nepaskatina žmogaus į dorovę, kaip tikro grožio auklėjimas. Pavarčius meno istoriją, vien iš paveikslų galima nustatyti tam tikro laikotarpio dvasios kultūrą ir moralės lygį. Svetimšalis, keliaudamas per *Lietuvą*, neabejodamas pasakys, kad čia gyvena dori ir gilios tikybos žmonės. Kodėl? Jam tai pasako mūsų menas: puikios bažnyčios, kryžiai ir koplytėlės šalia kelio.

Mūsų kalboje žodžiai *gražus* ir *doras* beveik sinonimai. Jei motina sakė savo vaikui: „Tu, vaikeli, negražiai darai“, tai reiškia nepadoriai elgiesi, esi nedoras, ištvirkęs, pasileidęs.

Apribotas paskaitos laikas čionai neleidžia apsvarstyti kasdieninio gyvenimo estetikos ir etikos problemas. Apskritai, reikia pasakyti, kad žmogus, mėgstąs grožį, dažniausiai turi gražią sielą ir padoriai elgiasi.

II. Estetikos ugdytojai

Čionai žemėje grožis ir jo reiškinys menas negali būti tobulas. Ir didžiausi genijai neįstengė duoti absoliučiai gražių kūrinių. Net geriausias šedevras turi savo ydas ir trūkumus. Tik amžinas grožis tegali būti tobulas. Apie jį šv. Paulius ap. rašo: „Akys neregėjo, ausys negirdėjo, į širdį žmogaus neįėjo, ką Dievas paruošė tiems, kurie Jį myli.“ Jeigu mūsų kūno organai negali nuvokti dangiško grožio, tai jo atvaizduoti neįstengs kad ir veikliausias talentas.

Vis dėlto menas, nors tik reliatyviai tobulas, yra amžinio grožio geriausias reiškinys ir skatina į etinį gyvenimą, kuris vienas tegali mus padaryti vertus pasiekti amžiną grožį danguje.

Paaiškėjus, kad estetika yra geriausia etikos talkininkė ir rėmėja, kas gi reikėtų daryti? Aišku, reikia ją ugdyti ir auklėti. Ypač tai privalo vykdyti visuomenės vadovai: kunigai ir katalikai rašytojai.

a) *Dvasinkija* visais amžiais labai rimtai žiūrėjo į tą prievolę. *Popiežiai* visados buvo uoliausiais meno mecenatais ir savo rūmuose — Vatikane — kūrė didžiausi pasaulio muziejų. *Vyskupai* rūpinosi pastatyti kuo puikiausias katedras, o *vienuoliai,* ad maiorem Dei gloriam, puošė, kaip įmanydami, savo šventyklas. Atsiminkime kartūzų puikiąją bažnyčią Certozoj pas Pavią, jėzuitų Romoj ir Venecijoj, benediktinų Weingartene (Wūrtembergijoj), Ottobeurene (Švabijoj) ir Melke (Austrijoj), kamendulių Pažaislyje, domininkonų ir pranciškonų Vilniuje, karmelitų Kaune. Bet kas čia gali jas visas suminėti? O jų dauguma tikri architektūros ir vaizdybos šedevrai, galį lenktyniuoti su puikiausiomis katedromis. *Parapijų kunigai* nemažiau stengiasi pagražinti sau užtikėtas bažnyčias.

Kad šventykla būtų tikrai graži, jos administratoriai privalo *žinoti estetikos dėsnius, stilių* savumus *ir išsidirbti estetinį skonį.*

Turime nepamiršti, kad šiandien *kunigas labiau reikalingas estetikos mokslo negu pereitais amžiais.* Mat, seniau statė bažnyčias magnatai. Jau geras tonas reikalavo iš jų estetikos pažinimo. Milžiniški turtai dargi leido jiems pasikviesti menininkų iš Italijos ir kitų kultūringų kraštų. Dabar laikai pasikeitė. Bažnyčias stato ne didžponiai, o pilkoji liaudis, visai maža tenusimananti apie estetiką. Kunigai pasiliko vieninteliais meno sargais ir vykdytojais. Todėl jau savo pašaukimu jie privalo būti meno žinovais.

Tik gaila, kad mūsų dvasiškija meno atžvilgiu nevisada stovi savo aukštumoj.

b) Dar platesnį darbo lauką estetikos resp. etikos atžvilgiu turi *katalikai rašytojai*. Kada kunigas vadovauja vienai kuriai parapijai, rašytojas rašo visai tautai. Todėl jo darbas turi didesnę plotmę ir yra patvaresnis. Kunigo pamokslus žmonės mažai teapsvarsto ir greitai užmiršta, bet spausdintas žodis pasilieka ir juo daugiau pasitikima. Šv. Paulius ap. labiau praplėtė Kristaus mokslą, negu kiti, nepalikę raštų, apaštalai ir vyskupas Valančius savo raštais dorovingų žmonių padarė daugiau, negu savo apaštalavimu.

Kadangi estetika yra geriausia etikos atrama, tai katalikai rašytojai, ją aplenkdami, tik pusėtinai išpildo savo misiją.

Ir jų pačių interesas reikalingas estetikos. Raštai, nepapuošti grožio gėlėmis, neturės pasisekimo ir nesuras skaitytojų. Jie bus sausi ir nuobodūs ir pasiliks knygynų lentynose.

Bet rašytojas estetikas visuomet pasieks savo tikslą. Jo darbas bus sėkmingas ir populiarus, pakels proto ir širdies kultūrą ir kurs civilizaciją, pagrįstą moralės dėsniais.

Atausdamas savo raštus puikiais estetikos siūlais, katalikas rašytojas pataps švyturiu, vedančiu skaitytojus į amžino grožio uostą.

Jis geriausiai pateisins šv. Augustino žodžius: Pulcher rego in coelo, pulcher in terra... pulcher in ligno, pulcher in coelo.

Jis panašus į Evangelijos sėjėją, kurio grūdai vieni krito šaly kelio, kiti į uolingą vietą, kiti tarp erškėčių, bet kiti į gerą žemę ir davė vaisių: vieni šimteriopą, kiti šešiasdešimteriopą, kiti trisdešimteriopą. Labor improbus omnia vincit.

Tiesa, estetika nėra religija, bet ji amžino grožio versmė, kurios srovė kaskart plėsdamosi, didėdama ir tobulėdama pasiekia dieviško grožio jūrą.[1]

[1] Šiame rašinyje paliesti klausimai dar plačiau nagrinėjami Dr. Ig. Skrupskelio straipsny *Menas ir religija*, tilpusiame *Židiny* (1933 m. 15 ss.). Iš gale paduodamos literatūros sąrašo šioje vietoje itin žymėtini šie veikalai, kurie galės redukuoti ne vienoje vietoje kiek per optimistiškas gerb, prelato pažiūras:

Gröber C., Kirche und Künstler, Freiburg i. Br. 1932.

Konrad J., Religion und Kunst. Versuch einer Analyse ihrer prinzipiellen Analogien. Tübingen 1929.

Knevels W., Expressionismus und Religion. Tübingen 1927.

Nagel J., Religion und Kunst. Von ihrem Wesen und Verhältnis zueinander. Hamburg 1930.

Nohl H., Stil und Weltanschauung. Jena 1920.

Eibl H., Christus und der Künstler. Augsburg 1931.

Schröder C., Gott und Seele in der jüngsten katholischen Lyrik. Paderborn (1927).

Mahr Fr., Religion und Kultur. Würzburg 1932.

Künzle M., Ethik und Aesthetik. Freiburg i. Br. 1910.

Nissen B. M., Der Rembrandtdeutsche. Freiburg i. Br. 1927.

P a s t a b a X. Romantika reiškia pirmųjų krikščionių ir viduramžių meno atgimimą. Ją įvedė vienuolis šv. Klemensas Hofbaueris, buv. Mintaujos klebonas (Žiūr. kun. K. Jasėno Naujovės Apaštalus 77 p.).

P a s t a b a 2. Posakiai „paprastai, kokia estetika, tokia esti ir etika“ ir „žmogus, mėgstąs grožį, dažniausiai turi ir gražią sielą“ rodos nevisai tikslūs, bet juos pateisina žodžiai „paprastai“ ir „dažniausiai“. Tolygiai sakoma: koks tikėjimas, tokia ir moralė, arba: mens sana ir corpore sano. Bet ir giliausio tikėjimo žmonės nupuolė (Dovydas, Petras), ir sveikiausi kūnu kartais serga dvasia.

Muckermann Fr. S. J., Moderne Literatur und Katholizismus. Gral 27 (1933), 242 ss.. 336 ss.

Panašia tema įvairiomis progomis taip pat yra rašęs prel. D a m b r a u s k a s - Jakštas. Žiūr. jo veikalų sąrašą.

Šia proga gal ne pro šalį paminėti Prof. St. Š a l k a u s k i o estetinės pažiūros, kurios trumpai suglaustos, šitaip skamba:

1. Tikra estetika tegali būti vien. aesthetica perennis, t. y. trunkanti per amžius estetika, kuri suima į save teigiamuosius visų amžių laimėjimus, praturtinai juos kiekvieno naujo amžiaus patyrimais ir sugeba atsakyti visiems racionaliems naujovės reikalavimams žengiant į ateitį.

2. Trunkanti per amžius estetika negali pašlyti į jokią vienašališką linkmę, nes bet kuris vienašališkumas prieštarauja jos integraliniam sintetizmui, kuris sudaro svarbiausią esminę jos žymę.

3. Trunkanti per amžius estetika stato menui labai didelius reikalavimus, kuriuos tegali ištesėti vien menininkai, apdovanoti iš prigimties tikru talentu, rimtai pasiruošę dailiajai kūrybai ir sugebą faktinai dirbti didelį ir sunkų kūrybos, darbą; menininkus, nepasižyminčius šiomis savybėmis, ji degraduoja į nepavykėlių rangą ir jų kūrinių nelaiko dailiaisiais, nedarydama jokių kompromisų su aukštaisiais savo principais.

4. Pavyzdžiu tam, kokių reikalavimų stato dailiajai kūrybai trunkanti per amžius estetika, gali tarnauti sintetinė jos pažiūra į estetinę poezijos esmę: tikra poezija, privalo, pagal poetinės kūrybos motyvus, sujungti savyje intensyvią emociją (pergyvenimą), sugestyvinę išraišką (išreiškimas) ir tobulą dailiąją lytį (apipavidalinimas, arba įforminimas) ; pagal poetinės kūrybos pradus, — ritmiškąją žodžio kultūrą, tikslingą vaizdų dinamiką ir gilų idėjinį turinį, pagal poetinės kūrybos tematiką, psichologinę tiesą, ontologinę tiesą, vaizduotės padarų naujoviškumą ir natūralų turintį transcendentinę prasmę simboliškumą. Poezija, neatitinkanti šių integralinės estetikos reikalavimų, negali būti priskaityta prie pavyzdingos poezijos. *Red*

ISTORIJA

PRANAS PENKAUSKAS, KAUNAS

LIETUVOS ISTORIJOS VERSMIŲ LEIDIMAS

I.

ISTORIJOS VERSMIŲ LEIDIMO BRENDIMAS APSKRITAI

Iš visų mūsų mokyklose dėstomų objektų, jei jau ne pats jauniausias, tai bent vienas jaunesniųjų yra istorijos mokslas. Ir tai reikia tarti, kalbant apie visus mokyklos laipsnius: universitetu pradedant, pradžios mokykla baigiant.[1]

Juk mes visi gerai žinome, kad istorijos mokslas, kaip savistovus mokslas mokyklose, įvedamas tik nuo XVIII. šimtmečio pradžios. Dėl buvimo tai istorijos mokslas buvo ir anksčiau, tačiau savistoviu mokslu jis nebuvo pripažįstamas. Kaip savistovus mokslas mokyklose istorija gema tik XVI. šimtmetyje. Prisiminkime charakteringesniąsias sakyto šimtmečio ypatybes.

Humanizmo idėjos beveik visoje Vakarinėje Europoje buvo pasiekusios aukščiausią savo pakilimo ir įsigalėjimo laipsnį. Humanistai kiek tik pajėgdami kėlė visur klasikines studijas. Šitoje srityje XV šimtmečio gale ir XVI. pirmojoje pusėje pastebimas ypatingai didelis visų jų uolumas, atsidėjimas ir karštis. Tuo būdu prikeltoji graikų ir romėnų senove kėlė Europoje stiprų tautinį patrijotizmą. Šitokiomis savotiškomis aplinkybėmis ir suliepsnoja didysis XVI. šimtmečio religinės revoliucijos gaisras. Jo šūkis tarp kitų dalykų buvo taip pat ir šis: „Cuius regio, eius et religio.“ Šis garsusis šūkis pagimdė tautines bažnyčias. Dabar tai ir pasireiškė nauja į istoriją pažiūra, dabar ir gimė pati tautinės istorijos sąvoka.

Tą mūsų čia iškeliamą naują XVI. šimtmečio pažiūrą į istoriją, geriausiai reiškia stambus Ispanijos humanistas, Roterdamo Erazmo sekėjas ir draugas, Jonas Liudvikas *Vives* (1492—1540), taip sakydamas: „Mūsų santykiams su kitais žmonėmis tvarkyti reikalinga yra gyvenimo išmintis. Ta gyvenimo išmintis gema iš mūsų samprotavimo, vispusiškai apsvarstyto sprendimo ir patyrimo. Asmeniškas žmogaus patyrimas yra labai, labai ne-

[1] Tecklenburg, Aug., Geschichtsunterricht, 1905, Leipzig u. Berlin, psl. V—1.

tobulas. Jis būtinai reikia stiprinti ir tobulinti kitų žmonių patyrimais. Daugiausia tokio kitų žmonių patyrimo galime rasti istorijoje. Taigi, reikia atsidėjus studijuoti istoriją. Kas gerai yra išstudijavęs istoriją ir įsigijęs jos veikėjų patyrimą“, baigia išvedžiojimus Vives, „tas ir dabarties gyvenimą aiškiai supranta, o kas yra už vis svarbiausia, nedaro klaidų patį gyvenimą bevertindamas.“[2]

Šitaip samprotaudamas Vives prieina tokias istorijos mokslo reikalu išvadas:

1) „istorijos mokslas teikia mums malonumo: vaikai mielu noru klauso gražių pasakų, o jaunimas, suaugusieji ir net seniai grobstyte grobsto knygas apie įdomius praeities įvykius, įdomius pergyvenimus, kovas bei laimėjimus;

2) istorijos mokslas labai tinka praktiniam, kasdieniniam, gyvam mūsų gyvenimui: iš istorijos sužinome visa, kas mums yra reikalinga, apie mūsų bočius, jų kilmę, jų veiksmus, jų ir mūsų teises bei pareigas ir t. t. Kas žino istoriją, tęsia savo išvedžiojimus Vives, tam nesunku yra valdyti, administruoti, tinkamai ir naudingai vesti savo ar ne savo ūkio arba įstaigos reikalus, tam lengva prižiūrėti ir tvarkyti save pati bei savuosius, nes, teisingai pastebi vėl Vives, kad, tiesa, kintančios esą žmogaus gyvenimo sąlygos, bet nuo jų visai nekintą žmogaus palinkimai, geiduliai, nekintanti žmogaus širdis ir iš jos einantieji veiksmai. Taigi, tas didis renesanso pedagogas sako: istorijoje randamas patyrimas moko žmogų gyventi, moko jį būt žmogumi;

3) iš čia aš darau išvadą, tęsia toliau Vives, kad istorija teikia mums laimės. Kuriuo būdu, paklausite? O gi štai kuriuo. Iš kitų žmonių, mūsų brolių, laimėjimų mes patys mokomės laimėti, o iš kitų žmonių nelaimių išmokstame tų nelaimių pasisaugoti, jas aplenkti. O kas nežino, kad kitų žmonių nelaimes pergyvent yra daug lengviau, negu mūsų pačių nelaimes;

4) ir galop, sako Vives, istorijos mokslas yra didžiai reikalingas kitų mokslų pažangai. Juk niekas neginčys, kad istorijos mokslo šviesos reikalingi yra visi mokslai. Sakysim, medicina grindžiama yra istorija, nes negi galima laukti pažangos gydymo moksle, jei gydytojai neseks, nestebės ir nesitaikys prie to, kas jų amato ir pašaukimo atstovų, pirma jų gyvenusių, buvo bandyta, dirbta ir nudirbta. Teisės mokslai taip pat tampriais ryšiais yra susiję su istorija; juk turime žmonių, tautų papročių istoriją, kuriais yra paremti kaip pavienių piliečių santykiai, taip lygiai visas mūsų visuomeninis, socijalinis ir valstybinis gyvenimas. Moraliniai ir auklėjimo mokslo dėsniai istorijoje gauna sau ypatingą sustiprinimą: juk

[3] Rosenburg, Hermann, Methodik des Geschichtsunterrichts, [3]1922, Breslau psl. 134—135.

visi gerai žinome, kad iš istorijos imtieji pavyzdžiai pamokomuosius ir auklėtinius geriau veikia, negu įsakymai ir įstatymai. Netgi tam tikru būdu ir pati teologija daug ką skolinasi iš istorijos, pav.: ji savo reikalui naudoja žydų tautos istoriją, Jėzaus Kristaus gyvenimą, apaštalų, mokinių ir Bažnyčios istoriją. Tie visi teologijos iš istorijos imtieji dalykai mus ne tik moko, bet drauge ir rengia geram bei kilniam gyvenimui. Galutina mano išvada, sako Vives, yra ta, kad istorija yra labai naudinga visiems kitiems mokslams, nes ji yra tartum visų kitų mokslų versmė ir pagelbininkė.“[3]

Su mūsų čia pacituotais Vives'o išvedžiojimais istorijos naudingumo ir vertingumo reikalu negalima nesutikti. Taigi, to žymaus XVI. šimtmečio istorininko - pedagogo pažiūra į istoriją yra visai sveika ir loginga.

Panašią apie istoriją ir jos vertingumą nuomonę reiškė taip pat daugumа XVI. šimtmečio tariamųjų religinių reformatorių. Nors taip teisingai apie istoriją ir jos naudą jau tada manyta, sakyta ir, kaip matėme, net rašyta, tačiau gyvenimo praktikoje buvo kitaip ir į mokyklą nerasta dar reikalo jos įsileisti. Tiesa, humanistai pripažino, kad aukštajai mokyklai, atseit universitetui, istorijos studijos turinčios rūpėti, tačiau tuo pripažinimu visas tas klausimas ir buvo baigtas. Viename kitame Europos universitete jau buvo bandoma ir XVI. šimtmetyje įvesti istorijos dėstymą, tačiau reikia pasakyti, kad tas dėstymas nebuvo nuolatinis universitetinių studijų objektas, nes istorijos dėstymu negalima pavadinti tik retkarčiais daromų sporadiškų istorinio turinio pranešimų, kurie tai vienur, tai kitur tada yra įvykę. Nuolatinių istorijos kursų, tai yra istorijos, kaip savarankiško dalyko, nei viename Vakarinės Europos universitete XVI. šimtmetyje dar nebuvo[4]

Tiesa, XVI. šimtmetyje tai vienur tai kitur yra buvę atsitikimų, kad paskutiniaisiais, t. y., išleidžiamaisiais aukštesniosios mokyklos metais į universitetą išleidžiamiems abiturientams buvio padaryta po keletą istorinio turinio pranešimų arba paskaitų. Yra net ir savotiškas tada sukurtas istorijos vadovėlis, jei jį apskritai vadovėliu vadinti galima. Tai buvo 7 folio puslapių storumo Sleidano parašytas istorijos tabelių ir chronologijos rinkinėlis: De quattuor monarchiis. Čia tilpo Babilonijos, Persų, Graikijos ir Romos imperijos istorijos lentelės. Su Romos imperijos istorija nuo 962 metų rišama Vokiečių tautos ir valstybės istorija. Tačiau, kaip sakėme, toje aukštesniojoje, tada lotynų mokykla vadinamoje, mokykloje nuolatinio, kad ir trumpo, istorijos kurso taip pat nebuto.[5]

XVII. šimtmetyje sakytų dviejų mokyklų tipų mokslo planuose istorijos dėstymo pėdsakų vėl visai neberandame. Matomai, kad tada, kaip ir viduriniuose amžiuose, istorijos buvo mokomasi privačiai.

[3] Rosenburg, H., op. cit... p. 135.

[4] Reim Carl, Methodik des Geschichtsunterrichts, 2 Aufl., 1911, Halle, psl. 178—179. Rusch Gusta v, Methodik dės Unterrirhts in der Geschichte, 9 Aufl., 1913, Wien, psl. 80—81.

[5] Rosenburg, H., op. cit., p. 135.

Nuo XVIII. šimtmečio istorijos ir jos dėstymo reikalai ima gerėti. Mat, jau nuo 1700 metų pradedant kaip aukštesniosios (lotynų) mokyklos taip ir universiteto mokslo planuose vėl randame aiškių pėdsakų, kurie rodo, kad tai vienur, tai kitur buvo daromi istorinio turinio pranešimai, kurie kartais trukdavo net po keletą valandų ir sudarydavo, tarsi, kokius trumpučius istorijos kursus.

Leisdama šaknis ir vis stiprėdama mokykloje, stiprėjo taip pat istorija ir jos reikšmė bei vaidmuo gyvame kasdieniniame žmonių gyvenime. Istoriją, o ypatingai jos pragmatinę kryptį, mėgstą ir į gyvenimą įveda XVIII. šimtmečio filantropai su Jonu Bernardu Basedowu (g. 1723, m. 1790 m.) priešakyje. Labai aiškų šitam mūsų teigimui pavyzdį paliko mums žinomas Basedowo mokytojas Jonas Jokūbas Rousseau (g. 1712, m. 1778 m.) savo išgarsėjusiame veikale — Émile ou De l'Éducation, pasaulyje pasirodžiusiame 1762 metais. Šitas Rousseau filosofinis veikalas apie auklėjimą, parašytas jau tada visur prigijusios pragmatinės istorijos krypties įtakoje, labai vaizdingai rodo (mums čia svarbiausia IV-ji veikalo knyga), kaip Prancūzų revoliucijos išvakarėse Europoje buvo žiūrima į istoriją ir kokių jai buvo statoma reikalavimų.

Taigi, pirmiausia Rousseau Emiliui istorija yra gyvenimo mokytoja. Istorija, o ne filosofija turi tą savo mokinį, vos aštuoniolikos metų susilaukusį jaunuolį Emilių, išmokyti žmones pažinti, juos vertinti, žmonių širdyse, lyg kokiose knygose išmokti paskaityti. Istorija Emilių turi išmokyti savarankiškai galvoti, savarankiškai daryti sprendimus, suprasti žmones ir gyvenimą, gailestingu būti ir suprasti, kad visokia kultūra nešanti kaip individui taip ir žmonijai nelaimes ir vargus.[6]

Nors šis Rousseau veikalas buvo labai radikalus, nors perdaug chimeriškas ir gyvenime nepritaikomas, tačiau autoriaus gyvenamaisiais laikais jis buvo labai plačiai skaitomas ir darė visos Vakarinės Europos šviesuomenei didelės įtakos. Šiek tiek panašių veikalų ir panašių dėl istorijos reikšmės nuomonių, šiokiu ar tokiu būdu viešai pareikštų, mes čia kalbamajame šimtmetyje randame ir pas kitus vakariečius filantropus, fiziokratus ir švietėjus.

Tuo būdu, nors ir palengva, istorijos mokslas vis auklėja, istorija vis giliau ir giliau pradeda įleisti savo šaknis ir lyg nejučiomis ima prigyti gyvame kasdieniniame gyvenime, kaip žmogaus mokytoja.

XVIII. šimtmečio galas ir XIX. šimtmečio pradžia buvo labai turtingi dideliais pasaulinės reikšmės įvykiais: Jungtinių Amerikos valstybių nepriklausomybė ir konstitucija, Prancūzų revoliucija ir jos padariniai, Lenkijos — Lietuvos dalijimai, Rusijos augimas, Napoleonas ir jo laikotarpis,

[1] Oeuvres de J. J. Rousseau citoyen de Genève, nouvelle édition, tome 5-me, a Paris, chez Deterville, libraire, 1817, Émile, ou De l'Éducation, livre 4-me, psl. 409—523.

Bourbonų grįžimas, Serbijos, Kolumbijos, Čilės, Meksikos ir Perų nepriklausomybės ir daug, daug kitų panašių didelių įvykių. Sąryšyje su tais didžiais įvykiais iškilo tada ištisa eilė svarbių spirginančių klausimų ir naujų problemų — valstybės., visuomenės ir ūkio gyvenimo srityse. Visų tų ir joms gretimų gyvenimo sričių tvarkytojams bei vadovams—valstybės vyrams, visuomenininkams, finansininkams ir ekonomistams reikėjo ieškoti naujų kelių, reikėjo surinkti, kiek galima daugiau, davinių ir žinių, kad paskui, dalyką išstudijavę, pagal tuos pozityvius davinius galėtų išrišti visus kilusius svarbius klausimus ir tinkamai sutvarkyti visus tada pasireiškusius naujojo gyvenimo prajovus. Reikalingų šiam dalykui davinių ęr žinių ieškota visuose moksluose, ieškota jų taip pat ir istorijoje. Ir jų tikrai čia buvo rasta labai daug.

Taigi, nuo XIX. šimtmečio pradžios dideliausiu atsidėjimu, dideliausiu, galima sakyti, karščiu pradėta studijuoti istoriją. Drauge su istorijos studijomis gyvių, gyviausiai imta rūpintis istorijos versmių apsaugojimu, rinkimu ir jų kruopščiu ir rūpestingu leidimu. Šiame kilniame ir garbingame darbe dalyvauja visos laisvosios, visos kultūringosios tautos, kaip didelės, taip vidutiniošios ir mažosios, kiekviena pagal savo dvasines bei materijalines išgales ir pagal savo praeitį. Tuo būdu palengva ir atsiranda didieji įvairių tautų istorijos versmių rinkiniai. Vienus jų surenka ir išleidžia privatiniai mokslininkai istorininkai, kitus įvairių įvairiausios istorijos mokslui ugdyti ir *jo* versmėms leisti specijaliai a d h o c įsikūrusios mokslo draugijos bei sąjungos, dar kitus atitinkamų valstybių vyriausybės ir, suprantamas dalykas, pačios valstybės lėšomis.

II.

KAI KURIE DIDIEJI VAKARINĖS EUROPOS TAUTŲ ISTORIJOS VERSMIŲ RINKINIAI

Yra nemaža istorijos versmių leidinių išleistų XV. ir XVI. šimtmetyje. Jų šiandien vartoti beveik neįmanoma: jie netobuli, jie nepilni. Sakytų šimtmečių istorijos versmių rinkiniams daug ko trūksta ir istorinės kritikos, ir planingumo, ir išleidimo technikos atžvilgiais. Tai tarytum kokie pavasario upeliukai: juose vanduo netyras, sudrumstas, neša šapus, lapus, bėga per krantus, pamažu juos griaudamas ir savo vandenį naujai teršdamas. XVII. ir XVIII. šimtmečio istorijos versmių leidiniai jau visai kiti: jie visais atžvilgiais vis tobulėja, pilnėja ir gerėja. Pirmykščiai pavasario upeliukai virsta didelėmis, ramiai savo vandenis srovenančiomis upėmis; jų vanduo jau tyras, permatomas, neužmirštamo benediktino vienuolio J o n o M a b i l l o n o diplomatikos mokslo koštuvo valomas.

Pirmą didelį ir pavyzdingą, jau naujoviškai sumanytą, istorijos versmių leidinį pradėjo leisti Holandijos Tėvai jėzuitai: Herbertas Roswey, Jonas Bolland, Danielius Papebroch ir Gotftidas Henschen — 1643 metais išleisdami pirmąjį Actą Sanctorum tomą. Leidinys tebeleidžiamas ir dabar, šiandien jau jo turima virš 62 storulių folio tomų. Leidinys dar nebaigtas.

Antras iš eilės toks pat jau didelis, planingas ir naujoviškas istorijos versmių leidinys priklauso Italijai. Jį sumanė, kruopščiai parengė ir išleido buvęs pirmiau Milano Ambrozianos, o vėliau Modenos kunigaikščio bibliotekos vedėjas, tą bibliotekos darbą dirbęs ištisus 54 metus, Liudvikas Antanas Muratori (g. 1672, m. 1750 m.), davęs mokslo pasauliui: Rerum Italicarum scriptores ab anno aerae christianae 500 ad 1500. Laimingas Muratori galėjo pasidžiaugti savo milžinišku darbu, nes 25, o su registeriais ir priedais 28, stori folio formato tomai buvo išspausdinti, jam pačiam prižiūrint, laikotarpyje tarp 1723—1751 metų. Tame pačiame laike Muratori dar išleido 6 storus folio formato tomus. Antiquitates Italicae medii aevi, Milane, 1738—1742 metais. Nuo 1900 metų didžiojo Muratorio pagrindinis versmių rinkinys — Scriptores — eina jau antruoju, pataisytu ir žymiai papildytu leidimu. Šį pataisytą leidimą tvarko ir leidžia G. Carducci ir V. Fiorini ramiame ir šitokiam darbui patogiame vidurinės Italijos (Umbrijos provincijos) miestelyje Città di Castello. Nuo 1900 iki 1927 metų juodu jau išleido 24 leidinio tomus. Aniems laikams Muratorio darbas buvo tiesiog, galima sakyti, pavyzdingas ir iš jo mokėsi kiti istorijos versmių leidėjai.

Nuo italų neatsiliko ir prancūzai. Žymiam Liudviko XIV. laikotarpio prancūzų valstybės vyrui, ministeriui ir dideliam mokslo globėjui bei rėmėjui Jonui Krikštytojui Colbertui pritariant, Prancūzijos istorijos versmių leidimo darbo ėmėsi Šv. Mauro kongregacijos vienuolis benediktinas Martynas Bouquet'as (g. 1685, m. 1754 m.), išleisdamas mokslo pasauliui: Rerum Gallicarum et Ftancicarum scriptores - Recueil des historiens des Gaules et de la France. Pirmasis tomas išvydo pasaulį 1738 metais, po jo ėjo be sustojimo kiti tomai. Iki Bouquet'o mirties, kuri tą mokslui nuopelnų pilną vyrą aplankė 1754 m., jau buvo mokslo pasauliui ant darbo stalo patiekta 9 storuliai prancūzų istorijos versmių foliantai. Po Bouquet'o mirties, jo taip rūpestingai pradėtąjį darbą tęsė toliau tos pat kongregacijos vienuoliai benediktinai net iki pat Prancūzų revoliucijos. Per tą laiką jie dar spėjo išleisti 5 storus in folio tomus. Didžioji Prancūzų revoliucija, griaudama ir naikindama visa, sugriovė ir ilgam laikui sustabdė ką tik minėtą versmių leidimo darbą, jo eigą ir planą. Tik praūžus audringiems revoliucijos metams, jau įsigalėjus Napoleonui, daug maž po 18—20 metų pertraukos, nuo 1806 metų prancūzų istorijos versmių leidimo darbas vėl buvo tęsiamas to-

liau. Tačiau šį kartą, kadangi po revoliucijos labai pakitėjo gyveninio sąlygos, sakytas darbas jau atiteko nebe vienuoliams benediktinams, bet specialiai ad hoc įkurtajai komisijai, kuri iki 1876 metų išleido dar 9 folio formato versmių tomus ir tuo labai mokslui vertingą Bouquet'o sumanymą įvykdė. Pabaigus leisti leidinį, tuoj buvo parūpintas antras dar pilnesnis ir tobulesnis jo leidimas, kurį atliko vienas sakytos komisijos narių — Leopoldas Delisle.

Šv. Mauro kongregacijos benediktinai už tą milžinišką Prancūzijos istorijai nudirbtą darbą nusipelnė sau nevystantį garbės vainiką, kurį jiems visai teisingai pripažįsta visi istorininkai, net patys vokiečiai, tie nuolatiniai kaip kitose srityse, taip lygiai ir mokslo srityje prancūzų konkurentai.

Vokietijoje istorijos versmių leidimo dirva taip pat nepūdymavo. Čia per visą visutėlį XVIII. šimtmetį stropiai ir noriai dirbta ir daug nudirbta istorijos versmių leidimo srityje. Leido istorijos versmių rinkinius Vokietijos vienuoliai, dvasininkai, leido šiaip pasaulionys istorininkai. Visi tie leidėjai, drauge paimti, išleido daug ir labai vertingų dalykų, tačiau nei savo ypatingais sumanymais, nei dirbamo darbo planingumu, nei jo mokslingumu jie neprilygsta jau mūsų minėtiesiems italui Muratori'ui ir pracūzui Bouquet'ui. Taip praėjo XVIII. šimtmetis.

Ateina XIX. šimtmečio pirmoji ketvirtis. Čia jau kitas vaizdas. Dabar istorijos mokslo reikšmė ir jos vaidmuo gyvenime sparčiai auga. Istorijai pradedama reikšti vis naujų ir naujų iš mokslo, pedagogikos ir gyvo gyvenimo šalies reikalavimų. Imdami visa tai į galvą, vokiečių istorininkai priėjo išvadą, kad pilno, objektingo ir visais atžvilgiais istorijos mokslą patenkinančio istorijos versmių rinkinio išleidimas tai nėra vieno antro žmogaus darbas.[7] Svarstant reikalą, čia pat buvo įsitikinta, kad ir pačiai tokio leidinio organizacijai, grynai mokslinio ir technikinio darbo pasidalinimui ir reikalingų lėšų suradimui taip pat reikia daugelio šiam darbui pasiruošusių žmonių bendradarbiavimo. Visa buvo rūpestingai apgalvota, išnagrinėta ir pramanyta. Čia ir gimė tikrai monumentalinis Monumenta Germaniae historica leidinys. Jis šiandien yra visiems istorijos versmių rinkiniams pavyzdys *par excellence.* Turime šioje vietoje dar ypatingai pastebėti, kad istorinės kritikos istorijoje Monumenta Germaniae historica leidinys sudaro savo epochą.

Štai trumpa to monumentalinio mokslo paminklo genezė ir bendras jos vaizdas.

Leidinio rengimo darbas buvo pradėtas tuoj po Vienos kongreso. Pirmiausia susirūpinta lėšų klausimu. Tą reikalą į savo rankas paėmė žymus Napoleono laikotarpio Vokietijos, ypač Prūsijos, politikas ir valstybės vyras baronas Henrikas von Šteinas. Jam į pagalbą atėjo visa eilė turtingų

[7] Monumenta Germaniae historica, Scriptores, t. 1, in folio, Hannoverae, 1826, psl. XIII—XIV.

dvasininkų ir pasauliečių didikų. Įstačius į tinkamas vėžes leidinio lėšų klausimą, susirūpinta busimojo leidinio administracijos reikalais. Tas darbas buvo pavestas Badeno kunigaikščio sekretoriui Karoliui Dümge'i, kaip vykdomojo administracijos organo vedėjui. Sunkesniems ir svarbesniems administracijos klausimams spręsti buvo įkurtas specijalus centralinis komitetas su pačiu baronu von Šteinu priešakyje. Į sakytą centralinį komitetą nariais buvo pakviesti žinomiausi tada Vokietijos vyrai, dažniausiai atskirų jos kunigaikštijų atstovai.[8]

Centralinio komiteto, sekretorius taip pat turėjo svarbų uždavinį: jis pagal komiteto visumos nurodymus rašė į visas puses laiškus, burdamas Vokietijos mokslininkus ir kitus sumanytam darbui tinkamus vyrus į vieną bendrą draugiją. Ir čia darbas sekėsi. Dabar nutarta. į darbą įtraukti lyg ir pačią valstybę, o per ją ir visus dosniuosius jos piliečius. Istorijos versmių leidimo reikalu asmeniškai ir raštu kreiptasi į federuotosios Vokietijos reichstagą, prašant sumanytam darbui pritarimo ir paramas. Šis žygis irgi puikiausiai pavyko. Vokietijos kaizeris, karaliai, kunigaikščiai, miestai ir draugijos iškeltam sumanymui gyvai pritaria ir čia pat pasižada sakytą komitetą, visą draugiją ir jos darbą remti, gi apart to dar pasižada šiam tikslui mokėti kasmet į draugijos iždą pastovias net dideles pinigų sumas.[9]

Kada tokiu būdu visos didžiosios kliūtys buvo nugalėtos, kada pamatyta aiškus ir aktingas visuomenės bei valstybės sumanytajam darbui pritarimas, kada jau buvo atrinktas ištisas gražus mokslininkų būrelis, tinkąs patį sakytą darbą pradėti, tada tik tepradėta pilna prasme veikti viešai. Būtent, 1819 m. sausio mėn. 20 d. Maino Frankfurte, baronui H. v. Steinui vadovaujant, liko įkurta specijali istorijos versmėms leisti draugija, kurios vardas: Societas aperiendis fonti bus rerum Germanicarum medii aevi arba vokiškai: Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde.[10] Kaip jau vardas pasako, įkurtoji draugija svarbiausiu savo uždaviniu pasiskyrė leisti Vokietijos istorijos versmes, apimant laikotarpį nuo 500 iki 1500 krikščioniškosios eros metų.

Kadangi pats baronas H. v. Steinas buvo politikas ir valstybės vyras, o ne mokslininkas istorininkas, tai, suprantamas dalykas, kad jis tai įkurtai istorijos mokslo draugijai spiritus movens, tikra žodžio, prasme, būti negalėjo. Tačiau šis gabus vyras rūpinosi visais galimais būdais, kad jo dvasios vaikas — istorininkų draugija normaliai augtų, stiprėtų, tobulėtų ir pradėtų dirbti savo pasirinktąjį darbą. Viena tokių barono v. Steino rūpesčių išdava buvo naujai įsteigtajai draugijai savo specijalaus organo įkūrimas. Anais laikais tai buvo tikrai maloni naujovybė. Tokio organo

[8] MG., S S. t. I, p. XV.
[9] MG., S S. t. I, p. XVI.
[10] MG., S S. t. I, p. XVI.

sumanymas rodo didelę barono von Steino organizacinę išmintį. Organo uždavinių buvo daug. Svarbiausi jų šie: jis turėjo tam dideliam ir bendram darbui suburti Vokietijos istorininkus, jis turėjo surišti istorijos mokslo žmones su plačiąja visuomene, jame buvo numatyta skelbti visi šioje srityje pasiekti laimėjimai, per jį turėjo būti informuojami po visą valstybę išsisklaidę istorinės draugijos nariai apie bendro darbo eigą, naujus sumanymus, darbo pasiskirstymą ir kitus dalykus. Kadangi sumanymas buvo tikrai gyvenimiškas, tai mūsų minėta istorinė draugija nuo pat savo įsikūrimo, t. y. nuo 1819 metų, pradėjo leisti istorijios metraštį vardu: Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde[11], kuris tuo vardu be sustojimo ėjo iki 1874 metų, o nuo 1876 metų, naujai persitvarkęs ir pasivadinęs Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde, tebeina net iki šiai dienai. Organo sumanytojo barono von Steino tikslas buvo pasiektas. Istorijos mokslo jėgos ėmė dar sparčiau burtis, visuomenės susidomėjimas istorija dvigubai pakilo.

Dabar jau pradėta žengti į archyvus ir bibliotekas. Darbo pradžia buvo Vokietijoje: čia tiek daug buvo ir tebėra archyvų ir bibliotekų, turtingų, mažiau turtingų, viešų ir privačių. Apžvelgus kas turima ir kas galima rasti pas save, pasileista vokiečių istorijos versmių ieškoti po didžiųjų Europos centrų archyvus ir bibliotekas. Atskirų tam tyčia pasiųstų medžiagos registratorių ir rinkėjų buvo aplankyta Viena, Paryžius, Vatikanas, Petrapilis, Londonas, Oksfordas, Kembridžas, žymieji senieji Italijos, Prancūzijos ir Šveicarijos vienuolynai. Rinkimo ir registravimo, tikrinimo, lyginimo ir nurašinėjimo darbas buvo sumaniai ir planingai paskirstytas. Istorijos versmių medžiaga augo.

Čia ir iškilo to busimojo Vokietijos istorinio paminklo *spiritus movens*, centrinė leidinio figūra ir jo struktūros suplanuotojas — neužmirštamasis Jurgis Henrikas Pertzas, jaunas, vos 24 metus baigęs, istorininkas.

Nors istorinės medžiagos registravimas ir rinkimas, kaip sakyta, jau buvo pradėtas ir gerai sekėsi, tačiau tą darbą dirbo, daug žmonių, kiekvienas pagal pasirinktą sritį, ir turimais daviniais dar negalima buvo nustatyti viso darbo planas. O tai būtinai reikėjo nustatyti. Tuo tikslu jaunasis, energingasis Pertzas pats dar kartą vyksta į užsienius: į Prancūziją, Ispaniją, Šveicariją, Austriją, Italiją ir ypatingai į turtingus Romos archyvus. Dirba jis vokišku atsidėjimu ir uolumu, stengiasi apsipažinti su visa reikalinga istorine medžiaga bendrai, o kai ką jau renka ir apdirbinėja smulkiau. Po 5 intensyvaus darbo metų, 1824 m. jis grįžta į savo gimtąjį Maino Frankfurtą ir, padaręs istorininkų draugijai platų išsemiantį pranešimą, padeda tai draugijai suplanuoti jos sumanytąjį leidinį. Tvirtai nusistatyta, kad leidinyje būtų šie 5 skyriai: 1 — Scriptotes, 2 — Leges, 3 —

[11] MG., S S. t. I, p. XVII.

Diplomata, 4 — Epistolae ir bendru vardu įvairūs — monumenta minora, pagaliau, 5 — Antiquitates (k. a. įvairūs paminkliniai užrašai, nekrologai, urbarai, sutartys, istoriniai padavimai ir pan. dalykai). Kiekvienas minėtas stambusis skyrius pagal reikalą dar buvo numatomas smulkinti ir labiau detalizuoti. Į taip sumanytą leisti leidinį turėjo būti dedama visa istorinė versmių medžiaga iš laikotarpio nuo 500 metų po Kristaus gimimo iki 1500 metų.

Apart to dar buvo nusistatyta: 1) kad į šį leidinį bus dedamos gerai ištirtos ir tiktai tikros versmės; 2) kad visomis galimomis priemonėmis bus stengiamasi atstatyti tikrieji ir pirmykštieji versmių tekstai (pav., lyginant visų turimų kodeksų tekstus, kur tik bus galima einant prie pačių autografų arba pirmaeilių originalo nuorašų, pirma gerai ir nuodugniai visus neaiškumus išaiškinant ir t.t.); 3) kad sunkesnėms teksto vietoms suprasti bus pridedami atitinkami aiškinimai, k. a.: autoriaus gyvenimas, jo naudotosios versmės, jų patikimumas, chronologija, autoriaus rašymo būdas, pati rašymo medžiaga, autoriaus kalba etc.[12]

Vyriausiu faktinuoju leidimo tvarkytoju arba redaktoriumi buvo pakviestas J. H. Pertzas. Reikia pasakyti, kad geresnio redaktoriaus už jį negalėjo tada būti. 1826 m. išėjo pirmas Monumenta Germaniae historica tomas ir nuo to laiko šis leidinys nesustojo ėjęs net iki mūsų dienų. Apvaizdos taip buvo skirta, kad pirmasis leidinio redaktorius, Pertzas, redagavo Monumenta Germaniae historica ištisus 50 metų. Jam vadovaujant, išėjo 20 tomų Scriptores ir 21 tomas Leges. Sakyto 50 metų laikotarpio Mon. Germ. historica redaktoriais de iure yra buvę: nuo 1824 iki 1831 m. baronas von Steinas ir Pertzas, nuo 1831 iki 1863 m. Pertzas ir Jon. Henr. Böhmeris, nuo 1863 iki 1873 m. vienas pats Pertzas. Čia miršta Pertzas. Nuo 1873 iki 1875 m. Mon. Germ. hist. leidinys susilaukė žymaus pertvarkymo. Mat, nuo dabar leidiniui toliau tęsti buvo įkurta specijali Centralinė Direkcija, pats leidinys buvo suoficijalintas, o jam leisti lėšos buvo paskirtos tiesiog iš Vokietijos ir Austrijos valstybių iždo. Nuo šito įvykusio persitvarkymo Centralinės leidiniui leisti Direkcijos pirmininkas eo ipso buvo ir vyriausias Mon. Germ. hist. redaktorius. Jų taip pat jau yra buvusi ištisa eilė, būtent: nuo 1875 iki 1886 m. Jurgis Waitzas, nuo 1886 iki 1888 m. Vilhelmas Wattenbachas, nuo 1888 iki 1902 m. Ernstas Dümmleris, nuo 1905 iki 1914 m. Reinholdas Koseris ir jau po šio Paulius Kehras. kuris leidinį redagavo Didžiojo karo metu ir karui pasibaigus.

Per šimtą su viršum metų darbo Mon. Germ. historica leidėjai yra pasauliui davę šiuos versmių leidinius:

1. Scriptores (sutrumpintai — SS.), būtent: Auctores antiquissimi (sutrump. AA.); Scriptores rerum Merovingica-

[12] MG.. SS., t. I. XXI—XXVI.

rum (SS. M.); Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum (SS. r. Lang.) ir pagaliau Scriptores rerum Germanicarum (SS. r. Germ.) viso 1—30 storulių folio tomų. Kadangi folio formatas vartojimui nėra patogus, tai jau 31 ir 32 Rašytojų tomai turi formatą in 4°, o taip pat kaikurie ištisi skyriai, k. a.: Vokiečių kronikos, Libelli de lite imperatorum et pontificum saec. XI et XII, Gesta pontificum Romanorum išėjo in 4° knygomis.

2. Leges (sutrump. LL.): senesnioji serija 5 folio tomai; naujoji serija in 4° šiomis 5 sekcijomis: a) Leges nationum Germanicarum — 5 tomai; b) Capitularia regum Francorum — 2 tomai; c) Concilia — 2 tomai; d) Constitutiones et acta publica imperatorum et regum; e) Formulae Merovingici et Karolini aevi su savotišku priedu; f) Fontes iuris Germanici antiqui. Čia dar norima prijungti, ir naują sekciją — Stadtrechte.

3. Diplomata (sutrump. DD.): per apsirikimą išleista 1 folio tomas ir 5 tomai in 4°, būtent: Diplomata Karolinorum; Diplomata Konradi — Ottonis I; Diplomata Ottonis II, Ottonis III; Diplomata Henrici II et Konradi II.

4. Epistolae (sutrump. Epp.) leidžiama in 4° formato knygomis.

5. Antiquitates (sutrump. AA.) eina in 4° šiais skyriais: Poetae latini aevi Carolini; Libri confraternitatum (S. Gaili, Augiensis, Fabariensis); Necrologia Germaniae.

Istorijos mokslui vis kylant ir tobulėjant, atsirado gyvas reikalas kaikurias ypatingai svarbias istorijos versmių dalis mokyklos reikalams leisti atskiromis knygomis. Taip ir padaryta. Imta tie svarbieji dalykai iš Mon. Germ. historica didžiojo leidinio ir pradėta leisti 8° formato knygomis, pigiomis, parankiomis, lengvai gaunamomis į universitetų seminarus ir mokyklų bibliotekas. Taip atsirado visa eilė: Scriptores in usum scholarum knygų. Monum. Germ. hist. leidinio praktini naudojimą labai palengvino 1890 m. išleistasis smulkus visų tomų turinio sąrašas, arba indeksas, išėjęs atskiromis knygomis: Indices eorum, quae in Monumentorum Germaniae historicorum tomis hucusque editis continentur.

Baigiant Mon. Germ. hist. apibūdinti, reikia dar pasakyti, kad tas leidinys visą laiką visais atžvilgiais tobulėjo: tobulėjo filologinės ir istorinės kritikos atžvilgiu, tobulėjo leidžiamųjų autorių ir rankraščių parinkimu, tekstų sugrupavimu, jų savitarpio ryšio ir priklausomybės nustatymu, tobulėjo leidimo technikos ir kitais atžvilgiais. Ir šiandien tas leidinys vietoje nestovi: jis su kiekvienu pasirodančiu versmių tomu vis tobulesnis.

Poveikis Mon. Germ. historica mokslui ir ypatingai istorijos mokslui Europoje ir už jos ribų buvo neapsakomai didelis. Istorinis sąjūdis, labai

pagyvėjęs nuo XIX šimtmečio pradžios, vis augo ir apie 1840—1860 m. pasiekė aukščiausio pakilimo laipsnio, pasidarė milžiniškas ir labai gyvas. Vokietijoje ir Austrijoje, t. y. vokiečių kalbos ir kultūros kraštuose, kūrėsi įvairios Mokslo Akademijos, Mokslo Draugijos, Istorinės Komisijos ir Istorinės Sąjungos, kurios lenktyniaudamos rinko ir leido istorijos versmes, jas apdirbinėjo, saugojo, kūrė muziejus, tvarkė archyvus, nurašinėjo senus rankraščius ir t.t. Nesitenkindami tomis bendromis mokslo draugijomis, atskiri Vokietijos ir Austrijos kraštai dar įsikūrė savo atskiras istorijos draugijas specijaliai tų kraštų istorijai tirti. Tuo būdu įsikūrė — Das preussische historische Institut zu Rom, Instituto Austriaco di studi storici Romoje, die Görres — Gesellschaft Münchene, die Komission für neuere Geschichte Oesterreichs ir kitos šioms giminingos bei panašios istorijos mokslo draugijos.[13]

Nuo vokiečių jokiu būdu neatsilieka taip pat jų kaimynai prancūzai. Prancūzijoje visą XIX šimtmetį istorijos mokslo ir versmių leidimo klausimas buvo labai aktualus ir gyvas. Visą tą sąjūdį visokeriopai palaikė ir rėmė pati valstybė. Taigi ir čia, kaip Vokietijoje, dygo viena po kitos istorijos versmėms leisti ir istorijos mokslui tirti įvairios draugijos ir įstaigos. Kai kurios jų buvo oficijalinės—valstybinės, kai kurios privatinės. Žymiausios jų yra šios : Comité des travaux historiques près le Ministère de l'instruction publique, įkurta 1834 m.; Société de l'histoire de France, įkurta 1834 m.; Académie des sciences morales et politiques, veikusi iš seniau, dabar naujai pertvarkyta ir sugyvinta, ir daug kitų.[14] Visos šios ir panašios įstaigos tuoj stojo į darbą ir, lenktyniaudamos su vokiečiais, ėmė leisti daugiatomius prancūzų istorijos versmių rinkinius.

Panašiai istorijos versmių leidimo klausimą sutvarkė anglai. Čia taip pat pasireiškė du istorijos versmėms leisti keliai: valstybinės tam reikalui įkurtos komisijos ir didžiųjų istorinių draugijų vardu veikiančios sekcijos. Viena didžiausių valstybinių komisijų versmėms leisti buvo ir tebėra Record Commission (Archyvų Komisija). Ji įkurta 1800 m. Jau nuo 1825 m. Komisija pradėjo leisti istorijos versmes bendru vardu State Papers. Nuo 1852 m. tos Komisijos darbas dar pagyvėjo, nes sakytais metais visi Anglijos archyvai buvo pavesti tvarkyti ir prižiūrėti vienam ad hoc skirtam direktoriui — Master of the rolls. 1856 m. pradėta leisti visa didžiulė serija istorinių aktų, versmių ištraukų, pavadinta — Calendars of State Papers.

Truputį vėliau negu Record Commission buvo įkurta kita pa-

[13] Bauer, W., Dr., Einführung in das Studium der Geschichte, Tübigen 1921 m. psl. 211—212.

[14] Bauer, W., Dr., op. cit., p. 212—213.

naši valstybinė organizacija versmėms leisti, tai Rolls Commision, kuri nuo 1857 m. leidžia savo pagarsėjusias Rolls Series arba Anglijos istorijos versmes, apimančias laikotarpi nuo romėnų Albijonan atsidanginimo iki Henriko VIII. (1509†l547) imtinai. Šis leidinys turi bendrą vardą— Rerum Britannicarum medii aevi scriptores. Iki šiol sakyta komisija yra išleidusi Anglijos istorijos versmių su viršum 100 storų tomų.

Valstybinėms anglų komisijoms aktingai visur padėjo privatinės istorinės draugijos, kurių ten jau XIX š. pradžioje buvo net keletas. Šioje vietoje suminėsime jų svarbesniąsias. 1828 m. Glasgowe įkurtas Maitland Club leido naujosios istorijos versmes. 1838 m. įkurta Camden Society trumpame laike išleido daug vidurinių amžių kronikų, ištisus rinkinius istorinių dainų ir teisės istorijos dokumentų. 1846 m. buvo įkurta Bažnyčios istorijos mokslui remti draugija — Anglia christiana society, kuri leido Anglijos Bažnyčios istorijos versmes.[15]

Toks pat gyvas istorijos mokslu ir istorijos versmių leidimo klausimu susidomėjimas XIX šimtmetyje buvo taip pat ir pas belgus, olandus, italus, ispanus, portugalus bei pas visas kitas Vakarinės Europos tautas. Visos jos sakytoje srityje dideliu atsidėjimu dirbo ir daug nudirbo. Kai kurie tada pradėtieji leisti istorijos versmių leidiniai nesustojo ėję net iki šių dienų.

Net rusai, kurie paprastai moksle ir mene būdavo toli nuo vakariečių atsilikę, pirmojoje XIX. š. ketvirtyje užsikrėtė Vakarinės Europos tautų mokslo karščiu ir dideliu uolumu griebėsi rinkti ir leisti rusų tautos istorijos versmes. Tiesa, sakytoj srity jau tas ten buvo pradėta dirbti XVIII š. gale prie carienės Kotrynos II., bet tiktai pradėta, nes tikrajam darbui trūko tinkamų darbininkų. Dabar, nuo XIX š. pradžios, istorijos mokslu ir jos versmių leidimo klausimu susidomėjimas pasidarė Rusijoje nepaprastai gyvas ir nuoširdus. Ir čia, kaip pas vokiečius, viso sąjūdžio priešakyje atsistoja vienas didelis Rusijos istorijos mokslo mecenatas, kuris, rodos, tam tik tyčia ir buvo sutvertas. Tas vyras tai grovas Nikalojus Rumiancovas. Jis ėjo iš senos rusų bajoriškos giminės, gimė 1754 m.

Savo karjerą pradėjo kariuomenėje ir politikoje, buvo Rusijos užsienių reikalų ministeriu ir valstybės kancleriu. Po Napoleono žygio į Maskvą N. Rumiancovas visai pasitraukia iš politikos bei valstybinio darbo, apsigyvena savo dvaruose ir iki gyvenimo galo dirba išimtinai mokslui ir menui. Jis buvo didelis rusų patrijotas, labai mėgo savo kraštą ir jo praeitį. Buvo žmogus labai turtingas, taigi, ir savo mėgiamajai praeičiai tirti pinigų ir jėgų nesigailėjo. Rumiancovas rinko, kur galėjo, istorinę savo krašto medžiagą, uoliai sekė istorinę literatūrą, daug tais klausimais skaitė ir rašė. Rinko jaunus gabius vyrus ir rengė juos ateities darbui. Trumpame laike jis subūrė aplink save ištisą eilę istorininkų ir šiaip žymių vyrų. Į

[16] Bauer, W, Dr. op. cit. p. 213.

tą skaičių įeina šie mokslininkai: P. Strojevas,, K. Kalaidavičius, P. Keppenas, Krugas, Lerbergas, Frenas, Bergas, Vostokovas, šventikas Grigoravičius, Adelungas, A. Turgenevas, Jermolaevas, Salarevas, Arcybaševas, Gamelis, Anastasevičius, Rozenkampfas, Dorpato vm-to prof. Morgensternas, rusų metropolitas Eugenijus, Karamzinas ir k. Rumiancovas palaiko tamprius ir prietelingus ryšius su lenkų istorininkais — Bandtke, Danilavičiu, Leleveliu, Linde ir su daugybe užsienio mokslininkų bei istorininkų.[16] Jis pirmasis gyvai rūpinosi surinkti ir išleisti rusų metraščius (russkija lietopisi) ir tam tikslui 1813 m. Rusų Mokslo Akademijai paaukojo didelę 25.000 rublių sumą. Ieškojo Rumiancovas istorinės medžiagos Rusijoje, ieškojo jos užsieniuose. Tam tikslui siųsdavo prityrusius vyrus į visas Vakarinės Europos šalis, kur jie darydavo įvairių istorinių dokumentų nuorašų ir ištraukų ir siųsdavo šitą medžiagą į Rusiją.

Daug jaunų rusų mokslininkų Rumiancovas sulaikė nuo kariuomenės ir politikos karjeros, o pasuko juos į mokslo sritį. Savo surinkta gausia istorine medžiaga, asmeniškais patarimais ir savo jaunų padėjėjų darbu Rumiancovas nemaža yra taip pat padėjęs Rusijos istorijos tėvui N. Karamzinui, kaip tik tada rašiusiam savo plačiąją Rusų tautos istoriją.[17]

Rumiancovas ne tik susirinko gausią istorinę medžiagą, bet taip pat ją studijavo, lygino, apdirbinėjo ją pats, duodavo ją apdirbti kitiems, parengtus spaudai veikalus spausdindavo. Jam asmeniškai prižiūrint ir jo lėšomis dar jam gyvenant, buvo išleisti įvairaus didumo ir storumo ištisi 27 istorinio turinio veikalai.[13]

Taip savo pamėgtoje srityje besidarbuodamas, beskatindamas į darbą savo jaunuosius pagelbininkus, Rumiancovas, sulaukęs 73 metų amžiaus, mirė ir palaidotas Gomelyje 1826 m. Mat, netoli Gomelio (buv. prieškarinės Rusijos — Mogilevo gub.) Rumiancovas turėjo daug dvarų ir juose mėgo gyventi. Visi brangūs ir gausūs Rumiancovo surinkti rankraščiai metraščiai, užrašai, žemėlapiai, senovės planai, braižiniai, numizmatika, inkunabulai, senos knygos ir kitos įvairiausios senienos, einant velionies testamentu, atiteko valstybei ir turėjo būti padėta dar įkurditinamame velionies vardo muziejuje. Tas Rumiancovo vardo muziejus tikrai buvo atidarytas Petrapilyje 1831 m. Lygiai po 30 metų, būtent 1861 m., jis buvo perkeltas į Maskvą ir gavo Viešojo Maskvos ir Rumiancovo muziejaus vardą.

Nors N. Rumiancovas mirė, tačiau jo taip nuoširdžiai ir energingai pradėtasis Rusijos istorijos versmių rinkimo bei leidimo darbas nebuvo nu-

[16] Ikonnikov, V. S., Opyt russkoj istoriografii, Kijev, 1891, tom I, kniga 1-ja, p. 150—151.
[17] ut supra, p. 219—220.
[18] ut supra, p. 220—224.

trauktas. Tą darbą dabar pasiėmė dirbti buvusieji Rumiancovo pagelbininkai ir bendradarbiai, kurių, kaip pasirodė, esama nemažas būrys. Vienas tokių artimiausių velionies bendradarbių. P. Strojevas jau nuo 1823 m. puoselėjo mintį, kaip versmių leidimo darbą susisteminti. Jo nuomone, versmių leidimas turėjo būti pradėtas nuo pilno ir sistematingo visų Rusijoje ir užsienyje turimų istorinių versmių surašymo ir smulkaus jų aprašymo. P. Strojevas jau nuo seno šioje srityje dirbo. Jam padėjo kiti jaunieji istorininkai. Tai ir buvo natūrali vėlybesnėsės Archeografinės Komisijos užuomazga. Tuo tarpu Strojevas ir jo draugai Maskvos Istorinės Draugijos vardu darė žygių, kad vyriausybė duotų savo placetą ir leidimą istorininkams lankyti archyvus ir surašyti juose esamas istorijos versmes. Žygiai veltui nenuėjo. Nors ir su atsargumu, tačiau kuriama Archeografijos Ekspedicija, jai užtikrinama vyriausybės parama bei pagalba ir istorininkų būrelis su Strojevu priešakyje 1829 m. išvyko į mokslinę kelionę po šiaurinės Rusijos gubernijas. Aplankyta visos žymesnės vietovės, miestai ir vienuolynai. Ypač daug medžiagos rasta vienuolynų archyvuose ir bibliotekose. Nuo 1830 m. į komisiją įtraukiamas dar vienas užsidegėlis istorininkas J. Berednikovas. Iki 1834 m. komisija apvažiavo visą šiaurinės Rusijos dalį iki Maskvos imtinai, aplankė ir apžiūrėjo beveik 200 archyvų ir bibliotekų ir surinko nepaprastai brangią istorinę medžiagą. Rastus ir aprašytus tūkstančius kodeksų, retų senų knygų, įvairiausių dokumentų ir rankraščių Strojevas, dar kelionėje būdamas, apibūdino ir, kaip ekspedicijos darbų apyskaitą, 1832 m. 4 dideliuose tomuose įteikė Mokslo Akademijos valdybai. Ši iš savo šalies tą pranešimą perdavė carui Nikalojui I, kuris visus 4 pranešimo tomus dideliu susidomėjimu nuo pradžios iki galo asmeniškai perskaitė.[19]

Tuo tarpu Archeografinė Ekspedicija su Strojevu ir Berednikovu tęsė darbą toliau. Metai nepastebimai bėgo, jų vis naujai atrandamoji istorinė medžiaga augo. Mokslo Akademija, švietimo ministeris ir pats caras įsitikino ekspedicijos dirbamojo darbo naudingumu istorijos mokslui ir valstybei, taigi, 1837 m. vasario 22 d. (sen. kal.) Nikalojaus I įsakymu prie Švietimo ministerijos buvo įkurta nuolatinė Archeografinė Komisija, kurios statutuose sakoma: Komisija renka ir leidžia metraščius, kronikas, aktus, padavimus ir visokius kitus istoriniai — juridinio pobūdžio rankraščius, pradedant nuo seniausių laikų iki XVIII š., pirma tuos, kurie yra Rusijoje, vėliau ir tuos, kurie yra užsieniuose ir liečia Rusijos praeitį.[20]

Nuo nuolatinės Archeografinės Komisijos įkūrimo versmių surašymo ir rinkimo darbas dar labiau pagyvėjo. Viena, kadi į Komisiją buvo įtrauk-

[19] Barsukov, N., Žizn' i trudy P. M. Strojeva, S.-Peterburg, 1878, p. 176—199, 230.

[20] Ikonnikov, V. S., op. cit. t[1]- 253—254.

ta naujų jėgų, o antra, kad valstybė atėjo Komisijai į pagalbą. Tam tikru caro įsakymu buvo liepta sunkiau pasiekiamų archyvų ir vienuolynų archyvinę medžiagą siųsti į Petrapilį Archeografinės Komisijos dispozicijai. Esant reikalui, Komisija taip pat deleguodavo dalyką išmanančius žinovus specijalistus į vietas kaip Rusijoje taip ir užsienyje, kadangi jos statute tokios delegacijos buvo numatytos ir joms buvo skiriamos atskiros lėšų pozicijos.[21] Tame pat laike didikų šeimos, mokslininkai, istorininkai ir šiaip privatūs asmenys, matydami svarbų ir patrijotinį Komisijos darbą, jos pavyzdžiu pasiskatinę, rinko istorinę medžiagą ir siuntė ją Komisijai, tuo dar labiau uždegdami jos narius ir lengvindami patį darbą.

Greitai buvo pastebėta, kokią neapsakomai didelę istorinės medžiagos gausybę buvo įsigijusi Rusija neseniai pagrobtose buvusios Lietuvos ir Lenkijos valstybės žemėse. Archyvų ir bibliotekų dalis jau buvo išgabenta į Petrapilį, Maskvą, Kijevą ir kitus didesniuosius Rusijos centrus, kita gi dalis tebegulėjo Vilniuje, Varšuvoje, Lvove, Nesvyžiuje, Gardine, Kaune ir kitose vietose, iš kur rusai jos dar nespėjo išgabenti arba nežinojo, kad ji ten gali būti. Taigi, dabar Komisija pakreipė savo darbus į šitas sritis. Ji peržiūri Senato III Departamento žinioje laikomą ir saugojamą Lietuvos Metriką, turtingus Dogelio rinkinius, iš Lietuvos ir Lenkijos į Petrapilį išgabentus miestų magistratų, Vilniaus universiteto, vienuolių ordenų, buv. unitų metropolitų, teismų etc. archyvus. 1840 m. specijali Archeogr. Komisijos delegacija atvyksta į Vilnių ir čia vietoje peržiūri Vilniaus Tribunolo archyvą.[22] Pamatyta, kad Vilniuje esama labai gausios istorinės medžiagos, kuriai išskirti ir įvertinti reikia ilgesnio darbo ir ne vieno žmogaus. Taigi, 1842 m. kuriama Laikinoji Vilniaus Komisija ir jai uždedama pareiga, kad vietoje peržiūrėtų istorines versmes ir siųstų jas Archeogr. Komisijai.[23]

Panašus istorinės medžiagos ieškojimas, surašinėjimas bei rinkimas vyko taip pat tada Kurše ir Lifliandijoje, dabartinėse Latvijoje ir Estijoje. Čia ypatingai šiuo atžvilgiu yra pasidarbavęs mokslininkas K. E. Napierskis.

Tuo pat metu Rusijos istorinės medžiagos surašinėjimas vyko ir užsienyje. Archeogr. Komisijos ir valstybės įgalioti vyrai arba privatūs mokslininkai lankė Vokietijos. Danijos. Švedijos, Austrijos, Italijos, Vatikano, Prancūzijos, Anglijos ir kitų valstybių archyvus ir bibliotekas, žymėjo ir nurašinėjo Rusiją liečiančius istorinio turinio dokumentus ir kodeksus ir siuntė visa tai į Petrapilį. Čia išaugo tos medžiagos šūsnys. Apie surinktos medžiagos gausumą galima spręsti iš to, kad iki 1859 m. Archeografinės

[21] Otčiot o zaniatijach Archeografičeskoj Komissii, S.-Peterburg, 1860 m., p. 14, 19—22.

[22] Žurnal Ministerstva Narodnago Prosveščenija, 1841 g., č. XXXII, p. 22.

[23] Ikonnikov, V. S., op. eiti p. 259.

Komisijos žinioje buvo 15.000 smulkiai rašytų lapų ir spausdinimui tinkamų 168 įvairaus didumo metraščiai.

Šita visa medžiaga nuo pat Archeografinės Komisijos įkūrimo skirtų ad hoc žinovų ir redaktorių buvo grupuojama, tvarkoma, taisoma, lyginama, papildoma ir apdirbinėjama. Apdirbtoji medžiaga buvo spausdinama. Spausdinimo darbas pradėtas 1841 m. nuo Pilnojo Rusų Metraščių Rinkinio (Polnoje sobranije russkich lietopisej) išleidimo. Po šito didžiulio rinkinio ėjo kiti ir kiti, ir taip iki Didžiojo karo. Archeografinės Komisijos atspausdintuose aktuose yra labai daug svarbių Lietuvos istorijai versmių.

III.

LIETUVOS ISTORIJOS VERSMIŲ LEIDIMAS PRAEITYJE

Mes jau matėme, kaip pradedant nuo XVIII, šimtm. beveik visos Europos tautos sukrunta rinkti ir leisti savo krašto bei valstybės istorijos versmes. Ypatingai didelio šioje srityje uolumo, darbštumo ir įsitempimo buvo parodyta XIX šimtmetyje. Tas bendras tada visų tautų istorijos mokslu susidomėjimas, tas visų didelis ir gyvas sakytoje srityje sukrutimas bei milžiniškas darbas įdedamas į leidžiamus istorijos versmių rinkinius, taip pat labai gyvai yra atsiliepęs ir rytinėje Europos dalyje — Lenkijos-Lietuvos valstybėje. Sakytuose šimtmečiuose mūsų sentėviai, lygiai kaip ir kitos Europos tautos, domėjosi savo krašto praeitim, domėjosi istorijos mokslu, kruopščiai rinko savo tautos istorijos versmes ir, pagal sugebėjimus bei gyvento amžiaus reikalavimus, jas leido.

Šiame trečiame savo paskaitos skyriuje, Gerbiamieji Lietuvos istorijos Sekcijos dalyviai, aš noriu parodyti Tamstoms mūsų tautos istorijos versmių leidimo vaizdą nuo antrosios XVIII. š. ketvirties iki Didžiojo karo dienų. Jau ir taip ilgai trukusios paskaitos ribos neleidžia man leistis į vaizdo detales, į smulkmenas, taigi, jų čia nė neišgirsite. Taip pat nemanau esant reikalinga, kad visus bent stambesniuosius mūsų istorijos versmių rinkinius čia auditorijai patiekčiau ir apibūdinčiau. To, mano giliu įsitikinimu, šioje vietoje irgi nereikia daryti. Šioje vietoje aš noriu vien rupiais — stambiais bruožais atkurti mūsų istorijos versmių leidimo darbą tolimesnėje ir ne taip tolimoje praeityje. Drauge noriu iškelti, kur bus patogu, ir vieną ir kitą to jau nudirbto darbo ypatybę, kad iš to lengvai galėtume spręsti apie mūsų jau turimų versmių vertingumą šių dienų istorijos mokslui bei jų atitikimą mokslo statomiems reikalavimams. Tuo būdu, kad ir trumpai apžvelgę praeitį, galėsime padaryti kai kurių išvadų ateičiai. Darydamas sakytą peržvalgą, aš laikysiuos chronologinės tvarkos, nes ji, mano manymu, geriausiai šiam reikalui tinka.

Pirmas didelis XVIII. š. mūsų pusiau teisinio, pusiau istorinio pobūdžio versmių rinkinys buvo Volumina legum. Surinko, sutvarkė, papildė ir išleido jį Varšuvos Kolegijos Tėvai Pijoriai. Pirmas tomas išvydo pasaulį 1732 m. ir buvo dedikuotas karaliui Augustui II.; paskutinysis šeštasis storas folio tomas išėjo 1782 m.[24]

Taigi, viso į šį leidinį įdėta lygiai 50 metų darbo. Tai yra Lenkijos, o nuo Jogailos užkuriais į Lenkiją išėjimo, ir Lietuvos įstatymų, statutų, konstitucijų ir privilegijų rinkinys, apimąs laikotarpį nuo 1347 iki 1780 metų. Kad būtų lengviau šiame rinkinyje susigaudyti, kas reikia susirasti, tie patys Tėvai Pijoriai išleido specijalų rinkiniui pritaikintą jo turinio indeksą. Po 80 metų, senąjį Pijorių leidinį išpardavus, antrasis jo be pataisų leidimas išėjo 1860 metais Petrapilio spaustuvininko Juozapato Ohryzkos rūpesniu ir lėšomis. Tiems 8 Voluminų tomams Krokuvos Mokslo Akademijos Teisių Komisija 1889 m. parūpino ir išleido 9-jį Voluminų tomą, kuriame telpa įstatymai paskelbti nuo 1782 iki 1792 m., t. y. iki sujungtų valstybių paskutiniojo padalinimo.[25] Tuo būdu tas savotiškas įstatymų rinkinys buvo baigtas. Volumina legum yra tikrai savotiškas kūrinys. Jo negalima lygint nei su Lietuvos Statutu, nei su Napoleono Kodeksu, nei su kitu kokiu šiandien žinomu įstatymų rinkiniu, nes jame nėra įstatymų rinkiniams reikalingos precizijos bei sistematizacijos. Tačiau iš kitos pusės šiame rinkiny telpa ištisi kalnai vertingiausios teisinės, politinės, socijalinės ir, apskritai, kultūrinės medžiagos, kuri dėlto šitą rinkinį darė ir tebedaro mums istorininkams ypatingai brangų. Reikia tarti, kad Lietuvos istorininkai Volumina legum rinkinio kaipo Lietuvos istorijos versmės iki šiolei nėra tinkamai įvertinę.

Kitas didelis plačiai sumanytas ir parengtas tik, deja, per pusę teįvykintas XVIII. šimtm. mūsų istorijos versmių rinkinys — tai mūsų, vilniečio Motiejaus Dogelio, Kunigų Pijorių Kongregacijos nario, o vėliau Vilniaus Kunigų Pijorių Kolegijos kūrėjo ir rektoriaus ilgametis darbas — Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae. Apie rinkinio autorių ir apie patį rinkinį galime pasakyti štai ką. Domininkas (krikšto vardas) Motiejus (vienuoliškas vardas) Dogelis gimė 1715 m. rugpjūčio mėn. 6 d. senovės Lidos apskrityje, Gembulių kaime, pasiturinčiųjų bajorų ūkininkų šeimoje.[26] Vaikutis buvo labai pastabus, gabus, sumanus ir turėjo gerą atmintį, taigi, tiko mokslui. Sulaukęs 15 metų amžiaus, Domininkas, jau baigęs Ščučino Tėvų Pijorių vedamąją pradžios mokyklą, stoja į Tėvų Pijorių Kongregaciją, eina toje kongregacijoje nustatytus mokslus, juos baigia, daro įžadus, Domi-

[24] Volumina legum, przedruk zbioru praw, t. I, 1859—1860, Petersburg, nakladem J. Ohryzki, p. XX; ib. leidėjo žodyje p. 1 (nenum.).

[25] Vol. leg., op. cit., 1889, t. IX, Przedmowa, nenum. p. 1—2.

[26] Moszyriski, Antoni, X. S. P., Maciej Dogiel, žurnale — Wizerunki i roztrząsania, naukowe (poczet nowy drugi), (1838), Wilno, t. II, p. 77—78.

ninko vardą keičia Motiejaus vardu, lieka kunigu ir dirba keletą metų Ščučino savo kongregacijos laikomojoje mokykloje. Ščučino miestelis tada priklausė Didž. Lietuvos Kunigaikščio dvaro maršalkui Ignui de Campo Scipio. Šis, pažinęs kunigo Motiejaus būdą bei gabumus, sumanė padaryti jį savo sūnaus mokytoju. Kongregacija sutiko ir Dogelis persikraustė į maršalko dvarą privačiu jaunojo Scipijono mokytoju. Baigęs mokslą kun. Dogelio vadovybėje, jaunikaitis Scipijonas, einant tada madnių didikų papročiu, turėjo vykti į užsienį pastudijuoti ir pasaulio pamatyti. Tėvas norėjo, kad toje kelionėje į užsienį jo sūnų lydėtų tas pats kun. Dogelis. Taip ir įvyko. Gabus ir energingas Dogelis naudojosi šia patogia proga ir drauge su lydimuoju Scipijonu stoja pirma į Leipcigo, paskui į Paryžiaus universitetą. Studijuoja tuos mokslus, kurie jį seniai domino, būtent, teisės mokslus ir filosofiją.[27] Scipijonas pasirinko sau kitus mokslus. Taip studijose praleidę keletą metų, grįžta vėl abu namo. Dogeliui pavedama įkurti ir suorganizuoti Vilniuje collegium nobilium Varšuvos Tėvų Pijorių Kolegijos pavyzdžiu. Darbas pavyksta gražiai ir Dogelis lieka tos naujosios Tėvų Pijorių Kolegijos rektoriumi. Dirbdamas organizacinius darbus, darbštusis vienuolis nesiskiria su knyga: didina Kolegijos biblioteką, seka mokslinę literatūrą, renka diplomatus arba senovės teisinio pobūdžio raštus ir t. t.

Besidarbuodamas Vilniuje, T. Dogelis sumano paruošti ir išleisti didelį istorijos versmių rinkinį, kuriam medžiagą jis jau rinko nuo pat savo pirmojo iš užsienio grįžimo. Apie Dogelio sumanymą sužino karalius Augustas III. Valdovas šį gražų ir tautai garbės teikiantį sumanymą aktingai paremia. Būtent, jis ne tik leidžia T. Dogeliui vykti į užsienius istorinės medžiagos rinkti, bet, kad palengvintų kelionę, dar teikia jam aukštą valstybės pasiuntinio titulą, kuris tikrai atidarė mūsų mokslininkui visų archyvų ir bibliotekų duris. Turėdamas tokią paramą, Dogelis aplanko Vokietijos, Prancūzijos ir Holandijos archyvus ir bibliotekas, surinkdamas ten daug istorinės medžiagos.[28] Kodėl jis nelankė Švedijos, Livonijos, Kuršo ir buv. Vokiečių Ordino slaptojo Karaliaučiaus archyvo, nėra žinių. Po kelių metų grįžta namo. Čia autorius peržiūri Lenkijos ir Lietuvos[1] metrikas, garsų rankraščiais Nesvyžiaus Radvilų archyvą ir kitus archyvus. Dabar tik pamato, kad užsieniuose surinktoji medžiaga daug kuo skiriasi nuo namie turimų originalų, kad kai kur juos visai keičia, kai kur toli nuo originalų nutolsta ir juos visaip iškraipo.[29] Taigi, visa surinktoji medžiaga buvo vėl stropiai tvarkoma, lyginama, skirstoma ir, kur reikėjo, ištaisoma. Čia visą šį darbą ištinka nelaimė. Mat, 1754 m. Varšuvoje tame name, ku-

[27] Moszyński, op. cit. p. 81—82.
[28] Moszyński, op. cit. p. 89—94.
[29] Dogiel, M., Codex diplomaticus Regni Poloniae et M. D. Lituaniae, 1758, Vilnae, t. I, Prospectus operis p. 20 (nenum.).

riame dirbo Dogelis, įvyko gaisras ir geroką jo rankraščių dalį sunaikino ugnis. Kas nors kitas po šitokio įvykio būtų nusiminęs ir rankas nuleidęs, tačiau T. Motiejus nusiminti nė nemanė. Jis nauja energija kimba į darbą ir vėl gaisro sunaikintus rankraščius atstato. Čia jam didelę pagalbą, kaip pats pasisako, suteikė D. L. Kunigaikštystės kancleris kunigaikštis Fridrikas Mykolas Čartoryskis, Lenkijos pakancleris grovas Wodzickis, atidarydami abiejų valstybių archyvus, o grovas Juozapas Zaluskis ir Kujavijos vyskupas Dębowskis, atidarydami savo asmeniškus nepaprastai turtingus archyvus, bibliotekas ir specijaliai jų pačių surinktus senų dokumentų ir rankraščių rinkinius.[30] Darbas greitai ėjo prie galo, nes autorius nemanė į savo rinkinį visų ir pačių smulkiausių dokumentų dėti, o tenkinosi tik pačiais svarbiausiais ir pagrindiniais.[31] Ir taip pas jį kolektanėjose jau buvo ištisos spausdintinų rankraščių kaugės. Taigi, turėdamas prieš akis ne taip seniai atspausdintą oficijalinį, pilną, 17 folio tomų Anglijos valstybinių aktų rinkinį, istorininko Tomo Rymerio surinktą ir išleista,[32] Dogelis jo pavyzdžiu, kaip pats sako, tvarko savo surinktą ir sugrupuotą medžiagą ir duoda ją spausdinti.[33] Medžiaga buvo suskirstyta į 8 dalis. Rinkinys turėjo būti 8 folio tomų didumo. Pradėta jis spausdiinti. Pirmas Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae tomas išėjo 1758 m. Vilniuje, spausdintas karaliaus, respublikos ir Tėvų Pijorių Kolegijos spaustuvėje, in folio mai., ir turi valdovui Augustui III. dedikacijos 4 psl., prakalbos 14 psl., prospekto 8 psl. (visi nenumeruoti), teksto 623 psl. su 28 nenumeruotais indekso puslapiais, taigi, viso 671 puslapis. Šiame I tome telpa visa eilė svarbių istorinių dokumentų, pradedant nuo XIII. š. pusės iš Lenkijos-Lietuvos santykių su Čekija, Ungarija, Austrija, Danija, Bavarija, Brandenburgo Marka, Venecijos respublika, Saksonija, Prancūzija, Braunšveigo ir Meklenburgo kunigaikštystėmis, su Ispanija, Holandija, Septynmiesčiu, Silezija, Pamariu, Naująja Marka, Moldavija, Valakija ir Besarabija.

Sekančiais 1759 m. ten pat Vilniuje ir toj pat spaustuvėj išėjo V-as Dogelio rinkinio tomas, dedikuotas Kuršo ir Žemgalijos kunigaikščiui Karoliui, skirtas išimtinai Livonijos, Kuršo ir Žemgalijos dokumentams. Tame tome yra 2 dedikacijos psl., 6 prakalbos psl., 522 teksto ir 18 chronologinio indekso puslapiai. Visa gausi šio tomo istorinių dokumentų medžiaga yra atkeliavusi iš Livonijos. O atkeliavo ji

[30] Dogiel, Cod. dipl., I, op. cit. p. 20—21 (nenum.).

[31] ut supra, p. 6 (nenum.).

[32] Pilnas to rinkinio užvardymas yra šis: Foedera, Conventiones, Literae, et cuiusque generis Acta Publica inter Reges Angliae et alios Principes, ab An. 1101. ad An. 1625. Londini, ed. Rymer Themas. Ab An. 1704. ad An. 1718. Voluminibus XVII in folio.

[33] Dogiel, Cod. dipl., I, op. cit. p. 6 (nenum.).

štai kokiu būdu. 1562 m., kaip žinoma, sekuliarizavosi Livonijos Ordenas su savo paskutiniuoju vyriausiu magistru Gotardu Kettleriu. Vyriausias magistras ir broliai priėmė protestantizmą. Kettleris liko pasauliniu Kuršo ir Žemgalijos kunigaikščiu. Išvykdamas iš Livonijos, visą seną ir turtingą Livonijos Ordino centralini archyvą su visomis vyriausiojo magistrato insignijomis Kettleris atidavė Zigmanto Augusto vietininkui Mikalojui Radvilui Juodajam, kuris vėliau visa tai perdavė į valstybinį Krokuvos archyvą. M. Dogelis dabar iš tos versmės ir sėmėsi. Ko ten trūko, jis papildė iš Nesvyžiaus archyvo ir vyskupo Juozapo Zaluskio rinkinių ir archyvo.[34]

Išėjus į pasaulį V-am tomui, buvo rengiamas spaudai naujas, šį kartą VI-sis. Šito savo taip pamėgto darbo reikalais T. Motiejus nuvyko į Varšuvą, ten staiga susirgo ir, neilgai sirgę 1760 m. vasario 24 d. persiskyrė su šiuo pasauliu.“ Mirė pačiame amžiaus tvirtume, vos sulaukęs pilnų 45 metų.

Reikėjo tęsti Dogelio pradėtąjį darbą, nes du pirmieji jo rinkinio tomai visoje šviesiojoje abiejų valstybių visuomenėje buvo sukėlę gyvo visų susidomėjimo, veikalo pirkimo ir sekančių tomų laukimo ūpą. Nors a. a. T. Motiejus, dar gyvas būdamas, turėjo priešininkų net savo brolių vienuolių tarpe, kurie, galbūt, dabar, jam mirus, būtų norėję jo pradėtąjį leidinį sustabdyti, tačiau jau vien visuomenės pageidavimas ir finansiniai sumetimai, lyg sakyte sakė, kad Kodekso leidimą reikia tęsti, ypač tuoj išspausdinant dar paties autoriaus beveik visai parengtąjį spaudai IV-jį tomą.[36] Taigi, tuometinis Lietuvos Pijorių provincijolas T. Gasparas Tšeščkauskis Dogelio darbui tęsti paskyrė du moksle ir raštais pasižymėjusiu vienuoliu — Joną Kantietį Vikauską ir Motiejų Tukalą, kad juodu imtųsi visus sumaniojo diplomatų rinkėjo rankraščius tvarkyti ir, pirmųjų dviejų tomų pavyzdžiu juos apdirbus, Vilniaus Tėvų Pijorių vardu spausdinti.[37] Kadangi, kaip sakėme, IV-jo Kodekso tomas paties Dogelio buvo beveik baigtas, tai naujiems jo tvarkytojams, kiek padirbėjus, jis tikrai buvo pilnai parengtas spaudai ir išėjo išspausdintas Tėvų pijorių spaustuvėj Vilniuj 1764 m. Šis IV-sis Kodekso tomas skiriamas išimtinai Prūsijos dokumentams, pradedant 1212, baigiant 1739 m. Šiame tome yra viso 544 puslapiai. Nors leidėjai prakalboje žada leisti visą jų rankose esamąją medžiagą, tačiau pažadai pažadais ir- bai-

[34] Dogiel, Cod. dipi., V, op. cit., p. 10 Cnenum.)

[35] Moszyriski, op. cit., p. 96.

[36] Mūsų kelis kartus cituotasai A. Mošinskis, pats Vilniaus namo pijorius, kad ir su tam tikra rezervą, tačiau aiškiai kalba ir faktus mini, kurie rodo, kad pačiame ordene T. Motiejus Dogelis turėjo pavydininkų, kuriems nepatiko jo darbas — Kodekso leidimas. Tų pavydininkų intrygos išstūmė Dogelį iš Vilniaus Kolegijos rektoriaus pareigų. A. Moszynski, op. cit., p. 95—100.

Tas nedraugiškas Lietuves provincijos pijorių vadovybės nusistatymas prieš M. Dogeli matyti, ir iš šių dviejų, rodos, visai nekaltų dalykų: 1) pirmasis Kodekso tomas dedikuojamas valdovui Augustui III. ne Dogelio, bet Vilniaus Pijorių Kolegijos vardu; autoriaus vardo nėra nei po prakalbos nei po prospekto žodžių; 2) leisdami IV-jį tomą, leidėjai savo prakalboje nei. vienu žodžiu neužsimena apie Kodekso autorių, apie jo mirtį, apie jo atliktą darbą etc.

[37] Moszynski, op. cit., p. 101—102.

gėsi.[38] Tuo IV tomu M. Dogelio rinkinys sustojo ėjęs. Reiškia, liko rankraščiuose 5 dokumentų tomai: II ir III (iš 2 dal.), VI, VII ir VIII (iš 2 d.). Svarbūs jie visi, bet ypač mums svarbus III. tomas, kurio pirmoje dalyje telpa Lietuvos dokumentai. Tačiau nelemta jiems buvo atspausdintiems būti. Pradžioje nespausdintieji Dogelio rinkinio tomai gulėjo sukrauti Vilniaus pijorių Kolegijos bibliotekoje, vėliau, Stanislovo Augusto laikais, jie visi buvo perkelti į Varšuvos karališkąją biblioteką, kur jų medžiagą naudojo Adomas Naruševičius, rašydamas lenkų tautos istoriją; po valstybės padalinimo jie vėl buvo grąžinti į Vilniaus pijorių Kolegiją, kur buvo raginama jos atspausdinti. Kodėl Tėvai pijoriai jų nespausdino, nežinia. Žinia tik, kad 1817 m. tuometinis Kolegijos rektorius Rapolas Danilevičius, turėdamas Lietuvos provincijos pijorių provincijolo Aleksandro Glogauskio sutikimą, visą nespausdintąją Dogelio rinkinio medžiagą dovanojo Vilniaus universiteto bibliotekai, o, kai šis universitetas buvo rusų valdžios uždarytas, 1836 m. drauge su kitais iš Lietuvos ir Vilniaus į Rusiją gabenamais mūsų tėvynės turtais buvo išgabenti ir šie rankraščiai, kur jie pateko į Viešąją Petrapilio biblioteką, kurioje ir dabar tebėra laikomi.[39]

Ko verti yra mokslo atžvilgiu tie trys išspausdintieji Dogelio rinkinio dokumentų tomai? Trumpai tariant, tiems laikams, kada jie buvo renkami ir spausdinami, jie buvo ir tebėra pavyzdingi. Visi tuose trijuose tomuose tilpusieji dokumentai, imtieji iš Krokuvos valstybinio archyvo, o leidinyje jų labai daug, yra nurašyti iš originalų, patikrinti ir jų autentiškumas yra oficijalinių tam tikros ad hoc skirtos Komisijos aukštų narių parašais patvirtintas.[40] Kitaip Tėvai pijorai ir rinkinio autorius negi būtų drįsę I-jį Kodekso tomą dedikuoti karaliui Augustui III., o V-jį Kuršo kunigaikščiui Karoliui.

Šių dienų istorijos mokslo akimis žiūrint, Dogelio rinkiniui kaip turinio taip formos, taip istorinės kritikos ir išleidimo technikos atžvilgiais daug kas galima būtų prikišti. Bet ar taip elgtis būtų teisinga? Jis padarė, ką galėjo, mūsų užduotis jo nutrauktąjį darbą tęsti ir padaryti tobulą.

1758 m., tai yra tais pat metais, kai buvo spausdinamas Codex diplomaticus, Tėvas Dogelis išleido dar vieną svarbų dokumentų rinkinį, pavadintą: Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae, ex originalibus et exemplis authenticis descripti et in lucem editi, Anno 1758. — Vilniuje, Tėvų Pijorių spaustuvėje, in 4° 131+225 puslapiai. Šiame leidinyje telpa įvairūs svarbūs ir autentiški dokumentai, parašyti lenkų ir lotynų kalbomis, imti iš Krokuvos pilies archyvo, iš Lietuvos Metrikos, iš Naugarduko karvedžio Jablonowskio archyvo ir kitų archyvų. Apie šito

[38] Dogiel, Cod. dipl., IV, p. 5—6 (nenum.).
[39] Moszyriski, op. cit., p. 102—103.
[40] Dogiel, Cod. dipl., op. cit., t. I. Indekso p. 28 (nenum.), t. V, p. 12 (nenum.).

rinkinio reikšmę, vertingumą ir išleidimą tenka pasakyti lygiai tas pat, kas jau buvo sakyta kalbant apie Codex diplomaticus rinkinį.

XVIII š. paskutinioji ketvirtis — tai Lenkijos-Lietuvos nelaimių dienos: nepriklausomybės praradimas. Eina 123 sunkios priespaudos ir žiauraus rusų jungo metų. Tiesa, dar kurį laiką švysteli Lietuvos padangėj Vilniaus universiteto šviesa, ir dar ta aukštoji mokykla duoda Lietuvai keletą istorininkų, kurie nuoširdžiai gilinasi į krašto praeitį, tačiau neužilgo ir šita mokykla uždaroma. Mokslinis ir kultūrinis Lietuvos gyvenimas paraližuojamas ir beveik sustoja vietoje.

Lietuvos istorijos versmių rinkimas ir leidimas, kurį laiką visai stabtelėjęs, XIX š. vėl po truputį pradėjo atgimti, tačiau tą darbą su neskaitlingomis išimtimis dabar dirbo ne lietuviai, bet lenkai, vokiečiai ir rusai istorininkai ir tai tose srityse ir tiek, kokiose srityse ir kiek tai jiems buvo įdomu ir reikalinga. Nudirbta yra daug, ypač XIX šimtmetyje. Pasirodžius pirmiesiems Monumenta Germaniae historica tomams, istorijos versmių leidimas ypatingai pagyvėjo, ir patobulėjo. Mat, į tą rinkinį buvo žiūrima, kaip į pavyzdį ir juo buvo sekama.

Kadangi, kaip sakėme, nuo XIX š. pradžios Lietuvos istorijos versmių leidimas su labai mažomis išimtimis perėjo į lenkų, vokiečių ir rusų istorininkų rankas, tai šioje vietoje aš ir noriu,, kad ir trumpai, bet konkrečiai suminėti, kas jų tuo atžvilgiu buvo nuveikta ir kokias istorijos versmes jie yra rinkę ir išleidę.

Pradėsim nuo lenkų.

Po XVIII š. politinių nelaimių lenkai savo kaimynų pavyzdžiu pamėgsta mokslą ir jame daug dirba. Tai rodo jų mokslo draugijos. 1816 m. kuriama Krokuvos Mokslo Draugija, kuri nuo 1872 m. perorganizuojama į Mokslo Akademiją. Jos darbų sritis buvo ir tebėra beveik išimtinai nukreipta į savo tautinę bibliografiją, archeografiją (paleografija ir aktų leidimas), istoriją ir archeologiją. Tų pat tikslų siekia ir tais pat keliais eina kita lenkų mokslo draugija — Ossolinskių Institutas Lvove, įkurtas 1818 m. Pagaliau 1856 m. Poznanės lenkai įkūrė savo Poznanės Mokslo Draugiją, kuri istorijos mokslui taip pat daug patarnauja iki šių dienų.

Mūsų Vilniuje mokslo gyvenimui nuo 1803 iki 1832 m. vadovavo Vilniaus universitetas, kuriame lenkai beveik visose srityse buvo užėmę svarbiausias pozicijas ir visą universiteto darbą ir įtaką visuomenei buvo pasukę į neabejotinai patriotinį, ir lenkišką kelią.[41] Visa tai, savaime suprantama, turėjo veikti Lietuvos istorijos versmių leidimo ūpą ir patį darbą. Taip iš tikrųjų ir buvo. Tai matyti visuose sakytame laikotarpyje ir vėliau leistuose istorijos versmių rinkiniuose. O tų rinkinių tada išleista yra daug.

[41] Bielinski, J., Uniwersytet Wilenski (1579—1831), 1899—1900, Kraków, t. II, p. 56, 10—11.

Nemaža svarbių ir visais atžvilgiais įdomių istorinių versmių yra atspausdinę savo skiltyse pradžioje XIX š. Vilniuje ėjusieji žurnalai — Tygodnik Wilenski, Dziennik Wilenski, Wizerunki i Roztrząsania Naukowe, Athenaeum, Rubon ir kiti. Nemaža versmių kaip priedus in crudo yra įdėję į savo veikalus tuolaikiniai istorininkai, pav., Teodoras Narbutas savo veikale Dzieje starožytne narodu litewskiego, Pomniki do dziejów litewskich; Kraševskis savo veikale Wilno etc.

Tuo pat laiku jau pradėta spausdinti ir ex professo istorijos versmių rinkiniai, pav., Niemcewicz, I. U. Zbior pamiętnikow o dawnej Polsce, t. I—V, 1822—1830, Warszawa; Danilowicz, Ign. Latopisiec Litwy i Kronika Ruska: z rękopisu slowianskiego przepisana, 1827, Wilno; Rogalski, L., Zbiór praw litewskich od r. 1389 do 1529, tudzież rozprawy sejmowe o tychie prawach od r. 1544—1563, 1841, Poznan; Raczyriski, Ed., Codex diplomaticus Lithuaniae (ypač svarbus Lietuvos ir Livonijos santykiams nustatyti laikotarpyje 1253—1434 m.; aktai imti iš Karaliaučiaus archyvo) 1845, Wratislaviae; Rzyszczewski, L. i Muczkowski, A., Codex diplomaticus Poloniae, quo continentur privilegia regum Poloniae, Magnorum Ducum Lithuaniae etc. t. I—III (III tomą išleido Bartaševičius 1858 m.) 1847—1858; t. IV (išleido Boniecki, M. i Bobrowski, M.) 1887, Warszawa; Krupowicz, M., Zbiór dyplomatow rządowych i aktów prywatnych do dziejow Litwy, 1858, Wilno (apima laikotarpį nuo 1387 iki 1710 m.); Broel - Plater, Włodz. St., hr., Zbior pamiętnikow do dziejów Polskichj, t.I—II, 1858, Warszawa (beveik pusė medžiagos liečia Lietuvos praeitį laikotarpyje 1413—1598 m.) ; Daniłovicz, Ign., Skarbiec dyplomatow papieskich, cesarskich, królewskich, książęcych, znajdujących się w bibliotece Muzeum Wilenskiego. wydał Jan Sidorowicz, t. I—1860, t. II—1862, in 4°, Wilno; Theiner, A., Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae etc. ex tabulariis Vaticanis, Romae, t. I—IV, 1860—1864, in folio (apima laikotarpį nuo 1217 iki 1775 m.); Codex epistolaris saeculi decimi quinti; t. I — collectus opera Sokołowski, A. et Szujski, J., 1876; t. II—III collectus opera Lewicki A., 1891—1894, Kraków (išleistas ir sutvarkytas pavyzdingiausiai; apima laikotarpį nuo 1384 iki 1501 m. ; kelių dešimtų metų darbo vaisius, XV š. Lietuvos istorijai labai svarbus ir gausus dokumentų rinkinys); Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae (1376—1430), collectus opera Prochaska Ant., 1882, Cracoviae (tai gražiausias Vytautui Didžiajam pagerbti mokslo paminklas; čia jo asmeniui, jo politikai ir valdymo laikotarpiui pažinti — pilnas žinių aruodas).

Taigi, kaip matome, lenkai mūsų istorijos versmių leidime turi labai žymių nuopelnų. Ir šiandien, reikia tarti tiesą, kaip Lenkijoje, taip ypač Vii-

niuje Lietuvos istorijos ir jos versmių klausimais gyvai domimasi ir daug dirbama.

Leido Lietuvos istorijos versmes (netiesioginiu būdu) ir vokiečiai.

Von Steino ir Pertzo vokiečiuose sukeltas istorijos mokslo sąjūdis, monumentalaus Mon. Germ. historica leidinio pirmųjų tomų išleidimas, kaip jau esame sakę, skambiu aidu nuaidėjo per Europą ir naujojo pasaulio kontinentą. Vokiečiai, kaip pačioje Vokietijoje, taip ir už jos ribų esantieji, ypač ten, kur jie buvo skaitlingesni ir nuo senai buvo įsikūrę, kūrė mokslo draugijas ir Mon. Germ. hist. pavyzdžiu leido tų atskirų kraštų istorijos versmes ir nagrinėjo jų ir, žinoma, savo praeitį.

Livonijoje ir Kurše vokiečiai buvo vadovaujantis elementas nuo XIII š. pradžios it tokiu ten išliko net iki Didžiojo karo. Jų muterlande XIX. š. kilęs tautinis it mokslinis sąjūdis tuoj rado sau veiklių pasekėjų ir čia Pabaltijy. Ir čia, kaip Prūsijoje, kaip kitur kur Vokietijoje, kuriamos įvairios mokslo draugijos, kad tą sąjudį palaikytų ir ugdytų. Taip., pav., 1817 m. Mintaujoje kuriama Kuršo Literatūros ir Meno Draugija, 1834 m. Rygoje kuriama Istorijos ir Senienų Draugija, 1838 m. Dorpate — Estų Mokslo Draugija, 1842 m. Revelyje — Estų Literatūros Draugija, pagaliau 1864 m. Narvoje įkuriama — Narvos Senienų Draugija.[42] Visos čia suminėtos draugijos buvo perdėm vokiškos ir beveik vieni vokiečiai buvo jų nariai. Draugijos rūpinosi Livonijos krašto istorija ir etnografija, o ypatingai Livonijos Ordeno praeitimi nuo seniausių laikų iki jo žlugimo ir su Lietuva susijungimo įvykio. Tam tikslui buvo tiriami vietos ir užsienio archyvai, rastoji ir apdirbtoji istorinė, etnografinė ir kitokia medžiaga buvo spausdinama specijaliai ad hoc leidžiamuose minėtų draugijų mokslo žurnaluose ir atskiruose rinkiniuose bei veikaluose. Yra ištisa eilė mokslininkų, kurie tuo būdu dirbdami labai yra nusipelnę Livonijos, Kuršo ir Livonijos Ordeno istorijai, k. a.: C. L. Napiersky, prof. Kruze, K. J. Paucker, Dr. L. Bergmann, Pabst. F. G. Bunge Wiedemann, Frixel (švedų mokslininkas), Schirren, Buchholz ir kiti.

Kadangi Livonija nuo seniausių laikų yra turėjusi įvairių santykių su lietuviais ir Lietuva, tai savaime aišku, kad minėtų Livonijos mokslo draugijų ir jų mokslininkų darbai ir išleistosios versmės daugelyje atvejų liečia ir Lietuvos praeitį. Tuo būdu vokiečiai netiesioginiai yra iškasę ir išleidę daug Lietuvos istorijos versmių. Taip buvo išleisti šie stambūs ir minėtini versmių rinkiniai:

Monumenta Livoniae antiquae — Sammlung von Chroniken, Berichten, Urkunden und andern schriftl. Denkmalen etc., t. I—V, 1835—1847, Rig'a, Dorpat, Leipzig; Scriptores rerum Livonicarum

[42] Ikonnikov, op. cit. t. I, kn. 1, p. 318.

— Sammlung der wichtigsten Chroniken und Geschichtsäenkmale von Liv-, Est- und Kurland, t. I—II, 1848—1853, Riga und Leipzig; Bunge, F. G., Liv-, Est und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten, t. I—VI, 1853—1873, Reval—Riga (Šiuose tomuose apimtas laikotarpis nuo 1093 iki 1423 m. Į tuos pirmuosius rinkinio tomus yra įdėtas milžiniškas ilgaamžio Fr. G. Bungės darbas (Bungė g. 1802, m. 1897 m.). Už tai jį teisingai galima vadinti Livonijos Pertzu. Sulaukęs 70 metų amžiaus Bungė rinkinio leidimą perdavė jaunesniems už save istorininkams, kurie pakaitomis tą garbingą ir naudingą mokslui darbą tęsė iki 1914 m. Bungės įpėdiniais nuo 1873 iki 1914 m. buvo H. Hildebrand, Ph. Schwartz, L. Arbusow ir A. v. Bulmerincą, kurie labai pavyzdingai išleido 9 storus in 4° versmių tomus, apimdami laikotarpį nuo 1423 iki 1510 metų).

Bungė, Fr. G., Liv—Est—Curländische Urkunden, Regesten bis 1300, 1881, Leipzig; Schirren, C., Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit (1557—1561) t. I—VIII, 1861—1885, Reval (visa medžiaga imta iš Švedijos valstybinio archyvo).

Visai taip, kaip Livonijos vokiečiai, darė ir Prūsijos vokiečiai. Prūsijoje istorijos versmėms leisti buvo dar geresnės sąlygos, nes čia tą darbą aktingai rėmė ir teberemia pati Prūsų vyriausybė. Taigi, ir čia vokiečiai dirbdami sau, tuo pačiu labai yra patarnavę ir Lietuvos istorijai. Svarbiausi čia išleisti versmių rinkiniai yra šie: Voigt, J.., Codex diplomaticus Prussicus — Urkunden - Sammlung zur älteren Geschichte Preussens aus dem Kgl. Geheimen Archive zu Königsberg, t. I—VI. in 4°, 1836—1861 Königsberg (Čia apimtas laikotarpis nuo 1217 iki 1404 m. Šiame rinkiny yra nemaža Lietuvos kunigaikščių raštų). Hirsch, Th., v., Toppen, M. und Strehlke, E., Scriptores rerum Prussicarum, t. I—V, 1861—1874, Leipzig. (Čia penkiuose storuose tomuose, taigi vienoje vietoje, yra surinktos ir išspausdintos Livonijos ir Prūsijos kronikos, įvairūs aktai, o taip pat didesnės bei mažesnės ištraukos iš tų visų vidurinių amžių kronikininkų ir rašytojų, kurie apie Prūsiją ir prūsus yra ką nors rašę. Visi kaip stambieji taip ir smulkieji į rinkinį įdėtieji dalykai turi moksliškas įvadas ir kritiškas pastabas bei aiškinimus, kuriuos yra patiekę leidėjai, geri savo dalyko žinovai).

Pagaliau Lietuvos istorijos versmes leido taip pat ir rusai.

Visas rusų leistas Lietuvos istorijos versmes, atsižiūrint į leidėjus, galima suskirstyti trimis skyriais. O tų leidėjų būta trijų, būtent: Imperatoriškoji Archeografinė Komisija, Vilniaus Archeografinė Komisija, įvairios kitos rusų draugijos arba institucijos ir šiaip jau privatūs istorininkai. Peržvelkime trumpai visus tuos mūsų istorijos versmių leidėjus ir jų išleistuosius istorijos versmių rinkinius.

Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės valstybinis archyvas, vadinamas dar taip pat Lietuvos Metrika, Lietuvai patekus į rusų valdžią, buvo išgabentas į Peterburgą ir laikomas Senato III. Departamento žinioje,[43] iš kur po ilgų svarstymų ir derybų apie 1871—72 m. buvo perduotas į Teisingumo Ministerijos archyvą Maskvoje.[44] Rusų centralinė, vėliau pavadinta Imperatoriškoji Archeografinė Komisija, neilgai trukus po savo oficijalaus įkūrimo (įkūrimo raštas datuotas 1837 m. 11-22 d.),[45] pastebėjo tuos didelius istorinės medžiagos turtus, kokius slėpė savyje Lietuvos Metrikos rankraščiai.[46] Taigi, pirmiausia išleidusi senesniosios Rusijos istorijos versmes, 1841, 1842 ir 1848 m. leidžia A. I. Turgenevo surinktus ir spaudai parengtus Historica Russiae Monumenta ex antiquis exterarum gentium archivis et bibliothecis deprompta, 2 tomai + Supplementum 1 tomas, įn 4° maiori, S.-Peterbu/rg (visuose 3 tomuose labai daug svarbių dokumentų Lietuvos istorijai) ir ėmė dalimis leisti Lietuvos Metrikos raštus ir dokumentus, tvarkydama ir grupuodama juos į tomus pagal turinį ir pagal savo nuožiūrą. Taip nuo 1846 m. Archeogr. Komisija pradėjo leisti: Vakarų Rusijos istorijos aktus — Akty otnosiaščiesia k istoriji Zapadnoj Rossiji: t. I —1846, t. II — 1848, t. III — 1848, t. IV — 1851 ir t. V — 1853 m., visi tomai in 4° maiori, storumo nuo 300 iki 550 puslapių, kuriuose atspausdinta šimtai dokumentų beveik išimtinai imtų iš Lietuvos Metrikos knygų. Dokumentų nušviečiamasis laikotarpis labai ilgas, nuo 1347 m. iki 1699 m. Ypatingai čia gausus dokumentais XVI. šimtmetis, tas visokiais atžvilgiais labai įdomus Lietuvos istorijos šimtmetis. Pabaigus šitą rinkinį, Archeogr. Komisija ėmė leisti naują: Pietų ir Vakarų Rusijos istorijos aktų rinkinį — Akty otnosiaščiesia k istoriji Južnoj i Zapadnoj Rossiji, kuriems medžiaga taip pat itin skaitlinga aktais yra paimta iš Lietuvos Metrikos rankraščių folialų.[47] Šito aktų rinkinio yra išleista viso 15 storų (nuo 270 iki 750 psl.) in 4° maiori tomų. Visi 15 tomų buvo išleisti laikotarpyje 1863 iki 1892 m., t. y. vidutiniškai kas du metai 1 aktų tomas. Rinkinys liečia laikotarpį nuo 1361 iki 1778 m.

1868 m. Archeogr. Komisija išleido: Russisch-Livländische Urkunden, o 1869 m., 300 metų Liublino unijos sukakčiai paminėti, išleido Liublino 1569 m. Seimo dienyną: Dnievnik Liublinskago Sejma 1569 g., kuris yra svarbiausias šaltinis apie taip pasekmėmis reikšmingą mūsų sentėvių aktą — Lietuvos su Lenkija sujungimą.

[43] Ikonnikov, V. C., t. I, kn. I, op. cit. p. 256.
[44] Litovskaja Metrika, 1903, Peterburg, t. I, p. III—IV.
[45] Ikonnikov, ut supra, p. 254.
[46] Litovskaja Metrika, ut supra, p. IV.
[47] Litovskaja Metrika, ut supra, p. III.

Nuo 1872 m. mūsų apibūdintoji Archeogr. Komisija pradėjo leisti aktų rinkinį pavadintą: Rusų Istorinė Biblioteka — Russkaja Istoričeskaja Biblioteka., ėjusi be sustojimo iki 1915 metų. Sakyto rinkinio XX, XXVII, XXX ir XXXIII tomuose išėjo Lietuvos Metrikos knygos, būtent: Litovskaja Metrika: XX (1903 m.. Knigi sudnych diel — teismų knygos, I—V, spaudai rengė P. A. Gildebrandas); XXVII — (1910, Knigi zapisiej — užrašų arba dovanojimo aktų knygos, III;—V, spaudai rengė I. I. Lappo) ; XXX — (1914 m., Knigi publičnich diel — viešųių valstybės aktų knygos, spaudai rengė I. I. Lappo) ir pagaliau XXXIII — (1915 m., Perepisi vojska litovskago [1528, 1565, 1568 g.] — turinčių į karo tarnybą eiti vyrų sąrašai, spaudai rengė S. L. Ptašickis). Šių versmių svarba Lietuvos istorijai taip yra aiški, kad apie tai ir kalbėti nepriseina.

Visi Imperat. Archeogr. Komisijos rinkiniai buvo rengiami spaudai žymiausių rusų istorininkų, taigi, bendrai reikia tarti, kad kaip rinkinių redagavimas taip atskirų skyrių bei knygų įvados ir aiškinimai yra objektingi, nors kai kur pačios medžiagos pasirinkime, jos suskirstyme, pritaikyme ir įvadose pasitaiko dalykų ir posakių, kuriais remiamos žinomos rusų politinės tezės ir pažiūros taikomos buvusios Lietuvos valstybės teritorijai, tautoms, religijai ir kalbai.

Antras stambus Lietuvos istorijos versmių iš rusų šalies leidėjas buvo — Vilniaus Komisija senovės aktams tirti ir leisti — Vilenskaja Komissija dlia razbora i izdanija drevnich aktov. Jos atsiradimas buvo toks. Vilnius — senoji Lietuvos sostinė, Lietuvos dvasios gyvenimo, mokslo ir administracijos centras šimtmečiais rinko ir krovė savo valstybinėse ir kitokiose įstaigose įvairiausią archyvinę medžiagą. Nors negailestingai naikino ją XVI, XVII ir XVIII š. karai ir gaisrai, nors po 1795 ir 1831 m. daug jos buvo išgabenta į Rusiją, tačiau vis dėlto daug dar buvo jos likę ir senosiose savo vietose. Taigi, kaip ir reikėjo to laukti, į Vilniaus ir kitų Lietuvos miestų bei didikų dvaruose išlikusią brangią archyvinę medžiagą atkreipė savo dėmesį Petrapilio Archeografinė Komisija ir per Vilniaus civilinius gubernatorius kunigaikštį Dolgorukovą ir Semionovą darė žygių, kad Vilniuje būtų įkurtas jos skyrius ir veiktų Petrapilio Komisijos diriguojamas. Caras Mikalojus I. 1842 m. XI-17 d. tą siūlytą skyrių kaip Laikinąja Vilniaus Komisiją — Vremennaja Komissija v Vilnie ir patvirtino.[48] Komisija pradėjo veikti ir sekančiais 1843 m. ji jau išleido aktų rinkinį pavadintą : Sobranije drevnich gramot i aktov gorodov Vilny, Kovna, Trok, pravoslavnych monastyriej, cerkviej i po raznym predmietam. Rinkinys padalintas į du skyriu, pirmame

[48] Mienicki, R., Wilenska Komisja Archeograficzna (1864—1915) 1925, Wilno, p. 3—5; Ikonnikov, op. cit. p. 259.

įdėtos 97 Vilniaus miestui nuo 1387 iki 1713 m. suteiktos įvairios privilegijos, o antrame — 94 kiti svarbūs aktai iš 1526—1733 m. laikotarpio. Visos privilegijos ir aktai spausdinti iš rankraščių ir spaudoje pasirodė pirmą kartą. Leidėjai buvo ne istorininkai ir dalyko žinovai, o diletantai valdininkai, kurie veikė pagal gubernatoriaus nurodymus. Leidėjų įvadose ir vedamose pastabose visur kyšo rusiška pravoslaviška tendencija, kuri siekė surusinti kraštą ir jo gyventojus lietuvius. Po šito rinkinio išleidimo Laikinoji Komisija lyg nutyla ir dirba tik tai, kas buvo nurodoma iš Petrapilio. Tame laike visa svarbesnioji Vilniaus ir apskritai Lietuvos žemių archyvinė medžiaga buvo rusų sukrauta į Vilniaus Centralinį Archyvą ir į Vilniaus Viešosios Bibliotekos rankraščių skyrių. Taip atėjo 1863 m. sukilimas. Sukilimui malšinti skiriamas Muravjovas. Jis, apsidirbęs su sukilėliais, imasi kraštą rusinti, traukia iš Rusijos didžiausią rusų gaivalo vilnį, kuri valdininkų, kariuomenės, policijos, mokytojų ir amatininkų pavidalu užlieja šalį. Kad sėkmingiau galėtų siekti savo užsibrėžto tikslo, Muravjovas, laikydamasis dėsnio, kad „negalimas esą yra dalykas imtis valdyti kokį nors kraštą, jei jo tinkamai nepažįsti“, 1864 m. IV 12 d. datuotu įsakymu kuria Vilniaus Archeografinę Komisiją, kuriai įsako rūpintis vietos (suprask Lietuvos) krašto etnografija, istorija ir archeologija ir leisti tam reikalui istorijos versmes.[49] Kaip jis skirdavo gubernatorius, referentus, policmeisterius ir žandarmų aficierius sau pavestose gubernijose ir jų įstaigose, taip ir čia sakytos komisijos reikalu, ilgai nesvarsto ir galvos sau nesuka: pats asmeniškai skiria komisijos pirmininku — Povilą Kukolniką, nariais — Joną Nikotiną, protopopą Antaną Pščolką ir Mikalojų Horbačevskį, šiam pastarajam įsakydamas eiti ir komisijos sekretoriaus pareigas.[50] Taip kieta karininko ranka užsuktoji mašina pradėjo veikti. Nors formaliai imant komisija buvo Vilniaus apygardos mokslo kuratoriaus žinioje, tačiau iš tikrųjų ji priklausė paties Muravjovo, veikė neišleidžiama iš po jo rūstaus ir pastabaus žvilgsnio, kas mėnesį darė jam asmeniškai pranešimus apie savo darbus, gaudavo iš jo įsakymų ir nurodymų, kuriuos iki smulkmenų tuoj stengdavosi įvykinti.[51] Po Muravjovo ėjo kiti generalgubernatoriai, kiti kuratoriai, tačiau jų santykis ir įtaka Archeografinei Komisijai liko tokia, kokią ją buvo nustatęs tas galingasis ir žiaurusis krašto valdovas.

Muravjovo kūrinys 1869 m. susilaukė caro patvirtinimo, etatų įstatymo, tam tikro, kad ir trumpo, statuto ir vardo — Vilniaus Komisija senovės aktams tirti ir leisti — Vilenskaja Komissija dlia razbora i izdanija drevnich aktov[52] ir taip konstituota,

[49] Mienicki, op. cit., p. 22—23.

[50] Mienicki, ut supra, p. 23. Čia minimas p. Kukolnikas po 1842 m. yra ilgus metus buvęs knygų ir spaudos cenzorius Vilniuje.

[51] Mienicki, op. cit., p. 23—24.

[52] ibidem, p. 50—51, 1.

apsupta nuolatine vyriausybės globa, aprūpinta didžiausiomis algomis ji veikė iki 1915 m. ir leido Lietuvos istorijos versmes.

Komisija per 50 metų (1914 m. ji šventė savo 50 m. veikimo sukakti) išleido 39 tomus aktų, 10 tomų atskirųi savyje užbaigtų dokumentų rinkinių ir 4 smulkius leidinius, taigi, viso 52 in folio min. (vidutiniai imant po 500—600 psl.) storus versmių tomus, neskaitant įvadų, siekiančių kai kuriuose tomuose net iki 226 puslapių. Aktai turi bendrą pavadinimą: Akty izdavajemyje Vilenskoju Komissijeju dlia razbora drevnich aktov, o paskui kiekvienas tomas dar savo atskirą užvardymą, k. a.: Akty Vilenskago zemskago suda, Akty glavnago Litovskago Tribunala, Inventari imenii XVI stolietija, Akty o bojarach, Akty Vilkomirskago grodskago suda ir t. t.

Taigi, čia patiekiama daug ir svarbių Lietuvos istorijos versmių, tik gaila, kad jos labai blogai mokslo pasauliui patiektos, netinkamai jas išleidžiant, darant iš jų politinį įrankį kovoje su rusifikacijos priešininkais. Kai kurių aktų tomų, pav., XVI, XIX, XX, XXIII, XXVII įvados ilgiausios (po 142, 176 ir net 226 puslapių in folio min.), tuščiavidurės, išpūstos, pretensijonališkos, tiesiog temdančios neva aiškinamųjų aktų mintis ir prasmę, tendencingos ir rusų politiką bei pravoslavija visur kišančios, o per tai be galo neįdomios ir net niekieno neskaitomos.

Pagaliau Lietuvos istorijos versmių yra leidusios dar ir kitos rusų mokslo draugijos, institucijos ir šiaip privatūs istorininkai. Tokių leidėjų daug nebuvo, žymiausi jų bus, rodos, šie: Statut velikago kniažestva Litovskago, izdanije Moskovskago obščestva istorii i drevnostiej Rossijskich, 1819; Archeografičeskij Sbornik dokumentov, otnosiaščichsia k istorii sievero-zapadnoj Rusi, izdan. pri upravlenii Vilenskago učebnago okruga, 10 tomų, išl. 1867—1874 m. (Šiame rinkinyje tilpo I. P. Kornilovo, buv. Vilniaus mokslo apygardos kuratoriaus, ekspedicijos metu (1864—1866 m.) po Gardino, Kauno, Vilniaus, Mogilevo, Minsko ir Vitebsko gubernijas surinktieji, iš XV—XIX. š. einantieji dokumentai. Ypatingai senų ir retų dalykų buvo tos ekspedicijos metu rasta garsiame Radvilų Nesvyžiaus archyve; visi jie yra įdėti į čia kalbamojo rinkinio paskutiniuosius tomus); Gramoty vielikich kniaziej Litovskich s 1390 po 1569 god, izd. pod red. V. Antonoviča i K. Kozlovskago, 1868, Kijev.

Taigi, matome, kad rusai Lietuvos istorijos versmių yra išleidę daugiau negu lenkai ir negu vokiečiai. Nežiūrint visų jų minėtų trūkumų, reikia pasakyti, kad šiandien Lietuvos istorininkas be tų rusų leistųjų versmių apseiti jokiu būdu negali. O negalima be jų apseiti, kaip teisingai sako R. Mienicki, dėl šių trijų priežasčių:

1. sakytuose rinkiniuose telpa keliolika tūkstančių aktų ir dokumentų, kurių daugelis, net jei mes juos skyrium imsime, vis atskleidžia kokios nors istorinės problemos bei klausimo dalį arba dalelę ir ją aiškina;

2. daug istorinės medžiagos, tilpusios šiuose rinkiniuose, yra jau žuvusios ir ji, suprantamas daiktas, į tikrojo istorininko rankas niekada daugiau nepaklius;

3. yra sakytuose leidiniuose tomų ir ištisų jų dalių, kurie yra ne kas kitas tik archyvo folialų arba jų dalių žodis žodin perspausdinimas, į kuriuos leidėjai nieko savo nėra įdėję, taigi, ačiū Dievui, nieko nėra ir pagadinę.[53]

IV.

LIETUVOS ISTORIJOS VERSMIŲ LIETUVIŠKO LEIDIMO PRIBRENDIMAS

Reziumuodamas visa tai, kas iki šiol mano buvo pasakyta, naudodamasis šia iškilminga ir mokslo darbo nuotaika perimta valanda, iš šios katedros, neturėdamas nei mažiausio dvejojimo, turiu drąsos viešai tarti, kad jau pasidarė realus ir pilnai pribrendo Lietuvos istorijos versmių mūs, savo, lietuviško leidimo klausimas. Taip. Mes istorininkai visi be išimties tą reikalą gyvai jaučiame.

Be versmių jokis mokslinis istorijos darbas visai neįmanomas. Tuo gi tarpu kai kurios Lietuvos istorijos versmės mums arba visai neprieinamos, arba sunkiai prieinamos ir, galima sakyti, pašaliniems tikslams rinktos bei leistos, dar kitos iki šioliai nesuieškotos, neišrinktos ir tebeguli archyvuose niekam nežinomos. Pasekmės šitokios mūsų istorijos versmių būklės nėra džiuginančios. Dėliai jos šlubuoja mūsų mokslinė istorijos literatūra, nukenčia istorijos dėstymas Vytauto Didž. Universitete, šlubuoja studentų istorijos darbai seminaruose ir taip pat šlubuoja istorijos dėstymas mūsų vidurinėse, o ypač aukštesnėsėse mokyklose. Aš čia neturiu jokio noro ką nors kritikuoti ir peikti, aš tik konstatuoju patį faktą. Dėl tokios mūsų istorijos versmių būklės aš nekaltinu nieko, kadangi tokio kaltininko tikrai nėra. Tačiau iš kitos šalies man šiandien yra visai aišku, kad, mes istorininkai turime sukrusti ir savu, lietuviška mūsų istorijos versmių leidimu gyviausiai susirūpinti. Būkime tikri, kad kaip iki šioliai taip ir ateity niekas iš šalies neateis, nepasisiūlys ir to mums privalomo darbo už mus nepadarys. O jei kada nors ir kas nors tai padarytų, tai mes tuo darbu vis perdaug džiaugtis negalėsime, kaip iki šiol negalėjome.

Lietuviško istorijos versmių leidimo reikalo toliau atidėlioti nebegalima, nes jis jau ir šiandien darosi opus ir žada būti dar opesnis. Darbo ini-

[53] Mienicki, op. cit., p. 185.

cijatyva ir jo suorganizavimas turėtų gulti ant visų senesniųjų jau prityrusių istorininkų pečių. Mūsų jaunųjų istorininkų skaičius auga ir, reikia tarti, augs. Kai kurie jų duoda labai daug vilčių ateičiai. Visi jie kaip tik tiktų šiam versmių leidimo darbui pagelbininkais senesniesiems. Kas žino, gal Dievas duos, kad iš jų mes susilauksime ateity mūsų lietuvišką Pertzą, Muratorį, Bungę ar kitą į šiuos panašų. Juk mes gerai žinome, kad jei žmonės kiek pajėgdami dirba, Dievas jų darbus laimina.

Antroje ir trečioje mano paskaitos dalyje aš tyčia kiek platėliau nagrinėjau istorijos versmių leidimo darbą ir jo organizaciją praeityje kitur ir pas mus, kad tuo lengviau būtų galima orientuotis panašų tik naują darbą pradedant pas mus dabar.[54]

Kadangi Lietuvos istorijos versmių leidimo darbas yra kilniausia žodžio prasme viešas lietuviškas darbas ir reikalas, kadangi jis liečia visą lietuvių tautą ir mūsų Nepriklausomą Lietuvos valstybę, tai jis turi vykti respublikos vyriausybės ir švietimo ministerijos globojamas, prižiūrimas ir firansuojamas. Kitaip juk ir būti negali. Atsiminkime gerai, kad toks viešas ir tautiškas darbas, kaip kalbamasai tautos istorijos versmių leidimas, tai nėra vieno ar dviejų žmonių ir vienerių ar kelerių metų darbas. Tai ilgesnio laiko tarpo iš anksto apgalvotas ir suplanuotas darbas. Taigi, tokiam darbui tegali vadovauti rimčiausia ir atsakominga tautos institucija. Taip bent iki šioliai buvo ir yra pas visas kultūringąsias ir savo istorijos versmes tvarkyti ir naudoti mokančias tautas. Mums iš jų šiuo atžvilgiu tikrai reikia mokytis.

Į šį sakytą ir labai svarbų darbą reikia eiti jau kitų ir didesnių ir mažų tautų gerai išbandytais keliais, būtent: galvotrūkčiais neskubant, neužsibrėžiant sau iš anksto negalimų ir neįvykdomų dalykų, visą darbo planą ir jo smulkmenas atsargiai apsvarstant ir derinant su mūsų moksliniu bei finansiniu pajėgumu.

Baigdamas savo paskaitą ir labai norėdamas kuogreičiausiai susilaukti organizuoto Lietuvos istorijos versmių lietuviško leidimo, iškeliu čia į tą tikslą vedančius šiuos kelius konkrečius siūlymus:

1 — Visi populiarinkime Lietuvos istorijos versmių lietuviško leidimo mintį;

[54] Labai rimtą, naujovišką ir praktišką mano čia keliamojo ir siūlomojo lietuviško istorijos versmių leidimo darbo pavyzdį rodo mums mūsų kuklus ir nenuilstamas šioje srityje mokslo darbininkas K. Jablonskis iki šioliai spaudoje paskelbęs šiuos versmių rinkinius:1) Dokumentai apie Kan. M. Daukšą, „Tauta ir Žodis“ kn. VII ir atspaudas, 1931, Kaunas, 70 psl.; 2) Nauji Vytauto laikotarpio aktai, „Praeitis“, 1933, ir atspaudas, 1932, Kaunas, 39 psl.; 3) Papildomosios žinios apie Kan. M. Daukšą, „Archivum. Philologicum“ IV-knyga ir atspaudas (be datos, 1934) 22 pusi. ; 4) XVI šimtmečio inventoriai, „Lietuvos Archyvas“, Vytauto Didžiojo Universiteto Bibliotekos leidinys, t. I, Kaunas, 1934, in folio (32x24 cent.), 700 psl. teksto stulpelių + 152 psl. rodyklės.

2— kiekviena patogia proga tokio istorijos versmių leidimo klausimą vispusiškai svarstykime ir nagrinėkime viešose paskaitose, istorininkų susirinkimuose ir mūsų istorijos žurnaluose;

3 — visus Lietuvos, istorininkus, visai neliečiant jų priklausymo tai ar kitai nūn egzistuojančiai ar ateityje atsirasiančiai istorijos draugijai, burkime į bendrą darbą — „Lietuvos istorijos versmėms leisti draugiją“;

4 — dėkime pastangų bendromis jėgomis sudaryti bendrą ir smulkų versmių leidimo darbo planą;

5 — ieškokime versmių leidimo darbui vadovauti tinkamą vedėją; jei tokio mūsų tarpe dabar neatsirastų, stenkimės ji išrinkti ir duoti galimybės sakytam darbui pasirengti;

6 — ieškokime Lietuvos istorijos versmėms leisti reikalingų lėšų ir sudarykime tam reikalui kad ir kuklų fondą;

7 — darykime žygių mūsų vyriausybėje, kad ji istorijos versmių leidimo reikalą imtų sau į širdį ir įstatyme keliu mūsų valdžioje esamą visokią istorinę medžiagą apsaugotų nuo žuvimo;

8 — tuo tarpu visi, kas galime, rinkime istorinę medžiagą ir ją apdirbę, skelbkime istorijos žurnaluose ir knygose.

1. BIBLIJOGRAFIJOS

Baltramaitis, S., Sbornik bibliografičeskich materialov dlia geografii, istorii, istorii prava, statistiki i etnografii Litvy, S.—Peterburg, [3]1904 — Finkel, Ludwik, Dr., Bibliografia historyi Polskiej, częšč I, Lw6w, 1891. — Jar» owski, Ludwik, Historiografija Uniwersytetu Wilenskiego, część I, Wilno, 1921. — Ikonnikov, V. S., Učionyja obščestva i izdanija, veikale: Opyt russkoj istoriografii, t. I, kniga 1-ja, Kijev, 1891, p. 290—374. — Podrobnyj katalog izdanii Imperatorskoj Archeografičeskoj Komissii, vyšedšich v sviet s 1836 po 1912 god, S.-Peterburg, [5]1913. — Podrobnyi katalog izdanii Vilenskoj Komissii dlia razbora drevnich aktov, Vil. Centr. Archiva, b. Vitebskago Centr. Archiva, Vil. Publičnoj Biblioteki i Vil. Učebnago Okruga, vyšedšich v sviet s 1865 po 1905 god, Vilno. 1905 —

2. VERSMĖS

Akty izdavajemyje Vilenskoju Komissijeju dlia razbora drevnich aktov, Vilno, t. I—XXXIX, 1865—1915. — Bungė, Fr. G., Liv.-Est. - Curländisches Urkundenbuch, t. I—XV, Reval - Moskau, 1853—1914. — Dnievnik Liublinskago sejma 1569 goda, Peterburg, 1869.

— Dogiel, M., Codex diplomaticus regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae, Vilnae, t. I—1758; t. V—1759, t. IV—1764. — Dogiel, M., Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae, Vilnae, 1758. — Jablonskis, K., Dokumentai apie kan. M. Daukšą, „Tauta ir Žodis“ kn. VII ir atspaudas, Kaunas, 1931. — Jablonskis, K., Nauji Vytauto laikotarpio aktai, „Praeitis“, t. II, 1933, ir atspaudas, Kaunas, 1932.

— Jablonskis, K., XVI šimtmečio inventoriai, „Lietuvos Archyvas“, Vytauto Didžiojo Universiteto Bibliotekos leidinys, tomas I,

Kaunas, 1934. — Mabillon, Ioannes, De re diplomatica libri sex, Paris, 1681. — Monumenta Germaniae historica, edidit H. Pertz, Scriptorum tomus I, in folio, Hannoverae, 1826. — Rousseau, J. J., Émile, ou de l'Éducation, leidinyje: Oeuvres de J. Rousseau citoyen de Genève, nouvelle édition, t. 5, Paris, 1817. — Russkaja istoričeskaja biblioteka: Litoviskaja Metrika: XX (1903, Knigi sudnych diel, I—V), XXVII (1910, Knigi zapisiej, III—IV), XXX (1914, Knigi publičnych diel), XXXIII (1915, Perepisi vojska litovskago). — Scriptores rerum Livonicarum, t. I—1853, t. II—1848, Riga n. Leipzig. — Scriptores rerum prussicarum, ed. Hirsch, Th., Toppen, M., Strehlke, E. t. I—V, Leipzig, 1861—1874. — Sobranije drevnich gramot i aktov gorodov Vilny, Kovna, Trok ir pravoslavnych monastyriej, Vilna, 1843. — Vives, I. L., De ratione studii puerilis, Basileae, 1539. — Vives, I. L., De institutione foeminae christianae libri III. De ingenuorum adolescentum ac puellarum institutione libri II, Basileae, per Ioannem Oporinum, be išleidimo metų. — Voigt, I., Codex diplomaticus prussicus, t. I—VI, Königsberg, 1836—1861. — Volumina legum, t. I—VIII, Petersburg, 1859—1860.

3. PAGALBINĖ LITERATŪRA

Barsukov, N., Žizn' i trudy P. M. Strojeva, S.—Peterburg, 1878. — Bauer, Wilh., Dr.. Einführung in das Studium der Geschichte, Tübingen, 1921. — Bernheim, Ernst, Dr., Einleitung in die Geschichtswissenschaft, Berlin, u. Leizig, [3-4]1926. — Bernheixn, Ernst, Lehrbuch der historischen Methode, Leipzig, [5-6]1908. — Bieliński, Józef, Universytet Wileński, Kraków, t. I—III, 1899—1900. — Brenszstein, Michał, Bibljoteka Uniwersytecka w Wilnie do r. 1832, Wilno, 3922. — Bresslau, Harry, Geschichte der Monumentą Germaniae historica, 1921. — Cavaignac, E., Chronologie, Paris, 1925. — Fueter, Ch., Geschichte der neueren Historiographie, '1925. — Ikonnikov, V. S., Opyt russkoj istoriografii, t. I, kniga I-ja, Kijev, 1891.
— Landau, M., Geschichte der italienischen Literatur im 18. Jahrhundert, 1899. — Langlois - Seignobos, Introduction aux études historiques, [3]1905. — Mienicki, Ryszard, Archiwum Akt Dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 r., Warszawa, 1923. — Mienicki, Ryszard, Wilenska Komisja Archeograficzna, Wilno, 1925. — Moszyński, Ant., X. S. P., Maciej Dogiel, žurnale: Wizerunki i roztrząsania naukowe (poczet nowy drugi), t. II, p. 77—118, Wilno, 1838. — Narbutt, Teodor, Dzieje starožytne narodu Litewskiego, t. I—IX, Wilno 3835—1841. — Otčiot o zaniatijach Archeografičeskoj Komissii S.-Peterburg, 1860. — Paucker, K. J., Die geschichtliche Literatur der deutschen Ostseeprovinzien Russlands seit dem Jahre, 1836, Dorpat, 1848. — Reim, C., Methodik des Geschichtsunterrichts, Halle a. d. S., [2]1911. — Rosenburg, Hermann, Methodik des Geschichtsunterrichts, Berlin, [8]1922. — Rusch, G., Methodik des Unterrichts in der Geschichte, Wien, [9] 1913. — Turcevič, Ar., Kratkij istoričeskij očerk Vilenskoj Komissii dlia razbora i izdanija drevnich aktov 1864—1906, Vilno, 1906. — Žurnal Ministerstva Narodnago Prosveščenija: 1837 god, čast' — XIII, XV, XVI; 1833 god, čast' — XXI, XXII, XXIII, XXIV; 1841 god, čast' — XXII; 1844 god, čast' — XLIII; 1846 god, čast' — LII ; 1852 god, čast' — XXIII, LXXVI.

PRANAS ŽADEIKIS †, Skuodas

KASINĖJIMAI APUOLĖJE

Norint tinkamai apibūdinti kasinėjimus Apuolės piliakalnyj, negalima apseiti, nežvilgterėjus į anuos tolimus, beveik vienų Skandinavijos sagų apdainuotus vikingų karo žygius. Tie didvyrių žygiai ilgus amžius buvo laikomi pasakomis be istoriškos vertės, tačiau šiandien, mokslininkų archeologų ir istorikų trūso dėka, pirštu prikišamai rodo, kad tai buvę tikri istoriški įvykiai. Pačios žymiosios tų sagų yra: Gutasaga, ypač Inglingasaga, kurioje apdainuojami Skandinavijos didvyrio Ingvaro karo žygiai į Pabaltijį ir jo mirtis Estijoj apie 600 metų, Kristui gimus. Be tų yra dar daug kitų sagų, kaip antai: Hervararsaga, Sogutbrotsaga, Olephsaga ir kitos. Šiandien jos visos yra suregistruotos ir rūpestingai atspausdintos: „Monumenta Historica Norvegiae“ ir „Scriptores rerum Svecicarum“. Jos visos beveik be jokios išimties atpasakoja karo žygius per jūras marias į Rytų šalį ir padarytus tenai užkariavimus, žinoma, neišvengdamos, tokiais atvejais, pagražinimų ir išpūtimų.

Pirmas toje srityje istoriškas ir tai pirmaeilės vertės dokumentas yra: „Vita sancti Ansgarii per s. Rembertum“[1]. Kaip žinoma, Rimbertas buvo šv. Ansgaro diakonas, paskiau jo įpėdinis į Švedijos arkivyskupus.

Visa, kas čia viršuj pasakyta, turi tikslą nurodyti, kad vikingų puolimai į kuršių-žemaičių kraštą nuo senų senovės yra tikrai buvę, tai kuo aiškiausiai liudija ir Rimberto kronika: Sveonum principatui olim subjecta fuerat, nes, pirmą sykį minėdamas kuršius, jis šitaip sako: „Gens enim quaedam ab eis longe posita, vocata Chori, Sveonum principatui olim subjecta fuerat, sed jam tunc diu erat, quod rebellando eis subjici dedignabantur“.

Vikingai nepasitenkindavo Pabaltijo tautų pavergimu ir duokle apkrovimu, galimas daiktas, kad jie čia tik praeidami užkliūdavo, šiaip jie siekdavo kur kas toliau. Sagose dažnai pasitaiko šitokie tikriniai vardai: Rafala, Gardirika, Särkland, Sembern, Kirijalaland.

Ilgą laiką nežinota, ką tokie vardai reiškia, šiandien visa tai tiksliai išaiškinta. Rafala tai Revelis (Talinas); Gardirika — Novgorodas arba

[1] Scriptores rerum Svecicarum, II dalis, 232 psl.

ir visa Rusija; Särkland — Saracėnų (Arabija) kraštas; Sembern — Sembai (Samland) ; Kirijalaland — Karelija.

839 metais vikingų pasiuntinybė pirmą sykį apsilankė Konstantinopolyje ir, nežinia kodėl, jie buvo vadinami „rhos“. Graikų imperatorius juos vaišingai priėmė ir neleido grįžti tuo pačiu keliu per Rusiją, nes pietinėje jos dalyje vyko kažkokie tautų susirėmimai. Imperatorius pasiuntė vikingus frankų karaliui Liudvikui Maldingajam prašydamas, kad jiems palengvintų kelionę į Švediją.

Be to, Gotlando saloje iki šiol rasta 42 auksiniai pinigai su Konstantinopolio imperatoriaus Anastazijaus (491—518) atvaizdu; bent dvejetas monetų Teodozijaus II (408—450) ir vienas pinigas Romos imperatoriaus Valentinijono III (423—455). Pernai metais, regis, Linkūnuose už Tilžės rasta net šešetas arabų pinigų. Taip, kad Skandinavijos sagose aprašytieji vikingų žygiai didžia dalimi šiandien yra jau virtę tikra istorija.

Pasirodo, kad ir mūsų Apuolė neišvengė vikingų puolimo. Tik deja, iki šiol mes ta savo istorijos sritimi mažai domėjomės, o juk anais, žilos senovės, laikais mūsų protėviai yra daug kentėję ir daug vargę, tai gali paliudyti didingi Apuolės apkasai. Be abejojimo, iš anų laikų yra buvę daugybė dainų, dainelių apie tuos vargus — žygius, bet jos dingo gal todėl, kad paskui užėjo daug žiauresni kryžiuočių laikai.

Pokariniais laikais Amerikos „Dirvos“ leidėjas p. K. S. Karpavičius yra parašęs dvejetą istoriškų apysakų-romanų iš vikingų laikų, būtent: „Baltijos Aras“ ir „Jūros Merga“, šiais 1933 metais pradėta „Dirvoje“ spausdinti tokios pat rūšies romanas: „Merūnas juodojo karžygio sūnus“. Ponas K. S. Karpavičius, matomai, yra pasinaudojęs Amerikos knygynuose surinktais istorijos šaltiniais, todėl iškelia daug gražių minčių ir apytikrių vaizdų.

Bet grįžkime prie savo Apuolės.

Rimberto kronikoje pasakojama, kad šv. Ansgaro antrosios kelionės metu į Švediją (apie 850 metus) danai padarę laivais karo žygį į (Chori) kuršių kraštą, kuriame buvę penketas miestų.[1] Bet danai buvę nugalėti, jų didesnė pusė žuvę, kuršiai laimėję begales aukso, sidabro ir ginklų, taipgi pusė laivų teko jiems. Kitais metais karo žygį į kuršių kraštą, surinkęs didžiausią kariuomenę, daro švedų karalius Olavas (Oleph). Jis netikėtai užpuola, paima ir sudegina miestą Seeburg, kurį gynė 7000 kareivių. Tuomet vikingai, palikę savo laivus, skubiai žygiuoja prie kito miesto, vadinamo Apulia. Tą miestą gina 15.000 karių. Aštuonetą dienų tęsės kovos prie Apuolės, devintą dieną vikingai pradėjo dvejoti. Mesdami burtą, jie stengėsi sužinoti dievų valią, bet nesužinojo, kad bent vienas

[1] Greičiausia penketas apskričių.

iš dievų būtų buvęs pasiruošęs jiems padėti. Atsidūrę didelėje nelaimėje, jie suskato šauktis krikščionių Dievo, ir burtas parodė, kad Kristus norįs jiems padėti. Pasidrąsinę jie iš naujo puolė tą pilį, tačiau prie kovos nebepriėjo, kuršiai siuntė pasiuntinius ir pareiškė save nugalėtais. Jie turėjo sumokėti labai didelį kiekį aukso, sidabro ir ginklų, be to, duoti 30 vyrų įkaitais ir įsipareigoti, kaip ir pirma, mokėti duoklę ir klausyti švedų karaliaus.

Prof. Birger Nerman, didelis lietuvių prietelis, kartkartėmis atsilankęs Apuolėje ir dalyvavęs jos kasinėjimuose, savo veikale: „Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit“, Stockholm 1929 (Susinešimai tarp Skandinavijos ir Rytų Pabaltijo artimesnėje geležies gadynėje. Stokholmas 1929), šitaip įvertina tą Rimberto pasakojimą: „Rimbertas buvo šv. Ansgaro mokinys ir jo įpėdinis į arkivyskupus, todėl jis turėjo apie tuos įvykius labai tiksliai žinoti. Žinoma, ne viena to pasakojimo smulkmena yra klaidinga, pavyzdžiui: tikybiniai momentai, Apuolės įgulos skaičius, bet bendrieji bruožai, kaip tai: nenusisekęs danų žygis, Olavo ekspedicija, turi būti teisingi.

Tačiau labai daug keblumų sudarė toje kronikoje minimos pilys: Seeburg ir Apulia. Atrodė, kad tai neperkandamas riešutas, ypač kad šiais laikais nebuvo nieko panašaus kuršių-žemaičių krašte.

Vis dėlto šiandien tas klausimas yra išaiškintas ir atrodo, kad gana tiksliai.

Apie 1885 metus į Petrapilio universitetą įstoja vienas kitas lietuvis studentas, ir profesoriai pradėjo domėtis lithuanistika. Tas susidomėjimas pagyvėjo, kuomet į tą universitetą pateko prof. E. Volteris. Pradėta ieškoti atitinkamos literatūros, skaityta Rimberto kronika, spėliota apie Seeburg ir manyta, kad šių dienų Liepojos miesto vietoje galėjusi būti pilis, vadinama Seeburg. Daug sunkiau buvo su Apulia. Manyta, kad devintame amžiuje taip vadinta Kuldigos (Goldingen) pilis arba kad tai esanti Griežė.[1]

Dalykas paaiškėjo, kuomet prof. E. Volteris perskaitė Simono Daukanto veikalą: „Senovės Lietuvių Kalnėnų ir Žemaičių būdas“. Čia nurodyta, kad Apuolė yra netoli Truikinų bažnytkaimio. Simonas Daukantas atrado ją, atostogaudamas apie (1822 m.) pas savo tetą Truikinuose

Prof. E. Volteris, gavęs šiek tiek lėšų, 1887 metais atvyko iš Petrapilio Apuolės apžiūrėtų.

Dalyką galutinai išsprendžia prof. Birger Nerman savo kitame vei-

[1] Griežė buvo senovės lietuvių pilis, Ventos ir Varduvos upių sątakoje. Vokiškai Grösen; yra minima Ditlebo v. Alnpeke Eiliuotoje kronikoje, eilėse 7204—7280. Prieš D. karą priklausė baronui Kaiserlingui, nūnai yra lietuvių Pabedinskų nuosavybė.

kale: „Funde und Ausgrabungen ir Grobina“, Stockholm 1929.[1] Štai jo žodžiai: „Bet Seeburg? Kame jinai buvo? Kad jinai buvo Baltijos jūros rytų krante, yra aišku iš Rimberto nurodymų. To miesto ieškota įvairiose Kuršo jūros kranto vietose, daugiausia Liepojos apylinkėje. Minėtoje srityje pačią Liepoją ir keletą apylinkės vietų siūlyta, tarp kitko, Gruobiną. Nesileidžiant į įvairių pasiūlymų diskusijas, vis dėlto yra neabejotinas dalykas, kad nė viena kita vieta neparodo tokių natūralių sutapimų[2], kaip Gruobinas. Ir naujieji archeologijos radiniai duoda čia definitivų sprendimą. Tokių žymių vietovių kaip Gruobinas 7. ir 8. šimtmetyje nedaug galėjo būti Latvijos pajūryje. Toliau reikia pabrėžti, kad Seeburg yra skandinaviškojo vardo suvokietinimas, ir tas dalykas nurodo, kad tai yra buvęs skandinavų miestas“ (204 puslapis).

„Kas liečia Apulia, jinai yra identifikuojama su Apuolės vietove apie ketvertą mylių nuo Gruobino į pietų rytus arti dabartinės Lietuvos sienos. Ta vieta beveik tuo pačiu vardu yra jau minima 13-tojo šimtmečio viduryje. Apuolėje yra galingo pločio (von gewaltigen Dimensionen) piliakalnis, prie kurio betarpiškai, tik trumpam laikui, apsilankydami draug su prof. E. Volteriu, generolu Nagevičių ir su kitais Lietuvos archeologais, aptikome juodąją žemę. Tai yra šalia vietovės, kurią vietiniai gyventojai vadina „miestu“; ant greitųjų padarius kasinėjimų bandymus, ir piliakalny ir juodojoj žemėj rasta kuršių tipo radiniai iš vikingų laikų.

Taigi, remdamiesi viršui nurodytomis žiniomis, mes drąsiai galime sakyti, kad Rimberto kronikoje minima Apulia yra mūsų Apuolė.

Šiandien Apuolė niūkso sau galinga ir graži, ąžuolais ir krūmais apaugusi, slėpdama savyje didingos praeities paslaptis. Mačiusi vikingų ir žemaičių didvyrių kovas, atrodo, lyg kad pavydėtų atskleisti mums savo paslaptis. Ir tikrai, kuomet tik artinuos prie Apuolės, jaučiuos lyg būčiau nykštukas.

Kad Apuolė šiandien labiau pagarsėjo už kitus Lietuvos piliakalnius, tai prof. E. Volterio nuopelnas. Jis vienas Petrapilio universitete ir Nepriklausomoj Lietuvoj nesiliovė įrodinėjęs, kad reikalinga atkreipti dėmesį į taip svarbų, bet iki šiol užmirštą ir apleistą, dalyką.

1928 metais jam pasisekė gauti iš valdžios šiek tiek lėšų ir rugpjūčio mėnesyje jis pirmą kartą aplankė Apuolę. Nežinau kokiais keliais apie tą profesoriaus žygį sužinojo mūsų diduomenė ir šviesuomenė, atostogaujanti tuo laiku Palangoje, ir pasipylė į Apuolę virtinės automobilių. Atvyko daug diplomatų, bankų direktorių, aukštų valdininkų ir kitų. Gal svečiai buvo kiek apvilti, nes jie nieko nepamatė, tik galingą ir gražų pi-

[1] Sonderabdruck aus: „Congressus Secundus Archaeologorum Balticorum“, Rigae, 19—23 VIII. 1930. T. *y.*, ištrauka iš paskaitos Rygoje.

[2] Su Seeburg.

liakalnį, tačiau tai parodo, kaip simpatingas visiems yra mūsų krašto archeologijos darbas.

Prof. E. Volteris bandė ir 1929 metais šiek tiek kasinėti, rado puodų šukių, suanglėjusių grūdų, sagučių ir panašių dalykų.

1930 metais Apuolėje nieko nedaryta, nes Rygoje buvo šaukiamas: Congressus secundus Archeologorum Balticorum . Pirmas toks kongresas buvo Stockholme 1926 metais; čia liko nutarta, kad tokie kongresai būtų daromi kas ketvirti metai. Sekąs Baltijos archeologų kongresas įvyks Kiel'e Vokietijoje 1934 metais; būtų gera, kad 1938 metais jis įvyktų Lietuvoje.

Galima sakyti, kad 1928/29 metų kasinėjimai buvo tik įžanga, tikrasai Apuolės tyrinėjimas prasidėjo 1931 metais rugpjūčio pradžioje, kada čia atvyko pirmaeilės mokslininkų jėgos: iš Švedijos: prof. B. Nerman, Stockholmo Muziejaus konservatorius Sörling ir trejetas studentų ; iš Latvijos prof. Fr. Balodis ir lietuviai archeologai prof. E. Volteris, generolas Nagevičius ir jų pagelbininkai : Mekas, B. Tarvydas ir kiti. Pradžioje apžiūrėta visas piliakalnis, ir prof. B. Nerman pastebėjo, kad prie tokio galingo piliakalnio turi būti kapai ir papilys (miestas). Dėl kapų neteko abejoti: aplinkiniai gyventojai pasakojo, kad ūkininkės Tūbinienės (ne Tūbelienės kaip daugel kame rašoma) dirvose, į šiaurės vakarus nuo piliakalnio, už upės Luobos randama daugybė iškasenų. Prof. B. Nermanas manė, kad pietų pusėje už upelio, vadinamo Brukiu, turėjęs būti papilys arba bent jo dalis, kita dalis buvusi lygumoje į rytus nuo piliakalnio. Tą savo nuomonę jis rėmė tuo, kad iš tos pusės buvęs kelias ir vartai į pilį ir upelio vardas „Brūkis“ reiškiąs grindinį, nes kelias per tą upelį galėjo būti grįstas akmenimis, reikėtų tik paieškoti.

Apžiūrėję archeologai pasidalino darbais: Prof. B. Nerman ėmėsi kasinėti kapus, generolas Nagevičius — perkasti skersai pilį pylimą pačiame jo viduryje; prof. E. Volteris tyrinėjo pilies aslą.

Kapų kasinėjimas nebuvo pilnas, tai reiškia, neištirta ir neišmatuota jo visa apimtis, kasinėta tik pripuolamai. Patirta, kad kapai esą iš 7.—11. šimtmečio ir čia laidota sudegintųjų lavonų liekanos, vokiškai betariant, tai buvę Brandgräber. Todėl rasta gana daug sudegusių kaulų pelenų ir liekanų, bronzinių fibulų ir vienas metro ilgio kardas. Prof. B. Nerman buvo tuo labai patenkintas ir kalbėjo, kad dėl to vieno radinio jis būtų važiavęs iš Švedijos į Lietuvą.

Prof. E. Volteris, lygiai kaip 1928 ir 1929 metais, kasinėjo pilies aslą arba lygumą, kurioje, kaip reikia manyti, yra stovėję pilies trobesiai. Nieko ypatingo čia nerasta, tik pastebėta svarbus reiškinys, būtent: pilies pakrančiais, aplink visą jos aslą eina supilta eilė, lyg koksai vainikas, kumščio didumo akmenų; akmenys beveik vienodo didumo, prie didžiojo pylimo jų yra gausiau, matyti, jie čia buvo labiau reikalingi ; jie bent porą

sprindžių jau susmegę į žemę. Iš pradžių manyta, kad tai yra grindinys arba koks nors sustiprinimas, bet paskiau įsitikinta, kad tie akmenys buvę skiriami svaidymui į priešus.

Generolas Nagevičius ėmėsi pačio sunkiausio darbo: perkasti pylimą skersai. Visa kasamoji vieta liko išmatuota kvadratiniais metrais ir užsmaigstyta basleliais, kad aptikus kokį radinį, būtų galima atžymėti kuriame metre rasta. Užsimota kasti perkasas — tranšėja apie aštuonetą metrų pločio, palaipsniui siaurinant, kad apsisaugojus žemės griuvimo, taip kad tranšėja pylimo apačioje susiaurėjo lig vieno metro pločio. Visa tranšėja puikiai atrodė. Kas gi čia rasta ir pastebėta?

1) Pylimas supiltas ne iš karto, bet galima lengvai pastebėti ketvertą penketą jo fazių. Pirmasai pylimas mažutis ir supiltas iš tyro gelsvo molio, archeologų sprendimu galįs siekti pirmąjį amžių Kristui gimus. Kitos fazės supiltos jau iš judintos arba sutryptos žemės.

2) Pylimo paviršiuje rasta aštuonetas visai sutrūnėjusių karstų, dvejetas — vaikų; viename karste rasta aštuonetas žiedų. Paaiškėjo, kad aštuonioliktojo šimtmečio pabaigoje ir devynioliktojo pradžioje čia buvę laidojami numirėliai. Neseniai čia stovėję ir kryžiai.

3) Iš vidaus pusės pylimo apačioje aptikta sudegusi galinga medinė siena. Spėjama, kad tai padarė vikingai 854 metais, užėmę tą pilį. Toje pačioje vietoje pastebėta daug nuo ugnies apdeginto molio ir krūvos kumščio didumo akmenų. Matomai, tie patys, kurie randasi pilies pakraščiais, tik jų čia daugiau.

4) Galop taip besikasant gilyn, aptikta patsai įdomiausias dalykas, būtent: prisikasus prie antrosios pylimo fazės, aptikta galinga medinė užtvara, padaryta iš drūtų sienojų, gulsčiai sukrautų išilgai pylimo ir sustiprintų ąžuolinėmis vinimis (ankeriais). Sienojai atrodė nesupuvę. Tai matydami archeologai, nustebo, tokių dalykų niekame nebuvo matę; tai visai naujas Pabaltijo archeologijoj dalykas.[1] Bet ką tai galėtų reikšti? Netenka abejoti, kad tokia stipri medinė užtvara padaryta pylimo sustiprinimo tikslais, kad priešai nepasikastų, bet gal ir todėl, kad pagreitintų pylimo supylimą, besiartinant pavojui. Tuo užbaigta patsai žymiausis darbas. Be to, šiaurinis pylimo galas buvo nugriuvęs į staigią pakalnę, vėjai ir audros jį naikino. Generolas Nagevičius atkirto nugriuvusiąją dalį, pasidarė staigi siena, kurioje buvo galima matyti tie patys reiškiniai, kaip ir didžiojoj tranšėjoj: sudegusiosios sienos galas ir pylimo fazės, tik nebuvo užtvaros.

Atkastas ir šulinys, apie kurį liaudis daug turėjo nebūtų pasakų; nieko ypatingo nerasta, tik labai platus, bet negilus rentinys iš plonų medžių,

[1] Ideališkai tiksliai padaryta tos tranšėjos modelį galima matyti Kaune Karo Muziejuj.

ant kurių dar tebebuvo žievė. Šulinys visai negilus, matomai skiriamas gyvuliams girdyti.

Visas tas darbas tęsėsi ištisą rugpjūčio mėnesį ir kainavo aštuonis tūkstančius litų. Generolas Nagevičius sugebėjo visa tai atlikti labai tvarkingai ir su tam tikru skoniu. Užsienių svečiai ir mokslininkai, atvykę į Apuolę, būdavo pagerbiami jųjų tautinės vėliavos iškėlimu. Lietuvos ir Švedijos vėliavos plevėsavo kasdien, nes lietuviai ir švedai archeologai nuolat čia dirbo. Vėliavos būdavo iškeliamos ir nuleidžiamos su tam tikromis apeigomis ir giesmėmis,— tai labai patikdavo aplinkiniams žmonėms.

Darbų moksliškumui patikrinti, buvo taikomos visos mokslo šakos. Kasinėjimuose dalyvavo: braižytojai, tapytojai, menininkai, matininkai, fotografai, inžinieriai, karo fortifikacijos žinovai, geologai, darbų eiga nufilmuota ir net iš orlaivio nufotografuota.

Kasinėjimais, ypač radiniais susidomėjo aplinkiniai gyventojai ir skaitlingai lankėsi darbų pažiūrėti. Generolas Nagevičius ir jiems nepagailėdavo išaiškinti darbų reikšmę. Apskaičiuojama, kad darbų metu apsilankė Apuolėje apie du tūkstančiai žmonių.[1]

Ir 1932 metais generolas Nagevičius atvyko į Apuolę, lydimas leitenanto Petrulio, Dotnuvos docento Žemaičio ir savo brolėno St. Nagevičiaus. Taip pat atvyko į Rygos Universiteto prof. Fransis Balodis ir jo asistentas Ginters. Archeologai buvo užsimoję atkasti ir ištirti pilies vartus. Reikia pasakyti, kad tas darbas jiems pasisekė. Kelias į pilį ir pilies vartų vieta numatyta jau buvo ir pirma. Kai pradėta kasti, tuojau paaiškėjo, kad darbas yra daug painesnis už praėjusiųjų metų darbą. Pasirodė sluogsnių sluogsneliai, kurie jokiu būdu neatitiko pernykštes pylimo fazes. Žemė buvo juoda, sutrypta, pribarstyta anglių, suanglėjusių grūdų ir žvyriaus. Išaiškinta trys fazės vedančio į pilį kelio. Pirmoji, pati seniausioji fazė pasireiškė išvažinėtu įdubimu. Atrodė, kad šita jo fazė yra seniausia ir atitiko pirmajai pylimo fazei, sukastai iš nejudinto geltono molio. To kelio amžius pagal atrastas dvi apyrankes — labai senas, siekiąs net pirmąjį krikščionybės amžių. Antras ir trečias kelias nužerti nedideliais akmenimis; prof. Balodis manė, kad tais akmenimis buvęs taisomas kelias, pasidarius provėžoms lietingu laiku. Bet galimas daiktas, kad akmenimis buvo apmėtytas kelias per apgulimą.

[1] 25 rugpjūčio į Apuolę atvyko organizuotai Skuodo pavasarininkai. Savo dainomis jie nustebino švedus. Pavasarininkės visiems archeologams įteikė po gėlių bukietą. Pavasarininke Kazimiera Paulauskaite net prakalbėjo į švedus, sakydama: „Malonu mums lietuviams susilaukti iš Švedijos svečių, kurie ateina pas mus jau ne su kardu, kaip senovėje, bet apsišvietę mokslu tirti mūsų garbingos senovės.“ Visa kuopa sušuko Švedijai triukšmingą: valio. Švedai nepasiliko skolingi, ir jie triukšmingai sušuko: „Leve det frija Litauen!“

Atkasus visą juodąją ir sutryptą žemę, pasirodė daug juodų, apvalių žymių nejudintame molyje. Tai ąžuolinių šulų (stulpų) žymės. Tokių žymių atkasta ir pažymėta gana daug, tačiau rasti tarpe jų kokią sistemą, ar trobesių pamatų žymes, nepavyko.

Kaune Karo Muziejuj yra puikiausis šitų kasinėjimų modelis, kuriame kiekvieno šulo vieta atžymėta apvalia vinele. Toliau pastebėta, kad kelias išeidamas pro pilies vartus, sukosi į kairiąją pusę taip, kad priešai, puldami vartus, turėjo pulti iš kairės į dešinę, t. y., į pilies pylimą atsukę savo dešinįjį, skydu nepridengtą petį. Visa tai padarę, archeologai tarėsi savo darbą užbaigę. Tiesa, dar pabandyta atkasti didžiame pylime sudegusiąją sieną. Ją atkasė, ir jinai pasirodė visoj savo gražybėj, net ryškiau už praėjusiaisiais metais atkastąją.

Suprantama, čia galima daug ką spėlioti, bet tiktai spėlioti. Kas skubotai tokiais atvejais daro išvadas, tas be abejojimo apsiriks. Apuolėje atskleista mums tik vienas labai storos knygos lapas, kurį perskaičius, negalima dar nieko spręsti apie visos knygos turinį.

Kokie gi darbai dar lieka nudirbti Apuolėje? Labai daug.

1) Ištirti medinės užtvaros, esančios pylimo viduriuose, ilgį ir struktūrą, nes atkastasai keletos metrų tarpas nedaug ką pasako.

2) Surasti kapų sienas ir išmatuoti jų plotą.

3) Pilies asla dar beveik visai neištirta. Čia turi būti trobesių pamatai. Latvijoj Raunos[1] pilyje tokie trobesių pamatai surasti.

4) Visai dar nieko nepadaryta papiliui (miestui) ir šventovei surasti. Manoma, kad šventovė yra buvus ant p. Petrulevičiaus kalno į pietus nuo Apuolės.

5) Pilies pakraščiais yra stovėjusi galinga statinė tvora (polisadas), pastatyta iš ąžuolinių šulų; jos pėdsakai be abejojimo glūdi žemėje. Tais patvoriais ir yra buvęs supiltas viršuj minėtasai akmenų vainikas.

6) Ištirti upelio Brukio dugnas ir surasti išgrįsta brasta.

Aš čia nurodau tik pačius stambiuosius darbus, specijalistai panašių darbų surastų daug daugiau.

Šiandien daugelis stato šitokį klausimą : Ar vikingų apgulimas tikrai yra buvęs 854 metais? Gal kasinėjant rasta kokie nors apčiuopiami to įvykio įrodymai?

Į tuos du klausimus vis dėlto reikia atsakyti teigiamai. Atrodo, kad apgulimas tikrai yra buvęs. Štai įrodymai:

1) Sudegusioji medinė siena ganėtinai rodo, kad čia kažkokios katastrofos būta.

2) 1931 metais, atkertant nugriuvusįjį šiaurinį pylimo galą, viename

[1] Rauna, Rygos arkivyskupų vasaros rezidencija, randasi Kėsio (lat. Cėsis) apskrityje apie 120 kilm. už Rygos.

kvadratinio metro plotyje pylimo išorinėje pusėje rasta aštuoni vylų (strėlų) smailiagaliai, kotai yra amžių bėgyje nupuvę. Atrodo, kad vikingai nesigailėjo vylų Apuolės gynėjams. Tokių vylų smailiagalių rasta ir kasant didžiąją tranšėją, bet jų nerasta pylimo vidaus pusėje.

3) Pilies vartų labai paini būklė ir labai sumindžiota, sutrypta žemė rodo, čia kadaise yra siautusi mirtina kova. —

Nors Apuolė, kaip kitos pilys, pavyzdžiui, Puodkalių pilis, netoli Skuodo, visai to paties tipo kaip ir Apuolė, priklauso prie priešistorinių Lietuvos pilių, vis dėlto sunku yra prileisti, kad jos reikšmė būtų pasibaigusi draug su vikingų laikais. Atrodo, kad čia kas dar būtų buvę ir paskesniais laikais. Štai kodėl:

1) Atkastasai šulinys neatrodo, kad siektų devintąjį amžių; jis padarytas perdaug tandetiškai.

2) 1932 m. pavasarį, užlyginant pernykščiai iškastą tranšėją, atrasta labai dailaus darbo žalvarinis antspaudas su inicijalais: LCH. ir su pavarde jos papėdėje: T. Issland, arba Iffland. Atrodo, kad tai 17. ar 18. šimtmečio darbas, gal iš Šiaurinio Karo laikų. Apie 1706 m. švedai galėjo čia turėti savo stovyklą. „Naujojoj Romuvoj“ 1932 m. tas radinys yra smulkiau aprašytas.

3) Apuolės pilies aslos paviršiais randama suanglėjusių grūdų; kaip matyti iš žemiau padėto J. Kidyko S. J. laiško net metro gilumo ir platumo pilna duobė. Tarpe grūdų yra ir žirnių. Klausimas, ar 9. amžiuje buvo Lietuvoje sėjama žirniai. Į tai atsakyti gali tik žemdirbystės istorija. Vis dėlto ima baimė, kad tie grūdai ir toksai žymus jųjų kiekis randamas žemės paviršiais, nebūtų švedų rekvizicijų liekanos iš Šiaurinio Karo laikų.

4) Tam klausimui išspręsti pagelbėtų tikslus užtvaros amžiaus nustatymas, kitaip sakant, ar ta užtvara yra jau buvusi ir vikingų laikais.

Belieka tarti keletą žodžių apie juridinę Apuolės būklę. Pirm kokių šešerių metų Apuolės piliakalnis priklausė Apuolės kaimui, kurio žemė, kaip paprastai, buvo sutvarkyta rėžiais, ir per patį piliakalnį ėjo net ketvertas rėžių, atseit, piliakalnis priklausė keturiems savininkams, iš kurių trys buvo latviai. Tuojau po Didžiojo Karo tie latviai, nežinia kieno paskatinti, suskato kasinėti ir ieškoti senienų, ir ką tik surasdavo, gabendavo į Liepoją ir tenai jas parduodavo Liepojos miesto muziejui. Bet ir šiaip žmonėms jie siūlydavo jas pirkti; taip Klaipėdos Ūkio Banko direktorius p. P. Končius nupirko iš jų labai gražų kardą gelbėdamas, kad tokia pirmaeilės vertės seniena nebūtų išgabenta iš Lietuvos. Pirko ir kiti piliečiai, taip, kad prekyba mūsų senienomis ėjo pilna vaga, net ir spaudoje

pasigirdo aimanavimai, kad reikia ką nors daryti tokiam plėšikavimui sustabdyti.'

1928 metais Apuolės kaimas išėjo į vienasėdijas ir piliakalnis liko apkapčiuotas ir išimtas iš kaimo nuosavybės. Tačiau prekyba nė kiek nesumažėjo; senienų prekybininkai, pripratę prie lengvo pelno, savo verslą varė ir toliau. Tik kai 1932 m. generolas Nagevičius sutvėrė tam tikrą komitetą ir jam pavedė Apuolės apsaugą, komitetas gi iš savo pusės pastatė sargą Sirutį, atrodo, kad prekyba sumažėjo.

Skuodas, 1933 m. kovo mėn. 30 d.

[1] Kad tai ne iš piršto išlaužtas dalykas, tepaliudija kad ir šitas J. Kidyko S. J. laiškas iš Aacheno:

„Šv. Ignaco Kolegija 1931.X1.4. Aachen. Gerbiamas Dekane! Atidžiai sekiau spaudos pranešimus apie Apuolės piliakalnio kasinėjimą. Keletą kartų perskaičiau radinių sąrašą ir pamačiau, kad jame nėra visi dalykai surašyti. Kadangi Gerb. Dekanas esate to kalno sargybos komisijos pirmininkas, nutariau Jums nurodyti, kokių dalykėlių trūksta ir kame jie būtų galima rast:.

Kai dar tebebuvau Skuodo progimnazijos mokinys, 1924 metų vasarą praleidau Apuolėje pas dėdę Sirutį. Beslankiodamas po piliakalnį, vieną dieną užklupau mūsų kaimyną latvį Ąžuolą su sūnumi, bekasinėjančius ir beieškančius senienų. Kai jis pamatė, kad ir aš tais dalykais labai įdomaujuos, jis man parodė, ką radęs. Tai buvo: audimų svarelis, toks pat, koks buvo laikraščiuose atspausdintas, (rodos, net 2 egz.), ne maža puodo šukių su labai primityviais pagražinimais, strėlių smailiagalių pora, peilis ar durtuvėlis nedidelis ir sudegusių kviečių sluoksnis, kokio pusės metro storio ir apie vieno kv. metro pločio. Kitą dieną jo namuose mačiau rankinių girnų pusę, keletą įvairių žalvario žiedų, apyrankį ir kitų papuošalų. Žiedus ir apyrankį (brasletą) jis sakėsi radęs netolimose nuo piliakalnio kapinėse, o girnapusę pačiame kalne. Jei kasinėjimų komisija su tuo Ąžuolu nesusitiko, būtų gera jis paklausinėti, gal dar tebeturi savo radinius. O jei ne, tai būtų galima susekti kam jis juos pardavė. Kiek pamenu, rodos, norėjo juos pirkti ano meto Skuodo taikos teisėjas. Gaila, jei per mano neranguma apie 15 egz. senovės dalykų pražūtų...“ *J. Kidykas S. J.*“

BAŽNYČIA * VALSTYBĖ VISUOMENĖ

EDUARDAS TURAUSKAS, KAUNAS

VALSTYBĖS IR BAŽNYČIOS SUVERENUMAS

Karts nuo karto kai kuriuose Lietuvos spaudos organuose tenka aptikti katalikams apskritai, o Lietuvos katalikams ypačiai, daromų priekaištų, kad jų priklausymas ir ištikimumas Romos katalikų Bažnyčiai ir Lietuvos valstybei esą nesuderinami. Panašūs priekaištai juo labiau buvo sustiprinti pasirašius 1929 m. taip vadinamas Laterano sutartis, pagal kurias Romos popiežius buvo, kaip ir iš naujo, pripažintas „Citta del Vaticano“ teritoriniu suverenu, nors iš tikrųjų jis to suverenumo niekados nebuvo nustojęs ir pati italų vyriausybė, nepaisant diplomatinių santykių nebuvimo per kelias dešimtis metų, visada su juo elgėsi, kaip su suverenu. Atgaivinus, kad ir minimalinėje proporcijoje, teritorinę Bažnyčios valstybę, įvairūs priekaištininkai yra linkę katalikus laikyti kaip ir tos naujos valstybės piliečiais ir jiems statyti alternatyvą: arba būti savo valstybės piliečiais, arba naujos „Bažnyčios valstybės“ svetur gyvenančiais piliečiais. Jei klausimas nestatomas visada su lygiu griežtumu ir aiškumu, tai bent reiškiama abejojimų: ar ištikimybė Bažnyčios mokslui ir buvimas sąmoningu, veikliu kataliku yra suderinami su ištikimybe savo valstybei ir buvimu geru, sąmoningu jos piliečiu. Šiam klausimui išaiškinti ir skiriamas šių kelių pastabų uždavinys.

KAS YRA SUVERENUMAS IR KAIP JO SĄVOKA FORMAVOSI ISTORIJOS EIGOJE?

Suverenumo sąvokos tėvynė yra Prancūzija ir pats tą sąvoką aptariąs žodis yra perėjęs iš prancūzų į visas pasaulio kalbas. Sąvoka ir žodis gimė viduramžiais. Tai paliudija įvairūs prancūzų autoriai ir šie vokiečiai: G. Meyer „Lehrbuch dės deutschen Staatsrechts“, Rehm „Allgemeine Staatslehre“ ir „Geschichte der Staatswissenschaft“. O Jellinek savo knygoje „Der moderne Staat“ sako, kad „suverenumo sąvoka nepriklauso absoliutinių, bet istorinių sąvokų rūšiai."

Viduramžiais prancūzų karaliai, stiprindami savo pačių ir savo šalies nepriklausomybę, turėjo iš vienos pusės kovoti su Šventosios Romos imperijos pastangomis išplėsti savo hegemoniją kitose šalyse, iš kitos — jie turėjo kovoti su popiežių, kaip *žemiškųjų valdovų* (tais laikais), siekimais ir pastangomis išplėsti, kiek galint daugiau, savo įtaką, ir, pagaliau, šalies

viduje karaliai buvo priversti kovoti su feodalizmo didžiūnais, kurie nenorėjo pripažinti jokio viešpaties. Tuo būdu, tvirtindami prieš iš trijų pusių kylančias pretenzijas, kad „Prancūzijos karalius yra savo karalijoje imperatorius" ir kad „Karalius *žemiškuose dalykuose* neturi ant savęs jokio suvereno“ („Li rois n'a point de souverains es choses temporiaux“) (mūsų pabr.), kaip sakoma „Etablissements de Saint Louis" (édit. Viollet, II t. psl. 370), Prancūzijos karaliai padėjo pagrindą suverenumo sąvokai ir dėsniui. Suverenumo sąvoka jiems buvo kaip koks ginklas kovoje su imperatorium, popiežium ir feodalizmo didžiūnais.

Pirmykščiu savo turiniu suverenumo sąvoka turėjo dvejopos *neigiamos* prasmės: užsienio atžvilgiu ji tvirtino, kad Prancūzijos karalius yra *nepriklausomas* nuo bet kurios kitos galybės, o vidaus atžvilgiu, kad jis yra *vyresnis* už visus feodalų didžiūnus, kad jis yra, jei ne jų viršininkas, tai mažų mažiausiai *primus inter pares.* Pastarasis dėsnis veikė pačioje karalių galybės formavimosi pradžioje. Vėliau karalius tapo ne tik pirmasis lygių tarpe, bet jau vyriausias už visus. O jau XVI amžiuj suverenumo sąvoka įgyja absoliučios prasmės, nes karaliaus galybė pasidarė vienintelė valstybėje, neturinti nei už save aukštesnės, nei pakenčianti sau lygios. Tačiau šia prasme suverenumas tėra vienas iš valstybės galybės pobūdžių, kuris nesutampa su valstybės teisių ir galių visuma. *Valstybė yra nepriklausoma nuo bet kurios užsienio galybės, kaip lygiai ji yra nepriklausoma nuo bet kurios vidaus galybės.* Tokia yra originaliai istoriška suverenumo sąvokos reikšmė. (Žiūr. *R. Carré* de Malberg „Contribution à la théorie générale de l'Etat“ I. t. 76 psl.).

Tačiau netrukus ši suverenumo sąvokos reikšmė aptemdoma pačių teisininkų. Antai, žinomas prancūzų XVI šimtm. teisininkas Bodin savo veikale „Six Livres de la République“, išvardindamas „tikruosius suverenumo požymius“, prikergia suverenumo sąvokai įvairias valstybines galias: įstatymus leisti, galutinai teisti ir pan. Bodino padarytoji klaida buvo kitų teisininkų kartojama ir plečiama. Svarbiausias jos požymis buvo tas, kad į savo pobūdžiu, kaip aukščiau pažymėta, neigiamą suverenumo sąvoką buvo įterptas pozityvus valstybinės galybės turinys. Tuo būdu tai sąvokai buvo priskirta tai, kas buvo to turinio paseka. Iš čia kilo apibendrinimas, pačios sąvokos išplėtimas ir pavertimas jos būtinu *valstybės* elementu, tuo tarpu kai iš tikrųjų ji tėra neesminis kai kurių valstybių pažymys nes yra valstybių, kurios nėra suverenės, o vis dėlto jos nenustoja buvusios valstybėmis.

Antroji suverenumo sąvokos aptemdymo priežastis glūdi, to paties Carré de Malberg nurodymu, tame, kad prancūzų monarchijos laikais šalia valstybės, taip sakant, abstraktinio, atitraukto suverenumo, buvo statomas karaliaus konkretinis suverenumas. Turint galvoje, kad pastarasis suverenumas reiškėsi konkrečiais valdymo aktais ir. kad žmogus iš prigimties

yra linkęs sau savintis vis daugiau teisių, jei jis nesutinka atitinkamai galingo pasipriešinimo, tai ilgainiui karalius prisiskyrė sau visą suverenę galybę, o paklusnūs teisininkai, norėdami valdovui įtikti, sukūrė vadinamą „dieviškosios teisės" teoriją, pagal kurią karalius savo suverenes teises įgyja gimdamas iš Dievo. Tuo būdu karalius ir jo giminė tampa valstybės savininkais, neturinčiais čia žemėje jokio viršininko. Tai patrimonialinės valstybės ir suverenumo sąvoka.

Trumpai suglaudžiant kas pasakyta, tenka konstatuoti, kad istorijos eigoje suverenumo sąvoka buvo vartojama šia trejopa prasme: a) pirmykštė prasmė reiškia vyriausią nepriklausomos galybės pobūdį; b) antroji prasmė reiškia valstybinių galių ir teisių visumą; c) trečia prasme žodis suverenumas apsprendžia vyriausią valstybinės galios nešiotoją ir šia prasme suverenumas sutampa su to vyriausio organo galiomis. Šios įvairios suverenumo sąvokos yra ir šiandien ir jų pėdsakus mes randame tiek įvairių autorių raštuose, tiek ir konstitucijų bei šiaip įstatymų tekstuose. Retas kuris iš pačių žymiųjų teisininkų visiškai griežtai atskiria šias suverenumo prasmes. Jei dar trečioji prasmė, imant ją tekstualiai, šiandien, beveik išnykus absoliučioms monarchijoms, yra nustojusi savo reikšmės, tai užtat šiandien kalbama apie *tautos* suverenumą, turint galvoje ne tik neigiamą prasmę, vadinasi visišką jos nepriklausomumą nuo kitų valstybių ir neturėjimą viduje aukštesnės už save galios, bet ir pozityvine prasme, turint galvoje tautos arba jos sudaromos valstybės teisių ir galių *visumą*.

Tuo būdu mūsų laikais suverenumo sąvoka vartojama visomis trimis prasmėmis, vien tiktai karaliaus, kaip suvereno, asmenį pakeitus tautos, valstybės ar pastarosios kai kurių organų kolektyviais ar fiziniais asmenimis. ..

Todėl ir mums nepavyko išvengti šio sąvokos praplėtimo, nes jis yra jau, taip sakant, įsisunkęs į kraują. Suverenumo sąvoką mes vartosime, kaip tam tikrų vyriausių galių ir teisių visumą, už kurią nėra aukštesnės.

Jei prancūzų revoliucija, pakeisdama karaliaus, kaip suverenumo nešiotojo, subjekto asmenį *tautos* kolektyviniu asmeniu, padarė valstybę, kaip tos tautos atstovę arba įasmenintoją, absoliutaus ir nedalomo suverenumo nešiotoją, tai neatsiliko šiuo atžvilgiu nė Vokietija. Tiesa, vokiečių filosofai ir teisininkai nepriėmė prancūzų tautos suverenumo teorijos ir nesutiko su tvirtinimu, kad piliečiai nustoja visų savo teisių tautinės valstybės naudai, tačiau jie nuėjo ligi absoliučios suverenumo sąvokos kitu keliu. „Organiškos ar organicistinės socijologijos“ kūrėjai Vokietijoje XIX šimt. gale įsivaizdavo valstybę, jei ne kaip gyvą, tai jau bent kaip juridinį asmenį, savo pobūdžiu daug vyresnį už atskirus individus, turintį neribotą prievartos teisę ir tą, visiems privalomą, teisę, suvereniškai skelbiantį. Tokių išvadų priėjo Kantas, pagal kurį teisė ir prievarta pasireiškia kaip sinonimai. O keliais metais vėliau Hegelis valstybę dievino.

Tuo būdu ir Prancūzijoje ir Vokietijoje įsigyveno *absoliutaus* valstybės suverenumo sąvoka. Pagal tą sąvoką, valstybė yra *visagalė.* Jos svarbiausias pobūdis yra suverenumas, kaip aukščiausių ir vyriausių teisių bei galių visuma. Kiekvienas panašus į valstybę socijalinis junginys, neturintis suverenumo, nėra tikra valstybė. Suverenumas yra neaprėžtas, vadinasi absoliutus, nes „aprėžti suverenumą reikštų jį sunaikinti“. Toje absoliutaus suverenumo sąvokoje susijungė ir sutapo vokiškoji valstybės-Dievo sąvoka su J. J. Rousseau, skelbusio „Socijalinio kontrakto ir įstatymų šventumą“, tautinės suverenės valstybės sąvoka.

Ši klaidinga absoliutaus ir nedalomo suverenumo idėja taip toli nuvedė kai kuriuos teisininkus, kad dar mūsų laikais atsiranda tvirtinančių, kad vienos kurios valstybės požiūriu visos kitos juridiniai ekzistuojančios tik tuo atveju, jei pirmoji teikiasi jas pripažinti, ir tarptautinė teisė esanti tiktai išorinė tos ar kitos valstybės teisė, nes ji sutinkanti prisiimti kai— kurias pareigas kitų valstybių atžvilgiu. Šioje absoliutaus suverenumo teorijoje ir viešpatijoje negali būti kalbos apie bet kokį suverenumų paralelizmą toje pačioje teritorijoje, apie dvasinio suverenumo dėsnį, kurį visą laiką skelbė ir tvirtino Katalikų Bažnyčia. Visagalė valstybė negali su nieku dalintis net visiškai skirtingomis veikimo sritimis ir religija, kaip ir kiekviena kita visuomeninio gyvenimo apraiška, yra visiškoje valstybės žinioje.

Absoliutaus ir nedalomo suverenumo dogma, pagal prof. G. Renard (La Vie Intellectuelle, 1932 m. sausio 10 d. num. str.„Bažnyčia ir suverenumas“), buvo tokia: „Negali būti dviejų suverenumų tų pačių pavaldinių ir tų pačių teritorijų atžvilgiu.“ O iš čia eina išvada, kad „nėra kito suvereno kaip valstybė“.

Nepermaldaujamos logikos taip toli nuvesta absoliutaus suverenumo teorija susilaukė reakcijos, kuri savo ruožtu nuėjo tiek toli, kad bandė visiškai panaikinti ir išveisti suverenumo sąvoką. Tai yra kitas kraštutinumas. Tačiau tiesa, paprastai, tarp dviejų kraštutinumų pasirenka vidurį.

Tolimesniems paaiškinimams suprasti mums svarbu dar pažiūrėti, kaip absoliutaus suverenumo dėsnis, susidūręs su naujais tarpvalstybinio gyvenimo reiškiniais, prieš karą ir po karo, bandė, su pagalba tam tikrų teorijų, suimti tuos reiškinius ir įtalpinti į savo braškančius rėmus. Įvairiems tarptautiniams ir tarpvalstybiniams reiškiniams išaiškinti, o taip pat pozityviosios tarptautinės teisės bei įvairių sutarčių dėsniams pagrįsti buvo sukurta vadinamoji „savęs apribojimo“ arba „delegavimo“ teorija. Valstybė pasilieka absoliučiai suverene, tačiau savo suverenumą ji laisvu noru apriboja, atsižada kai kurių savo teisių kitų valstybių arba tam tikrų tarptautinių įstaigų naudai. Tuo būdu kuriasi tarptautinė teisė, kuri yra „įvairių valstybių išsižadėjimų suma“ (Prof. L. Le Fur str. „Valstybės suverenumas ir jo būtino—

sios ribos: žurn. „Politique“ 1932 m. bal. 15 d.). Ši teorija sunkiai atsispiria kritikai, nes savo teisių apribojimas, jei jis yra tik laikino pobūdžio, nėra tikras apribojimas ; o jei valstybė, vieną sykį savo teises aprėžusi, nebegali jų susigrąžinti, tai reiškia, kad ji nėra absoliučiai suvereni, o yra saistoma kurių nors vyresnių ir nuo jos vienos valios nepriklausančių dėsnių.

Kita kraštutinė teorija, kaip jau anksčiau minėjome, valstybės suverenumą stengiasi visiškai paneigti. Ją šiandien atstovauja Koelno profesorius Kelsenas. Kelseno manymu, vienintelis suverenas yra tarptautinė bendruomenė. Jai vienai ir priklauso visos suvereninės teisės. Tačiau dalį jų ji užleidžia arba deleguoja atskiriems socijaliniams junginiams arba valstybėms. Ši teorija nei istorijos nei teisės požiūriu negali būti pateisinta. Istoriškai imant, atskiros valstybės buvo anksčiau tarptautinės bendruomenės. Objektyvi teisė ją lygiai griauna, nes gyvenimo tikrovė ir atskiri faktai yra jai priešingi. Kiekvienas socijalinis junginys arba grupė turi save paskyrimą, pareigas ir teises. Įsivaizduoti tokį universalinį junginį su universaliu paskyrimu, su pareigų bei teisių visuma, yra gyvenimo tikrovei ir teisės praktikai priešingas dalykas. Įdomu pastebėti, kad ši teorija yra ta pati absoliutaus suverenumo teorija, tik, vietoj atskirų valstybių, pritaikinta tarptautinei bendruomenei.

OBJEKTYVI SUVERENUMO TEORIJA

Apžvelgę absoliutaus suverenumo teoriją ir įvairius jos nukrypimus bei iš jos kilusias naujas teorijas ar išsišakojimus, pažiūrėkime, kaip atrodo, gyvenimo akyliu stebėjimu ir griežto teisinio galvojimo padariniais pagrįsta, objektyvi suverenumo teorija.

Ką pastebime tėmydami įvairių, didesnių ar mažesnių (šeimų, valsčių, apskričių, valstybių, tarptautinės bendruomenės ar šiaip organizacijų) socijalinių junginių gyvenimą. Visų pirma kiekvienas toks junginys turi savo aiškų tikslą arba paskyrimą, turi tam tikslui siekti eilę aprėžtų priemonių, pareigą jį siekti ir tam tikras teises, kuriomis, vartodamas tas priemones, protingumo ir išminties ribose, gali naudotis. Kiekvieno tokio socijalinio junginio bendras tikslas yra *visų jo narių gerovė.* Tokių mažesnių junginių susigrupavimai į didesnius junginius turi tą patį tikslą ir t.t., ligi visos žmonijos gerovės. Gerovę reikia suprasti dvejopai: tam tikrų dvasinių ir medžiaginių reikalų aprūpinimą. Valstybė yra toks stambus socijalinis junginys, kurio tikslas yra visų jos narių tam tikra dvasinė ir medžiaginė gerovė. Tos gerovės valstybė siekia organizuotai, o ne palaidai, ne anarchiškai. Kiekvienas organizuotas darbas reikalingas vadovavimo arba valdymo. Tas vadovavimo darbas sudėtingame socijaliniame organizme eina iš apačios į viršų, nuo žemesnio laipsnio į aukštesnį, nuo vieno įsakymo arba parėdymo į kitą. Kitais žodžiais sakant, įsakymo arba vadovavimo ar valdymo galia

yra laipsniuota, *hierarchizuota.* Tas hierarchizavimas nėra be ribos. Palaipsniui kildami, mes prieiname galią, kuri turi teisę savo srityje *galutinai, neatšaukiamai įsakyti,* dėl kurios įsakymų *nebėra į ką apeliuoti. Tai ir bus suverene galia.* Tuo būdu suverene galia yra ta, kuri turi teisę galutinai įsakyti, kuri yra savo kompetencijos ribose *paskutinė teisėta instancija.* Tokių suverenių galių valstybėje mes turime ne vieną. Aukščiausias kasacinis teismas yra savo srityje reliatyviniai suverenus, aukščiausias administracinis teismas yra suverenus, parlamentas yra savo srityje suverenus, vyriausybė, tose srityse, kur jos kompetencija yra ekskliuzyvi, taip pat yra suvereni. Tai yra atskirų valstybės funkcijų ir jas vykdančių arba atliekančių organų suverenumas. Savaime aišku, kad tokie atskirų funkcijų ir jų organų suverenumai, lyginant juos su bendru valstybės suverenumu, yra reliatyvūs. Valstybė yra socijalinė, teisiškai organizuota, žmonių bendruomenė; kaip tobula draugija, ji turi savo užimamoje teritorijoje laikinųjų arba žemiškųjų dalykų atžvilgiu visuotinę arba bendrą kompetenciją, arba, kaip prof. Le Fur sako, *„paskutinio žodžio kompetenciją“*. Tuo būdu suverenumas, kaip jau sakyta, yra *„kompetentingumas pasakyti paskutinį žodį“*, įsakyti galutinėje instancijoje tam tikrose žmonių gyvenimo srityse ir liečiančiuose tam tikrą reikalų rūšį arba kategoriją dalykuose. Tačiau tas kompetentingumas tarti paskutini žodį nėra arbitrarinis, jis yra saistomas iš vienos pusės kiekvieno žmogaus ir kiekvieno socijalinio junginio vyriausiojo tikslo — bendrosios arba visuotinės visų narių gerovės, iš kitos — kiekvieno žmogaus asmenybės absoliučios vertybės. Todėl net galutinieji arba suvereniniai įsakymai arba „paskutiniai žodžiai“ šių ribų negali peržengti. Tai yra grynai doroviniai arba moralinės ribos, tai yra *moraliniai* suverenume varžtai, kuriuos peržengus suverenumas suvedamas į grynai fizinės prievartos veiksmus. Iš čia eina, kad ir valstybės bendrasis suverenumas ir atskirų jos organų, pildančių tam tikras funkcijas, suverenumas yra reliatyvus, o ne absoliutus, kaip ilgą laiką skelbė tam tikros teisės teorijos. Teisinis suverenumas yra aukštesnio Teisingumo arba teisės idealo atspindys.

Bendroji gerovė (bonum commune) ir kiekvieno asmens vertybė, apribodamos suverenumą ir užbrėždamos jam tikslą, kurio privalo savo veikime siekti to suverenumo nešiotojai, sudaro objektyvų pagrindą protingai arba racijonaliai teisei, kurios pritaikymas gyvenime eina pažangos keliais.

Tačiau, kita vertus, žmonių reikalai neišsemiami vienais medžiaginiais arba kai kuriais minimaliniais dvasiniais dalykais. Žmonės turi reikalų, kurių valstybė negali patenkinti, kuriuose ji *nekompetentinga.* Tuos reikalus rūpina Bažnyčia arba, platesne prasme imant, religija. Rūpindama tuos reikalus, Bažnyčia turi tam tikrą plačią tarptautinę organizaciją, kuries viršūnėje yra Popiežius. Ji yra hierarchizuota, pradedant paprastu eiliniu Bažnyčios nariu ir baigiant Popiežium. Visuose reikšmingiausiuose daly-

kuose „paskutinis žodis“ priklauso Popiežiui. Išeina, kad jis yra savo srityje suverenus.

Tačiau pažiūrėkime ar *iš viso įmanomas dvasinis suverenumas?*

Pagal senąją, klasikinę suverenumo teoriją toks suverenumas neįmanomas. Suverenumas yra absoliutus, visiškas, apimąs visus dalykus; jis yra nedalomas, vienas, vadinasi negali būti paskirstytas, surūšiuotas, jis yra teritorinis, vadinasi, apima tam tikrą teritoriją ir, pagaliau, suverenumas priklauso valstybei ir tik jai. Tokiuose ankštuose griežtų sąvokų rėmuose kur čia besurasi vietos kažkokiam dvasiniam arba dvasinius dalykus apimančiam suverenumui. Valstybė viską apima, visu kuo rūpinasi, ji viena tėra suvereni. Todėl ir jokių kitų tarpsuvereninių santykių, kaip tik tie vieni tarpvalstybiniai, jokios kitos tarpsuvereninės, įvairių suverenumų santykius tvarkančios teisės nėra, yra tik ta viena tarptautinė arba tarpvalstybinė teisė. Todėl ir Bažnyčia nėra suvereninė ir jos pretenzijos tokia skelbtis yra nepakenčiamos. Taip galvoja absoliutistai.

Deja, nepaisant didelio šios teorijos griežtumo, gyvenimo tikrovė ištisus šimtmečius šią teoriją griovė, griauja ir baigia sugriauti. Mes gerai žinome, koks yra kiekvienos pozityviųjų arba tiksliųjų mokslų teorijos tikslas: iš patyrimo duomenų sudaryti sintezę, o jei kuri teorija neatitinka faktų, realių reiškinių, tai ne faktai klysta, bet teorija yra klaidinga. Nors teisių mokslas ir nepriklauso tiksliųjų mokslų rūšiai ir iš jo sukurtų teorijų negalima reikalauti tokio pat griežtumo, kaip iš tiksliųjų mokslų teorijų, tačiau vis dėlto ir teisinės doktrinos negali visiškai nesiskaityti su tikrove ir eiti prieš gyvenimo faktus.

O kokie yra tie faktai? Tie faktai, kurie neigia absoliutaus suverenumo teoriją yra tokie: Bažnyčia nuo pat savo įsikūrimo pradžios savo dvasinėje srityje buvo suvereni, o pasaulinė galia, po trijų šimtmečių atkaklios kovos, imperatoriaus Konstantino Didžiojo Milano ediktu taip pat pripažino Bažnyčiai tą teisę. Laikinasis arba žemiškasis suverenumas, donacijos keliu, buvo Bažnyčiai prikergtas tiktai VIII šimtmety Pepino Trumpojo ir jo sūnaus Karolio laikais ir, pergyvenęs įvairiausių peripetijų, išliko ligi 1871 m., ligi to laiko, kada sukilę italai užėmė Romą. O dėl dvasinio suverenumo, nepaisant visų atskalų, schizmų, nepaisant įvairių kovų, jis paliko iš esmės nepaliestas ir nuo jo Romos Bažnyčia niekados nėra atsisakiusi ir neatsisakys. Tai svarbiausioji teisė, kurios Romos Popiežiai sau reikalavo ir reikalauja ir, apskritai paėmus, ji jiems visada buvo žemiškųjų valdovų pripažįstama. Norėdami išvengti pripažinti dvasinio suverenumo sąvokos, įvairūs, tiek senosios prancūzų monarchijos teisės teoretikai, tiek vėlybesnių laikų teisininkai sufabrikavo teisinę fikciją, prilygindami Popiežių, kaip Bažnyčios galvą, paprastai valstybei ir pripažindami jam tarptautinės teisės asmens privilegijas. Tačiau fikcija palieka fikcija ir jai visiškai buvo sunku išaiškinti tarptautinį Bažnyčios padėjimą, ypačiai po

to, kai pastarosios žemiškasis suverenumas 1871 m. buvo de facto visiškai panaikintas. Nepaisant to žemiškojo suverenumo panaikinimo, Popiežius ir toliau elgėsi, kaip suverenas: pasirašinėjo su valstybėmis konkordatus, siuntė savo atstovus ir priiminėjo pas save svetimų valstybių atstovus. Tokiems ryškiems faktams pateisinti absoliutinio suverenumo teorijos šalininkai ir čia dar kartą griebėsi fikcijos pagalbos. Kai kurie išaiškino, kad nors faktiškai teritorinio suverenumo Popiežius ir nebeturi, tačiau tie, kurie su juo palaiko santykius, tą suverenumą fiktyviai pripažįsta, lyg jis tebebūtų, lyg Popiežius tebebūtų žemiškas valdovas. Tik esą, tuo būdu jų elgesys Popiežiaus atžvilgiu, jų su juo sudaromi juridiniai aktai (sutartys) gali būti pateisinami ir išaiškinami. Net pas visiškai modernius teisininkus užtinkame prigijusią šią fikcijų teoriją Popiežiaus teisiniam padėjimui išaiškinti, tik bijoma pripažinti kitokį, kaip tik valstybės, suverenumą. Tuo tarpu sveikas protas ir logiškas galvojimas, o taip pat ištisų šimtmečių praktika ir gyvenimo tikrovė verste verčia pasisakyti už *dvasinio suverenumo* buvimą paraleliai su žemiškuoju. Ir iš tikrųjų. Jei suverenumas nėra kokia okultinė jėga, jei to suverenumo nešiotoja valstybė nėra koks Molochas, kuriam viską reikia aukoti, tai kodėl nepriimti dėsnio, kad ir valstybė ir Bažnyčia yra tobulos draugijos, kurios kaip tokios, kiekviena savo kompetencijos srityje (o ta kompetencija yra vienos ir kitos galutinių tikslų aprėžta) yra kompetentinga spręsti be apeliacijos, kaip galutinė instancija, ir kad tuo būdu *viena ir kita, kiekviena savo srityje, yra suverenios.* Bažnyčiai priklauso suverenumas dvasios dalykuose, o Valstybei laikinuose arba žemiškuose dalykuose. Tiesa, valstybė mūsų laikais negali visiškai atsižadėti rūpintis ir tam tikrais dvasios dalykais, kurie apima mokyklų bei kitų kultūrinių įstaigų veikimo sritį, ypač turint galvoje, kad valstybės uždavinys yra aprūpinti ir tų savo piliečių dvasinius reikalus, kurie, kaip nepriklausantieji katalikų Bažnyčiai, nepriklauso nė jos suverenumui. Tačiau, apskritai imant, ir, kaip bendras dėsnis, valstybė turi savo sritį, kurioje ji yra suvereni ir Bažnyčia turi savo, kur ji suvereni.

Norėdami dar geriau išsiaiškinti suverenumo sąvoką, pažiūrėkime kokia tikrovėje yra jos teisinė prigimtis. Mes jau žinome, kad tai paskutinės instancijos „paskutinio žodžio kompetencija“, — teisė įsakyti. Tačiau ši teisė nėra nelygstama, nesąlyginė. Ji turi būti naudojama vadovaujamosios, valdomosios grupės naudai. Tokia sąlyga taikoma kiek valstybės tiek ir Bažnyčios suverenumui. Svarbiausias suverenumo elementas tai ne teritorija, bet kaip tik galybės teisė (droit de puissance) kitų asmenų, arba asmenų grupės, gyvenančios tam tikroje teritorijoje ir siekiančios bendro tikslo, atžvilgiu. Teritorija čia tėra medžiaginis elementas, tam tikra apčiuopiama suverenumo atrama. Ji nustato medžiagines suverenumo veikimo ribas. Todėl šiuo požiūriu ir valstybinis suverenumas yra daugiau galia asmenų negu daiktų arba teritorijos atžvilgiu. Teisė daiktų atžvil—

giu — tai pav., nuosavybės teisė, o suverenumas yra iš esmės skirtingas nuo nuosavybės teisės. Iš čia eina, kad kiek valstybės tiek ir Bažnyčios suverenumas yra tos pačios, daugiau dvasinės negu medžiaginės, prigimties. Šių dviejų suverenumų skirtumas glūdi *tikslų skirtume.* Kiekviena valdžia turi tiktai tiek teisių, kiek reikalinga jos vyriausiam tikslui pasiekti. Valstybės tikslas yra daugiau medžiaginė visų piliečių gerovė, o Bažnyčios tikslas — dvasinė visų narių gerovė. Tačiau, kadangi žmogus nėra grynoji dvasia, todėl ir dvasinis suverenumas negali būti vykdomas be tam tikrų žemiškų priemonių. Tomis priemonėmis Popiežius visada, turėdamas ar neturėdamas bent šešėlį laikinojo suverenumo, naudojosi. Tos laikinos priemonės yra: teisė paskelbti savo nutarimus, juos aprūpinti tam tikromis, daugiausia dvasinio pobūdžio, sankcijomis ir t.t. Tačiau visos šios priemonės ir pats laikinasis popiežiaus suverenumas Bažnyčiai visada buvo ir yra antraeiliai, pagelbiniai dalykai, tuo tarpu kai valstybei laikinieji dalykai yra jos tikslas. Tad šiuo požiūriu skirtumas tarp dviejų suverenumų yra atvirkščiai proporcingas.

Įdomu bus čia padaryti kelias pastabas vadinamuoju *neklaidingumo* klausimu, kuris taip dažnai mėgiamas linksniuoti. Kiekvienoje valstybėje, kaip matėme, turi būti galia ar galios, kurios sprendžia paskutinėje instancijoje, be galimos apeliacijos. Tokia galia neišvengiamai laikoma *neklaidinga,* ne dėlto, kad ji būtų *tikrai* realiai neklaidinga, bet dėlto, kad būtinai reikalinga, kad kur nors, kuriame nors laipsnyje sprendimų kontroliavimas baigtųsi, sustotų. Toks paskutinės instancijos sprendimas, nors iš esmės jis ir būtų klaidingas, tačiau, kadangi legaliai jis turi būti laikomas teisingu, gali, reikale, būti vykdomas prievarta. Dvasiniuose dalykuose taip pat reikalinga kam nors turėti teisę galutinai spręsti. Kadangi čia turima reikalo su dvasiniais dalykais, kurie pasireiškia doktrinalėje plotmėje, tai toji „paskutinio žodžio kompetencija“ čia vadinama neklaidingumu. Religija, kuri skelbiasi esanti apreikšta ir kuri leistų abejoti ar pati abejotų, apie tai, ką ji skelbia, pati save pasmerktų ir suirtų. Todėl religijai, kuri nori gyventi, o ne subyrėti į smulkias sekteles, neklaidingumo principas yra būtinas. Šiaip ar taip, ar tas neklaidingumas bus realus, vadinasi, *tikras,* kokiu yra tikintiesiems Popiežiaus neklaidingumas dogmų srityje, ar tiktai prileidžiamas (suponuojamas), kaip valstybės „neklaidingumas“, kiekvienas turi pripažinti, kad religijos srityje, kaip ir kiekvienoje kitoje, reikalingos tokios galios, tokios instancijos, kurios galėtų daryti galutinus, beapeliacinius ir nebepakeičiamus sprendimus. O kadangi religijos dalykas, kaip šiandien beveik visos civilizuotos valstybės pripažįsta, neįeina į jų veikimo sferą, todėl tikinčiųjų valdžia priklauso Bažnyčiai, kuri viena tėra kompetentinga galutinai nuspręsti, ką katalikai turi laikyti dogmos dalykais. Kadangi Popiežius yra Bažnyčios Galva, ko nieks neginčija, kadangi jis religijos srityje turi aukščiausias galias, ko taip pat niekas nega-

lėtų užginčyti, todėl tenka pripažinti, kad Popiežius yra *suverenus*. Tas popiežiaus, savo srityje, suverenumas yra suderinamas su įvairiausių autorių sugalvotomis suverenumo definicijomis, arba aptarimais. Turint galvoje, kad suverenumo sąvoka esmėje yra ta pati valstybėje ir Bažnyčioje, suverenumo ribos yra taip pat tos pačios. Šiandien jau beveik visi teisininkai pripažįsta, kad suverenumas yra aprėžtas aukštesniųjų *teisės ir dorovės dėsnių*. Nereikia manyti, kad jei doktrinos srityje Popiežiaus suverenumas vadinasi neklaidingumu, tai ir iš viso tas suverenumas neturi jokių ribų. Tie, kurie taip tvirtina, parodo, kad jie nieko nesuprato apie patį neklaidingumą. Taip galvojo absoliutaus Valstybės suverenumo šalininkai, tačiau niekados Popiežiai. Popiežius, kaip ir valstybė, yra dorovės ir teisės dėsnių saistomas. Tarp šių dviejų įstaigų tėra tiek skirtumo, kad valstybė dažniau ir greičiau yra palinkusi nesiskaityti su dorovės ir teisės dėsniais, o Bažnyčia iš esmės pati yra dorovės ir aukščiausiojo teisingumo skelbėja. O, be to, dar pagrindiniai Bažnyčios mokslo dėsniai jau yra amžių bėgyje nustatyti, paskelbti ir Bažnyčia juos laiko pastoviais, neliečiamais ir nekintančiais. Todėl Bažnyčia yra, grynai regimosios organizacijos požiūriu, daug tvirčiau pagrįsta ir pastovesnė įstaiga, negu valstybė, juo labiau* kad Popiežiai neleidžia sau kaitalioti pagrindinių dalykų, kuriuos Bažnyčia jau kartą yra išsprendusi. Čia glūdi garantija prieš bet kurį arbitrarišką pagrindinių dėsnių pakeitimą.

Tiems, kurie ieškojo įvairių dirbtinių pateisinimų Katalikų Bažnyčios ir jos vyriausiojo Ganytojo Popiežiaus suverenumui pripažinti arba kurie jį neigė, paskutinį argumentą iš rankų išmušė 1929 m. vasario 11d. pasirašytos, vadinamosios Laterano sutartys, kuriomis buvo baigtas per 50 metų nusitęsęs Popiežių ginčas su italų valstybe. Tomis sutartimis Popiežius pripažįstamas ne tik suverenu dvasios dalykuose, bet taip pat jis pripažįstamas suvereniu valdytoju vadinamosios Vatikano valstybėlės (Citta del Vaticano). Ta teritorija tuo būdu pasidaro kaip ir visiškos Popiežiaus nepriklausomybės bei suverenumo žemiškoji, regimoji atrama (support) ir simbolis.

Tačiau Laterano sutartys įnešė esminių pakeitimų į tarptautinį Popiežių padėjimą tik tų akimis žiūrint, kuriems suverenumas yra neatskiriamai susijęs su tam tikra, kad ir mažiausia, teritorija. Šiaip jau iš esmės Laterano sutartys Popiežiaus suverenumo atžvilgiu nieko nepakeitė, nes ir prieš tas sutartis, ir pačioje Italijoje ir visose kitose valstybėse, su kuriomis Popiežiai turėjo santykių, Popiežius, kaip Katalikų Bažnyčios Vadas, buvo laikomas suvereniu valdovu dvasinėje srityje ir nepaisant to, kad Popiežius iš tikrųjų neturėjo nė pėdos savo žemės, vis dėlto visi valstybių viršininkai ji laikė suvereniniu valdovu dvasinėje srityje.

Reikia pasakyti, kad *ypatingą* dvasinio Popiežiaus suverenumo pobūdį pripažino beveik visi žymesnieji teisininkai net tuo metu, kada dar Po-

piežius turėjo savo teritoriją. Jau tais laikais aiškiai buvo jo asmenyje skiriamas *dvejopas* suverenumas: dvasinis ir žemiškasis. Tatai visiškai suprantama. Pakanka tik paviršutiniškai mesti žvilgsnį į Popiežiaus vaidmenį pasaulyje, kad tuojau galima būtų pamatyti tą nesuderinamą skirtumą, kuris yra tarp jo ir paprasto teritorinio suverenumo nešiotojo — valstybės valdovo. Dviejų paprastų suverenumų santykiavimo pagrindinis dėsnis yra nesikišti į kits kito vidujinius reikalus. Todėl ir kiekvienoje valstybėje akredituotų svetimų atstovų santykiavimas yra griežtai aprėžtas santykiavimu su vienu iš ministerių — užsienių reikalų ministeriu. Kiekvienas svetimo atstovo bandymas palaikyti oficijalius santykius su tos valstybės piliečiais ar organizacijomis, kur jis yra akredituotas, pasibaigtų tokio atstovo atšaukimu ar net dviejų suverenių valstybių konfliktu. Tuo tarpu ką gi mes matome su Popiežiaus pasiuntiniais — nuncijais? Aiškus jų uždavinys yra ne tik palaikyti santykius su valstybės, kur jie yra pasiųsti, vyriausybe, bet ir su vietos episkopatu ir iš viso su katalikais, su jų organizacijomis. Būdami tarpininkais tarp Vatikano Kurijos ir valstybės vyriausybės, jie kartu yra tarpininkais tarp Popiežiaus ir vietos katalikų, o ypač jų vadų — vyskupų. Jau tai gerai parodo, kad jų atstovaujamo suvereno pobūdis yra visiškai kitoks, negu paprastas žemiškas valstybės suverenumas.

Bet imkime dar giliau. Imkime dalykus, kurie rūpi Popiežiui, kuriuos jis globoja, savinasi, į kuriuos jis kišasi, dėl kurių jis kalbasi su įvairių valstybių vyriausybėmis ir sudaro atitinkamas sutartis, vadinamas konkordatais. Savaime aišku, kad Popiežiui rūpimieji dalykai nėra to paties pobūdžio, kaip tie, dėl kurių tariasi ir sudaro sutartis atskiros valstybės. Tai nėra nei grynai politiniai, nei finansiniai, nei ekonominiai reikalai. Popiežius rūpinasi dvasiniais katalikų reikalais, jų teisių apsaugojimu, o katalikai juk yra lygūs su kitais valstybės piliečiais. Tuo būdu Popiežius rūpinasi tam tikros valstybės piliečių kategorijos, grupės reikalais, kitais žodžiais tariant, jis *„kišasi“* į valstybės vidaus reikalus. Savaime aišku, kad toks kišimasis būtų nesuderinamas su atitinkamos valstybės suverenumu, jei jis eitų iš kitos suverenės valstybės pusės. Tačiau, turint galvoj, kad Popiežiaus suverenumas yra *visai kitos* kategorijos, kitokio pobūdžio, nes tai yra grynai dvasinis suverenumas — visos valstybės su tuo sutinka ir tai priima. Todėl net valstybės, kurios skelbiasi esančios laikiškomis (pasaulietiškomis), vadinasi, areliginėmis arba kur gyventojų daugumas nėra katalikai, palaiko santykius su Šv. Sostu. Kodėl? Todėl, kad jos randa išmintingiau pasielgsiančios palaikydamos oficijalinius santykius su tuo suverenumu, kurio įtakai į tam tikrą savo piliečių skaičių jos visvien negali užkirsti kelio, nes tai būtų negirdėta prievarta ir sąžinės laisvės paneigimas. Ar santykiai su Šv. Sostu bus ar nebus, ar konkordatas bus ar nebus, o Popiežius per savo atstovus, kurie nesivadins nuncijais, bet apaštališkais de-

legatais, palaikys su šalies katalikais santykius. Tiktai valstybė, kuri neturės santykių, neturės ir jokios įtakos į Popiežiaus žygius. Štai kodėl ir tokia Prancūzija po karo atnaujino santykius su Šv. Sostu.

Turint galvoje tą ypatingą Popiežiaus suverenumo pobūdį, nesąmonė yra laikyti katalikus kaip ir svetimo suvereno piliečiais arba pavaldiniais. Šis argumentas dažnai mėgstamas kaišioti nesąmoningiems žmonėms, baidant juos tuo tariamu dviejų „pilietybių“ nesuderinamumu. Nekalbant jau, kad net kai kurių valstybių pozityvioji teisė leidžia savo piliečiams tam tikromis sąlygomis turėti dvi pilietybes, arba bent palaiko tam tikrą laiką gimtąją pilietybę, taip sakant, *in statu latente,* kad kiekvienu atveju pilietis galėtų *ją,* kai atsiras reikalo, „suaktualinti“. Paprastas palyginimas priklausymo įvairioms suvereninėms galioms toje pačioje valstybėje pakankamai įtikina, kad priklausymas Katalikų Bažnyčiai ir savo valstybei yra visiškai suderinami dalykai, ypač turint galvoj dviejų suverenumų esminiai ir giliai skirtingą pobūdį, tikslus ir siekimus, ir atsimenant, kad jokiu atveju jie nėra viens kitam priešingi.

Pavyzdžiui, valstybėje, kur teismas yra nepriklausomas ir kurio viršūnėje yra suverenis savo sprendimuose teismas, (aukščiausioji instancija), pilietis tam tikroje savo veikimo srityje priklauso to suverenio teismo; kita vertus, jis tam tikroje savo veikimo srityje priklauso taip pat tam tikruose dalykuose galutinai kompetentingos vyriausybės. Ateis gal laikas, kada atskiras pilietis tam tikruose reikaluose priklausys kai kurios tarptautinės, paskutinėje instancijoje sprendžiančios, įstaigos, kaip šiandien Tautų Sąjungos priklauso pačios valstybės. Tad kodėl, laisvai apsisprendęs, jis negalėtų, neturėtų teisės savo dvasios reikaluose priklausyti suverenės Bažnyčios? Jei šiandien mes, taip suvereniškai suorganizuotą, teturime vieną katalikų Bažnyčią, tai niekas nekliudo ateityje susiorganizuoti ir kitoms konfesijoms. Tada ir joms valstybė turės, kiek tai lies tų konfesijų piliečius, taikyti panašų rėžimą. Jog dar visiškai neseniai matėme, kad kai kurios Vokietijos valstybės bandė sudaryti su protestantų konfesijomis panašias į konkordatus sutartis.

Todėl ir patys Popiežiai yra pakartotinai pabrėžę visišką suderinamumą dviejų suverenių — bažnytinės ir civilinės — galių ir reikalą joms darniai sugyventi. Leonas XIII. savo Enciklikoje „Immortale Dei“ rašė: „Kiekviena jų (galių), yra savo rūšies suverene galia; kiekviena jų yra aiškiai užbrėžtomis sienomis apribota atitinkamai kiekvienos jų prigimtį ir dėsnį; kiekviena jų turi savo veikimo sritį, kurioje gali judėti ir veikti, pasiremdama jai išimtinai priklausančiomis teisėmis.“

O Pijus XI. savo laiške kardinolui Gasparri 1929 m. gegužės 30 d„ kalbėdamas apie pasirašytąjį su italų valstybe konkordatą, taip rašė: „Jei konkordate yra susitarusios ir ne dvi valstybės, tai tikrų tikriausiai *du su-*

verenumai visiška to žodžio prasme, vadinasi visiškai tobuli, kiekvienas savo srityje, kuri nustatoma kiekvieno jų tikslo.“

Iš to viso išeina, kad tuščiai ir bergždžiai kovoja su Bažnyčios suverenumu, jos srityje, tie, kurie jame mato prieštaravimų ir nesuderinamumų su valstybės suverenumu. Tas Bažnyčios suverenumas dvasiniuose dalykuose glūdi pačioje giliausioje jos esmėje, pačiame jos įkūrimo fakte. Begindama savo suverenumą, savo nepriklausomybę, Bažnyčia pergyveno daug audrų ir puolimų, vis dėlto ji išėjo laimėtoja. Bažnyčia rodė žmonijai tarptautinės draugijos pavyzdį, nes dar neseni laikai, kada ji buvo vienintelė ir didžiausia tarptautinė draugija, (kaip sako prof. Le Fur sutelktinėje knygoje „Les Accords du Latran“ str. „Šv. Sosto laisvė ir suverenumas tarptautinės teisės požiūriu“. Edit. Spes.), ji mokė žmones tarptautinio sulidarumo, skiepijo taikos meilę ir pratino prie vis platesnio ir nuoširdesnio bendradarbiavimo tarp įvairių tautų. Ji tuo būdu buvo *visų tarptautinių įstaigų pranokėja.* Ir ne šiais laikais, kada veikia Tautų Sąjunga su visa eile kitų tarptautinių įstaigų, kada valstybės laisvu noru atsižada vis didesnių savo suverenumo pozicijų tarptautinės Tautų Sąjungos atstovaujamos, bendruomenės naudai, ne šiandien pritinka ginčyti Bažnyčiai jos suverenines teises. Tiktai didelis, visiškas, aptemdantis žmonėms net aiškiausias sąvokas, fanatizmas, tik akla religijos ir jos atstovų neapykanta gali šiandien būti priežastimi neigimo Bažnyčiai jos dvasinio suverenumo teisių.

Visiškai išsivadavus nuo absoliutinio, nedalomo, neriboto valstybės suverenumo teorijos įtakos, kurią daugiau sugriovė gyvenimo faktai, negu priešingos teorijos, ir tarptautiniam bendravimui vis žengiant pirmyn, nėra kito kelio, kaip nusilenkti istorinei tikrovei ir sveiku protu pagrįstai, patyrimo patvirtintai, dviejų suverenumų — dvasinio ir laikino arba bažnytinio ir civilinio — teorijai.

LITERATŪRA

Meyer G., Lehrbuch des deutschen Staatsrecht. — *Rehm*, Allgemeine Staatslehre. — *Rehm*, Geschichte der Staatswissenschaft. — *Jellinek*, Der moderne Staat.— *Carié de Malberg R. prof.*, Contribution à, la théorie générale de l'Etat. Paris, 1920—22 — édit. Recueil Sirey. — *Bodin*, Six Livres de la République. — *Renard G. prof.*, La Vie Intellectuelle. 1932 m. sausio 10 d. num. str. „Bažnyčia ir suverenumas“. — Le *Fur, prof.*, Les Accords du Latran. Paris, édit. Spes ir Blond et Gay. Metai nepažymėti. — *Popiežius Leonas XIII.*, Enciklika „Immortales Dei“. — Žurnalas „Politique“ 1932 m. balandžio mėn. 15 d. — *Renard G. prof.*, La Théorie de 1'Institution I tom. 1930 m. édit. Recueil Sirey Paris. — *Duguit L. prof.*, Traité du droit constitutionnel 5 tomai. Paris 1923—27 édit. Boccard. — *Barthélémy I. prof.*, et *Duez P.*, Traité élémentaire de droit constitutionnel. Paris 1926 édit. Dalloz.

GRIGAS VALANČIUS

IDEALISTINĖ SOCIJOLOGIJA

1. SOCIJOLOGIJOS MOKSLO RAIDA

Socijologija arba bendrasis visuomenės mokslas dar iki paskutinių laikų tebekovojo dėl savo pripažinimo viena iš sistematiškųjų ir atbaigtųjų mokslų disciplinų. Jau nuo pereitojo šimtmečio vidurio ilgai ginčytasi dėl socijologijos mokslo plotmės ir dėl jos tyrimams taikomų metodų. Atsirado net mokslininkų, kurie bandė įrodinėti, kad socijologija kaip sistematiškas mokslas apskritai nėra galima. Iš tokių socijologijos priešininkų tektų suminėti W. Dilthey[1] ir Hans Kelsen[2], kurie randa, kad socijologijos vienalyti metodologija nėra galima ir dėlto jos negalima esą pripažinti atbaigtu, sistematišku mokslu. G. Simmelis socijologijai pripažįsta tik siaurą specifinį uždavinį — tyrinėti išorinės socijalinio gyvenimo formas. Dėl to socijologija yra jam tik specijalus socijalinių formų mokslas, gi socijologijos, kaip bendrosios socijalinių mokslų disciplinos galimumo jis nepripažįsta. Pagal jį visuomenės, kaip tokios nėra, o yra tik atskiri jos reiškiniai. Pastarasis įgijo daugiau pasekėjų, jis sukūrė taip vadinamąją formalistinę socijologijos mokyklą.

Tačiau dauguma šios srities mokslininkų pripažįsta bendrojo visuomenės mokslo — socijologijos galimumą, tik jie skiriasi šio mokslo metodologija ir pagrindinėmis kategorijomis bei visuomenės ir individo supratimu. Šis įvairumas ir nesutarimas socijologijos moksle yra visiškai natūralus ir suprantamas, nes pagrindinių socijologijos problemų sprendime išeinama iš vienokių ar kitokių filosofijos bei pasaulėžiūros principų. Socijologija, kaip dvasinis mokslas, yra giliai susijusi su filosofija ir pasaulėžiūra ir dėlto jos vienalytiškumas, homogeniškumas, kuriuo šiek tiek pasižymi tikslieji mokslai, nėra galimas.

Peržvelgiant gausią paskutinių laikų socijologijos mokslo literatūrą, galima suskirstyti ją, kaip ir pačius socijologus, į keturias grupes:

1) Socijologai, kuriems socijologija yra kauzalinis mokslas, jos tyri-

[1] Einleitung in die Geisteswissenschaften. 1883.
[2] Der soziale und juristische Staatsbegriff, [2]1923.

mo metodai yra gamtos mokslų metodai, ji yra „socijalė fizika“ (Auguste Comte'as, Herbertas Spenceris ir kt.) — *natūralistinė socijologija.*

2) Socijologija, kaip mokslas apie „piliečių visuomenę“, kiek ji pasireiškia priešingumu valstybei, — šią pažiūrą pagrindė Lorenzas v. Steinas ir Robertas v. Mohlis, pasigaudami Hegelio piliečių visuomenės sąvokos, — taip vad. *Steino ir Mohlio visuomenės teorija* — šiandien nustojusi reikšmės ir pasekėjų.

3) Socijologija, ne kaip kauzalinis gamtos mokslas, bet kaip idealistine filosofija ir teistine pasaulėžiūra paremtas dvasios mokslas — *idealistinė socijologija.* Čia reikia priskirti ir krikščionių socijalinę doktriną.

4) Kaip natūralistinė taip ir idealistinė *socijologija yra istorijos filosofija* ir tiria visuomenę jos istorinėj raidoj. Pagal šią pažiūrą Comte'o, Markso ir kt. visuomenės teorijos yra natūralistinė ir Fichtes, Schelling'o ir kt. socijalinės doktrinos — idealistinė istorijos filosofija. Tačiau bendroji socijologija reikia skirti nuo istorijos filosofijos, pastaroji priklauso filosofijos sričiai ir visuomenės mokslams yra pagelbinė mokslo bei filosofijos disciplina. Mano šio straipsnio uždavinys yra trumpai peržvelgti idealistinės krypties socijologijos raidą ir suglaustai patiekti jos pagrindinių problemų sprendimo metmenis.

Atskiras socijalinės problemas yra sprendę, galima sakyti, visi filosofijos, teisės, istorijos ir kitų humanistinių mokslų mokslininkai. Tačiau prie pilnos socijologijos mokslo sistemos pagrindimo prieita labai pamažu ir nebe tūlo klaidžiojimo. Socijalinės taikos laikais praktiškame gyvenime ir metafizikos klestėjimo laikais moksle bei filosofijoj socijaliniai klausimai nesukeldavo didesnio susidomėjimo žmonių protams. Tačiau kai filosofija iš pažinimo teorijos ėmė brautis į psichologines, etines, kultūrines ir paties žmogaus supratimo problemas (4. amžiuje prieš Kristų, 17. 18. ir 20. amž.) arba kai politiniai, ekonominiai ir socijaliniai kriziai bei judėjimai sukrėsdavo socijalinio gyvenimo pamatus (antikos žlugimas, viduramžių pabaiga — reformacija ir ekonominiai laimėjimai, prancūzų revoliucija, industrijalizmas ir kapitalizmas, pasaulinis karas ir revoliucijos etc.), staiga socijalinės problemos tapdavo aktualios.

Nors senovės graikų filosofai visuomenės ir valstybės sąvokų neskyrė, tačiau tyrimas socijalinių problemų, šalia valstybės ir teisės teorijų jiems nebuvo svetimas. Platonas ir Aristotelis, atradę kelią iš kosmologinių klausimų į žmogaus ir socijalinių žmonių bendruomenių problemas, sukūrė nedingstančios vertės socijologines doktrinas, kurios turėjo didelės reikšmės ne tik tų laikų mokslui ir kultūrai, bet ir socijaliniam senovės Elados gyvenimui. Vėliau, kai graikus užvaldė romėnai, kai kartu su politine laisve jie nustojo ir politinės moralės, sunyko jų tautiniai idealai ir įsigalėjo religinis pakrikimas, su taip vadinamuoju Stoa laikotarpiu (Seneka, Epiktetas, Marcus Aurelius) sunyko ir idealistinės socijologijos

laimėjimai antikinės kultūros pasauly, užleisdami vietą natūralistiniam visuomenės supratimui. Tokį palikimą paveldėjo jaunoji krikščionybė. Pirmaisiais amžiais krikščionybė buvo indiferentiška bet kuriems pasauliniams klausimams, taigi ir socijalinėms problemoms. Tačiau vėliau, siekdama pakeisti per šeimą viso socijalinio gyvenimo santvarką, ji imasi tyrinėti ne tik valstybės problemas (Augustinas), bet, išeidama iš krikščionių religijos ir etikos principų, siekia sukurti, nors nepilnai, sistematiškai atbaigtą, savo socijalinę doktriną — socijologijos sistemą. Ši socijalinė teorija, paremta krikščioniškąja pasaulėžiūra, kuri visatą supranta kaip Dievo ir Dievui sukurtą vertybių ir tikslų sritį, iš negyvosios ir neprotingosios prigimties per žmogų eina į dvasios pasaulį ir Dievo pažinimą. Krikščioniškajai socijologijai kiekviena dvasinė buitis yra organiška visumos dalis, išsiskirianti savitomis teisėmis ir prievolėmis, kurios plaukia iš prigimtosios, dieviškosios teisės šaltinio. Krikščioniškoji senųjų amžių socijologija, pradėta kurti Šv. Pauliaus ir Šv. Augustino viduramžių scholastikoj, ypač Šv. Tomo Akviniečio raštuose, randa savo, tų laikų sąlygose galimąjį, atbaigimą. Paskirų socijologijos problemų sprendimą randame viduramžių teologijos, filosofijos ir etikos veikaluose, juose užtinkame pirmoj eilėj bažnyčios ir valstybės santykių klausimą. Scholastinė viduramžių socijologija, priešingai Platonui ir Aristoteliui, priėjo prie valstybės ir visuomenės sąvokų išskyrimo ir tuo būdu paruošė kelią socijologijai, kaip savarankiškai ir valstybės teorijos nepriklausomai mokslo disciplinai.

Naujųjų amžių pradžioj nominalizmas ir kiti dvasinės kultūros puolimo reiškiniai kartu su pakitėjusiomis ūkio ir socijalinio gyvenimo sąlygomis pradėjo griauti visuotinąją viduramžių krikščionių pasaulėžiūrą ir tuo sukrėtė idealistinį socijologijos mokslo pamatą. Universalistinė krikščionių prigimtoji teisė paneigiama ir vis labiau įsigali filosofijos ir socijologijos moksluose individualistinis — empiristinis visuomenės, teisės ir valstybės supratimas. Marsilius iš Paduos, Althusius, Grotius, Hobbes ir kiti individualistinės prigimtosios teisės teoretikai pagrindė modernųjį socijologijos, teisingiau natūralistinės socijologijos mokslą. Taip prigimtosios teisės individualizmas, taip ir švietimo empirizmas bei materializmas priėjo prie kauzališkai mechaniško istorijos vyksmo ir visuomenės supratimo. Visas to laiko mokslas, taigi ir socijologija, buvo persiėmęs to meto materijalistinės kultūros dvasia. Nuo pradžios 18-to iki vidurio 19-to šimtmečio kultūros ir auklėjimo dvasios išraiška buvo Laplace'o pasaulio formulė, pagal kurią buvo norima apskaityti, empiristiniu būdu sužymėti visus žmonijos gyvenimo reiškinius, neišskiriant nė socijalinių bei ūkiškųjų reiškinių. Tada prancūzas Auguste Comte'as[1] (1798—1857), pasigaudamas

[1] Cours de philosophie positive 1830—1842, 6 tomai, iš kurių 3 paskutiniai — Socijologija.

grynai empiristinių metodų ir išeidamas iš jo paties pozityvistine pavadintos filosofijos, pagrindė socijologiją, kaip atskirą gamtos mokslų bei gamtos filosofijos discipliną. Socijologija jam yra mechaninio žmonių bendruomenės gyvenimo teorija („physique social“) ir visuomenė yra jam grynai empiristiškai suprasta individų sumacija, organizmas („organisme social“). Pozityviniu gamtos mokslų būdu jis tiria socijalinius reiškinius pagal jų išviršinę „koegzistenciją ir sukcesiją“. Socijologija įterpiama eilėn matematikos, astronomijos, fizikos, chemijos ir bijologijos mokslų, kaip paskutinė dalis tų mokslų grandinės. Visi šie mokslai sudaro „pozityviosios filosofijos“ turinį. Comte'as skyrė „socijalę statiką“ ir „socijalę dinamiką“, paskutiniosios rezultatas yra taip vad. „trijų stadijų dėsnis“ — teologinės, metafizinės ir pozityviosios (kultūros ir mokslo) stadijos. Jis iškelia socijologijoj organiškosios analogijos idėją, kurią toliau vystė Spenceris ir Schaeffle'is, sukūrę mechaniškai organiškąją socijologijos mokyklą. Visi dvasiniai, idealiniai visuomenės gyvenimo pradai išvedami iš išviršinės empirinio pasaulio aplinkumos — milieu teorija. Metafizikos pradą socijologijos moksle Comte'as atmeta, visa pas jį persunkta pozityvizmu.

Comte'o užbrėžta linija socijologijos mokslas eina iki 19-to šimtmečio antros pusės, patekdamas dvasinėn įtakon tai gamtos mokslų, tai istorijos, tai filosofijos to laiko tendencijų ir pasukdamas karts nuo karto daugiau ar mažiau nuo bendrosios linijos atsitolinančia kryptimi.

Anglijoj ir Prancūzijoj pereito šimtmečio socijologija turėjo daugiau gamtos mokslų orientacijos charakterį, gi Vokietijoj buvo labiau prisišliejusi prie filosofijos ir istorijos mokslo.

Nežymiai nuo Comte'o visuomenės koncepcijos nukrypdami ir išeidami iš gamtos mokslų išsivystymo teorijos, Herbertas Spenceris, Wormsas, v. Lilienfeldas ir Alb. Schäffle sukūrė mechaniškai organiškąjį visuomenės supratimą, o Bachofen, Morgan, Gobineau, Gumplowicz socijologiją grindė evoliucionistine rasės teorija. Socijalizmo visuomenės koncepcija yra iš Comte'o milieu — teorijos išplaukiančio ekonomiškojo evoliucijonizmo padaras su blogai suprastos Hegelio dialektikos priemaišų. Po to, kai gamtos ir dvasiniai bei kultūriniai mokslai tapo griežtai atskirti, ir socijologija vis labiau išsilaisvina iš gamtos mokslų priklausomybės.

Visa eilė mokslininkų Vokietijoj pereitame šimtmetyje (kultūros istorikai Riehl, Freytag, Lamprecht ir teisės istorikai Savigny, Gierke) duoda socijologijai istorinį charakterį, o pagrindinės socijologijos problemos, jos metodologija ir kategorijos, tiriamos filosofų veikaluose k. a. Cohen, Natorp, Stammler (Marburgo neo-kantianistai), Windelband, Rickert (Badeno mokykla), Scheler, Troeltsch, Max Weber etc. Socijologijai sufilosofėti ir sudvasėti daug padėjo didelės vertės vokiečių idealizmo filosofų (Fichte, Schelling, Hegel, Baader) ir romantikų (Schlegel,

Novalis, Gorres, Müller etc.) palikimas. Šalia istorinės krypties sociologijoj atsiranda psichologinė mokykla, kuri socijologinius klausimus bandė spręsti, išeidama iš žmogaus sielos punkto ir jo psichinių elementų. Čia tenka suminėti šie vardai: Sombart, Tönnies, Simmel, Litt, Wundt ir kiti. Kai kurie šios mokyklos teoretikai socijologijos problemas bando padaryti psichologijos mokslo objektu ir nuginčyti pačios socijologijos, kaip savarankiško mokslo, galimumą. Kartu atsiranda, kaip aukščiau minėta, formalistinė kryptis socijologijoj arba taip vadinamoji socijalinių santykių teorija (Simmel, Vierkandt, v. Wiese), neigianti visuomenės, kaip substancijalinės sąvokos esimą ir suvedanti ją į socijalinės funkcijos, formos bei santykių sąvoką.

Labai ryški paskutinių laikų metafizikon grįžimo tendencija nepaliko be įtakos ir socijologijos mokslui. Aiškūs šitos įtakos liudijimai yra Paul Barth'o[1] pastangos sulieti socijologiją su istorijos filosofija ir charakteringas Troeltsch'o pareiškimas, kad „be visuotinos pasaulėžiūros jokia socijalinė sąsaja nėra galima“ ir kad mokslas apie visuomenę, kaip tokią, yra galimas tik tada „jei už jo stovi metafizika, kuri tiki į tikrąjį realybės pažinimą, pasigaunant vienalytiškų filosofinių sąvokų bei kategorijų“[2]. Grynai metafizinį charakterį turi visai paskutinių laikų Othmar'o Spann'o universalistinė socijologijos sistema, turinti tendencijos sukurti šių dienų krikščioniškosios kultūros pasauliui naują socijalinę doktriną, arba teisingiau atgaivinti Platono — Aristotelio, viduramžių scholastikos arba vokiečių romantikų — idealistų universalizmą dvasios moksluose, pritaikant jį šių laikų moderniojo mokslo ir kultūros reikalavimams. Žemiau paduodame šios Spann'o teorijos pagrindinius bruožus.

Metafizinės tendencijos šių dienų filosofijoj ir socijologijoj sudarė palankias sąlygas krikščioniškosios — idealistinės socijologijos atgaivinimui. Nuo viduramžių pabaigos iki praeitojo šimtmečio pradžios krikščioniškoji socijologiją beveik neparodė gyvybės ženklo. Tik su 19-tuoju šimtmečiu prasidėjęs religinis atgimimas atgaivino ir krikščioniškąją socijologiją. Iš paskutinių laikų katalikų socijologų suminėtini šie vardai: A. Müller, Görres, Möhler, Ketteler, Hitze, Vogelsang, v. Hertling, A. M. Weiss, H. Pesch (Vokietijoj), de Maistre, Lammenais, Montalembert, de Mun (Prancūzijoj), Newman, Manning (Anglijoj), Perin (Belgijoj), Liberatore. Toniolo (Italijoj), Decurtins (Šveicarijoj) ir t.t. Tačiau katalikų socijologijos Nestoru reikia laikyti popiežius Leonas XIII., kuris savo dideliai reikšmingomis enciklikomis apie socijalinį klausimą atgaivino tomistinę filosofiją ir iš užmaršties prikėlė viduramžių laimėjimus soci-

[1] Die Philosophie der Geschichte als Soziologie, 1933[3-4].
[2] Die Soziallehren der christl. Kirchen u. Gruppen, 1923[3].

jalinių mokslų ir socijalinio gyvenimo srity. Su Leonu XIII-ju prasideda nauja Katalikų Bažnyčioj socijalinio veikimo era, o kartu dingsta taip pat katalikų atšalimas visuomenės mokslams.

Reikia čia pažymėti, kad nežiūrint į gan ilgą eilę vardų idealistinės socijologijos istorijoj, nė vienas iki paskutinių laikų nedavė pilnai atbaigtos socijologijos sistemos. Platonas, Aristotelis, Augustinas, Tomas Akvinietis, vokiečių idealistai bei romantikai ir kiti idealistinės pakraipos mintytojai yra davę tik kai kurių atskirų socijologinių problemų (socijalinė etika, valstybės teorija etc.) išsprendimą, tik nedavė susistematizuoto socijologijos mokslo. Krikščionių socijalinės doktrinos kūrėjai formulavo tik tuos pagrindinius principus, kuriais turi būti sprendžiamas paskutiniais laikais taip labai susipainiojęs ir aktualus socijalinis klausimas ir kurių reikalavo besiplečiantis Kat. Bažnyčios socijalinis veikimas. Atbaigta, metodologiškai pagrįsta, kaip formaliniu taip ir turinio atžvilgiu pilna idealistinės socijologijos sistema yra tik pastarųjų dviejų dešimtmečių mokslo rezultatas. Ją randame Vienos universiteto profesoriaus Othmaro Spanno jo paties pavadintoj universalistine socijologijos teorijoj. Laikydami Spanno universalizmą katalikams pilnai priimtina socijologijos teorija, ir bandysime duoti jos pagrindinių minčių metmenis.

2. UNIVERSALISTINIS ASMENS IR VISUOMENĖS SUPRATIMAS

Reikia pirmiausia pastebėti, kad Spannas vartoja savotišką ir gana sunkią terminologiją. Norėdami išlikti suprantami, stengsimės, kiek tai bus galima, tą terminologiją daryti paprastesnę, nors, be abejo, nuo to turės kiek nukęsti atpasakojamųjų minčių tikslumas bei originalumas. Universalistine Spanno doktrina išdėstyta gausinguose jo veikaluose, kurie suminėti straipsnio pabaigoj, literatūros sąraše. Savo sistemai Spannas yra davęs visapusišką pagrindimą. Universalistinis kategorijų mokslas — metodologija išdėstyta jo veikale „Kategorienlehre“, filosofiniai pagrindai — veikaluose: „Schöpfungsgang des Geistes“, „Gesellschaftsphilosophie" ir „Geschichtsphilosophie“, universalistinę socijologijos sistemą duoda didžiausias jo veikalas „Gesellschaftslehre“, valstybės teorijos klausimai nagrinėjami knygoj „Der wahre Staat‘ ir ūkio teorija patiekiama veikaluose: „Fundament der Volkswirtschaftslehre“, „Tote und lebendige Wissenschaft“ ir „Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre“.

Empiristinio gamtos mokslų metodų taikymą visuomenės mokslams Spannas griežtai atmeta. Socijologija jam yra ne kauzalinis, bet teleologinis dvasios mokslas, turįs tamprų ryšį su filosofija, *ir tai idealistine* filosofija. Jis aiškiai pastato ir išsprendžia socijologijos mokslo principinių pagrindų, būtent, kriterijų klausimą. Natūralistinės socijologijos kriterijum yra individas, empirinis žmogus, universalistinei gi Spanno

teorijai visuomenės mokslo kriterijum yra visuomenės, kaip dvasinės visumos sąvoka. Universalistiškai organišką visuomenės, valstybės ir ūkio supratimą Spannas stato prieš mechanistinį bei individualistinį supratimą, per kurio kritiką eina prie universalizmo sistemos pagrindimo. Jis skiria dvi pagrindines visuomenės, valstybės ir ūkio koncepcijas — empiristinę ir idealistinę. Pirmajai jis duoda individualizmo, antrajai — universalizmo vardą. Individualizmui individas yra autarkiškas atomas, turįs nepriklausomą egzistenciją, o jų susibūrimas yra tik išorinis, mechaniškas. Individas čia yra visuomenės primatas, jos pagrindas. Individualizmas remiasi prigimtąja žmogaus teise. Tačiau reikia nepamiršti, kad yra dvi prigimtosios teisės : individualistinė (Hobbes, Locke, Rousseau ir kt.) ir dieviškoji — lex naturalis, jus divinum (Plato, Aristoteles, Tomas Akvinietis). Prigimtosios teisės sąvoką gali būti išvesta iš visa apimančios dieviškosios visumos sąvokos, o ne iš individo, žmogaus, „animal rationale“ sąvokos. Pagal individualistinį supratimą individas yra visuomenės nepriklausoma, bet ją kurianti, absoliuti sąvoka, gi visuomenė yra tik mechaniškas, atomiškas individų susibūrimas. Tokį individo ir visuomenės supratimą Spannas griežtai atmeta, pastatydamas prieš jį universalistišką individo ir visuomenės koncepciją, pagal kurią dvasinis atskirų žmonių santykiavimas yra svarbiausia šių sąvokų žymė. Dvasinė individo egzistencija yra sąlyginė, ji yra reikalinga kitų individų egzistencijos. Taigi, individas jau savo esmėje yra, kaip sako Spannas, nariškas ar dališkas (gliedhaft), yra skirtas gyventi, dvasinį gyvenimą kurti, kitų narių bendruomenėj. Individas savo dvasinę egzistenciją įgyja ne pats iš savęs, bet iš bendravimo su kitais. Jis kuria save, kaip dvasinę būtybę, tik būdamas iš vidaus susijęs su kitomis dvasinėmis būtybėmis. Individų tarpusavis bendravimas, dvasinis jų santykiavimas, o per tai jų įsijungimas į visumą yra tikrasis jų buities šaltinis, jų esimo sąlyga. Tik per dvasinį santykiavimą su kitais, tik per visumą individas dvasiškai gimsta ir tampa tuo, kas jį skiria nuo gyvulio — protinga asmenybe.

Visuomenė nėra mechaniškai suprastų, nepriklausomų individų suma, kurie a priori gatavi į ją prisideda, bet ji pati yra individų buities sąlyga, ji yra dvasinis kūrinys, kurio pagrindas nėra utilitarinis bei atskirų žmonių naudingumo ar interesų principu paremtas, bet kuri savo egzistenciją semia iš visuotinosios, absoliučios visumos šaltinio. Visuma stovi aukščiau už dalį, visuomenė — aukščiau už individą. Individai nėra izoliuotos, pačios savy pagrįstos egzistencijos, bet jų tapsmo galia (Werdekraft) glūdi jų dvasiniame sąryšy, visumoj. Iš čia ir vardas — universalizmas.

Pagrindinis socijologijos klausimas yra visuomenės aptarimas, jos sąvokos nustatymas. Kas gi yra visuomenė, kas yra socijaliniai reiškiniai? Į šiuos klausimus Spannas duoda sekantį atsakymą. Visuomenė yra savaima individų nepriklausoma realybė, ji yra dvasinė visuma — objek-

tyvioji dvasia. Visuomenė yra „Noethon“, kurią tik dvasios akimis galima pažinti, suprasti, pergyventi; gi žmogus yra tik to „Noethon“, tos objektyvios dvasios dalininku, nariu. „Die Gesellschaft ist kein Kieselstein zum Greifen, sondern objektiver Geist, d. h. Geist, den ich erleben muss. Ich muss das Gedachte mitdenken können, das Erlebte miterleben können“. — „Der Mensch ist geistiger Mensch kraft seiner Gliedhaftigkeit im objetiven Geist. Jeder objektiver Geist ist ein Ganzes aus Gliedern“[1]. Taip Spannas aptaria logiškąjį individo ir visuomenės santykį. Visuomenė nėra kauzalinė gamtos, Jaet dvasios realybė, ji yra supraempirinė, spontaniška, prasminga ir *visuotiniška* (ganzheitliche) dvasios sritis. Visuomenė nėra gamtos, bet dvasinių vertybių pasaulis, socijaliniai reiškiniai kyla ne iš kauzalinio atskirų ir savarankiškų individų savitarpio santykiavimo, kaip mano individualistai, bet jie yra patys specifiniai, visuomenės, kaip dvasinės bendruomenės, reiškiniai. Visuomenė savo galiausioj esmėj yra *savaima* dvasinė realybė, visi jos elementai — kaip veikimo taip ir objektyviai dvasinio pobūdžio — yra struktūrinės dalys, kurios organiškai tarpusavy yra susijusios ir izoliuotai, pačios savy, negalimos. Dvasinė bendruomenė yra todėl ne sumacija psichinių žmogaus įtakų vienas kitam, ne vien tik psichologinis faktas, bet ji yra dismembracija (Gliederung), dvasinė koreliacija, šios esmės glūdi visumos sąvokoj. Visuomenę, suprantant kaip dvasinę visumą (Ganzheit) ir kaip tokią padarant socijalinių reiškinių tyrinėjimo kriterijum, natūralistinės socijologijos, paremtos ant individų, visuomenės atomų, sąvokos, pagrindai tampa visiškai sukrėsti. Visuomenė tuo būdu tampa nauja esimo plotmė (Ebene von Dasein), pastatyta prieš kauzalinį bei psichologinį atskirų individų sumacijos principą. Visuomenė yra dvasinė visuma, susidaranti ne iš konkerčių psichologinių vyksmų (Vorgänge), bet egzistuojanti kaip ir kiekviena visuma savy — iš būtino dvasinio santykiavimo išplaukiančių elementų.

Žmonių santykiavimo, koreliacijos sąvoką papildo nariškumo bei da— lingumo sąvoka, kitaip sakant, dvasinio dalyvavimo supraindįvidualinėj visumoj savybės sąvoka. Šitas dalingumas, dvasinio dalyvavimo savybė individo nenaikina, bet priešingai jį individualizuoja, pažadina ir kuria jo dvasinį esimą. Dvasinėj visumoj glūdi gyvenimo ir kūrybos pradai. Izoliuotas, autarkiškas individas negalėtų pasireikšti dvasiškai, kūrybiškai, jame negimtų jokia mintis, idėja, joks jausmas, nepasireikštų valios veiksmas, jei jis nebūtų dvasiškai susijęs su visuma ir jos dalimis — kitais individais. Visa, kas dvasiška tik dalingume (Gezweiung) pasireiškia, individualinė siela yra subordinuota supraindividualinėj visumoj, ji šioj

[1] Cit. iš prof. Spanno paskaitų užrašų.

įgyja tapsmo galią, čia pasireiškia jos vita propria, jos specifinis gyvenimas.

Bendravimas tarp dviejų draugų, motinos — vaiko, mokytojo — mokinio, kūrėjo ir jo skaitytojo bei stebėtojo, *yra tai, kame glūdi* objektyviojo dvasingumo pradas visuomenėj. Tatai nėra atomiškai suprastas santykiavimas atskirų dvasinių būtybių, kurios atskirai ir izoliuotai visai neegzistuoja. Pavaizduojant žmogaus fizinio organizmo analogiją matome, kad gerklė yra gerkle dėlto, kad šalia jos ir joje yra širdis, kraujo cirkuliacija etc.; taigi kuriantis nariškumas visų atskirų kūno organų yra tai, kas gerklei suteikia jos esimą. Dvasinis pradas draugų, menininkų, filosofų bendravime pasireiškia, aktualizuojasi, išimtinai, tik kaip nariška visumos dalis. *Visuma (Ganzheit) yra pagrindinė savybė bendruomenės, dalingumas bei nariškumas (Gliedhaitigkeit)* — pagr. *savybė atskiro individo.* Individas niekad neįstengia išsiveržti iš visumos ribų, genijus neištrūksta iš bendruomenės rėmų, tik jo sielos galios aktualizuojasi, pasireiškia savo maksimume.

Taigi, visuomenės aptarimas, jos esmės supratimas gali būti dvejopas, sulig to, koks yra šios sąvokos nustatymo kriterijus, individas kaip socijalinių reiškinių kardinalinis punktas, primatas (individualizmas) arba visuma, kurioj individai pasireiškia tik kaip dalys, organai (universalizmas). Individualizmas visuomenę, valstybę, tautą ir visus socijalinius sambūrius bei reiškinius sumezga su individo sąvoka, žmogus yra tas centrinis punktas, apie kurį ir kuriame sukasi, aktualizuojasi visas dvasinis kūrybos pasaulis. Pagrindinė individualizmo forma yra prigimtoji teisė, pagal kurią individai laisva sutartim (Rousseau-Contract social) sukūrė valstybę. Anarchizmui, machiavelizmui ir kitoms individualizmo formoms individas yra realybė, visuomenė — fikcija.

Individualistinį, visuomenės supratimą mes randame pas senovės sofistus, vėliau per machiavelizmą, švietimą, prigimtąją teisę ir liberališkąją valstybės teoriją, jis užvaldo žmonių protus ir širdis. Mums, individualizmo laiko dvasioj išaugusiems, jis išrodo kaip savaime suprantamas, ir kiekvienas bandymas, bet kurią problemą išspręsti, išeinant ne iš žmogaus punkto, mums išrodo labai nesuprantamas, svetimas ir nepriimtinas. Rodos, negali būti mažiausios abejonės, kad visuomenė susideda iš atskirų žmonių, o tačiau,, pastačius klausimą, kas yra individas, dvasinis žmogus savo esmėje ir ar iš tikrųjų jis yra visiškai savarankiškas, savaima realybė, dvasinis atomas pats savy absoliutus, mes prieiname prie kitų rezultatų. Kai mes iškeliame šiuos klausimus, pamatome, kad individas nėra dvasiškai pats savy atbaigtas, autarkiškas ir kad visuomenė nėra tik mechaniška individų suma, visuma yra logiškai prieš dalį, ši be visumos nėra galima, dalis iš visumos semia savo esimą. Individas yra žemesnio rango realybė.

tačiau jo savarankiškumas, specifiškumas, jo moralė vertė ir atsakingumas tuo nenuginčijamas.

Žmonijos dvasios istorijoj ir jos kultūrinėj pažangoj universalizmas yra suvaidinęs daug didesnį vaidmenį, kaip individualizmas. Visuomenės ir valstybės supratimas, jų sąvokos pas Kungfustę. Upanišadus, Zend-Avestą, Platoną, Aristotelį, neo-platonikus, scholastikus, vokiečių filosofus — idealistus ir romantikus yra universalistinis. Nusikreipimas nuo šios pasaulėžiūros ir kultūros išdvasėjimas buvo puolimas, regresas. Mes gyvename šio dvasinės kultūros nupuolimo laikotarpy, mes esame individualistiškai-liberališkai išauklėti ir dėlto universalistinė individo ir visuomenės koncepcija mums gali išrodyti perdėta, nereali, paneigianti žmogaus vertę ir jo vaidmenį. — Tačiau universališkai suprastas individas pastatomas jam atitinkamoj aukštumoj, iškeliama jo dvasinė vertė, kuria buvo atėmęs materijalizmas, padarydamas jį mechaniškų akstinų stumiama mašina, determinuotą ir supainiotą aklų gamtos vyksmų. Visuomenė yra dvasingų ir dalingų žmonių bendruomenė, supraindividualė ir kurianti realybė, ji yra grynai moralinė sąvoka, ne utilitarinis susibūrimas. Iš čia pasirodo galima socijalinė etika. Dvasia ir moralė vieno veda į dvasią ir moralę kito, individualinė moralė veda į visuotinąją moralę. Socijalė etika yra virš individo etikos. Individualizmas skelbia autonominę moralę; individo socijalinis nusistatymas, poelgiai yra paremti naudingumo motyvu, dėlto tikroji socijalinė etika čia nėra galima. Taip pat dorinis atsakingumas gali būti pagrįstas tik ant visumos ir dalingumo kategorijų. Universalizmas atomišką suverenitetą, paremtą absoliučiu atsakingumu ir mechanišką milieu-teoriją paremtą absoliučiu individo neatsakingumu padaro negalimu. Individualizmas skelbia individo savarankiškumą, izoliaciją, laisvę, — universalizmo postulatas yra ryšys (Verbundenheit), dvasinis bendravimas (kuriame glūdi aukščiausias „aš'o“ produktingumas), vietoj laisvės atsistoja teisingumas. Individo savas esimas, laisvė, jo vita propria nėra kažkas subjektyvaus, jis yra, galima sakyti, būdas, priemonė (Weise), kurioje visuma kuriasi, per kurį individas reprodukuoja savy visumą. Traukinys gali greitai arba lėtai važiuoti, bet iš bėgių išeiti jis negali, taip lygiai „aš“ gali būti tobulas arba išsigimęs — netobulas visumos indas, bet negali iš jį rišančios visumos ištrūkti — kitaip jis būtų dvasiškai miręs. Analogija: — jei atmosferoj nebūtų oro, fizinis žmogus uždustų. Kas yra visuma pati savy — savo esmėje, yra jau ne socijologijos, bet ontologijos klausimas. Socijologijai pakanka filosofinės analizės rezultato, kad visuomenė turi dalingos sistemos (Gliederbau) struktūrą ir kad viskas joje perdėm yra nariška.

3. VISUOMENĖS TURINYS IR STRUKTŪRA

Aptarę visuomenės sąvoką ir jos esmę, mes statomės klausimą, koks yra visuomenės, kaip realaus istorinio fakto, turinys ir vidujinė jos struktūra?

Iki šiol, svarstydami visuomenės sąvoką (visuma ar sumacija, dismembracija ar savitarpiškas santykiavimas), mes sukomės apie bendrąją jos prigimtį ir priėjome prie formalinės jos sąvokos. Per formalinę visuomenės sąvoką mes turime prieiti prie jos realiosios sąvokos, prie jos turinio ir struktūros, t. y., išsiaiškinti, kaip toji visuma diferencijuojasi dalimis, koks tų dalių pobūdis etc.?

Socijaliniai reiškiniai aktualizuojasi per šiuos du elementus: jutimas (Empfindung) ir veikimas (Handlung). Jutimas čia imamas plačioj prasmėj, juo suprantamas ir fizinis jutimas, ir galvojimas, norėjimas ir jausmas, nuotaika etc. Šis pas paskirą žmogų niekad nepasireiškia savaime, bet kaip pažadintas arba pažadinantis, visada tik bendrai, kartu su jutimu kitų žmonių — jutimų visuma.

Pirmapradiškos (ursprüngliche) dvasinės bendruomenės yra mokslas, menas, religija ir filosofija, kurios realizuojasi labai įvairiose, konkrečiose ir aiškiose formose : draugavimas, meilė, vedybos, religinio misticizmo nuotaika, estetinis pasitenkinimas etc. — šios konkretizuojasi per organizacinius sambūrius (šeima, valstybė, bažnyčia, mokykla, ekonominės bei politinės dr-jos etc.). Tokių bendruomenių turinys, kiek jis siekiamas įgyvendinti, yra *veikimo tikslas.* Veikimo tikslas yra nelygūs savo svarba ir verte, jie grupuojasi pagal rangą (Rangordnung). Pirmapradiška gyvenimo tikslų sistema sukonstruota pagal rangą yra išreikšta dorovingume, moralėje ir teisėje. Gyvenimo vertybių sfera yra praktikoj niekada neįgyvendinama tikslų sistema — dėlto ji skatina į tobulumą ir kūrybą.

Veikimas tarnauja tam:

1. kad, pasigaunant tam tikrų priemonių, pasiektų tikslą (ekonominis veikimas). Šis ekon. veikimas yra savo ruožtu, kompleksas įvairių veikimo formų arba priemonių sistema tikslams siekti (ūkis);

2. *veikimas išreiškiantis sielos būseną,* — pav. *kalba,* dėstanti filosofines problemas, tarpininkaujanti intelektualinei kūrybai, *tapyba,* konkretizuojanti menininko sielos jausmą — *vaizduojantis veikimas;*

3. aukštojo rango veikimas, — veikimas, skatinantis visokį kitą veikimą, — organizacinis veikimas — *organizacija.*

Ūkis yra aukštesniems tikslams tarnaujanti, jų priklausoma priemonių sistema, gi kalba, tapyba, organizacija pareiškia, konkretizuoja sielos gyvenimą. Taigi, veikimas iš vienos pusės yra tarnaujantis, iš antrosios pusės vaizduojantis, konkretizuojantis, galima sakyti, realizuojantis dvasią. Ekonominis ir organizacinis veikimas galimas tik tarp daugelio žmo—

nių, — veikianti bendruomenė — kooperacija. Dvasinis santykiavimas iššaukia *jutimus*, ekonominis bei organizacinis bendradarbiavimas iššaukia *veikimus*, pastarųjų, kaip tarnavimo pobūdį turinčių, pagrindas yra dvasinis santykiavimas.

Dvasinis kultūros ir visuomenės turinys siekia realizavimo, jis konkretizuojasi tam tikrose organiškose veikimo sferose: — korporacijos, sluoksniai (Stände), individualistiškai — klasės — luomai. Individualistų (ypač marksistų) pažiūra, kad klasė yra sumacija lygios socijalės padėties žmonių, yra klaidinga. Iš tikrųjų, klasė, teisingiau tam tikras visuomenės sluoksnis, korporacija (Stand), yra iš esmės nariška *veikimo* srities sistema, sambūris, įjungtas į bendrąjį visuomenės turinį bei kultūros visumą. Ši veikimo sistema yra reikalinga tam tikro skaičiaus žmonių, kaip veikimo (funkcijos) subjektų (Träger von Leistungen). Šis veikimo sambūris susidaro ne per individų sumaciją, bet į jį, kaip visumą, patys individai įjungiami, dvasiniai inkorporuojami.

Be tokių veikimo sambūrių, dalinių visumų (Teilganzen), visuomenės turiny glūdi dar ypatingi, vienalytiški ir lyg atbaigti dvasiniai sambūriai (Einheitserscheinungen): *tauta, teisė* (įvairių teisių visuma), *valstybė* („Einheitserscheinung“ visų organizacijų). Valstybė yra organizacinio veikimo srities visuma. Ji yra ne kas kitas kaip korporacija su tam tikrais specifiniais uždaviniais, ji yra aukščiausio rango korporacija (Höchststand) ir prižiūri kitų korporacijų veikimo darnumą. Aukščiausios korporacijos sąvokoj, jos esmėj, glūdi tikrasis pradas to, ką individualistinė valstybės teorija klaidingai vadina *suverenitetu*. Taip suprasta valstybė išrodo visai kitaip kaip šių dienų centralistinė valstybė, jos veikimo sfera sumažėja, valdymo momentas beveik atpuola (analogija: dabartinė Kat. Bažnyčios hierarchinė organizacija). *Valstybė nėra iš tautos suverenumo postulato išplaukianti tvarkos, valdymo ir apsaugos institucija, bet ji yra vertybių pasauliui tarnaujanti ir veikimo sritį reguliuojanti korporacija.*

Suminėtąsias dalines visumas (Teilganzen) galima taip suskirstyti:

1) grynai dvasinės objektivacijos (religija, mokslas, menas, filosofija),

2) doroviniai normuojančios, vertę bei rangą nustatančios dalinės visumos (dorovė, etika),

3) dvasinį turinį išreiškiančios, vystančios ir realizuojančios dal. visumos — organizacinio veikimo sritis (bažnyčia, valstybė, korporacijos),

4) priemonių sistema (dalinė visuma) tikslams siekti (ūkis).

Šios dalinės visumos, dvasinės bei veikimo — organizacinės sistemos, pagal jų rangą ir apimtį, yra hierarchiškai išlaipsniuotos (Stufenbau der Teilganzen), pavyzdžiui, žmonijos kultūra yra virš tautos kultūros, tautos kultūra — virš atskiro luomo — korporacijos kultūra, valstybių sąjunga — virš valstybės ir t.t. ir t.t.

Nevisos dalinės visumos yra pirmapradiškos, atbaigtos, vienos savo turinį semia iš kitos (pav. atskira korporacija — luomas iš tautos etc.). Iš čia kyla primato arba rango sąvoka, Aristotelio išreikšta sakiniu „Visuma yra virš dalies“. Pavyzdžiui, tauta yra virš valstybės, nes pirmoji yra dvasinė dalinė visuma, antroji yra veikimo dalinė visuma ir, kaip tokia, žemesnio rango. Iš dvasinių dalinių visumų metafizinės (religija, filosofija) yra aukštesnio rango už kitas (mokslas, menas) ; iš veikimo dalinių visumų organizacinės dal. visumos yra aukštesnio rango už kitas (valstybė yra virš ūkio etc.).

Tiek, suglaustai, tenka pasakyti apie visuomenės turinį ir jos vidujinę struktūrą pagal universalinę Spanno teoriją.

4. IŠVADOS

Šitaip suprasta socijologija įgyja visiškai kitokį pobūdį, negu ji iki šiol yra turėjusi. Spannas, duodamas šiam mokslui visai naujus pagrindus, nustatė jam savitą ir naują metodologiją. Idealistinė-universalistinė sociologija yra pagrįsta kategorijomis, išplaukiančiomis ne iš santykio priežasties : pasekmė, bet iš santykio visuma : dalis. Logiškas atskirų socijologijos kategorijų, sąvokų nustatymas, jų aptarimas yra galimas tik išeinant iš *visumos* sąvokos, kaipo pagrindinės.

Kaip aukščiau matėme svarbiausios kategorijos yra šios : *visuma* (Ganzheit) su jos *dismembraci ja* (Ausgliederung) bei pasiskirstymu į *dalines visumas* (Teilganze). Dismembruotos visumos dalys ir dalinės visumos yra organiškai, teleologiška prasme, *susijungusios tarpusavy* ir tarpiškai įjungtos į visumos turinį — *Sangrąžinio sąryšio* (Rückverbundenheit) kategorija. Dismembracijos sąvoka suponuoja *primato* arba *rango* sąvoką, ši nustato dalinės visumos artimumą bendrajai visumai. Visuma yra organiška, jos dalys bei dalinės visumos nėra lygios vertės, rango bei artimumo pačiai visumai atžvilgiu, — *hierarchijos* (Rangordnung) kategorija. Taip pat nevienodas yra atskirų visumos dalių joj, toj visumoj, dalyvavimo pasireiškimas, jų funkcionalumas (teleologine ne mechanistine prasme), dėlto šalia rango kategorijos atsiranda *veiklos, funkcijos* (Leistung) kategorija. Ši kategorija organizacijos moksle, valstybės teorijoj ir ypač ūkio moksle yra pagrindinė. Ne vertės ir kainos, bet veiklos, ūkio reiškinių funkcionalumo problema yra svarbiausia ūkio moksle.

Čia suminėtos sąvokos, kategorijos, visumoj paimtos, sudaro vienalitišką ir visiems socijaliniams mokslams bendrą metodologiją. Nors visuomenės ir jos dalinių visumų (sambūrių) vidujinė struktūra yra labai Įvairi, tačiau ir čia suminėtos pagrindinės kategorijos, sąvokos negali būti lygiai ir toj pačioj prasmės apimty vartojamos.

Visa iki šiol pasakytą suglaudus, reziumavus galime išreikšti šiomis tezėmis:

1. Socijologija, kaip sistematiška ir savarankiška mokslo disciplina gali būti pagrįsta empirine — individualine arba idealine — universaline individo ir visuomenės koncepcija.

2. Sulig to, koks kriterijus, individas ar visuomenė kaip dvasinė visuma, dedamas socijalinių reiškinių tyrinėjimo pagrindan, skiriame dvi pagrindines socijologijos mokslo kryptis: — individualistinę ir universalistinę.

3. Idealistinė - universalistinė socijologija išeina ne iš individo, bet iš visuomenės sąvokos. Visuomenė yra jai savaima, individų nepriklausoma realybė, ji yra dvasinė visuma — objektyvioji dvasia. Individas savo esmėje yra nariškas, skirtas gyventi kitų narių bendruomenėj, visumoj, jo dvasinė egzistencija yra sąlyginė ir reikalinga kitų individų egzistencijos.

4. Pagrindinės socijologijos kategorijos (visuma, dismembracija, hierarchija etc.) išplaukia ne iš santykio priežasties —- pasekmė, bet iš santykio visuma — dalis.

5. Universalistinė individo ir visuomenės koncepcija neprieštarauja krikščioniškajam žmogaus ir visuomenės supratimui, priešingai, tomistinėj filosofijoj ji randa savo pagrindimą. Universalizmo doktrina pripažinta taip pat Popiežiaus Pijaus XI enciklikoj „Quadragesimo anno“.

LITERATŪRA

Socijologijos ir jai artimų sričių literatūra yra labai gausinga. Čia suminimi beveik vien tik idealistai socijologai ir jų veikalai arba idealistinei bei krikščioniškajai socijologijai artimi autoriai.

Leo XIII — Enciklikos. —

H e r t l i n g G., — Recht, Staat und Gesellschait, München 1906.

P e s c h H., Lehrbuch der Nationalökonomie, 5 Bde, Freiburg i. Br. * *1924 etc.—

P e r i n Ch., — Les lois de la société chretienne, 1876. —

S c h i l i n g O., — Die Staats-. Soziallehre des hl. Augustinus, Freiburg i. Br., H. 1910. —

S c h i l l i n g O., — Die Staats-u. Soziallehre des hl. Thomas v. Aquin, Freiburg i. Br. H. 1923. —

S c h i l l i n g O., Die Staats-u. Soziallehre des Papstes Leo XIII, Freibure i. Br., H. 1925.

S c h i l i n g O., — Christliche Gesellschaftslehre, Freiburg i. Br. 1926. —

D e p 1 o i g e S., — Le conflit de la morale et de la sociologie, 1912. —

M e y e r Th., — Die christl. — eth. Sozialprinzipien und die Arbeiterfrage — 1904*. —

S c h w e r W., — Leo XIII (Klassiker kath. Sozialphilosophie I) 1923. —

„ „ —Gesellschaft u. Gesellschaftslehre (Staatslexikon II Bd., 1927).

S e i p e l I., — Nation und Staat, Wien, 1918. —

W e i s s A. M., — Soziale Frage u. soziale Ordnung, 1904[4]. —

Österr. Leogesellschaft (Klagenfurt) — Die neue Gesellschaft, 1932. — (ypatingai rekomenduotinas veikalas, — naujosios kat. socijologijos pagrindai).

S p a n n O., — Gesellschaftslehre, Leipzig 1923[3].
„ „ — Der wahre Staat, Leipzig 1923[2].
„ „ — Die Kategorienlehre, Jena 1924. —
„ „ — Fundament der Volkswirtschaftslehre, Jena 1923[3]. —
„ „ — Tote und lebendige Wissenschaft, Jena 1930[3]. —
„ „ — Der Schöpfungsgang des Geistes, Jena 1928. —
„ „ — Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre, Leipzig 1932[21].—
„ „ — Die Gesellschaftsphilosophie, München 1928. —
„ „ — Die Geschichtsphilosophie, 1932.
„ „ — Klasse und Stand, Rangordnung, Soziologie, Universalismus (Handwörterbuch der Staatswissenschaften). Jena. —
B a x a J., — Gesellschaftslehre von Platon bis Friedrich Nietzsche, Leipzig 1927. —
B a x a J., — Einführung in die romantische Staatswissenscnaft, Jena 1923.—
„ „ — Adam Müllers Elemente der Staatskunst, Jena 1922. —
H e i n r i c h W., — Das Ständewesen 1932. —
D u n k m a n n K., — Der Kampf um Othmar Spann 1928. —
L o n g e r t W., — Liberale oder organische Staats - und Wirtschaftsordnung, Berlin, 1931[4]. (Bücherei des Ständestaates). —
S p a n n u. L o n g e r t — Ständisches Leben (Blätter für organische Geselischafts-u. Wirtschaftslehre, Berlin — Wilmersdorf). —
B ä u m e r G., — Der soziale Gedanke in den Welttanschauungen des 19. Jahrhunderts, 1910. —
S c h ä f f l e A., — Bau u. Leben des sozialen Körpers, 4 Bde, 1875/78. —
S e h e l e r M., — Zur Soziologie u. Weltanschauung, München 1932. —
T ö n n i e s F., — Gemeinschaft u. Gesellschaft, Jena 1925[4"5]. —
T r o e l t s c h E., — Die Soziallehren der christl. Kirchen u. Gruppen 1923[3]. —
V i e r k a n d t , A., — Gesellschaftslehre, Leipzig 1922. —
W i e s e L., — Allgemeine Soziologie I, 1924. —
W u n d t W., — Völkerpsychologie, Leipzig 1904. —
C o m t e A., — Cours de philosophie positive, 6 t. 1839/42. —
Vysk. P a l t a r o k a s , — Socijalis klausimas. Kaunas 1921. —
Prel. Š a u l y s , — Socijologija, Kaunas 1920. —
Š u l t ė S., — Žmogaus ir piliečio teisių pareiškimas, Kaunas 1921. —
„ „ — Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai, Kaunas 1919. —
Š a l k a u s k i s St., — Kultūros filosofijos metmens, Kaunas 1926. —
„ „ — Visuomeninis auklėjimas, Kaunas 1926. —
J u o d e i k a V., — Naujos socijalinio gyvenamo gairės, „Vairas“, Nr. 11, 1933.
„ „ — Socijalinė katalikų pasaulėžiūra, KVC leidinys.
T. P e s c h S. J. — Krikščioniškasis solidarizmas, 1917.
V a l a n č i u s Gr., — Krizė visuomenės moksluose, N. Romuva, 113 Nr. 1933.
„ „ — Othmaro Spanno universalizmas, Židinys, 12 Nr. 1932.
„ „ — Socijalinis romantizmas, Židinys, Nr. Nr. 8—10, 1930.
„ „ — Nauja orientacija ūkio teorijoj ir praktikoj, „Vairas“ Nr. 11, 1933 m.

KAZIMIERAS AMBROZAITIS, Klaipėda

ASMUO IR VISYBĖ OTHMARO SPANNO UNIVERSALISTINĖJ SOCIJOLOGIJOJ

1. Pagrindinis socijologijos klausimas — asmens ir visumos santykių klausimas. — 2. Asmens reikšmė socijologijos moksle. — 3. Asmens problema antikinėj ir idealistinėj vokiečių filosofijoj. Antikinis idealistinės filosofijos atsakymas į krikščionišką klausimą. — 4. Spanno visybės teorija ir asmuo; individas, asmuo ir asmenybė. — 5. Visybės teorija ir idealistinis individualizmas. — 6. Spanno asmens ir visybės teorija ir krikščioniškas universalizmas. Spanno ir krikščioniškos socijologijos asmens supratimas. — 7. Asmens laisvės problema. — 8. Spanno socijologija palyginant ją su Aristotelio, Augustino ir T. Akviniečio idėjomis apie asmenį ir visumą.

Visuomeninių mokslų pagrindu visumet buvo ir liks asmens, individo santykių klausimas su visuomene, su valstybe. To klausimo rišimas ir narpliojimas sudaro visuomeninių mokslų objektą, o individo santykiai su visuma, tų santykių praktika ir kultūra yra esminis žmonijos istorijos vyksmo pažymys. Tačiau sprendžiant tų dviejų realiųjų istorinių faktorių, visuomenės ir individo, santykių klausimą, negalima jo atsakyti, neatsakant klausimo: kas yra asmuo ir kas yra visuomenė ir jos saviraiškos daugiariopi pavidalai? Su visais nežinomais ir gudriausias matematikas neišspręs jokios, kad ir paprasčiausios lygties. Tokios lygties praktiškai ir būti negali. Negalimas yra ir socijologijos mokslas, neatsakant klausimo, kas yra asmuo, kas yra visuma. Dėl to asmens klausimas visose socijologinėse sistemose yra vienas pagrindinių klausimų. Socijalinė kultūra, socijalinė istorinė praktika perdaug įtikinamai rodo, kad vienoks ar kitoks asmens problemos išsprendimas nulėmė ne vien socijalinių mokslų likimą, bet tuo pačiu buvo išspręsti ir dvasinės bei socijalinės kultūros klausimai ir jų praktika. Daug kas su šiuo klausimu perdaug lengvai apsidirba. Bet tuo niekumet nebuvo ir nebus nutrinta tikroji asmens reikšmė ir jo galia. Asmens galia, pasak Goethes, yra „die grösste Kraft der Welt“, didžiausia pasaulio galia, ir pagal tai, kaip toji galia buvo suprasta, ėjo ir formavosi žmonių gyvenimas, pagal tai kūrėsi ta ar kita socijalinė filosofija, o su ja ir socijalinė kultūra. Dėlto tikslus žmogaus individualybės aptarimas turi lemiančios reikšmės kiekvienai socijologi-

[1] Po D-ro Gr. Valančiaus paskaitos kilo diskusijos, kuriose plačiai dalyvavo D-ras K. Ambrozaitis. Išreikštas tuomet mintis patiekė Redakcijai šio straipsnio pavidalu. *Red.*

jai. Socijologijos skiriasi ne vien metodologija, bet ir ideologija, skiriasi „visuomenės ir individo supratimu“. Kreivumai asmens problemą sprendžiant, padaro didžiausias kiaurimes ne vien filosofų socijologų galvosenoj, bet kas svarbiausia ir pačiame gyvenime, o taip yra dėlto, kadangi socijalinė pedagogika ir praktika remiasi socijaline etika.

Filosofinės minties istorija rodo, kad ne visumet šis klausimas buvo atsakytas tinkamu aiškumu. Asmens vertė dažnai buvo ir tebėra laidojama, nutušuojama įvairios rūšies kolektivizme bei panteizme, asmuo dažnai esti aptariamas, kaip žemiausias laipsnis kažkokios bevardės visumos. Tuo būdu ir patsai žmogus darosi visai bevardis, neaiškus anoniminės visumos anoniminis vienetas[1].

Žiūrint visuomeninių mokslų plėtotės istorijos, tenka pripažinti, kad antikinei kultūrai asmens ir visuomenės santykių klausimas atsakyti buvo daug lengviau. Jisai tuomet buvo daug paprastesnis, negu mūsų laikais. Antikinei socijalinei kultūrai rūpėjo atsakyti klausimas : kokie privalo būti santykiai tarp: *individo ir visuomenės, piliečio ir valstybės, subjekto ir objekto.*

Į šiuos visus klausimus, imant iš esmės, antikinė kultūra davė vieną ir nuosakų atsakymą: individas yra visumos dalis, žemiausia, ne vyriausio pasaulio Kūrėjo, ne Demiurgo, bet dievukų sukurta padarų rūšis. Aukščiausioji visybė kuria aukštesnio rango padarus — dievukus, o jau šie pastarieji žmones, individus. Individuose yra paskutinioji besireiškiančios visumos dalis. Individo vertę dažnai lemdavo toji aplinkybė, kokio būtent rango dievaitis jį sukūrė. Dėl tos priežasties antikinei kultūrai daug lengviau buvo atsakyti klausimas kokie yra ir privalo būti santykiai tarp individo ir visuomenės, piliečio ir valstybės, tarp subjekto ir objekto. Daug sunkiau atsakyti šis klausimas po to, kai krikščioniškoji kultūra jį visai kitaip nusakė, būtent, kurie turi būti santykiai tarp: *asmens ir visuomenės, žmogaus ir valstybės, subjekto ir subjekto* ar *subjektų*.

Taigi, asmens ir visuomenės santykių klausimas yra senas, kaip senas yra žmonių bendruomenės gyvenimas. Bet tik po to, kai krikščioniškoji kultūra iškėlė nelygstamą asmens vertę, tik paaiškėjus išvidinio asmens gyvenimo savaimingumui, asmens ir visuomenės santykių klausimas tapo daug opesnis ir įgijo naujos rimties ir nelygstamos prasmės. Kada per asmens vertę individo ir visumos santykiai virsta giliausiais dvasinės prigimties klausimais, tai tuo pačiu jisai išeina iš tų ar kitų individualistinių, natūralistinių mechanistinių teorijų ribų ir tiek prieš atskiro žmogaus sąmonę, tiek prieš visą gyvenimo visumą atsistoja kaip krikščioniškos kultūros klausimas. Dėlto objektyviai galvojant, reikia pripažinti, kad

[1] Plačiau asmens problemos klausimu žiūr. Dr. K. Ambrozaičio „Sub specie aeternitatis aut durationis“, „Logos“ 1 nr. 1930.

asmens ir visuomenės, visumos ir individo klausimas iš esmės yra krikščioniškos kultūros klausimas ir greičiausia dėl tos priežasties tik krikščioniškoj kultūroj mes randame geriausią ir tikriausią to klausimo rišimą.

Turint galvoj svarbesniąsias naujųjų amžių socijalines filosofines teorijas, tenka pripažinti, kad tik vienam Hegeliui pavyko sukurti grynai loginę sistemą, kurioj asmens ir visuomenės santykių klausimas yra darniai ir logiškai užbaigtas. Bet iš kitos pusės reikia konstatuoti, kad Hegelis šį krikščioniškąjį klausimą atsako antikine prasme, dėlto jisai negali patenkinti mūsų sąmonės. Be jokių realių konfliktų su visuomene, vien dialektinio proceso vedamas asmuo Hegelio filosofijoj pasijunta esąs objektyvios dvasios sferoj, patenka į pačią laimingiausią socijalinio gyvenimo būklę: tampa valstybės piliečiu. Dažnai ir visokiariopai deklaruoja Hegelis atskiro individo savaimingumą, bet galų gale tas savaimingumas nyksta, visi asmens individualumai nudyla. Individas galų gale aiškėja kaip narys, kaip visybės dalis, kaip objektyviosios dvasios subjektyvioji pasireiškimo lytis. Tuo būdu krikščioniškas klausimas gauna antikinį atsakymą.

Hegelio filosofija, kaip ir antikinė kultūra, nepalietė realios asmens ir visuomenės santykių esmės, nes toje sistemoj pražiūrima nelygstama žmogaus asmens vertė ir tikroji jos kilmė. Antikinė kultūra nežinojo laisvo kūrybinio istorinio gyvenimo vyksmo, ji težinojo vien tik pasikartojantį istorinio gyvenimo procesą, kurio vyriausia, aukščiausia ir tobuliausia lytis buvo visuma, valstybės gyvenimo visuma. Tų laikų valstybė tiek idėjiniu tiek praktiniu atžvilgiu buvo viso gyvenimo visuma, pats antikinis gyvenimas, beveik gyvenimo prasmė, arba, Hegelio žodžiais tariant: „das letzte Stadium der Geschichte“. Tokia buvo ir antikinė filosofija — iš esmės ji buvo filosofija apie valstybę. Štai kodėl antikinis asmens ir visuomenės santykių klausimo rišimas buvo visuomet visumos, valstybės kaip didžiausio autoriteto, aukščiausios dvasinės realybės naudai. Krikščionio sąžinei ir sąmonei, religinio subjekto sąmonei aukščiausias autoritetas yra kitas, su kuriuo visuomenė su visų savo tikslų ir lyčių visuma niekumet negali sutapti. Individo asmens sąmonei santykiai su visuomene, su dalimi ar visuma, krikščionio sąmonei, yra ne tiesioginiai, ne betarpiški, bet jo proto ir sąžinės reflektu paremti. Asmens ir visuomenės santykių mastas šiuo atveju yra, iš vienos pusės vieno Kūrėjo valia, iš kitos pusės, nelygstama asmens vertė. Visos visuomenės gyvenimo lytys ir jų dalys įgauna čia grynai istorinės prasmės, ir toji istorija yra tuo atveju ne pasikartojimas, ne tiesioginis „objektyvios dvasios“ pasireiškimas, bet laisvųjų žmogaus valios aktų žygiai, kurie esmingai ir galutinai įprasminami ir pašvenčiami aukščiausio dvasinio autoriteto, vieno visiems amžiams ir visam gyvenimui.

Pripažįstant asmens ir visuomenės santykių klausimą vienu pagrindinių socijologijos klausimų, tenka su loginiu nuosakumu bei griežtumu kaip sąlygą priimti atskirą asmenį kaip nelygstamą ir savaimingą vertę, nes tik šią supoziciją priėmus bus galima tiksli ir nuosaki socijologija, tik šia sąlyga bus galima tiksliai išaiškinti individo santykiai su visuomene ir su visu tuo žmonių gyvenimo pasauliu, kuriame ir jisai pats gyvena. Dėlto, norint patikrinti universalistinės Spanno socijologijos vertę žmogaus proto ir sąžinės šviesoj, pakanka pastatyti tik vienas klausimas, būtent: kokia vertė ir vieta čia pripažįstama atskiram asmeniui? Ar ši sistema apsaugo ir pripažįsta nelygstamą žmogaus asmens vertę ir jos teises? Patsai Spannas, uolus universalistinės socijologijos apaštalas, pažymi, kad žmogaus individualybės esmė yra „die Feuerprobe jeder universalistischen Lehre“[1]. Ar pati universalistinė Spanno socijologija šitą ugnies bandymą išlaiko?

Visą Spanno kūrybą galima paskirstyti į dvi dali: į negatyvią ir į pozityvią. Pirmoje dalyje jisai patiekia puikią kritiką visų individualistinių - kolektyvistinių teorijų, pagrįstų natūralistiniais — mechanistiniais — kauzaliniais metodais ir empiristine - materijalistine pasaulėžiūra. Šioje savo kūrybos dalyje jisai pasireiškia visu didelio maštabo galvotojo majestriškumu bei stipriu logingumu.

Antroji jo kūrybos dalis yra pozityvi: čia jisai kuria savo universalistinę teoriją. Šitoje dalyje jisai, deja, jau mažiau laimingas. Pozityvioje dalyje ir Spanno atžvilgiu reikia prieiti prie išvados, kad griauti kur kas lengviau, negu kurti net ir didelių gabumų žmonėms. Tiesa, ir pozityvioj dalyje jam pavyko iškelti naujų socijalinio gyvenimo aspektų, atskleisti naujų perspektyvų, bet sukurti vieningą, logiškai užbaigtą socijologijos sistemą ir jam labai sunkiai vyksta.

Savąją socijologija Spannas vadina universalizmu. Spanno socijologija vadinama dar ir idealistine socijologija. Spannas, kurdamas savo teoriją, ir jo mokiniai, ją gindami, visų pirma pažymi universalistinės socijologijos metodų skirtingumą, griežtai ir pakartotinai pažymėdami, kad idealistinė socijologija nieko bendro neturi su mechaniniais — kauzaliniais — natūralistiniais metodais. Spanno metodas yra visybės metodas. Tatai reiškia, kad visuomeninės visumos gyvenime pirmapradė realybė, iš kurios eina ir plėtojasi socijaliniai organizmai, yra ne individas, bet visuma, visybė. Individas, pagal Spanną, yra tik išvestinė sąvoka ir realus tik kaip visumos dalis[2]. Individas čia nėra tas absoliutas, save kuriantis ir sau gyvenantis, kuriuo jį vaizduoja, pavyzdžiui, individualistai. Pirmapradė realybė Spanno universalizme yra viršindividualinė realybė (Ueberindividuelle). „Der Einzelne als solcher“, sako Spannas, „ist nur etwas,

[1] *Spann*, Der wahre Staat, pusl. 42.
[2] *Spann*, Der wahre Staat, pusl. 29.

das sein kann, nur etwas der Möglichkeit nach Seiendes, nur ein Schlummerndes, nur Fähigkeit, etwas Potentielles. Wirklich wird dieses Mögliche, Fähige erst durch Gemeinschaft.“[1]

Kai kas dėstydamas ir populiarindamas pagrindines Spanno socijologijos mintis, šiuo klausimu teigia: „Dvasinė individo egzistencija yra sąlyginė. Individas savo dvasinę egzistenciją įgyja ne pats iš savęs, bet iš bendravimo su kitais. Individų santykiavimas ir jų įsijungimas į visumą *yra tikrasis jų būties šaltinis.* Individų tapsmo galia (Werdekraft) glūdi visumoj. Visuomenė yra savaima, individų nepriklausomą realybė, ji yra dvasinė visuma, — objektyvioji dvasia. Individualinė siela yra subordinuota supraindividualinėj visumoj, ji šioje įgyja tapsmo galią, čia pasireiškia jos vita propria, jos specifinis gyvenimas.“

Tuo būdu Spanno teorija atskiras individas, kaip atskira, užbaigta, sau esama realybė, visai neegzistuoja. Individas egzistuoja tik kaip dalis, kaip narys. „Etwas Eigenes“ yra ne individas, bet visybė (Ganzheit). Ji yra pirmesnė logikos ir *laiko* atžvilgiu, ji yra žadinanti, o individas pažadintas (wird erweckt).

Visiškas visumos pirmumas prieš individą yra vyriausias visos Spanno universalistinės teorijos teigimas. Su šiuo teigimu neatskiriamai yra surištas ir iš jo eina kitas pagrindas, būtent: visas gyvenimas yra galimas ir suprantamas tik dėlto, kad toji visybė dalosi, šakojasi, kad ji yra dalinga. Visuomenės gyvenimo įvairumas, individų buvimo faktas turi pagrindą ir pradžią visybės dalingume. Visybės dalingumas ir naringumas (Gezweiung und Gliedhaftigkeit) paaiškina ir kartu nulemia atskirų individų santykius su visuma ir atskirų individų santykius su kits kitu. Atskiri nariai, kaip dalys negali bendrauti tarp savęs betarpiškai. Jie gali bendrauti tik per visumą, tik aplinkiniu keliu — Umweg über die Mitte[2]. Tik turėdami bendrą vidurį, bendrą savo „būties šaltinį“ individai gali bendrauti, santykiauti. Su visybe individai gali santykiauti tik į ją atgal grįždami, iš naujo su ja susirišdami (Rückverbundenheit), o individų bendravimas tarp savęs tegalimas tik tiems individams kartu į visybę sugrįžus, būtent per Mit-Rückverbundenheit. „Ein unmittelbares Verhältnis des Gliedes zum Gliede (des Teiles zum Teile) kann es nicht geben, da das Glied nur über seine Mitte hinweg, über das Ganze hinweg mit dem ändern Gliede in Verbindung tritt.“[3]

Kadangi objektyvioji dvasia gali reikštis daugelio visumų bei visybių pavidalais, gali produkuoti daug narių, tai tuo būdu ir visas visuomeninio gyvenimo procesas yra galimas tik „Mit — Ausgegliedertheit und Mit —

[1] *Spann,* Der wahre Staat, pusl. 43.
[2] *Spann,* Schöpfungsgang des Geistes pusl. 40.
[3] *Spann,* Gesellschaftsphilosophie pusl. 171.

Rückverbundenheit“ dėka.[1] Pati istorija irgi yra ne kas kita kaip dalijimosi ir jo plėtotė. „Entfaltung ist... einerlei mit Geschichte.“

Spannas pastebi, kad toks visuomenės ir individų santykių, jų kilmės bei esmės supratimas reikalauja persukti ligšiolinį šiuo klausimu galvojimą visu 180°. Ir jei turėti galvoj šį metodą atžvilgiu visų mechanistinių materijalistinių teorijų, galima sutikti, kad jo pasukimas, tikrai yra toks didelis. Tačiau esmės atžvilgiu toks teigimas yra neabejotinai perdėtas.

Spanno teorija apie visumas, dalinas ar visiškas, apie jų pirmaujančią reikšmę, apie individo subordinaciją visumos tikslui tam tikru atžvilgiu yra teisinga, bet ji turi ribas, kurias Spannas ikšiol nepastebi, nepripažįsta. Ir tikrai, kiek atskiras individas imamas kaip gyvas padaras, turįs socijalinę prigimtį, jisai gali būti suprastas ir Spanno visybės teorijos dėsnių šviesoj. Tačiau, imant atskirą individą platesne negu vien gyvo padaro prasme, imant jį kaip dvasinę būtį (ens in se), ir laikantis Spanno universalizmo, atskiras individas negali būti suprastas. Dalingumu ir naringumu, kad ir dvasinės visybės niekaip neprieisi ir nesuprasi nelygstamos individo dvasinės vertės, jo dvasinio individualinio savaimingumo. Tai pasiekti galima ne ignoruojant išvidinio individo gyvenimo. Spannas eina išorio metodo keliu, objektyviai, o ne subjektyviai, pradeda nuo visumos, nuo visybės, esančios anapus ir virš individo. Konstruoti šitokią teoriją Spannas galėtų tik turėdamas galimumo atsistoti šalia individo, pačiam iš jo išeiti ir tągi stebėti. Bet šiai evidencijai ir galimybei reikalinga dieviška akis, dieviška galia. Dėlto Spanno teorija turi tiek daug spragų.

Kauzalinei — mechanistinei — natūralistinei visuomenės teorijai Spannas priešpastato kitą visuomenės aptarimą, būtent, kaip „dvasinės“ visumos, kaip „dvasinio“ organizmo, tačiau Spanno „geistig“ visur reiškia nedaug kaip „immateriell.“[3]

Atskiro individo santykius su visuma Spannas aiškina vien tik individuacijos principu pasiremdamas ir tiki tuo būdu išaiškinęs ir pripažinęs atskirų individų vertę ir savaimingumą. „Wenn der Universalismus den Einzelnen nur als Glied einer Gesamtgeistigkeit bestimmt, so ist damit der Einzelne nicht vernichtet, sondern ihm gegeben, was ihm zukommt, die Einzigartigkeit, die Individualität.“[4]

Žodžiu ir Spanno universalizme individui pripažįstama, kaip jis pakartotinai teigia, individo „gliedhafte vita propria“. Bet toji individo, kaip visybės nario, „vita propria“ yra ne kas kita kaip individualinė „objektyviosios“ dvasios funkcija. Tuo būdu visybės dalingumu ir individo

[1] *Spann,* Schöpfungsgang d. G. pusl. 41.
[2] *Spann,* „Soziologie“ im Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 4. Auflage.
[3] Weippert G., „Das Prinzip der Hierarchie“, Hamburg pusl. 136.
[4] Spann, Der wahre Staat, pusl. 44.

naringumu tepripažįstama ir apimama tik asmens išviršinis gyvenimas, individo bijologinė egzistencija, pripažįstamas asmens individualumas pačia siaurąja prasme. Individualinis „aš“, jo subjektingumas, individualybės substancijalumas tuo būdu yra nuneigiamas. Tuo tarpu mes žinome, kad visur ten, kur individui reikia apsispręsti dalies ar vienumos atžvilgiu,, kur reikia ryžtis, veikti, jisai reiškiasi kaip asmuo, kaip „aš“, bet ne kaip narys. Šitas individo „aš“ savaimingumas individuacijos principu negali būti apimtas.

Iš opozicijos autarkiškam individualizmui Spannas nuėjo į kitą kraštutinumą, kuriame asmens vertė nyksta, nudyla lygiai taip pat kaip ir materijalizme.

Individualistų mokslu visuomenė kaip moralinė visuma nyksta pabundant atsirandant individualiniam „aš“. Šitam Einzelheits mokslui Spannas priešpastato Ganzheitslehre, — visybės mokslą. Tačiau Spannas išleidžia iš akių individualistų klaidas, kurių dėka jie priėjo prie nepagrįstų išvadų apie autarkišką ir absoliutų „aš“.

Vokiečių filosofinė literatūra turi puikų žodį, kuris tiksliai parodo individualistinių teorijų klaidas, būtent, Vernunftglaube, protinis tikėjimas, kuris grynai teoretinį „aš“ suabsoliutino, suautarkino. Neribotas perdėjimas, pasitikint protine galia, vaizduoja teoretinį „aš“ kaip vienintelę realybę, kaip save ir pasaulį kuriančią būtį. Ne protinė didybė, bet protinė mandrybė, puikybė, amor sui, vaizdavo jiems „aš“ kaip „einzig Wahre und Wirkliche“, iš kurios vėliau išsivystė „Satanie des selbst“. Tuo būdu yra aišku, kad teoretinis idealizmas ir individualizmas turi tą patį pagrindą. Individualizmo principas tik persidangino į idealizmo sferas, bet tuo iš esmės niekas nepasikeitė. Idealistinis filosofinis individualizmas ir liberalistinis-empiristinis individualizmas yra tik du veidai vieno ir to paties padaro. Klaidos, kurias Spannas mato empiristiniam individualizme, yra kilusios iš idealistinio individualizmo. Juk ne kas kitas, kaip idealistinis individualizmas skelbė ir mokė, kad „aš“ patsai save laisvai kuria (Selbstsetzung des „Ich“). Spannas, laikydamas savo malonia pareiga „Wiederherstellung des Idealismus auf allen Gebieten der Philosophie“ ir atmesdamas individualizmą, pirmoj eilėj turi galvoj vokiečių idealistinę filosofiją. Bet reformuodamas vokiškąją idealistinę filosofiją jisai taiko nei daugiau nei mažiau kaip koperniškąjį metodą, būtent, vietoj „aš“, idealistinės filosofijos turiniu bei objektu jisai stato kitą dėsnį, būtent, *totališkumo* dėsnį, *visybę* (Ganzheit). Konstruotos idealistinės visybės idėjos, totališkumo idėjos ir veda Spanną į teoretinį idealistinį pasaulį ir į jo painiavas. Idealistinė teoretinė visybė priešpastatoma teoretiniam idealistiniam individualizmui. Tai labai žymūs skirtingumai, kurie neabejotinai turi tą pačią protinio tikėjimo, protinės konstrukcijos dvasią. Kai Spannas puola ir sėkmingai griauja individualiz-

mą, tai jisai turi galvoj pirmoj eilėj apšvietos filosofiją, angliškąjį liberalizmą ir tą žymų natūralizmo palikimą, kuris ir šiandien dar turi daug šalininkų, būtent, atomistinės natūralistines teorijas. Tačiau ši individualizmo forma yra pati sekliausia. Asmens interesai, natūralistinė teisė, sutarties teorija yra vyriausi tos teorijos pagrindai. Tačiau Spannas praeina pro šalį tą aplinkybę, kad ir filosofinis, vokiečių idealizmas, nežiūrint jo totalinės idėjos taip pat yra „individualistinis". Apšvietos filosofija ir filosofinis vokiečių idealizmas yra individualistiniai, ir abu turi tą pačią protinio tikėjimo bazę. Apšvieta ir idealizmas yra broliai, kad ir kovojanti tarp savęs, betgi abiejų motina yra ta pati: racionalizmas; abu yra individualistiniai, nes abu yra racionalistiniai.

Vokiečių filosofinis idealizmas sudužo dėlto, kadangi jisai protą priėmė kaip vienintelę realybę. Galvoti ir būti jam tą patį reiškia. Objektyvus pasaulis jam yra tik sąvokų, idėjų saviraiška, subjektyvizacija. Tuo būdu konstruktyvusis idealizmas išleido iš akių realę gyvenimo tikrovę ir pirmoj eilėj pamiršo, paneigė realų žmogų, žmogaus realybę. O kaip yra rišamas šis klausimas idealistinėj Spanno sistemoj? Ar turimas čia galvoj realus žmogus? Ar žmogus universalistinėj Spanno teorijoj yra teoretinis gyvojo žmogaus vaizdas, abstrakcija?

Deja, šis klausimas tegalima atsakyti tik neigiamai. Ir Spanno universalizmas konstruoja savajai sistemai tinkamą žmogų, kaip jį sau konstruavo ir individualistai. Žmogų aiškina Spannas pagelbine sąvoka, būtent „dvasinės visumos" ir jos dalingumo sąvoka. Jisai atmeta individualistinę teoriją ir patiekia kaip visai priešingą dėsnį, būtent, visybės teoriją, universalizmą. Individualizmas paneigė realų žmogų. Tačiau nėra jokio pagrindo manyti, kad loginė kontradikcija žmogaus ir gyvenimo realybę visai apima, ją išsemia.

Spannas dažnai kartoja: kas yra loginiai pirmesnis: atskiras narys ar visuomenė, dalis ar visuma? Trečio, kito tarpiško kelio nėra.[1] Inter duo contradictoria non est medium.[2] Bet čia eina dalykas ne apie kokį mediumą, ne apie loginius prieštaravimus, bet apie tai, ar universalizme bei individualizme randa vietos ir teisės gyvas realus, o ne konstruotas žmogus? Atsakymas aiškus: ir vienas ir kitas ignoruoja realų žmogų, jo nežino. Galima visai ramiai priimti loginį dėsnį, kad visuma yra pirmesnė už dalį ir tuo pat metu nebūti Spanno universalizmo šalininku. Iš teisingos abstrakcinės visumos sąvokos Spannas daro klaidingas išvadas. H. Pesch visai teisingai pastebi, kad priešpastatymas individualizmo ir universalizmo mažai tepadeda. Dar daugiau.. — Pesch teigia, kad „jei universalizmą pritaikyti konkrečiai visuomenei, tai tas gali sukelti nesusiprati-

[1] Spann, Gesellächaftsphilosophie, pusl. 9.
[3] Spann, Hauptheorien der Volkswirtschaftslehre, pusl. 174—75 (1926).

mu ir pačią visuomenę traktuoti individualistine sambūrinės sąvokos prasme.“[1] Ir tikrai Spannas konstruoja žmogų pagal savo sukurtą „dvasinį organizmą“, pagal „dvasinę visybę,“ iš kurios dalyjasi atskiros dalys ir kurios vėl tegali tarp savęs bendrauti tik per visumą (Mit-Rūckverbundenheit). Bet šitoks individų santykiavimo aiškinimas yra grynai išviršinis, mechaninis. Kada individų, „aš“ ir „tu“, santykiai suvedami į nariškumą, tai tuo pačiu duodamas natūralistinis paaiškinimas, prieš ką taip gyvai kovoja patsai Spannas. Tačiau patsai Spannas sukasi tame pačiame natūralistinių metodų rate ir skiriasi nuo pastarųjų tuo, kad tą savo metodą jisai mėgina vadinti kitais vardais, būtent „dvasinės“ visumos, „dvasinio“ organizmo narių bei dalių sąvokomis. Individų santykių ir jų esmės interpretavimas Spanno universalistinėj sistemoj mažai kuo skiriasi nuo natūralistinių mechaninių metodų.

Spannas vaizduoja dviejų individų, dviejų padarų santykius. Tuo tarpu dviejų „aš“ santykiai yra visai kiti, negu dviejų individų narių santykiai. Jei susitinka ar susijungia du individai, tai čia įvyksta dviejų vienos giminės (Gattung) narių bendravimas. Šitoksai vyksmas, santykiavimas galima apimti ir išaiškinti individualumu ir dalingumu. Bet jei norima išaiškinti santykius „aš“ su „tu“, subjekto su subjektu, tai individualybės kategorijos čia per maža, nes „aš“ tik kaip narys, kaip individumas, kaip kad ir „dvasinio“ organizmo narys-padaras esu joksai „aš“. Asmuo yra daugiau negu individumas. Gyvo žmogaus individualybės esmė reiškiasi trejopu pavidalu, būtent: kūniškai, psichiškai ir dvasiškai. Šitie trys vyriausi realaus žmogaus gyvenimo bei esmės aspektai, būtent, biologinis, psichologinis ir ontologinis ir atitinka tam realaus žmogaus aptarimui, kurio jokia socijologija, kad ir universalistinė, ignoruoti negali. Žmogus yra individas, asmuo ir asmenybė kartu. Dėlto be biologinės, jisai turi ir aukštesnę, savaimingą dvasinę vitam propriam. Savo gliedhafte vitam propriam turi ir medžio šaka, bet tik secundum quid, non simpliciter, non secundum se. Tuo tarpu žmogaus individualybės viena biologinė sąvoka apimti negalima. Dėlto ir jo santykiai su visuomene, su visuma yra kiti negu gerklės santykiai su plaučiais, ar su visu organizmu. Turėdamas savo egzistencijai dar ir kita, o ne vien biologinį pagrindą, būtent, turėdamas ne narišką, o kitos kilmės dvasinę substancijalinę individualybę, atskiras žmogus nenyksta ir tuomet, kai išnyksta plaučiai ir gerklė ir pagaliau tas ar kitas organizmas. Palyginimais iš biologinių organizmų gyvenimo mes galime ši tą pavaizduoti, bet nei tų organizmų visumos nei jų dalių santykių negalime identifikuoti su visuomeninės visumos bei individų santykiais. Visuomeninė visuma, valstybė, tauta ir t.t. nėra organizmai tiesiogine prasme; jie teturi tik idėjinį organizmų panašumą, kuris

[1] H. Pesch, S. J., Lehrbuch der Nationalökonomie, I. Bd., Freiburg i. Br. 1924.

ir leidžia daryti palyginimus ir logika tam neprieštarauja. Bet čia nėra tikrovės panašumo, identumo, o yra tik, kaip sako Tomas Akvinietis, similitudo, non rei veritas.“[1] Taigi, ir individo priklausymas visumai nėra nelygstamas, nėra identiškas su gerkle ir plaučiais. Taip, žmogus priklauso visumai, jisai moraliai auga visumoj gyvendamas. Tačiau tas anaiptol nereiškia, kad žmogus, kaip narys, kaip gerklė, priklausytų visumai *visai;* jisai jai priklauso, bet non secundum se totum et non secundum omnia sua. Visu savo totališkumu, totum quod homo est et quod habet et quod potest žmogus yra subordinuotas ir priklauso ne abstrakcinei visybei, bet savo Kūrėjui.[2]

Negalima sutikti su Spannu ir jo šalininkais, kad visuma yra atskirų individų *būties šaltinis.* Krikščioniškojo idealizmo kūrėjams Augustinui, Tomui Akviniečiui, Solovjovui, taip pat antikiniam genijui Aristoteliui visuomeninė visuma natūralinio gyvenimo tvarkoj visuomet lieka tik būtinoji individo egzistencijos sąlyga, bet jokiu būdu ne jo būties šaltinis. Žmogaus asmens vertė, vidujiniai gėrio pagrindai pačiame žmoguje, imant juos iš esmės, nepriklauso nei visumos nei jos lyčių, tik to gėrio realizavimas istorinio gyvenimo aplinkoj tokias formas suponuoja. Šia prasme atskiro individo ir visumos santykiai yra tiesiogini ir teigiami[3]. Tuo būdu visuomeninis tikslas, koks jisai bebūtų, nėra ir negali būti sau tikslas. Iš kitos pusės, tuo anaiptol ne sakoma, kad visuomeniniai organizmai neturi savo specifinių tikslų ; tuo tik pabrėžiama, kad visuomeniniai organizmai neturi tokių savo specifinių tikslų, kurie būtų šalia individų. Visuomeninių visumų tikslai galų gale yra visuomenėj reintegruotų asmenų tikslai. La finalité sociale est la finalité interne de l‘individu.[4]

Visuomeninė visuma negali būti suprasta kaip savaime egzistuojanti realybė. Ji tėra reali tik kaip moralinis organizmas, kaip unitas ordinis, kaip asmens vertės, asmens turinio įgyvendinimo lytis. Jos dorovinė gyvenimo norma yra nelygstamos, savaimingos žmogaus vertės principas.

Tuo tarpu Spanno sistemoj tai asmens vertei vietos nėra.

Spannas tiksliai iškelia klaidas idealistinio individualizmo, pagal kurį iš „aš“ saviraiškos, iš jo savisąmonės akto susidaro „aš“ ir daikto santykiai, vadinasi, santykiai tarp subjekto ir objekto. Tuo būdu kito žmogaus „aš“, kita individualybė tame akte virsta „ne — aš“ („Nicht — Ich“), virsta daiktu. Tuo tarpu gyvojo žmonių gyvenimo sferoj santykiauja „aš“ ir

[1] Summa theologica 3, q. 8, a. 1 ad 2.
[2] Summa theologica 1, 2, q. 31, a. 4.
[3] Solovjov, VI. „Opravdanije dobra“ 211—218 pusl.
[4] Sturzo, Sociologie et historicisme, žurnale „La vie intellectuale“ 25 Avril 1934 m. Toliau ten pat visai teisingai pastebima: „Toute 1‘activitė humaine est individuelle, même si elle se dévelloppe comme elle le fait, collectivement, par voie de groupements“.

„aš“, „aš“ ir „tu“, „aš“ ir „mes“, kaip sako Max Scheler, vadinasi, santykiauja subjektas su subjektu, subjektas su subjektais. „Tai nėra vis viena“, sako Spannas, „bet yra esminga, kad ‚ne — aš‘ (Nicht — Ich) yra ne daiktas, ne paprastas objektas, bet ‚tu.‘[1]“ Visai teisingas pastebėjimas. Tačiau Spannas nepastebi, kad skelbdamas tą „aš“ „dvasinės visybės“ nariu, „jos“ dalimi, jisai pats tą santykiaujantį su „aš“ „tu“ paverčia į „ne — aš“, nes narių, dalių santykiuose neturi vietos individo „aš“ ir jo subjektingas vidaus pasaulis. Čia viską lemia dalingumas ir nariškumas, bet ne „aš“. Spannas jaučia neperžengiamą kiaurimę šioje savo sistemos vietoj ir mėgina ją nugalėti. Dėlto narių ir visumos santykių paprastumas, kaip jisai yra išdėstytas ankstyvesniuose Spanno kūriniuose, (Schöpfungsgang des Geistes ir kt.) labai susikomplikavo paskutiniuose jo veikaluose, ypač veikale „Gesellschaftsphilosophie“. Pirmiau visur traktavęs individą kaip narį, kaip dalį, paskesniuose veikaluose mėgina traktuoti jį kaip subjektą. Bet metęs keletą gyvų ir gilesnių žvilgsnių į asmens vidaus gyvenimą, palietęs gyvo žmogaus realybę, jisai pastebi, kad toks gyvas asmuo netelpa į jo sistemą ir ją griauja ir dėlto vėl baigia tokiu individu, kursai tegali tikti jo konstruktyvinei visybės idėjai. „Sofern die geistige Ganzheit in ihrer verhältnismässigen überindividuellen Selbständigkeit oder Jenseitigkeit gefasst wird, ist sie objektiver Geist; sofern sie in ihrer verhältnismässigen Subjektivität oder Gliedhaftigkeit im einzelnen Menschen, in ihrer Einwohnung in ihm gefasst wird, ist sie subjektiver Geist“[2]. Tuo būdu atskiras asmuo, subjektas tampa objektyviosios dvasios individuacija. Panašiai mokė ir Hegelis ir kiti senieji bei moderniškieji emanatinio panteizmo teoretikai, pagal kuriuos individai įgauna būties pavidalą tik dėlto, kad aukštesnioji visybės dvasia reiškiasi, subjektyvuojasi (sich entäussert) arba kaip Spannas sako, „dalyjasi“, ir tuo kuria ir lemia socijalinių santykių sferą. Abstrakti visybė emanatiniu būdu reiškiasi, dalyjasi; pasireiškę individai yra jos nariai, ji, toji visybė, tuo būdu yra jų *būties sąlyga,* jų tapsmo galia. Tuo būdu paskiri nariai tarp savęs ir su visybe yra susyti natūralinio būtinumo dėsnio ir dėlto jų „gliedhafte vita propria“ įgauna tik besiplėtojančio ar besikartojančio proceso reikšmės ir prasmės.

Individas visose šiose sistemose, kaip ir antikinėj mitologijoj, yra žemiausias objektyvios dvasios pasireiškimo laipsnis, dėlto jisai ir yra tokios sistemos akimis žiūrint, bevalis, belaisvis. Spanno sistemoj atskiras žmogus taip pat yra tik „als letztes Glied des Gesamtgeistes“, ir kaip toks, jisai neimamas kaip savaiminga sau būtis, — „Persönlichkeit wurde nicht für sich betrachtet“[3]. Toliau, kadangi „objektyvioji dvasia“ reiškiasi ne vienodu laipsniu ir ne vienodu pavidalu, dėlto ir individai, nariai yra ne

[1] Spann, Schöpfungsgang des Geistes pusl. 260.
[2] Spann, Gesellschaftsphilosophie pusl. 73.
[3] Spann, Gesellschaftsphilosophie pusl. 71—74.

vienodi. „Alle Menschen sind nicht in annähernd gleicher Weise Glieder des objektiven Geistes und der Gezweiung“[1]. Dėlto šalia paprastų narių, šalia klaidingo dalinimosi, objektyvioji dvasia reiškiasi ir stiprių vadų pavidalais, kurie Hegelio žodžiais tariant, žmonių gyvenime esą lyg ir „Geschäftsführer des Weltgeistes“, per kuriuos ir reiškiasi objektyvios dvasios kūrybingumas. Tuo nevienodu .objektyviosios dvasios dalyjimusi ir yra pagrįstas vertybių, rango principas. Istorinio gyvenimo bei individų netobulumus Spannas aiškina kažkokia tos anoniminės objektyviosios dvasios klaida, kuri įvyksta tuo metu, kai iš jos dalyjasi narys. Tai esanti „Fehlausgliederung“, kuri yra „Nichtsein“, kuris yra nesveikas, pasmerktas mirti. „Was fehlausgegliedert, was krank ist, ist im Begriffe zu sterben“[2].

Taigi, visuma, visybė ir jos atributai, dalingumas bei naringumas, yra visos Spanno universalistinės sistemos pagrindas. Kad jos nariai individai yra tik mums žinomo žmogaus šešėliai, tas aišku kiekvienam, kas tą sistemą perprato. Bet kad visai tos sistemos pagrindus suprasti, reikėtų atsakyti klausimą, o kas yra toji visybė? Spannas, pakartotinai teigdamas, kad jo socijologija yra pagrįsta filosofinio analizo metodais bei metafizika ir labai kruopščiai atsakydamas į visus kitus savo oponentų priekaištus, padarytus socijologų suvažiavime Vienoj (1925 m.), paliko be atsakymo logišką marksisto M. Adlerio paklausimą: *Kas yra toji visybė ir visų pirma, kur ji yra?*[3] Kitoj vietoj, paliesdamas šį klausimą, Spannas mėgina išvengti atsakymo, pastebėdamas, kad visybės kaip tokios esmės klausimas yra ne socijologijos, bet ontologijos klausimas. Daleiskime, kad taip. Tuomet lieka nesuprantama, kaip galima ta visybe operuoti, aiškinant ja kasdienio socijalinio gyvenimo reiškinius, nežinant kas ir kur toji visybė yra. Be to, kaip galima pagrįsti universalistinę socijologiją metafiziniais dėsniais, teigiant, kad „kas yra visuma pati savyje — savo esmėj yra jau ne socijologijos, bet ontologijos klausimas“. Metafizinė socijologija be ontologinių supozicijų yra tikrai, pasak M. Adlerio „höchst naive Metaphysik“. Mechaninio ar kauzalinio metodo priešpastatymo organinės visybės teorijai nepakanka, kad galėtume suprasti socijalinį gyvenimą bei jo lyčių daugiariopumą. Reikalinga žinoti tikrieji socijalinio organizmo šaltiniai, reikalinga žinoti, kas yra visybė ir kur ji. Konstruoti superindividualinės visybės idėją, pasiremiant individualinės visybės faktu, galima, bet tatai neseka su neišvengiamu būtinumu bei loginiu aiškumu. O nežinant aiškiai, kas yra superindividualinė visybė, negalima turėti tikslaus individo bei visuomenės supratimo. Pagaliau patsai žmogaus asmuo yra pirmoji ir didžiausia metafizinė problema, „Feuerprobe“, kurios neišsprendus nega—

1 Spann, Gesellschaftsphilosophie pusl. 159.
2 Spann, Gesellschaftsphilosophie pusl. 117—118.
3 Dunkmann K.: Der Kampf um Othmar Spann, pusl. 27.

lima yra nuosaki idealistinės socijologijos sistema, negalimas tikslus visuomeninės visumos aptarimas.

Remiantis Spanno visybės idėja, duodama kartais šitoks visuomenės aptarimas: „Visuomenė yra dvasingų ir dalingų žmonių bendruomenė, supraindividualė ir kurianti realybė, ji yra grynai moralinė sąvoka, ne utilitarinis susibūrimas“. Labai savotiškas aptarimas, kuriuo pasiremiant galima be ko kito sakyti, kad visuomenė tikrovės atžvilgiu yra ne - egzistuojanti realybė, yra nulis, nes jei visuomeninė realybė yra tik sąvoka, tai jos realiai ir nėra.

Nežinant kas yra visybė pati per save, lieka neaišku, kaip yra galimas iš tos visybės išėjusių dalių, dalinu visumų darnumas. Dogmatinis tvirtinimas, kad žmogus negali iš tos ar kitos visuomeninės visumos išeiti yra be pagrindo, yra perdėtas. Asmuo su visuomenine visuma yra surištas ne visuotinu būtinumo dėsniu, bet pareigumu, atsakumu atžvilgiu visuotinos visumos ir jos dalių. Sakysime, šeima, kurią sudaro vyras ir moteris, yra tam tikra vieninga dorinė visuma. Savaime aišku, kad kiekvienas šeimos narys savųjų individualinių aktų atžvilgiu yra visai laisvas tiek šeimos, kaip tam tikros visumos atžvilgiu, tiek ir jos narių, atžvilgiu, ir gali elgtis kaip tinkamas, nes jisai nėra su šeima ar jos nariais surištas neišvengiamu natūralinio būtinumo dėsniu. Su visa šeima ir jos nariais individą, asmenį riša tik dorinis atsakumas bei pareigumas, kuris savo pradžią, taigi, ir esmę turi objektingame doringume bei konkrečioj vienos visybės idėjoj — Dievuje. Dėlto traukinio kaip ir gerklės pavyzdys čia nieko nepasako. Traukinys iš vėžių negali išeiti. Bet žmogus gali ir iš traukinio išeiti ir patį traukinį iš vėžių išvesti. Istorija rodo, kad žmogus vedė iš nusistovėjusių istorinio gyvenimo vėžių tokias visuomenės kultūros sukurtas visumas, kurios anot poeto žodžių į amžinybę atremtos buvo[1]. Spannas tatai puikiai žino, bet jo duodamas atsakas jau nesiderina su jo visybės sistema ir slepia savyje didelius pavojus. Kaip matėme, socijalinės vertybės, pagal Spanną, yra tik pasireiškusios objektyviosios dvasios vertybės, jos pačios ir realizuotis turėtų. Tačiau pasirodo, kad be individo valios besireiškiančios objektyvios dvasios vertybės gyvenime realizuojasi ne pačios, bet jos turi būti įgyvendintos valdymo keliu — muss herrschaftsmässig durchgeführt werden[2].

Kad daugiariopos dalinos visumos ir jų nariai išliktų darniuose santykiuose, kad galėtų pasireikšti „objektyviosios dvasios“ kūrybingumas, būtina „Herrschaft“[3]. Žodžiu, ir visybė jau reiškiasi ne pati per save, bet jai reikalinga išorinių priemonių, kurios logiškai neseka iš pačios visybės

[1] Poeto Claudiaus žodžiai apie „nenugalimą“, „amžiną“, „laimingą“ Romos miestą.

[2] Spann, der wahre Staat, pusi. 194.

[3] Spann, Gesellschaftslehre, pusi. 247.

ir jos atributų. Na, o jei tos valdymo priemonės kaip tik bus nukreiptos prieš šitokią organišką visuomenės saviraišką bei jos idėjinę koncepciją ir gins kaip tik, sakysime, individualistines materijalistines tendencijas? Istorija žino faktų, rodančių, kad joksai „viešpatavimas“, „valdymas“ nesulaiko galingų kultūrų ir jų lyčių žlugimo. Aiškinti visa tai analogijomis, „nesveikatingumais“, „Fehlausgliederung'u“ negalima.

Ernst Krieck[1] visai teisingai pastebi, kad Spannas nevengia griežčiausių reakciniškų palinkimų. Ir tikrai, Spanno idėjos, tapdamos visuomenine praktika, gali tapti didele žmogaus ir visuomenės nelaime.

Kaip matėme, visuma, visuomenė jam yra viskas, atskiras individas yra tik išvestinė sąvoka. Individo „būties šaltinis“ yra visuma. Individas tegali bendrauti tik per visumą. Einant šia teorija, asmens gyvenimą taip galima sukaustyti visokių „visumų“ vardan, kad, kaip viename sename kiniečių kodekse pasakyta, atskiras individas galės būti baudžiamas mirtimi, jeigu jisai be leidimo prisiartintų prie savo kaimyno sodybos tiek, kad galės girdėti ano gaidžių giedojimą. Pasiskelbs, sakysime, grupė tironų save esant valstybės gyvenimo visuma ir darys su žmogum ką panorės; kita ekonominė grupė, sakysime, kolchozas ar šiaip koks valstybinis koperatyvas deklaruos save esant ūkiškąja, iš visybės einančia visuma ir joks atskirų „nesamų“ individų ekonominis veikimas nebus galimas. Tas pats gali atsitikti kultūroj, tautoj, religiniam gyvenime, kada grupė žmonių pradėtų save indentifikuoti su tautine, kultūrine ar bažnytine visuma, o visus kitus, traktuoti kaip ,,Fehlausgliederung‘ą“ tautinės, kultūrinės religinės ir kt. visybės.

Platonas skundėsi, kad poetai blogai apdainuoja svarbiausius žmogų liečiančius dalykus. „Tas, ką jie apdainuoja yra tik reiškiniai, bet ne tikrovė“, sako Platonas ir dėlto poetai tuo kuria blogą valstybės konstituciją žmonių sąmonėj. Ir socijologai, prasilenkdami su tikrove, dažnai kuria žmonių sąmonėj labai blogas „konstitucijas“. Pakanka, sakysime, kokiam naujam žmonijos „gelbėtojui“ persiimti Spanno „Fehlausgliederungo" doktrina ir mes gausime visokiausių žmonių giminės gerintojų galabytojų.

Žmogaus būtis, jo „gliedhafte vita propria“ Spanno sistemoj yra tik natūralinė būsena, tiksli ar nesveika, bet ne savaiminga būtis. Tam tikra „objektyvios dvasios“ būsena yra ir visas gyvenimas, tam tikras plėtotės procesas, einąs iš pirmapradės visybės. Istorija Spannui, kaip ir visiems universalistams - spiritualistams, yra dvasinių fenomenų saviraiškos grandinė, bet ne konkrečių ir laisvų asmenų kūrybiniai aktai, tikslo idėjos ir istorinio patyrimo sukelti, pagrįsti. Spannui „Entfaltung ist einerlei mit Geschichte“. Pirmajame Lietuvos Katalikų mokslininkų ir mokslo

[1] Krieck E., Othmar Spanns philosophisches Werk. „Blätter für deutsche Philosophie, pusl. 352.

mėgėjų suvažiavime Spanno šalininkai, begindami emanatines Spanno socijologijos tezes, padarė visai logiškas išvadas, pareikšdami, kad „Adomo sieloj jau buvo sukurtos visos sielos“. Ir toks pareiškimas nebuvo „lapsus linguae“, bet visai nuosakus galvojimas, einant Spanno teorija. Bet iš kitos pusės, yra aišku, kad teigimas, jog šiais dėsniais pagrista socijologija *katalikams yra pilnai priimtina,* yra mažų mažiausia nesusipratimas.

Taip pat negalima Spanno universalizmą identifikuoti su tuo idealistiniu krikščioniniu universalizmu, kurį skelbia ir mokina ir Leonas XIII ir Pijus XI. Tarp Spanno ir krikščioninio universalizmo yra gilūs ir nenugalimi skirtumai, kurie prasideda visų pirma su asmens bei asmens kilmės supratimu.

Krikščioniškos kultūros vaizduojamas asmuo Spanno sistemoj netelpa. Spannui asmuo, „Persönlichkeit wird nicht für sich betrachtet“[1]. Tuo tarpu visam krikščioniškam universalizmui, pradedant Augustinu ir baigiant Pijum XI., asmuo yra visos socijalinės kultūros pagrindas ir kaip vieninga visuma negali būti nei nariška dalis nei bendrumą. Asmuo nėra nei nariškas nei dalingas ; jisai yra mums duotas ir amžinas. Asmuo krikščioniškoj idealistinėj sistemoj yra savų aktų viešpats ir yra laisvas: quod dominium sui actus habet liberum est in agendo ; liber enim est qui sui causa est... sola vero natura intellectualis libera est[2]. Asmens laisvės bei asmens vertės teorijas Spannas pakartotinai apšaukia „anarchizmu“, „individualizmu“, „autarkiškumu“ ir pn. Tuo tarpu asmens nelygstamos bei savaimingos vertės pripažinimas anaiptol nereiškia visuomenės ir individų santykių sumechaninimo arba individų suautarkinimo. Iš asmens vertės neseka asmens aktų autarkiškumas, lygiu būdu ir iš asmens laisvės neseka asmens anarchijos pateisinimas. Yra visai priešingai: jau tuo pačiu, kad kiekvienam asmeniui pripažįstama nelygstama vertė, yra užkertamas kelias sauvaliai ; į asmenų santykius tuo būdu įnešamas naujas dėsnis, kurį Aristotelis vadina *supratimu,* Augustinas, Tomas Akvinietis — *meile,* Kantas — *pergyvenimu, nuotaika* (Gemüt), Solovjovas — *užuojauta* ir pn. Spannui visa tai atrodo grynu psichologizmu, kuris izoliuojąs atskirą asmenį iš viso viršindividualinio pasaulio, iš kultūros. Taip nėra. Tomas Akvinietis, pasiremdamas asmens vertės principu, savo gilia filosofine intuicija iškelia intymiausius socijalinių saitų momentus. Tomas Akvinietis teigia, kad kiekviena konsocijacija iš esmės yra pagrįsta meile, est ratio dilectionis,

[1] Spann, Gesellschaftsphilosophie, pusl. 159. Asmens reikšmės socialinei kultūrai klausimu D. Rops savo veikale Eléments de notre destin“ (250 pusi.) rašo: Nulle civilisation véritable ne peut être fondée que sur le respect de la personne humaine et de ses valeurs éternelles. Toute organisation économique et sociale qui tend à limiter la personne dans sa réalité, sa liberté, sa responsabilité est mauvaise... Une civilisation véritable affirme le primat de la personne sur toute autre valeur ou sur toute nécessité.

[2] Thomas Akvinietis, Summa contra Gentiles III. c. XIII.

kurios pagrindinės tendencijos siekia savo pirmapradės visumos, savo Kūrėjo. Tuo būdu ir susidaro ryšys su visu, kas yra „Uber-Dir“. Žmogus savyje pergyvena meilės jausmą dėl esamo jame, jo sieloj gėrio, secundum quod est particeps, o kitą asmenį pergyvena myli, su juo susyja secundum rationem societatis in isto bono[1]. Iš čia ir eina tas gilus, asmens verte paremtas socijalinės kultūros pagrindas, kurį Main de Biran nusako žodžiais: sentir sa vie et sentir ses rapports.

Sukaustęs asmens gyvenimą natūralinio būtinumo dėsniais, Spannas neišvengiamai turi neigti ir asmens laisvę. Formalinis socijalinio gyvenimo pagrindas jam yra ne laisvė, bet teisingumas. Pagal Spanną išeina, kad laisvė ir teisingumas yra prieštaringam santyky. Bet ar galimas teisingumas be laisvės? Ar galima laisvė be teisingumo? Spannas prieina tokių keistų išvadų tik dėlto, kad pačią asmens laisvę jisai supranta grynai natūralistine prasme. Laisvė, pagal Spanną, yra tik veiksmų suma, ištisos eilės aktų balansas, „Lebenskunst“[2]. Nedaręs ilgų ir pakartotinų muzikos pratimų, sako Spannas, negali griežti muzika, nesimokęs graikiškai negali skaityti Platono graikų kalba. Žodžiu, išeina, kad laisvė yra tik dresūra. O kadangi dresūrų gali būti visokių, tai ir laisvės vienos nesą ir negalį būti. Yra daug laisvių ir jos skiriasi pagal tai, kokios rūšies dresūra yra jos pagrinde. „Es gibt nicht eine einzige Freiheit, es gibt viele Freiheiten. Es ist nicht eine abstrakte, eine allgemeine Freiheit, sondern sind lauter gliedhaft und arteigene Freiheiten“[3]. Tai yra grynai natūralistinis laisvės principo supratimas, neveizint to, kad čia ir operuojama dvasinėmis sąvokomis.

Taip, tiesa yra, kad nesimokęs graikiškai negalės skaityti Platono raštų originale. Bet ar mokytis graikų ar kurią kitą kalbą, ar visai nei vienos nei kitos nesimokyti yra valios laisvės dalykas. Tos ar kitos išviršinės kliūtys, ta ar kita dresūra paliečia vien tik natūralines kliūtis, natūralinės tvarkos dėsnius, bet ne dvasinę laisvės prigimtį.

Visai kitaip, negu Spannas, galvojo laisvės klausimais ir Aristotelis ir visi didieji krikščioniškojo idealizmo kūrėjai. Spannas teigia, kad laisvės principu pagrįsta teisė yra kažkas išviršinio ir utilitariško. Pagal Aristotelį, kas turi prievolių, kas yra įpareigojamas, tas turi turėti laisvę tas prievoles atlikti. Be laisvės — jokios prievolės, jokios pareigos“[4].
O kokią didingą asmens laisvės teoriją išvysto Leonas XIII. savo enciklikoj „Libertas“! Tikroji laisvė pagal Leoną XIII. yra virš visokios saugvalės ir virš priespaudos. Jo mokslu, laisvė yra esminis elementas ir krikščioniškos dorovės ir jos praktikos. Už tą tikrąją laisvę, sako Leonas

[1] Tomas Akvinietis, Summa theol. 2, 2, g. 26, a. 4; a. 5.
[2] Spann, Gesellschaftsphilosophie pusl. 66.
[3] Spann, Gesellschaftsphilosophie pusl. 154.
[4] Wittmann, Ethik des Aristoteles pusl. 130—131.

XIII, kovojo su dideliu pasišventimu apaštalai, ją gynė savo raštais apologetai ir nesuskaitomos minios kankinių ją pašventė savo krauju. Enciklikoj „Immortale Dei“ Leonas XIII. laisvę vadina žmogaus tobulėjimo pagrindu.[1]

Ši aristotelinė — krikščioninė laisvės koncepcija Spannui yra visai nepriimtina. Dėlto ir doroviniai veiksmai, dorovinis atsakumas, pagal Spanną, priklauso ne asmens valiai, bet objektyviosios dvasios funkcijų sferai. „Dorinis atsakumas gali būti pagrįstas tik ant visumos ir dalingumo kategorijų“, teigiama. Dorinio atsakingumo, paremto visumos ir dalingumo kategorijomis, niekuomet negali suprasti krikščioniškoji sąmonė. Jeigu, pagal krikščioniškojo idealizmo kūrėjus, žmogus yra tiek laisvas, kad net consentire vocatione Dei vel ab ea dissentire propriae voluntas est (Augustinas), tai ir dorovinis atsakingumas tegali būti pagrįstas žmogaus asmeniu ir jo laisva valia. Suverčiant dorovinį atsakumą visumai ir jos kategorijoms plačiai atidaromos durys politinei sauvalei, doroviniam anarchizmui bei fatalizmui.

Toliau, Spanno nuolat kartojamas dėsnis „visuma yra pirmesnė už dalį“ jo yra suprantama ne aristoteline ir ne tomistine prasme. Patsai Spannas nesutinka su Tomo Akviniečio šitos sąvokos (visuma pirmesnė už dalį) apribojimu, išreikštu žodžiais: quod est per se, semper est prius eo, quod est per aliud. Tuo būdu, pagal Tomą Akvinietį, žmogaus asmuo yra pirmesnis už socijalinius organizmus. Leonas XIII. taip pat teigia : est enim homo quam respublica senior; convictus domesticus et cogitatione et re prior quam civilis coniunctio (Rerum Novarum). Nell-Breuning pastebi, kad čia Leonas XIII. aiškiai išsiskiria iš tokio kaip Spanno universalizmo ir toliau rašo: „Ganzheitlicher Auffassung stehen die Worte des Papstes nicht entgegen, wohl aber jenem Fehlschluss, der aus dem richtigen Satze, das Ganze ist (begrifflich) vor den Teilen, die falsche Folgerung zieht, die Kollektivität gehe (gedanklich, begrifflich) dem Individuum voraus. Weder folgt dies, noch trifft es tatsächlich zu“.[2] Tuo būdu Spannas čia aiškiai ir griežtai išsiskiria tiek iš aristotelinės tiek iš krikščioniškosios socijologinės sistemos. Spannas jaučia loginį bei istorinį savo teigimų nenuosakumą, dėlto lyg ir žaisdamas žodžiais teigia, kad esą valstybė yra pirmesnė už šeimą (Familie), bet moterystė (Ehe) esanti pirmesnė už valstybę.[3]

Visos didžiosios universalistinės socijologijos sistemos yra paremtos tikslo idėja, o tikslu paremtas veiksmas savaime suponuoja individualinę

[1] Rops D., laisvę nusako, kaip asmens teisę būti tuo, kuo jisai yra: „La liberté, .«‘est pour la personne humaine le droit d'être ce qu'elle est“ (Eléments d. destin 98).

[2] Die soziale Frage u. der Katholizismus pusl. 146. Profes. Malakauskas savo veikale „Įgimtoji teisė“ (Kaunas, 1934 m.) šiuo klausimu teigia: „Žmonijos istorijoj pirma eina individas, paskum šeima ir dar paskiau valstybė. Todėl sakome; jog valstybė yra jaunesnė už individą ir šeimą“ (62 pusl.).

[3] Spann, Gesellschaftsphil. pusl. 103.

laisvę tą tikslą iškelti ir jo siekti arba atmesti. Tuo tarpu individo-nario veikimo laisvė yra tik jo nariška funkcija. Individas - narys negali turėti laisvės, negali nė tikslo turėti. Ir Spannas deda daug pastangų, kad sugriautų teleologišką idėją. Jisai dažnai šaukiasi Aristotelio, Tomo Akviniečio ir kitų idealistinių sistemų kūrėjų. Tačiau Aristotelio, scholastikų ir net vokiečių idealistų keltoji tikslo idėja Spannui atrodo kaip pritaikintas paslėptas kauzalinis principas[1]. Spannas net apgailestauja, kad Aristotelis ir net vokiečių idealistai nenugriovė tikslo sąvokų viešpatavimo, — „die Herrschaft des Zweckbegriffes weder durch Aristoteles noch durch den deutschen Idealismus nicht gebrochen wurde“[2]. Vietoj tikslo idėjos, vietoj keuzalinių momentų. Spannas mėgina pagristi savo sistemą „teleologine — nariška“ funkcija. Bet organine funkcija ir tikslu paremtas veikimas turi esmingai skirtingus pagrindus.

Aristotelinės ir visos krikščioninės idealistinės filosofijos atžvilgiu Spannas užėmė dvilypę poziciją. Jisai atmeta Aristotelio tikslo idėją, bet iš kitos pusės su dideliu entuziazmu kelia Aristotelio visybės idėją. Bet Aristotelio visybės idėja yra darniai įjungta į visą jo filosofinę sistemą, kuri visai teisingai yra aptariama kaip imanentinė teleologinė pasaulėžiūra. Tuo pat keliu nuėjo ir visi didieji krikščioniškojo idealizmo kūrėjai. Kantas kad ir suveda tikslo idėją į žinomąjį „als — ob“, tačiau reikšminga yra tas, kad ir Kantas savąją sistemą pagrindžia tikslo idėja. Šiuo atžvilgiu Spannas nesutampa nė su viena didžiųjų idealistinių sistemų, — jisai pats save iš jų izoliuoja, neveizint dažno tų sistemų šaukimosi.

Kur yra Spanno klaida ir jo tragedija? Atsakymas: jo konstruotoj visybės idėjoj bei tos idėjos naringumo ir dalingumo atributuose. Žmogaus, viso istorinio gyvenimo atžvilgiu Spannas neskiria supernatūralinės ir natūralinės tvarkos ribų. Dėl tos priežasties ir asmens bei asmenų (visuomeninės visumos) natūralinis harmoningumas suliejamas, neskiriamas. Konkreti žmogaus individualybė Spanno sistemoj nustoja savo asmeninio subjektingumo, o konkreti istorinė socijalinio gyvenimo tikrovė netenka savo objektingumo.

Socijaliniai organizmai, įvairūs ir daugeriopi būties pavidalai Spannui yra subjektyvios lytys (dalys, nariai) objektyviosios visumos. Krikščioniškoji filosofija skelbia, kad tie įvairūs būties faktai yra tik dėlto, kad jie tapo sukurti. Nei pasaulio, nei žmonių nebūtų, jeigu visa tai nebūtų buvę sukurta. Individai, asmenys yra ne dėlto, kad jie atsidalijo, kad „objektyvioji dvasia“ pasidalė, pasireiškė nario pavidalu ir t.t., bet dėlto, kad jie buvo sukurti, o jei nebūtų sukurti, tai jų ir nebūtų: ideo, sumus, quia facti sumus. O kas yra tasai visumos kūrėjas? Visybė, jos dalin-

[1] Spann, Kateg-orienlehne pusi. 22, *29* ir 46.
[2] Ten pat.

gumas, nariškumas? Visybė krikščionio sąmonei tegali būti tik viena: Dievybė.

Spannas teigia: „Ohne Vorsehung weder Gesellschaft noch Geschichte“[1]. Bet visoj Spanno sistemoj nematyti nei Apvaizdos valios nei Jos galios. Viską lemia dalinga ir naringa anoniminė visybė, kuri iš vienos pusės nustelbia pačią Apvaizdą, daro Ją visai nebereikalingą, palaidoja, niveliuoja asmenį, o iš kitos pusės, Spanno teigimas, kad be Apvaizdos nėra nei visuomenės nei istorijos, yra visai lygus Regelio: „Es ist der Gang Gottes in der Geschichte, dass der Staat ist“[2]. Iš čia vėliau ir eina visuomeninių organizmų hypostizavimas.

Spanno universalistinė socijologija, jos metafiziniai pagrindai yra grynai protinė konstrukcija. Spannas visą laiką abstrahuoja ne tikrovę, bet pačias abstraktines sąvokas ir pagal tas abstrakcijų abstrakcijas konstruoja asmenį, visuomeninius organizmus, korporacijas ir t.t. Dėlto ir asmenų bei socijalinių organinių vertybių kategorijos, rangai Spanno sistemoj yra dirbtini. Spannas pražiūri tikruosius asmenų bei socijalinių organizmų ierarchinius pagrindus.

Krikščioniškoji socijologija pripažįsta, kad sprendžiant socijalines problemas be protinio pagrindavimo dar yra reikalingas tikėjimas, reikalingas išvidinis ryšys tiek su atskiru asmeniu,, tiek su socijaline visuma. Labai tiksliai nusakė krikščioniškąją socijalinę sąmonę Augustinas pažymėdamas, kad krikščioniškieji socijaliniai organizmai, krikščioniškoji valstybė gyvuoja tikėjimu, bet ne vien tik regėjimu, — ambulat per fidem, non per speciem. Šitoji sąmonė ir jos iškeltos vertybės neturi vietos Spanno universalistinėj sistemoj, ir pirmoj eilėj neturi vietos krikščioniškos sąmonės keliama asmens individualybė, kaip socijalines kultūros pagrindas ir objektas.

[1] Spann, Gesellschaftsphilosophie, pusi. 161.
[5] Ten pat 71.

Šiuose dviejuose straipsniuose paliesti klausimai yra labai įdomūs, bet kartu ir labai painūs. Dėl to ir sunku manyti, kad vienu tik suvažiavimo posėdžiu jie galėtų būti galutinai išspręsti. Tolimesniems svarstymams pirmoje eilėje turėtų tarnauti Bažnyčios patiekiami šiomis problemomis nurodymai, ypač Leono XIII. ir Pijaus XI. enciklikos. Geras kelrodys yra ir tų enciklikų dvasia Goerresgesellschafto išleistas „Staatslexikon“ (5 tomai, Freiburg i. Br., [5]1927 ss., Herder), kur vispusiškai nušviečiami visi katalikams rūpimi visuomeninio pobūdžio klausimai. *Red.*

MARIJA RUGINIENĖ, kaunas

VIDURINIŲ AMŽIŲ MOTERS BŪKLĖ IR MOTERŲ EMANCIPACIJA

ĮŽANGA

Šiuo straipsniu nemanoma daryti išsemiančio, antraštėje pažymėtų klausimų, išgvildenimo. Jame bus apsiribota trumpa vidurinių amžių europietės būklės apžvalga, paskiau, perėjus prie moterų emancipacijos, teks tik sugretinti šiuodu iš pažiūros mažai, rodosi, gimininingu moters istorijos momentu, juodu palyginti ir, pagaliau, trumpai atsakyti į klausimą, ar moterų emancipacija yra iš tikrųjų vien moderniosios kultūros išdava, kaip paprastai manoma, ar galbūt jos, kaip ir eilės kitų tariamų pastarųjų amžių kultūros naujenybių, šaknys glūdi giliau, negu naujieji amžiai.

Graikiškosios ir romėniškosios senovės įtaka moderniajai Vakarų Europos kultūrai tiek yra ryški, kad, rodosi, nieks rimtai ir nemėgina jos ginčyti. Kitaip yra su viduriniais amžiais.

Viduriniai amžiai — tai istorijos laikotarpis, kuris dėl savo ypatingo charakterio tiek istorikų, tiek neistorikų buvo ir yra labai įvairiai vertinamas. Vieni jį laiko tamsia dekadencijos epocha, ne tik nieko neįnešusia į bendrąjį kultūros lobyną, bet dar sunaikinusia brangųjį klasiškosios senovės palikimą; kitiems gi — tai lopšys, kuriame išsirutuliojo moderniosios Europos tautos, susiformavo valstybės, gimė, augo, modernėjo literatūra, švietimo įstaigos, miestai ir pramonė, iš čia, pagaliau, kilo didžiosios idėjos, davusios pradžią moderniosioms Vakarų Europos kultūros apraiškoms.

Šiam nuomonių skirtumui pailiustruoti, leisiu sau padaryti trumpą ištrauką iš žymaus vidurinių amžių istorijos žinovo A. F. Ozanamo veikalo „Penktojo amžiaus civilizacija“: „Istorikas Gibbon“, rašo Ozanamas, „būdamas jaunas, aplankė Romą. Vieną dieną, paskendęs mintyse apie senovę, jis klaidžiojo po kapitolių. Staiga jis išgirdo bažnytinių giesmių chorą ir pamatė išeinančią iš Ara Coeli bazilikos ilgą procesiją vienuolių pranciškonų, kurie savo sandalėmis brūžavo kitąsyk daug triumfo mačiusį grindimą. Jį apėmė apmaudas ir čia pat jis pasiryžo atkeršyti krikščioniškiems barbarams už padarytą senovei skriaudą — jis nusprendė parašyti Romos imperijos žlugimo istoriją. Ir aš“ rašo toliau Ozanamas, „taip pat mačiau Ara Coeli vienuolius, žygiuojančius senu Kapitoliaus Jupiterio

grindimu. Aš džiaugiuosi, nes meilė nugalėjo jėgą, ir aš pasiryžau parašyti istoriją pažangos epochoje, kurioje anglų filosofas Gibbon matė tik dekadenciją, istoriją civilizacijos barbarų amžiuje, istoriją minties, iškilusios iš literatūros griuvėsių ir perskrodžiusios pagaliau invazijos bangas, panašiai, kaip žydai Raudonąją jūrą: tai pačiai rankai globojant — forti tegente bracchio. Aš nieko nežinau antgamtiškesnio ir geriau įrodančio krikščionybės dieviškumą, kaip šis žmogaus dvasios išgelbėjimas.“[1]

Iš tikrųjų, viduriniai amžiai — didelių kontrastų epocha. Gyvoji kankinių krikščionybė čia sumišusi su atkaklia pagonybe, švelni labdarybė pinasi su šiurkščiu brutalumu; šalia didingų gotikos bažnyčių čia stūkso šlykštaus ištvirkavimo lindynės, greta kupinų religinio entuziazmo kryžiaus karų eina neapykanta Bažnyčiai persunktos eretikų kovos — visas šis chaotiškas mišinys liudija didelių perversmų laikmetį, žmogaus dvasios ir viso jo gyvenimo persilaužimą į naują erą — nuo stabmeldiškojo prie krikščioniškojo idealo.

Iš kitos pusės nieko nėra nepastovesnio, kaip istorijos veidas: silpnas tautas pakeičia stipriosios, griovimo amžių seka papėdžiui kūrybos amžius ir tai, kas mums atrodo pasigailėjimo vertais griuvėsiais, yra nekartą pamatas genialaus architektūros kūrinio. „Kai barbarai“, sako Ozanamas, „griovė senosios Romos maldyklas, jie dėjo pamatus didingoms popiežių Romos bazilikoms. Tie grotai buvo didžiųjų Romos architektų pijonieriai.“[2]

L TEISINĖ IR EKONOMINĖ MOTERS BŪKLĖ VIDURINIAIS AMŽIAIS

Kaip visas vidurinių amžių žmogaus gyvenimas, taip ir moters istorija yra pilna staigių priešingumų.

Romėnų istorikas Tacitas veikale „Germania“ gana simpatingai vaizduoja germanes ir kitų, Romos šiaurėje gyvenusių, tautų moters gyvenimą. Ji buvusi vyro bendradarbė tiek taikos, tiek karo metu, jos įtaka buvusi didelė ne tik šeimos, bet ir viešame gyvenime. Moteris buvo gerbiama; germanai gyvenę monogaminėje moterystėje. Tačiau iš to paties Tacito žodžių aiškėja ir antroji barbariškųjų Europos tautų moters gyvenimo pusė, būtent, jos nepaprastas apkrovimas darbu. Ji buvo kartu šeimininkė ir ūkvedė, namų ir lauko darbininkė, amatininke ir vaikų auklėtoja. Paprastai, jai vienai tekdavo aprūpinti šeimą maistu ir apdaru. Vyras nuolat būdavo kare arba medžioklėje. Grįžęs jis, paprastai, ilsėdavosi, tingiai tysodamas ant lokio kailio, gurkšnodamas midų, žaisdamas kauleliais ar-

[1] A. F. Ozanam, La civilisation au cinąiuėme Siėcle, t. I, p. 51—52.
[2] Op. c. p. 55.

ba planuodamas naujus žygius. Rūpintis ūkiu ir vaikais buvo silpnųjų ir belaisvių dalykas.[1]

Tais neramiais mūsų tolimųjų prosenelių laikais moteris beveik viena dirbo pozityvų darbą — kūrė materijališką kultūrą. Tik labai pamažu — apsistojus tautų kraustymuisi, įsigalėjus pastovesnėms politinio gyvenimo formoms — susinormavo ir ekonominiai santykiai. Pasidalinta darbu: vyras paėmė žemės ir kitus stambesnius ūkio darbus, moteriai liko namų ūkis plačia to žodžio prasme: gyvulių ir daržų priežiūra, virtuvė, rūbų ir kitų kasdieninio gyvenimo reikmenų gamyba ir, žinoma, vaikų auklėjimas. Šie darbai absorbuodavo tiek šeimos, tiek platesnės šeimynos materišką-sias pajėgas.

Nors ir sunkus ir vargingas buvo moters gyvenimas šeimoje, tačiau jis buvo daugiau ar mažiau tikras. Kur kas sunkesnė būklė buvo našlių ir netekėjusių moterų, kurių skaičius viduriniais amžiais buvo gana žymus. Mat, nors apskritai pasaulyje vyrų yra apie 15—20 milijonų daugiau kaip moterų, tačiau Europoje beveik visais laikais moterų skaičius viršijo vyrų skaičių. Manoma, kad šis skirtumas buvęs ypač jaučiamas viduriniais amžiais.[2] Be natūralių priežasčių nemaža vyrų čia žūdavo per, beveik nesibaigiančius, karus, jų daugiau išmirdavo limpamomis ligomis ir dėl nenormalių gyvenimo sąlygų, be to, dalis jų tapdavo dvasininkais. Netekėjusių moterų ir našlių būklę dar sunkino ta aplinkybė, kad, didėjant Europos gyventojų skaičiui, vyrai vis naujas darbo sritis, ypač namų pramonėj, ėmė paveržti iš moterų. Antroje vidurinių amžių pusėje iškilo amatininkai - spev cijalistai, kurie sudarė sąjungas - cechus. Tai buvo grynai vyrų sąjungos su tam tikromis teisinėmis ir net militarinėmis funkcijomis. Vyriška giminė buvo pagrindinė sąlyga patekti į cechą.[3] Kas žino, ką reiškė cechai vidurinių amžių pramonėje, tas lengvai supras, kiek šitas išskyrimas pasunkino moters kovą dėl egzistencijos.

Tačiau būtinumas stipresnis už visokius varžtus. Gyvo reikalo stumiamos, moterys, kiek galėdamos, gynė tas pozicijas, kurias anksčiau jos buvo užėmusios vienos, ir į kurias vyrai, pirma su panieka žiūrėję, pradėjo veržtis visa jėga. Nežiūrint visų kliūčių, dalis moterų vis dėlto patekdavo į amatininkų cechus. Kitos sudarydavo atskiras moterų amatininkių sąjungas. Daugiausia moterų dirbo verpimo-audimo pramonėje. Iš kirpimo - siuvimo pramonės, kuri visa anksčiau buvo moterų rankose, moteris buvo vis labiau išstumiama, pagaliau daugumas kirpėjų buvo vyrai, moterys liko siuvėjos. Bet išviso beveik nebuvo amato, kuriame moteris vienu ar kitu būdu nebūtų dirbusi. Pasiremdamas Frankfurto archyvuose rastais

[1] Fr. Zurbonsen. Quellenbuch zur Geschichte. B. II. p. 2 ff. H. Finke. Die Frau im Mittelalter, p. 98 ff.

[2] H. Finke. Die Frau im Mittelalter, p. 100.

[3] K. Büchner, Die Frauenfrage im Mittelalter, p. 14.

duomenimis, Büchneris dažniau pasitaikiusias tarp 1320—1500 m. darbo sritis šitaip skirsto:

1) 65 darbo sritys, kuriose dirbo tik vienos moterys,
2) 17 darbo sričių, kuriose moterys viršijo,
3) 38 darbo sritys, kuriose vyrų ir moterų skaičius buvo lygus,
4) 81 darbo sritis, kuriose viršijo vyrai.

Taigi, pabaigoje vidurinių amžių buvo Vokietijoje apie 200 darbo sričių, prieinamų moterims.[1] Tačiau atlyginamos, kad ir už tos pačios rūšies darbą, moterys visur buvo menkiau, negu vyrai.

Be ūkio darbų ir industrijos lengviau prieinamas viduramžių moteriai pragyvenimo šaltinis buvo gydytojos ir mokytojos profesija.

Moterų gydytojų daugiausia buvo Italijoje. Pirmosios gydytojos, kaip ir gydytojai, neturėjo specialaus teoretinio pasiruošimo, nes ir mokyklų šio tipo pradžioje nebuvo. Įsisteigus pirmajai aukštajai medicinos mokyklai Salerne, joje studijuoja ir moterys. Tratula yra viena iš pirmųjų šios mokyklos mokinių ir mokytų moterų - gydytojų. Kitos mokėsi Montpelier mokykloje. Büchneris nurodo, kad tarp 1389—1497 m., vadinasi, beveik 100 metų laikotarpyje, tik viename Frankfurto mieste yra buvę apie 15 moterų gydytojų, jų tarpe kelios akių gydytojos. Kai kurios už gerą gydymą gavusios iš miestų tarybų pagyrimų ir privilegijų.[2] Net ir labai negausioje viduramžių medicinos literatūroje randama moterų vardų. Šv. Hildegarda yra autore „Liber simplicos medicinae“ — paprastosios medicinos knygos — veikalo turinčio reikšmės ir gamtos mokslų istorijai. Minėtoji Tratula parašė: De mulieris passionibus — moters gimdymo kančios ir jos higiena. Tačiau vėliau ir ši darbo sritis buvo mėginama moterims paveržti. Pav., Paryžiaus gydytojų cechai darė moterims-gydytojoms įvairių sunkumų.[3]

Taip pat užtinkama pabaigoje viduramžių ir pasauliečių moterų-mokytojų; kai kurios, pav., mokyto Menegoldo dukterys, turėjusios net nuosavią mokyklą.[4] Bet tokių buvo labai nedaug, nes ir išviso pasauliečių mokytojų viduriniais amžiais buvo maža.

Kad ir buvo v. amžių moterims prieinamos įvairios darbo sritys, tačiau toli gražu ne visoms. Augant miestams, augo ir moterų bedarbių skaičius. Kokia skurdi buvo pavieniai gyvenančios moters būklė, rodo kad ir XIV—XV amž. Frankfurto miesto įvairių mokesčių mokėtojų sąrašai. 1410 m. į sąrašus buvo įtraukta 1888 vyrai — mokesčių mokėtojai; iš jų 148, t. y.7,8% pažymėti nesugebą mokesčių sumokėti dėl neturto. Tuo pačiu laiku moterų-mokesčių mokėtojų, vadinasi savarankiai gyvenančių, buvo 568; jų tarpe

[1] Büchner, ap. c. p. 21.
[2] Büchner, ap. c. p. 23.
[3] Finke, op. c. 103.
[4] Finke, op. c. 35.

188 t. y. 33,6% negali dėl neturto mokesčių sumokėti. Taigi, visiškai beturčių moterų 26% daugiau negu vyrų. Atsilankę tokių moterų butuose mokesčių rinkėjai rasdavo paprastai juos tuščius ir vėliau sąrašuose šalia pavardės trumpai žymėdavo: „išvyko“, „pabėgo“, „išėjo elgetauti.“[1]

Elgetavimas, ypač moterų tarpe, buvo viduriniais amžiais tiek paplitęs, kad niekas jo ir nesidrovėdavo. Elgetaudavo seni ir jauni, vyrai ir moterys iš vargo, o taip pat ir iš noro palaidai gyventi. Kartais jaunieji elgetos, vyrai ir moterys, sudarydavo būrius vadinamų bachantų — girtavimo dievo Bacho brolių — kitaip vagabundų, mūsiškai — valkatų, kurie eidavo per miestus elgetaudami ir vagiliaudami, sustodami ten, kur susitelkdavo daugiau žmonių: atlaiduos, prekymečiuos, puotose, diduomenės suvažiavimuose ir kt. Čia dėdamiesi komedijantais, šokėjais, muzikantais ir kitokios rūšies artistais, linksmindavo susirinkusius. Tokių „artisčių“ nemaža buvo ir moterų.

Čia tad teks paliesti pačią skaudžiausią vidurinių amžių, tiesą sakant, ne tik vidurinių amžių, bet ir visų laikų, moters gyvenimo pusę. Suprantama, kad minėtųjų keliaujančių moterų gyvenimas dorovės atžvilgiu buvo labai pavojingas. Neturėdamos nei turto, nei šeimos, nei garbės, nei ateities šios moterys nieku nerizikuodavo. Būriai jų traukė su organizuota kariuomene ir palaida minia į kryžiaus karus. Apie 1500 jų sekė 1180 m. prancūzų kariuomenę.

XIII—XIV amž. Prancūzijoje ir Anglijoje buvo skiriami net tam tikri maršalai joms prižiūrėti. Jos buvo laikomos integrale būtina organizuotos kariuomenės dalimi, jų gyvenimas karo lauke buvo sunormuotas griežtomis taisyklėmis. Hercogo Albos žygyje į Niderlandus dalyvavo apie 400 raitų ir 800 pėsčių prostitučių. Jos buvo padalytos kuopomis, išrikiuotos eilėmis ir turėjo tam tikras vėliavas.[2]

Nemaža dalis tų nelaimingųjų iš karo lauko negrįždavo. Kas vertė šias jaunas, nekartą gražias, moteris griebtis šio baisaus amato net gyvybės kaina? Gal nuotykių ar palaido gyvenimo ieškojimas? Gal. Bet dar daugiau turbūt badas ir nuskriaustos bedalės moters skaudus likimas žiaurioje visuomenėje.

Prostitucija buvo viduriniais amžiais patogi kariuomenei pasmaginti priemonė, ji buvo nepaskutinės eilės didikų ir miestų tarybų pajamų šaltinis, visuomenei gi — tai kasdieninis natūralūs reiškinys kaip ir visa kita: savitarpio žudynės, nuolatiniai karai, maras, badas ir t.t. Tačiau toleruodama ir net palaikydama pačią prostitucijos instituciją, vidurinių amžių visuomenė buvo nepaprastai žiauri atskirai, vadinamai puolusiai moteriai. Ji būdavo viešai plakama ir net užmušama, skandinama ir jos lavonas iškabinamas

[1] Büchner, op. c., p. 52 ss.
[2] Büchner, op. c., 48—49.

viešai paniekai, prostitutė būdavo verčiama nešioti ypatingą uniformą, jos nelaidodavo bendrose kapinėse.[1]

Tačiau ne iš kur kitur kaip tik iš vidurinių amžių didžiosios krikščioniškos meilės išaugo pirmosios įstaigos šioms nelaimingosioms gelbėti. XIII amž. pradžioje vienas pareinio kunigas, Rudolfas, susirūpino puolusiomis moterimis. „Pone“, kreipėsi jos į kunigą, „mes esame vargšės ir silpnos. Duokite mums duonos ir vandens ir mes noriai jūsų klausysime.“ 1225 m. jis įsteigė Strasburge atgailaujančių moterų namus. Tai buvo pradžia didžiojo Magdaliečių ordeno, kurį 1246 m. patvirtino popiežius Grigalius IX. Šis kilnus Bažnyčios pavyzdys paveikė visuomenę. Buvo steigiamos kasos šelpti vedantiems puolusią moterį. Taip pat buvo įsteigta visa eilė privačių gelbėjimo namų. XIV amž. puolusiomis moterimis Vokietijoje ypač susirūpino vyskupas Jonas iš Dorpheim. „Vergai“, sako jis, „gauna visas žmogaus teises, kai jiems suteikiama laisvė. Būtų neteisinga neduoti tų teisių moteriai, nuodėmės vergei, kai ji pasitaiso.“[2]

Prancūzijoje ir Italijoje dar anksčiau pradėta rūpintis puolusiomis moterimis. Skaičius norinčių stoti į joms steigiamus gelbėjimo namus čia buvo toks didelis, kad rasta reikalingu įstojimą suvaržyti. 1487 m. vyskupas Simonas de Champigny įsteigė Paryžiuje atgailaujančių mergaičių (filles pėnitantes) namus. Einant jo paties parašytais įstatais, į šią įstaigą galėjo patekti tik mergaitės, turinčios daugiau 30 m. amžiaus ir tikrai įrodžiusios, kad anksčiau jos buvo prostitutės. Be to stojančios turėjo savo nuodėmklausiui prisiekti, kad jos ne dėl to tapo prostitutėmis, kad į šią įstaigą patektų, ir, jeigu vėliau būtų patirta, kad iš tikrųjų vien dėlto, jos turės bematant apleisti įstaigą, nors jos jau būtų tikros vienuolės, vilkinčios rūbus ir padariusios apžadus.[3] Koks ryškus iš vienos pusės kilnios labdarybės, iš kitos—baisaus moterų skurdo pavyzdys! Ir taip ištisais viduriniais amžiais — tame perėjimo ir kontrastų laikmetyje: gili krikščioniška meilė ir nuoširdi atgaila susijusi su baisiomis nedorybėmis. Čia geriama smagumų taurė ligi dugno, kitur — visiškas savęs ir pasaulio atsižadėjimas, kūno marinimas badavimu ir plakimu, karštos nemigo nakčių maldos. Šalia skaitlingų prostitucijos įstaigų, čia stovi nemažiau skaitlingi išdidūs vienuolynų rūmai.

Vienuolynas buvo vidurinių amžių žmogui ne tik religinės koncentracijos vieta, bet ir užuvėja, tikra ir pastovi apsauga nuo neramaus gyvenimo pavojų. Ji ypač buvo pageidaujama ir reikalinga moterims. Ir iš tikrųjų, antroje vidurinių amžių pusėje moterų vienuolynų skaičius nepaprastai išaugo. Senesnieji vienuolynai buvo skiriami daugiau didikėms, vėlesniais

[1] Büchner, op. c., p. 60—61.
[2] Ibidem p. 62—63.
[3] Büchner, op. c., 61 sqq.

amžiais čia rado prieglaudą miestietės ir bajorės. Kadangi stojant į vienuolyną reikėjo didesnio ar mažesnio kraičio — pasogos, taigi neturtingoms jis, bendrai imant, buvo neprieinamas, Šių gi — neturtingų moterų skaičius buvo itin didelis, ir joms ypatingai buvo reikalinga visokeriopa apsauga. Ši socialė žaizda ypač tapo opi, kai XI—XIII amž. minios vyrų išėjo į kryžiaus karus ir ten žuvo. Liko šimtai tūkstančių našlių ir našlaičių, kurioms be kito vargo dar nuolat grėsė plėšikai, kurių gaujas vis didino išsigimstantieji riteriai. Dėl to tai apie XII amžių moterų antplūdis į vienuolynus buvo tikrai didelis. Negalėdamos čia sutilpti, neturtingosios moterys ėmė steigti sąjungas, panašias į vienuolynus, vadinamas beginių arba begučių sąjungomis. Jos prasidėjo Niderlanduose, pabaigoje XII amž. Vardo kilmė neaiški. Galbūt jis kilęs nuo šv. Begga'os, o gal nuo kunigo Lamberto de Begues vardo. Pradžioje beginė žmonių kalboje reiškė tą patį, ką vienuolė. Beginės nedarydavo vienuoliškų apžadų ir nesilaikydavo vienuolynų regulos, bet nešiodavo ypatingą apdarą, bendrai, paprastai nedideliu skaičiumi gyvendavo, dirbdavo ir melsdavosi. Viršininkė, paprastai, būdavo sąjungos įsteigėja, kuri dažniausiai būdavo kiek pasiturinti ir savo turtą pavesdavo sąjungai. Išstoti iš sąjungos galėdavo kada kuri norėdavo. Nedrausmingos būdavo atleidžiamos. Greitu laiku sąjungos paplito visoje šiaurinėje ir vakarinėje Europoje. Iš pradžių joms buvo neleidžiama gyventi miestuose, dėlto apsitverusios savo ūkius aukštomis sienomis įsikurdavo kaime.[1] Vėliau, leidus joms kurtis miestuose, jų skaičius čia labai išaugo. XIII amž. pabaigoje viename Frankfurte jos turėjo 57 namus, t. y. 3% visų miesto namų; Strasburge — 60 namų, Bazely — 30, Miunchene tik 6 namus.[2] Beginių pragyvenimo šaltinis būdavo pajamos iš turto, kurį kartais joms palikdavo pamaldūs žmonės, kad jos už juos melstųsi, bet dažniausiai gyvendavo iš savo darbo. Esant rinkoje dideliai konkurencijai, didikai ir net cechai suteikdavo beginių ir bendrai vienuolių giminėms įvairių privilegijų. Beginės dar užsiiminėdavo įvairiais gailestingais darbais: slaugydavo ligonius, laidodavo mirusius, globodavo ir auklėdavo našlaičius ir kt. Dėl to visuomenės jos buvo gana mylimos. Bet kadangi beginės nebuvo ypatingoje Bažnyčios globoje, tai pabaigoje vidurinių amžių nemaža jų buvo apkaltintų burtininkėmis - raganomis ir sudegintos.

XV—XVI amž. beginių sąjungos praturtėjo, supasaulėjo, bendrai, išsigimė. Kilus reformacijai, jos iširo. Tik Niderlanduose, iš kur jos ir kilo, išsilaikė ligi pastarųjų laikų. Tyčia ilgiau sustojau prie beginių sąjungų, kaip tipiškiausių. Be jų pabaigoje vidurinių amžių buvo visa eilė joms panašių įstaigų, kuriomis moterys pasilengvindavo sunkią dalį.

[1] Der grosse Brockhaus, II. B. p. 460.
[2] Büchner, op. c., p. 34.

Iš šios vidurinių amžių moters teisinės, o daugiau ekonominės būklės apžvalgos aiškėja, kad moterų klausimas viduriniais amžiais tikrai egzistavo ir buvo, jei ne daugiau, tai ir ne mažiau, aktualus, kaip mūsų laikais. Nors negalima pasakyti, kad jį spręsdama vidurinių amžių visuomenė būtų neparodžiusi socialinio jausmo ir išminties, tačiau patenkinamai išspręsti, ypač jo teisinės ir ekonominės pusės, neįstengia ir labai pažangi XX amž. visuomenė.

II. MORALINĖ IR INTELEKTUALINĖ MOTERS BŪKLĖ VIDURINIAIS AMŽIAIS

Mažiau aktuali viduriniais amžiais buvo moralinė ir intelektualinė moterų klausimo pusė.

Moterų, kaip ir visas vidurinių amžių švietimas, buvo susikoncentravęs vienuolynuose. Šiam švietimui programą ir kryptį davė dar V-me amž. šv. Jeronimas. Jis, prašomas, parašė apie mergaičių ugdymą du laišku: vieną romietei Letai, antrą savo draugui Gaudencijui. Šv. Jeronimas, matyt, buvo skaitęs romėnų pedagogo M. F. Kvintilijono veikalą „Institutio oratoria“, bet jis iš čia paimtoms mintims davė grynai krikščionišką charakterį. Tik metodai panašūs, o ugdymo tikslas ir programa visai kitoki.

Šv. Jeronimo manymu, mergaitė turi būti pirmoje eilėje religinama ir dorinama. Kūdikio amžiuje auklė vietoje pasakų jai pasakoja epizodus iš šv. istorijos, vietoje stabmeldiškų dainų giedamos psalmės. Išmokusi skaityti ir rašyti, ji nuolat skaito šv. Raštą,, bažnyčios tėvų raštus ir mokosi psalmių. Joje reikia atsidėjus ugdyti tvarkymosi ir saikumo įpročius, ją saugoti nuo netinkamos draugystės, joje slopinti tuštumą ir linkimą puoštis. Be to, mergaitei reikia išmokti įvairių rankų darbų, verpti, austi.[1]

Šios programos buvo laikomasi ištisą viduramžį moterų vienuolynų mergaičių mokyklose. Aacheno konciliumas 817 m. išleido Institutio monialium, kur šv. Jeronimo programa rekomenduojama visoms moterų vienuolynų viršininkėms. Kadangi kai kuriuose moterų vienuolynuose pradžioje mokėsi ir berniukai, taigi ši programa, su mažais pakeitimais, ir jiems buvo taikoma.[2]

Šv. Jeronimo auklėtinės, kurioms jis skyrė savo pedagogiką, turėjo būti išugdytos vienuolėmis, tuo būdu ir visas moterų ugdymas viduriniais amžiais turėjo, jei taip galima pasakyti, vienuolišką charakterį. Tačiau jis buvo taikomas ne tik būsimoms vienuolėms, bet ir pasaulietėms moterims, daugiausia didikėms. Ši moterų švietimo kryptis truko ligi XII amž. Jo rezultatai yra gana žymūs. Būdama laisva nuo šeimos rūpesčių,

[1] Hieronymus, Brief an Läta und an Gaudentius, üb. v. K. Ernesti, p. 14 sqq.
[2] Finke, op c., p. 29.

moteris vienuolyne pasiekdavo kartais gana aukšto, ne tik išsilavinimo, bet ir mokslingumo laipsnio. Jau VI amž. rašė šv. Radegonda lotynų kalba elegijas, kurios, anot poeto Fortunato „yra pilnos žavingumo ir kurių kiekvienas žodis pavergia širdį.“[1] Kiek vėliau Bodovina, viena iš pirmųjų chronikų rašytojų, parašė Radegondos gyvenimą. Karolingų laikais mokslas ir literatūra buvo taip plačiai kultivuojami moterų vienuolynuose, kad Karolis Didysis rado reikalingu 789 m. išleistu įsakymu tai vienuolėms uždrausti, ypač draudė užsiiminėti poezija.[2]

Išsilavinusių moterų, ypač daug buvo Irlandijos vienuolynuose. Kai kurios jų buvo taip pat gerai išstudijavusios lotynų klasikus, kaip ir šv. Raštą. Misijonieriaujant Irlandijos vienuoliams Europoje, jos buvo jų uolios talkininkės. Ypač žymi yra anglosakse Lioba. Ji, būdama Tauberbischofsheimo vienuolyno viršininkė, įsteigė čia pirmąją mergaičių mokyklą, kuri buvo pavyzdžiu kitoms šios rūšies įstaigoms. Vokiečiai su pasitenkinimu ją vadina pirmąja Vokietijos mokytoja. Jos biografas Ralph v. Fulda jos vedamą vienuolyną vadina „Vokietijos mergaičių švietimo lopšiu“[3].

Aukščiausiai buvo pakilęs švietimas moterų vienuolynuose apie X—XI amžių. Šio laiko vienuolės, „geriau buvo išstudijavusios Ovidijų, Horacijų ir Virgilijų, sako Finke, negu kai kurie mūsų laikų filologai.“[4] Šiuo metu gyvena ir viena iš gabiausių vidurinių amžių moterų, „tikras genijus, poetė iš Dievo malonės“, kaip ją vadina istorikas Finke,[5] — Rosvita iš Gandersheim († 1002). Rosvita yra pirmoji, ir beveik vienintelė, turint galvoje ir vyrus, dramų rašytoja viduriniais amžiais. Rosvitos laikais buvo mergaičių mokyklose ypatingai mėgiamos linksmos, bet ne visai padorios Terencijaus dramos. Norėdama jų vietoje duoti mergaitėms ką nors tinkamesnio, ji pati ėmėsi rašyti. Palikdama Terencijaus dramų formą, ji savo dramoms davė aukštos krikščioniškos moralės persunktą turinį. Nors Rosvitos dramos nėra, tiesa, išbaigtos, tai daugiau tik škicai, tačiau ir iš jų aiškiai juntamas didelis autorės sugebėjimas supinti tragišką su komišku, nepaprastas jos pastabumas, mokėjimas įsigyventi į kito sielą, o ypač žymus karštas poetės užsidegimas krikščionybės idealais. Bet kadangi ji į giliai religingą savo dramų foną įpynė ir erotinių motyvų, tai griežtiems vidurinių amžių asketams jos nepatiko ir tuo būdu, sako Finke, buvo užslopintas šis pirmasis krikščioniškosios dramos pumpurėlis.[6]

Anksčiau minėtoji šv. Hildegarda, veikalo „Liber simplicis medicinae“

[1] Larnac. Histoire de la littérature féminine en France, p. 10.
[2] Ibidem, p. 10—11.
[3] Valkmer, Geschichte der Pädagogik!, p. 32—33.
[4] Finke, op. c.,. p. 30.
[5] Ib., p. 31.
[6] Finke, op. c., p. 32.

autorė, Rupertusbergo prie Bingeno vienuolyno viršininkė, turėjo taip pat aukštą filosofinį išsilavinimą ir gerai nusimanė politikoje. Tai žymu ypač iš jos laiškų, rašytų popiežiui ir imperatoriui, kurie nekartą klausdavo jos patarimo. Yra užsilikę nemaža jos kalbų, giesmių, homilijų ir kt.[1]

Odilienbergo vienuolyno, Elzase, vienuolė Herrad'a Landsberg yra autorė labai svarbaus vidurinių amžių kultūros istorijai veikalo Hortus deliciarum — savotiškos enciklopedijos, kurioje tilpo didelė dalis vidurinių amžių žmogaus žinojimo lobyno. Gaila, kad šis brangus raštas sudegė Strasburge per 1870 m. karą.[2]

Daug pasitarnavo mokslui ir literatūrai vidurinių amžių vienuolės, rinkdamos manuscriptus ir perrašinėdamos knygas, kurias jos nekartą papuošdavo meniškais piešiniais. Šiuo atžvilgiu ypač žymios yra Dimudis iš Wessobrunn, Guta iš Schwarzenthann ir Leukardis iš Mallersdorf.[3]

Be to, vienuolės piešė ir siuvinėjo paveikslus, audė kilimus, kurių nemaža yra didelės meniškos vertės ir kurių dalis yra dabartinių Europos muziejų pasididžiavimas.

Apie pasauliečių moterų veikimą pirmoje vidurinių amžių pusėje beveik nieko nežinoma. Greičiausiai jos, kaip ir visa to laiko pasaulinė visuomenė, buvo tamsios ir paskendusios kasdieniniuose rūpesčiuose. Šiek tiek žinių yra likę tik apie darbus kai kurių aukštųjų ponių — karalienių ir princesių, kurios taip pat, beveik visos, buvo gavusios išsilavinimą iš vienuolių. Gaunamas įspūdis, kad šios damos daugiau domėjosi dvasios gyvenimu, kaip jų aukštieji vyrai ir giminaičiai. Vienos jų globodavo savo laiko mokslo žmones, kitos su jais susirašinėdavo mokslo ir literatūros klausimais, tuo tarpu kai vyrų didikų nedaug kas vos temokėjo rašyti.

Kai kurios jų net pačios mėgino rašyti. Vyro Akvitanijos hercogo Bernhardo, atstumtoji Duoda parašė 840 m savo sūnui Viliui gyvenimo vadovėlį — savotišką auklėjimosi traktatą. Mažai kur galima rasti tiek kilnaus žmoniškumo ir ligi heroizmo einančios krikščioniškos dvasios, kaip šitame nuskriaustos motinos pamokyme savo sūnui. „Gerbk tavo tėvą (vadinasi tą, kuris ją paniekino!), tarnauk ištikimai valdovui, būk draugiškas sau lygiems, visuomet duosnus vargšams“ — moko Duoda. Toliau ji pataria savo sūnui, kiek galima dažniau, bėgti iš pasaulio į vienumą, *prie* savo *knygų*.[4] Nuostabus patarimas tais laikais, kada knyga buvo toks retas svečias didiko kabinete.

Dar vienoje dvasinio gyvenimo srityje buvo vidurinių amžių moteris ypač aktyvi — tai religijos sritis. Aš čia nesustosiu ties pirmaisiais krikš-

[1] Volkmer, op. c., p. 33.
[2] Larnac, op. c., p. 11.
[3] Finke, op. c., p. 30.
[4] Finke, op. c., p. 34.

čionybės amžiais, kur moteris mirė už Kristaus mokslą lygiai drąsiai ir dažnai, kaip ir vyras. Taip pat krikščionybės išplatinimo darbe moters nuopelnai yra pakankamai ryškūs. Bet ir vėlesniais laikais, jau krikščionybei įsigalėjus, moteris nuolat budi ir labai gyvai reaguoja į įvairius jos reikalus. Prasidėjus XI amž. bažnyčios reformoms, kurių centras buvo Kliuni vienuolynas, o įkvėpėjas ir vadas vienuolis Hildebrandas, vėliau popiežius Grigalius VII, moterys tampa uolios to judėjimo dalyvės. Net kaimietės uoliai dalyvavo sąmyšiuose, kurie vėliau kilo sąryšyje su tuo judėjimu.

Paprasta Italijos mergaitė, vienuolė Kotrina iš Sienos, drąsiai ir atvirai rašė XIV amž. popiežiui ir aukštiesiems dvasininkams apie jų klaidas, pragaištingas bažnyčiai. Ji tai darė taip nuoširdžiai ir taktingai, kad ne tik nebuvo už tai smerkiama, bet jos buvo klausoma.[1]

Antroje vidurinių amžių pusėje iškyla visa eilė žymių moterų mistikių.

Tačiau paskutiniais vidurinių amžių šimtmečiais vienuolynų reikšmė tiek moterų, tiek bendrai švietimo atžvilgiu, ima mažėti. Vis rečiau sutinkami žymesni moterų vienuolynų vardai. Gal šiam reiškiniui kiek turėjo įtakos tai, kad žymesni scholastikos atstovai nepalankiai moterį vertino. Bet turbūt daugiau tai turi sąryšio su vidurinių amžių visuomenės dvasios persilaužimu, kuris prasidėjo apie 1100 m.

Kryžiaus karų metu smarkesniu tempu ėmė augti miestai, ir, iškilęs miestiečių luomas, pamažu paveržė iš vienuolynų vadovaujamą kultūros gyvenime vaidmenį. Ši miestiečių kuriamoji nauja kultūra buvo jei ne priešinga ligšiol vyravusiai religinei dvasiai, tai bent jai abejinga. Jos pradžios tenka ieškoti pietų Prancūzijoje — Provance — senosios helenų kultūros krašte, iš kur kilo visoks stipresnis vidurinių amžių dvasinis sąjūdis: feodalizmas ir ritieriai, albigensai ir kitos herezijos, pirmieji kryžiaus karai ir, pagaliau, XII amž. judėjimas, siekęs išsilaisvinimo iš bažnyčios protektorato. Pradžioje imta reikšti nepasitenkinimo esama santvarka. Vėliau pradėta ieškoti naujų gyvenimo formų. Paskelbta kova asketizmui ir kitiems gyvenimo džiaugsmo varžtams. Pirmiau marinamas kūnas atgavo visas savo teises. Ne „iš pasaulio“, bet „į pasaulį“ imta gaivalingai veržtis. Vietoje krikščioniškosios Caritas iškyla pagoniškasis amor — smagumų pradžia ir šaltinis.[2]

Pasaulietė moteris išeina viešumon naujoje šviesoje. Dabar ji ne „gundytoja“, ne „velnio piūklas“, kaip ją kai kas anksčiau vadindavo, bet svajonių objektas, įkvėpėja, visokio džiaugsmo versmė. Ši staigi atmaina ypač buvo juntama literatūroje. Atgyja viduriniais amžiais pamiršta lyrika. Frauenminne tampa mėgiamiausia poezijos tema. Minnesangeriai —

[1] Finke, op. c., p. 46—47.
[2] Finke, op. c., p. 36 sqq.

mylimieji poetai. Pirmieji pasaulinės vidurinių amžių poezijos kūriniai iš tikrųjų buvo visai kitokios dvasios. Rolando dainoje, pav., moteris beveik ignoruojama. Fableaux autoriai taip pat greičiau pajuokia moterį, negu idealizuoja, joje randa begales ydų ir nedorybių. Radikalaus XII amž. literatūros krypties pasikeitimo kaltininke, be kita ko, yra laikoma Eleonora iš Akvitanijos.

Eleonora iš Akvitanijos gyveno tarp 1122—1204 m. Ji buvo anūkė vieno iš seniausių Prancūzijos trubadūrų, Viliaus de Poitiers, Akvitanijos grafo. Iš savo tėvuko ji paveldėjo gabumus ir meilę literatūrai. Ji mėgo poetų draugiją, nors užtat buvo laikoma lengvabūde. 1137 m. ji ištekėjo už Liudviko VII, Prancūzijos karaliaus, ir atvykdama į Paryžių atnešė čia rafinuotą pietų liuksusą, švelnias manieras ir susidomėjimą menu. 1164 m. ji ištekėjo už Anglijos karaliaus, tą pačią dvasią nusinešdama į Angliją. Ištekėjus jos dukterims už Champagne ir Blois kunigaikščių, Reimsas ir Blois tampa, šalia Paryžiaus, naujosios krypties centrais. Šias aukštas ponias pasekė kitos ir taip gana greitu laiku žymesniųjų Prancūzijos didikų namai tapo poetų užeigomis, o namų ponios — jų globėjomis. Čia reikia ieškoti pradžios garsiųjų Prancūzijos ponių salionų, tiek daug patarnavusių prancūzų literatūros ir net mokslo pažangai.[3] Ir taip, ponių dėka, susidomėjimas literatūra tapo mada, kuri iš Prancūzijos greit persimetė ir į kaimyninius kraštus. Atsidėkodami ponioms už prielankumą poetai joms dainavo, jas garbino, stačiai dievino. Pirmieji moterį garbinti ėmėsi Prancūzijos pietų poetai - trubadūrai, juos pasekė šaltieji šiaurės truveriai. Vokietijoje — Minnesangeriai. Moters kultas, deja, veik išimtinai tik jos kūno, iš literatūros perėjo į gyvenimą, ypač į ritierių sluoksnius.

Tačiau XII—XIII amž. moteris yra ne vien poetų įkvėpėja ir globėja, ji ir pati imasi rašyti. Tarp 1160—1250 m. vienas meridionalės literatūros žinovas priskaito apie 21 poetę — trubadūrę. O kiek jų yra nesuskaitytų ir iš viso nesuskaitomų! Išsilikę jų kūriniai charakteringi paprastumu, natūralumu ir nuoširdumu, ko paprastai nerandama vyrų trubadūrų — amatininkų kūriniuose. Virš šių poečių iškyla Marija iš Prancūzijos. Tik tokiu vardu ji yra žinoma prancūzų literatūroje. Ji yra kilusi iš Normandijos; apie 1170 m. gyveno ir rašė Anglijoje, galbūt Eleonoros iš Akvitanijos įtakoje. Ji yra palikusi keletą lyrinio turinio poemų, t. v. lais, nemaža pasakėčių ir vieną didesnę religinio turinio poemą. Jos kūriniai pasižymi rimtumu ir idealizmu. Bédier manymu, ji bus davusi pradžią prancūzų idealistiniam romanui.[2]

Tačiau vos pradėjus kilti moteriai į dvasios gyvenimo viršūnes, „pavydūs vyrai, sako Larnac, griebėsi visų priemonių grąžinti primatą, į kurį

[1] Larnac, op. c., p. 12 sqq
[2] Larnac, op. c., p. 18.

jie tarėsi turį teisių."[1] Bet ir draugų moteriai netrūko. Prasidėjo kova, kurią Abel Lefranc vadina „moterų ginčas" — „la gueralle dės femmes." Šio ginčo priežastys yra ne tik istorinės, bet, kaip ir visų laikų moterų „ginčo", psichologinės ir net fiziologinės. Pati seniausia ligi mūsų laikų išlikusi priešistorinė vyrų literatūra, sako Bédier, yra prieš moteris nukreiptos pasakos.[2] Nenuostabu tad, jei XII—XIX amž. šalia raštų perdėto moteriai saldumo pasirodė visa eilė raštų, šmeižiančių moteris. Autorius „Patarlių, apie moters prigimtį" lygina moterį gyvuliams, simbolizuojantiems tariamas moters ydas ir nedorybes. „Moterų evangelijos" kupletai yra pilni aštrios moters kritikos. Bet pikčiausias jų visų buvo „Rožės romanas", parašytas XIII amž. Turinio atžvilgiu jis susideda iš 2-jų dalių; pirmoje dalyje, parašytoje Guillaume de Lorris, moteris idealizuojama; antrosios, kelis kart didesnės, dalies autorius, raišasis Jonas Clopinel, vadinamas Jonas de Meung, juodina moteris pačiais stipriausiais dažais. Antifeministai jam smarkiai plojo. 1380 m. EustachiusDeschamps, vadinamas Morel, išleido veikalą „Moterystės veidrodis", nukreiptą ne tik prieš moteris, bet ir prieš moterystę. Boccacio „Decameronas" pilnas pilnos satyros moteriai.[3]

Nėra jokios galimybės išvardinti visus šio laikotarpio raštus, kurių autoriams moteris — „nešvari" būtybė, „trilypiai žemesnė už vyrą: esme, kilme, ir prigimtimi" — yra visų buvusių, esančių ir būsimų pasaulio blogybių ir nelaimių priežastis. Paveldėtas iš senovės vidurinių amžių moters niekinimas čia pasiekė viršūnių.

Nemaža raštų taip pat šiuo metu pasirodė ir moteris teisinančių, bet jų pasiekti rezultatai nebuvo žymūs tol, kol pati moteris nesiėmė priemonių savo vardui ir teisėms apginti. Pirmoji iš moterų viešai ir drąsiai šią kovą pradėjusi yra italė Christina de Pisan. Ją, be jokių rezervų, tenka pripažinti moterų judėjimo pijoniere.

III. CHRISTINE DE PISAN

Christina de Pisan gimė Venecijoje 1364 m. Jos tėvas Tomas de Pisan 1368 m. atvyko į Paryžių ir čia tapo Karoliaus V astrologu ir gydytoju. Turėdamas pats didelį išsilavinimą, Tomas de Pisan, prieštaraudamas savo laiko dvasiai, davė ir Christinai platų ir nuodugnų išsimokslinimą. 1378 m., eidama vos 14-tus metus Christina de Pisan ištekėjo už Karoliaus V sekretoriaus Etienne du Castel, kuris praėjus 11 metų mirė, palikdamas jauną našlę su trejetu vaikų ir sena motina. Christina mėgino

[1] Larnac, p. 21, sqq.
[2] Ibidem.
[3] Lamac, op. c., p. 24 sqq.; Rose Rigaud, Les idées féministes de Christine de Pisan, p. 36 sqq.

išgauti jai vyro testamentu paliktą turtą, tačiau ilgai užtrukusiai bylai išleido paskutinį savo turtą ir galų gale, nieko nelaimėjo. Ši moralinė ir materialinė skriauda jai, kaip moteriai padaryta, ją giliai sujaudino. Apsidairiusi aplink ji pamatė visur moters niekinimą ir skriaudas, kurias dar gilino „Rožės romanas“ ir panaši literatūra. Christina ėmėsi rašyti. Pradžioje rašė lyrinio turinio eilėraščius, ir kitokios poezijos kūrinius, kuriuos siuntinėjo didikams, tikėdamosi jų moralinės ir materialinės paramos. Ji sužavėjo savo skaitytojus. Anglijos karalius kvietė ją atvykti ir apsigyventi Anglijoje; J. G. Visconti ragino ją grįžti į Italiją, tikrąją savo tėvynę. Christina de Pisan pasiliko Prancūzijoje, nors šio krašto valdžios nerado reikalingu skirti jai benefisų, teikiamų kitiems rašytojams. Kad patiktų publikai ir gautų daugiau uždarbio Christina de Pisan ėmėsi linksmos poezijos, bet tai jai, nelaimių išvargintai, nelabai vyko. Be to, ji buvo daugiau proto, negu jausmų žmogus ir dėl to jai geriau sekėsi rimtesni, mokslinio turinio, raštai. Turėdama plačią kultūrą ir išlavintą protą, Christina de Pisan parašė eilę labai įvairaus turinio raštų: istorinių, politinių, moralinių, sociologinių. Bet ir čia jai, kaip moteriai, teko patirti netikėtų sunkumų. Antifeministai apkaltino ją plagiatu ir paskleidė gandus, kad Christina de Pisan pasisavinusi vyro parašytus veikalus... Tai jau buvo perdaug! Atsakydama į šiuos nepagrįstus kaltinimus, Christina de Pisan įsipainiojo į polemiką, o tuo pačiu ir į „moterų ginčą.“[1]

1399 metais ji parašė veikalą „Laiškas meilės dievui“, kuriame ji gina moterį skaudžiausiame jos kaltinime, būtent, nemoralume. Ji atremia senus priekaištus, jog moteris esanti iš prigimties nešvari, gašli ir godi, iškelia painią dvigubos moralės problemą ir prieina išvados, kad moraliniuose iškrypimuose abi lytys turėtų būti lygiai atsakingos.[2]

1401 m. pabaigoje Christina de Pisan pradėjo gyvą polemiką dėl Jono de Meung rašto „Rožės romanas“. Ji viena prieš skaitlingus oponentus, kurių stipresni buvo J. de Montreuil, Lilio miesto galva, G. Col, karaliaus patarėjas ir P, Col, jo brolis, ryžosi išeiti į nelygią ir net pavojingą kovą. Anot P. Col, 7000 bendraminčių buvo pasiryžę griebtis plunksnos ginti savo šefą — Joną de Meung. Iš šitos polemikos kilo Chirstinos de Pisan raštas „Laiškai apie Rožės romaną“, kur ji be kitų problemų paliečia ir moters gabumų klausimą. Energingai ir įtikinančiai, kartu kukliai ir rimtai ji atremia kartais ne tik satyriška, bet net ciniška forma padarytus jai ir bendrai moterims priekaištus.[3]

Žymiausias visų Christinos de Pisan feministinių raštų yra jos veikalas „Moterų valstybė“ — „La cite des Dames“, parašytas apie 1405 m Čia ji išeina viešumon, kaip įgudusi ir turinti vardą rašytoja ir kaip subrendusi

[1] Rose Rigaud, op. c., p. 29 sqq. ; Larnac, op. c., p. 28 sqq.
[2] Rose Rigaud, p. 55, 56.
[3] Ibidem, p. 62—63.

feministė. Su visu rimtumu ir įsitikinimu ji svarsto moterų klausimą, ypač plačiai sustodama ties vyro ir moters psichinės lygybės problema. „Jei vyras mano, sako ji, kad moteris yra silpnesnio proto ir charakterio, negu jis pats, kodėl tat jis neduoda jai išsilavinimo, kurį jis gauna. Jeigu įsigalėtų paprotys siųsti mergaites į mokyklas ir ten leisti joms kartu su berniukais mokytis įvairių mokslų, jos taip pat gerai išmoktų ir suprastų įvairių mokslų ir menų subtilumus, kaip ir berniukai. Jeigu išsilavinimas patobulina vyrą, nėra pagrindo manyti, kad jis pagadintų moterį. Mane labai stebina tų vyrų pažiūros, kurie nenori, kad jų dukterys, žmonos arba giminaitės mokytųsi, esą dėlto, kad mokslas pakenksiąs jų dorovei. Tai tik įrodo, kad ne visos vyrų pažiūros yra rationalios ir kad ir jie kartais klysta“ Šiais ir panašiais samprotavimais Christina de Pisan nori įrodyti mergaičių mokslinimo reikalingumą. Lygiai rimtai svarsto ji šiame veikale ir kitus moterų emancipacijos klausimus.

Tačiau siekdama moters išlaisvinimo Christina de Pisan nėra revoliucionierė. Reikalaudama moteriai teisių, ji nenori atpalaiduoti ją nuo jos pareigų. Atvirkščiai, ji nuolat jai jas primena. Lygiai ir vyrui ji pripažįsta visus jo geruosius savumus.[1]

Christina de Pisan ne tik gina moterį, bet ją ir lavina. Veikalas „Trijų dorybių knyga“ yra savotiškas moters lavinimosi vadovėlis. Ir nuostabu, kad pati būdama aristokratė, Christina de Pisan jau tais laikais nepamiršo ir vadinamojo trečiojo luomo moterų — miestiečių ir kaimiečių — reikalų. Kiekviena moteris, kokio ji luomo būtų, čia galėjo rasti ką nors jai naudingo.[2]

Kaip ir galima buvo laukti, Christinos de Pisan raštai sustiprino vadinamąjį „moterų ginčą“. Jie susilaukė aštrios kritikos, į kurią ji vėliau atsakė „Debatais“, „Laiškais“ ir kitokiais raštais. Christina de Pisan rašė ir gynė moterų reikalus ligi senatvės. Privargusi, eidama 54 m. ji užsidarė vienuolyne. Čia ji dar parašė „Christinos vizijas" — savo autobiografiją. Išgelbėjus Joanai d‘Arc Prancūziją, vėl atgijo senutės Christinos de Pisan feministinė dvasia ir 1429 m. prabilo jos mūza paskutinį kartą Joanos d‘Arc garbei. Greit po to ji mirė.[3]

Christinai de Pisan mirus, „moterų ginčas“ — kova dėl žmogiškų moters teisių — tęsėsi. Jis nėra galutinai baigtas ir mūsų laikais. Tačiau viduriniams amžiams tenka pripažinti garbę davus Christinos de Pisan asmenyje pradžią judėjimui, apie kurį Condorcet „Žmogaus dvasios pažangos eskize“ yra pasakęs: „Naudingiausia žmonijos gerovei pažanga reikia pripažinti išgriovimą prietarų, įnešusių į abiejų lyčių santykius teisių nelygybę, pragaištingą net tam, kurį ji favorizavo.“[4]

[1] Rose Rigaud,. op. c., p. 75 sqq.
[2] Rose Rigaud, op. c., p. 115 sqq.
[3] Ibidem;. Larnac, op. c., p. 36.
[4] Larnac, op. c., p. 157.

EKONOMIJA

JUOZAS URMANAS, Kaunas

DABARTINĖS ŪKIO SISTEMOS KRIZIS IR NAUJIEJI BANDYMAI

Šiandien visur, ir diskusijoms, ir paskaitoms, ir publicistikai bene mėgiamiausia ir populiariausia tema yra kriziai, ir tai ekonominiai kriziai. Tačiau tenka pastebėti, kad juo daugiau kalbama ir rašoma apie krizį, juo labiau visuomenė nebesusivaiko tų krizių sąvokose ir juo miglotesnis atrodo kelias išvengti krizio pasėkų. Visuomenė, besiklausydama nuomonių apie krizius ir jų pasėkas, tiesiog fatalingai pasidaro nebejautri, likimui pasiduodanti. Šitokie reiškiniai liudija, kad visuomenė nėra vien ūkiškųjų veiksmų suirutės tik paviršutinai paliesta, bet kad tie reiškiniai turi daug gilesnes šaknis.

Čia tenka pačioj pradžioj pabrėžti, kad šiuo momentu kalbėti apie atskirų visuomenės gyvenimo sričių krizius bei negalavimus būtų bergždžias laiko gaišinimas. Šiandien reikia kalbėti apie visuotiną krizį, nes jis yra apėmęs visas tautas, visus kraštus ir visas visuomenės gyvenimo sritis; todėl, galbūt, visuomenė ir darosi abejinga dėl krizio aiškinimų, nes paimama viena gyvenimo sritis ir tik jai visa bėda suverčiama.

Kodėl taip kartais daroma, nesunku atspėti; jeigu šiandien daugiausia kalbama ir rašoma apie visuomenės politinių santvarkų ir ūkio krizius, tai tas vyksta dėlto, kad atitinkamoj dvasioj išsiauklėjusiai visuomenei, tos gyvenimo sritys atrodo svarbesnės, visiems kraštams ir tautoms bendresnės, o tikrovėje reikėtų daug daugiau rūpintis religiniais, doroviniais, pasitikėjimo ir kitų dvasinio gyvenimo sričių kriziais, nes šios, o ne pirmosios, asmens ir visuomenės gyvenime turi pirmaeilės svarbos. Šių gyvenimo sričių krizis ir yra priežastimi ūkiškų bei politinių krizių.

Kaipgi tatai išaiškinti, kad šiandien publicistika, mokslo institutai, pavieni mokslo žmonės yra užimti perdėm vien ūkiškų krizių aiškinimu? Šiandien galima pastebėti ir dar keistesnių dalykų: gausi literatūra apie ūkišką krizį eliminuoja ūkį iš visų kitų žmogaus bei visuomenės gyvenimo sričių ir ima aiškinti ji nepriklausomai nuo kitų gyvenimo reiškinių. Tokia literatūra apie ūkį bei jo krizį labai gausi skaitlinėmis bei statistiniais samprotavimais, bet įtikinti ji nieko neįtikina, nes vienas autorius vienaip skaitlines sugrupavęs padaro vienokias išvadas, kitas kitokiais metodais prieina prie visai priešingų rezultatų. Galima dar sutikti, kad skaitli-

nėmis įrodoma ūkiškojo gyvenimo pažanga arba smukimas, bet nusakyti ūkio esmę arba įrodyti krizio priežastis skaitlinėmis — neįmanoma, nes matematika ne tik negali gyvenimo išaiškinti, bet net jo paaiškinti. Matematiškas galvojimas neaprėpia gyvenimo bei dvasios pasaulio, o ūkis yra gyvenimo dalis. Kaip rimtas gydytojas, norėdamas teisingiau atspėti savo paciento ligos priežastį, interesuojasi ligonio aplinkuma, praeitimi, dvasiniu gyvenimu ir, tik turėdamas tas visas žinias, daro sprendimą, nes jo supratimu visa tai turi sąryšio su liga bei pasveikimo galimumais, taip ir ūkio negalavimai gali būti aiškinami tik ankštame sąryšyje su kitų visuomenės gyvenimo sričių reiškiniais. Ir jei gyvenime mes pastebime, kad to nežiūrima, tai tas reiškia, kad arba dalykas svarstomas paviršutiniškai, diletantiškai arba visas galvojimas paremtas klaidingu ūkio supratimu. Kadangi, kaip aukščiau minėta, šiandien toks atitrauktas, skaitlinėmis ūkio ir jo krizio, aiškinimas yra literatūroje dominuojantis, tai pravartu yra susipažinti su tokio aiškinimo priežastimis.

Tų visų ūkio ir jo krizio supratimų bei aiškinimų priežastis glūdi ūkio sumechanizavime ir asmens bei visuomenės gyvenimo sričių griežtame paskirstyme. Tas paskirstymas teorijoje dar ypatingai sutvirtinamas praktiškame gyvenime. Beveik visuose politiniuose bei pasaulėžiūros ginčuose tenka girdėti tvirtinimus, kad kiekviena gyvenimo sritis yra autonominis vienetas, kurį maišyti su kitais ne tik kad nepatartina, bet tiesiog negalima. Mokslas, menas, religija, dorovė, ūkis ir t.t. turi būti kiekvienas sau, o ypatingai religiniai įsitikinimai neturi išeiti iš savo kampelio. Šioji nuomonė, įgaudama dažnai oficijalų pobūdį, įvairiais laikotarpiais daugiau ar mažiau akcentuojama, privedė prie to, kad visos gyvenimo sritys buvo pradėtos traktuoti kaip lygios, kad pirmaeilės gyvenimo vertybės buvo degraduotos iki antraeilių. Ūkis buvo padarytas savarankiška gyvenimo sritimi, kurioje, kaip planetų judėjime, vyksta viskas priežastingai, viskas pagal tam tikrą tvarką, kurios nesutrukdyme slepiasi individo ir visuomenės gerovė ir laimė.

Šita, aukščiau nusakyta, destruktyvi (iš dvasinio gyvenimo srities žiūrint), ją galima pavadinti net demoniška, nuomonė, amžiams bėgant, padarė labai didelę įtaką visuomenės teisiniam, doriniam, politiniam ir ūkiškam gyvenimui. Toji įtaka ūkiškame gyvenime ypatingai reiškėsi tuo, kad ūkis iš pradžios buvo atpalaiduotas nuo aukštesnių dvasinių vertybių įtakos; vėliau jis buvo *išstumtas* į priekį visų gyvenimo sričių. Šitokiam ūkio, kaip savarankiškos gyvenimo srities, reikšmės perdėjimui pritarė net tam tikri visuomenės sluoksniai, vėliau virtę tam tikra socijale klase.

Dvasiniame gyvenime viso to pasėkos vedė dar toliau. Po ūkio sulyginimo su kitomis visuomenės gyvenimo sritimis sekė ūkio primatas prieš kitas sritis; toliau sekė teorija, kad visas dvasinis visuomenės gyvenimas yra ne kas kitas, kaip ūkiškųjų procesų — materijalio gyvenimo atspin-

dys. Ne dvasinis gyvenimas dirigavo medžiaginiam, bet medžiaginis dvasiniam. Dar įdomesnis buvo minties pasikeitimas apie ūkiškojo darbo suderinimą su religija bei politika. Čia, šioj vietoj, tenka ypatingai pabrėžti, kad anksčiau minėta nuomonė — teorija apie ūkio primatą buvo ypač nukreipta prieš idealistinę pasaulėžiūrą. Kol dar iš viduramžių užsilikęs tarp atskirų visuomenės gyvenimo sričių darnumas buvo ryškus, tol buvo kartojama, kad religija, mokslas, menas, ūkis ir t.t. yra atskiros, viena kitos neliečiančios sritys, bet, vos tik įvyko persilaužymas į grynai materijalistinę pasaulėžiūrą, tuojau viskas buvo sujungta ir visos tos sritys pasidarė ir derinamos ir maišomos, jeigu to reikalavo aukštesni tikslai. Kominterno politikos metodai labai aiškiai įrodo, kaip tenka suprasti aukščiau sakytą nuomonę, kuomet ji yra iki galo išvystyta.

Šis, kad ir bendrais bruožais paliestas, visuomenės gyvenimo sričių skyrimąsis bei derinimasis jau veda prie minties, kad ūkis nėra buvęs ir nėra dabar taip jau paprastas dalykas, kad jį būtų galima išaiškinti atitrauktai, skaitlinėmis. Ūkis yra gyvosios visuomenės reiškinys, todėl ir jis pats ir ypač jo negalavimai turi būti svarstomi drauge su bendru visuomenės gyvenimu.

Kasgi yra ūkis, jei minėta nuomonė yra klaidinga? Šį klausimą statys kiekvienas girdėjęs anksčiau pasakytą mintį. Atsakymą į šį klausimą gali duoti gilesnis gyvenimo paanalizavimas ir įsigilinimas į prasmingo gyvenimo reiškinių esmę. Tą klausimą padėti išspręsti gali ir nesudėtingas individo gyvenimas. Žmogus galvoja, svajoja, gyvena, kuria; jis maža dalele dalyvauja mokslo, meno, religijos srityse. Visa tai yra dvasinio gyvenimo sritys, bet žmogus gyvena gamtoje, jis yra reikalingas įrankių bei priemonių, kad galėtų kurti, kad galėtų siekti tų dvasinių vertybių. Tuos įrankius bei priemones žmogus kaip tik ir ima iš gamtos; iš tų įrankių bei priemonių žmogus sudaro atitinkamą sistemą, kurią panaudoja savo tikslams siekti. Ir juo tie žmogaus tikslai yra kilnesni, aukštesni, juo tobulesnė ir vertesnė turi būti ir ta priemonių sistema, kuri padeda tokius tikslus siekti. Kas čia pasakyta apie pavienį žmogų, galima pritaikinti kiekvienam žmonių kolektyvui pradedant šeima ir baigiant visa žmonija, o toji, aukščiau pavadinta, mūsų priemonių bei įrankių sistema ir bus ne kas kitas kaip ūkis. Iš čia mes galime daryti išvadą, kad ūkis yra tarnaujančioji sistema, kad jis yra skirtingas nuo dvasinių gyvenimo vertybių. Bet ūkis lyg organiškai rišasi su tomis vertybėmis, kaip priemonė ir tikslas, tik vadovaujančią rolę, žinoma, tenka priskirti ne priemonei, bet tikslui. Ir vos tik tas organiškas ryšys tarp tikslo ir priemonės, arba kalbamame atsitikime tarp dvasinės vertybės ir ūkio, nutrūksta, tuojau įvyksta suirutė ar tai vertybių ar tai ūkio srityse. Toji perturbacija gali bręsti ilgą laiką ir pasireikšti netikėtai bei nesuprantamai. Kartais toji perturbacija įvyksta priemonių pasaulyje, kada priemonių gausumas, jų pakitė-

jimas sudaro sunkumų dėl jų pritaikymo; kartais perturbacija įvyksta vertybių pasaulyje, kuomet tos vertybės kitaip pradedamos suprasti, kitaip vertinamos, kuomet vertybėms nebemokama parinkti bei pritaikinti priemonių.

Ir šiandieninis ūkio krizis taip pat yra perturbacija, bet perturbacija priemonių ir tikslų pasauliuose drauge; dėl to ir yra jis mums taip sunkiai suprantamas, nes brendo šimtmečiais.

Neliesdami vertybių — tikslų pasaulio krizio, pasitenkinkime palietę vien ūkiškąjį krizį. Sekdami anksčiau pasakytą mintį, mes tą krizį turime išaiškinti ne skaitlinėmis apie gamybą bei suvartojimą, bet pasireiškusiu nedarnumu tarp ūkio, kaip tarnaujančios sistemos, ir dvasinių vertybių, kaip tikslų, o visa galima padaryti tik suprantant laiko dvasią.

Mūsų laikai yra charakteringi dvasinio gyvenimo nublukimu. Materijalizmas, metafizinės minties išsisėmimas, meno išsigimimas, socijalės minties užsitušavimas, technokratijos garbinimas — visa tai yra šių dienų svarbesnieji reiškiniai. Argi prie tokios dvasinio gyvenimo būklės gali likti sveika tarnaujančioji priemonių sistema? Atsakymas, aišku, turi būti tik neigiamas. (Žiūr. O. Spann, Fluch und Segen der Wirtschaft, p. 24).

Bet visa tai atsitiko ne vienu momentu. Tai ką mes šiandien pergyvename, brendo šimtmečiais. Pradžios visam tam tenka ieškoti, taip vadinamųjų naujųjų amžių pradžioje, kada reformacijos ir humanizmo prieglobstyje bujojo individualistinės prigimtosios teisės teorija. Žymesnieji tos teorijos atstovai buvo Althusius — 1603, Hugo Grotius — 1625, Marsilius iš Padujos — 1324, Spinoza — 1632—77 ir kiti. Tų visuomeninių bei politinių teorijų paunksnyje vyko santykių tarp vertybių ir priemonių pasaulių iškrikimas. Žmogus iš bendruomenės (Gemeinschaft) nario tapo pirmiau minėtų teorijų įtakoje homo economicus, visuomenės nereikalingas, autarkiniu vienetu. Iš čia kitėjo ūkio bei atskirų ūkio reiškinių vertinimas. Tas kitėjimas vyko betgi iš palengva, drauge su politiniais bei socijaliniais persigrupavimais. Luominėj visuomenės santvarkoj, kada viduramžių religingumo ir riteriškumo dvasia charakterizavo visuomeninį gyvenimą, ūkis tikrai buvo suprantamas kaip tarnaujanti sistema. Gaminama buvo pareikalavimui, gamintojas žinojo vartotoją, tarp gamintojo ir vartotojo buvo gyvas santykis, tarp paklausų ir pasiūlų buvo atitinkamumas.

Susidarius centralistinėms absoliutistiniai valdomoms valstybėms, turėjo persitvarkyti ir, viduramžių miestų ūkiai į didesnes ūkiškas sritis. Socijalfilosofiniu atžvilgiu šis laikotarpis jau buvo individualistinės prigimtosios teisės teorijos įtakoje. Valstybės valdžios centralizacija ir iš tautos paeinančio valstybės suvereniteto aiškinimas yra tam charakteringi. Ūkio istorijoje tas laikotarpis vadinamas ankstyvuoju kapitalizmu, kuris reprezentuoja lyg ir mišinį iš viduramžių luominės, tarnaujančios ūkio sistemos ir individualistinės, liberalės, kapitalistinės, nes greta didelių mer-

kantilistinės politikos favorizuojamų įmonių, gaminančių nežinomai rinkai, egzistavo dar kooperacijos, gildijos, cechai ir t. t., kas reiškė, kad valstybės ribose ūkis buvo dar lyg ir organizuota visuma.

Visai kitaip dalykai pakrypo, kada individualistinis galvojimo būdas visai paglemžė žmonių protus. Grotius, Hobbes, Spinoza ir kiti tų laikų rašytojai visuomenę vaizdavo grynai individualistiniai. Viso visuomeninio gyvenimo (valstybės) pradžia buvo savarankiškas, autarkus individas. Savaime suprantama, kad toks individualistinis galvojimo būdas negalėjo neatsiliepti ir į ūkiškus reikalus. Individo ir jo laisvių ypatingas iškėlimas vedė prie to, kad ūkis pasidarė savarankiška gyvenimo sritis ir virto iš priemonių sistemos tikslu (aukštesne vertybe). Kaip tokiam, ūkiui buvo pareikalauta neribotos laisvės; laissez faire, laissez passer — buvo tų laikų ūkiškojo gyvenimo šūkis. Prekėms buvo reikalauta laisvo judėjimo per valstybių sienas, lygiai kaip tuo naudojasi oras ir vanduo. Visų ūkiškųjų reiškinių šaltinis pasidarė individo savinauda. Ūkiškasis gyvenimas buvo vaizduojamas tiksliausiai susitvarkiusiu, kada individams bus leista netrukdomai siekti tos savinaudos, kas yra galima tik laisvoj konkurencijoj, nes laisva konkurencija reikalauja, kad individai įtemptai vystytų savo pajėgas. Tokiu būdu buvo manoma pasiekti socijalinės harmonijos. Čia reikia padaryti išvadą, kad tuo ūkiškiems reiškiniams buvo pritaikinta gamtos mokslų priežastingumo dėsniai, kas reiškė, jog ūkis jau nebepriklausė socijaliniams mokslams.

Suprantama, kad, ant individų savinaudos bazuojant ūkį bei visą ūkišką gyvenimą, nebegalėjo būti ir kalbos apie merkantilinės politikos bei luominės santvarkos varžymus. Jų vietą užėmė užsiėmimų bei amatų laisvė, prekybos laisvė, politinės laisvės ir t.t. Šituo ir prasidėjo taip vadinamojo politinio ir ekonominio liberalizmo laikotarpis.

Politinis ir ekonominis liberalizmas, išsivystęs iš tų laikų dvasios, pasireiškė įvairių įvairiausiomis formomis ir uždėjo savotišką antspaudą civilizuotos žmonijos gyvenimui. Ūkiškame gyvenime tas liberalizmas pasireiškė laisvosios prekybos, laisvosios iniciatyvos gamyboje, laisvosios konkurencijos ir panašių laisvių įgyvendinimu. Tuo pačiu laiku vyko taip vadinamas pavienių gyvenimo sričių autonomizavimas arba autarkizavimas. Mokslas turėjo savo sritį, religija savo, moralė savo ir t. t., bet visų sričių pagrindan buvo norima padėti individo laisvės postulatą. Aišku, kad prie tokių aplinkybių jokiai socijaliai politikai, jokiam karitatyviam darbui nebuvo vietos. Tai patvirtina ir tų laikų rašytojai. Taip, pavyzdžiui, pas anglikonų bažnyčios dvasininką Robertą Malthusijų randame tvirtinimus — „Kas į šį pasaulį atėjęs neturi priemonių savo egzistencijai palaikyti, arba kas negali tų priemonių pasigaminti darbu, tas neturi teisės į *pragyvenimą*, jis yra šiame pasaulyje nereikalingas. Gamta įsako jam prasišalinti ir nelūkuriuoja savo įsakymą įvykdyti“ (cituota pas O. Spann,

Hauptheorien der Volkswirtschaftslehre, 1931 m., 67 p.). Po tokios filosofijos įtaka socijalio jausmo auklėjimuisi galimybių nebuvo. Taip pat ir taip vadinamai ūkiškai demokratijai, nežiūrint individo laisvės aukštinimo, vietos kaip ir nebuvo, nes nevienodų gabumų ir nevienodam padėjime esantieji žmonės negali jokiu būdu prie vienodų sąlygų tapti lygiai turtingi ūkiškomis vertybėmis. Todėl individas ir visuomenė turėjo tenkintis vien formalia demokratija, kurioj individas-pilietis tik teoretiniai galėjo džiaugtis ir didžiuotis savąja laisve, o praktikoje jis virto priklausomu ir tai priklausomu nuo nežinomo pono. Jeigu mes paimsime kad ir pačių paskutiniųjų laikų politinį gyvenimą, tai pastebėsime, kad formališka laisvė tapo lyg pasityčiojimo objektu, nes faktinai visų laisvės turi savo rankose tas arba tie, kurie ūkiškai yra galingi. Taip atrodo praktikoje klasikų ekonomistų teorijos apie socijalinę harmoniją. Kaltos čia yra naujųjų amžių pradžios filosofinės idėjos, kurios išjungė individą iš dvasinės visumos (Gemeinschaft) ir paleido jį gyventi ir tvarkytis pagal savinaudos reikalavimus.

Toks jau grynai egoistinis individų gyvenimo motyvas negalėjo neatsiliepti ir į dvasines individo bei visuomenės gyvenimo sritis. Dvasiniai individo bei visuomenės reikalai, būdami priversti jausti ūkiškosios savinaudos primatą, mažėjo, siaurėjo. Žmogaus idealizmas buvo lyg varžtuose. Religiniam idealizmui nebepripažįstama buvo jokia visuomeniška reikšmė. Laikui bėgant, tokios filosofinės bei socijalfilosofinės srovės įgavo gyvenimiškas formas. Politikoje jos susikoncentravo liberališkame judėjime, o ūkyje įsigalėjo kaip kapitalistinė sistema arba kapitalizmas. Šiandien ši ekonominė srovė ir yra visų diskusijų objektu, bei dabartinio krizio, tariama kaltininke; ties ja stabtelkime kiek ilgiau.

Jau aukščiau buvo minėta, kad ūkiškasis gyvenimas, toks koks jis išsirutuliojo iki dabartinės padėties, nėra vien ekonominių galvojimų išdava, bet kad jis visą laiką buvo ar tai filosofinių, ar socijalfilosofinių srovių įtakoje, nes nė vienas žmogus nieko praktiškai nedaro vien tik specifiniai ekonominio tikslo impulsu vadovaudamasis (J. Haessle). Tą nuomonę patvirtina ir garsieji socijologai bei ekonomistai. Taip, pav., M. Weber tvirtina, kad ūkio raida, o ypač kapitalizmas, yra religinių motyvų padaras. Religinis pradas (gemalas) yra galutinas veiklumo impulsas visam ekonominiam darbui (M. Weber, Religionssoziologie I. 63). Anot Weberio, Liuterio reformacija buvo vienas kapitalistinės tvarkos šaltinių, antras toks šaltinis buvęs kalviniškas puritanizmas Anglijoje, kuris mokė, kad visi žmonės yra Dievo skirti palaimai, ir kad ta palaima turi būti pateisinta (sich bewaehren) galimai sėkmingesnių darbu žemėje. Iš šių dviejų šaltinių ir gimė kapitalistinė dvasia ir tvarka. Liuteris askezę iš vienuolyno perkėlė į kasdieninį gyvenimą, puritonai panaudojo tą askezę sėkmin-

gesniems žemiškiems darbams, o liberaliai minčiai beliko atpalaiduoti ūkiškąjį veikimą nuo religinių vertybių.

Kiti mokslininkai, kaip, pav., W. Sombart, H. St. Chamberlain ir kiti, kapitalizmą bando išaiškinti biologine teorija. Pagal Sombartą autochtonus kapitalistinės-miesčioniškos dvasios šaltinis esąs biologinis padarinys, vitalus tipas su visa eile charakteringų įgimtų vertybių. Tos įgimtos vertybės iš kartos į kartą selekcijos būdu tobulėjusios ir galop išsikristalizavęs kapitalistinis žmogus — miesčionis. Gryniausias tipas šiai žmonių grupei esąs žydas, kurio kraujuje esanti kapitalistinė dvasia. Žydai negalį net nieko tame pakeisti (W. Sombart, Der Bourgeois, 1918 m. ir J. Haessle, Das Arbeits-Ethos der Kirche nach Thomas von Aquin und Léo XIII). Galimas daiktas, kad Sombartas čia perdėjo, nes kapitalistinė dvasia viešpatauja ne vien žydų tarpe. Šiuo atveju Sombartą koreguoja H. St. Chamberlainas, kuris tą teoriją taiko bendrai. Tačiau jeigu studijuosime kapitalizmo išsivystymą Europoje, tai pastebėsime, kad jis labai ankštai susijęs su žydų emigracija po Europos kraštus, kas tvirtina W. Sombarto spėliojimus. Bet tikrumoje bus taip, kad kapitalistinė dvasia yra daugelio filosofinių teorijų rezultatas, tik individualistinis galvojimas davė tai dvasiai galimybės susiformuoti į žmogaus tipą, ir šiandieną jau tas tipas duoda pirmą toną ne tik ūkiškam gyvenimui, bet ir pačiai žmonijos kultūrai, taip, kad kapitalistinę santvarką galime pavadinti net tam tikra kultūros sistema. Tai pažymint tenka prisiminti, kad ir paradoksalų Markso tvirtinimą, jog ūkis esąs pirm meno, religijos, teisės. Tą Markso tvirtinimą reikia suprasti ir įvertinti kaip kapitalizmo bujojimo laikotarpio atgarsį, bet iš jo negalima daryti kokių nors sprendimų dėl ūkio ir dvasinių vertybių santykių, nes Marksas nenorėjo ar nemokėjo suprasti ūkio prasmingai ir įsigilinti į ūkio vaidmenį gyvenime iš esmės.

Norint dabar aptarti ir šiandien dar vyraujančią ūkio sistemą — kapitalizmą, tektų taip išsireikšti: kapitalizmas yra toji kultūros sistema, kurioj ūkiškieji daiktai užima aukščiausią padėties (Rang) ir vertės vietą, kuri visas vertybes aukoja kiek galint didesniems išoriniams turtams pasiekti. Kapitalizmas visas vertybes vertina quantitatyviai, jis viską matuoja skaičiais, viskas jam yra nuperkama, viskas pakeičiaama. Kapitalistinė visuomenė nusileidžia iki vaikų idealo. Kaip vaikui tas atrodo vertingesnis, kas išoriniai yra labiau imponuojančiu, taip kapitalistas (vadinkim jį miesčioniu), prisirišdamas prie medžiaginių turtų, dvasia atsitolina nuo gyvenimo bei dvasinių vertybių ir vertina viską pagal mastą ir dydį. Visuomenė, paskendusi kapitalizme, padaro negyvą materiją savo universaliuoju ir bendruoju tikslu, todėl logiškas nuoseklumas veda prie to, kad toji visuomenė pradeda doriniai smukti ir tapti stabų garbintoja. Tarp krikščioniškos askezės religinėj srityj ir tarp ūkiškos homo economicus askezės yra savotiškas panašumas, būtent: kapitalistas miesčionis yra

paskendęs visa savo asmenybe medžiagiškuose rūpesčiuose, lygiai kaip krikščioniškoji askezė, ignoruodama juos, mato tik dvasines vertybes. Bet šitokia kapitalistinė askezė susilaukia tam tikros opozicijos ir tai iš žmogaus sielos pusės, kuri protestuoja prieš tokį kasdieninį maistą, todėl kapitalistas — miesčionis visuomet jaučiasi nelaimingas, visuomet — neramus. Kapitalisto gyvenimas, kaip toks, neturi pagaliau jokio tikslo; kapitalistas dirba dėl paties darbo.

Savaime suprantama, kad toks kapitalisto-miesčionies tipas, jeigu jis pasitaiko per dažnai, padaro savotiškai nusiteikusią ir pačią visuomenę. Šiandieną taip ir įvykę. Tegul šiandieninė ūkiškoji tvarka ir nėra perdėm kapitalistiška, nes ji nėra galutinai išstumta iš gyvenimo luominio bei pavienio ūkio reiškinių, bet vis dėlto kapitalistinė sistema šiandien yra vyraujanti. Žvilgterėkime dabar kaip tas kapitalistinės sistemos įsivyravimas atsiliepė į grynai ūkišką gyvenimą.

Kaip jau aukščiau buvo minėta, racionalistinė ir utilitaristinė filosofija naujųjų amžių pradžioje nuteikė visuomenę taip, kad ūkiškojo gyvenimo spiritus movens tapo pastatytas individas, jo savinauda, jo energija, jo iniciatyva. Tas būtų buvę nebloga, jeigu tos pačios filosofinės srovės būtų įjungusios individą į *visuomenę nariu,* o jo visas teigiamas savybes būtų pavedusios tarnauti visuomenei, bet taip neįvyko. Individui su jo visokeriopa iniciatyva buvo reikalauta vien laisvės, kurią jis galėjo sunaudoti savo reikalams. Suprantama, kad momentu galingesnieji tą laisvę panaudojo savo būklei sustiprinti. Nesant įstatymų socijalioje srityje, materijaliai galingesnieji visokiariopai išnaudojo silpnesniuosius. Milijonai darbininkų vos uždirbantieji pusbadžiam *pragyvenimui* naujų mašinų arba naujų patobulinimų dėka, buvo išmetami į gatvę, ir, anot Malthusijaus teorijos, jie nebeturėjo teisės gyventi. Individo savinauda reikalavo didesnio pelno, o tai buvo galima pasiekti masinės gamybos išplėtimu, to dėliai pradėta gaminti ne vartojimui, bet nežinomai rinkai; besiplečiant masinei gamybai pasireiškė aštriausia konkurencija. Dėl šios *konkurencijos* vietoj socijalės harmonijos arba prekių atpigimo bei pagerėjimo susilaukta arba didesnio darbininkijos skurdo, arba prekės kainos pakilimo, arba prekės kokybės pablogėjimo, nes juk visi gerai žinome, kad šiandien dėl reklamos toli gražu visuomenė vartoja ne pigiausią ir ne geriausią prekę.

Be to, tenka konstatuoti, kad kapitalistinė sistema išvedė į gyvenimo sceną daug anonimų, kurie veikia, naudojasi pelnu, kitus skriaudžia, bet lieka platesnei visuomenei nematomais. Kaip ryškiausius pavyzdžius tenka suminėti didžiules akcines bendroves. Jų dėka pavieniai vedamos įmonės buvo išstumtos iš gyvenimo; vietoj įmonės šefo atsistojo finansistas, kuris prieš akis turi tik pelną. Prie tokio ūkiškojo veikimo formų asmeniška įstaigų vadovybės atsakomybė kaip ir nebeegzistuoja; viskas pateisinama

nematomų kolektyvų: direkcijų,, valdybų, komisijų, komitetų ir t.t. valia. Tai yra anonimiškiausia organizacijos forma, kur darbininkui vyresnybė nėra žmogus, bet kažin kokia abstrakcija. Viską diriguoja pelnas; jeigu šiam susidaro pavojus — mažinama gamybos išlaidos, jeigu to ne gana, užšriubuojama gamyba, kad tuo būdu sudarytų naują įtempimą tarp gamybos ir vartojimo. Vartotojų įpirkimo *galia* kapitalistinei tvarkai neįdomi; ir ši klaida ryškiausiai įrodė visos sistemos silpnumą. Jau keli pasaulinio krizio metai įtikino visus, jog gamybos klausimo metodų ir mašinų tobulinimas ne tik neišsprendžia, bet dar labiau jį sunkina. Šiandien jau daugeliui aišku, kad ūkiškasis krizis galima būtų pašalinti tik atstačius darnumą tarp gaminančių ir suvartojančių. Mašinų bei gamybos metodų tobulinimas ir racionalizacija išjungia vis daugiau ir daugiau visuomenės iš dalyvavimo ūkyje, ir kol nebus pravesta tų išjungtųjų įjungimas, bergždžios bus kalbos apie krizio pašalinimą. Tą patvirtina ir pripuolamos skaitlinės. „American Mercury“ iš 1929 m. sausio 19 d. randame apskaičiavimą, kad automobilis tik išėjęs iš fabriko kainuojąs 1800 dolerių, o pirkėjas turįs sumokėti 3000 dolerių; javų paskirstymas kainuojąs ca 50 nuošimčių; kitos prekės paskirstymas reikalaująs 7000 nuošimčių. Jeigu dabar įvyksta gamybos metodų pakeitimas arba pravedama racionalizacija, tai visas paskirstymo aparatas turi bankrutuoti. Taip ir įvyksta. Štai, pav., 1927 m. Fordo auto modelio pakeitimas atėmė duoną 60.000 įmonių ir vien Detroite subankrutavo 23.146 firmos. Gana vaizdžiai ūkio racionalizacijos pasėkas yra charakterizavęs W. Sombartas vienoj savo paskutiniųjų paskaitų Vienoje. Anot jo, kapitalistinės racionalizacijos esmė yra gana *tikslios* priemonių sistemos pastatymas tikslu pasiekti galimai didžiausio pelno. Tuo pačiu ši sistema reiškianti progresuojantį aparato komplikavimąsi ir progresuojančią ūkiškų veiksmų abstrakciją. Tuo laiku, kada patriarchalinėje bei luominėje ūkio įmonėje sprendžiamoji rolė priklausiusi planuojančiai gyvo žmogaus valiai, kapitalistinė racionalizacija sudaro sistemų sistemas, kuriose ūkininkaujantis žmogus įjungiamas kaip tarnaujantis, kas reiškia asmeniškos gyvo žmogaus rolės sumažinimą arba išjungimą. Ryškiausias šios sistemos pavyzdys esąs taylorizmas, prilyginąs gyvą žmogų mechaniškam robotui. Panašūs reiškiniai matomi ne vien gamyboje, bet ir kredito srityje. Seniau kreditų davimas turėjo šiokį toki asmenišką charakterį; šiandien kreditavimas atliekamas per bankus, biržas, ir kreditas virto beasmene funkcija. Kas prie tokių sąlygų pasidarė iš žmogaus? Seniau ūkininkavimas sukosi apie gyvą žmogų, buvo pritaikintas gyvenimo vertybėms realizuoti; dabar ūkininkavimas turi vienintelį tikslą — pelną. Gamyba šiandien primena žmonėms pareikalavimus. Pasėkoje viso to matome gyvenimą be stiliaus, visuotiną susmulkėjimą, paviršutiniškumą ir pasitikėjimo krizį. Kapitalistinė racionalizacija pateko į užburtą ratą: žengs toliau — pereprodukcija, kri-

zis; sulaikys gamybą — investuoto kapitalo nebeapsimokėjimas, nedarbas ir vėl krizis. Neseniai Kolumbijos universiteto mokslo personalas po ilgo studijų darbo priėjo prie išvados, kad kapitalistinis ūkis su savo racionalizacija yra pralenkęs gyvenimą. Apskaičiavimo daviniais konstatuojama, kad paleidus visas dirbtuves, krizis būtų pašalintas tik dviem mėnesiams, o, kad duotų darbo visiems bedarbiams, reikia padidinti pramonės eksportą šimtu nuošimčių. Ar tai yra įmanoma prie dabartinės kontingentų ir muitų politikos,, gali spręsti kiekvienas. Taip pat nieko nežada ir kitas kapitalistinės sistemos manevras kriziui pašalinti — sąmoningas pertekliaus naikinimas. Brazilija degina kavą, Olandija naikina svogūnus, nors lygiagrečiai bedarbių armija badauja. Arba vėl, bankai nežino, kur pinigus dėti ir už indėlius reikalauja net primokėti, o lygiagrečiai skundžiamasi kredito stoka. Ar tai nėra ūkiškų veiksmų suabstrahavimo bei subeasmeninimo pasėkos, ar tai nereiškia, kad ūkiškas krizis yra ne kas kitas, kaip dvasios surambėjimas, kaip pasitikėjimo ir socialio jausmo stoka, kaip nuosekli klaidingo ūkio supratimo ir individualistinio-liberalistinio galvojimo bei jo įgyvendinimo išdava?

Greta taip išbujojusios ir pagaliau sukrikusios kapitalistinės ūkio sistemos tenka per visus laikus dabar konstatuoti ir kitų ūkiškųjų formų buvimą. Visuomenėje reiškėsi ir reiškiasi tendencijos tomis kitomis ūkio formomis pakeisti kapitalistinę tvarką. Vienos jų reiškiasi praktiško gyvenimo sumetimais, kitos teoretiniais samprotavimais. Tiesą pasakius, šiandien jau ir kapitalistinė ūkio tvarka yra pakitėjusi; šiandien jau ekonominis liberalizmas yra suvaržytas, sušvelnintas, bet vis dėlto tos tvarkos pagrindai liko tie patys, kurie reiškia, kad kova prieš kapitalistinę tvarką gali būti prasminga ir aktuali.

Iš tų kapitalistinei tvarkai pasireiškiančių priešingų ūkio sistemų tenka pirmon eilėn suminėti socijalizmą-komunizmą, kooperaciją ir luominę ūkio santvarką.

Socijalizmą reikia laikyti kaip ir kapitalizmo šešėliu, nes jis šiokiu ar tokiu pavadinimu visada pasireikšdavo ten ir tada, *kada* kapitalistinė ūkio tvarka jau perdaug ryškiai suskirstydavo visuomenę į turčius ir proletarus; tačiau socijalizmas kaip tam tikra socijal-ekonominė srovė pasireiškė tik naujaisiais amžiais. Ypatingai toji srovė pagyvėjo, kada Karolis Marksas suformulavo ir paskelbė tos srovės socijalinius bei politinius siekius. Tuo buvo paruošta platforma tam pačiam politiniam judėjimui, kuris apima visas socijalistines grupes nuo socijaldemokratų iki komunistų.

Norint įvertinti socijalistų-komunistų pastangas pakeisti kapitalistinę tvarką, reikia žinoti, kas yra jų judėjimas esmėje, ką mes galime, maždaug, suvokti iš paties Markso teorijos.

Markso teoriją tenka suskirstyti į tris dalis: a) ūkio teorija, b) istorinis materijalizmas (arba Markso filosofija) ir c) valstybės teorija. Savo ūkio teorijoje Marksas pakartoja maždaug tą patį, ką jau anksčiau buvo paskelbę klasikai (Smith, Ričardo ir kiti), tik pas jį visi formalumai yra daug griežtesni, o pats ūkio supratimas daug mechaniškesnis. Turtingumas Marksui yra didžiulis prekių rinkinys, kurio elementarinė forma yra pavieni prekė. Prekės vertė Marksui yra joje užšaldytas darbas. Kadangi darbdavys neišmoka darbininkui visos darbo vertės (viršvertės teorija), tai tokiu būdu dalis to užšaldyto darbo prekės pavidale pasilieka pas darbdavį ; darbdavys turtėja, dėl konkurencijos jų skaičius mažėja, o iš kitos pusės didėja proletarų armija. Ši kapitalo koncentracija, Markso teorijai apie valstybę, yra būtinybė, nes tik tokiu būdu išnaudojamieji proletarai gali paimti valdžią ir kapitalus ir paversti valstybę į neklasinę visuomenę. Kaip matome Markso ūkio ir valstybės teorijos suprantamos tik abi drauge, bet įdomiausia pas Marksą yra jo istorinis materijalizmas. Jo materijalizmas moko, kad žmogus savo veikime ir savo idėjose visiškai priklausomas nuo ūkiškų procesų. Kaip Hegelis savo dialektiniuose metoduose viską paremia idėja, pasauliniu protu, taip Marksas tos idėjos vietoje pastato materijalinį mechanizmą. Marksui idėja yra ne kas kitas, kaip žmogaus galvoje persiformavęs medžiaginis procesas. Nėra čia vietos užsiimti marksizmo kritika, bet vieną tenka pasakyti, kad Markso istorinis materijalizmas išduoda visas Markso galvojimo paslaptis. Iš to, kas buvo pasakyta anksčiau apie kapitalizmo sąvoką, tenka padaryti dar tolimesnę išvadą, kad Marksas, nesigilindamas į ūkio reikšmę tikslingumo atžvilgiu, suformulavo ir paskelbė, kaip kapitalistui — miesčioniui, paskendusiam medžiaginių turtų garbinime, atrodo individo ir visuomenės gyvenimas. Tas parodo, kad nutolimas nuo dvasinių gyvenimo vertybių prie kapitalistinės ūkio tvarkos buvo jau toks didelis, kad idėjas pradėjo gaminti ūkiški daiktai. Tą, žinoma, tenka apgailestauti, bet pats Marksas, toli gražu, savo mokslu nepadėjo pagrindo kažkokiai naujai, kapitalizmui priešingai, ūkio sistemai. Analizuojant marksizmą, galima tik vieną pasakyti: Marksas vietoj priešingos kapitalizmui sistemos (kultūros) sudarė tik pačioj kapitalistinėj sistemoj dvi partijas. Viena partija yra kapitalistai — miesčionys, t. y. tie, kurie medžiaginiais turtais naudojasi, kurie skriaudžia, išnaudoja, o kita partija yra tie, kurie tų medžiaginių turtų neturi, bet tuos turtus panašiai vertina, panašiai jų trokšta, dėl jų kovoja. Kadangi Marksas ir jo sukurtos srovės — socijalistai bei komunistai — stovi antrosios partijos pusėje, tai ir susidaro įspūdis, jog čia yra sukurta kažkas kapitalizmui pagrindinai priešingo, vienok kapitalistus ir marksistus apima viena ir ta pati dvasinė kategorija. Marksisto, kaip ir kapitalisto, dvasia remiasi vienu ir tuo pačiu: viltimi į šį pasaulį. Yra nuomonių (N. Berdiajew), kad socijalizmas esąs užbaigta buržuazija, tik

ne individualistinė, bet su kolektyviniu pradu. Jeigu dabar įsidėmėsime, kas anksčiau buvo pasakyta, jog kapitalistas — miesčionis nėra ūkiška, bet dvasinė kategorija, tai pastarajai nuomonei tenka tik pritarti, ypač, matant marksizmo įgyvendinimą praktikoje. Šiandieninė Rusija yra ne kas kitas, kaip milžiniškas kapitalistinis trustas, kurį valdo kapitalistai — marksistai. Ten gyvenimo mechanizacija ir ūkio racionalizacija taip pat dievinama, kaip ir pas Amerikos senojo tipo kapitalistus. Taip pat ir kasdieniniame gyvenime matome, kad turčiai — miesčionys yra marksizmo sekėjai, ir kad yra darbininkų ne mažesnių savo dvasia kapitalistų už pačius fabrikantus. Po to, kas anksčiau pasakyta, jau negali būti abejojimo, kad buržuazija arba kapitalistai yra jokia ūkiška kategorija ir kad buržuazija nėra kokios nors klasės savastis. Buržuazija yra perdėm dvasinė kategorija ir ji gali viešpatauti visose visuomenės klasėse. Statant dabar klausimą, ar socialistinė ūkio bei visuomenės tvarka gali pakeisti kapitalistinę sistemą ir ar bandymai praktikoje įveiks ir pašalins kapitalistinės sistemos šiandieninius sunkumus, tenka atsakyti sekančiai: pakeitimas nėra negalimas, bet tikėtis iš to radikalaus pakitėjimo netenka, nes savotiškas medžiaginių turtų paskirstymas būtų tik problemos lopymas, bet ne išsprendimas. Kapitalizmas kaip dvasinės kategorijos visuomenės reiškinys gali būti tik dvasiniai ir nugalėtas.

Daug rimtesnių ir esmėje teisingesniu bandymų pakeisti kapitalistinę sistemą tenka laikyti kooperatyvinį judėjimą. Kooperacijos teoretikai šį judėjimą charakterizuoja, kaip pelno panaikinimo siekiančią asociaciją ūkiškame darbe. Suprantama, kad čia turima galvoje tą pelną, kurį gauna kapitalistas prekyboje ir pramonėje, iš kurio susidaro neužtarnauti kapitalistui turtai. Jau šis kooperacijos siekimas nusako, kad tas judėjimas savo veikimą yra nukreipęs prieš kapitalistinės sistemos svarbiausią poziciją. Pažvelgę į kooperacijos organizaciją, mes pastebėsime, kad ji užpildė, bent formaliai, tą spragą, kurią buvo padaręs ūkiškasis liberalizmas. Kooperacija greta formalios demokratijos skatina ūkiškąją demokratiją. Taip pat tenka konstatuoti, kad kooperatinis judėjimas įvairiose ūkio šakose sudaro atitinkamus ryšius tarp gamintojų ir vartotojų, kitaip sakant, kooperacija ieško darnumo, ji gamina ne rinkai, kaip kapitalistinė sistema, bet pareikalavimui. Šis kooperatyvinio judėjimo pažymys primena organizuotą viduramžių ūkį.

Kai kas gretina kooperaciją su socijalizmu, bet tai nėra vykęs sugretinimas, nes kooperacija skiriasi nuo socijalizmo asmens ir valstybės vertinimu. Kooperacija valstybei didelės reikšmės nepripažįsta, o žmogaus asmenybei uždeda tam tikras dorines pareigas, tuo tarpu marksistinis socijalizmas užtušuoja asmenybę, o kai kurie socijalistai yra šalininkai to, kad valstybė socijaliniame visuomenės susitvarkyme suloštų svarbiausią rolę.

Iš viso to aiškėja, kad kooperatyvinis judėjimas yra skirtingas ir nuo kapitalizmo ir nuo socijalizmo. Atrodytų, kad, ieškant naujos ūkio tvarkos, naujos sistemos, kooperacija galėtų į tai pretenduoti, bet praktiškame gyvenime mes pastebime, kad kooperatyvinio judėjimo įsigalėjimas vyksta labai lėtai. Tą, turbūt, galima pateisinti tuo, kad kooperacija šiandien veikia greta kapitalistinės santvarkos ir privalo su ja konkuruoti. Be to, tenka atkreipti dėmesį, kad kooperatinis švietimas nėra dar pakankamai aukštai pastatytas, todėl grynai kapitalistinė dvasia kartais sukuria kooperacijos formoje tam tikrą surogatą, kuris tik desorganizuoja reikalą. Bet svarbiausia kooperacijos nesisekime priežastimi tenka skaityti tą aplinkybę, kad ir kooperacija turi individualistinį — liberalistinį pradą. Prisiminus kooperacijos judėjimo pradžią, mums paaiškės, kad kooperacija, kaip ir socijalizmas, yra individualistiniai kapitalistinės laiko dvasios vaikas ir kaip toks turi savyje tam tikrų individualistinių požymių, kurių neprašalinus veltui bus sielojamasi dėl kooperacijos nepasisekimo. Tie individualistiniai pradai kooperacijoje yra todėl,, kad kooperacijos teoretikai ir vadai, bent daugumoje, skelbia naują ūkišką judėjimą neišsiaiškinę paties ūkio santykių su visuomene. Todėl atrodo, kad kooperatininkams, lygiai kaip ir kapitalistams (teoretikams), ūkis yra kažkas savaiminga, nepriklausoma. Praktiškame gyvenime tas taip pat pasitvirtina, nes kooperatininkai savo judėjimą griežtai nori atskirti nuo kitų gyvenimo sričių ir padaryti patį judėjimą sau tikslu. Turint galvoje aukščiau padarytas išvadas dėl ūkio ir gyvenimo vertybių santykio, tenka, tokį kooperacijos judėjimo principą laikyti klaidingu ir, kol kooperacijos teoretikai įsitikins, kad ūkis yra aukštesnėms gyvenimo vertybėms tik tarnaujanti priemonių sistema, bandymas duoti žmonijai ką nors geresnio už kapitalistinę sistemą bus tik pusiau bandymas.

Galop tenka paminėti korporatyvinę arba luominę visuomenės santvarką, kuria taip pat norima bandyti pakeisti liberalistiniai kapitalistinę ūkio santvarką. Ši visuomenės bei ūkio santvarka turi savo praeitį ir praktikoje ir teorijoje. Praktikuojama ji buvo viduramžiuose, o teoretiniai svarstoma buvo jau Aristotelio raštuose, Thomo Aquiniečio, vokiečių romantikų ir galop naujausių laikų vokiečių mokslininkų. Čia mes visur užtiksime skelbiamas pažiūras, kad ūkis turi būti organiškai, prasmingai suderintas su visuomene, su jos struktūra, su jos siekiais. Pagal moderniškiausią šios krypties pažiūrą ūkis yra, objektyviai suprantant, priemonių sistema tikslams; subjektyviai imant, ūkis esąs priemonių atsaikojimas ir paskyrimas (pašventimas) tikslui (O. Spann, Haupttheorien, S. 179). Taip įsivaizduojant ūkį, visi ūkiški reiškiniai (faktoriai) savo prigimtimi yra didžiulės veiklų (Leistung) sistemos nariai, nes visos priemonės kažką veikia, kažką dirba tikslui pasiekti: dirva veikia, mašinos veikia, žaliava veikia, žmogus veikia, įstatymai veikia, valstybės tvarka

veikia ir t.t. Be to, ši luominė ūkio santvarkos teorija reikalauja, kad tarp gyvenimo vertybių, kaip tikslų, ir ūkiškųjų vertybių, kaip priemonių sistemos, būtų atstatytas ryšys, darnumas, atitinkamumas ir kad ūkiškas gyvenimas tvarkytųsi atitinkamai prisitaikydamas prie visuomenės struktūros. Toji gi visuomenės struktūra pagal tą pačią teoriją atrodo taip: Pasaulis esąs begaliniai susiskirstęs kosminis organizmas; bet šitas pasaulio organinis dalumas netrukdo pasireikšti kosmosui kaip visumai, kurios visi nariai tarnauja visumai. Žemesnieji tarnauja aukštesniesiems ir tokiu būdu susidaro ierarchinė santvarka. Dalių - narių tarnavimas visumai yra tuo pačiu ir jų gyvenimo tikslo ir tobulėjimo siekimas. Panašiai atrodo ir žmonijos - visuomenės struktūra. Ir ji esanti padalinta (pasidalinusi) į didesnes ar mažesnes dalis (nariai, mažesnės visumos), bendruomenes. Tos visuomenės dalys, bendruomenės gali būti hierarchiniai sugrupuotos atsižvelgiant į jų artumą ar tolumą nuo bendro siekiamo tikslo. Tai yra idėja, kaip organiniai ir nematomai susijungia visos dorovinio pasaulio dalys laike, erdvėje ir Dievo pasaulyje.

Darant dabar iš tokios teorijos išvadą apie ūkį ir prisimenant, kaip ši teorija žiūri į ūkį iš esmės, tenka pareikšti, kad priemonių sistema turi sekti vertybių (tikslų) sistemą. Iš visuomenės organinio pasidalinimo seka jos tikslų įvairumas, tų tikslų laipsniškas skirtingumas, iš to seka, kad ir tiems tikslams tarnaujančioji priemonių sistema turi atitinkamai pasiskirstyti į tarnaujančias dalines vienetas, kurios vis dėlto sudaro visumą, lygiai kaip pati visuomenė per savo dalis tokią visumą sudaro. Taip bendrais bruožais atrodo luominė ūkio ir visuomenės santvarkos teorija. Ji atrodo nepaprasta savo struktūrine puse, kas individualistinėj dvasioj išsiauklėjusiai visuomenei yra sunkiai perkandamas riešutas, bet idealistinės pasaulėžiūros žmogui lyg ir atrodo, kad taip, o ne kitaip ir turėtų gyvenimas reikštis. Taip atrodo reikalas iš teorinės pusės. Praktiškas šios sistemos pasireiškimas dar neturi faktų, kuriais būtų galima *visa tai* pateisinti. Viduramžių laikotarpis yra tolimas ir sunkiai palyginamas su mūsų laikais. Sovietų ūkio struktūra nors ir turi tam tikrų organiškų pradų (horizontalūs ir vertikalūs profesiniai sugrupavimai), bet ji galės tik tada panašėti į luominę santvarką, kada išnyks sovietų valstybinis centralizmas ir kada iš rusų tautos visuomeninio gyvenimo bus su šaknimis išrauti Markso istorinio materijalizmo diegai. Bene arčiausiai prie luominės santvarkos stovi Italijos fašizmas. Fašizmas padaręs šuolį per teoretinius samprotavimus sukūrė gana daug formų, kurios atitinka ir luominei visuomenės satvarkai. Nors, norėdamas būti idealistinės krypties, fašizmas dar labiau darosi artimesnis tai aukščiau charakterizuotai luominei visuomenės ir ūkio struktūrai, tačiau jis nėra tokios luominės visuomenės ir ūkio santvarkos atstovu, kurią teoretiniai kūrė scholastai, Thomas Aquinietis, vokiečių romantikai ir dabartinė Vienos universiteto

O. Spanno mokykla. Fašizmas nėra tos sistemos atstovu gal dėl to, kad jį kūrė praktiškas gyvenimas. Gal būt tik vėliau paaiškės, kokių teoretiniai sukurtų visuomenės bei ūkio santvarkų formose jis susitalpins, dabar gi fašistinė santvarka teoretikui atrodo neturinti aiškaus veido. Toji santvarka nėra antiliberalistinė, nes rėžimo centralizacija yra visai panaši į Hobbes ir kitų prigimtosios teisės teoretikų absoliutinį rėžimą; ji nėra antikapitalistinė, nes Italijos ūkio tvarkymo metodai pirštu prikišamai rodo, kad fašizmas daro viską, kad atitaisytų Italijos atsilikimą industriniai-kapitalistiniame progrese (panašiai galima išsireikšti ir apie sovietų rėžimą) ; ji nėra liberalistinė, nes vietoj mechanistinės visuomenės santvarkos stato organišką (darbo, profesijų, organizacijos) ; ji nėra socijalistinė-marksistinė, nes iškelia idealias vertybes (valstybę, tautą, visumą) ; ji nėra galop ir luominė, nes praktikuoja centralistinį rėžimą ir luominę-korporatyvinę santvarką primeta iš viršaus, tuo tarpu kaip grynos luominės santvarkos kūrėjai reikalauja decentralizacijos vertikale ir horizontale prasme ir pačios santvarkos augimo iš apačios. Tačiau reikia pastebėti, kad jeigu bendras visuomenės gyvenimas kryps į luominę santvarką, tai fašizmui tas persiformavimas bus daug lengvesnis, nes jo struktūroje jau yra tos naujos tvarkos pradai.

Baigiant dabar šį trumpą minčių dėstymą, tenka statyti klausimą, kokia gi yra visuomenės ūkio ateitis? Visi pripažįsta, kad dabarties ūkis yra paliegėlis, kad jame nėra nei tikros sistemos, nei plano. Visi tikisi, kad ateities ūkis bus ir planingas ir prasmingas.

Planingo ūkio sąvoka ne būtinai turi išskirti kokią nors ūkio formą, sakysim, kad ir individualistinę; planingo ūkio sąvoka nėra galima identifikuoti su kokia nors ūkio santvarka. Planingo ūkio sąvoka vien stato reikalavimą, kad ūkis būtų sutvarkytas, prasmingai suprastas, kad būtų tam tikrame santykyje su visuomene ir jos tikslais. Savaime suprantama, kad planingas ūkis iš pradžios turi apimti tik atitinkamos visumos ūkiškuosius veiksmus: gamybą, paskirstymą, judėjimą ir suvartojimą. Kadangi ūkiškųjų veiksmų tvarkymas daug priklauso nuo valstybės nustatomų normų, tai, kalbant apie ūkio planingumą, pirmoj eilėj tenka turėti galvoje valstybinį (tautos) ūkį. Tačiau čia reikia mokėti suderinti valstybės tendenciją į centralizmą ir ūkiškojo gyvenimo įvairumus bei savotiškumus. Taip pat tenka priminti, kad negalima yra pritaikinti vienos ir tos pačios planingo ūkio formos perdėm visiems ūkiams. Reikalinga individualizacija, atsižvelgiant į krašto gyventojų tirštumą, kultūros aukštį, geografines bei klimatines sąlygas ir t.t. Nėra reikalo primesti planingam tautos ūkiui tik vieną kurią, nors ūkio formą ar sistemą, nes ūkio istorija moko, kad visados įvairios formos bei sistemos sugyvendavo greta, tik viena kuri jų būdavo dominuojanti. Taigi ir šiandien svarbiausių klausimu yra: kokią ūkio santvarką pasirinkti kaip dominuojančią? W. Sombartas savo brošiūroje apie ka-

pitalizmo ateitį (p.p. 44—45) pabrėžia, kad toks ūkio santvarkos pasirinkimas priklauso valios sričiai; ūkio forma arba sistema esanti ne žinojimo, bet valios problema. Pati gi žmogaus valia formuojasi gal tik iš dalies priklausomai nuo ūkiškų veiksnių, didžioj gi daugumoj tas formavimasis priklauso nuo visai irracionalių pasaulėžiūros nusistatymų. Nuo šių nusistatymų priklauso, kokia reikšmė ūkiui priduodama ir kokią vietą jis užima žmogaus ir visuomenės gyvenimo vertybių laipsniškoj santvarkoj. Šis W. Sombarto pareiškimas suriša ūki su gyvenimo vertybėmis, su pasaulėžiūra, su kultūros pažiūromis. Vadinasi, ryšys tarp dvasinio gyvenimo ir priemonių pasaulio yra aiškus. Sukrikimas dvasiniame gyvenime veda paskui save sukrikimus ūkiškame gyvenime. Iš anksčiau minėtų ūkio santvarkų toji pasiteisins, kuri skatins ir parems šių dienų pakrikusio kultūrinio gyvenimo atstatymą, kuri glaudžiau bus susijusi su idealistinės visuomenės siekiais.

LITERATŪRA

Be tekste nurodytos literatūros šiam rašiniui panaudota dar ir ši:
S o m b a r t W., Die Zukunft des Kapitalismus,
B o n n R. J., Die Krisis der europaeischen Demokratie, Muenchen 1925.
S p a n n O. Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre, Leipzig 1931.
S p a n n O., Fluch und Segen der Wirtschaft, Jena 1931.
V i e r k a n d t A., Staat und Gesellschaft in der Gegenwart, Leipzig 1921.

GAMTOS IR EGZAKTIŠKIEJI MOKSLAI

PRANAS B. SIVICKIS, kaunas

DABARTINĖS BIJOLOGIJOS MOKSLO BENDROJI KRYPTIS

Bijologijos mokslais vadiname tokią mokslų sritį, kurioje tyrinėjamas organinis pasaulis. Taigi į tą sritį įeina viskas, kas yra surišta su žmogaus, gyvulių, ar augalų kūno struktūra, jų gyvenimu ir įvairiais to gyvenimo apsireiškimais, kurie dabar yra matomi ir jaučiami, ar kurie galėjo būti matomi ir jaučiami seniau. Ir nėra nė vienos mokslo srities, kuri taip arti prieitų prie pačių intimiausių žmogaus gyvenimą reguliuojančių fizinių apsireiškimų, kaip bijologija. Dėlto bijologijos specijalistų, jei ne mokslininkų, tai bent praktikantų yra labai daug.

Ir tikrai bijologijos moksluose šiais laikais dirba labai daug rimtų darbininkų. Yra jų ir Lietuvoje, tačiau apie juos mes mažiau tegirdime, nes jie neturi laiko ir nemato reikalo reklamuotis, o kiti apie juos tyli. Juk įvairūs javų, augalų, žuvų, gyvulių rimti tyrinėtojai visi yra bijologijos mokslo darbininkai. O tokių Lietuvoje turime nors nedidelį, bet gražų skaičių.

Tikrąją bet kurios mokslo srities pažangą ir siekius galime spręsti iš toje srityje dirbančiųjų mokslininkų ir iš jų spausdinamųjų raštų skaičiaus. Mokslininkų skaičių galime maždaug spėti iš įvairių specijalių mokslo sričių mokslininkų suvažiavimų, o spausdinamųjų raštų skaičių ir vertę, sekant moksliškąją spaudą.

Bijologų mokslininkų suvažiavimai, nežiūrint šių sunkių krizio laikų, yra labai dideli. Prisiminkime tik neseniai buvusius botanikų (Londone), zoologų (Paduvoje), fizijologų (Romoje) kongresus, kuriuose dalyvavo po tūkstanti ar daugiau mokslininkų. Kituose bijologijos mokslų kongresuose, kurių kas metai esti po keletą, dalyvauja šimtai mokslininkų. Atsimenant, kad tik dalis, ir tik maža dalis, mokslininkų kongresuose dalyvauja, galime sakyti, kad šiais laikais bijologijos moksluose rimtai dirba labai daug mokslininkų.

Nors kongresai ir parodo juose dalyvaujančių mokslininkų skaičių, jų siekius ir darbus, tačiau dėlto, kad tik maža dalis mokslininkų kongresuose dalyvauja ir nevisi jų raštai yra spausdinami, būtų sunku dar spręsti

apie bijologijos mokslų srities pažangą. Taigi, mano nuomone, geresnis bijologijos mokslų srityje mokslininkų darbų ir jų krypties įrodymas yra jų spausdintieji raštai įvairiuose mokslo žurnaluose. Dabartiniais laikais, daug rimtesniųjų bijologų, kaip ir kiti mokslininkai, savo moksliškus darbus ir teorijas aprašo ir spausdina įvairiuose savo specialybės perijodiniuose leidiniuose. Tokios rūšies knygos ir žurnalai, paprastai leidžiami įvairių mokslo įstaigų ir specijalistų redaguojami, spausdina, ar bent stengiasi spausdinti, tik rimtus straipsnius ar veikalus, arba, kaip paprastai yra priimta manyti, tik tokius, kurie įneša ką nors naujo į tą dalyką, apie kurį kalbama. Ir tokių moksliškų periodinių leidinių bei žurnalų įvairiose pasaulio šalyse ir įvairiomis kalbomis spausdinama daugiau, kaip tūkstantis. Nevisi šie žurnalai ir kiti perijodiniai leidiniai yra vienodos vertės mokslingumo atžvilgiu. Akademijų, universitetų ir mokslinių draugijų leidiniai paprastai pasižymi didesniu rimtumu, negu privačių asmenų, pasipelnijimo tikslais leidžiamieji laikraščiai. Tačiau, atsirandant daugiau tyrinėjimų ir straipsnių, ir privatiškieji leidiniai parodo daugiau selektyvumo ir straipsnių rašytojams stato didesnius reikalavimus mokslingumo atžvilgiu, kaip statydavo prieš porą dešimčių metų.

Tūkstantį įvairių žurnalų ir leidinių, kurie dažnai išleidžiami po keletą kartų per metus, nors ir visas kalbas mokančiam, būtų neįmanoma perskaityti. Ir dėl kalbų įvairumo, dėl pačių žurnalų gausumo, bei dėl jų brangumo tik maža dalis tų žurnalų paprastam bijologui prieinama. Specijalių bijologijos mokslų, kaip ir kitų mokslų, žurnalai ir knygos brangiai kaštuoja atspausdinti, brangiai jie ir parduodami. Dėl jų brangumo tik kelios didžiosios pasaulinio masto bibliotekos įstengia dalį tokių leidinių įsigyti, kitos bibliotekos ir patys mokslininkai turi pasitenkinti tik pačiais reikalingiausiais jo specijalybei leidiniais.

Nors tyrinėti ir gerai žinoti visos bijologijos mokslų niekas, dabar negali, tačiau apie įvairių šakų pažangą kiekvienas bijologas privalo šį tą žinoti ir ją sekti. Ir dėlto visiems bijologijos mokslus tyrinėjantiems mokslininkams yra reikalinga kokia nors centralinė įstaiga, kuri suvestų įvairių šakų specijalistus, parodydama kas, kur ir kaip yra dirbama, tuo padėdama orientuotis netik kitose šakose dirbantiems specijalistams, bet ir toje pačioje šakoje savo specijalybėje įgyti tikslesnių žinių. Tokios cen— tralinės įstaigos vietą užima įvairiose kalbose leidžiamieji specijalūs abstraktų žurnalai, kurie per savo bendradarbius seka reikalingųjų šakų mokslinę spaudą ir, padarę visų tinkamų raštų santraukas, jas atspausdina.

Mokslinių straipsnių santraukas spausdinantieji leidiniai, paprastai yra leidžiami įvairių mokslo draugijų ir privačių filantropų lėšomis. Paties leidinio redakcijon įeina įvairių šakų specijalistai, kurie įvairiais būdais santykiuoja su daugybe visose šalyse esančių specijalistų. Redaktorių specijalistų svarbus uždavinys susekti visus jų vedamojo skyriaus mokslo

šakoje atspausdintus straipsnius, padaryti tų straipsnių santraukas ir, kaip galima greičiau, jas atspausdinti. Šiam savo darbui paprastai jie surenka nemažą skaičių korespondentų iš pačių autorių, ar kitų specijalistų, kurie jiems padeda. Ir gerai suorganizuotas toksai perijodinis leidinys gali padaryti ir atspausdinti, jei ne visų, tai bent daugumos parinktosios srities mokslinių raštų santraukas. Bijologas, naudodamasis tokiais bijologinių mokslų santraukas darančiais žurnalais, gali neblogai orientuotis ne tik savo specijalybėje, bet ir bendrai visoje bijologijos mokslų srityje. Žinoma, iš tų santraukų jis gauna tik menką supratimą apie bendras įvairių mokslininkų darbo išvadas, bet, reikalui esant, jis gali įsigyti ir visą veikalą, nes tokia santrauka, paprastai, nurodo kur ir kada visas darbas yra aprašytas.

Įvairių bijologijos mokslų specijalybių santraukas spausdinančių žurnalų yra visose didesnėse šalyse. Keletas jų yra spausdinama vokiečių kalba, keletas prancūzų, keletas anglų, bet iš jų visų plačiausiai ir giliausiai užsimojęs yra Amerikos įvairių mokslo draugijų Philadelphijoje leidžiamas mėnesinis žurnalas „*Biological Abstracts*“, kuris eina nuo pradžios 1927 metų. Šiame žurnale yra spausdinamos ilgesnės ar trumpesnės santraukos iš visų bijologijos mokslų srityje spausdinamų straipsnių, išskiriant tik tuos, kuriuose rašoma kliniškos ir praktiškos medicinos klausimais, nes jiems yra leidžiamas kitas platus specijalus žurnalas „Biological Abstracts“, 1933 metais pradėjo spausdinti jau septintąjį tomą, o šeštąjį užbaigė gale 1932 metų.

„Biological Abstracts“ redakcija labai stropiai seka mokslinę bijologijos spaudą visose šalyse ir visose kalbose, ir per pirmuosius šešerius metus spėjo atspausdinti trumpesnes ar ilgesnes santraukas pusantro šimto tūkstančių straipsnių. Nors aiškiai suprantama, kad nė viena redakcija negali visų bijologijos mokslų srityje spausdinamųjų straipsnių susekti, tačiau mūsų tikslui yra pakankamai didelis skaičius, kuriuo vadovaujantis galime šiek tiek orientuotis, kurioje nors bijologijos mokslų šakoje, kiek yra dirbama ir rašoma, taigi, kurion pusėn krypstama.

Peržiūrėję šiame žurnale paminėtus ir suskirstytus straipsnius, pamatysime, kad jie skirstomi į penkias beveik skirtingas dalis. Tiesą sakant, tos grupės nors ir natūralios, tačiau nėra labai griežtai viena nuo kitos atsiskyrusios. Labai dažnai galime rasti straipsnių, kuriuos pagal jų turinį nesunku būtų priskirti prie dviejų ar net daugiau grupių. Dažnai sunku pasakyti, kur viena grupė baigiasi, o kita prasideda. Tačiau dėl patogumo suskirstę į grupes gausim jų net penkias, kurios savo tarpe viena nuo kitos šiuo ar tuo skiriasi. Pirmoji tų grupių yra bendrosios bijologijos grupė. Į tą grupę įeina tokie straipsniai ir veikalai, kuriuose kalbama apie bijologiją ir įvairius jos reiškinius, bet ji nei naujų faktų, nei naujų bijologinių reiškinių neaprašinėja. Tai yra raštai apie bijologiją, bet ne bijologijos mokslų darbai. Į šitą grupę skiriami raštai iš bendrosios

bijologijos (1587), iš istorijos, bijografijos ir biblijografijos (3899), iš evoliucijos (338) ir iš bijometrijos (221), nors šioji pastaroji mokslo šaka gali būti skiriama ir prie fizijologinių ir prie morfologinių. (Iš viso 6046 straipsniai).

Antrąją natūralią grupę sudaro sistematinės bijologijos mokslai. Kai kuriais atžvilgiais šią grupę taip pat galima būtų priskirti prie bendrosios bijologijos grupės. Bet šios grupės straipsniuose jie tik kalbama apie įvairių augalų ir gyvulių bijologiją, bet tie augalai ir gyvuliai yra studijuojami ir aprašinėjami. Šion grupėn įeina sistematinė botanika ir sistematinė zoologija. Sistematika bijologijos moksluose reiškia keletą skirtingų dalykų: gyvulių ir augalų klasifikaciją, taksonomiją ir p. Bet sistematinėje grupėje spausdinamųjų straipsnių turinys retai kur tesutinka su pagrindine sistematikos prasme ir atrodo, kad dažnai šio skyriaus straipsniai dedami šion grupėn vien tik dėlto, kad jie niekur kitur netinka. Pavyzdžiui, aprašoma bet kurios gyvulių grupės papročiai, veisimosi būdai, reakcijos į nepaprastas aplinkybių sąlygas ir pan. Visa tai, jei tik aiškiai kalbama apie vieną bet kurią gyvulių ar augalų grupę, dedama į sistematikos skyrių, nes tai lengviausias suskirstymo kelias. Aišku, kad tokius tyrinėjimus būtų galima skirti ir kitoms grupėms, tačiau ne visuomet aišku kurion grupėn skirti. Taigi dėlto į tą grupę skiriama nemažas skaičius straipsnių, (37556): augalų sistematikoje 7563 ir gyvulių sistematikoje 29993, arba beveik trisdešimt tūkstančių straipsnių tik gyvulių sistematikoje.

Trečią grupę sudaro ekonominės arba pritaikomosios bijologijos mokslų grupės. Šion grupėn įeina ekonominė entomologija (3951), ekonominė ornitologija (385), naminių gyvulių auginimas, arba gyvulininkystė (1364), javų auginimas, arba agronomija (3344), daržovių ir vaisių auginimas, arba ortikultūra (1919), miškininkystė (2644), ir farmakognosija (811). Iš viso beveik penkiolika tūkstančių straipsnių (14478). Visa šioji grupė yra praktikos grupė. Čia aprašinėjami įvairūs eksperimentai, pastabos ir prityrimai, kurie yra vedami įvairiose žemės ūkio mokslo įstaigose. Nors ir visi tose įstaigose vedami darbai yra daugiau ar mažiau praktiško pobūdžio, tačiau ne precizija ir tiksliai gali būti priskiriami prie bijologijos mokslų.

Ketvirtoji grupė yra morfologinių bijologijos mokslų grupė. Į šią grupę skiriami citologija (1743), arba mokslas, kuriame tyrinėjama pagrindinė bijologijos vienutė, celė. Šita mokslo šaka yra dar jauna, tačiau šiais laikais turi nemaža rimtų darbininkų; augalų morfologija ir anatomija (1296), kur tyrinėjama ir apsakinėjama įvairių augalų forma ir struktūra; vertebratų anatomija, istologija ir fizinė antropologija (4876), kur aprašoma aukštesniųjų gyvulių ir žmogaus kūno sudėtis. Suvertebratų kūno struktūros aprašinėjimai dedami į sistematikos skyrių, taigi, į šią grupę

nepriskiriami. Bet į šią grupę skiriami straipsniai, aprašą naujus tyrinėjimus paleontologijos (1769), augalų patologijos, arba fitopatologijos (3941) ir gyvulių patologijos (3541). Grynai morfologinius tyrinėjimus aprašančiųjų straipsnių (17166) susidaro kiek daugiau, negu ekonominės grupės.

Beveik pusė visų spausdinamųjų straipsnių sueina į fiziologinių straipsnių grupę. Šion grupėn skiriama augalų fiziologija (4093), gyvulių fiziologija (25143), farmakologija (5223), funkcijoninė patologija (7190), imunologija (5726), filtruojamieji virai ir bakteriofagai (1218), bakteriologija ir mikrobiologija (7664), embrijologija (3221), genetika (2815), ekologija (3386) ir gyvulių parazitologija (2477). Iš tų pastarosios penkios mokslo šakos tik dalinai gali būti priskiriamos fiziologijos grupei, bet ir jas atėmus, toji grupė vistiek pasilieka dominuojanti.

Visas bijologijos mokslų srityje spausdintų raštų vaizdas geriausiai matomas iš pridedamosios tabelės. Šioje tabelėje pirmiausia pažymėtos bijologijos mokslų grupės, po to — mokslo specijalybės pavadinimas ir .per šešerius metus toje specijalybėje atspausdintų straipsnių santrauka:

TABELĖ

I.	Bendroji bijologija	1587		
	Istorija, biografija ir bibliografija	3899		
	Evoliucija	338		
	Biometrija	221	6046	4.3%
II.	Augalų sistematika	7563		
	Sistematinė zoologija	29993	37556	26.9%
III.	Ekonominė entomologija	3951		
	Ekonominė ornitologija	385		
	Gyvulininkystė	1364		
	Agronomija	3344		
	Ortikultūra	1919		
	Miškininkystė	2644		
	Farmakognosija	871	14478	10.4%
IV.	Citologija	1743		
	Augalų morfologija ir anatomija	1296		
	Vertebratų anatomija, istologija ir fizinė antropologija	4876		
	Paleontologija	1769		
	Fitopatologija	3941		
	Gyvulių patologija	3541	17166	12.3%

	Augalų fiziologija	4093		
	Gyvulių fiziologija	25143		
	Farmakologija	5223		
	Funkcijoninė patologija	7190		
	Imunologija	5726		
V.	Filtruojamieji virai, bakterijofagai	1218		
	Bakteriologija ir mikrobiologija	7664		
	Embriologija	3221		
	Genetika	2815		
	Ekologija	3386		
	Gyvulių parazitologija	2477	64156	46.2%
	Viso	139402		

Kiek geriau pasižiūrėję į įvairių grupių straipsnių skaičių, matome keletą įdomių dalykų: pirmučiausia — aiškią IV ir V grupės, tai yra, morfologinių ir fizijologinių mokslų, persvarą. Tos dvi grupės sudaro didesnę pusę visų spausdinamųjų mokslo darbų. Ir čia reikia neužmiršti, kad tos dvi grupės yra beveik grynai analitinių bijologijos mokslų šakų grupės ir didesnė jų dalis grynai eksperimentinio pobūdžio. Ar šiaip, ar taip imsime, dabartiniais laikais eksperimentiniai mokslai aiškiai vyrauja visose morfologinių ir ypač fizijologinių mokslų šakose. Didelė dalis sistematinės, antrosios, grupės mokslo raštų taip pat susidaro iš įvairių eksperimentinių ir morfologinių darbų aprašymo. Tą patį galime pasakyti ir apie trečią grupę, kurioje daug eksperimentinių darbų randame ypač ekonominės entomologijos, gyvulininkystės, agronomijos, ortikultūros ir farmakognosijos šakose. O tuo pačiu laiku nuostabiai maža straipsnių teoretinėje bijologijoje. Daugiausia triukšmo, savo laiku, sukėlusi organinės evoliucijos teorija per šešius metus susilaukė vos 338 straipsnius, tai yra nedaug daugiau kaip 0.2% visų spausdinamųjų straipsnių skaičiaus. Tiesa, tos teorijos randame ir kitose grupėse, ypač II ir IV, taip pat reikia pasakyti, kad šie spausdintieji veikalai yra palyginamai ilgi ir gerokai išpūsti, tačiau vis dėlto tiek triukšmo sukėlusiai ir taip toli einančiai teorijai biologai maža terašo. Ir kas įdomiausia, kad tuos straipsnius ar knygas rašo paprastai jau subrendę ar net jau pasenę bijologai.

Iš teoretinių bijologijos mokslų šakų čia reikia priminti ir bijometriją, kurioje bandoma grynai matematikos priemonėmis išspręsti evoliucijos, genetikos ir populiacijos problemas. Tačiau, nors bijometrija ir tiksli mokslo šaka, vis dėlto prie savęs pritraukia neperdaugiausia tyrinėtojų. Vienus baugina bijometrijos sudėtinga matematika, o kitus patraukia labiau dominančios eksperimentinės bijologijos problemos.

Bendrai imant, visas šias beveik pusantro šimto tūkstančio straipsnių santraukas peržiūrėję, nerasime nė vienos visus bijologijos mokslus jun-

giančios ir toliau einančios teorijos. Yra įvairių didesnių ar mažesnių teorijų, kurios riša vienos ar kitos eksperimentų ar kitokių tyrinėjimų davinius, bet visos jos nėra toli siekiančios, ir visos jos yra, taip sakant, tik menkesnio pobūdžio teorijos. Gal toliausia siekiančios yra kai kurios genetikos teorijos, ypač kromosomų teorija, tačiau ir ta bendro pripažinimo dar nesulaukė. Ir pats pagrindinis kromosomų teorijos veiksnys, genė, kuris prieš keletą metų išrodė taip tvirtai įsigyvenęs, dabar jau pradeda svyruoti.

Ligi šioliai bijologijos mokslų srityje turėjome tik vieną toliau siekiančią teoriją, kuri turėjo įtakos ir vadovavo ne tik bijologijos, bet ir kitiems mokslams. Tai evoliucijos teorija. Nors ši teorija yra grynai istoriško pobūdžio ir paviršutinių morfologinių tyrinėjimų išdava, tačiau jai pasisekė įeiti net į tiksliuosius mokslus, kaip fiziką ir chemiją, nekalbant jau apie mažiau tikslius, kaip socijologiją, psichologiją ir pan. Toji teorija savo laiku pergyveno labai audringą gyvenimą, bet šiuo laiku, kaip matyti iš atspausdintų straipsnių skaičiaus, ji pačius bijologus mažai interesuoja. Tiesa, mes dar visi kalbame, kad pripažįstame evoliucijos buvimo faktą, tik nesutinkame su kai kuriais jos eigos išaiškinimais. Tačiau tas pripažinimas labai dažnai yra tik formalumas. Tikrumoje ir čia atsiranda nemaža abejonių.

Iš kur ir dėl ko tos abejonės kyla? Į tai mums atsako įvairiose bijologijos mokslų šakose spausdinamųjų straipsnių skaičiai. Jie parodo, kad didelė dauguma šios dienos veikliųjų bijologų nagrinėja, kiek galima smulkiau, organizmų morfologinius ir fiziologinius apsireiškimus, vienus jų stengdamiesi pritaikinti žmogaus gyvenimo reikalams, o kitus grynai teoretiniais sumetimais. Taip smulkmeniškai, ir kiek galima tiksliau, tuos įvairius gyvosios medžiagos apsireiškimus betyrinėjant, vis arčiau ir arčiau prieinama prie išvados, kad tos plataus masto teorijos, kurios atsirado iš nevisuomet tiksliausių medžiotojų ir kolekcijonierių pastabų, tiksliems darbams mažai tepriklausomos. Jiems yra reikalingos kitos, aktualesnio pobūdžio teorijos, kurios geriau padėtų išaiškinti tikslesniais šių laikų eksperimentais įgytąsias žinias, kurių vienomis evoliucijos teorijomis išaiškinti negalime nė svajoti.

Pati evoliucijos teorija atsirado tik praėjusio šimtmečio viduryje, nors tikrumoje ji buvo išdava jau nuo seniai per daug metų vedamųjų paviršutinių, kaip faunos, taip ir floros, tyrinėjimų. Ją darė žmonės prisirišę prie gamtos, dideli medžiotojai ir kolekcijonieriai, kaip : Darwinas ir Wallace, geologas Lyell, muziejų prižiūrėtojas Lamarckas, filosofai Spencer, Kantas ir kt. Jos pagrindai daug metų kabojo ore ir įvairūs filosofai ir gamtininkai kartas nuo karto bandė ją savaip išaiškinti. Juk čia gali būti minimas ir Curier, kuris nors neigiamai, bet pačią mintį kėlė, ir Buffon, Goethe. Jei eiti toliau, tai reikia čia priminti net šv. Augustiną,

kaip ir daug senesniųjų žmonių. Tačiau galutinas organinės evoliucijos teorijos suformulavimas pasisekė tik praėjusio šimtmečio gamtininkams, nes buvo prisirinkę pakankamai medžiagos, laikas tokiai teorijai sudaryti buvo patogus; o kas svarbiausia, kad patys tos teorijos kūrėjai turėjo progos prisižiūrėti gamtos veikimui įvairiose pasaulio dalyse. Pažiūrėję į šios dienos tikslesniuosius bijologijos mokslų darbus, pamatysime analogišką padėjimą.

Eksperimentiniai ir tikslesni gyvosios medžiagos, protoplazmos, iš kurios susidaręs gyvulių ir augalų kūnas, tyrinėjimai atsirado ne šiandien. Prisiminkime tik tokius senovės anatomus, kaip Vesalius, Malpighi, Leonardo da Vinči ir kitus; eksperimentininkus Spallanzani, Harvey, Leuwenhoek, Bonnett, Pasteur, Mendel ir daug kitų, kurie davė pradžią šios dienos eksperimentinės bijologijos mokslams. Atsimenant senesniųjų laikų techniką, o taip pat ir civilizaciją, mums bus aišku, kad jų darbai, ypač senesniųjų, negalėjo nei daugiau dėmesio sukelti, nei tinkamai būti padaromi. Iš vienos pusės jų nelengva materijalinė būklė eksperimentiniam darbui ir tiksliam tyrinėjimui darė kliūčių, o iš kitos pusės ir nauda iš tos rūšies darbo buvo laikoma mažiau, negu abejotina; tuo tarpu kaip dideli miškai, nežinomos pasaulio dalys ir paprastas žmogaus palinkimas klajoti ir rinkti atsiminimui trofėjus, visuomet patraukdavo daug daugiau mokslinių darbininkų. Bet tie laikai pasikeitė. Dabartinė technika palengvina tikslesni darbą, patogesnės susisiekimo sąlygos padaro svetimas ir mažiau žinomas šalis ne taip įdomiomis. Juk šiais laikais ir didelės mokslinės ekspedicijos tęsiasi tik mėnesiais, ne metais, kaip seniau kad būdavo. Be to, prisideda ir labai daug gerai prisirengusių mokslininkų netik pačioje eksperimentinėje bijologijoje, bet ir chemijoje, bei fizikoje, be kurių eksperimentinis darbas neįmanomas. Taigi, visa tai duoda progos gamtininkui prisėsti laboratorijoje ar muziejuje prie tikslesnio, nors ir ilgesnio darbo. Iš to kyla didesnis susidomėjimas tikslesniais darbais visoje bijologijos mokslų srityje. Dabar lenktyniuojama ne tik dėl darbo gausumo, bet ir dėl jo tikslingumo. Tas iššaukė reikalą geresnių laboratorijų įrengimo, o geresnės laboratorijos pritraukė daugiau mokslininkų. Dėl eksperimentinių lenktyniavimų visa bijologijos mokslų sritis labai išsiplėtė. Nauji ir nauji moksliniai faktai iškyla aikštėn. Tie faktai atydžiai ir tiksliai rekorduojami. Tiems faktams nušviesti ir išaiškinti reikalingos teorijos, bet bendrų teorijų nėra. Senosios teorijos suardomos, atmetamos, daromos naujos, bet paprastai visos yra trumpaamžės. Nauji eksperimentai duoda naujų faktų, ir tos teorijos, kurios prieš keletą metų buvo sudarytos, dažnai naujiems faktams nepritaikinamos. Ir labai dažnai nauja teorija dar neprigijus pasensta. Ir, iš šalies žiūrint, atrodo, kad dabartinėje bijologijoje yra tikras chaosas. Tačiau tikrumoje nėra taip baisu. Ir štai dėl ko:

Toliau siekiančios teorijos gali būti sudarytos tik tada, kada atsi-

randa joms pakankamai rimto pamato. Evoliucijos teorija atsirado, kada tai teorijai pamato pakako, kada pamatas susvyravo ir pati evoliucija, nors ir nesugriuvo, bet gerokai susvyravo. Tas pats atsitiks ir su šių laikų eksperimentine bijologija. Tiksliai vedami eksperimentiniai tyrinėjimai prives prie geresnio supratimo pačios gyvosios medžiagos, protoplazmos. Supratę pagrindines savybes, galėsime geriau orientuotis ir visose bijologijos mokslų srityse. Iš tų tūkstančiais kas metai skelbiamų naujų faktų su laiku, atsiras naujos teorijos. Toks svarbus reiškinys, kaip pats gyvosios medžiagos, protoplazmos, buvimas ir jos organizacija negali būti be tvarkos. Yra tvarka, yra dėsniai, kuriais einant ji organizuojasi, auga ir miršta. Būsiančių teorijų uždavinys bus nurodyti tą tvarką ir dėsnius, o tai jie galės padaryti tik tada, kai mums bus žinoma daug faktų apie pačią gyvąją medžiagą. Nėra būtinai reikalinga, kad tos naujosios teorijos būtų istoriško pobūdžio, kaip evoliucijos teorija. Jos gali būti ir kitokių mums gal dar nežinomų pobūdžių. Bet anksčiau ar vėliau jos atsiras.

Iš viso kas aukščiau pasakyta, gal bus aišku, kad šiais laikais analitinį, arba prisirengimo, perijodą turi visi svarbesnieji bijologų darbai, eksperimentiniai analitinio pobūdžio. Tie darbai anksčiau ar vėliau, manoma, įves į sintetinį perijodą, kuriame bus perkošti ir sunaudoti analitiniais būdais gautieji rezultatai ir iš jų bus sudarytos naujos pagrindinius gyvybės dėsnius aiškinančios teorijos.

PR. ALEKSANDRAS DAMBRAUSKAS, KAUNAS

RATILAI SFEROJE IR E. BARTHELIO POLIARĖ GEOMETRIJA

Ratilu plokštumoj vadiname kreivę, kurios visi taškai yra lygiai nutolę nuo duotojo taško. Tų taškų nuotoliai plokštumoj matuojami tiesiomis linijomis, vadinamomis spinduliais (stipinais).

Tuo būdu ratile atskiriame tris dalykus: 1) duotąjį plokštumoj tašką, vadinamą centru; 2) to centro nuotolį nuo kitų ratilo taškų, kurį vadinam spinduliu (stipinu) ir 3) geometrinę toj pat plokštumoj lygiai nuo centro nutolusių taškų vietą; ją vadinsime apskritimu. Apskritimas ir sudaro pačią kreivę, kurią bendrai vadiname ratilu.

Ratilas yra vienintelė kreivė, kuri elementarėj geometrijoj yra tiriama. Svarbiausios ratilų plokštumoj savybės yra šios:

1) ratilų spinduliai yra tiesiosios linijos;

2) kiekvieną tam tikro dydžio apskritimą nustato tik vienas tam tikro dydžio spindulys;

3) spinduliui didėjant, visuomet didėja ir jam atsakąs apskritimas;

4) ratilo spindulys, klostomas jo apskritime, visuomet atgula jame lygiai šešis kartus, padalindamas apskritimą į 6 lygias dalis.

5) ratilų apskritimai visuomet esti tam tikrą kiekį kartų didesni, negu jų spindulia i. Todėl jei tam tikro ratilo apskritimą pažymėsime raide C, o jo dvigubą spindulį bei skersmenį (diametre) simboliu 2R, tai jų dviejų santykis bus visuomet nekintamas, pastovus ir lygus tam pačiam transcendenčiam dydžiui ; kitaip sakant, turėsime visuomet lygybę :

(1) ..... C/2 R =

Nūn pažiūrėkim, kokių savybių turi ratilai sferos paviršiuje. Tam tikslui imkim didžiajame sferos ratile tašką A. Tame pat ratile nustatykim tašką B taip, kad lankas AB, lygus lankui AC, turėtų /2 laipsnių, o visas lankas BAC turėtų laipsnių.

Tuomet geometrinė taško B vieta sferos paviršiuje bus irgi ratilas BDCEB. Visi jo apskritimo taškai, gulėdami sferos paviršiuje, gulės drauge ir plokštumoj PQ, statmenoj į sferos skersmenį AL. Kaipo gulinčio sferos paviršiuje to ratilo spindulys bus lankas AB, o jo skersmuo — lankas BAC; o kaipo gulinčio visais savo taškais plokštumoj PQ, jo spindulys bus tiesioji FC, o jo skersmuo — tiesioji BFC. Ši bus statmena į sferos skersmenį AL ir perkirs jį taške F.

Tame pat sferos paviršiuje iš to pat taško A nubrėžkim dar ratilą lanku AG, turinčiu lygiai 90 laipsnių, ir kitą lanką AI, turinčiu daugiau kaip 90 ir mažiau kaip 180 laipsnių. Tų ratilų skersmens GH ir JK taip pat bus statmeni į AL. (Žiūr. 1. brėž.).

1. brėž.

Iš šito brėžinio jau matom, kad ratilai sferos paviršiuje turės visai kitokių savybių, negu ratilai plokštumoj. Ir iš tikrųjų —

1) ratilų spinduliai sferos paviršiuje bus nebe tiesiosios, bet k r e i v o s i o s linijos, nes jie bus didesni ar mažesni sferos didžiojo ratilo lankai;

2) sferos paviršiuje tam tikro dydžio apskritimą galės nustatyti nebe vienas, bet begalinė nelygių spindulių daugybė, pav., apskritimas BDCEB galės būt nubrėžtas sferos paviršiuje ne vien stipinu AB, bet ir stipinais ABILKC ir ABILKCAB ir t. t.

3) Spinduliams didėjant, ratilų apskritimai sferos paviršiuje galės nevien didėti, bet i r m a ž ė t i. Pav., spinduliui AB einant didyn, apskritimai didės; prie spindulio AG apskritimas pasieks savo m a k s i m u m o. Bet spinduliams dar toliau didėjant, apskritimai ims mažėti ir prie spindulio AGL — jie pasieks savo m i n i m u m o, virsdami tašku; prie spindulių dar didesnių negu AGL, apskritimai vėl ims didėti ir prie spindulio AGLH jie antru atveju pasieks pirmykščio m a k s i m u m o, nuo kurio prie tolesnio spindulių didėjimo iš naujo ims mažėti ir prie spindulio AGLHA pasieks naujo m i n i m u m o, nuo kurio vėl pradės didėti ir t.t. be galo.

4) Jei spindulį, lygų lankui 60 laipsnių, klostysime jo nubrėžtame apskritime, tai rasime, jį atgulant jame lygiai 6 kartus. Tačiau tai nebus joks matematiškas dėsnis, kaip yra plokštumos ratiluose, bet vien tam tik-

ras pripuolamas faktas, nes pav. spindulys 64° 30' teatguls savo nubrėžtame apskritime tik 5 kartus, o spindulys 90° — tik 4 kartus, o prie dar didesnių spindulių (pav. 370 laipsnių) — negalės atgulti nei vieno karto.

5) Nūn pažiūrėkim galop, kaip sferos paviršiuje santykiuoja ratilų apskritimai su jų skersmenimis. Tam tikslui imkim aukščiau minėtą ratilą BDCEB. Tesie jo apskritimas C_1, o jo skersmuo — lankas BAC = $2R_1$. Pabandykim arčiau ištirti jų santykį

$$\frac{C_1}{2R_1}$$

Kadangi apskritimas BDCEB guli ne vien sferos paviršiuje, bet ir plokštumoj PQ, tatai to apskritimo ilgis plokštumoj duosis išreiškiamas lygybe :

(2) C1 = . FC

Bet kadangi trikampis FCO yra stačiakampis, tai iš jo gausime :

FC = CO sin FOC = R . sin /$_2$

Įstatydami šį reiškinį 5 (2) vieton FC, rasim galutinai :

(3) C_1 = 2 R . sir /$_2$

Nūn ieškokim to pat apskritimo skersmens bei lanko BAC ilgį. Jis lengvai surandamas šiais sumetimais:

Viso didžiojo sferos ratilo[1] ilgis bus = 2 R ; vieno jo laipsnio ilgis bus 360 kartų mažesnis, todėl $\frac{2 \quad R}{360}$; o lanko BAC, kaipo turinčio *a* laipsnių, bus *a* kartų didesnis, taigi = $\frac{2}{360} \frac{R}{.}$. Bet mes jį aukščiau esam pažymėję simboliu $2R_1$. Tuo remdamies, mes ir gausim lygybę:

(4) $$2R_1 = \frac{2\pi R . \alpha}{360} = \frac{\pi R . \alpha.}{180}$$

Padalindami (3) reiškinį (4)—ju, gausim:

(5) $$\frac{C_1}{2R_1} = 3.60 . \frac{\sin \frac{\alpha}{2}}{\frac{\alpha}{2}} = \Pi_\alpha$$

Iš (5) matom, kad sferos paviršiuje ratilų apskritimų santykiai su jų skersmenimis bus lygūs nebe nekintamam transcendenčiam dydžiui , bet tam tikrai, nuo kampo *a* pareinančiai funkcijai Π , kuri, tariant žodžiais, galima bus pavadinti —os *Pi didžioji*. Ji bus periodinė ir kitės nuo 0 ligi =3,141592... (*pi* mažajai), kaip tai galima matyti iš šios, lentelės (6) :

[1] Einančioj per jį plokštumoj.

Prie skersmens, turinčio a laipsnių:	iš (5) form.	Funkcijai Πα gaunamasis dydis:
360[1]	$3 \cdot 60 \cdot \frac{\sin 180}{180}$	0
300	$3 \cdot 60 \cdot \frac{\sin 150}{150}$	0,6
270	$3 \cdot 60 \cdot \frac{\sin 135}{135}$	1,151
180	$3 \cdot 60 \cdot \frac{\sin 90}{90}$	2
120	3 . 60 . sin 60 / 60	2,828
60	3 . 60 . sin 30 / 30	3
30	$3 \cdot 60 \cdot \frac{\sin 15}{15}$	3,106
2°	3 . 60 . sin 1^0/1	3,141
2'	3.60[2]. sin 1'/1	3,1415
2"	3.60[3]. sin 1'/1	3,14] 59
. . . .		. . .

Iš čia matom, kad sferos paviršiuje ratilų skersmenims mažėjant, funkcijos Π_α skaitmenimis dydis didėja, tik ne begalo, bet artėdamas į 3,141592... bei į . Ir pigu suprasti, dėl ko taip yra. Nes juo mažesnis ratilo sferoj skersmuo, juo mažesnę jis užima sferos paviršiaus dalį, ir juo labiau jo užgriebtoji sferos paviršiaus dalis artėja į plokštumą. O plokštumoj, kaip žinom, ratilų apskritimų santykiai su skersmenimis, kaip tik ir yra lygūs .

Tuo būdu matom, kad sferos paviršiuje ratilų savybės yra visai kitokios, negu ratilų plokštumoj.

[1] Išskyrus daugiklį 3 antroj (6) lentelės skilty ir visus trečios skilties skaičius, kurie yra a t i t r a u k t i n i a i , visi kiti tos pat (6) lentelės skaičiai reiškia tam tikrų lankų laipsnius ir todėl turėtų būti pažymėti laipsnių ženkleliu. Bet spaustuvei tų ženklelių neužtektinai teturint, mes jų nedėjom, nes jų nedėjimas apskaitymo tikslumui nekenkia.

Šį Įdomų skirtumą tarp plokštumos ir sferos ratilų pirmą kartą, kiek žinau, yra nurodęs vokiečių filosofas ir matematikas Ernestas Barthelis, Kölno universiteto privat-docentas, 1919 metais savo veikale „Polargeometrie“. Pernai šio veikalo yra pasirodęs naujas, žymiai praplėstas leidimas, vardu „Einführung in die Polargeometrie“ (Universitätsverlag R. Noske, Leipzig 1932, 179 5. in-8°).

Autorius pasirodo esąs labai drąsus vyras. Jis griežtai atmeta ligšiolinę euklidinę plokštumos geometriją ir jos vieton siūlo savąją sferinę bei poliarinę, kuri, jo išmanymu, esanti vieninteliai tinkama gamtos dėsniams tirti. Taikindamas ją astronomijai, jis prieina prie išvados, kad pati Koperniko sistema nėra visiškai tikra, kad ir visas mūsų pasaulis esąs daug mažesnis, negu ligšiol manyta, kad ir mūsų saulė tesanti nuo žemės tenutolus vos 7000 kilometrų, kad nejudamos žvaigždės nesančios saviti dangaus kūnai, bet tik tam tikri mūsų saulės optiški atspindžiai. Smarkiai kritikuoja jis ir Galilėjo kritimo dėsnius ir Newtono optiką. Šią pastarąją bando patobulinti Goethės nurodytais pagrindais. Šios ir kitos p. Barthelio išvados savaime bruka mintį, kad ir pačiuose jo „poliarinės geometrijos pagrinduose, kažin, ar nebus tik gana stambių klaidų“?! Sena euklidinė plokštumos geometrija per 2000 su viršum metų yra užtektinai įrodžius, kad ji gerai tinka gamtos dėsniams tyrinėti. Ar Barthelio nauja poliarinė bei sferos geometrija pasirodys tinkamesnė, mes dar nežinom. Taigi, šiaip ar taip rimtas kritiškas šios pastarosios ištyrimas atrodo labai pageidaujamas. Dėliai to aš ir laikiau savo pareiga atkreipti į ją mūsų matematikų akį. Aš parodžiau, kas joj teisinga; nūn belieka surasti ir įrodyti jos klaidos.

MŪSŲ MOKSLININKAI

PRANAS SAMULIONIS, švėkšna

ALEKSANDRAS DAMBRAUSKAS— MOKSLININKAS

Įžangos žodis

Kiekviena kultūringa tauta turi savo didvyrių, kovojusių dėl jos laisvės, rodžiusių jai kelius į šviesesnę ateitį, iškėlusių jos vardą mokslo ar grožinės literatūros veikalais. Tuos didvyrius — tautos vadus, mokslavyrius, rašytojus, kovotojus dėl laisvės ir geresnio tautos būvio tauta gerbia: stato jiems paminklus,, rašo apie juos veikalus, kad vėlesnės kartos pasektų jų pavyzdžiu, pavadina jų vardais įvairias mokslo ir kultūros įstaigas ir t. t.

Mes, lietuviai, taip pat turime žymių ir tautai nusipelniusių žmonių. Juos laikome tautos didvyriais, tautiško atgimimo žadintojais; iš jų sėmėmės ir semiamės stiprybės tolimesniems žygiams. Senovės Lietuvoje iškyla tokie kunigaikščių vardai, kaip Mindaugas, Gediminas, Algirdas, Kęstutis, Vytautas ir kit. Neseniai šventėme dviejų paskutinių, tiesa, populiariausių ir mylimiausių kunigaikščių, sukaktis. Bet jie kažkaip yra per toli nuo mūsų, perdaug išidealizuoti ir atitraukti nuo kasdieninio gyvenimo. Be jų, turime nemaža nusipelniusių tautai žmonių, gyvenusių vėliau, tautos priespaudos laikais, ir kovojusių dėl mūsų tautos laisvės ir nepriklausomybės, kėlusių jos medžiaginę ir dvasios kultūrą, k. a.: vysk. Motiejų Valančių, Simaną Daukantą, vysk. A. Baranauską, dr. J. Basanavičių, dr. V. Kudirką, Maironį ir visą eilę kitų. Daug tų, anot Jakšto, „užgesusių žiburių“ esame daugiau ar mažiau įvertinę ir pagerbę. Kadangi kovų dėl tautos laisvės ir nepriklausomybės laikai, palyginti, nėra mums tolimi, tai tebeturime nemaža nusipelniusių ano meto darbuotojų ir gyvųjų tarpe, kaip prel. Aleksandrą Dambrauską-Adomą Jakštą, Lietuvos Katalikų Mokslo Akademijos pirmininką, kan. dr. J. Tumą-Vaižgantą ir kt.

Apie pirmojo darbus ir nuopelnus, ypač mokslo srityje, šio garbingo suvažiavimo organizatoriai ir yra pavedę man kalbėti. Tai, prisipažinsiu, yra nelengvas darbas, nes: 1. norint kalbėti apie gerbiamo Prelato mokslo darbus, reikia pačiam būti tų mokslo sričių, kuriose jis yra dirbęs, specijalistu, o aš kaip tik juo nesu; 2. jo darbams įvertinti arba bent arčiau su jais susipažinti neužtenka vienos paskaitos, bet reikia ištiso paskaitų ciklo. Todėl aš trumpoje savo paskaitoje ir nebandysiu duoti pilno prel. A. Dambrausko darbų įvertinimo, o tik stengsiuos padaryti trumpą tų darbų

apžvalgą ir iškelti A. Dambrauską-Jakštą, kaip pavyzdį šių dienų Lietuvos mokslininkams ir mokslo mėgėjams. Už pasitaikiusius paskaitoje netikslumus ir nukrypimus iš anksto atsiprašau paties prel. D. ir gerbiamųjų šio suvažiavimo dalyvių.

I. MOKSLINĖS A. DAMBRAUSKO DARBUOTĖS APŽVALGA

1. A. Dambrausko gyvenamoji epocha

Įdomiais ir sunkiais laikais gyveno ir kūrė D. Gimė jis prieš pat baudžiavos panaikinimą Lietuvoje (1860 m.), mokslus ėjo priešaušrio ir „Aušros“ laikais, kada pirmieji mūsų tautiško judėjimo daigai ėmė rodytis; jis išgyveno kovų dėl spaudos ir tautiškos kultūros laikus, — išgyveno pats aktingai tose kovose dalyvaudamas, būdamas priešakinėse kovotojų eilėse. Nors ir baustas penkerių metų ištrėmimu, tačiau nepabūgo, nepametė kovos ginklo ir dar smarkiau puolė į tos kovos sūkurį.

Nuo „Aušros“ laikų prasidėjo mūsų visuomenės diferencijacija. Prasidėjo kovos pasaulėžiūros plote. Nihilizmo dvasia užsikrėtė nemaža mūsų besimokančios rusų universitetuose jaunuomenės dalis. Bedievybė ir socijalizmas pradėjo grėsti mūsų kraštui. Ir čia A. Jakštui teko būti tos kovos vadu ir nemaža toje kovoje nusverti.

Iškovojus spaudą, atsirado naujas darbas — spaudos organizavimas, laikraščių leidimas. Ir tas darbas rado uolų darbininką Jakšto asmenyje. Nauji įvykiai, ir žymiausias iš jų — didysis karas, atnešė mums laisvę. Ir Lietuvos valstybės kūrimosi laikus teko A. Jakštui išgyventi.

2. Daugiašalis talentas

Per 73 amžiaus ir 43 literatūros darbo metus teko nemaža A. Dambrauskui nudirbti. Jis savo darbais yra plačiai apėmęs ir didelį barą išvaręs. Šiandien mes apie jį kalbame, kaip apie pirmaeilį mokslininką, nors jokių pareigų mokslo įstaigoje jau nuo 1906 m. neina, — ir tai ne vienos kurios srities mokslininką, bet kelių. Jis yra ir teologas, ir filosofas, ir matematikas, ir estetas bei kritikas, ir kalbininkas, ir socijologas, neminint jau to, kad jis yra žymiausias katalikų publicistas, redaktorius, visuomenės darbuotojas, pagaliau, poetas. Kokia plati amplitudė: nuo matematiko iki poeto!

Pirmiausia kyla klausimas: kodėl gi A. Jakštas yra tokių įvairių sričių darbuotojas? Ar tai paprastas intelektualinis godumas, ar tas reiškinys turi gilesnių priežasčių? Iš vienos pusės tą reiškinį galima išaiškinti paties prel. A. Dambrausko prigimtimi: jis, iš prigimimo linkęs į daugelį dalykų, niekad nenorėjo atsidėti vienam kuriam dalykui, siaurai mokslo

sričiai, nes „atsidėjus vienam kuriam dalykui“, sako pats A. Dambrauskas savo užrašuose („Mūsų Senovė“, II knyga, 53 pusl.), „tuojau pajusdavau to dalyko siaurumą; jausdavaus jame suvaržytas, suspaustas. Todėl ir džiaugdavaus iš to siauručio kalėjimo ištrūkęs.“ Iš antros pusės, jį tokį padarė pats tų laikų gyvenimas. Tais laikais, kada susipratusius lietuvius inteligentus galėjai ant pirštų suskaityti, tauta buvo reikalinga ne siaurų specijalistų, o žmonių, gyvai atsiliepiančių į kiekvieną gyvesnį tautos reikalą. Juk tokie daugiadarbiai buvo ir kiti to laiko darbuotojai, kaip dr. J. Basanavičius, dr. V. Kudirka. Ir vienas ir antras buvo gydytojai, o dirbo visai kitus, ne savo specijalybės darbus. Iš jaunesniosios kartos į juos yra šiuo atžvilgiu panašūs gerb. prof. Pr. Dovydaitis ir kt.

Būdamas daugelio sričių darbininku, A. Dambrauskas, man rodos, laimingai išvengė paviršutiniškumo ir diletantizmo, daugiausia gresiančio panašiais atvejais. A. Jakšto-Dambrausko tartas mokslo žodis visuomet buvo pagrįstas ir gilus.

Pirmiausia peržvelgsime jo teologijos ir filosofijos mokslų srities darbuotę.

3. Teologas ir filosofas

Kaip visi žinome, A. Dambrauskas yra dvasininkas. Pagrindiniu jo, kaip kunigo, studijų objektu buvo teologija ir jai artimi mokslai. Teologijos ir filosofijos mokslais Dambrauskas pradėjo domėtis gana anksti, būdamas Šiaulių gimnazijoje ir Petrapilio universitete. Gyvendamas Ustiužnoj, ištrėmime, dar daugiau turi progos įsigilinti į juos ir jau pradeda pats rašyti: parašo *Pisma katoličeskago bogoslova k pravoslavnomu* ir kosminio ratavimo teorijos kritiką. Be to, jam teko eiti Šv. Rašto dėstytojo pareigas Kauno kunigų seminarijoje ir Petrapilio kunigų akademijoj. Bedirbdamas Kauno kunigų seminarijoj, parašė: „*Doctrina ecclesiae russicae de libris deuterocanonicis*“, kurią paskelbė teologijos mokslo žurnale „Revue biblique“. Čia minėtos studijos autorius, remdamasis tikybinių knygų tekstais, stengėsi griežtai įrodyti, kad rusų teologai nepripažįsta deuterokanonių knygų įkvėptomis. Ta prof. A. Dambrausko studija vėliau susidomėjo ir kiti teologai, kaip augustinijonas M. Jugie, įžymus rytiečių teologijos tyrinėtojas. Jis savo veikale: „Histoire du Canon de l'Ancien Testament dans l'Eglise Grecque et l'Eglise Russe, Paris, 1909“ mini tą studiją ir jos autorių, kaip vieną iš pirmųjų to klausimo kėlėjų, ir ją cituoja.

Per ketverius metus bedėstydamas Šv. Raštą Petrapilio kunigų akademijoj, A. Dambrauskas parašė kelias tos srities studijas: „*Prelectiones exegeticae* 1. *In Evangelium S. Johannis,* 2. *In selectos psalmis,* 3. *In Hexaemeron*“. Tas paskaitas jo klausytojai buvo hektografavę. Dr. J. Tumo liu-

dijimu, tas studijas kiek praplėtęs, butų D. sudaręs disertaciją Teologijos Daktaro laipsniui gauti.

Tos Šv. Rašto studijos A. Dambrauskui vėliau gyvenime buvo naudingos dirbant publicisto darbą, recenzuojant veikalus, kovojant su Bažnyčios priešais.

Be minėtų Šv. Rašto studijų, A. Dambrauskas nemaža rašė ir apologetikos klausimais. Kapitalinis jo šios srities veikalas yra *Mokslas ir Tikėjimas*", atskirai spausdintų apologetiškų straipsnių rinkinys. „Jakšto gyvenimo tezė", sako vysk. Pr. Būčys minėtos knygos įvade, „buvo ir yra: religija ir mokslas dvi draugingos, viena antrai naudingos, tautai ir visiems žmonėms išganingos brangenybės. Ta tezė spindi šios knygos varde: „Mokslas ir tikėjimas". Jaunas buvo Jakštas, kada dviejų pakraipų kova prasidėjo Lietuvoje. Jis jau paseno, ji dar nesiliovė. Jis ne vien žiūrėjo į kovą, bet jis kovojo."

Tas pats vysk. Pr. Būčys toliau rašo: „Albertui M. Weissui mirus 1925 m., pasibaigė didžiųjų Vokietijos ir pasaulio apologetų laikotarpis. Jakštas nestoja Hettinger'io, Schanz'o, Weiss'o eilėn, jiems gyviems tebesant, nesiėmė uždavinio jų pradėtąjį ir gerai pastūmėtąjį darbą tobulinti. Jis buvo Lietuvos apologetas ir pirmiausia, beveik be išimties, tai jam rūpėjo, ką lietuvių dvasios, proto ir kultūros gyvenimas buvo iškėlęs. Jakštas atsakinėdavo tik į tuos priekaištus, kuriuos iškeldavo Lietuvoje kovojantis antikristijanizmas."

Savo apologiškuose straipsniuose A. Dambrauskas iškyla ir kaip gamtininkas, sekąs tų mokslų plėtojimąsi, ir kaip socijologas, ir kaip istorikas. .. Kad geriau paaiškėtų, kuriuos klausimus sprendė Dambrauskas apologetas, pacituosiu kai kurių tų straipsnių antraštes: Materijos paslaptis, Pasaulis ir jo ribos, Pasaulio pradžia mokslo ir apreiškimo šviesoje, Žmogaus paslaptis, Žmogaus siela, Žmogaus laisvė ir religija, Telepatija ir teleidija, Trys didieji Dievo žodžiai, Tikėjimo paslaptys, Transsubstancijos paslaptis, Viešpaties malda, Kas yra teokratija, Religija ir mokslas, Didžioji Realybė ir Dievas, Subjektyvizmas katalikų publicistikoje, Antimilitarizmas Lietuvoje, Katalikiškojo pacifizmo dėsniai, Kas yra politika?, Kas yra istorija?, Ką mokslas gali pasakyti apie pasaulio pabaigą?, Ar daug bus išganytųjų? ir kt.

Žodžiu, Jakštas apologetas stovėjo Bažnyčios ir tikėjimo sargyboje, ir, kada gyvenimas pašaukė, stojo į kovą su jo priešais, kovodamas su iškilusiomis klaidomis ir nukrypimais nuo Bažnyčios mokslo.

Bet tuo dar A. Dambrausko, kaip teologo, darbai nesibaigia. Jis yra ir teologas praktikas, parašęs ar išvertęs visą eilę veikalų praktikos reikalui, k. a.: „Šventųjų gyvenimus", „Giesmynėlį bažnyčių chorams", „Giesmes šv. Pranciškui", „Gavėnios knygelę", „Maldų knygelę Lietuvos jaunimui" ir t.t.

Dambrauskas filosofas daugiau pasireiškė, svarstydamas meno ir grožio problemas. Įvairiais laikais jam teko rašinėti apie meno kūrybą ir ginčytis tiek su senais meno teoretikais, tiek ir su naujausių jo srovių atstovais. Tokiu būdu susidarė nemaža straipsnių, liečiančių įvairius meno klausimus ir kūrybos problemas. Tuos straipsnius surinkęs, jų autorius 1931 m. išleido atskira knyga, pavadinta *„Meno kūrybos problemų“* vardu. Tos pat rūšies yra ir praėjusiais metais išėjusi *„Amžinoji poezija ir jos kūryba“*, atspausta iš „Židinio“. Nors minėtais veikalais jų autorius ir nesukuria atbaigto estetikos mokslo, bet tuose veikaluose surinkti straipsniai, kaip pats A. Jakštas sako, „papildo vieni kitus ir sudaro tam tikrą krikščioniškų į meną pažiūrų sistemą.“ *(Meno kūrybos problemos*, 3 pusl.).

Daugiausia vietos A. Jakštas paskyrė pagrindinėms estetikos problemoms, t. y. grožio ir meno problemoms, svarstyti. Grožio šaltiniu A. Jakštas laiko Dievą. „Mano giliu įsitikinimu“, sako jis, „kiekvienas grožis yra visada Amžinojo Logoso atspindulys. Žemėje nėra ir negali būti tiesos, labo ir grožio kaip tik iš Jo ir per Jį.“ A. Jakštas skiria gamtos ir meno grožį. Pastarąjį aptaria taip : „Meno grožis — tai tiksli vienybės ir įvairumo sintezė, vartojamoji idėjai išreikšti protui prieinamu ir jausmams maloniu būdu“ *(M. k pr., 26 pusi.).* Remdamasis H. Klug'u, mūsų kritikas sako, kad grožis glūdįs tam tikroje harmonijoje bei proporcijoje, tam tikroje tvarkoje ir tam tikroje vienybėje. O menas esąs žmogiškoji grožio kūryba. Eidamas teologijos aksioma, kad Dievas yra sukūręs žmogų pagal savo paveikslą ir panašumą, A. Jakštas Dievo kūrybos sąvoką analogine prasme taiko ir žmogui, teigdamas, kad jį (žmogų) „tam tikra prasme reikia laikyti irgi kūrėju, nes panašiai į Dievą jis sugeba sukurti naujų daiktų, kurių pirma pasauly nėr buvę.“ Todėl visa mūsų meno kūryba turinti būti ne kas kita, kaip apsireiškiančios in m e n s u r a, n u m é r o e t p o n d é r é Dievo kūrybos paveikslas ir panašumas. Taigi išeina, kad žmogaus kūrybos norma turi būti Dievo kūryba. Žmogus kūrimo akte pakyląs aukščiau už save, tampąs panašus į Dievą Kūrėją. Tuo būdu kūrimas virstąs aukščiausiu gyvybės apsireiškimu žmoguje.

Patį kūrėją A. Jakštas išaukština, laikydamas jį Dievo kūrybos tęsėju, tautos vadu, ateities pranašu. „Tikri dainiai“, sako jis, — „tai ateities pranašai. Jie giliau jaučia ir toliau mato. Įkvėpimo valandoje jų dvasia pakyla aukščiau kasdieninio gyvenimo sąlygų, susiduria su aukštesniu idėjų bei grožio pasauliu. Iš čia sužiba jiems nežemiška šviesa, gaminanti naujos poezijos kūrinių“ (M. N. L., I t. 215). Pagrindinis meno tikslas yra grožio kūrimas. Be jo, A. Jakštas menui skiria ir utilitarinių uždavinių, kaip antai : skaistinti žmones, rodyti jiems ateities idealus, vesti į tai, ko dar nėra, bet kas turi būti. Poezijos atstovus jis laiko socijaliniais veikėjais p a r e x c e l l e n c e , nes jie sužavėję vedą paskui save visą tautą.

Savo kritikos straipsniuose A. Jakštas sprendė turinio ir formos meno

veikale santykiavimo klausimą. Jis yra turinio ir formos pusiausvyros šalininkas. „Poezijos esmę“, sako A. Jakštas, „sudaro į krūvą sujungti minčių kilnumas, jausmo gilumas ir rimų skambumas. Kitaip sakant, poezijoje lygiai svarbu, tiek jos turinys, tiek ir jos forma. Kur nėra harmoningos tų dviejų elementų sintezės, ten nėra nė poezijos. Maža tai — jos gali nebūti net ir trūkstant kokio nors vieno iš šių dviejų elementų. Aukštos mintys be dailios formos bus filosofiškoji proza, dailūs rimai be minties — bus tuščias dekadentizmas.“ (M. N. L., I t. 215 p.)

Ypatingai griežtai A. Jakštas iškėlė savo estetikoj meno ir moralybės problemą. Jis pasisako „Meno ir kūrybos problemų“ veikale, kad menas jam rūpėjęs nuo pat jaunystės, jis jį ir studijavęs iš knygų, ypač meno santykius su moralybe. Kaip jau minėta, jis tiesos, gėrio ir grožio šaltiniu laiko Amžinąjį Logą. Iš to jau galime spręsti, kad menas ir moralybė jo pažiūromis turi sutarti: menas neturi nusižengti moralybės dėsniams, atvirkščiai, jis turi dorinti žmonės, nes „kas elgiasi ne etiškai, tuo pačiu ir neestetiškai ir nelogiškai“, sako Jakštas. Būdamas griežtu meno moralybės šalininku, jis yra griežtai pasmerkęs ir nuogybes mene, ir naujoviškąsias literatūros bei meno sroves.

Taigi, A. Jakštas pirmasis Lietuvoje yra sudaręs tam tikrą krikščioniškų, kaip jis sako, į meną pažiūrų sistemą. Pagrindiniais klausimais jis sutinka su neoscholastikais estetais.

A. Dambrauskas-Jakštas yra dirbęs ir logikoje: jis parašė „Logikos vadovėlį mokyklos reikalui“ ir „Logikos evoliuciją“. Šiame veikalėlyje jo autorius, papildydamas „Logikos vadovėlį“, teikia žinių apie gyvulių, vaikų, primityvių žmonių logiką ir apie naujausią, anot jo, kai kurių istorikų prasimanytą viršlogiką, pavadintą nauju metalogikos vardu.

Žymią vietą mokslinėje literatūroje A. Dambrauskas užima kaip matematikas.

4. Matematikas

Jau gimnazijoje jis pamėgo griežtuosius mokslus, ypač matematiką. Baigęs gimnaziją, niekeno neverčiamas jis stoja į Petrapilio universitetą ir pasirenka gamtos matematikos fakultetą. Tačiau Dievo Apvaizda pakreipė jo gyvenimą kita linkme: jis tapo kunigu. Tokio jau būta Apvaizdos plano. Jei A. Dambrauskas būtų baigęs matematikos mokslus ir vėliau atsidėjęs tik jiems, tikriausiai būtume turėję garsų matematikos profesorių, o gal ir genijalų tos mokslo srities kūrėją. Tačiau nebūtume turėję to Jakšto, kurį šiandien turime ir kuriuo mes, Lietuvos katalikai, galime pasididžiuoti.

Šiaip ar taip, A. Dambrauskas, nuėjęs dvasininko keliu, nepamiršo savo pamėgtosios matematikos: jis tam mokslui atidavė savo duoklę.

Iš jo paskelbtų matematikos raštų yra šie: „Naujos trigonometrijos sistemos“, „Bendras būdas taisyklingiems daugiakampiams ratilan įbrėžti“, „Trys garsiausi matematikos klausimai“, „Matematiškas bičių instinktas“, „Vysk. A. Baranauskas kaip matematikas“, „Hoene-Wronskis — matematikas“, matematikos vadovėliai mokykloms ir kt.

Kad Jakštas matematikas, žymu ir kituose moksluose: jis bando religines tiesas įrodyti su matematikos pagalba, jis kalba apie matematiškąjį dailės dėsnį, jis pagaliau ir savo poezijoj palieka matematiku.

Taigi, Lietuvos Universiteto gamtos matematikos fakultetas, pagerbdamas jį už nuopelnus matematikos mokslų srityje matematikos garbės daktaratu, konstatavo, kad jis savo gausingais raštais pasirodė gerai susipažinęs su įvairiomis matematikos šakomis ir ne mažiau joms nusipelnęs, nes jisai pirmas, įnešdamas ir dovanodamas tėvynei šį tikslųjį mokslą, yra tapęs, tartum, matematikos mokslų ženklanešiu (ištrauka iš Gamtos-Matematikos fakulteto garbės daktaro diplomo, duoto A. Dambrauskui).

Deja, prel. A. Dambrauskas, kaip matematikas, nėra kiek plačiau dar įvertintas. Jo ir matematikos raštai, kurių yra sudaręs ir paruošęs spaudai didelį tomą, tebelaukia leidėjo. Pirmiausia reikėtų išleisti jo matematikos raštus, kurių tarpe yra dar niekur spaudoje neskelbtų, paskui mūsų matematikai turėtų plačiau supažindinti Lietuvos visuomenę su matematiškąja jo kūryba. Šiandien girdime, kad jis naujų dalykų matematikoj išradęs, žinome apie jo gabumus toje srityje, bet viso to niekas iki šiol gerai neištyrė ir Jakšto matematiko vietos Lietuvos ir kitų kraštų matematikų tarpe nenustatė. —

A. Dambrauskas yra dirbęs ir kitose mokslo šakose. Jis taria savo žodį ir kalbos klausimais, ypač populiarizuoja Lietuvoje Esperanto kalbą, rašydamas net ja žymius savo matematikos ir kt. veikalus.

Tikru enciklopedininku A. Dambrauskas pasirodo savo kritikos raštais.

5. Mokslo veikalų kritikas

Kritiku A. Jakštas-Dambrauskas liko atsitiktinai, redaguodamas „Draugiją“, literatūros, mokslo ir politikos laikraštį. „Kritika, recenzijų rašymas“, sako jis *Meno kūrybos problemose* (308 pusl.), „nedarė man nė mažiausio malonumo: anaiptol, — tai buvo sunkus ir nuobodus darbas. Mielai būčiau jį užleidęs (ir neretai užleisdavau) kitiems, bet, deja, dažnai kitų recenzentų neatsirasdavo.“ Taip, pareigos verčiamas, A. Jakštas yra recenzavęs įvairiausius veikalus, pradedant perijodiniais grožinės literatūros, baigiant mokslo veikalais. Tuos jo kritikos raštus 1923—24 m. Švietimo Ministerijos knygų leidimo komisija išleido dviem didžiuliais to-

mais, pavadintais „*Mūsų Naujosios Literatūros*“ vardu. Mums šiam reikalui įdomus tų knygų skyrius apie *mokslo literatūrą*. Norėdamas parodyti, kiek plačiai A. Jakštas kaip kritikas apima, pacituosiu to skyriaus suskirstymą poskyriais : 1. filosofija (5 rec.), filologija (35 rec.), istorija (28 rec.), matematika (20 rec.), gamtos mokslai (23 rec.) ir pedagogika (15 recenzijų).

Vienos tų recenzijų yra trumpos, informacinio pobūdžio, o kitos ilgesnės ir savo turiniu gilesnės. Jose A. Jakštas parodo gilų nusimanymą kalbamais klausimais, duoda labai vertingų pastabų, o ten, kur jis nesutinka, polemizuoja su recenzuojamojo veikalo autorium.

A. Dambrauskas recenzuodavo žymiausius lietuvių veikalus, parašytus lietuvių ir kitomis kalbomis, kaip disertacijas mokslo laipsniui gauti ir kt. Randame prof. Būčio, prof. St. Šalkauskio, dr. Steponavičiaus, dr. J. Basanavičiaus ir visos eilės kitų autorių veikalų recenzijų. Plačiau apie tas jo recenzijas nekalbėdamas, pavyzdžio dėliai noriu supažindinti su St. Šalkauskio disertacijos *Apie pasaulio sielą Vladimiro Solovjovo filosofijoje* (L'ame du monde dans la philosophie de Vladimir Soloviev) recenzija. Recenzentas, supažindinęs su disertacija ir, apskritai, ją teigiamai įvertinęs, parodo nemaža tuo klausimu nusimanymo. Jis kaikur nesutinka su doktoranto išvedžiojimais ir taip dėsto savo pažiūras į kalbamąjį dalyką: „Mažiau mus patenkina pastarasis skyrius, kur autorius bando Solov. pažiūras į pasaulio sielą sukritikuoti, nes pasiekti pasiimtas tikslas autoriui čia tik pusėtinai tepavyko. Kad pasaulio siela nėra tuo, kuo ją esant manė V. Sol., tai tiesa. Bet kad pasaulis būtų visai besielis, to. autorius, griežtai imant, toli gražu nėr įrodęs, Paprastai visi pasaulio sielos nebuvimo įrodymai virsta tiltais, vedančiais vienan iš dviejų kraštutinumų : arba materializman, arba panteizman. Nes jei pasaulis yra besielis, tai jis, būdamas materialis, yra gryna *mundi machina,* negyvas mechanizmas, milžiniškas *perpetuum mobile,* amžinos materijos amžinai savaime besisukąs sūkurys. Dievo hipotezė tam mechanizmui išaiškinti yra, anot Laplace'o, visai nereikalinga. O kas tos išvados priimti nenori ir tiki Dievą, tas, sekdamas žydais kabalistais, pasaulio sielos vieton jaučias priverstas statyti patį Dievą ir virsti panteistu arba monistu. Mūsų išmanymu, V. Sol. klaida ne ta, kad jis pasaulio sielą yr prileidęs, bet ta, kad jis, bandydamas jos esmę nustatyti, susipainiojo, suteikdamas jai prieštaraujančių ypatybių“ (M. N. L. II t., 270 pusl.).

Toliau recenzijos autorius įrodinėja pasaulio sielos idėjos sutaikomumą su šv. Tomo Akviniečio filosofija, drauge iškelia Solovjovo filosofijos krikščioniškumą, pažymėdamas, kad nė pas vieną šios gadynės Vakarų filosofų negalima rasti tiek krikščioniškų elementų, tokios minčių kilnybės ir tokių gyvų pažiūrų į gyvenimo klausimą, kaip pas Solovjovą.

Be mokslo veikalų, kritikos raštų ir įvairių straipsnių žurnaluose mokslo klausimais, A. Dambrauskas daug prisidėjęs mokslui ir, apskritai, intelektualinei kultūrai Lietuvoje kelti netiesioginiu būdu, vadovaudamas kultūros ir mokslo organizacijoms, redaguodamas „Draugijos“ žurnalą, polemizuodamas su kitais mokslo vyrais, plačiai koresponduodamas ir k. b.

6. Netiesioginiai nuopelnai mokslui ir mūsų krašto kultūrai

1906 m. A. Dambrauskas, palikęs Petrapilį, kur buvo atskirtas nuo gyvo visuomenės darbo, grįžo į Lietuvą, apsigyveno Kaune ir atsistojo katalikiškosios ir tautiškosios akcijos priešakyje. Iki pat Nepriklausomybės atgavimo jis buvo ašimi, apie kurią sukosi visas intelektinis ir kultūrinis lietuvių katalikų judėjimas.

Atgavus lietuviams spaudos laisvę, reikėjo organizuoti gerų raštų leidimą ir platinimą. Tam tikslui buvo įkurta Šv. Kazimiero Draugija, kurią nuo pat jos įsikūrimo iki šiam laikui sėkmingai veda prel. A. Dambrauskas. Jo ir kitų pastangomis, ta draugija labai išplėtė, ypač prieš Didįjį karą, savo veikimą, suvaidino ir dabar dar tebevaidina žymų vaidmenį krikščioniškos ir tautiškos kultūros kėlimu Lietuvoje, ypač liaudies tarpe. 1931 m., švenčiant tos draugijos 25 metų sukaktį, konstatuota, kad ji per tą laiką yra išleidusi 527 įvairaus turinio veikalus. O išleistų knygų egzempliorių skaičius siekė arti 3 milijonų.

Šv. Kazimiero D-jos nuopelnai Lietuvos kultūrai — labai didele dalimi yra paties jos pirmininko prel. A. Dambrausko nuopelnai.

Be Šv. Kazimiero D-jos, A. Dambrauskas veda ir Liet. Katalikų Mokslo Akademiją.

Kitas labai didelis A. Dambrausko nuopelnas yra „Draugijos“, mėnesinio literatūros, mokslo ir politikos žurnalo, įsteigimas ir leidimas. Tas žurnalas ėjo su Didžiojo karo pertrauka nuo 1906 iki 1923 m. Aplink jį anuo metu jo redaktorius buvo subūręs beveik visus lietuvius katalikus mokslininkus, visuomenės darbuotojus ir rašytojus. Bendradarbiavo žurnalui ir kaikurie nekatalikai ar kitų pažiūrų inteligentai.

Žurnalo mokslo skyrius buvo platus ir įvairus. Jame buvo svarstomi teologijos, filosofijos, gamtos mokslų, ekonomijos, pedagogikos, literatūros, kalbos ir kitų mokslo sričių klausimai.

Žodžiu, žurnalas buvo skiriamas lietuviams inteligentams ir juos būrė aplink save.

Prie „Draugijos“ pradėjo eiti ir kiti inteligentams skiriami laikraščiai, kaip „Mokytojas“ ir „Ateitis“.

Kaip „Draugijos“ redaktorius ir to meto katalikų akcijos Lietuvoje vadas, A. Dambrauskas vedė labai plačią ir įdomią korespondenciją. Per

ilgą laiką tos korespondencijos susidarė nemaža krūva. Dabar ji yra Humanitarinių mokslų fakulteto raštų muziejuje. Iš jos galima spręsti, kiek daug A. Dambrausko, kaip žmogaus, tuomet turėta reikšmės. Daug tos korespondencijos su mokslu nieko bendra neturi, bet nemaža A. Dambrausko laiškų galima pavadinti moksliškais laiškais. Jis tais laiškais disputuoja, kelia kai kuriuos mokslo klausimus, duoda nurodymų jaunesniems mokslo srities darbuotojams ir t.t. Pavyzdžio dėliai su vienu tos rūšies laišku, rašytu 1914 m. kovo 14 d. St. Šalkauskiui, susipažinsime : „Carissime, straipsnį gavau. Vargais negalais jį perskaičiau ir pasistengsiu įdėti kovo mėnesį. Beskaitydamas tamstos raštus, randu juose vieną ypatybę: jie manęs *nedaro geresniu.*[1] Aš manau, kad ir skaitytojų nepadarys geresniais. Perdaug juose galvojimo, per maž širdies, o dar *mažiau aiškumo.* Žinoma, tam iš dalies kaltas pats dėstomo dalyko sunkumas, iš dalies neišdirbta, kaip reikiant, mūsų kalba. Ne be kaltės, rodos, bus čia ir Tamstos numylėtasis Hello. Kaip juristas advokatas, sveikas, brangini jame originalius sakinius, gražius žodžius. Taip, visa tai pas jį yra, bet, deja, nėra pas jį to, ko jokia gražbylystė negali užvaduoti — tai *sistematiškumo,* mokėjimo daryti sintezes ir *aiškumo.* Mano išmanymu, Hello galima pavadinti „essayistu“, literatu, bet ne „filosofu“. O tikriausia būtų pavadinus jį krikščioniškuoju *sofistu.* Kaipo toksai, jis galėjo būt naudingas prancūzų aristokratų salionuose, kur gerai parinktas *bon mot,* paprastai pavaduoja filosofišką argumentą, bet Tamstai į mokytojus jis visai netinka. Kas kita filosofija, o kas kita pretenduojanti prie filosofiškumo gražbylystė à la Hello. Filosofijos gražbylyste taip pat negalima pakeisti, kaip ir matematikos. Gražbylystei rimtuose moksluose ne vieta. Tiesa, ir filosofiškus klausimus gvildenant, reikia rašyti *kuo gražiausiai,* bet tai tur eiti savaime, kaip pas Solovjovą, o nedaryti pasistojus ant gražbylystės koturnų, kaip pas Hello. Sofistai pražudė graikų filosofiją, nauji krikščioniški Sofistai à la Hello gali pražudyti naująją krikščioniškąją filosofiją. Dėl to gi ir gan ilgoką citatą iš Hello, kuria Tamsta buvai užbaigęs paskutinį savo straipsnį, aš turėjau išbraukti, nes ten radau vien tik „nabor slov“, kaip rusai sako, tikrą minčių chaosą, ir jokio aiškumo. O tuo tarpu, anot Gratry, „la philosophie demande la clarté de tout.“ Tai turėtų kiekvienas jaunas filosofas pasirinkti sau kaip šūkį. Filosofija, jei ne viską išaiškina, (18 p.) maža ko teverta, o kuri dar ir savo *aiškinimuose* lieka *neaiški,* yra visai niekam netikusi. Tokia, mano manymu, ir Hello filosofija. Ją galima pavadinti salionų filosofija, bobų (atsiprašau mesdames'ų) filosofija, bet ne mokslo filosofija. Taigi, ir Tamstai patarčiau Hello mesti lauk, nors jis ir didelis katalikas, o jo vietoj rekomenduočiau perskaityti Rey'o „La philosophie moderne, Paris, Flammarion, 1908. Ten

[1] Visi pabraukimai laiško nuoraše padaryti A. Dambrausko.

rasi aiškiai nurodyta, kokios yra problemos, kuriomis dabartinė filosofija užsiima (jų nedaug — štai jų sąrašas: problème de la matière, problème de la vie, problème de Tesprit, problème de la connaissance, problème de 1'action et de la conduite). Praleista čia visų svarbiausia problema „problème de Dieu“, nes Rey'is yra pozityvistas, bet tai nieko nekenks Tamstai, nes Dievo problema Tamstai ir be to žinoma. Užtat apie kitas penkias problemas rasi daug puikių nurodymų, kaip į jas žiūrėti ir kaip jas gvildena dabartiniai Europos filosofai...

Kitą veikalą rekomenduoju rusų kalba, nors įvardintą lotyniškai „Tertium organon“ S.P.G, 1912. Jo autorius yra P. Uspienskis, labai gabus vyras, mokąs sunkiausius dalykus *begalo aiškiai* išdėstyti. Krikščionybės jame irgi nedaug, bet jis yra teistas ir dalimi net teosofas. Faktiškai ir Solovjovas su Wronskiu irgi buvo sui generis teosofai. Taigi to vardo nėra ko bijotis. Tarp kitų dalykų rasi pas Uspienskį labai plačiai ir moksliškai išplėtotą pažiūrą apie žmonijos eigą prie *antžmogio.* Tą savo pažiūrą Usp. išplėtoja, pasiremdamas daugiausia naujais anglų veikalais. Bet rezultatai yra beveik tie patys, prie kurių buvo priėjęs Wronskis jau pirm 70 metų. Idėja antžmogio taip giliai šiandien yra įleidus šaknis žmonijos sąmonėn, kad kalbant apie Dievažmogį negalima aplenkti ir antžmogio. Be jo sintezė nebūtų pilna. Filosofija be sintezės — tai vieni plepalai. Dar viena pastaba: rašant kokį filosofišką veikalą (ypač lietuviškai), būtinai reikėtų pridėti ir vartojamųjų terminų žodynėlį su aiškiais išdėstymais, ką kiekvienas terminas reiškia. Wronskio veikalams tokį žodyną gamina prancūzas filosofas Warrain'as. Mums gi nieks tų žodynų nepagamins, turime tat gamintis patys“.

Nemažu A. Dambrausko nuopelnu reikia laikyti ir jo polemiką įvairiais mokslo, daugiausia estetikos, klausimais. Ta polemika įnešė į mūsų intelektualinį gyvenimą nemaža gyvumo, išjudino priešingą pusę, sudomino tais klausimais ir platesnę visuomenę. A. Dambrauskas yra polemizavęs su prof. Būčių teologijos klausimais, su prof. V. Čepinskio — religijos ir mokslo santykiavimo klausimu,, su prof. V. Mykolaičiu, B. Sruoga ir kt. — estetikos klausimais, su dail. Vienožinskiu ir kt. — dėl nuogybių mene, su J. Gobiu — pedagogikos klausimais ir t.t. Tose polemikose žymu nepaprastas A. Jakšto plunksnos miklumas ir logiškas griežtumas. —

Prel. A. Dambrauskas mokslui ir, apskritai, kultūrai daug yra nusipelnęs tiek savo įvairių mokslo sričių veikalais, kritikos ir polemikos raštais, tiek „Draugijos“ žurnalu ir vedamomis mokslo ir kultūros organizacijomis, tiek, pagaliau, savo gausingais patarimais jauniems mokslo mėgėjams. Jis kaip mokslininkas buvo visuomet aktualus, gyvenimiškas. Savo mokslu tarnavo tautai ir Bažnyčiai.

Tačiau moksline darbuote A. Dambrausko nuopelnai lietuvių tautai

nesibaigia. Jis, kaip žinome, yra geriausias lietuvių katalikų publicistas, žymiausias lietuvių literatūros kritikas, kelių liaudžiai skiriamų laikraščių redaktorius, kapitulos prelatas ir, pagaliau, poetas, satyrikas. Bet apie tai šia proga netenka kalbėti.

A. Dambrauskas yra epochinis asmuo. Jo bendralaikis, taip pat prelatas, Maironis iškilo ir turėjo reikšmės kaip poetas, o A. Dambrauskas daugiau kaip žmogus. Jį reikia statyti šalia didžiųjų mūsų tautiškojo atgimimo patriarkų: Dr. J. Basanavičiaus ir Dr. V. Kudirkos. „Jei būtų galima pramanyti tokios svarstyklės pilietiniams nuopelnams sverti“, sako Dr. J. Tumas, „tai, mano manymu, ant dviejų lėkščių sukrauti visokeriopi Basanavičiaus ir Dambrausko nuopelnai dažnai svyruotų. Kun. Dambrauską, ir jo rolę lietuvių kultūros istorijoje laikau lygia su Basanavičiaus; tai mažiausia. O kartais Dambrauskas būdavo net gyvesnis mūsų visuomenės nervas“ („Užgesę Žiburiai“, V pusi.).

Daugeliu atžvilgių Dambrauskas panašus ir į V. Kudirką. Vienas ir antras buvo žymūs publicistai, redaktoriai ; vienas ir antras stovėjo tautiško lietuvių judėjimo priešakyje — Dambrauskas lietuvių katalikų, Kudirka lietuvių liberalų; vienas ir antras buvo poetai, kurių poezija žymi daugiau turiniu, o ne forma.

Tačiau nuopelnais mokslo srityje nei Basanavičius, nei V. Kudirka negali su A. Dambrausku susilyginti.

A. Dambrausko, taip visokeriopai pasireiškusio, veikimas jau iš dalies yra įvertintas ir iškeltas. 1914 m. jis už nuopelnus Katalikų Bažnyčiai, žymų mokslingumą, atsidavimą literatūrai, charakterio taurumą ir kitas dorybes pakeltas prelatu, vėliau susikūrusio Lietuvos Universiteto išrinktas garbės profesorium ir apdovanotas matematikos garbės daktaratu. Be to, įvairiomis jo amžiaus, literatūrinio darbo ir kitomis progomis spaudoj buvo vertintas. Pirmasis gilesnis jo vertintojas yra St. Šalkauskis savo prancūzų kalba rašytame veikale : „Sur les confins de deux mondes“. Jis teigiamai įvertino A. Dambrauską kaip Rytų ir Vakarų civilizacijos derintoją, ypač filosofijoje. Antrą sintetinį vertinimą yra bandęs duoti 1925 m. „Bare“ M. Biržiška. Jis iš dalies teigia, iš dalies neigia A. Jakštą. Prikišdamas, kad jis savo „parapinėmis kritikomis“ kenkęs mūsų literatūrai, vis dėlto pripažįsta jį buvus didžiuoju per visą dešimtmetį visuomeniniu mūsų kunigų akcijos vadu.

Plačiau apie A. Jakštą-Dambrauską rašyta kaip apie literatūros kritiką ir su juo šioje srityje nemaža ginčytasi, tačiau daugumo jis pripažintas didžiuoju mūsų kritiku. Daugiausia ir net keliais atvejais apie Dambrauską rašė Tumas-Vaižgantas. Be to, 1930 m., švenčiant jo 70 m. amžiaus sukaktį, minėjo jį beveik visa lietuviškoji spauda.

Tie vertinimai daugiau liečia A. Dambrauską kaip visuomenės dar-

buotoją ir literatą. Tačiau jis kaip mokslininkas iki šiol tebėra plačiau neįvertintas.

Džiaugdamies Basanavičiaus ir Kudirkos įvertinimu ir iškėlimu, turime apgailestauti, kad dar gyvas A. Dambrauskas paskutiniu laiku yra lyg pamirštas. Apie Basanavičių ir Kudirką mokoma aukštesnėse mokyklose, o A. Dambrauskas, nors to ne mažiau už anuodu vertas, neįrašytas į minėtų mokyklų lietuvių literatūros programą. Taigi, pageidautina, kad nors katalikai inteligentai daugiau domėtųsi mūsų tautiškojo atgimimo veteranu ir tuo atsidėkotų už jo triūsą ir pasišventimą.

II. MŪSŲ MOKSLININKO ASMENYBĖ

Ne mažiau įdomus A. Dambrauskas savo asmenybe ir charakterio taurumu.

Pirmiausia A. Dambrauskas mokslininkas yra lietuvis ir katalikas. Dievas ir tėvynė buvo jam dvi nelygstamos vertybes, kurioms jis paskyrė savo gyvenimą,, mokslą ir patyrimą. „Pamilęs gimtąją žemę“, sako Vaižgantas, „kun. Dambrauskas pats buvo atidavęs jai savo širdį, visą gyvybę, visą save. Nepasviro nė karto. Ir tebestovi tvirtas, kaip senmedis, nedarydamas su nieku kompromisų. Buvo ir tebėra lietuvių atgimimo pijonierius. Jiems klojo ir tebekloja savo įgimtąsias dovanas, visą įgytąjį mokslą, savo laisvę ir karjerą. Visą save paskyrė Lietuvos švietimui ir jos kėlimui („Vaižganto raštai, IV t., 208 pusi.).

Dambrauskas visus savo darbus skyrė „ad majorem Dei gloriam!“ Tai buvo jo gyvenimo šūkis. Jis savo apologetiškais raštais yra uoliausias Katalikų Bažnyčios gynėjas, jis kuria *krikščioniškų* į meną pažiūrų sistemą, jis sprendžia religijos ir mokslo problemą ir randa, kad tikras mokslas nėra priešingas religijai. Jis savo gilų mokslą moka suderinti su nužemintu paklusnumu ir Bažnyčios drausme.

A. Dambrauskas — intelektualinis tipas. Kaip Vaižgantas į viską reaguoja širdimi, jausmais,, taip Jakštas protu. Jo griežtas protas, geležinė logika ir blaivi orijentacija matyti ne tik iš mokslo ir publicistikos veikalų, bet ir iš poezijos. Jis daugiau yra linkęs prie sintezės, negu prie analizės; stengiasi aprėpti daugelį dalykų ir juos suvesti į sintezę. Dambrauskas, daugiau Rytų kultūros auklėtinis, savo moksle sujungė visa. ką rado geriausia Rytų ir Vakarų kultūruose. Ne be pagrindo ir prof. St. Šalkauskis jį laiko Vakarų ir Rytų civilizacijos sintezės skelbėju filosofijos srityje Lietuvoje. „Tačiau tas dvasios platumas“, pastebi vysk. Pr. Būčys, „anaiptol nepaneša į teologinį liberalizmą. Didžiosios sintezės erelis Jakštas nutupia pas V. Jėzaus kojas ir klauso, kaip Dievas Mokytojas kalba „Tėve mūsų..

Savo plačiu ir giliu protu A. Dambrauskas tarnavo tiesai; visuose jo mokslo veikaluose žymu tos tiesos meilė. Turbūt, jis taisyklei: „Amicus Plato, amicus Socrates, sed maximus amicus veritas" niekad gyvenime nėra nusidėjęs. Tiesos meilė vertė A. Dambrauską būti visuomet tiesų, neveidmainiaujantį, nepataikaujantį. Savo nuomones atvirai ir drąsiai jis skelbė, dažnai nepasigailėdamas nė aštrių žodžių, satyros. „Už pasipriešinimą“, anot Tumo, „duodavo ir pasivydamas pridėdavo.“

Idėjos karžygio, A. Dambrausko, asmenį puošia ir kitos dorybės, kaip kuklumas, atvirumas, nepaprastas darbštumas, susijęs su savotišku vienuoliškumu ir nemėgimu viešai rodytis. Tais jo būdo privalumais nevienas jaunosios kartos mokslininkas ar mokslo mėgėjas galėtų pasekti.

P a b a i g a

Sutraukus tai, kas aukščiau pasakyta, galima padaryti tokias išvadas:

1. A. Dambrauskas, aktyviai dirbęs per 40 su viršum metų, nemaža nuopelnų turi mokslo srityje. Parašęs visą eilę teologijos, filosofijos, matematikos ir kitų mokslo sričių veikalų, jis iškyla prieš karą į pirmaeilius Lietuvos mokslininkus kūrėjus.

2. Moksle, ypač filosofijoje, jis yra Rytų ir Vakarų civilizacijos derintojas. Pagrindiniais teologijos ir filosofijos klausimais jis yra aristoteliškosios tomistiškosios mokyklos šalininkas.

3. A. Jakštas yra pirmasis Lietuvoje, sukūręs krikščioniškų į meną pažiūrų sistemą ir, kaip literatūros kritikas, daug savo laiku turėjęs literatūrai įtakos.

4. A. Dambrauskas nuo 1906 m. iki Nepriklausomybės atgavimo stovėjo intelektualinio katalikų judėjimo pryšakyje; aplink „Draugiją“ subūręs žymiausias katalikų mokslo jėgas, jas skatino prie darbo, savo patarimais ir pavyzdžiu padėjo ne vienam susirasti kelius į mokslą.

5. Visas A. Dambrausko veikimas ir mokslas buvo palenktas aukštesniems tikslams: Dievo garbei ir tėvynės gerovei. Jis buvo uolus katalikų tikėjimo tiesų ir tautos teisių gynėjas.

6. A. Dambrauskas savo tauria asmenybe, tiesos meile, pasišventimu, darbštumu ir kitais charakterio privalumais liko Lietuvos katalikams mokslininkams ir mokslo siekiančiai jaunuomenei gražiu pavyzdžiu.

Jis — Lietuvos katalikų mokslininkų Nestoras. Mes, Lietuvos katalikai, garbingą Nestoro vardą tikrai galime taikyti A. Dambrauskui-Jakštui, kuris ir savo gilia išmintimi ir gyvenimo patyrimu yra panašus į karžygį Nestorą.

A. DAMBRAUSKO RAŠTŲ SĄRAŠAS

Svarbesni straipsniai : La Doctrine de l'Eglise Russe et le Canon de l'Ancien Testament (žiūr. „Revue Biblique“ 1901, 2 nr.), sukėlęs ištisą eilę naujų tyrinėjimų tuo klausimu (cfr. M. Jugie, Histoire du Canon de 1'Ancien Testament dans 1'Eglise Grecque et 1'Eglise de Russie, Paris Beauchesne 1909, 3 nr. — Išvestiniai Šventraščio posakiai apie Dievą („Tiesos Kelias“ 1925. 2 nr.). — Euklido V postulato kreivė ir metageometrijos pagrindų kritika, kur nurodoma, kad V Euklido postulatas nėra nepriklausoma tiesa, bet atskiras bendresnis trijų persikertančių tiesiuių problemos žygis ir prieita prie naujos rūšies kreivės, autoriaus pavadintos p o s t u l a t o i d o m i s . — Naujos trigonometriškos sistemos (Berlynas 1922), kur matematiškai nustatytos 28 vieningos (simples) naujos trigonometrijos sistemos, skirtingos nuo mūsų šiandien paprastai vartojamosios trigonometrijos ir nurodyta kelias, vedąs į begalinę daugybę naujų sukrautinių (composés) trigonometrijos sistemų.

Poezija: Dainų skrynelė. 2 leid. — Tilžė 1894 ir Peterburgas 1906.
— Rudens Aidai, 2 leid., Kaunas 1911 ir 1921. — A. Jakšto „Lyrika“, Kaunas 1930. — Versažareto (esperant.), Peterburgas 1905. — Nakties matymai, Kaunas 1906. —

Beletristika: Neva iuoka:, neva ašaros, Vilnius 1915. — Svetimos gėlės (vertimai), Kaunas 1923. — Šypt-šypt, 1932, 2 t. — Juokais pasakytoji tiesa.

Kritika: Mūsų naujoji poezija (1904—1923), Kaunas 1923. — Mūsų naujoji prozos literatūra (1904—1923), Kaunas 1923. — Meno kūrybos problemos. Kaunas 1931. —

P u b l i c i s t i k a: Vox Americae Lituanorum ad Summum Pontificem Leonem Pacam XIII nec non vitae duorum servorum Dei. Lituanorum P. Andreae Rudaminae S. J. et Melchioris Ducis Giedroyc, Episcopi Samogitiensis latine et lituane primum editae, Tilžė 1900, 20 in 4°. — Glos Litwinów do mlodej generacii magnatôw, obywateli i szlachty na Litwie, Tilžė 1902, Kaunas :1906. — Ši brošiūrėlė yra iššaukus daugybę replikų iš lenkų šalies. — Jednoję̨č czy separatyzm. Odpowiedz krvtykom na „Gîos Litwinôw“. Tilžė 1903. — Trys pašnekės:ai ant Nemuno kranto. Nvkštukai — Didvyriai — Lenkai, Kaunas 1906. — To Malonybė naujas Žemaičiu vyskupas Pr. Karevičius, Kaunas 1914. — Ką vra pasakęs A. Jakštas? Jo pastarais laikais (1924—1930) parašytų publicistiškų straipsnių rinkinys, Kaunas, 1930. — Užgesę žiburiai, Kaunas 1930. —

Teologija : Dvasiškoii išpažintis, Kaunas 1927. — Mokslas ir tikėjimas. Kaunas 1930. — Malgrandaj pensoj pri grandaj demandoj, Kaunas 1908. —

M a t e m a t i k a: Pri unu speco de kurbai linioj. koncernantaj *la* V-an Euklidan postulaton., Berlino. Moller et Borel, 1906. — Nouveaux systèmes trigonométriques par A. Dombrovski, traduit de 1'Esperarto par E. Lefèvre, professeur à l'Ecole militaire de Belgique, Gand, E. Mayer, 1908. — Pri novaj trigometriaj sistemoj, Berlino, Moller er Borel, 1906. — Šis tas iš humbugo ir hazardo srities. Matematiškas vieno gešefto tyrinėjimas. ..Draugija“ 22 nr. — Trys garsiausieji matematikos klausimai. Kaunas 1924. — Bendras būdas taisyklingiems daugiakampiams ratilan įbrėžti. Klaipėda 1929. — Kas yra tiesioji linija? — Matematiškos sąlytros kiekvieniems paviršiams nuo plokščiu ir kreivėms nuo tiesiųjų atskirti. Matematikos-Gamtos Darbų III ir V t. — Apie sukrautines stačiakampes trigonometrijos sistemas, ib. —

Kalbos dalykai: Mūsų alfabeto klausimas, Kaunas, 1914, 27 in 8.
— Mūsų rašybos klausimas, Kaunas 1920, 20 ir 8. — Mūsų rašytinė kalba ir jos taisytojai. 1912, 12 in 8, („Draugija“ 71—72) ir kiti „Draugijoj“ tilpę filologiniai straipsniai.

Vadovėliai : Geometrijos vadovėlis dviklasėms mokvkloms iš Mironovo verstas. 2 leid. — Vilnius 1918 ir Kaunas 1921. — Plokštinė trigonometrija. Pilnas sistematiškas kursas. Teorija ir uždaviniai. Kaunas 1919. — Logika, 2 leid. Kaune 1919 ir 1922. — Lernolibro de Lingvo

Internacia — Mokintuvė tarptautiškos kalbos Dro Esperanto, 2 leid. Tilžė 1890 ir 1908. —

Maldaknygės: Pulkim ant kelių, 3 leid., paskutinis 1922. — Melskimės, maldaknygė jaunimui, 6 leid. paskutinis 1929 m. — Šv. Pranciškaus Dvasia, maldaknygė tretininkams, 2 leid., pask. 1926. — Viešpatie, pasigailėk mūsų, mald. jaunimui, Kaunas 1931. — Kristau, išgirsk mus, mald. mažiems vaikams, iliustruota spalvotais Šimonies paveikslėliais, Berlyne 1921. — Viešpatie, apšviesk mano akis, mald. neprimatantiems, Kaune 1934. —

Bendradarbiavo A. Jakšto, Druskiaus, Kuroniečio, Smidro ir k. slapyvardžiais arba savo pavarde — „Apžvalgoj“, „Tėvynės Sarge“, „Žinyčioj“, „Vilty“, „Tautoj“, „Laisvėj“, „Ryte”, „Lietuvoj”, „Lietuvy", „Lietuvoj Aide“, „Židiny“, „Ateity”, „Vaire”, „Espero Katolika'“, „Revuo“ ir kt.

B i b l i j o g r a f i j a :

Liet. Univer. 1922—1927, 76 ir 312. — Vaižg'antas, Raštai IV, 169—211. — Liet. Alb., 324—25. — „Ateitis“ 1929, 2—3 nr. — „Baras' 1925, III. — Užgesę Žiburiai, 1930. — „Židinys", 1930, Nr. 10.

MŪSŲ DARBAI

Pirmas Lietuvių Katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimas

Įvykęs Kaune 1933 na. vasario mėn. 27—28 dienomis.

Suvažiavimą organizavo Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, o paruošiamuosius darbus atliko tam reikalui specijaliai sudarytas komitetas iš profesorių: prorektoriaus Bl. Čėsnio, Pr. Dovydaičio ir J. Ereto. Suvažiavimas gausus. Jame, turinčiam pratiesti gaires ateities veikimui, dalyvauja •rinktinės Lietuvos katalikų mokslinės jėgos. Juo didelio susidomėjimo parodo ir Lietuvos bažnytinė vyriausybė ir platesnė katalikų visuomenė.

L

VASARIO 27 D., PIRMADIENĮ

1. *Pamaldos studentų bažnyčioje*

Suvažiavimas buvo pradėtas vasario 27 d. iškilmingomis pamaldomis studentų bažnyčioje. Čia Šv. Mišias ir gedimąsias pamaldas už mirusius katalikus mokslininkus atlaikė, tam pat momentui pritaikintą pamokslą pasakė prof. kan. B. Čėsnys. Kan. Čėsnys nagrinėjo mokslo ir religijos santykį, įrodydamas, kad tarp mokslo ir religijos nesutarimo nėra ir negali būti, nes abiejų galutinis tikslas veda į tiesą, į patį Dievą. Pamaldų metu giedojo V. D. Un-to ateitininkų choras, p. A. Makačino diriguojamas.

2. *Pirmas plenumo posėdis Metropolijos kunigų seminarijos salėje*

Po pamaldų dalyviai susirinko į Kauno Metropolijos Kunigų seminarijos didžiąją salę. Suvažiavimą atidarė L. K. Mokslo Akademijos pirmininkas prel. A. Dambrauskas-Jakštas.

Į garbės prezidiumą buvo pakviesti: J. E. Arkiv. Metropolitas J. Skvireckas, Šv. Tėvo nuncijatūros chargė d'affaires Mgr. A. Arata, J. E. vysk. Staugaitis (Telšiai), J. E. vysk. Paltarokas (Panevėžys), J. E. vysk. Reinys (Vilkaviškis), V. D. Un—to Rektorius prof. Čepinskis, profesoriai St. Šalkauskis ir Pr. Dovydaitis ir p. A. Stulginskis, kuriam esant Lietuvos Respublikos Prezidentu buvo įkurtas Lietuvos Universitetas ir Žemės Ūkio Akademija Dotnuvoje.

Darbo prezidiumą sudarė: prof. Pakštas (Kaunas), prel. Borisevičius (Telšiai) ir Dr. A. Juška (Biržai), o sekretoriatą — Dr. Ig. Skrupskelis ir Pr. Montvydas (abu iš Kauno).

Prel. A. Dambrauskas-Jakštas, atidarydamas suvažiavimą, pasakė šią kalbą:

„Jūsų Ekscelencijos, Kilnusis Šv. Tėvo Atstove, Didžiai gerbiamosios ir gerbiamieji šio suvažiavimo dalyviai, brangūs jaunuoliai.

Man tenka didelė garbė atidaryti šį pirmąjį lietuvių katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimą. Mokslo ir mokslininkų svarbą šių dienų pasaulis mielai pripažįsta. Iš mokslo ir mokslininkų daug kas nūn laukia net dabartinio krizio pašalinimo. Dėliai to Amerikoj dabar daug kalbama ir rašoma apie tai, kad įvairių pasaulio valdyti nemokėjusių demokratų, plutokratų, proletarokratų vietą turėtų užimti vieni tik t e c h n o k r a t a i , t. y., geriausi įvairių pritaikomųjų mokslų mokovai, specijalistai.

Mūsų išmanymu, pasaulio valdytojai gali sau rasti moksle daug sunaudotinų, brangių nurodymų. Tačiau artimiausiu mokslo uždaviniu, kaip buvo, taip ir liks, ne pasaulio valdymas, bet *tyros tiesos ieškojimas*. Ji surasti labai garbinga, bet -užtat ir labai nelengva. Apie tiesą gražiai yra išsitaręs žymus rusų poetas grafas Aleksiejus Tolstojus:

Ei tu, tiesa, močiutė tiesužėlė:
Aukšta tujen ir plačiai stovi.
Neapvažiuojama tu aplink ne per šimtą metų.
Pažvelgus į tave, kepurė krenta...

Iš tikrųjų, beieškodamas tiesos, šiandienis mokslas stengias viską apimti: jam rūpi ir tai, kas buvo, ir tai, kas yra, ir tai, kas bus, ar bent turėtų būti; jis tiria ne vien realybę, bet ir galimybės bei tikimybės sritis. Dėliai to mokslas nūdien yra labai išsišakojęs. Padarytoj prieš šimtą metų garsaus fiziko Ampėre'o ir žymaus matematiko kun. Moigno mokslų klasifikacijoj[1] aš suskaičiau šimtą įvairių mokslų pavadinimų, vadinas, tiek pat ir mokslo šakų. Šiandien jų skaičius, be abejo, dar didesnis. Visi mokslai turi žmonijai savo svarbą, visi jie yra brangintini dėl glūdinčių juose tiesos perlų; nė vieni iš jų negalima atmesti bei paniekinti. Tai yra visų pripažintas teigimas. Bet antra vertus, taip pat yra faktas, kad visi tie mokslai, net genialiausio enciklopedisto galvoj jau nebesutelpa. Vadinas, prieinam priešingybę: mokslų tokia daugybė, kad jie tiesiog nebeaprėpiami. Kas gi daryt?

Į tai pasaulis jau senai yra atsakęs: vieton šimto mokslų apžioti nevaliojančių enciklopedistų, *testoja darban šimtas mokslininkų specijalistų*, ir jiems apsidirbti su visomis mokslo šakomis nebus persunku. Kitaip sakant, vieton individinio enciklopedizmo reikia griebtis *mokslinio kolektyvizmo*. Taip daro viso pasaulio akademijos, universitetai ir kitokios aukštųjų mokslų įstaigos.

Mokslo kolektyvizmas dar ir tuo yra geras, kad jis ne tik visus mokslus apžioja, bet ir mokslo darbą sėkmingiau organizuoja, tvarko, kurdamas mokslui reikalingas įstaigas, įvairias laboratorijas, muziejus, kolekcijas, ieškodamas lėšų joms pataikyti, plėsti ir t. t.

Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija nuo pat savo atsiradimo yra gerai supratus mokslo kolektyvizmo svarbumą. Ji žinojo, kad vienas mokslininkas, kaip ir vienas kareivis karo lauke, ne ką bereiškia. Jai buvo aišku, kad jei, apskritai, vargas yra žmogui vienam, tai dar didesnis vargas mokslininkui, kai jis pasijunta paliktas *pats sau vienas*. Dėliai to L. K. Mokslininkų Akademija pirmąja savo pareiga ir *palaikė lietuvių mokslininkų subūrimą į vieną mokslo kolektyvą*.

Bet norint mūsų mokslininkus katalikus suburti, reikėjo pirma sužinoti, *kiek ir kokių mes jų turim;* kitaip sakant, reikėjo pirma sustatyti mūsų *mokslo pajėgų inventorius*. Jam sudaryti tinkamiausia priemonė atrodė — lietuvių katalikų mokslininkų suvažiavimas.

To suvažiavimo idėja L. K. Mokslo Akademijos Valdyboj buvo kilus jau prieš penketą metų (1927 m.), bet vykdyti ji tepradėta vos praeito (1932 m.) lapkričio pradžioj. Šiam suvažiavimui organizuoti buvo išrinktas atskiras komitetas, kuris, prof. Dr. Čėsnio vadovaujamas, ir atliko savo darbą labai uoliai ir sumaniai.

Dėl galėjimo galėjo, žinoma, ir į šį darbą įsibrauti vienas kitas netobulumas ir net klaida; galėjo tas ar kitas mūsų mokslininkas katalikas negauti pakvietimo į šį suvažiavimą, dėliai Akademijos turėto liet. kat. mokslininkų sąrašo nepilnumo. Jei tai iš tikrųjų būtų įvykę, komitetas labai apgailestauja ir prašo gerb. mokslininkų tuo neįsižeisti, bet tuojau toj ar kitoj sekcijoj įsiregistruoti, ir jų pavardės ateinančiam suvažiavime nebus pamirštos.

[1] Moigno, Les splendeurs de la foi, t. III, p. 1484.

Šiaip jau šį suvažiavimą mūsų visuomenė yra sutikus palankiai. Jam pritarė mielai ne vien mūsų šviesuomenė, bet ir aukštoji Bažnyčios hierarchija. J. E. Kauno Arkivyskupas-Metropolitas J. Skvireckas nuoširdžiai laimino šio suvažiavimo sumanymą ir jo organizatoriams linkėjo kuo geriausio pasisekimo. Kiti Lietuvos Ganytojai ne tik atsiuntė raštu savo pritarimą, bet ir davė vieną kitą praktišką nurodymą bei patarimą. Laikau savo miela pareiga juos čia šiam gerbiamam susirinkimui priminti.

Pradėsim nuo J. E. arkivyskupo *Pr. Karevičiaus.* Jis pataria:

1) suvažiavimo metu sužinoti, kas ką yra jau paruošęs spaudai, ar pasiimtų paruošti ;

2) surasti spaudintiniems veikalams leidėjų, sudaryti prie L. K. Mokslo Akademijos spaudos fondą;

3) Teologijos-Filosofijos Fakulteto profesoriams pataria išstatyti parodoj savo lekcijų bei jų santraukų rankraščius; vienas kitas parodos lankytojas „gal pasiragintų suteikti lėšų jų išleidimui, ypač tų veikalų, kurių Teologijos-Filosofijos Fakultetas negali apsiimti savo pinigais leisti“.

J. E. Panevėžio vyskupas *K. Paltarokas* yra nurodęs, kad šio susivažiavimo ir tolesnių L. K. M. Akademijos darbo eiga turėtų laikytis šios tvarkos:

1) Pirmiausia reiktų rinkti davinius: ką mes kiekvienoj mokslo srityj jau turime ir kas mums už vis būtų reikalinga padaryti. 2) Tai nustačius, reiktų nužiūrėti, kas ką ir kada pagamins, kad greičiau būtų užtvertos visos spragos katal. mokslo srityje. Tai būtų grynojo mokslo tyrinėjimo ir jo pritaikymo reikalas. 3) Neužsirausiant vien teorijose, reikėtų sekti kasdienis gyvenimas: perijodinė spauda, mokyklų vadovėliai, knygynai, radiofonas, kinai, filmos. 4) Būtinas dalykas, pasiskirsčius sritimis, reaguoti į spaudos įsišokimus prieš katalikų ideologiją, prižiūrėti mokslų vadovėlius, knygynus, skverbtis į radiofoną su paskaitomis, judinti katalikiškų filmų ir kinų reikalą.

Didžiai gerb. Telšių vyskupas *J. Staugaitis* siūlo į suvažiavimo programą įtraukti tarp kitko du svarbiu dalyku:

1) Tai apologetikos reikalas mūsų spaudoje. Mat, kairioji spauda daug prirašo, o mes nereaguojam. O juk *qui tacet, consentile videtur.* Mūsų jaunimas ieško atsakymo į kairiųjų daromus mūsų religijai priekaištus. — 2) Tai grožinės mūsų literatūros kritika. Jos pas mus labai maža. Tuo tarpu mūsų beletristikoj šiandieną pasirodo daug netikusių dalykų, kurie turėtų būti įvertinti Bažnyčios mokslo šviesoj.

Gautas taip pat ir iš J. E. Kaišiadorių vyskupo *J. Kuktos* malonus laiškas, kuriame teisingai pastebėta, kad mums nereikėtų tenkintis vien knygų leidimu, bet rūpintis, kad katalikiškas mokslas būtų populiarizuojamas ir gyvu žodžiu, ruošiant įvairiose vietose perijodinius kursus ir paskaitas, kadangi priešingas jam (t. y. nekatalikiškas) mokslas tuo būdu yra platinamas.[1]

Visi šitie mūsų Ganytojų pastebėjimai, nurodymai bei pageidavimai yra labai svarbūs ir brangūs. Dėliai to aš ir tikiuosi, kad šio I-jo liet. kat. mokslininkų suvažiavimo atitinkamose sekcijose bus rimtai apsvarstyti, labiau konkretizuoti ir rezoliucijų formoj paskelbti.

Be mūsų Ganytojų nepašykštėjo savo patarimų ir kiti šio suvažiavimo rėmėjai ir šalininkai. Vieni tų patarimų liečia šio suvažiavimo tvarku, kiti — pačios L. K. M. Akademijos organizaciją ir veikimą, treti — įvairius pašalinius dalykus. Tariuos būsią ne pro šalį nurodžius čia bent svarbesniuosius iš provincijos mums atsiųstus pasiūlymus ir patarimus.

Iš didžiai gerb. kun. *M. Krupavičiaus* gauta laiškų, kuriuose jis pareiškia nuomonę, kad būtų geriau, jei suvažiavimas turėtų daugiau praktišką, organizacinį pobūdį — pačiai L. K. Mokslo Akademijai pagyvinti, išjudinti, o ne grynai teoretinį. Dėliai to jis siūlo suvažiavimo tvarkon įdėti atitinkamų punktų, kurie leistų susirinkusiems svarstyti rezoliucijas, daryti nutarimus, duoti galimybės kalbėtis praktiškais reikalais. Atsakydamas į tai, aš turiu garbės pareikšti, kad mūsų organizacinis komitetas yra į tai atsižvelgęs, kaip tai gerb. klausytojai patys gali pamatyti iš šio suvažiavimo programon įdėtos 7-me puslapy pastabos.

[1] Suvažiavimo darbams prasidėjus, gauta malonus sveikinimo laiškas ir iš J. E. Vilkaviškio vyskupo A. Karoso. Taigi, šis pirmasis liet. kat. mokslininkų suvažiavimas rado visos mūsų hierarchijos pritarimą.

Pažymėtina taip pat kun. *K. Barausko* pastaba apie kaskart vis labiau stiprėjančios neutralios spaudos blogą įtaką mūsų inteligentijai ir apie didėlį reikalingumą populiarių knygelių religinės ideologijos klausimams aiškinti.

Didžiai gerb. p. *Būtėnas* yra nurodęs ištisą eilę svarstytinų labai svarbių reikalų:

1) jų pirmas — tai moksliškai ginti Klaipėdos krašto lietuviškumas prieš vokiečių germanizatorių pseudomoksliškus prasimanymus. — 2) geriau tvarkyti mūsų mokyklos vadovėlių leidimas ir rengti vadovėlininkų kadrą. — 3) uoliau tyrinėti mūsų archeologiją, seniausiąją Lietuvos istoriją ir net prehistoriją. — 4) kreipti vyresnybės dėmesį į *lietuvių kalbos žodyno* redagavimą, į geresnį tautosakos komisijos tvarkymą. — 5) reikalauti iš mūsų rašybos komisijos darbų didesnės viešumos ir nesidangstymo paslaptimi. — 6) pagalvoti apie lietuviškų *pavardžių ir vietovardžių žodynus,* o taip pat ir apie mūsų savivaldybių, kontorų, iškabų, radio, teatro kalbos taisymą ir t.t.

Iš visų tų nurodymų, patarimų, pasiūlymų, Gerbiamieji, patys matot, kad mūsų visuomenė yra labai šiuo mūsų suvažiavimu susidomėjus ir *daug ko iš jo laukia.* Jei jis nors tik pusę visų tų pageidavimų įvykins, jau bus lietuvių katalikų akcijos srity atliktas didelis svarbus darbas. Būtų gera, kad tie mūsų visuomenės lūkuriavimai neliktų apvilti.

Aš neabejoju, kad Tamstos visi nuoširdžiai to trokštat. Dėliai to man nieko daugiau nebelieka, kaip baigiant šį įžengiamąjį savo žodį prisidėti prie to bendro visų troškimo ir karštai palinkėti, kad nuo šio I—jo L. K. mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimo prasidėtų Lietuvoje *nauja mokslinės kūrybos era.* Būčiau tikrai laimingas, jei garbūs mūsų mokslininkai, šio suvažiavimo pažadinti, kibtų uoliau į savo studijas, vieni, kaskart skaisčiau nušviesdami mūsų praeitį, kiti sėkmingiau ieškodami glūdinčių Lietuvos žemėj mineralinių turtų, treti, geriau įvertindami kūrybines mūsų tautos pajėgas, kiek jos apsireiškia lietuvių kalboj ir tautosakoj, o visi, kiekvienas savo srity, ieškodami vien tik tiesos, kad prieitų prie galutinos išvados, jog *tikras mokslas* niekuomet *neprieštarauja tikrajam tikėjimui,* nei tikėjimas — mokslui, kad vienas ir antras duodas suvedami gražion sintezėn, kaip tai yra dailiai įrodęs garsusis rusų filosofas VI. Solovjovas, nes juk vieno ir antro tiesos plaukia iš to pat absoliučios tiesos šaltinio Dievo, kurs déliai to ir ne be reikalo *yra.* vadinamas *Scientiarum Deus* — mokslų Dievas. Prie to giliausio įsitikinimo priėję, mes visi tapsim ir tikri mokslininkai ir tikri katalikai, *tikros pilnutinės tiesos tarnai, gerbėjai ir mylėtojai.* Dieve, padėk visiems Tamstoms laimingai to pasiekti. Tai yra ne vien mano, bet ir visos L. K. M. Akademijos nuoširdžiausias linkėjimas.“

Toliau pirmininkaujantis prof. K. Pakštas siūlo suvažiavimo darbams tvarkyti šį r e g u l i a m i n ą :

„1. Suvažiavimui tvarkingai pravesti laikomasi šio reguliamino, kuris privalomas tiek plenumo, tiek sekcijų posėdžiuose.

2. Šio reguliamino įgyvendinimu rūpinasi suvažiavimo (resp. sekcijos) darbo prezidiumas.

3. Suvažiavimo dalyviai skirstomi į narius ir svečius. Suvažiavimo nariais yra turį nario bilietą. Nariai turi teisę balsuoti.

4. Nariai laisvai gauna žodį šio reguliamino ribose. Be pilnateisių narių suvažiavime dalyvauti leidžiama ir svečiams, kurie turi turėti organizacinio komiteto kvietimą. Svečiai gali kalbėti gavę prezidiumo leidimą. Svečiai nebalsuoja.

5. Kiekvienas suvažiavimo dalyvis tuo pačiu klausimu gali kalbėti ne daugiau dviejų kartų. Balsas duodamas užsirašiusiems prezidiume iš eilės. Paskutinis žodis priklauso prelegentui.

Pastaba: Faktinoms pataisoms, pastaboms prie tvarkos ir nepaprastiems pranešimams balsas duodamas be eilės.

6. Kalbama tik iš paskirtos vietos.

Pastaba: Prezidiumui leidus, galima kalbėti ir iš savo vietos.

7. Kalbėtojai prašo balso rašteliais. Suvažiavimo nutarimu kalbėtojų eilė gali būti uždaryta bei kalbėjimo laikas apribojamas.

8. Pirmininkaujantis turi teisę daryti pastebėjimus kalbėtojui, jei šis: a. nesilaiko nustatytos tvarkos, b. kalba ne į temą arba kartoja pasakytas mintis, c. savo kalba ką nors įžeidžia.

9. Sveikinti leidžiama tik raštu. Išimtis daroma garbės prezidiumo nariams, kurie galės sveikinti ir žodžiu.

10. Suvažiavimui vadovauja ir atstovauja darbo prezidiumas. Be darbo prezidiumo, tikslesniam suvažiavimo darbų tvarkymui renkamos komisijos.

11. Prezidiumas ir komisijos veikia tik suvažiavimo sesijos metu.

12. Visi reikalai, kurie, įeidami į išrinktų komisijų kompetenciją, neapsvarstyti komisijose, suvažiavimo plenumo nenagrinėjami.

13. Visi sumanymai, rezoliucijos ir pasiūlymai duodami raštu.

14. Nutarimai priimami paprasta balsų dauguma.

15. Paskaitų ilgumas ne daugiau 45 minučių. Pranešimo ilgumas ne daugiau 20 min. Paskaitai ar pranešimui prailginti reikalinga suvažiavimo sutikimas.

Pastaba: Prezidiumas prailginti paskaitą ar pranešimą gali ir neleisti, jei tokiu prailginimu būtų trukdoma suvažiavimo eiga.“

Reguliaminas suvažiavimo priimamas.

Toliau seka s v e i k i n i m a i .

Vos tik suvažiavimą pradėjus, jo garbinguosius dalyvius pasveikino giesmės garsais Metropolijos Kunigų Seminarijos choras, kun. B. Chomskio diriguojamas, sugiedojęs kan. T. Brazio „Exultate iusti“.

J. J. E. E. Vyskupų vardu suvažiavimą sveikina J. E. Kauno Arkivyskupas — Metropolitas J. S k v i r e c k a s : Jis sakosi džiaugiąsis, kad toks suvažiavimas buvo sušauktas. Tai bus geriausias atsakas į priekaištus, esą Kat. Bažnyčia priešinasi mokslui. Antra, šis suvažiavimas esanti viena iš tų grandžių, kurios sudaro Kat. Bažnyčios gyvenimą. Mokslininkai ir mokslo mėgėjai yra didžiosios Bažnyčios akcijos lyg koks vainikas. Iš to galima tikėtis ir Dievo didesnės garbės ir mūsų tėvynei daugiau naudos, ypač moralinės, nes mokslas yra tvirtas gyvenimo ramstis. Vyskupų vardu reiškia suvažiavimui gražaus pasisekimo, geriausių linkėjimų ir prašo Dievą palaimos jo darbams.

Vytauto Didžiojo Universiteto vardu suvažiavimą sveikino jo rektorius prof. Č e p i n s k i s . Jo Magnificencija pareiškęs savo pagarbą Lietuvos mokslo Nestorui — prel. A. Dambrauskui, pabrėžia: dideli yra Katalikų Bažnyčios nuopelnai vakarų Europos civilizacijai, kuri iš esmės krikščioniška. Katalikų Bažnyčia buvo vakarų Europos civilizacijos kūrėja ir mokslo globėja, ir to vaidmens nėra nustojusi ir dabar. Tas ūpas, mano sveikintojas, kuris vyrauja šioj konferencijoj, padės šalinti tuos nesusipratimus, kurie kartais galėjo aptemdinti mokslo ir religijos santykius, nes iš tikro galutinis tiek religijos, tiek svietiškųjų mokslų tikslas yra tas žodis, kuris puošia suvažiavimo programą, būtent, „Veritas Domini manet in aeternum“.

Lietuvos Katalikų Universiteto vardu suvažiavimą sveikino jo rektorius J. E. Vyskupas M e č . R e i n y s . Savo kalboj pažymėjo, kad mūsų tautoj reikia daugiau jėgų suburti mokslo darbui. To darbo pakaks ne tik Vytauto Didžiojo, bet ir Katalikų Universitetui ir L. K. Mokslo Akademijai, ir dar visai eilei kitų mokslo institucijų. Antras svarbus dalykas esąs ta laisvė, kurią duoda Katalikų Bažnyčia mokslininkams ir mokslo

darbą dirbantiems. Bažnyčia yra net kaip dogma pažymėjusi, kad visi mokslai kiekvienas turi savo sritį ir savo metodus. Vadinasi, garantija ir mokslui ir kiekvienam mokslininkui nepaprastai didelė. Kitur sakoma, kad Bažnyčia remia mokslą ir meną. Tačiau maža to — Bažnyčia net verčia dėtis prie mokslo pažangos.

Raštu ir telegramomis suvažiavimą sveikino J. E. Švietimo Ministeris p. K. Šakenis, J. E. Arkiv. Pr. Karevičius M. J. C., J. E. vysk. J. Kukta, daug organizacijų ir privačių asmenų.

J. E. Švietimo Ministeris inž. K. Š a k e n i o telegrama:

„Negalėdamas asmeniai atvykti į suvažiavimo atidarymą, širdingai sveikinu pirmąjį katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimą, linkėdamas sėkmingos kloties, skleidžiant ir vystant mokslą.“

J. E. Arkivysk. P r. K a r e v i č i a u s laiškas:

Marijampolė, 1933. II. 26.

„Nuoširdžiai sveikinu pirmąjį Lietuvių Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavimą. Linkiu, kad tokie suvažiavimai dažniau įvyktų. Sveikinu mokslininkus jau pateikusius savo darbo vaisius plačiajai visuomenei, savo mokslo veikalus jau išspausdinusius. Sveikinu ir tuos, kurie mokslo veikalus yra jau spaudai paruošę ar juos jau ruošia. Sveikinu galop mokslininkus gausiame skaičiuje pasiruošusius šiame suvažiavime paskaitas daryti. Linkiu suvažiavimui surasti lėšų paruoštiems spaudai veikalams, o taip gi minėtoms paskaitoms išspausdinti. Būtų malonu ir naudinga, jeigu Akademijos nariai gautų kas metą jo bėgyje įvykusių paskaitų bent santrauką, drauge su darbuotės apyskaita ir narių sąrašu. Tai glaudžiau mūsų mokslines jėgas suburtų į katalikiškąjį darbą.“

J. E. Kaišiadorių Vyskupas J u o z a p a s K u k t a :

Kaišiadorys, 1933.11.25.

„Gerbiamieji...

Atvykote į šį Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suorganizuotą pirmąjį Lietuvių Katalikų Mokslininkų ir Mokslo mėgėjų suvažiavimą. Šį jūsų žygį vieni vadins ofenzyvą, kiti defenzyvą. Aš nenorėčiau tokiu pavadinimu jus apdovanoti. Jis paeina iš to, kad kai kurie klaidingai suprasdami patį mokslą, iškraipydami ėmė jį vartoti kaip kokį ginklą prieš kitaip manančius ir prieš pačią Tiesą. Aš sveikindamas Jus, mano Brangieji, pasakyčiau, kad Jūs nereikalaujate būti nei ofenzyvos nei defenzyvos stovy, nes, tikrą mokslą skleisdami, įnešat į žmonių gyvenimą tik taiką ir šviesą, o ne karo šmėklą. Taip darbuodamiesi Jūs tik savo pareigą atliekate, nes ne kam kitam mokslus įgijote, kaip tik tam, kad savo brolius šviestumėte. Todėl visiems dalyviams nuoširdžiai linkiu, kad šis pirmasis suvažiavimas nebūtų paskutinis ir kad Jūsų darbuote remiantis, apie nenorinčius klausyti Tiesos balso, būtų galima pasakyti tai, kas šv. Povilo yra pasakyta laiške į romėnus (X, 18) apie žydų tautą: „Argi jie negirdėjo? Juk gi jų balsas išėjo į visą žemę ir jų žodžiai iki skritulio žemės kraštų“. Taigi dar kartą linkiu nuoširdžiai Jums ištvermės Tiesai apaštalauti ir Dievo palaimos sumanymams vykdyti.“

Suvažiavimas iš savo pusės nutaria pasveikinti Šv. Tėvą per J. E.Arkivyskupą-Metropolitą Skvirecką:

Šventam Tėvui išsiųsta telegrama:

Eminentissimo Cardinali Pacelli, Città dei Vaticano.

Trecenti catholici in diversis scientiis saecularibus et sacris versati vel ampliore studio eas prosequentes ab academia scientiarum Catholica Lithuanie hisce diebus Kaunam convocati, ut consotiatis viribus operam navent, ad pedes beatissimi Patris venerabundi se provolvunt, fidelitatem devotionemque filialem ecclesiae ac Summo Pontifici profitentes atque benedictionem Apostolicam sibi suisque laboribus humillime implorantes.

Skvireckas Archiepiscopus Kaunensis

Į šį pasveikinimą suvažiavimas 1933 m. kovo mėn. 4 d. yra sulaukęs tokį atsakymą :

ARCHEVÈQUE SKVIRECKAS, KAUNAS.

AUGUSTUS PONTIFEX MAGNOPERE DILEXIT PIUM OBSEQIUM CATHOLICIS VIRIS SCIENTIARUM CULTORIBUS ISTUC CONGREGATIS EISDEMQUE BENEDICENS EXOPTAT UT EXCOLENTES VERUM UBERIUS USQUE AMPLECTANTUR ET CATHOLICAE FIDEI INSINITER PROSINT.

CARDINALIS PACCELI.

Toliau eina rezoliucijos, komisijų rinkimai. Išrenkami Doc. B. Vitkus (Dotnuva), Dr. J. Grinius, mok. J. Ambrazevičius, kun. Barauskas ir mok. St. Barzdukas (Prienai).

Po to seka paskaitos: Prof. *J. Eretas* skaitė paskaitą tema : „Katalikų mokslininkų darbuotė bei susiorganizavimas svetur ir darytinos mums išvados“[1] ir prof. *Pr. Dovydaitis* apie „Šių dienų mokslinių minčių kryptį ir mokslininkų pasaulėžiūrą.“

Po paskaitų prof. kan. *B. Česnys* atidaro Lietuvių Katalikų Mokslininkų raštų parodą, pažymėdamas, kad paroda yra kukli. Nors ji ir nepilna, bet bendrais bruožais vis dėlto parodo, kas ir kuriose srityse katalikų mokslininkų Lietuvoj yra nudirbta.

Paroda įdomi ir dalyvių gausiai lankoma. Knygos išstatytos T. T. Jėzuitų namuose.

3. *Sekcijų posėdžiai.*

Popiet ėjo penkių sekcijų posėdžiai šia tvarka:

a. *Filosofijos pedagogikos.*

(Vadovauja Dr. Kl. Ruginis. Įvyksta Tėvų Marijonų salėj, Laisvės ai. 61). — a. „Philosophia perennis ir jos aktualumas mūsų laikais“ — Dr. L. Bistras. — b. „Moderniosios pedagogikos pagrindinės linkmės ir musų tautos ugdymas“ — Dr. Kl. Ruginis. — c. „Pirmojo skyriaus tikybos programa ir jos trūkumai“ — Kun. K. Žitkevičius. — d. „Profesinė atranka“ — K. Kochas.

b. Istorijos.

(Vadovauja Kun. Seminarijos Rektorius kan. Pr. Penkauskas. Įvyksta Metropolijos Kunigų Seminarijos bibliotekoj, a. „Kasinėjimai Apuolėj“ _____

[1] *Praplėstą šios paskaitos tekstą žiūr. šio leidimo pradžioje.*

Kan. Pr. Žadeikis (Skuodas), b. „Lietuvos istorijos versmių leidimas“ — Doc. Pr. Penkauskas. c. „Lietuvos istorijos žemėlapių ir atlaso reikalas“ — Doc. Pr. Penkauskas.

c. *Teisės (teisininkų).*

(Vadovauja pris. adv. Doc. A. Tumėnas. Įvyksta Tėvų Jėzuitų Namuose) a. „Bažnyčios ir valstybės suverenumas“ — Ed. Turauskas. — b. „Teisinės sąmonės vystymosi sąlygos" — Doc. A. Tumėnas, c. „Katalikų teisininkų intelektualinio darbo programa ir organizacija“ — Doc. A. Tumėnas.

d. *Socijalinių bei ekonominių mokslų.*

(Vadovauja Dr. J. Urmanas. Įvyksta Tėvų Jėzuitų namuose) a. „Idealistinė socijologija“ — Dr. G. Valančius, b. „Dabartinės ūkio sistemos krizis ir naujieji bandymai“ — Dr. J. Urmanas.

e. Medicinos.

(Vadovauja Dr. A. Gylys. Įvyksta Tėvų Jėzuitų namuose) a. „Pamidorų sarkomas“ — Gyd. A. Starkus, b. „Endokrininės liaukos ir jų reikšmė žmogaus organizmui“ — gyd. E. Draugelis (Suvalkų Kalvarija).

4. Maironio minėjimas ateitininkų salėje

Šis minėjimas įvyko 20 val. 30 min. ateitininkų rūmuose. Programa buvo pradėta jaunų smuikininkų kvartetu, kuris išpildė du Mozarto, po vieną Haydno ir Beethoveno dalykus. Minėjimui pritaikytą kalbą pasakė prezidiumo narys Dr. A. Juška. Jis iškėlė sielos veikimą žmogaus asmenybei ir tuos nuopelnus, kurių minimasis tautos atgimimo dainius turėjo lietuvių tautai ir pačiai Mokslo Akademijai, kurios nariu jis buvo nuo pat įsikūrimo.

Apie jo kūrybos tautiškuosius motyvus paskaitą skaitė mokyt. K. Akelis (Marijampolė), o mokyt. J. Ambrazevičius (Kaunas) stengėsi nustatyti Maironio vietą lietuvių religinėj literatūroj.

Per minėjimą p. Lukošius padeklamavo iš Maironio kūrybos „Jūratė ir Kastytis“ ir „Roma", o p. Makačino diriguojamas stud. ateitininkų choras sudainavo šias Maironio sukurtas dainas: „Sunku gyventi“ (muzika A. Kačanausko), „Kur bėga Šešupė“ (muzika Č. Sasnausko), „Vasaros naktys“ ir „Užtrauksim naują giesmę“ (muzika J. Naujalio). Koncerto metu V. D. Un-to stud. ateitininkų pirmininkas stud. A. Marčiulynas sveikina susirinkusius. Minėjimas, kuris atsilankiusiems padarė malonų įspūdį, baigtas truputį prieš 12 vai. nakties.

II.

VASARIO 28 D., ANTRADIENĮ

1. *Sekcijų posėdžiai*

Priešpiet susirinko trys naujos sekcijos, būtent: teologijos, kalbos, literatūros bei meno ir teoretinių bei pritaikomųjų gamtos mokslų. Taip pat skyrium susirinko moterys. Aptarti šie reikalai:

a. Teologijos.

(Vadovauja prof. Kan. Bl. Česnys. Įvyksta Metropolijos Kunigų Seminarijos I-je salėje), a. „Lietuvos teologų artimiausieji uždaviniai“ — Kan. Prof. Bl. Česnys, b. „Papildomieji pranešimai“. — Doc. kun. Venckus ir kt.

b. Kalbos, literatūros ir meno.

(Vadovauja Dr. J. Eretas. Įvyksta Tėvų Marijonų salėje, Laisvės al. 61). a. „Estetikos reikšmė etiniame gyvenime“ — Mons. K. Jasėnas (Mintauja) b. „Kalbotyra mokykloj“ — Doc. Dr. A. Salys. c. „Lietuvių kalbos filosofijos reikalas“ — Lekt. Ad. Raulinaitis (Ryga), d. „Lotynų kalbos populiarinimas“ — Prof. Dr. Pr. Brenderis.

c. *Teoretinių ir pritaikomųjų gamtos mokslų.*

(Vadovauja prof. Dr. K. Pakštas. Įvyksta Tėvų Jėzuitų namuose. — a. „Srovės ir problemos dabartinėj bijoiogijoj“ — Prof. Pr. Šivickis. b. „Ratilai sferoje; jų apskritimo santykiai su diametrais“ — Prel. A. Dambrauskas, c. „Dėl mūsų trigonometrijos vadovėliuose vartojamų kai kurių lygybių išvedimo“ — S. Antanaitis (Šiauliai), d. „Lietuvos atlasas“ — Prof. K. Pakštas, e. „Kraštotyros klausimo padėtis šiandieninėje mūsų mokykloje“ — Ant. Bendaravičius.

d. Moterų.

(Vadovauja Dr. Karvelienė. Įvyksta Šv. Šv. Jėzaus Širdies Tarnaičių Seserų vienuolyne, Vilniaus g-vė Nr. 2). a. „Moters būklė viduriniais amžiais ir moterų emancipacija“ — Dr. M. Andziulytė-Ruginienė. b. „Katalikių moterų moksliniai uždaviniai“ — St. Ladygienė (Biržai).

2. *Antras plenumo posėdis*

Antras plenumo posėdis Įvyko antradienį vasario 28 d. 15 val. 30 min Metropolijos Kunigų Seminarijos didžiojoje salėje. Pirmąją paskaitą skaitė gimnazijos direktorius Pr. Samulionis (Švėkšna) apie prel. Dambrauską — Lietuvos Katalikų Mokslininkų Nestorą.

Po paskaitos suvažiavimo dalyviai nepaprastomis ovacijomis iššaukė jubilijatą pasirodyti ir visais balsais priėmė nutarimą pakelti jį į Akademijos garbės narius, už ką Prel. A. Dambrauskas nuoširdžiai padėkojo.

Toliau prof. J. Eretas padarė pranešimą apie „Lietuvos Žymesnybių Žodyną.“ Atydžiai išklausytas pranešimas apie *Lietuvos Žymesnybių Žodyną* priimamas palankiai, dėlto į prezidiumą atėjęs pasiūlymas jo neleisti atmetamas.

Apie „L. K, Mokslininkų susiorganizavimą ir artimiausius uždavinius“ referuoja Prof. Dr. Eretas. Darbo organizavimo projektas siūlomas toks:

1. L. K. Mokslo Akademija nerečiau kaip kas dveji metai organizuoja L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavimus. — 2. Dabar vykstančiame suvažiavime sekcijų posėdžiuose iš L. K. Mokslo Akademijos narių tarpo išrenkamos pastovios sekcijų vadovybės, nemažiau kaip iš trijų asmenų. Jas patvirtina L. K. Mokslo Akademijos Valdyba. Be to, L. K. Mokslo Akademijos Valdybai duodama teisė sekcijoms, kurios šiame suvažiavime nėra išsirinkusios savo vadovybės, jas paskirti. *(Pastaba:* Jei sek-

cijos narių tarpe neatsirastų pakankamai L. K. Mokslo Akademijos narių, tai pastoviai sekcijos vadovybei sudaryti bent pirmininkas turi būti tikrasis L. K. Mokslo Akademijos narys). — 3. L.K. Mokslo Akademijos Valdyba, drauge su sekcijų pirmininkais sudaro nuolatinį suvažiavimams organizuoti komitetą. — 4. Suvažiavimo laiką ir plenumo posėdžio tvarką, pasitarusi su sekcijų pirmininkais, nustato L. K. Mokslo Akademijos Valdyba. — 5. Suvažiavimams organizuoti nuolatinis komitetas nustato sekcijų paskaitų ir pranešimų tvarką. Jo užprašytos paskaitos turi pirmenybę prieš laisvai pasiūlytas paskaitas bei pranešimus. — 6. Atskiros sekcijos, susitarusios su L. K. Mokslo Akademijos Valdyba, gali organizuoti atskirus suvažiavimus ir leisti savo leidinius. — 7. L. K. Mokslo Akademija, kiek leidžia jos lėšos, leidžia leidinius, kuriuose spausdina, be L. K. Mokslo Akademijos dokumentų, suvažiavimuose skaitytas paskaitas, pranešimus ir pan. — 8. Suvažiavimams organizuoti nuolatinis komitetas L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavimuose skelbia moksliniams raštams temas. Jury-Komisijas kviečia nuolatinis komitetas. — 9. Suvažiavimuose skelbiami L. K. Mokslo Akademijos Valdybos už savo mokslinę darbuotę į aukštesnį laipsnį keliami nariai. — 10. Suvažiavimas apdovanoja moksle pasižymėjusį kataliką mokslininką po vieną premiją. Kandidatus siūlo L. K. Mokslo Akademijos Valdyba.

Po pranešimo eina diskusijos, kurios pabrėžia tokio reguliamino reikalingumą. Jis priimamas.

3. *Priimtos rezoliucijos*

Toliau eina sekcijų vedėjų pranešimai. Jų santrauką rezoliucijų pavidalu patiekia mokyt. J. Ambrazevičius. Priimamos šios rezoliucijos bei sumanymai:

1. Suvažiavimo prezidiumas, pasitaręs su eile mokslo žmonių, siūlo pertvarkyti L. K. Mokslo Akademijos įstatus, kad jie būtų daugiau panašūs į užsienio akademijų įstatus ir profesorius: A. Dambrauską, St. Šalkauskį ir Pr. Dovydaitį paskelbti pirmaisiais Lietuvos katalikų akademikais.

2. Rezoliucijų komisija siūlo suvažiavimo prezidiumui padėkoti J. E. Švietimo Ministeriui p. inž. Konst. Šakeniui už pasveikinimą.

3. Istorijos sekcija nutarė: pavesti aktualiems L. K. Mokslo Akademijos nariams istorikams neatidėliojant įkurti prie L. K. Mokslo Akademijos istorijos sekciją, įtraukiant į ją visus mūsų iki šiol pasireiškusius jaunuosius istorikus, ir jai pavesti Lietuvos istorijos šaltinių leidimo klausimą. Iki kito L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavimo minėtoji istorijos sekcija:

a. Populiarins Lietuvos istorijos šaltinių leidimo klausimą, b. Spiesis apie specijalią spaudą ir joje gvildens su istorijos šaltinių leidimu susijusius klausimus, c. Darys pastangų apsaugot nuo žuvimo ir sunykimo dabar dar esamus mūsų istorijos šaltinius bažnyčiose, dvaruose ir šiaip privačiuose archyvuose ir rūpinsis įsteigti prie L. K. Mokslo Akademijos istorinį muziejų. d. Stengsis išdirbti Lietuvos istorijos šaltinių leidimo planą. e. Ieškos tam reikalui reikalingų lėšų ir tinkamo darbui vedėjo.

4. Teologų sekcija nutarė:

a. prie L. K. Mokslo Akademijos suorganizuoti pastovią teologų sekciją, kuriai vadovauti renkama valdyba iš penkių asmenų. Sekcijos uždavinys bus rūpintis pastoracijos ir religijos mokslo pažanga, leidžiant raštus ir šaukiant pasitarimus. — b. Organizuoti kunigams šie mokslinio pobūdžio kursai ir kongresai: pastoraciniai, homiletiniai, katechetiniai, ir socijaliniai. — c. Anketos keliu sužinoti ir suregistruoti, kas yra parengęs ar rengia teologinio turinio mokslo ar populiarių veikalų ir pasirūpinti išleisti kas reikalinga ir tinka šių dienų reikalams. Jei aktualiais klausimais veikalų niekas nerašytų, surasti reikalingiems raštams parašyti autorius.

5. Filosofijos sekcija nutarė: atsižvelgiant į filosofijos reikšmę auklėjimui ir visam gyvenimui reikalinga: a. praplėsti filosofinės propedeutikos kursą mūsų aukštesniosiose mokyklose. — b. Įvesti propedeutiką į visų tipų aukštesniąsias mokyklas. — c. Išleisti elementarinį filosofijos vadovėlį. — d. Be to, atsižvelgiant į *philosophia perennis* aktualumą mūsų laikais ir tai, kad jai priešingomis idėjomis maitinami net katalikai per universitetą ir spaudą, reikia pasirūpinti tinkamu universitetinio kurso katalikišku veikalu.

6. Kalbos, literatūros ir meno sekcija, matydama, kad gerai suprastas menas teigiamai veikia krikščionišką moralę, ragina katalikus rašytojus ugdyti grožio pomėgį visuomenėj, o pedagogus pratinti jaunimą kritiškai vertinti meno kūrinius. — Lietuvių ir svetimųjų kalbų dėstyme ištisai naudotis kalbos istorijos ir fonetikos pastabomis, o VIII-os klasės kalbos pagrindų kurse tas pastabas susistematizuoti ir pagilinti. Rūpintis daugiau bendrine mūsų kalbos ištarme ir, kalbos jausmui išugdyti, glaudžiau susieti visą rašomosios kalbos mokymą su gimtosios tarmės pažinimu. —

7. Teisininkų sekcija nutarė:

a. sudaryti prie L. K. Mokslo Akademijos nuolatinę katalikų teisininkų sekciją. — b. Rūpintis, kad būtų paruoštas ir išleistas veikalas apie teisės pagrindus, teisės teorijos sroves ir jų kritiką. — c. Pageidaujama, kad būtų einama prie katalikų teisininkų teisės laikraščio leidimo. —

8. Gamtos sekcija:

a. pabrėžia savo gamtos mokslo spaudos reikšmę ir ragina palaikyti žurnalą „Kosmos“. — b. Pritaria sumanymui paruošti ir išleisti Lietuvos atlasą ir prašo L. K. Mokslo Akademiją šiuo klausimu susirūpinti. — c. Suvažiavimas susirūpino apleista kraštotyros padėtimi mūsų mokykloje ir prašo L. K. Mokslo Akademiją įsteigti kraštotyros sekciją.[1]

9. Lietuvos Katalikų Universiteto reikalu:

Lietuvos Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavimas matydamas, kad: a. yra gyvas reikalas visas katalikų mokslo pajėgas suburti į vieną gyvastingą mokslo židinį; b. aukštoji katalikų mokslo įstaiga turėtų ypatingą reikšmę lietuviškajai kultūrai, kuri augo ir tarpo Bažnyčios globojama ir gyvo religingumo skatinama; c. vieninga ir didelė pasaulėžiūra, kokia yra katalikybė, yra reikalinga tikrojo mokslo pažangai, o pats moks-

[1] Sutikdami su visais šiais rezoliucijose paminėtais darbais suvažiavimo dalyviai, žinoma, nemanė, kad juos turėtų nudirbti viena L. K. Mokslo Akademija ir tai trumpiausiu laiku (sakysime, iki sekančio suvažiavimo). Tai daugiau sąrašas tų darbų, kurie šiuo laiku yra itin svarbūs ir kurių realizavimas turėtų ypatingai rūpėti atitinkamų sričių specijalistams.

us padėtų tą pasaulėžiūrą iškelti į aukštą sąmoningumą ir d. Lietuvos katalikai turi neatsilikti, bet prisidėti prie kitų kraštų daromų pastangų ir laimėjimų šioj srityj, nuoširdžiai sveikina Lietuvos Katalikų Universiteto idėją, kviečia visus prie šio kūrybinio žygio prisidėti ir iš jo vadovybės laukia, kiek galint, greitesnio tos idėjos visiško realizavimo. — Rezoliucija visais balsais priimama.

10. Atsižvelgdamas į nepaprastas Lietuvių Katalikų Mokslininkų darbo sąlygas, pirmasis L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavimas kviečia visus katalikus mokslininkus bei mokslo mėgėjus prie didžiausio vieningumo ir širdingo solidarumo.

Pagaliau dar sudaromos atskirų sekcijų vadovybės. Teologų sekcijos vadovybę sudaro: Kan. Bl. Čėsnys, Doc. Venckus, Doc. D-ras Česaitis, prel. V. Borisevičius (Telšiai) ir D-ras Padalskis (Vilkaviškis). — Filosofijos-pedagogikos sekcijos vadovybė: Dr. Kl. Ruginis, Pr. Montvydas ir kun. K. Žitkus. — Kalbininkų etc. vadovybė: D-ras A. Salys, D-ras J. Grinius, prof. Brenderis, mokyt. J. Ambrazevičius ir mokyt. J. Vosylius. — Socijalinių etc. mokslų vadovybė: Kun. M. Krupavičius, D-ras VI. Juodeika ir D-ras Gr. Valančius.

4. *Pabaiga*

Baigdamas suvažiavimą prel. V. Borisevičius (Telšiai) dėkoja visiems suvažiavime dalyvavusiems, ypatingai J. E. Vyskupams ir Kauno Metropolijos Kun. Seminarijos Rektoriui, kuris malonėjo priglausti gražiose savo patalpose suvažiavimą.

Suvažiavimas baigiamas kun. Chomskio vedamo Metropolijos Kun. Seminarijos choro didinga giesme ir Tautos himnu.

Dalyviai skirstosi patenkinti. Jie pasiryžę už dvejų metų, t. y., 1935 metais, susirinkti ir pradėtąjį darbą varyti toliau, o iki to susivažiavimo uoliai atsiduoti mokslinei kūrybai.

Korektūros klaidos:

Išspausdinta:	Turi būti :
1 psl. pas-tangas	pa-stangas
132 psl. 1-oje eil. — kiti!	tiki!
273 psl. persilaužymas	persilaužimas.
286 psl. Jakštas 115	Jakštas 155
287 psl. Malakaukis	Malakauskis
287 psl. Nietzche	Nietzsche
452 psl. antraštėje amižų	amžių.
498 psl. C_1= FC	C_1=2 FC.

Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Leidinys Nr. 1.

Užgesę žiburiai

Biografiju ir nekrologų rinkinys
Parašė Prel. Aleksandras Dambrauskas - Jakštas.
Redagavo ir jo 70 m. sukakties paminėjimu pridėjo
Dr. J. Tumas.
Kaunas, 1930.

Akc. „Žaibo" B-vės sp. Kaune, Duonelaičio 24, tel. 20, 89, 35-35

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOSKLO AKADEMIJOS LEIDINIAI

Suvažiavimo Darbai, I tomas, 542 psl., Roma [2]1973	12 dol.
Suvažiavimo Darbai, II tomas, 486 psl., Roma [2]1973	12 dol.
Suvažiavimo Darbai, III tomas, 526 psl., Roma [2]1972	10 dol.
Suvažiavimo Darbai, IV tomas, XV-321 psl., Roma 1961	6 dol.
Suvažiavimo Darbai, V tomas, XVI-647 psl., Roma 1964	10 dol.
Suvažiavimo Darbai, VI tomas, XVI-510 psl., Roma 1969	10 dol.
Suvažiavimo Darbai, VII tomas, XV-427 psl., Roma 1972	12 dol.
Suvažiavimo Darbai, VIII tomas; spausdinama	
Metraštis, I tomas, XVI-374 psl., Roma 1965	6 dol.
Metraštis, II tomas, VIII-370 psl., Roma 1966	6 dol.
Metraštis, III tomas, VIII-410 psl., Roma 1967	7 dol.
Metraštis, IV tomas, VIII-624 psl., Roma 1968	10 dol.
Metraštis, V tomas, VIII-623 psl., Roma 1970	16 dol.
Metraštis, VI tomas; ruošiama spaudai	

A. Dambrauskas-Jakštas, Užgesę Žiburiai, XVI-502 psl., Kaunas 1930	Išsemta
A. Kučas, Kun. Antanas Staniukynas, XVI-208 psl., Roma 1965	4 dol.
J. Eretas, Kazys Pakštas. Tautinio Šauklio Odisėja, XVI-384 psl., Roma 1970	10 dol.
Ign. Skrupskelis, Lietuviai XVIII amžiaus Vokiečių Literatūroje, XIX-172 psl., Roma 1967	4 dol.
J. Grinius, Veidai ir problemos lietuvių literatūroje, XII-406 psl., Roma 1973	14 dol.
J. Vaišnora, Marijos Garbinimas Lietuvoje, 445 psl., Roma 1958	5 dol.
Fontes Historiae Lituaniae, vol. I: Relationes status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae, LV-542 psl., Roma 1971.	15 dol.

Užsakymus siųsti šituo adresu:

L.K.M. Akademijos Reikalų Vedėjui

Piazza della Pilotta 4

00187 R O M A

I T AL IA